

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

8

ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ

ΑΣΚΗΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

ΕΥΧΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ

Ἄπὸ τὸν

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ

Καθηγητῆ Πανεπιστημίου

Ἐπόπτης Ἐκδόσεως

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου

Ἐπιμελητῆς Ἐκδόσεως

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, Πτυχιούχος Θεολογίας

Ε Π Ε

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ

«ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ»

ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1994

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

8

ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ

ΑΣΚΗΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

1. ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΑΡΟΤΗΤΟΣ ΚΑΡΔΙΑΣ
2. ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΑΘΩΝΙΤΟΥ
3. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΕΜΝΟΤΑΤΗΝ ΜΟΝΑΧΗΝ ΞΕΝΗΝ
4. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΙΩΑΝΝΗΝ ΚΑΙ ΘΕΟΔΩΡΟΝ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ
5. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΝ ΠΑΥΛΟΝ ΑΣΑΝΗΝ
6. ΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

ΕΥΧΕΣ (Α' - Δ')

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τίτλος και επιδίωξις τοῦ ἔργου

Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Γρηγορίου ἀνήκει στὸ γραμματειακὸ εἶδος τῶν Κεφαλαίων, τὸ ὁποῖο ἐμφανίσθηκε στὰ τέλη τοῦ δ' αἰῶνος μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Εὐαγρίου καὶ ἐπεκτάθηκε εὐρύτατα τὸν ε' καὶ τὸν ζ' αἰῶνα. Στὴν ἀρχὴ οἱ συντάκτες τῶν Κεφαλαίων ἐπιδίωκαν τὴ διατύπωσι ἀπόψεων γιὰ τὶς μορφές τοῦ βίου τῶν ἀσκητῶν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου καὶ ἐχαρακτῆριζαν αὐτὰ συνήθως ὡς πρακτικὰ καὶ γνωστικά. Ὁ Μάξιμος ὁμολογητῆς ἔδωσε σ' αὐτὰ θεολογικώτερο χρῶμα, διακρίνοντας ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ τὶς κατηγορίες τῶν θεολογικῶν καὶ οἰκονομικῶν κεφαλαίων. Ὁ Νικήτας Στηθαῖος διακρίνει ἐπίσης ἰδιαιτέρως τὴν κατηγορία τῶν φυσικῶν, τῆς ὁποίας τὰ στοιχεῖα προϋπήρχαν ἐνσωματωμένα μὲ ἄλλα, ὅπως συμβαίνει στὴν *Ἐκδοσιν ὀρθοδόξου πίστεως* τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ¹.

Ὁ τίτλος τοῦ παρόντος ἔργου τοῦ Γρηγορίου εἶναι «*Κεφάλαια ἑκατὸν πενήκοντα φυσικὰ καὶ θεολογικά, ἠθικά τε καὶ πρακτικὰ, καὶ καθαρτικὰ τῆς Βαρλααμίτιδος λύμης*». Ἄν καὶ μὲ τὸν τίτλο αὐτὸν δηλώνονται πέντε ἀντικείμενα, οἱ παλαιοὶ μελετηταὶ τοῦ ἔργου δὲν μπόρεσαν νὰ ἐντοπίσουν τὰ τμήματα ποὺ ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτά· γι' αὐτὸ ἐσημειώθηκε σὲ κάποια χειρόγραφα, «*ἕως ὧδε τὰ φυσικὰ τοῦ Λόγου κεφάλαια, ἐκ τούτου δὲ ἄρχονται τὰ θεολογικά*»², ἀλλὰ δὲν ἐπανέλαβαν παρακάτω τέτοια παρατή-

1. Ἡ Ἐκδοσις ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ διηρημένη σὲ ἑκατὸ κεφάλαια.

2. Κῶδιξ I₃ Ἰβήρων 386 τοῦ 1στ' αἰ. Βλ. ἐπίσης κώδικες Ἀθηνῶν 2092 καὶ Μόσχας Synod. 249.

ησι, ὡσάν νὰ ἐξέλαβαν ὄλα τὰ ἐπόμενα κεφάλαια ὡς θεολογικά.

Στὴν πραγματικότητα ἡ διατύπωσις τοῦ τίτλου τείνει στὴν ἰάκρισι τεσσάρων μᾶλλον τμημάτων, ἤτοι κεφάλαια

α' φυσικά (1–33)

β' καὶ θεολογικά (34–40)

γ' ἠθικά τε καὶ πρακτικά (41–67)

δ' καὶ καθαρτικά τῆς Βαρλααμίτιδος λύμης (68–150).

Καὶ μόνον ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ τετάρτου τμήματος μὲ τοὺς ἀραπάνω λόγους, «καθαρτικά τῆς Βαρλααμίτιδος λύμης», τὸ ποῖο ἄλλωστε εἶναι καὶ τὸ ἐκτενέστερο ὄλων, δείχνει πρὸς τοῦς ἀπευθύνεται τὸ σύγγραμμα αὐτὸ. Ἄλλ' αὐτὸ συνάγεται καὶ ἀπὸ τῆ συχνῆ ἀναφορὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀντιπάλων αἰρετάρχων καὶ τῶν αἰρετικῶν ὀμάδων. Πράγματι ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὡς ἀντιπάλους, τοὺς ὀποίους καταπολεμεῖ, τὸν Ἀκίνδυνο τέσσερις φορές, τὸν Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνο μαζί πέντε φορές, τοὺς φρονοῦντες τὰ τοῦ Βαρλαάμ μία φορά, τοὺς Βαρλααμίτις δύο φορές, τοὺς φρονοῦντες τὰ τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου τὴν τρίτην φορά, καὶ τοὺς Ἀκινδυνιανούς δεκατρεῖς φορές. Εἶναι εὐροφανῆς ἡ προτίμησις τῶν ἀναφορῶν στοὺς Ἀκινδυνιανούς, ὁ ὅτι πῶς δυνατὸν νὰ σημαίνει ὅτι ὅταν ἐδινόταν ἡ τελευταία ἀναφορὴ στὸ τέταρτο τμήμα ἦταν ἐκτὸς σκηνῆς ὄχι μόνον ὁ Βαρλαάμ, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀκίνδυνος, ἐκινούνταν ὄμως οἱ ὀπαδοί τους, ὁ ὅτι χαρακτηριζόμενοι μὲ τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου, ἐνῶ ὄλη ἡ αἵρεσις ἀναγνωρίζεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου αἰρεσιάρχου ὡς «Βαρλααμίτις λύμη».

Τὰ Ἑκατὸν πενήκοντα κεφάλαια εἶναι ἔργο συνθετικὸ, ὁ ὅτι ὁλοκλήρως θεολογικῆς ὄριμότητος· δὲν ἀποτελοῦν ὄμως ὄριστικὴν ἀτύπωσι τῆς συνολικῆς θεολογικῆς καὶ πνευματικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Παλαμά, ὄπως λέγεται συνήθως. Τὸ ὄρθον εἶναι ὅτι αὐτὰ περιλαμβάνουν τὴ θετικὴν διατύπωσι ἐκείνων τῶν ἀποφαινομάτων τῆς διδασκαλίας, τὰ ὀποῖα ἀπετέλεσαν ἀντικείμενα ἀνολογίας μεταξὺ τοῦ Γρηγορίου καὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἀντιπάλων αἰρετάρχων, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Γρηγοροῦ, ὡς πρὸς τὴν ἀπό-

ψεις του για τή φυσική. Τὰ Κεφάλαια αὐτὰ συνοψίζουν κατὰ τρόπο ἐπιτυχῆ τὴ διδασκαλία τοῦ Παλαμᾶ, ὅπως διατυπώθηκε ἀντιρρητικῶς στὰ ἄλλα ἔργα αὐτοῦ³. Γιὰ νὰ ἔχη κανεὶς πλήρη εἰκόνα περὶ τῶν θεολογικῶν, ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀπόψεων αὐτοῦ πρέπει νὰ μελετήσῃ καὶ τὰ ἀσκητικοῦ χαρακτῆρος ἔργα αὐτοῦ, καὶ τὶς ἀριστοτεχνικὲς ὁμιλίες του.

Περιεχόμενα τῶν Κεφαλαίων

Θὰ ἀναλύσωμε σύντομα τὰ περιεχόμενα τῶν Κεφαλαίων σύμφωνα μὲ τὰ τέσσερα τμήματα, τὰ ὁποῖα διακρίναμε ἀνωτέρω, καὶ τὶς ὑποδιαίρέσεις αὐτῶν.

Κεφάλαια φυσικά, (1–33). Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς πρωτοτυπεῖ ὡς πρὸς αὐτὸ ἔναντι τῶν ἄλλων συντακτῶν κεφαλαίων ἀπὸ ἀπόψεως δομῆσεως τῆς συλλογῆς του, ὅτι δὲν παρουσιάζει τὰ φυσικά του κεφάλαια ὡς ἐξάρτημα τῶν θεολογικῶν, ὅπως ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς στὴν *Ἐκδοσι*, οὔτε σὲ αὐτοτελεῆ ὁμάδα ὅπως ὁ Νικήτας Στηθαῖτος, ἀλλὰ τὰ τοποθετεῖ πρὶν ἀπὸ ὅλα. Αὐτὸ τὸ κάνει προφανῶς, διότι ὁ Γρηγόριος θέλει μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ δείξῃ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴ σαφῆ διάκρισι μεταξὺ κτιστῶν, ὡς παραγωγῶν τῆς θείας ἐνέργειας, καὶ ἀκτίστων, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν πορεία τῆς θεογνωσίας ἀπὸ τὰ προσιτὰ στὰ ἀπρόσιτα, ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια πρὸς τὰ θεῖα. Ἄν καὶ αὐτὴ ἡ διάταξις ἐναρμονίζεται πλήρως πρὸς τὶς θέσεις τοῦ Γρηγορίου, εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ ἰδιαίτερη ἔμφασις στὰ φυσικά δόθηκε πρὸς συμμόρφωσι μὲ τὶς ἐρευνητικὲς τάσεις τῆς ἐποχῆς ἐπὶ τῶν φυσικῶν καὶ κοσμολογικῶν φαινομένων καὶ πρὸς ἐναρμόνισι μὲ αὐτές. Τὸ γεγονὸς ὅτι δύο ἀπὸ τοὺς βασικοὺς ἀντιπάλους τοῦ Γρηγορίου, Βαρλαάμ ὁ Καλαβρὸς καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ἀσχολοῦνταν ἐπιμελῶς μὲ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, ὁ δεῦτερος μάλιστα μὲ πολὺ μεγάλη ἐπιτυχία, ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμε ὅτι ὁ Γρηγόριος ὁμιλεῖ ἐν

3. Πρόκειται, γιὰ νὰ ὁμιλήσωμε τεχνικῶς, γιὰ τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν τοὺς τόμους Α'–Δ' τῆς ἐκδόσεως Συγγράμματα Γρηγ. Παλαμᾶ.

ψει αὐτῶν τῶν τάσεων, ἐπιθυμώντας νὰ καταδείξη, ὅτι χωρὶς ναφορὰ στὴ θεογνωσία αἱ ἐγκόσμιες γνώσεις εἶναι χωρὶς ἀξία.

Τὸ τμήμα αὐτὸ ἐξετάζει σὲ δυὸ ὑποδιαιρέσεις προβλήματα κοσμολογικὰ (κκ. 1–14)⁴ καὶ ἀνθρωπολογικὰ (κκ. 15–33). Ἀρχίζει τὴν ἐκθεσι, ὅπως θὰ ἀνέμενε κανεὶς, ἀπὸ τὴν ἐπιβεβαίωσιν ἡς χριστιανικῆς διδασκαλίας περὶ ἀρχῆς καὶ τέλους τοῦ κόσμου, ἢ ὁποῖα ἀρνεῖται τὴν αἰωνιότητα αὐτοῦ. «Ἦρχθαι τὸν κόσμον καὶ ἡ φύσις διδάσκει καὶ ἡ ἱστορία πιστοῦται» (κ. 1), καὶ φυσικὰ προῆλθε ἀπὸ ἄλλη ἀρχή. Καὶ «οὐκ ἦρχθαι μόνον, ἀλλὰ αἱ τέλος ἔξειν τὸν κόσμον, ἢ μὲν φύσις αὐτοῦ τῶν ἐνδεχομένων εἶναι παρίστησιν ... βεβαίαν δὲ καὶ ἀναντίρρητον παρέχει τὴν πίστιν ἢ προφητεία τῶν τε ἄλλων ἐνθέων καὶ Χριστοῦ» (κ. 2). Ἀλλ' ὅμως τὸ τέλος του, προσθέτει, δὲν θὰ εἶναι μετάβασις στὸ κενὸν, ἀλλὰ μεταστοιχείωσις του, ὅπως καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ζωμάτων, «μετασκευασθῆσεται πρὸς τὸ θεϊότερον λυθεὶς τε καὶ μεταστοιχειωθείς (κ. 2)⁵.

Μέσα στὸ πλαίσιο αὐτὸ εἶναι φυσικὸ ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀπορρίπτει τὴν πλατωνικὴ δοξασία περὶ τῆς ὑπάρξεως κοσμικῆς ψυχῆς⁶, ἢ ὁποῖα προκαλεῖ τὴν κίνησι τοῦ οὐρανοῦ (κ. 4). Κατὰ τὰ ἄλλα βέβαια οἱ διατυπούμενες γεωκεντρικὲς ἀπόψεις γιὰ τὴν ἰσομῆ τοῦ σύμπαντος, τῶν συστατικῶν τῆς γῆς καὶ τῶν ὑδατίνων καὶ γηίνων ζωνῶν δείχνουν γνώσι τῶν κατὰ καιροὺς ἐκφραζομένων γνώμων ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη μέχρι τὸν Μέγα Βασίλειο καὶ τὸν Κοσμᾶ Ἰνδικοπλεύστη, μὲ κάποια τάσι πρωτοτυπίας· καὶ πάντως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετασθοῦν ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν πορισμάτων τῆς νεώτερης ἐπιστήμης.

4. Λόγω τῆς παρουσίας τοῦ τμήματος αὐτοῦ, καὶ μάλιστα στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου, αὐτὸ διατηρεῖται στὸν κώδικα Paris. Gr. 2381 τοῦ ἰδ' αἰῶνος μαζί μὲ ἄλλα φυσικὰ ἔργα συμπεριλαμβανομένου τοῦ *Περὶ κόσμου* ψευδαριστοτελικοῦ συγγράμματος.

5. Βλ. ἀντίστοιχο στὸ ὑπὸ ὄνομα τοῦ Καισαρίου ἔργο *Ἐρωταποκρίσεις* 1, 72. «Ἔσται μὲν τῆς κτίσεως διάλυσις, οὐ παντελῆς δὲ ἀφανισμὸς, ἀλλὰ πρὸς τὸ κρείττον μεταποίησις», PG 38, 940

6. *Τίμαιος* 34B–C, *Νόμοι* 10, 896DE–898C.

Τὰ ἀνθρωπολογικὰ κεφάλαια προβάλλουν μία ἐξόχως δυναμική θεωρία γιὰ τὶς λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπου. Διακρίνοντας τρεῖς φυσικὲς δυνάμεις στὸν ἄνθρωπο, αἰσθήσεις, φανταστικό, νοῦν, περιγράφουν πῶς ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις σχηματίζονται οἱ «μορφώσεις», συνιστάμενες σὲ «ἐκτυπώματα», ἤτοι ἐντυπώσεις τῶν ἀντικειμένων (κ. 15). Τὰ ἐκμαγεῖα τῶν «ἐκτυπωμάτων» περιλαμβάνονται ἀπὸ τὸ φανταστικό ἀποχωρισμένα ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα καὶ τοποθετοῦνται σὲ θησαυρούς, ἀποθήκες, γιὰ νὰ ἀνακαλοῦνται ἀπὸ ἐκεῖ κάθε φορὰ πού χρειάζεται σὰν αὐτοτελεῖς ἀσώματες εἰκόνες (κκ. 15–16).

Ὁ νοῦς ἔπειτα, παραλαμβάνοντας ἀπὸ τὸ θησαυροφυλάκιο τὶς ἐκάστοτε κατάλληλες εἰκόνες, σχηματίζει μ' αὐτὲς λογισμούς, σκέψεις μὲ ποικίλες μορφές, «ἐμπαθῶς, ἀπαθῶς, μέσως, πεπλανημένως καὶ ἀπλανῶς» (κ. 17). Πρόκειται γιὰ μιὰ θαυμάσια διαδικασία, κατὰ τὴν ὁποία γεννιέται στὴν ψυχὴ ἀπὸ τὰ πρόσκαιρα καὶ αἰσθητὰ κάτι τὸ μόνιμο, τὸ κάλλος ἢ τὸ αἶσχος, ὁ πλοῦτος ἢ ἡ πενία, ἡ δόξα ἢ ἡ ἀδοξία, τὸ ζωτικὸν φῶς ἢ τὸ κολαστήριον σκότος (κ. 18.). Ἔτσι πάντως σχηματίζεται ἡ γνῶσις· ὁ νοῦς δηλαδὴ «τῷ φωτιστικῷ τῆς ψυχῆς ἐποχούμενος καὶ ταῖς αἰσθήσεσι δὲ τούτου συγγινόμενος, σύμμικτον ἀπογεννᾷ τὴν γνῶσιν» (κ. 19).

Ὅλες οἱ μορφές γνώσεως, εἴτε ἀναφέρονται στὰ ἀντικείμενα εἴτε στὰ φαινόμενα εἴτε καὶ στοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ τὶς μεθόδους, εἶναι ἀπλῶς φυσικὲς (κ. 20).

Πνευματικὴ γνῶσις εἶναι ἡ ἀναφερόμενη στὸν Θεό, τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου, τὸν ἄνθρωπο, καὶ προερχόμενη «ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος διδασκαλίας», γι' αὐτὸ καὶ εἶναι «βεβαία καὶ ἀψευδής»⁷. Ἐνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς γνώσεως αὐτῆς εἶναι, ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Θεό· «ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ

7. Ἡ ἱκανότης τῶν φιλοσόφων πρὸς τὴ γνῶσι αὐτὴ (καὶ ἀναφέρονται ρητὰ στὸ κ. 25 ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Σωκράτης ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλάτων, καὶ μάλιστα σὲ πληθυντικὸ ὁ καθένας ἀριθμῶ), εἶναι ὡς ἡ τῶν ἀλόγων ζῶων πρὸς τὴ δική τους γνῶσι.

οὐρανὸν καὶ γῆν, οἷόν τινα ὕλην πανδεχῆ καὶ δυνάμει τὰ πάντα φέρουσαν» (κ. 21). Ἔτσι ὁ κόσμος δὲν προῆλθε ἀπὸ προϋπάρχουσα ὕλη, ἀλλ' ἀπὸ τὸ μηδέν· εἶναι ὁμοῦς ἀξιοσημεῖωτο, ὅτι ἡ δημιουργηθεῖσα ὕλη «φέρει δυνάμει τὰ πάντα».

Ὁ ἄνθρωπος ἀξιώθηκε τέτοιας τιμῆς, ὥστε πρὸς χάριν αὐτοῦ ἐκτίσθηκε ὁλόκληρος ὁ αἰσθητὸς κόσμος καὶ γι' αὐτὸν ἐτοιμάσθηκε ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν εὐθὺς ἀμέσως ἀπὸ τῆς καταβολῆς τοῦ κόσμου. Τὸ σῶμα του μόνον εἶναι ὑλικό, ἐνῶ ἡ ψυχὴ του προέρχεται ἀπὸ τὰ ὑπερκόσμια, ἢ καλύτερα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ με ἐμφύσημα ἀπόρητο. Καὶ εἶναι ἡ ψυχὴ ὄχι ἀπλῶς δεκτικὴ τοῦ Θεοῦ με ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ μπορεῖ νὰ ἐνωθῆ με αὐτὸν σὲ μία ὑπόστασι⁸. Εἶναι μύστης ἐκεῖνου, καθ' ὅσον ἐκτίσθηκε κατ' εἰκόνα αὐτοῦ, ὥστε ὡς εἰκῶν νὰ μπορῆ νὰ βλέπη πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ τὸν ἀγαπᾷ (κ. 26).

Ἡ ζωὴ εἶναι οὐσιῶδες μέρος τῆς ὑπάρξεως τῶν λογικῶν φύσεων, τόσο τῆς ἀνθρώπινης ὅσο καὶ τῆς ἀγγελικῆς, ἀλλ' ὑπάρχει σημαντικὴ διάκρισις μεταξὺ αὐτῶν· διότι, ἐνῶ ἡ ἀνθρώπινη φύσις ἔχει τὴ ζωὴ συγχρόνως ὡς οὐσία καὶ ὡς ἐνέργεια, ἡ νοερῆ φύσις τῶν ἀγγέλων τὴν ἔχει μόνον ὡς οὐσία, καθ' ὅσον, στερούμενη σώματος, δὲν ἐχρειάσθηκε νὰ λάβῃ τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενη ζωοποιὸ ἐνέργεια. Ἀπὸ τὸ ἄλλο ἄκρο στα ἄλογα ζῶα ἡ ζωὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι οὐσία· εἶναι ἀπλῶς ἐνέργεια ποὺ ἐμψυχώνει τὸ σῶμα τους (κ. 30).

Στὸν ἄνθρωπο ἡ ψυχὴ ἀφ' ἐνὸς μὲν εἶναι ζωὴ τοῦ ἐμψύχου σώματός της, δηλαδὴ ζωοποιὸς ἐνέργεια κατευθυνόμενη πρὸς κάτι ἄλλο, καὶ ἀφ' ἐτέρου ἔχει τὴ ζωὴ γιὰ τὸν ἑαυτὸν της ὡς οὐσία, καθ' ὅσον ζῆ καθ' ἑαυτήν, καὶ γι' αὐτὸ δὲν διαλύτεται μαζὶ με τὸ σῶμα. (κ. 32). Ἡ ἀγαθότης ὁμοῦς δὲν εἶναι οὐσία γιὰ τὴν ψυχὴ, ἀλλὰ ποιότητης, ὅπως καὶ ἡ κακία. Ἔτσι ἡ ψυχὴ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο σύνθετη, ἀποτελούμενη ἀπὸ οὐσία, ἥτοι τὴ

8. «Καὶ μὴ ὅτι Θεοῦ δεκτικὸν δι' ἀγῶνος καὶ χάριτος, ἀλλὰ καὶ δυνατὸν ἐνωθῆναι τούτῳ κατὰ μίαν ὑπόστασιν», κ. 24.

ζωή, και ποιότητα, ήτοι τήν ἀγαθότητα ἢ τήν ἀντίθετη αὐτῆς κακότητα (κ. 33)⁹.

Κεφάλαια θεολογικά, 34–40. Τὰ καθ' αὐτὸ θεολογικά κεφάλαια τοῦ Γρηγορίου εἶναι μόλις ἑπτὰ κι' αὐτὰ μάλιστα ἀναπτύσσουν τὸ πρόβλημα σὲ συνδυασμὸ μὲ τις πνευματικὲς λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι συσσωματωμένα σὲ δύο ομάδες, ἀπὸ τὶ ὁποῖες ἡ πρώτη (34–36) ἀφιερώνεται στὴν παρουσίασι τῆς τριαδικῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἡ δεύτερη (37–40) ἀσχολεῖται μὲ τὴν παρουσίασι τῆς τριαδικῆς εἰκόνας στὴ λογικὴ κτίσι.

Ὅπως εἶπε προηγουμένως ὁ Γρηγόριος, ἡ ἀνθρώπινη φύσις ἔχει τὴν ἀγαθότητα ὡς ποιότητα ἀπλῶς, ἐνῶ οὐσία ἔχει τὴ ζωὴ· ὁ ἀνώτερος ὁμως νοῦς, ὁ Θεός, ἔχει τὴν ἀγαθότητα οὐσία¹⁰, καὶ στὴν οὐσία, ὅπως ἔλεγε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης¹¹, τίποτε ἐναντίον δὲν ὑπάρχει, «οὐδὲν οὐδεμιᾶ ἐναντίον οὐσία ἐστίν» (κ. 34).

Ἡ πανάγαθος ἀγαθότης εἶναι βέβαια καὶ πηγὴ ἀγαθότητος καὶ ὡς τελεία ἀγαθότης ἀποτελεῖ πηγὴ τοῦ Λόγου. Καὶ ἐπισημαίνει ἐδῶ ὁ Γρηγόριος, ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι ὅπως ὁ δικός μας προφορικὸς λόγος, οὔτε ὅπως ὁ δικός μας ἐνδιάθετος λόγος, οὔτε ὅπως ὁ δικός μας ἐσωτερικὸς μέσα στὴ διάνοια λόγος, ἀλλ' εἶναι ὁ Λόγος ὁ «ἐναποκείμενος τῷ Νῶ», δηλαδὴ στὸν Θεό, ἔχοντας τὴν ἀναλογία μὲ τὸν ἔμφυτο σὲ μᾶς λόγο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ ἐπλασθήκαμε κατ' εἰκόνα του. Ἔχει πλήρη τὴν οὐσία τοῦ Πατρὸς καὶ εἶναι συνεπῶς Υἱὸς του καὶ ἀνώτατος Λόγος (κ. 35).

Ἐπειδὴ ὁμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ λόγος χωρὶς πνεῦμα, ὁ ἀνώτατος Λόγος ἔχει τὸ ἅγιο Πνεῦμα «συμπροῖδὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς». Παρὰ τὴν τολμηρότητα τῶν διατυπώσεων του στὰ *Κεφάλαια*, ὁ Γρηγόριος φροντίζει νὰ ἀκριβολογήσῃ δογματικῶς, ἀποδίδοντας στὸν μὲν Λόγο τὸ «ἔχειν» τὸ Πνεῦμα, ἐνῶ στὸν Πατέρα τὸ «ἐκπορεύειν». Περαιτέρω τονίζει ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ

9. Ἄλλως τὴν ἀρετὴ ἢ τὴν πονηρία.

10. «Ὁ ἀνωτάτω νοῦς, τὸ ἄκρον ἀγαθόν, οὐσίαν ἔχει τὴν ἀγαθότητα», 34. Βλ. καὶ Διονυσίου, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 2,3ε. 4,1. 5,2.

11. *Κατηγ.* 5,3b, 24ε.

Πνεύματος εἶναι κοινή, ἄρα καὶ ἡ ἀποστολὴ γίνεται ἀπὸ κοινοῦ· «διὸ καὶ παρ' ἀμφοτέρων καὶ πρὸς τοὺς ἀξίους πέμπεται, μόνου δὲ τοῦ Πατρὸς καθ' ὑπαρξιν ὑπάρχον· διὸ καὶ παρ' αὐτοῦ μόνου ἐκπορεύεται καθ' ὑπαρξιν» (κ. 36.). Κατὰ τὴν περιγραφὴ τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν τριαδικῶν ὑποστάσεων χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ἡ λέξις 'ἔρωσ', πολὺ εὐλογα μάλιστα. Ἐὰν δηλαδὴ ἡ οὐσία τῆς θεότητος εἶναι ἡ ἀγαθότης καὶ αὐτὴ ἐκδηλώνεται ὡς ἀγάπη πρὸς ὅλα τὰ δημιουργήματα, εἶναι φυσικόν ὅτι ἐκδηλώνεται μεταξὺ τῶν θείων ὑποστάσεων ὁμοίως· ἔτσι τὸ Πνεῦμα χαρακτηρίζεται ὡς ἔρωσ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Λόγο (κ. 36).

Τὴν εἰκόνα ἐκείνου τοῦ ἀνωτάτου ἔρωτος ἔχει καὶ ὁ δικός μας νοῦς πού ἐκτίσθηκε ἀπὸ αὐτὸν κατ' εἰκόνα πρὸς τὸν λόγο του, τὴ γνῶσι· ἐπομένως ὁ ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος ὡς εἰκὼν εἶναι τριπλοῦς, ἀποτελούμενος ἀπὸ νοῦ, λόγο καὶ πνεῦμα (κ. 37). Ὅμοίως καὶ ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων, ὡς νοερά καὶ λογική, ἔχει νοῦ καὶ λόγο ἀπὸ τὸν νοῦ, καθὼς καὶ τὸν πρὸς τὸν λόγο ἔρωτα τοῦ νοῦ (= πνεῦμα), ἀλλὰ τὸ πνεῦμα αὐτὸ δὲν εἶναι σ' αὐτὴν ζωοποιό, διότι οἱ ἄγγελοι δὲν φέρουν σῶμα χοϊκό, ὥστε νὰ προσλάβουν καὶ δύναμι ζωοποιό γι' αὐτό. Καὶ ὡς πρὸς αὐτό διαφέρει ἡ ἀνθρώπινη φύσις, ὅπου τὸ πνεῦμα, ὁ νοερός ἔρωσ, εἶναι ζωοποιὸς τοῦ σώματος (κ. 38). Γι' αὐτὸ ἡ φύσις τῆς ψυχῆς ἔχει δημιουργηθῆ ἀπὸ τὸν Θεὸ ὡς ἡ μόνη κατ' εἰκόνα αὐτοῦ, περισσότερο ἀπὸ τὴ φύσι τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων (κ. 39). Ἡ τριπλῆ λειτουργία λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου, νοῦς, λόγος, πνεῦμα, εἶναι ὁ φορεὺς τῆς θείας εἰκόνας, ἡ ὁποία τὸν καθιστᾷ «μετὰ τὴν ἀνωτάτω Τριάδα τριαδικὴν φύσιν» (κ. 40)¹².

Κεφάλαια ἠθικά τε καὶ πρακτικά, 41–67. Κατὰ τὴν τυπικὴ ὀρολογία τὰ κεφάλαια αὐτὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιγραφοῦν «οἰκονομικά», ἐφ' ὅσον πραγματεύονται γιὰ τὴν πτῶσι τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν τρόπο τῆς θεραπείας του· ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δώσωμε αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμό, διότι στεροῦνται τὴν οὐσιαστικὴ ἀναφορά στὸ κύριο στοιχεῖο τῆς «οἰκονομίας», τὸ ὁποῖο εἶναι ἡ

12. Στὸ θέμα αὐτὸ ἐπανερχεται ὁ Γρηγόριος μὲ τὰ κεφάλαια 61–64.

ένανθρώπησις¹³. Γι' αὐτὸ δίδομε τὴν παροῦσα ἐπιγραφή βάσει τοῦ τρίτου στοιχείου τοῦ γενικοῦ τίτλου τοῦ ὄλου συγγράμματος, διότι ὄλο αὐτὸ τὸ τμήμα ἀναφέρεται στὴν ἀνταπόκρισι τόσο τοῦ πρωτοπλάστου ὅσο καὶ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου πρὸς τὴ θεία ἐντολή, τὴν πτῶσι λόγω ἀρνητικῆς ἀνταποκρίσεως, καὶ τὴν ἐπανόρθωσι μὲ τὴ μετάνοια.

Κι' αὐτὸ τὸ τμήμα περιλαμβάνει δύο ομάδες κεφαλαίων, τὴ μία περὶ τῆς κακίας, τῆς πτώσεως καὶ τοῦ θανάτου (41–53), καὶ τὴν ἄλλη περὶ τῆς ὁδοῦ τῆς θεραπείας (54–67).

Ἐνα ἀπὸ τὰ λογικὰ κτίσματα, τὸ ὁποῖο εἶναι κατώτερο τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, τὸ χειρότερο μάλιστα ἀπὸ ὅλα, εἶναι ὁ νοητὸς καὶ ἀρχέκακος ὄφιν, ὁ Διάβολος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ ὑπεροψία ἐπιθύμησε νὰ ἐξομοιωθῆ ὡς πρὸς τὴν ἐξουσία μὲ τὸν Δημιουργό του. Ἄντ' αὐτοῦ ὅμως κατήντησε ἀντικείμενος, πολέμιος τοῦ Δημιουργοῦ· γι' αὐτό, ἂν ἐκεῖνος εἶναι ἀγαθότης ζῶσα καὶ ζωοποιὸς τῶν ζώντων, αὐτὸς «αὐτόχρημα κακία ἐστὶ νεκρὰ καὶ νεκροποιὸς (κ. 41).

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἱκανὸς νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ πνευματικὸ συμφέρον του, ἂν γνωρίζῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ φυλάττῃ τὴν τάξι του (κ. 43), κατὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ Ἀρεοπαγίτη¹⁴. Αὐτὸ ὅμως ἴσχυε καὶ γιὰ τοὺς ἀγγέλους, στοὺς ὁποίους ὠρίσθηκε νὰ ἄρχωνται, καὶ μόνον ὅταν ἀποσταλοῦν ἀπὸ τὸν Δημιουργό πρὸς τοῦτο ἔχουν ἔργο νὰ ἄρχουν. Ὁ Σατανᾶς ὅμως, ἐπειδὴ ἐπιθύμησε νὰ ἄρχῃ παρὰ τὴ γνώμη τοῦ Δημιουργοῦ, παραβίασε τὴν τάξι· γι' αὐτό, ἐγκαταλειφθεὶς ἀπὸ τὴν ὄντως ζωτικὴ καὶ φωτιστικὴ πηγὴ, ἐνδύθηκε τὸν θάνατο καὶ τὸν αἰώνιο ζόφο, καὶ ἔτσι ἀπὸ φθόνον πλέον προσπαθεῖ νὰ συμπαρασύρῃ τὸν ἄνθρωπο (κ. 44). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Διάβολος δὲν εἶναι μόνον νεκρὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ

13. Ἀόριστοι ὑπαινιγμοί, ὅπως τὸ περὶ τοῦ ἄνθους ἐκ τῆς ρίζης (κ. 53) τὸ περὶ τῆς συγκαταβάσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου (κ. 57) καὶ ἄλλοι, δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ καλύψουν αὐτὸ τὸ κενό, τὸ ὁποῖο βέβαια ὑπερκαλύπτεται μὲ τὴν ἐπανειλημμένη ἀνάπτυξι τοῦ θέματος στὶς Ὀμιλίαις.

14. Βλ. ἰδίως ἐπιστολὴ 8,11 ἐέ. Γενικὰ στὸ σύστημα τοῦ Διονυσίου τὸ σὺμπαν εἶναι στρωματωμένο κατὰ τάξεις.

νεκροποιῶ, νεκρώνει ὅλους ὅσοι τὸν ἐγγίζουσιν· γι' αὐτὸ νεκροῦται ἡ λογικὴ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἂν καὶ βέβαια ὡς ζωὴ ἔχει τὸ εἶναι (κ.45).

Βέβαια δὲν ἔκτισε ὁ Θεὸς τὸν θάνατο¹⁵, ἀλλὰ καὶ ἐμπόδισε αὐτὸν νὰ ἐπέλθῃ, ὅσον ἔπρεπε, καὶ ἐμπόδισε ὅσον ἐπιτρεπόταν νὰ ὑποβληθοῦν σ' αὐτὸν ἐκεῖνοι ποὺ ἐδημιουργήθηκαν ἀπὸ αὐτὸν αὐτεξούσιοι. Ἔτσι προεισήγαγε τὴ βουλῆ του νὰ προσφέρῃ τὴν ἀθανασία «βουλὴν ἀποθανατίζουσαν» (κ. 47), ὀρίζοντας ζωοποιῶ ἐντολὴ καὶ λέγοντας ὅτι ἡ ἀθέτησις τῆς ἐντολῆς θὰ προκαλέσῃ τὸν θάνατο. Καὶ πράγματι «ἡ ξυνῶρις ἐκείνη τῶν προπατόρων», τὸ ζεῦγος τῶν πρωτοπλάστων, ἐπειδὴ δὲν ἀντιστάθηκαν στὸν ὑποκινητὴ τῆς ἀπειθείας, παρεῖδαν τὴν ἐντολὴ (κ. 48).

Ὁ Παλαμᾶς ἐπικαλεῖται τὴν ἐρμηνεία τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, κατὰ τὴν ὁποία «θεωρία ἦν τὸ φυτόν»¹⁶, ἦταν πνευματικὸς λογισμὸς, ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ἀποδέχεται ἀδίστακτα αὐτὴν τὴν ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία, ἐφ' ὅσον λέγει ὅτι, καὶ ἂν δὲν ἦταν θεωρία, πάντως ἡ βρῶσις τοῦ καρποῦ ἔπρεπε νὰ γίνῃ κατὰ τὴν κατάλληλη ὥρα καὶ μὲ τὸν κατάλληλο τρόπο πρὸς δόξα τοῦ Θεοῦ. Ἡ κατ' αἴσθησι βρῶσις ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ μετὰ ἀπὸ κατάλληλη προετοιμασία, καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ δὲν συνέβηκε, ἔπρεπε ν' ἐπακολουθήσῃ ὁ θάνατος (κ. 49–50). Ἀφοῦ αὐτοὶ ἐγκατέλειψαν τὸν Θεὸ αὐτεξούσια, τοὺς ἐγκατέλειψε καὶ αὐτός. Ἀφοῦ λοιπὸν μὲ τὴν παράβαση ἦλθεν ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς, εὐλογα θὰ ἐρχόταν καὶ ὁ θάνατος τοῦ σώματος, ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸν ἐπιβράδυνε ἐπὶ μακρὸν ἀπὸ φιλανθρωπία, καὶ μάλιστα· «πρῶτον μὲν ἔδειξε μετ' ἐλέους παιδεύων, μᾶλλον δὲ ἀφιεῖς τὴν σὺν δίκῃ παιδείαν, ἵνα μὴ ἀπογνῶμεν τελέως. Ἔδωκε δὲ καὶ καιρὸν μετανοίας καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν εὐαρεστήσεως ἐξ ὑπαρχῆς πολιτείας... Ἡὔξησε τοῖς διαδόχοις τὸ γένος» (κ. 53).

Ὁ ὁμάδα τῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα ὑποδεικνύουν τὴν ὁδὸ

15. Σοφ. Σολ. 1,13.

16. Λόγος 38,12. PG 36, 324CE.

τῆς ἀνακτῆσεως, εἰσάγεται μὲ μιὰ τελείως πρωτότυπη θέσι. Λέγει ὁ Γρηγόριος ὅτι ἀνήκει στὸ πλούσιο βάθος τῆς σοφίας καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀθανασία ἐπιτυγχάνεται μὲ τὸν θάνατο. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχε ὁ θάνατος καὶ ἂν τὸ γένος μας, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τέτοια ρίζα, τὴν τῶν πρωτοπλάστων, δὲν ἦταν θνητὸ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο, δὲν θὰ ἀπολαμβάναμε ἔμπρακτα τὰ πλούτη τῶν πρώτων καρπῶν τῆς ἀθανασίας: «οὐκ ἂν ἔργω τῆς ἀθανασίας τὴν ἀπαρχὴν ἡμεῖς ἐπλουτήσαμεν, οὐκ ἂν εἰς οὐρανοὺς ἀνεκλήθημεν· οὐκ ἂν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν οὐρανοῖς ἢ ἡμῶν ἐνεθρονίσθη φύσις» (κ. 54).

Ἀποκτοῦμε τὴν ἀθανασία μὲ τὴν ἐκτέλεσι τῆς ἐντολῆς, ἡ ὁποία βέβαια τώρα δὲν εἶναι ἡ ἴδια, ὅπως ἡ ἀρχικὴ γιὰ τὸ δένδρο, ἀλλ' εἶναι, κατὰ μία γενικὴ ἄποψι, ἡ ἐντολὴ περὶ τῆς μετανοίας. Ἐκεῖνος ποὺ ἀστοχεῖ σήμερα εἶναι περισσότερο ἀξιόμημος ἀπὸ τὸν Ἀδάμ, καθ' ὅσον αὐτὸς γνωρίζει τίς συνέπειες τῆς παραβάσεώς του ἀπὸ τὴν πεῖρα τῆς ἀνθρωπότητος.

Μὲ τὴν πρὸς ἐμᾶς συγκατάβασι τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐπλησίασε σὲ μᾶς ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἡ βασιλεία, ἡ μᾶλλον αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς εἶναι μέσα μας¹⁷, καὶ ὀφείλομε νὰ προσκολληθούμε σ' αὐτὸν μὲ τὰ ἔργα τῆς μετάνοιας (κ. 57), κύριο τῶν ὁποίων εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸ ἀγάπη, ἡ ὁποία συνίσταται ἀπὸ τὴν ἀπουσία τῶν παθῶν καὶ τὴν ἀφθονία τῶν ἀρετῶν (κ. 58) καὶ καταλήγει στὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησι (κκ. 59. 60)¹⁸.

Ἀκολουθοῦν τρία κεφάλαια, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται πάλι στὴ σύγκρισι τῶν λογικῶν ὄντων μεταξύ τους (61–63), γιὰ νὰ κατακλεισθῇ τὸ τμῆμα αὐτὸ μὲ τὴν ἐνδειξι τῆς θεᾶς ἐλλάμψεως ὡς μέσου τελειώσεως τοῦ καθ' ὁμοίωσιν πρὸς τὸν Θεό, τῆς ὁποίας μέτοχοι εἶναι καὶ οἱ ἀγαθοὶ ἄγγελοι¹⁹. Καθὼς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ

17. Λουκᾶ 17,21.

18. Ἰω. 4,23ε.

19. Γι' αὐτὸ καὶ ἀποκαλοῦνται δεῦτερο φῶς, ἀπορροή τοῦ πρώτου φωτὸς (κ. 64), βάσει τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 40,5. PG 36, 364B.

μᾶς εἶδε ἀπογυμνωμένους ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἔλλαμψι ἐξ αἰτίας τῆς παραβάσεως, ἀνέλαβε ὁ ἴδιος τὴ φύσι μας καὶ τὴν ἐπέδειξε ἐνδεδυμένη λαμπρότερα στοὺς ἐκκρίτους μαθητὰς ἐπάνω στὸ Ὅρος. Αὐτὴ ἡ θεία ἔλλαμψις εἶναι τὸ οὐράνιο οἰκητήριό μας, ὅπως λέγει ὁ μέγας Παῦλος (κ. 67)²⁰.

Ἦδη ὁ Γρηγόριος εἰσῆλθε στὸ κατ' ἐξοχὴν ἀγαπητὸ τοῦ θέμα, τὸ περὶ τοῦ φωτὸς τῆς μεταμορφώσεως, καὶ μάλιστα στὸ κ. 65 ἐμνημόνευσε γιὰ πρώτη φορὰ τὰ ὀνόματα τῶν δύο αἰρεσιάρχων Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου. Ἔτσι τὰ τέσσερα τελευταῖα κεφάλαια (64–67) δὲν κλείνουν ἀπλῶς τὸ τμήμα τοῦ συγγράμματος περὶ τῆς ἠθικῆς τελειώσεως, ἀλλὰ καὶ εἰσάγουν στὸ ἐπόμενο τμήμα, τὸ ἐκτενέστερο καὶ τελευταῖο.

Κεφάλαια καθαρικᾶ τῆς Βαρλααμίτιδος λύμης, 68–150. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἔργου, 83 συνολικὰ κεφάλαια, παρουσιάζει συνοπτικὰ βέβαια ἀλλ' ἐντονα τὴ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου περὶ οὐσίας, ἐνεργείας, θείας ἐλλάμψεως καὶ μεθέξεως τοῦ Θεοῦ, καὶ θετικά, ἀλλὰ καὶ ἀρνητικά, κατὰ τῶν ἀπόψεων Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου. Ὅχι πάντοτε μὲ πολλὴ εὐκολία, εἶναι δυνατὸν νὰ διακριθοῦν καὶ ἐδῶ ὠρισμένα ἀθροίσματα ὁμοειδῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα ἐμεῖς θὰ ὀρίσωμε σὲ ὀκτώ. Δὲν παρουσιάζει βέβαια νέα στοιχεῖα διδασκαλίας μὲ τὰ κεφάλαια αὐτοῦ τοῦ τμήματος ὁ Γρηγόριος, ἀλλὰ, συνοψίζοντας ὅλα ὅσα ἐξέθεσε σὲ πλῆθος προηγηθέντων συγγραμμάτων, διευκρινίζει πολλὰ σημεῖα αὐτῶν.

Στὸ πρῶτο ἀθροῖσμα κεφαλαίων τοῦ τμήματος (68–79) τονίζεται ὅτι ἡ μὲν οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐνιαία, ἡ ἐνέργεια ὅμως αὐτοῦ ἡ ἄκτιστη εἶναι πολλαπλῆ· «ἡ μὲν θεία ὑπερουσιότης οὐδέποτε πληθυντικῶς καλεῖται, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ θεία καὶ ἄκτιστος χάρις καὶ ἐνέργεια μεριζομένη ἀμερίστως κατ' εἰκόνα τῆς ἠλιακῆς ἀκτῖνος ... οὐ μία μόνον ἀλλὰ καὶ πολλαὶ καλοῦνται παρὰ τῶν θεολόγων» (κ. 68)²¹. Ἡ θεία ἐνέργεια μπορεῖ νὰ ἐκφέρεται ἐνικῶς,

20. Β' Κορ. 5,2ε.

21. Τὰ περὶ τῆς εἰκόνας τῆς ἠλιακῆς ἀκτῖνος ἐν προκειμένῳ λαμβάνονται ἀπὸ τὴν *Περὶ ἀγίου Πνεύματος πραγματεία* τοῦ Βασιλείου, 19,49.

ἀλλ' ἐπίσης μπορεῖ νὰ ἐκφέρεται καὶ πληθυντικῶς, ὅταν ἀπαιτῆται νὰ χαρακτηρισθοῦν ἐπὶ μέρους ἄκτιστες ἐκδηλώσεις τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ θεία χάρις, ὡς ταυτόσημη πρὸς τὴν ἐνέργεια ἐκδήλωσις, μπορεῖ νὰ ἐκφέρεται πληθυντικῶς (κ. 69), ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ πνεύματα τὰ ὁποῖα ὁ Ἡσαΐας ἀπαριθμεῖ σὲ ἑπτὰ (κ. 70)²².

Οἱ ἐνέργειες, ἢ ἡ ἐνέργεια, πρᾶγμα τὸ ἴδιο, εἶναι κοινές τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Παλαμᾶ γιὰ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἄκτιστο εἶναι ἓνα, ἡ θεία φύσις, ἐνῶ ὅτιδήποτε διαφέρει αὐτῆς εἶναι ὅπωςδήποτε κτιστό· ἀλλ' ἔτσι καθιστοῦν κτιστὸ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, διότι αὐτοί, ἔχοντας κτιστὴ ἐνέργεια, δὲν μποροῦν νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι ἄκτιστοι· «οὗ δὲ ἡ ἐνέργεια κτιστὴ, ἄκτιστος αὐτὸς οὐκ ἔστιν» (κ. 73). Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὡς ἀμερίστη εἶναι ἀμέθεκτη, ἡ θεία ἐνέργεια μερίζεται ἀμερίστως, ἀρα εἶναι χωρητὴ ἀπὸ τὸν καθένα μας. (κ. 74).

Ἡ ἔνωσις μὲ τὸν Θεὸ νοεῖται μόνο μὲ τὴ θεία ἐνέργεια. Πράγματι στὸν Θεὸ διακρίνονται τρεῖς κατηγορίες· οὐσία, ἐνέργεια, ὑποστάσεις. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι ἀδύνατη ἡ κατ' οὐσίαν ἔνωσις, καθ' ὅσον ἡ θεία οὐσία εἶναι ἀμέθεκτη, εἶναι ἐπίσης ἀδύνατη ἡ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις, καθ' ὅσον αὐτὴ εἶναι καθωρισμένη γιὰ τὴν ἔνωσι μόνο τοῦ Λόγου στὸν Θεάνθρωπο, «λείπεται κατ' ἐνέργειαν ἐνοῦσθαι τῷ Θεῷ» (κ. 75). Μετὰ τὴν παρουσίασι πατερικῶν χωρίων²³ ἔρχεται στὸν χαρακτηρισμὸ τῆς θείας φύσεως κατ' ἀντίθεσι πρὸς τὴν κτιστὴ. Εἶναι ἀπολύτως ὑπερβατικὴ· ἂν ὁ Θεὸς εἶναι φύσις, τὰ ἄλλα δὲν εἶναι φύσις· ἂν πάλι τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶναι φύσις, τότε ὁ Θεὸς δὲν εἶναι φύσις. Εἶναι ὁμοῦς ὁ Θεὸς καὶ λέγεται φύσις ὄλων τῶν ὄντων, καθ' ὅσον ὄλα μετέχουν αὐτοῦ καὶ συντηροῦνται μὲ τὴ μέθεξι του· καὶ βέ-

22. *Ἡσ.* 11,1ε. «Πνεῦμα σοφίας, συνέσεως, γνώσεως, εὐσεβείας, βουλῆς, ἰσχύος, φόβου».

23 *Μαξίμου, Βασιλείου, Γρηγορίου Θεολόγου, Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Ἰωάννου Χρυσοστόμου, κκ. 76 καὶ 77.*

βαια ὄχι μὲ τῆ μέθεξι τῆς φύσεώς του, ἀλλὰ μὲ τῆ μέθεξι τῆς ἐνέργειας του (κ. 78).

Συγκρινόμενα μεταξύ τους τὰ κτίσματα λέγονται οἰκειὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν, ἢ ξένα· αὐτὰ ὅμως καθ' ἑαυτὰ ὅλα εἶναι κατὰ φύσιν ξένα πρὸς τὸν Θεὸ (κ. 79).

Τὸ ἐπόμενο ἄθροισμα κεφαλαίων ἀσχολεῖται μὲ τὴν κατηγορία τῆς ἐνώσεως καὶ διακρίσεως στὸν Θεὸ (80–95). Στὸν Θεὸ ἄλλα εἶναι ἄρρητα καὶ ἄλλα ρητά, ἄλλα εἶναι ἄγνωστα καὶ ἄλλα γνωστά, κατὰ τὸν λόγο τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ²⁴· αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι συγχρόνως ὄν διηρημένο καὶ ἐνιαῖο συγχρόνως· «ὁ Θεὸς ἀδιαιρέτως διαιρεῖται καὶ συνάπτεται διηρημένως καὶ οὔτε πολλαπλασιασμὸν παρὰ τοῦτο πάσχει οὔτε σύνθεσιν» (κ. 81). Κατὰ τὴ διαίρεσι γίνεται γνωστός, κατὰ τὴν ἔνωσι παραμένει ἄγνωστος· «τοῦ Θεοῦ τὸ μὲν ἐστὶν ἄγνωστον, ἤγουν ἡ οὐσία αὐτοῦ, τὸ δὲ γνωστόν, ἤγουν πάντα τὰ περὶ τὴν οὐσίαν, τουτέστι ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θειότης ἤτοι μεγαλειότης» (κ. 82)²⁵. Τὰ κτίσματα δὲν δείχνουν τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν ἄκτιστη ἐνέργεια, ὅπως ἐπανειλημμένως οἱ Πατέρες τονίζουν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος²⁶.

Πολὺ περισσότερο βέβαια τονίζει αὐτὸ ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὁ ὁποῖος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καθ' ὑπόστασι διάκρισι, προβάλλει ἰδιαιτέρως μιὰ ἄλλη διάκρισι, τὴν «τῶν ἀγαθοπρεπῶν τῆς θεαρχίας προόδων»²⁷, ἤτοι ἐνεργειῶν. Κατὰ τὴ διονυσιανὴ διατύπωσι τὰ ζῶντα, τὰ ἅγια, τὰ ἀγαθὰ, λέγεται ὅτι ζοῦν, ἀγιάζονται καὶ ἀγαθύνονται κατὰ μέθεξι, ὄχι ὅμως διότι ὑπάρχουν ἀπολύτως ἢ διότι μετέχουν τῆς αὐτοῦπάρξεως, ἀλλὰ διότι μετέχουν στὴν αὐτοζωή, αὐτοαγιότητα καὶ αὐτοαγαθότητα· αὐτὰ τὰ τελευταῖα εἶναι θεῖες ἐνέργειες, διότι δὲν μετέχουν ζωῆς, ἀλλὰ μετέχονται, καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶναι κτίσματα· «τὸ δὲ μὴ μετέχον ζωῆς, ἀλλ'

24. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως 2,2–4.

25. Παρόμοια πρὸς αὐτὰ βλ. στὴ Διάλεξι μετὰ τοῦ Γρηγοῦ 24, ὅπου ὅμως ἐπικαλεῖται λόγιον ἀπὸ τὰ κεφάλαια τοῦ Μαξίμου Περὶ ἀγάπης, 1,100 καὶ 2,27. Συγγράμματα Δ', 225.

26. Ρωμ. 1,20

27. Περὶ θεῶν ὀνομάτων 2,5.

αὐτὸ μετεχόμενον καὶ ζωοποιοῦν τὰ ζῶα, πῶς ἂν εἶη κτίσμα;» (κ. 89). Κάθε πρόνοια, δηλαδή κάθε ἐνέργεια, ὅπως εἶναι ἡ οὐσίωσις, ἡ ζώωσις, ἡ σοφοποίησις²⁸, εἶναι κοινὴ τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ γιὰ κάθε θεία πρὸς ἡμᾶς θέλησι ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι ἡ οὐσιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ σοφοποιὸς ἐνέργεια καὶ δύναμις (κ. 91).

Σύνοψις ὅλων τῶν θείων ἐνεργειῶν εἶναι ἡ θεία χάρις, ἡ ὁποία εἶναι ἐπώνυμο τῆς λαμπρότητος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ βέβαια ὄχι ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ· «ἡ τοῦ Θεοῦ λαμπρότης αὕτη καὶ θεοποιὸς ἐνέργεια, ἧς τὰ μετέχοντα θεοῦται θεία τίς ἐστι χάρις, ἀλλ' οὐχ ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὡς ἀποῦσα τῶν κεχαριτωμένων, κατὰ τὴν Ἀκινδύνου ληρώδη συκοφαντίαν, πανταχοῦ γὰρ ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς οὐκ οὔσα μεθεκτὴ, μηδενὸς ὄντος κτιστοῦ, καθὰ προαποδέδεικται, τοῦ δυνηθέντος ἂν μεταλαχεῖν αὐτῆς» (. 93). Κανεὶς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀπολαμβάνουν τὴ θεία αἴγλη δὲν μετέχει τῆς οὐσίας τοῦ Δημιουργοῦ, διότι δὲν ὑπάρχει τίποτε κτιστό, τὸ ὁποῖο νὰ ἔχη δύναμι δεκτικὴ τῆς φύσεως τοῦ Κτίστου· «οὐδεὶς γὰρ οὐδέποτε τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λαμβάνει» (κ. 95).

Στὴ συνέχεια ὁ Γρηγόριος ἐκθέτει τὰ ἀλυσιδωτὰ ἀτοπήματα τῶν φλυαριῶν τοῦ Ἀκινδύνου (96–103). Ἄν κατὰ τίς φλυαρίες τοῦ Ἀκινδύνου δὲν διαφέρῃ καθόλου ἡ θεία ἐνέργεια τῆς θείας οὐσίας, τότε καὶ τὸ ποιεῖν, τὸ ὁποῖον εἶναι γνώρισμα τῆς ἐνεργείας, δὲν διαφέρει τοῦ γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν, ὅποτε καὶ τὰ ποιήματα δὲν θὰ διαφέρουν κατὰ τίποτε ἀπὸ τὸ γέννημα καὶ τὸ πρόβλημα, κατὰ πλήρη σύγχυσι μεταξὺ δημιουργίας καὶ ὑποστατικῆς σχέσεως (κ. 96). Ἄν δὲν διαφέρουν αὐτὰ τὰ δύο, τότε ὁ Πατήρ, ὁ ποιῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ Πνεύματι, γεννᾷ καὶ ἐκπορεύει ὁμοίως δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι (κ. 97), ὅποτε ὁ Υἱὸς θὰ ἦταν ἐκ θελήσεως, ὄχι ἐκ φύσεως (κ. 98), ὁ Θεός, καὶ ἔχοντας πολλὰς ἐνεργείας, θὰ εἶχε καὶ πολλὰς οὐσίες (κ. 99).

Στὴν περίπτωσι αὕτη οἱ θεῖες ἐνεργείες δὲν θὰ εἶχαν διαφο-

28. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Σχόλια εἰς Διονυσίου περὶ θείων ὀνομάτων* 2,5. PG 4, 221AB.

ρὰ μεταξύ τους· γὰ παράδειγμα δὲν θὰ διέφερε ἢ θεία θέλησις ἀπὸ τῆ θεία πρόγνωσι, ὅποτε ὁ Θεός, μὴ θέλοντας πάντα οὔτε προγινώσκει πάντα (κ. 100), τὸ δημιουργεῖν θὰ ἦταν τὸ ἴδιο μὲ τὸ προγινώσκειν, καὶ ἄρα πρὸ τῆς δημιουργίας αὐτὸς δὲν προεγίνωσκε. Τί εἶδους Θεὸς θὰ ἦταν τότε; (κ. 101). Ἡ πρόγνωσις εἶναι ἔμφυτη στὸν Θεό· ἂν λοιπὸν ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια δὲν διαφέρει κατὰ τίποτε ἀπὸ τὴν πρόγνωσι, τὰ δημιουργήματα θὰ ἦταν ἄναρχα. Καὶ πῶς θὰ ἦταν Θεὸς αὐτὸς τοῦ ὁποίου τὰ ποιήματα δὲν εἶναι μεταγενέστερα αὐτοῦ; (κ. 102). Τότε ὁ Θεὸς θὰ εἶχε δημιουργήσει ὄχι μὲ τὴ θέλησι, ἀλλὰ μὲ τὴ φύσι. Καὶ πῶς θὰ ἦταν Θεὸς αὐτὸς ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ χωρὶς θέλησι; (κ. 103).

Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀκατάληπτη καὶ ἀμέθεκτη, ὅπως ἐκτίθεται στὴν ἐπόμενη ομάδα κεφαλαίων (104–112). Ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος εἶναι μέσα στὸν ἑαυτό του, καθ' ὅσον οἱ τρεῖς ὑποστάσεις συσχετίζονται μεταξύ τους συμφυῶς καὶ αἰδίως καὶ περιχωροῦν ἀλλήλας· εἶναι στὸ πᾶν καὶ τὸ πᾶν εἶναι σ' αὐτόν, αὐτὸς ὡς συνεχοντας καὶ τὸ πᾶν ὡς συνεχόμενον ἀπὸ αὐτόν. Ὅμως δὲν μετέχουν τῆς οὐσίας του τὰ πάντα, ἀλλὰ μετέχουν τῆς πανταχοῦ παρουσίας του, ἢ ὁποία εἶναι ἐνέργεια (κ. 104). Ἀκόμη καὶ ὅσοι κατόπιν εὐαρεστήσεως τοῦ Θεοῦ ἐπέτυχαν τοῦ προορισμοῦ τους, ἦτοι τοῦ «δι' ὃ γεγόνασι, τουτέστι τῆς θεώσεως», καὶ εὐρίσκονται «ἐν τῷ Θεῷ», καὶ αὐτοὶ μετέχουν τῆς θείας ἐνεργείας, ἂν καὶ κατὰ διαφορετικὸ τρόπο, ἀλλ' ὄχι τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ ὁ ὄρος 'θεότης' εἶναι ὄνομα τῆς θείας ἐνεργείας καὶ ὄχι οὐσίας· «διὸ καὶ οἱ θεολόγοι τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι ὄνομα τὴν θεότητά φασι» (κ. 105).

Ἡ ὑπερούσια καὶ ὑπέρζωη καὶ ὑπεράγαθη φύσις οὔτε λέγεται οὔτε νοεῖται, καὶ οἱ «θεολόγοι»²⁹ τῆς ἀποδίδουν τὴν ἀκαταληψία. Κατὰ κυριολεξία λοιπὸν δὲν εἶναι θεμιτὸ νὰ καλῆται ὁ Θεὸς οὔτε οὐσία οὔτε φύσις, ἀλλ' ὡς αἰτία τῶν πάντων μπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ καταχρηστικᾶ ἔτσι. Κυριολεκτικᾶ μπορεῖ νὰ ὀνομά-

29. Βασικὰ βέβαια ὁ Διονύσιος, τοῦ ὁποίου τίς διατυπώσεις ἀποδίδει στὸ κ. 106 ὁ Γρηγόριος, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 5,1. PG 3, 816B.

ζεται μόνον ἡ οὐσιοποιὸς πρόοδος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνέργεια (κ. 106). Ἐπειδὴ ὁμως τὸ ὄνομα φύσις ἀποδίδεται μερικές φορές καὶ στὰ φυσικῶς προσόντα τοῦ Θεοῦ³⁰, ὅταν οἱ θεολόγοι χαρακτηρίζουν τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀμέθεκτη, πρέπει νὰ ἐννοοῦμε τὴν ἀνεκφοίτητη καὶ ἀφανέρωτη ὄψι τοῦ Θεοῦ· ὅταν πάλι χαρακτηρίζουν αὐτὴν μεθεκτή, πρέπει νὰ ἐννοοῦμε τὴν φυσικῶς ὑπάρχουσα στὸν Θεὸ πρόοδο καὶ ἐνέργεια (κ. 107).

Δὲν μορεῖ φυσικὰ νὰ μετέχη κανεὶς τῆς ἀνέκφαντης οὐσίας τοῦ Θεοῦ, διότι τότε θὰ ἦταν παντοδύναμος (κ. 108). Ἡ οὐσία ἔχει τόσες ὑποστάσεις, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ μέτοχοί της· ὅσες λαμπάδες ἂν ἀνάψη κανεὶς ἀπὸ τὴ μία, τόσες ὑποστάσεις τοῦ πυρὸς δημιουργεῖ. Τρεῖς εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ μετέχουν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, τρεῖς ἐπομένως εἶναι καὶ οἱ θεῖες ὑποστάσεις. Ἄν αὐτὴ μετεχόταν ἀπὸ ὄλους, ὅπως ἰσχυρίζονταν παλαιὰ οἱ Μασσαλιανοὶ καὶ ὅπως φθάνουν νὰ ἰσχυρίζονται καὶ οἱ Ἀκινδυνιανοί, ἐφ' ὅσον ταυτίζουν οὐσία καὶ ἐνέργεια, θὰ ἦταν μυριοὑπόστατος. Δὲν μετέχομε λοιπὸν οὔτε τῆς οὐσίας οὔτε τῆς ὑποστάσεως, διότι αὐτὲς δὲν μερίζονται· μερίζεται μόνον ἡ κοινὴ ἐνέργεια καὶ δύναμις τῆς τρισυπόστατης φύσεως, καὶ ἔτσι γίνεται χωρητὴ ἀπὸ τοὺς κεχαριτωμένους (κ. 109). Τὸ μετεχόμενο εἶναι μεριστό· «ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ παντάπασιν ἐστὶν ἀμέριστος, οὐκοῦν καὶ παντάπασιν ἐστὶν ἀμέθεκτος» (κ. 110)³¹.

Ἐκεῖνο ποὺ μετέχει κάποιου κατ' οὐσίαν ἔχει κατ' ἀνάγκη κοινὴ καὶ τὴν ἐνέργεια, καὶ μάλιστα κατὰ κάποιο τρόπο ἔχει τὴν ἴδια οὐσία (κ. 111). Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἴδιος ἐν ἑαυτῷ, διότι οἱ τρεῖς ὑποστάσεις ἀλληλοὑφίστανται καὶ ἀλληλοπεριχωροῦνται φυσικῶς, ὀλικῶς, ἀιδίως, ἀλλὰ καὶ ἀσυγχύτως· ἔτσι ἔχουν μία μόνον ἐνέργεια κοινὴ καὶ οἱ τρεῖς, ἡ ὁποία ὁμως κατὰ τὶς ἐκδηλώσεις της εἶναι πολλαπλῆ.

30. Ὁ Γρηγόριος ἀναφέρει συγκεκριμένα τὸν Γρηγόριο Θεολόγο, *Ἐπεδογματικά* 4,83 (PG 37, 422A), καὶ τὸν Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 4,19 (PG 3, 716C).

31. Τὸ κείμενον τῶν κεφαλαίων 106–110 εἶναι σχεδὸν τὸ ἴδιο πρὸς τὸ τοῦ διαλόγου *Θεοφάνης* 17–21, Γρηγ. Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, τ. Β'.

Ἀκολουθεῖ ἓνα ἄθροισμα κεφαλαίων περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Πατρὸς (κκ. 113–121), στὰ ὁποῖα ἐνσωματώνεται τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς πραγματείας τοῦ Γρηγορίου *Εἰς τὴν ρῆσιν ἐκ τῶν Θεσαυρῶν τοῦ Κυρίλλου*³², πὺ ἐχει ἐκδοθῆ καὶ ὑπομνηματισθῆ στὸν Δ' τόμο τῆς σειρᾶς *Συγγράμματα Γρηγορίου Παλαμᾶ*³³, καθῶς καὶ μὲ κείμενο καὶ μετάφρασι στὸν 7ο τόμο τῆς σειρᾶς αὐτῆς.

Ὁ Κύριλλος ἐρμηνεύοντας τὸ χωρίο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννη (14,10) διδάσκει ὅτι, ἂν ἡ ζωὴ ἦταν κάτι διάφορο τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Υἱοῦ, αὐτὸ θὰ εἰσῆγε σύνθεσι καὶ διπλὴ στὸν Θεό. Γι' αὐτὸ ἡ ζωὴ τοῦ Πατρὸς εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Υἱοῦ εἶναι ὁ Πατήρ. Ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς οἱ Ἀκινδυνιανοὶ συμπεραίνουν ὅτι ἡ ζωὴ ταυτίζεται μὲ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι ἄρα δὲν ὑπάρχει ζωὴ ἀνεξαρτήτως τῆς οὐσίας ὡς ἐνέργεια.

Ἀπάντησις τοῦ Παλαμᾶ στὸν ἰσχυρισμὸ αὐτὸν εἶναι ὅτι ὁ Κύριλλος ἐκφράζεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο στὸ χωρίο αὐτὸ γιὰ τὸν λόγο ὅτι ἀντιμετωπίζει τοὺς Ἀρειανούς, οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνταν τὸ ὁμοούσιο τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα· πρὸς ἀπόκρουσι αὐτῶν λοιπὸν τονίζει ἐδῶ τὴν ταυτότητα τῆς ζωῆς μὲ τὴν οὐσία. Ἐν τούτοις ὁ Κύριλλος χρησιμοποιεῖ καὶ ἄλλον τρόπο ἐκφράσεως γιὰ τὸ θέμα αὐτό, μὲ τὸν ὁποῖο φανερώνει ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι ἐνέργεια. «Ἐν δὲ τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ καὶ ἡ ζωὴ», λέγει ὁ Κύριλλος³⁴. Ἐφ' ὅσον τὰ προσόντα εἶναι οἱ ἐνέργειες, ἡ ζωὴ εἶναι ἐνέργεια καὶ ὄχι οὐσία.

Ἐλάχιστες εἶναι οἱ διαφοροποιήσεις τοῦ κειμένου τῆς πραγματείας ἐδῶ, τῶν ὁποίων ἡ κυρία εἶναι ὅτι τὸ τελευταῖο τμῆμα αὐτῆς τίθεται ἐδῶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἄθροίσματος κεφαλαίων ὡς σύνοψις πρὸς ἀρχικὸ κατατοπισμὸ (κκ. 113 καὶ 114).

Στὰ κεφάλαια 122–131 ἀποδίδεται παραφραστικὰ τὸ κείμε-

32. *Θησαυροὶ* 14, PG 75, 244B.

33. Θεσσαλονίκη 1988, εἰσαγωγή σ. 82–84, κείμενο σ. 101–107

34. *Θησαυροὶ* 14, PG 75, 236C.

νο τμήματος τῶν Ἀντιρρητικῶν πρὸς Ἀκίνδυνον³⁵, μὲ σημαντικὲς προσθήκες. Στὸ κείμενο ἐκεῖνο ὁ Γρηγόριος ἀντιμετωπίζει τὴν ἀκινδυνιανὴ ἔρμηνεία τοῦ παρακάτω χωρίου τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου.

«Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ τῶν καθ' αὐτὸ ὑφεστηκότων πάντως ὑποθετέον, ἢ τῶν ἐν ἐτέρῳ θεωρουμένων, ὧν τὸ μὲν οὐσίαν καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, τὸ δὲ συμβεβηκός. Εἰ μὲν οὖν συμβέβηκεν, ἐνέργεια τοῦτ' ἂν εἴη Θεοῦ· τί γὰρ ἕτερον ἢ τίνος; Τοῦτο γὰρ πῶς μᾶλλον καὶ φεύγει σύνθεσιν. Καὶ εἰ ἐνέργεια, ἐνεργηθήσεται δηλονότι καὶ οὐκ ἐνεργήσει καὶ ὁμοῦ τοῦ ἐνεργηθῆναι παύσεται»³⁶.

Τὸ χωρίο αὐτὸ ἐπικαλοῦνταν οἱ Ἀκινδυνιανοί, γιὰ νὰ δείξουν ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια εἶναι ἀπλοῦν συμβεβηκός, μὴ δυνάμενο ν' ἀποτελῆ οἰκεία ιδιότητα τοῦ Θεοῦ, διότι θὰ εἰσήγε μεταβολὴ στὴν ἀναλλοίωτη φύσι. Ὁ Παλαμᾶς ὁμως ἐπισημαίνει ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια δὲν εἶναι οὐσία οὔτε συμβεβηκός, ἂν καὶ βέβαια ἀπὸ μερικοῦς θεολόγους³⁷ ὀνομάζεται συμβεβηκός, γιὰ νὰ δειχθῆ μὲ αὐτὸ ὅτι καὶ ὑπάρχει αὐτὴ στὸν Θεό, ἀλλὰ καὶ οὐσία τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι (κ. 127).

Ἐξ ἄλλου οἱ Ἀκινδυνιανοί ἀπὸ τὰ λεγόμενα ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Θεολόγο ὀδηγοῦνταν στὴ σκέψη ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ ἐνέργεια ἐνεργεῖται, πρέπει νὰ εἶναι κτιστή· ἀλλ' ὁ Παλαμᾶς ἀπαντᾷ μὲ λόγους τοῦ ἰδίου τοῦ Θεολόγου, ὅτι ὁ ὄρος 'ἐνέργεια' χρησιμοποιεῖται καὶ στὰ ἄκτιστα, καθὼς καὶ τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ³⁸ (κ. 130, 131). Ὁ Παλαμᾶς ἐπίσης τονίζει καὶ ἐδῶ ὅτι οἱ Ἀκινδυ-

35. Ἀντιρρητικοὶ 6,65–81, ἤτοι τὰ κεφ. ιζ'–κβ' κατὰ τὴν παλαιὰ διαίρεσι, Γρηγ. Παλαμᾶ, Συγγράμματα, τ. Γ', 435–448.

36. Λόγος 31 (Θεολογικὸς 5), 6. PG 36, 140A.

37. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως 59.

38. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 29,16 (PG 36, 96AB). Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως 74.

νιανοὶ συμφωνοῦν μὲ τὸν Εὐνόμιον, ὁ ὁποῖος κάθε τι τὸ λεγόμενον γιὰ τὸν Θεὸ θεωρεῖ οὐσία αὐτοῦ.

Τὸ ἐπόμενο ἄθροισμα κεφαλαίων (132–145) ἀφιερώνεται στὶς ἐσωτερικὲς καὶ ἐξωτερικὲς σχέσεις τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ στὴ διάκρισι μεταξὺ οὐσίας καὶ ἐνέργειας.

Τὰ ὑποστατικὰ ἰδιώματα συνιστοῦν ἀμοιβαῖες σχέσεις στὸν Θεό, καὶ ὡς πρὸς αὐτὰ διαφέρουν μεταξὺ τους οἱ τρεῖς ὑποστάσεις, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐνῶ δὲν διαφέρουν ὡς πρὸς τὴν οὐσία. Ὡς πρὸς τὴν κτίσι ὁμοῦς ἡ ἐνέργεια τῶν ὑποστάσεων εἶναι ἐνιαία· ἂν εἶναι ἀρχὴ τῆς κτίσεως ὁ Πατήρ, εἶναι καὶ ὁ Υἱός, ἀλλὰ εἶναι μία ἀρχὴ καὶ ὄχι δύο (κ. 132).

Ἔτσι ὅλα τὰ ὄντα, ὅπως καὶ ὅλα ὅσα παρατηροῦνται στὴν οὐσία τῶν ὄντων, «συγκεφαλαιοῦνται» ἤτοι ὑπάγονται στὶς δέκα κατηγορίες· οὐσίας, ποσοῦ, ποιοῦ, πρὸς τι, ποῦ, ποτέ, ποιεῖν πάσχειν, ἔχειν, κεῖσθαι³⁹. ἀλλὰ στὸν Θεὸ ὡς ὑπερούσια οὐσία παρατηροῦνται μόνον οἱ δύο ἀπὸ αὐτές, ἤτοι τὸ πρὸς τι (ἢ σχέσις) καὶ τὸ ποιεῖν, πέραν τῆς οὐσίας, τὰ ὁποῖα δὲν προκαλοῦν σ' αὐτὸν καμμιά σύνθεσι ἢ ἀλλοίωσι. Τὰ τρία αὐτά, δηλαδὴ οὐσία, ἐνέργεια καὶ σχέσις, ἰσχύουν καταχρηστικά, διότι ὁ Θεὸς εἶναι βέβαια οὐσία, ἀλλ' ὑπερούσια· ἂν δὲν εἶχε τὸ πρὸς τι συνθεωρούμενο πρὸς τὴν οὐσία, θὰ ἀναιροῦνταν τὸ τρισυπόστατον, καὶ ἂν δὲν εἶχε τὸ δημιουργεῖν μέσα στὴν οὐσία, δὲν θὰ ἦταν δημιουργικὸς (κ. 134).

Βέβαια ὁ Θεὸς ἔχει καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι συμβεβηκὸς, ἐπειδὴ δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλ' εἶναι ἐνέργεια· «ἔχει ὁ Θεὸς καὶ ὁ οὐσία καὶ ὁ μὴ οὐσία, κἂν εἰ μὴ συμβεβηκὸς καλοῖτο, τὴν θείαν δηλονότι βουλήν καὶ ἐνέργειαν» (. 135). Ἡ οὐσία, χωρὶς ἐνέργεια, ποὺ διαφέρει ἀπὸ αὐτῆ, εἶναι τελείως ἀνυπόστατη καὶ θεώρημα τῆς διάνοιας· ἔτσι ὁ καθόλου λεγόμενος ἄνθρωπος⁴⁰ δὲν διανοεῖται, δὲν ἔχει γνῶμες, δὲν βλέπει, δὲν ὀσφραίνεται, δὲν λαλεῖ, δὲν ἀκούει, δὲν περιπατεῖ, δὲν

39. Ὅπως ὀρίζεται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, *Κατηγορίαι* 4,1B 26–27.

40. Ἡ καθολικὴ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου.

ἀναπνέει, δὲν τρώγει, καὶ γενικὰ δὲν ἔχει ἐνέργεια πού διαφέρει τῆς οὐσίας καὶ δείχνει ὅτι ἔχει ἴδια ὑπόστασι· εἶναι λοιπὸν ἀνυπόστατος ὁ καθόλου ἄνθρωπος (κ. 136). Οἱ Ἀκινδυνιανοί, ἀρνούμενοι τὴν ἐνέργεια, ἀρνοῦνται τὶς ὑποστάσεις τῆς θεότητος, ὑπερβάλλοντες τὸν Σαβέλλιο (κ. 137). Στὶς τρεῖς βέβαια θεῖες ὑποστάσεις ἢ ἐνέργεια δὲν εἶναι μία ὡς ὁμοια, κατὰ τὸ παράδειγμα ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ εἶναι μία κατὰ τὸν ἀριθμὸ· ἀλλὰ, σύμφωνα μὲ τοὺς Ἀκινδυνιανούς, αὐτὴ δὲν εἶναι κοινὴ στὶς τρεῖς, καὶ μᾶλλον αὐτὲς οἱ ἴδιες οἱ ὑποστάσεις εἶναι ἐνέργειες ἀλλήλων (κ. 138).

Ἐξ ἄλλου θεωροῦντες κτιστὴ τὴν ἐνέργεια, δέχονται ὅτι καὶ ἡ δημιουργικὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ εἶναι κτιστὴ (κ. 139). Καὶ ὁμοίως κτίσματα τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι καὶ λέγονται ἀπὸ τοὺς εὐσεβόφρονες ὄχι ἢ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μὲ τὶς φλυαρίες τοῦ Ἀκινδύνου, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς θείας ἐνεργείας (κ. 140). Μιὰ πολὺ χαρακτηριστικὴ ἄποψις τοῦ Γρηγορίου εἶναι ὅτι «οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας ἢ ἐνέργεια, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐνεργείας ἢ οὐσία γνωρίζεται ὅτι ἔστι, ἀλλ' οὐ τί ἐστίν» (κ. 141)⁴¹. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀνώνυμη, διότι εἶναι ἐντελῶς ἀπερινόητη· ὀνομάζεται λοιπὸν αὐτὸς ἀπὸ ὅλες τὶς ἐνέργειές του, ὅπου τὰ ὀνόματα δὲν διαφέρουν μεταξύ τους (κ. 143). Ὅπως δὲν εἶναι ὁ Θεὸς τελείως ἀνώνυμος, σὰν ὑπερώνυμος πού εἶναι, ἔτσι εἶναι καὶ ἀμέθεκτος (κ. 144).

Ὁ ἐπίλογος τῆς ὅλης συνθέσεως εἶναι γεμᾶτος λάμψι, καὶ ἀναφέρεται στὸ εὐνοούμενο τοῦ συγγραφέως θέμα τοῦ φωτὸς τῆς μεταμορφώσεως (146–150). Ἡ διήγησις τῆς μεταμορφώσεως περιέχεται στὰ εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Μάρκου⁴² κοινὴ μὲ ὠρισμένες διαφορές, ὁ δὲ Γρηγόριος κατὰ τὴν ἐρμηνεία καὶ ἀνάπτυξί της παραλαμβάνει ἀπὸ κάθε μία ὅ,τι ἀρμόζει στὴν ἄποψί του. Λαμβάνοντας ἀπὸ τὸν Μᾶρκο τὴ φράσι «ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ», ἀντὶ τῆς τοῦ Ματθαίου «ἕως ἂν

41. Βλ. *Υπὲρ Ησυχάζόντων* 3,2,12.

42. *Ματθ.* 17,1–2. *Μάρκ.* 9,1–3.

ἴδωσι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ», ἡ ὁποία δὲν διευκολύνει τὸ ἐπιχείρημα, καὶ ἀντιστρόφως τῇ φράσει τοῦ Ματθαίου «ἐλαμψεν ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένοντο λευκὰ ὡς τὸ φῶς», ἀντὶ τῆς τοῦ Μάρκου «καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένοντο στίλβοντα, λευκὰ λίαν», κατασκεύασε τὴν πρότασι ὅτι ἐκεῖνοι, οἱ Ἀπόστολοι, «εἶδον κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Σωτῆρος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὸ θεϊκὸν ἐκεῖνο καὶ ἀπόρρητον φῶς» (κ. 146).

«Τοῦτο τὸ θεϊκὸν καὶ ἀπόρρητον φῶς, τὴν τοῦ Θεοῦ θεότητα καὶ βασιλείαν, τὸ κάλλος καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως, τὴν ἐν τῷ ἀκαταλήκτῳ αἰῶνι τῶν ἀγίων ὄρασιν καὶ ἀπόλαυσιν» (κ. 147) οἱ Ἀκινδυνιανοὶ ἄλλοτε ὀνομάζουν κτίσμα καὶ ἄλλοτε ἄκτιστον. Ὅταν τὸ ὠνόμασαν «φάσμα καὶ κτίσμα» ἐνώπιον τῆς συνόδου⁴³ καὶ παρὰ τὸν ἔλεγχον δὲν μεταπείσθησαν, ὑποβλήθησαν σὲ ἀναθεματισμό, καὶ ὁμῶς συνέχισαν τὴν τακτικὴν τους (κ. 148). Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ ἀντίστροφη ἀποψὶς των, ὅτι τὸ φῶς τοῦτο εἶναι ἄκτιστο καὶ οὐσία τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὄχι μόνο βλάσφημη, ἀλλὰ καὶ παράλογη· ἂν τὸ Θαβώριον φῶς εἶναι ἄκτιστο, δὲν τὸ βλέπουν, ἂν τὸ βλέπουν, δὲν εἶναι ἄκτιστο, «κἂν Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος καὶ οἱ τούτων ὁμόφρονες διαρραγῶσιν», ἀκόμη καὶ ἂν σκάσουν ἀπὸ ἀγανάκτησι ὁ Βαρλαάμ καὶ ὁ Ἀκίνδυνος καὶ οἱ ὁμόφρονές των (κ. 149). Βέβαια οἱ Ἀκινδυνιανοὶ, ἐρωτώμενοι, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θεωρῆται τὸ θεῖον φῶς, ἐφ' ὅσον εἶναι οὐσία, ἀπαντοῦν ὅτι τὸ ὀνομάζουν οὐσία, ὄχι διότι εἶναι οὐσία, ἀλλὰ διότι δι' αὐτοῦ ὁράται ἡ οὐσία· διότι, συμφωνώντας μὲ τὸν Εὐνόμιον, τονίζουν ὅτι διὰ τῶν κτισμάτων ὁράται ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ (κ. 150).

Χρόνος Συγγραφῆς

Βέβαια τὰ Ἑκατὸν Πεντήκοντα Κεφάλαια δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου, ἀλλ' οὔτε ἀπὸ τὰ τελευταῖα.

43. Προφανῶς ἐνώπιον τῆς συνόδου τοῦ Αὐγούστου 1341.

Ἡ ἄποψις τοῦ M Jugie⁴⁴, ὅτι αὐτὰ συντάχθηκαν πρὸς τὸ τέλος τοῦ βίου του, προφανῶς βάσει τῆς διατυπώσεως ὅτι αὐτὰ ἀποτελοῦν σύνοψι τῆς διδασκαλίας του, ἔχει πλέον ἐγκαταλειφθῆ καὶ ἀναζητεῖται χρόνος ἐντὸς τῆς περιόδου τῆς συγγραφικῆς ἀκμῆς τοῦ Γρηγορίου.

Ὁ J. Meyendorff, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Γρηγόριος μνημονεύει σ' αὐτὰ σαφῶς τοὺς κατὰ τοῦ Ἀκινδύνου Ἀντιρρητικούς του⁴⁵, ἀλλὰ καὶ παραθέτει μὲ ἀφθονία ἀπὸ αὐτούς, συνάγει ὅτι τὸ ἔργο ἐγράφη μετὰ τὸν χρόνο συντάξεως τῶν Ἀντιρρητικῶν, ἤτοι μετὰ τὸ 1344· λαμβάνοντας δὲ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀναφέρει σύνοδο σὲ ἐνικὸ ἀριθμὸ καὶ ὄχι συνόδους στὸ κ. 148, συνάγει ὅτι ἐγράφη πρὶν ἀπὸ τὸ 1347.

Ὁ R. Sinkewicz προωθεῖ λίγο παραπάνω τὸν χρόνο, τοποθετώντας αὐτὸν στὰ ἔτη 1349–1350, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν παραθέτει ἀπὸ τὴν πραγματεία *Περὶ τῆς ρήσεως Κυρίλλου*, ποὺ ἐγράφηκε τὴν ἐποχῇ περίπου αὐτῆν⁴⁶, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιλαμβάνεται στὸν τρίτο τόμο τῆς χειρόγραφης συλλογῆς τῶν ἔργων τοῦ Παλαμά, ὁ ὁποῖος περιέχει συγγράμματα αὐτοῦ ποὺ ἐγράφηκαν πρὸ τοῦ 1341 καὶ μετὰ τὸ 1347. Χρόνος μετὰ τὸ 1350 θεωρεῖται γενικὰ ἀδύνατος, ἐφ' ὅσον δὲν μνημονεύεται καθόλου ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς, ὁ ὁποῖος εἰσῆλθε στὸν ἀγῶνα κατὰ τὸ 1351⁴⁷.

Λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι σημαντικὰ τεμάχια τῆς συλλογῆς τῶν Κεφαλαίων συμπίπτουν μὲ τμήματα ὁμιλιῶν τοῦ Γρηγορίου, τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 5, 16, 19, 31. Ὅλες οἱ ὁμιλίας αὐτὲς κατὰ τὴν ἄποψί μας ἐγράφηκαν κατὰ τὸν χρόνο ποὺ ὁ Γρηγόριος ἦταν στὴν ἔδρα του, στὴν ὁποία ἐγκαταστάθηκε μὲ καθυστέρησι, μόλις τὸ 1350, ἂν καὶ ὁ μὲν J. Meyendorff θεωρεῖ

44. «Palamas Grégoire», *Dict. Theol. Cath.* 11(1923), 1746.

45. *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris 1959, 373–374.

46. Στὰ κ. 70 καὶ 131 γιὰ παράδειγμα.

47. Ὁ Γρηγοράς εἶχεν ἐκδηλωθῆ καὶ ἐνωρίτερα, ἀλλὰ ἀθόρυβα, δταν ἐρωτήθηκε ἀπὸ τὴ βασίλισσα Ἄννα. Ὁ Παλαμάς ἔχει ὠρισμένους ὑπαινιγμούς, δταν ὁμιλῆ γιὰ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι καυχῶνται γιὰ τίς ἀστρονομικὲς καὶ φιλοσοφικὲς γνώσεις, βλ. κ. 28 καὶ 29.

ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἡ ὁμιλία 16 νὰ ἐκφωνήθηκε λίγο ἐνωρίτερα, ὁ δὲ R. Sinkewicz νομίζει ὅτι ἡ ὁμιλία 31 ἐκφωνήθηκε τὸ 1348, κατὰ τὴν ἐπιδημία τοῦ Μαύρου Θανάτου. Ὡς πρὸς τὴν τελευταία αὐτὴ ὁμιλία θὰ εἰποῦμε ὅτι ἐκφωνήθηκε μέσα στὰ πλαίσια τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους, ἤτοι τὴν 1 Αὐγούστου, ἡμέρα τῆς Λιτῆς τοῦ Σταυροῦ, κατὰ τὴν ὁποία ἐγινόταν ἰδιαίτερη εὐχὴ ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὰ νοσήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι πυκνότερα κατὰ τὸ θέρος. Ἀνεξάρτητα ὁμως ἀπὸ αὐτό, ἡ σημασία τῆς παρουσίας ἰδίων κειμένων στὶς δύο συλλογές, τῶν *Κεφαλαίων* καὶ τῶν *Ὁμιλιῶν*, εἶναι ἀμφίβαρῆς, διότι εἶναι βέβαια δυνατὸν νὰ παρέλαβε ὁ Γρηγόριος γράφοντας τὰ σχετικὰ κεφάλαια ἀπὸ τὶς ὁμιλίαις, ἀλλ' εἶναι ἐξ ἴσου δυνατὸν νὰ ἔπραξε ἀντιστρόφως.

Ἐξ ἄλλου ὡς πρὸς τὴ σύνοδο, ὁ Παλαμᾶς ἀναφέρεται σαφῶς στὴ διπλῆ σύνοδο τοῦ Ἰουνίου καὶ Αὐγούστου 1341, ἡ ὁποία καὶ καταδίκασε τὸν Βαρλαάμ καὶ τὸν Ἀκίνδυνο, διότι, ἂν καὶ ἐκλήθησαν, δὲν ἀποκήρυξαν τὶς ἀπόψεις τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε ἄλλη μεταγενέστερη συγκληθεῖσα σύνοδο.

Ἄν καὶ μερικὲς φορὲς ἀναφέρει τὸν Ἀκίνδυνο ὀνομαστικά⁴⁸, συνήθως ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Ἀκινδυνιανούς, πρᾶγμα πὸ σημαίνει ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος δὲν ἦταν πλέον ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Αὐτὸς μετὰ τὴν ἀνάληψι τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Καντακουζηνὸ διέκοψε τὶς ἐμφανίσεις του ἐπὶ ἓνα ἔτος, θεωρεῖται δὲ πιθανὸν ὅτι ἐπέθανε ἀπὸ τὴν προσβολὴ τοῦ Μαύρου Θανάτου τὸ θέρος τοῦ 1348.

Ὁ Παλαμᾶς φαίνεται ὅτι, συντάσσοντας τὰ κεφάλαια κατὰ ὁμάδες ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, τὰ συνέδεσε σὲ μιὰ ἐνότητα σὲ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία εἶχε ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐλευθερία κινήσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἄνεσι χρόνου· καὶ αὐτὴ ἡ ἐποχὴ εἶναι τὰ ἔτη 1349 καὶ 1350. Ἄν ἐνδεχομένως προέβη σὲ ἐπανέκδοσι αὐτῶν ἀργότερα, δὲν πρέπει νὰ ἐπέφερε σοβαρὲς μεταβολές.

48. Βλ. κ. 142, «κἂν Ἀκίνδυνος ἀπαρέσκηται», καὶ κ. 149, «κἂν Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος διαρραγῶσιν» (τὸ ὁποῖο ὁπωσδήποτε εἶναι σχῆμα λόγου).

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Τὰ Ἑκατὸν Πεντήκοντα Κεφάλαια ἐκδόθησαν γιὰ πρώτη φορά ἀπὸ τὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη στὴ συλλογὴ ἀσκητικῶν κειμένων *Φιλοκαλία*, πού ἐκτυπώθηκε τὸ 1782 στὴ Βενετία¹. Γιὰ τὴν ἔκδοσι αὐτὴ ὁ Νικόδημος ἔλαβε ὑπ' ὄψιν δύο πιθανῶς ἔγγραφα: α) τὸν κώδικα Λ₈₃ (Λαῦρα 1907), ὁ ὁποῖος ὑποτίθεται ὅτι εἶχεν ἤδη προπαρασκευασθῆ, καὶ μάλιστα μὲ φροντίδα τοῦ Νικοδήμου ἢ τοῦ Μακαρίου Νοταρᾶ². Πέρα ἀπὸ τὴν ἀντιστροφή λέξεων πού ἀπαντᾷ κοινῶς στὴ *Φιλοκαλία* καὶ τὸν Λ₃ καὶ τὴ γραφὴ ὁμοίων λέξεων, ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ἐχρησιμοποιήθηκε ὁ κῶδιξ αὐτὸς ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἐνδείξεις. β) τὸν κώδικα Ι₃ (Ἰβήρων 386). Σημαντικὸ στοιχεῖο ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ὅτι ἡ ἔκδοσις ἔλαβε ὑπ' ὄψι καὶ αὐτὸν τὸν κώδικα ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ τὰ δύο κείμενα παρουσιάζουν τὶς ἴδιες παραλείψεις λέξεων ἢ καὶ ἐκφράσεων, ιδίως στὰ κεφάλαια 60, 67, 125 καὶ 138.

Ἡ ἔκδοσις τῆς *Φιλοκαλίας* δὲν ἦταν κριτικὴ οὔτε οὔτε κατὰ τὶς ἀνατυπώσεις της ἔλαβε κριτικὸ χαρακτῆρα· ἔτσι ἔδωσε κείμενο ἐπισφαλές. Ὑπάρχει ὅμως ἓνα ιδιαίτερο σημεῖο συνειδητῆς παραποιήσεως τοῦ κειμένου· ὅτι δὲν ἀναφέρονται στὴν ἔκδοσι αὐτὴ ποτὲ τὰ ὀνόματα τῶν αἵρεσιάρχῶν Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου, ὅπως καὶ τῶν ὀπαδῶν τους, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται γι' αὐτοὺς οἱ ὄροι «ἀντιλέγοντες», «ἐναντίου», «κακόδοξου», «ἀντικείμενου», «οἱ τῆς αἱρέσεως ἀρχηγοὶ» καὶ τὰ παρόμοια, μερικῆς

1. *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, Βενετία 1782, σ. 964–1009. Ἀθῆναι 1893². Ἀθῆναι 1963³, τ. 4, 134–187

2. Ἀπίθανον εἶναι νὰ ἀνάγεται ἀπ' εὐθείας στὸν Λ₄.

φορὲς συνοδευόμενοι ἀπὸ χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα, ὅπως εἶναι «γλωσσαλοῦντες», «κακόφρονες» κλπ. Θὰ μπορούσε νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ὁ Νικόδημος σκόπιμα ἀφήρησε τὰ ὀνόματα ἀπὸ τὴν ἔκδοσι, γιὰ νὰ μὴ διατηροῦνται αὐτὰ στὴ δημοσιότητα καὶ διεγείρουν τὴν περιέργεια τῶν ἀνιδέων ἀναγνωστῶν γιὰ τὰ πρόσωπα καὶ τὶς δοξασίες τους.

Ἔχω τὴ γνώμη ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ λόγος τῆς παραποιήσεως. Τὰ πρὸς ἔκδοσι ἑλληνικὰ βιβλία στὴ Βενετία, ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ ἄλλωστε, ὑφίσταντο λογοκρισία καὶ ἐκτυπώνονταν μόνο μὲ ἄδεια τῶν ἀρχῶν, con licenza dei superiori. Δὲν ἐκδίδονταν εὐκολὰ ἀντιλατινικὰ βιβλία Ἑλλήνων συγγραφέων οὔτε γενικὰ βιβλία τῶν ἐχθρῶν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἂν ἐφαινόταν ἄκακο ἓνα βιβλίον δογματικὸ καὶ θεωρητικὸ τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ στοὺς λογοκριτές, δὲν ἦταν σ' αὐτοὺς ἀνεκτὸ νὰ συμπεριλάβῃ ἐπιθέσεις ἐναντίον φίλων τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς, καὶ μάλιστα ἐνὸς ἐπισκόπου αὐτῆς, ὅπως ἦταν ὁ Βαρλαάμ κατὰ τὸ τελευταῖο στάδιο τοῦ βίου του. Ἐνώπιον λοιπὸν τῆς ἀρνήσεως τοῦ λογοκριτοῦ ὁ διορθωτὴς τῆς ἐκδόσεως ἀντικατέστησε τὰ ὀνόματα μὲ τὶς παραπάνω περιφράσεις. Φρονῶ ἄλλωστε ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο στὴ συνέχεια ὁ Νικόδημος ἔστειλε τὰ κείμενα τοῦ συνόλου τῶν συγγραμμάτων τοῦ Παλαμᾶ πρὸς ἐκτύπωσι ἀντὶ τῆς Βενετίας στὴ Βιέννη, ὅπου ὁμως ἀτύχησαν.

Τὸ κείμενο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς παρέλαβε καὶ ἀνατύπωσε ὁ Migne αὐτούσιο³, εἶναι ὁμως περίεργο πῶς ὁ Sinkewicz εὐρίσκει τὸ κείμενο τῆς Migne ὡς τὸ καλύτερο τῶν μέχρι στιγμῆς τυπωμένων ἐκδόσεων⁴, ἐνῶ εἶναι πανομοιότυπο πρὸς τὸ τῆς Φιλοκαλίας, ἐκτὸς ἐλαχίστων κατ' εἰκασία ἀλλαγῶν καὶ λαθῶν.

Ὁ P. Uspenskij στὸν τόμο 3,2 τοῦ περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἁγίου Ὀρους ἔργου του⁵ ἐξέδωσε μεταξὺ ἄλλων τεμάχια κατ'

3. PG 150, 1117–1226.

4. R. E. Sinkewicz, σ.76.

5. *Istoriija Athona* 3,2, Petersburg 1892, ἀρ. 47, 797–806.

έκλογη τῶν Κεφαλαίων. Ἐπειδὴ ὁμως δηλώνει ὅτι τὰ ἄλλα κείμενα τῆς σειρᾶς ἔλαβε ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ ἔτους 1708, ἀποκείμενο στὴ Μονὴ Λαύρας, τὸ ὁποῖο κατὰ τὴ σημερινὴ ἀρίθμησι εἶναι τὸ 1945, ὑποτίθεται ὅτι ἔλαβε καὶ τὸ κείμενο τῶν Κεφαλαίων ἀπὸ αὐτό, ἂν καὶ γιὰ τὸ τελευταῖο λέγει εἰδικῶς ὅτι τὸ παρέλαβε ἀπὸ χειρόγραφο τῆς Λαύρας, τὸ ὁποῖο ἦταν βιβλιοδετημένο μαζί μὲ ἓνα ἔντυπο βιβλίο, τὸ παραπάνω ὁμως χειρόγραφο τῆς Λαύρας 1945 δὲν εἶναι οὔτε ἦταν ποτὲ δεμένο μὲ ἔντυπο βιβλίο. Φαίνεται ὅτι ὁ Usrenskij ἐχρησιμοποίησε χειρόγραφο τῆς οἰκογένειας τοῦ Λ₄ (Λαύρας 2150), τὸ ὁποῖο κατὰ τὴ συνήθειά του παρέλαβε μαζί του.

Πρὸ τριετίας τὰ *Ἑκατὸν Πεντήκοντα Κεφάλαια* ἐκδόθηκαν κριτικῶς ἀπὸ τὸν R. E. Sinkewicz⁶. Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ ἔγινε μὲ πάρα πολὺ ἐπιμελημένη ἐργασία, τῆς ὁποίας καρπὸς ἦταν ἡ ἐξαγωγή ἐνὸς πολὺ καλοῦ κειμένου. Ἡ ἐκτενέστατη εἰσαγωγή τῆς ἐκδόσεως δὲν ἐπεξεργάζεται μόνο τὰ σχετικὰ μὲ τὴ χειρόγραφη παράδοσι στοιχεῖα, ἀλλὰ ἀναπτύσσει καὶ τὰ ἀναφερόμενα στὶς διατυπώμενες θεολογικὲς καὶ φιλοσοφικὲς ἀπόψεις στὸ ἔργο.

Παρὰ τὴν ἄκρα εὐαισθησία του ὁμως στὰ θέματα τῆς χειρόγραφης παραδόσεως καὶ ἰδιαίτερος τῆς κωδικολογικῆς ἔρευνας⁷, αὐτὸς ἐχρησιμοποίησε μόνο τὰ ἕξι ἀπὸ τὰ ἐννέα χειρόγρα-

6. *Saint Gregory Palamas, The one Hundred and Fifty Chapters*, Pont. Institute of Mediaeval studies, Toronto, Ontario, Canada, 1988.

7. Ἐπειδὴ ὁ Sinkewicz φαίνεται νὰ ἐπικρίνη τὴ δική μας ἔκδοσι, διότι δὲν ἀναλύει λεπτομερῶς τὴ μέθοδο χρήσεως τῶν χειρογράφων κωδίκων, πρέπει νὰ ἐπαναλάβωμε ἐδῶ αὐτά: ὅταν ἔχη κανεὶς νὰ ἐκδώσῃ μεμονωμένο ἔργο ἐνὸς συγγραφέως, μπορεῖ νὰ δαπανήσῃ τὸν ἀπαιτούμενο χρόνο καὶ χῶρο, γιὰ νὰ συντάξῃ 30 σελίδες γιὰ τοὺς κώδικες ποὺ περιέχουν καὶ διατηροῦν αὐτὸ καὶ τὶς μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις. Ἄλλ' ὅταν ἔχη νὰ ἐκδώσῃ τὸ σύνολο τῶν ἔργων του, ποὺ ὑπερβαίνουν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑκατὸν, δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ γιὰ τὸ κάθε ἔργο τὰ ἴδια πράγματα (δεδομένου ὅτι κάθε κῶδιξ περιλαμβάνει πλῆθος κειμένων) καὶ νὰ συντάσῃ χιλιάδες σελίδων κωδικολογικοῦ περιεχομένου. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνε-ται προκαταρκτικά, ἐὰν οἱ κώδικες εἶναι λίγοι, ἢ παράλληλα, ὅταν αὐτοὶ εἶνε πολλοί, ὅπως στὴν περίπτωσι τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ. Ὅπως ἐδηλώσαμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ σχετικὰ πορίσματα θὰ περιληφθοῦν στὸν τελικὸ τόμο, ὁποῖος θὰ ἀποτελῇ καὶ εἰσαγωγή στὴν περὶ τὸν Παλαμᾶ σπουδὴ. Γιὰ ἐμᾶς προεῖ-

φορές συνοδευόμενοι ἀπὸ χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα, ὅπως εἶναι «γλωσσαλοῦντες», «κακόφρονες» κλπ. Θὰ μπορούσε νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ὁ Νικόδημος σκόπιμα ἀφήρησε τὰ ὀνόματα ἀπὸ τὴν ἔκδοσι, γιὰ νὰ μὴ διατηροῦνται αὐτὰ στὴ δημοσιότητα καὶ διεγείρουν τὴν περιέργεια τῶν ἀνιδέων ἀναγνωστῶν γιὰ τὰ πρόσωπα καὶ τὶς δοξασίες τους.

Ἔχω τὴ γνώμη ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ λόγος τῆς παραποιήσεως. Τὰ πρὸς ἔκδοσι ἑλληνικὰ βιβλία στὴ Βενετία, ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ ἄλλωστε, ὑφίσταντο λογοκρισία καὶ ἐκτυπώνονταν μόνο με ἄδεια τῶν ἀρχῶν, *con licenza dei superiori*. Δὲν ἐκδίδονταν εὐκολὰ ἀντιλατινικὰ βιβλία Ἑλλήνων συγγραφέων οὔτε γενικὰ βιβλία τῶν ἐχθρῶν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἂν ἐφαινόταν ἄκακο ἓνα βιβλίον δογματικὸ καὶ θεωρητικὸ τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ στοὺς λογοκριτές, δὲν ἦταν σ' αὐτοὺς ἀνεκτὸ νὰ συμπεριλάβῃ ἐπιθέσεις ἐναντίον φίλων τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς, καὶ μάλιστα ἐνὸς ἐπισκόπου αὐτῆς, ὅπως ἦταν ὁ Βαρλαάμ κατὰ τὸ τελευταῖο στάδιο τοῦ βίου του. Ἐνώπιον λοιπὸν τῆς ἀρνήσεως τοῦ λογοκριτοῦ ὁ διορθωτὴς τῆς ἐκδόσεως ἀντικατέστησε τὰ ὀνόματα με τὶς παραπάνω περιφράσεις. Φρονῶ ἄλλωστε ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο στὴ συνέχεια ὁ Νικόδημος ἔστειλε τὰ κείμενα τοῦ συνόλου τῶν συγγραμμάτων τοῦ Παλαμᾶ πρὸς ἐκτύπωσι ἀντὶ τῆς Βενετίας στὴ Βιέννη, ὅπου ὁμως ἀτύχησαν.

Τὸ κείμενο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς παρέλαβε καὶ ἀνατύπωσε ὁ Migne αὐτούσιον³, εἶναι ὁμως περιέργο πῶς ὁ Sinkewicz εὐρίσκει τὸ κείμενο τῆς Migne ὡς τὸ καλύτερο τῶν μέχρι στιγμῆς τυπωμένων ἐκδόσεων⁴, ἐνῶ εἶναι πανομοιότυπο πρὸς τὸ τῆς Φιλοκαλίας, ἐκτὸς ἐλαχίστων κατ' εἰκασία ἀλλαγῶν καὶ λαθῶν.

Ὁ P. Uspenskij στὸν τόμο 3,2 τοῦ περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἀγίου Ὁρους ἔργου του⁵ ἐξέδωσε μεταξὺ ἄλλων τεμάχια κατ'

3. PG 150, 1117–1226.

4. R. E. Sinkewicz, σ.76.

5. *Istorija Athona* 3,2, Petersburg 1892, ἀρ. 47, 797–806.

έκλογή τῶν Κεφαλαίων. Ἐπειδὴ ὁμως δηλώνει ὅτι τὰ ἄλλα κείμενα τῆς σειρᾶς ἔλαβε ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ ἔτους 1708, ἀποκείμενο στὴ Μονὴ Λαύρας, τὸ ὁποῖο κατὰ τὴ σημερινὴ ἀρίθμησι εἶναι τὸ 1945, ὑποτίθεται ὅτι ἔλαβε καὶ τὸ κείμενο τῶν Κεφαλαίων ἀπὸ αὐτό, ἂν καὶ γιὰ τὸ τελευταῖο λέγει εἰδικῶς ὅτι τὸ παρέλαβε ἀπὸ χειρόγραφο τῆς Λαύρας, τὸ ὁποῖο ἦταν βιβλιοδετημένο μαζί μὲ ἓνα ἔντυπο βιβλίο, τὸ παραπάνω ὁμως χειρόγραφο τῆς Λαύρας 1945 δὲν εἶναι οὔτε ἦταν ποτὲ δεμένο μὲ ἔντυπο βιβλίο. Φαίνεται ὅτι ὁ Usrenskij ἐχρησιμοποίησε χειρόγραφο τῆς οἰκογένειας τοῦ Λ₄ (Λαύρας 2150), τὸ ὁποῖο κατὰ τὴ συνήθειά του παρέλαβε μαζί του.

Πρὸ τριετίας τὰ *Ἑκατὸν Πεντήκοντα Κεφάλαια* ἐκδόθηκαν κριτικῶς ἀπὸ τὸν R. E. Sinkewicz⁶. Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ ἔγινε μὲ πάρα πολὺ ἐπιμελημένη ἐργασία, τῆς ὁποίας καρπὸς ἦταν ἡ ἐξαγωγή ἐνὸς πολὺ καλοῦ κειμένου. Ἡ ἐκτενέστατη εἰσαγωγή τῆς ἐκδόσεως δὲν ἐπεξεργάζεται μόνο τὰ σχετικὰ μὲ τὴ χειρόγραφη παράδοσι στοιχεῖα, ἀλλὰ ἀναπτύσσει καὶ τὰ ἀναφερόμενα στὶς διατυπούμενες θεολογικὲς καὶ φιλοσοφικὲς ἀπόψεις στὸ ἔργο.

Παρὰ τὴν ἄκρα εὐαισθησία του ὁμως στὰ θέματα τῆς χειρόγραφης παραδόσεως καὶ ἰδιαιτέρως τῆς κωδικολογικῆς ἔρευνας⁷, αὐτὸς ἐχρησιμοποίησε μόνο τὰ ἕξι ἀπὸ τὰ ἑννέα χειρόγρα-

6. *Saint Gregory Palamas, The one Hundred and Fifty Chapters*, Pont. Institute of Mediaeval studies, Toronto, Ontario, Canada, 1988.

7. Ἐπειδὴ ὁ Sinkewicz φαίνεται νὰ ἐπικρίνη τὴ δική μας ἔκδοσι, διότι δὲν ἀναλύει λεπτομερῶς τὴ μέθοδο χρήσεως τῶν χειρογράφων κωδίκων, πρέπει νὰ ἐπαναλάβωμε ἐδῶ αὐτά· ὅταν ἔχη κανεὶς νὰ ἐκδώσῃ μεμονωμένο ἔργο ἐνὸς συγγραφέως, μπορεῖ νὰ δαπανήσῃ τὸν ἀπαιτούμενο χρόνο καὶ χῶρο, γιὰ νὰ συντάξῃ 30 σελίδες γιὰ τοὺς κώδικες ποὺ περιέχουν καὶ διατηροῦν αὐτὸ καὶ τὶς μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις. Ἄλλ' ὅταν ἔχη νὰ ἐκδώσῃ τὸ σύνολο τῶν ἔργων του, ποὺ ὑπερβαίνουν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑκατὸν, δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ γιὰ τὸ κάθε ἔργο τὰ ἴδια πράγματα (δεδομένου ὅτι κάθε κῶδιξ περιλαμβάνει πλῆθος κειμένων) καὶ νὰ συντάσῃ χιλιάδες σελίδων κωδικολογικοῦ περιεχομένου. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνε-ται προκαταρκτικά, ἐὰν οἱ κώδικες εἶναι λίγοι, ἢ παράλληλα, ὅταν αὐτοὶ εἶναι πολλοί, ὅπως στὴν περίπτωσι τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ. Ὅπως ἐδηλώσαμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ σχετικὰ πορίσματα θὰ περιληφθοῦν στὸν τελικὸ τόμο, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελῇ καὶ εἰσαγωγή στὴν περὶ τὸν Παλαμᾶ σπουδῆ. Γιὰ ἐμᾶς προεῖ-

φα, τῶν ὁποίων μάλιστα ἓνα εἶναι ἀπλὸ ἀντίγραφο ἑνὸς τῶν ὑπολοίπων, ἄφησε δὲ ἀχρησιμοποίητα τὰ ἄλλα τρία, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι διαθέσιμα. Πράγματι ἡ βιβλιοθήκη τῆς Μεγίστης Λαύρας, στὴν ὁποία ἀνήκουν τὰ τρία χειρόγραφα, ἀδυνατοῦσε κατὰ καιροὺς νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀλλ' οἱ δυσκολίες ἔχουν ἀρθῆ πρὸ πολλοῦ χρόνου, ἐνῶ ἐξ ἄλλου μικροταινίες τῶν τριῶν κωδίκων εὐρίσκονταν στὰ χέρια τῶν ἀπὸ καιροῦ ἐργαζομένων στὸ πρόγραμμα ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ. Ἀποτέλεσμα τῆς παραλείψεως αὐτῆς πάντως ὑπῆρξε ὅτι ἀγνοήθηκε μιὰ ἀξιόλογη μορφή τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο παρέχει ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους κώδικες, ὁ Λ₄ (Λαύρας 2150), τοῦ 11^{ου} αἰῶνος, καὶ φυσικὰ ὅτι τὸ στέμμα ποὺ καταρτίσθηκε χωρὶς τοὺς τρεῖς κώδικες εἶναι ἐσφαλμένο.

Τελευταία ἐκδοσις εἶναι αὐτὴ ποὺ ἐγίνε ἀπὸ ἐμᾶς στὸν Ε' τόμο τῶν *Συγγραμμάτων Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, τῆς ὁποίας τὸ κείμενο χρησιμοποιεῖται καὶ ἐδῶ⁸.

χε ἡ προυσίασις τῶν ἔργων τοῦ Παλαμᾶ· καὶ αὐτό, διότι ὁ μέγας αὐτὸς πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἔγραψε τὰ περισπούδαστα ἔργα του, γιὰ νὰ συντάξωμε ἐμεῖς πολὺπλοκα στέμματα κωδίκων, ἐπισφαλῆ μάλιστα συνήθως, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὰ μελετήσωμε· καὶ ὡς πρὸς ἐμᾶς προσωπικά, γιὰ νὰ τὰ προσφέρωμε πρὸς μελέτη.

8. Παν. Κ. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα*, Ε', Θεσσαλονίκη, 1992.

ΑΣΚΗΤΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατ' ἑξοχὴν ἀγωνιστικὸς θεολόγος ὁ Γρηγόριος, ἀφιέρωσε τὴν κύρια προσπάθειά του στὴν ἀνάδειξι τῆς ὀρθόδοξης παραδόσεως μὲ νέες καὶ πρωτότυπες διατυπώσεις ἐν ὄψει τῶν ποικίλων ἀμφισβητήσεων καὶ παρεκκλίσεων. Ὅλα τὰ μεγάλα ἀντιρρητικὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου ἔχουν κάποια συστηματικὴ δομὴ, πρᾶγμα ποὺ δείχνει ὅτι ὁ νοῦς του ἦταν κατ' ἀρχὴν μεθοδικὸς καὶ συστηματικὸς.

Τὰ ἀσκητικοῦ περιεχομένου συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου δὲν εἶναι τόσα πολλὰ, ὅσα θὰ ἀνέμενε κανεὶς ἀπὸ ἓνα πολυγραφώτατο συγγραφέα ὅπως αὐτός, ὁ ὁποῖος ἔδωσε νέες ὠθήσεις στὸν ἀσκητικὸ βίον. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἐνδιαφερόταν πρῶτιστα γιὰ τὴ θεολογικὴ ὑποδομὴ τοῦ ἀσκητισμοῦ. Τὰ ἕξι δοκίμια τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ἄνισης ἀλλὰ σχετικὰ μικρῆς ἐκτάσεως, εἶναι χαρακτηριστικὰ καὶ προτίθενται ὡς δείγματα μιᾶς ὄριμης διατυπώσεως τῶν ἀσκητικῶν ἰδεωδῶν.

1. ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΡΙΑ

ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ, ΚΑΘΑΡΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΦΩΤΟΣ

Κάθε φορὰ ποὺ μετὰ τὴν παρέμβασί του στὴν ἡσυχαστικὴ συζήτησι, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ 1337 καὶ ἐξῆς, θεωρεῖ ἀναγκαῖο νὰ ἀσχοληθῇ μὲ θέματα ἀσκητικῆς τελειότητος, πάλιν πραγματεύεται τὰ θέματα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἡσυχαστικῆς θεωρίας, ὅπως βλέπομε σὲ ὠρισμένα ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς παρούσης ομάδος.

Μερικά όμως από τὰ κείμενα αὐτῆς τῆς ομάδος δὲν περιέχουν ἀπηχήσεις ἀπὸ τὴν ἡσυχαστικὴ θεωρία, γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ὑποθέσωμε, ὅτι ἐγράφηκαν πρὶν ἀπὸ τὸ χρονικὸ ἐκεῖνο ὄριο.

Κεφάλαια τρία περὶ προσευχῆς καὶ καθαρότητος καρδίας

Μεταξὺ αὐτῶν περιλαμβάνεται καὶ τὸ βραχύτατο αὐτὸ κείμενο τῶν τριῶν κεφαλαίων, γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ ἐλέγαμε, ὅτι ἐγράφηκε ἀμέσως μετὰ τὴ θεία ὄπτασία καὶ τὴν ἐντολὴ νὰ μεταδίδη καὶ σ' ἄλλους μὲ τὴ γραφὴ τὸν ὑπερεκχειλίζοντα λόγο του· τότε ἔγραψε κατὰ πρῶτον τὸν ἐγκωμιαστικὸν λόγο στὸν Πέτρο Ἀθωνίτη, καὶ φαίνεται ὅτι εὐθὺς ἀμέσως ἔγραψε καὶ τὰ τρία αὐτὰ κεφάλαια, τὸ 1333. Ὁ Γρηγόριος ἐδῶ, ἂν καὶ ἀκολουθεῖ τὴ μέθοδο τοῦ Εὐαγρίου καὶ τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη, διατηρεῖ πλήρη πρωτοτυπία κινήσεως.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο κάνει διάκρισι μεταξὺ κοινωνίας καὶ προσευχῆς, διασαφηνίζοντας ὅτι ἡ κοινωνία μὲ τὸν Θεὸ «δι' ὁμοιότητα πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ θείου ἐπιτήδειον τὸν σπουδαῖον πέφυκε κατασκευάζειν», ἀλλὰ δὲν ἐνώνει μὲ τὸν Θεό· ἡ προσευχὴ ὅμως, ὡς σύνδεσμος τῶν λογικῶν κτισμάτων πρὸς τὸν κτίστη «ἱερουργεῖ καὶ τελετουργεῖ» τὴν ἀνάτασι καὶ ἔνωσι τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεῖον. Προϋπόθεσις αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ νοῦ ἀπὸ τὰ πάθη καὶ μετασκευάσις τοῦ παθητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς.

Τὸ ἐνιαῖο τοῦ νοῦ κατὰ τὴ στροφὴ του πρὸς τὸν ἑαυτό του γίνεται τριπλό, πρᾶγμα βέβαια ποὺ ἀντίκειται στὴ διονυσιανὴ ἀποψι, ὅτι μὲ τὴ συνέλιξι τὸ πολλαπλὸ καθίσταται ἐνιαῖο. Ὁ Γρηγόριος μὲ τὴν ἐννοια τοῦ τριπλοῦ ἐννοεῖ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο θὰ ἀνέπτυσσε εὐρύτερα μετέπειτα¹. ὅτι ὁ ἄνθρωπος, πλασμένος κατὰ τὸ ἀρχέτυπο, ἦτοι τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὡς πρὸς τὸ πνευματικὸ του μέρος τριπλός, συνιστάμενος ἀπὸ Νοῦ καὶ Λόγο

1. Ἐκατὸν Πεντήκοντα Κεφάλαια 35–39. Βλ. P Christou, «The teaching of Gregory Palamas on man», *Θεολογικὰ Μελετήματα* 3, Νηπτικὰ καὶ Ἡσυχαστικά, Θεσσαλονίκη 1977, 169.

καὶ Πνεῦμα, ἀντιστοιχώντας ἔτσι πρὸ τῆς θείας Τριάδα. Ἐδῶ ὁμως ὁ Γρηγόριος ἐνδιαφέρεται νὰ δείξη, ὄχι τὴν προέλευσι τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὴν κατάληξι αὐτοῦ, λέγοντας ὅτι τὸ τριπλὸ τοῦ νοῦ, μένοντας ἐνιαῖο, «συνάπτεται τῇ τριαδικῇ Μονάδι», καὶ φυσικὰ «τυγχάνει τῶν ἀρρήτων καὶ γεύεται τοῦ μέλλοντος» (κ. 2).

Ἡ ἔννοια τῆς καρδιᾶς δὲν εἶναι κυρίαρχη ἀλλὰ δευτερεύουσα στὸ κείμενο αὐτό· γι' αὐτὸ ἡ παρουσίασις τῆς στὸν τίτλο εἶναι κάπως παραπλανητικὴ. Πράγματι στὸ κεφ. 3 παρατηρεῖται ὅτι νοῦς λέγεται καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ, ἡ ὁποία συνίσταται σὲ λογισμοὺς καὶ νοήματα, ἀλλὰ βέβαια λέγεται νοῦς καὶ ἡ δύναμις ποὺ ἐνεργεῖ αὐτά, καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ δύναμις ἀπὸ τῆς Γραφῆς καλεῖται καρδιά· εἶναι ἡ κυριώτατη ἀπὸ τῆς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἡ ψυχὴ χαρακτηρίζεται ὡς λογικὴ. Μὲ τὴν προσευχὴ καθαίρεται ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ στοὺς λογισμοὺς, δὲν καθαίρεται ὁμως καὶ ἡ ἐνεργοῦσα δύναμις τοῦ νοῦ (ἤτοι ἡ καρδιά), ὅποτε τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀτελές· αὐτὴ ἡ δύναμις μπορεῖ νὰ καθαρθῇ μόνο σὲ συνδυασμὸ πρὸς τῆς ἄλλες δυνάμεις τῆς ψυχῆς.

Ἔτερα κεφάλαια περὶ φωτὸς

Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον τὸ ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἔτερα κεφάλαια*, φερόμενο σὲ μικρὸ ἀριθμὸ χειρογράφων. Δὲν ἀνήκουν πράγματι στὸ εἶδος τῶν ἀσκητικῶν κεφαλαίων, ἀλλὰ συνίστανται σὲ ἐκθέσεις, οἱ ὁποῖες ἐμφανίζουν τὴν περὶ φωτὸς ἡσυχαστικὴ διδασκαλία ὑπὸ τοὺς ὄρους τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας. Ὑπῆρχε ἀνεκαθεν ἀμφιβολία γιὰ τὴν προέλευσι τοῦ κειμένου αὐτοῦ, ἀπηχούμενη καὶ στὸ γεγονὸς ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν σὲ μικρὸ μόνον μέρος τῆς χειρόγραφης παραδόσεως τῶν κειμένων αὐτῆς τῆς κατηγορίας διατηρήθηκε², καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι παραμερίσθη ἀπὸ τὸν

2. Ὁ J. Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, σ 384, σημειώνει τοὺς κώδικας Paris. Gr. 1239, φφ. 306^b-308, Παντελεήμονος 215, φφ. 73-74^b, Μετοχίου Παναγίου Τάφου (Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν) 303, ἀρ 42, Vat. Reg. Svec. 43, φφ. 168^b-173, Bodl. Crooms 2, φφ 629-637. Πέρα τούτων

Νικόδημο Ἀγιορείτη κατὰ τὴν κατάρτισι τῆς συλλογῆς τῶν περιεχομένων τῆς Φιλοκαλίας. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ J. Meyendorff διέτύπωσε τὴ γνώμη, ὅτι αὐτὸ εἶναι ἔργο τοῦ Γρηγορίου.

Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ συμπίλημα ἀπὸ καταχρητικούς λόγους τοῦ Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, ποὺ ἀπέβλεπε στὴν προβολὴ τῆς κοινωνίας μὲ τὸ θεῖο φῶς καὶ ἐνοίκησι αὐτοῦ στὸν ἄνθρωπο. Ἀπὸ τοὺς λόγους³ παρατίθενται κατὰ λέξι χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα. Συμπλητῆς προφανῶς δὲν εἶναι ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ἀλλ' ἴσως κάποιος μαθητῆς ἢ ὀπαδός του, ὁ ὁποῖος πρόσθεσε λίγες συνδετικὲς προτάσεις καὶ σ' ἓνα σημεῖο ἀναφέρει τὴν πηγὴ: «ὡς ὁ ἅγιος εἶπε Συμεῶν ὁ Στουδίτης».

Δὲν θᾶ συμπεριλάβωμε τὸ κείμενο αὐτὸ στὴν παροῦσα ἔκδοσι.

διατηρεῖται καὶ στὸ θαυμάσιο χειρόγραφο τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, σσ. 503-510, καὶ σὲ ἄλλα.

3. Κυρίως ἀπὸ τοὺς ὑπ' ἀριθμὸν 16,1·4-6. 17,2-3·6. 22,6 λόγους τοῦ Συμεῶν.

2. ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΑΘΩΝΙΤΟΥ

Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο ὄλων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὴ λιπαρὴ ἐγκυκλοπαιδικὴ καὶ κλασικὴ του μόρφωσι, ἐβράδυνε νὰ ἐπιδοθῆ στὴ συγγραφῆ. Ὅταν σὲ ἡλικία 36 ἐτῶν, μετὰ ἀπὸ σχετικὸ ὄραμα, ἀποφάσισε νὰ μεταδώσῃ ἀπὸ τὸ θεῖο ποτὸ πού εἶχε δεχθῆ πρὸς τοὺς ἄλλους μὲ λόγῳ καὶ γραφῆ, ἀσχολήθηκε μὲ τὸ θέμα τῆς ἀναδείξεως τῆς προσωπικότητος τοῦ πρῶτου ἱστορικοῦ οἰκιστῆ τοῦ ἹΑθωνος, Πέτρου τοῦ ἹΑθωνίτη, καὶ ἔτσι παρέδωσε ἓνα ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους ἐγκωμιαστικὸς βίους ἀγίων. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἔγινε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀγιογράφος· ὡς ἀποστολὴ του ἔθεσε νὰ προβάλλῃ τὸν ἐπώνυμο τοῦ ἹΑγίου ἹΟρους ἐρημίτη ὡς παράδειγμα πρὸς μίμησι, καὶ στὸ ἐξῆς δὲν ἀσχολήθηκε μὲ παρόμοιο θέμα.

Περιστατικὰ συγγραφῆς

Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐπανεγκατάστασί του στὸ ἹΟρος (1331), σὲ μιὰ στιγμὴ ἡσυχίας καὶ νοερῆς προσευχῆς, ἐνόμισε ὅτι τὸν ἐκάλυψε ἐλαφρῖὰ σκιά ὕπνου, ἡ ὁποία τοῦ παρουσίασε μιὰ ὄπτασία¹. Ἐνόμισε ἔπειτα ὅτι ἐκρατοῦσε στὰ χέρια του σκεῦος γεμᾶτο γάλα, τὸ ὁποῖο ξαφνικὰ ἐξεχειλίσσε καὶ ἄρχισε νὰ χύνεται, ἐνῶ ταυτοχρόνως μεταβαλλόταν σὲ ἄριστον εὐωδιαστὸ οἶνο. Ἐνῶ αὐτὸς ἐδοκίμαζε εὐχαρίστησι ἀπὸ τὸ φαινόμενο, ἐπιφανῆς ἄνδρας, πλήρης φωτός, τὸν ἐπλησίασε καὶ τὸν ἐρώτησε ἐπιτιμητικά, γιατί δὲν μεταδίδει καὶ στοὺς ἄλλους ἀπὸ αὐτὸ τὸ κατὰ θαυμαστὸ τρόπο ἀναβλύζον θεῖο ποτὸ καὶ τὸ ἀφήνει νὰ χύνεται ἄδι-

1. Φιλοθέου, *Βίος Γρηγορίου Παλαμᾶ* 4, 36. Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1984, 142έ.

κα. Τὰ τῆς ὀπτασίας αὐτῆς τὰ διηγήθηκε ὁ Γρηγόριος στὸν μαθητὴ του Δωρόθεο, τὸν μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πιθανῶς ἐγνώρισε αὐτὰ ὁ Φιλόθεος.

Ἀπὸ τότε, σὲ ἡλικία 36 ἐτῶν, ἄρχισε νὰ γράφῃ τὸ πρῶτο κείμενο, ὅπως εἶδαμε, πὺ ἐγράψε εἶναι τὸ *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον Πέτρον τὸν Ἀθωνίτην*, «καὶ πρῶτος μὲν ὁ ἐπὶ τῷ θεσπεσίῳ πατρὶ Πέτρῳ λόγος αὐτῷ συντάσσεται ἡμεδαπὸς καρπὸς οὐτοσί καὶ ἐγχώριος κάκ τοῦ ἱεροῦ ἸΑθω καὶ τῆς ἐνταῦθα μεγάλης καὶ ἀγγελικῆς διατριβῆς τε καὶ πολιτείας φέρων τὸ πρόσρημα»².

Ὁ Παλαμᾶς εἶχε μεταβῆ ἐκ νέου στὸ ἸΟρος τὸ 1331, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομε ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ τῆς μεταβάσεως. ἸΑν, πρᾶγμα πιθανώτατο, ἡ μετάβασις συνέβηκε ἀμέσως μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ ἔτους ἐκεῖνου, τότε τὸ ὄραμα, πὺ παρουσιάσθηκε εὐθὺς μετὰ τὴν παρέλευσι δύο ἐτῶν, πρέπει νὰ τοποθετηθῆ στὸ τέλος τῆς ἀνοιξέως ἢ τίς ἀρχές τοῦ θέρου τοῦ 1333. Τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ πρῶτον ἀσχολήθηκε μὲ τὸν ὄσιο Πέτρο ὀφείλεται πιθανῶς στὴν ἐγγύτητα τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἀγίου Πέτρου (12 Ἰουνίου) πρὸς τὴν ἡμέρα τοῦ ὀράματος. ἸΕτσι μποροῦμε νὰ ὑποθέσωμε ὅτι τὸ κείμενο ἢ ἐγράφηκε σὲ πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα, ὥστε νὰ ἐκφωνηθῆ κατὰ τὴν ἐορτὴ τοῦ Πέτρου, ἢ ἤρχισε νὰ γράφεται κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τοῦ Πέτρου, τὸ ἔτος 1333. ἸΕσωτερικὰ στοιχεῖα μαρτυροῦν ὅτι τὸ *Ἐγκώμιον* ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκφωνήθηκε³, καὶ ἀφ' ἐτέρου ἀπευθυνόταν καὶ πρὸς ἀναγνῶστες ἐκτὸς τοῦ ἸΟρους⁴.

ἸΗ γραπτὴ πηγὴ τοῦ ἸΕγκωμίου

Ὁ Γρηγόριος ἔχει τουλάχιστο μία γραπτὴ πηγὴ ὑπ' ὄψιν του κατὰ τὴ σύνταξι τοῦ *ἸΕγκωμίου* αὐτοῦ, ὀμιλεῖ δὲ καὶ ὁ ἴδιος περὶ

2. ἸΟπως παραπάνω, 4,38, σ. 146.

3. «ἸΩ θέατρον ἱερόν», ἱεροὶ ἀκροατές, παράγρ. 3.

4. «Ἰστε πάντως ὀ λέγω πάντες, εἰ μὴ τὸν περιώνυμον τοῦτον ἸΑθω τίς ἀγνοεῖ», παράγρ. 1. Εἶναι δυνατόν νὰ ἀγνοοῦν τὸν ἸΑθωνα ὀχι οἱ ἐντὸς αὐτοῦ ζῶντες, ἀλλ' οἱ ἐκτὸς αὐτοῦ.

τῶν «ἱστορηκότων» καὶ τῶν «συγγεγραφότων» τὰ σχετικὰ μὲ τὸν βίο τοῦ Πέτρου⁵. Φαίνεται ἐδῶ νὰ γνωρίζη περισσότερους τοῦ ἐνὸς συγγραφεῖς, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα χρησιμοποιεῖ μόνο ἓνα κείμενο.

Τὸ κείμενο αὐτὸ εἶναι ὁ *Βίος τοῦ ὁσίου Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου*, τὸν ὁποῖο γιὰ πρώτη φορὰ ἐξέδωσε ὁ K. Lake τὸ 1909⁶. Κατ' αὐτὸν ὁ Πέτρος, σχολᾶριος, ἦτοι στρατιωτικός ἐνὸς αὐτοκρατορικοῦ τάγματος τῆς Ἀνατολῆς, συνελήφθη αἰχμάλωτος σὲ μάχη ἀπὸ τοὺς Ἄραβες καὶ ἐκλείσθηκε στὴ φυλακὴ τοῦ κάστρου τοῦ Σαμαρᾶ (ἢ τῆς Σαμαρᾶς). Μετὰ ἀπὸ θερμὲς παρακλήσεις πρὸς τὸν ἅγιο Νικόλαο καὶ Συμεῶν τὸν Θεοδόχο ἀπαλλάχθηκε κατὰ τρόπο θαυμαστὸ ἀπὸ τὰ δεσμὰ καὶ κατ' ἐντολὴ τοῦ Νικολάου ἀνεχώρησε γιὰ τὴ Ρώμη, ὅπου ἐκάρη μοναχὸς ἀπὸ τὸν πάπα, ὁ ὁποῖος κατὰ ἓνα παράλληλο κείμενο ἦταν ὁ Νικόλαος Α' (858–867)

Ἄνεχώρησε ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς ἄγνωστη κατεύθυνσι μὲ πλοῖο τὸ ὁποῖο προσωρμίσθηκε σὲ μὴ ἀναφερόμενο τόπο, ὅπου καὶ ἐνήργησε τὴ θεραπεία ἀσθενούσης οἰκογένειας. Κατὰ μία νέα προσῶρμισι σὲ ἡσυχό τόπο εἶδε στὸν ὕπνο του τὴν Θεοτόκο νὰ τοῦ ἀναγγέλλη ὅτι τὸν προορίζει γιὰ ἀνάπαυσι στὸ Ἅγιο Ὅρος, τὸ ὁποῖο ἔχει ἐκχωρήσει στὸν ἑαυτὸ της, καὶ νὰ προβλέπη ὅτι τὸ Ὅρος θὰ πληρωθῇ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἀπὸ μοναχοὺς.

Πλέοντας τὸ πλοῖο ἀκίνητοποιεῖται σ' ἓνα σημεῖο, παρὰ τὸν εὐνοϊκὸ ἄνεμο. Ἐρωτήσας ὁ Πέτρος περὶ τοῦ τόπου πληροφορεῖται ἀπὸ τοὺς ναυτικούς, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, καὶ τότε παρακαλεῖ νὰ προσεγγίσουν· κατέβηκε ἀπὸ τὸ πλοῖο στὴν ἀκτὴ, καὶ ἀνέβηκε ἀπὸ ἐκεῖ μέσω δύσβατης πλαγιᾶς, μέχρι ποῦ εὗρηκε ἓνα σκοτεινὸ σπήλαιο, γεμᾶτο ἀπὸ ἐρπετὰ καὶ δαιμόνια, ὅπου ἐγκαταστάθηκε, ἀφοῦ τὰ ἐκαθάρισε. Ἐπειδὴ ἀργότερα ἢ ὁμᾶς ποῦ ἀνεῦρε τὸ λείψανο τοῦ Πέτρου ἔπλευσε ἀπὸ

5. «Τοῖς περὶ αὐτῶν ἱστορηκόσιν» (2), «οἱ τὴν ἀρχὴν τὰ κατ' αὐτὸν συγγεγραφότερος» (4).

6. *The early days of monasticism on Mount Athos*, Oxford 1909. Ὁ βίος σ. 18–39.

ἐκεῖ πρὸς τὰ βόρεια, συνάγεται ὅτι τὸ σπήλαιο εὕρισκόταν πρὸς τὸ ἄκρο τῆς Χερσονήσου, ἐκεῖ ὅπου καὶ σήμερα δεικνύεται.

Μετὰ τὴν ἐγκατάστασι τοῦ Πέτρου ἀκολουθοῦν τέσσαρες πειρασμοὶ ἐκ μέρους τοῦ Διαβόλου, ψυχολογικῆς μᾶλλον ἐκβιάσεως, οἱ ὅποιοι ἐκδηλώθηκαν κατὰ καιροὺς ἀπὸ τῆ δεύτερη ἑβδομάδα μέχρι τὸ ἑβδομο ἔτος. Ἀφοῦ αὐτὸς ἀντεπεξῆλθε νικηφόρα καὶ στὸν τέταρτο, ἠσύχασε. Κατὰ τὴν ἐπαγγελία τῆς Θεοτόκου ἄγγελος ἔφερε σ' αὐτὸν οὐράνια τροφή ἀνὰ σαράντα ἡμέρες καὶ ὑπέδειξε σ' αὐτὸν τὸ μάννα. Ἔτσι ἔζησε ἐπὶ 53 ἔτη.

Κατὰ τὸ πεντηκοστὸ τρίτο ἔτος κυνηγὸς ἀπὸ τὴν ἀπέναντι τοῦ Ὀρους στερεὰ ὀδηγούμενος ἀπὸ ἓνα ἐλάφι συναντᾷ τὸν ἐρημίτη ἔκπληκτος γιὰ τὴν ἐμφάνισί του· τὸν ἀκούει διηγούμενον ὅλα ὅσα συνέβηκαν σ' αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἀρχή⁷ καὶ ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμία νὰ παραμείνη πλησίον του· ἐκεῖνος ὁμως τὸν συμβουλεύει νὰ φύγη, νὰ τακτοποιήσῃ τὰ τοῦ οἴκου του καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ στὸ σπήλαιο μετὰ ἓν ἔτος, ὥστε νὰ συμβῆ τότε ὅ,τι ὁ Θεὸς ἀποκαλύψῃ σχετικὰ στὸν Πέτρο. Τὸ ἐπόμενο ἔτος πράγματι ὁ κυνηγὸς ἔρχεται μαζί μὲ τὸν ὑπὸ δαίμονος κατεχόμενον ἀδελφοῦ του καὶ δύο περιοδευτὲς μοναχοὺς. Αὐτοὶ εὗρῆκαν τὸν ἐρημίτη νεκρὸν, τὸν παρέλαβαν στὸ πλοιάριό τους καὶ ἀπέπλευσαν πρὸς τὸν βορρᾶ, καὶ ἀφοῦ τὸ πλοιάριο ἐστάθηκε ἀκίνητο παρὰ τὴν ἀκτὴ ἀπέναντι τῆς Μονῆς Κλήμεντος⁸, ἡγούμενος καὶ μοναχοὶ αὐτῆς ἐξῆλθαν στὴν παραλία καὶ μὲ πλοιάριο παρέλαβαν τὸ λείψανο καὶ μετέφεραν αὐτὸ στὸ ναὸ τῆς Θεοτόκου, ὅπου ἐγίνονταν αἱ συνάξεις τῶν Ἀθωνιτῶν μοναχῶν, προφανῶς στὸν ἀρχικὸ ναὸ τοῦ Πρωτάτου. Ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἀναχωρήσει ὁ κυνηγὸς μαζί μὲ τὸν θεραπευθέντα ἀδελφὸ του.

Οἱ δύο μοναχοί, ἀφοῦ παρέμειναν στὸ ναὸ τῆς Θεοτόκου λόγω εὐλαβείας, ἀπήγαγαν τὸ λείψανο καὶ τὸ μετέφεραν σὲ

7. Ἔτσι κατέστη δυνατόν νὰ διατηρηθοῦν αὐτὰ γιὰ τοὺς σύγχρονους καὶ τοὺς μεταγενέστερους, ἀφοῦ ὁ κυνηγὸς εἶναι ὁ μόνος ἄνθρωπος στὸν ὅποιο ὠμίλησεν ὁ Πέτρος.

8. Εἶναι ἡ πρώτη ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Ὀρους μαρτυρούμενη μονή. Εὕρισκόταν κοντὰ στὴ σημερινὴ Μονὴ Ἰβήρων.

χωριό τῆς Θράκης, ὀνομαζόμενο Φώκομις⁹. Λόγω τῶν θαυματουργῶν ἐνεργειῶν τοῦ λειψάνου ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὁ κληρὸς τῆς οἰκείας ἐπαρχίας παρέλαβαν αὐτὸ καὶ τὸ ἐτοποθέτησαν ἀρχικὰ στὸ ἐπισκοπεῖο καὶ τελικὰ στὸ ναὸ τῆς πόλεως σὲ λάρνακα.

Συγγραφεὺς τοῦ κειμένου αὐτοῦ εἶναι ὁ ἄγνωστος κατὰ τὰ ἄλλα Νικόλαος, προφανῶς μοναχὸς στὸ Ἅγιο Ὄρος. Ἐγραψε τὸν βίο «πατρικῆ πεισθεὶς ἐντολῆ», μᾶλλον τοῦ προΐσταμένου τῶν Καρυῶν, τοῦ πρώτου δηλαδή, καθ' ὅσον φαίνεται ὅτι στὶς Καρυὲς εἶχεν ἀρχίσει ἢ ἀπόδοσις λατρευτικῶν τιμῶν στὸν ὄσιο Πέτρο. Ἐφ' ὅσον ὁμιλεῖ περὶ τῆς μονῆς τοῦ Κλήμεντος, τῆς μόνης ὑφιστάμενης κατὰ τὰ γνωστὰ στοιχεῖα τὸν θ' αἰῶνα στὸ Ἅγιο Ὄρος, στῆς ὁποίας τὴν τοποθεσία ἀναπτύχθηκε περὶ τὸ 980 ἢ Μονὴ Ἰβήρων, θεωρεῖται βέβαιο σχεδὸν ὅτι ὁ Νικόλαος ἔγραψε πρὸ τοῦ 980, ὄχι ὅμως ἴσως καὶ πρὸ τοῦ 970. Βάσει τῆς πληροφορίας ὅτι ὁ Πέτρος ἐφυλακίσθηκε στὸ φρούριο τοῦ Σαμαρᾶ, τὸ ὁποῖο συγκροτήθηκε καὶ ἀπετέλεσε πρωτεύουσα τοῦ ἀραβικοῦ χαλιφάτου τὸ 836, ὁ K. Lake ὑποθέτει ὅτι ὁ Πέτρος ἔφθασε στὸ Ὄρος περὶ τὸ 840 καί, ἐφ' ὅσον ἔζησε ἐκεῖ ἐπὶ 53 ἔτη¹⁰, πρέπει νὰ ἐπέθανε κατὰ τὸ 893. Σ' αὐτὴν τὴν περίοδο ἐντοπίζει ὁ Lake τὴν ἐναρξὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου στὸν Ἄθωνα.

Ἡ Denise Parachrysanthou¹¹, μετὰ ἀπὸ ἐπιμελῆ φιλολογικὴ ἐξέτασι, ἰσχυρίσθηκε, ὅτι ὁ Νικόλαος, παίρνοντας τὴν ἐντολὴ νὰ συντάξῃ τὸν Βίο τοῦ πάτρωνος Ἀγίου τοῦ Ἄθωνος καὶ μὴ ἔχοντας ἀκριβῆ περὶ αὐτοῦ στοιχεῖα, ἐχρησιμοποίησε παλαιότερα κείμενα ποικίλης προελεύσεως. Πρῶτον μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἕνα θαῦμα τοῦ Ἀγίου Νικολάου ὑπὲρ τοῦ Πέτρου Σχολαρίου,

9. Κατὰ τὸ Ἐγκώμιον τοῦ Γρηγορίου Φωτόκωμις, παράγρ. 47.

10. Ἐπειδὴ τὸ σημεῖο τοῦ κειμένου, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐτῶν, εὕρισκόνταν, μετὰ τὰ ἐπτὰ ἔτη τῶν πειρασμῶν, δὲν καθίσταται σαφὲς ὅτι τὰ 53 ἔτη καλύπτουν τὸ σύνολο τῆς παραμονῆς τοῦ Πέτρου στὸ Ὄρος καὶ ὄχι μόνο τὴν περίοδο τῆς ἐν ἡσυχίᾳ διαβιώσεως.

11 Denise Parachrysanthou, «La vie ancienne de saint Pierre L' Athonite», *Anal. Boll.* 92 (1974), 19–61. —«L' office ancien de Saint Pierre l' Athonite», *Anal. Boll.* 88 (1970), 27–41.

στρατιώτη ἔγκλειστου στίς φυλακὲς τοῦ Σαμαρᾶ, περιλαμβανόμενο στὸ Ἐγκώμιο τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τὸ ἀποδιδόμενο ἀπὸ μέρος τῆς χειρόγραφης παραδόσεως στὸν Μεθόδιο Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπὸ ἄλλο μέρος στὸν Βασίλειο ἐπίσκοπο Λακεδαιμόνος¹². Αὐτὸ ἀποτελεῖ κατὰ λέξι σχεδὸν τὸ πρῶτο μέρος τοῦ Βίου τοῦ Πέτρου.

Τὴν περίοδο ἀσκήσεως τοῦ Πέτρου στὸ Ὅρος ὁ Νικόλαος περιγράφει μὲ ὑλικὸ παρμένο ἀπὸ τὸν κανόνα, τὸν ὁποῖο συνέταξε πρὸς τιμὴ τοῦ Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτη Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος· ἔτσι συνδέθησαν σὲ ἓνα τὰ δύο ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πέτρου πρόσωπα, τοῦ σχολαρίου καὶ τοῦ ἐρημίτη τοῦ Ὁσίου Ἀθωνος. Τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ Βίου περὶ τῆς ἀποθέσεως τῶν λειψάνων τοῦ Πέτρου στὸ ναὸ τῆς Θρακικῆς ἐπισκοπῆς προέρχεται ἀπὸ διηγήσεις περὶ ἐνὸς ἁγίου τῆς Θράκης. Ὁ Νικόλαος, πλέκοντας τὸν Βίο τοῦ ὁσίου Πέτρου μὲ αὐτὰ τὰ ὑλικά, πρόσθεσε τὴ σύντομη ἀναφορὰ τῆς φροντίδος τῆς Θεοτόκου περὶ τῆς καθοδηγήσεως τοῦ Πέτρου στὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ περὶ τοῦ λαμπροῦ μοναστικοῦ μέλλοντος τοῦ Ὁρους, καθὼς καὶ τὰ περὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Βέβαια κατὰ μία τέτοια περίπτωσι ἡ μαρτυρία περὶ τῆς φυλακίσεως στὸν Σαμαρᾶ καὶ τὰ 53 ἔτη δὲν ἔχουν πλέον καμμιά σημασία γιὰ τὴ χρονολόγησι τοῦ Πέτρου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν χρόνον τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου στὸν Ὁσίου Ἀθωνα. Ἄλλωστε καὶ ἡ ἀφιέρωσις σ' αὐτὸν ἐνὸς κανόνος ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ Ὑμνογράφον, ὁ ὁποῖος ἐπέθανε τὸ ἀργότερον τὸ 886, ἀνατρέπει τὴ χρονολογία τοῦ Lake, κατὰ τὴν ὁποῖα ὁ Πέτρος ἐπέθανε τὸ 893. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται νὰ συζητήσωμε ἐδῶ τὸ θέμα αὐτό¹³.

12. G. Anrich, *Der heilige Nikolas in der griechischen Kirche*, Leipzig-Berlin I, 268-275. II, 127-128. Μία ἄλλη παραλλαγή ἐκδίδει ἡ D. Papachrysanthou, «La vie ancienne de saint Pierre L' Athonite», *Anal. Boll.* 92(1974), 54-59. Βλ. καὶ St. Binon, «La vie de S. Pierre l' Athonite», *Atti de V Congr. Intern. di Studi Bizant.* (= *Studi Bizant. e Neoell.* 5, 1939, 41-53

13. Βλ. Π. Κ. Χρήστου, *Τὸ Ἅγιον Ὅρος*, Θεσσαλονίκη 1986, 40-44.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ προστεθῆ, εἶναι ὅτι ὁ Βίος αὐτὸς ἐγράφηκε κατὰ τὴν στιγμή τῆς πλήρους ὀργανώσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου στὸν Ἅθωνα, ὁπότε ἐχρειάσθηκε νὰ δοθοῦν αἱ δέουσες τιμὲς στοὺς πρωτοπόρους. Ὁρίσθηκε ἑορτὴ στὶς Καρυὲς καὶ ἐγράφηκε ὁ Βίος, ὁ ὁποῖος συνετέλεσε, ὥστε ἡ πρὸς τὸν ὄσιο αὐτὸν τιμὴ νὰ διευρυνθῆ καὶ νὰ συστηματοποιηθῆ.

Χρῆσις τοῦ Βίου ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ

Ὅταν ἔγραφε τὸν ἐγκωμιαστικὸ τοῦ λόγου πρὸς τὸν ὄσιο Πέτρον ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ὁ ὄσιος ἐθεωρεῖτο ὅτι «ἐπέχει καὶ τουτονὶ τὸν χῶρον μάλιστα, σὺν οὐκ ὀλίγοις ἄλλοις, ἐφ' ὧν ἄδεται τε καὶ θαυμάζεται καὶ ταῖς ἐτησίαις τιμᾶται τελεταῖς»¹⁴. Ἄν καὶ ὁ τάφος τοῦ εὐρισκόταν στὴ Θράκη, ὁ ὄσιος ἐσκέπαζε καὶ αὐτὸν τὸν χῶρο μαζὶ μὲ ἄρκετοὺς ἄλλους, ὅπου θαυμάζεται, ὑμνεῖται καὶ τιμᾶται μὲ ἐτήσιες τελετές. Οἱ ἄλλοι χῶροι θὰ εἶναι ὁ τῆς Θράκης, ὁ τοῦ σπηλαίου, στὸ ὁποῖο ἐπέρασε βίον μισοῦ αἰῶνος καὶ πλέον, ἴσως ἡ μονὴ Ἰβήρων. Ὁ χῶρος «ούτοσί», ἐπάνω ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁμιλεῖ, εἶναι πιθανῶς τὸ Πρωτᾶτο.

Ὅπως εἶπαμε, ὁ Γρηγόριος, συντάσσοντας τὸ Ἐγκώμιον, εἶχε μπροστά του τὸν παραπάνω Βίον τοῦ ὀσίου Πέτρου καὶ κατὰ βάσι δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτόν, ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ εἶδος ἄλλωστε, ἂν καὶ τὸ κείμενον αὐτοῦ εἶναι κατὰ τὸ ἓνα τρίτον ἐκτενέστερον ἐκείνου. Τὰ ἐπὶ πλέον στοιχεῖα καλύπτουν τὶς ἐγκωμιαστικὰς καὶ ἀσκητικὰς ἀπαιτήσεις τοῦ χρόνου κατὰ τὸν ὁποῖο ἔγραφεν ὁ Γρηγόριος. Βέβαια τὸ κείμενον αὐτὸ εἶναι ρητορικώτερον καὶ καλλιπέστερον ἐκείνου.

Ὁ Γρηγόριος παραλείπει ἀπὸ τὴν εἰσαγωγή τοῦ Βίου τὴν ἀναφορὰν στὸν Μεθόδιο ὡς συγγραφέα τοῦ Ἐγκωμίου στὸν Ἅγιο Νικόλαο. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Βίου ἐξέλαβε τὸν Μεθόδιο Κωνσταντινουπόλεως ὡς τὸν Μεθόδιο Πατάρων καὶ ἔτσι μνημονεύει αὐτόν, ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ἀντιλήφθηκε τὸ σφάλμα, γι'

14. *Στὸν ὄσιο Πέτρο, 49.*

αὐτὸ καὶ δὲν κἀμνει καμμία μνεία αὐτοῦ, ἀφοῦ ἄλλωστε δὲν φαίνεται νὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὸ ἀρχικὸ ἐκεῖνο ἐγκώμιο. Παραλείπει ἐπίσης μνεία τοῦ φρουρίου Σαμαρᾶς (Βαγδάτης), πρωτεύουσας τοῦ Χαλιφάτου, τὸ ὁποῖο δὲν ὑφίστατο κατὰ τὴν ἐποχὴ του καὶ ἦταν ἄγνωστο στοὺς ἀναγνώστες του. Ὁ Γρηγόριος παραθέτει χωρία ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ Παλαιά, ἐνῶ ὁ Νικόλαος περιορίζεται στὴ πρώτη, ἐνῶ ἀπὸ τὴν Παλαιὰ ἀπλῶς μνημονεύει μερικὰ ὀνόματα παραδειγματικά. Τὸ χωριὸ τῆς Θράκης, τὸ ὁποῖο ὁ Βίος ἀποκαλεῖ Φώκομιν, ὁ Γρηγόριος ὀνομάζει καταλληλότερα Φωτόκωμιν· ἀλλ' ἀκόμη καταλληλότερα θὰ ἦταν ἂν ἐλεγόταν Φωτοκώμη. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἡ μορφή Φώκομις προέρχεται ἀπὸ ἀντιγραφικὸ λάθος τοῦ ἀντιγραφέως τοῦ κώδικος τὸν ὁποῖο αὐτὸς εἶχεν ὑπ' ὄψιν του στὴν ἔκδοσι¹⁵.

Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ Λόγου τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ

Δὲν ἀνευρίσκονται ἀκόμη τὰ καθ' αὐτὸ ἡσυχαστικὰ στοιχεῖα στὸν Λόγο αὐτόν, ἐφ' ὅσον συντάχθηκε πρὸ τῆς διαμορφώσεως τῆς ἐν προκειμένῳ διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου σὲ ἀντιλογία μὲ τὸν Βαρλαάμ. Περιέχει ὁμοῦς αὐτὸς μερικὰ βασικὰ συστατικὰ τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας του, στὴν ὁποία, πλὴν ἄλλων βραχυτέρων ἀναφορῶν, ἀφιερώνονται τὰ κκ. 17–20.

Ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὸν κόσμον δίνει τὴν εὐκαιρία πρὸς πνευματικὴ τελείωσι· ὅταν ὁ νοῦς ἀνυψωθῇ ἀπὸ ὅλα τὰ αἰσθητὰ καὶ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ δυσειδὲς προσωπεῖο, ἐγγίζει τὴν ἡσυχία καὶ συνέρχεται εἰς ἑαυτόν, νοεῖ ἑαυτόν, ἢ καλύτερα νοεῖ μέσω τοῦ ἑαυτοῦ του τὸν Θεό, ὅσο εἶναι δυνατόν, χάριν τοῦ ὁποίου ὑπάρχει¹⁶. Κοινωνεῖ μὲ τὶς θεῖες ἀκτῖνες, καὶ ἡ κοινωνία αὐτὴ

15. Λαύρας Δ 79, ὡς καὶ Λαύρας Ε 60. Ὁ P. Uspenskij, *Istorija Afona* III, 1, Kiev. 1877, ἔδωσε ἀποσπάσματα τοῦ Βίου τούτου, σ 14–16, 117–133, 334. Μερικὰ γνωστὰ χειρόγραφα ἔχουν πράγματι Φωτόκομιν, ἐνῶ δύο ἀπὸ αὐτὰ τουλάχιστον Φωτοκώμην, ὅπως καὶ ὁ Uspenskij. 16. *Εἰς τὸν Βίον Πέτρου* 18.

ἀποκαλύπτει τὰ πάντα, ὄχι μόνο τὰ ὄντα καὶ τὰ γενόμενα, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα ποὺ θὰ γίνουν¹⁷. Ὁ ὁσῖος Πέτρος στὴν ἐρημία τοῦ σπηλαίου ἐπλησίασε τὸν Θεό, ἐπέτυχε τὴ θεία θέα καὶ ἀφοῦ ὑπερέβη τὴν ἀνθρώπινη φύσι, ἐδοκίμασε τὴ θεία ἀλλοίωσι¹⁸.

17. *Εἰς τὸν Βίον Πέτρου 20.*

18. *Εἰς τὸν Βίον Πέτρου.*

3. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΜΟΝΑΧΗΝ ΞΕΝΗΝ

ΠΕΡΙ ΠΑΘΩΝ ΚΑΙ ΑΡΕΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΙΚΤΟΜΕΝΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΝΟΥΝ ΣΧΟΛΗΣ

Στὸ ἐπιστολιμαῖο δοκίμιο πρὸς τὴ μοναχῆ Ξένη, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ κυριώτερο τῶν ἀσκητικῶν συγγραμμάτων τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, αὐτὸ ἐκθέτει κατὰ τρόπο ὑποδειγματικὸ καὶ πρωτότυπο τὰ στοιχεῖα τῆς παραδοσιακῆς ἀσκητικῆς πρακτικῆς, ἐπιστεγάζοντας αὐτὰ μὲ τὴν ἀναφορὰ τῶν τελειότερων καρπῶν τῆς ἐποπτείας καὶ θεωρίας τοῦ φωτός.

Ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου

Στὸν πρόλογο (1–7) ὁ Γρηγόριος τονίζει ὅτι οἱ ἡσυχαστικοὶ μοναχοὶ πρέπει νὰ ἀποφεύγουν τὴν ἐπαφὴ μὲ τὸν κόσμο, ἀκόμη καὶ μὲ γράμματα, καὶ ἐπισημαίνει τὴν ἐπιφυλακτικότητά τῶν παλαιῶν πατέρων τῆς ἐρήμου νὰ γράφουν¹, ἀκόμη καὶ ὅταν εἶχαν πολλὰ νὰ εἰποῦν. Προσθέτει ὅτι ὁ ἴδιος συνήθιζε νὰ γράφῃ, ὅταν παρουσιαζόταν ἀνάγκη, ἂν καὶ τώρα οἱ κατηγορίες ὠρισμένων κύκλων, τῶν θεολογικῶν του ἀντιπάλων δηλαδή, τοῦ πατριάρχου Ἰωάννη Καλέκκα καὶ Γρηγορίου Ἀκινδύνου, τὸν κατέστησαν διστακτικώτερο στὴ συγγραφή· καὶ δέχεται τὸ εὐλογο τῶν μομφῶν, ὅχι διότι αὐτὸς παρεκκλίνει ἀπὸ τὴ θεολογία τῶν πατέρων, ἀλλὰ διότι τολμᾶ νὰ γράψῃ γιὰ θέματα ἀνώτερα τῶν δυνάμεών του. Ἀπὸ τίς ἐπιθέσεις τῶν ἀντιπάλων του ὑποβλήθηκε ἀπλῶς σὲ μέτρια «παίδευσιν», ἀλλὰ δὲν ὑπέστη παθήματα ὅπως τὰ τῶν

1. Ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται κατ' ἀρχὴν στὸ πλῆθος τῶν πατέρων, οἱ ὁποῖοι ἀκολουθοῦσαν τὸ σύστημα τῆς προφορικῆς διὰ λογίων καὶ ἀποφθεγμάτων, βραχείας πάντοτε μορφῆς, παραινέσεως.

ἀγίων, τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου γιὰ παράδειγμα, διότι ἦταν ἀνάξιος γι' αὐτό. Ἐφ' ὅσον ὁμως ἡ σεμνὴ μοναχὴ Ξένη, ἡ ἱερὰ πρεσβυτίς, τοῦ ἀπηύθυνε τὴν παράκλησι νὰ τῆς ἀπευθύνῃ καταγεγραμμένες τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸ θέμα τοῦ ἐναρέτου βίου, ἀποφάσισε νὰ τὸ πράξῃ, διότι αὐτὸ θὰ εἶναι ὠφέλιμο, ὄχι τόσο στὴ ἰδία, ὅσο στὶς ὑπ' αὐτῆς διαπαιδαγωγούμενες θυγατέρες τοῦ μακαριστοῦ μεγάλου βασιλέως, τοῦ Ἀνδρονίκου Γ'.

Ἀκολούθως ὁ Γρηγόριος διατυπώνει τὸ θέμα τοῦ δοκιμίου, τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ συνοψισθῇ στὴ φράσι «τρόπος ἀποκτήσεως τῆς ζωῆς» (8-19). Τονίζει στὴν ἀρχὴ ὅτι ὑπάρχει θάνατος καὶ τῆς ἀθάνατης ψυχῆς, ὁ ὁποῖος συντελεῖται μὲ τὸν χωρισμὸ αὐτῆς ἀπὸ τὸν Θεό, ἐνῶ ζωὴ αὐτῆς εἶναι ἡ ἔνωσις μὲ αὐτόν, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ κυρίως ζωὴ. «Ὡς γὰρ ὁ τῆς ψυχῆς θάνατος ὁ κυρίως θάνατός ἐστι, οὕτω καὶ ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς κυρίως ὑπάρχει ζωὴ. Ζωὴ δὲ ἐστὶ τῆς ψυχῆς ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἔνωσις, ὡσπερ τοῦ σώματος ἢ πρὸς τὴν ψυχὴν ἔνωσις» (12). Διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς ἐπέρχεται ὁ θάνατος, ἐνῶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τῆς ἐντολῆς ἔρχεται ἡ ζωὴ.

Ἡ ζωὴ πάντως δὲν ἀνήκει μόνο στὴν ψυχὴ, ἀλλὰ καὶ στὸ σῶμα, μέχρι σημείου ὥστε καὶ αὐτὸ «ἀπαθανατίζει», γίνεται ἀθάνατο διὰ τῆς ἀναστάσεως. Ἐκεῖνοι ποὺ ζοῦν κατὰ Χριστὸν δὲν ἀπολαμβάνουν μόνο τὴν ἀνάστασι, ἀλλὰ προχωροῦν περισσότερο· «οὐ τῆς ἀναστάσεως μόνης, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναλήψεως κοινωνοὶ γεννήσονται καὶ πάσης τῆς θεοειδοῦς ζωῆς» (15).

Οἱ ρίζες τῆς ζωῆς τοποθετοῦνται κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα στὸν χῶρο αὐτὸν τοῦ θανάτου, ὅπως ὁ θάνατος εὗρηκε τὴν ἀρχὴν τοῦ στὸν τόπο τῆς ζωῆς, τὸν παράδεισον (16). Ἐκεῖνος ὁ καιρὸς τοῦ μέλλοντος εἶναι καιρὸς ἀνταποδόσεως, βραβεῖου ἢ τιμωρίας. Ὁ καιρὸς τοῦ παρόντος αἰῶνος εἶναι καιρὸς ἔργου. Εἶναι ἀτοπὴ ἢ κατάληψις ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἀπογνώσεως, ἐφ' ὅσον οἱ προϋποθέσεις τῆς ἐπιτυχίας εἶναι εὐνοϊκές· ὁ ἄνθρωπος διαθέτει ἐδῶ τὸ αὐτεξούσιο, ἀλλὰ φυσικὰ μόνον ἐδῶ, «τῇ ἐνταῦθα ζωῇ τὸ εὐτεξούσιόν ἐστιν» (17), καὶ ὁ Θεὸς μὲ τὴν ἀπειρη φιλαν-

θρωπία του προσκαλεῖ στή ζωή. Ὁ Θεὸς δὲν ἐφαρμόζει ἐδῶ δικαιοκρισία, ὥστε μετὰ τὴν ἀπείθεια νὰ τιμωρήσῃ μὲ ὀριστικὸ θάνατο, ἀλλὰ μακροθυμεῖ, γιὰ νὰ δώσῃ εὐκαιρία στὸν ἄνθρωπο νὰ υἰοποιηθῆ καὶ νὰ γίνῃ μαζί μ' αὐτὸν ἓνα πνεῦμα². Καὶ καλεῖ γιὰ ἐργασία στὸν ἀμπελῶνα (19).

Τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ κυρίου μέρους τοῦ δοκιμίου μπορεῖ νὰ ἐπιγραφῆ «περὶ τῆς πνευματικῆς περιτομῆς» βάσει ἰδικῆς του διατυπώσεως³, διότι ἐκθέτει τὰ στοιχεῖα περὶ τῆς καθάρσεως ἀπὸ τὰ πάθη καὶ ἀπὸ τὰ ξένα πράγματα, καὶ τῆς κτήσεως τῆς ἀρετῆς (20–46).

Τῆ ζωῆ προσφέρει στοὺς ἀνθρώπους ὁ λυτρωτής, ὅταν, καθαρίσουν τοὺς βλαστοὺς τῆς καρδιᾶς καὶ γίνουν ἐραστὲς τῆς αἰώνιας ζωῆς, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὸ βέβαια νὰ ἐπιδιωχθῆ καὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ζοῦν μέσα στὸν κόσμο, ἀλλὰ λόγω τῆς δυσκολίας τοῦ ἔργου ἀπόκειται κυρίως σ' ἐκείνους ποὺ ζοῦν ἐκτὸς αὐτοῦ. Γι' αὐτὸ ὅσοι ἀπὸ νεότητος βλέπουν πρὸς ἐκείνη τὴ ζωῆ μὲ βλέμμα ὀξύ, ἀποφεύγουν τὸν γάμο, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν εἴσοδο στὸν «ὑπερκόσμιον νυμφῶνα» (22). Ἡ πράγματι παρθένος, ἡ ἀφωμοιωμένη μὲ τὸν παρθένο νυμφίον τῶν ψυχῶν ἐκείνων ποὺ ζοῦν παρθενικά, δὲν ἀποφεύγει μόνον τὴ σαρκικὴ συζυγία, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ κόσμον συναναστροφή· ὅσοι ἔχουν τὸ πολίτευμά τους στοὺς οὐρανοὺς δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὸ νὰ ἔχουν συγγένεια ἐπάνω στή γῆ (23). Ἡ παρθένος εἶναι κλῆμα τοῦ θεοῦ ἀμπελῶνος ποὺ παράγει πνευματικὸ καρπὸ (24).

Ἡ παρθένος ἀκολουθεῖ τὴν στενόχωρη καὶ δύσβατη ὁδὸ, ἡ ὁποία πάντως ὀδηγεῖ στήν ζωῆ, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸ ἀποβαλλεῖ τὰ καλὰ τοῦ κόσμου, ἰδιαίτερος τὰ πονηρὰ γεννήματα τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τῆς ψυχῆς. Πρῶτο τῶν γεννημάτων αὐτῶν εἶναι ἡ φιλοῦλία, ἐκφραζόμενη ὡς φιλαργυρία καὶ φιλοκτημοσύνη, ἡ ὁποία εἶναι δυσκολοαπόβλητη. Πράγματι τὰ ἐκ προαιρέσε-

2. Κατὰ τὸ τοῦ Παύλου *Α' Κορ.* 6,17, «ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνευμᾷ ἐστίν».

3. Βλ. 47 «δι' ὀλίγων ὀλίγα τῆς πνευματικῆς ὑποδείξαντες περιτομῆς».

ως πάθη εἶναι πιὸ εὐακολοαπάλλακτα, ἐνῶ τὰ ἐκ φιλαργυρίας εἶναι δυσκολοαπόβλητα, διότι αὐτὰ «κατεργάζεται ἡ ἀπιστία τῆς τοῦ Θεοῦ πρόνοιας» (31). Εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑποταγῆ μοναχὸς ὁποῖος ἔχει τὸ πάθος αὐτό· γι' αὐτὸ καὶ «ἡ ἀποταγή προηγεῖται τῆς ὑποταγῆς» (34). Γι' αὐτὸ ὁ Κύριος εἶπε, «μακάριοι οἱ πτωχοί»⁴, καὶ μάλιστα οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. Δεύτερο πονηρὸ γέννημα τοῦ ἐπιθυμητικοῦ εἶναι ἡ φιλοδοξία, ἐκδηλούμενη διὰ τῆς φιλοκοσμίας καὶ τῆς οἰήσεως. Ἀπαλλάσσεται ἀπὸ αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος, ὅταν θεωρῆ ἀντὶ τῆς δικῆς του δόξης προτιμότερη τῆ δόξα τοῦ Θεοῦ. «Τί δὴ σοι καὶ τῆ τῶν ἀνθρώπων δόξη, ὦ ἄνθρωπε;» (39). Τρίτο γέννημα εἶναι ἡ γαστριμαργία καὶ φιληδονία. Τὰ σαρκικὰ πάθη λαμβάνουν τὴν ἀρχὴν τους ἀπὸ τὸν ἐμπαθῆ νοῦ, καὶ ἄρα ἀπὸ αὐτὸν πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἡ θεραπεία, καὶ τὸ μέσον εἶναι ἡ πτωχεία τῷ πνεύματι.

Κάθε ζηλωτῆς τελειοποιεῖται μὲ τὴν ὑπομονὴν ἐκουσίων καὶ ἀκουσίων πόνων, τῶν ὁποίων ἄλλοι εἰσβάλλουν ἀπὸ ἔξω καὶ ἄλλοι φέρονται ἀπὸ μέσα. Μὲ τὴν ὑπομονὴν τῶν θλίψεων ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς ἀποκομίζει τὴν εὐδοκίμησιν· ἀλλ' ἡ ψυχῆ, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ὑποφέρῃ τὶς ἀκούσιες ἐπιφορές, τοὺς πειρασμοὺς, πρέπει πρῶτα νὰ κυριαρχήσῃ τῶν ἐκουσίων πράξεων (45,46).

Τὸ ἐπόμενο τμήμα ἐκθέτει τὰ τῆς εὐφορίας, τῆς καρποφορίας τῆς πνευματικῆς περιτομῆς (47–56). Καρπὸς αὐτῆς κύριος εἶναι τὸ πένθος· ἐπειδὴ ὁμως τέσσαρα εἶναι τὰ εἶδη τῆς πνευματικῆς πτωχείας (ὡς πρὸς τὸ φρόνημα, ὡς πρὸς τὸ σῶμα, ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν, ὡς πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς πειρασμοὺς), τὸ πένθος εἶναι τετραπλοῦν, διότι γεννᾶται ἀπὸ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτά. Τὸ ἐδῶ πάντως πένθος εἶναι ὠφέλιμο καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ παρηγορηθῆ, σὲ ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀτελείωτο πένθος τῆς αἰώνιας τιμωρίας (52). Τὸ πένθος τοῦ κόσμου τούτου γεννᾶ τὴν αὐτομεμψία, ἡ ὁποία ἐκθλίβει τὴν κατάνυξιν ὡς οἶνον σωτήριον, καὶ ἡ κατάνυξις γεμίζει τὴν ψυχὴν μὲ μακαριστὴν χαρὰν. Τότε ὁ νοῦς ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ αἰσθητά, βλέπει τὸ δυσειδὲς προσωπεῖο, τὸ

4. *Ματθ.* 5,3.

ὁποῖο ἀπέκτησεν ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν περιπλάνησί του στὰ κάτω, καὶ ἔτσι εἰσέρχεται στὰ ἐσωτερικὰ ταμεῖα, γιὰ νὰ προσευχηθῆ στὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸς τοῦ χορηγεῖ τὴν εἰρήνη τῶν λογισμῶν καὶ τὴν ταπείνωσι ὡς συνεκτικὴ δύναμι ὄλων τῶν ἀρετῶν (54). Στὸ πεδίο αὐτῶν τῶν δύο δυνάμεων φύονται τὰ παντὸς εἶδους δένδρα τῆς ἀληθινῆς ἀρετῆς⁵ σὰν σὲ παράδεισο, καὶ στὸ μέσον εὐρίσκεται τὸ ἀνάκτορο τῆς ἀγάπης.

Ἡ παρηγοριὰ τοῦ ἀνθρώπου δὲν σταματᾷ ἐδῶ, ὅπως βεβαιώνει ὁ Γρηγόριος, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ ἀντιμετωπίζει τὴν ἀπαγόρευσι νὰ ὁμιλῆ ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου, μεταφέρει τὸν λόγο σὲ ὑψηλότερα ἐπίπεδα, ἡσυχαστικά, καὶ χρησιμοποιεῖ τώρα μὲ ἀφθονία τοὺς πατέρες, γιὰ νὰ δείξη, ὅτι ὁ λόγος δὲν εἶναι δικός του, ἀλλὰ πατερικός (57–62). Λέγει λοιπὸν τώρα ὅτι, ὅταν ἡ χάρις μεταρρυθμίξη τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὸ καλύτερο καὶ τὸν καταλάμπη μὲ φῶς καὶ τὸν τελειοποιῆ, τότε αὐτὸς «καὶ τῶν ὑπερκόσμιων ἐν τούτῳ τῷ φωτὶ πραγμάτων ἐπόπτης γίνεται» (59), καθίσταται ἄγγελος Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὁ νοῦς ποὺ καταξιώνεται ἐκείνου τοῦ φωτός, διαβιβάζει πολλὰ τεκμήρια ἐκείνου τοῦ θείου κάλλους καὶ πρὸς τὸ συνημμένο μὲ αὐτὸν σῶμα (62).

Θὰ ἀνέμενε ὁ ἀναγνώστης νὰ εὕρη ἐδῶ τὴν κατάληξι τοῦ δοκιμίου ἢ νὰ ἰδῆ κάποια συνέχεια τῆς ἡσυχαστικῆς διδασκαλίας· ἀλλ' ὁ Γρηγόριος, σὰ νὰ μετενόησε διότι εἰσῆλθε στὸν ὑπερκόσμιο αὐτὸ χῶρο, ἐπανέρχεται γρήγορα στὰ θεμέλια, ὅπως λέγει, γιὰ νὰ ὁμιλήσῃ πάλι περὶ πένθους καὶ λύπης, ἂν καὶ πάλι ὁ λόγος διατηρεῖται ὑψηλὸς καὶ δὲν χάνει τὸν ἡσυχαστικό του χρωματισμὸ (63–70). Ἀρχίζει ξανὰ μὲ τοὺς ὄρους τοὺς ὁποῖους χρησιμοποιεῖ στὴν ἀρχὴ τοῦ δοκιμίου⁶.

«Ἡ ὄντως ζωὴ τῆς ψυχῆς φῶς ἐστὶ Θεοῦ ἀπὸ τοῦ κατὰ Θεὸν πένθους προσγινόμενον» (64).

5. Σ' ὁλόκληρο τὸ δοκίμιο παρατηρεῖται ἡ τάσις νὰ ἐξομοιωθῆ ὁ ἐσωτερικὸς ἠθικὸς βίος μὲ τὸν παράδεισο.

6. Εἶναι οἱ λόγοι ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τῶν ὁποίων ὀρίζεται τὸ θέμα τῆς διαπραγματεύσεως, 8–19.

«Ὁ τῆς ψυχῆς θάνατος σκότος ἔσται πονηρὸν ὑπὸ τῆς κατὰ κόσμον λύπης τῆ ψυχῆ προσγινόμενον» (64).

Τὸ μακαριστὸ πένθος τῶν μοναχῶν φέρει τὸν ἀρραβῶνα τῆς αἰώνιας εὐφροσύνης. Ἀρχὴ τοῦ πένθους εἶναι ἓνα εἶδος ἀναζητήσεως τῆς μνηστείας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία φαίνεται σχεδὸν ἀνέφικτη· τέλος τοῦ πένθους εἶναι ἡ τέλεια νυμφικὴ συνάφεια ἐν ἀγνότητι (69). Καὶ κατ' ἄλλη διατύπωσι ἡ ἀρχὴ τοῦ πένθους ὁμοιάζει μὲ τὴν ἐπιστροφή τοῦ ἀσώτου, ἐνῶ τὸ τέλος αὐτοῦ ὁμοιάζει μὲ τὴν προϋπάντησι καὶ ἔνωσι πρὸς τὸν Οὐράνιο Πατέρα (70). Ἐπομένως «ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες κτιστὴν χάριν τὴν ἐνοικοῦσαν τοῖς ἀγίοις τοῦ Θεοῦ;» (70).

Ὁ βραχὺς ἐπίλογος περιέχει προτροπὴ πρὸς τὴ μακαριστὴ πτωχεία (71).

Περιστατικὰ συγγραφῆς

Ὁ Γρηγόριος ἔγραψε τὸ δοκίμιο αὐτὸ μετὰ ἀπὸ ἐπίμονη αἵτησι τῆς μοναχῆς Ξένης, ἡ ὁποία, ἂν καὶ ἄλλως ἄγνωστη, φαίνεται ἀπὸ τὰ ἐδῶ λεγόμενα, ὅτι ἦταν ἐξόχου ἀρετῆς καὶ μορφώσεως. Ἦταν προφανῶς ἀρκετὰ ἡλικιωμένη, «ἱερὰ πρεσβῦτις», εἶχε ὅμως ὄχι μόνον τὸ κατὰ τὴν ἡλικίαν γῆρας, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ τὴ σύνεσι γεραρόν (6). Ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ πληροφορία, ὅτι ἡ Ξένη εἶχεν ἀναλάβει τὴ διαπαιδαγώγησι τῶν θυγατέρων τοῦ «μεγάλου βασιλέως» (7), δηλαδὴ τοῦ προσφάτως τότε ἀποθανόντος Ἀνδρονίκου Γ' καὶ τῆς ἸΑννης.

Ἡ βασίλισσα Μαρία Ρίτα, σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Θ' Παλαιολόγου, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ συζύγου της, πού εἶχε συμβῆ στὴ Θεσσαλονίκη, περιεβλήθηκε τὸ μοναχικὸ σχῆμα μὲ τὸ ὄνομα Ξένη καὶ ἐμόνασε κατ' ἀρχὰς στὴ Θεσσαλονίκη⁷, καὶ ἔπειτα στὴν Κωνσταντινούπολι μέχρι τὸν θάνατό της

7. Εἶναι ἡ τρίτη βυζαντινὴ βασίλισσα, ἡ ὁποία ἐγκαταστάθηκε καὶ διέμεινε στὴ Θεσσαλονίκη, ἂν καὶ αὐτὴ προσωρινὰ μόνον. Ἡ ἸΑννα ἐπρόκειτο νὰ εἶναι ἡ τέταρτη. Καὶ οἱ τέσσαρις ἦταν ξενικῆς καταγωγῆς.

(1333), και μάλιστα στη μονή τῆς Κυρᾶς Μάρθας. Εἶναι εὐλογο νὰ ὑποθέσωμε, ὅτι ἡ δική μας Ξένη ἦταν μαθήτρια τῆς βασίλισσας ἐκείνης.

Γιὰ τὸν χρόνο συντάξεως τοῦ δοκιμίου εὐρίσκομε πολλοὺς ὑπαινιγμοὺς στὸ κείμενό του. Στὴν παράγραφο 57 ὁμιλεῖ γιὰ ἐκείνους οἱ ὅποιοι τοῦ ἐπιβάλλουν σιωπή, «οὐ μὴ λαλήσης ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου», διότι ἄλλως θὰ κηρύξουν πονηρὸ τὸ ὄνομά του· ἐπομένως εὐρισκόμαστε στὴν μετὰ τὴν ἔναρξι τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐποχή. Μερικοὶ ἀντίπαλοί του, ὅταν εἶδαν ὠρισμένα γραπτὰ του, ἐζήτησαν σ' αὐτὰ «ἀφορμὰς κακουργίας» (3), μονολότι αὐτοί, δηλαδή οἱ περὶ τὸν Ἀκίνδυνο καὶ τοὺς προστάτες του, κατακρίθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου. Ὅσοι τὸν ἐπείραζαν ἄσκησαν «μικρὰν ἐπήρειαν» (6) καὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ «ἰσχύσουν» κατ' αὐτοῦ, νὰ τὸν καταβάλουν, ἴσως διότι δὲν ἦταν ἱκανὸς αὐτὸς νὰ κοινωνήσῃ τῶν παθημάτων τῶν ἀγίων, ὡς ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος (5). Παρ' ὅλα αὐτὰ, ὅπως δηλώνει, ἀπέφευγε νὰ γράφῃ⁸, ἀλλὰ τώρα γράφει λόγῳ τῆς παρακλήσεως τῆς Ξένης.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ὑπαινιγοὶ μᾶς ὀδηγοῦν στὴν ἀνοιξι τοῦ 1342, ὅταν ὁ Γρηγόριος ἐξοῦσε στὴν ἐρημία κοντὰ στὴν Κωνσταντινούπολι, ἀφοῦ ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Καλέκας εἶχε καταδικάσει τὰ συγγράμματά του, ἀλλὰ δὲν εἶχε τολμήσει ἀκόμη νὰ τὸν συλλάβῃ. Πιθανῶς ἡ μοναχὴ Ξένη ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν θέσι του ἀπέναντι στὴ βασιλομήτορα Ἄννα.

8. Ὁ Γρηγόριος πάντοτε σχεδὸν ἔγραφε, ἀλλὰ τὸ ἔκαμνε αὐτὸ ἀνώνυμα καὶ κρυφά.

4. ΠΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗΝ ΚΑΙ ΘΕΟΔΩΡΟΝ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΙΜΑΙΟΣ

Πρόθεσις τοῦ Γρηγορίου εἶναι μὲ τὸ ἐπιστολιμαῖο αὐτὸ δοκίμιο νὰ ἀναπτύξη τὴ διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς. Μὲ τὸν ὑπότιτλο δεικνύεται ὅτι ἡ εἰκὼν τὴν ὁποία προτίθεται νὰ παρουσιάσῃ εἶναι παρόμοια πρὸς τὴν τοῦ ἄλλου ἐπιστολιμαίου δοκιμίου, τοῦ ἀπευθυνομένου πρὸς τὴ μοναχὴ Ξένη, κυρίως ὡς πρὸς τὸ θέμα τῶν παθῶν καὶ ἀρετῶν· καὶ πράγματι ὁλόκληρα τεμάχια τοῦ κειμένου ἀπαντῶνται αὐτούσια καὶ στὰ δύο δοκίμια, ἂν καὶ τὸ πνεῦμα εἶναι διάφορο τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοῦ ἄλλου, διότι ἡ Ξένη φαίνεται νὰ εἶναι γυναῖκα ἀσκήτρια προχωρημένη στὴν ἀρετὴ, ἐνῶ ὁ Θεόδωρος εἶναι ἄνδρας ὑπερήφανος γιὰ τὴ σοφία του καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὴν ἐφηρμοσμένην ἀσκητικὴν.

Ἄν ὁ Γρηγόριος δὲν εἶχεν εἰδικοὺς λόγους νὰ γράψῃ πρὸς τὸν Θεόδωρο, τότε πρέπει νὰ ἐπέλεξε αὐτόν, γιὰ νὰ ὁλοκληρώσῃ τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀγωγή σὲ ἓνα διαφορετικῆς ὑφῆς προσωπικὸ κλίμα. Πιθανῶς ὅμως εἶχε εἰδικὸ λόγον, ἀλλ' ἔδωκε στὸ ἔργο γενικώτερη μορφή, ὥστε νὰ καλύπτεται τὸ πεδίο ὅλων τῶν προσώπων τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται στὴ θέσι τοῦ Θεοδώρου.

Περιστατικὰ συγγραφῆς

Ἄν καὶ σύμφωνα μὲ τὸν τίτλον τοῦ δοκιμίου αὐτὸ ἀπευθύνεται πρὸς δύο πρόσωπα, πού χαρακτηρίζονται ὡς φιλόσοφοι, τὸν Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον, στὸ κείμενό του χρησιμοποιεῖται παρισταμένης ἀνάγκης πάντοτε δεύτερο ἐνικὸ πρόσωπον καὶ κάθε φορὰ πού ἀναφέρεται πρόσωπον, αὐτὸ εἶναι μόνον ὁ Θεόδωρος. Παρέχεται ἔτσι ἡ βεβαιότης, ὅτι τὸ δοκίμιο ἀρχικὰ ἐγράφηκε χάριν τοῦ Θεοδώρου, ἀλλ' ἔπειτα, γιὰ λόγους τοὺς ὁποῖους δὲν μπορούμε νὰ διευκρινήσωμε, προστέθηκε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννη.

Τὰ ὀνόματα αὐτὰ εἶναι συνηθισμένα κατὰ τὴ χρονικὴ αὐτὴ περίοδο, δὲν ἔχομε ὁμῶς στοιχεῖα γιὰ νὰ ταυτίσωμε τὰ δύο πρόσωπα μὲ ὅποιουσδήποτε ὁμωνύμους των, ἔστω καὶ ἂν τὰ ὀνόματα συνοδεύωνται ἀπὸ τὸ προσδιοριστικὸ «φιλόσοφος». Ἡ λέξις φιλόσοφος κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ κάθε εὐσυνειδήτως ἀσκουμένου μοναχοῦ, ὅχι ὁμῶς ἐνὸς συγκεκριμένου ἀσκητοῦ· κυρίως ὁμῶς αὐτὸ κατὰ τὸν δέκατο τέταρτο αἰῶνα ἀποδιδόταν ὡς τίτλος σὲ ἀποφοίτους τοῦ πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως κατόπιν ὠρισμένης διαδικασίας καὶ ἔδιδε τὸ δικαίωμα στὸν κάτοχο αὐτοῦ νὰ διδάσκη ἐπὶ ἀνωτέρου ἐκπαιδευτικοῦ ἐπιπέδου.

Ὁ κάτοχος αὐτοῦ τοῦ τίτλου ἐδίδασκε μαθήματα ἐνὸς εὐρύτατου ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος, τὰ ὁποῖα τότε ἐχαρακτηρίζονταν ὡς φιλοσοφία (φιλολογία, φιλοσοφικά, φυσικὴ, μαθηματικά, διαλεκτικὴ, ἠθικὴ). Ἐνδείξεις γιὰ αὐτὴν τὴν ιδιότητα τοῦ Θεοδώρου εὐρίσκομε στὸ κείμενο τοῦ δοκιμίου, ὅπου ἀναφέρονται «λίμναι καὶ ποταμοὶ πυρὸς ἀσβέστου» (11), ἀπαντώμενα στὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, καὶ ἄλλες ἐθνικὲς παραστάσεις, καὶ λέγεται, «λόγους φύσεως ἐξεμελέτησας, ἀφ' ἧς ὁ ὑπὲρ φύσιν ὀράται» (28). Ὁ Θεόδωρος λοιπὸν πρέπει νὰ ἦταν καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας, γι' αὐτὸ καὶ ὁ Γρηγόριος θεωρεῖ χρέος του «πρὸς τὴν σὴν σοφίαν καὶ ἀρετὴν τάληθῆ λέγειν» (30). Προφανῶς ὁ Ἰωάννης ἦταν συνάδελφος τοῦ Θεοδώρου, ἀλλὰ πρεσβύτερος αὐτοῦ, ἴσως μάλιστα καὶ προϊστάμενος στὴν ὑπηρεσία, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ὄνομά του ἐτέθη πρῶτο στὸν τίτλο τοῦ δοκιμίου.

Ἡ ἔκφρασις «μαθητευθεὶς καὶ αὐτὸς τῆ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν οἶδας καινὰ τε καὶ παλαιὰ» (27) σημαίνει προφανῶς ὅτι ὁ Θεόδωρος γνωρίζει τόσο τὴν Παλαιὰ, ὅσο καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη, διότι ἔλαβε τὴ σχετικὴ διδασκαλία. Δὲν ἀποσαφηνίζεται ὁμῶς πῶς ἐμαθητεύθη στὴ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι πρόκειται γιὰ κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀπλῆ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἴσοδο στὴν Ἐκκλησίαν· ἔτσι μπορούμε νὰ ὑποθέσωμε ὅτι ὁ Θεόδωρος εἶχε λάβει χριστιανικὰ μαθήματα ιδιαίτερης ὑφῆς καὶ ἴσως κάποτε εἶχε καταστῆ δόκιμος μοναχός. Ἦταν δὲ

«ἐκ παλαιοῦ πάνυ προσφιλῆς» στὸν Γρηγόριον, ὅπως τονίζει αὐτὸς μὲ τὶς πρῶτες λέξεις τοῦ κειμένου (1). ἀλλὰ ὅταν τώρα τὸν ἔφερε στὸ δοκιμαστήριο τῶν γραμμάτων σὰν λυδία λίθο, τὸν εὗρηκε κατώτερο τοῦ ἐπιθυμητοῦ.

Ἐδῶ βλέπομε ὅτι εἶχε γράψει καὶ πρόσφατα στὸν Θεόδωρο, ἀλλ' ἡ ἀπάντησις αὐτοῦ τὸν ἐστενοχώρησε. Δὲν καθίσταται σαφές, σὲ τί συνίστατο αὐτὴ ἢ πιθανὴ διαφωνία, ἀλλὰ, ἐφ' ὅσον δὲν κάμνει οὔτε ὑπαινιγμὸ γιὰ τὴν ἡσυχαστικὴ μέθοδο ὁ Γρηγόριος, δὲν φαίνεται νὰ πρόκειται περὶ θεολογικῆς διαφωνίας. Τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι ὁ Θεόδωρος, ἂν καὶ παλαιότερα εἶχε τὴν πρόθεσι νὰ ἀκολουθήσῃ μοναχικὸ βίον, ἐστράφηκε σὲ φυγὴ καὶ ἐτέθηκε σὲ σιγῇ (2), τώρα ὅμως ἀκολουθεῖ ἄλλον δρόμον· ζῆ στὸν κόσμον καὶ εἶναι ἕτοιμος νὰ νυμφευθῇ ἢ εἶναι ἤδη συνεζευγμένος. Ὁ Γρηγόριος δὲν θέλει νὰ τὸν ἀποξενώσῃ καὶ ἐμφανίζει τὴ θεία χάρι νὰ ἐπιμένῃ στὴν πρόσκλησι· ἂν δὲν θέλῃς νὰ γίνῃς μοναχός, γιὰ νὰ σὲ καταστήσω ναὸ θείας δόξης, τοῦ λέγει, σὲ ἀποδέχομαι καὶ μὲ σύζυγον (22). Τὸν συμβουλεύει νὰ χρησιμοποιοῦν τὸν λόγον ἐλλόγως καὶ νὰ ἔχῃ τὸ ὄνομα 'φιλοσοφία' κοινὸν γι' αὐτήν, τὴ φιλοσοφία, καὶ γιὰ τὸν βίον!

Γιὰ τὸν χρόνον συγγραφῆς δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ εἰκάσωμε, ἂν καὶ ἡ ταυτότης πολλῶν τμημάτων τοῦ δοκιμίου αὐτοῦ μετὰ τμημάτων τοῦ πρὸς τὴν μοναχὴ Ξένη ἀπευθυνομένου δοκιμίου δυνατὸν νὰ σημαίνῃ σχετικὴ ταυτότητα καὶ τοῦ χρόνου, ὅποτε εὕρισκόμαστε ἴσως στὴν ἀνοιξὶ τοῦ 1342. Ἀπὸ τὴ συνάφεια τοῦ λόγου συνάγεται ὅτι τὰ κοινὰ τεμάχια ἐγράφηκαν κατὰ πρῶτον στὸ πρὸς τὴν Ξένη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μεταγράφηκαν ἐδῶ.

Παρὰ τὴν ἀπλότητα τῶν σκέψεων ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιοῦν λογιώτερη γλῶσσα στὸ δοκίμιον αὐτό καὶ κατὰ διαστήματα φιλοσοφικὴ ἔκφρασι.

Ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου

Στὸν πρόλογον (1-2) ὁ Γρηγόριος, φρονώντας ὅτι ἡ φυγὴ καὶ

1. «Ἄγε δὴ, λόγων θεραπευτά, ἐλλογίμως χρῶ τῷ λόγῳ καὶ τὸ μέγα τῆς φιλοσοφίας ὄνομα κοινὸν αὐτῇ τε καὶ τῷ βίῳ ποιού» (3).

σιγή τοῦ Θεοδώρου ἀπὸ τοὺς κύκλους του δὲν διέλυσε τὸν παλαιὸ φιλικὸ σύνδεσμο, ἀλλ' ἀντίθετα ἐπαύξησε τὴν μεταξὺ τους ἀγάπη, δηλώνει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ συγκρατηθῆ ἀπὸ τοῦ νὰ καταστήσῃ ἀντικείμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς μερικὰ ἀπὸ τὰ διδάγματα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἀπεκάλυψαν οἱ Πατέρες.

Στὴ συνέχεια (3–5), εἰσάγοντας τὸ θέμα, καλεῖ τὸν Θεόδωρο νὰ χρησιμοποίησῃ ἐλλόγως τὴν παιδεία του, «ἐλλογίμως χρῶ τῷ λόγῳ» (3), διότι ἐκεῖνος ποὺ χρησιμοποιοῖ τὸν λόγο ἀλόγως καὶ ἀκολουθεῖ ἀφιλόσοφο βίον, ἀρκούμενος σὲ ξηρὴ γνῶσι τῶν λαμπρῶν μαθημάτων, φαίνεται σὰ νὰ ἀτιμάζῃ τὴ σοφία καὶ τὸν λόγο. Αὐτὸ προμηνύει μὲ ποιούς θὰ ταχθῆ ἡ ψυχὴ κατὰ τοὺς ἀκαταλήκτους αἰῶνες τοῦ μέλλοντος. Τονίζοντας τὴν ἀπλότητα τῆς ψυχῆς δηλώνει ὅτι δὲν εἶναι πρόθυμος νὰ τὴν ὀνομάσῃ ἐντελέχεια τοῦ σώματος², διότι αὕτη δὲν εἶναι τίποτε «τῶν ἐν ὑποκειμένῳ ὄντων» (5), εἶναι εἰδοποιὸς δύναμις ποιητικῆ ἐντελέχειας (5). Ἐπικρίνει ὁμως τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους σοφοὺς ποὺ ἐπρότειναν τὴν ἄποψι ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἐντελέχεια σώματος, χαρακτηρίζοντάς τους ἀσόφους, καὶ βεβαιώνει ὅτι αὐτοί, ἐπειδὴ δὲν ἀναζήτησαν σ' ὄλο τὸν βίον τους τίποτε ἀπὸ τὰ ὑπὲρ φύσιν, ἀστόχησαν καὶ ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν ἴδια τὴ φύσι³.

Ἐρχόμενος στὸν χαρακτηρισμὸ τῶν παθῶν (6–7) λέγει προκαταβολικὰ ὅτι «τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν ἡδονὴ λέγεται καὶ σχεδὸν ἅπας ὁ τῶν πονηρῶν ὄρμαθὸς ἐντεῦθεν ἤρτηται» (6). Ἐπειτα ταξινομεῖ τὰ πάθη σὲ δύο κατηγορίες, τὴν τῆς φιλοδοξίας καὶ τὴν τῆς φιληδονίας, ἀλλὰ βεβαιώνει ὅτι καὶ τῶν δύο κατηγοριῶν συνεργὸ ἔχουν «τὸν συρόμενον ὄφιν», τὴν φιλοχρηματία (7).

Ἀκολουθῶς ἔρχεται σ' ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ θέματα τοῦ δοκιμίου, ὅπως διατυπώνονται καὶ στὸν τίτλο, γιὰ τὸ ποιοί εἶναι οἱ

2. Βλ. ὁμως Ἐκατὸν Πεντήκοντα Κεφάλαια 3, ὅπου δέχεται χάριν τοῦ διαλόγου τὸν ὄρο, ὅπως λέγομε ἐκεῖ σὲ ὑποσημείωσι (4).

3. «Οἱ μηδὲν τῶν ὑπὲρ φύσιν ἐζητηκότες διὰ βίου καὶ αὐτῆς κατεψεύσαντο τῆς φύσεως» (4).

σωζόμενοι και ποιοί οί μὴ σωζόμενοι (8–15), και ἀποσαφηνίζει τὰ σετικὰ μ' αὐτό, για νὰ γνωρίζη ὁ παραλήπτης, σὲ ποιά κατάστασι εὐρίσκειται, και νὰ φροντίση πρὸς τὸ καλύτερο· καθίσταται ὁμως πρόδηλο, ὅτι ὁ Γρηγόριος τοποθετεῖ τὸν Θεόδωρο, κατὰ τὸν χρόνο πού ἔγραφε, στὴν τάξι τῶν μὴ σωζομένων, χωρὶς νὰ τὸ λέγη ρητὰ. Ἐκεῖνος πού ἀπομακρύνει τελείως ἀπὸ τὴν ψυχὴ τις προστάτιδες τῆς πονηρᾶς πληθύος τῶν ἀτίμων ἔξεων (δηλαδὴ τὴ φιλοδοξία και τὴν φιληδονία) γίνεται ἀπὸ ἐδῶ «στεφανίτης», στεφανώνεται μὲ δάφνη ὡς νικητῆς τοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνος και τοποθετεῖται πλέον στὴ χορεία τῶν ἀγγέλων· ἐκεῖνος πού ἀγωνίσθηκε βέβαια, ἀλλὰ λόγω θανάτου δὲν ἐπρόλαβε τὸ τρόπαιο, θὰ μετάσχη και αὐτὸς ἐν καιρῷ τῆς ἀστασίας τῆς εἰρήνης (9). Ὅποιος ὁμως δὲν ἐκαθάρθηκε οὔτε εἰσῆλθε κἂν στὴν πορεία τοῦ καθαρμοῦ, ἀλλὰ τρέφει ἀκόμη τις ἔχιδνες τῶν παθῶν, ὅπως οἱ φιλήδονοι και οἱ φιλόδοξοι και οἱ φιλοχρήματοι, θὰ ἀκούση κατὰ τὸ φοβερὸ ἐκεῖνο δικαστήριον τὴ θεία φωνὴ νὰ ἀπονέμη τὸ δίκαιο ἀπὸ τὴ θέσι τῶν ἀποπεμπομένων (10), και θὰ μεταβῆ στὸν τόπον τὸν κολαστήριον (11), ὅπου θὰ τὸν καταλάβη τὸ ἀκατάληκτο και ἀπαρηγόρητο πένθος (12)⁴. Ὁ Γρηγόριος στὸ σημεῖο αὐτὸ προβαίνει σὲ διάκρισι τοῦ πένθους· ὑπάρχει ἐκτὸς αὐτοῦ τοῦ ἀτελειώτου για τὴν αἰώνια τιμωρία πένθους, και τὸ ὠφελιμώτατο ἐκεῖνο πένθος τοῦ κόσμου αὐτοῦ για τις ἁμαρτίες, τὸ ὁποῖο λυτρώνει· αὐτὸ τὸ πένθος ἀπομακρύνει τὸν νοῦ ἀπὸ τὰ αἰσθητά, ἐπιτρέπει στὸν ἄνθρωπον νὰ βλέπη τὸ δυσειδὲς προσωπεῖο τὸ ὁποῖον ἀπέκτησε κατὰ τὴν περιπλάνησι στὰ κάτω, και τὸν διευκολύνει νὰ εἰσέλθῃ στὰ ἐνδότερα ταμεῖα, για νὰ προσευχηθῆ στὸν Πατέρα και νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εἰρήνην τῶν λογισμῶν και τὴν ταπείνωσι (14), τις δύο δυνάμεις, οἱ ὁποῖες περιτειχίζουν τὸν κατὰ νοῦν παράδεισον, ὥστε νὰ φυτρώσουν σ' αὐτὸν τὰ παντὸ εἶδους δένδρα τῆς ἀληθινῆς ἀρετῆς και ἀνθήσῃ ἡ ἀνεκκλάλητη χαρὰ (14), κάτω ἀπὸ τὴν φωτοειδῆ σκιά τῆς ὁποίας ἀναρρήγνυ-

4. Σημαντικὸ τεμάχιο τοῦ τμήματος αὐτοῦ (11 και 12, 14 και 15) ἀπαντᾶται αὐτολεξεῖ και στὸ δοκίμιο *Πρὸς τὴν σεμνοτάτην Ξένην*, 51–52 και 54–55.

ται μία δροσερή πηγή που ποτίζει τη γῆ τῶν πραέων (15).

Ἄκολουθεῖ ἡ ἔκφρασις τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Γρηγορίου νὰ καταστήσῃ τὸν ἀποδέκτη «ἐραστήν τοῦ ὄντως ἐφετοῦ» καὶ ἡ περιγραφή τῆς λειτουργίας τῆς χάριτος ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου μὲ ἐλαφρῶς ἡσυχαστικὴ ὀρολογία (16–21)⁵. Ὅταν ἡ χάρις μεταρρυθμίξῃ τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὸ καλῦτερο, τὸν καταλάμπῃ μὲ φῶς καὶ τὸν τελειοποιῇ, τότε αὐτὸς «καὶ τῶν ὑπερκοσμίων ἐν τούτῳ τῷ φωτὶ πραγμάτων ἐπόπτης γίνεται» γίνεται ἀληθινὸς ἄγγελος Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς (18). Ὁ δὲ νοῦς, ὅταν καταξιωθῇ τοῦ οὐρανοῦ φωτός, διαπορθμεύει πολλὰ τεκμήρια τοῦ θείου κάλλους καὶ πρὸς τὸ συνημμένο μὲ αὐτὴν σῶμα. Ἀπὸ ἐδῶ ξεκινᾷ ἡ θεοειδὴς καὶ ἀπαράμιλλη ἔξις καὶ ἡ πρὸς τὴν κακία δυσκινησία ἢ ἀκίνησία (20)

Εἰσάγοντας ἔπειτα ἓνα ἄλλο τμήμα (22–26), προσαρμόζεται στὶς ἐπιλογές τοῦ ἀποδέκτη, ὁ ὁποῖος προφανῶς εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀπαρνηθῇ τὸν μοναχικὸ βίον. Τοῦ λέγει λοιπὸν ἡ χάρις, ἂν δὲν θέλῃς νὰ γίνῃς μοναχός, γιὰ νὰ σὲ καταστήσω «ναὸν θείας δόξης καὶ τρυφῆς», ἅλας τῆς γῆς καὶ φῶς τοῦ κόσμου, σὲ ἀποδέχομαι καὶ μὲ σύζυγο, ἀρκεῖ νὰ ἀσπάζεσαι τὴ σωφροσύνη· ἂν στενοχωρῆσαι ἀπὸ τὴ σκληραγωγία, κατοίκησε ὅπου θέλεις· δὲν σὲ ἐξαναγκάζω ν' ἀπαρνηθῆς τὰ πάντα, ἀλλὰ θέλω μόνο νὰ γνωρίζῃς τὰ ἀναγκαῖα καὶ νὰ μὴ εἶσαι πλεονέκτης (22). Ἔτσι πραγματεύεται τὰ θέματα περὶ φιλαργυρίας, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται κατὰ τὸ πλουτάρχειον ὡς «δύσερης ἔρωσ»⁶ καὶ περὶ κενοδοξίας καὶ φθόνου, μὲ λόγους οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦνται καὶ στὸ *Πρὸς τὴν σεμνοτάτην Ξένην* δοκίμιον⁷.

Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ μέχρι τέλους (27–32) περιέχονται προ-

5. Τὸ τμήμα αὐτὸ κατ' οὐσίαν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔκθεσι, ἡ ὁποία ἀπαντᾶται καὶ στὸ δοκίμιο *Πρὸς τὴν μονάζουσαν Ξένην* 58–59, 62. Ἄλλ' εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι παραλείπει τὶς παραγράφους 60–61 τοῦ δοκίμιου αὐτοῦ, οἱ ὁποῖες εἶναι πλήρεις πατερικῶν παραθεμάτων.

6. *Περικλῆς* 20.

7. Οἱ παράγρ. 22–24 = *Πρὸς τὴν σεμνοτάτην Ξένην* 31–33. Οἱ παράγρ. 25–26 = *Πρὸς τὴν σεμνοτάτην Ξένην* 39–40.

σωπικὲς συμβουλὲς πρὸς τὸν Θεόδωρο. Τοῦ ζητεῖται νὰ ὀπλισθῆ μὲ τὰ ὄπλα τοῦ πνεύματος καὶ νὰ ἐλαφρύνῃ κάπως τὸν νοῦν του ἀπὸ τὰ ἐπίγεια (27). Ἡ εὐθύνη του εἶναι αὐξημένη, διότι τοῦ εἶναι φανερὸ τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον ὡς φιλόσοφος ἐμελέτησε τοὺς λόγους τῆς φύσεως, ἀπὸ τὴν ὁποία ὀράται ὁ ὑπὲρ φύσιν· καὶ τοῦ εἶναι γνωστὸ τὸ ἀρεστὸ στὸν Θεό, καθ' ὅσον τοῦ τὸ ἐφάνερωσεν ὁ Θεός. Ὅποιος γνωρίζει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀναπολόγητος, ὁποῖος δὲν τὸ γνωρίζει θὰ ὑποστῆ μικρότερη τιμωρία (28). Βέβαια αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι γενικὰ κάτι τὸ κακὸ, ἀλλὰ κακὸ εἶναι ἡ διάστροφη χρῆσις τῆς γνώσεως (29).

Γιὰ νὰ κάμῃ εὐπρόσδεκτους τοὺς λόγους του στὸν Θεόδωρο, ὁ Γρηγόριος τονίζει ὅτι ἡ ἀγάπη τὸν ᾤθησε σ' αὐτοὺς παρὰ τὴν ἀναξιότητά του· καὶ ὅτι σημασία δὲν ἔχει τὸ πρόσωπο τοῦ ἐκφέροντος τοὺς λόγους, ἀλλ' ἡ ἀξία τῶν λόγων καθ' ἑαυτὴ (30), ἀφοῦ καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἐδέχθηκε καὶ ἑνὸς δούλου ἀκόμη τῆ γνώμη (31). Ἐσὺ λοιπὸν θὰ ἀποκρούσης τὴ συμβουλή μου; Ἐρωτᾷ. Μὴ τὸ πράξης· ἀλλὰ «ἀναβαίνων ἐπὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν σὸν νοῦν, τῆς ἡμέρας πολλάκις ἐκεῖθεν ἐπισκέπτου σαυτὸν, μέμνησό τε τοῦ οἰκοδεσπότη λέγοντος, ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται» (32).

Τὸ δοκίμιο τελειώνει μὲ τὴ δοξολογία (33)⁸.

8. Ἡ σὲ παραγράφους διαίρεσις τοῦ κειμένου εἶναι τοῦ ἐκδότη, ἀλλὰ βασικὰ ἀκολουθεῖ τὴν χωρὶς ἀρίθμησι διαίρεσι τῆς χειρόγραφης παραδόσεως, ἢ ὁποία ὅμως δὲν εἶναι ὁμοιόμορφη σ' ὅλα τὰ χειρόγραφα.

5. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΑΥΛΟΝ ΑΣΑΝΗΝ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ

Ἡ βραχεῖα αὕτη πραγματεία ἐγράφηκε σὲ ἀπάντησι ἐρωτήματος τοῦ ἱερομόναχου Παύλου τοῦ Ἀσάνη, πρὸς τὸν ὁποῖο ὁ Γρηγόριος εἶχεν ἀποστείλει καὶ ἄλλη ἐπιστολή περὶ τοῦ Θαβωρίου φωτός, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1343¹. Μέλος τοῦ βυζαντινοῦ κλάδου τῆς βλαχοβουλγαρικῆς βασιλικῆς οἰκογένειας τῶν Ἀσανῶν ὁ Παῦλος, ἦταν στενὰ συνδεδεμένος μὲ τὸν Γρηγόριο, τὸν ὁποῖο ἐθεωροῦσε σὰν πατέρα· «κατὰ πνεῦμα παῖς καὶ ἀδελφὸς εἶναι προειρημένος τῶν ἐλαχίστων ἡμῶν»².

Τὸ μοναχικὸ σχῆμα, ἀπὸ τότε πού ὁ μοναχικὸς βίος ἐτέθηκε ὑπὸ τὴν καθοδήγησι τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ἦταν ἐνιαῖο, συνιστάμενο ἀπὸ ἱμάτιο, ζώνη, πάλλιο, σανδάλια, μανδύα, καλυμμαύχιο, σταυρό, κουκούλιο καὶ ἀνάλαβο· ἀλλ' ὅταν διαδόθηκε ἡ ἰδιορρυθμία, πολλοὶ μοναχοί, θέλοντας νὰ ἀκολουθοῦν ἐλαφρότερη ἄσκησι καὶ νὰ κινοῦνται μέσα στὸν κόσμο, κατὰ τὴν ἀνάληψι τοῦ σχήματος παρέλειπαν τὸ κουκούλιο καὶ τὸν ἀνάλαβο γιὰ ὠριμώτερο στάδιο τοῦ βίου ἢ γιὰ τὸ τέλος τοῦ βίου, ὅποτε τὸ σχῆμα διεσπάρθηκε σὲ μικρὸ καὶ μέγα. Ἡ συνήθεια αὕτη δὲν ἐπεκράτησε γενικά, δὲν εἰσῆχθηκε στὰ κοινόβια καὶ δὲν ἀναγνωρίσθηκε μὲ ἐπίσημη πράξι τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν ἀπάντησι, ὁ Παῦλος εἶχε λάβει τὸ μικρὸ σχῆμα, καὶ γνωρίζοντας προφανῶς τὶς ἀπόψεις τοῦ Γρηγορίου, ἐρωτᾷ, ἂν μπορεῖ νὰ ἀναλάβῃ καὶ τοῦ μεγάλου σχήματος τὰ σύμβολα μετὰ ἱερολογίας. Ὅπως εἶναι εὐλογο, ὁ Γρηγόριος ἐπισημαίνει ὅτι ἓνα εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ μοναχοῦ, αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἔφθασε νὰ ἀποκαλῆται μέγα, μικρὸ δὲ δὲν ἀναγνωρίζεται· «μικρὸν δὲ σχῆμα μοναχικὸν οἱ πατέρες οὐκ ἴσασι, οὐδὲ παραδεδώκασιν» (4), προέκυψε δὲ αὐτὸ ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη πρακτικὴ, ὅποτε ἐθεώρησαν μερικοὶ ἀναγκαῖο νὰ διαιρέ-

1. *Γρηγορίου Παλαμᾶ Συγγράμματα*, Β', 286–288, 363–374.

2. *Πρὸς Παῦλον Ἀσάνην Α' Ἐπιστολή*, 1.

σουν σὲ δύο τὸ σχῆμα, ἀλλὰ δὲν τὸ διήρεσαν οὔτε αὐτοί, καθ' ὅσον στὴ σχετικὴ ὁμολογία τοῦ μοναχοῦ διετήρησαν τὶς ἴδιες ἀποταγὲς καὶ συνταγὲς. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἄλλωστε, πὺ γνωρίζει καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὰ σχετικά μὲ τοὺς μοναχοὺς, ὅπως βεβαιώνει ὁ Γρηγόριος, ἀπαγορεύει τὴ διάκρισι μεγάλου καὶ μικροῦ σχήματος³. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο πράγματι συνέβηκε εἶναι ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ἄρχισαν νὰ κατακρατοῦν ἀπὸ τοὺς ἀρχαρίους μοναχοὺς τὸ κουκούλιο καὶ τὸν ἀνάλαβο, γιὰ νὰ μὴ προκαλῆται μὲ αὐτὰ ὑπεροψία σ' ἐκείνους πὺ τὰ ἔφεραν ἐξ αἰτίας τῆς λαμπρότητός των.

Παρὰ τὴ γνώμη του αὐτὴ ὁ Γρηγόριος λέγει στὸν Παῦλο ὅτι, ἂν ἐπιθυμῆ νὰ φορέση καὶ αὐτὰ μετὰ ἱερολογίας, καλῶς θὰ πράξη, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ τὰ φέρη ἐπιδεικτικά.

Τὸ ἐρώτημα τοῦ Παύλου προφανῶς συνωδευόταν ἀπὸ τὴν παρατήρησι, ὅτι ἡ ἱερολογία τοῦ μεγάλου σχήματος εἶναι χρήσιμη σὲ περίπτωσι ἀπειλῆς θανάτου, στὴν ὁποία ὁ Γρηγόριος ἀπαντᾷ, «εὐλόγως μέντοι φόβῳ θανάτου τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω τοῦ βίου μεταβολὴν ἐνθυμῆ» (6), ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἐπιτυγχάνεται ἀπλῶς μὲ τὴν ἀλλαγὴ σχήματος· ἀπαιτεῖται καὶ ἡ «τῆς πολιτείας βελτίωσις».

Αὐτὴ ἡ παρατήρησις προσφέρει κάποια ἐνδειξι γιὰ τὸν χρόνο συντάξεως τῆς ἐπιστολῆς. Δεδομένου ὅτι ὁ Παῦλος εἶχε θέσι υἱοῦ πρὸς πατέρα ἔναντι τοῦ Γρηγορίου, πρέπει νὰ ἦταν νεώτερος κατὰ μία δεκαπενταετία περίπου, καὶ ἄρα ὅσο ἐζοῦσε ὁ Γρηγορίος δὲν προσήγγισε κἂν τὰ πενήντα ἔτη. Ὁμιλώντας λοιπὸν περὶ φόβου θανάτου, δὲν τὸ ἔκαμνε λόγω γήρατος, ἀλλὰ λόγω ἀσθενείας του ἢ λόγω φόβου ἀσθενείας. Στὴ δεύτερη αὐτὴ περίπτωσι μπορούμε νὰ σκεφθοῦμε τὴ φοβερὴ ἐπιδημία τοῦ

3. *Ἐπιστολὴ* 1,10, PG 99, 941C, «οὐ δοίης ὅπερ λέγουσι μικρὸν σχῆμα, ἐπειτα μετὰ χρόνον ἕτερον ὡς μέγα. Ἐν γὰρ τὸ σχῆμα, ὡσπερ καὶ τὸ βάπτισμα, καθὼς οἱ ἅγιοι πατέρες ἐχρήσαντο». Ἡ παρουσιαζόμενη στὰ *Καθημερινὰ Ἐπιτίμια* τοῦ Θεοδώρου (ἀρ. 47 καὶ 51) διάκρισις μικροῦ καὶ μεγάλου σχήματος προέρχεται ἀπὸ μεταγενέστερα χέρια. Ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης ἀργότερα ἀνεγνώρισε τὴ διάκρισι.

Μαύρου Θανάτου, κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἓνα τρίτο τῶν κατοίκων τῆς Εὐρώπης εὗρηκε τὸν θάνατο. Ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἐξηρέθηκε τῆς ἐπιδημίας. Ἡ ἐπιδημία ἐνέσκηψε κατὰ τὰ ἔτη 1347–1348, ὅταν ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἦταν ἐψηφισμένος καὶ χειροτονημένος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ διέμενε κατὰ τὸ πλεῖστον στὴν Κωνσταντινούπολι λόγω τῆς καταστάσεως ἢ ὁποία ἐπικρατοῦσε στὴ Θεσσαλονίκη. Φαίνεται ὅτι τότε ἐγράφηκε ἡ ἐπιστολή.

6. ΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ δοκίμιο συνιστᾶ σύνοψι τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡργανωμένη σὲ σύστημα δεκαλόγου, ὃ ὁποῖος, ἂν καὶ μορφολογικὰ στηρίζεται στὸν Δεκάλογο τοῦ Μωυσέως, δὲν μαρτυρεῖ καμμιά προσπάθεια προσαρμογῆς τῶν χριστιανικῶν ἐντολῶν μὲ τις μωσαϊκῆς· ἀντίθετα μάλιστα παρουσιάζει ἓνα νέο ἠθικὸ νόμο σὲ ἀντικατάστασι τοῦ μωσαϊκοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο διατηρεῖ μόνον ὃ,τι ἔναι ἀπολύτως σύμφωνο μὲ τις χριστιανικῆς ἀντιλήψεις. Βάσις πάντως οὐσιαστικῆ τοῦ δοκιμίου εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρουσ ὁμιλία, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλοῦνται τὰ μέσα γιὰ τὴ διατύπωσι τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν. Ἐὰν καί, ὅπως θὰ δειχθῆ παρακάτω, τὸ δοκίμιον ἐγράφηκε πολὺ ἀργὰ στὸν βίον τοῦ Γρηγορίου, λίγα στοιχεῖα τῆς ἰδιαίτερης ἡσυχαστικῆς διδασκαλίας αὐτοῦ περικλείει, πρῶγμα τὸ ὁποῖο φυσικὰ ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι τὸ κείμενον αὐτὸ ἀπευθύνεται σ' ὅλον τὸ χριστιανικὸ πλήρωμα καὶ ὄχι μόνον στοὺς μοναχοὺς.

Περιστατικὰ συγγραφῆς

Νομίζω ὅτι τὸ πρωτότυπον τοῦ κείμενου τοῦτο συντάχθηκε ἀπὸ ἀφορμὴν πού πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν τοῦ Γρηγορίου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς αἰχμαλωσίας του ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Στὴ *Διάλεξι πρὸς Χιόνας*, οἱ Χιόνες, ἐκπρόσωποι μιᾶς ὁμάδος προσκειμένης στὸν Τούρκο ἐμήρη Ὁρχάν, λέγουσιν κατὰ τὴν συζήτησιν πρὸς τὸν Γρηγόριον·

«Ἡμεῖς ἠκούσαμεν δέκα λόγους, οὓς γεγραμμένους κατήγαγεν ὁ Μωυσεὺς ἐν πλαξὶ λιθίνοις, καὶ οἶδαμεν ὅτι

ἐκείνους κρατοῦσιν οἱ Τοῦρκοι· καὶ ἀφήκαμεν ἅπερ ἐφρονοῦμεν πρότερον καὶ ἦλθομεν πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐγενόμεθα καὶ ἡμεῖς Τοῦρκου»¹.

Ὁ Γρηγόριος στὴν ἀρχὴ ἐδήλωσε ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσῃ σχετικὰ, γιὰ τρεῖς λόγους, τῶν ὁποίων ὁ τρίτος, καὶ κυριώτερος προφανῶς, εἶναι ὅτι εὐρίσκεται σὲ αἰχμαλωσία, ὁ δὲ Κύριος, ὅταν παραδόθηκε στοὺς διῶκτες του, ἐρωτώμενος, δὲν ἀποκρινόταν². Τελικὰ ὁμως ἔλαβε μέρος στὴ συζήτησι. Οἱ Χιόνες κατὰ τὴ συζήτησί τους μὲ τὸν Γρηγόριο ἔδειξαν τάσεις διαθρησκευακῆς³, τὶς ὁποῖες ἐστήριζαν στὴ γενικὴ ἀποδοχὴ τοῦ μωσαϊκοῦ δεκαλόγου ὡς συνδετικοῦ κρίκου μεταξὺ Ἰουδαίων, Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. Αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν συγκρητιστικὴ ὁμάδα, πὺ εἶχε διαμορφωθῆ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, κάτω ἀπὸ τὶς στυγνὲς συνθῆκες τὶς ὁποῖες ἐδημιούργησε ἡ βαρβαρότης τῶν τουρκικῶν κατακτήσεων στὴ Μικρὰ Ἀσία.

Ξεκινώντας ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐμπειρία ὁ Γρηγόριος παρουσιάζει ἐδῶ τὸν δεκάλογο ὑπὸ χριστιανικὸν πρῖσμα, γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι βᾶσις τῆς διαθρησκευακῆς συνεννοήσεως μπορεῖ βέβαια νὰ εἶναι ὁ δεκάλογος, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τὴν χριστιανικὴ του διατύπωση, τὴν ὁποία καὶ ἐκθέτει στὸ παρὸν δοκίμιο. Ἐπομένως αὐτὸ συντάχθηκε μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία, καὶ ἴσως εὐθὺς ἀμέσως μετὰ ἀπὸ αὐτὴν, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1355.

Ἀνάλυσις περιεχομένου

Λόγος 1. Ὁ Γρηγόριος μεταφέρει τὴν ἰδέα τῆς μοναρχίας

1. Διάλεξις πρὸς Χιόνας 2. Συγγράμματα, τ. 4,149, καὶ τόμος 7 τῆς παρουσίας ἐκδόσεως.

2. Αὐτόθι 3.

3. Παρόμοια τάσι παρατηροῦμε στὴ συζήτησι, τὴν ὁποία εἶχε μὲ τὸν τασιμάνη στὴ Νίκαια, ὅταν ἕνας ἀπὸ τοὺς παρευρισκόμενους Τοῦρκους ἐξέφρασε τὴν πεποίθησι ὅτι «ἔσται ποτὲ ὅτε συμφωνήσομεν ἀλλήλοις». Ὁ Γρηγόριος δηλώνει ὅτι μὴ δυνάμενος νὰ φέρῃ ἀντιρρήσεις, «καὶ ἐγὼ συνεθέμην καὶ ἐπευξάμην τάχιον ἤκειν τὸν καιρὸν ἐκεῖνον». Πρὸς τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν 29. Συγγράμματα 4,138, καὶ τόμος 7 τῆς παρουσίας ἐκδόσεως.

τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ἄκαμπτη μορφή, τὴν ὁποία ἔχει στὴν ἰουδαϊκὴ –καὶ ἔπειτα στὴν ἰσλαμικὴ– παράδοσι, στὰ πλαίσια τῆς χριστιανικῆς ὀρθοδοξίας ἀπὸ τὶς πρῶτες λέξεις. «Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστίν», μὲ τὴν συμπλήρωσι, «ὁ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι γνωριζόμενος». Ὅλα τὰ ὑπάρχοντα στὸν κόσμον εἶναι κτίσματά του. Ἐπομένως μόνο τὸν Κύριο τῶν ὄλων, τὸν ἀγαθοποιό, δίκαιο κριτὴ καὶ χορηγὸ τῆς οὐράνιας βασιλείας, πρέπει νὰ δοξάζωμε.

Λόγος 2. Καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι ἡ διαφοροποίησις εἶναι σοβαρὴ, διότι τονίζεται βέβαια ἡ ἀπαγόρευσις παραστάσεως τῶν κτισμάτων ὡς ἀντικειμένων λατρείας, ἀλλ' ἀκολουθεῖ ἡ ἐξαίρεσις. Συνιστᾶται ἡ ἀπεικόνισις τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος καὶ ἡ προσκύνησις αὐτῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἀπεικόνισις τῶν ἀγίων, ἐξ αἰτίας τοῦ ὑπερβολικοῦ πρὸς αὐτοὺς σεβασμοῦ, ὑπὸ τὴν ἐννοια τῆς ἀναφορᾶς τοῦ νοῦ μέσω τῶν εἰκόνων σ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους. Ἡ ἀπεικόνισις αὐτῆ τῶν ἀγίων δὲν θὰ ἔχη σκοπὸ τὸν δοξασμὸ τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων, ἀλλὰ μέσω αὐτῶν τοῦ κοσμοποιοῦ Θεοῦ. Καὶ μάλιστα ἡ προσκύνησις τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ δὲν πρέπει νὰ ὀδηγήσῃ στὴ θεοποίησι αὐτῆς, ἀλλὰ στὴν προσκύνησι ἐκείνου ποὺ ἔπλασε ἡμᾶς κατ' εἰκόνα του. Περαιτέρω δίδεται ἡ ἐντολὴ τῆς προσκυνήσεως τοῦ τύπου τοῦ σταυροῦ ὡς σημαίας καὶ τροπαίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν λειψάνων τῶν ἀγίων· «οὐ γὰρ διέστη τούτων ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ὥσπερ οὐδὲ τοῦ προσκυνητοῦ σώματος Χριστοῦ διέστη ἡ θεότης ἐπὶ τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου».

Λόγος 3. Ἄν καὶ ὀρίζεται ὅτι ὁ ὄρκος εἶναι ἀπευκταῖος, δὲν ἀγνοεῖται ὅτι μερικὲς φορές λαμβάνεται, γι' αὐτὸ καὶ λέγεται· ἂν συμβῆ νὰ ὑποβληθῆ κάποιος σὲ ὄρκο, συνιστᾶται ἀνάλογη ἀντιμετώπισις τοῦ πράγματος. Στὴν περίπτωσι κατὰ τὴν ὁποία ὁ ὄρκος δίδεται γιὰ πρᾶγμα σύμφωνο μὲ τὸν θεῖο νόμο, τότε ὁ λαμβάνων αὐτὸν πρέπει νὰ ἐκτελέσῃ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ νὰ θεωρήσῃ τὸν ἑαυτό του ἔνοχο γιὰ τὸν ὄρκο κατ' ἀρχή, καὶ νὰ μετανοήσῃ γι' αὐτό· στὴν περίπτωσι ὁμοίως κατὰ τὴν ὁποία ὁ ὄρκος δίδεται γιὰ πρᾶγμα παράνομο, ὅπως τὸ τοῦ Ἡρώδη, δὲν πρέπει

νά τὸ ἐκτελέση, ἀλλὰ νὰ ζησῆση ἔλεος ἀπὸ τὸν Θεὸ μὲ δάκρυα γιὰ τὸν ὄρκο.

Λόγος 4. Ἡ ἀγιασμένη καὶ ἀφιερωμένη στὸν Θεὸ ἡμέρα εἶναι τώρα ἡ Κυριακή, διότι κατ' αὐτὴν ἀναστήθηκε ὁ Κύριος καὶ προεβεβαίωσε τὴν ἐκ νεκρῶν κοινὴ ἀνάστασι· καὶ μὲ τὴν Κυριακὴ συνάπτονται οἱ μεγάλες ἐορτές.

Λόγος 5. Ἡ τιμὴ πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὴ μητέρα εἶναι ἐπιβεβλημένη, διότι αὐτοὶ εἶναι μετὰ τὸν Θεὸ αἴτιοι τοῦ βίου μας, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅμως ὅτι ἡ πρὸς ἐκείνους ἀγάπη συντελεῖ στὴν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό. Ἄν δὲν συντελῆ σ' αὐτὴν, τότε πρέπει νὰ τοὺς ἀποφύγης, βέβαια «ἀμίσως», χωρὶς μῖσος· ἂν ὅμως αὐτὴ ἡ ἀγάπη, ὄχι ἀπλῶς δὲν συντελῆ στὴν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό, ἀλλὰ καὶ εἶναι ἐμπόδιο γιὰ σωτήρια πίστι, τότε πρέπει ὄχι μόνο νὰ τοὺς ἀποφύγης, ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς μισήσης. Βέβαια πολὺ μεγαλύτερη τιμὴ καὶ ἀγάπη ὀφείλεται στοὺς πνευματικούς πατέρες, «οἱ σε ἀπὸ τοῦ εἶναι εἰς τὸ εἶναι μετεποίησαν καὶ μετέδωκάν σοι τοῦ φωτισμοῦ ... καὶ ἐποίησάν σε ἐξ ἀναξίου ἄξιον τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν καὶ οὐράνιον ἀντ' ἐπιγείου καὶ αἰῶνιον ἀντὶ προσκαιροῦ». Μὲ τὴν εὐκαιρία συνιστᾶται σὲ κάθε Χριστιανὸ νὰ εὕρη πνευματικὸ πατέρα, στὸν ὁποῖο καὶ νὰ ὑπακούη.

Λόγος 6. Ἡ ἐντολὴ «οὐ πορνεύσεις», προωθείται πρὸς τὴν κορυφὴ· «εἰ χωρεῖς, καὶ παρθενίαν ἄσκησον», διότι ἐκεῖνος πὺ ἐπιλέγει τὴν ἀληθινὴ παρθενία καὶ παρθενεύει σὲ ψυχὴ καὶ σῶμα, ἐξομοιώνεται μὲ τὸν Θεὸ καὶ συναρμόζεται σὲ ἄφθαρτο γάμο. Ἄν ὅμως δὲν ἐπιθυμῆ κανεὶς νὰ παρθενεύη, μπορεῖ νὰ λάβῃ μία γυναῖκα σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους· νὰ ἀπέχη ὅμως μὲ ὄλες τὶς δυνάμεις τοῦ ἀπὸ τὶς ξένες γυναῖκες, ἐκκόπτοντας καὶ τὶς ρίζες μιᾶς τέτοιας ἐπιθυμίας.

Λόγος 7. Ἡ κατὰ τοῦ φόνου ἐντολήτὰ αἴτια τῆς πράξεως· πρέπει νὰ ἐκκόπτεται καὶ ἡ ρίζα αὐτοῦ, δηλαδή ἡ ὀργή. Ἄν κατορθώσης νὰ ἀναρπάσης πρόρριζο τὸ κακό, θὰ ἀποκτήσης τὴ μακαριότητα τῆς πραότητος· τότε δόξασε τὸν Χριστό. Ἄν ὅμως

δέν μπορέσης νά παραμείνης άόργητος, νά μεμφθῆς τόν έαυτό σου και νά μετανοήσης.

Λόγος 8. Όχι μόνο δέν έπιτρέπεται ή κλοπή, αλλά όφείλει κανείς νά προσφέρη και από τά ύπάρχοντά του κρυφά σ' εκείνους πού έχουν ανάγκη.

Λόγος 9. Η συκοφαντία έξομοιώνει τόν άνθρωπο πρòς εκείνον ό όποϊος κατά τήν άρχή έσυκοφάντησε τόν Θεό πρòς τήν Εϋαν, τόν Διάβολο.

Λόγος 10. Και έδῶ πάλι, όχι μόνο δέν έπιτρέπεται νά έπιθυμήσης τά άγαθά τοϋ πλησίον σου, αλλά πολύ περισσότερο πρέπει νά παρέχης από τά ιδικά σου σ' εκείνον πού ζητεϊ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Τὰ ἕξι ἀσκητικὰ δοκίμια τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, ποὺ ἀποτελοῦν ἰδιαίτερη συλλογὴ μεταξὺ τῶν ἔργων αὐτοῦ, παραδίδονται χειρογράφως μαζὶ μὲ τὴ συλλογὴ τῶν ὁμιλιῶν του, καὶ μάλιστα στὸ τέλος αὐτῶν, μερικὲς φορές ἀνάμικτα μὲ ἄλλα κείμενα αὐτοῦ, καὶ κυρίως τὶς εὐχές. Ἡ συλλογὴ δὲν ἀποτελέσθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Γρηγόριο, οὔτε ἀπὸ τοὺς ἄμεσους μαθητὲς του πλήρης, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους κατὰ στάδια, τὰ ὅποια ἐντοπίζομε στὰ σωζόμενα χειρόγραφα, ποὺ φθάνουν στὰ εἴκοσι.

Στὴ πρώτη φάσι, τὴν ὁποία ἐκπροσωποῦν οἱ κώδικες τοῦ ἰδ' αἰῶνος Coisl. 97 καὶ Ἰβήρ. 266, περιελήφθηκαν τὰ τρία βασικὰ δοκίμια Εἰς Πέτρον Ἀθωνίτην¹, Εἰς τὴν σεμνοτάτην Ξένην καὶ Δεκάλογος. Ἀργότερα στὰ τρία αὐτὰ ἔργα προστέθηκε, κατὰ μὲν τὴν παράδοσι τοῦ Mosqu. 212 τοῦ ἰδ' αἰῶνος τὸ Πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον, ἐνῶ κατὰ τὴν παράδοσι τοῦ Κῶδ. Λαῦρ. 1907 τὰ Κεφάλαια περὶ καθαρότητος. Ὁ κῶδ. Σιν. 1604 περιλαμβάνει ἐπίσης τέσσαρα κείμενα, ἥτοι τὰ δύο πρῶτα τῶν ἀρχικῶν τριῶν καὶ ἐπὶ πλέον τὸ Πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρο¹ (πρῶτη μάλιστα στὴ σειρὰ καὶ τὴν Ἐπιστολὴ πρὸς Παῦλον Ἀσάνην).

Στὴν τρίτη φάσι, ἡ ὁποία ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τοὺς κώδικες Βατοπ. 134 καὶ Σιναιτ. 1851, καὶ οἱ δύο τοῦ ιε' αἰῶνος, ἀπαντῶνται ὅλα τὰ δοκίμια αὐτὰ καὶ ἐπὶ πλέον οἱ εὐχές οἱ ὁποῖες παρεμβάλλονται ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ τὰ Κεφάλαια περὶ καθαρότητος, ποὺ φέρονται τελευταῖα. Ἡ σειρὰ αὐτῶν εἶναι

1. Τὸ δοκίμιο αὐτὸ δὲν ἄρесе στοὺς ἀσκητικούς κύκλους λόγω τῶν ἠπίων ἀπόψεων περὶ ἠθικοῦ βίου.

έλαφρῶς διάφορη κατὰ κώδικα, ἤτοι ὁ Βατοπεδινὸς ἔχει, Εἰς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον, Εἰς Πέτρον Ἀθωνίτην, Εἰς σεμνοτάτην Ξένην, Δεκάλογον, Εἰς Παῦλον Ἀσάνην, Εὐχάς, Κεφάλαια περὶ καθαρότητος, ἐνῶ ὁ Σιναϊτικὸς ἔχει τὸ Εἰς Πέτρον πρὸ τοῦ Εἰς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον, τὸ δὲ Εἰς Παῦλον Ἀσάνην πρὸ τοῦ Δεκαλόγου.

Τὴν τελευταία φάσι ἐκπροσωποῦν οἱ κώδικες Παντελεήμονος 215, Παρισίων 1239, Ἀθηνῶν 2715, ὅλοι τοῦ ἰε' αἰῶνος, καὶ Ἀγίας Ἀναστασίας τοῦ ις' αἰῶνος, οἱ ὅποιοι ἔχουν ὅλα τὰ δοκίμια, καθὼς καὶ τὶς εὐχές, καὶ ἐπὶ πλέον τὰ ψευδεπίγραφα «Ἔτερα κεφάλαια», μὲ τὴν σειράν Εἰς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον, Εἰς Πέτρον Ἀθωνίτην², Εἰς σεμνοτάτην Ξένην, εἰς Παῦλον Ἀσάνην, Δεκάλογος, Εὐχαί, Κεφάλαια περὶ καθαρότητος, «Ἔτερα κεφάλαια περὶ φωτός».

Διάφοροι κώδικες τοῦ ἰε' αἰῶνος καὶ μετέπειτα διατηροῦν μεμονωμένα δοκίμια κατ' ἐπιλογήν.

Τὸ βραχὺ κείμενο, *Περὶ προσευχῆς καὶ καθαρότητος Κεφάλαια Γ'*, ἔχει ἐκδοθῆ στὴ *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν* (Φ), Ἐνετία 1782, 962–963, ἀπὸ ὅπου ἀνατυπώθηκε στὶς νεώτερες χωρὶς κριτικὴ πάλι ἐργασία ἐκδόσει τῆς συλλογῆς αὐτῆς καὶ στὴν PG 150, 1117–1121.

Τὸ κείμενο τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Γρηγορίου *Εἰς τὸν Βίον τοῦ ὁσίου Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου* ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Conrad Janning στὰ *Acta Sanctorum* μὲ λατινικὴ μετάφρασι, βάσει κώδικος τῆς Παρισινῆς Βιβλιοθήκης³, *Acta Sanctorum*, Junii II, 538–556. Ὁ ἐκδότης ἀρίθμησε τὶς παραγράφους σύμφωνα μὲ τὶς χειρόγραφες ἐνδείξεις, οἱ ὅποιες δὲν συμπίπτουν σὲ ὅλα τὰ χειρόγραφα ὁμῶς, καὶ ἐπὶ πλέον διήρεσε τὸ ὅλον σὲ ὀκτὼ κεφάλαια.

2. Ὁ Ἀθηναϊκὸς 2715 φέρει ἀντιστρόφως τὰ δύο πρῶτα κείμενα.

3. Εἶναι ὁ κατὰ τὴν σημερινὴ ἀρίθμησι Codex Paris. gr. 1239, ἤτοι ὁ ὑπὸ τὴν ἐνδειξὶ P₂ ἰδικός μας.

Τὸ κείμενο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς συμπεριελήφθηκε ἀμετάβλητο στὴν PG 150, 996–1040.

Τὸ κείμενο τοῦ δοκιμίου *Πρὸς τὴν σεμνοτάτῃν μοναχὴν Ξένην* ἔχει ἐκδοθῆ στὴ *Φιλοκαλίαν τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, Ἐνετία, 1782, 929–954, ἀπὸ ὅπου ἀνατυπώθηκε ἀμετάβλητο στὴν PG 150, 1044–1088 καὶ στὶς ἐπανεκδόσεις τῆς *Φιλοκαλίας*⁴.

Τὸ κείμενο τοῦ δοκιμίου *Λόγος ἐπιστολιμαῖος πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον* ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Σ. Οἰκονόμου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Ὁμιλίας κβ'*, Ἀθῆναι 1861, 290–308⁵ (Ο), καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν Arsenij, Novgorod, 1895⁶.

Ἡ ἐπιστολὴ *Πρὸ Παῦλον Ἀσάνην Περὶ τοῦ μοναχικοῦ σχήματος*, ἀνέκδοτη μέχρι τώρα, ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ ἐμᾶς.

Τὸ κείμενο τοῦ *Δεκαλόγου τῆς κατὰ Χριστὸν νομοθεσίας* ἔχει ἐκδοθῆ στὴ *Φιλοκαλίαν τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, 296–300, ἀπὸ ὅπου ἀνατυπώθηκε στὴν PG 150, 1089–1101.

Ὅλα τὰ παραπάνω ἔργα τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου ἐκδόθηκαν τελευταῖα ἀπὸ ἐμᾶς κριτικῶς στὸν Ε' τόμο τῆς συνολικῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ⁷.

4. Ἐκδοσις β', Ἀθῆναι, 1893, 280–295, καὶ ἐκδοσις γ', τ 4, Ἀθῆναι 1961, 91–115

5. Βάσει τοῦ κώδικος Παντελεήμονος 215.

6. Δὲν εἶδα τὴν ἐκδοσι αὐτή.

7. Παν. Κ. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα Ε'*, Θεσσαλονίκη 1992.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΗΝΤΑ
ΦΥΣΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ, ΗΘΙΚΑ ΤΕ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΚΑΙ ΚΑΘΑΡΤΙΚΑ ΤΗΣ ΒΑΡΛΑΑΜΠΤΙΔΟΣ ΛΥΜΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ
ΦΥΣΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ, ΗΘΙΚΑ ΤΕ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΚΑΙ ΚΑΘΑΡΤΙΚΑ ΤΗΣ ΒΑΡΛΑΑΜΙΤΙΔΟΣ ΛΥΜΗΣ

1 Ἦρχθαι τὸν κόσμον καὶ ἡ φύσις διδάσκει καὶ ἡ ἱστορία πιστοῦται καὶ τῶν τεχνῶν αἱ εὐρέσεις καὶ τῶν νόμων αἱ θέσεις καὶ τῶν πολιτειῶν αἱ χρήσεις ἐναργῶς παριστᾶσι. Σχεδὸν γὰρ τεχνῶν ἀπασῶν ἴσμεν τοὺς εὐρετὰς καὶ τοὺς νομοθέτας τῶν νόμων καὶ τοὺς τὴν ἀρχὴν κεχρημένους ταῖς πολιτείαις, ἔτι γε μὴν 5 καὶ τῶν συγγραψαμένων περὶ ὅτουδήποτε τὴν ἀρχὴν ἀπάντων· καὶ οὐδένα τούτων ὀρῶμεν ὑπερβαίνοντα τὴν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ χρόνου γένεσιν, ἣν ἱστόρησεν ὁ Μωυσῆς. Καὶ αὐτὸς δὲ Μωυσῆς¹, ὁ τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως συγγραψάμε- 10 νος, διὰ τοσούτων ἔργων καὶ λόγων ἐξαισίῳ ἀναντιρρήτους παρέσχετο πίστεις τῆς καθ' ἑαυτὸν ἀληθείας, ὡς σχεδὸν ἅπαν γένος ἀνθρώπων καταπειθὲς ἐξειργάσθαι καὶ καταγελᾶν ἀναπειῖσαι τῶν τάναντία σοφισαμένων· ἐπεὶ καὶ ἡ τοῦ κόσμου τούτου φύσις, ἀεὶ προσφάτου τῆς καθ' ἕκαστον ἀρχῆς δεομένη καὶ 15 χωρὶς αὐτῆς μηδαμῆ συνίστασθαι δυναμένη, τὴν πρώτην ἑαυτῆς, ἣτις οὐκ ἐξ ἄλλης ἦν, ἀρχὴν δι' αὐτῶν παρίστησι τῶν πραγμάτων.

2 Οὐκ ἦρχθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τέλος ἔξειν τὸν κόσμον, ἡ μὲν φύσις αὐτοῦ τῶν ἐνδεχομένων εἶναι παρίστησιν, οἶονεὶ κατὰ 20 μέρη διηνεκῶς τελευτῶσα, βεβαίαν δὲ καὶ ἀναντίρρητον παρέ-

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΗΝΤΑ
ΦΥΣΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ, ΗΘΙΚΑ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΚΑΙ ΚΑΘΑΡΤΙΚΑ ΑΠΟ ΤΟ ΒΑΡΛΑΑΜΙΚΟ ΜΟΛΥΣΜΑ

1 “Οτι ἔχει ἀρχὴ ὁ κόσμος, τὸ διδάσκει ἡ φύσις καὶ τὸ ἐπιδεικνύει ἡ ἱστορία, τὸ ἀποδεικνύουν ὅμως καθαρὰ οἱ ἐφευρέσεις τῶν τεχνῶν καὶ οἱ ψηφίσεις τῶν νόμων καὶ ἡ τακτικὴ τῶν πολιτειῶν. Διότι σχεδὸν γνωρίζομε τοὺς εὐρετὰς ὅλων τῶν τεχνῶν καὶ τοὺς νομοθέτες τῶν νόμων καὶ τοὺς ἄρχοντες τῶν πολιτειῶν. Γνωρίζομε ὅμως ἐπίσης τὴν ἀρχὴ καὶ ὅλων ἐκείνων πού συνέγραψαν γιὰ ὅ,τιδήποτε, καὶ δὲν βλέπομε κανένα ἀπὸ αὐτοὺς νὰ ξεπερνᾷ τὴν γένεσι τοῦ κόσμου καὶ τοῦ χρόνου, τὴν ὁποία ἱστορήσε ὁ Μωυσῆς. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μωυσῆς¹, πού περιέγραψε τὴν ἀρχὴ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου, πρόσφερε ἀναντίρρητες μαρτυρίες τῆς φιλαλήθειάς του μὲ τόσα ἐξαισία ἔργα καὶ λόγια, ὥστε ὅλο σχεδὸν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων νὰ τὸ καταστήσῃ εὐπειθές καὶ νὰ τὸ πείσῃ νὰ περιγελαῖ τοὺς σοφιζόμενους τὰ ἀντίθετα· ἐπειδὴ καὶ ἡ φύσις τοῦ κόσμου αὐτοῦ, πού πάντοτε χρειάζεται νέα ἀφορμὴ γιὰ τὴ λειτουργία της σὲ κάθε περίστασι καὶ χωρὶς αὐτὴν δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ συντηρηθῇ, παριστάνει μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα τὴν πρώτη της ἀρχή, πού δὲν προῆλθε ἀπὸ ἄλλη ἀρχή.

2 “Οτι δὲ δὲν ἔχει μόνο ἀρχή, ἀλλὰ καὶ τέλος ὁ κόσμος, αὐτὸ τὸ παριστάνει σὰν ἐνδεχόμενο ἡ φύσις του, πού συνεχῶς κατὰ μέρη πεθαίνει, ἐνῶ βέβαιη καὶ ἀναντίρρητη γι’ αὐτὸ πεποιθῆσι

1. *Γέν.* 1, 4.

χει τὴν πίστιν ἢ προφητεία τῶν τε ἄλλων ἐνθέων καὶ Χριστοῦ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, οἷς πιστεύειν ὡς ἀληθέσιν, οὐ τοῖς εὐσεβέσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ἀνάγκη, κάπὶ τῶν ἄλλων, ὧν οὗτοι προεῖπον ἀπάντων, ἀληθεύοντας αὐτοὺς ὀρῶσιν.
 5 Ἔστι δὲ μαθεῖν παρ' αὐτῶν, ὡς οὐχὶ πρὸς τὸ μὴ ὄν ὁ κόσμος οὗτος ἅπας χωρήσει παντάπασιν, ἀλλ', ὡς καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα, μετασκευασθήσεται, πρὸς τὸ θειότερον λυθείς τε καὶ μεταστοιχειωθείς, ὡς ἀνάλογος ἡμῖν εἶη, τῇ δυνάμει τοῦ θείου πνεύματος².

3 Τὸν οὐρανὸν φασιν οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοὶ στρέφεσθαι τῇ φύσει τῆς κοσμικῆς ψυχῆς καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸν λόγον διδάσκειν³. Ποῖον δίκαιον; Τίνα λόγον; Εἰ γὰρ μὴ τῇ ἑαυτοῦ φύσει, ἀλλὰ τῇ φύσει τῆς κοσμικῆς, ἣν φασὶ ψυχὴν, ὁ οὐρανὸς στρέφεται, τοῦ κόσμου δὲ παντός ἐστὶν ἡ κοσμικὴ ψυχὴ, πῶς οὐχὶ
 15 στρέφεται καὶ ἡ γῆ καὶ τὸ ὕδωρ καὶ ὁ ἀήρ, καίτοι κατ' αὐτοὺς ἀεικινήτου τῆς ψυχῆς οὐσης⁴, ἀλλὰ τῇ οἰκείᾳ φύσει ἡ γῆ τε ἴσταται καὶ τὸ ὕδωρ, τὴν κάτω χώραν λαβόν⁵; Οὕτω καὶ ὁ οὐρανὸς τῇ ἑαυτοῦ φύσει δεῖ κινεῖται καὶ κύκλῳ κινεῖται, τὴν ἄνω κατέχων χώραν. Ποία δὲ τίς ἐστὶ καὶ ἡ κοσμικὴ ψυχὴ, ἣς τῇ
 20 φύσει ὁ οὐρανὸς κινεῖται; Ἄρα λογικῆ; Οὐκοῦν ἀυθαίρετος ἂν εἶη καὶ οὐκ ἂν τὰς αὐτὰς δεῖ κινήσεις ἐκίνει τὸ οὐράνιον σῶμα: τὰ γὰρ ἀυθαίρετα ἄλλοτε ἄλλως κινεῖται. Τί δὲ καὶ ἴχνος λογικῆς ψυχῆς ὀρῶμεν ἐπὶ τῆς κατωτάτω ταύτης σφαίρας, τῆς γῆς πάλιν λέγω ἢ τῶν ἐγγυτάτω περὶ αὐτήν, ὕδατός τε καὶ δέρος, ἢ
 25 καὶ τοῦ πυρὸς αὐτοῦ; Καὶ τούτων γὰρ ἐστὶν ἡ κοσμικὴ ψυχὴ. Πῶς δὲ αὐθις καὶ τὰ μὲν ἐμψυχα, τὰ δὲ ἀψυχα, καὶ τοῦτο κατ' αὐτούς; Καὶ ταῦτα οὐ τὰ τυχόντα, ἀλλὰ λίθος ἅπας, μέταλλον

2. Ρωμ. 8,21ε. Βλ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον* 1,4. PG 29,12C.

3. Πλάτωνος, *Τίμαιος* 34BC. Νόμοι 10,896DE.

προσφέρει ἢ προφητεία τόσο τῶν ἄλλων ἐμπνευσμένων ἀνθρώπων, ὅσο καὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων· καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ πιστεύουν σ' αὐτούς ὡς ἀληθινούς, ὄχι μόνον οἱ εὐσεβεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀσεβεῖς, ἀφοῦ τοὺς βλέπουν νὰ ἀληθεύουν καὶ στὰ ἄλλα πράγματα ὅλα ὅσα αὐτοὶ προεῖπαν. Καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ μάθωμε ἀπὸ αὐτούς ὅτι ὁ κόσμος τοῦτος δὲν θὰ προχωρήσῃ ὀλόκληρος ἐντελῶς πρὸς τὸ μὴ ὄν, ἀλλὰ, ὅπως καὶ τὰ δικά μας σώματα, θὰ μετασκευασθῇ, ἀφοῦ λυθῇ πρὸς τὸ θεϊότερο καὶ μεταστοι-χειωθῇ μετὰ τὴ δύναμη τοῦ θείου Πνεύματος², ὥστε νὰ εἶναι ἀνάλογος μετὰ ἡμᾶς.

- 3 Οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων λέγουν ὅτι ὁ οὐρανὸς στρέφεται διὰ τῆς φύσεως τῆς κοσμικῆς ψυχῆς καὶ ὅτι αὐτὸ διδάσκει τὸ δίκαιο καὶ ὁ λόγος³. Ποιὸ δίκαιο; Ποιὸς λόγος; Διότι, ἂν στρέφεται ὄχι μετὰ τὴν δική του φύσιν, ἀλλὰ μετὰ τὴν φύσιν τῆς κοσμικῆς, ὅπως τὴν λέγουν, ψυχῆς, ἢ δὲ κοσμικὴ ψυχὴ ἀνήκει σὲ ὅλον τὸν κόσμον, πῶς δὲν στρέφεται καὶ ἡ γῆ καὶ τὸ ὕδωρ καὶ ὁ ἀέρας, ἀφοῦ κατὰ τὴν ἄποψίν τους ἡ ψυχὴ εἶναι ἀεικίνητη⁴, ἀλλὰ ἡ γῆ στέκεται μέσα στὴν δική της φύσιν, καθὼς καὶ τὸ ὕδωρ ποὺ ἔλαβε τὸν κάτω τόπο⁵; Ἔτσι καὶ ὁ οὐρανὸς κινεῖται μετὰ τὴν δική του φύσιν πάντοτε καὶ κινεῖται κυκλικῶς, κατέχοντας τὸν ἐπάνω τόπο. Καὶ τί τέλος πάντων εἶναι ἡ κοσμικὴ ψυχὴ, μετὰ τῆς ὁποίας τὴν φύσιν κινεῖται ὁ οὐρανός; Ἄραγε λογικὴ; Τότε θὰ ἦταν αὐθαίρετη καὶ τὸ οὐράνιο σῶμα δὲν θὰ ἐνεργοῦσε πάντοτε τὶς ἴδιες κινήσεις· διότι τὰ αὐθαίρετα κάθε φορὰ κινουῦνται διαφορετικὰ. Καὶ τί ἴχνος λογικῆς ψυχῆς βλέπομε ἐπάνω σ' αὐτὴν τὴν κατώτατη σφαῖρα, δηλαδή τὴ γῆ, ἢ στὰ ἐντελῶς γύρω της, τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὸ πῦρ; Διότι ἡ κοσμικὴ ψυχὴ ἀνήκει καὶ σ' αὐτά. Πῶς πάλι ἄλλα εἶναι ἔμψυχα καὶ ἄλλα ἄψυχα, καὶ τοῦτο συμβαίνει κατὰ τὴν ἄποψίν τους; Καὶ μάλιστα αὐτὰ δὲν

4. Πλάτωνος, *Φαῖδρος* 245C.

5. Ἀριστοτέλους, *περὶ οὐρανοῦ* 1, 2, 269α.

ἅπαν, χοῦς ἅπας, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ· καὶ τὸ πῦρ γὰρ οἱ αὐτοὶ τῆ
 ἑαυτοῦ φύσει φασὶ κινεῖσθαι, ἀλλ' οὐ τῆ ψυχῆ⁶. Κοινῆς οὖν οὐ-
 σης τῆς ψυχῆς, πῶς ὁ οὐρανὸς μόνος τῆ φύσει ταύτης ἀλλ' οὐχὶ
 τῆ ἑαυτοῦ κινεῖται; Ἀλλ' οὐκ ἔστι λογικὴ ἢ κατ' αὐτοὺς κινουσα
 5 τὸ οὐράνιον σῶμα ψυχῆ. Καὶ πῶς, εἴπερ πηγὴ ἐστὶν αὕτη κατ'
 αὐτοὺς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν; Ὅμως εἰ μὴ λογικῆ, αἰσθητικῆ
 ἢ φυτικῆ ἂν εἴη. Ἀλλ' οὐδεμίαν τούτων ὀρώμεν σῶμα κινουσαν
 χωρὶς ὀργάνων· ὀργανικὸν δὲ μέλος οὐδὲν ὀρώμεν, οὔτε γῆς
 οὔτε οὐρανοῦ οὔτε τινὸς ἄλλου τῶν ἐν αὐτοῖς στοιχείων· ἐπεὶ
 10 καὶ πᾶν ὄργανον ἐκ διαφόρων ἐστὶ συντεθειμένον φύσεων. Τῶν
 δὲ στοιχείων ἕκαστον φύσεως ἀπλῆς ἐστὶ, καὶ μάλιστα ὁ οὐρα-
 νός. «Ἡ γοῦν ψυχὴ ἐντελέχεια σώματός ἐστὶν ὀργανικοῦ, δυνά-
 μει ζωὴν ἔχοντος»⁷. Ὁ δὲ οὐρανός, μηδὲν ὀργανικὸν μέλος ἢ
 μέρος ἔχων, οὐδὲ δύναται ζῆν· πῶς οὖν ἂν ὄλωσ ἔχοι ψυχὴν, ὃ
 15 ζῆν ἀδυνάτως ἔχει; Ἀλλ' οἱ «ματαιωθέντες ἐν τοῖς διαλογι-
 σμοῖς αὐτῶν, ἐξ ἀσυνέτου καρδίας»⁸ ψυχὴν ἀνέπλασαν, τὴν
 μήτε οὔσαν μηθ' ὑπάρξασαν μήτε ἐσομένην· καὶ ταύτην τοῦ μὲν
 αἰσθητοῦ παντὸς κόσμου δημιουργὸν καὶ κυβερνήτην καὶ προ-
 νοητήν, τῶν δὲ ἡμετέρων ψυχῶν, μᾶλλον δὲ πασῶν, οἷόν τινα
 20 ρίζαν καὶ πηγὴν ἀνεῖπον, αὐτὴν ἔχουσιν τὴν γένεσιν ἐκ νοῦ· ὃν
 δήποτε ἐκεῖνον νοῦν ἄλλον τὴν οὐσίαν εἶναι λέγουσι, παρὰ τὸν
 ἄκρον, ὃν φασὶν αὐτοὶ Θεόν⁹. Καὶ ταῦτα τοιαῦτα ὄντα δογματί-
 ζουσιν οἱ τὴν σοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν ἄκροι κατ' αὐτούς, τῶν
 κνώδαλα καὶ λίθους θεοποιούντων οὐδὲν ἄμεινον, μᾶλλον δὲ
 25 καὶ πολλῶ χειρόν περὶ τὸ σέβας διακείμενοι. Κνώδαλα γὰρ καὶ

6. Ἀριστοτέλους, Περὶ οὐρανοῦ, 1,2. 268d.

εἶναι τὰ τυχόντα, ἀλλὰ κάθε λίθος, κάθε μέταλλο, ὅλο τὸ χῶμα, τὸ ὕδωρ, ὁ ἀέρας, τὸ πῦρ. Διότι καὶ τὸ πῦρ λέγουν οἱ ἴδιοι ὅτι κινεῖται μὲ τὴ φύσι του, ἀλλ' ὄχι μὲ τὴν ψυχὴ⁶. Ἄφοῦ λοιπὸν ἡ ψυχὴ εἶναι κοινὴ, πῶς μόνον ὁ οὐρανὸς κινεῖται μὲ τὴ φύσι της ἀλλ' ὄχι μὲ τὴ δική του; Ἀλλὰ δὲν εἶναι λογικὴ ἢ ψυχὴ ποὺ κινεῖ κατ' αὐτοὺς τὸ οὐράνιο σῶμα; Καὶ πῶς, ἂν αὐτὴ εἶναι πηγὴ τῶν ψυχῶν μας; Ὅμως, ἂν δὲν εἶναι λογικὴ, θὰ ἦταν αἰσθητικὴ ἢ φυτικὴ. Ἀλλὰ καμμιά ἀπὸ αὐτὲς τοῦ εἴδους αὐτοῦ δὲν βλέπομε νὰ κινῆ τὸ σῶμα χωρὶς ὄργανα· ὀργανικὸ ὅμως μέλος δὲν βλέπομε κανένα οὔτε τῆς γῆς οὔτε τοῦ οὐρανοῦ οὔτε κανενὸς ἄλλου ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ εἶναι μέσα τους, ἐπειδὴ κάθε ὄργανο εἶναι συντεθειμένο ἀπὸ διαφορετικὲς φύσεις. Τὸ καθένα ὅμως ἀπὸ τὰ στοιχεῖα εἶναι ἀπλῆς φύσεως, καὶ μάλιστα ὁ οὐρανὸς. «Ἡ ψυχὴ λοιπὸν εἶναι ζωτικὴ μορφή τοῦ ὀργανικοῦ σώματος ποὺ ἔχει ζωὴ ἐν δυνάμει»⁷. Ἐνῶ ὁ οὐρανὸς, ποὺ δὲν ἔχει κανένα ὀργανικὸ μέλος ἢ μέρος, δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ ζῆ. Πῶς λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ ἔχη ψυχὴ ἓνα πράγμα ποὺ ἀδυνατεῖ νὰ ζῆ; Ἀλλὰ «ἐκεῖνοι ποὺ ἀκολούθησαν μάταια διαλογισμοὺς ἀπὸ ἀσύνητη καρδιὰ»⁸ ἔπλασαν ψυχὴ ποὺ οὔτε ὑπάρχει οὔτε ὑπῆρξε οὔτε θὰ ὑπάρχη· καὶ αὐτὴν τὴν ἀνεκέρυξαν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος δημιουργὸ καὶ κυβερνήτη καὶ προνοητὴ τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ρίζα καὶ πηγὴ τῶν δικῶν μας, καὶ ὅλων τῶν ψυχῶν, ποὺ ἔχει τὴν προέλευσι ἀπὸ τὸν νοῦ, κι' ἐκεῖνος ὁ νοῦς λέγουν αὐτοὶ ὅτι εἶναι διαφορετικὸς στὴν οὐσία ἀπὸ τὸν κορυφαῖο νοῦ ποὺ αὐτοὶ ὀνομάζουν Θεό⁹. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ πράγματα δογματίζουν οἱ κορυφαῖοι τους στὴ σοφία καὶ στὴ θεολογία, συμπεριφερόμενοι ἀπέναντι στὴ θρησκεία ὄχι καλύτερα ἀπὸ ἐκείνους ποὺ θεοποιοῦν ζωῦφια καὶ λίθους, μᾶλλον δὲ καὶ πολὺ χειρότερα. Διότι

7. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ψυχῆς*, 2, 1. 412ἔε.

8. *Ρωμ* 1, 21.

9. Κατὰ τοὺς Νεοπλατωνικοὺς ἄκρος Θεὸς εἶναι τὸ Ἐν, ἐνῶ πρώτη ἀπορροή αὐτοῦ εἶναι ὁ Νοῦς.

χρυσὸς καὶ λίθος καὶ χαλκὸς ἔστι τι, κἂν τῶν ἐν τοῖς κτιστοῖς ἐσχάτων. Κοσμικὴ δὲ ψυχὴ καὶ ἀστροφόρος¹⁰, οὔτε ἔστιν οὔτε τί ἔστι, μηδαμῆ οὔσα μηδαμῶς, ὅτι μὴ ἀνάπλασμα διανοίας κακοδαίμονος.

4 Ἐπειδὴ, φασίν, ἀνάγκη κινεῖσθαι τὸ οὐράνιον σῶμα, περαιτέρω δὲ τόπος οὐδεὶς, εἰς ὃν ἂν προῖοι, ἐπαναστρέφει πρὸς ἑαυτό, καὶ τὸ προῖέναι τούτου στρέφεσθαι ἔστιν. Εὗγε! Εἰ γοῦν εἶχε τόπον, ἄνω ἂν ἐφέρετο, καθάπερ καὶ τὸ πῦρ, καὶ αὐτοῦ δὲ μᾶλλον τοῦ πυρός, ἐπεὶ καὶ κοῦφον τὴν φύσιν τοῦ πυρὸς μᾶλλον. Αὕτη δὲ οὐ φύσεως ψυχῆς ἢ κίνησις, ἀλλὰ φύσεως κουφότητος. Εἰ οὖν τὸ προῖέναι τοῦ οὐρανοῦ στρέφεσθαι ἔστι, τὸ δὲ τῆ ἑαυτοῦ φύσει ἔχει ἀλλ' οὐ τῆ τῆς ψυχῆς, στρέφεται ἄρα τὸ οὐράνιον σῶμα οὐ τῆ φύσει τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῆ ἑαυτοῦ. Οὐκοῦν οὐδὲ ψυχὴν ἔχει, οὐδ' ἔστι τις οὐράνιος ἢ παγκόσμιος ψυχὴ, ἀλλὰ
10 μόνη λογικὴ ψυχὴ ἔστιν ἢ ἀνθρωπίνη, οὐκ οὐράνιος, ἀλλ' ὑπερουράνιος, οὐ τόπῳ ἀλλὰ τῆ ἑαυτῆς φύσει, ἅτε νοερὰ ὑπάρχουσα οὐσία.

5 Καὶ τὸ προῖέναι δὲ καὶ πρὸς τὸ ἄνω ἐπεκτείνεσθαι τὸ οὐράνιον οὐκ ἔχει σῶμα, οὐχ ὅτι περαιτέρω τόπος οὐκ ἔστι· καὶ ἢ
20 μετὰ τοῦτο γὰρ σφαῖρα τοῦ αἰθέρος ἐμπεριειλημμένη τούτῳ οὐ πρόεισιν ἐπὶ τὸ ἄνω, οὐχ ὅτι τόπος οὐδεὶς, εἰς ὃν ἂν προῖοι, περικέχυται γὰρ ταύτῃ τὸ οὐράνιον πλάτος, οὐκ ἐπεκτείνεται δὲ ἄνωτέρω, ἐπεὶ τὸ ἄνωτέρω ταύτης τοῦτο λεπτότερον αὐτῆς ἔστι· διὸ καὶ ἄνωτέρω ταύτης ἔστι τῆ φύσει ἑαυτοῦ. Οὐκ ἄρα
25 ὅτι μὴ ἔχει τόπον ἄνωτέρω ἑαυτοῦ πρὸς τὰ ἄνω οὐ προέρχεται

ζωῦφια καὶ χρυσὸς καὶ λίθος καὶ χαλκὸς εἶναι κάτι, ἔστω καὶ ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἀνάμεσα στὰ κτιστά. Κοσμικὴ ψυχὴ ὅμως καὶ ἀστροφῶρα¹⁰ οὔτε ὑπάρχει οὔτε εἶναι κάτι, ἀφοῦ δὲν εἶναι πουθενὰ καθόλου, ἐκτὸς ἀπὸ ἀνάπλασμα κακοδαίμονος διανοίας.

4 Ἐπειδὴ, λέγουν, εἶναι ἀνάγκη νὰ κινῆται τὸ οὐράνιο σῶμα, καὶ δὲν ὑπάρχει κανένας τόπος παραπέρα στὸν ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ προχωρήσει, ἐπιστρέφει πρὸς τὸν ἑαυτό του, καὶ ἡ προχώρησίς του εἶναι στροφή. Εὔγε! Ἄν λοιπὸν εἶχε τόπο, θὰ ἐφερόταν πρὸς τὰ ἄνω, ὅπως καὶ τὸ πῦρ, καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ πῦρ, ἀφοῦ εἶναι ἐλαφρότερο ἀπὸ τὸ πῦρ στὴ φύσι. Ἄνήκει δὲ αὐτὴ ἢ κίνησις ὄχι στὴ φύσι τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ στὴ φύσι τῆς ἐλαφρότητος. Ἄν λοιπὸν ἡ προχώρησις τοῦ οὐρανοῦ εἶναι στροφή καὶ αὐτὴ τὴν ιδιότητα δὲν τὴν ἔχει μὲ τὴν δική του φύσι ἀλλὰ μὲ τὴ φύσι τῆς ψυχῆς, ἀρα τὸ οὐράνιο σῶμα στρέφεται ὄχι μὲ τὴ φύσι τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μὲ τὴ δική του. Ἐπομένως δὲν ἔχει οὔτε ψυχὴ, οὔτε ὑπάρχει καμμιά οὐράνια ἢ παγκόσμια ψυχὴ, ἀλλὰ μοναδικὴ λογικὴ ψυχὴ εἶναι ἡ ἀνθρώπινη· ὄχι οὐράνια ἀλλ' ὑπερουράνια, ὄχι ὡς πρὸς τὸν τόπο, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴ φύσι τῆς, ἐφ' ὅσον εἶναι οὐσία νοερή.

5 Τὸ οὐράνιο σῶμα δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ προχωρήσει καὶ ἐπεκταθῆ πρὸς τὰ ἄνω, ὄχι διότι δὲν ὑπάρχει παραπέρα τόπος, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ σφαῖρα τοῦ αἰθέρος πού περιλαμβάνεται μέσα σ' αὐτὸ δὲν προχωρεῖ πρὸς τὸ ἄνω, ὄχι διότι δὲν ὑπάρχει κανένας τόπος πρὸς τὸν ὁποῖο νὰ προχωρήσει, ἀφοῦ γύρω ἀπὸ αὐτὴν τὴ σφαῖρα τοῦ αἰθέρος εἶναι χυμένο τὸ οὐράνιο πλάτος· δὲν ἐπεκτείνεται ὅμως ἀνωτέρω, ἐπειδὴ τοῦτο τὸ ἐπάνω ἀπ' αὐτὴν εἶναι νεώτερο ἀπ' αὐτὴν· γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἐπάνω ἀπὸ αὐτὴν ὡς πρὸς τὴ φύσι του. Ἐπομένως ὁ οὐρανὸς δὲν προχωρεῖ πρὸς τὰ ἄνω, ὄχι διότι δὲν ἔχει τόπο ἐπάνω ἀπὸ τὸν

10. Βλ. Ἐπερ Ἑουχαζόντων 1, 1, 18.

ὁ οὐρανός, ἀλλ' ὅτι μηδὲν αὐτοῦ σῶμα λεπτότερόν τε καὶ κουφότερόν ἐστιν.

6 Οὐδὲν σῶμα τοῦ οὐρανίου σώματος ὑψηλότερόν ἐστιν. Ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεκτικὸν οὐκ ἔστι σώματος τὸ ἀνωτέρω, 5 ἀλλ' ὅτι πᾶν σῶμα συμπεριείληφεν ὁ οὐρανός, καὶ μηδὲν ἕτερόν ἐστιν ἐπέκεινα σῶμα. Εἰ δ' ἦν διελθεῖν, ὡσπερ ἡμῖν τοῖς εὐσεβέσι καὶ πιστεύεται, οὐκ ἂν ἦν ἀπαράδεκτον τὸ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἐκεῖνο. Ὁ γὰρ τὰ «πάντα πληρῶν»¹¹ Θεὸς καὶ πρὸς τὰ ἐπέκεινα τοῦ οὐρανοῦ ἐπεκτεινόμενος ἐπ' ἄπειρον ἦν καὶ πρὸ τοῦ 10 κόσμου πληρῶν, ὡς καὶ νῦν πληροῖ τὸν ἐν τῷ κόσμῳ τόπον ἅπαντα καὶ οὐδὲν προσέστη τοῦτο, ὥστε σῶμα ἐν αὐτῷ γενέσθαι. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐκτὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐμπόδιον ἔσται τι μὴ εἶναι τόπον, οἷος ὁ περικόσμιος ἢ ὁ γεγωνῶς ἐντὸς τοῦ κόσμου, πρὸς τὸ εἶναι σῶμα ἐν αὐτῷ.

7 Πῶς οὖν, ἐπεὶ μηδὲν ἐμπόδιόν ἐστιν, οὐ πρὸς τὸ ἄνω φέρεται ἢ κίνησις τοῦ οὐρανίου σώματος, ἀλλ' ἐπαναστρέφον εἰς ἑαυτὸ κινεῖται κύκλῳ; Διότιπερ ἐπιπολάζον ὡς λεπτότατον ἀπάντων, παντὸς σώματος ἀνώτατόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ κινητικώτατον. Ὡς γὰρ τὸ συμπεπιλημένον ἄκρως καὶ βαρύτατον, 20 κατώτατόν τε ὁμοῦ καὶ στασιμώτατον, οὕτω τὸ ἀραιώτατόν τε καὶ κουφώτατον, ἀνώτατόν τε ἅμα καὶ κινητικώτατον. Ἐπεὶ οὖν κινεῖσθαι πέφυκεν ἐπιπολάζον ἄνω φύσει, τὸ δ' οὕτως ἐπιπολάζον χωρισθῆναι τῇ ἑαυτοῦ φύσει ὧν ἐπιπολάζει ἀδυνάτως ἔχει, σφαιρικὰ δέ ἐστιν, οἷς τὸ οὐράνιον ἐπιπολάζει σῶμα, κατ' 25 ἀνάγκην θεῖ περὶ αὐτὰ ἀπαύστως, οὐ φύσει ψυχικῇ, ἀλλὰ

δικό του, ἀλλὰ διότι κανένα σῶμα δὲν εἶναι λεπτότερο κι ἑλαφρότερο ἀπὸ αὐτόν.

6 Κανένα σῶμα δὲν εἶναι ὑψηλότερο τοῦ οὐρανίου σώματος. Ἄλλὰ δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ ἄνωτέρω δὲν εἶναι δεκτικὸ σώματος, ἀλλὰ ὅτι ὁ οὐρανὸς ἔχει συμπεριλάβει κάθε σῶμα καὶ δὲν ὑπάρχει παραπέρα κανένα ἄλλο σῶμα. Ἐὰν ὅμως μπορούσε νὰ περάσει, ὅπως πιστεύεται ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς εὐσεβεῖς, δὲν θὰ ἦταν ἀπαραδέκτο ἐκεῖνο τὸ ἐπάνω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ. Διότι ὁ Θεὸς «ποὺ πληρώνει τὰ πάντα»¹¹ κι' ἐπεκτείνεται πρὸς τὰ πέρα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἐπ' ἄπειρον, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν κόσμον ἐπλήρωνε, ὅπως πληρώνει καὶ τώρα ὅλον τὸν τόπο μέσα στὸν κόσμον. Καὶ αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε σὲ τίποτε, ὥστε μέσα σ' αὐτὸν νὰ γίνῃ σῶμα. Ἐπομένως οὔτε ἔξω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ θὰ ὑπάρξει κάποιο ἐμπόδιο νὰ μὴ ὑπάρχη τόπος, σὰν τὸν περικόσμιον ἢ τὸν εὐρισκόμενον μέσα στὸν κόσμον, ὥστε νὰ ὑπάρχη μέσα σ' αὐτὸν σῶμα.

7 Πῶς λοιπὸν, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει κανένα ἐμπόδιο, δὲν φέρεται πρὸς τὰ ἄνω ἢ κίνησις τοῦ οὐρανίου σώματος, ἀλλ' αὐτὸ ἐπιστρέφοντας στὸν ἑαυτό του κινεῖται κυκλικά; Ἐπειδὴ, ἐπιπολάζοντας αὐτὸ σὰν λεπτότατο ἀπὸ ὅλα, εἶναι ἀνώτατο ἀπὸ κάθε σῶμα, ἀλλὰ καὶ κινητικώτατο. Ὅπως δηλαδὴ τὸ συμπυκνωμένο καὶ βαρὺ εἶναι κατώτερο καὶ στασιμώτατο, ἔτσι τὸ πιὸ ἀραιότερο καὶ ἑλαφρότερο εἶναι ἀνώτερο καὶ συγχρόνως κινητικώτατο. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀπὸ τῆς φύσεως του εἶναι καμωμένο νὰ κινῆται ἐπιπολάζοντας ἐπάνω, αὐτὸ δὲ ποὺ ἐπιπολάζει ἔτσι ἀδυνατεῖ νὰ χωρισθῇ κατὰ τῆς φύσεως του ἀπὸ ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα ἐπιπολάζει, καὶ αὐτὰ στὰ ὁποῖα τὸ οὐράνιο σῶμα ἐπιπολάζει εἶναι σφαιρικά, κατ' ἀνάγκη αὐτὸ τρέχει ἀκατάπαυστα γύρω ἀπὸ αὐτά, ὅχι κατὰ ψυχικὴ φύσι, ἀλλὰ κατὰ σωματοειδῆ καὶ οἰκεία· ἐπειδὴ

11. Ἐφεσ. 1,23. Σοφ. Σολ. 1,7.

σωματοειδεῖ τε καὶ οἰκεία· ἐπεὶ καὶ τόπον ἐκ τόπου ἀμείβει κατὰ μέρη, ἢ κίνησις ἰδιαιτάτη ἐστὶ σωμάτων, ὥσπερ καὶ ἡ ἀντικειμένη στάσις τῶν ἐχόντων σωμάτων ἀντιθέτως.

8 Ἴδοι τις ἂν κὰν τοῖς ἐγγύς περὶ ἡμᾶς τοὺς ἀνέμους, οἷς πε-
 5 φύκασιν ἐπιπολάζειν, μὴ χωριζομένους περὶ ταῦτα κινουμέ-
 νους, ἀνωτέρω δὲ μηδαμῶς προερχομένους, οὐ τῷ μὴ εἶναι τό-
 πον, ἀλλὰ τῷ κοῦφα μᾶλλον αὐτῶν εἶναι τὰ ὑπὲρ αὐτούς. Μέ-
 νουσι δὲ ἐφ' ὧν ἐπιπολάζουσιν, ἅτε κουφότεροι τούτων τὴν φύ-
 σιν ὄντες· κινουῦνται δὲ καὶ οὗτοι περὶ ταῦτα, οὐ φύσει ψυχικῇ,
 10 ἀλλὰ τῇ φύσει ἑαυτῶν. Καὶ ταύτην, οἶμαι, τὴν μετρίαν ἐμφέ-
 ρειαν καὶ ὁ τὰ πάντα σοφὸς Σολομῶν ἐνδείξασθαι βουλόμενος,
 τοῖς ἀνέμοις ὁμωνύμως ἐκάλεσε τὸ οὐράνιον σῶμα, περὶ τού-
 του γράφων· «κυκλοῖ κυκλῶν πορεύεται τὸ πνεῦμα καὶ ἐπὶ κύ-
 κλους αὐτοῦ ἐπιστρέφει τὸ πνεῦμα»¹². Ἀπέχει δὲ τῶν ἀνωτάτω
 15 ἢ τῶν περὶ ἡμᾶς ἀνέμων φύσις καὶ τῆς ταχυτάτης κινήσεως
 ἐκείνων, καθόσον ἀποδεῖ καὶ τῆς κουφότητος αὐτῶν.

9 Δύο ζῶναι τῆς γῆς εἰσὶν ἀντεύκρατοι καὶ οἰκήσιμοι, κατὰ
 τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφούς, ὧν ἑκατέρα εἰς δύο οἰκουμένας με-
 ριζομένη, τέσσαρας εἶναι ταύτας παρασκευάζουσι. Διὸ καὶ τέσ-
 20 σαρα γένη τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς εἶναι δυσχυρίζονται,
 πρὸς ἄλληλα διαβαίνειν ἀδυνάτως ἔχοντα. Εἰσὶ γὰρ κατ' αὐτοὺς
 οἱ τὴν ἐκ πλαγίου οἰκοῦντες ἡμῖν ἀντεύκρατον, οἵτινες ἡμῶν τῇ
 διακεκαυμένη ζώνῃ τῆς γῆς διορίζονται. Τούτοις δ' εἰσὶν ἀντι-
 κειμένως οἰκοῦντες οἱ τὸ πρὸς αὐτοὺς δοκοῦν ὑποκάτω τῆς
 25 ζώνης ταύτης οἰκοῦντες· ὥσπερ καὶ ἡμῖν οἱ τὸν αὐτὸν τρόπον

καὶ ἀλλάσσει τόπο ἀπὸ τόπο κατὰ μέρη, κίνησι πού εἶναι πολὺ ταιριαστὴ στὰ σώματα, ὅπως καὶ ἡ ἀντίθετη στάσις ταιριάζει στὰ διαφορετικῆς συνθέσεως σώματα.

8 Θὰ μπορούσε μάλιστα νὰ ἰδῆ κανεὶς καὶ τοὺς γύρω ἀπὸ ἐμᾶς ἀνέμους νὰ κινοῦνται γύρω ἀπὸ αὐτὰ στὰ ὁποῖα εἶναι καμωμένοι νὰ ἐπιπολάζουν, χωρὶς νὰ χωρίζονται, καὶ νὰ μὴ προχωροῦν καθόλου πρὸς τὰ ἀνώτερα, ὅχι διότι δὲν ὑπάρχει τόπος, ἀλλὰ διότι τὰ ἐπάνω ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἐλαφρότερα. Καὶ μένουν ἐπάνω σ' ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα ἐπιπολάζουν σὰν ἐλαφρότεροι πού εἶναι ἀπὸ αὐτὰ κατὰ τὴ φύσι. Κινοῦνται δὲ καὶ αὐτοὶ γύρω ἀπὸ αὐτά, ὅχι μὲ τὴν ψυχικὴ φύσι, ἀλλὰ μὲ τὴ φύσι τους. Καὶ νομίζω ὅτι αὐτὴν τὴν μέτρια ὁμοιότητα θέλοντας νὰ ὑποδείξῃ ὁ σοφὸς καθ' ὅλα Σολομῶν, ἐκάλεσε τὸ οὐράνιο σῶμα ὁμώνυμα μὲ τοὺς ἀνέμους, γράφοντας γι' αὐτό· «ὁ ἄνεμος φυσᾷ συστρεφόμενος ἀκατάπαυστα καὶ ἐπιστρέφει στοὺς κύκλους του»¹². Ἡ φύσις τῶν γύρω μας ἀνέμων ἀπέχει ἀπὸ τοὺς ἀνώτατους καὶ ἀπὸ τὴν ταχύτατη κίνησι ἐκείνων, ὅσο ἀπέχει καὶ ἀπὸ τὴν ἐλαφρότητα ἐκείνων.

9 Δυὸ ζῶνες τῆς γῆς εἶναι ἀντεύκρατες καὶ κατοικήσιμες κατὰ τοὺς σοφοὺς τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων ἡ καθὲ μιά διαιρεῖται σὲ δυὸ οἰκουμένες κι' ἔτσι γίνονται τέσσερες. Γι' αὐτὸ καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ἐπάνω στὴ γῆ ὑπάρχουν τέσσερα γένη ἀνθρώπων, πού εἶναι ἀδύνατο νὰ περάσουν τὸ ἓνα πρὸς τὸ ἄλλο. Κατὰ τὴν ἄποψί τους δηλαδὴ ὑπάρχουν ἐκεῖνοι πού κατοικοῦν τὴν ἀντεύκρατη πρὸς τὰ πλάγια μας, διαχωριζόμενοι μὲ μᾶς ἀπὸ τὴν διακεκαυμένη ζώνη. Ἀντίστροφα πρὸς αὐτοὺς κατοικοῦν ἐκεῖνοι πού κατὰ τὴν ἄποψί τους εὐρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴ ζώνη αὐτή· ὅπως ἀντίστροφα πρὸς ἐμᾶς κατοικοῦν ὅσοι ἔχουν τὸν ἴδιο τρόπο μὲ μᾶς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄλλους ὀνομά-

12. Ἐκκλ. 1, 6.

πρὸς ἡμᾶς ἔχοντες, ὧν τοὺς μὲν ἀντικειμένους, τοὺς δὲ ἀντίποδας καὶ ἀντεστραμμένους πρὸς ἡμᾶς φασιν. Ἦγνόησαν γάρ, ὅτι πλὴν τοῦ δεκάτου μέρους τῆς κατὰ τὴν γῆν σφαίρας, τᾶλλο σχεδὸν ἅπαν τῇ ἀβύσσῳ περικλύζεται τῶν ὑδάτων.

10 Γνοίη τις ἄν, πλὴν τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, μηδὲν ἕτερον τῆς γῆς μέρος οἰκήσιμον εἶναι, ὡς τῇ ἀβύσσῳ περικλυζόμενον, ἐπὶ νοῦν λαβῶν, ὡς ἰσομοιρίαν μὲν ἔχει τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἐξ ὧν ὁ κόσμος, κατὰ λόγον δὲ τῆς οἰκείας ἀραιότητος τούτων ἕκαστον ἑτέρου πολλαπλάσιον ἔχει τὸ τῆς σφαίρας οἰκεῖον μέ-
10 γεθος, ὡς καὶ τῷ Ἀριστοτέλει συνδοκεῖ. «Πέντε γάρ εἰσι, φησί, στοιχεῖα, ἐν πέντε χώραις σφαιρικῶς ἐγκείμενα, περιεχομένης ἀεὶ τῆς ἐλάττονος τῇ μείζονι· γῆς μὲν ὕδατι, ὕδατος δὲ ἀέρι, ἀέρος δὲ πυρί, πυρὸς δὲ αἰθέρι. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ κόσμος»¹³.

11 Αἰθήρ μὲν οὖν περιφανέστατα τοῦ πυρός¹⁴, ὃ καὶ ὑπέκκαυ-
15 μα καλεῖται, καὶ τῆς ἀερώδους σφαίρας τὸ πῦρ πολλαπλάσιον ἔχει τὸν ὄγκον· καὶ ἀῆρ πάλιν ὕδατος, καὶ τὸ ὕδωρ τῆς γῆς, ἥτις, ἄκρως συμπεπιλημένη, ἐλαχίστη τὸν ὄγκον ἐν τοῖς ὑπ' οὐρανὸν τέσσαρσιν ἐστι. Πολλαπλασίῳ γοῦν τῆς γῆς ἔχουσα τὸ μέγεθος ἢ τοῦ ὕδατος σφαῖρα, εἰ περιεκέχυτο τὴν περιφέρειαν τῆς γῆς
20 πᾶσαν, ὡς περὶ ἐν κέντρον τὰς ἀμφοτέρας περιάγεσθαι σφαίρας, τῆς γῆς, λέγω, καὶ τοῦ ὕδατος, οὐδενὶ ταύτης ἄν μέρει χερσαίοις ζώοις τὸ ὕδωρ ἠφίει χρῆσθαι, κατακαλύπτον ἅπαν ἔδαφος αὐτῆς καὶ πάσης τῆς κατ' αὐτὴν ἐπιφανείας ὑπερεκτεινόμενον πολλῶ τῷ μέτρῳ. Ἐπεὶ δὲ μὴ πᾶσαν τὴν τῆς γῆς ἐπιφά-
25 νειαν περιλαμβάνει (ἔστι γὰρ ἢ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης χέρ-

13. Ἀριστοτέλους (ψευδ.), περὶ κόσμου 3,393α.

τικειμένους, ἄλλους ἀντίποδες καὶ ἄλλους ἀντιστραμμένους πρὸς ἡμᾶς. Διότι ἀγνόησαν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δέκατο μέρος τῆς γήινης σφαίρας, ὅλο σχεδὸν τὸ ἄλλο κατακλύζεται ἀπὸ τὴν ἄβυσσο τῶν ὑδάτων.

10 Θὰ μπορούσε νὰ γνωρίση κανεὶς ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δική μας οἰκουμένη δὲν εἶναι κατοικήσιμο κανένα ἄλλο μέρος τῆς γῆς, ἐφ' ὅσον κατακλύζεται ἀπὸ τὴ θάλασσα, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ τέσσερα στοιχεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται ὁ κόσμος, εἶναι ἰσομερῆ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς ἀραιότητός του τὸ καθένα τους ἔχει πολλαπλάσιο τοῦ ἄλλου τὸ δικό του μέγεθος τῆς σφαίρας, ὅπως νομίζει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Διότι λέγει αὐτὸς ὅτι «ὑπάρχουν πέντε στοιχεῖα τοποθετημένα σφαιρικὰ σὲ πέντε χώρους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πάντοτε ὁ μικρότερος περιέχεται στὸν μεγαλύτερο· ἢ γῆ στὸ ὕδωρ, τὸ ὕδωρ στὸν ἀέρα, ὁ ἀέρας στὸ πῦρ, τὸ πῦρ στὸν αἰθέρα. Κι' αὐτὸς εἶναι ὁ κόσμος»¹³.

11 Ὁ αἰθέρας λοιπὸν ἔχει ὀλοφάνερα πολλαπλάσιο ὄγκο ἀπὸ τὸ πῦρ¹⁴, τὸ ὁποῖο καὶ ὀνομάζεται ὑπέκκαυμα, καθὼς καὶ τὸ πῦρ ἀπὸ τὴν ἀεριώδη σφαῖρα, καὶ ὁ ἀέρας ἐπίσης ἀπὸ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ὕδωρ ἀπὸ τὴ γῆ, ἢ ὁποῖα, ὄντας τελείως συμπυκνωμένη, εἶναι ἢ ἐλάχιστη στὸν ὄγκο ἀπὸ τὰ τέσσερα κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στοιχεῖα. Ἐχοντας λοιπὸν ἢ σφαῖρα τοῦ ὕδατος πολλαπλάσιο τὸ μέγεθος ἀπὸ τὴ γῆ, ἂν ἦταν περιχυμένη σὲ ὅλη τὴν περιφέρεια τῆς γῆς, ὥστε κι' οἱ δυὸ σφαῖρες νὰ περιφέρονταν γύρω ἀπὸ ἓνα κέντρο, δηλαδή οἱ σφαῖρες τῆς γῆς καὶ τοῦ ὕδατος, σὲ κανένα μέρος τῆς δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὸ ὕδωρ νὰ χρησιμοποιῆται ἀπὸ τὰ χερσαῖα ζῶα, ἀφοῦ θὰ κατεκάλυπτε ὅλο τὸ ἔδαφός τῆς καὶ θὰ ἀπλωνόταν ἐπάνω ἀπὸ ὅλη τὴν ἐπιφάνειά τῆς σὲ πολὺ ὕψος. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν περιλαμβάνει ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς (διότι ἢ ξηρὰ τῆς δικῆς μας οἰκουμένης εἶναι ἀκάλυπτη) ἢ

14. Βλ. Ἀριστοτέλους, *Μετεωρολογικά* 1, 4. 3416

σος ἀκατακάλυπτος), ἔκκεντρος οὐκοῦν ἐστὶ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἢ τοῦ ὕδατος σφαῖρα. Δεῖ οὖν ζητεῖν, πόσον ἂν ἔκκεντρος εἶη καὶ ποῦ τὸ κέντρον· ἄρ' ὡς πρὸς ἡμᾶς κατωτέρω ἢ ἀνωτέρω; Ἀλλ' ἀνωτέρω μὲν εἶναι, τῶν ἀδυνάτων· ὑφ' ἡμᾶς γὰρ 5 ὁρῶμεν οὕσαν ἐκ μέρους τὴν τοῦ ὕδατος ἐπιφάνειαν. Κατωτέρω ἄρα ὡς πρὸς ἡμᾶς ἐστὶ καὶ αὐτοῦ τοῦ τῆς γῆς κέντρον τὸ κέντρον τῆς τοῦ ὕδατος σφαίρας. Λείπεται δὴ ζητεῖν πόσον ἀπέχει τοῦ τῆς γῆς κέντρον τὸ κέντρον τοῦτο.

12 Γνοίη τις ἂν πόσον ἐπὶ τὸ δοκοῦν πρὸς ἡμᾶς κάτω τοῦ κέν-
10 τρου τῆς γῆς ἀπέχει τὸ τῆς σφαίρας τοῦ ὕδατος κέντρον, λαβὼν ἐπὶ νοῦν, ὡς τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς γηϊνῆς σφαίρας, ἣτις ἐστὶν ἡ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένη, ἐφαρμόζεται σχεδὸν ἢ παρ' ἡμῶν ὁρωμένη καὶ ὑφ' ἡμᾶς, καθάπερ τὸ πατούμενον ὑφ' ἡμῶν τῆς γῆς ἔδαφος, οὕσα τοῦ ὕδατος ἐπιφάνεια. Ἔστι δὲ τὸ καθ' ἡμᾶς τῆς γῆς
15 οἰκῆσιμον ὡσεὶ δέκατον τοῦ τῆς κατ' αὐτὴν περιμέτρου· πέντε γὰρ ἢ γῆ ζώνας ἔχει, μιᾶς δὲ τῶν πέντε τούτων τὸ ἡμισυ παρ' ἡμῶν κατοικεῖται. Εἴ τις οὖν τῷ δεκάτῳ τούτῳ τῆς ἐπιφανείας μέρει ἐφαρμόσαι θελήσει σφαῖραν περὶ τὴν γῆν, τὴν ἐναρμοζομένην εὐρήσει σφαῖραν, διπλασίῳ μὲν σχεδὸν ἔχουσαν τὴν διά-
20 μετρον τῆς ἔξωθεν ἐφαρμοζομένης καὶ ταύτην περιεχούσης σφαίρας, ὀκταπλασίῳ δὲ τὸ μέγεθος οὕσαν, καὶ τὸ κέντρον ἔχουσαν ἐπὶ τοῦ κατωτάτω δοκοῦντος ἡμῖν πέρατος τῆς γῆς. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ διαγράμματος.

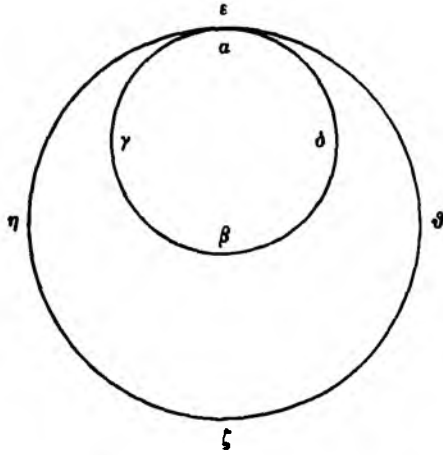
13 Ἔστω σφαῖρα τῆς γῆς κύκλος, ᾧ ἔνδον ὑπογέγραπται, $\bar{\alpha}$ $\bar{\beta}$
25 $\bar{\gamma}$ $\bar{\delta}$, καὶ περὶ αὐτὸν ἔστω περιηγμένος ἀντὶ τῆς σφαίρας τοῦ ὕδατος ἕτερος κύκλος, συναρμοζόμενος κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῷ ἄνω δεκάτῳ τοῦ ἐν αὐτῷ κύκλου, ᾧ ἐπιγέγραπται, $\bar{\epsilon}$ $\bar{\zeta}$ $\bar{\eta}$ $\bar{\theta}$. εὐρεθήσεται γὰρ τὸ μὲν ὡς πρὸς ἡμᾶς κάτω πέρατος τοῦ ἐν αὐτῷ κύκλου κέντρον τοῦ ἔξωθεν περιηγμένου, διπλασίων δὲ ὑπάρ-
30 χων οὗτος τὴν διάμετρον¹⁵. Ἀναφαίνεται δὲ γεωμετρικαῖς ἀπο-

15. Εὐκλείδειο θεώρημα, Στοιχεῖα 12,18. J. L. Heiberg καὶ E. S. Stamatis, τ. 4, 134–136.

σφαῖρα τοῦ ὕδατος εἶναι ἀναγκαστικὰ ἐκτὸς τοῦ κέντρου. Πρέπει λοιπὸν νὰ ζητήσωμε πόσο ἔκκεντρη εἶναι καὶ ποῦ εἶναι τὸ κέντρο· εἶναι ἄραγε κάτω ἀπὸ μᾶς ἢ πάνω ἀπὸ μᾶς; Νὰ εἶναι βέβαια πάνω ἀπὸ μᾶς εἶναι ἀδύνατο, διότι βλέπομε τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ὕδατος νὰ εἶναι κατὰ μέρος κάτω ἀπὸ ἡμᾶς. Ἄρα τὸ κέντρο τῆς σφαίρας τοῦ ὕδατος εἶναι κατώτερα ὡς πρὸς ἡμᾶς καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ κέντρο τῆς γῆς. Ὑπολείπεται λοιπὸν νὰ ζητήσωμε πόσο ἀπέχει ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς γῆς τὸ κέντρο τοῦτο.

12 Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ μάθῃ πόσο κατὰ τὴ δική μας ἄποψι κάτω ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς γῆς ἀπέχει τὸ κέντρο τῆς σφαίρας τοῦ ὕδατος, ἂν λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι στὴν ἐπιφάνεια τῆς γήινης σφαίρας, ποῦ εἶναι ἡ οἰκουμένη μας, προσαρμόζεται σχεδὸν ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὕδατος ποῦ βλέπεται ἀπὸ μᾶς καὶ εἶναι κάτω ἀπὸ μᾶς, ὅπως τὸ πατούμενο ἀπὸ μᾶς ἔδαφος τῆς γῆς. Τὸ κατοικήσιμο μέρος τῆς γῆς μας εἶναι ἕως τὸ δέκατο τῆς περιμέτρου τῆς. Διότι ἡ γῆ ἔχει πέντε ζῶνες· μᾶς ἀπὸ αὐτὲς τὶς ζῶνες τὸ ἥμισυ κατοικεῖται ἀπὸ μᾶς. Ἄν λοιπὸν θέλῃ κανεὶς νὰ ἐφαρμόσῃ στὸ δέκατο τοῦτο μέρος τῆς ἐπιφάνειας σφαῖρα γύρω ἀπὸ τὴ γῆ, θὰ εὔρη ὅτι ἡ ἐφαρμοζόμενη σφαῖρα ἔχει διπλάσια σχεδὸν διάμετρο ἀπὸ τὴν ἑξωτερικὰ ἐφαρμοζόμενη καὶ περιέχουσα αὐτήν, εἶναι ὀκταπλάσια στὸ μέγεθος καὶ ἔχει τὸ κέντρο σ' αὐτὸ ποῦ μᾶς φαίνεται σὰν τὸ κατώτατο πέρασ τῆς γῆς. Καὶ τοῦτο γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ διάγραμμα.

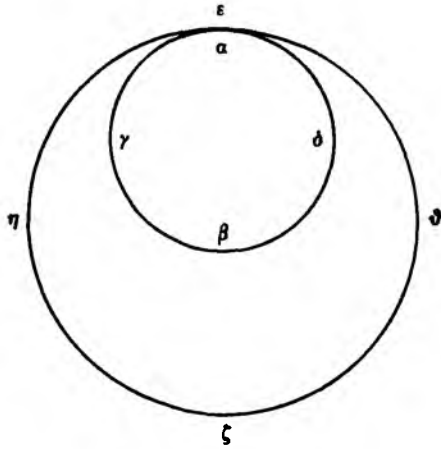
13 Ἄς ὑποθέσωμε ὅτι εἶναι σφαῖρα τῆς γῆς ἕνας κύκλος, μέσα στὸν ὁποῖο ἔχουν ὑποσημειωθῆ, α, β, γ, δ, καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὸν ἔστω ὅτι εἶναι χαραγμένος, ἀντὶ τῆς σφαίρας τοῦ ὕδατος, ἄλλος κύκλος, συναρμοζόμενος κατὰ τὴν ἐπιφάνεια μὲ τὸ ἄνω δέκατο τοῦ μέσα του κύκλου, στὸν ὁποῖο ἔχουν ἐπισημειωθῆ, ε, ζ, η, θ· θὰ εὔρεθῆ λοιπὸν τὸ ὡς πρὸς ἡμᾶς κάτω πέρασ τοῦ μέσα του κύκλου νὰ εἶναι κέντρο τοῦ ἀπ' ἔξω χαραγμένου, καὶ νὰ εἶναι αὐτὸς διπλάσιος κατὰ τὴ διάμετρο¹⁵. Φαίνεται δὲ ἀπὸ τὶς γεωμε

δείξεσιν ὀκταπλασίαν εἶναι τὴν σφαιρᾶν, ἧς ἡ διάμετρος διπλα-
 σία, τῆς ἐχούσης τὴν ἡμίσειαν διάμετρον σφαίρας. Συμβαίνει γε
 μὴν τὸ ὄγδοον τῆς ὑγρᾶς ταύτης σφαίρας, ἀναμιξ ἔμπεριειλη-
 φθαι τῇ γῆ. Διὸ καὶ πηγαὶ ἀναρρήγνυνται παρ' αὐτῆς πλεῖσται,
 5 καὶ ποταμῶν ἀναδίδοται δασιλέστατα καὶ ἀένναα ρεύματα, καὶ
 θαλασσῶν οὐκ ὀλίγων ἐγγέονται ταύτῃ κόλποι καὶ λιμναίων
 ὑδάτων ἀναχέονται πλήθη. Καὶ οὐκ ἔστι σχεδὸν οὐδ' τῆς γῆς ὀρύ-
 ξας τις οὐχ ὑπορρέον ὕδωρ εὐρήσει.

14 Πλὴν τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης μηδεμίαν ἑτέραν εἶναι καὶ
 10 τὸ διάγραμμα καὶ ὁ λόγος διδάσκει. Καθάπερ γὰρ εἰ τὸ αὐτὸ
 κέντρον γῆς τε καὶ ὕδατος ὑπῆρχεν, ἦν ἂν ἡ γῆ πᾶσα παντάπα-
 σιν ἀοίκητος, οὕτω καὶ πολλῶ μᾶλλον, εἰ κέντρον ἔχει τὸ ὕδωρ
 τὸ τῆς γῆς ὡς πρὸς ἡμᾶς κατώτατον πέρας, πλὴν τῆς καθ' ἡμᾶς
 οἰκουμένης, ἢ τῶ ἄνω τῆς ἐκείνου σφαίρας ἐναρμόζεται, τᾶλλα
 15 πάντα πολλῶ τῶ ὕδατι περικλυζόμενα κατοικεῖσθαι ἀδυνάτως
 ἔχει. Ἐπὶ μόνης δὲ τῆς κατὰ τὴν γῆν οἰκουμένης λογικὴν ψυχὴν
 ἐνσώματον εἶναι προαναπέφηνεν, ἥτις, μία οὖσα νῦν ἡ καθ'
 ἡμᾶς αὕτη, μόνη προαναπέφηνεν. Ἀκόλουθον οὖν ἐν ταύτῃ
 μόνη καὶ τῶν ἀλόγων ζώων κατοικεῖν τὰ χερσαῖα.

15 Ἐκ τῶν χρωμάτων καὶ τῶν σχημάτων, πολυειδῶς διακει-

τρικῆς ἀποδείξεις ὅτι ἡ σφαῖρα μὲ τὴ διπλάσια διάμετρο εἶναι ὀκταπλάσια ἀπὸ τὴ σφαῖρα ποὺ ἔχει τὴν μισὴ διάμετρο. Συμβαίνει λοιπὸν τὸ ὄγδοο αὐτῆς τῆς ὑγρῆς σφαίρας νὰ ἔχη συμπεριληφθῆ ἀνάμικτα μέσα στῆ γῆ. Γι' αὐτὸ καὶ ξεπηθοῦν ἀπὸ αὐτὴν πολλῆς πηγῆς, ἀναδίδονται πλούσια καὶ ἀδιάκοπα ρεύματα ποταμῶν, χύνονται σ' αὐτὴν ὄχι ὀλίγων θαλασσῶν κόλποι καὶ διαπλώνονται ἄφθονα λιμναῖα ὕδατα. Καὶ δὲν ὑπάρχει σχεδὸν μέρος τῆς γῆς ποὺ θὰ τρυπήση κανεὶς χωρὶς νὰ εὔρη ὑπόγειο ὕδωρ.

- 14 Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δική μας οἰκουμένη δὲν ὑπάρχει καμμιά ἄλλη, ὅπως διδάσκει καὶ τὸ διάγραμμα καὶ ἡ λογικὴ. Ὅπως δηλαδῆ, ἂν τῆς ξηρᾶς καὶ τοῦ ὕδατος τὸ κέντρο ἦταν τὸ ἴδιο, ἡ γῆ θὰ ἦταν ἐντελῶς ἀκατοίκητη, ἔτσι, καὶ πολὺ περισσότερο μάλιστα, ἂν τὸ ὕδωρ ἔχη κέντρο τὸ κατώτερο ὡς πρὸς ἐμᾶς πέρας τῆς γῆς, εἶναι ἀδύνατο νὰ κατοικοῦνται ὅλα τὰ ἄλλα, πλὴν τῆς δικῆς μας οἰκουμένης ἢ ὁποῖα ἐναρμόζεται στὸ ἐπάνω μέρος τῆς σφαίρας ἐκείνων, ἀφοῦ εἶναι κατακλυσμένα μὲ τὸ πολὺ ὕδωρ. Προαποδείχθηκε λοιπὸν ὅτι λογικὴ ἐνσώματη ψυχὴ ὑπάρχει μόνο στὴν οἰκουμένη περιοχὴ τῆς γῆς, ἢ ὁποῖα εἶναι τώρα μία, αὐτὴ ἡ δική μας, καὶ ἄρα εἶναι ἡ μοναδική. Εἶναι λοιπὸν ἐπόμενον μόνο σ' αὐτὴν νὰ κατοικοῦν καὶ τὰ χερσαῖα τῶν ἀλόγων ζώων.

- 15 Ἀπὸ τὰ χρώματα καὶ τὰ σχήματα, ὄντας πολυειδῶς διατε-

μένων, μορφοῦται ἢ ὄψις, ἢ δὲ ὄσφρησις ἐκ τῶν ἀτμῶν, γεῦσις δὲ ἐκ τῶν χυμῶν, ἐκ δὲ τῶν ψόφων ἢ ἀκοή· ἢ δὲ ἀφή ἐκ τῶν τραχέων ἢ λείων κατὰ τὴν θέσιν¹⁶. Αἱ δὲ κατὰ τὰς αἰσθήσεις ἐγγινόμεναι μορφώσεις, ἐκ σωμάτων μὲν εἰσιν, ἀλλ' οὐ σώματα εἰσιν, εἰ καὶ σωματικά· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐκ σωμάτων εἰσίν, ἀλλ' ἐκ τῶν κατὰ τὰ σώματα εἰδῶν. Ἄλλ' οὐδ' αὐτὰ εἰσι τὰ τῶν σωμάτων εἶδη, ἀλλὰ τὰ ἐκτυπώματα αὐτῶν καὶ οἷόν τινες εἰκόνες ἀχωρίστως χωριζόμεναι τῶν κατὰ τὰ σώματα εἰδῶν. Καὶ τοῦτο δῆλον μᾶλλον ἐκ τῆς ὄψεως, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν δι' 10 ἐσόπτρων ὀρωμένων.

16 Τὰ γοῦν κατὰ τὰς αἰσθήσεις ἐκμαγεῖα ταῦτα τὸ τῆς ψυχῆς φανταστικὸν ἐκ τῶν αἰσθήσεων αὐ̄ προσοικειούμενον, οὐκ αὐτὰς τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ τὰς ἐν αὐτοῖς ἄς ἔφημέν εἰκόνας τελέως χωρίζει τῶν σωμάτων καὶ τῶν κατ' αὐτὰ εἰδῶν· καὶ ἐναπο- 15 κειμένας ἔχει καθάπερ θησαυροὺς ἄλλοτε ἄλλην, καὶ μὴ παρόντος σώματος, πρὸς χρῆσιν οἰκείαν ἔνδοθεν καταλλήλως προβαλλόμενον, ὁρατὰ τε καθιστῶν ἑαυτῷ πάντα, καὶ τὰ ἀκουστὰ καὶ τὰ γευστὰ καὶ τὰ ὄσφραντὰ καὶ τὰ ἀπτά.

17 Τοῦτο δὴ τὸ τῆς ψυχῆς φανταστικὸν ἐν τῷ λογικῷ ζῳῷ 20 νοῦ καὶ αἰσθήσεως μεθόριον γίνεται. Τὰς γὰρ ἐν αὐτῷ παρὰ τῶν αἰσθήσεων προσειλημμένας εἰκόνας, ὡς κεχωρισμένας σωμάτων καὶ ἀσωμάτους ἤδη γεγεννημένας, καθορῶν καὶ περιστρέφων ὁ νοῦς, ποικίλως καὶ τοὺς λογισμοὺς ἀπεργάζεται, διαλογιζόμενός τε καὶ ἀναλογιζόμενος καὶ συλλογιζόμενος πο- 25 λυειδῶς, ἐμπαθῶς, ἀπαθῶς, μέσως, πεπλανημένως τε καὶ ἀπλανῶς, ἄφ' ὧν αἱ πλεῖσται ἀρεταὶ καὶ κακίαι, εὐδοξίαι τε καὶ κακοδοξίαι τίκτονται. Ἐπεὶ γὰρ οὐ πᾶς τῷ νῷ λογισμὸς ἐκ τούτων καὶ περὶ τούτων, ἀλλ' ἔστιν ἃ τις ἂν εὖροι καὶ τῶν αἰσθήσει

ταγμένα, μορφώνεται ἢ ὄρασις, ἢ ὄσφρησις ἀπὸ τοὺς ἀτμούς, ἢ γεῦσις ἀπὸ τοὺς χυμούς, ἀπὸ τοὺς ἤχους ἢ ἀκοή, καὶ ἢ ἀφή ἀπὸ τὰ τραχέα ἢ ὀμαλὰ κατὰ τὴ θέσι¹⁶. Οἱ μορφώσεις πού γίνονται μὲ βάσι τις αἰσθήσεις εἶναι βέβαια ἀπὸ σώματα, ἀλλὰ δὲν εἶναι σώματα, ἂν καὶ σωματικές· διότι δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀπὸ σώματα, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ κατὰ τὰ σώματα εἶδη. Ἄλλ' οὔτε τὰ ἴδια τὰ εἶδη τῶν σωμάτων εἶναι, ἀλλὰ τὰ ἐκτυπώματά τους, σὰν εἰκόνες πού χωρίζονται ἀχώριστα ἀπὸ τὰ εἶδη τῶν σωμάτων. Κι' αὐτὸ εἶναι φανερό περισσότερο ἀπὸ τὴν ὄρασι καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ ὀρώμενα δι' ἐσόπτρων.

16 Τὰ ἐκμαγεῖα λοιπὸν αὐτὰ τῶν αἰσθήσεων προσοικειούμενο πάλι τὸ φανταστικὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τις αἰσθήσεις χωρίζει τελείως ὄχι τις ἴδιες τις αἰσθήσεις, ἀλλὰ τις εἰκόνες πού εἶναι σ' αὐτά, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ τὰ σώματα καὶ τὰ εἶδη τους, καὶ ἔχει ἀποθηκευμένες σὰν θησαυροὺς κάθε φορὰ ἄλλη, ἀκόμη κι' ὅταν δὲν ὑπάρχη σῶμα, προβάλλοντας καταλλῆλως ἀπὸ μέσα πρὸς οἰκείαν χρήσι, καὶ καθιστώντας στὸν ἑαυτό του τὰ πάντα ὄρατὰ, καὶ τὰ ἀκουστὰ καὶ τὰ γευστὰ καὶ τὰ ὄσφραντὰ καὶ τὰ ἀπτά.

17 Αὐτὸ λοιπὸν τὸ φανταστικὸ τῆς ψυχῆς στὸ λογικὸ ζῶο γίνεται μεθόριο τοῦ νοῦ καὶ τῆς αἰσθήσεως. Διότι ὁ νοῦς, ἀντικρούζοντας καὶ περιστρέφοντας τις εἰκόνες πού ἔχει προσλάβει μέσα του ἀπὸ τις αἰσθήσεις, ἐπειδὴ εἶναι χωρισμένες ἀπὸ σώματα κι' ἔχουν γίνει ἤδη ἀσώματες, καθιστᾷ ποικίλους καὶ τοὺς λογισμοὺς διαλογιζόμενος καὶ ἀναλογιζόμενος καὶ συλλογιζόμενος κατὰ ποικίλους τρόπους, ἐμπαθῶς, ἀπαθῶς, μέσως, πεπλανημένως καὶ ἀπλανεύτως, καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ πράγματα γεννῶνται οἱ περισσότερες ἀρετὲς καὶ κακίες, ὀρθοδοξίες καὶ κακοδοξίες. Ἐπειδὴ δηλαδή δὲν εἶναι ἀπὸ αὐτὰ καὶ γι' αὐτὰ κάθε λογισμὸς στὸ νοῦ, ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ εὔρη κανεῖς καὶ μερικὰ ἀπὸ

16. Βλ. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ψυχῆς* 2,6. 418α

μὴ δυναμένων ὑποπίπτειν, ὑπὸ τοῦ νοῦ τῷ λογισμῷ διδόμενα, διὰ τοῦτ' ἔφην μὴ πᾶσαν ἀλήθειαν ἢ πλάνην καὶ ἀρετὴν ἢ κακίαν ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀπὸ φαντασίας ἔχειν τὴν ἀρχήν.

18 Σφόδρα θαυμάζειν ἄξιον καὶ κατασκοπεῖν πῶς ἀπὸ τῶν
5 προσκαιρῶν καὶ αἰσθητῶν μόνιμον ἐγγίνεται τῇ ψυχῇ κάλλος ἢ αἴσχος, πλοῦτος ἢ πενία, δόξα ἢ ἀδοξία· καὶ ἀπλῶς ἢ νοητὸν φῶς ζωῆς¹⁷ αἰωνίου παρεκτικὸν ἢ νοητὸν καὶ κολαστήριον σκότος.

19 Τῷ φανταστικῷ τῆς ψυχῆς ἐποχούμενος ὁ νοῦς καὶ ταῖς αἰ-
10 σθήσεσι διὰ τούτου συγγινόμενος, σύμμικτον ἀπογεννᾷ τὴν γνῶσιν. Εἰ γάρ τις αἰσθητῶς προσίδοι δυομένῳ τῷ ἡλίῳ, τηνικαῦτα δὲ καὶ τὴν σελήνην παρεπομένην καὶ μικρῷ πεφωτισμένην μέρει, τῷ τετραμμένῳ πρὸς τὸν ἥλιον, εἶτα κατὰ μικρὸν τε ἀφισταμένην ἐν ταῖς ἐφεξῆς ἡμέραις καὶ φωτιζομένην μᾶλλον
15 μέχρις ἂν γένοιτο καταντικρῷ, πάλιν δὲ κατὰ μικρὸν ἐγγίζουσαν θατέρῳ μέρει καὶ τὸ φῶς μᾶλλον καὶ μᾶλλον μειουμένην καὶ ἀποτιθεμένην, ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἔλαβε τοῦ φωτισμοῦ, ταύτας διὰ τοῦ νοῦ σημειωσάμενος τὰς θεάς, ὡς τὰς μὲν προλαβούσας ἐν τῇ φαντασίᾳ ἔχων, τὴν δ' αἰὲ παροῦσαν ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως,
20 συνῆκεν ἐξ αἰσθήσεως καὶ φαντασίας καὶ νοήσεως, ἐξ ἡλίου μὲν τὸ φῶς ἔχειν τὴν σελήνην, προσγειότερον δὲ τὸν ταύτης εἶναι πόλον καὶ πολλῷ τοῦ ἡλιακοῦ κατώτερον.

20 Οὐ τὰ κατὰ τὴν σελήνην μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὸν ἥλιον, τὰς τε κατ' αὐτὸν ἐκλείψεις καὶ τοὺς κατ' αὐτὰς συνδέ-
25 σμούς, τῶν τε ἄλλων κατ' οὐρανὸν πλανήτων τὰς παραλλάξεις τε καὶ διαστάσεις καὶ τοὺς κατ' αὐτὰς πολυειδεῖς σχηματισμούς, καὶ ἀπλῶς ὅσα τῶν κατ' οὐρανὸν ἴσμεν, πρὸς δὲ καὶ φύ-

ἐκεῖνα ποῦ δὲν μποροῦν νὰ ὑποπέσουν σὲ αἴσθησι, διδόμενα στὸ λογισμὸ ἀπὸ τὸ νοῦ, γι' αὐτὸ εἶπα ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὴ φαντασία στοὺς λογισμοὺς κάθε ἀλήθεια ἢ πλάνη, καὶ κάθε ἀρετὴ ἢ κακία.

18 Εἶναι ἄξιο θαυμασμοῦ καὶ παρατηρήσεως, πῶς ἀπὸ τὰ πρόσκαιρα καὶ αἰσθητὰ δημιουργεῖται μόνιμο κάλλος ἢ αἴσχος στὴν ψυχὴ, πλοῦτος ἢ πενία, δόξα ἢ ἀδοξία· καὶ γενικὰ ἢ νοητὸ φῶς παρεκτικὸ αἰώνιας ζωῆς¹⁷ ἢ νοητὸ καὶ κολαστήριο σκότος.

19 Ὁ νοῦς ἐποχοῦμενος στὸ φανταστικὸ τῆς ψυχῆς καὶ ἐνούμενος μέσω αὐτοῦ μὲ τὶς αἰσθήσεις, γεννᾷ σύμμικτη γνῶσι. Ἄν δηλαδή κάποιος αἰσθητῶς κυττάξῃ τὸν ἥλιο ποῦ δύει, ἐπίσης τὴν ἴδια στιγμὴ καὶ τὴ σελήνη ν' ἀκολουθῇ φωτισμένη στὸ μικρὸ μέρος ποῦ εἶναι στραμμένο πρὸς τὸν ἥλιο, κι' ἔπειτα βαθματῶς ν' ἀπομακρύνεται τὶς ἐπόμενες ἡμέρες καὶ νὰ φωτίζεται περισσότερο μέχρις ποῦ νὰ φθάσῃ ἀντικρουστά· καὶ ἂν τὴν ἰδῇ πάλι νὰ ἐγγίξῃ βαθματῶς μὲ τὸ ἄλλο μέρος, ἐνῶ μειώνεται στὸ φῶς καὶ τὸ ἀποθέτει κάθε φορὰ περισσότερο ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ἔλαβε τὴν ἀρχὴ τοῦ φωτισμοῦ, ἀφοῦ σημειώσῃ μὲ τὸ νοῦ αὐτὲς τὶς θέες, ὥστε τὶς προηγούμενες νὰ τὶς ἔχη στὴ φαντασία, ἐνῶ τὴν κάθε φορὰ παροῦσα στὴν αἴσθησι, κατανοεῖ ἀπὸ τὴν αἴσθησι καὶ τὴ φαντασία καὶ τὴ νόησι ὅτι ἡ σελήνη ἔχει ἀπὸ τὸν ἥλιο τὸ φῶς καὶ ὅτι ὁ πόλος τῆς εἶναι πλησιέστερα στὴ γῆ καὶ πολὺ κατώτερος ἀπὸ τὸν ἡλιακὸ.

20 Διὰ τοῦ νοῦ συλλέγομε ἀπὸ τὴν αἴσθησι καὶ τὴ φαντασία ὄχι μόνον τὰ σχετικὰ μὲ τὴ σελήνη, ἀλλὰ καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν ἥλιο, τὶς ἐκλείψεις του καὶ τοὺς συνδυασμοὺς κατ' αὐτὲς, τὶς παραλλαγὰς τῶν ἄλλων πλανητῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὶς διαστάσεις καὶ τοὺς πολυειδεῖς σχηματισμοὺς κατ' αὐτὲς, καὶ γενικὰ ὅσα ἀπὸ τὰ πράγματα στὸν οὐρανὸ γνωρίζομε, κι' ἐπὶ πλεον τοὺς

17. «Φῶς τῆς ζωῆς», Ἰω. 8, 12.

σεως λόγους, μεθόδους τε καὶ τέχνας πάσας, καὶ ἀπλῶς πᾶσαν πάντων γνῶσιν τὴν ἐκ μερικῶν συνηγμένην καταλήψεων, ἐξ αἰσθήσεως καὶ φαντασίας συνειλόχαμεν διὰ τοῦ νοῦ· καὶ οὐδεμία ποτ' ἂν κληθεῖη πνευματικὴ, φυσικὴ δὲ μᾶλλον, ἢ μηδὲ
 5 χωρεῖ τὰ τοῦ πνεύματος¹⁸.

21 Πόθεν ἐμάθομεν περὶ Θεοῦ; Πόθεν περὶ τοῦ κόσμου παντός; Πόθεν περὶ ἡμῶν αὐτῶν βέβαιόν τι καὶ ἀψευδές; Οὐκ ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος διδασκαλίας; Αὕτη γὰρ ἡμᾶς ἐδίδαξε Θεὸν εἶναι μόνον τὸν ὄντως ὄντα καὶ αἰεὶ ὄντα καὶ ἀμετάβλητον ὄντα,
 10 μὴτ' ἐκ μὴ ὄντων τὸ εἶναι λαβόντα μήτε πρὸς τὸ μὴ ὄν ἀπιόντα, καὶ τοῦτον τρισυπόστατον εἶναι καὶ παντοδύναμον· ὃς ἐν ἑξ ἡμέραις λόγῳ ἐκ μὴ ὄντων τὰ ὄντα παρήγαγεν, ἀθρόον δὲ μᾶλλον, ὡς ὁ Μωϋσῆς φησιν, ὑπεστήσατο («ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»)¹⁹ τούτου λέγοντος ἀκηκόα-
 15 μεν), οὐ διάκενον πάντως, οὐδ' ἄνευ πάντη τῶν μεταξὺ πάντων. Ὑδατι μὲν γὰρ ἀναμιξ ἦν ἡ γῆ, κυοφόρον δ' ἐκάτερον ἀέρος τε καὶ τῶν κατ' εἶδος ζώων τε καὶ φυτῶν, ὁ δὲ οὐρανὸς τῶν διαφόρων φώτων τε καὶ πυρῶν, ἐν οἷς τὸ σύμπαν ὑφέστηκεν. Οὕτως οὖν «ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν
 20 γῆν», οἷόν τινα ὕλην πανδεχῆ καὶ δυνάμει τὰ πάντα φέρουσαν, καλῶς πόρρωθεν ἀπορραπίζων τοὺς καθ' ἑαυτὴν προϋφεστηκέναι τὴν ὕλην κακῶς νομίζοντας²⁰.

22 Μετὰ τοῦτο καλλιεργῶν ὡσπερ καὶ τὸν κόσμον ἐπικοσμῶν ὁ τὰ πάντα ἐκ μὴ ὄντων παραγαγών, τὴν οἰκείαν ἐκάστῳ
 25 καὶ κατάλληλον τάξιν τῶν προσόντων αὐτῷ καὶ συμπληρῶντων τὸν αὐτοῦ κόσμον ἐν ἑξ ἡμέραις διένειμε, διακρίνων ἕκαστον προστάγματι μόνῳ, καὶ καθάπερ ἐκ θησαυρῶν ἀποθέτων

18. Πρβλ. Β' Κορ. 1,14.

19. Γεν. 1,1.

λόγους τῆς φύσεως, ὅλες τὶς μεθόδους καὶ τὶς τέχνες καὶ γενικὰ κἄθε γνῶσι ὄλων τῶν πραγμάτων, συγκεντρωμένη ἀπὸ μερικές καταλήψεις· καὶ καμμιά γνῶσις δὲν θᾶ μπορούσε ποτὲ νὰ ὀνομασθῆ πνευματικῆ, ἀλλὰ μᾶλλον φυσικῆ, πού δὲν χωρεῖ τὰ πνευματικά¹⁸.

21 Ἐκείνη ἡμέρα ἐμάθαμε γιὰ τὸν Θεό; Ἐκείνη ἡμέρα ἐμάθαμε γιὰ ὅλον τὸν κόσμον; Ἐκείνη ἡμέρα ἐμάθαμε γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς μας κάτι βέβαιο καὶ ἀπλάνευτο; Ἐκείνη ἡμέρα ἐμάθαμε γιὰ τὴν διδασκαλία τοῦ Πνεύματος; Διότι αὐτὴ μᾶς ἐδίδαξε ὅτι μόνο ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ὄντως ὢν καὶ πάντοτε ὢν καὶ ἀμετάβλητος ὢν, πού οὔτε ἀπὸ μὴ ὄντα ἔλαβε τὴν ὑπαρξί οὔτε πρὸς τὸ μὴ ὄν ἀπέρχεται, καὶ ὅτι εἶναι τρισυπόστατος καὶ παντοδύναμος, ὁ ὁποῖος σ' ἕξι ἡμέρες παρήγαγε μὲ τὸ λόγο τὰ ὄντα ἀπὸ μὴ ὄντα, μᾶλλον δὲ τοὺς ἔδωσε ὑπόστασι μέσα σὲ μιὰ στιγμή, ὅπως λέγει ὁ Μωυσῆς· «στὴν ἀρχὴ ἔκαμε ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ»¹⁹, τὸν ἀκούσαμε νὰ λέγει, ὅχι ὅμως ἀδειανὸν οὔτε χωρὶς νὰ ὑπάρχουν τὰ ἐνδιάμεσα. Διότι ἡ γῆ ἦταν ἀνάμικτη μὲ ὕδωρ, τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δυὸ στοιχεῖα ἦταν παραγωγικὸ ἀέρος καὶ ζώων μαζὶ καὶ φυτῶν κατὰ τὰ εἶδη τους, ὁ δὲ οὐρανὸς ἦταν γεμάτος ἀπὸ τὰ διάφορα φῶτα καὶ πυρὰ, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι στερεωμένο τὸ σύμπαν. Ἐτσι λοιπὸν «ὁ Θεὸς ἔκαμε στὴν ἀρχὴ τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ», σὰν ὕλη παντοδόχο πού φέρει μέσα της τὰ πάντα ἐν δυνάμει, ραπίζοντας πολὺ σωστά ἀπὸ πολὺ πιὸ πρὶν ἐκείνους πού κακῶς νομίζουν ὅτι ἡ ὕλη προϋφίσταται καθ' ἑαυτήν²⁰.

22 Μετὰ ἀπὸ αὐτό, καλλιεργώντας καὶ κατὰ κάποιον τρόπο διακοσμώντας τὸν κόσμον αὐτὸς πού παρήγαγε τὰ πάντα ἀπὸ μὴ ὄντα, διεμοίρασε σὲ ἕξι ἡμέρες τὴν οἰκία γιὰ τὸ καθένα καὶ κατάλληλη τάξι τῶν προσόντων του πού συμπληρώνουν τὸν κόσμον του, διακρίνοντας τὸ καθένα μὲ μόνο τὸ πρόσταγμα, ἕξά-

20. Τὸ κείμενο τοῦ κεφ. 21 ἀπὸ τοῦ χωρίου τῆς Γενέσεως μέχρι τέλους ἀπαντᾶται καὶ στὴν Ὀμιλία 6, 6-7. ΕΠΕ 9, 176ε.

ἐξάγων εἰς εἶδος τὰ ἐντεθέντα, διατιθείς τε καὶ συντιθείς ἐναρ-
 μονίως, ἄκρως καὶ προσφυῶς ἄλλο πρὸς ἄλλο τούτων, ἕκα-
 στὸν τε πρὸς πάντα καὶ πρὸς ἕκαστον ἅπαντα· καὶ τῇ μὲν ἄκι-
 νήτῳ γῆ, καθάπερ τινὶ κέντρῳ, περιτιθείς ἀνωτάτῳ κύκλῳ καὶ
 5 συνδῶν πανσόφως διὰ τῶν μέσων τὸν ἀεικίνητον οὐρανόν, ἴν'
 ὁ αὐτὸς διαμένη κόσμος ἐστῶς ὁμοῦ καὶ κινούμενος· πάντῃ γὰρ
 κύκλῳ τῶν ἀεικινήτων καὶ ταχυκινήτων ἄγαν σωμάτων περι-
 τεθέντων, τὸ ἀκίνητον ἐξ ἀνάγκης τὴν μέσῃν ἔλαχε χώραν, ἀν-
 τίρροπον τῇ κινήσει τὴν στάσιν ἔχον, ὡς μὴ μεταχωρεῖν κυλίν-
 10 δρου δίκην τὴν παγκόσμιον σφαῖραν²¹.

23 Τοιαύτην τοίνυν ὁ ἀριστοτέχνης τῶν τοῦ παντὸς περάτων
 ἑκατέρῳ νεύμας τὴν θέσιν, τὸν σύμπαντα τοῦτον εὐκόσμως, ὡς
 εἶπεῖν, κόσμον καὶ ἔπηξε καὶ ἐκίνησε, τῶν δὲ μεταξὺ τῶν περά-
 των τούτων διανέμει πάλιν τὸ προσῆκον ἐκάστῳ. Καὶ τὰ μὲν
 15 ἄνω τάττει καὶ μετεωροπολεῖν ἐπιτάττει καὶ συμπεριπολεῖν τῷ
 ἀνωτάτῳ τοῦ παντὸς ὄρω ταυτῶς καὶ κοσμίως εὖ μάλα τὸν
 αἰεὶ χρόνον, ὄσα κοῦφα καὶ δραστικὰ καὶ μετασκευαστικὰ πρὸς
 τὸ χρήσιμον τῶν ὑποκειμένων ἐστί, τοσοῦτον ὑπερανεστηκότα
 τοῦ μέσου συνετῶς ἄγαν, ὡς καὶ τὴν ἐν τούτῳ τοῦ ψύχους ἀμε-
 20 τρίαν ἀποχρώντως θραύειν ἔχειν περιημμένα, καὶ τὴν οἰκείαν
 τῆς θερμότητος ἀμετρίαν ἐπὶ χώρας κατέχειν· ἐπέχειν δέ πως
 καὶ τὴν ἀμετρίαν τῆς φορᾶς τῶν ἀνωτάτῳ περάτων, ἀντιστρό-
 φως ἰδίως αὐτὰ κινούμενα, καὶ κατέχειν ἐπὶ χώρας κάκεῖνα διὰ
 τῆς ἀντιστρόφου περιστροφῆς, ἡμῖν τε παρέχειν ἐνιαυσιαίων
 25 πολυωφελεῖς διαφορὰς ὥρῶν, χρονικῶν τε διαστημάτων μέ-
 τρα, καὶ τοῦ κτίσαντος καὶ τάξαντος καὶ κοσμήσαντος Θεοῦ
 τοῖς συνιεῖσι γινῶσιν. Τὰ μὲν οὖν ἐν μετεώρῳ καὶ ἀνωτέρῳ πο-

γοντας κατὰ κάποιο τρόπο ἀπὸ μυστικούς θησαυρούς σὲ εἶδος τὰ ἀποθηκευμένα, ταξινομώντας καὶ συνθέτοντας ἁρμονικά, ὀλοκληρωτικά καὶ κατὰ τρόπο προσφυῆ τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ πρὸς τὸ ἄλλο, τὸ καθένα πρὸς ὅλα καὶ ὅλα πρὸς τὸ καθένα, καὶ στὴν μὲν ἀκίνητη γῆ, σὰν κέντρο, περιβάλλοντας κατὰ ἀνώτατο κύκλο καὶ συνδέοντας μὲ κάθε σοφία μὲ τὰ ἐνδιάμεσα τὸν ἀεικίνητο οὐρανὸ, ὥστε ὁ κόσμος νὰ διαμένῃ ὁ ἴδιος σταθερὸς μαζὶ καὶ κινούμενος· διότι, ἀφοῦ ἐτοποθετήθηκαν ἐντελῶς γύρω τὰ ἀεικίνητα καὶ πολὺ ταχυκίνητα σώματα, κατ' ἀνάγκη τὸ ἀκίνητο κατέλαβε τὸν μέσο χῶρο, ἔχοντας ἀντίρροπο μὲ τὴν κίνησι τὴν στάσι, ὥστε ἡ παγκόσμια σφαῖρα νὰ μὴ μετακινήται σὰν κύλινδρος²¹.

- 23 Ἄφοῦ λοιπὸν ὁ ἀριστοτέλης ἔδωσε τέτοια θέσι στὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο πέρατα τοῦ σύμπαντος, ἔστησε μὲ εὐκοσμία, ὅπως θὰ ἐλέγαμε, τοῦτον τὸν σύμπαντα κόσμον καὶ τὸν ἔθεσε σὲ κίνησι, ἐνῶ στὰ πράγματα ποὺ εἶναι ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ πέρατα διανέμει πάλι στὸ καθένα αὐτὸ ποὺ τοῦ ταιριάζει. * Ἄλλα τὰ τοποθετεῖ ἄνω καὶ παραγγέλλει νὰ μετεωροπολοῦν καὶ νὰ συμπεριπολοῦν στὸ ἀνώτατο ὄριον τοῦ σύμπαντος ὅλον τὸ χρόνον κατὰ τρόπο ταυτόσημο καὶ κόσμιο, ὅσα εἶναι ἑλαφρὰ καὶ δραστικά καὶ μετασκευαστικά γιὰ τὴν εὐχρηστία τῶν ὑποκειμένων, τόσο πολὺ ὑπερυψωμένα ἀπὸ τὴ μέση μὲ συνέπεια, ὥστε καὶ περιβεβλημένα γύρω σ' αὐτὸ νὰ μποροῦν νὰ θραύσουν κατάλληλα τὴν ἀμετρία τοῦ ψύχους καὶ τὴ δική τους ἀμετρία τῆς θερμότητος νὰ κρατοῦν ἐπὶ τόπου· νὰ συγκρατοῦν ἐπίσης κάπως καὶ τὴν ἀμετρία τῆς φορᾶς τῶν ἀνωτάτων περάτων, ποὺ κινοῦνται ἰδιαιτέρως ἀντίστροφα, καὶ νὰ κατέχουν ἐπὶ τόπου κι' ἐκεῖνα μὲ τὴν ἀντίστροφη περιστροφή, νὰ παρέχουν σ' ἐμᾶς πολυωφελεῖς ποικιλίες ἐτησίων ἐποχῶν, μέτρα χρονικῶν διαστημάτων καὶ γνῶσι τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι κτίστης καὶ διατάκτης καὶ διακοσμητῆς γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔχουν κατανόησι. * Ἄλλα τὰ ἄφησε σὲ μεγάλα ὕψη

21. Τὸ κείμενον τοῦ κεφ. 22 ἀπαντᾶται στὴν Ὀμιλία 6, 7. ΕΠΕ 9, 178.

λυστρόφως οὕτω περιχορεύειν διττῶς ἐφῆκε, κάλλους τε παγκοσμίου χάριν καὶ ὠφελείας πολυειδοῦς, τὰ δ' ἄλλα κάτω καὶ περὶ τὸ μέσον ἔθηκεν, ὅσα βάρος ἔχει καὶ παθητὰ τὴν φύσιν ἐστί, γίνεσθαι τε καὶ μεταγίνεσθαι πέφυκε, διακρινόμενά τε καὶ συγκρινόμενα καὶ πάσχοντα μᾶλλον μεταβάλλειν πρὸς εὐχρηστίαν, κατὰ κόσμον ὑποτιθεῖς καὶ ταῦτα καὶ τὸν πρὸς ἄλληλα λόγον, ἴν' ἐτύμως ἔχη καλεῖσθαι κόσμος τὸ πᾶν²².

24 Οὕτω δὴ πρῶτόν τι τῶν ὄντων ἐν τῇ κτίσει παρήχθη, καὶ μετὰ τὸ πρῶτον ἕτερον καὶ μετ' αὐτὸ πάλιν ἄλλο καὶ ἐφεξῆς, 10 καὶ μετὰ πάντα ὁ ἄνθρωπος, ὃς τιμῆς τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ προμηθείας τοσαύτης ἠξίωται, ὡς καὶ τὸν αἰσθητὸν τοῦτον ἅπαντα κόσμον πρὸ αὐτοῦ γενέσθαι δι' αὐτόν, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εὐθύς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου δι' αὐτόν ἐτοιμασθῆναι²² πρὸ αὐτοῦ καὶ βουλήν περὶ αὐτοῦ προηγήσασθαι καὶ χειρὶ Θεοῦ καὶ κατ' εἰκόνα πλασθῆναι Θεοῦ²⁴, καὶ μὴ τὸ πᾶν σχεῖν ἐκ τῆς ὕλης ταύτης καὶ τοῦ κατ' αἴσθησιν κόσμου, καθάπερ τᾶλλα τῶν ζώων, ἀλλὰ τὸ σῶμα μόνον· τὴν δὲ ψυχὴν, 20 ἐκ τῶν ὑπερκοσμίων, μᾶλλον δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δι' ἐμφυσήματος²⁵ ἀπορρήτου ὡς μέγα τι καὶ θαυμαστὸν καὶ τοῦ παντὸς ὑπερέχον, καὶ τὸ πᾶν ἐποπτεῦον καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπιστατοῦν καὶ Θεοῦ γνωστικὸν ἅμα καὶ δεκτικὸν παντὸς μᾶλλον τῆς ὑπερανφοκισμένης τοῦ τεχνίτου μεγαλειότητος ἀποτελέσμα²⁶· καὶ μὴ 25 ὅτι Θεοῦ δεκτικὸν δι' ἀγῶνος καὶ χάριτος, ἀλλὰ καὶ δυνατόν ἐνωθῆναι τούτῳ κατὰ μίαν ὑπόστασιν²⁷.

25 Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν οἷς ἐστὶν ἡ ἀληθὴς σοφία καὶ ἡ

22. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 23 ἀπαντᾶται ἐπίσης στὴν Ὁμιλία 6,8. ΕΠΕ 9,178ε.

23. Ματθ. 25,34.

24. Γεν. 1,27.

25. Γεν. 2,7.

νά χορεύουν γύρω πολύστροφα κατά δυο τρόπους, χάριν παγκοσμίου κάλλους και πολυειδοῦς ὠφέλειας, ἐνῶ τὰ ἄλλα τὰ ἐτοποθέτησε κάτω γύρω και στή μέση, ὅσα ἔχουν βάρος, εἶναι παθητὰ στή φύσι και εἶναι καμωμένα νά γίνωνται και νά μεταγίνωνται, διακρινόμενα και συγκρινόμενα και πάσχοντα μᾶλλον νά μεταβάλουν τήν εὐχρηστία κατά κόσμον, θέτοντας ὡς θεμέλιο και αὐτὰ και τὸν μεταξὺ των λόγο, ὥστε νά μπορῆ κυριολεκτικὰ τὸ σύμπαν νά ὀνομάζεται κόσμος²².

24 Ἔτσι λοιπὸν παρήχθη ἓνα πρῶτο ἀπὸ τὰ ὄντα στήν κτίσι και μετὰ τὸ πρῶτο ἄλλο, κι' ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ πάλι ἄλλο και τὰ λοιπὰ στή συνέχεια, κι' ἔπειτα ἀπὸ ὅλα ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος τόση τιμὴ και φροντίδα ἀξιώθηκε ἀπὸ τὸν Θεό, ὥστε κι' αὐτὸς ὁ αἰσθητὸς κόσμος ὅλος νά κατασκευασθῆ πρὶν ἀπ' αὐτὸν γι' αὐτὸν, και ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν νά ἐτοιμασθῆ γι' αὐτὸν εὐθύς ἀπὸ τήν καταβολὴ τοῦ κόσμου πρὶν ἀπὸ αὐτὸν²³, και νά προσηγηθῆ γι' αὐτὸν βουλή και νά πλασθῆ μὲ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ και κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ²⁴, και νά μὴ λάβῃ τὸ πᾶν ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὕλη και ἀπὸ τὸν κατ' αἴσθησι κόσμο, ὅπως τ' ἄλλα ζῶα, ἀλλὰ μόνο τὸ σῶμα, ἐνῶ τὴν ψυχὴ νά λάβῃ ἀπὸ τὰ ὑπερκόσμια, μᾶλλον δὲ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ μὲ ἀπόρρητο ἐμφύσημα²⁵, σὰν ἀποτέλεσμα μεγάλο και θαυμαστὸ και ἀνώτερο τοῦ παντός και ἐποπτικὸ τοῦ παντός, ἐπιμελητικὸ σὲ ὅλα, γνωστικὸ Θεοῦ και συγχρόνως δεκτό, και δεικτικὸ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο τῆς ὑπερβατικῆς μεγαλειότητος τοῦ τεχνίτη²⁶· και ὄχι ἀπλῶς δεκτικὸ τοῦ Θεοῦ μέσω ἀγῶνος και χάριτος, ἀλλὰ και ἱκανὸ νά ἐνωθῆ μὲ αὐτὸν σὲ μιὰ ὑπόστασι²⁷.

25 Αὐτὰ και τὰ παρόμοια εἶναι ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα εὐρίσκεται ἡ

26. Τὸ κείμενο τοῦ κεφ. 24 μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ ἀπαντᾶται και στήν Ὀμιλία 6, 10. ΕΠΕ 9, 180.

27. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐνωσι κατά τὴν ἐνανθρώπησι, στήν ὁποῖα ὁμοῦς μετέχει ὅλη ἡ ἀνθρώπινη φύσις.

σωτήριος γνώσις ἢ τῆς ἄνω μακαριότητος πρόξενος. Τίς δ' Εὐκλείδης, τίς Μαρῖνος, τίς Πτολεμαῖος συνιδεῖν ἐδυνήθη; Τίνες Ἐμπεδοκλεῖς καὶ Σωκράται καὶ Ἀριστοτέλεις καὶ Πλάτωνες, λογικαῖς μεθόδοις ἢ μαθηματικαῖς ἀποδείξεσι²⁸; Μᾶλλον δὲ
 5 ποῖα αἴσθησις ἀντελάβετο τῶν τοιούτων; Ποῖος ἐπέβαλε νοῦς; Εἰ δ' ἐκείνοις τοῖς φύσει φιλοσοφοῦσι καὶ τοῖς κατ' ἐκείνους χαμαίζηλος ἔδοξεν ἢ κατὰ πνεῦμα σοφία, κάντεῦθεν τὸ καθ' ὑπερβολὴν ὑπερέχον αὐτῆς παρίσταται. Σχεδὸν γάρ, ὡς τὰ ἄλογα τῶν ζώων πρὸς τὴν ἐκείνων σοφίαν ἔχουσιν (εἰ δὲ βούλει, κα-
 10 θάπερ τὰ παιδάρια, οἷς κρεῖττω δόξαιεν ἂν οἱ μετὰ χειρας πλακοῦντες τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος ἢ καὶ τῶν ἐκείνοις ἐγνωσμένων ἀπάντων), οὕτως ἔχουσιν οὗτοι πρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ ὑπερανωκισμένην σοφίαν καὶ διδασκαλίαν τοῦ πνεύματος.

26 Οὐ μόνον δὲ τὸ γινώσκειν κατὰ τὸ ἐγγωροῦν ἐν ἀληθείᾳ
 15 θεὸν ἀσυγκρίτως κρεῖττον τῆς καθ' Ἑλληνας φιλοσοφίας ἐστίν, ἀλλὰ καὶ μόνον τὸ εἰδέναι τίνα τόπον ἔχει ὁ ἄθρωπος παρὰ τῷ Θεῷ πᾶσαν ὑπερβαίνει τὴν κατ' ἐκείνους σοφίαν. Μόνος γὰρ ἀπάντων ἐγγείων τε καὶ οὐρανίων ἐκτίσθη κατ' εἰκόνα τοῦ πλάσαντος, ὡς πρὸς ἐκεῖνον ὀρώη καὶ αὐτὸν ἀγαπῶη κά-
 20 κείνου μόνου μύστης καὶ προσκυνητῆς εἶη, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν πίστει καὶ νεύσει καὶ διαθέσει τὴν οἰκείαν καλλονὴν συντηροίη, πάντα δὲ τᾶλλ' ὅσα γῆ καὶ οὐρανὸς ὄδε φέρει, κατώτερα ἑαυτοῦ εἰδείη καὶ νοῦ παντάπασιν ἄμοιρα. Ὅπερ οἱ καθ' Ἑλληνας σοφοί, μηδ' ὀπωσοῦν συνιδεῖν δυνηθέντες, ἠτίμωσαν τὴν καθ'
 25 ἡμᾶς φύσιν, ἠσέβησαν εἰς θεόν, «ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα»²⁹, τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ἀναισθήτοις ἀστράσι νοῦν περιθέντες καὶ τούτων ἐκάστῳ τοῦ κατὰ σῶμα

28. Βλ. Ὑπὲρ ἡσυχάζόντων 2,3,4.

ἀληθινή σοφία καὶ ἡ σωτήρια γνῶσις ἡ πρόξενη τῆς ἄνω μακαριότητος. Ποιός Εὐκλείδης, ποιός Μαρίνος, ποιός Πτολεμαῖος μπόρεσε νὰ τὴν ἀντιληφθῆ; Ποιοὶ Ἐμπεδοκλεῖς καὶ Σωκράται, Ἀριστοτέλεις καὶ Πλάτωνες, μπόρεσαν νὰ τὴν κατανοήσουν μὲ λογικὲς μεθόδους ἢ μαθηματικὲς ἀποδείξεις²⁸; Ἡ μᾶλλον ποιά αἰσθησις συνέλαβε τέτοια πράγματα; Ποιός νοῦς τὴν προσήγγισε; Ἄν δὲ ἡ κατὰ πνεῦμα σοφία ἐφάνηκε χαμερπῆς γιὰ ἐκείνους πὺ φιλοσοφοῦν φυσικὰ καὶ γιὰ ὅσους συμφωνοῦν μ' ἐκείνους, καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἀκόμη ἀποδεικνύεται ἡ ὑπερβολικὴ ὑπεροχὴ τῆς. Διότι ὅποια σχεδὸν σχέσι ἔχουν τὰ ἄλογα ζῶα πρὸς τὴ σοφία ἐκείνων (ἂν θέλῃς μάλιστα, ὅπως τὰ παιδάκια, στὰ ὅποια φαίνονται προτιμότερα τὰ γλυκὰ πὺ εἶναι στὰ χέρια τους παρὰ τὸ βασιλικὸ στέμμα) ἢ καὶ πρὸς τὴν σοφία ὅλων τῶν γνώσεων ἐκείνων, τέτοια σχέσι ἔχουν αὐτοὶ πρὸς τὴν ἀληθινή καὶ ὑπερβατικὴ σοφία καὶ διδασκαλία τοῦ Πνεύματος.

- 26 Καὶ ὄχι μόνο τὸ νὰ γνωρίζωμε ἀληθινὰ τὸν Θεό, ὅσο εἶναι ἐπιτρεπτό, εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτερο ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ μόνο τὸ νὰ γνωρίζωμε ποιά θέσι ἔχει ὁ ἄνθρωπος κοντὰ στὸ Θεὸ ξεπερνᾷ ὅλη τὴν σύμφωνα μ' ἐκείνους σοφία. Διότι μόνο αὐτὸς ἀπὸ ὅλα τὰ ἐπίγεια καὶ οὐράνια ἐκτίσθηκε σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ πλάστη, ὥστε νὰ βλέπη πρὸς ἐκεῖνον καὶ αὐτὸν ν' ἀγαπᾷ καὶ ἐκείνου μόνο νὰ εἶναι μύστης καὶ προσκυνητῆς καὶ μὲ τὴν πρὸς αὐτὸν πίστι καὶ στροφὴ καὶ διάθεσι νὰ συντηρῆ τὴν καλλονὴν του, ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα, ὅσα φέρει ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανὸς τοῦτος νὰ τὰ θεωρῆ κατώτερα τοῦ ἑαυτοῦ καὶ ἐντελῶς ἄμοιρα νοῦ. Τοῦτο μὴ μπορώντας ν' ἀντιληφθοῦν καθόλου οἱ κατὰ τὴ μέθοδο τῶν Ἑλλήνων σοφοί, ἀτίμωσαν τὴ φύσι μας, ἀσέβησαν στὸ Θεό, «ἐσεβάσθησαν κι' ἐλάτρευσαν τὴν κτίσι παρὰ τὸν κτίσαντα»²⁹, ἀποδίδοντας στὰ αἰσθητὰ καὶ ἀναίσθητα ἄστρα νοῦν καὶ μάλιστα στὸ καθένα τους ἀνάλογο σὲ δύναμι καὶ ἀξία μὲ τὸ μέγεθος τοῦ σώματος.

29. Ρωμ 1, 25.

μεγέθους ἀνάλογον ἐν δυνάμει καὶ ἀξιώματι. Καὶ τοῦτ' ἀθλίως σεβόμενοι καὶ θεοὺς μείζους τε καὶ ἐλάττους προσαγορεύσαντες, τὴν κυριότητα τοῦ παντὸς ἐπέτρεψαν. Ἄρ' οὐκ ἐκ τῶν αἰσθητῶν οὗτοι καὶ τῆς κατὰ ταῦτα φιλοσοφίας αἴσχος καὶ ἀδοξίαν καὶ πενίαν ἐσχάτην ταῖς οἰκείαις ψυχαῖς προσετρίψαντο καὶ νοητὸν ὄντως καὶ κολαστήριον σκότος;

27 Τὸ κατ' εἰκόνα γεγονότας ἡμᾶς αὐτοῦς³⁰ εἰδέναι τοῦ κτίσαντος, οὐδὲ τὸν νοητὸν κόσμον θεοποιεῖν συγχωρεῖ. Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα τοῦτο, οὐχ ἢ τοῦ σώματος ἔχει θέσις ἀλλ' ἢ τοῦ νοῦ πάντως φύσις, οὐ μὴδὲν κατὰ φύσιν κρεῖττον. Εἰ γὰρ ἦν τι κρεῖττον, ἐν ἐκείνῳ ἂν ὑπῆρχε τὸ κατ' εἰκόνα. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἐν ἡμῖν κρεῖττον νοῦς, τοῦτο δὲ εἰ καὶ κατ' εἰκόνα θείαν, ἐκτίσθη δ' οὐδὲν ὁμοίως ὑπὸ Θεοῦ, τι ποτ' ἄρα δυσχερὲς συνιδεῖν, μᾶλλον δὲ πῶς οὐκ αὐτόθεν κατάδηλον, ὡς ὁ ποιητὴς τοῦ καθ' ἡμᾶς νοε-
15 ροῦ, ἐκεῖνος καὶ παντὸς νοεροῦ ποιητὴς ἐστι; Σύνδουλος οὐκοῦν ἡμῖν ἐστι πᾶσα νοερὰ φύσις καὶ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, εἰ καὶ ἡμῶν τιμιώτεροι, ὡς σωμάτων ὄντες ἐκτός, καὶ τῇ ἀσωμάτῳ παντάπασι καὶ ἀκτίστῳ φύσει μᾶλλον ἐγγίζοντες· μᾶλλον δὲ οἱ μὲν φυλάξαντες τούτων τὴν ἑαυτῶν τάξιν καὶ τὸ πρὸς ὃ
20 γεγόνασι στέργοντες, εἰ καὶ ὁμόδουλοι, ἀλλ' ἡμῖν τίμιοι καὶ ἡμῶν τῇ τάξει πολλῶν τιμιώτεροι. Οἱ δὲ μὴ φυλάξαντες τὴν ἑαυτῶν τάξιν ἀλλ' ἀποστατήσαντες καὶ τὸ πρὸς ὃ γεγόνασιν ἀθετήσαντες, τῶν ἐγγιζόντων Θεῷ γεγονότες ὡς πορρωτάτω, καὶ τῆς τιμῆς ἐκπεπτώκασιν. Εἰ δὲ καὶ ἡμᾶς συνεπισπᾶν ἐπι-
25 χειροῦσι πρὸς ἐκπτώσιν, οὐκ ἀχρεῖοι καὶ ἄτιμοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντίθεοι καὶ ἡμῶν τῷ γένει λυμαντικοὶ καὶ πολεμιώτατοι.

28 Ἄλλ' οἱ φυσιολόγοι τε καὶ ἀστροθεάμονες καὶ τὰ πάντα εἰ-

Καὶ σεβόμενοι τὰ ἄστρα αὐτὰ κατὰ τρόπο ἄθλιο καὶ ὀνομάζον-
τάς τα θεοὺς μεγαλύτερους καὶ μικρότερους, τοὺς παρέδωσαν
τὴν κυριαρχία τοῦ σύμπαντος. Ἔραγε οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἀπὸ
τὰ αἰσθητὰ καὶ τὴ σχετικὴ μὲ αὐτὰ φιλοσοφία δὲν προσῆψαν
στὶς ψυχῆς τους αἴσχος καὶ ἔσχατη ἀδοξία καὶ πενία καὶ πρα-
γματικὰ νοητὸ καὶ κολαστικὸ σκότος;

27 Τὸ νὰ γνωρίζωμε ὅτι ἡμεῖς ἐγίναμε κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαν-
τος³⁰ δὲν ἐπιτρέπει νὰ θεοποιῶμε οὔτε τὸν νοητὸ κόσμον. Καθ' ὅ-
σον τοῦτο τὸ κατ' εἰκόνα δὲν τὸ παριστάνει ἢ θέσις τοῦ σώματος,
ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἢ φύσις τοῦ νοῦ, τοῦ ὁποίου τίποτε δὲν εἶναι
ἀνώτερο ἀπὸ τὸ κατὰ φύσιν. Διότι, ἂν ὑπῆρχε κάτι ἀνώτερο, σ'
ἐκεῖνο θὰ ἦταν τὸ κατ' εἰκόνα. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἀνώτερο μέσα
μας εἶναι ὁ νοῦς, καὶ αὐτό, ἂν καὶ σύμφωνα μὲ τὴ θεία εἰκόνα,
ἀλλὰ πάντως ἐκτίσθηκε ἀπὸ τὸν Θεό, ποῦ ὑπάρχει δυσκολία ν'
ἀντιληφθοῦμε ἢ μᾶλλον πῶς δὲν εἶναι ἀπὸ αὐτὸ ὀλοφάνερο, ὅτι
ὁ ποιητὴς τοῦ δικοῦ μας νοεροῦ στοιχείου, αὐτὸς εἶναι ποιητὴς
καὶ κάθε νοεροῦ; Σύνδουλος λοιπὸν εἶναι μ' ἡμᾶς κάθε νοερὴ
φύσις καὶ κατὰ εἰκόνα τοῦ κτίστη, ἂν καὶ αὐτοὶ εἶναι τιμιώτεροι
ἀπὸ μᾶς διότι εἶναι ἐκτὸς σωμάτων καὶ προσεγγίζουν περισσό-
τερο στὴν ἐντελῶς ἀσώματη καὶ ἄκτιστη φύσι. Μᾶλλον δὲ ὅσοι
ἀπὸ αὐτοὺς ἐφύλαξαν τὴν τάξι τους καὶ δέχονται αὐτὸ γιὰ τὸ
ὁποῖο ἔγιναν, ἂν καὶ ὁμόδουλοι μας, εἶναι γιὰ μᾶς τίμοι καὶ πο-
λὺ τιμιώτεροι ἀπὸ μᾶς κατὰ τὴν τάξι. Ἐκεῖνοι δὲ ποῦ δὲν ἐφύλα-
ξαν τὴν τάξι τους ἀλλὰ ἀπεστάτησαν καὶ ἀθέτησαν τὸν σκοπὸ
γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγιναν, ἀφοῦ ἀπομακρύνθηκαν πολὺ ἀπὸ τοὺς
πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἐξέπεσαν καὶ ἀπὸ τὴν τιμὴ. Ἄν δὲ ἐπιχει-
ροῦν νὰ παρασύρουν κι' ἡμᾶς στὴν ἐκπτώσι, δὲν εἶναι μόνο ἀ-
χρεῖοι καὶ ἀτιμοί, ἀλλὰ καὶ ἀντίθεοι καὶ καταστροφεῖς καὶ
ἐχθρικότατοι στὸ γένος μας.

28 Ἄλλὰ οἱ φυσιολόγοι καὶ οἱ ἀστρολόγοι καὶ οἱ ἐκεῖνοι ποῦ

30. Γεν. 1, 27.

δέναι καυχώμενοι, μηδὲν τῶν προειρημένων ἐκ τῆς φιλοσοφίας
 συνιδεῖν δυνηθέντες, καὶ τὸν ἄρχοντα τοῦ νοητοῦ σκότους καὶ
 τὰς ὑπ' αὐτὸν ἀποστατικὰς δυνάμεις πάσας, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦς
 μόνον ἀλλὰ καὶ θεοὺς ἐνόμισαν καὶ ναοῖς ἐτίμησαν καὶ θυσίας
 5 αὐτοῖς προσήνεγκαν καὶ ἑαυτοῦς ὑπέταξαν τοῖς πανωλέθροις
 ἐκείνων θεσπίσμασιν, ὑφ' ὧν ἐνεπαίχθησαν εἰκότως ἐπὶ πολὺ,
 δι' ἱερῶν ἀνιέρων καὶ καθαρμῶν μολυνόντων, καὶ προστιθέν-
 των τὴν ἐξάγιστον οἴησιν, καὶ προφητῶν καὶ προφητίδων τῆς
 ὄντως ἀληθείας ἀποβουκολούντων ὡς πορρωτάτω.

29 Οὐ τὸ εἰδέναι μόνον Θεόν, οὐδὲ τὸ γινώσκειν τὸν ἄνθρω-
 πον ἑαυτὸν καὶ τὴν ἑαυτοῦ τάξιν (ἃ καὶ τοῖς νομιζομένοις ιδιώ-
 ταις, Χριστιανοῖς οὖσι, πρόσσεσι νῦν), ὑψηλοτέρα γνῶσις ἐστὶ
 φυσιολογίας καὶ ἀστρονομίας καὶ πάσης τῆς περὶ αὐτὰς φιλο-
 σοφίας, ἀλλὰ καὶ τὸ εἰδέναι τὸν καθ' ἡμᾶς νοῦν τὴν ἑαυτοῦ
 15 ἀσθένειαν καὶ ταύτην ἰάσασθαι ζητεῖν πολλῶ κρεῖττον ἀσυγ-
 κρίτως ἂν εἶη τοῦ εἰδέναι καὶ διερευνᾶν ἄστρον μεγέθη καὶ φύ-
 σεων λόγους, γενέσεις τε τῶν κάτω καὶ περιόδους τῶν ἄνω,
 τροπὰς τε καὶ ἐπιτολάς, στηριγμοὺς καὶ ἀναποδισμοὺς, ἀπο-
 στάσεις τε καὶ συνελεύσεις, καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τὴν ἐκ πολυκινη-
 20 σίας ἐκεῖ πολυειδέστατον σχέσιν. Ὁ γὰρ γνοὺς τὴν ἑαυτοῦ
 ἀσθένειαν νοῦς, εὖρεν ὅθεν ἂν εἰσέλθοι πρὸς σωτηρίαν καὶ ἐγ-
 γίσοι τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως καὶ λάβοι σοφίαν ἀληθῆ καὶ τῷ
 αἰῶνι τούτῳ μὴ συγκαταλυομένην.

30 Πᾶσα λογικὴ καὶ νοερὰ φύσις, εἴτ' ἀγγελικὴν εἴποι τις εἴτ'
 25 ἀνθρωπίνην, οὐσίαν ἔχει τὴν ζωὴν, δι' ἣν καὶ διαμένει ἐπίσης
 καθ' ὑπαρξιν ἀθάνατος, διαφθορὰν οὐκ ἐπιδεχομένη. Ἄλλ' ἢ
 μὲν ἐν ἡμῖν λογικὴ καὶ νοερὰ φύσις οὐ μόνον οὐσίαν ἔχει τὴν
 ζωὴν, ἀλλὰ καὶ ἐνέργειαν· ζωοποιεῖ γὰρ καὶ τὸ συνημμένον
 σῶμα, δι' ὃ καὶ τούτου λέγοιτ' ἂν ζωὴ· καὶ ὅταν τούτου λέγηται

καυχῶνται ὅτι γνωρίζουν τὰ πάντα, ἐνῶ δὲν μπόρεσαν νὰ καταλάβουν μὲ τὴ φιλοσοφία τίποτε ἀπὸ τὰ προλεχθέντα, ἐνόμισαν ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ νοητοῦ σκοτόους καὶ ὅλες οἱ ὑπὸ τὶς διαταγές του στασιαστικὲς δυνάμεις δὲν εἶναι μόνο ἐπάνω ἀπὸ αὐτούς, ἀλλὰ εἶναι καὶ θεοί, τοὺς ἐτίμησαν μὲ ναοὺς καὶ τοὺς πρόσφεραν θυσίες καὶ ὑπέταξαν τοὺς ἑαυτοὺς των σ' ἐκεῖνα τὰ ὀλέθρια θεσπίσματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐμπαίχθηκαν πολὺν καιρὸ εὐλογα μὲ ἱεροὺς ἀνίερους καθαρμούς πὺ μολύνουν καὶ προσθέτουν τὴν ἐπάρατη ἀλαζονεία, καὶ διὰ προφητῶν καὶ προφητίδων πὺ ἀπομακρύνουν ὑπερβολικὰ ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἀλήθεια.

29 Ὅχι μόνο τὸ νὰ γνωρίζη τὸν Θεὸ οὔτε μόνο τὸ νὰ γνωρίζη ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτοῦ καὶ τὴν τάξι του (πράγματα πὺ τώρα εἶναι δυνατὰ καὶ γιὰ τοὺς Χριστιανούς πὺ θεωροῦνται ἰδιῶτες) ἀποτελεῖ γνῶσι ὑψηλότερη ἀπὸ τὴ φυσιολογία καὶ ἀστρονομία καὶ ἀπὸ ὅλη τὴ σχετικὴ μὲ αὐτὲς φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ γνωρίζη ὁ νοῦς μας τὴν ἀσθένειά του καὶ νὰ προσπαθῆ νὰ τὴ θεραπεύσῃ εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτερο ἀπὸ τὸ νὰ γνωρίζη καὶ ἐρευνᾷ τὰ μεγέθη τῶν ἄστρον καὶ τοὺς λόγους τῶν φύσεων, τὶς γενέσεις τῶν κάτω καὶ τὶς περιόδους τῶν ἄνω, τὶς τροπὲς καὶ ἐμφανίσεις, τὶς εὐστάθειες καὶ ἀναποδίσεις, τὶς ἀποστάσεις καὶ συναντήσεις, καὶ γενικὰ ὅλη τὴν ἐκεῖ πολυειδέστατη σχέσι ἀπὸ τὴν πολυκινησία. Διότι ὁ νοῦς, πὺ γνωρίζει τὴν ἀσθένειά του, εὐρήκε ἀπὸ ποῦ θὰ μπορούσε νὰ εἰσέλθῃ στὴ σωτηρία καὶ νὰ ἐγγίση τὸ φῶς τῆς γνώσεως καὶ νὰ λάβῃ ἀληθινὴ σοφία πὺ δὲν συγκαταλύεται μαζὶ μὲ τὸν αἰῶνα τοῦτον.

30 Κάθε φύσις λογικὴ καὶ νοερή, εἴτε ἀγγελικὴ εἶναι εἴτε ἀνθρώπινη, οὐσία ἔχει τὴ ζωὴ, λόγῳ τῆς ὁποίας διαμένει ἐξ ἴσου ἀθάνατη κατὰ τὴν ὑπαρξι, χωρὶς νὰ ἐπιδέχεται φθορά. Ἀλλὰ ἡ μὲν νοερὴ καὶ λογικὴ φύσις πὺ εἶναι σὲ μᾶς δὲν ἔχει τὴ ζωὴ μόνο οὐσία ἀλλὰ καὶ ἐνέργεια· διότι ζωοποιεῖ καὶ τὸ συνημμένο σῶμα, γι' αὐτὸ καὶ μπορεῖ νὰ λέγεται ζωὴ αὐτοῦ, καὶ ὅταν λέγε-

ζωή, πρὸς ἕτερον ἢ ζωὴ λέγεται καὶ ἐνέργειά ἐστὶν αὐτῆς· πρὸς γὰρ ἕτερον οὐδέποτε ἂν λέγοιτο οὐσία καθ' αὐτήν. Ἡ δὲ τῶν ἀγγέλων νοερά φύσις οὐχὶ καὶ ἐνέργειαν τοιαύτην ἔχει τὴν ζωὴν· οὐ γὰρ συνημμένον ἔλαβεν ἐκ γῆς παρὰ Θεοῦ σῶμα, ἵνα καὶ
 5 ζωοποιὸν λάβῃ πρὸς τοῦτο δύναμιν. Δεκτικὴ μέντοι καὶ αὕτη τῶν ἐναντίων ἐστὶ, κακίας δηλονότι καὶ ἀγαθότητος. Καὶ τοῦτο παριστᾶσιν οἱ πονηροὶ τῶν ἀγγέλων, ἐκπτωσιν ὑποστάντες διὰ τὴν ἔπαρσιν. Σύνθετοὶ πῶς τοιγαροῦν εἰσι καὶ οἱ ἄγγελοι, ἐκ τῆς καθ' ἑαυτοὺς οὐσίας καὶ μιᾶς τῶν ἐναντίων ποιότητων,
 10 ἀρετῆς φημι καὶ πονηρίας. Ὅθεν δείκνυνται μὴδ' οὗτοι οὐσίαν ἔχοντες τὴν ἀγαθότητα.

31 Ἡ τῶν ἀλόγων ζώων ἐκάστου ψυχῆ, ζωὴ ἐστὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἐμψύχου σώματος· καὶ οὐκ οὐσίαν ἀλλ' ἐνέργειαν ἔχει ταῦτα τὴν ζωὴν, ὡς πρὸς ἕτερον οὐσαν ἀλλ' οὐ καθ' αὐτήν.
 15 Αὕτη γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἔχουσα ὁράται, ὅτι μὴ τὰ ἐνεργούμενα διὰ τοῦ σώματος· δι' ὃ καὶ λυομένῳ τούτῳ, συνδιαλύεσθαι ἀνάγκη· θνητὴ γάρ ἐστὶ τοῦ σώματος οὐχ ἦττον, ἐπεὶ πᾶν ὄπερ ἐστὶ, πρὸς τὸ θνητὸν ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Δι' ὃ καὶ θανόντι συναποθνήσκει.

32 Ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐκάστου ψυχῆ, ἐστὶ μὲν καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἐμψύχου σώματος ζωὴ καὶ ζωοποιὸν ἔχει τὴν ἐνέργειαν πρὸς ἕτερον ὀρωμένην, πρὸς αὐτὸ δηλαδὴ τὸ παρ' αὐτῆς ζωοποιούμενον· ἀλλ' οὐ μόνον ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ οὐσίαν ἔχει τὴν ζωὴν ὡς ζῶσα καθ' αὐτήν. Ἐχουσα γὰρ ὁράται τὴν λογικὴν
 25 καὶ νοερὰν ζωὴν, φανερώς ἑτέραν οὐσαν παρὰ τὴν τοῦ σώματος καὶ τῶν ὄσα διὰ τοῦ σώματος. Δι' ὃ καὶ λυομένου τοῦ σώματος αὕτη οὐ συνδιαλύεται· πρὸς δὲ τῷ μὴ συνδιαλύεσθαι καὶ ἀθάνατος διαμένει, ὡς μὴ πρὸς ἕτερον ὀρωμένην, ἀλλ' οὐσίαν ἔχουσα τὴν καθ' αὐτὴν ζωὴν.

ται ζωὴ αὐτοῦ ἢ ζωὴ ἀναφέρεται σὲ ἄλλο κι αὐτὸ εἶναι ἐνέργειά της, ἀφοῦ πρὸς ἄλλο πρᾶγμα ἢ ζωὴ ποτὲ δὲν θὰ μπορούσε νὰ λέγεται οὐσία καθ' ἑαυτήν. Ἡ νοερὴ τῶν ἀγγέλων ὅμως φύσις δὲν ἔχει τὴ ζωὴ ὡς τέτοιαν ἐνέργεια· διότι δὲν ἔλαβε ἀπὸ τὸν Θεὸ συνημμένο σῶμα ἀπὸ τὴ γῆ, γιὰ νὰ πάρη καὶ ζωοποιὸ πρὸς τοῦτο δύναμι. Ὅμως εἶναι κι' αὐτὴ δεκτικὴ τῶν ἐναντίων, δηλαδή τῆς κακίας καὶ τῆς ἀγαθότητος. Κι' αὐτὸ παριστάνουν οἱ πονηροὶ ἄγγελοι, πού ἀπὸ ἔπαρσι ὑπέστησαν ἔκπτωσι. Σύνθετοι λοιπὸν εἶναι κάπως καὶ οἱ ἄγγελοι, ἀπὸ τὴν οὐσία τους καὶ ἀπὸ μιὰ τῶν ἐναντίων ποιότητων, δηλαδή τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πονηρίας. Ἔτσι ἀποδεικνύεται ὅτι οὔτε αὐτοὶ ἔχουν οὐσία τὴν ἀγαθότητα.

31 Ἡ ψυχὴ καθενὸς ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα εἶναι ζωὴ τοῦ ἐμψύχου μὲ αὐτὴν σῶματος, κι' αὐτὰ τὰ ζῶα δὲν ἔχουν οὐσία ἀλλὰ ἐνέργεια τὴ ζωὴ, ἀφοῦ αὐτὴ δὲν εἶναι καθ' ἑαυτήν ἀλλὰ εἶναι σχετικὴ μὲ ἄλλο. Διότι αὐτὴ φαίνεται νὰ μὴ ἔχη τίποτε ἄλλο ἔκτὸς ἀπὸ τὰ ἐνεργούμενα διὰ τοῦ σώματος. Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν λύεται αὐτό, κατ' ἀνάγκη συνδιαλύεται κι' αὐτὴ· διότι εἶναι ὄχι λιγώτερο ἀπὸ τὸ σῶμα θνητὴ, ἐπειδὴ πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει, πρὸς τὸ θνητὸ ὑπάρχει καὶ λέγεται. Γι' αὐτὸ καί, ὅταν πεθάνῃ αὐτό, πεθαίνει μαζί του κι' αὐτὴ.

32 Ἡ ψυχὴ καθενὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι βέβαια ζωὴ καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἐμψύχου σώματος κι' ἔχει ζωοποιὸ ἐνέργεια, παρατηρούμενη πρὸς ἄλλο πρᾶγμα, δηλαδή πρὸς αὐτὸ πού ζωοποιεῖται ἀπ' αὐτήν. Ἔχει ὅμως τὴ ζωὴ ὄχι μόνο ἐνέργεια ἀλλὰ καὶ οὐσία, ἀφοῦ ζῆ καθ' ἑαυτήν. Διότι βλέπεται νὰ ἔχη τὴ λογικὴ καὶ νοερὴ ζωὴ, πού εἶναι φανερὰ ἄλλη ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ σώματος καὶ τῶν σχετικῶν μὲ τὸ σῶμα. Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν λύεται τὸ σῶμα, αὐτὴ δὲν συνδιαλύεται, ἀλλ' ἔκτὸς τοῦ ὅτι δὲν συνδιαλύεται διαμένει καὶ ἀθάνατη, διότι δὲν παρατηρεῖται πρὸς κάτι ἄλλο, ἀλλὰ οὐσία ἔχει τὴν καθ' ἑαυτὴν ζωὴ.

33 Ἡ λογικὴ καὶ νοερά ψυχὴ οὐσίαν μὲν ἔχει τὴν ζωὴν, ἀλλὰ δεκτικὴν τῶν ἐναντίων, κακίας δηλονότι καὶ ἀγαθότητος. Ὅθεν δείκνυται μὴ οὐσίαν ἔχουσα τὴν ἀγαθότητα, ὥσπερ οὐδὲ τὴν κακίαν, ἀλλ' οἷόν τινα ποιότητα, καθ' ἑκατέραν ὅποτε πα-
5 ρεῖη διατιθεμένη. Πάρεστι δὲ οὐ τοπικῶς, ἀλλ' ἡνίκ' ἂν ἡ νοερά ψυχὴ, τὸ αὐτεξούσιον λαβοῦσα παρὰ τοῦ κτίσαντος, νεύσῃ πρὸς αὐτὴν καὶ ζῆν ἐθέλῃσῃ κατ' αὐτὴν. Διὸ καὶ σύνθετός ἐστὶ πῶς ἡ λογικὴ καὶ νοερά ψυχὴ, οὐκ ἐκ τῆς ἀνωτέρω εἰρημένης ἐνεργείας (αὕτη γὰρ πρὸς ἕτερον οὐσα σύνθεσιν ἐμποιεῖν οὐ πέφυ-
10 κεν), ἀλλ' ἐκ τῆς κατ' αὐτὴν οὐσίας καὶ μιᾶς ἡστινοσοῦν τῶν εἰρημένων ἐναντίων ποιότητων, ἀρετῆς φημι καὶ πονηρίας.

34 Ὁ ἀνωτάτω νοῦς, τὸ ἄκρον ἀγαθόν, ἡ ὑπέρζωος καὶ ὑπέρθεος³¹ φύσις, πάντη τε καὶ πάντως ἀνεπίδεκτος οὐσα τῶν ἐναντίων, φανερῶς οὐ ποιότητα ἀλλ' οὐσίαν ἔχει τὴν ἀγαθότητα³².
15 Διὸ καὶ πᾶν ὅπερ ἂν ἐννοήσῃε τις ἀγαθόν, ἐν ἐκείνῳ ἐστὶ, μᾶλλον δὲ ἐκεῖνός ἐστι καὶ ὑπὲρ ἐκεῖνό ἐστι· καὶ πᾶν ὅπερ ἐν ἐκείνῳ τις ἐννοήσῃεν, ἀγαθόν ἐστι, μᾶλλον δὲ ἀγαθότης καὶ ὑπεράγαθος ἀγαθότης ἐστὶ. Καὶ ἡ ζωὴ ἐν αὐτῷ ἐστὶ, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστὶν ἡ ζωὴ³³. ἀγαθὸν γὰρ ἡ ζωὴ καὶ ἀγαθότης ἐν αὐτῷ ἡ
20 ζωὴ. Καὶ ἡ σοφία ἐν αὐτῷ ἐστὶ, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστὶν· ἀγαθὸν γὰρ ἡ σοφία καὶ ἀγαθότης ἐν αὐτῷ ἡ σοφία, καὶ ἡ ἀϊδιότης καὶ ἡ μακαριότης καὶ ἀπλῶς ἅπαν, ὃ τις ἂν ἐννοήσῃεν ἀγαθόν. Καὶ οὐκ ἔστιν ἐκεῖ διαφορὰ ζωῆς καὶ σοφίας καὶ ἀγαθότητος³⁴ καὶ τῶν τοιούτων. Πάντα γὰρ ἡ ἀγαθότης ἐκείνη συνειλημμένως
25 καὶ ἐνιαίως καὶ ἀπλουστάτως συμπεριβάλλει· καὶ ἐκ πάντων καὶ νοεῖται καὶ καλεῖται τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἐν καὶ ἀληθές ἐστὶν,

31. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 2,3. Χρήστου, ΕΠΕ, σ. 68. PG 3,640B.

32. Τοῦ αὐτοῦ *Περὶ θείων ὀνομάτων* 4,1. Χρήστου 90ε. PG 3,693β.

33 Ἡ λογικὴ καὶ νοερὴ ψυχὴ ἔχει βέβαια οὐσία τῆ ζωῆ, ἀλλὰ δεκτικὴ τῶν ἐναντίων, δηλαδὴ τῆς κακίας καὶ τῆς ἀγαθότητος. Ἐπομένως δεικνύεται ὅτι δὲν ἔχει οὐσία τὴν ἀγαθότητα, ὅπως οὔτε τὴν κακία, ἀλλὰ σὰν ἓνα εἶδος ποιότητος, διακείμενη κατὰ περιστάσεις σύμφωνα μὲ τὴ διάθεσί της πρὸς τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη. Καὶ δὲν παρευρίσκεται τοπικὰ ἢ ἀγαθότης, ἀλλὰ μόνο ὅταν ἢ νοερὴ ψυχὴ, ἀφοῦ ἔλαβε τὸ αὐτεξούσιο ἀπὸ ἐκεῖνον πού τὴν ἔκτισε, στραφῆ πρὸς αὐτὴν καὶ θελήσῃ νὰ ζῆ σύμφωνα μ' αὐτὴν. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ λογικὴ καὶ νοερὴ ψυχὴ εἶναι κάπως σύνθετη, ὄχι ἀπὸ τὴν ἐνέργεια γιὰ τὴν ὁποία ἐλέχθηκε παραπάνω (διότι αὐτὴ, ἀφοῦ ἀναφέρεται πρὸς ἄλλο, δὲν εἶναι καμωμένη νὰ προκαλῆ σύνθεσι), ἀλλὰ ἀπὸ τὴν οὐσία της καὶ ἀπὸ μιὰ ὁποιαδήποτε ἀπὸ τὶς προαναφερθεῖσες ἐνάντιες ποιότητες, δηλαδὴ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν πονηρία.

34 Ὁ ἀνώτατος νοῦς, τὸ ἄκρο ἀγαθό, ἢ ὑπέρζωη καὶ ὑπέρθεη³¹ φύσις, ἀφοῦ εἶναι ἐντελῶς καὶ ὁπωσδήποτε ἀνεπίδεκτη τῶν ἐναντίων, φανερὰ ἔχει τὴν ἀγαθότητα ὄχι ποιότητα ἀλλὰ ὡς οὐσία³². Γι' αὐτὸ καὶ κάθε ἀγαθό, πού θὰ μπορούσε νὰ σκεφθῆ κανεὶς, ὑπάρχει σ' ἐκεῖνον. Μᾶλλον δὲ ἐκεῖνος εἶναι τὸ ἀγαθό καὶ εἶναι ἐπάνω ἀπὸ ἐκεῖνο. Καὶ κάθε τι πού θὰ ἐννοήσῃ κανεὶς σ' ἐκεῖνον, εἶναι ἀγαθό, μᾶλλον δὲ εἶναι ἀγαθότης καὶ ὑπεράγαθη ἀγαθότης. Καὶ ἡ ζωὴ ὑπάρχει σ' αὐτόν, μᾶλλον δὲ αὐτὸς εἶναι ἡ ζωὴ³³. διότι ἡ ζωὴ εἶναι ἀγαθό καὶ ἀγαθότης εἶναι σ' αὐτόν ἡ ζωὴ. Καὶ ἡ σοφία ὑπάρχει σ' αὐτόν, μᾶλλον δὲ αὐτὸς εἶναι· διότι ἡ σοφία εἶναι ἀγαθό καὶ ἀγαθότης σ' αὐτόν εἶναι ἡ σοφία καὶ ἡ αἰδιότης καὶ ἡ μακαριότης, καὶ γενικὰ κάθε ἀγαθό πού θὰ μπορούσε νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ διαφορὰ ζωῆς καὶ σοφίας καὶ ἀγαθότητος³⁴ καὶ τῶν παρομοίων. Διότι ἡ ἀγαθότης ἐκείνη συμπεριβάλλει κατὰ τρόπο ἑνιαῖο καὶ ἀπλούστατο τὰ πάντα συγκεντρωτικά· καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ

33. Ἰω. 11, 25.

34. Κατὰ τὸν Διονύσιον ἢ ὑπεράγαθος ἀγαθότης εἶναι οὐσιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ σοφοδότις, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 5, 2. Χρήστου 150.

ὅπερ ἂν τις ἐννοήσειε καὶ εἴποι περὶ αὐτῆς ἀγαθόν. Ἐκείνη δὲ οὐ τοῦτο ἔστι μόνον, ὅπερ ἀληθῶς νοεῖται καὶ παρ' αὐτῶν τῶν θεοσόφῳ νῶ νοούντων καὶ πνευματοκινήτῳ γλώσση θεολογούντων, ἀλλ' ὡς ἄρρητός τε καὶ ἀπερινόητος, καὶ ὑπὲρ ταῦτά 5 ἔστι, καὶ τοῦ ἐνιαίου καὶ τῆς ὑπερφουῶς ἀπλότητος οὐκ ἀπολείπεται, μία οὖσα πανάγαθος καὶ ὑπεράγαθος ἀγαθότης. Κατὰ τοῦτο γὰρ μόνον καὶ νοεῖται καὶ καλεῖται, καὶ κατὰ τοῦτο παρὰ μόνων τῶν πρὸς τὴν κτίσιν οἰκείων ἐνεργειῶν ὁ ποιητῆς καὶ δεσπότης τῆς κτίσεως, ὅτι ἔστι πανάγαθος καὶ ὑπεράγαθος 10 ἀγαθότης, οὐσίαν ἔχων τὴν ἀγαθότητα. Διὸ καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν ἐναντιότητος πάντη τε καὶ πάντως ἐστὶν ἀνεπίδεκτος· οὐδὲ γὰρ οὐδεμιᾶ ἐναντίον οὐσίᾳ ἐστίν.

35 Ἡ πανάγαθος αὕτη καὶ ὑπεράγαθος ἀγαθότης καὶ πηγὴ ἔστιν ἀγαθότητος³⁵. Καὶ τοῦτο γὰρ ἀγαθὸν καὶ ἀγαθῶν τὸ ἀκρότατον καὶ οὐκ ἦν ἀπειῖναι τῆς παντελοῦς ἀγαθότητος. Ἐπεὶ δὲ 15 νοῦς ἔστιν ἢ ὑπερτελής καὶ παντελής ἀγαθότης, τί ποτ' ἂν ἕτερον εἴη τὸ παρ' αὐτῆς ὡς ἐκ πηγῆς προῖδν ἢ λόγος, καὶ λόγος οὐ κατὰ τὸν ἡμέτερον προφορικὸν λόγον; οὐ νοῦ γὰρ οὗτος, ἀλλὰ σώματος νῶ κινουμένου· οὐδὲ κατὰ τὸν ἡμέτερον ἐνδιάθετον 20 λόγον, φθόγγων γὰρ οἶονεὶ τύποις κάκεῖνος ἐν ἡμῖν διατιθέμενος γίνεται· ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὸν ἡμέτερον ἐν διανοίᾳ λόγον, κἂν χωρὶς φθόγγων ἢ, ἐπιβολαῖς ἀσωμάτοις πάντη συμπεραιούμενος, κάκεῖνος γὰρ μεθ' ἡμᾶς ἔστι καὶ διαλειμμάτων δεῖται καὶ χρονικῶν οὐκ ὀλίγων διαστημάτων, διεξοδικῶς προῖδν, καὶ ἐξ 25 ἀρχῆς ἀτελοῦς πρὸς τὸ ἐντελὲς συμπέρασμα προαγόμενος· ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐμφύτως ἡμῖν, ἐξ οὗ γεγόναμεν παρὰ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς κατ' εἰκόνα³⁶ οἰκείαν, ἐναποκείμενον τῷ νῶ λόγον, τὴν

35. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Περὶ θείων ὀνομάτων 4, 1ε. Χρήστου 92ε.

νοεῖται καὶ καλεῖται, καὶ εἶναι ἓνα καὶ ἀληθινό, πᾶν ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ ἐννοήσῃ καὶ νὰ εἰπῇ κανεὶς γι' αὐτὴν ἀγαθό. Ἐκείνη ὅμως ὄχι μόνο εἶναι αὐτό, ποῦ ἀληθινὰ νοεῖται καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ σκέπτονται μὲ θεόσοφο νοῦ καὶ θεολογοῦν μὲ πνευματοκίνητη γλῶσσα, ἀλλὰ ὡς ἄρρητη καὶ ἀπερινόητη, εἶναι καὶ ὑπεράνω αὐτῶν, καὶ δὲν ὑστερεῖ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ὑπερφυοῦς ἀπλότητος, ἐπειδὴ εἶναι μία πανάγαθη καὶ ὑπεράγαθη ἀγαθότης. Διότι μόνο ὡς πρὸς αὐτὸ νοεῖται καὶ καλεῖται, καὶ μάλιστα ὡς πρὸς αὐτὸ ἀπὸ μόνες τὶς πρὸς τὴν κτίσι οἰκειῆς ἐνέργειες, ὁ ποιητῆς καὶ δεσπότης τῆς κτίσεως, ὅτι εἶναι πανάγαθη καὶ ὑπεράγαθη ἀγαθότης, ἔχοντας οὐσία τὴν ἀγαθότητα. Γι' αὐτὸ εἶναι ἐντελῶς καὶ ὁπωσδήποτε ἀνεπίδεκτος τῆς πρὸς αὐτὴν ἐναντιότητος· διότι δὲν εἶναι ἐνάντιος πρὸς καμμὴ οὐσία.

- 35 Αὐτὴ ἡ πανάγαθη καὶ ὑπεράγαθη ἀγαθότης εἶναι καὶ πηγὴ ἀγαθότητος³⁵. Διότι καὶ αὐτὸ εἶναι ἀγαθό, τὸ ἀκρότατο τῶν ἀγαθῶν, καὶ δὲν ἦταν δυνατὸ ν' ἀπουσιάσῃ ἀπὸ τὴν τέλεια ἀγαθότητα. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὑπερτέλεια καὶ παντέλεια ἀγαθότης εἶναι νοῦς, τί ἄλλο θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τὸ προερχόμενο ἀπὸ αὐτὴν σὰν πηγὴ, παρὰ λόγος, καὶ μάλιστα λόγος ποῦ δὲν γίνεται σύμφωνα μὲ τὸν δικό μας προφορικὸ λόγος, διότι τοῦτος ὁ προφορικὸς μας λόγος δὲν ἀνήκει σὲ νοῦ, ἀλλὰ σὲ σῶμα κινούμενο ἀπὸ νοῦ; οὔτε σύμφωνα μὲ τὸν δικό μας ἐνδιάθετο λόγος, διότι καὶ ἐκεῖνος γίνεται μέσα μας σὰν νὰ ρυθμίζεται μὲ τύπους φθόγγων ἀλλ' οὔτε σύμφωνα μὲ τὸν δικό μας διανοητικὸ λόγος, ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι χωρὶς φθόγγους, τελειούμενος μὲ ἐντελῶς ἀσώματες ἐπιβολές, διότι καὶ ἐκεῖνος εἶναι ἔπειτα ἀπὸ μᾶς καὶ χρειάζεται διαλείμματα καὶ ὄχι λίγα χρονικὰ διαστήματα, κινούμενος συνεχῶς καὶ προχωρώντας ἀπὸ ἀτελεῖ ἀρχὴ πρὸς τὸ τέλειο συμπέρασμα· ἀλλὰ ποῦ γίνεται σύμφωνα μὲ τὸν ἔμφυτο σὲ μᾶς λόγος, ἀπὸ τότε ποῦ ἐγίναμε ἀπὸ τὸν κτίστη κατὰ τὴν εἰκόνα του³⁶, σύμφωνα μὲ τὸν ἀποκείμενο στὸν νοῦ λόγος, δηλα-

36. Γεν. 1,27.

ἀεὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ γινῶσιν, ἥτις καὶ μάλιστα ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτω νοῦ τῆς παντελοῦς καὶ ὑπερτελοῦς ἀγαθότητος, παρ' ἧ μηδὲν ἀτελές, πλὴν τοῦ ἐξ αὐτῆς εἶναι, πάντα ἐστὶν ἀπαρ-
λάκτως ὅσα ἐκείνη. Διὸ καὶ Υἱὸς ὁ ἀνωτάτω Λόγος ἐστὶ τε καὶ
5 παρ' ἡμῶν καλεῖται, ἵν' ἐπιγινῶμεν αὐτὸν ὄντα τέλειον ἐν ὑπο-
στάσει τελεία τε καὶ ἰδία, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄντα καὶ κατὰ
μηδὲν λειπόμενον τῆς πατρικῆς οὐσίας, ἀλλ' ἀπαρλλάκτως
τὸν αὐτὸν ἐκείνω ὄντα, εἰ καὶ μὴ καθ' ὑπόστασιν, ἢ τὸ ἐξ ἐκεί-
νου γεννητῶς θεοπρεπῶς εἶναι παρίστησι, τὸν Λόγον.

36 Ἡ ἀγαθότης, ἢ ὡς ἐκ πηγῆς τῆς νοερᾶς ἀγαθότητος
προϊοῦσα γεννητῶς, ἐπεὶ Λόγος ἐστὶ, Λόγον δὲ πνεύματος
χωρὶς οὐδ' ἂν τις νοῦν ἔχων ἐννοήσῃ· διὰ τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς λόγος συμπροῖον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει·
Πνεῦμα δέ, οὐ κατὰ τὸ συνὸν τῷ ἡμετέρῳ διὰ τῶν χειλέων
15 λόγῳ, σῶμα γὰρ τοῦτο καὶ δι' ὀργανικῶν σωμάτων ἐναρμόζε-
ται τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ· ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὸ συνόν, εἰ καὶ ἀσωμά-
τως, τῷ καθ' ἡμᾶς ἐνδιαθέτω καὶ κατὰ διάνοιαν λόγῳ, κάκεῖνο
γὰρ ὀρμὴ τίς ἐστὶ τοῦ νοῦ, τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ συνδιατεινομένη
χρονικῶς καὶ διαστημάτων δεομένη τῶν αὐτῶν, καὶ ἐξ ἀτελοῦς
20 προϊοῦσα εἰς τελείωσιν. Ἐκεῖνο δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἀνωτάτω
Λόγου, οἷόν τις ἔρωσ ἐστὶν ἀπόρρητος τοῦ γεννήτορος πρὸς αὐ-
τὸν τὸν ἀπορρήτως γεννηθέντα Λόγον· ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Πα-
τρὸς ἐπέραστος Λόγος καὶ Υἱὸς χρῆται πρὸς τὸν γεννήτορα,
ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχων αὐτὸν συμπροελθόντα καὶ συμφυ-
25 ῶς ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμενον³⁷. Παρ' οὗ Λόγου, διὰ σαρκὸς ὁμι-
λήσαντος ἡμῖν, καὶ τὸ ὄνομα τῆς διαφόρου παρὰ τοῦ Πατρὸς
ὑπάρξεως ἐδιδάχθημεν τοῦ Πνεύματος· καὶ μὴ τοῦ Πατρὸς εἶ-

δὴ τὴν πάντοτε συνυπάρχουσα σ' αὐτὸν γνῶσι, ἡ ὁποία ἰδιαίτερα ἐκεῖ, στὸν ἀνώτατο νοῦ τῆς παντέλειας καὶ ὑπερτέλειας ἀγαθότητος, δίπλα στὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει τίποτε ἀτελές, πλὴν τοῦ ὅτι προέρχεται ἀπ' αὐτήν, εἶναι ἀπαράλλακτα πᾶν ὅ,τι εἶναι ἐκεῖνη. Γι' αὐτὸ ὁ ἀνώτατος Λόγος εἶναι καλεῖται ἀπὸ μᾶς Υἱός, γιὰ νὰ γνωρίσωμε ὅτι αὐτὸς εἶναι τέλειος, σὲ ὑπόστασι τέλεια καὶ ἰδιαίτερη, ἐφ' ὅσον προέρχεται ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ δὲν ὑπολείπεται καθόλου ἀπὸ τὴν πατρικὴ οὐσία, ἀλλ' εἶναι ἀπαράλλακτα ὁ ἴδιος μ' ἐκεῖνον, ἂν καὶ ὄχι κατὰ ὑπόστασι, ἡ ὁποία παρουσιάζει θεοπρεπῶς τὸ ἀπὸ ἐκεῖνον γεννητό, δηλαδή τὸν Λόγο.

- 36 Ἡ ἀγαθότης αὐτὴ προέρχεται γεννητῶς ἀπὸ τὴ νοερὴ ἀγαθότητα σὰν ἀπὸ πηγὴ, ἐπειδὴ εἶναι Λόγος, καὶ λόγος δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ χωρὶς πνεῦμα ὁποῖος ἔχει νοῦ· γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἀπὸ τὸν Θεὸ Θεὸς Λόγος ἔχει συμπροερχόμενο ἀπὸ τὸν Πατέρα τὸ ἅγιο Πνεῦμα, καὶ μάλιστα Πνεῦμα ὄχι σὰν αὐτὸ ποὺ συνυπάρχει στὸν δικό μας μέσω τῶν χειλέων λόγος, διότι αὐτὸ εἶναι σῶμα καὶ ἐναρμόζεται στὸ λόγο μας μὲ ὀργανικὰ σώματα· ἀλλ' οὔτε σὰν αὐτὸ ποὺ συνυπάρχει, ἂν καὶ κατὰ τρόπο ἀσῶματο, στὸν δικό μας ἐνδιάθετο καὶ κατὰ διάνοια λόγος, διότι κι' ἐκεῖνο εἶναι ὁρμὴ τοῦ νοῦ, ἡ ὁποία ἐπεκτείνεται χρονικὰ μαζὶ μὲ τὸν δικό μας λόγο, χρειάζεται τὰ ἴδια διαστήματα καὶ προχωρεῖ ἀπὸ τὸ ἀτελές πρὸς τὴν τελείωσι. Ἐκεῖνο τὸ Πνεῦμα τοῦ ἀνωτάτου Λόγου εἶναι σὰν ἓνας ἀπόρρητος ἔρως τοῦ γεννήτορος πρὸς τὸν ἴδιο τὸν γεννηθέντα Λόγο, τὸ ὁποῖο Πνεῦμα χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ ἐπέραςτος Λόγος καὶ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν γεννήτορα, κι' αὐτό, ἐπειδὴ τὸν ἔχει συμπροελθόντα ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ἀναπαυόμενον συμφυῶς μέσα σ' αὐτόν³⁷. Ἀπὸ αὐτὸν τὸν Λόγο, ἀφου μᾶς συναναστράφηκε μὲ σάρκα, ἐδίδαχθήκαμε τὸ ὄνομα τῆς διαφορετικῆς ἀπὸ τὸν Πατέρα ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος, καὶ ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι μόνο τοῦ Πατρὸς ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ. Διότι,

37. Τὸ Πνεῦμα «τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ἀναπαυόμενον». Δοξαστικὸν Ἐσπερινοῦ Πεντηκοστῆς.

ναι τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ. «Τὸ Πνεῦμα γάρ, φησί, τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται»³⁸, ἴν' ἡμεῖς ἐπιγνώμεν οὐ Λόγον μόνον, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐ γεννώμενον, ἀλλ' ἐκπορευόμενον· ὃν δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ, παρὰ τοῦ
 5 Πατρὸς τοῦτ' ἔχοντος ὡς ἀληθείας καὶ Σοφίας καὶ Λόγου Πνεῦμα. Λόγος γὰρ ἢ ἀλήθεια καὶ ἢ Σοφία τῷ γεννήτορι κατάλληλος, ὃς τῷ Πατρὶ ἐπ' αὐτῷ χαίροντι, συγχαίρει κατὰ τὸ παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Σολομῶντος εἰρημένον· «ἐγὼ ἤμην, ἢ συνέχαιρον αὐτῷ»³⁹. Οὐκ ἔχαιρον, εἶπεν, ἀλλὰ συνέχαιρον. Αὕτη γὰρ ἡ Πα-
 10 τρὸς τε καὶ Υἱοῦ προαιῶνιος χαρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν, ὡς κοινὸν μὲν αὐτοῖς κατὰ τὴν χρῆσιν, δι' ὃ παρ' ἀμφοτέρων καὶ πρὸς τοὺς ἀξίους πέμπεται, μόνου δὲ τοῦ Πατρὸς καθ' ὑπαρξιν ὑπάρχον, δι' ὃ καὶ παρ' αὐτοῦ μόνου ἐκπορεύεται καθ' ὑπαρξιν.

37 Τούτου τοῦ ἀνωτάτω ἔρωτος τὴν εἰκόνα καὶ ὁ κατ' εἰκόνα⁴⁰ τοῦ Θεοῦ κτισθεὶς ἡμῶν ἔχει νοῦς πρὸς τὴν παρ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ διηνεκῶς ὑπάρχουσιν γνῶσιν, παρ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ τοῦτον ὄντα καὶ συμπροϊόντα παρ' αὐτοῦ τῷ ἐνδοτάτῳ λόγῳ. Καὶ τούτου δεῖγμα ἐναργέστατον καὶ τοῖς μὴ τὰ ἐνδοτά-
 20 τῳ ἑαυτῶν δυναμένοις καθορᾶν ἢ πρὸς τὸ εἰδέναί τῶν ἀνθρώπων ἀκόρεστος ἔφεσις. Ἄλλ' ἐν ἐκείνῳ τῷ ἀρχετύπῳ, ἐν ἐκείνῃ τῇ παντελείῳ καὶ ὑπερτελεῖ ἀγαθότητι, παρ' ἧς μηδὲν ἀτελές, πλὴν τοῦ ἐξ αὐτῆς εἶναι, πάντα ἐστὶν ἀπαραλλάκτως ὁ θεῖος ἔρωσ ὅσα ἐκείνη. Διὸ καὶ Πνεῦμα ἅγιον καὶ Παράκλητος
 25 ἄλλος οὗτός ἐστί τε καὶ παρ' ἡμῶν καλεῖται, ὡς τῷ Λόγῳ συμπαρομαρτῶν, ἴν' ἡμεῖς ἐπιγνώμεν ὄντα τέλειον, ἐν ὑποστάσει τελείῳ τε καὶ ἰδίῳ, κατὰ μηδὲν καὶ αὐτὸν λειπόμενον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἀλλ' ἀπαραλλάκτως ὄντα τὸν αὐτὸν τῷ τε Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, εἰ καὶ μὴ καθ' ὑπόστασιν, ἧτις ἐκ τοῦ Πατρὸς

38. Ἰω. 15,26.

39. Παροιμ. 8,30, «ἢ προσέχαιρον».

λέγει, «τὸ Πνεῦμα τῆς ἀλήθειας ποῦ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα»³⁸, γιὰ νὰ γνωρίσωμε ἐμεῖς ὅτι ἀπὸ τὸν Πατέρα προέρχεται ὄχι μόνο Λόγος, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα, ὄχι γεννώμενο ἀλλὰ ἐκπορευόμενο, τὸ ὁποῖο ἀνήκει καὶ στὸν Υἱό, ποῦ τὸ ἔχει ἀπὸ τὸν Πατέρα, ὡς Πνεῦμα ἀλήθειας καὶ σοφίας καὶ λόγου. Διότι λόγος εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ σοφία κατάλληλη στὸν γεννήτορα, ὁ ὁποῖος συγχαίρεται μὲ τὸν Πατέρα ποῦ χαίρεται γι' αὐτόν, σύμφωνα μὲ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει λεχθῆ ἀπὸ αὐτόν μέσω τοῦ Σολομῶντος: «ἐγὼ ἤμουν ἐκείνη ποῦ συγχειρόμουν μὲ αὐτόν»³⁹. Δὲν εἶπε ἐχειρόμουν, ἀλλὰ συγχειρόμουν. Διότι αὐτὴ ἡ προαιώνια χαρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα, διότι εἶναι κοινὸ σ' αὐτοὺς κατὰ τὴν χρῆσι, γι' αὐτὸ στέλλεται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο στοὺς ἀξίους, ἐνῶ κατὰ τὴν ὕπαρξι εἶναι μόνο τοῦ Πατρὸς, γι' αὐτὸ καὶ μόνο ἀπὸ αὐτόν ἐκπορεύεται κατὰ τὴν ὕπαρξι.

37 Τούτου τοῦ ἀνωτάτου ἔρωτος τὴν εἰκόνα ἔχει καὶ ὁ νοῦς μας ποῦ ἐκτίσθηκε κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ⁴⁰, γιὰ τὴν ἀπὸ αὐτόν καὶ μέσα σ' αὐτόν διαρκῶς ὑπάρχουσιν γνῶσι, ποῦ κι' αὐτὸς εἶναι ἀπὸ αὐτόν καὶ εἶναι μέσα σ' αὐτόν καὶ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν μαζὶ μὲ τὸν ἐνδότατο λόγο. Κι αὐτοῦ καθαρῶτατο δεῖγμα, ἀ-κόμη καὶ γιὰ ἐκείνους ποῦ δὲν μποροῦν νὰ διακρίνουν τὰ ἐσωτερικά τους, εἶναι ἡ ἀκόρεστη ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴ γνῶσι. Ἀλλὰ σ' ἐκεῖνο τὸ ἀρχέτυπο, σ' ἐκείνη τὴν παντέλεια καὶ ὑπερτέλεια ἀγαθότητα, στὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει τίποτε ἀτελές, ἐκτὸς τῆς ἀπὸ αὐτὴν ὑπάρξεως, ὁ θεῖος ἔρωσ εἶναι ἀπαράλλακτα πᾶν ὅ,τι εἶναι ἐκείνη. Γι' αὐτὸ κι αὐτὸς εἶναι καλεῖται ἀπὸ ἐμᾶς Πνεῦμα ἅγιο καὶ Παράκλητος ἄλλος, διότι συνοδεύει τὸν Λόγο, ὥστε ἐμεῖς νὰ γνωρίσωμε ὅτι εἶναι τέλειος, σὲ ἰδιαίτερη τέλεια ὑπόστασι, χωρὶς νὰ ὑπολείπεται κι' αὐτὸς κατὰ τίποτε τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' εἶναι ἀπαράλλακτα ὁ ἴδιος μὲ τὸν Υἱὸ καὶ τὸν Πατέρα, ἂν καὶ ὄχι καθ' ὑπόστασιν, ἡ ὁποία μᾶς παριστάνει αὐτόν νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Πατέρα κατὰ τρόπο

40. Γέν. 1, 27.

θεοπρεπῶς ἐκπορευτῶς εἶναι τοῦτον παρίστησιν ἡμῖν, καὶ σε-
φθῶμεν ἓνα Θεὸν ἀληθῆ τε καὶ τέλειον, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν
ἀληθιναῖς καὶ τελείαις⁴¹. οὐ τριπλοῦν, ἅπαγε, ἀλλ' ἅπλοῦν. Οὐ
γὰρ τριπλῆ τις ἐστὶν ἢ ἀγαθότης, οὐδὲ τριάς ἀγαθοτήτων, ἀλλὰ
5 τριάς ἀγία καὶ σεβασμία καὶ προσκυνητή, ἢ ἀνωτάτω ἀγαθότης
ἐστίν, ἐξ ἑαυτῆς εἰς ἑαυτὴν χεομένη ἀρρεύστως καὶ ἐφ' ἑαυτῆς
ἐστῶσα πρὸ αἰώνων θεοπρεπῶς, ἀόριστός τε οὖσα καὶ παρὰ
μόνης ἑαυτῆς ὠρισμένη, καὶ τὰ πάντα ὀρίζουσα καὶ πάντων
ὑπερεκτεινομένη, καὶ μηδὲν τῶν ὄντων ἐκτὸς ἑαυτῆς ἐῶσα.

38 Ἐχει μὲν οὖν καὶ ἡ τῶν ἀγγέλων νοερά καὶ λογικὴ φύσις
νοῦν τε καὶ λόγον ἐκ τοῦ νοῦ, καὶ πρὸς τὸν λόγον ἔρωτα τοῦ νοῦ,
ὃς καὶ αὐτός ἐστιν ἐκ τοῦ νοῦ καὶ σύνεστιν αἰεὶ τῷ τε λόγῳ καὶ
τῷ νῷ, καὶ πνεῦμα ἂν καλοῖτο, ὡς τῷ λόγῳ φύσει συμπαρο-
μαρτῶν. Ἀλλ' οὐκ ἔχει καὶ ζωοποιὸν τὸ Πνεῦμα τοῦτο· οὐδὲ
15 γὰρ συνημμένον εἴληφεν ἐκ γῆς παρὰ Θεοῦ σῶμα, ἵνα καὶ ζωο-
ποιὸν τε καὶ συνεκτικὴν λάβῃ πρὸς τοῦτο δύναμιν. Ἡ δὲ νοερά
καὶ λογικὴ φύσις τῆς ψυχῆς, ἐπεὶ γῆινω συνεκτίσθη σώματι καὶ
ζωοποιὸν ἔλαβε τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Θεοῦ⁴², δι' οὗ συνέχει καὶ
ζωοποιεῖ τὸ συνημμένον σῶμα, παρ' οὗ καὶ δείκνυται τοῖς συν-
20 ιοῦσιν, ὅτι νοερός ἐστὶν ἔρωσ τὸ τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα, τὸ τοῦ
σώματος ζωοποιὸν, ὃπερ ἐκ τοῦ νοῦ ἐστὶ καὶ τοῦ λόγου ἐστὶ,
καὶ ἐν τῷ λόγῳ καὶ τῷ νῷ ἐστὶ, καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὸν τε λόγον
καὶ τὸν νοῦν. Τοσοῦτον γὰρ ἐρασμίαν ἔχει δι' αὐτοῦ φυσικῶς
τὴν πρὸς τὸ οἰκείον σῶμα ἢ ψυχὴ συνάφειαν, ὡς μηδέποτε ἀπο-
25 λιπεῖν τοῦτο ἐθέλειν, μηδ' ἀπολείπειν ὄλως, μὴ βίας ἐπενεχθεί-
σης ἐκ νόσου δὴ τινος μεγίστης ἢ πληγῆς ἐξῶθεν.

39 Ἡ νοερά καὶ λογικὴ φύσις τῆς ψυχῆς, μόνη νοῦν ἔχουσα

41. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 20,6. ΕΠΕ 4,264ε.

θεοπρεπή και ἐκπορευτό, και νὰ λατρεύωμε ἓνα Θεὸν ἀληθινὸ και τέλειο, σὲ τρεῖς ὑποστάσεις ἀληθινὲς και τέλειες· ὄχι τριπλὸν, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψις, ἀλλὰ ἀπλὸν. Διότι δὲν εἶναι τριπλῆ ἢ ἀγαθότης, οὔτε τριάδα ἀγαθοτήτων, ἀλλὰ τριάδα ἅγια και σεβάσιμα και προσκυνητὴ εἶναι ἢ ἀνωτάτη ἀγαθότης, πού χέεται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της πρὸς τὸν ἑαυτὸ της ἀρρεούσως και ἴσταται ἐπάνω στὸν ἑαυτὸ της πρὸ τῶν αἰῶνων θεοπρεπῶς, ὄντας ἀόριστη και ὀριζόμενη μόνο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της, ὀρίζοντας τὰ πάντα και ἐκτεινόμενη πέρα ἀπὸ τὰ πάντα και μὴ ἀφήνοντας ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα.

- 38 Ἐχει βέβαια και ἡ νοερὴ και λογικὴ φύσις τῶν ἀγγέλων νοῦ και λόγο ἀπὸ τὸν νοῦ, και πρὸς τὸν λόγο ἔρωτα τοῦ νοῦ, πού και αὐτὸς εἶναι ἀπὸ τὸν νοῦ και συνυπάρχει πάντοτε μὲ τὸν λόγο και μὲ τὸν νοῦ και θὰ μπορούσε νὰ ὀνομάζεται πνεῦμα, ἀφοῦ φύσει συνοδεύει πάντοτε τὸν λόγο. Ἀλλὰ δὲν ἔχει και ζωοποιὸ τὸ πνεῦμα αὐτό, διότι δὲν ἔχει λάβει ἀπὸ τὸν Θεὸ συνημμένα σῶμα ἀπὸ τὴ γῆ, ὥστε νὰ λάβῃ γι' αὐτὸ και ζωοποιὸ και συνεκτικὴ δύναμι. Ἐνῶ ἡ νοερὰ και λογικὴ φύσις τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ ἐκτίσθηκε μαζί μὲ γήινο σῶμα κι' ἔλαβε ἀπὸ τὸν Θεὸ ζωοποιὸ πνεῦμα⁴², μὲ τὸ ὁποῖο συνέχει και ζωοποιεῖ τὸ συνημμένο σῶμα, και μὲ τὸ ὁποῖο δεικνύεται στοὺς ἐχέφρονες ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νοερὸς ἔρως, τὸ ζωοποιὸ στοιχεῖο τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ τὸν νοῦ και εἶναι τοῦ λόγου, και εἶναι μέσα στὸν λόγο και στὸ νοῦ, κι' ἔχει μέσα του και τὸν λόγο και τὸν νοῦ. Διότι ἡ ψυχὴ ἔχει δι' αὐτοῦ φυσικῶς τὴν πρὸς τὸ σῶμα της συνάφεια τόσο ἀγαπητὴ, ὥστε νὰ μὴ θέλῃ ποτὲ νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ, και δὲν τὸ ἐγκαταλείπει καθόλου, χωρὶς νὰ ἐπιβληθῇ κάποια βία ἀπὸ φοβερὴ νόσο ἢ κτύπημα ἔξωτερικά.

- 39 Ἡ νοερὴ και λογικὴ φύσις τῆς ψυχῆς, πού μόνη ἔχει νοῦ

42. Σχετικὰ μὲ τὸ Πνεῦμα ὡς πρόσθετο στοιχεῖο βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὰ Ἄσματα* 6, Jaeger VI, 173έ.

καὶ λόγον καὶ πνεῦμα ζωοποιόν, μόνη καὶ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων μᾶλλον κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ⁴³, παρ' αὐτοῦ δεδημιουργηται. Καὶ τοῦτ' ἔχει ἄμεταποίητον, κἂν μὴ ἐπιγνῶ τὴν ἑαυτῆς ἀξίαν, καὶ τοῦ κτίσαντος κατ' εἰκόνα οἰκείαν ἀξίως φρονῆ τε
 5 καὶ πολιτεύηται. Ταῦτ' ἄρα καὶ μετὰ τὴν προγονικὴν ἐκείνην ἐν τῷ παραδείσῳ διὰ τοῦ ξύλου παράβασιν, καὶ πρὸ τοῦ σωματικοῦ τὸν τῆς ψυχῆς ἡμεῖς ὑποστάντες θάνατον, ὃς ἐστὶν ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ταύτης χωρισμός, τὸ καθ' ὁμοίωσιν εἶναι θείαν ἀποβαλόντες, τὸ κατ' εἰκόνα οὐκ ἀπωλέσαμεν. Ἀποστέργουσα μὲν
 10 οὖν ἡ ψυχὴ τὴν πρὸς τὰ χεῖρω σχέσιν καὶ προσκολλωμένη δι' ἀγάπης τῷ κρείττονι καὶ ὑποταττομένη τούτῳ διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν τρόπων τῆς ἀρετῆς, φωτίζεται τε παρ' αὐτοῦ καὶ καλλύνεται βελτιουμένη καὶ πειθομένη ταῖς ἐκείνου βουλαῖς καὶ παραινέσεσι, παρ' ὧν καὶ τὴν ὄντως ζωὴν τὴν αἰώνιον ἀπο-
 15 λαμβάνει. Δι' αὐτῆς καὶ τὸ συνημμένον ἀπαθανατίζει σῶμα τῆς ἐπηγγελμένης ἐξαναστάσεως κατὰ καιρὸν τυχόν καὶ δόξης αἰδίου μετασχόν. Μὴ ἀποποιουμένη δὲ τὴν πρὸς τὰ χεῖρω σχέσιν καὶ ὑπόπτωσιν, παρ' ἧς αἴσχος ἀτιμοποιὸν ἐμποιεῖ τῇ τοῦ Θεοῦ εἰκόνι, ἀλλοτριοῦται καὶ ἀποικίζεται Θεοῦ, τῆς ὄντως μακαρίας
 20 καὶ ἀληθινῆς ζωῆς, ὡς ἐγκαταλιποῦσα τοῦτον αὐτῇ πρότερον, ἐγκαταλιμπανομένη δικαίως παρὰ τοῦ κρείττονος.

40 Ἡ μετὰ τὴν ἀνωτάτω τριάδα τριαδικὴ φύσις, ὡς παρ' ἐκείνης κατ' εἰκόνα ἐκείνης πεποιημένη μᾶλλον τῶν ἄλλων, νοερά, λογικὴ τε καὶ πνευματικὴ (τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη
 25 ψυχὴ)⁴⁴, φυλάττειν ὀφείλει τὴν ἑαυτῆς τάξιν καὶ μετὰ θεὸν εἶναι μόνον καὶ τούτῳ ὑπεξεῦχθαι μόνῳ καὶ ὑποκεῖσθαι καὶ πείθεσθαι καὶ πρὸς αὐτὸν ὄρᾶν μόνον καὶ κοσμεῖν ἑαυτὴν τῇ διηνεκεῖ τούτου μνήμη καὶ θεωρίᾳ καὶ τῇ θερμοτάτῃ πρὸς αὐτὸν καὶ δια-

43. Βλ. Νικήτα Στηθάτου, *Περὶ ψυχῆς*, 22, «εἰκὼν γὰρ Θεοῦ ψυχὴ νοερά, νοῦς καὶ λόγος», Π. Χρήστου, *Νικήτα Στηθάτου μυστικὰ Συγγράμματα*, σ. 97έ.

καὶ λόγο καὶ πνεῦμα ζωοποιό, μόνη αὐτὴ ἔχει δημιουργηθῆ ἀπὸ αὐτὸν περισσότερο καὶ ἀπὸ τοὺς ἀσώματους ἀγγέλους κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ⁴³. Κι' ἔχει τοῦτο τὸ προσὸν ἀμεταποίητο, ἔστω κι' ἂν δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀξία της καὶ δὲν φρονῆ καὶ δὲν πολιτεύεται ἀντάξια πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ κτίστη. Γι' αὐτὸ λοιπὸν, ἀφοῦ μετὰ τὴν προγονικὴ ἐκείνη παράβασι διὰ τοῦ ξύλου στὸν παράδεισο ὑποστήκαμε ἑμεῖς πρὶν ἀπὸ τὸν σωματικὸ θάνατο τὸν θάνατο τῆς ψυχῆς, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ χωρισμὸς της ἀπὸ τὸν Θεό, ἂν καὶ ἀποβάλαμε τὸ καθ' ὁμοίωσι θεία, δὲν ἐχάσαμε τὸ κατ' εἰκόνα. Ὅταν λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἀπορρίπτῃ τὴ σχέσι πρὸς τὰ χειρότερα καὶ μὲ τὴν ἀγάπη προσκολλᾶται στὸ ἀνώτερο καὶ ὑποτάσσεται σ' αὐτὸ μὲ τὰ ἔργα καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἀρετῆς, φωτίζεται ἀπ' αὐτὸ καὶ ὁμορφαίνει βελτιούμενη καὶ πειθόμενη στὶς βουλὲς καὶ παραινέσεις ἐκείνου, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀπολαμβάνει τὴν ἀληθινὴ ὄντως ζωὴ, τὴν αἰώνια. Δι' αὐτῆς ἀπαθανατίζει καὶ τὸ συνημμένο σῶμα, ἀφοῦ τύχη στὸν κατάλληλο καιρὸ τὴν ἐπηγγελμένη ἀνάστασι καὶ μετάσχῃ τῆς αἰδίας δόξας. Ὅταν ὅμως δὲν ἀπαρνήται τὴν πρὸς τὰ χειρότερα σχέσι καὶ κατὰπτωσι, διὰ τῆς ὁποίας προκαλεῖ ἀτιμωτικὴ ἐντροπὴ στὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἀποξενώνεται καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Θεό, τὴν πραγματι μακάρια καὶ ἀληθινὴ ζωῆ, ἐγκαταλείπόμενη δίκαια ἀπὸ τὸν ἀνώτερο, ἀφοῦ αὐτὴ τὸν ἐγκατέλειψε προηγουμένως.

- 40 Ἡ μετὰ τὴν ἀνώτατη Τριάδα τριαδικὴ φύσις, ἐπειδὴ κατασκευάσθηκε ἀπὸ ἐκείνη κατ' εἰκόνα της περισσότερο τῶν ἄλλων νοερῆ, λογικὴ καὶ πνευματικὴ (τέτοια εἶναι ἡ ἀνθρωπίνῃ ψυχῆ)⁴⁴, ὀφείλει νὰ φυλάττῃ τὴν τάξι της καὶ νὰ εἶναι μόνο ἔπειτα ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀκόλουθη, σ' αὐτὸν μόνο νὰ εἶναι ζευγμένη, νὰ ὑποτάσσεται καὶ νὰ πείθεται, καὶ μόνο πρὸς αὐτὸν νὰ βλέπῃ, νὰ στολίζῃ τὸν ἑαυτὸ της μὲ τὴν συνεχῆ μνήμη καὶ θεωρία αὐτοῦ καὶ

44. Τὸ τριαδικὸ τῆς εἰκόνας ὁ Γρηγόριος ἀποδίδει στὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία εἶναι νοερῆ, λογικὴ καὶ πνευματικὴ, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸ τριμερὲς τῆς θεότητος, Νουν, Λόγον, Πνεῦμα. Ὁ Νικήτας Στηθάτος τὸ ἀποδίδει στὸ τριμερὲς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ ψυχῆ, νοῦ καὶ λόγο,

πύρῳ ἀγάπῃ, δι' ὧν θαυμαστῶς πρὸς ἑαυτὴν ἐπισπᾶται, μᾶλλον δὲ ἐπεσπᾶτο ἦν ὅτε τὴν τῆς φύσεως ἐκείνης μυστικὴν καὶ ἀπόρρητον αἴγλην, καὶ τηνικαῦτα τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν ὡς ἀληθῶς ἔχει, ἐπίχαρις καὶ σοφὴ καὶ θεία διὰ ταύτης ἐκτελουμένη. Διδάσκεται γὰρ δι' αὐτῆς, ἡ παρουσίας ἐμφανῶς ἢ ἐγγιζούσης ἀφανῶς, ὡς ἐπὶ μᾶλλον νῦν, τὸν μὲν Θεὸν ὑπὲρ ἑαυτὴν, τὸν δὲ πλησίον ὡς ἑαυτὴν ἀγαπᾶν⁴⁵, κάντεῦθεν καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀξίαν τε καὶ τάξιν εἶδέναι καὶ συντηρεῖν, καὶ ἑαυτὴν ὡς ἀληθῶς ἀγαπᾶν. «Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν»⁴⁶, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα εἶναι τοῦ Θεοῦ⁴⁷ διασπῶν τε καὶ ἀχρειῶν, παραπλήσιον ὑφίσταται πάθος τοῖς ὑπὸ μανίας ἀνεπαισθήτως τὰς ἑαυτῶν ἐλεεινῶς διασπαράττουσι σάρκας. Ἀνεπαισθήτως γὰρ καὶ αὐτὸς λυμαίνεται καὶ ἀθλιώτατα διασπαράττει τὴν ἔμφυτον ἑαυτοῦ καλλονὴν, διαρρήσσων ἀφρόνως τὸν ὑπὸ τῆς ἀγάπης ἔνδον συμπληρούμενον τριαδικὸν καὶ ὑπερκόσμιον κόσμον τῆς ἰδίας ψυχῆς. Τί γὰρ ἀδικώτερον, τί δὲ ὀλεθριώτερον τοῦ τὸν κτίσαντα καὶ κοσμήσαντα κατ' εἰκόνα οἰκείαν, καὶ διὰ τοῦτο παρασχόντα τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀγάπης τὴν δύναμιν καὶ τοῖς ταύτῃ καλῶς χρωμένοις προσεπι-
 20 δαψιλευόμενον τὰς ἀπορρήτους δωρεὰς καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον μὴ μεμνησθαι καὶ καθορᾶν διηνεκῶς ἐθέλειν καὶ ἀγαπᾶν;

41 Ἐν τῶν τῆς ψυχῆς τῆς καθ' ἡμᾶς χειρόνων καὶ μᾶλλον καὶ πάνυ μᾶλλον τῶν ἄλλων χειρόν ὁ νοητὸς καὶ ἀρχέκακός ἐστιν ὄφτις, ἄγγελος νῦν τῆς καθ' ἑαυτὸν πονηρίας ἐκ τῆς πρὸς ἀνθρώπους πονηρᾶς ὑποθήκης γενόμενος· τοσοῦτο κατώτερός τε καὶ χειρόν ἀπάντων, ὅσον ἐπεθύμησεν ὑπερηφάνως ἐξομοιωθῆναι κατ' ἐξουσίαν τῷ κτίσαντι, παρ' οὗ τοσοῦτον ἐγκατελείφθη δικαίως, ὅποσον αὐτὸς φθάσας αὐτὸν ἐγκατέλιπε· τοσοῦτο δὲ ἐγκατέλιπεν, ὡς ἀντίθετος ἐκείνῳ καὶ ἀντικείμενος καὶ φα-

45. Ματθ. 22,37-39. Μάρκ. 12,30ε. Λουκᾶ 10,27.

46. Ψαλμ. 10,5.

μέ τῆ θερμότητι καὶ διάπυρη πρὸς αὐτὸν ἀγάπη, πράγματα μετὰ ὅποια προσελκύει πρὸς τὸν ἑαυτὸ της, ἢ μᾶλλον θὰ μπορούσε νὰ προσελκύσῃ κατὰ καιροὺς τὴν μυστικὴ καὶ ἀπόρρητη αἴγλη τῆς φύσεως ἐκείνης. Καὶ τότε ἔχει πραγματικὰ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, καθιστάμενη μετὰ τῆ βοήθεια αὐτῆς χαριτωμένη καὶ σοφὴ καὶ θεία. Διότι διδάσκεται ἀπὸ αὐτὴν, εἴτε ὅταν εἶναι παρούσα φανερὰ εἴτε ὅταν πλησιάζῃ ἀφανῶς, ὅπως περισσότερο τώρα συμβαίνει, ν' ἀγαπᾷ τὸν Θεὸ παραπάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν της καὶ τὸν πλησίον της σὰν τὸν ἑαυτὸ της⁴⁵, κι' ἔτσι νὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ διατηρῇ τὴν ἀξία καὶ τάξι της, καὶ ν' ἀγαπᾷ τὸν ἑαυτὸ της ἀληθινά. «Διότι ὅποιος ἀγαπᾷ τὴν ἀδικία μισεῖ τὴν ψυχὴ του»⁴⁶ καί, διασπώντας καὶ ἀχρειώνοντας τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ⁴⁷, ὑφίσταται πάθος παραπλήσιο μετὰ ἐκείνους πού ἀπὸ μανία κατασπαράζουν ἀνεπαίσθητα τὶς σάρκες τους ἐλεεινῶς. Καθ' ὅσον καὶ αὐτὸς καταστρέφει καὶ κατασπαράζει ἀθλιώτατα τὴν ἔμφυτη καλλονὴ του, ξεσχίζοντας μετὰ ἀφροσύνη τὸν ἀπὸ τὴν ἀγάπη διαμορφούμενο στὸ ἐσωτερικὸ τριαδικὸ καὶ ὑπερκόσμιον κόσμον τῆς ψυχῆς του. Διότι τί ὑπάρχει πιὸ ἀδικο, τί πιὸ ὀλέθριον ἀπὸ τὸ νὰ μὴ θέλῃ νὰ θυμᾶται καὶ νὰ ἀντικρύξῃ διαρκῶς καὶ νὰ ἀγαπᾷ ἐκεῖνον πού τὸν ἔκτισε καὶ τὸν διεκόσμησε σύμφωνα μετὰ τὴν εἰκόνα του καὶ γι' αὐτὸ τοῦ ἔδωσε τὴ δύναμι τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀγάπης, καὶ σ' ἐκείνους πού χρησιμοποιοῦν καλῶς αὐτὴ τὴ δύναμι πρόσφερε τὶς ἀπόρρητες δωρεές καὶ τὴν αἰώνια ζωή;

- 41 Ἐνα ἀπὸ τὰ χειρότερα κακὰ τῆς ψυχῆς μας, πάρα πολὺ χειρότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, εἶναι ὁ νοσητὸς καὶ ἀρχέκακος ὄφιν, πού τώρα ἔγινε ἄγγελος τῆς πονηρίας του λόγῳ τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους πονηρῆς ὑποβολῆς· τόσο κατώτερος καὶ χειρότερος εἶναι ἀπὸ ὅλους, ὅσο ἐπιχείρησε ὑπερήφανα νὰ ἐξομοιωθῇ σ' ἐξουσία μετὰ ἐκεῖνον πού τὸν ἔκτισε, ἀπὸ τὸν ὅποιο τόσο ἐγκαταλείφθηκε δίκαια ὅσο αὐτὸς τὸν ἐγκατέλειψε προσηγουμένως, καὶ τόσο τὸν ἐγκατέλειψε, ὥστε νὰ γίνῃ ἀντίθετος μ' ἐκεῖνον καὶ ἀν-

47. Γεν. 1,27.

νερωῶς ὑπεναντίος τελέσαι. Εἰ οὖν ἐκεῖνος ἀγαθότης ἐστὶ ζῶσα καὶ τῶν ζώντων ζωοποιός, αὐτόχρομα κακία οὗτός ἐστι νεκρὰ καὶ νεκροποιός. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ οὐσίαν ἔχων τὴν ἀγαθότητα καὶ τοῦ ἐναντίου, δηλαδή τῆς κακίας, φύσις ἀνεπίδεκτος ὢν, 5 ἄτε μὴδ' ἐγγίζειν δέον αὐτῷ τοὺς κακίας μετόχους ἡστινοσοῦν, πόσω μᾶλλον τὸν δημιουργὸν καὶ ἀρχηγὸν τῆς κακίας καὶ τοῖς ἄλλοις αἴτιον, τοῦτον ὡς πορρωτάτω ἑαυτοῦ ἀπωθεῖται· ὁ δὲ πονηρός, οὐ πονηρίαν ἀλλὰ ζωὴν ἔχων τὴν οὐσίαν, δι' ὃ καὶ ἀθάνατος διαμένει κατ' αὐτήν, δεκτικὴν μέντοι ταύτην καὶ κα- 10 κίας ἔχων καὶ αὐτεξουσιότητι τετιμημένος, ἴν' οἴκοθεν ὑποταττόμενος καὶ κολλώμενος τῇ ἀεννάῳ τῆς ἀγαθότητος πηγῇ, μέτοχος εἴη τῆς ὄντως ζωῆς, ἐπεὶ πρὸς τὴν κακίαν ἐκὼν οὗτος ἀπηυτομόλησε, στερεῖται τῆς ὄντως ζωῆς, ἀπωσθεὶς ταύτης δικαίως, ἧς ἀπέδρα φθάσας αὐτός, καὶ νεκρὸν γίνεται πνεῦμα, 15 οὐ κατ' οὐσίαν (οὐ γὰρ ἐστὶν οὐσία νεκρότητος), ἀλλὰ κατὰ ἀποβολὴν τῆς ὄντως ζωῆς. Ὁ δὲ κόρον μὴ λαμβάνων τῆς πρὸς κακίαν ὀρμῆς καὶ προστιθεὶς ἀθλιώτατα νεκροποιὸν ἑαυτὸν ποιεῖ πνεῦμα σπεύδων ἐπισπᾶν καὶ τὸν ἄνθρωπον πρὸς κοινω- νίαν τῆς οἰκείας νεκρώσεως.

42 Ὡς σκολιὸς τοὺς τρόπους καὶ πολλὸς ἐν δόλοις ὁ τῆς νεκρώσεως μεσίτης καὶ πρόξενος, τὸν σκολιὸν ὑποδύεται ὄφιν ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ παραδείσῳ ποτέ⁴⁸, οὐκ ὄφεις αὐτὸς γεγονώς (οὐδὲ γὰρ δύναται, ὅτι μὴ κατὰ φαντασίαν, ἢ δεῖν οὐκ ἔγνω τηνικαῦτα χρήσασθαι, μὴ ἄρα φωραθείη δεδιώς), ἀλλὰ μὴ θαρρῶν τὴν 25 φανερὰν ὀμιλίαν, προκρίνει τὴν δολεράν, καὶ ταύτην, καθ' ἣν μᾶλλον ἐθάρρει λαθεῖν· ἴν' ὡς φίλος ὀρώμενος τὰ τῶν ἐχθίστων ἀφανῶς εἰσηγήσῃται καὶ τῷ ἐξαισίῳ τῆς προσλαλιᾶς (οὐδὲ γὰρ ἦν λογικὸς ὁ αἰσθητὸς ὄφεις, οὐδ' ἐφαίνετο δύνασθαι

τικείμενος καὶ φανερὰ ἐναντίος. Ἐάν λοιπὸν ἐκεῖνος εἶναι ζωντανὴ ἀγαθότης καὶ ζωοποιὸς τῶν ζώντων, αὐτὸς εἶναι ἀκριβῶς κακία νεκρὴ καὶ νεκροποιὸς. Ἐκεῖνος, ἐπειδὴ ἔχει οὐσία τὴν ἀγαθότητα καὶ εἶναι ἀνεπίδεκτη φύσις τοῦ ἐναντίου, δηλαδὴ τῆς κακίας, διότι δὲν πρέπει οὔτε νὰ τὸν ἐγγίζουσιν οἱ μέτοχοι ὅποιασδήποτε κακίας, πόσο μᾶλλον ἀπωθεῖ ὅσο τὸ δυνατὸ μακρύτερα ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ τὸν δημιουργὸ καὶ ἀρχηγὸ καὶ αἴτιο τῆς κακίας γιὰ τοὺς ἄλλους· ἐνῶ ὁ πονηρὸς, ἐπειδὴ ἔχει τὴν οὐσία ὄχι πονηρία ἀλλὰ ζωὴ, γι' αὐτὸ καὶ παραμένει ἀθάνατος κατ' αὐτήν, ἔχοντας ὅμως αὐτὴν δεκτικὴ τῆς κακίας καὶ τιμημένος μὲ αὐτεξουσιότητα, ὥστε, ὑποτασσόμενος ἀπὸ μόνος του καὶ προσκολλώμενος πρὸς τὴν ἀέννηα πηγὴ τῆς ἀγαθότητος, νὰ μπορέσῃ νὰ γίνῃ μέτοχος τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, αὐτὸς, ἐπειδὴ αὐτομόλησε μὲ τὴ θέλησί του πρὸς τὴν κακία, στερεῖται τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, ἀποβληθεὶς ἀπὸ αὐτὴν δίκαια, ἐφ' ὅσον ὁ ἴδιος ἀπέδρασε προηγουμένως, καὶ γίνεται νεκρὸ πνεῦμα, ὄχι ὡς πρὸς τὴν οὐσία (διότι δὲν ὑπάρχει οὐσία νεκρότητος), ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀποβάλλει τὴν ἀληθινὴν ζωὴν. Ἐκεῖνος δὲ ποὺ δὲν χορταίνεται ἀπὸ τὴν πρὸς τὴν κακία ὁρμὴν, ἀλλὰ τὴν αὐξάνει ἀθλιώτατα, καθιστᾷ τὸν ἑαυτοῦ νεκροποιὸ πνεῦμα, σπεύδοντας νὰ ἐλκύσῃ καὶ τὸν ἄνθρωπο πρὸς κοινωνία τῆς νεκρώσεώς του.

- 42 Ὁ μεσίτης καὶ πρόξενος τῆς νεκρώσεως, σὰν στραβὸς στοὺς τρόπους καὶ πολυμήχανος στοὺς δόλους, ὑποδύεται κάποτε στὸν παράδεισο τοῦ Θεοῦ τὸ στραβὸ φίδι⁴⁸, χωρὶς αὐτὸς νὰ γίνῃ φίδι (διότι ἄλλωστε δὲν μπορεῖ παρὰ μόνον κατὰ φαντασία, τὴν ὁποία δὲν ἐγνώριζε ὅτι ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσῃ τότε, μὴ τυχὸν συλληφθῆ νὰ φοβᾶται), ἀλλὰ μὴ τολμώντας τὴν φανερὴ ὀμλία, προκρίνει τὴν δολερήν· κι' αὐτὴν ἀκριβῶς ποὺ ἤλπιζε περισσότερο ὅτι θὰ διέφευγε τὴν προσοχήν, ὥστε, βλεπόμενος σὰν φίλος, νὰ εἰσηγηθῆ ἀφανῶς τὰ ἐχθρικότατα, καὶ μὲ τὴν λαμπρὴν προσλαλιά (διότι τὸ αἰσθητὸ φίδι δὲν ἦταν λογικὸ οὔτε

48. Γέν. 3,1.

φωνήν ἀφιέναι πρότερον) ἐκστήσῃ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὄλην ἐπισπάσῃται καὶ ταῖς μηχαναῖς εὐχείρωτον ποιήσῃται τὴν ἀκούουσαν, ἵνα γυμνάσῃ ταύτην εὐθύς ἐντεῦθεν τοῖς χείροσιν ὑποτάσσεσθαι καὶ δουλεύειν ἐκείνοις, ὧν βασιλεύειν ἀξίως ἔλαχεν, ὡς
 5 μόνῃ τῶν κατ' αἴσθησιν ζώντων χειρὶ Θεοῦ καὶ λόγῳ τετιμημένη καὶ κατ' εἰκόνα γενομένη τοῦ κτίσαντος⁴⁹. Ἐνδίδωσι δὲ ὁ Θεός, ἴν' ἰδῶν ὁ ἄνθρωπος προσαγομένην τὴν συμβουλήν ἐκ τοῦ χείρονος (πόσω γὰρ χείρων ὄφεις ἀνθρώπου καὶ πόσω σαφῶς!) συνῆ μῆδαμῶς οὔσαν λυσιτελεῖν, καὶ ἀναξιοπαθήσῃ τὴν
 10 πρὸς τὸ φανερώς χεῖρον ὑποταγήν, καὶ φυλάξῃ τὴν οἰκείαν ἀξίαν, ἅμα δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸν κτίσαντα πίστιν, τὴν ἐκείνου τηρῶν ἐντολήν· καὶ νικητῆς ραδίως τελέσῃ τοῦ ἐκπεσόντος τῆς ὄντως ζωῆς καὶ λάβῃ δικαίως τὴν μακαρίαν ἀθανασίαν καὶ διαμένη ζῶν ἐνθεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας.

43 Οὐδὲν ἀνθρώπου κρεῖττον, ὥστε βουλεύσασθαι καὶ γνώμην εἰσενεγκεῖν καὶ δι' αὐτῆς γνῶναι καὶ πορίσασθαι τὸ συνοῖσον, μόνον εἰ φυλάττει τὴν ἑαυτοῦ τάξιν καὶ γινώσκει ἑαυτὸν καὶ τὸν μόνον ἑαυτοῦ κρεῖττω καὶ τηρεῖ μὲν ἃ παρ' ἐκείνου μάθοι τοῦ κρεῖττονος, εἰς ἃ δὲ μὴ παρ' ἐκείνου μάθοι, σύμβουλον
 20 ἐκείνον μόνον συμπαραλαμβάνει βουλεύων. Καὶ οἱ ἄγγελοι γάρ, εἰ καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς εἰσι τὴν ἀξίαν, ἀλλ' ὑπηρετοῦνται καὶ οὗτοι τοῖς ὑπὲρ ἡμῶν ἐκείνου βουλεύμασιν. «Διάκονοι γάρ εἰσιν ἀποστελλόμενοι διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν»⁵⁰.
 25 μᾶλλον δὲ οὐ πάντες ἀλλὰ κάκεινων οἱ ἀγαθοὶ καὶ φυλάξαντες τὴν ἑαυτῶν τάξιν. Ἐχουσι γὰρ κάκεινοι παρὰ Θεοῦ νοῦν καὶ λόγον καὶ πνεῦμα, συμφυῆ τὰ τρία ταῦτα, καὶ τῶ δημιουργῶ Νῶ καὶ Λόγῳ καὶ Πνεύματι καθ' ἡμᾶς ὀφείλουσι πείθεσθαι.

49. Γεν. 1,27.

ἐφαινόταν ὅτι μποροῦσε ν' ἀφήσῃ προηγουμένως φωνή) νὰ ἐκστασιάσῃ καὶ νὰ ἐλκύσῃ πρὸς τὸν ἑαυτό του καὶ μὲ μηχανὲς νὰ καταστήσῃ εὐάλωτη ὁλόκληρη τὴν ἀκούουσα, ὥστε νὰ τὴν γυμνάσῃ εὐθύς ἀμέσως νὰ ὑποτάσσεται στὰ χειρότερα ἀπὸ ἐδῶ καὶ στὸ ἐξῆς καὶ νὰ δουλεύῃ σ' ἐκεῖνα, πού τῆς ἔλαχε νὰ κυβερνᾷ ἀξίως, ἀφοῦ ἦταν ἡ μόνη ἀπὸ τὰ κατ' αἴθησι ζῶντα πού ἦταν τιμημένη μὲ τὸ χέρι καὶ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ κι' ἔγινε κατ' εἰκόνα ἐκείνου πού τὴν ἔκτισε⁴⁹. Ὑποχωρεῖ ὁ Θεός, ὥστε ὁ ἄνθρωπος, βλέποντας νὰ προσφέρεται ἢ συμβουλή ἀπὸ τὸν χειρότερο (πράγματι πόσο χειρότερο εἶναι τὸ φίδι ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ πόσο σαφῶς χειρότερο!), νὰ καταλάβῃ ὅτι δὲν εἶναι καθόλου ὠφέλιμη, ὅτι θὰ ἀναξιοπαθήσῃ μὲ τὴν ὑποταγὴ του στὸ φανερὰ χειρότερο, κι' ἔτσι νὰ φυλάξῃ τὴν ἀξία του, καὶ συγχρόνως καὶ τὴν πίστι πρὸς ἐκεῖνο πού τὸν ἔκτισε, τηρώντας τὴν ἐντολὴ ἐκείνου, καὶ ν' ἀποθῆ εὐκολα νικητῆς ἐκείνου πού ἐξέπεσε ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ ζωὴ, νὰ λάβῃ δίκαια τὴν μακάρια ἀθανασία, καὶ νὰ διαμένῃ ζώντας ἐνθεὸς στοὺς αἰῶνες.

- 43 Τίποτε δὲν εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὥστε νὰ σκεφθῆ καὶ νὰ σχηματίσῃ γνώμη καὶ μὲ τὴ βοήθεια αὐτῆς νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ εὔρῃ τὸ συμφέρον, ἀρκεῖ ἀποφασιστικὰ νὰ φυλάττῃ τὴν τάξι του, νὰ γνωρίζῃ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸν μόνον ἀνώτερο ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, καὶ νὰ τηρῆ ὅσα μάθη ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ἀνώτερο, σ' ὅσα ὅμως δὲν μάθη ἀπὸ ἐκεῖνον, νὰ συμπαραλαμβάνη μόνον ἐκεῖνον σύμβουλο. Διότι καὶ οἱ ἄγγελοι, ἂν καὶ εἶναι ἐπάνω ἀπὸ ἡμᾶς στὴν ἀξία, ὑπηρετοῦν κι' αὐτοὶ τὰ πάνω ἀπὸ ἡμᾶς βουλευμάτα ἐκείνου. Καθ' ὅσον εἶναι διάκονοι, «πού ἀποστέλλονται γιὰ ἐκείνους πού πρόκειται νὰ κληρονομήσουν τὴ σωτηρία»⁵⁰, μᾶλλον ὅμως ὄχι ὅλοι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκείνους οἱ ἀγαθοί, πού ἐφύλαξαν τὴν τάξι τους. Διότι κι' ἐκεῖνοι ἔχουν ἀπὸ τὸν Θεὸ νοῦ καὶ λόγο καὶ πνεῦμα, συμφυῆ αὐτὰ τὰ τρία, καὶ ὀφείλουν, ὅπως ἡμεῖς, νὰ πείθωνται στὸν δημιουργὸ Νοῦ καὶ Λό-

50. Ἐβρ. 1, 14.

Καὶ πλεονεκτοῦσι μὲν ἡμῶν ἐν πολλοῖς, ἔστι δ' ἐφ' ὧν ἡμῶν ἀποδέουσιν, ὡς ἔφημέν τε καὶ λέξομεν, πρὸς τὸ τελεῖν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος⁵¹, δι' ἃ καὶ μᾶλλον ἐκείνων ἡμεῖς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγόναμεν.

44 Ὑπηρετεῖν ὠρισμένων δυνατῶς τῶν ἀγγέλων τῷ κτίσαντι καὶ μόνον ἄρχεσθαι κληρωσαμένων, ἄρχειν δὲ τῶν μετ' αὐτοὺς οὐ ταχθέντων, εἰ μὴ ἄρα πεμφθεῖεν εἰς τοῦτο παρὰ τοῦ κρατουῦντος τῶν ὄλων, ὁ Σατὰν ἄρχειν ἐπεθύμησεν ὑπερηφάνως παρὰ γνώμην τοῦ κτίσαντος· καὶ τὴν ἑαυτοῦ τάξιν μετὰ τῶν
10 συναποστάντων ἀγγέλων ἀπολιπὼν, ἐγκαταλιμπᾶνεται δικάϊως παρὰ τῆς ὄντως ζωτικῆς καὶ φωτιστικῆς πηγῆς, καὶ θάνατον ἐνδύεται καὶ ζόφον αἰώνιον. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἄρχεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄρχειν τέτακται τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων⁵², βασκάνοις ὄμμασι τούτῳ προσιδὼν ὁ ἀρχέκακος, πᾶση
15 μηχανῇ χρῆται τοῦτον τῆς ἀρχῆς καθελεῖν. Βία δ' οὐκ ἔχων, ἅτε κωλυόμενος παρὰ τοῦ πάντων κρατουῦντος, ὃς τὴν λογικὴν φύσιν ἐδημιούργησεν ἐλεύθερόν τε καὶ αὐτεξούσιον, σὺν δόλω προσάγει τὴν καθαιρήσουσαν τῆς ἀρχῆς συμβουλήν· καὶ κλέπτει, μᾶλλον δὲ πείθει, τὸν ἄνθρωπον, περιδεῖν μὲν καὶ παρ'
20 οὐδὲν θέσθαι καὶ ἀθετῆσαι, μᾶλλον δὲ καὶ ἀντιτάξασθαι καὶ ταναντία πρᾶξαι τῆς παρὰ τοῦ κρείττονος δεδομένης ἐντολῆς τε καὶ συμβουλῆς, καὶ ὡς κοινωνήσαντα τῆς ἀποστασίας κοινωνῆσαι καὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν αἰωνίου ζόφου καὶ τῆς νεκρώσεως.

45 Ὅτι δὲ καὶ ἡ λογικὴ ψυχὴ ἔστιν ὡς νεκροῦται, καίτοι ζωὴν
25 ἔχουσα τὸ εἶναι, Παῦλος ὁ μέγας ἡμᾶς ἐδίδαξε γράφων· «ἡ σπαταλῶσα χήρα ζῶσα τέθνηκεν»⁵³. Εἰρῆσθαι μὲν οὖν ἐκείνω τοῦτο καὶ περὶ τοῦ προκειμένου νῦν, τῆς λογικῆς δηλονότι ψυ-

51. Γεν. 1,27.

52. Γεν. 1,28. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ κατασκευῆς 4, ΕΠΕ 5,36εε. Νι-

γο και Πνεῦμα. Καὶ πλεονεκτοῦν βέβαια σὲ πολλὰ ἀπέναντί μας, ἀλλὰ σὲ μερικὰ ὑστεροῦν ἀπὸ μᾶς, ὅπως εἶπαμε καὶ θὰ εἰποῦμε ἀκόμη, γιὰ νὰ εἶναι κατ' εἰκόνα ἐκείνου ποὺ τοὺς ἔκτισε⁵¹, ἕξ αἰτίας τῶν ὁποίων ἐμεῖς ἐγίναμε περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

44 Ἐνῶ οἱ ἄγγελοι ὠρίσθησαν νὰ ὑπηρετοῦν κατὰ δύναμι τὸν κτίστη καὶ ἐκληρώθησαν μόνο νὰ ἄρχωνται, ἀλλὰ δὲν ἐτάχθησαν νὰ ἄρχουν στοὺς ἔπειτα ἀπὸ αὐτούς, ἂν δὲν σταλοῦν γι' αὐτὸ ἀπὸ τὸν παντοκράτορα, ὁ Σατανᾶς ἐπεθύμησε νὰ ἄρχη μὲ ὑπερηφάνεια παρὰ τὴ γνώμη τοῦ κτίστη. Καὶ ἀφοῦ ἐγκατέλειψε τὴν τάξι του μαζί μὲ τοὺς συναποστάτες ἀγγέλους, ἐγκαταλείπεται δίκαια ἀπὸ τὴν ἀληθινὰ ζωτικὴ καὶ φωτιστικὴ πηγὴ, καὶ ἐνδύεται θάνατο καὶ αἰώνιον ζόφο. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ταχθῆ μόνο νὰ ἄρχεται ἀλλὰ καὶ νὰ ἄρχη ὅλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς⁵², ὁ ἀρχέκακος ὄφιν, παρατηρώντας τον μὲ φθονερὰ μάτια, χρησιμοποιοεῖ κάθε μηχανὴ γιὰ νὰ τὸν καθαιρέσῃ ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Μὴ μπορώντας ὅμως μὲ βία, ἀφοῦ ἐμποδιζόταν ἀπὸ τὸν παντοκράτορα ποὺ ἐδημιούργησε τὴν λογικὴ φύσι ἐλεύθερη καὶ αὐτεξούσια, προσφέρει μὲ δόλο τὴν συμβουλή ποὺ θὰ τὸν καθαιροῦσε ἀπὸ τὴν ἀρχή· καὶ πλανᾶ, ἢ καλύτερα πείθει τὸν ἄνθρωπο νὰ παραβλέψῃ καὶ νὰ μὴ ὑπολογίσῃ καὶ ν' ἀθετήσῃ τὴν ἀπὸ τὸν ἀνώτερο δοσμένη ἐντολὴ καὶ συμβουλή, μᾶλλον δὲ ν' ἀντιταχθῆ καὶ νὰ πράξῃ τὰ ἀντίθετα ἀπ' αὐτήν, καί, ἀφοῦ θὰ ἐκοινωνοῦσε τῆς ἀποστασίας, νὰ κοινωνήσῃ καὶ τοῦ αἰώνιου ζόφου καὶ τῆς νεκρώσεως ποὺ χαρακτηρίζει αὐτόν.

45 Ὅτι μερικὲς φορές νεκρώνεται καὶ ἡ λογικὴ ψυχὴ, ἂν καὶ βέβαια ἔχει ζωὴ τὴν ὑπαρξί, μᾶς τὸ ἐδίδαξε ὁ μέγας Παῦλος γράφοντας «ἡ χήρα ποὺ εἶναι σπάταλη ἔχει πεθάνει ζωντανή»⁵³. Τὸ ὅτι αὐτὸ ἔχει λεχθῆ ἀπὸ ἐκεῖνον καὶ γιὰ τὸ προκείμενο

κήτα Στηθάτου, *Περὶ ψυχῆς* 45.

53. Α' Τιμ 5, 6.

χῆς, οὐ χειρόν ἂν εἰπεῖν εἶη. Ἡ γὰρ ἐστερημένη τοῦ πνευματικοῦ
 νυμφίου ψυχῆ, εἰ μὴ συνεσταλμένη καὶ πενθοῦσα ἦ καὶ τὸν στε-
 νὸν καὶ τεθλιμμένον βίον τῆς μετανοίας ἀνύουσα⁵⁴, ἀλλὰ διαχε-
 ομένη καὶ ταῖς ἡδοναῖς ἑαυτὴν ἐφιεῖσα καὶ σπαταλῶσα, ζῶσα
 5 (καὶ γὰρ κατ' οὐσίαν ἐστὶν ἀθάνατος) τέθνηκε. Καὶ γὰρ ἐστὶ δε-
 κτικὴ θανάτου τοῦ χειρόνος, ὡσπερ καὶ ζωῆς τῆς ἀμείνονος. Εἰ
 δὲ καὶ χήραν λέγει τὴν ἐστερημένην τοῦ σωματικοῦ νυμφίου,
 σπαταλῶσα καὶ ζῶσα κατὰ σῶμα πάντως τέθνηκε, φησί, κατὰ
 ψυχὴν· ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν ὁ αὐτός, ὅτι «νεκροὺς ἡμᾶς ὄν-
 10 τας τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ»⁵⁵. Τί δὲ ὁ
 εἰπὼν, «ἐστὶν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, καὶ ἐστὶν ἁμαρτία μὴ
 πρὸς θάνατον»⁵⁶; Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος, ἀφεῖναί τινι προστάξας
 τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς νεκρούς⁵⁷, τοὺς ἐνταφιαστάς ἐκεί-
 νους, κατὰ σῶμα ζῶντας, νεκροὺς πάντως κατὰ ψυχὴν ἀπεφή-
 15 νατο.

46 Ἐκστήσαντες ἐκόντες ἑαυτοὺς οἱ τοῦ γένους προπάτορες
 τῆς τοῦ Θεοῦ μνήμης καὶ θεωρίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐντολῆς ἀλο-
 γήσαντες καὶ τῷ νεκρῷ τοῦ Σατὰν ὁμονοήσαντες πνεύματι καὶ
 τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου φαγόντες⁵⁸ παρὰ γνώμην τοῦ κτίσαν-
 20 τος, γυμνωθέντες τῶν ἐκ τῆς ἄνωθεν αἴγλης φωτεινῶν καὶ
 ζωτικῶν ἐνδυμάτων, νεκροί, φεῦ, ὡς ὁ Σατὰν, καὶ αὐτοὶ κατὰ
 πνεῦμα γεγόνασιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Σατὰν, οὐ νεκρὸν ἐστὶ πνεῦμα μό-
 νον, ἀλλὰ καὶ νεκροῦν τοὺς ἐγγίζοντας, τοῖς δὲ μετασχοῦσι τῆς
 ἐκείνου νεκρώσεως καὶ σῶμα παρῆν, δι' οὗ καὶ συνεπεράνθη
 25 πρὸς ἔργον ἐλθοῦσα ἢ νεκροποιὸς συμβουλή, μεταδιδόασι, φεῦ,
 καὶ τοῖς οἰκείοις σώμασι τὰ νεκρὰ καὶ νεκροποιὰ ἐκεῖνα πνεύ-
 ματα τῆς νεκρώσεως. Κἂν διελύθη παραυτὰ πρὸς γῆν ἐπιστρέ-

54. Βλ. Ματθ. 7,14.

55. Ἐφ. 2,5.

56. Ἰω. 5,16-17.

τώρα θέμα, δηλαδή για τὴ λογικὴ ψυχὴ, δὲν θὰ ἦταν χειρότερο νὰ λεχθῆ. Διότι ἡ ψυχὴ ποὺ στερεῖται τὸν πνευματικὸ νυμφίο, ἂν δὲν εἶναι συνεσταλμένη καὶ πενθοῦσα, ἂν δὲν διανύη τὸν στενὸ καὶ θλιμμένο βίο τῆς μετάνοιας⁵⁴, ἀλλὰ διαχέεται, ρίπτει τὸν ἑαυτὸ της καὶ τὸν σπαταλᾷ στὶς ἡδονές, τότε πεθαίνει ζωντανή· διότι κατ' οὐσίαν εἶναι ἀθάνατος. Πράγματι εἶναι δεκτικὴ τοῦ χειροτέρου θανάτου, ὅπως καὶ τῆς καλύτερης ζωῆς. Διότι, ἂν καὶ χήρα λέγει ἐκείνην ποὺ στερεῖται τὸν σωματικὸ νυμφίο, αὐτὴ σπαταλώντας καὶ ζώντας κατὰ σῶμα, ὅπωςδὴποτε, λέγει, ἔχει πεθάνει ὡς πρὸς τὴν ψυχὴ· ἐπειδὴ καὶ ἄλλοῦ λέγει ὁ ἴδιος, ὅτι «ἐνῶ ἡμαστέ νεκροὶ ἀπὸ τὰ παραπτώματα, μᾶς ἐζωοποίησε μὲ τὸν Χριστό»⁵⁵. Τί ἐννοεῖ ἐκεῖνος ποὺ εἶπε, «ὑπάρχει ἁμαρτία πρὸς θάνατον καὶ ὑπάρχει ἁμαρτία ὄχι πρὸς θάνατον»⁵⁶; Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος, ὅταν πρόσταξε κάποιον ν' ἀφήσῃ τοὺς νεκροὺς νὰ θάψουν τοὺς νεκροὺς των⁵⁷, ἐκείνους τοὺς ἐνταφιαστές, ποὺ ζοῦν ὡς πρὸς τὸ σῶμα, ὅπωςδὴποτε τοὺς ἐκήρυξε νεκροὺς ὡς πρὸς τὴν ψυχὴ.

- 46 Οἱ προπάτορες τοῦ γένους, καθὼς ἀπεμάκρυναν τοὺς ἑαυτοῦς των μὲ τὴ θέλησί τους ἀπὸ τὴ μνήμη καὶ θεωρία τοῦ Θεοῦ, περιφρόνησαν τὴν ἀπὸ ἐκεῖ ἐντολῆ, συμφώνησαν μὲ τὸ νεκρὸ πνεῦμα τοῦ Σατανᾶ καὶ ἔφαγαν ἀπὸ τὸ ἀπαγορευμένο ξύλο⁵⁸ παρὰ τὴ γνώμη τοῦ κτίστη, ἀφοῦ ἐγυμνώθηκαν ἀπὸ τὰ φωτεινὰ καὶ ζωτικὰ ἐνδύματα ποὺ δίνονται ἀπὸ τὴν ἄνωθεν αἴγλη, ἔγιναν καὶ αὐτοὶ νεκροὶ, ἀλλοίμονο, ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα, σὰν τὸν Σατανᾶ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Σατανᾶς δὲν εἶναι μόνο νεκρὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ νεκρώνει ἐκείνους ποὺ τὸν πλησιάζουν, καὶ σὲ ἐκείνους ποὺ μετέσχον τῆς νεκρώσεως ἐκείνου ὑπῆρχε καὶ σῶμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ νεκροποιὸς συμβουλή ἐφαρμόσθηκε στὴν πράξι, τὰ νεκρὰ καὶ νεκροποιὰ ἐκεῖνα πνεύματα μεταδίδουν, ἀλλοίμονο, ἀπὸ τὴ νέκρωσι στὰ οἰκεῖα σώματά τους. Καὶ θὰ διαλυό-

57. *Ματθ.* 8, 22.

58. *Γεν.* 2, 17. 3, 6.

ψαν ὄθεν ἐλήφθη τὸ ἀνθρώπινον σῶμα⁵⁹, εἰ μὴ προμηθεΐα καὶ δυνάμει συνεχόμενον κρείττονι τὴν ἀπόφασιν ἐκαρτέρει τοῦ ρήματι μόνῳ τὰ πάντα φέροντος⁶⁰, ἧς χωρὶς οὐδὲν ἐκτελεῖται τῶν τελουμένων. Ἐκφέρεται δ' ἐκείνη σὺν δίκῃ πάντοτε. «Δίκαιος γὰρ ὁ Κύριος», κατὰ τὸν θεῖον Ψαλμῶδὸν εἶπεῖν, «καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν»⁶¹.

47 «Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε»⁶², κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀλλὰ καὶ γενέσθαι τοῦτον ἐκώλυσεν, ἐφ' ὅσον ἐχρῆν καὶ μετὰ δικαιοσύνης ἐξῆν κωλύειν τοὺς αὐτεξουσίους παρ' αὐτοῦ γεγο-
 10 νότας. Προεισήνεγκε γὰρ βουλήν ἀπαθανατίζουσαν καί, προασφαλιζόμενος ἄγαν τὴν ζωοποιὸν συμβουλήν, οἰκείαν ἐποίησεν ἐντολήν καὶ προηγόρευσε φανερώς καὶ ἠπειλήσε, θάνατον εἶναι διατεινόμενος τῆς ζωούσης ἐντολῆς τὴν ἀθέτησιν⁶³, ὡς ἂν ἡ πόθῳ ἢ γνώσει ἢ φόβῳ τὴν τοῦ θανάτου πεῖραν φυλάζωνται.
 15 Τὸ γὰρ ἐκάστου τῶν κτισμάτων συμφέρον ὁ Θεὸς καὶ φιλεῖ καὶ γινώσκει καὶ δύναται. Εἰ μὲν οὖν ἐγίνωσκε μόνον, οὐκ ἐφίλει δέ, τάχ' ἂν αὐτὸς εἰργων, ἀτέλεστον ἠφίει τὸ καλῶς γινωσκόμενον. Εἰ δ' ἀγαπῶν οὐκ ἐγίνωσκεν ἢ οὐκ ἐδύνατο, τάχ' ἂν καὶ μὴ τούτου ἐκόντος εἶναι τὸ παρ' αὐτοῦ ποθούμενόν τε καὶ γινω-
 20 σκόμενον, ἀτέλεστον διετέλεσεν. Ἐπεὶ δὲ τὸ συμφέρον ἡμῖν μάλιστα καὶ φιλεῖ καὶ γινώσκει καὶ δύναται, ὃ τι ποτ' ἂν μὲν ἡμῖν κἂν ἀκουσίως ἐπέρχηται παρ' ἐκείνου, καὶ συμφερόντως πάντως ἡμῖν ἐπέρχεται. Πρὸς δ' ὃ ἂν ἡμεῖς ἐκουσίως αὐτομολήσωμεν, ὡς αὐτεξουσίου τυχόντες φύσεως, πολὺ τὸ δέος μὴ ἀσύμ-
 25 φορον εἶη. Ὅταν δὲ καὶ τοῦ Θεοῦ προμηθουμένου φανερώς τι

59. Γεν. 2,7· 3,19.

60. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 46 μέχρι τὸ σημεῖο αὐτὸ περιέχεται καὶ στὴν Ὀμιλία 31,13. ΕΠΕ 10,292ε.

ταν ἀμέσως, ἀφοῦ ἐπέστρεφε πρὸς τὴν γῆ ἀπὸ ὅπου ἐλήφθηκε τὸ ἀνθρώπινο σῶμα⁵⁹, ἄν, συγκρατούμενο μὲ ἀνώτερη πρόνοια καὶ δύναμι, δὲν ἐπερίμενε τὴν ἀπόφασιν ἐκείνου πού βασιτάζει τὰ πάντα μὲ μόνον τὸν λόγο⁶⁰, χωρὶς τὴν ὁποία τίποτε ἀπὸ τὰ τελοῦμενα δὲν παγματοποιεῖται. Ἐκφέρεται δὲ ἐκείνη ἡ ἀπόφασιν πάντοτε μὲ δικαιοσύνη· «διότι ὁ Κύριος εἶναι δίκαιος», γιὰ νὰ ἐκφρασθοῦμε σύμφωνα μὲ τὸν θεῖο Ψαλμωδῶ, «καὶ ἀγάπησε τὰ δίκαια»⁶¹.

47 «Ὁ Θεὸς δὲν ἔκαμε τὸν θάνατον», σύμφωνα μὲ τὴ Γραφή⁶², ἀλλὰ καὶ τὸν ἐμπόδισε νὰ γίνῃ, ἐφ' ὅσον ἔπρεπε κι' ἦταν δυνατὸ νὰ ἐμποδίση μὲ δικαιοσύνη αὐτοὺς πού ἔγιναν ἀπὸ αὐτὸν αὐτεξούσιοι. Διότι προηγουμένως ἔφερε βουλή πού ἀπαθανατίζει καί, κατοχυρώνοντας ἀπὸ πρὶν τὴν ζωοποιὸ συμβουλή, ἐξέφρασε ἰδιαίτερη ἐντολή καὶ διεκήρυξε φανερὰ καὶ ἀπειλήσε, διατρανώνοντας ὅτι ἡ ἀθέτησις τῆς ζωτικῆς ἐντολῆς εἶναι θάνατος⁶³, ὥστε νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τὴν πείρα τοῦ θανάτου ἢ ἀπὸ πόθου ἢ ἀπὸ γνῶσι ἢ ἀπὸ φόβου. Διότι ὁ Θεὸς καὶ ἀγαπᾷ καὶ γνωρίζει καὶ μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ συμφέρον τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ κτίσματα. Ἄν λοιπὸν τὸ ἐγνώριζε μόνον, ἀλλὰ δὲν τὸ ἀγαποῦσε, ἴσως ἐμποδίζοντάς το ὁ ἴδιος, θὰ ἄφηνε ἀνεκτέλεστο τὸ καλῶς γνωριζόμενον. Ἄν πάλι ἀγαπῶντας το δὲν τὸ ἐγνώριζε καὶ δὲν τὸ κατῶρθωνε, ἴσως καὶ χωρὶς τὴ θέλησι αὐτοῦ τὸ ἀπὸ αὐτὸν ποθοῦμενον καὶ γινωσκόμενον θὰ παρέμενε ἀνεκτέλεστο. Ἐπειδὴ ὅμως ἀγαπᾷ καὶ γνωρίζει καὶ κατορθώνει ἐκεῖνο πού μᾶς συμφέρει ἰδιαιτέρως, ὅ,τι ἐπέρχεται σὲ μᾶς, ἔστω καὶ χωρὶς τὴ θέλησί μας, ἀπὸ ἐκεῖνον, ἐπέρχεται ὅπωςδήποτε πρὸς ὠφέλεια δική μας. Ἐκεῖνο ὅμως πρὸς τὸ ὁποῖο θ' αὐτομολήσωμε ἐμεῖς μὲ τὴ θέλησί μας, ἀφοῦ διαθέτομε αὐτεξούσια φύσι, ὑπάρχει πολὺ φόβος μήπως εἶναι ἀσύμφορον. Ὅταν ὅμως καὶ μὲ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἀπαγορευθῇ φανερὰ κάτι ἀπὸ ὅλους, ὅπως στὸν παραδει-

61. Ψαλμ. 10,7.

62. Σοφ. Σολ 1,13.

63. Γεν. 2,17.

τῶν ἀπάντων ἀπαγορευθεῖη, ὡς ἐν παραδείσῳ⁶⁴ κὰν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐν τοῖς τοῦ Ἰσραὴλ ἐκγόνοις διὰ τῶν προφητῶν, ὡς ἐν τῷ τῆς χάριτος νόμῳ διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτῶν διαδόχων, φανερῶς ἀλυσιτελέστατον ἐστὶ καὶ ὀλεθριώτατον, οἴκοθεν ἐκεῖνο ποθεῖν καὶ πρὸς ἐκεῖνο σπεύδειν. Κὰν τις τοῦθ' ἡμῖν προτείνῃ καὶ πρὸς τοῦτο σπεύδειν ἐνάγῃ, λόγοις πείθων ἢ προσφιλεῖ θέλγων σχήματι, φανερῶς οὗτος ὑπεναντίος ἡμῶν ἐστὶ τῇ ζωῇ καὶ πολέμιος.

48 Ἔδει τοίνυν ἢ πόθῳ τοῦ ζῆν ποθοῦντος ἡμᾶς (τί γὰρ καὶ
 10 ζῶντας ἔκτισεν, εἰ μὴ τοῦτ' ἐφίλει διαφερόντως;) ἢ τῷ γινώσκειν μᾶλλον ἡμῶν εἰδέναί τὸ συμφέρον ἡμῶν ἐκεῖνον (πῶς γὰρ οὐκ ἀσυγκρίτως μᾶλλον ὁ παρασχὼν ἡμῖν τὴν γνῶσιν καὶ τῶν γνῶσεων Κύριος;⁶⁵), ἢ φοβηθέντας αὐτοῦ τὸ παντοδύναμον κράτος, μὴ κλαπῆναι, μὴ θελχθῆναι, μὴ πεισθῆναι τηνικαῦ-
 15 τα τὴν ἐντολὴν ἐκείνου καὶ συμβουλὴν ἀθετῆσαι, καθάπερ οὐδὲ νῦν τὰς μετ' ἐκείνην ἡμῖν δεδομένας σωτηρίου ἐντολάς τε καὶ συμβουλάς. Ἐπεὶ δ' ὡσπερ νῦν οἱ μὴ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀντικαθίστασθαι γενναίως αἰρούμενοι, παρ' οὐδὲν τὰς θείας ἐντολάς τιθέμενοι, τὴν ἐναντίαν χωροῦσι, ταυτὸ δ' εἶπεῖν, τὴν πρὸς
 20 τὸν ἔνδον καὶ αἰώνιον θάνατον, ἂν μὴ μετανοίῃ τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν ἀνακτήσονται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ξυνωρίς ἐκείνη τῶν προπατόρων, οὐκ ἀντιστάντες τοῖς ἀπειθῆσαι πείθουσι, τὴν ἐντολὴν παρεῖδον, εἰς ἔργον εὐθὺς ἐξέβη τοῦ σὺν δίκῃ κρίνοντος ἢ προαναπεφωνημένη πρὸς αὐτοὺς ἀπόφασις, καὶ κατ' ἐκείνην
 25 εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ξύλου φαγόντες ἔθανον, καὶ συνῆκαν ἔργῳ, τίς ἦν ἐπελάθοντο πρὸς αὐτοὺς ἐντολὴ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεως, καὶ ὑπ' αἰσχύνης ἐκρυπτον ἑαυτοὺς γυμνωθέντες⁶⁶ τῆς δόξης, ἢ ζωοποιεῖ κρειττόνως

64. Γεν. 2,17.

65. Α' Βασ. 2,3.

σο⁶⁴ και στο Εὐαγγέλιο τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ ἰδίου, ὅπως στοὺς ἄπογόνους τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τῶν προφητῶν, ὅπως στο νόμο τῆς χάριτος διὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων των, εἶναι φανερά ἀνωφελέστατο καὶ ὀλεθριώτατο, νὰ ποθοῦμε ἐκεῖνο καὶ νὰ σπεύδωμε πρὸς ἐκεῖνο τὸ ἀπαγορευμένο. Καὶ ἂν κάποιος μᾶς προτείνει τοῦτο καὶ μᾶς προτρέψει νὰ σπεύδωμε πρὸς αὐτὸ, πείθοντάς μας μὲ λόγους ἢ θέλγοντάς μας μὲ προσφιλεῖς ἐμφάνισι, αὐτὸς εἶναι φανερά ἀντίθετος στὴ ζωὴ μας καὶ πολέμιος.

48 Ἐπρεπε λοιπὸν ἢ ἀπὸ πόθο ἐκείνου ποὺ ποθεῖ νὰ ζοῦμε (ἄλλοιῶς γιατί θὰ μᾶς ἐκτιζε ζῶντας, ἂν δὲν ἐπιθυμοῦσε αὐτὸ ἔντονα;), ἢ ξεύροντας ὅτι ἐκεῖνος γνωρίζει περισσότερο ἀπὸ μᾶς τὸ συμφέρον μας (πῶς δηλαδή δὲν θὰ ἐγνώριζε ἀσύγκριτα περισσότερο αὐτὸς ποὺ μᾶς πρόσφερε τὴ γνῶσι καὶ εἶναι Κύριος καὶ τῶν γνώσεων;⁶⁵), ἢ ἀπὸ φόβο τῆς παντοδύναμης δυνάμεώς του, νὰ μὴ παραπλανηθῆ, νὰ μὴ γοητευθῆ, νὰ μὴ πεισθῆ τότε ν' ἀθετήσῃ τὴν ἐντολὴ καὶ συμβουλὴ ἐκείνου, ὅπως οὔτε τώρα τίς σωτήριες ἐντολὲς καὶ συμβουλὲς ποὺ μᾶς ἔχουν δοθῆ ἔπειτα ἀπὸ ἐκείνην. Ἐπειδὴ ὅμως, ὅπως τώρα ὅσοι δὲν εἶναι διατεθειμένοι νὰ ἀντισταθοῦν γενναῖα πρὸς τὴν ἁμαρτία, μὴ ὑπολογίζοντας καθόλου τίς θεῖες ἐντολὲς, βαδίζουν τὸν ἀντίθετο δρόμο, δηλαδή τὸν πρὸς τὸν ἐσωτερικὸ καὶ αἰώνιο θάνατο, ἂν δὲν ἀποκτήσουν πάλι τὴν ψυχὴ τους μὲ μετάνοια, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἐκεῖνο τὸ ζευγάρι τῶν προπατόρων, ἐπειδὴ δὲν ἀντιστάθηκαν σ' ἐκείνους ποὺ τοὺς παρακινοῦσαν ν' ἀπειθήσουν, παρέβλεψαν τὴν ἐντολὴ, ἀμέσως ἐπραγματοποιήθηκε ἡ προαναγγελμένη πρὸς αὐτοὺς ἀπόφασις τοῦ δικαίως κρίνοντος καὶ ἀμέσως, ἀφοῦ ἔφαγαν ἀπὸ τὸ ξύλο, ἐπέθαναν σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴ ἐκείνη, καὶ ἐκατάλαβαν ἔμπρακτα ποιὰ ἦταν ἡ πρὸς αὐτοὺς ἐντολὴ τῆς ἀληθείας, τῆς ἀγάπης, τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεως, ποὺ ἐλησμόνησαν. Καὶ ἀπὸ ἐντροπὴ ἐκρῦβονταν, διότι εἶχαν γυμνωθῆ ἀπὸ τὴ δόξα⁶⁶, ἡ ὁποία ζωοποιεῖ πρὸς τὸ ἀνώτερο καὶ τὰ ἀθάνα-

66. Γεν. 3,7-8.

καὶ τὰ ἀθάνατα πνεύματα, ἧς χωρὶς ἢ τῶν πνευμάτων ζωὴ μακρῶ πολλῶν θανάτων χείρων ἐστὶ καὶ πιστεύεται.

49 Ὅτι μήπω λυσιτελὲς ἦν ἀπ' ἐκείνου τοῦ ξύλου φαγεῖν τοὺς προπάτορας, δείκνυσιν ὁ λέγων· «θεωρία γὰρ ἦν τὸ φυτόν, ὡς ἢ ἐμὴ θεωρία, ἧς μόνοις ἐπιβαίνειν ἀσφαλὲς τοῖς τὴν ἕξιν τελε-
 5 ωτέροις· οὐ καλὸν δὲ τοῖς ἀπλουστέροις ἔτι καὶ τὴν ἔφεσιν λι-
 χνοτέροις, ὡσπερ οὐδὲ τροφὴ τελεία λυσιτελῆς τοῖς ἀπαλοῖς ἔτι
 καὶ δεομένοις γάλακτος»⁶⁷. Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ πρὸς θεωρίαν ἀνα-
 γωγικῶς τις ἐθέλει μεταφέρειν ἐκεῖνο τὸ ξύλον καὶ τὴν ἀπ'
 10 ἐκείνου τροφήν, οὐ λίαν δυσχερὲς, ὡς ἐγῶμαι, συνιδεῖν, ὡς
 μήπω λυσιτελῆς ὑπῆρχεν ἔτ' οὕσιν ἀτελέσιν ἐκείνοις αὕτη. Δο-
 κεῖ γάρ μοι κατ' αἴσθησιν προσιδεῖν τε καὶ φαγεῖν ἐκεῖθεν, τῶν
 ἐν τῷ παραδείσῳ δένδρων τελεῖν ἐκεῖνο τὸ ἡδίστον. Ἡ δὲ κατ'
 αἴσθησιν ἡδίστη τροφὴ οὐ τῶν ὄντως ἐστὶ καὶ πάντη καλῶν,
 15 οὐδὲ τῶν ἀεὶ καλῶν, οὐδὲ τῶν πρὸς πάντας καλῶν. Ἀλλὰ τοῖς
 μὲν οὕτω χρῆσθαι ταύτῃ δυναμένοις ὡς μὴ ἠττᾶσθαι, καὶ ὀπη-
 νίκα δεῖ καὶ ἐφ' ὅσον δεῖ καὶ πρὸς δόξαν τοῦ πεποιηκότος, κα-
 λόν· τοῖς δὲ μὴ οὕτω χρῆσθαι ταύτῃ δυναμένοις, οὐκ ἀγαθόν⁶⁸.
 Διὰ τοῦτ' οἶμαι καὶ γνωστὸν ἐκλήθη καλοῦ τε καὶ πονηροῦ τὸ
 20 δένδρον ἐκεῖνο⁶⁹. Τελείων γάρ ἐστι καθ' ἕξιν θείας θεωρίας καὶ
 ἀρετῆς προσομιλεῖν τοῖς ἡδίστοις κατ' αἴσθησιν καὶ τὸν νοῦν μὴ
 ἀπάγειν τῆς πρὸς Θεὸν θεωρίας καὶ τῶν πρὸς ἐκεῖνον ὕμνων
 καὶ προσευχῶν, ἀλλὰ καὶ ταῦθ' ὕλην ποιεῖσθαι καὶ ἀφορμὴν
 τῆς πρὸς Θεὸν ἀνατάσεως, καὶ τῆς κατ' αἴσθησιν ἡδονῆς εἰς τέ-
 25 λος κρατεῖν διὰ τῆς νοερᾶς ἐπὶ τὰ κρείττω κινήσεως, κἂν ἀή-
 θης ἢ καὶ μεγάλη καὶ σφοδροτάτη μᾶλλον ἔτι διὰ τὸ ἄηθες, μὴ
 κενοῦν τὸ τῆς ψυχῆς λογιζόμενον πρὸς τὸ κακὸν ὄν ἐκεῖνο τηνι-

67. Γρηγ. Θεολόγου, Λόγος 38 εἰς Θεοφάνεια 12 καὶ Λόγος 45 εἰς ἅγιον Πά-
 σχα 8, PG, 324C καὶ 632D.

τα πνεύματα, χωρίς τὴν ὁποία ἡ ζωὴ τῶν πνευμάτων εἶναι καὶ πιστεύεται ὅτι εἶναι πολὺ χειρότερη ἀπὸ πολλοὺς θανάτους.

49 Ὅτι δὲν ἦταν ἀκόμη ὠφέλιμο νὰ φάγουν οἱ προπάτορες ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ξύλο τὸ δείχνει αὐτὸς ποὺ λέγει «διότι τὸ φυτὸ ἦταν θεωρία, στὴν ὁποία μόνο οἱ τελειότεροι κατὰ τὴ δύναμι μποροῦν νὰ ἀνεβαίνουν μὲ ἀσφάλεια, ἀλλὰ δὲν εἶναι καλὸ ν' ἀνεβαίνουν οἱ ἀπλούστεροι ἀκόμη καὶ λαιμαργότεροι κατὰ τὴν ἐπιθυμία, ὅπως οὔτε ἡ τέλεια τροφή εἶναι ὠφέλιμη στοὺς ἀπαλοὺς ἀκόμη κι' ἔχοντας ἀνάγκη γάλακτος»⁶⁷. Ἀλλὰ κι' ἂν ἀκόμη δὲν θέλη κάποιος νὰ μεταφέρει ἀναγωγικὰ πρὸς τὴ θεωρία ἐκεῖνο τὸ ξύλο καὶ τὴν ἀπ' ἐκεῖνο τροφή, δὲν εἶναι πολὺ δύσκολο, ὅπως ἐγὼ νομίζω, νὰ ἀντιληφθοῦμε ὅτι αὐτὴ δὲν ἦταν τότε ὠφέλιμη σ' ἐκείνους, διότι ἦσαν ἀκόμη ἀτελεῖς. Διότι νομίζω ὅτι ἀπὸ ἄποψι αἰσθητῆς θεᾶς καὶ βρώσεως ἐκεῖνο τὸ δένδρο ἦταν τὸ γλυκύτερο ἀπὸ ὅλα τὰ δένδρα τοῦ παραδείσου, ἡ δὲ νοστιμώτερη κατ' αἴσθησι τροφή δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ἀληθινὰ καὶ ἐντελῶς καλὰ, οὔτε ἀπὸ τὰ πρὸς ὅλους καλὰ. Ἀλλὰ γιὰ ὅσους μποροῦν νὰ τὴ χρησιμοποιοῦν ἔτσι ὥστε νὰ μὴ ὑποκῦπτουν, καὶ ὅταν πρέπει καὶ ἐφ' ὅσον πρέπει καὶ πρὸς δόξα τοῦ ποιητοῦ, εἶναι καλὸ, γιὰ ἐκείνους ὅμως ποὺ δὲν μποροῦν νὰ τὴ χρησιμοποιοῦν ἔτσι, δὲν εἶναι ἀγαθό⁶⁸. Γι' αὐτὸ νομίζω ὅτι ὠνομάσθηκε καὶ γνωριστικὸ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ τὸ δένδρο ἐκεῖνο⁶⁹. Διότι εἶναι ιδιότης τῶν τελείων στὴν ἔξι τῆς θείας θεωρίας καὶ ἀρετῆς νὰ συνδέωνται μὲ τὰ γλυκύτερα κατὰ τὴν αἴσθησι, νὰ μὴ ἀπομακρύνουν τὸν νοῦ ἀπὸ τὴ θεωρία πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἀπὸ τοὺς ὕμνους καὶ τὶς προσευχὰς πρὸς ἐκεῖνον, ἀλλὰ κι' αὐτὰ νὰ τὰ καθιστοῦν ὕλη καὶ ἀφορμὴ τῆς ἀνατάσεως πρὸς τὸν Θεό, καὶ στὸ τέλος νὰ κυριαρχοῦν τῆς κατ' αἴσθησι ἡδονῆς μὲ τὴ νοερὴ κίνησι πρὸς τὰ ἀνώτερα, καὶ ἂν αὐτὴ εἶναι ἀκόμη ἀσυνήθιστη καὶ μεγάλη καὶ σφοδρότατη ἐξ αἰτίας τοῦ ἀσυνήθους, νὰ μὴ κενώσουν τὸ λογιστικὸ τῆς ψυχῆς πρὸς ἐκεῖνο ποὺ τότε ἦταν

68. Γρηγόριος Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, 20, ΕΠΕ 5, 146εε.

69. *Γεν.* 2, 17.

καῦτα καὶ ἀγαθὸν νομιζόμενον τῷ κατ' ἄκρας ἀλόντι τούτου καὶ ἠττηθέντι.

50 Συνετέλει τοιγαροῦν τοῖς προπάτορσιν, οἷς ἔδει κατὰ τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο χωρίον διαιτωμένοις μηδαμῶς ἐπιλελῆσθαι Θεοῦ, ἔγγυμνασθῆναι μᾶλλον ἔτι καὶ οἶον ἐμπαιδοτριβηθῆναι τοῖς ἀπλῶς καὶ ὄντως καλοῖς καὶ κατὰ θεωρητικὴν ἔξιν ἐκτελεσθῆναι, ἀλλὰ μὴ, ἀτελέσιν ἔτ' οὔσι, τοῖς μέσως ἔχουσι καὶ πρὸς τὴν τῶν χρωμένων ἰσχὺν πρὸς γε τὸ καλὸν ἢ τούναντίον ραδίως μεταγομένοις, εἰς πεῖραν ἰέναι· καὶ ταῦτα τοῖς λίαν κατασπᾶν
10 πεφυκόσι καὶ ταῖς αἰσθήσεσι συνεπικρατοῦσι καὶ συγκατασπῶσι τὸν νοῦν ὄλον, καὶ χώραν διδοῦσι τοῖς πονηροῖς πάθει καὶ πιθανὸν δεικνῦσι τὸν ἀρχηγὸν καὶ δημιουργὸν τῶν τοιούτων παθῶν, ὧν ἀρχὴ μετ' ἐκεῖνον ἢ ἐμπαθῆς τῶν ἠδίστων ἐδωδίμων τροφή. Εἰ γὰρ ἡ θεὰ μόνον τοῦ ξύλου ἐκείνου, κατὰ
15 τὴν ἱστορίαν, εὐπαράδεκτον τὸν ὄφιν εἰργάσατο καὶ ἀξιόπιστον σύμβουλον, πόσω μᾶλλον ἢ γεῦσις κἂν τοῖς ἐξῆς. Εἰ δ' ἢ γεῦσις, πόσω μᾶλλον ἢ μετὰ πλησμονῆς ἐδωδή. Ἐὰρ οὐ σαφὲς ὡς μήπω λυσιτελὲς ἦν, καὶ κατ' αἰσθησιν ἀπ' ἐκείνου φαγεῖν τοὺς προπάτορας; Ἐὰρ οὐ δέον μὴ κατὰ καιρὸν φαγόντας ἐκεῖθεν,
20 ἐκβεβλήσθαι τοῦ θεοῦ παραδείσου⁷⁰, ἵνα μὴ βουλευτήριον τῆς κακίας καὶ ἐργαστήριον τὸν θεῖον ἐκεῖνον χῶρον ποιήσωνται; Ἐὰρ οὐχὶ καὶ τοῦ σώματος ἔδει τὸν θάνατον ὑποστῆναι παραυτὰ τηνικαῦτα τοὺς παραβάντας; Ἀλλ' ἐμακροθύμησεν ὁ δεσπότης.

51 Ἡ μὲν τοῦ κατὰ ψυχὴν θανάτου ἀπόφασις, ἦν εἰς ἔργον ἠγαγεν ἡμῖν ἢ παράβασις κατὰ δικαιοσύνην τοῦ κτίσαντος (ἐγκαταλιπόντας γὰρ κατέλιπεν ὡς αὐτοβούλους γεγονότας, μὴ

κακὸ κι' ἐνομιζόταν ἀγαθὸ ἀπὸ τὸν τελείως κυριευμένο καὶ νικημένον ἀπὸ αὐτό.

50 Ἦταν λοιπὸν πρὸς τὸ συμφέρον τῶν προπατόρων, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε, ζώντας σ' ἐκεῖνον τὸν ἱερὸ τόπο, νὰ μὴ λησμονήσουν τὸν Θεὸ καθόλου, ἀντίθετα μάλιστα νὰ γυμναστοῦν περισσότερο καὶ νὰ παιδαγωγηθοῦν στὰ ἀπλᾶ καὶ ἀληθινὰ καλὰ καὶ νὰ τελειωθοῦν ὡς πρὸς τὴν θεωρητικὴ ἔξι, ἀλλὰ, σὰν ἀτελεῖς ποὺ ἦταν ἀκόμη, νὰ προχωρήσουν στὴ δοκιμὴ τῶν ἀδιαφόρων, αὐτῶν ποὺ εἶναι στὸ μέσο καὶ εὐκόλα μεταφέρουν τὴν ἰσχὺ ἐκείνων ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦν τόσο πρὸς τὸ καλὸ ὅσο καὶ πρὸς τὸ ἀντίθετο, καὶ μάλιστα αὐτῶν ποὺ εἶναι καμωμένα νὰ κατεβάξουν χαμηλὰ, νὰ συνεπικρατοῦν μὲ τὶς αἰσθήσεις, νὰ συμπαρασύρουν μαζὶ κάτω ὅλον τὸ νοῦ, νὰ ἐκτρέπουν τὴν εἴσοδο στὰ πονηρὰ καὶ νὰ δείχνουν ἔλκυστικὸ τὸν ἀρχηγὸ καὶ δημιουργὸ τῶν παθῶν τοῦ εἴδους αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἀρχὴ ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνον εἶναι ἡ ἐμπαθῆς τροφὴ τῶν γλυκῶν τροφίμων. Ἄν δηλαδὴ μόνη ἡ θεὰ τοῦ ξύλου ἐκείνου, σύμφωνα μὲ τὴ διήγησι, κατέστησε τὸ φίδι πειστικὸ καὶ ἀξιόπιστο σύμβουλο, πόσο μᾶλλον ἡ γεῦσις καὶ στοὺς ἐπομένους. Καὶ ἂν ἡ γεῦσις τοὺς καθιστᾶ ἔτσι, πόσο περισσότερο ἡ χορταστικὴ βρῶσις. Δὲν εἶναι λοιπὸν σαφὲς ὅτι δὲν ἦταν ἀκόμη ὠφέλιμο νὰ φάγουν κατ' αἰσθησι ἀπὸ ἐκεῖνο οἱ προπάτορες; Δὲν ἔπρεπε λοιπὸν, ἀφοῦ ἔφαγαν ἀπὸ ἐκεῖ σὲ ἀκατάλληλη εὐκαιρία, νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸν θεῖο παράδεισο⁷⁰, γιὰ νὰ μὴ καταστήσουν βουλευτήριον τῆς κακίας καὶ ἐργαστήριον τὸν θεῖο ἐκεῖνο χῶρον; Δὲν ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ὑποστοῦν ἀμέσως καὶ τὸν θάνατον τοῦ σώματος τότε οἱ παραβάτες; Ἀλλὰ ὁ δεσπότης ἔδειξε μακροθυμία.

51 Ἡ ἀπόφασις τοῦ θανάτου κατὰ τὴν ψυχὴν, τὴν ὁποία μᾶς ἔφερε σ' ἐνέργεια ἢ παράβασις σύμφωνα μὲ τὴ δικαιοσύνη τοῦ κτίστη (διότι τοὺς ἐγκατέλειψε χωρὶς νὰ τοὺς ἐκδιᾶσῃ, ὅταν τὸν

70. Γεν. 3, 23 - 24.

βιασάμενος)· ἡ μὲν οὖν ἀπόφασις ἐκείνη προαναπεφώνηται παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπῶς⁷¹, καθ' ἃς αἰτίας εἰρήκαμεν. Ἀνέσχε δὲ καὶ ὑπερέθετο τὴν ἀπόφασιν τοῦ κατὰ σῶμα θανάτου πρότερον καί, ἠνίκα ταύτην ἐξήνευκε, βάθει σοφίας καὶ φι-
 5 λανθρωπίας ὑπερβολῇ πρὸς τὸ μέλλον τὴν εἰς ἔργον ἔκβασιν ταύτης ἐταμιεύσατο, μὴ πρὸς τὸν Ἀδὰμ εἰπὼν· ἐπιστρέφηθι ὄθεν ἐλήφθης, ἀλλὰ «γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ὑποστρέψεις»⁷². Ἐνὶ δὲ καὶ τοῖς συνετῶς ἀκούουσι κάκ τῶν τοιούτων λόγων ἰδεῖν, ὡς ὁ Θεός, οὐ ψυχῆς, οὐ σώματος ἐποίησε θάνατον⁷³. Οὔτε γὰρ
 10 πρότερον εἶπε προστάσων, θάνετε, ἦν ἂν ἡμέραν φάγητε, Ἀλλ' «ἀποθανεῖσθε ἦν ἂν ἡμέραν φάγητε»⁷⁴, οὔτε νῦν, εἰς γῆν ἐπίστρεψον, εἶπεν, ἀλλ' «ὑποστρέψεις»⁷⁵, προαναγγέλλων καὶ ἐφειδὲς καὶ μὴ κωλύων σὺν δίκῃ τὸ ἐκβησόμενον⁷⁶.

52 Ἐμελλε μὲν οὖν τοῖς προπᾶτορσιν ἐκείνοις ὁ θάνατος ἔψε-
 15 σθαι⁷⁷, ὡς καὶ ἡμῖν τοῖς ἔτι περιοῦσιν ἀπόκειται, καὶ θνητὸν ἡμῖν ἀπετελέσθη τὸ σῶμα. Ἔστι δὲ ὁ καὶ τοῦτο μακρὸς τις, ὡς εἰπεῖν, θάνατος, μᾶλλον δὲ μυρίοι, κατὰ διαδοχὴν ἕτερος τὸν ἄλλον ὑποδεχόμενος, ἕως ἂν εἰς τὸν ἕνα καὶ τελευταῖον καὶ μακραῖωνα καταντῆσωμεν. Ἐν γὰρ τῷ φθειρεσθαι γινόμεθα, καὶ
 20 γινόμενοι παραρρέομεν, μέχρις ἂν τοῦ καὶ παραρρεῖν καὶ γίνεσθαι παύσωμεν. Καὶ ἐσμὲν ὄντως οὐδέποτε οἱ αὐτοί, κἂν δοκῶμεν εἶναι τοῖς μὴ προσέχουσιν, ὡσπερ πῦρ καλάμης λεπτῆς ἀπ' ἄκρας δραξάμενον· κάκεῖνο γάρ, ἄλλοτε ἄλλο ὄν, μέτρον ὑπάρξεως ἔχει τῆς καλάμης τὸ μῆκος, καὶ ἡμῖν ὁμοίως ἀλ-
 25 λουιουμένοις μέτρον ἐστὶ τὸ προσὸν ἐκάστῳ τοῦ βίου διάστημα.

53 Ἴνα δὲ καὶ τὴν τῆς φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν καὶ τὸ τῆς

71. Γεν. 2,17.

72. Γεν. 3,19.

73. Βλ. Σοφ. Σολ. 1,13.

74. Γεν. 2,17.

75. Γεν. 3,19.

ἐγκατέλειψαν, ἀφοῦ ἔγιναν αὐτεξούσιοι)· ἡ ἀπόφασις λοιπὸν ἐκείνη προαναγγέλθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀπὸ φιλάνθρωπία⁷¹, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέραμε. Ἀλλὰ συγκράτησε καὶ ἀνέβαλε τὴν ἀπόφασι γιὰ τὸν σωματικὸ θάνατο προηγουμένως καί, ὅταν τὴν ἐξέφερε, μὲ βάθος σοφίας καὶ ὑπερβολὴ φιλάνθρωπίας γιὰ τὸ μέλλον ἀποθησαύρισε τὴν ἐφαρμογὴ τῆς στὴν πρᾶξι γιὰ τὸ μέλλον. Δὲν εἶπε πρὸς τὸν Ἀδὰμ, 'γύρισε ἐκεῖ, ἀπὸ ὅπου ἐλήφθηκες', ἀλλὰ «γῆ εἶσαι καὶ στὴ γῆ θά ἐπιστρέψης»⁷². Καὶ μποροῦν οἱ συνετοὶ ἀκροαταὶ νὰ ἰδοῦν καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔκαμε τὸν θάνατο οὔτε τῆς ψυχῆς οὔτε τοῦ σώματος⁷³. Διότι οὔτε πρωτύτερα εἶπε διατάσσοντας, 'ἀποθάνετε τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ φάγετε', ἀλλὰ «θὰ πεθάνετε τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ φάγετε»⁷⁴, οὔτε τώρα εἶπε, 'ἐπίστρεψε στὴ γῆ', ἀλλὰ «θὰ ἐπιστρέψης»⁷⁵, προαναγγέλλοντας καὶ προτρέποντας καὶ μὴ ἐμποδίζοντας δίκαια τὸ ἀποτέλεσμα⁷⁶.

52 Ἐπρόκειτο λοιπὸν ν' ἀκολουθήσῃ ὁ θάνατος γιὰ τοὺς προπάτορες ἐκείνους⁷⁷, ὅπως ἐπιφυλάσσεται καὶ γιὰ μᾶς ποὺ ζοῦμε ἀκόμη, καὶ τὸ σῶμα μας κατήντησε θνητό. Εἶναι ὅμως κι αὐτὸ ἓνας μακρὸς θάνατος, θὰ ἐλέγαμε, ἢ καλύτερα μύριοι θάνατοι, διαδεχόμενοι ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, μέχρι ποὺ νὰ καταντήσωμε στὸν ἓνα καὶ τελευταῖο καὶ μακραίωνα. Διότι γινόμαστε στὴ φθορὰ καὶ γινόμενοι παραρρέωμε, μέχρι ποὺ νὰ παύσωμε καὶ νὰ παραρρέωμε καὶ νὰ γινώμαστε. Καὶ πράγματι δὲν εἴμαστε ποτέ οἱ ἴδιοι, ἔστω κι' ἂν αὐτοὶ ποὺ δὲν προσέχουν νομίζουν ὅτι εἴμαστε, ὅπως τὸ πῦρ ποὺ ἄρπαξε λεπτὸ καλάμι ἀπὸ τὴν ἄκρη. Διότι κι' ἐκεῖνο, ποὺ κάθε φορὰ εἶναι ἄλλο, μέτρο ὑπάρξεως ἔχει τὸ μήκος τοῦ καλαμοῦ, κι' ἐμεῖς ποὺ ἀλλάζομε μὲ ὅμοιο τρόπο μέτρο ἔχομε τὸ διάστημα τοῦ βίου ποὺ ὑπάρχει στὸν καθένα.

53 Καὶ γιὰ νὰ μὴ ἀγνοοῦμε ἐντελῶς τὴν ὑπερβολὴ τῆς φιλαν-

76. Τὸ κείμενο τοῦ κεφ. 51 λίγο μετὰ τὴν ἀρχὴν μέχρι τέλους ἀπαντᾶται καὶ στὴν Ὀμιλία 31, 13. ΕΠΕ 10, 294.

77. Βλ. Γρηγ. Νύσσης, Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, 20, ΕΠΕ, 5, 150.

σοφίας βάθος μὴ παντάπασιν ἀγνοῶμεν, τίνος ἕνεκεν ὑπερθέ-
 μενος ὁ Θεὸς τοῦ θανάτου τὸ τέλος, οὐκ ἐπ' ὀλίγον ἔτι παρέσχε
 τ' ἀνθρώπῳ ζῆν, πρῶτον μὲν ἔδειξε μετ' ἐλέους παιδεύων,
 μᾶλλον δὲ ἐφίεις τὴν σὺν δίκῃ παιδείαν, ἵνα μὴ ἀπογνῶμεν τε-
 5 λέως. Ἔδωκε δὲ καὶ καιρὸν μετανοίας καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν εὐα-
 ρεστήσεως ἐξ ὑπαρχῆς πολιτείας παρεμυθήσατο τῇ ὑπαλλήλῳ
 γενέσει τοῦ θανάτου τὴν λύπην· ἠῤῥησε τοῖς διαδόχοις τὸ γένος,
 ὡς καὶ περιεῖναι πολλῶ τῷ μέτρῳ τὴν ἀρχὴν τῶν γεννωμένων
 τὸ πλῆθος, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θνησκόντων· ἀνθ' ἑνὸς τοῦ δι' αἰ-
 10 σθητοῦ φυτοῦ κάλλους ἐλεεινοῦ τε καὶ πενιχροῦ γεγονότος
 Ἀδάμ, πολλοὺς ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἔδειξε μακαρίως πεπλουτη-
 κότας θεογνωσίαν καὶ ἀρετὴν καὶ γνῶσιν καὶ εὐμένειαν θείαν·
 μάρτυς Σήθ, Ἐνώς, Ἐνώχ, Νῶε, Μελχισεδέκ, Ἀβραάμ, καὶ
 ὄσοι μεταξὺ τούτων, πρὸ αὐτῶν τε καὶ μετ' αὐτούς, κατ' ἐκεί-
 15 νους ἢ ἐγγύς ἐκείνων, ἀναπεφήνασιν. Ἐπεὶ δ' ἐν τούτοις τοῖς
 τοσοῦτοις καὶ τηλικούτοις οὐδεὶς τελέως ἀναμαρτήτως ἐβίω,
 ὡς καὶ ἀναπαλαίσασθαι δυνηθῆναι τὴν τῶν προπατόρων ἐκεί-
 νην ἤτταν καὶ τῆς τοῦ γένους ρίζης θεραπεῦσαι τὸ τραῦμα καὶ
 τοῖς ἐξῆς ἀρκέσαι πρὸς ἀγιασμόν καὶ εὐλογίαν καὶ ζωῆς ἐπάνο-
 20 δον ἅπασιν, καὶ τοῦτ' ἐκεῖνος προήδει καὶ τῶν γενῶν κατὰ και-
 ρὸν ἐκλογὴν ἐποιεῖτο καὶ τῶν φυλῶν, ὅθεν ἂν ἡ πολυύμνητος
 ἀναβῆ ράβδος⁷⁸, ἐξ ἧς τὸ ἄνθος δι' οὗ τὴν παντὸς τοῦ γένους
 σωστικὴν οἰκονομίαν ἐκτελέσειν ἔμελλεν.

54 Ὡ βάθος πλούτου, σοφίας⁷⁹ καὶ φιλανθρωπίας θείας. Εἰ
 25 μὴ γὰρ ὁ θάνατος ἦν καὶ πρὸ τοῦ θανάτου θνητὸν ὡς ἐκ ρίζης
 τοιαύτης τὸ ἡμέτερον γένος, οὐκ ἂν ἔργῳ τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἀθα-
 νασίας ἡμεῖς ἐπλουτήσαμεν, οὐκ ἂν εἰς οὐρανοὺς ἀνεκλήθημεν,

θρωπίας και τὸ βάθος τῆς σοφίας, γιατί ὁ Θεός, ἀφοῦ ἀνέβαλε τὸ τέλος τοῦ θανάτου, δὲν ἐπέτρεψε στὸν ἄνθρωπο νὰ ζήσει γιὰ λίγο ἀκόμη, ἔπραξε ἔτσι πρῶτα γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι παιδεύει μὲ ἔλεος, μᾶλλον δὲ ὅτι προτιμᾷ τὴν παιδεία μὲ δικαιοσύνη, γιὰ νὰ μὴ ἀπελπισθοῦμε τελείως. Ἔπειτα ἔδωσε καὶ εὐκαιρία μετάνοιας καὶ νέας διαγωγῆς πού θὰ τὸν εὐαρεστοῦσε, παρηγόρησε τὴ λύπη τοῦ θανάτου μὲ τὴν διαδοχικὴ γένεσι, αὔξησε μὲ τοὺς διαδόχους τὸ γένος, ὥστε στὴν ἀρχὴ τὸ πλῆθος τῶν γεννωμένων νὰ ὑπερτεροῦν κατὰ πολὺ τὸν ἀριθμὸ ἐκείνων πού ἐπέθαιναν, καὶ ἀντὶ τοῦ ἐνὸς Ἀδάμ, πού διὰ τοῦ κάλλους τοῦ αἰσθητοῦ φυτοῦ ἔγινε ἔλεεινὸς καὶ πενιχρὸς, ἔδειξε πολλοὺς ἄλλους πού ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ ἐπλούτησαν κατὰ τρόπο μακάριο θεογνωσία καὶ ἀρετὴ καὶ γνῶσι καὶ θεία εὐμένεια. Μάρτυς εἶναι οἱ Σήθ, Ἐνῶς, Νῶε, Μελχισεδέκ, Ἀβραάμ, καὶ ὅσοι ἄλλοι ἐμφανίσθησαν ἀνάμεσα σ' αὐτούς, πρὶν ἀπὸ αὐτούς καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτούς, κατὰ τὸ παράδειγμα ἐκείνων ἢ παραπλήσια μ' ἐκείνους. Ἐπειδὴ ὅμως ἀνάμεσα σ' αὐτούς, τοὺς τόσο πολλοὺς καὶ μεγάλους, κανένας δὲν ἔζησε τελείως ἀναμάρτητα, ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ ξαναπαλαίση γιὰ νὰ ξεπλύνῃ τὴν ἥττα τῶν προπατόρων ἐκείνη, νὰ θεραπεύσῃ τὸ τραῦμα τῆς ρίζας τοῦ γένους καὶ νὰ ἀρκέσῃ στοὺς μεταγενέστερους γιὰ τὸν ἀγιασμὸ καὶ τὴν εὐλογία καὶ σὲ ὅλους γιὰ τὴν ἐπάνοδο τῆς ζωῆς, κι αὐτὸ τὸ προγνώριζε ἐκεῖνος καὶ ἔτσι ἔκαμε στὸν κατάλληλο καιρὸ ἐκλογὴ τῶν γενῶν καὶ τῶν φυλῶν, ἀπὸ ὅπου θὰ ἀνέβαινε ἡ πολυύμνητη ράβδος⁷⁸, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ προερχόταν τὸ ἄνθος, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ ἐκτελέσῃ τὴν σωστικὴ οἰκονομία ὅλου τοῦ γένους.

54 Ὡ βάθος πλούτου, σοφίας καὶ φιλανθρωπίας θείας⁷⁹. Διότι, ἂν δὲν ἦταν ὁ θάνατος καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο θνητὸ τὸ γένος μας, ὡς προερχόμενο ἀπὸ τέτοια ρίζα, δὲν θ' ἀποκτούσαμε ἡμεῖς ἔμπρακτα τὴν ἀπαρχὴ τῆς ἀθανασίας, δὲν θὰ ξανακα-

78. Πρὸβλ. Ἀριθμ 17, 23.

79. Ρωμ 11, 35.

οὐκ ἂν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας ἐν δεξιᾷ τῆς μεγα-
λωσύνης ἐν οὐρανοῖς⁸⁰ ἢ ἡμῶν ἐνεθρονίσθη φύσις. Οὕτως οἶδε
Θεὸς τὰ ἐξ αὐτεξουσίου παρατροπῆς ἡμῶν ὀλισθήματα τῇ παρ'
ἑαυτοῦ σοφία τε καὶ δυνάμει μετασκευάζειν φιλανθρώπως ἐπὶ
5 τὸ κρεῖττον⁸¹.

55 Τάχα πολλοὶ τὸν Ἀδὰμ αἰτιῶνται, πῶς εὐκόλως, τῷ πο-
νηρῷ συμβούλῳ πεισθεῖς, τὴν θεῖαν ἠθέτησεν ἐντολὴν καὶ διὰ
τῆς τοιαύτης ἀθετήσεως ἡμῖν τὸν θάνατον προεξένησεν. Ἀλλ'
οὐκ ἔστιν ἴσον πρὸ τῆς πείρας ἐθελῆσαι γεύσασθαι θανασίμου
10 τινὸς βοτάνης, καὶ μετὰ τὸ μαθεῖν διὰ πείρας θανάσιμον οὔσαν
ἀπὸ ταύτης ποθεῖν ἐσθίειν. Μεμπτέος γὰρ μᾶλλον ὁ μετὰ τὴν
πεῖραν σπῶν τοῦ δηλητηρίου καὶ τὸν θάνατον ἀθλίως πρὸς
ἑαυτὸν ἐφελκόμενος τοῦ πρὸ τῆς πείρας τοῦτο πράττοντός τε
καὶ πάσχοντος. Διὸ καὶ περισσότερον ἡμῶν ἕκαστος ἢ ὁ Ἀδὰμ
15 ἐκεῖνος μεμπτέος ἐστὶ καὶ κατάκριτος. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν
ἐκεῖνο τὸ ξύλον, οὐδὲ τοῦ Θεοῦ νῦν ἐστὶ πρὸς ἡμᾶς ἐντολὴ τὴν
ἐκείνου γεῦσιν ἀπαγορεύουσα; Τοῦτ' αὐτὸ μὲν ἐκεῖνο τὸ ξύλον
οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν ἴσως, ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ ἐντολὴ καὶ νῦν ἡμῖν πά-
ρεστι, τοὺς μὲν αὐτῇ πειθομένους καὶ κατ' αὐτὴν ζῆν ἐθέλοντας
20 τῆς τε τῶν οἰκείων πάντων ἀμαρτημάτων εὐθύνης καὶ τῆς προ-
γονικῆς ἀρᾶς καὶ καταδίκης ἐλευθεροῦσα, τοὺς δὲ καὶ νῦν αὐ-
τὴν ἀθετοῦντας καὶ προτιμῶντας αὐτῆς τὴν τοῦ πονηροῦ προσ-
βολὴν τε καὶ συμβουλήν, τῆς ζωῆς ἐκείνης καὶ τῆς ἐν τῷ πα-
ραδείσῳ διαγωγῆς οὐκ ἔστι μὴ ἐκπεσεῖν καὶ πρὸς τὴν ἠπειλη-
25 μένην τοῦ αἰωνίου πυρὸς γέενναν ἐμπεσεῖν⁸².

56 Τίς οὖν ἐστὶν ἢ νῦν ἡμῖν αὕτη προκειμένη τοῦ Θεοῦ ἐντολή;
Ἡ μετάνοια, ἧς τὸ κεφάλαιον τῶν ἀπηγορευμένων μηκέτι

80. Πρβλ. Ἐβρ. 8,1.

λούμασταν στοὺς οὐρανοὺς, δὲν θὰ ἐνθρονίζονταν ἢ φύσις μας ἐπάνω ἀπὸ κάθε ἀρχὴ καὶ ἐξουσία, στὰ δεξιὰ τῆς μεγαλειότητος στοὺς οὐρανοὺς⁸⁰. Ἔτσι γνωρίζει ὁ Θεὸς νὰ μετατρέπη ἀπὸ φιλανθρωπία πρὸς τὸ καλύτερο μὲ τὴ σοφία καὶ δύναμί του τὰ ἀπὸ τὴν αὐτεξούσια παρεκτροπὴ ὀλισθήματά μας⁸¹.

55 Ἴσως πολλοὶ κατηγοροῦν τὸν Ἀδὰμ, πόσο εὐκόλα, ἀφοῦ ἐπείσθηκε στὸν πονηρὸ σύμβουλο, ἀθέτησε τὴ θεία συμβουλή καὶ μὲ τὴν ἀθέτησι αὐτὴ μᾶς προξένησε τὸν θάνατο. Ἀλλὰ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο νὰ θελήσης νὰ γευθῆς ἓνα θανάσιμο βότανο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ νὰ ποθῆς νὰ φάγῃς ἀπὸ αὐτὸ ἀφοῦ μὲ τὴν πεῖρα μάθῃς ὅτι εἶναι θανάσιμο. Διότι αὐτὸς ποὺ παίρνει δηλητήριο μετὰ τὴν πεῖρα καὶ ἐπισύρει στὸν ἑαυτὸ του ἄθλιο θάνατο, εἶναι περισσότερο ἀξιόμεμπτος ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ κάμνει αὐτὸ πρὶν ἀπὸ τὴν πεῖρα. Γι' αὐτὸ καὶ καθένας ἀπὸ μᾶς εἶναι περισσότερο ἀξιόμεμπτος καὶ ἀξιοκατάκριτος ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ἐκεῖνον. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μπροστὰ μας ἐκεῖνο τὸ ξύλο οὔτε ὑπάρχει τώρα ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ποὺ ἀπαγορεύει τὴ γεῦσι του. Ἴσως δὲν εἶναι μπροστὰ μας ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ ἴδιο τὸ ξύλο, ἀλλ' ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει γιὰ μᾶς καὶ ἐκείνους βέβαια ποὺ ὑπακούουν σ' αὐτὴν καὶ θέλουν νὰ ζοῦν σύμφωνα μ' αὐτὴν τοὺς ἐλευθερώνει τόσο ἀπὸ τὴν εὐθύνη ὅλων τῶν δικῶν τους ἀμαρτημάτων, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν προγονικὴ κατάρα καὶ καταδίκη, ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ τὴν ἀθετοῦν ἀκόμη καὶ τώρα καὶ προτιμοῦν ἀντὶ γι' αὐτὴν τὴν προσβολὴ καὶ συμβουλή τοῦ πονηροῦ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ ἐκπέσουν ἀπὸ ἐκείνη τὴ ζωὴ καὶ τὴ διαβίωσι στὸν παράδεισο καὶ νὰ πέσουν μέσα στὴν ἐπαπειλουμένη γέεννα τοῦ αἰωνίου πυρός⁸².

56 Ποιὰ λοιπὸν εἶναι αὐτὴ ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ ποὺ εὐρίσκεται τώρα ἐνώπιόν μας; Ἡ μετάνοια, τῆς ὁποίας τὸ βασικὸ σημεῖο

81. Παραλλαγή τοῦ κειμένου τοῦ κ. 54 βλ. στὴν Ὀμιλία 6,18. ΕΠΕ 10, 446.

82. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 55 ἀπαντᾶται καὶ στὴν Ὀμιλία 31, 5. ΕΠΕ 10, 282ε.

ψαύειν. Ἐπεὶ γὰρ ἀπερρίφθημεν τοῦ χωρίου τῆς ἐνθέου τρυφῆς καὶ ἀπεκλείσθημεν τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ δικαίως καὶ εἰς τὸ βάραθρον τοῦτο καταπεπτώκαμεν, συνοικεῖν τε καὶ συνδιαταῖσθαι τοῖς ἀλόγοις ζώοις⁸³ κατεδικάσθημεν καὶ ἀνέλπιδες κατέστημεν τὸ εἰς ἡμᾶς ἦκον, τῆς πρὸς τὸν παράδεισον ἀνακλήσεως, αὐτὸς ὁ δικαιοσύνη τότε τὴν δίκην ἐπενεγκῶν, μᾶλλον δὲ δικαίως ταύτην ἐπελθεῖν ἡμῖν συγχωρήσας, ὑπερβολῇ νῦν φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθότητος, διὰ σπλάγχνα ἐλέους⁸⁴ αὐτοῦ, μέχρις ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν κατῆλθε. Καὶ καθ' ἡμᾶς γενόμενος ἀναμαρτήτως ὡς εὐδόκησεν ἄνθρωπος, ἵνα τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοιον⁸⁵ ἀναδιδάξῃ καὶ ἀνασώσῃται, τὴν σωτήριον τῆς μετανοίας ἡμῖν εἰσήνεγκε συμβουλήν τε καὶ ἐντολήν, πρὸς ἡμᾶς εἰπὼν· «μετανοεῖτε, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁸⁶. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅσον ὁ οὐρανὸς ὑπὸ τῆς γῆς ἀπέχει, τοσοῦτο μακρὰν ἡμῶν ἦν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τοῦ δὲ βασιλέως τῶν οὐρανῶν ἡμῖν ἐνδημήσαντος καὶ τὴν μεθ' ἡμῶν ἔνωσιν εὐδοκήσαντος, ἤγγικεν ἡμῖν πᾶσιν ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία⁸⁷.

57 Ἐγγισάσης ἡμῖν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας διὰ τῆς πρὸς
20 ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ λόγου συγκαταβάσεως, μὴ μακρὰν ἡμᾶς αὐτοῦς ἀπὸ ταύτης ποιήσωμεν, ἀμετανοήτως πολιτευόμενοι. Φύγωμεν δὲ μᾶλλον τῶν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένων⁸⁸ τὴν ἀθλιότητα. Κτησώμεθα τὰ ἔργα τῆς μετανοίας, φρόνημα ταπεινὸν κατάνυξιν καὶ πένθος πνευματικόν, καρδίαν πραεῖαν ἐλέου
25 γέμουσαν, δικαιοσύνης ἐρώσαν, καθαρότητος ἀντιποιοιμένην, εἰρηνικὴν, εἰρηνοποιόν, φερέπονον, τοῖς ὑπὲρ ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης ἐνασμενίζουσαν διωγμοῖς καὶ ζημίαις καὶ ὕβρεσι καὶ συκοφαντίαις καὶ πάθεσιν⁸⁹. Ἡ γὰρ τῶν οὐρανῶν βασιλεία,

83. Ψαλμ. 48,12.

84. Λουκᾶ 1,78.

85. Μεγάλου Βασιλείου, Εἰς 48 ψαλμὸν 8, «ἵνα τῷ ὁμοίῳ ἐπιγινώσκη τὸ ὁμοιον».

εἶναι νὰ μὴ ἐγγίζωμε πλέον τὰ ἀπαγορευμένα. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἀπορριφθήκαμε ἀπὸ τὸν τόπο τῆς ἔνθεης τρυφῆς καὶ ἀποκλεισθήκαμε δίκαια ἀπὸ τὸν παράδεισο τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπέσαμε στὸ βάραθρο τοῦτο καὶ καταδικασθήκαμε νὰ συνοικοῦμε καὶ νὰ συντρεφώμαστε μὲ τὰ ἄλογα ζῶα⁸³ καὶ ἐχάσαμε τὴν ἐλπίδα μας, ὅσα ἐξαρτᾶται ἀπὸ μᾶς, ὅτι θὰ ἀνακληθοῦμε στὸν παράδεισο, αὐτὸς ποὺ ἐπέβαλε τότε τὴν καταδίκη μὲ δικαιοσύνη, ἣ καλύτερα ποὺ ἐπέτρεψε νὰ τὴν ὑποστοῦμε δίκαια, ἀπὸ ὑπερβολὴ τῶρα φιλάνθρωπίας καὶ ἀγαθότητος, ἀπὸ ἐλεήμονα διάθεσί του⁸⁴, κατῆλθε ἕως ἐμᾶς γιὰ χάρι μας. Καὶ ἀφοῦ ἔγινε, ὅπως εὐδόκησε, ἄνθρωπος σὰν ἐμᾶς χωρὶς ἁμαρτία, μὲ τρόπο ὥστε νὰ ξαναδιδάξη καὶ ξανασώσει τὸ ὅμοιο μὲ τὸ ὅμοιο⁸⁵, μᾶς προῶσφερε τὴ σωτήρια συμβουλή καὶ ἐντολὴ τῆς μετάνοιας, λέγοντας πρὸς ἐμᾶς: «μετανοεῖτε, διότι ἐπλησίασε ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁸⁶. Διότι πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπησι τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅσο ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆ γῆ, τόσο μακριὰ ἀπὸ μᾶς ἦταν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ὅταν ὅμως ἦλθε σ' ἐμᾶς ὁ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν κι' εὐδόκησε νὰ ἐνωθῆ μαζί μας, ἐπλησίασε σὲ ὅλους μας ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν⁸⁷.

57 Ἐφοῦ ἐπλησίασε σ' ἐμᾶς ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν μὲ τὴν συγκατάβασιν πρὸς ἐμᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἅς μὴ ἀπομακρυνθοῦμε ἀπ' αὐτήν, πολιτευόμενοι ἀμετανόητα, ἀλλὰ μᾶλλον ἅς ἀποφύγωμε τὴν ἀθλιότητα ἐκείνων ποὺ κάθονται στὸ σκότος καὶ στὴ σκιὰ θανάτου⁸⁸. Ἄς ἀποκτήσωμε τὰ ἔργα τῆς μετάνοιας, φρόνημα ταπεινὸ, κατάνυξι καὶ πένθος πνευματικὸ, καρδιὰ πρᾶεῖα γεμάτη ἔλεος, ποὺ ἀγαπᾷ δικαιοσύνη, ἐπιζητεῖ καθαρότητα, καὶ εἶναι εἰρηνικὴ, εἰρηνοποιός, ὑπομονετικὴ, ἀρεσκομένη στους ὑπὲρ ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης διωγμοὺς καὶ ζημιὰς καὶ ὕδρεις καὶ συκοφαντίες καὶ πάθη⁸⁹. «Διότι ἡ βασιλεία τῶν

86. Μάρκ 1, 15. Ματθ. 3, 2. 4, 17.

87. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 56 ἀπαντᾶται καὶ στὴν Ὁμιλία 31, 6. ΕΠΕ 10, 284.

88. Ψαλμ 106, 10. Ἦσ. 9, 2.

89. Βλ. Ὁμιλία 31, 7. ΕΠΕ 10, 286.

μαλλον δὲ ὁ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς (ὡ τῆς ἀφάτου μεγαλοδωρεᾶς) «ἐντὸς ἡμῶν ἐστίν»⁹⁰. ὧ καὶ διὰ τῶν τῆς μετανοίας καὶ ὑπομονῆς ἔργων κολλᾶσθαι ἀεὶ ὀφείλομεν, ἀγαπῶντες ὡς δυνατὸν τὸν τοσοῦτον ἡμᾶς ἀγαπήσαντα.

58 Τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἀπουσία παθῶν καὶ περιουσία συνίστησι τῶν ἀρετῶν. Τὸ γὰρ πρὸς τὰ πονηρὰ μῖσος, ἀφ' οὐ-
περ ἢ τῶν παθῶν ἀπουσία, τὸν πόθον καὶ τὴν κτήσιν ἀντεισά-
γει τῶν ἀγαθῶν. Ὁ δὲ τῶν ἀγαθῶν ἐραστής τε καὶ κτήτωρ,
πῶς οὐκ ἂν διαφερόντως φιλοίῃ τὸν αὐτάγαθον δεσπότην, τὸν
10 μόνον ἀγαθοῦ παντὸς καὶ χορηγὸν καὶ φύλακα, ἐν ᾧ αὐτός ἐστι
κατ' ἐξαιρετικὸν τρόπον καὶ ὄν διὰ τῆς ἀγάπης ἐν ἑαυτῷ φέρει,
κατὰ τὸν εἰπόντα· «ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ
ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ»⁹¹; Ἴδοι δ' ἂν τις μὴ μόνον ἐκ τῶν ἀρετῶν τὴν
πρὸς Θεὸν ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀγάπης τὰς ἀρετὰς τικτομέ-
15 νας. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ποτὲ μὲν φησιν, «ὁ ἔχων
τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν
με»⁹², ἄλλοτε δέ, «ὁ ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου τηρήσει»⁹³.
Ἄλλ' οὔτε τὰ ἔργα τῶν ἀρετῶν ἐπαινετέα ἐστὶ καὶ λυσιτελῆ τοῖς
πράττουσι χωρὶς ἀγάπης, οὔτε μὴν ἡ ἀγάπη χωρὶς τῶν ἔργων·
20 ὧν τὸ μὲν διὰ πολλῶν ὁ Παῦλος δείκνυσι πρὸς Κορινθίους γρά-
φων, «ἐὰν ποιήσω τὰ καὶ τὰ, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφε-
λοῦμαι»⁹⁴, τὸ δὲ πάλιν ὁ τῷ Χριστῷ ἐξόχως ἠγαπημένος μαθη-
τῆς λέγων, «μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ τῇ γλώσσει, ἀλλ' ἔργῳ
καὶ ἀληθείᾳ»⁹⁵.

59 Ὁ ἀνωτάτω⁹⁶ καὶ προσκυνητὸς Πατὴρ, Πατὴρ αὐτοαλη-
θείας ἐστὶ, δηλονότι τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ· καὶ πνεῦμα ἀληθείας

90. Λουκᾶ 17,21.

91. Α' Ἰω. 4,16.

92. Ἰω. 14,21.

93. Ἰω. 14,23.

οὐρανῶν», ἢ καλύτερα ὁ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν (ὦ, τί ἀνέκφραστη μεγαλοδωρεὰ) «εὐρίσκεται μέσα μας»⁹⁰. Σ' αὐτὸν τὸν βασιλέα ὀφείλομε νὰ προσκολλώμαστε πάντοτε μὲ τὰ ἔργα τῆς μετάνοιας καὶ ὑπομονῆς, ἀγαπώντας ὅσο εἶναι δυνατὸ αὐτὸν πού τόσο πολὺ μᾶς ἀγάπησε.

58 Τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ χαρακτηρίζει ἀπουσία παθῶν καὶ ἀφθονία τῶν ἀρετῶν. Διότι τὸ μῖσος πρὸς τὰ πονηρά, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται ἡ ἀπουσία τῶν παθῶν, ἀντεισάγει τὸν πόθο καὶ τὴν ἀπόκτησι τῶν ἀγαθῶν. Ὁ ἐραστής καὶ κτήτωρ τῶν ἀγαθῶν, πῶς δὲν θ' ἀγαποῦσε ὑπερβολικὰ τὸν αὐτάγαθο δεσπότη, τὸν μόνο χορηγὸ καὶ φύλακα κάθε ἀγαθοῦ, μέσα στὸν ὁποῖο αὐτὸς εὐρίσκεται κατὰ τρόπον ἐξαίρετο καὶ τὸν ὁποῖο διὰ τῆς ἀγάπης φέρει μέσα του, σύμφωνα μὲ ἐκεῖνον πού εἶπε, «ὅποιος μένει στὴν ἀγάπη, μένει στὸν Θεό, καὶ ὁ Θεὸς εἶναι μέσα σ' αὐτόν»⁹¹; Καὶ θὰ μπορούσε νὰ ἰδῆ κανεὶς ὅχι μόνο ὅτι ἡ πρὸς τὸν Θεὸ ἀγάπη γεννᾶται ἀπὸ τὶς ἀρετές, ἀλλὰ καὶ ὅτι οἱ ἀρετές γεννῶνται ἀπὸ τὴν ἀγάπη. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος στὸ Εὐαγγέλιο ἄλλοτε λέγει, «ὅποιος ἔχει τὶς ἐντολές μου καὶ τὶς τηρεῖ, ἐκεῖνος εἶναι πού μὲ ἀγαπᾷ»⁹², καὶ ἄλλοτε, «ὅποιος μὲ ἀγαπᾷ θὰ τηρήσῃ τὶς ἐντολές μου»⁹³. Καὶ οὔτε τὰ ἔργα τῶν ἀρετῶν εἶναι ἀξιέπαινα καὶ ὠφέλιμα σὲ ὅσους τὰ ἐκτελοῦν χωρὶς ἀγάπη, οὔτε ὅμως ἡ ἀγάπη χωρὶς τὰ ἔργα. Τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ δείχνει ὁ Παῦλος μὲ πολλὰ ἐπιχειρήματα, γράφοντας πρὸς τοὺς Κορινθίους, «ἐὰν κάμω αὐτὰ κ' αὐτὰ, δὲν ἔχω ὅμως ἀγάπη, δὲν ὠφελοῦμαι σὲ τίποτε»⁹⁴, τὸ ἄλλο πάλι τὸ ἔδειξε ὁ ἐξόχως ἀγαπημένος στὸν Χριστὸ μαθητὴς λέγοντας «νὰ μὴ ἀγαπᾶμε μὲ λόγο οὔτε μὲ γλῶσσα, ἀλλὰ μὲ ἔργο καὶ ἀλήθεια»⁹⁵.

59 Ὁ ὑπέρτατος καὶ προσκυνητὸς Πατὴρ*, εἶναι Πατὴρ τῆς αὐτοαλήθειας, δηλαδή τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, καὶ πνεῦμα ἀλή-

94. Α' Κορ. 13, 3.

95. Α' Ἰω. 3, 18.

96. Ὁλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ κ. 59 ἀπαντᾶται καὶ στὴν Ὁμιλία 19, 12. ΕΠΙΕ 10, 560.

ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὰ καὶ προῦπέδειξεν ὁ τῆς ἀληθείας λόγος. Οἱ οὖν ἐν αὐτοῖς τοῦτον προσκυνοῦντες καὶ ὡς οὕτω πιστεύοντες, καὶ ὡς διὰ τούτων ἐνεργούμενοι, τὸ Πνεῦμα γὰρ ἐστι, φησὶν ὁ ἀπόστολος, δι' οὗ προσκυνοῦμεν⁹⁷ καὶ δι' οὗ προσευχόμεθα⁹⁸, καὶ «οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ»⁹⁹, ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς φησὶν· οἱ οὖν οὕτως ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ τὸν ἀνωτάτω Πατέρα προσκυνοῦντες, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταί¹⁰⁰.

60 «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν»¹⁰¹, τουτέστιν ἀσώματως τὸν ἀσώματον ἐννοοῦντας. Οὕτω γὰρ καὶ ἀληθῶς ὄψονται τοῦτον πανταχοῦ ἐν τῷ πνεύματι καὶ τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ. Ὡς μὲν γὰρ Πνεῦμα ὑπάρχων ὁ Θεὸς ἀσώματός ἐστι, τὸ δὲ ἀσώματον οὐκ ἐν τόπῳ ἐστίν, οὐδὲ τοπικοῖς ὁρίοις περιγράφεται. Οὐκοῦν ὁ λέγων ἐν ὠρισμένῳ τινὶ τῶν ἀπανταχοῦ γῆς καὶ οὐρανοῦ τόπων δεῖν προσκυνεῖσθαι τὸν Θεόν, οὐκ ἀληθῶς φησὶν, οὐδ' ἀληθῶς προσκυνεῖ. Ὡς μὲν γὰρ ἀσώματος ὁ Θεός, οὐδαμοῦ· ὡς δὲ Θεός, πανταχοῦ. Εἰ γὰρ ἐστὶν ὄρος ἢ τόπος ἢ κτίσις, οὐ μὴ ἐστὶν ὁ Θεός, εὐρεθήσεται περιγραφόμενος ἐν τινι. Πανταχοῦ οὖν, ἀόριστος γάρ. Πῶς οὖν πανταχοῦ; ὡς οὐχ ὑπὸ μέρους, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ παντός περιεχόμενος; Οὐμενουν· σῶμα γὰρ ἔσται πάλιν. Οὐκοῦν ὡς τὸ πᾶν συνέχων καὶ περιέχων, αὐτός ἐστιν ἐν ἑαυτῷ, πανταχοῦ τε καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν, προσκυνούμενος παρὰ τῶν ἀληθινῶν προσκυνητῶν ἐν τῷ Πνεύματι καὶ τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ¹⁰².

61 Ὁ ἄγγελος καὶ ἡ ψυχὴ¹⁰³, ἀσώματα ὄντα, οὐκ ἐν τόπῳ ἐστίν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πανταχοῦ ἐστὶν· οὐ γὰρ συνέχουσι τὸ πᾶν,

97. Βλ. Ἰω. 4,23.

98. Ββλ. Α' Κορ. 14,15.

99. Ἰω. 14,6.

100. Ἰω. 4,23.

θειας ἔχει τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅπως προϋπέδειξε ὁ λόγος τῆς ἀληθειας. Ἐκεῖνοι λοιπὸν ποὺ προσκυνοῦν αὐτὸν μέσω αὐτῶν, καὶ ἐπειδὴ ἔτσι πιστεύουν καὶ ἐπειδὴ ἐνεργοῦνται δι' αὐτῶν, καθ' ὅσον ὁ ἀπόστολος λέγει «τὸ Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποίου προσκυνοῦμε⁹⁷ καὶ διὰ τοῦ ὁποίου προσευχόμεσθε»⁹⁸, καὶ «κανεῖς δὲν ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα παρὰ μόνο μέσω ἐμοῦ»⁹⁹, λέγει ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ λοιπὸν ποὺ προσκυνοῦν ἔτσι τὸν ἀνώτατο Πατέρα ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταί¹⁰⁰.

60 «Πνεῦμα εἶναι ὁ Θεός, κι' αὐτοὶ ποὺ τὸν προσκυνοῦν πρέπει νὰ τὸν προσκυνοῦν πνευματικὰ καὶ ἀληθινὰ»¹⁰¹, δηλαδή ἐνοοώντας τὸν ἀσώματο ἀσωμάτως. Διότι ἔτσι κι' ἀληθινὰ θὰ τὸν ἰδοῦν παντοῦ μέσα στὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀλήθειά του. Διότι, σὰν πνεῦμα ποὺ εἶναι ὁ Θεός, εἶναι ἀσώματος, τὸ δὲ ἀσώματο δὲν εὐρίσκεται σὲ τόπο οὔτε περιγράφεται σὲ τοπικὰ ὄρια. Ἐπομένως, ὅποιος λέγει ὅτι ὁ Θεός πρέπει νὰ προσκυνῆται σὲ ἓνα ὠρισμένο τόπο ἀπὸ τοὺς τόπους παντοῦ στὴ γῆ καὶ τὸν οὐρανό, δὲν ὁμλεῖ σωστά, οὔτε προσκυνεῖ ἀληθινὰ. Ὡς ἀσώματος βέβαια ὁ Θεός δὲν εἶναι πουθενά, ὡς Θεός ὅμως εἶναι παντοῦ. Ἐτσι, ἂν ὑπάρχη ὄριο ἢ τόπος ἢ κτίσις, ὅπου δὲν ὑπάρχει ὁ Θεός, θὰ εὐρεθῆ νὰ περιγράφεται μέσα σὲ κάτι. Εἶναι λοιπὸν παντοῦ, διότι εἶναι ἀόριστος. Πῶς λοιπὸν εἶναι παντοῦ; ὡς περιεχόμενος ὄχι ἀπὸ μέρος ἀλλὰ ἀπὸ τὸ πᾶν; Ὁχι βέβαια· διότι πάλι σῶμα θὰ εἶναι. Ἐπομένως ὡς συνέχοντας καὶ περιέχοντας τὸ πᾶν, ὁ ἴδιος εἶναι μέσα στὸν ἑαυτό του, παντοῦ καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὸ πᾶν, προσκυνούμενος ἀπὸ τοὺς ἀληθινοὺς προσκυνητὰς μέσα στὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀλήθειά του¹⁰².

61 Ὁ ἄγγελος καὶ ἡ ψυχὴ¹⁰³, ἀφού εἶναι ἀσώματα, δὲν εἶναι σὲ τόπο, ἀλλὰ ἐπίσης δὲν εἶναι καὶ παντοῦ. Διότι δὲν συνέχουν τὸ

101. Ἰω. 4, 24.

102. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 60 ἀπαντᾶται καὶ στὴν Ὁμιλία 19, 13. ΕΠΕ 10, 560ξ.

103. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 56 ἀπαντᾶται καὶ στὴν Ὁμιλία 19, 14. ΕΠΕ 10, 562.

ἀλλὰ καὶ αὐτὰ δεῖται τοῦ συνέχοντος. Οὐκοῦν καὶ αὐτὰ ἐν τῷ συνέχοντι καὶ περιέχοντι τὸ πᾶν, ὑπ' αὐτοῦ καταλλήλως ὀριζόμενα. Ἡ μέντοι ψυχὴ συνέχουσα τὸ σῶμα, ᾧ καὶ συνεκτίσθη, πανταχοῦ τοῦ σώματός ἐστιν, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ οὐδ' ὡς περιεχομένη, ἀλλ' ὡς συνέχουσα τε καὶ περιέχουσα καὶ ζωοποιούσα τοῦτο, κατ' εἰκόνα καὶ τοῦτ' ἔχουσα Θεοῦ¹⁰⁴.

62 Οὐ κατὰ τοῦτο μόνον μᾶλλον τῶν ἀγγέλων ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα πεποιήται Θεοῦ¹⁰⁵, ὅτι συνεκτικὴν τε καὶ ζωοποιὸν ἔχει δύναμιν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἄρχειν. Ἔστι γὰρ ἐν τῇ
10 τῆς καθ' ἡμᾶς ψυχῆς φύσει τὸ μὲν ἡγεμονικόν τε καὶ ἀρχικόν, τὸ δὲ φύσει δουλεῦδόν τε καὶ ὑπήκοον, θέλησις, ὀρεξις, αἰσθησις καὶ ἀπλῶς ὅσα μετὰ τὸν νοῦν τῷ νῶ συνεκτίσθη παρὰ Θεοῦ, κἂν ἡμεῖς, ἔστιν ἐφ' ᾧ φιλαμαρτήμονι γνώμη, μὴ τοῦ Θεοῦ καὶ παντοκράτορος μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσόντος ἡμῖν ἐμφύτως
15 αὐτοκράτορος ἀφηνιάζωμεν¹⁰⁶. Ὁ μέντοι Θεὸς διὰ τὸ ἐν ἡμῖν ἀρχικόν, καὶ τῆς γῆς ἀπάσης παρέσχε τὴν κυριότητα¹⁰⁷. Ἄγγελοι δὲ συνεζευγμένον σῶμα οὐκ ἔχουσιν, ὡς καὶ ὑπεζευγμένον ἔχειν τῷ νῶ. Τὴν δὲ νοερὰν θέλησιν, οἱ μὲν ἐκπεσόντες διηνεκῶς κέκτηνται πονηράν, οἱ δὲ ἀγαθοὶ διηνεκῶς ἀγαθὴν καὶ
20 ἡνιόχου μηδαμῶς δεομένην. Τὸ δ' ἐπίγειον κράτος, ὁ μὲν πονηρὸς οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἤρπασεν. Ὅθεν δῆλον ὡς οὐκ ἄρχων ἐκτίσθη τῆς γῆς. Οἱ δὲ ἀγαθοὶ τῶν ἀγγέλων ἐπισκοπεῖν τὰ κατ' αὐτὴν ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος προσητάχθησαν μετὰ τὴν ἡμῶν ἐκπτώσιν καὶ διὰ ταύτην τῆς ἀξίας, εἰ καὶ μὴ παντελῆ, διὰ φιλαν-
25 θρωπίαν καθαίρεισιν. Τὰ γὰρ ὄρια τῶν ἀγγέλων, ὡς ὁ Μωϋσῆς ἐν τῇ ᾠδῇ φησιν, ἔστησεν ὁ Θεός, ὅτε διεμέριζεν ἔθνη¹⁰⁶. ὁ δὲ διαμερισμὸς οὗτος μετὰ τὸν Κάϊν καὶ τὸν Σῆθ ἐγεγόνει, τῶν μὲν

104. Βλ. Ἀθανασίου, Κατὰ Ἑλλήνων 32ε.

105. Πρβλ. Γεν. 1,27.

πᾶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἴδια χρειάζονται ἐκεῖνον πού τὰ συνέχει. Ἐπομένως κι' αὐτὰ ὑπάρχουν μέσα σὲ ἐκεῖνον πού συνέχει καὶ περιέχει τὸ πᾶν, ὀριζόμενα ἀπὸ αὐτὸν καταλλήλως. Ἡ ψυχὴ ὅμως, πού συνέχει τὸ σῶμα μὲ τὸ ὁποῖο συνεκτίσθηκε, ὑπάρχει παντοῦ στὸ σῶμα, ὄχι μὲ τὴν ἔννοια τοῦ τόπου ἢ τῆς συμπεριλήψεως σ' αὐτό, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι συνέχει καὶ περιέχει καὶ ζωοποιεῖ αὐτό, ἔχοντας κι' αὐτὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ¹⁰⁴.

62 Ὅχι μόνο ὡς πρὸς αὐτὸ ἔχει πλασθῆ ὁ ἄνθρωπος περισσό-
τερο ἀπὸ τοὺς ἄγγέλους κατ' εἰκόνα Θεοῦ¹⁰⁵, ὅτι δηλαδὴ ἔχει
μέσα του συνεκτικὴ καὶ ζωοποιὸ δύναμι, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ
ἄρχειν. Διότι στὴ φύσι τῆς ψυχῆς μας τὸ ἓνα μέρος εἶναι ἡγεμο-
νικὸ καὶ ἀρχικὸ, τὸ ἄλλο εἶναι φύσει δουλικὸ καὶ ὑπήκοο, ὅπως
θέλησις, ὄρεξις, αἴσθησις καὶ γενικὰ ὅσα μετὰ τὸν νοῦ ἐκτίσθη-
σαν ἀπὸ τὸν Θεὸ μαζί μὲ τὸν νοῦ, ἔστω κι' ἂν ἐμεῖς ἀπὸ φιλά-
μαρτη γνώμη σὲ μερικὰ ἀφηνιάζομε ὄχι μόνο ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ
παντοκράτορα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα πού ὑπάρχει
μέσα μας ἐμφύτως¹⁰⁶. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἐξ αἰτίας τοῦ ἀρχικοῦ στοι-
χείου πού ὑπάρχει μέσα μας μᾶς πρόσφερε τὴν κυριότητα καὶ
ὅλης τῆς γῆς¹⁰⁷. Οἱ ἄγγελοι ὅμως δὲν ἔχουν συζυγικὸ σῶμα,
ὥστε νὰ τὸ ἔχουν ὑποζευγμένο στὸ νοῦ. Τὴ νοερὴ πάλι θέλησι ἐ-
κεῖνοι πού ἔχουν ἐκπέσει τὴν ἔχουν διαρκῶς πονηρὴ, ἐνῶ οἱ ἀ-
γαθοὶ διαρκῶς ἀγαθὴ, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται καθόλου ἡνίοχον.
Τὸ ἐπίγειο ὅμως κράτος δὲν τὸ εἶχε ὁ πονηρός, ἀλλὰ τὸ ἄρπαξε,
καὶ εἶναι ἀπ' αὐτὸ φανερὸ ὅτι δὲν ἐκτίσθηκε ἄρχοντας τῆς γῆς.
Οἱ δὲ ἀγαθοὶ ἄγγελοι διετάχθησαν ἀπὸ τὸν παντοκράτορα νὰ
ἐπιστατοῦν τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὴν ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἔκπτωσί μας καὶ
τὴν ἐξ αἰτίας αὐτῆς καθαίρεσί μας ἀπὸ τὸ ἀξίωμα, ἂν καὶ ὄχι τέ-
λεια λόγω φιλανθρωπίας. Διότι τὰ ὄρια τῶν ἀγγέλων, ὅπως λέ-
γει ὁ Μωυσῆς στὴν ὠδή, ἔστησε ὁ Θεὸς ὅταν διαιροῦσε τὰ ἔ-
θνη¹⁰⁸, καὶ αὐτὸς ὁ καταμερισμὸς ἔγινε μετὰ τὸν Κάϊν καὶ τὸν

106. Ἐννοεῖται ὁ αὐτοκράτωρ λογισμὸς, ὁ ἡγεμονικὸς νοῦς.

107. Πρὸβλ. Γεν. 1, 28.

108. Πρὸβλ. Δευτ. 32, 8 (ὠδὴ 2, 8).

ἐκ τοῦ Κάϊν καλουμένων ἀνθρώπων, τῶν δ' ἐκ τοῦ Σῆθ καταγομένων υἱῶν Θεοῦ κεκλημένων¹⁰⁹, διαμερίζοντος ἔμοι δοκεῖν ἕκτοτε τοῦ ὀνόματος καὶ προκαταγγέλλοντος τὸ γένος, ἐξ οὗ σάρκα λήψεσθαι ἔμελλεν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱός.

63 Εἶποι δ' ἂν τις, σὺν πολλοῖς ἑτέροις, καὶ τὸ τριαδικὸν τῆς ἡμετέρας γνώσεως, μᾶλλον ἡμᾶς τῶν ἀγγέλων δεικνύειν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ¹¹⁰, οὐ μόνον ὅτι τριαδικόν, ἀλλ' ὅτι καὶ συμπεριβάλλει γνώσεως ἅπαν εἶδος. Μόνοι γὰρ ἡμεῖς τῶν κτισμάτων ἀπάντων πρὸς τῷ νοερῷ τε καὶ λογικῷ καὶ τὸ αἰσθητικὸν
 10 ἔχομεν· ὁ τῷ λογικῷ συνημμένον εἶναι πεφυκός, τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν καὶ γνώσεων ἐξεῦρε πολυειδέστατον πληθύν. Γεωργεῖν τε καὶ οἰκοδομεῖν, καὶ προάγειν ἐκ μὴ ὄντων, εἰ καὶ μὴ ἐκ μηδαμῶς ὄντων (τοῦτο γὰρ Θεοῦ), μόνῳ παρέσχε τῷ ἀνθρώπῳ. Γίνεται γὰρ σχεδὸν οὐδὲν οὐδὲ φθείρεται τῶν παρὰ
 15 Θεοῦ τελουμένων, κινρῶμενον δ' ἄλλο πρὸς ἄλλο τῶν παρ' ἡμῖν, μορφήν ἑτέραν παρίστησιν. Ἔτι γε μὴν καὶ τὸ τὸν ἀόρατον τοῦ νοῦ λόγον οὐ μόνον ὑπ' ἀκοῆς αἰσθησιν γίνεσθαι ἀέρα ἐνημμένον, ἀλλὰ καὶ καταγράφεσθαι καὶ μετὰ σώματος καὶ διὰ σώματος ὀρᾶσθαι, παρέσχε τοῖς ἀνθρώποις μόνοις ὁ Θεός,
 20 πρὸς πίστιν ἐνάγων διαρκῆ τῆς τοῦ ἀνωτάτω λόγου διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας τε καὶ ἐμφανείας· ὧν οὐδὲν οὐδαμῶς μέτεστιν ἀγγέλοις.

64 Ἄλλ' εἰ καὶ τὸ κατ' εἰκόνα μᾶλλον ἡμεῖς τῶν ἀγγέλων ἔχομεν καὶ μέχρι νῦν, πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν εἶναι τοῦ Θεοῦ¹¹¹
 25 πολλῷ ἐλαττούμεθα, καὶ μάλιστα νῦν, τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων. Ἴνα γὰρ τᾶλλα νῦν ἀφῶ, ἢ τελείωσις τοῦ καθ' ὁμοίωσιν εἶναι τοῦ Θεοῦ¹¹² διὰ τῆς ἐκ Θεοῦ θείας ἐλλάμψεως τελεῖται, ἧς

109. Πρβλ. Γεν. 6,2.

110. Γεν. 1,27.

Σήθ, ὅποτε οἱ ἀπὸ τὸν Κάϊν καταγόμενοι ὠνομάσθησαν ἄνθρωποι, ἐνῶ οἱ ἀπὸ τὸν Σήθ ὠνομάσθησαν υἱοὶ Θεοῦ¹⁰⁹. Ἀπὸ τότε τὸ ὄνομα διακρινόταν, ὅπως νομίζω; καὶ προανήγγελλε τὸ γένος ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ σὰρκα ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

63 Θὰ μπορούσε νὰ εἰπῆ κανεὶς, μαζὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους, ὅτι τὸ τριαδικὸ τῆς γνώσεώς μας δείχνει ὅτι ἐμεῖς εἴμαστε περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους κατ' εἰκόνα Θεοῦ¹¹⁰, ὄχι μόνο διότι εἶναι τριαδικό, ἀλλὰ καὶ διότι συμπεριλαμβάνει κάθε εἶδος γνώσεως. Διότι μόνο ἐμεῖς ἀπὸ ὅλα τὰ κτίσματα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νοερὸ καὶ λογικό, ἔχομε καὶ τὸ αἰσθητικό, τὸ ὁποῖο, ὄντας καμωμένο νὰ εἶναι συνημμένο μὲ τὸ λογικό, ἐφεῦρε πλῆθος παντὸς εἶδους τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ γνώσεων. Νὰ καλλιεργῇ τὴ γῆ καὶ νὰ οἰκοδομῇ καὶ νὰ παράγῃ ἀπὸ μὴ ὄντα, ἂν καὶ ὄχι ἀπὸ ἐντελῶς μὴ ὄντα (διότι αὐτὸ εἶναι προσὸν μόνο τοῦ Θεοῦ), τὸ ἔδωσε μόνο στὸν ἄνθρωπο. Διότι τίποτε σχεδὸν δὲν γίνεται οὔτε φθείρεται ἀπὸ τὰ τελούμενα ἀπὸ τὸν Θεό, ἀλλὰ ἀναμιγνυόμενα τὰ πράγματα πού εἶναι κοντὰ μας τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, παρουσιάζουν διαφορετικὴ μορφή. Ἐπίσης βέβαια καὶ τὸ ὅτι ὁ ἀόρατος λόγος τοῦ νοῦ ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν ἀκοή γίνεται αἰσθητός, καθὼς ἐγγίζει τὸν ἀέρα, ἀλλὰ ὁ Θεὸς ἔδωσε τὸ προνόμο νὰ καταγράφεται καὶ νὰ βλέπεται μαζὶ μὲ τὸ σῶμα καὶ διὰ τοῦ σώματος ἀπὸ τοὺς ἄνθρώπους μόνο, ὀδηγώντας σὲ διαρκῆ ἀποδοχὴ τῆς κατὰ σὰρκα ἐπιδημίας καὶ παρουσίας τοῦ ἀνωτάτου Λόγου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπολύτως τίποτε δὲν διαθέτουν οἱ ἄγγελοι.

64 Ἄλλὰ, ἂν καὶ ἐμεῖς ἔχομε τὸ κατ' εἰκόνα ἀκόμη καὶ ἕως σήμερα περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, ὡς πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσι τοῦ Θεοῦ¹¹¹ ὑστεροῦμε πολὺ, καὶ μάλιστα τώρα, ἀπὸ τοὺς ἀγαθοὺς ἀγγέλους. Πράγματι, γιὰ ν' ἀφήσω τώρα τὰ ἄλλα, ἡ τελείωσις τοῦ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ¹¹² πραγματοποιεῖται διὰ τῆς ἀπὸ

111. Πρὸβλ. *Γεν.* 1, 26.

112. Πρὸβλ. *Ἰουδα* 6.

έστερησθαι μὲν τοὺς πονηροὺς ἀγγέλους, διὸ καὶ ὑπὸ ζόφον¹¹³ γεγενῆσθαι, ἐμφορεῖσθαι δὲ τοὺς θείους νόας, διὸ καὶ δεύτερον καλεῖσθαι φῶς καὶ τοῦ πρώτου φωτὸς ἀπορροήν¹¹⁴, οὐδένα ἂν οἶμαι ἀγνοεῖν τῶν ἐπιμελῶς καὶ μετὰ συνέσεως ἐντυγχανόντων
 5 τοῖς θεοπνεύστοις λογίοις. Ἔχουσι δ' ἐντεῦθεν οἱ ἀγαθοὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν γνῶσιν. Οὐ γὰρ αἰσθητικῇ καὶ φυσικῇ δυνάμει τούτων ἀντιλαμβάνονται, ἀλλὰ θεοειδεῖ δυνάμει γινώσκουσιν αὐτά· ἢς μηδὲν τῶν ὅπωςδῆποτε παρόντων ἢ παρωχηκότων ἢ μελλόντων ἀποκρύπτεσθαι δύναται.

65 Ταύτης τῆς ἐλλάμψεως οἱ μετέχοντες, μέτρῳ ταύτην ἔχοντες, ἀναλόγως τῷ μέτρῳ καὶ τὴν γνῶσιν ἔχουσι τῶν ὄντων. Ὅτι δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι μετέχουσιν αὐτῆς καὶ ὅτι ἄκτιστός ἐστι καὶ ὡς ἡ θεία οὐσία οὐκ ἔστι, πάντες μὲν ἴσασιν οἱ τοῖς θεοσόφοις θεολόγοις ἐμμελῶς ἐντυγχάνοντες. Ἐπεὶ δὲ οἱ τὰ Βαρλαάμ
 15 καὶ Ἀκινδύνου φρονοῦντες βλασφημοῦσιν εἰς τὴν θείαν ταύτην ἔλλαμψιν, ἢ κτίσμα ταύτην ἢ οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ διατεινόμενοι, καὶ ἠνίκ' ἂν κτίσμα λέγωσιν αὐτήν, οὐ συγχωροῦσιν εἶναι τῶν ἀγγέλων ταύτην φῶς, παρίτω νῦν ὁ ἐξ Ἀρείου πάγου θεοφάντωρ, ὡς ἐν βραχεῖ καὶ τὰ τρία ταυτὶ διασαφῶν· «κυκλικῶς
 20 γάρ», φησίν, «οἱ θεῖοι κινούμενοι νόες, ἐνοῦνται ταῖς ἀνάρχοις καὶ ἀτελευτήτοις ἐλλάμψεσι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ»¹¹⁵. Ὅτι μὲν οὖν θείους νόας τοὺς ἀγαθοὺς ἀγγέλους φησί, τοῖς πᾶσι δῆλον· πληθυντικῶς δὲ ταύτας τὰς ἐλλάμψεις προενεγκῶν, τῆς τοῦ Θεοῦ διέστειλεν οὐσίας, μία γὰρ ἐκείνη καὶ παντάπασιν
 25 ἀδιαίρετος. Ἀνάρχους δὲ καὶ ἀτελευτήτους προσειπῶν, τί ἄλλο ἢ ἀκτίστους εἶναι παρέστησεν ἡμῖν,¹¹⁶

113. Πρβλ. Γεν. 1,26.

114. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 40,5. PG 36,364B.

τὸν Θεὸ τελείας ἐλλάμψεως, καὶ δὲν νομίζω ὅτι ἀγνοεῖ κάποιος, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀναγινώσκουν μὲ ἐπιμέλεια καὶ σύνεσι τὰ θεόπνευστα λόγια, ὅτι αὐτῆς τῆς ἐλλάμψεως στεροῦνται οἱ πονηροὶ ἄγγελοι, γι' αὐτὸ καὶ ἔχουν τοποθετηθῆ κάτω ἀπὸ τὸν ζόφο¹¹³, ἐνῶ εἶναι γεμάτοι ἀπ' αὐτὴν οἱ θεῖοι νόες, γι' αὐτὸ καὶ ὀνομάζονται δεύτερο φῶς καὶ ἀπορροή τοῦ πρώτου φωτός¹¹⁴, καὶ ἀπὸ αὐτὸ μάλιστα ἔχουν καὶ τὴ γνῶσι τῶν αἰσθητῶν οἱ ἀγαθοὶ ἄγγελοι. Διότι δὲν ἀντιλαμβάνονται αὐτὰ τὰ πράγματα μὲ αἰσθητικὴ καὶ φυσικὴ δύναμι, ἀλλὰ τὰ γνωρίζουν μὲ θεοειδῆ δύναμι, ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκρυβῆ τίποτε ἀπὸ τὰ ὄπωσθῆποτε παρόντα ἢ παρελθόντα ἢ μέλλοντα.

65 Ὅσοι μετέχουν αὐτῆς τῆς ἐλλάμψεως, ἔχοντάς τὴν μὲ μέτρο, ἀνάλογα μὲ τὸ μέτρο ἔχουν καὶ τὴ γνῶσι τῶν ὄντων. Ὅτι καὶ οἱ ἄγγελοι μετέχουν αὐτῆς καὶ ὅτι εἶναι ἄκτιστη καὶ δὲν εἶναι ὅπως ἡ θεία οὐσία, γνωρίζουν ὅλοι ὅσοι διαβάξουν μὲ ἐπιμέλεια τοὺς θεόσοφους ἀποστόλους καὶ θεολόγους. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν τὰ φρονήματα τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου βλασφημοῦν ἐναντίον αὐτῆς τῆς θείας ἐλλάμψεως, ἰσχυριζόμενοι ὅτι αὐτὴ εἶναι κτίσμα ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅταν τὴν λέγουν κτίσμα, δὲν παραδέχονται ὅτι αὐτὴ εἶναι φῶς τῶν ἀγγέλων, ἃς προσέλθη τώρα ὁ ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγο θεοφάντωρ, γιὰ νὰ διασαφήσῃ σύντομα καὶ τὰ τρία αὐτὰ πράγματα. Διότι λέγει, «κινούμενοι κυκλικῶς οἱ θεῖοι νόες ἐνώνονται μὲ τὶς ἀναρχες καὶ ἀτελεύτητες ἐλλάμψεις τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ»¹¹⁵. Ὅτι βέβαια μὲ τὴ λέξι 'θεῖοι νόες' ὀνομάζει τοὺς ἀγγέλους, εἶναι σ' ὅλους φανερό· ἀλλὰ προφέροντας σὲ πληθυντικὸ τὶς ἐλλάμψεις αὐτές, τὶς διέστειλε ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, διότι ἐκεῖνη εἶναι ἐντελῶς ἀδιαίρετη. Χαρακτηρίζοντάς τες πάλι ἀναρχες καὶ ἀτελεύτητες, τί ἄλλο μᾶς τὶς παριστᾶ παρὰ ἄκτιστες¹¹⁶;

115. *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 4, 8, PG 3, 704D. Βλ. *ὑπὲρ Ἡουχαζόντων* 3, 2, 13, *Συγγράμματα* τ. Α'.

116. Τὸ δεύτερο τμήμα τοῦ κ. 65 ἀπαντᾶται καὶ στὸν *Πρὸς Ἀκίνδυνον Ἀναρρητικόν* 6, 9, 22, *Συγγράμματα* τ. Γ'.

66 Ταύτης τῆς θείας ἐλλάμψεώς τε καὶ λαμπρότητος γεγυμνωμένην τὴν ἡμῶν φύσιν ἐκ παραβάσεως, τῆς ἀσχημοσύνης ἐλεήσας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ διὰ σπλάγγνα ἐλέους¹¹⁷ ἀναλαβόμενος, ἐνδεδυμένην ἐπιφανέστερον ἐπὶ τοῦ Θαβωρίου τῶν μαθητῶν τοῖς ἐκκρίτοις πάλιν ὑπέδειξε¹¹⁸, τί ποτε ἡμεν ἦν ὅτε καὶ τίνες ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἐσόμεθα δι' αὐτοῦ, εἰ κατ' αὐτὸν ὡς δυνατὸν ἐνταῦθα ζῆσαι προελοίμεθα, παριστάς¹¹⁹, ὡς καὶ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν Ἰωάννης φησὶν¹²⁰.

67 Ταύτης τῆς θείας ἐλλάμψεώς τε καὶ λαμπρότητος καὶ ὁ 10 Ἀδὰμ μέτοχος ὑπάρχων πρὸ τῆς παραβάσεως, ὡς ὄντως στολὴν ἡμφιεσμένος δόξης, οὐχ ὑπῆρχε γυμνός, οὐδ' ἀσχημῶν ὑπῆρχεν ὅτι γυμνός, ἀλλὰ πολλῶ κοσμιώτερος, οὐδ' ὅσον εἶπειν, τῶν νῦν περικειμένων τὰ χρυσῶ πολλῶ καὶ διαυγέσι λίθοις κοσμούμενα διαδήματα¹²¹. Ταύτην τὴν θείαν ἔλλαμψιν καὶ 15 χάριν καὶ Παῦλος ὁ μέγας οὐράνιον οἰκητήριον ἡμῶν καλεῖ λέγων, «ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐνδύσασθαι ἐπιποθοῦντες, εἶγε καὶ ἐνδυσάμενοι οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα»¹²². Ταύτης τῆς θείας ἐλλάμψεως καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἐνδύματος τὸν ἀρραβῶνα, καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος ἔλαβε παρὰ 20 Θεοῦ, ἐξ Ἱερουσαλήμ πρὸς Δαμασκὸν ἀπιῶν¹²³, ἴν' εἶπω κατὰ τὸν τῆς θεολογίας φερωνύμως ἐπώνυμον Γρηγόριον, «πρὶν καθαρθῆναι τῶν διωγμῶν τῷ διωκομένῳ προσομιλήσας, μᾶλλον δὲ βραχεῖα τοῦ μεγάλου φωτὸς λαμπηδόνη»¹²⁴.

68 Ἡ μὲν θεία ὑπερουσιότης οὐδέποτε πληθυντικῶς καλεῖται, 25 ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ θεία καὶ ἄκτιστος χάρις καὶ ἐνέργεια, μεριζομένη ἀμερίστως κατ' εἰκόνα τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος, ἢ καὶ θερμαίνει καὶ φωτίζει καὶ ζωοποιεῖ καὶ αὔξει, τοῖς τε λαμπομένοις τὴν οἰκείαν ἐνήσι λαμπρότητα καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ὁρώντων ἐπι-

117. Λουκᾶ 1,78. 118. Ματθ. 17,1-6. Μάρκ. 9,2-13. Λουκᾶ 9,28-36.

119. Τὸ κείμενο τοῦ κ 66 ἀπαντᾶται καὶ στὴν Ὁμιλία 16,39· ΕΠΕ 10,478.

120. Ὁμιλία 56 εἰς Ματθαῖον, 4, ΕΠΕ 11,268.

66 Τὴν φύσι μας, γυμνωμένη λόγω παραβάσεως ἀπὸ αὐτὴ τὴ θεία ἔλλαμψι καὶ λαμπρότητα, τὴν ἔλεψε γιὰ τὴν ἀσχημοσύνη ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ εὐσπλαγχνία τὴν ἐπῆρε¹¹⁷ καὶ τὴν ἐπέδειξε πάλι ἐνωμένη ἐπισημότερα ἐπάνω στὸ Θαβώριο ὄρος στοὺς ἐπίλεκτους μαθητὰς του¹¹⁸. ἔτσι παρέστησε, τί ἡμαστέ κάποτε καὶ τί θὰ εἴμαστε δι' αὐτοῦ στὸν μέλλοντα αἰῶνα, ἂν ἀποφασίζαμε νὰ ζήσωμε ἐδῶ σὰν αὐτὸν κατὰ τὸ δυνατόν¹¹⁹, ὅπως λέγει ὁ Χρυσὸς στὴ γλῶσσα Ἰωάννης¹²⁰.

67 Αὐτῆς τῆς θείας ἐλλάμψεως καὶ λαμπρότητος ἦταν καὶ ὁ Ἄδὰμ μέτοχος πρὶν ἀπὸ τὴν παράβασι, στολισμένος πραγματικὰ μὲ στολὴ ἔνδοξη, καὶ δὲν ἦταν γυμνός, ἀλλὰ ἀσύγκριτα ὠραιότερος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ φοροῦν τώρα τὰ διαδήματα τὰ στολισμένα μὲ πολὺν χρυσὸ καὶ διαυγεῖς λίθους¹²¹. Αὐτὴν τὴ θεία ἔλλαμψι καὶ χάρι ὁ μέγας Παῦλος καλεῖ κατοικητήριό μας λέγοντας· «γι' αὐτὸ στενάζομε, ποθώντας νὰ ἐνδυθοῦμε τὸ κατοικητήριό μας ποὺ εἶναι ἀπὸ τὸν οὐρανό· κι' ἂν ἐνδυθοῦμε μὲ αὐτό, δὲν θὰ εὐρεθοῦμε γυμνοί»¹²². Τὸν ἀρραβῶνα αὐτῆς τῆς ἐλλάμψεως καὶ τοῦ ἐνδύματος ποὺ προσφέρει αὐτὴ ἔλαβε ἀπὸ τὸν Θεὸ κι' ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος, ἀναχωρώντας ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὴ Δαμασκὸ¹²³, γιὰ νὰ ὁμιλήσω σύμφωνα μὲ τὸν φερωνύμως ἐπώνυμο τῆς θεολογίας, «πρὶν καθαρθῆ ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς συνδεθεῖς μὲ τὸν διωκόμενο, ἢ καλύτερα μὲ μικρὴ λάμψι τοῦ μεγάλου φωτός»¹²⁴.

68 Ἡ θεία ὑπερουσιότης δὲν ὀνομάζεται ποτὲ πληθυντικῶς, ἐνῶ ἡ θεία καὶ ἄκτιστη χάρις καὶ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, μεριζόμενη ἀμερίστως, σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος, ἡ ὁποία καὶ θερμαίνει καὶ φωτίζει καὶ ζωοποιεῖ καὶ αὐξάνει καὶ ἐμβάλλει τὴ λαμπρότητά της στους λαμπομένους καὶ ἐμφανίζε-

121. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 67 μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ ἀπαντᾶται καὶ στὴν Ὁμιλία 16, 39. ΕΠΕ 10, 478.

122. Β' Κορ. 5, 2-3.

123. Πράξ. 9, 3-4.

124. Λόγος 39 εἰς τὰ ἅγια Φῶτα 9. ΡG 36, 344B.

φαίνεται. Κατὰ ταύτην γοῦν, ὡς κατ' ἀμυδρὰν εἰκόνα, καὶ ἡ
 θεία τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, οὐ μία μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ καλοῦν-
 ται παρὰ τῶν θεολόγων, ὡς καὶ Βασίλειος ὁ μέγας, «αἱ δὲ ἐνέρ-
 γειαι», φησί, «τοῦ Πνεύματος τίνες; Ἄρρητοι μὲν διὰ τὸ μέγε-
 5 θος, ἀνεξαρίθμητοι δὲ διὰ τὸ πλῆθος. Πῶς γὰρ νοήσομεν τὰ
 τῶν αἰώνων ἐπέκεινα; Τίνες ἦσαν αὐτοῦ πρὸ τῆς νοητῆς κτίσε-
 ως αἱ ἐνέργειαι;»¹²⁵. Πρὸ γοῦν τῆς νοητῆς κτίσεως καὶ τῶν
 αἰώνων ἐπέκεινα (καὶ γὰρ καὶ οἱ αἰῶνες νοητὰ κτίσματα εἰσι)
 κτιστὸν οὐδεὶς ποτ' εἶπεν, οὐδὲ ἐνενόησεν. Ἄκτιστοι τοιγαροῦν
 10 αἱ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος δυνάμεις τε καὶ ἐνέργειαι, τῶ καὶ πολ-
 λαὶ θεολογεῖσθαι, ἀμερίστως τῆς μιᾶς καὶ παντάπασιν ἀμερί-
 στου τοῦ Πνεύματος οὐσίας διαστελλόμεναι.

69 Ἡ τοῦ Θεοῦ ἄκτιστος ἐνέργεια μεριζομένη ἀμερίστως καὶ
 πληθυντικῶς προάγεται παρὰ τῶν θεολόγων¹²⁶, ὡς ἀνωτέρω
 15 καὶ Βασιλείῳ τῶ μεγάλῳ διατετράνωται. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ἡ
 θεία καὶ θεοποιὸς ἔλλαμψις καὶ χάρις οὐκ οὐσία, ἀλλ' ἐνέργειά
 ἐστὶ Θεοῦ, διὰ τοῦτο καὶ αὕτη οὐχ ἐνικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ
 πληθυντικῶς προάγεται, ἀναλόγως τοῖς μετέχουσι χορηγουμέ-
 νη καὶ κατὰ τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν ὑποδεχομένων, ἐπὶ μᾶλλον
 20 καὶ ἥττον ἐνιεῖσα τὴν θεοποιὸν λαμπρότητα.

70 Ταύτας τὰς θείας ἐνεργείας ἐπτὰ ὁ Ἡσαΐας εἶπε. Πολλὰ δὲ
 παρ' Ἑβραίοις σημαίνει τὸ ἐπτὰ· «ἀναβήσεται», γὰρ φησι, «ρά-
 βδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαὶ καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναβήσεται καὶ
 ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἐπτὰ πνεύματα· πνεῦμα σοφίας, συνέ-
 25 σεως, γνώσεως, εὐσεβείας, βουλήs, ἰσχύος, φόβου»¹²⁷. Ταῦτα
 τὰ ἐπτὰ πνεύματα, κτιστὰ φρενοβλαβῶς οἱ τὰ Βαρλαάμ καὶ
 Ἄκινδύνου φρονοῦντες εἶναι διατείνονται· ὁ κὰν τοῖς διὰ πλά-

125. Ἐπεὶ Ἐπιτομὴ Περὶ Ἁγίου Πνεύματος, 19,49. PG 32,156D. Τὸ χωρίο αὐτὸ χρησιμο-
 ποιεῖ ὁ Γρηγόριος καὶ στὸν Περὶ θεῶν ἐνεργειῶν 21, Διάλογος Ὁρθοδόξου μετὰ
 Βαρλααμίτου 20, Πρὸς Δανιὴλ Αἰνοῦ 7 Συγγράμματα τ. Β'.

ται στους ὀφθαλμούς τῶν ὁρώντων. Σύμφωνα με αὐτὴν λοιπόν, σὰν ἀμυδρὴ εἰκόνα, ἡ θεία ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ δὲν θεωρεῖται μία, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς θεολόγους ἀναφέρονται πολλές, ὅπως λέγει καὶ ὁ μέγας Βασίλειος· «οἱ ἐνέργειες τοῦ Πνεύματος ποιές εἶναι; Εἶναι ἄρρητες λόγῳ τοῦ μεγέθους, ἀναρίθμητες λόγῳ τοῦ πλήθους. Διότι πῶς θὰ ἐννοήσωμε τὰ πέρα ἀπὸ τοῦς αἰῶνες; Ποιές ἦταν οἱ ἐνέργειές του πρὶν ἀπὸ τὴ νοητὴ κτίσι;»¹²⁵. Στὴν πραγματικότητα πρὶν ἀπὸ τὴ νοητὴ κτίσι καὶ πέρα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες (διότι καὶ οἱ αἰῶνες εἶναι νοητὰ κτίσματα) κανεὶς ποτὲ δὲν εἶπε οὔτε ἐνόησε κάτι κτιστό. Ἐπομένως οἱ δυνάμεις καὶ ἐνέργειες τοῦ θείου Πνεύματος εἶναι ἄκτιστες, ἐνῶ μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τους ὡς πολλές διαστέλλονται ἀμερίστως ἀπὸ τὴ μία καὶ ἐντελῶς ἀμέριστη οὐσία τοῦ Πνεύματος.

69 Ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, μεριζόμενη ἀμερίστως προβάλλεται καὶ πληθυντικῶς ἀπὸ τοὺς θεολόγους¹²⁶, ὅπως παραπάνω ἔδειξε καὶ ὁ μέγας Βασίλειος. Ἐπειδὴ λοιπόν καὶ ἡ θεία καὶ θεοποιὸς ἔλλαμψις καὶ χάρις δὲν εἶναι οὐσία ἀλλὰ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτὸ καὶ αὐτὴ δὲν προβάλλεται μόνο ἐνικῶς ἀλλὰ καὶ πληθυντικῶς, χορηγούμενη ἀνάλογα σ' ἐκείνους πού τὴ μετέχουν καὶ ἐμβάλλοντας τὴν θεοποιὸ λαμπρότητα περισσότερο ἢ λιγώτερο ἀνάλογα μὲ τὴν καταλληλότητα ἐκείνων πού τὴν προσλαμβάνουν.

70 Αὐτὲς τὶς θεῖες ἐνέργειες τὶς εἶπε ἑπτὰ ὁ Ἡσαΐας. Τὸ δὲ ἑπτὰ στους Ἑβραίους σημαίνει πολλά. Διότι, λέγει, «θὰ βλαστήσῃ ράβδος ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ Ἰεσσαὶ καὶ θὰ βγῆ ἀπὸ αὐτὴν ἄνθος καὶ θὰ ἀναπαυθοῦν ἐπάνω σ' αὐτὸν ἑπτὰ πνεύματα· πνεῦμα σοφίας, συνέσεως, γνώσεως, εὐσέβειας, βουλής, ἰσχύος, φόβου»¹²⁷. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Βαρλαάμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου ἰσχυρίζονται μὲ φρενοβλάβεια ὅτι αὐτὰ τὰ ἑπτὰ πνεύματα εἶναι κτιστά, πρᾶγμα

126. Βλ. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 2, 5. Π. Χρήστου, *Φιλοκαλία* 3, 70ε.

127. Ἡσ. 11, 2-3.

τους πρὸς Ἀκίνδυνον Ἀντιρρητικοῖς προθέντες, διαρκῶς ἀπη-
 λέγξαμεν. Ἀλλὰ καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, τῶν θείων τούτων
 τοῦ πνεύματος ἐνεργειῶν μνησθεῖς, «τὰς ἐνεργείας», φησί, «τοῦ
 πνεύματος πνεύματα φίλον τῷ Ἡσαΐα καλεῖν»¹²⁸. Καὶ αὐτὸς δὲ
 5 ὁ τῶν προφητῶν μεγαλοφωνότατος, οὐ τὴν πρὸς τὴν θείαν μό-
 νον οὐσίαν διαφορὰν ἐναργῶς ἔδειξε διὰ τοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλὰ καὶ
 τὸ ἄκτιστον τῶν θείων τούτων παρέστησεν ἐνεργειῶν διὰ τῆς
 τοῦ ἐπαναπαύεσθαι φωνῆς· τὸ γὰρ ἐπαναπαύεσθαι ὑπεροχικοῦ
 ἀξιώματός ἐστι. Τὰ οὖν ἐπαναπαυόμενα ἐπὶ τὸ παρ' ἡμῶν δε-
 10 σποτικὸν ἐκεῖνο πρόσλημμα, πῶς ἂν εἶεν κτίσματα;

71 Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ μὲν τὸν Λουκᾶν ἐν
 δακτύλῳ φησὶ Θεοῦ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια¹²⁹, κατὰ δὲ τὸν
 Ματθαῖον ἐν Πνεύματι Θεοῦ¹³⁰. Δάκτυλον δὲ φησὶ Θεοῦ¹³¹ ὁ
 μέγας Βασίλειος μίαν τῶν τοῦ Πνεύματος ἐνεργειῶν. Εἰ οὖν ἡ
 15 μία τούτων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι, καὶ αἱ ἄλλαι πάντως, ὡς ὁ
 αὐτὸς καὶ τοῦτ' ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο πολλοὶ θεοὶ ἢ
 πολλὰ πνεύματά ἐστι. Πρόοδοι γὰρ τὰ τοιαῦτα καὶ ἐκφάνσεις
 καὶ ἐνέργειαι φυσικαὶ τοῦ ἐνὸς Πνεύματός εἰσι, καὶ δι' ἐκάστης
 ἓν ἐστι τὸ ἐνεργοῦν. Οἱ δὲ κακόδοξοι, κτίσματα ταῦτα λέγοντες,
 20 ἐπταπλασίως εἰς κτίσμα τὸ Πνεῦμα κατασπῶσι τοῦ Θεοῦ.
 Ἀλλ' αἰσχυνέσθωσαν ἐπταπλασίως. Ὁ γὰρ εἰπὼν αὐθις προ-
 φήτης περὶ αὐτῶν, ὡς «ἐπτὰ οὗτοι ὀφθαλμοὶ Κυρίου εἰσὶν οἱ
 ἐπιβλέποντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν»¹³², καὶ ὁ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει
 γράφων, «χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τῶν ἐπτὰ
 25 πνευμάτων, ἃ ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ εἰσι, καὶ ἀπὸ τοῦ
 Χριστοῦ»¹³³, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ταῦτα τοῖς πιστοῖς ἐμφα-
 νῶς παρίστησιν.

72 Ὁ Θεὸς καὶ πατήρ, διὰ Μιχαίου τοῦ προφήτου προκαταγα-

128. Λόγος 41,3. PG 36,431C. Βλ. ἐπίσης Ἀντιρρητικὸν πρὸς Ἀκίνδυνον
 5,58, τ. Γ', ὅπου καὶ τὸ αὐτὸ χωρίον.

129. Λουκᾶ 11,20. 130. Ματθ. 12,28.

πού ἐλέγξαμε λεπτομερῶς στοὺς ἔκτενεῖς Ἀντιρρητικούς πρὸς τὸν Ἀκίνδυνο. Ἀλλὰ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἀφοῦ ἐμνημόνευσε αὐτὲς τὶς θεῖες ἐνέργειες τοῦ Πνεύματος, λέγει· «ὁ Ἡσαΐας ἀρέσκειται νὰ καλῆ πνεύματα τὶς ἐνέργειες τοῦ Πνεύματος»¹²⁸. Κι' ὁ ἴδιος ὁ μεγαλοφωνότατος τῶν προφητῶν, ὄχι μόνο ἔδειξε καθαρὰ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῆ διαφορὰ πρὸς τὴ θεία οὐσία, ἀλλὰ παρέστησε καὶ τὸ ἄκτιστο τῶν θείων αὐτῶν ἐνεργειῶν μὲ τὴ λέξι ἑπαναπαύονται'. Διότι τὸ ἑπαναπαύεσθαι εἶναι ιδιότης ὑπεροχικοῦ ἀξιώματος. Ἐκεῖνα λοιπὸν πού ἑπαναπαύονται ἐπάνω στὸ δεσποτικὸ ἐκεῖνο ἀπὸ μᾶς πρόσλημμα, πῶς θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι κτίσματα;

- 71 Ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός, σύμφωνα μὲ τὸν Λουκᾶ, λέγει ὅτι ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια μὲ δάκτυλο Θεοῦ¹²⁹, ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὸν Ματθαῖο μὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ¹³⁰. Ὁ μέγας Βασίλειος ὀνομάζει ἑκβάλλει δάκτυλο Θεοῦ' μὰ ἀπὸ τὶς ἐνέργειες τοῦ Πνεύματος¹³¹. Ἄν λοιπὸν ἢ μία ἀπὸ αὐτὲς εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα, τότε εἶναι καὶ οἱ ἄλλες, ὅπως μᾶς τὸ ἐδίδαξε κι' αὐτὸ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ δὲν εἶναι γι' αὐτὸ πολλοὶ θεοὶ ἢ πολλὰ πνεύματα. Διότι αὐτὰ τὰ πράγματα εἶναι πρόοδοι καὶ ἐκφάνσεις καὶ ἐνέργειες φυσικὲς τοῦ ἑνὸς Πνεύματος, καὶ μέσω καθεμᾶς ἀπὸ αὐτὲς ἕνα εἶναι αὐτὸ πού ἐνεργεῖ. Ἐνῶ οἱ κακόδοξοι, ὀνομάζοντας τὶς ἐκδηλώσεις αὐτὲς κτίσματα, κατεβάζουν ἑπταπλάσια σὲ κτίσμα τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ ἄς ἐντρέπωνται ἑπταπλάσια. Διότι ὁ προφήτης πού εἶπε πάλι γι' αὐτὰ ὅτι «ἑπτὰ ὀφθαλμοὶ τοῦ Κυρίου εἶναι αὐτοὶ πού ἐπιβλέπουν σὲ ὅλη τὴ γῆ»¹³², κι' ἐκεῖνος πού γράφει στὴν Ἀποκάλυψη, «χάρις σὲ σᾶς καὶ εἰρήνη ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ ἀπὸ τὰ ἑπτὰ πνεύματα, τὰ ὁποῖα εἶναι μπροστὰ στὸ θρόνο τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπὸ τὸν Χριστό»¹³³, αὐτὰ παριστάνουν φανερὰ στοὺς πιστοὺς ὅτι εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα.

- 72 Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, πού μὲ τὸν προφήτη Μιχαῖα προαναγα-

131. Μ. Βασιλείου, *Κατ' Εὐνομίου* 5, PG 29, 716CD καὶ 772C.

132. *Ζαχ* 4, 10.

133. *Ἀποκ* 1, 4-5.

γέλλων τὴν τοῦ μονογενοῦς κατὰ σάρκα γέννησιν, βουλόμενος ἐπιδειῖξαι καὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ ἀναρχον, «καὶ αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ, φησὶν, ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος»¹³⁴. Τὰς δὲ ἐξόδους ταύτας τὰς ἐνεργείας εἶναι τῆς θεότητος οἱ θεῖοι πατέρες ἐξηγήσαντο· αἱ αὐταὶ γὰρ εἰσι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος δυνάμεις τε καὶ ἐνεργεῖαι, «ἃς κτιστὰς εἶναι περιαγγέλλουσιν οἱ τὰ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου φρονεῖν τε καὶ ἐπεκδικεῖν σπουδάζοντες. Ἄλλ' ὅψέ ποτε λαβόντες νοῦν συνίτωσαν τίς ὁ ἀπ' ἀρχῆς ὦν, τίς πρὸς ὃν φησὶν ὁ Δαβίδ, ὅτι «ἀπὸ τοῦ αἰῶνος (ταῦτ' ὁ δ' εἰπεῖν, ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος) καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ»¹³⁵· καὶ συνετῶς σκοπεῖτωσαν, εἰ βούλονται, ὡς ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου ἀπ' ἀρχῆς εἰπὼν τὰς ἐξόδους ταύτας εἶναι, ἐγένοντο ἢ ἐποιήθησαν ἢ ἐκτίσθησαν, εἶπεν οὐδαμῶς. Καὶ ὁ ἐν Πνεύματι Θεοῦ θεολογῶν Βασίλειος, οὐκ ἐγένοντο, ἀλλ' 15 «ἦσαν, εἶπεν, αἱ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖαι πρὸ τῆς νοητῆς κτίσεως καὶ τῶν αἰῶνων ἐπέκεινα»¹³⁶. Μόνος οὖν ὁ Θεὸς ἐξ αἰῶνος ἐνεργῆς τε καὶ παντοδύναμος, ὡς καὶ προαιωνίους ἔχων δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας.

73 Φασὶ δέ, τοῖς ἀγίοις ἀντικείμενοι προδήλως, οἱ τῆς Ἀκινδύνου δόξης προϊστάμενοι· «ἓν ἔστι τὸ ἄκτιστον, ἡ θεία φύσις, πᾶν δὲ τὸ διαφέρον ταύτης ὅπως οὖν κτιστόν ἐστι»¹³⁷, κτίσμα ποιοῦντες ἐντεῦθεν καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ τῶν τριῶν ἡ ἐνεργεῖα· οὗ δὲ ἡ ἐνεργεῖα κτιστὴ, ἄκτιστος αὐτὸς οὐκ ἔστι. Διὰ τοῦτο οὐχ ἡ τοῦ 25 Θεοῦ ἐνεργεῖα, ἀπαγε! ἀλλὰ τὸ ἐνεργηθὲν καὶ ἀποτελεσθὲν ἔστι τὸ κτίσμα. «Διὸ καὶ οὐσιώδη, τουτέστι φυσικὴν εἶναι κίνησιν τὴν διαφέρουσαν τῆς θείας φύσεως ἐνεργεῖαν»¹³⁸ ὁ θεσπέσιος

134. Μιχ. 5,1. Βλ. ἐπίσης Πρὸς Δανιὴλ Αἴνου 10, Συγγράμματα τ. Β'.

135. Ψαλμ. 89,2.

γέλλει τὴν κατὰ σάρκα γέννησι τοῦ Μονογενοῦς, θέλοντας νὰ ἐπιδείξη καὶ τὸ ἄναρχο τῆς θεότητός του, λέγει· «κ' οἱ ἔξοδοί του εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀπὸ τὶς ἡμέρες τοῦ αἰῶνος»¹³⁴. Αὐτὲς τὶς ἔξόδους οἱ θεῖοι Πατέρες ἐξήγησαν ὅτι εἶναι οἱ ἐνέργειες τῆς θεότητος. Διότι εἶναι οἱ ἴδιες δυνάμεις καὶ ἐνέργειες τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὶς ὁποῖες ὅσοι προσπαθοῦν νὰ παραδεχθοῦν καὶ νὰ δικαιολογήσουν τὶς ἀπόψεις τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου διαλαλοῦν σάν κτιστές. Ἄλλὰ ἀποκτώντας κάποτε νοῦ, ἅς καταλάβουν ποιός εἶναι ὁ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὦν ποιός εἶναι αὐτὸς πρὸς τὸν ὁποῖο ὁ Δαβὶδ λέγει, ὅτι «ἀπὸ τὸν αἰῶνα», δηλαδή ἀπὸ τὶς ἡμέρες τοῦ αἰῶνος, «καὶ ἕως τὸν αἰῶνα ὑπάρχεις ἐσύ»¹³⁵. καὶ ἔτσι, ἂν θέλουν, ἅς σκεφθοῦν μὲ σύνεσι ὅτι ὁ Θεός, ὅταν εἶπε μὲ τὸν προφήτη, ὅτι αὐτὲς οἱ ἔξοδοι ὑπάρχουν ἀπὸ τὴν ἀρχή, δὲν εἶπε καθόλου ὅτι ἔγιναν ἢ κατασκευάσθηκαν ἢ ἐκτίσθηκαν. Καὶ ὁ Βασίλειος, πού θεολογεῖ μὲ Πνεῦμα Θεοῦ, δὲν εἶπε ἔγιναν, ἀλλ' «ὑπῆρχαν οἱ ἐνέργειες τοῦ Πνεύματος πρὶν ἀπὸ τὴ νοητὴ κτίσι καὶ πέρα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες»¹³⁶. Μόνο ὁ Θεός λοιπὸν εἶναι στοὺς αἰῶνες ἐνεργὸς καὶ παντοδύναμος, διότι ἔχει καὶ προαιώνιες δυνάμεις καὶ ἐνέργειες.

- 73 Λέγουν, προφανῶς ἀντιτιθέμενοι στοὺς ἁγίους, οἱ προϊστάμενοι τῆς δοξασίας τοῦ Ἀκινδύνου· «ἓνα εἶναι τὸ ἄκτιστο, ἡ θεία φύσις, καὶ πᾶν ὅ,τι διαφέρει ἀπὸ αὐτὴν εἶναι ὅπωςδήποτε κτιστό»¹³⁷, καθιστώντας μὲ αὐτὸ κτίσμα καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Διότι ἡ ἐνέργεια καὶ τῶν τριῶν εἶναι μία καὶ ἡ αὐτή. Κι' ἐκεῖνος, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐνέργεια εἶναι κτιστή, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄκτιστος ὁ ἴδιος. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, μακριὰ μὰ τέτοια σκέψις, τὸ κτίσμα, ἀλλὰ τὸ ἐνεργηθὲν καὶ ἀποτελεσθὲν. Ἔτσι ὁ θεσπέσιος Δαμασκηνοὺς ἐδίδαξε ὅτι «ἡ ἐνέργεια, πού διαφέρει ἀπὸ τὴ θεία φύσι, εἶναι οὐσι-

136. Βλ. Μ. Βασιλείου, *Περὶ ἁγίου Πνεύματος* 19, 49.

137. Βλ. *Πρὸς Ἀκινδύνον Ἀναρρητικὸς* 4, 40, *Συγγράμματα* τ. Γ.

ἐδίδαξε Δαμασκηνός. «Ἐπεὶ δὲ καὶ τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι τὸ ποιεῖν»¹³⁹ ὁ θεῖος Κύριλλος ἔφη, πῶς αὕτη ποίημα, εἰ μὴ δι' ἑτέρας ἐνεργείας ἐνεργηθήσεται, κάκεινη πάλιν δι' ἑτέρας, καὶ οὕτω, πρὸς τῷ ἐπ' ἄπειρον ἰέναι, καὶ τὸ τῆς ἐνεργείας ἄκτιστον
5 δεῖ ζητεῖται καὶ κηρύττεται;

74 Πανταχοῦ παρούσης ἀχωρίστως τῆς τε θείας οὐσίας καὶ τῆς θείας ἐνεργείας, χωρητὴ ἔστιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια καὶ τοῖς κτιστοῖς ἡμῖν· ἐπεὶ καὶ μερίζεται ἀμερίστως κατὰ τοὺς θεολόγους, τῆς θείας φύσεως ἀμερίστου παντάπασι μενούσης κατ'
10 αὐτούς. Διὸ καὶ ὁ Χρυσόστομος πατήρ, εἰπὼν ὅτι «ἡ ρανὶς τῆς χάριτος τὰ πάντα ἐπλήρωσε τῆς γνώσεως, δι' αὐτῆς τὰ θαύματα ἐγένετο, τὰ ἀμαρτήματα ἐλύετο», καὶ δείξας ἄκτιστον οὕσαν τὴν τῆς χάριτος ρανίδα, εἶτα σπεύδων ἐπιδειῖξαι καὶ ἐνέργειαν, ἀλλ' οὐκ οὐσίαν οὕσαν, ἔτι δὲ καὶ τὴν τῆς θείας ἐνεργείας διαφορὰν
15 πρὸς τε τὴν θείαν οὐσίαν καὶ τὴν τοῦ πνεύματος ὑπόστασιν, ἐπάγει γράφων· «τὸ μέρος λέγω τῆς ἐνεργείας· οὐ γὰρ δὴ ὁ παράκλητος μερίζεται. Χωρητὴ γοῦν ἔστιν ἡμῶν ἐκάστῳ ἡ θεία χάρις καὶ ἡ ἐνέργεια, ἐπεὶ καὶ ἀμερίστως αὕτη μερίζεται· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐσία, παντάπασι ἀμέριστος οὕσα καθ' αὐτήν, πῶς
20 ἂν τινι χωρηθεῖ τῶν κτιστῶν;»¹⁴⁰.

75 Τριῶν ὄντων τοῦ Θεοῦ, οὐσίας, ἐνεργείας, τριάδος ὑποστάσεων θείων, οἱ κατηξιωμένοι τῷ Θεῷ ἠνῶσθαι, ὡς ἓν εἶναι πνεῦμα μετ' αὐτοῦ, καθὰ καὶ Παῦλος ὁ μέγας εἶρηκεν, «ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἓν πνεῦμα ἔστιν»¹⁴¹, ἐπεὶ κατ' οὐσίαν οὐχ
25 ἠνῶσθαι τοὺς ἀξίους ἀνωτέρω δέδεικται καὶ πάντες οἱ θεολόγοι μαρτυροῦσι, κατ' οὐσίαν εἶναι τὸν Θεὸν λέγοντες ἀμέθεκτον, ἡ

138. Ἐκδόσις ἀκριβῆς ὀρθοδόξου πίστεως 59, 7-9 καὶ 37.

139. Θεσαυροὶ 18. PG 75,312C.

ώδης και φυσική κίνησης»¹³⁸. «Ἐπειδὴ δὲ τὸ ποιεῖν εἶναι γνῶρισμα τῆς θείας ἐνέργειας», εἶπε ὁ θεῖος Κύριλλος¹³⁹, Πῶς εἶναι αὐτὴ ποίημα, ἂν δὲν ἐνεργηθῆ ἀπὸ ἄλλης ἐνέργειας, κι' ἐκεῖνη πάλι μέσω ἄλλης, καὶ ἔτσι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ προχωρῆ πρὸς τὸ ἐπ' ἄπειρον, ζητεῖται καὶ κηρύσσεται πάντοτε τὸ ἄκτιστο τῆς ἐνέργειας;

74 Ἐνῶ ἡ θεία οὐσία καὶ ἡ θεία ἐνέργεια εἶναι ἀχώριστα παντοῦ παροῦσα, ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι χωρητὴ καὶ σ' ἐμᾶς τοὺς κτιστούς· διότι μερίζεται ἀμερίστως κατὰ τοὺς θεολόγους, ἐνῶ ἡ θεία φύσις μένει ἐντελῶς ἀμέριστη κατ' αὐτούς. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χρυσόστομος πατήρ, ἀφοῦ εἶπε, «ἡ ρανίδα τῆς χάριτος ἐγένισε τὰ πάντα μὲ γνῶσι, καὶ μὲ αὐτὴν ἐγιναν τὰ θαύματα καὶ ἐλύθησαν τὰ ἁμαρτήματα», καὶ ἀφοῦ ἔδειξε ὅτι ἡ ρανίδα τῆς χάριτος εἶναι ἄκτιστη, ἔπειτα σπεύδοντας νὰ ἐπιδείξῃ ὅτι εἶναι ἐνέργεια ἀλλ' ὄχι οὐσία, καὶ ἀκόμη νὰ δηλώσῃ καὶ τὴ διαφορὰ τῆς θείας ἐνέργειας πρὸς τὴ θεία οὐσία καὶ τὴν ὑπόστασι τοῦ Πνεύματος, προσθέτει· «ἐννοῶ τὸ μέρος τῆς ἐνέργειας, διότι δὲν μερίζεται ὁ Παράκλητος. Εἶναι λοιπὸν χωρητὴ στὸν καθένα μας ἡ θεία χάρις καὶ ἐνέργεια, ἐπειδὴ αὐτὴ μερίζεται ἀμερίστως. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὅμως, πού εἶναι ἐντελῶς ἀμέριστη καθ' ἑαυτήν, πῶς θὰ μπορούσε νὰ χωρηθῆ σὲ κάποιο κτιστό;»¹⁴⁰.

75 Ἐφ' ὅσον τὰ κατηγορήματα τοῦ Θεοῦ εἶναι τρία, οὐσία, ἐνέργεια, τριάς θείων ὑποστάσεων, οἱ καταξιωμένοι νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸν Θεὸ ὥστε νὰ εἶναι ἓνα πνεῦμα μὲ αὐτόν, ὅπως εἶπε καὶ ὁ μέγας Παῦλος, «ὅποιος προσκολλᾶται στὸν Κύριο, εἶναι ἓνα πνεῦμα»¹⁴¹, ἐπειδὴ παραπάνω ἔχει δειχθῆ ὅτι οἱ ἄξιοι δὲν εἶναι ἡνωμένοι κατ' οὐσίαν καὶ ὅλοι οἱ θεολόγοι μαρτυροῦν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι κατ' οὐσίαν ἀμέθεκτος, ἡ δὲ ἐνωσις καθ' ὑπόστασιν ἀνήκει

140. Ἐξήγησις εἰς Ψαλμοὺς 44, 3, PG 55, 186. Τὸ χωρίο αὐτὸ χρησιμοποεῖ ἐπανειλημμένως ὁ Γρηγόριος. Βλ. Πρὸς Ἀκίνδυνον Ἀναρρητικός, 2, 78. 5, 97. Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀθανάσιον 22. Ἐπιστολὴ πρὸς Συμεῶν 6.

141. Α' Κορ. 6, 17.

δὲ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις μόνου διατελεῖ τυγχάνουσα τοῦ θεανθρώπου λόγου, λείπεται κατ' ἐνέργειαν ἐνοῦσθαι τοὺς κατηξιωμένους ἐνοῦσθαι Θεῶ· καὶ Πνεῦμα καθ' ὃ ἐστὶν ἐν μετὰ Θεοῦ ὁ κολλώμενος Θεῶ, τὴν ἄκτιστον τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν εἶναι
5 καὶ καλεῖσθαι, ἀλλ' οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, κἂν Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος ἀπαρέσκωνται· ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦ προφήτου, οὐ ἔστι Πνεῦμα μου, ἀλλ' «ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐκχεῶ ἐπὶ τοὺς πιστεύοντας»¹⁴², προέφη ὁ Θεός.

76 «Νεύματι Θεοῦ», φησὶν, «ἐκινουῦντο καὶ Μωϋσῆς καὶ Δα-
10 βίδ, καὶ ὅσοι τῆς θείας ἐνεργείας χωρητικοὶ τῇ ἀποθέσει τῶν σαρκικῶν ἰδιωμάτων γεγόνασι»¹⁴³, καὶ «ζῶσαί τινες εἰκόνες Χριστοῦ, καὶ ταῦτ' ἄλλοι αὐτῶ κατὰ τὴν χάριν ἢ ἀφομοίωμα»¹⁴⁴· καὶ «μία ἢ καθαρότης ἢ ἐν τῷ Χριστῷ καὶ τοῖς ἀγίοις ἐστὶ»¹⁴⁵· καὶ «ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς»¹⁴⁶, ὁ ἐνθε-
15 ώτατος ἄδει μελωδῶν. «Αἱ γὰρ πνευματοφόροι ψυχαί, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, ἐλλαμφθεῖσαι παρὰ τοῦ πνεύματος, αὐταὶ τε ἀποτελοῦνται πνευματικαὶ καὶ εἰς ἑτέρους τὴν χάριν ἐξαποστέλλουσι. Ἐντεῦθεν μελλόντων πρόγνωσις, μυστηρίων σύνεσις, κεκρυμμένων κατάληψις, χαρισμάτων διανομαί, τὸ οὐράνιον
20 πολίτευμα, ἢ μετ' ἀγγέλων χορεία, ἢ ἀτελεύτητος εὐφροσύνη, ἢ ἐνθεος διανομή, ἢ πρὸς Θεὸν ὁμοίωσις, τὸ ἀκρότατον τῶν ὀρεκτῶν, θεὸν γενέσθαι»¹⁴⁷.

77 Κατὰ τὴν χάριν ταύτην καὶ λαμπρότητα καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἔνωσιν πλεονεκτοῦσι τῶν ἀνθρώπων οἱ ἄγγελοι. Διὸ καὶ λαμ-
25 πρότητές εἰσι δεύτεραι, λειτουργοὶ τῆς ἄνω λαμπρότητος καὶ «φῶτα δεύτερα, τοῦ πρώτου φωτός ἀπαυγάσματα, αἱ νοεραὶ δυνάμεις καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα»¹⁴⁸· καὶ «πρώτη φωτεινὴ

142. Γωήλ 3,1.

143. Μαξίμου, Διάλεξις πρὸς Πύρρον, PG 91,297A.

144. Μαξίμου, Περὶ Ἀποριῶν, PG 91, 1253D.

μόνο στὸν Θεάνθρωπο Λόγο, ἀπομένει ὅτι οἱ καταξιωμένοι νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸν Θεὸ ἐνώνονται κατ' ἐνέργεια, καὶ ὅτι αὐτό, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο ἐκεῖνος πού προσκολλᾶται μὲ τὸν Θεὸ εἶναι καὶ λέγεται ἓνα πνεῦμα, εἶναι ἡ ἀκτιστὴ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ὄχι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἔστω κι' ἂν αὐτὸ δὲν ἀρέσῃ στὸν Βαρλαάμ καὶ τὸν Ἀκίνδυνο· διότι ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτη προεῖπε ὄχι 'τὸ πνεῦμα μου', ἀλλὰ «ἀπὸ τὸ Πνεῦμα μου θὰ ἐκχύσω ἐπάνω σ' ἐκείνους πού πιστεύουν»¹⁴².

76 «Μὲ τὸ νεῦμα τοῦ Θεοῦ», λέγει, «ἐκινούνταν καὶ ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Δαβὶδ καὶ ὅσοι ἔγιναν χωρητικοὶ τῆς θείας ἐνέργειας μὲ τὴν ἀπόθεσι τῶν σαρκικῶν ιδιωμάτων»¹⁴³, καὶ «ζωντανὲς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ μᾶλλον τὸ ἴδιο μὲ αὐτὸν κατὰ χάριν παρὰ ἀφομοίωμα»¹⁴⁴. ἐπίσης «μία εἶναι ἡ καθαρότης πού ὑπάρχει στὸν Χριστὸ καὶ στοὺς ἁγίους»¹⁴⁵, καὶ «ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ μας εἶναι ἐπάνω μας», ψάλλει ὁ ἐνθεώτατος μελωδός¹⁴⁶. Διότι οἱ πνευματοφόρες ψυχές, κατὰ τὸν μέγα Βασίλειο, ὅταν ἐλλαμφθοῦν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, κι' αὐτὲς γίνονται πνευματικὲς καὶ σὲ ἄλλους μεταβιδάζουν τὴ χάρι. Ἀπὸ αὐτὸ προέρχεται πρόγνωσις μελλόντων, σύνεσις μυστηρίων, κατάληψις ἀποκρυφῶν, διανομὲς χαρισμάτων, τὸ οὐράνιο πολίτευμα, ἡ χορεία μαζὶ μὲ τοὺς ἁγγέλους, ἡ ἀτελεύτητη εὐφροσύνη, ἡ ἐνθεη διαμονή, ἡ πρὸς τὸν Θεὸ ὁμοίωσις, καὶ τὸ κορυφαῖο ἀπὸ τὰ ἀγαπητὰ, τὸ νὰ γίνῃ κανεὶς Θεός»¹⁴⁷.

77 Ὡς πρὸς αὐτὴν τὴ χάρι καὶ λαμπρότητα καὶ ἔνωσι πρὸς τὸν Θεὸ πλεονεκτοῦν οἱ ἄγγελοι ἀπέναντι στοὺς ἀνθρώπους. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι λαμπρότητες δεύτερες, λειτουργοὶ τῆς ἄνω λαμπρότητος καὶ «φῶτα δεύτερα, ἀπαυγᾶσματα τοῦ πρώτου φωτός, οἱ νοερὲς δυνάμεις καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα»¹⁴⁸, καὶ «καταυγαζόμενοι ἀπὸ ἐκεῖ γίνονται πρώτη φωτεινὴ φύσις μετὰ

145. Μαξίμου, *Πρὸς Μαρίνον*, PG 91, 33A.

146. *Ψαλμ* 89. 17.

147. *Περὶ ἁγίου Πνεύματος* 9, 23.

148. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 44, 3. PG 36, 609B.

φύσις μετὰ τὴν πρώτην τῷ ἐκεῖθεν ἀγάζεσθαι»¹⁴⁹. καὶ «δεύτερον φῶς ἄγγελος, τοῦ πρώτου φωτὸς ἀπορροή τις ἢ μετουσία»¹⁵⁰. καὶ «κυκλικῶς οἱ θεῖοι κινούμενοι νόες ἐνοῦνται ταῖς ἀνάρχοις καὶ ἀτελευτήτοις ἐλλάμπουσι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ»¹⁵¹,
 5 «τοῖς γὰρ αἰδίοις αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐστὶ φῶς, καὶ οὐκ ἄλλο»¹⁵². καὶ «ὃ τοῖς αἰσθητοῖς ἥλιος, τοῦτο τοῖς νοητοῖς Θεός, καὶ αὐτός ἐστι τὸ πάσης τῆς λογικῆς φύσεως φωτιστικὸν πρῶτον καὶ ἀκρότατον φῶς»¹⁵³. «Κἂν τοῦ προφήτου λέγοντος ἀκούσης, ὁ Χρυσόστομος φησὶ πατήρ, 'εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου'¹⁵⁴, μὴ τοῦτο ὑποπτεύσης, ὅτι τὴν οὐσίαν εἶδεν ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν συγκατάβασιν, καὶ ταύτην δὲ ἀμυδρότερον ἢ περ αἰάνω δυνάμεις»¹⁵⁵.

78 Πᾶσα φύσις ὡς πορρωτάτω ἐστὶ καὶ παντάπασι ξένη τῆς θείας φύσεως. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς φύσις, τ' ἄλλα οὐκ ἐστὶ φύσις· εἰ δὲ
 15 τῶν ἄλλων ἕκαστον φύσις, ἐκεῖνος οὐκ ἐστὶ φύσις· ὡς οὐδ' ὄν ἐστίν, εἰ τ' ἄλλα ὄντα ἐστίν· εἰ δ' ἐστὶν ἐκεῖνος ὢν, τ' ἄλλα οὐκ ἐστὶν ὄντα. Τοῦτο κάπὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀγαθότητος καὶ ἀπλῶς ἐπὶ πάντων τῶν περὶ Θεὸν ἢ περὶ Θεοῦ λεγομένων λαμβάνων, καλῶς καὶ τοῖς ἀγίοις ἀκολουθῶς θεολογήσεις¹⁵⁶. Ἔστι
 20 δὲ καὶ λέγεται φύσις τῶν ὄντων πάντων ὁ Θεός, ὡς αὐτοῦ πάντων μετεχόντων καὶ τῇ μεθέξει τούτου συνεστώτων· οὐ τῇ μεθέξει τῆς αὐτοῦ φύσεως, ἀπαγε, ἀλλὰ τῇ μεθέξει τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας. Οὕτω γὰρ καὶ ὄντοτης ἐστὶ τῶν ὄντων καὶ εἶδος ἐν τοῖς εἶδεσιν ὡς εἰδεάρχης καὶ σοφία τῶν σοφιζομένων καὶ
 25 ἀπλῶς τὰ πάντα πάντων· καὶ οὐκ ὢν φύσις, ὡς ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν, καὶ οὐκ ὢν ὢν, ὡς ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα, καὶ οὐκ ὢν οὐδ' ἔχων εἶδος, ὡς ὑπὲρ εἶδος ὢν. Πῶς οὖν ἡμεῖς πλησίον τοῦ Θεοῦ

149. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 45,2. PG 36,624C.

150. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 40,5. PG 36,364C.

151. Διον. Ἀρεοπαγ., Περὶ θεῶν ὄνομα. 4,8. Φιλοκαλία 3,106. PG 3,704D.

152. Γρηγ. Θεολόγου, Λόγος 44,3. ΕΠΕ 5,222. PG 36,609C.

τὴν πρώτη»¹⁴⁹. Καὶ «δεύτερο φῶς εἶναι ὁ ἄγγελος, σὺν ἀπορροῇ καὶ μετουσίᾳ τοῦ πρώτου φωτός»¹⁵⁰. Καὶ «κυκλικῶς κινούμενοι οἱ θεῖοι νόες, ἐνώνονται μὲ τὶς ἀναρχες καὶ ἀτελεύτητες ἐλλάμψεις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ»¹⁵¹. Διότι «στὰ αἰδία ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι φῶς, καὶ ὄχι ἄλλο»¹⁵², καὶ «ὅ,τι εἶναι στὰ αἰσθητὰ ὁ ἥλιος, αὐτὸ εἶναι στὰ νοητὰ ὁ Θεός, κι' αὐτὸς εἶναι τὸ φωτιστικὸ πρῶτο καὶ ἀκρότατο φῶς ὅλης τῆς λογικῆς φύσεως»¹⁵³. Ὁ Χρυσόστομος πατὴρ λέγει: «κι' ἂν ἀκούσης τὸν προφήτη νὰ λέγη, ἔϊδα τὸν Κύριο νὰ κάθεται ἐπάνω σὲ θρόνο»¹⁵⁴, νὰ μὴ ὑποπτευθῆς αὐτό, ὅτι εἶδε τὴν οὐσία ἐκείνη, ἀλλὰ τὴ συγκατάβασιν, κι' αὐτὴν μάλιστα ἀμυδρότερα ἀπὸ ὅσο οἱ ἄνω δυνάμεις»¹⁵⁵.

78 Κάθε φύσις εἶναι πολὺ ἀπομακρυσμένη καὶ ἐντελῶς ξένη ἀπὸ τῆς θεῖας φύσι. Διότι, ἂν ὁ Θεὸς εἶναι φύσις, τὰ ἄλλα δὲν εἶναι φύσις. Καὶ ἂν τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶναι φύσις, ἐκεῖνος δὲν εἶναι φύσις· διότι δὲν εἶναι οὔτε ὄν, ἂν τὰ ἄλλα εἶναι ὄντα. Ἐὰν ὁμοῦς ἐκεῖνος εἶναι ὄν, τὰ ἄλλα δὲν εἶναι ὄντα. Ἐὰν λάβῃς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα καὶ γιὰ τὴ σοφία καὶ τὴν ἀγαθότητα καὶ γενικὰ γιὰ ὅλα τὰ λεγόμενα γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸ ἢ γιὰ τὸν Θεό, θὰ θεολογήσῃς καλὰ καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς ἁγίους¹⁵⁶. Εἶναι καὶ λέγεται φύσις ὅλων τῶν ὄντων ὁ Θεός, διότι ὅλα μετέχουν σ' αὐτὸν καὶ συγκροτοῦνται μὲ τὴ μέθεξι αὐτοῦ· ὄχι μὲ τὴ μέθεξι τῆς φύσεώς του, μακρὰ μὰ τέτοια σκέψεις, ἀλλὰ μὲ τὴ μέθεξι τῆς ἐνεργείας του. Ἐτσι λοιπὸν αὐτὸς εἶναι καὶ ὄντοτης τῶν ὄντων καὶ εἶδος στὰ εἶδη ὡς εἰδεάρχης καὶ σοφία τῶν σοφιζομένων, καὶ γενικὰ εἶναι τὰ πάντα τῶν πάντων καὶ χωρὶς νὰ εἶναι φύσις, διότι εἶναι ἐπάνω ἀπὸ κάθε φύσιν, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι ὄν, διότι εἶναι ἐπάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι οὔτε νὰ ἔχη εἶδος, διότι εἶναι ἐπάνω ἀπὸ κάθε εἶδος. Πῶς λοιπὸν ἡμεῖς θὰ ἔλθωμε κοντὰ

153. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 40, 5 ΕΠΕ 6, 284. PG 36, 364B.

154. Ἦα 6, 1. 155. Ἰω. Χρυσόστομος, Εἰς Ἡσαΐαν 6, PG 56, 88.

156. Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ διακρίνεται ἀπὸ τῆς ἀπὸ τῆς Περι μυστικῆς θεολογίας 5 τοῦ Διονυσίου, ἀλλ' ὁ Γρηγόριος συνδυάζει αὐτὰ μὲ τὴν περὶ ἐνεργείας διδασκαλία.

γενώμεθα; ἄρα τῇ φύσει πλησιάζοντες αὐτοῦ; Ἄλλ' οὐδεμίαν ἔχει ἢ ἔξει κοινωνίαν ἢ ἐγγύτητα πρὸς τὴν ἀνωτάτω φύσιν τῶν κτιστῶν ἀπάντων οὐδὲ ἓν. Εἴπερ οὖν τις γέγονε πλησίον τοῦ Θεοῦ, τῇ ἐνεργείᾳ πάντως ἐπλησίασεν αὐτοῦ. Πῶς οὖν; Ὡς με-
 5 τέχων ἐκείνης φυσικῶς; Ἄλλὰ τοῦτο κοινόν ἐστι πάντων τῶν κτισμάτων. Οὐκοῦν οὐ τοῖς ἐκ φύσεως προσοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς ἐκ προαιρέσεως προσγινομένοις, πλησίον τις ἢ μακρὰν γίνεται Θεοῦ. Προαίρεσις δὲ μόνων τῶν λογικῶν ἐστι. Ταῦτα οὖν μόνα τῶν ἄλλων ἀπάντων, ἢ μακρὰν ἢ ἐγγὺς γίνεται Θεοῦ, δι' ἀρετῆς
 10 ἢ κακίας, ἢ ἐγγίζοντα ἢ μακρυνόμενα. Ταῦτα τοιγαροῦν μόνα καὶ δεκτικά ἐστιν ἀθλιότητος ἢ μακαριότητος. Ἄλλ' ἡμεῖς σπεύσωμεν τῆς μακαριότητος ἐπιλαβέσθαι.

79 Ἄλλο μὲν πρὸς ἄλλο τῶν κτισμάτων συγκρινόμενον, οἰκεῖον Θεοῦ κατὰ φύσιν ἢ ξένον λέγεται. Οἰκεῖον μὲν γάρ,
 15 φησί¹⁵⁷, θεότητος, αἱ νοεραὶ φύσεις καὶ νῶ μόνω ληπταί· ξένον δὲ παντάπασιν, ὅσαι ὑπὸ τὴν αἴσθησιν, καὶ τούτων αὐτῶν ἔτι πορρωτέρω, ὅσαι παντελῶς ἄψυχοι καὶ ἀκίνητοι. Πρὸς ἄλληλα τοίνυν τὰ κτίσματα συγκρινόμενα, οἰκεῖα Θεῶ κατὰ φύσιν ἢ ξένα λέγεται. Αὐτὰ δὲ καθ' αὐτὰ κατὰ φύσιν ἅπαντα ξένα ἐστὶ
 20 Θεοῦ¹⁵⁸. Πλέον γὰρ οὐδ' ὅσον εἰπεῖν ἢ νοερὰ φύσις πόρρω ἐστὶ Θεοῦ ἢ ὅσον αἴσθησις τε καὶ τὰ ὑπ' αἴσθησιν τῶν νοερῶν ἀπέχει. Τοσοῦτον οὖν ἀπέχοντες τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει τοῦ Θεοῦ, ὄντως οὐαὶ ἡμῖν, εἰ μὴ γοῦν ἐκ προαιρέσεως χρηστῆς δι' ἔργων καὶ τρόπων ἀγαθῶν ἐγγὺς αὐτοῦ γενοίμεθα.

80 Ἡ τῶν θείων θεηγόρων ἔνθεος καὶ κοινὴ γλῶσσα, Δαμακηνὸς ὁ θεοφόρος, φησὶν ἐν δευτέρῳ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων· «χρὴ τὸν περὶ Θεοῦ τι λέγειν ἢ ἀκούειν βουλόμενον,

157. Φησὶν, ἐδῶ ἐννοεῖται φυσικὰ ὁ Διονύσιος.

στό Θεό; ἼΑραγε πλησιάζοντας τῇ φύσει του; ἸΑλλά δὲν ἔχει οὔτε θὰ ἔχη καμμιά κοινωνία ἢ ἔγγύτητα πρὸς τὴν ἀνώτατη φύσει κανένα ἀπὸ ὅλα τὰ κτιστά. ἸΑν βέβαια ἔφθασε κάποιος πλησίον τοῦ Θεοῦ, ὅπως δὴποτε τὸν ἐπλησίασε μὲ τὴν ἐνέργεια. Πῶς λοιπὸν; Μὲ τὸ ὅτι μετέχει τῆς ἐνέργειας φυσικῶς; ἸΑλλ' αὐτὸ εἶναι κοινὸ ὅλων τῶν κτισμάτων. ἸΕπομένως φθάνει κάποιος πλησίον ἢ μακριὰ ἀπὸ τὸν Θεό, ὄχι μὲ τὰ προσόντα ἀπὸ τῆ φύσει, ἀλλὰ μὲ τὰ προκαλούμενα ἀπὸ τὴν προαίρεσι, καὶ ἡ προαίρεσις εἶναι γνώρισμα μόνο τῶν λογικῶν. Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι μόνο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα πού ἡ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸν Θεὸ ἢ φθάνουν κοντὰ σ' αὐτόν, πλησιάζοντας ἢ ἀπομακρυνόμενα μὲ ἀρετὴ ἢ κακία. ἸΕπομένως μόνο αὐτὰ εἶναι καὶ δεκτικὰ ἀθλιότητος ἢ μακαριότητος. ἸΑλλά ἔμεἰς ἄς σπεύσωμε νὰ πιᾶσωμε τὴ μακαριότητα.

79 ἸΕνα κτίσμα συγκρινόμενο πρὸς ἄλλο λέγεται οἰκειὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἢ ξένο. Διότι, λέγει¹⁵⁷, οἰκειὸ τῆς θεότητος εἶναι οἱ νοερὲς καὶ μόνο μὲ τὸ νοῦ καταληπτὲς φύσει, ἐνῶ ἐντελῶς ξένο εἶναι ὅσες φύσει εἶναι αἰσθητὲς, καὶ πέρα ἀκόμη ἀπὸ αὐτὲς, ὅσες εἶναι ἐντελῶς ἄψυχες καὶ ἀκίνητες. Συγκρινόμενα λοιπὸν μεταξύ τους τὰ κτίσματα λέγονται οἰκεῖα στό Θεὸ κατὰ φύσει ἢ ξένα. Καθ' ἑαυτὰ ὅμως κατὰ φύσιν ὅλα τὰ πράγματα εἶναι ξένα πρὸς τὸν Θεό¹⁵⁸. Διότι κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ εἰπῆ πόσο περισσότερο ἀπέχει ἢ νοερὴ φύσει ἀπὸ ὅσο ἀπέχουν ἢ αἰσθησις καὶ τὰ ὑπὸ τὴν αἰσθησι τῶν νοερῶν. ἸΑπέχοντας λοιπὸν τόσο πολὺ ὡς πρὸς τὴ φύσει μας ἀπὸ τὸν Θεό, πραγματικὰ ἀλλοίμονό μας, ἂν δὲν φθάσωμε πλησίον του μὲ τὴν καλὴ προαίρεσι διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ τρόπων.

80 ἸἩ ἐνθεη καὶ κοινὴ γλῶσσα τῶν θεηγόρων, ὁ Δαμασκηνὸς θεοφόρος, λέγει στό δεύτερο ἀπὸ τὰ θεολογικά κεφάλαιά του ἸΑὐτὸς πού θέλει νὰ εἰπῆ ἢ νὰ ἀκούση κάτι γιὰ τὸν Θεὸ πρέπει

158. Βλ. Μ. ἸΑθανασίου, Πρὸς Σεραπίωνα περὶ ἸΑγίου Πνεύματος 1, 9, «ποία κοινωνία ἢ ποία ὁμοιότης τῶ κτίσματα πρὸς τὸν κτίστην».

σαφῶς εἰδέναί, ὡς οὐδὲ πάντα ἄρρητα, οὐδὲ πάντα ρητά, τὰ τε τῆς θεολογίας τὰ τε τῆς οἰκονομίας· οὔτε μὴν πάντα γνωστὰ οὔτε πάντα ἄγνωστα»¹⁵⁹. Ὑπὲρ λόγον δ' ἴσμεν καὶ ὅσα λέγειν ἐφεῖται τῶν θείων, ὡς καὶ ταῦτα καθ' ὑπερέχοντα λόγον (οὐ γὰρ ἔξω λόγου κατ' ἔλλειψιν, ἀλλ' ἐκτὸς λόγου τοῦ καθ' ἡμᾶς), ὃν θ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐνδαισιτώμενον ἔχομεν, καὶ ὃν παρ' ἡμῶν αὐτῶν εἰς ἀκοὴν ἐτέρων προάγομεν. Οὔτε γὰρ οὗτος ἐρμηνεύων παραστήσαι δύναται ἄν, οὔτ' ἐκεῖνος πολυπραγμονῶν οἴκοθεν ἐφίκοιτ' ἄν. Οὐκ ἄρ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐπιτρεπτέον περὶ Θεοῦ τι λέγειν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιστρεπτέον πρὸς τοὺς ἐν Πνεύματι τὰ τοῦ Πνεύματος λαλοῦντας καὶ ὅταν ἀπαιτῶσι λόγον οἱ ἀντικείμενοι¹⁶⁰.

81 Φασὶν ἐπιγεγράφθαι τῶν προθύρων τῆς σχολῆς τοῦ Πλάτωνος· «μηδεὶς εἰσίτω ἀγεωμέτρητος»¹⁶¹. Πάντη δὲ ἐστὶν ἀγεωμέτρητος ὁ μὴ δυνάμενος περὶ τῶν ἀχωρίστων ὡς κεχωρισμένων διανοεῖσθαι τε καὶ διαλέγεσθαι. Εἶναι γὰρ πέρας χωρὶς τοῦ περατουμένου, τῶν ἀδυνάτων. Γεωμετρία δὲ περὶ τῶν περάτων σχεδὸν ἅπας ὁ λόγος, ὃ καὶ χωρὶς τῶν περατουμένων, ἔσθ' ὅτε καθ' ἑαυτὰ καὶ ὀρίζεται καὶ προβάλλεται, τοῦ νοῦ χωρίζοντος τὰ ἀχώριστα. Ὁ δὲ τὸ σῶμα τῶν περὶ αὐτὸ χωρίζειν τῷ νῷ μηδέπω μαθῶν, πῶς ἀκούσει περὶ φύσεως καθ' ἑαυτήν, ἣτις οὐ μόνον ἀχώριστός ἐστι τῶν φυσικῶν ἐνυπάρχουσα τούτοις, ἀλλ' οὐδ' εἶναι ποτε δύναται χωρὶς αὐτῶν; Πῶς ἀκούσει περὶ τῶν καθόλου ὡς καθόλου, ἅπερ ἐν τοῖς μερικοῖς εἰσί, νῷ καὶ λόγῳ μόνῳ τούτων διαιρούμενα καὶ πρὸ τῶν πολλῶν νοούμενα, τὰ τῶν πολλῶν ἄνευ μηδαμῶς ὄντα, τῷ γε ἀλη-

159. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως 2.

νά γνωρίζη μὲ σαφήνεια, ὅτι δὲν εἶναι οὔτε ὅλα ἄρρητα οὔτε ὅλα ρητὰ τὰ θέματα τῆς θεολογίας καὶ τῆς σωτηρίας· οὔτε βέβαια ὅλα γνωστὰ οὔτε ὅλα ἄγνωστα»¹⁵⁹. Γνωρίζομε ὅτι εἶναι ἐπάνω ἀπὸ λόγο καὶ ὅσα ἐπιτρέπεται νὰ λέγωμε ἀπὸ τὰ θεῖα, διότι κι' αὐτὰ εἶναι κατὰ ὑπερέχοντα λόγο (δὲν εἶναι δηλαδή ἐκτὸς λόγου κατ' ἔλλειψι, ἀλλὰ ἐκτὸς τοῦ δικοῦ μας λόγου), τόσο αὐτὸν ποὺ ἔχομε μέσα μας, ὅσο κι' αὐτὸν ποὺ προβάλλομε ἔξω στὴν ἀκοή ἄλλων. Διότι οὔτε αὐτὸς ἐρμηνεύοντάς τα θὰ μπορούσε νὰ τὰ παραστήσῃ, οὔτε ἐκεῖνος θὰ μπορούσε μόνος του νὰ τὰ φθάσῃ ἔξετάζοντάς τα μὲ πολυπραγμοσύνη. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπιτρέψωμε στοὺς ἑαυτοὺς μας νὰ λέγουν κάτι γιὰ τὸν Θεό, ἀλλὰ πρέπει νὰ στρέψωμε τοὺς ἑαυτοὺς μας πρὸς ἐκείνους ποὺ λαλοῦν ἐν πνεύματι τὰ πνευματικὰ καὶ ὅταν ἀπαιτοῦν λόγο οἱ ἀντίθετοι¹⁶⁰.

- 81 Λέγουν ὅτι σὰ πρόθυρα τῆς σχολῆς τοῦ Πλάτωνος ὑπῆρχε μιὰ ἐπιγραφή· «κανεῖς ἀγεωμέτρητος νὰ μὴ εἰσέρχεται»¹⁶¹. Ἐντελῶς ἀγεωμέτρητος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ σκεφθῆ καὶ νὰ συζητήσῃ περὶ τῶν ἀχωρίστων καὶ τῶν χωρισμένων. Διότι τὸ νὰ ὑπάρχη πέρασ χωρὶς τὸ περατούμενο, εἶναι ἀδύνατο, ἢ δὲ γεωμετρία ὁμιλεῖ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ περὶ περάτων. Τὰ πέρατα καὶ χωρὶς τὰ περατούμενα ὀρίζονται καὶ προβάλλονται μερικὲς φορὲς καθ' ἑαυτὰ, διότι ὁ νοῦς χωρίζει τὰ ἀχώριστα. Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ δὲν ἔμαθε ποτὲ νὰ χωρίσῃ μὲ τὸ νοῦ τὸ σῶμα ἀπὸ τὰ γύρω του, πῶς θ' ἀκούσῃ περὶ τῆς φύσεως καθ' ἑαυτήν, ἢ ὅποια ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ φυσικὰ εἶναι ἀχώριστη, εὐρισκόμενη σ' αὐτὰ, ἀλλ' οὔτε μπορεῖ ποτὲ νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς αὐτὰ; Πῶς θ' ἀκούσῃ γιὰ τὰ γενικὰ ὡς γενικά, τὰ ὅποια εἶναι μέσα στὰ μερικά, χωριζόμενα ἀπὸ αὐτὰ μόνον μὲ τὸ νοῦ καὶ τὸ λόγο καὶ νοούμενα πρὶν ἀπὸ τὰ πολλά, ἐνῶ δὲν ὑπάρχουν καθόλου χωρὶς τὰ πολλά, κατὰ τὸν ἀληθινὸ λόγο τουλάχιστο; Πῶς θ' ἀκούσῃ γιὰ

160. Πρὸβλ. Α' Πέτρου 3, 15.

161. Ἰωάννη Τζέτζη. Χίλαιάδες 8, 973.

θεῖ λόγῳ; Πῶς ἀκούσει περὶ νοητῶν καὶ νοερῶν, πῶς ἀκούσει καὶ νοῦν ἕκαστον ἡμῶν ἔχειν λεγόντων καὶ διανοήματα καὶ τῶν διανοημάτων ἕκαστον ἡμῶν ὑπάρχειν νοῦν, καὶ οὐ καταγελάσει καὶ ἀνακράξεται, κατηγορῶν ἡμῶν, ὡς δύο καὶ πολλοὺς ἔχειν
 5 νοῦς λεγόντων ἕκαστον ἀνθρώπων; Ὁ δ' ἐπὶ τῶν τοιούτων μὴ δυνάμενος ἀκούειν ἢ λέγειν περὶ τῶν ἀδαιρέτων ὡς διηρημένων, πῶς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ δυνήσεται τι τοιοῦτον ἢ λέγειν ἢ διδάσκεισθαι, ἐφ' οὗ πολλὰ μὲν εἰσι καὶ λέγονται ἐνώσεις τε καὶ διακρίσεις, κατὰ τοὺς θεολόγους, ἀλλ' «αἱ ἐνώσεις τῶν διακρίσε-
 10 ὦν ἐπικρατοῦσι καὶ προκατάρχουσι»¹⁶², μῆτ' ἀναιροῦσαι ταύτας, μῆτ' ἐμποδιζόμεναι παρὰ τούτων αὐταὶ μηδέν; Οἱ γοῦν Ἀκινδυνιανοὶ μὴ δεχόμενοι μηδὲ δυνάμενοι γνῶναι τὴν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἀδαιρέτον διαίρεσιν καὶ διηρημένην ἔνωσιν, ἀκούοντες ἡμῶν λεγόντων συμφώνως τοῖς ἀγίοις, ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ μὲν
 15 ἐστὶν ἀκατάληπτον, τὸ δὲ καταληπτόν, εἷς δὲ ἐστὶ Θεός, ὁ αὐτὸς ἀκατάληπτος μὲν ὢν κατ' οὐσίαν καταληπτὸς δὲ ἀπὸ τῶν ποιημάτων κατὰ τὰς αὐτοῦ θείας ἐνεργείας, τὴν προαιώνιον αὐτοῦ δηλαδὴ περὶ ἡμᾶς θέλησιν, τὴν προαιώνιον περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ πρόνοιαν, τὴν προαιώνιον αὐτοῦ περὶ ἡμᾶς σοφίαν, καὶ ἵνα κατὰ
 20 τὸν θεῖον Μάξιμον εἶπω, «τὴν ἀπειρον αὐτοῦ δύναμιν καὶ σοφίαν καὶ ἀγαθότητα»¹⁶³, ταῦτα δεῖσαν ἀναγκαίως ἡμῶν εἰπόντων, ἀκούσαντες Βαρλαάμ τε καὶ Ἀκίνδυνος, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους κατ' ἐκείνους, κατηγοροῦσιν ὡς πολλοὺς θεοὺς καὶ πολλὰ λεγόντων ἀκτιστα καὶ σύνθετον ποιούντων τὸν Θεόν. Ἀγνοοῦσι
 25 γάρ, ὡς ὁ Θεὸς ἀδαιρέτως διαιρεῖται καὶ συνάπτεται διηρημένως· καὶ οὔτε πολυπλασιασμὸν παρὰ τοῦτο πάσχει οὔτε σύνθεσιν.

82 Παῦλος ὁ μέγας, τὸ τοῦ Χριστοῦ στόμα, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς¹⁶⁴, τὸ τοῦ θεοῦ ὀνόματος περιφανέστατον ὄχημα, «τὰ
 30 ἄόρατα, φησί, τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νο-

162. Διον. Ἀρεοπαγ., Περὶ θεῶν ὀνομ. 2,11· Φιλοκαλία 3,82. PG 3,652A.

νοητά και νοερά; Πώς θ' ἀκούση ἐμᾶς νὰ λέγωμε ὅτι ὁ καθένας μας ἔχει νοῦ και διανοήματα και ὅτι κάθε διανόημα εἶναι νοῦς μας, και δὲν θὰ γελάση και δὲν θὰ κραυγάση, κατηγορώντας μας, ὅτι λέγομε πῶς κάθε ἄνθρωπος ἔχει δύο και πολλοὺς νόες; Ἐκεῖνος πού δὲν μπορεῖ ν' ἀκούη ἢ νὰ λέγη γιὰ τέτοια πράγματα περὶ τῶν ἀδαιρέτως ὡς διηρημένων, πῶς θὰ μπορέση νὰ λέγη ἢ νὰ διδάσκεται κάτι τέτοιο γιὰ τὸν Θεό, στὸν ὅποιο, σύμφωνα μὲ τοὺς θεολόγους, ὑπάρχουν και λέγονται πολλὲς ἐνώσεις και διακρίσεις, ἀλλὰ «οἱ ἐνώσεις ἐπικρατοῦν και προσηγοῦνται τῶν διακρίσεων»¹⁶², χωρὶς νὰ τίς ἀναιροῦν οὔτε νὰ ἐμποδίζονται ἀπὸ αὐτὲς καθόλου; Οἱ Ἀκινδυνιανοὶ λοιπόν, μὴ δεχόμενοι, οὔτε μπορώντας νὰ γνωρίζουν τὴν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἀδιαίρετη διαίρεσι και διηρημένη ἐνωσι, ἀκούοντας ἐμᾶς νὰ λέγωμε σύμφωνα μὲ τοὺς ἁγίους, ὅτι τοῦ Θεοῦ ἓνα μέρος εἶναι ἀκατάληπτο κι' ἄλλο καταληπτό, και ἓνας εἶναι ὁ Θεός, πού εἶναι ὁ ἴδιος ἀκατάληπτος κατ' οὐσίαν και καταληπτός ἀπὸ τὰ δημιουργήματα ὡς πρὸς τίς θεῖες ἐνεργειές του, δηλαδή ὡς πρὸς τὴν προαιώνια θέλησί του γιὰ μᾶς, τὴν προαιώνια πρόνοιά του γιὰ μᾶς, τὴν προαιώνια σοφία του γιὰ μᾶς, και γιὰ νὰ ὁμιλήσω σύμφωνα μὲ τὸν θεῖο Μάξιμο, «ὡς πρὸς τὴν ἄπειρη δύναμι και σοφία και ἀγαθότητά του»¹⁶³, ὁ Βαρλαάμ, ὁ Ἀκίνδυνος και οἱ μετέπειτα ὁμόφρονές των, ἀκούοντάς μας νὰ λέγωμε ἀναγκαστικά αὐτὰ τὰ πράγματα, ὅταν ἐχρειάσθηκε, μᾶς κατηγοροῦν ὅτι δεχόμεστε πολλοὺς θεοὺς και πολλὰ ἄκτιστα και καθιστοῦμε τὸν Θεὸ σύνθετο. Διότι ἀγνοοῦν ὅτι ὁ Θεὸς διαιρεῖται ἀδαιρέτως και συνάπτεται διηρημένως, και δὲν ὑφίσταται μὲ αὐτὸ οὔτε πολλαπλασιασμὸ οὔτε σύνθεσι.

82 Ὁ μέγας Παῦλος, τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς¹⁶⁴, τὸ περιφανέστατο ὄχημα τοῦ θείου ὀνόματος, λέγει· «τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ γίνονται ὄρατὰ στὴ δημιουργία τοῦ κόσμου

163. Χωρὶς πού δὲν ἀνιχνεύθηκε.

164. Πράξ 9, 15.

ούμενα καθορᾶται, ἢ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης»¹⁶⁵. Ἄρ' οὖν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ τοῖς ποιήμασι νοουμένη καθορᾶται; Οὐδμενον· τοῦτο γὰρ τῆς Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου παραφροσύνης ἐστὶ καὶ πρὸ τούτων τῆς Εὐνομίου παραφορᾶς. Καὶ οὗτος
 5 γὰρ πρὸ τούτων κατὰ τούτους ἐκ τῶν ποιημάτων οὐδὲν ἕτερον ἀλλ' αὐτὴν λογογραφεῖ νοεῖσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ θεῖος ἀπόστολος πολλοῦ δεῖ τὰ τοιαῦτα ὑφηγεῖσθαι. Προδιδάξας γὰρ ὅτι τὸ τοῦ Θεοῦ γνωστὸν φανερόν ἐστι¹⁶⁶, καὶ δείξας ὡς ἐστὶ καὶ ἄλλο τι ὑπὲρ τὸ γνωστὸν τοῦτο τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐφανε-
 10 ρωσε πᾶσι τοῖς νοῦν ἔχουσιν αὐτός, εἴτ' ἐπήνεγκε, «τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται»¹⁶⁷. Τὸ δὲ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ τί ἐστίν, οὕτως ἂν μάθοις. Οἱ θεοφόροι πατέρες, ἐξηγούμενοι, φασί· τοῦ Θεοῦ τὸ μὲν ἐστὶν ἀγνωστον, ἤγουν ἡ οὐσία αὐτοῦ, τὸ δὲ γνωστὸν, ἤγουν πάντα τὰ
 15 περὶ τὴν οὐσίαν¹⁶⁸, τουτέστιν ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θειότης ἢ τοι μεγαλειότης· ἃ καὶ ἀόρατα ὁ Παῦλος λέγει, νοούμενα μόντοι τοῖς ποιήμασι. Τὰ δὲ ἀπὸ τῶν κτισμάτων περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ νοούμενα ταυτί, πῶς ἂν εἴη πάλιν κτίσματα¹⁶⁹; Τοιγαροῦν καὶ ἀκτιστός ἐστὶν ἡ ἐκ τῶν κτισμάτων νοουμένη
 20 τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, καὶ οὐσία οὐκ ἐστίν· ἐπεὶ καὶ μὴ ἐνικῶς αὕτη μόνον ἀλλὰ καὶ πληθυντικῶς προάγεται.

83 «Σοφίας καὶ τέχνης καὶ δυνάμεως, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας, ἐνδεικτικά ἐστὶ τὰ ποιήματα»¹⁷⁰, φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος τῷ Εὐνομίῳ ἀντιφθεγγόμενος, ἐκ τῶν κτισμάτων δείκνυσθαι λέ-
 25 γοντι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Τοιγαροῦν καὶ ἀκτιστός ἐστὶν ἡ ἀπὸ

165. Ρωμ. 1,20.

166. Ρωμ. 1,19.

167. Ρωμ. 1,20.

168. Βλ. Βασιλείου, Ἐπιστολὴ 234,1. PG 32,269A. PG 32,269A.

νοούμενα διὰ τῶν ποιημάτων, ἢ αἰώνια δύνამίς του δηλαδή καὶ μεγαλειότης»¹⁶⁵. Ἐραγε λοιπὸν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ γίνεται ὄρατὴ νοούμενη διὰ τῶν ποιημάτων; Ὁχι βέβαια· διότι αὐτὸ εἶναι γνῶρισμα τῆς παραφροσύνης τοῦ Βαρλαάμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου, καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς τῆς παραφορᾶς τοῦ Εὐνομίου. Διότι καὶ αὐτὸς ὁ Εὐνόμιος, πρὶν ἀπὸ αὐτούς, σύμφωνα μὲ αὐτούς, γράφει ὅτι ἀπὸ τὰ ποιήματα δὲν νοεῖται τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Ὁ θεῖος ἀπόστολος ὅμως πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸ νὰ διδάσκη τέτοια πράγματα. Διότι, ἀφοῦ προεδίδαξε ὅτι «ὅ,τι μπορούσε νὰ γίνῃ γνωστὸ περὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι φανερὸ»¹⁶⁶ καὶ ἔδειξε ὅτι ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο ἐπάνω ἀπὸ τὸ γνωστὸ τοῦτο τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖο ἐφάνέρωσε αὐτὸς σὲ ὅλους ὅσοι ἔχουν νοῦ, ἔπειτα πρόσθεσε· «πράγματι τὰ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ τῆ δημιουργία τοῦ κόσμου γίνονται ὄρατὰ νοούμενα μέσω τῶν δημιουργημάτων»¹⁶⁷. Τί εἶναι τὸ γνωστὸ τοῦ Θεοῦ, θὰ τὸ μάθης ἔτσι. Οἱ θεοφόροι πατέρες ἐρμηνεύοντας λέγουν· τοῦ Θεοῦ ἄλλο μέρος εἶναι ἄγνωστο, δηλαδή ἡ οὐσία του, κι' ἄλλο γνωστὸ, δηλαδή τὰ γύρω ἀπὸ τὴν οὐσία¹⁶⁸, μὲ ἄλλα λόγια ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θειότης ἤτοι ἡ μεγαλειότης. Αὐτὰ τὰ πράγματα ὁ Παῦλος τὰ λέγει ἀόρατα, νοούμενα ὅμως μέσω τῶν δημιουργημάτων. Κι αὐτὰ τὰ γύρω ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ νοούμενα ἀπὸ τὰ κτίσματα, πῶς θὰ μπορούσαν πάλι νὰ εἶναι κτίσματα¹⁶⁹; Ἐπομένως ἡ ἀπὸ τὰ κτίσματα θεωρούμενη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ ἄκτιστη εἶναι καὶ οὐσία δὲν εἶναι· γι' αὐτὸ ἄλλωστε δὲν προβάλλεται μόνο ἐνικῶς ἀλλὰ καὶ πληθυντικῶς.

- 83 «Τὰ ποιήματα εἶναι ἐνδεικτικὰ σοφίας καὶ τέχνης καὶ δυνάμεως, ἀλλ' ὄχι τῆς οὐσίας», λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος¹⁷⁰, ἀντιλέγοντας στὸν Εὐνόμο πού λέγει ὅτι ἀπὸ τὰ κτίσματα δεικνύεται ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως καὶ ἄκτιστη εἶναι ἡ ἀπὸ τὰ ποι-

169. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 82 μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ εὐρίσκεται ἐπίσης στὸ *Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως* ἔργο τοῦ ἰδίου 8, *Συγγράμματα* τ. Β'.

170 *Πρὸς Εὐνόμον* 2, 32, PG 29, 648Aε.

τῶν ποιημάτων δεικνυμένη τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια καὶ οὐσία οὐκ ἔστι. Καὶ οἱ κατὰ τὸν Βαρλαάμ καὶ τὸν Ἀκίνδυνον, μηδὲν διαφέρειν λέγοντες τῆς θείας οὐσίας τὴν θείαν ἐνέργειαν, Εὐνομιανοὶ εἰσι σαφῶς.

84 Καλῶς ἄρα φησὶν ἐν τοῖς Ἀντιρρητικοῖς ὁ ἀδελφὸς αὐτῶ καὶ ἀδελφὰ φρονῶν, ὅτι «τὸ κάλλος καὶ μέγεθος τῶν ἐν τῇ κτίσει θαυμάτων κατανοήσαντες, ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἄλλα νοήματα περὶ τὸ Θεῖον λαμβάνοντες, ἰδίους ὀνόμασιν ἕκαστον τῶν ἐγγινομένων ἡμῖν νοημάτων διερμηνεύομεν. Ἐκ γὰρ
10 μεγέθους καὶ καλλονῆς τῶν κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται»¹⁷¹. Καὶ δημιουργὸν μὲν τὸν ποιητὴν προσαγορεύομεν, δυνατὸν δὲ ᾧ ἐξήρκεσεν ἡ δύναμις οὐσίαν ποιῆσαι τὴν βούλησιν, καὶ δίκαιον, ὡς ἀδέκαστον κριτὴν. Ἀλλὰ καὶ τὴν θεὸς φωνὴν ἐκ τῆς ἐποπτικῆς ἐνεργείας κεκρατηκένοι κατελαβόμε-
15 θα, ὥστε καὶ διὰ τούτου μερικὴν τινα τῆς θείας φύσεως ἐνέργειαν διδαχθέντες, τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐν περινοίᾳ διὰ τῆς φωνῆς ταύτης οὐκ ἐγενόμεθα»¹⁷².

85 Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὁ μετὰ τοὺς θεσπεσίους ἀποστόλους ἐξοχώτατος ἐν θεολόγοις, μετὰ τὸ διευκρινῆσαι τὴν κατὰ
20 τὰς ὑποστάσεις τοῦ Θεοῦ διάκρισιν, φησὶν· «εἰ δὲ καὶ θεία διάκρισις ἔστιν ἡ ἀγαθοπρεπῆς πρόδος, τῆς ἐνώσεως τῆς θείας ὑπερηνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης τε καὶ πολυπλασιαζούσης»¹⁷³. καὶ μετὰ τινα, «διάκρισιν δὲ θείαν εἶναι φάμεν τὰς ἀγαθοπρεπεῖς τῆς θεαρχίας προόδους· δωρουμένη γὰρ
25 πᾶσι τοῖς οὖσι καὶ ὑπερχέουσα τὰς τῶν ὄλων ἀγαθῶν μετουσίας, ἠνωμένως μὲν διακρίνεται, πληθύνεται δὲ ἐνικῶς· καὶ πολυπλασιάζεται τοῦ ἐνὸς ἀνεκφοιτήτως»¹⁷⁴. καὶ μετὰ τινα, «ταύτας ἡμεῖς τὰς κοινὰς καὶ ἠνωμένας τῆς ὄλης θεότητος διακρίσεις, εἴτ' οὖν ἀγαθοπρεπεῖς προόδους, ὑμῆσαι κατὰ τὸ δυνατὸν

171. Σοφ. Σολ. 13,5.

172. Κατ' Εὐνομίου 12, W. Jaeger 1,396-397· PG 45,1105C-1108B.

ήματα δεικνυόμενη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ οὐσία δὲν εἶναι. Καὶ ὅσοι λέγουν, σύμφωνα μὲ τὸν Βαρλαάμ καὶ τὸν Ἀκίνδυνο, ὅτι τίποτε δὲν διαφέρει ἢ θεία ἐνέργεια ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας, εἶναι σαφῶς Εὐνομιανοί.

84 Ἐπειὶ καλὰ λέγει τοὺς Ἀντιρρητικούς ὁ ἀδελφός του πού ἔχει ἀδελφὰ φρονήματα, ὅτι «ἀφοῦ ἐννοήσωμε τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τῶν θαυμάτων πού ὑπάρχουν στὴν κτίσι, παίρνοντας ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὰ παρόμοια ἄλλα νοήματα γιὰ τὸ Θεῖο, ἐρμηνεύομε κάθε νόημα πού διαμορφώνεται μέσα μας μὲ ἰδιαίτερο ὄνομα. Ἐπίσης ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται κατ' ἀναλογία πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὴν καλλονὴν τῶν κτισμάτων¹⁷¹. Καὶ ὀνομάζομε τὸν ποιητὴ δημιουργό, ὅπως καὶ δυνατόν, ἀφοῦ ὑπερέσχεσε ἡ δύναμις του νὰ καταστήσῃ οὐσία τῆς βούλησιν, καὶ δικαίον σὰν ἀδέκαστο κριτή. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐποπτικὴν ἐνέργειαν ἀντιληφθήκαμε ὅτι ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα Θεός, ὥστε, ἂν καὶ ἐδίδαχθήκαμε καὶ μὲ αὐτὸ κάποια μερικὴ ἐνέργεια τῆς θείας φύσεως, ὅμως δὲν κατενόησαμε τὴν ἴδιαν οὐσίαν μὲ τὸ ὄνομα αὐτό»¹⁷².

85 Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὁ ἐξοχώτατος θεολόγος μετὰ τοὺς θεσπέσιους Ἀποστόλους, μετὰ τὴν διευκρίνησιν τῆς διακρίσεως κατὰ τὶς ὑποστάσεις τοῦ Θεοῦ λέγει: «ἂν καὶ θεία διακρίσεις εἶναι ἢ ἀγαθοπρεπῆς πρόοδος ἐφ' ὅσον ἢ θεία ἔνωσις ὑπερνωμένως πληθύνει καὶ πολλαπλασιάζει τὸν ἑαυτὸν τῆς ἀπὸ ἀγαθότητος»¹⁷³. καὶ ἔπειτα ἀπὸ λίγα, «διακρίσις θεία λέγομε ὅτι εἶναι οἱ ἀγαθοπρεπεῖς πρόοδοι τῆς θεαρχίας. Αὐτὴ, δωρίζοντας σὲ ὅλα τὰ ὄντα καὶ ὑπερχέοντας τὶς μετουσίαις ὅλων τῶν ἀγαθῶν, διακρίνεται ἠνωμένως, πληθύνεται ἐνικῶς καὶ πολλαπλασιάζεται ἀπὸ τὸ ἓνα ἀμετάβητα»¹⁷⁴. Καὶ ἔπειτα ἀπὸ λίγα: «αὐτὲς τὶς κοινὲς καὶ ἠνωμένους διακρίσεις τῆς ὅλης ἀγαθότητος, δηλαδὴ τὶς ἀγαθοπρεπεῖς προόδους, θὰ προσπαθήσωμε ἡμεῖς νὰ τὶς ὑμνή-

173. Διον. Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 2, 5, *Φιλοκαλία* 3, 70ε. PG 3, 641D - 644A.

174. *Περὶ θείων ὀνομάτων* 2, 11, *Φιλοκαλία* 3, 70. PG 3, 649B.

πειρασόμεθα»¹⁷⁵, δεικνὺς σαφῶς εἶναι καὶ ἑτέραν διάκρισιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ τὴν ὑποστατικὴν μόνην, ἦντιν' ἑτέραν παρὰ τὴν ὑποστατικὴν διάκρισιν, καὶ θεότητος διάκρισιν καλεῖ· ἡ γὰρ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διάκρισις, οὐ θεότητός ἐστι διάκρισις. Καὶ
 5 κατὰ μὲν τὰς θείας προόδους καὶ ἐνεργείας πληθύνεσθαι καὶ πολυπλασιάζεσθαι λέγει τὸν Θεόν, καὶ τὴν αὐτὴν ἐνταῦθα πρόοδον καὶ προόδους εἶναι λέγει· ἐκεῖ δὲ οὐ πολυπλασιάζεται τὸ Θεῖον, ἀπαγε, οὐδὲ καθὰ θεὸς διακρίνεται· τριάς γὰρ ἡμῖν ὑπάρχει ὁ Θεός, ἀλλ' οὐχὶ τριπλοῦς. Δείκνυσι δὲ καὶ τὸ ἄκτιστον τούτων
 10 τῶν προόδων καὶ ἐνεργειῶν· θείας τε γὰρ αὐτὰς καλεῖ καὶ τῆς ὄλης φησὶ θεότητος εἶναι διακρίσεις. Καὶ αὐτὴν ἑαυτὴν τὴν θεαρχίαν κατὰ τὰς θείας προόδους καὶ ἐνεργείας ταύτας πληθύνει λέγει καὶ πολυπλασιάζειν, οὐκ ἔξωθέν τι προσλαμβάνουσαν, ἀπαγε, ἀλλὰ καὶ ὑμῆσαι τὰς προόδους ταύτας ἐπαγγέλλεται.
 15 Καὶ προστίθησι «κατὰ τὸ δυνατόν», δεικνὺς καὶ ὑπερυμνήτους ταύτας οὕσας ὁ τῶν θείων ὑμνωδῶν ἐξοχώτατος οὗτος.

86 Ὁ αὐτὸς θεοφάντωρ, εἰπὼν ἀνωτέρω θείαν διάκρισιν εἶναι τὴν ἀγαθοπρεπῆ πρόοδον, ἐπάγει· «ἠνωμένοι μὲν εἰσι κατὰ τὴν θείαν διάκρισιν αἱ ἄσχετοι μεταδόσεις»¹⁷⁶. Μεταδόσεις μὲν οὖν
 20 ἐνταῦθα συλλαβῶν πάσας τὰς προόδους καὶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ἐκάλεσε· προσέθηκε δὲ τὸ ἀσχέτους¹⁷⁷ εἶναι ταύτας, ἵνα μὴ τις νομίση ταύτας εἶναι τὰ ἀποτελέσματα, οἷον τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων οὐσίαν ἢ τὴν ἐν τοῖς ζῶσιν αἰσθητὴν ζωὴν ἢ τὸν τοῖς λογικοῖς καὶ νοεροῖς ἐνόητα λόγον τε καὶ νοῦν. Πῶς γὰρ ἂν εἴη ταῦτ'
 25 ἐν τῷ Θεῷ ἄσχετα, κτιστά γε ὄντα; Πῶς δ' αἱ τοῦ Θεοῦ ἄσχετοι πρόοδοι καὶ μεταδόσεις κτίσματα, τῆς ἀσχέτου μεταδόσεως φυ-

175. Περὶ θείων ὀνομάτων 2,11. Φιλοκαλία 3,72. PG 3,652A. Βλ. χρῆσι τῶν χωρίων αὐτῶν στὸ Περὶ ἐνώσεως καὶ διακρίσεως 2 καὶ 27 καὶ 31. Βλ. Συγγράμματα Β'.

σωμε κατά τὸ δυνατόν»¹⁷⁵, δεικνύοντας σαφῶς ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη διάκρισις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὄχι μόνο ἡ ὑποστατικὴ, τὴν ὁποία καλεῖ διάκρισις διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ὑποστατικὴ, καὶ τὴν ὀνομάζει διάκρισις θεότητος. Διότι ἡ κατὰ τὶς ὑποστάσεις διάκρισις δὲν εἶναι διάκρισις θεότητος. Καὶ λέγει ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πρὸς τὶς θεῖες προόδους καὶ ἐνέργειες πληθύνεται καὶ πολλαπλασιάζεται, καὶ ὅτι ἡ ἴδια προόδος ἐδῶ, λέγει, εἶναι καὶ προόδοι, ἐκεῖ ὅμως τὸ Θεῖο δὲν πολλαπλασιάζεται, μακριᾶ μὰ τέτοια σκέψις, οὔτε μὲ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς διακρίνεται· διότι ὁ Θεὸς εἶναι Τριάς, καὶ ὄχι τριπλοῦς. Δείχνει ἐπίσης καὶ τὸ ἄκτιστο αὐτῶν τῶν προόδων καὶ ἐνεργειῶν· διότι τὶς ἀποκαλεῖ θεῖες καὶ λέγει ὅτι εἶναι διακρίσεις τῆς ὅλης θεότητος. Καὶ λέγει ὅτι ἡ θεαρχία ἡ ἴδια πληθύνει καὶ πολλαπλασιάζει τὸν ἑαυτὸν τῆς κατὰ τὶς θεῖες αὐτὲς προόδους καὶ ἐνέργειες, χωρὶς νὰ προσλαμβάνη τίποτε ἀπ' ἔξω, μακριᾶ μὰ τέτοια σκέψις, ἀλλὰ ὑπόσχεται καὶ νὰ ὑμνήσῃ αὐτὲς τὶς προόδους. Καὶ ὁ ἐξοχώτατος τοῦτος ἀπὸ τοὺς θεῖους ὑμνωδοὺς δείχνοντας ὅτι αὐτὲς εἶναι ἀκόμη καὶ ὑπερῦμνητες, προσθέτει τὴ φράσι «κατὰ τὸ δυνατόν».

86 Ὁ ἴδιος θεοφάντωρ, ἀφοῦ εἶπε παραπάνω ὅτι θεῖα διάκρισις εἶναι ἡ ἀγαθοπρεπῆς προόδος, προσθέτει· «κατὰ τὴ θεῖα διάκρισις οἱ ἄσχετες μεταδόσεις εἶναι ἠνωμένους»¹⁷⁶. Μεταδόσεις λοιπὸν ἐκάλεσε ἐδῶ περιληπτικὰ ὅλες τὶς προόδους καὶ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ. Καὶ πρόσθεσε τὸ ὅτι αὐτὲς εἶναι ἄσχετες¹⁷⁷, γιὰ νὰ μὴ νομίση κανεὶς ὅτι αὐτὲς εἶναι τὰ ἀποτελέσματα, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ οὐσία καθενὸς ἀπὸ τὰ κτιστὰ ὄντα ἢ ἡ αἰσθητὴ ζωὴ στὰ ζῶντα ἢ ὁ λόγος καὶ ὁ νοῦς ποὺ ὑπάρχει μέσα στὰ λογικὰ καὶ τὰ νοερά. Πῶς δηλαδὴ θὰ μπορούσαν αὐτὰ νὰ εἶναι μέσα στὸ Θεὸ ἄσχετα, ἀφοῦ εἶναι κτιστὰ; Καὶ πῶς οἱ ἄσχετες προόδοι καὶ μεταδόσεις τοῦ Θεοῦ θὰ ἦταν κτίσματα, ἀφοῦ ἡ ἄσχετη

176. *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 2, 5, *Φιλοκαλία* 3, 70-72 PG 3, 641D - 644A.

177. Ἄσχετος προόδος σημαίνει τὴν ἀκατάσχετη, τὴν ἀπόλυτη, τὴν μὴ δεσμευόμενη καὶ σχετιζόμενη μὲ τὰ κτιστὰ.

σικῶς ἐνούσης τῷ μεταδιδόντι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ φωτὸς ὀρώμεν;¹⁷⁸

87 Προϊὼν ὁ μέγας οὗτος, τὰς τοιαύτας προόδους καὶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ἑτέροις τε ὀνόμασι θεοπρεπέσιν ἀνυμνεῖ καὶ μετοχὰς καὶ αὐτομετοχὰς καλεῖ καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα εἶναι πολλαχοῦ τῶν λόγων δείκνυσι καὶ παραδείγματα τῶν ὄντων εἶναι ταύτας προῦφεστηκυίας ἐν Θεῷ καθ' ὑπερούσιον ἔνωσιν. Πῶς οὖν ἂν εἶεν αὗται κτίσματα; Ἐφεξῆς δὲ καὶ τί ταῦτα τὰ παραδείγματα διδάσκων ἐπιφέρει· «παραδείγματα δὲ φαμεν εἶναι τοὺς ἐν Θεῷ τῶν ὄντων οὐσιοποιοὺς καὶ ἐνιαίως προῦφεστῶτας λόγους, οὓς ἢ θεολογία προορισμοὺς καλεῖ καὶ θεῖα καὶ ἀγαθὰ θελήματα, τῶν ὄντων ἀφοριστικὰ καὶ ποιητικά, καθ' οὓς ὁ ὑπερούσιος τὰ ὄντα πάντα καὶ προώρισε καὶ παρήγαγε»¹⁷⁹. Πῶς οὖν οἱ προορισμοὶ καὶ τὰ ποιητικὰ τῶν ὄντων θεῖα θελήματα κτιστά; Πῶς δ' οὐ φανεροὶ τυγχάνουσιν ὄντες τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν εἰς κτίσμα κατασπῶντες οἱ τὰς προόδους ταύτας καὶ ἐνεργείας τιθέμενοι κτιστάς; Ἡ γὰρ οὐσιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ σοφοποιός, καὶ ἀπλῶς ἢ ποιητικὴ καὶ συνεκτικὴ τῶν κτιστῶς ὄντων ἐνεργεια, ἔστι τὰ θεῖα θελήματα καὶ αἱ θεῖαι αὗται μετοχαὶ καὶ δωρεαὶ τῆς πάντων αἰτίας ἀγαθότητος¹⁸⁰.

88 Ἡ μὲν οὖν τοῦ αὐτοεῖναι μετοχὴ κατ' οὐδένα τρόπον οὐδενὸς μετέχει, ὡς καὶ ὁ μέγας Διονύσιός φησιν¹⁸¹. Αἱ δ' ἄλλαι μετοχαί, ἧ μὲν εἰσι μετοχαί τε καὶ ἀρχαὶ τῶν ὄντων, μετέχουσι τὸ παράπαν οὐδενός, οὐδὲ γὰρ ἢ πρόνοια προνοίας, οὐδ' ἢ ζωὴ ζωῆς μετείληχεν· ἧ δ' ἔχουσι τὸ εἶναι, μετέχειν λέγονται τοῦ αὐτοεῖναι, ὡς χωρὶς αὐτοῦ μὴ οὔσαι μηδὲ μετεχόμεναι, καθάπερ

178. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 86 εὐρίσκεται αὐτολεξεὶ στὸ *Περὶ ἐνώσεως καὶ διακρίσεως* 11. Συγγράμματα τ. Β'.

179. *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 5,8. *Φιλοκαλία* 3,162. PG 3, 824C.

μετάδοσις ἐνυπάρχει φυσικῶς στὸν μεταδίδοντα, ὅπως βλέπομε νὰ συμβαίη στὴν περίπτωσηι τοῦ φωτός¹⁷⁸;

87 Προχωρώντας ὁ μέγας αὐτὸς θεολόγος, τὶς αὐτοῦ τοῦ εἶδους προόδους καὶ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ ἀνυμνεῖ καὶ μὲ ἄλλα ὀνόματα καὶ τὶς καλεῖ μετοχές καὶ αὐτομετοχές, καὶ δείχνει σὲ πολλὰ σημεῖα τῶν πραγματειῶν του ὅτι αὐτὲς εἶναι ἐπάνω ἀπὸ τὰ ὄντα καὶ ὅτι εἶναι παραδείγματα τῶν ὄντων, ἀφοῦ προϋφίστανται στὸν Θεὸ κατὰ ὑπερούσια ἔνωσι. Πῶς λοιπὸν θὰ μπορούσαν αὐτὲς νὰ εἶναι κτίσματα; Στὴ συνέχεια διδάσκει καὶ τί εἶναι αὐτὰ τὰ παραδείγματα: «καὶ λέγομεν ὅτι οἱ μέσα στὸν Θεὸ εὕρισκόμενοι οὐσιοποιοὶ καὶ ἐνιαίως προϋφιστάμενοι λόγοι τῶν ὄντων εἶναι παράδειγμα, τοὺς ὁποίους ἡ θεολογία καλεῖ προορισμοὺς καὶ θεῖα καὶ ἀγαθὰ θελήματα, ἀφοριστικὰ καὶ ποιητικὰ τῶν ὄντων, κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ ὑπερούσιος προώρισε καὶ παρήγαγε ὅλα τὰ ὄντα»¹⁷⁹. Πῶς λοιπὸν οἱ προορισμοὶ καὶ τὰ ποιητικὰ θελήματα τῶν ὄντων εἶναι κτιστά; Καὶ πῶς ἐκεῖνοι πού θεωροῦν κτιστὲς αὐτὲς τὶς προόδους καὶ ἐνέργειες δὲν εἶναι φανερό ὅτι ὑποβιδάζουν σὲ κτίσμα τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ; Διότι ἡ οὐσιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ σοφοποιός, καὶ γενικὰ ἡ ποιητικὴ καὶ συνεκτικὴ ἐνέργεια τῶν κτιστῶν ὄντων, εἶναι τὰ θεῖα θελήματα καὶ οἱ θεῖες αὐτὲς μετοχές καὶ δωρεές τῆς ἀγαθότητος πού εἶναι αἰτία τῶν ὄλων¹⁸⁰.

88 Ἡ μετοχὴ τοῦ αὐτοεῖναι λοιπὸν δὲν μετέχει κανενὸς πράγματος κατὰ κανένα τρόπο, ὅπως λέγει καὶ ὁ μέγας Διονύσιος¹⁸¹. Οἱ ἄλλες ὁμως μετοχές, καθ' ὅσον εἶναι μετοχές καὶ ἀρχές τῶν ὄντων, δὲν μετέχουν κανενὸς πράγματος καθόλου, διότι οὔτε ἡ πρόνοια ἔχει μεταλάβει προνοίας οὔτε ἡ ζωὴ ζωῆς, ἐπειδὴ ὁμως ἔχουν τὸ εἶναι, λέγονται ὅτι μετέχουν τοῦ αὐτοεῖναι, διότι χωρὶς

180. Τὸ κ. 87 ἀπαντᾶται ὁλόκληρο πλὴν τῶν δύο πρώτων στίχων στὸ *Περὶ ἐνώσεως καὶ διακρίσεως* 13, *Συγγράμματα* τ. Β'.

181. *Περὶ θείων ὀνομάτων* 11, 6, *Φιλοκαλία* 3, 214-216, PG 3, 953-956. Τὸ αὐτοεῖναι δὲν μετέχει, ἀλλὰ μετέχεται.

οὐδ' ἢ πρόγνωσις χωρὶς τῆς γνώσεως· διὸ καὶ ὡς αὐτομετοχαὶ οὐδαμῶς εἰσι κτισταί. Ταῦτ' ἄρα καὶ κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον «οὐδέποτε τοῦ εἶναι ἤρξαντο καὶ περὶ τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς θεωροῦνται καὶ οὐκ ἦν ὅτε οὐκ ἦσαν»¹⁸². Οἱ δὲ Βαρλααμίται τὴν αὐτοζωὴν καὶ αὐτοαγαθότητα καὶ τὰ τοιαῦτα δυσσεβῶς νομίζοντες κτιστά, ὅτι μετέχει τῆς τῶν ὄντων κοινῆς ἐπωνυμίας, οὐ συνορῶσιν ὡς, εἰ καὶ ὄντα λέγεται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα ἐστί, καθάπερ αὐτὸς φησιν ὁ μέγας Διονύσιος¹⁸³. Ραδίως δ' ἂν οἱ διὰ τοῦτο τὰς αὐτομετοχὰς τοῖς κτίσμασι συντάττοντες καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἠγῆσαιντο κτιστόν, τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος μετέχειν αὐτὸ τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων¹⁸⁴.

89 Εἰ δέ τις φαίη μόνον τὴν αὐτοῦπαρξιν εἶναι μετοχήν, ὡς μόνην μὴ μετέχουσαν ἀλλὰ μετεχομένην μόνον (αἱ γὰρ ἄλλαι μετέχουσιν αὐτῆς), γνώτω μὴ συνετῶς διανοούμενος περὶ τῶν ἄλλων μετοχῶν. Τὰ γὰρ ζῶντα ἢ τὰ ἅγια ἢ τὰ ἀγαθὰ, οὐ διὰ τὸ ἀπλῶς εἶναι καὶ τῆς αὐτοῦπάρξεως μετέχειν ζῆν λέγεται μεθέξει καὶ ἀγιάζεσθαι καὶ ἀγαθύνεσθαι, ἀλλὰ τῷ τῆς αὐτοζωῆς μετέχειν καὶ αὐτοαγιότητος καὶ αὐτοαγαθότητος. Ἡ δὲ αὐτοζωὴ καὶ τὰλλα τὰ τοιαῦτα οὐκ ἄλλης αὐτοζωῆς μεθέξει γίνεται αὐτοζωή· διὸ καὶ, καθὸ αὐτοζωή, τῶν μετεχομένων ἀλλ' οὐ τῶν μετεχόντων ἐστί. Τὸ δὲ μὴ μετέχον ζωῆς ἀλλ' αὐτὸ μετεχόμενον καὶ ζωοποιοῦν τὰ ζῶντα, πῶς ἂν εἴη κτίσμα; Κάπι τῶν ἄλλων μετοχῶν ὁμοίως¹⁸⁵.

90 Συμφθεγγέσθω νῦν ἡμῖν καὶ Μάξιμος ὁ θεῖος, τὴν ποιητικὴν τῶν ὄντων πρόνοιαν τὰς προόδους εἶναι ταύτας τοῦ Θεοῦ, γράφων ἐν Σχολίοις. «Κοινὰ δὲ εἰσι τῆς τρισυποστάτου διακε-

182. Κεφάλαια θεολογικά 1,48. 1,50. PG 90, 1100 CD καὶ 1101 AB.

183. Περὶ θεῶν ὀνομάτων 11,6 Φιλοκαλία 3,24. PG 3, 953B–956B.

αὐτὸ οὔτε εἶναι οὔτε μετέχονται, ὅπως βέβαια οὔτε ἡ πρόγνωσις ὑφίσταται χωρὶς τῆ γνῶσι· γι' αὐτὸ καὶ σὰν αὐτομετοχές δὲν εἶναι καθόλου κτιστές. Μάλιστα κατὰ τὸν θεῖο Μάξιμο «ποτέ δὲν ἄρχισαν νὰ ὑπάρχουν καὶ γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸ θεωροῦνται οὐσιωδῶς καὶ δὲν ὑπῆρχε χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπῆρχαν¹⁸². Οἱ Βαρλααμίτες ὅμως, θεωρώντας δυσσεβῶς κτιστὰ τὴν αὐτοζωὴ καὶ τὴν αὐτοαγαθότητα καὶ τὰ παρόμοια, διότι μετέχουν τῆς κοινῆς ἐπωνυμίας τῶν ὄντων, δὲν διακρίνουν ὅτι, ἂν καὶ λέγονται ὄντα, ἀλλὰ εἶναι κι' ἐπάνω ἀπὸ τὰ ὄντα, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος ὁ μέγας Διονύσιος¹⁸³. Εὐκόλα ὅσοι συγκαταλέγουν γι' αὐτὸ τὶς αὐτομετοχές στὰ κτίσματα θὰ μπορούσαν νὰ θεωρήσουν καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα κτιστὸ, ἀφοῦ ὁ μέγας Βασίλειος λέγει ὅτι αὐτὸ μετέχει τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων¹⁸⁴.

89 Ἄν ὅμως ἔλεγε κάποιος, ὅτι μόνο ἡ αὐτοῦπαρξίς εἶναι μετοχή, ἀφοῦ μόνη αὐτὴ δὲν μετέχει ἀλλὰ μόνο μετέχεται (διότι οἱ ἄλλες μετέχουν σ' αὐτήν), ἅς γνωρίζη ὅτι δὲν σκέπτεται μὲ σύνεσι γιὰ τὶς ἄλλες μετοχές. Διότι τὰ ζῶντα ἢ τὰ ἅγια ἢ τὰ ἀγαθὰ λέγεται ὅτι ζοῦν κατὰ μέθεξι καὶ ἀγιάζονται καὶ ἀγαθύνονται, ὄχι διότι ἀπλῶς ὑπάρχουν καὶ μετέχουν τῆς αὐτοῦπάρξεως, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὅτι μετέχουν τῆς αὐτοζωῆς καὶ αὐτοαγιότητος καὶ αὐτοαγαθότητος. Ἡ δὲ αὐτοζωὴ καὶ τὰ ἄλλα παρόμοια δὲν γίνεται αὐτοζωὴ ἀπὸ μέθεξι ἄλλης αὐτοζωῆς· γι' αὐτὸ καὶ, σὰν αὐτοζωὴ πού εἶναι, εἶναι τῶν μετεχομένων ἀλλ' ὄχι τῶν μετεχόντων. Ἐκεῖνο ὅμως πού δὲν μετέχει ζωῆς, ἀλλ' αὐτὸ μετέχεται καὶ ζωοποιεῖ τὰ ζῶντα, πῶς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι κτίσμα; Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ λεχθῆ καὶ γιὰ τὶς ἄλλες μετοχές¹⁸⁵.

90 Ἄς ὁμλήσῃ τώρα μαζί μ' ἐμᾶς καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος, ὁ ὁποῖος γράφει στὰ Σχόλια ὅτι αὐτὲς οἱ πρόοδοι τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ποιητικὴ πρόνοια τῶν ὄντων. «Εἶναι κοινὲς οἱ δημιουργικὲς

184. *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος* 9, 22.

185. Τὸ κ. 89 ἀπαντᾶται καὶ στὸν *Πρὸς Ἀκίνδυνον Ἀναρρητικόν* 2, 43, *Συγγράμματα* τ. Γ.

κριμένης ἐνάδος αἱ δημιουργικαὶ πρόνοιαί τε καὶ ἀγαθότη-
 τες»¹⁸⁶, τουτέστιν «αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιή-
 σεις»¹⁸⁷. Τῷ μὲν οὖν πολλὰς φάναι ταύτας καὶ διακεκριμένας,
 ἔδειξε μὴ τὴν οὐσίαν οὔσας ταύτας τοῦ Θεοῦ· μία γὰρ αὕτη καὶ
 5 παντάπασιν ἀδιαίρετος. Ἐπεὶ δὲ καὶ κοινὰς ἔφη τῆς τρισυπο-
 στάτου διακεκριμένης ἐνάδος, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἶναι καὶ τὸ πνεῦμα
 τὸ ἅγιον παρέστησεν ἡμῖν· τούτων γὰρ οὐδὲν τῶν τριῶν ἐνέρ-
 γεια κοινή. Τῷ δὲ μὴ μόνον προνοίας ταύτας φάναι καὶ ἀγαθό-
 τητας, ἀλλὰ καὶ δημιουργικάς, ἀκτίστους ὑπαρχούσας ἔδειξεν.
 10 Εἰ γὰρ μὴ, δεδημιουργημένον ἔσται τὸ δημιουργικὸν οὐκοῦν
 ἑτέρῳ δημιουργικῷ, κάκεινο πάλιν ἑτέρῳ δεδημιουργημένον
 ἔσται, καὶ πρὸς τῷ εἰς ἔσχατον τοῦτ' ἐλαύνειν ἀτοπίας οὐδ' ἐπ'
 ἀπειρον στήσεται βαδίζον. Αἱ τοῦ Θεοῦ ἄρα πρόοδοι καὶ ἐνέρ-
 γειαι ἀκτιστοὶ τέ εἰσι καὶ οὐσία τις τούτων οὐκ ἔστιν, ἀλλ' οὐδὲ
 15 ὑπόστασις.¹⁸⁸

91 Ἐπεὶ δὲ καὶ πολυειδὲς ὑπέστησε τὸ πᾶν ὁ προαγωγεὺς καὶ
 κοσμητὼρ τοῦ παντός, ἀνεικάστω ἀγαθότητος ὑπερβολῇ, τὰ
 μὲν εἶναι μόνον ἐθελήσας, τὰ δὲ πρὸς τῷ εἶναι κεκτηῆσθαι καὶ
 ζῶην, καὶ τὰ μὲν νοεράς ταύτης εὐμοιρεῖν, τὰ δὲ μόνης ἀπολαύ-
 20 εἶν τῆς κατ' αἴσθησιν, ἔστι δ' ἂ καὶ μικτὴν ταύτην ἐξ ἀμφοτέρων
 ἐσχηκέναι, καὶ τῶν λογικὴν καὶ νοεράν παρ' αὐτοῦ λαβόντων
 τὴν ζωὴν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐθελουσίῳ νεύσει τῆς αὐτοῦ ἐνώσεως
 ἐπιτυγχάνειν καὶ ζῆν οὕτω θείως καὶ ὑπερφυῶς, τῆς αὐτοῦ κα-
 τηξιωμένα θεουργοῦ χάριτος καὶ ἐνεργείας, ἢ γὰρ αὐτοῦ θέλησις
 25 γένεσις ἔστι τοῖς οὖσιν, ἢ προαγομένοις ἐκ μὴ ὄντων ἢ βελτιου-
 μένοις, καὶ τοῦτο διαφόρως· διὰ ταύτην τὴν ἐπὶ τὰ ὄντα τοῦ
 Θεοῦ θελήματος διαφορὰν ἢ μία ἐκείνη πρόνοια καὶ ἀγαθότης,
 ταῦτ' οὐκ εἶπεῖν, ἢ δι' ἀγαθότητα πρὸς τὰ καταδεέστερα τοῦ Θεοῦ

186. Σχόλια εἰς τὸ Περὶ θεῶν ὀνομάτων PG 4,221AB.

πρόνοιες καὶ ἀγαθότητες τῆς τρισυπόστατης διακεκριμένης ἐνάδος»¹⁸⁶, δηλαδή, «οἱ οὐσιώσεις, οἱ ζωώσεις, οἱ σοφοποιήσεις»¹⁸⁷. Λέγοντάς τες λοιπὸν πολλὰ καὶ διακεκριμένες, ἔδειξε ὅτι αὐτὲς δὲν εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· διότι αὐτὴ εἶναι μία καὶ ἐντελῶς ἀδιαίρετη. Ἐπειδὴ δὲ τις εἶπε κοινὲς τῆς τρισυπόστατης διακεκριμένης ἐνάδος, μᾶς παρέστησε ὅτι δὲν εἶναι οὔτε ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Διότι κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ τρία δὲν εἶναι κοινὴ ἐνέργεια. Μὲ τὸ νὰ τις ὀνομάσῃ ὄχι μόνον πρόνοιες καὶ ἀγαθότητες, ἀλλὰ καὶ δημιουργικὲς, ἔδειξε ὅτι εἶναι ἄκτιστες. Ἄν δὲν εἶναι ἄκτιστες, εἶναι ἐπόμενο ὅτι τὸ δημιουργικὸ θὰ εἶναι δημιουργημένο ἀπὸ ἄλλο δημιουργικὸ κι' ἐκεῖνο πάλι θὰ εἶναι δημιουργημένο ἀπὸ ἄλλο, καὶ μαζὶ μὲ τὸ ὅτι προχωρεῖ αὐτὸ πρὸς τὸ ἔσχατο σημεῖο ἀτοπίας, δὲν θὰ σταματήσῃ νὰ βαδίζῃ οὔτε ἐπ' ἀπειρο¹⁸⁸. Ἄρα οἱ πρόοδοι καὶ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄκτιστες καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά οὐσία τούτων, ἀλλὰ οὔτε ὑπόστασις.

- 91 Ἐπειδὴ ὅμως ὁ παραγωγὸς καὶ διακοσμητὴς τοῦ παντός κατέστησε καὶ πολυειδὲς τὸ σύμπαν, ἀφοῦ μὲ τὴν ἀπερίγραπτη ὑπερβολὴ ἀγαθότητος ἄλλα θέλησε ἀπλῶς νὰ ὑπάρχουν, ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὑπαρξί νὰ ἔχουν καὶ ζωὴ, καὶ ἄλλα νὰ ἔχουν τὴ ζωὴ νοερή, ἄλλα ὅμως ν' ἀπολαύουν μόνον τῆς κατ' αἴσθησι, καὶ μερικὰ νὰ τὴν ἔχουν μικτὴ ἀπὸ τὰ δύο, νοερὴ καὶ αἰσθητή· καὶ αὐτὰ πού ἔλαβαν ἀπ' αὐτὸν λογικὴ καὶ νοερὴ ζωὴ νὰ ἐπιτυγχάσουν τὴν ἔνωσι μὲ αὐτὸν κι' ἔτσι νὰ ζοῦν κατὰ τρόπο θεῖο καὶ ὑπερφυῆ, καταξιωμένα τῆς θεουργοῦ χάριτος καὶ ἐνεργείας του. Διότι ἡ θέλησίς του εἶναι γένεσις στὰ ὄντα, πού ἡ παράγονται ἀπὸ μὴ ὄντα ἢ βελτιώνονται, καὶ αὐτὸ γίνεται κατὰ διαφορετικὸ τρόπο. Ἐξ αἰτίας τῆς διαφορᾶς αὐτῆς τοῦ θεοῦ θελήματος πρὸς τὰ ὄντα ἐκείνη ἢ μία πρόνοια καὶ ἀγαθότης, δηλαδή ἢ ἀπὸ ἀγαθότητα ἐπιστροφὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ πτωχότερα, πολλὰ πρό-

187. *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 2,5, *Φιλοκαλία* 3,72, PG 3,644A.

188. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 90 μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ εὐρίσκεται στὸ *Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως* 14, *Συγγράμματα* τ. Β'.

ἐπιστροφή, πολλαὶ πρόνοιαι τε καὶ ἀγαθότητες καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται¹⁸⁹ παρὰ τῶν θεοσόφων θεολόγων, ἀμερίστως ἐν τοῖς μεριστοῖς μεριζόμεναι καὶ ποικιλλόμεναι, ὡς τὴν μὲν προγνωστικὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καλεῖσθαι, τὴν δὲ δημιουργικὴν τε καὶ
 5 συνεκτικὴν, τούτων δ' αὖ, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, τὰς μὲν οὐσιώσεις, τὰς δὲ ζωώσεις, τὰς δὲ σοφοποιήσεις¹⁹⁰. Ἐκάστη δὲ τούτων κοινὴ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ κατ' αὐτὴν ἐκάστην τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγαθὴν καὶ θεῖαν θέλησιν, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστὶν ἢ οὐ-
 10 σιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ σοφοποιὸς ἐνέργειά τε καὶ δυνάμεις¹⁹¹, ἃς καὶ ἀσχέτους μεταδόσεις καὶ ἀμειώτους προσεῖρηκε, τῶν κτιστῶν ὁμοῦ τε πάντων ἐξαιρῶν καὶ φυσικῶς ἐνεῖναι διδάσκων τῷ μεταδιδόντι.

92 Ὡσπερ ὁ ἥλιος, ἀμειώτως τοῖς μετέχουσι μεταδιδὸς θερ-
 15 μης καὶ φωτός, ἐμφύτους ταῦτ' ἔχει καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας, οὕτω καὶ αἱ θεῖαι μεταδόσεις, ἀμειώτως ἐνοῦσαι τῷ μεταδιδόντι, φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις ἐνεργεῖαι εἰσὶν αὐτοῦ, τοιγαροῦν καὶ ἄκτιστοι. Καθάπερ δὲ τοῦ μὲν ἡλιακοῦ φωτός οὐδ' ἔχνος ὑπολείπεται, τοῦ ἡλίου ὄντος ὑπὸ γῆν καὶ τοὺς ὑπὲρ γῆν ἐπιλιπόν-
 20 τος, οὐδ' ἐνὶ τῷ αὐγῆς ταύτης μὴ ἀπολαῦδον ὄμμα ἀνακεκράσθαι πρὸς αὐτὴν καὶ δι' αὐτῆς ἠνῶσθαι τῷ βλύζοντι τὸ φῶς, ἢ δ' ἐκεῖθεν θερμὴ καὶ ὄσα ἐξ αὐτῆς τελεῖται συμβαλλομένης πρὸς γένεσίν τε καὶ αὔξησιν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ τὴν τῶν χυμῶν καὶ ποιότητων πολυειδῆ διαφορὰν οὐκ ἐπιλείπει ταῦτα, κἂν μὴ τὸ
 25 συναφὲς ἔχη διὰ τῆς ἀκτίνος πρὸς τὸν ἥλιον· τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς κατ' ἀμυδρὰν ἐν αἰσθητοῖς εἰκόνα, τῶν ἐπιβαλλόντων μόνων τῷ ὑπερφυεῖ καὶ θειοτάτῳ φωτὶ τῆς θεοποιοῦ χάριτος εἰλικρινῶς μετέχειν καὶ δι' αὐτῆς ἠνῶσθαι τῷ Θεῷ· τὰ δ' ἄλλα

189. Πρβλ. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Περὶ θεῶν ὀνομάτων 4,15. Φιλοκαλία 3,118 PG 3,713.

νοιες καὶ ἀγαθότητες καὶ εἶναι καὶ λέγονται ἀπὸ τοὺς θεοσόφους θεολόγους¹⁸⁹, μεριζόμενες ἀμερίστως στὰ μεριστὰ καὶ διαφοροποιούμενες, ὥστε ἡ μία νὰ καλῆται προγνωστικὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ ἄλλη δημιουργικὴ καὶ συνεκτικὴ· ἀπ' αὐτὲς πάλι κατὰ τὸν μέγα Διονύσιο ἄλλες καλοῦνται οὐσιώσεις, ἄλλες ζωώσεις, καὶ ἄλλες σοφοποιήσεις¹⁹⁰. Ἡ καθεμία ὁμως ἀπ' αὐτὲς εἶναι κοινὴ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ στὴν κάθε ἀγαθὴ καὶ θεία θέλησι γιὰ μᾶς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι ἡ οὐσιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ σοφοποιὸς ἐνέργεια καὶ δύναμις¹⁹¹, τὶς ὁποῖες ὠνόμασε καὶ ἀσχετες καὶ ἀμείωτες μεταδόσεις, ἐξαίροντάς τες ἀπὸ ὅλα τὰ κτιστὰ καὶ διδάσκοντας ὅτι ἐνυπάρχουν φυσικῶς σ' ἐκεῖνον πού τις μεταδίδει.

- 92 Ὅπως ὁ ἥλιος, πού μεταδίδει ἀμείωτα θερμὴ καὶ φῶς στοὺς μετέχοντας, τὰ ἔχει αὐτὰ ὡς ἔμφυτες καὶ οὐσιώδεις ἐνέργειες, ἔτσι καὶ οἱ θεῖες μεταδόσεις, πού ἐνυπάρχουν ἀμείωτα σ' ἐκεῖνον πού τις μεταδίδει, εἶναι φυσικὲς καὶ οὐσιώδεις ἐνέργειές του, ἐπομένως καὶ ἀκτιστες. Καὶ ὅπως ὅταν ὁ ἥλιος εἶναι κάτω ἀπὸ τὴ γῆ καὶ ἔχει ἐγκαταλείψει τοὺς ἐπάνω ἀπὸ τὴ γῆ, δὲν ὑπολείπεται οὔτε ἶχνος τοῦ ἡλίου, οὔτε εἶναι δυνατὸν τὸ μάτι πού δὲν ἀπολαύει αὐτῆς τῆς αὐγῆς νὰ ἀνακραθῆ μὲ αὐτὴν καὶ δι' αὐτῆς νὰ ἐνωθῆ μὲ τὸν πηγάζοντα τὸ φῶς, ἡ δὲ ἀπὸ ἐκεῖ θερμὴ καὶ ὅσα ἐπιτελοῦνται ἀπὸ αὐτὴν, καθὼς συμβάλλει στὴ γένεσι καὶ αὔξησι τῶν αἰσθητῶν καὶ στὴν πολυειδῆ διαφορὰ τῶν χυμῶν καὶ ποιότητων, δὲν τὰ ἐγκαταλείπει, ἔστω κι' ἂν δὲν ἔχει τὴν ἐπαφὴν διὰ τῆς ἀκτίνος πρὸς τὸν ἥλιο· κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, παρόμοια μὲ ἀμυδρὰ εἰκόνα στὰ αἰσθητὰ, μόνον ἐκεῖνοι πού ἐγγίζουσιν τὸ ὑπερφυσὲς καὶ θεϊότατο φῶς μποροῦν νὰ μετέχουν εἰλικρινὰ τῆς θεοποιουῦ χάριτος καὶ δι' αὐτῆς νὰ ἐνώνωνται μὲ τὸν

190. *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 2, 5, *Φιλοκαλία* 3, 72, PG 3, 644A.

191. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 91 μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ εὐρίσκεται ἐπίσης στὸ *Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως* 16, *Συγγράμματα* τ. Β'.

πάντα τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας ἐστὶν ἀποτελέσματα, χάριτι μὲν ἐκ μὴ ὄντων προηγημένα, δηλονότι δωρεάν, οὐ κατηγλαϊσμένα δὲ τῇ χάριτι, ἥτις τῆς τοῦ Θεοῦ λαμπρότητος ἐπώνυμόν ἐστιν¹⁹².

- 93 Ἡ τοῦ Θεοῦ λαμπρότης αὕτη καὶ θεοποιὸς ἐνέργεια, ἥς τὰ μετέχοντα θεοῦται, θεία τίς ἐστὶ χάρις, ἀλλ' οὐχ ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὡς ἀποῦσα τῶν κεχαριτωμένων, κατὰ τὴν Ἀκινδύνου ληρώδη συκοφαντίαν (πανταχοῦ γὰρ ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ), ἀλλ' ὡς οὐκ οὔσα μεθεκτὴ, μηδενὸς ὄντος κτιστοῦ, καθὰ προῦ-
 10 ποδέδεικται, τοῦ δυνηθέντος ἂν μεταλαχεῖν αὐτῆς. Καὶ ἡ θεία γὰρ ἐνέργεια καὶ χάρις τοῦ πνεύματος, πανταχοῦ παροῦσα καὶ ἀχώριστος αὐτοῦ διατελοῦσα, τοῖς δι' ἀκαθαρσίαν ἀνεπιτηδεῖοις πρὸς μετάληψιν ἀμέθεκτός ἐστιν ὡσπερ ἀποῦσα. « Ὡσπερ γάρ, φησὶν, αἱ τῶν προσώπων ἐμφάσεις, οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ὕλαις γί-
 15 νονται, ἀλλ' ἐν ταῖς λειότητά τινα καὶ διαφάνειαν κεκτημέναις, οὕτως οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ψυχαῖς ἡ τοῦ πνεύματος ἐνέργεια, ἀλλ' ἐν ταῖς μηδὲν σκολιὸν ἐχούσαις, μηδὲ στραγγαλιῶδες»¹⁹³· καὶ πάλιν¹⁹⁴, «πᾶσι μὲν πάρεστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς μὲν καθαρεύουσι τῶν παθῶν τὴν ἰδίαν ἐμφαίνει δύναμιν, τοῖς δὲ τὸ
 20 ἡγεμονικὸν συγκεχυμένον ἔχουσιν ἀπὸ τῶν τῆς ἀμαρτίας σπύλων οὐκέτι»¹⁹⁵.

- 94 Καθάπερ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, τῆς ἀκτῖνος καὶ τῆς δι' αὐτῆς χορηγουμένης θερμῆς ἀχώριστόν ἐστιν, ἀλλὰ τῶν ἀπολαυόντων τοῖς ὀφθαλμοῦς μὴ κεκτημένοις, ἀμέθεκτόν ἐστι τὸ φῶς, τῆς
 25 παρὰ τῆς ἀκτῖνος μόνῃς ἀντιλαμβανομένοις θερμῆς (οὐ γάρ ἐστιν ὄλως ἀντίληψιν φωτὸς γενέσθαι τοῖς τῶν ὀμμάτων ἀμοι-

192. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 92 ἀπαντᾶται καὶ στὸ *Περὶ ἐνώσεως καὶ διακρίσεως* 30, *Συγγράμματα* τ. Β'.

Θεό, ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἀποτελέσματα τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας, παραγμένα ἀπὸ μὴ ὄντα κατὰ χάριν, δηλαδή δωρεάν, ὄχι ὁμῶς φωτισμένα μὲ τὴ χάρι, πὺ εἶναι ἐπώνυμο τῆς λαμπρότητος τοῦ Θεοῦ¹⁹².

93 Αὐτὴ ἡ λαμπρότης καὶ θεοποιὸς ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, τῆς ὁποίας ὅσα μετέχουν θεώνονται, εἶναι θεία χάρις, δὲν εἶναι ὁμῶς ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ, ὄχι διότι αὐτὴ ἀπουσιάζει ἀπὸ τοὺς χαριτωμένους σύμφωνα μὲ τὴν φλύαρη συκοφαντία τοῦ Ἀκινδύνου (διότι ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει παντοῦ), ἀλλὰ διότι δὲν εἶναι μεθεκτὴ, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει κανένα κτιστό, ὅπως ἔχει δειχθῆ προηγουμένως, πὺ μπόρεσε νὰ τὴν ἐπιτύχη. Καθ' ὅσον κι' ἡ θεία ἐνέργεια καὶ χάρις τοῦ Πνεύματος, πὺ εἶναι παντοῦ παροῦσα κι' ἀχώριστη ἀπὸ αὐτόν, εἶναι ἀμέθεκτη ἀπὸ τοὺς ἀνίκανους γιὰ μετάληψι λόγῳ ἀκαθαρσίας, σὰν ἀποῦσα. «Ὅπως δηλαδή», λέγει, «οἱ εἰκόνες τῶν προσώπων δὲν παρουσιάζονται σὲ ὅλες τὶς ὕλες, ἀλλὰ σ' ἐκεῖνες πὺ διαθέτουν κάποια λειότητα καὶ διαφάνεια, ἔτσι ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος δὲν ἐκδηλώνεται σὲ ὅλες τὶς ψυχές, ἀλλὰ σ' ἐκεῖνες πὺ δὲν ἔχουν τίποτε τὸ στραβὸ καὶ τὸ διαστρεβλωμένο»¹⁹³. καὶ πάλι¹⁹⁴. «τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι βέβαια σὲ ὅλους παρόν, ἀλλὰ στοὺς μὲν καθαρὸς ἀπὸ τὰ πάθη ἐμφανίζει τὴ δύναμί του, ἐνῶ σ' ἐκείνους πὺ ἔχουν τὸν ἡγεμονικὸ νοῦ συγχυσιμένο ἀπὸ τοὺς σπύλους τῆς ἁμαρτίας, ὄχι πλέον»¹⁹⁵.

94 Ὅπως τὸ φῶς τοῦ ἡλίου εἶναι ἀχώριστο ἀπὸ τὴν ἀκτῖνα καὶ ἀπὸ τὴ θερμὴ πὺ χορηγεῖται δι' αὐτῆς, ἀλλὰ σ' ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ἀπολαύοντας πὺ δὲν ἔχουν ὀφθαλμοὺς εἶναι ἀμέθεκτο τὸ φῶς, ὥστε αὐτοὶ ἀντιλαμβάνονται μόνο τὴ θερμὴ ἀπὸ τὴν ἀκτῖνα (διότι δὲν εἶναι καθόλου δυνατὸ σὲ ὅσους στεροῦνται

193. Μ. Βασιλείου, Ὑπόμνημα εἰς Ἡσαΐαν, προοίμιον, 3 PG 30, 121C-124A.

194. Αὐτόθι, PG 30, 121C-124A.

195. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 93 μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ εὐρίσκεται ἐπίσης στὸ Περὸς Ἀκίνδυνον Ἀναρρητικόν 5, 25. 117, Συγγράμματα τ. Γ'.

ροῦσιν), οὕτω καὶ πολλῶ μᾶλλον οὐδενὶ τῶν τῆς θείας αἰγλης ἀπολαυόντων ἔσται μέθεξις τῆς οὐσίας τοῦ κτίσαντος. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων οὐδέν, ὃ δύναμιν ἴσχει δεκτικὴν τῆς τοῦ κτίσαντος φύσεως¹⁹⁶.

95 Συμμαρτυρεῖτω δὲ κἀνταῦθα νῦν ἡμῖν τὸ μήτε κτιστὴν μήτ' οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν μετεχομένην θείαν ἐνέργειαν καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ Βαπτιστῆς Ἰωάννης σὺν Ἰωάννῃ τῶ μᾶλλον τῶν ἄλλων πεφιλημένῳ τῶ Χριστῶ μαθητῶν καὶ τῶ Χρυσῶ τὴν γλῶτταν Ἰωάννη· ὁ μὲν ἱστορῶν τε καὶ συγγραφόμενος, ὁ δὲ τοῦ
10 Χριστοῦ Πρόδρομος καὶ Βαπτιστῆς λέγων οὐκ ἐκ μέτρου δίδοσθαι παρὰ Θεοῦ Πατρὸς τὸ πνεῦμα τῶ Χριστῶ¹⁹⁷, ὁ δὲ χρυσορρήμων ἐξηγούμενος καὶ γράφων, ὅτι «πνεῦμα ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει· πάντες γὰρ ἡμεῖς μέτρῳ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν λαμβάνομεν, ἐκεῖνος δὲ ἀμέτρητον καὶ ὀλόκληρον ἔχει πᾶ-
15 σαν τὴν ἐνέργειαν. Εἰ δὲ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀμέτρητος, πολλῶ μᾶλλον ἢ οὐσία»¹⁹⁸. Τῶ μὲν γὰρ εἰπεῖν Πνεῦμα τὴν ἐνέργειαν, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ Βαπτιστῆς εἶπε, καὶ τῶ ἀμέτρητον εἶναι ταύτην τὸ ἀκτιστον αὐτῆς παρέστησεν· τῶ δὲ μέτρῳ ταύτην ἡμᾶς λαμβανεῖν, τὴν πρὸς τὴν ἀκτιστον οὐσίαν
20 τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας διαφορὰν. Οὐδεὶς γὰρ οὐδέποτε τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λαμβάνει, ἀλλ' οὐδ' εἰ πάντας ὁμοῦ συλλαβῶν εἰποῖς, καὶ ταῦτα μεριστῶς κατὰ λόγον τῆς ἑαυτοῦ καθάρσεως ἕκαστος. Προϊὼν δὲ ὁ Χρυσόστομος πατὴρ καὶ ἑτέραν διαφορὰν δείκνυσι τῆς ἀκτίστου οὐσίας πρὸς τὴν ἀκτιστον ἐνέργειαν,
25 «εἰ δὲ ἡ ἐνέργεια», λέγων, «τοῦ Πνεύματος ἀμέτρητος, πολλῶ μᾶλλον ἢ οὐσία»¹⁹⁸.

96 Εἰ κατὰ τοὺς Ἀκινδύνου λήρους καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν φρο-

196. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 94 ἀπαντᾶται ἐπίσης στὸν Πρὸς Ἀκίνδυνον Ἀντιρητικὸν 5,27. 117, Συγγράμματα τ. Γ'

ὀφθαλμῶν ὡς ἀντιληφθῶν τὸ φῶς), ἔτσι καὶ πολὺ περισσότερο κανένας ἀπὸ ἐκείνους πού ἀπολαύουν τὴ θεία αἴγλη δὲν θὰ μετᾶσχη τῆς οὐσίας τοῦ κτίσαντος. Διότι δὲν ὑπάρχει, δὲν ὑπάρχει κανένα κτίσμα πού κατέχει δύναμι δεκτικὴ τῆς φύσεως τοῦ κτίστη¹⁹⁶.

- 95 Ἄς προσέλθουν κι' ἐδῶ τώρα ὡς μάρτυρές μας περὶ τοῦ ὅτι ἡ μετεχόμενη θεία ἐνέργεια δὲν εἶναι οὔτε κτιστὴ οὔτε οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὁ Βαπτιστὴς τοῦ Χριστοῦ Ἰωάννης, μαζί μὲ τὸν Ἰωάννη τὸν περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους μαθητὰς ἀγαπημένο τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν Χρυσὸ στὴ γλῶσσα Ἰωάννη, ὁ δεύτερος ἱστορώντας καὶ γράφοντας, ὁ Πρόδρομος καὶ Βαπτιστὴς τοῦ Χριστοῦ λέγοντας, ὅτι δὲν δίδεται μὲ μέτρο ἀπὸ τὸν Θεὸ Πατέρα τὸ πνεῦμα σὺν Χριστό¹⁹⁷, ἐνῶ ὁ χρυσορρήμων ἐξηγώντας καὶ γράφοντας ὅτι «ἐδῶ πνεῦμα λέγει τὴν ἐνέργεια· διότι ὅλοι ἐμεῖς λαμβάνομε τὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος μὲ μέτρο, ἐκεῖνος ὅμως ἔχει ἀμέτρητη καὶ πλήρη ὅλη τὴν ἐνέργεια. Καὶ ἂν ἡ ἐνέργειά του εἶναι ἀμέτρητη, πολὺ περισσότερο εἶναι ἢ οὐσία του»¹⁹⁸. Λέγοντας λοιπὸν πνεῦμα τὴν ἐνέργεια, ἢ καλύτερα τὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὅπως εἶπε ὁ Βαπτιστὴς, καὶ χαρακτηρίζοντάς τὴν ἀμέτρητη, ἔδειξε ὅτι εἶναι ἄκτιστη, ἐνῶ βεβαιώνοντας ὅτι ἐμεῖς τὴν λαμβάνομε μὲ μέτρο, ἔδειξε τὴ διαφορὰ τῆς ἄκτιστης ἐνέργειας πρὸς τὴν ἄκτιστη οὐσία. Διότι κανένας ποτὲ δὲν συλλαμβάνει τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀκόμη καὶ ἂν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοὺς πάρης μαζί καὶ πολὺ λιγώτερο χωριστὰ ὁ καθένας κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς καθάρσεώς του. Προχωρώντας ὁ Χρυσόστομος πατὴρ δείχνει καὶ ἄλλη διαφορὰ τῆς ἄκτιστης οὐσίας πρὸς τὴν ἄκτιστη ἐνέργεια, λέγοντας· «ἂν ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος εἶναι ἀμέτρητη, πολὺ περισσότερο εἶναι ἢ οὐσία»¹⁹⁸.

- 96 Ἄν, σύμφωνα μὲ τις φλυαρίες τοῦ Ἀκινδύνου καὶ τῶν

197. Ἰω. 3, 34.

198. Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην 30, 2. PG 59, 174.

νοῦντας μηδὲν διαφέρει τῆς θείας οὐσίας ἢ θεία ἐνέργεια, καὶ τὸ ποιεῖν, ὃ τῆς ἐνεργείας ἐστὶ, κατ' οὐδὲν διοίσει τοῦ γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν, ἃ τῆς οὐσίας ἐστίν. Εἰ δὲ τὸ ποιεῖν τοῦ γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν οὐ διενήνοχε, καὶ τὰ ποιήματα κατ' οὐδὲν διοίσει τοῦ
 5 γεννήματος καὶ τοῦ προβλήματος. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει κατ' αὐτούς, ὃ τε τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ' οὐδὲν διοίσει τῶν κτισμάτων, καὶ τὰ κτίσματα πάντ' ἔσται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς γεννήματά τε καὶ προβλήματα, καὶ θεοποιηθήσεται ἢ κτίσις καὶ ὁ Θεὸς συντετάζεται τοῖς κτίσμασι. Διὰ τοῦτο ὁ
 10 θεῖος Κύριλλος τὴν διαφορὰν ἐπιδεικνὺς τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας, «τῆς μὲν θείας φύσεως εἶναι», φησί, «τὸ γεννᾶν, τὸ δὲ ποιεῖν τῆς αὐτοῦ θείας ἐνεργείας»¹⁹⁹, καὶ προσαποφαίνεται σαφῶς λέγων· «φύσις δὲ καὶ ἐνέργεια οὐ ταυτόν».

97 Εἰ μηδὲν διαφέρει τῆς θείας ἐνεργείας ἢ θεία οὐσία, καὶ τὸ
 15 γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν οὐδὲν διοίσει τοῦ ποιεῖν. Ποιεῖ δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι· ὥστε καὶ γεννᾷ καὶ ἐκπορεύει, κατὰ τὴν Ἀκινδύνου δόξαν καὶ τῶν κατ' αὐτόν, δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι.

98 Εἰ μηδὲν διαφέρει ἢ θεία οὐσία τῆς θείας ἐνεργείας, οὐδὲ
 20 τῆς θελήσεως διενήνοχε, καὶ ἔσται ὁ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γεγεννημένος, καὶ ἐκ τῆς θελήσεως κατ' αὐτούς, ὡς ἔοικε, πεποιημένος.

99 Εἰ μηδὲν διαφέρει τῆς θείας ἐνεργείας ἢ τοῦ Θεοῦ οὐσία, μαρτυρεῖται δὲ παρὰ τῶν θεοφόρων καὶ ἐνεργείας πολλὰς ἔχειν

ὁμοφρόνων του, ἡ θεία ἐνέργεια δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας, καὶ τὸ δημιουργεῖν, πὺ εἶναι ἰδιότης τῆς ἐνεργείας, δὲν θὰ διαφέρει κατὰ τίποτε τοῦ γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν, πράγματα πὺ ἀνήκουν στὴν οὐσία. Ἐν δὲ τὸ δημιουργεῖν δὲν διαφέρει ἀπὸ τὸ γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν, καὶ τὰ ποιήματα κατὰ τίποτε δὲν θὰ διαφέρουν ἀπὸ τὸ γέννημα καὶ τὸ ἐκπόρευμα. Ἐν αὐτὸ εἶναι ἔτσι, σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τους, τόσο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὅσο καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα κατὰ τίποτε δὲν θὰ διαφέρουν ἀπὸ τὰ κτίσματα, καὶ τὰ κτίσματα θὰ εἶναι ὅλα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννήματα καὶ ἐκπορεύματα, καὶ θὰ θεοποιηθῆ ἡ κτίσις καὶ ὁ Θεὸς θὰ συνταχθῆ μὲ τὰ κτίσματα. Γι' αὐτὸ ὁ θεῖος Κύριλλος, δείχνοντας τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, λέγει, «τῆς θείας φύσεως γνώρισμα εἶναι τὸ γεννᾶν, ἐνῶ τὸ ποιεῖν εἶναι γνώρισμα τῆς θείας ἐνεργείας»¹⁹⁹, καὶ ἐπὶ πλέον διακηρύσσει μὲ σαφήνεια: «φύσις καὶ ἐνέργεια δὲν εἶναι τὸ ἴδιο».

97 Ἐν δὲν διαφέρει σὲ τίποτε ἡ θεία οὐσία τῆς θείας ἐνεργείας, καὶ τὸ γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν δὲν θὰ διαφέρει κατὰ τίποτε ἀπὸ τὸ ποιεῖν. Ποιεῖ δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. Ὡστε καὶ γεννᾶ καὶ ἐκπορεύει, σύμφωνα μὲ τὴ δοξασία τοῦ Ἀκινδύνου καὶ τῶν ὁμοφρόνων του, δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι.

98 Ἐν δὲν διαφέρει σὲ τίποτε ἡ θεία οὐσία ἀπὸ τῆς θείας ἐνεργείας, τότε οὔτε ἀπὸ τῆς θέλησις διαφέρει, καὶ ὁ μόνος γεννημένος ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ὅπως φαίνεται, θὰ εἶναι, σύμφωνα μὲ αὐτούς, καὶ ποιημένος ἀπὸ τῆς θέλησίς του.

99 Ἐν δὲν διαφέρει σὲ τίποτε ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς θείας ἐνεργείας, μαρτυρεῖται ὁμως ἀπὸ τοὺς θεοφόρους ὅτι ὁ Θεὸς καὶ

199. Θησαυροὶ 18, PG 75, 312C. Βλ. καὶ Ἐπιστολὴν πρὸς Γαβριὴν 16, Συγγράμματα τ. Β'.

ὁ Θεός, ὡς καὶ δημιουργικὰς προνοίας εἶναι τούτου καὶ ἀγαθότητας, καθάπερ ἀνωτέρω δέδεικται, καὶ πολλὰς λοιπὸν οὐσίας ἔχει ὁ Θεός. Ὁ μὴδεὶς ποτ' εἶπεν ἢ ἐφρόνησε τοῦ χριστωνύμου γένους.

100 Εἰ μὴδὲν διαφέρουσι τῆς θείας οὐσίας αἱ τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαι, οὐδὲ πρὸς ἀλλήλας ἔξουσι διαφορὰν. Οὐκοῦν τῆς τοῦ Θεοῦ προγνώσεως οὐδὲν διενήνοχεν ἢ θέλησις, ὡστ' ἢ μὴ πάντα προγινώσκειν τὸν Θεόν, οὐδὲ γὰρ πάντα θέλει τὰ γινόμενα, ἢ θελητὴν εἶναι καὶ τῶν πονηρῶν, ἐπειδὴ πάντα προγινώσκει· καὶ
10 ἢ μὴ εἶναι πάντα προειδῶτα, ταυτὸ δ' εἶπεῖν, οὐδὲ Θεόν, ἢ μὴ εἶναι ἀγαθόν, ταυτὸ δ' εἶπεῖν, οὐδὲ Θεόν. Διαφέρει τοιγαροῦν τῆς θείας θελήσεως ἢ πρόγνωσις, οὐκοῦν καὶ τῆς θείας οὐσίας ἑκατέρω τούτων.

101 Εἰ μὴ πρὸς ἀλλήλας ἔχουσι διαφορὰν αἱ θεῖαι ἐνέργειαι,
15 καὶ τὸ δημιουργεῖν λοιπὸν τοῦ προγινώσκειν οὐ διενήνοχεν. Ἐπεὶ οὐδὲν ἤρξατό ποτε ὁ θεὸς δημιουργεῖν, καὶ προγινώσκειν ἤρξατο λοιπόν. Καὶ πῶς Θεὸς ὁ μὴ πρὸ αἰώνων τὰ πάντα προειδῶς;

102 Εἰ μὴδὲν διαφέρει τῆς θείας προγνώσεως ἢ τοῦ Θεοῦ
20 δημιουργικὴ ἐνέργεια, τῇ προγνώσει τοῦ Θεοῦ σύνδρομα ἔσται τὰ δημιουργήματα, δημιουργούμενα ἀνάρχως, ὡς ἀνάρχως αὐτοῦ δημιουργοῦντος, ἐπεὶ καὶ ἀνάρχως αὐτός τε προγινώσκει καὶ τὰ προγινωσκόμενα ἀνάρχως προγινώσκεται. Καὶ πῶς Θεός, τῶν ποιημάτων αὐτοῦ μηδαμῶς ὑστέρων ὄντων;

103 Εἰ μὴδὲν διαφέρει τῆς τοῦ Θεοῦ προγνώσεως ἢ δημιουργικὴ ἐνέργεια, οὐδὲ τὸ δημιουργεῖν ὑπόκειται θελήσει, ἐπεὶ μὴδὲ ἢ πρόγνωσις, οὐδὲ τῷ θέλειν δημιουργεῖ Θεός, ἀλλὰ τῷ πεφυκέναι μόνον. Καὶ πῶς Θεὸς ὁ θελήσεως δημιουργῶν χωρίς;

ἐνέργειες πολλές ἔχει, ὥστε ν' ἀνήκουν σ' αὐτὸν καὶ δημιουργικὲς πρόνοιες καὶ ἀγαθότητες, ὅπως ἐδείχθηκε παραπάνω, τότε καὶ πολλές οὐσίες ἔχει ὁ Θεός, πράγμα πού δὲν τὸ εἶπε κανεὶς ποτὲ ἀπὸ τὸ χριστιάνισμο γένος οὔτε τὸ ἐσκέφθηκε ποτέ.

100 Ἄν σὲ τίποτε δὲν διαφέρουν οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας, τότε οὔτε μεταξύ τους δὲν θὰ ἔχουν διαφορὰ. Ἐπομένως ἡ θέλησις δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὴν πρόγνωσι τοῦ Θεοῦ· ὥστε ἡ δὲν προγινώσκει τὰ πάντα ὁ Θεός, διότι δὲν θέλει ὅλα τὰ γινόμενα, ἢ εἶναι θελητῆς καὶ τῶν πονηρῶν, ἀφοῦ τὰ προγινώσκει ὅλα, καὶ ἡ δὲν εἶναι προγνώστης τῶν πάντων, ἄρα οὔτε Θεός, ἢ δὲν εἶναι ἀγαθός, δηλαδή οὔτε Θεός. Ἐπομένως διαφέρει τῆς θείας θελήσεως ἢ πρόγνωσις, ἄρα καὶ τῆς θείας οὐσίας διαφέρει καὶ ἡ μὰ καὶ ἡ ἄλλη.

101 Ἄν δὲν ἔχουν μεταξύ τους διαφορὰ οἱ θεῖες ἐνέργειες, τότε καὶ τὸ δημιουργεῖν δὲν διαφέρει ἀπὸ τὸ προγινώσκειν. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Θεός ἄρχισε κάποτε νὰ δημιουργῆ, ἄρχισε τότε καὶ νὰ προγινώσκη. Καὶ πῶς εἶναι Θεὸς αὐτὸς πού δὲν προγινώσκει τὰ πάντα πρὸ αἰῶνων;

102 Ἄν ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ δὲν διαφέρῃ καθόλου ἀπὸ τῆς θείας πρόγνωσις, τὰ δημιουργήματα θὰ εἶναι συνοδοιπόροι μὲ τὴν πρόγνωσι τοῦ Θεοῦ, δημιουργούμενα ἀνάρχως, ἀφοῦ αὐτὸς δημιουργεῖ ἀνάρχως, ἐφ' ὅσον ἀνάρχως καὶ αὐτὸς προγινώσκει καὶ τὰ προγινωσκόμενα ἀνάρχως προγινώσκονται. Καὶ πῶς εἶναι Θεὸς αὐτὸς τοῦ ὁποίου τὰ ποιήματα δὲν εἶναι καθόλου μεταγενέστερα αὐτοῦ;

103 Ἄν ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια δὲν διαφέρῃ καθόλου ἀπὸ τὴν πρόγνωσι τοῦ Θεοῦ, οὔτε τὸ δημιουργεῖν ὑπόκειται σὲ θέλησις, ἐφ' ὅσον οὔτε ἡ πρόγνωσις ὑπόκειται, οὔτε μὲ τὸ θέλημα δημιουργεῖ ὁ Θεός, ἀλλὰ μόνο μὲ τὴ φύσις. Καὶ πῶς εἶναι Θεὸς αὐτὸς πού δημιουργεῖ χωρὶς θέλησις;

104 Ὁ Θεὸς αὐτὸς μὲν ἔστιν ἐν ἑαυτῷ, ὡς τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων συμφυῶς καὶ ἀϊδίως ἐχομένων ἀλλήλων καὶ ἀφύρτως περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας. Ἐν τῷ παντὶ δὲ ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ τὸ πᾶν ἐν τῷ Θεῷ, ὁ μὲν ὡς συνέχων, τὸ δὲ ὡς ὑπ' αὐτοῦ συνεχόμενον. Οὐκοῦν καὶ τῆς συνεκτικῆς ἐνεργείας, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας, τὰ πάντα μετέχει τοῦ Θεοῦ. Ταῦτ' ἄρα καὶ οἱ θεολόγοι ἐνεργειάν φασι Θεοῦ εἶναι τὸ εἶναι τοῦτον πανταχοῦ.

105 Καὶ οἱ τῷ Θεῷ εὐαρεστήσαντες καὶ τοῦ δι' ὃ γεγονάσιν ἐπιτυχόντες, τουτέστι τῆς θεώσεως (εἰς τοῦτο γάρ, φασί, πεποί-
10 ηκεν ἡμᾶς ὁ θεός, ἵνα κοινωνοὺς ποιήσῃ τῆς οἰκειᾶς θεότη-
τος)¹⁰⁶ καὶ οἱ τοιοῦτοι τοίνυν ἐν τῷ Θεῷ εἰσιν, ὡς ὑπ' αὐτοῦ θεοποιούμενοι, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτοῖς, ὡς θεοποιῶν αὐτούς, ἔστιν. Οὐκοῦν καὶ αὐτοὶ τῆς θείας ἐνεργείας, εἰ καὶ τρόπον ἕτερον, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ μετέχουσι. Διὸ καὶ οἱ θεολόγοι
15 τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι ὄνομα τὴν θεότητά φασιν.

106 Ἡ ὑπερούσιος καὶ ὑπέρζωος καὶ ὑπέρθεος καὶ ὑπεράγα-
θος φύσις, ἧ ὑπεράγαθός ἐστι καὶ ὑπέρθεος καὶ τὰ τοιαῦτα²⁰¹, οὔτε λέγεται οὔτε νοεῖται οὔτε ὄλως πως θεωρεῖται, διὰ τὸ πάν-
των ἐξηρημένῃ καὶ ὑπεράγνωστος εἶναι, καὶ τῶν ὑπερουρανίων
20 νόων ὑπεριδρυμένη ἀπεριλήπτῳ δυνάμει, καὶ πᾶσι πάντῃ ἀλη-
πτός τε καὶ ἄρρητος αἰεὶ²⁰². Οὐδὲ γὰρ ὄνομά ἐστιν αὐτῆς κατὰ
τὸν νῦν αἰῶνα ἢ κατὰ τὸν μέλλοντα ὄνομαζόμενον, οὐ λόγος ἐν
ψυχῇ συνιστάμενος ἢ διὰ γλώττης προφερόμενος, οὐκ ἐπαφή τις
καὶ μέθεξις αἰσθητῆ ἢ νοερά, ἀλλ' οὐδὲ φαντασία ὄλως. Διὸ οἱ
25 θεολόγοι πλησιαιτέραν αὐτῇ μᾶλλον τίθενται τὴν δι' ἀποφάσε-
ων τελεωτάτην ἀκαταληψίαν ὡς πάντα ὅσα ἐστὶν ἢ ὄλως λέγε-
ται ὑπεροχικῶς ἀφαιρουμένην. Καὶ τοίνυν οὐδ' οὐσίαν αὐτὴν ἢ

- 104 Ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος ὑπάρχει μέσα στὸν ἑαυτό του, διότι οἱ τρεῖς θεῖες ὑποστάσεις συνδέονται μεταξύ τους συμφυῶς καὶ αἰδίως καὶ ἀλληλοπεριχωροῦνται ἀσυγχύτως. Ὁ Θεὸς ὅμως ὑπάρχει μέσα στὸ πᾶν καὶ τὸ πᾶν μέσα στὸ Θεό, αὐτὸς ὡς συνέχων τὸ πᾶν, καὶ τὸ πᾶν ὡς συνεχόμενο. Ἐπομένως τὰ πάντα μετέχουν τῆς συνεκτικῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ ὄχι τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ θεολόγοι λέγουν ὅτι ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ ὅτι αὐτὸς ὑπάρχει πανταχοῦ.
- 105 Καὶ ὅσοι εὐαρέστησαν τὸν Θεὸ κι' ἐπέτυχαν αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγιναν, δηλαδή τῆ θέωσι (γι' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, λέγει, μᾶς ἔπλασε ὁ Θεός, γιὰ νὰ μᾶς κάμη κοινωνοὺς τῆς θεότητός του²⁰⁰), καὶ αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι μέσα στὸ Θεό, ὡς θεοποιούμενοι ἀπὸ αὐτὸν, καὶ ὁ Θεὸς εἶναι μέσα σ' αὐτούς, ὡς θεοποιῶν αὐτούς. Ἐπομένως καὶ αὐτοὶ μετέχουν τῆς θείας ἐνεργείας, ἂν καὶ μὲ ἄλλον τρόπο, ἀλλὰ ὄχι τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ θεολόγοι λέγουν, ὅτι τὸ θεότης εἶναι ὄνομα τῆς θείας ἐνεργείας.
- 106 Ἡ ὑπερούσια καὶ ὑπέρζωη καὶ ὑπέρθη καὶ ὑπεράγαθη φύσις, ὡς πρὸς τὸ ὅτι εἶναι ὑπεράγαθη καὶ ὑπέρθη καὶ τὰ παρόμοια²⁰¹, οὔτε λέγεται οὔτε νοεῖται οὔτε γενικὰ παρατηρεῖται, διότι εἶναι ἀπομακρυσμένη ἀπὸ ὅλα καὶ ὑπεράγνωστη καὶ ἐδρασημένη ἐπάνω ἀπὸ τοὺς ὑπερουράνιους νόες μὲ ἀσύλληπτη δύναμι, καὶ εἶναι ἀπὸ ὅλους ἐντελῶς ἀκατάληπτη καὶ ἄρρητη πάντοτε²⁰². Δὲν ὑπάρχει ὄνομά της ἀναφερόμενο κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἢ κατὰ τὸν μέλλοντα, δὲν ὑπάρχει λόγος τῆς καταρτισμένος στὴν ψυχὴ ἢ προφερόμενος μὲ τὴ γλῶσσα, οὔτε ἐπαφὴ καὶ μέθεξις αἰσθητῆ ἢ νοερῆ, ἀλλ' οὔτε φαντασία καθόλου. Γι' αὐτὸ οἱ θεολόγοι θεωροῦν πλησιέστερη σ' αὐτὴν τὴν διὰ τῶν ἀποφάσεων πλήρη ἀκαταληψία, διότι ἀφαιρεῖ ὅλα ὅσα εἶναι ἢ λέγονται ὑπεροχικῶς. Ἐπομένως δὲν εἶναι ἐπιτρεπτό οὔτε

201. Διον. Ἀρεοπαγίτου *Περὶ θείων ὀνομάτων* 2,3, *Φιλοκαλία* 3,66.

202. *Περὶ θείων ὀνομάτων* 1,1. *Φιλοκαλία* 3,50, PG 3,588A.

φύσιν ὀνομάσαι θεμιτόν, ὀνομάζοντα κυρίως, ὅστις τῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἀλήθειαν ἀληθείας ἐπιγνώμων. Ἐπεὶ δ' αὖθις πάντων ἐστὶν αἰτία καὶ περὶ αὐτὴν πάντα καὶ αὐτῆς ἔνεκα καὶ αὐτὴ ἐστὶ πρὸ πάντων καὶ ἀπλῶς καὶ ἀπεριορίστως ἐν ἑαυτῇ ἅπαντα προ-
 5 εἴληφεν, ἐκ πάντων αὐτὴν ὀνομαστέον, καταχρηστικῶς ἄλλ' οὐ κυρίως. Οὐκοῦν καὶ οὐσίαν αὐτὴν καὶ φύσιν προσρητέον, κυρίως δὲ τὴν οὐσιοποιὸν τοῦ Θεοῦ πρόοδόν τε καὶ ἐνέργειαν· ταύτην γὰρ τὴν ὄντως οὐσαν τοῦ ὄντως ὄντος θεολογικὴν οὐσιωνυμίαν²⁰³ καὶ ὁ μέγας Διονύσιός φησιν²⁰⁴.

107 Εὖροι τις ἂν τὴν τῆς φύσεως προσηγορίαν καὶ πὶ τῶν φυσικῶς προσόντων τιθεμένην, ἐπὶ τε τῶν κτιστῶς ὄντων καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ ὁ τῶν Γρηγορίων θεολογικώτατός φησί πού τῶν Ἐπῶν·

«ἦδε γὰρ ἀνακτος ἐμοῦ φύσις ὄλβον ὀπάζειν»²⁰⁵.

15 Οὐδὲ γὰρ τὸ διδόναι φύσις ὀτρωοῦν, ἀλλὰ φυσικῶς τοῦτο πρόσεστι τῷ εὐεργετικῷ. Καὶ πὶ τοῦ πυρὸς δὲ φαίη τις ἂν φύσιν ἔχειν ἀνωφερὲς εἶναι καὶ φῶς ἐνιέναι τοῖς ὀρῶσιν, ἀλλ' οὐχ ἡ κίνησις αὐτῷ φύσις οὐδὲ τὸ ἐμποιεῖν ἀπλῶς, ἀλλ' ἡ τῆς κινήσεως ἀρχή. Λέγεται τοιγαροῦν καὶ τὰ φυσικὰ φύσις, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ μέγας
 20 Διονύσιος ἀλλαχοῦ φησι, «φύσις», γράφων, «τῷ ἀγαθῷ τὸ παράγειν καὶ σώζειν»²⁰⁶, δηλονότι φυσικῶς τοῦτο πρόσεστιν αὐτῷ. Καὶ τοίνυν ὅταν ἀκούσης τῶν πατέρων ἀμεθέκτων λεγόντων τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἐκείνην μοι νόει τὴν ἀνεκφοίτητόν τε καὶ ἀνέκφαντον· ὅταν δ' αὖθις μεθεκτὴν, νόει μοι τὴν φυσικῶς προσοῦσαν τῷ Θεῷ πρόοδον καὶ τὴν ἔκφανσιν καὶ τὴν
 25 ἐνέργειαν· καὶ οὕτω στέργων ἀμφοτέρα ὁμόλογος ἔση τοῖς πατράσιν²⁰⁷.

203. Περὶ θείων ὀνομάτων 5,1. Φιλοκαλία 3,148ε. PG 3,816B.

204. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 106 ἀπαντᾶται ἐπίσης στὸν Θεοφάνη 17, Συγγράμματα τ. Β'.

οὐσία ἢ φύσι νὰ τὴν ὀνομάσῃ, κυριολεκτώντας, ὅποιος εἶναι ἐπιγνώμων τῆς ἐπάνω ἀπὸ κάθε ἀλήθεια ἀληθείας. Ἐπειδὴ ὁμοῦς εἶναι αἰτία ὅλων τῶν πραγμάτων καὶ ὅλα εἶναι γύρω ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἔξ αἰτίας αὐτῆς, ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι πρὶν ἀπὸ ὅλα καὶ γενικὰ καὶ ἀπεριόριστα ἔχει συμπεριλάβει ὅλα τὰ πράγματα μέσα τῆς ἀπὸ πρὶν, μπορούμε νὰ τὴν ὀνομάζωμε μὲ ὅλα καταχρηστικά, ἀλλ' ὄχι κυριολεκτικά. Ἐπομένως μπορούμε νὰ τὴν ὀνομάζωμε καὶ οὐσία καὶ φύσι, κατὰ κυριολεξία ὁμοῦς μόνο τὴν οὐσιοποιὸ πρόοδο καὶ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ μπορούμε νὰ ὀνομάζωμε. Διότι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀληθινὰ ὑπαρκτὴ τοῦ ὄντως ὄντος θεολογικὴ οὐσιωνυμία²⁰⁵, ὅπως λέγει ὁ μέγας Διονύσιος²⁰⁶.

107 Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ εὔρη ὅτι ἡ ὀνομασία τῆς φύσεως ἐφαρμόζεται καὶ στὰ φυσικῶς προσόντα, τόσο τῶν κτιστῶν ὄντων ὅσο καὶ τοῦ Θεοῦ, ὅπως λέγει σ' ἓνα χωρίο τῶν ἐπῶν του καὶ ὁ θεολογικώτατος ἀπὸ τοῦς Γρηγορίους:

«πλοῦτον χορηγεῖ ἡ φύσις αὐτὴ τοῦ βασιλέα μου»²⁰⁵.

Βέβαια τὸ διδόναι δὲν εἶναι σὲ κανένα φύσις, ἀλλὰ προσυπάρχει αὐτὸ φυσικῶς στὸν εὐεργετικὸ. Καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ πυρὸς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ εἰπῆ ὅτι φύσις ἔχει νὰ εἶναι ἀνωφερὲς καὶ νὰ παρέχῃ φῶς στοὺς βλέποντας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ κίνησις φύσις του οὔτε ἀπλῶς τὸ νὰ παρέχῃ, ὅπως ὁ ἴδιος Διονύσιος λέγει ἄλλου, γράφοντας: «φύσις στὸ ἀγαθὸ εἶναι νὰ παράγῃ καὶ νὰ σώξῃ»²⁰⁶, δηλαδὴ αὐτὸ προσυπάρχει σ' αὐτὸ φυσικῶς. Ὅταν λοιπὸν ἀκούσῃ τοὺς πατέρες νὰ ἀναφέρουν τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, νὰ ἐννοῆς, παρακαλῶ, ἐκείνη τὴν ἀμετάδοτη καὶ ἀφανέρωτη· ὅταν ὁμοῦς πάλι ἀκούσῃ νὰ τὴν χαρακτηρίζουν μεθεκτὴ, νὰ ἐννοῆς τὴν πρόοδο πού προσυπάρχει φυσικῶς στὸ Θεὸ καὶ τὴν ἐκφανσι καὶ τὴν ἐνέργεια, καὶ ἔτσι δεχόμενος καὶ τὰ δύο θὰ εἶσαι ὁμόφρων τῶν πατέρων²⁰⁷.

205. Ἐπη δογματικὰ 4, 83, 202, PG 37, 422A.

206. Περὶ θείων ὀνομάτων 4, 19. Φιλοκαλία 3, 20, PG 3, 716C.

207. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 107 ἀπαντᾶται ἐπίσης στὸν Θεοφάνη 17, Συγγράμματα τ. Β'

108 Τὸ μέρος τῆς οὐσίας, καὶ τὸ βραχύτατον, πάσας ἔχει τὰς αὐτῆς δυνάμεις, ὡς καὶ ὁ σπινθὴρ λαμπρόν τε καὶ φωτιστικόν ἐστι, διακριτικόν τε καὶ καυστικόν τῶν ἐγγιζόντων, αὐτοκίνητόν τε φύσει καὶ ἀνωφερές, καὶ ἀπλῶς ὅσα καὶ τὸ πῦρ, οὐ μό-
 5 ριόν ἐστι· καὶ ἡ σταγὼν τὰ πάντ' ἔχει ὅσα καὶ τὸ ὕδωρ, οὐ ἐστι σταγὼν· καὶ ἡ βῶλος ὅσα καὶ τὸ μέταλλον κέκτηται, οὐπερ ἀπορρῶξ τυγχάνει. Τοιγαροῦν εἶπερ τῆς ἀνεκφάντου ἐκείνης οὐσίας τοῦ Θεοῦ μετέχομεν, κἂν εἰ πάσης κἂν εἰ μορίου μετέχη τις αὐτῆς, παντοδύναμος ἔσται, καὶ οὕτω τῶν ὄντων ἕκαστον
 10 ἔσται παντοδύναμον· ὃ μὴδὲ πάντες ἔχομεν ὁμοῦ, κἂν πᾶσαν τὴν κτίσιν συμπεριλαβὼν εἴπῃς. Τοῦτο δεικνὺς ὁ Παῦλος ἐκ περιουσίας, καὶ αὐτοῖς τοῖς εὐμοιρηκόσι τῶν θεοποιῶν χαρισμάτων τοῦ πνεύματος οὐ πάνθ' ἐκάστῳ προσεῖναι μαρτυρεῖ τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος, ἀλλά, «τῷ μὲν, φησί, δίδοται λόγος σο-
 15 φίας, τῷ δὲ λόγος γνώσεως», ἄλλω δ' ἄλλο τι «κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα»²⁰⁸. Ὁ δὲ Χρυσόστομος πατήρ, φανερῶς προαναπέμψων τὴν Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου πλάνην, «οὐ πάντα τις ἔχει», φησίν, «ἵνα μὴ φύσιν εἶναι τὴν χάριν νομίση»²⁰⁹. Ἄλλ' οὐδὲ κτιστὴν ἠγήσασαί τις νοῦν ἔχων τὴν ἀντιδιαστελλομένην ὧδε χάριν
 20 τῆς θείας φύσεως, ὅτι τε Θεοῦ φύσιν οὐκ ἂν ποτέ τις δεῖσειε μή τις τὸ κτίσμα νομίση, καὶ ὅτι, εἰ καὶ διενήνοχε τῆς θείας φύσεως, οὐ διασπᾶται ταύτης ἢ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἐπισπᾶται δὲ μᾶλλον τοὺς ἠξιωμένους πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ θείου Πνεύματος²¹⁰.

109 Ἡ οὐσία παρ' ὅσων ἐστὶ μετεχομένη, τοσαύτας καὶ τὰς ὑποστάσεις ἔχει. Καὶ γὰρ ὅπόσας ἂν λαμπάδας ἀνάψοι τις ἀπὸ τῆς μιᾶς, τοσαύτας καὶ τὰς ὑποστάσεις τοῦ πυρὸς ἐποίησε²¹¹. Συμβαίνει τοίνυν, εἶπερ κατὰ τοὺς ἡμῖν ἀντικειμένους ἢ οὐσία

208. Α' Κορ. 12,8.

209. Ἰω. Χρυσόστομος, Περὶ ἀγίου Πνεύματος, 3, PG 52,817.

108 Καὶ τὸ μικρότερο ἀκόμη μέρος τῆς οὐσίας ἔχει ὅλες τὶς δυνάμεις τῆς, ὅπως καὶ ὁ σπινθήρας εἶναι κάτι λαμπρὸ καὶ φωτιστικὸ, διακριτικὸ καὶ καυστικὸ ἐκείνων πού τὸν ἐγγίζουσιν, αὐτοκινούμενο φυσικὰ καὶ ἀνωφερές, καὶ γενικὰ ἔχει ὅλες τὶς ιδιότητες τοῦ πυρὸς τοῦ ὁποίου εἶναι μόριο. Κι' ἡ σταγόνα ἔχει ὅλα ὅσα ἔχει καὶ τὸ εἶδος τοῦ ὁποίου εἶναι σταγόνα, καὶ ὁ βῶλος ἔχει ὅλα ὅσα ἔχει τὸ μέταλλο τοῦ ὁποίου εἶναι ἀπόσπασμα. Ἐπομένως, ἂν μετέχωμε ἐκείνης τῆς ἀφανέρωτης οὐσίας τοῦ Θεοῦ, εἴτε ὅλης εἴτε ἐνὸς μορίου τῆς μετέχει κανεὶς, θὰ εἶναι παντοδύναμος κι' ἔτσι τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ὄντα θὰ εἶναι παντοδύναμο, πρᾶγμα πού δὲν ἔχομε ὅλοι μαζί, ἔστω κι' ἂν συμπεριλάβῃς ὅλη τὴν κτίσι. Αὐτὸ θέλοντας νὰ δείξῃ ὁ Παῦλος περίτρανα, μαρτυρεῖ ὅτι τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος δὲν προσυπάρχουν ὅλα στὸν καθένα ἀπὸ αὐτοὺς πού ἐπέτυχαν τὰ θεοποιὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ λέγει, «στὸν ἕνα δίδεται λόγος σοφίας, στὸν ἄλλο λόγος γνώσεως», στὸν ἄλλο κάτι ἄλλο «σύμφωνα μὲ τὸ ἴδιο Πνεῦμα»²⁰⁸. Ὁ Χρυσόστομος πάλι πατήρ, συγκρατώντας ἀπὸ πρὶν τὴν πλάνη τοῦ Βαρλαάμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου, λέγει· «δὲν ἔχει κάποιος τὰ πάντα, γιὰ νὰ μὴ νομίση ὅτι ἡ χάρις εἶναι φύσις»²⁰⁹. Ἀλλὰ οὔτε θὰ μπορούσε κανεὶς πού ἔχει μυαλὸ νὰ νομίση ὅτι ἡ ἐδῶ ἀντιδιαστελλομένη ἀπὸ τὴ θεία φύσι χάρις εἶναι κτιστή, διότι κανεὶς δὲν φοβεῖται μήπως τυχὸν κάποιος νομίση ὅτι φύσις Θεοῦ εἶναι τὸ κτίσμα καὶ ὅτι, ἂν καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴ θεία φύσι, δὲν διασπᾶται ἀπὸ αὐτὴν ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἀντίθετα προσελκύει πρὸς τὴ συνάφεια τοῦ θείου Πνεύματος τοὺς ἀξιωμένους²¹⁰.

109 Ἡ οὐσία ἔχει τόσες ὑποστάσεις, ὅσοι εἶναι καὶ αὐτοὶ πού μετέχουν σ' αὐτήν. Πράγματι ὅσες λαμπάδες ἀνάψῃ κανεὶς ἀπὸ τὴ μὰ λαμπάδα, τόσες ὑποστάσεις πυρὸς κάμνει²¹¹. Συμβαίνει λοιπόν, ἂν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ μετέχεται σύμφωνα μὲ τὰ λεγόμενα

210. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 108 ἀπαντᾶται ἐπίσης στὸν Θεοφάνη 18-19, Συγγράμματα τ. Β'.

211. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐπιστολή 24, PG 46, 1089C.

τοῦ Θεοῦ μετέχεται, καὶ ταῦτα παρὰ πάντων, μηκέτι τρισυπό-
 στατον εἶναι ταύτην, ἀλλὰ μυριοὑπόστατον. Τίς δὲ καὶ τῶν τοῖς
 θείοις δόγμασιν ἐντεθραμμένων οὐκ ἐπίσταται Μασσαλιανῶν
 εἶναι τουτὶ τὸ παραλήρημα, τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ μετεσχηκέναι
 5 τοὺς εἰς ἄκρον τῆς κατ' αὐτοὺς ἀρετῆς ἐληλακότας; Ὡν τὴν
 βλασφημίαν οἱ κατὰ τὸν Ἀκίνδυνον καὶ ὑπερβαλέσθαι φιλοτι-
 μούμενοι, οὐ τοὺς κατ' ἀρετὴν μόνον διενεγκόντας τῶν ἀνθρώ-
 πων, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ζύμπαντας τῆς θείας οὐσίας φασὶ μετέ-
 χειν, ἀνουστάτῳ προφάσει τοῦ παρεῖναι ταύτην πανταχοῦ. Ὁ δὲ
 10 πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος, τὰς φρενοβλαβεῖς τούτων τε κά-
 κείνων δόξας πόρρωθεν ἀνασκευάζων, «Χριστός», φησί, «διὰ
 τὴν θεότητα· κρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος, οὐκ ἐνεργεῖα
 κατὰ τοὺς ἄλλους χριστοὺς ἀγιάζουσα, παρουσία δὲ ὄλου τοῦ
 χρίοντος»²¹². Καὶ οἱ θεόσοφοι δὲ πατέρες, κοινῇ συνεληλυθότες
 15 ἀπεφήναντο ἐνοικεῖν μὲν τὴν θεότητα τοῖς ὡς χρεῶν κεκαθαρ-
 μένοις, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔχει φύσεως. Οὔτε τοίνυν κατὰ τὴν οὐσίαν
 οὔτε καθ' ὑπόστασιν τινα μέτοχός τις γίνεται Θεοῦ· μερίζεται
 γὰρ τούτων ἐκάτερον οὐδ' ὀπωσοῦν, οὐδὲ μεταδίδεται τὸ παρά-
 παν οὐδενί· διὸ καὶ πᾶσι παντάπασιν ἀχώρητος κατὰ ταῦτα ὁ
 20 Θεός, εἰ καὶ πανταχοῦ κατὰ ταῦτα πάρεστιν. Ἡ δὲ κοινὴ τῆς τρι-
 συποστάτου φύσεως ἐνεργεῖα τε καὶ δύναμις, διαφόρως μεριζο-
 μένη καὶ καταλλήλως τοῖς μετέχουσι, διὰ τοῦτο καὶ χωρητὴ γί-
 νεται τοῖς κεχαριτωμένοις. «Τὸ γὰρ πνεῦμα τὸ ἅγιον», κατὰ τὸν
 μέγαν φάναι Βασίλειον²¹³, «οὐχ ἐνὶ μέτρῳ τοῖς ἀξίοις μετεχόμε-
 25 νόν ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν τῆς πίστεως διαιρεῖ τὴν ἐνέρ-
 γειαν, ἀπλοῦν μὲν ὄν τῇ οὐσίᾳ ποικίλον δὲ ταῖς δυνάμεσιν»²¹⁴.

110 Τὸ μετέχειν τινὸς λεγόμενον, μέρος ἔχει τοῦ μετεχομένου.

212. Λόγος 30, θεολογικὸς 4,21. Barbel, 214. PG 36,132B.

τῶν ἀντιπάλων μας, ἀπὸ ὅλους μάλιστα, δὲν εἶναι πλέον τρισυπόστατη ἀλλὰ μυριοὑπόστατη. Ποιὸς ἀπὸ τοὺς ἀναθρεμμένους στὰ θεῖα δόγματα δὲν γνωρίζει ὅτι εἶναι παραλήρημα τῶν Μασσαλιανῶν αὐτό, ὅτι ὅσοι φθάνουν στὸ ἄκρο τῆς κατὰ τὴ γνώμη τους ἀρετῆς μετέχουν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ; Φιλοτιμούμενοι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀκινδύνου νὰ ὑπερβάλουν τὴ βλασφημία αὐτῶν, ἰσχυρίζονται ὅτι ὄχι μόνο ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὑπερέχουν στὴν ἀρετὴ, ἀλλὰ καὶ γενικὰ ὅλοι μετέχουν στὴν θεῖα οὐσία μετὴν ἀνόητη πρόφασι, ὅτι αὐτὴ εἶναι πανταχοῦ παροῦσα. Ὁ δὲ πολὺς στὴ θεολογία Γρηγόριος, ἀνασκευάζοντας τὶς φρενοβλαβεῖς δοξασίεις αὐτῶν κ' ἐκείνων, ἀπὸ πολὺ πρὶν, λέγει· «Χριστὸς λέγεται γιὰ τὴν θεότητα· διότι αὐτὴ εἶναι χρίσις τῆς ἀνθρωπότητος πού δὲν ἀγιάζει ὅπως οἱ ἄλλοι χριστοὶ μετὴν ἐνέργεια, ἀλλὰ μετὴν παρουσία ὅλου τοῦ χρίοντος»²¹². Καὶ οἱ θεόσοφοι δὲ Πατέρες, πού συναθροίσθησαν ἀπὸ κοινού, ἀποφάνθησαν ὅτι ἡ θεότητα ἐνοικεῖ βέβαια στοὺς κατὰ χρέος ἀποκαθαρμένους, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὴ φύσι της. Οὔτε κατὰ τὴν οὐσία λοιπὸν οὔτε κατὰ κάποια ὑπόστασι γίνεται κανεὶς μέτοχος Θεοῦ. Διότι οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο ἀπὸ αὐτὰ μοιράζεται, οὔτε μεταδίδεται κατὰ κανένα τρόπο σὲ κανένα. Γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς σύμφωνα μετὰ αὐτὰ εἶναι ἐντελῶς ἀχώρητος ἀπὸ ὅλους, ἂν καὶ σύμφωνα μετὰ αὐτὰ εἶναι παντοῦ παρών. Ἡ κοινὴ ὁμως ἐνέργεια καὶ δύναμις τῆς τρισυπόστατης φύσεως εἶναι παντοῦ, μεριζομένη κατὰ διαφόρους καταλλήλους τρόπους στοὺς μετέχοντας, γι' αὐτὸ καὶ γίνεται χωρητὴ στοὺς χαριτωμένους. «Διότι τὸ ἅγιο Πνεῦμα», γιὰ νὰ ἐκφρασθοῦμε κατὰ τὸν μέγα Βασίλειο²¹³, «δὲν μετέχεται ἀπὸ τοὺς ἀξίους κατὰ ἓνα μέτρο, ἀλλὰ διαιρεῖ τὴν ἐνέργεια κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς πίστεως, ὄντας ἀπλὸ κατὰ τὴν οὐσία καὶ ποικίλο κατὰ τὶς δυνάμεις»²¹⁴.

110 Τὸ λεγόμενον ὅτι μετέχει κάποιου πράγματος, ἔχει ἓνα

213. *Περὶ Ἀγίου Πνεύματος* 9, 22. PG 32, 108C.

214. Τὸ κείμενον τοῦ κ. 109 ἀπαντᾶται ἐπίσης σὺν Θεοφάνη 19 καὶ 20 καὶ ἐν μέρει σὺν Διάλογο Ὁρθοδόξου καὶ Βαρλααμίτου 43, *Συγγράμματα* τ. Β'.

Κάν γὰρ εἰ μὴ μέρους ἀλλὰ τοῦ παντὸς μετέχει, ἔχειν ἂν κυρίως λέγοιτ' ἂν, ἀλλ' οὐχὶ μετέχειν τούτου. Μεριστὸν ἄρα τὸ μετεχομένον ἐστίν, εἴπερ μέρους μετέχειν ἀνάγκη τὸ μετέχον. Ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ παντάπασιν ἐστὶν ἀμερίστος· οὐκοῦν καὶ παντάπασιν ἐστὶν ἀμέθεκτος. Τὸ δὲ μερίζεσθαι τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι πολλαχοῦ τῶν λόγων ὁ Χρυσόστομος ἀποφαίνεται πατήρ²¹⁵. αὕτη τοιγαροῦν ἐστὶν ἢ καὶ παρὰ τῶν ἠξιωμένων τῆς θεουργοῦ χάριτος μετεχομένη. Ἄκουσον οὖν αὐτοῦ πάλιν τοῦ τὴν γλῶτταν χρυσοῦ, προδηλότατα διδάσκοντος ἀμφοτέρα, τὸ τε 10 τὴν ἐνέργειαν ἀλλ' οὐ τὴν οὐσίαν εἶναι τὴν μετεχομένην, καὶ τὸ ταύτην εἶναι τὴν μεριζομένην ἀμερίστως καὶ μετεχομένην, ἀλλ' οὐχὶ τὴν ἀμέθεκτον οὐσίαν, ἐξ ἧς ἡ θεία πρόεισιν ἐνέργεια. Προθεὶς γὰρ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο, «ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν»²¹⁶, «εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ πυρός», φησὶν²¹⁷, 15 «ἐνθα οὐσία ἐστὶ τὸ μεριζόμενον καὶ σῶμα, καὶ μερίζομεν καὶ οὐ μερίζομεν αὐτό, πόσω μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐνεργείας τῆς ἐξ ἄσωμάτου οὐσίας»²¹⁸.

111 Ἔτι τὸ τινὸς μετέχον κατ' οὐσίαν, κοινὴν ἀνάγκη μετὰ τοῦ μετεχομένου τὴν οὐσίαν ἔχειν καὶ κατὰ τι τὴν αὐτήν. Τίς οὖν 20 ποτ' ἤκουσε μίαν εἶναι Θεοῦ καὶ ἡμῶν κατὰ τι τὴν οὐσίαν, καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος, «αἱ μὲν ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος»²¹⁹, καὶ τοῦ θείου Μαξίμου φάσκοντος, «πάντα ὄσα ὁ Θεός, καὶ ὁ διὰ τῆς χάριτος τεθεωμένος ἔσται, χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν 25 ταυτότητος»²²⁰; Οὐκ ἄρα τῆς θείας οὐσίας ἐνεστι μετέχειν, οὐδ' αὐτοὺς τοὺς διὰ τῆς θείας χάριτος τεθεωμένους, τῆς δὲ θείας

215. Βλ. Ἰω. Χρυσοστόμου, Ὁμιλία 14 εἰς Ἰωάννην 1, PG 59,91.

216. Ἰω. 1,16.

217. Ὁμιλία 14 εἰς Ἰωάννην 1, PG 59, 91-92.

μέρος τοῦ μετεχομένου. Διότι, ἂν δὲν μετέχη μέρους, ἀλλὰ τοῦ παντός, τότε θὰ ἐλεγόταν κυριολεκτικὰ ὅτι ἔχει, ἀλλ' ὄχι μετέχει αὐτοῦ. Ἔρα τὸ μετεχόμενό του εἶναι μεριστό, ἂν κατ' ἀνάγκη τὸ μετέχον μετέχει ἑνὸς μέρους. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὅμως εἶναι ἐντελῶς ἀμερίστη· ἐπομένως εἶναι καὶ ἐντελῶς ἀμέθεκτη. Τὸ ὅτι τὸ μερίζεσθαι εἶναι ἰδιότης τῆς θείας ἐνέργειας, τὸ διακηρύσσει σὲ πολλὰ σημεῖα τῶν λόγων του ὁ Χρισόστομος πατήρ²¹⁵. ἐπομένως αὐτὴ εἶναι ἢ μετεχόμενη ἀπὸ τοὺς ἀξιωμένους τῆς θείας χάριτος. Ἄκουσε λοιπὸν πάλι τὸν ἴδιο τὸν χρυσόγλωσσο νὰ διδάσκη ὀλοφάνερα καὶ τὰ δύο, ὅτι ἢ ἐνέργεια καὶ ὄχι ἢ οὐσία εἶναι ἢ μετεχόμενη, καὶ ὅτι αὐτὴ εἶναι ἢ μεριζομένη ἀμερίστως καὶ μετεχόμενη, ἀλλ' ὄχι ἢ ἀμέθεκτη οὐσία, ἀπὸ τὴν ὁποία οὐσία προέρχεται ἢ θεία ἐνέργεια. Διότι, ἀφοῦ πρόσθεσε ἐκεῖνο τὰ εὐαγγελικό, «ὄλοι ἡμεῖς ἐπήραμε ἀπὸ τὸ πλήρωμά του»²¹⁶, λέγει²¹⁷, «ἂν στὴν περίπτωσι τοῦ πυρός, ὅπου τὸ μερίζόμενο εἶναι οὐσία καὶ σῶμα, καὶ τὸ μερίζομε καὶ δὲν τὸ μερίζομε, πόσο περισσότερο στὴν περίπτωσι τῆς ἐνέργειας, καὶ μάλιστα ἐνέργειας ἀπὸ ἀσώματη οὐσία;»²¹⁸.

- 111 Ἐπὶ πλέον τὸ νὰ μετέχη κάποιου κατ' οὐσίαν, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχει κοινὴ μαζὶ μὲ τὸ μετεχόμενο τὴν οὐσία καὶ κατὰ κάποιον τρόπο τὴν ἴδια. Ποιὸς λοιπὸν ἄκουσε ποτὲ ὅτι ἢ οὐσία ἢ δική μας καὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο μία, τὴ στιγμή μάλιστα πού ὁ μέγας Βασίλειος λέγει ὅτι «οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ κατεβαίνουν πρὸς ἡμᾶς, ἐνῶ ἢ οὐσία του μένει ἀπρόσιτη»²¹⁹, καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος διακηρύττει ὅτι «ὄλα ὅσα εἶναι ὁ Θεός, θὰ εἶναι καὶ ὁ θεωμένος διὰ τῆς χάριτος, χωρὶς τὴν ταυτότητα κατὰ τὴν οὐσία»²²⁰. Δὲν εἶναι ἄρα δυνατὸ νὰ μετέχουν τῆς θείας οὐσίας οὔτε οἱ ἴδιοι οἱ θεωμένοι διὰ τῆς θείας χάριτος,

218. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 110 ἀπαντᾶται ἐπίσης στὸν Θεοφάνη 21, Συγγράμματα τ. Β'.

219. Ἐπιστολὴ 234, 1. Difegari, 3, 372. PG 32, 869AB.

220. Πρὸς Θαλάσσιον 29, PG 90, 320A. Βλ. καὶ Περί ἀποριῶν, PG 91, 1308A.

ἐνεργείας ἔνεστι μετέχειν. «Εἰς τοῦτο γάρ με φέρει τὸ μέτριον ἐνταῦθα φέγγος τῆς ἀληθείας, λαμπρότητα Θεοῦ ἰδεῖν καὶ παθεῖν», φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος²²¹· καὶ «ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς» κατὰ τὸν ψαλμωδὸν προφήτην²²²· καὶ
 5 «μίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγίων τὴν ἐνέργειαν», ὁ τούτοις ἐναριθμῖος Μάξιμος γράφει διαρρήδη²²³, «καὶ ζώσας εἰκόνας εἶναι τούτους Χριστοῦ, καὶ ταῦτὸ μᾶλλον αὐτῶ κατὰ τὴν χάριν ἢ ἀφομοίωμα»²²⁴⁻²²⁵.

112 Ὁ Θεὸς αὐτός ἐστιν ἐν ἑαυτῷ, τῶν τριῶν θείων ὑποστά-
 10 σεων φυσικῶς, ὀλικῶς, ἀϊδίως καὶ ἀνεκφοιτήτως, ἅμα δὲ καὶ ἀφύρτως καὶ ἀσυγχύτως, ἐχομένων ἀλλήλων καὶ περιχωρου-
 σῶν εἰς ἀλλήλας, ὡς μίαν εἶναι τούτων καὶ τὴν ἐνέργειαν· ὅπερ ἐπ' οὐδενὸς ἄν τις εὔροι τῶν κτιστῶν, ὁμοία μὲν γὰρ ἐν τοῖς ὁμογενέσιν, ἀλλ' ἐκάστης ὑποστάσεως καθ' ἑαυτὴν ἐνεργούσης
 15 ἰδία καὶ ἡ ἐνέργεια. Οὐκ ἔχει δὲ οὕτως ἐπὶ τῶν τριῶν ἐκείνων θείων καὶ προσκυνητῶν ὑποστάσεων· ὡς ἀληθῶς γὰρ μία ἐκεῖ καὶ ἡ αὐτὴ ἐστι, μία γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ βουλήματος κίνησις, ἐκ προκαταρτικοῦ αἰτίου τοῦ πατρὸς ὀρμωμένη καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ προιοῦσα καὶ ἐν τῷ ἀγίῳ πνεύματι προφαινομένη²²⁶. Καὶ τοῦτο
 20 δῆλον ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἐντεῦθεν γὰρ πᾶσα φυσικὴ ἐνέργεια καθίσταται γνώριμος. Καὶ τοίνυν οὐχ, ὡςπερ ὁμοία μὲν, ἀλλῆ δὲ παρ' ἀλλῆς χελιδόνος ἐκτελεῖται καλιά, καὶ ἀλλῆ παρ' ἀλλοῦ γραφέως καταγράφεται σελίς, κἂν ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἦ. οὕτω καὶ ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος
 25 ἴδιον ἀποτέλεσμα παρ' ἐκάστης ὀρᾶται τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ πᾶσα ἡ κτίσις τῶν τριῶν ἐστιν ἔργον ἓν, καὶ ἀπὸ ταύτης μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, ἀλλ' οὐκ

221. Λόγος 38, 11. PG 36,324A.

222. Ψαλμ. 89,17.

223. Πρὸς Μαρίνον. PG 91,33A.

224. Περὶ ἀποριῶν, PG 91,1253D.

ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ μετέχουν τῆς θείας ἐνέργειας. «Διότι σ' αὐτὸ μὲ φέρει τὸ μέτριο ἐδῶ φέγγος τῆς ἀλήθειας, νὰ ἰδῶ καὶ νὰ δοκιμάσω τὴ λαμπρότητα τοῦ Θεοῦ», λέγει ὁ Θεολόγος Γρηγόριος²²¹, καὶ «ἢ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ μας ἐπάνω μας» κατὰ τὸν ψαλμωδὸ προφήτη²²², καὶ «μία εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγίων», γράφει φανερὰ ὁ μαζὶ μὲ αὐτοὺς ἀριθμούμενος Μάξιμος²²³, «καὶ ὅτι αὐτοὶ εἶναι ζωντανὲς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ μᾶλλον τὸ ἴδιο μὲ αὐτὸν κατὰ χάριν, παρὰ ἀφομοίωμα»²²⁴⁻²²⁵.

112 Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἴδιος καθ' ἑαυτὸν, ἐφ' ὅσον οἱ τρεῖς θεῖες ὑποστάσεις συνδέονται μεταξὺ τους καὶ περικυροῦν ἢ μία τὴν ἄλλη φυσικῶς, ὀλικῶς, αἰδίως καὶ ἀμεταδότως, συγχρόνως δὲ καὶ ἀμίκτως καὶ ἀσυγχύτως, ὥστε μία νὰ εἶναι καὶ ἡ ἐνέργειά τους, πρᾶγμα ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ εὔρη κάποιος σὲ κανένα κτιστὸ. Διότι ἡ ἐνέργεια εἶναι ὅμοια στοὺς ὁμογενεῖς, ἀλλὰ κάθε ὑποστάσεως, ὅταν ἐνεργῇ καθ' ἑαυτήν, εἶναι ἰδιαίτερη καὶ ἡ ἐνέργεια. Δὲν συμβαίνει ὅμως ἔτσι στὴν περίπτωσι ἐκείνων τῶν θείων καὶ προσκυνητῶν ὑποστάσεων. Ἀληθινὰ ἐκεῖ εἶναι μία καὶ ἡ ἴδια, μία εἶναι ἡ κίνησις τοῦ θείου βουλήματος, ποῦ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν Πατέρα ὡς προκαταρκτικὸ αἶτιο, προχωρεῖ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκδηλώνεται στὸ ἅγιο Πνεῦμα²²⁶. Καὶ τοῦτο εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα. Δὲν συμβαίνει λοιπὸν ὅπως στὶς περιπτώσεις ποῦ οἱ φωλεές εἶναι ὅμοιες, ἀλλὰ κάθε φορά ἄλλη κατασκευασμένη ἀπὸ ἄλλο χελιδόνι, καὶ οἱ σελίδες ποῦ εἶναι ὅμοιες, ἀλλὰ κάθε φορά ἄλλη γραμμένη ἀπὸ ἄλλον γραφέα, ἔστω κι' ἂν ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἴδια στοιχεῖα, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κάθε ὑποστάσεως παρατηρεῖται ἰδιαίτερο ἀποτέλεσμα, ἀλλ' ὅλη ἡ κτίσις εἶναι ἔργο καὶ τῶν τριῶν, καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἔχομε μνηθῆ ὑπὸ τῶν πατέρων νὰ δεχώμαστε μία καὶ τὴν αὐτὴ θεία ἐνέργεια

225. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 111 ἀπαντᾷται ἐπίσης στὸν Θεοφάνη 21, Συγγράμματα τ. Β'.

216. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, Πρὸς Ἀβλάδιον, Jaeger 3, 1, 47-48, PG 45, 125C.

ἀποτεταγμένην ἐκάστω καὶ ὁμοίαν νοεῖν ὑπὸ τῶν πατέρων με-
μυήμεθα τὴν θεῖαν ἐνέργειαν²²⁷.

113 Ἐπεὶ ἐν ἀλλήλοις ἀσυγχύτως τε καὶ ἀφύρτως ὁ Πατὴρ καὶ
ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν εἰσιν, ὅθεν ἴσμεν μίαν εἶναι τού-
5 των ἀκριβῶς τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἣν ἔχει ὁ Πατὴρ ἐν
ἑαυτῷ ζωὴν ἢ δύναμιν, οὐχ ἕτερόν ἐστι παρὰ τὸν υἱόν, ὡς τὴν
αὐτὴν ἐκείνῳ καὶ ζωὴν καὶ δύναμιν ἔχοντα, οὕτω δὴ καὶ ὁ Υἱὸς
καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ δὲ νομίζοντες μηδὲν διαφέρειν τῆς
θείας οὐσίας τὴν θεῖαν ἐνέργειαν, ἐπειδὴ περ οὐκ ἄλλος ἀλλ' αὐ-
10 τὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς ἢ ζωὴ ἡμῶν καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ μὴ πρὸς ἕτερον,
ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν προαιώνιος ζωὴ ὑπάρχων, δυσσεβεῖς τέ εἰσι
καὶ ἀμαθεῖς· ἀμαθεῖς μὲν, ἐπεὶ μήπω ἐδιδάχθησαν ὅτι καὶ ἡ
ἀνωτάτῳ Τριάδι οὐχ ἕτερος, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ ἡ ἀνω-
τάτῳ μονὰς οὐχ ἕτερος, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐδὲν ἐμ-
15 ποδίζει τοῦτο πρὸς τὸ διαφέρειν τῆς τριάδος τὴν μονάδα· δυσσε-
βεῖς δέ, ὅτι δι' ἀλλήλων ἀναιροῦσι καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέρ-
γειαν. Τὸ γὰρ πρὸς ἕτερον οὐκ ἐστὶν οὐσία, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸ
πρὸς ἕτερον οὐκ ἐστὶν. Εἰ γοῦν ταῦτα μηδὲν διαφέρουσιν ἀλλή-
λων, δι' ἀλλήλων ἀναιροῦνται, μᾶλλον δὲ τοὺς μηδὲν διαφέρειν
20 ταῦτα λέγοντας τοῦ καταλόγου τῶν θεοσεβῶν ἐξαίρουσιν²²⁸.

114 Ἄλλ' ἡμεῖς καὶ ζωὴν ἡμῶν κατ' αἰτίαν τε καὶ ἐνέργειαν
ὁμολογοῦμεν εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν καὶ ζωὴν εἶναι τοῦτον αὐ-
τὸν καθ' ἑαυτὸν, ἀσχέτως τε καὶ ἀπολελυμένως πάντῃ καὶ ἀκτί-
στως ἔχειν τοῦτον ἀμφοτέρῃ φαμεν· ὡς δ' αὐτως καὶ τὸν Πατέ-
25 ρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐκοῦν καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν αὕτη, παρ'
ἧς ὡς αἰτίας τῶν ζώντων ζωοποιούμεθα, οὐδὲν ἄλλο παρὰ τὸν
Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι· κατ' αἰτίαν

227. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 112 ἀπαντᾶται στὸ *Περὶ ἐνώσεως καὶ διακρίσεως*
21, τ. Β'.

τῶν τριῶν προσώπων, κι' ὄχι χωριστὴ γιὰ τὸ καθένα καὶ ὁμοια²²⁷.

113 Ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὑπάρχουν ὁ ἓνας μέσα στὸν ἄλλο ἀσυγχύτως καὶ ἀμίκτως, ἀπὸ ὅπου γνωρίζομε ὅτι ἡ κίνησις καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτῶν εἶναι μία ἀκριβῶς, ἡ ζωὴ ἢ δύναμις ποὺ ἔχει ὁ Πατὴρ μέσα του δὲν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἀφοῦ αὐτὸς ἔχει τὴν ἴδια μ' ἐκεῖνον ζωὴ καὶ δύναμι· τὸ ἴδιο βέβαια καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ἐκεῖνοι δὲ ποὺ νομίζουν ὅτι δὲν διαφέρει καθόλου ἡ θεία ἐνέργεια ἀπὸ τὴν θεία οὐσία, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἄλλος ἢ ζωὴ μας, ἀλλ' ὁ ἴδιος ὁ Θεός, καὶ αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ εἶναι καθ' ἑαυτὸν καὶ ὄχι σὲ σχέσι μὲ ἄλλον προαιώνιος ζωὴ, εἶναι δυσσεβεῖς καὶ ἀμαθεῖς. Ἀμαθεῖς εἶναι, ἐπειδὴ δὲν ἐδιδάχθησαν ὅτι καὶ ἡ ἀνωτάτη Τριάς δὲν εἶναι ἄλλο, παρὰ ὁ ἴδιος ὁ Θεός, καὶ ἡ ἀνωτάτη μονὰς δὲν εἶναι ἄλλο, παρὰ ὁ ἴδιος ὁ Θεός, κι' αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει τὸ νὰ διαφέρῃ ἡ μονὰς ἀπὸ τὴν Τριάδα. Δυσσεβεῖς πάλι εἶναι, διότι ἀναιροῦν δι' ἀλλήλων καὶ τὴν οὐσία καὶ τὴν ἐνέργεια· διότι ὅποιο ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἄλλο δὲν εἶναι οὐσία καὶ τὸ ὑπάρχον καθ' ἑνατὸ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἄλλο. Ἄν λοιπὸν αὐτὰ δὲν διαφέρουν καθόλου ἀπὸ μεταξύ τους, ἀναιροῦνται τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἢ καλύπτεται ἕξαιρουν ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν θεοσεβῶν ἐκεῖνους ποὺ λέγουν ὅτι αὐτὰ δὲν διαφέρουν σὲ τίποτε²²⁸.

114 Ἀλλὰ ἐμεῖς ὁμολογοῦμε ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ ζωὴ μας κατ' αἰτίαν καὶ ἐνέργειαν καὶ ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ζωὴ καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἐπίσης ἰσχυρίζομαστε ὅτι ἔχει καὶ τὰ δύο ἀσχέτως καὶ ἀπολύτως ἐλευθέρως καὶ ἀκτίστως, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ἐπομένως καὶ ἡ ζωὴ αὐτὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία ζωοποιούμεστε ὡς αἰτία τῶν ζώντων, δὲν εἶναι τίποτε διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Διότι ὁ τρισ-

228. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 113 ἀπαντᾶται καὶ στὸ *Περὶ ρήσεως Κυρίλλου* 7-8, *Συγγράμματα τ. Δ'*.

γὰρ ὁ τρισυπόστατος ἡμῶν Θεὸς ἡμῶν λέγεται ζωή, καὶ ἢ μὴ
κατ' αἰτίαν μηδὲ πρὸς ἕτερον, ἀλλ' ἀσχέτως καὶ καθ' ἑαυτὴν θε-
ολογουμένη θεία ζωή, οὐδὲν ἕτερον παρὰ τὸν Πατέρα, ἀλλὰ δὴ
καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν. Οὐδαμῶς δὲ τὰ
5 τοιαῦτα προσίσταται τοῖς ἄκτιστον εἶναι τὸν Θεὸν δοξάζουσι, μὴ
κατὰ τὴν οὐσίαν μόνον καὶ τὰς ὑποστάσεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν
κοινήν τῶν τριῶν θείαν ἐνέργειαν. «Ἐνα γὰρ Θεὸν ἐν τρισὶν
ὑποστάσεσι θεολογοῦμεν, μίαν ἔχοντα τὴν οὐσίαν καὶ τὴν δύνα-
μιν καὶ τὴν ἐνέργειαν καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τὴν οὐσίαν θεωρεῖται, ἃ
10 καὶ ἄθροισμα καὶ πλήρωμα λέγεται θεότητος²²⁹ κατὰ τὴν Γρα-
φήν, καθ' ἐκάστην τῶν ἁγίων τριῶν ὑποστάσεων ἐπίσης θεω-
ρούμενα καὶ θεολογούμενα»²³⁰⁻²³¹.

115 Οἱ τὴν θείαν ταύτην ἀθετοῦντες ἐνέργειαν καὶ νῦν μὲν κτι-
στήν εἶναι λέγοντες, νῦν δὲ τῆς θείας οὐσίας μηδαμῶς διαφέρου-
15 σαν, ἄλλοτ' αὖθις ἐτέραν καινοτομοῦντες δυσσέβειαν, μόνην
ἄκτιστον ἐνέργειαν τὸν τοῦ Πατρὸς μονογενῆ δογματίζουσι. Καὶ
ταύτην δὴ βουλόμενοι τὴν δόξαν συνιστᾶν, κάκεινα τοῦ σεπτοῦ
Κυρίλλου προβάλλονται· «Ζωὴ ἦν ὁ Πατὴρ ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὐχ
ἕτερα τίς ἐστι παρὰ τὸν Υἱόν· καὶ ὅτι ἢ ἐν υἱῷ ζωὴ οὐχ ἕτερα τίς
20 ἐστι παρὰ τὸν Πατέρα. Καὶ ἀληθεύει ὁ λέγων²³²· ἔγὼ ἐν τῷ
Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί»²³³. Ἡμεῖς δ' ὡς ἐν ἐπιτόμῳ, κατὰ
τὸ ἐγχωροῦν, ὑποδείζομεν τὴν ἐν τοῖς ρητοῖς τούτοις τοῦ ἁγίου
διάνοιαν καὶ τὸ δυσσεβὲς τῶν ἐξ ἀδιακρίτου ζόφου πρὸς ἡμᾶς
ἀντιλεγόντων ἀπελέγξομεν. Τοῖς γὰρ τὸν Υἱὸν οὐκ ἀνόμοιον μό-
25 νον τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν Πατέρα λέγουσι κακῶς, ὡς οὐ
κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἐπέισακτον καὶ κατὰ μετοχὴν καὶ προσθήκην
ἔχοντα τὸ ζῆν καὶ τὴν ζωὴν, καὶ ὡς λαμβάνοντα καὶ δεχόμενον

229. Βλ. Κολ. 2,9.

230. Μ. Ἀθανασίου, Κηρυκτικὸν εἰς Εὐαγγελισμὸν 2ε. PG 28,920BCD.

υπόστατος Θεός μας λέγεται ζωή κατ' αίτιαν και ἡ θεία ζωή, πού δέν θεολογεῖται κατ' αἰτιαν οὔτε σέ σχέσι μὲ ἄλλο, ἀλλὰ ἀσχέτως και καθ' ἑαυτήν, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ Πατήρ, ἀλλὰ βέβαια και ὁ Υἱός και τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Κι' ὅλα αὐτὰ δέν ἀντιτίθενται καθόλου σ' αὐτούς πού πιστεύουν ὅτι ὁ Θεός εἶναι ἄκτιστος, ὄχι μόνο κατὰ τὴν οὐσία και τὶς ὑποστάσεις, ἀλλὰ και κατὰ τὴν κοινὴ ἐνέργεια τῶν τριῶν. «Διότι θεολογοῦμε ἓνα Θεὸ σὲ τρεῖς ὑποστάσεις, πού ἔχει μία τὴν οὐσία και τὴ δύναμι και τὴν ἐνέργεια και ὅσα ἄλλα ὑπάρχουν γύρω ἀπὸ τὴν οὐσία, πού λέγονται και ἄθροισμα και πλήρωμα τῆς θεότητος²²⁹ κατὰ τὴ Γραφή, θεωρούμενα και θεολογούμενα ἐξ ἴσου στὴν καθεμιά ἀπὸ τὶς τρεῖς ἅγιες ὑποστάσεις»²³⁰⁻²³¹.

- 115 Ὅσοι ἀθετοῦν αὐτὴν τὴ θεία ἐνέργεια και ἄλλοτε λέγουν ὅτι εἶναι κτιστή, ἄλλοτε ὅτι δέν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὴ θεία οὐσία, και ἄλλοτε πάλι καινοτομοῦν ἄλλη δυσσέβεια, αὐτοὶ δογματίζουν ὡς μόνη ἄκτιστη ἐνέργεια τὸν μονογενῆ Υἱὸ τοῦ Πατρὸς. Θέλοντας λοιπὸν νὰ κατοχυρώσουν τὴ δοξασία αὐτὴ, προβάλλουν κι' ἐκεῖνα τοῦ σεβαστοῦ Κυρίλλου· «ἡ ζωὴ πού ἔχει ὁ Πατήρ μέσα του δέν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὸν Υἱό, και ἡ ζωὴ μέσα στὸν Υἱὸ δέν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὸν Πατέρα. Και ἀληθεύει ἐκεῖνος πού λέγει²³²· Ἐγὼ εἶμαι μέσα στὸν Πατέρα και ὁ Πατήρ μέσα σ' ἐμένα»²³³. Ἐμεῖς πάντως, μὲ κάποια συντομία κατὰ δύναμι, θὰ ὑποδείξωμε τὴν ἔννοια πού ὑπάρχει στὰ λόγια αὐτὰ τοῦ ἁγίου και θὰ ἐλέγξωμε τὴ δυσσέβεια ἐκείνων πού ἀντιλέγουν σ' ἐμᾶς ἀπὸ ἀδιάκριτο ζόφο. Πράγματι ἀντιλέγοντας πρὸς ἐκείνους πού κακῶς χαρακτηρίζουν τὸν Υἱὸ ὄχι μόνο ἀνόμοιο μὲ τὸν Πατέρα, ἀλλὰ και μετὰ τὸν Πατέρα, διότι ἔχει τὸ ζῆν και τὴ ζωὴ ὄχι κατὰ φύσι, ἀλλ' ἐπίσασκη και κατὰ μετοχὴ και προσθήκη, και διότι τὴν λαμβάνει και τὴν δέχεται ἀπὸ τὸν

231. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 114 ἀπαντᾶται ἐπίσης στὸ *Περὶ ρήσεως Κυρίλλου 7, Συγγράμματα τ. Δ'*.

232. Ἰω. 14, 11.

233. Θησαυροὶ 14, PG 75, 244BC.

ταύτην παρὰ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, «ὥσπερ ὁ Πα-
 τὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν
 ἐν ἑαυτῷ»²³⁴. τοῖς οὖν τὸ εὐαγγελικὸν τοῦτο νοοῦσιν οὕτω δυσ-
 σεβῶς ἀντιλέγων ὁ θεῖος Κύριλλος, «ἐπεὶ ζωὴ μὲν ὁ Θεὸς καὶ
 5 κατὰ τὴν ἐνέργειαν λέγεται, ὡς ζωοποιῶν τὰ ζῶντα, «αὐτὸς γάρ
 ἐστὶν ἡ ζωὴ τῶν κατὰ φύσιν ζώντων, ὡς τῆς φύσεως κτίστης,
 ἀλλὰ καὶ τῶν θείως ζώντων, ὡς χορηγὸς τῆς χάριτος, λέγεται
 δὲ καὶ ζωὴ αὐτὸς καθ' ἑαυτόν, οὐ πρὸς ἕτερον, ἀλλ' ἀφέτως τε
 καὶ ἀπολελυμένως πᾶντη»²³⁵. θέλων ὁ θεῖος Κύριλλος δεῖξαι
 10 ὅτι καθ' ἑκάτερον τούτων οὐδὲν ὁ Υἱὸς διαφέρει τοῦ Πατρὸς,
 καὶ ὅτι τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς δέχεσθαι τι τὸν Υἱόν, οὐ μετὰ τὸν
 Πατέρα δείκνυσιν, οὐδὲ χρόνῳ δευτερεύοντα κατ' οὐσίαν τὸν
 Υἱόν, πρὸς πολλοῖς ἑτέροις καὶ τοῦτό φησιν, «οὐκ ἐν τῷ δέχε-
 σθαι τι τὸ εἶναι ἔχει, ἀλλ' ὧν δέχεταιί τι»· καὶ συμπεραίνων ἐπά-
 15 γει, «οὐκοῦν οὐ τὸ λαβεῖν τι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀναγκάσει δεύτε-
 ρον εἶναι τῷ χρόνῳ κατ' οὐσίαν τὸν Υἱόν»²³⁶, τὴν ζωὴν ἐνταῦ-
 θα, ἣν ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ ἣν ὁ Υἱὸς παρὰ Πατρὸς λαμβάνει, μὴ εἶ-
 ναι τὴν οὐσίαν ἐκδεχόμενος²³⁷.

116 Ἔτι δεικνὺς ὁ θεῖος Κύριλλος, ὡς εἰ καὶ πρὸς τὰ ζῶντα
 20 λέγεται ζωὴ κατ' ἐνέργειαν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὡς ζωοποιῶν
 αὐτὰ καὶ ζωὴ καλούμενος αὐτῶν, οὐδὲ κατὰ τοῦτό ἐστὶν ἀνό-
 μοιος τῷ Πατρί, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἔχει τὸ ζωὴ τούτων εἶναι καὶ
 ζωοποιεῖν αὐτὰ καθὰ καὶ ὁ Πατὴρ, γράφει προΐων· «εἰ μὴ ζωὴ
 κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, πῶς ἐπαληθεύσει λέγων, 'ὁ πιστεύων
 25 εἰς ἐμέ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον'²³⁸, καὶ πάλιν, 'τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς
 ἐμῆς ἀκούει φωνῆς, καγὼ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον'²³⁹»;

234. Ἰω. 5,26. 235. Θησαυροὶ 14, PG 75,233BC.

236. Θησαυροὶ 14, PG 7,233B.

Πατέρα, σύμφωνα μὲ τὸ γραμμένο, «ὅπως ὁ Πατήρ ἔχει ζωὴ μέσα του, ἔτσι ἔδωσε καὶ στὸν Υἱὸ νὰ ἔχη ζωὴ μέσα του»²³⁴. ἀντιλέγοντας λοιπὸν ὁ θεῖος Κύριλλος πρὸς ἐκείνους ποὺ ἐννοοῦν μὲ τόση δυσσέβεια τὸ εὐαγγελικὸ τοῦτο χωρίο, «ἐπειδὴ ὁ Θεὸς λέγεται ζωὴ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐνέργεια, ὡς ζωοποιῶν τὰ ζῶντα, διότι αὐτὸς εἶναι ἡ ζωὴ τῶν κατὰ φύσιν ζώντων, ὡς κτίστης τῆς φύσεως ἀλλὰ καὶ τῶν θείως ζώντων, ὡς χορηγὸς τῆς χάριτος, λέγεται ὁμῶς ζωὴ καὶ ὁ ἴδιος καθ' ἑαυτὸν, ὄχι σὲ σχέσι μὲ ἄλλο, ἀλλὰ ἀνεξάρτητα καὶ τελείως ἐλεύθερα»²³⁵. θέλοντας ὁ Κύριλλος νὰ δείξῃ ὅτι καὶ ὡς πρὸς τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ ἄλλο ὁ Υἱὸς δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὸν Πατέρα, καὶ ὅτι τὸ νὰ δέχεται ὁ Υἱὸς κάτι ἀπὸ τὸν Πατέρα δὲν φανερώνει ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι μετὰ τὸν Πατέρα οὔτε ὅτι ἔρχεται χρονικὰ δεύτερος κατ' οὐσίαν, λέγει ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα πολλὰ καὶ αὐτό· «δὲν ἔχει τὸ εἶναι μὲ τὸ ὅτι δέχεται κάτι, ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπάρχει δέχεται κάτι»· καὶ συμπεραίνοντας προσθέτει· «ἐπομένως τὸ ὅτι ἔλαβε κάτι ἀπὸ τὸν Πατέρα δὲν θ' ἀναγκάσῃ νὰ εἶναι δεύτερος χρονικὰ ὁ Υἱὸς κατ' οὐσίαν»²³⁶, ἐκλαμβάνοντας ἐδῶ τὴν ζωὴ ποὺ ἔχει ὁ Πατήρ καὶ τὴν ὁποία ὁ Υἱὸς λαμβάνει ἀπὸ τὸν Πατέρα, μὲ τὴν ἐννοία ὅτι δὲν εἶναι ἡ οὐσία²³⁷.

- 116 Καὶ ἀκόμη, θέλοντας ὁ θεῖος Κύριλλος νὰ δείξῃ ὅτι, ἂν καὶ ὡς πρὸς τὰ ζῶντα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ λέγεται ζωὴ κατ' ἐνέργεια, ἐφ' ὅσον τὰ ζωοποιεῖ καὶ καλεῖται ζωὴ αὐτῶν, οὔτε ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι ἀνόμιος πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' ἔχει φυσικῶς τὸ νὰ εἶναι ζωὴ αὐτῶν καὶ νὰ τὰ ζωοποιῇ ὅπως καὶ ὁ Πατήρ, γράφει στὴ συνέχεια· «ἂν ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι ζωὴ κατὰ φύσιν, πῶς θὰ ἐπαληθευθῇ λέγοντας, ὅποιος πιστεύει σ' ἐμένα, ἔχει αἰώνια ζωὴ»²³⁸, καὶ πάλι, «τὰ πρόβατά μου ἀκούουν τῆ φωνῆ μου, καὶ ἐγὼ τοὺς δίδω αἰώνια ζωὴ»²³⁹; Κι' ἔπειτα ἀπὸ λίγα λέγει πάλι· «ὑπόσχε-

237. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 115 ἀπαντᾶται καὶ στὸ *Περὶ ρήσεως Κυρίλλου 1* καὶ 2, *Συγγράμματα τ. Δ'*.

238. *Ἰω. 6, 47*.

239. *Ἰω. 10, 27ε. 17, 2*.

Καὶ μετὰ τινά, «ὡς φύσει προσοῦσαν αὐτῷ τὴν ζωὴν καὶ οὐσιωδῶς ἐνυπάρχουσαν δώσειν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἐπαγγέλλεται. Πῶς οὖν ἐνδέχεται νοεῖν, οὐκ ἔχοντα τὸν Υἱὸν εἰληφέναι ταύτην παρὰ τοῦ Πατρὸς;»²⁴⁰. Ἐντρεπέσθωσαν τοίνυν οἱ φρενοβλαβῶς, ἡνίκ' ἂν ἀκούσωσι φυσικῶς προσεῖναι τῷ Θεῷ ζωὴν, τὴν αὐτοῦ ταύτην εἶναι λέγοντες οὐσίαν. Οὐ γὰρ τὴν αὐτοῦ οὐσίαν τοῖς πιστοῖς ἡμῖν παρέχει ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱὸς ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄπαγε τῆς ἀσεβείας²⁴¹.

117 Καὶ διὰ τῶν ἐξῆς δ' οὐχ ἥττον τοῖς τὰ τοῦ Βαρλαᾶμ φρονοῦσιν, ἀντιλέγων ὁ μέγας Κύριλλος, «προελθὼν, φησὶν, ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπάγεται. Ἐν δὲ τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ καὶ ἡ ζωὴ»²⁴². Τῷ γοῦν εἰπεῖν ἐν τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ, πολλὰ εἶναι τὰ προσόντα τούτῳ φανερώς ἀπέδειξεν. Εἰ γοῦν ἡ ζωὴ αὕτη ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, πολλὰς κατὰ τοὺς οὕτω φρονοῦντας οὐσίας ἔχει ὁ Θεός. Πρὸς γε μὴν τῇ δυσσεβείᾳ καὶ ἀμαθίας ὑπερβολὴν οὐκ ἐλλείπει τὸ λέγειν τὸ ὄν καὶ τὸ προσὸν ταυτόν, εἰ μὴ ἄρα κατὰ τι. Πολλῷ δ' ἔτι μᾶλλον ἀνοητότερον κατὰ μηδὲν διαφέρειν λέγειν τὸ ὄν καὶ τὰ προσόντα, ταῦτ' οὖν εἰπεῖν, τὸ ἐν καὶ τὰ πλείω τοῦ ἑνός· ἀδύνατον γὰρ πάντῃ τε καὶ πάντως καὶ ἀλόγιστον ἐν εἶναί τι καὶ πλείω κατὰ τὸ αὐτό²⁴³.

118 Ὁ μὲν οὖν θεῖος Κύριλλος, καὶ ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν ἐν τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ καὶ ἡ ζωὴ, παρέστησεν ὅτι ζωὴν ἐνταῦθα, οὐ τὴν οὐσίαν ὀνομάζει τοῦ Θεοῦ. Φέρε δ' ὁμοίως καὶ ἐπὶ λέξεως αὐτὸν προενέγκωμεν, πολλὰ ταῦτα λέγοντα τὰ τῷ Θεῷ προσόντα. Προϊὼν τοίνυν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, «πολλά, φησί, προσεῖναι λέγεται τῷ Πατρὶ πλεονεκτήματα, ἀλλ' οὐ τούτων

240. Θησαυροὶ 14. PG 75,236BC.

241. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 116 ἀπαντᾶται στὸ *Περὶ ρήσεως Κυρίλλου 2, Συγγράμματα τ. Δ'*.

ται ὅτι θὰ δώση σ' αὐτοὺς πού πιστεύουν σ' αὐτὸν τὴ ζωὴ ὡς προσυπάρχουσαν σ' αὐτὸν φυσικῶς καὶ ὡς ἐνυπάρχουσαν οὐσιωδῶς. Πῶς λοιπὸν εἶναι ἐπιτρεπτό νὰ ἐννοήσωμε ὅτι δὲν μπορεῖ ὁ Υἱὸς νὰ τὴν λάβῃ ἀπὸ τὸν Πατέρα;»²⁴⁰. Ἐντρέπωνται λοιπὸν αὐτοὶ πού, ὅταν ἀκούσουν ὅτι προσυπάρχει φυσικῶς ζωὴ στὸ Θεό, λέγουν μὲ φρενοβλάβεια, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία. Διότι ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱὸς ἢ τὸ ἅγιο Πνεῦμα δὲν παρέχει στοὺς πιστοὺς τὴν οὐσία του· μακριὰ ἀπὸ τὴ ἀσέβεια αὐτή²⁴¹.

117 Καὶ μὲ τὰ ἐπόμενα ὁ μέγας Κύριλλος, ἀντιλέγοντας ὄχι λιγώτερο πρὸς τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Βαρλαάμ, λέγει· «ὁ Υἱὸς, ἀφοῦ προῆλθε ἀπὸ τὸν Πατέρα, φέρει μαζί του κατὰ φύσιν ὅλα τὰ προσόντα του. Ἐνα δὲ ἀπὸ τὰ προσόντα τοῦ Πατρὸς εἶναι καὶ ἡ ζωὴ»²⁴². Μὲ τὸ νὰ εἰπῆ «ἓνα ἀπὸ τὰ προσόντα τοῦ Πατρὸς», ἀπέδειξε φανερὰ ὅτι τὰ προσόντα του εἶναι πολλὰ. Ἄν λοιπὸν ἡ ζωὴ αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μὲ ἐκείνους πού δέχονται αὐτὰ ὁ Πατὴρ ἔχει πολλὰς οὐσίες. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν δυσσέβεια καὶ τὴν ἀμάθεια δὲν ὑστερεῖ σὲ ὑπερβολὴ τὸ νὰ λέγωμε ὅτι τὸ ὄν καὶ τὸ προσόν εἶναι τὸ ἴδιο, ἐκτὸς ἂν πρόκειται γιὰ κάτι σχετικό. Πολὺ ἀνοητότερο ὅμως εἶναι νὰ λέγωμε ὅτι δὲν διαφέρουν σὲ τίποτε τὸ ὄν καὶ τὰ προσόντα, δηλαδή τὸ ἓνα καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ ἓνα· διότι εἶναι ἐντελῶς καὶ ὅπωςδήποτε ἀδύνατο καὶ παράλογο νὰ εἶναι κάτι συγχρόνως ἓνα καὶ περισσότερα²⁴³.

118 Ὁ θεῖος λοιπὸν Κύριλλος λέγοντας ὅτι «ἓνα ἀπὸ τὰ προσόντα τοῦ Πατρὸς εἶναι καὶ ἡ ζωὴ, παρέστησε ὅτι ἐδῶ ζωὴ δὲν ὀνομάζει τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἄς τὸν προβάλωμε καὶ κατὰ λέξι νὰ λέγη πολλὰ τὰ προσόντα αὐτὰ τοῦ Θεοῦ. Προχωρώντας λοιπὸν ἐπάνω στὸ ἴδιο θέμα, λέγει· «λέγεται ὅτι προσυπάρχουν πολλὰ πλεονεκτήματα στὸν Πατέρα, ἀλλ' ὁ Υἱὸς δὲν θὰ εἶναι

242. Θησαυροὶ 14, PG 75, 236C.

243. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 117 ἀπαντᾶται καὶ στὸ *Περὶ ρήσεως Κυρίλλου* 2-3, *Συγγράμματα* τ. Δ'.

ἔσται γυμνὸς ὁ Υἱός»²⁴⁴. Πῶς οὖν ἂν εἶη τὰ πολλὰ ταῦτα καὶ τῷ Θεῷ προσόντα θεία οὐσία; Θέλων δὲ δεῖξαι καὶ τινα τῶν προσόντων τούτων πλεονεκτημάτων τῷ Πατρὶ, προήγαγε τὸν Παῦλον λέγοντα, «ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ»²⁴⁵. ὅθεν ἔτι δείκνυται μᾶλλον, ὡς οὐδὲν τῶν προσόντων τῷ Θεῷ οὐσία ἐστὶ. Πῶς γὰρ ἂν εἶη τὸ ἀφθαρτον καὶ τὸ ἀόρατον καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ ἀφαιρεματικά ἢ καὶ τὰ ἀποφατικά, ὁμοῦ τε ἢ χωρὶς ἕκαστον, οὐσία; Οὐδεμία γὰρ οὐσία, ὅτι μὴ τόδε ἢ τάδε ἐστὶ. Τούτοις δὲ καὶ τὰ προσόντα τῷ Θεῷ καταφατικῶς συνταττόμενα παρὰ τῶν θεολόγων, δείκνυται μηδὲν αὐτῶν δηλοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πᾶσι τοῖς τούτων ὀνόμασιν, ὡς παντάπασιν ἀωνύμου τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης οὐσίας, ἐπ' αὐτῆς, ἡνίκ' ἂν δέη, χρώμεθα²⁴⁶.

119 Τὰ προσόντα ἐξ ἀνάγκης ζητεῖται τίνι πρόσεστι· καὶ εἰ
 15 μηδενί, οὐδὲ προσόντα ἐστίν. Εἰ δ' ἐνί τινι πρόσεστι τὰ προσόντα, τοῦτο δὲ ἐστὶν ἢ οὐσία, μηδὲν δ' αὐτῆ πάντη κατ' αὐτοὺς διαφέρει ἐκάστου τε καὶ ὁμοῦ πάντων τῶν προσόντων, τὰ δὲ προσόντα πολλά, ἢ μία ἐκείνη πολλαὶ ἔσονται οὐσῖαι, καὶ τὸ ἐν ἐκείνῳ κατ' οὐσίαν πολλὰ ἔσται κατὰ τὴν οὐσίαν, καὶ πολλὰς οὐκοῦν
 20 οὐσίας ἔχει. Εἰ δὲ καὶ ἐν ἐστὶ καὶ πολλὰς οὐσίας ἔχει, σύνθετόν ἐστι κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην. Τούτων οὖν τῶν ἐπὶ τοσοῦτο δυσσεβῶν ἀγνοημάτων ὁ θεῖος Κύριλλος ἐξαιρούμενος τοὺς πειθομένους, ἐν αὐτοῖς τοῖς θησαυροῖς φησιν· «εἰ, ὅπερ ἂν ὑπάρχη μόνῳ τῷ Θεῷ, τοῦτο πάντως αὐτοῦ ἔσται καὶ οὐσία, ἐκ πολλῶν ἡμῖν
 25 οὐσιῶν συγκείσεται· πολλὰ γὰρ ἐστὶν ἃ μόνῳ μὲν αὐτῷ κατὰ φύσιν ὑπάρχει, ἑτέρῳ δὲ τῶν ὄντων οὐδενί· καὶ γὰρ βασιλεὺς

244. Θησαυροὶ 14, PG 75, 240A.

245. Α' Τψ. 1,17.

γυμνός ἀπὸ αὐτά»²⁴⁴. Πῶς λοιπὸν αὐτὰ τὰ πολλὰ προσόντα τοῦ Θεοῦ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι θεία οὐσία; Θέλοντας δὲ νὰ δείξῃ καὶ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ προσόντα πλεονεκτήματα τοῦ Πατρὸς ἔφερε τὸν Παῦλο πού λέγει, «ἄφθαρτον, ἀόρατο, μόνον σοφὸ Θεό»²⁴⁵, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀποδεικνύεται ἀκόμη καλύτερα ὅτι κανένα προσὸν τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι οὐσία. Πῶς δηλαδή θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι οὐσία τὸ ἄφθαρτο καὶ τὸ ἀόρατο καὶ γενικὰ ὅλα τὰ ἀφαιρεματικά ἢ καὶ τὰ ἀποφατικά προσόντα, ὅλα μαζὶ ἢ τὸ καθένα χωριστᾶ; Τίποτε δὲν εἶναι οὐσία, ἂν δὲν εἶναι συγκεκριμένα τόδε καὶ τάδε. Ἄλλὰ καὶ τὰ συντασσόμενα ἀπὸ τοὺς θεολόγους μαζὶ μὲ αὐτὰ καταφατικά προσόντα τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι κανένα τους δὲν δηλώνει τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἔστω καὶ ἂν ὅλα τὰ ὀνόματα αὐτῶν τὰ χρησιμοποιοῦμε, ὅταν χρειάζεται, γιὰ τὴν ὑπεριουσιότητα ἐκείνη μὲ τὴν ἰδέα ὅτι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἐντελῶς ἀνώνυμη²⁴⁶.

- 119 Κατ' ἀνάγκην ἀναζητεῖται σὲ τί προσυπάρχουν τὰ προσόντα, καὶ ἂν δὲν προσυπάρχουν σὲ κανένα, τότε δὲν εἶναι οὔτε προσόντα. Ἄν τὰ προσόντα προσυπάρχουν σὲ κάτι, κι' αὐτὸ εἶναι ἢ οὐσία, αὐτὴ δὲ κατὰ τὴν ἄποψί τους δὲν διαφέρει καθόλου σὲ τίποτε ἀπὸ τὸ καθένα καὶ ἀπὸ ὅλα μαζὶ τὰ προσόντα, τὰ δὲ προσόντα εἶναι πολλά, ἢ μία ἐκείνη οὐσία θὰ εἶναι πολλές οὐσίες, καὶ τὸ ἕνα ἐκεῖνο κατὰ τὴν οὐσία θὰ εἶναι πολλές οὐσίες, καὶ τὸ ἕνα ἐκεῖνο κατὰ τὴν οὐσία θὰ εἶναι πολλά κατὰ τὴν οὐσία, καὶ ἐπομένως ἔχει πολλές οὐσίες. Ἄν ὅμως καὶ ἕνα εἶναι καὶ πολλές οὐσίες ἔχει, κατ' ἀνάγκη εἶναι σύνθετο. Ὁ θεῖος Κύριλλος, ἀπομακρύνοντας ἀπὸ αὐτὰ τὰ τόσο δυσσεβῆ ἀγνοήματα τοὺς πιστοὺς, λέγει σιτοὺς ἰδίους τοὺς *Θησαυροὺς* «Ἄν, ὅ,τι ὑπάρχει σὲ μόνον τὸν Θεό, αὐτὸ θὰ εἶναι ὅπωςδήποτε καὶ οὐσία του, θ' ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλές οὐσίες. Διότι πολλά εἶναι ἐκεῖνα πού μόνον σ' αὐτὸν ὑπάρχουν κατὰ φύσιν καὶ σὲ κανένα ἄλλο ἀπὸ

246. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 118 ἀπαντᾶται καὶ στὸ *Περὶ ρήσεως Κυρίλλου* 2-3, *Συγγράμματα* τ. Δ'.

καὶ κύριος καὶ ἀφθαρτος καὶ ἀόρατος, καὶ πρὸς τούτοις ἕτερα μυρία, περὶ αὐτοῦ λέγουσιν αἱ θεῖαι Γραφαί. Εἰ τοίνυν ἕκαστον τῶν αὐτῶ προσόντων ἐν οὐσίας τάξει κείσεται, πῶς οὐκ ἔσται σύνθετος ὁ ἀπλοῦς; ὅπερ ἔστιν ἐννοεῖν ἀτοπώτατον;»²⁴⁷⁻²⁴⁸.

120 Παραστήσας διὰ πολλῶν ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Κύριλλος, ὡς εἰ καὶ ζωὴ ἔστι καὶ ζωὴν ἔχειν λέγεται κατ' ἐνέργειαν ὁ υἱός, ὡς ζωοποιῶν ἡμᾶς καὶ ζωὴ τῶν ζώντων ὦν, οὐκ ἔστιν ἀνόμοιος καὶ κατὰ τοῦτο τῷ Πατρὶ (καὶ οὗτος γὰρ ζωοποιεῖ), θέλων προσαποδειῖξαι, ὡς εἰ καὶ μὴ πρὸς ἕτερόν τι, ἀλλ' ἀφέτως πάντη
10 καὶ ἀπολύτως ζωὴ καὶ ζωὴν ἔχειν λέγεται ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐδ' οὕτως ἀνόμοιός ἐστι τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν ζωὴν· ἐπειδὴ περ ἠνίκα μὴ ζωὴν ἡμῶν ὡς ἡμᾶς ζωοποιοῦντα τὸν Θεὸν λέγομεν, ἀλλ' ἀφέτως πάντη καὶ ἀπολελυμένως, τηνικαῦτα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καλοῦμεν ἀπὸ τῆς κατὰ φύσιν αὐτῷ προσούσης ἐνεργείας, ὥσπερ
15 καὶ σοφίαν καὶ ἀγαθότητα καὶ τᾶλλα πάντα· τοῦτο τοίνυν θέλων ἀποδειῖξαι, φησὶν ὡς, «ὅταν οὕτω λέγωμεν ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα²⁴⁹, ζωὴν τότε καλοῦμεν τὸν Υἱόν, ἕτερον τοῦ Πατρὸς ὄντα κατὰ μόνην τὴν ὑπόστασιν, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὴν ζωὴν· διὸ οὐδὲ σύνθεσίς τις καὶ διπλὴ περὶ αὐτὸν νοεῖται. Καὶ ὅτε πά-
20 λιν ζωὴν ἐν ἑαυτῷ φάμεν ἔχειν τὸν Υἱόν, τὴν ἀπολελυμένως νοουμένην ἐκείνην, ζωὴν καλοῦμεν τὸν Πατέρα· ζωὴ γὰρ ὦν οὐ πρὸς ἕτερον, ἀλλ' ἀφέτως αὐτὸς καθ' ἑαυτόν, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἀλλήλοις εἰσὶν. Αὐτὸς γὰρ εἶρηκεν, 'ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί'²⁵⁰». Τὰ τοιαῦτα τοίνυν ὁ θεῖος τίθησι Κύ-
25 ριλλος, ἕτερόν πως καὶ οὐχ ἕτερον δεικνὺς παρὰ τὸν Πατέρα τὴν ἐν αὐτῷ ζωὴν, ἡγουν τὸν Υἱόν. Οἱ δ' ὡς μηδαμῶς ἕτερον ὄντα παρ' αὐτὸν καὶ τὴν αὐτὴν κατὰ πάντα τῷ πατρὶ λέγοντες τὴν ἐν

247. Θησαυροὶ 31, PG 75,444BC.

τὰ ὄντα. Καθ' ὅσον οἱ θεῖες Γραφές τὸν ὀνομάζουν βασιλέα καὶ Κύριο καὶ ἄφθαρτο καὶ ἀόρατο, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ καὶ μὲ ἄλλα ἄπειρα ὀνόματα. "Αν λοιπὸν κάθε προσὸν του τοποθετηθῆ στὴν τάξι τῆς οὐσίας, πῶς δὲν θὰ εἶναι σύνθετος ὁ ἀπλός;"²⁴⁷⁻²⁴⁸.

120 Ἐφοῦ παρέστησε μὲ πολλὰ λόγια ὁ σοφὸς στὰ θεῖα Κύριλλος ὅτι, ἂν καὶ λέγεται ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ζωὴ καὶ ἔχει ζωὴ κατ' ἐνέργεια, διότι μᾶς ζωοποιεῖ καὶ εἶναι ζωὴ τῶν ζώντων, δὲν εἶναι ἀνόμιος καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ πρὸς τὸν Πατέρα (διότι καὶ αὐτὸς ζωοποιεῖ), θέλοντας ν' ἀποδείξῃ ἐπὶ πλέον ὅτι, ἂν καὶ ὁ Υἱὸς λέγεται ὅτι εἶναι ζωὴ καὶ ἔχει ζωὴ ὄχι σὲ σχέσι μὲ κάτι ἄλλο, ἀλλὰ τελείως ἐλεύθερα καὶ ἀπόλυτα, οὔτε ἔτσι εἶναι ἀνόμιος πρὸς τὸν Πατέρα ὡς πρὸς τὴ ζωὴ· διότι βέβαια, ὅταν δὲν λέγωμε τὸν Θεὸ ζωὴ μας ἐπειδὴ μᾶς ζωοποιεῖ, ἀλλὰ ἐντελῶς ἐλεύθερα καὶ ἀπόλυτα, τότε καλοῦμε τὴν οὐσία του ἀπὸ τὴν ἐνέργεια πού προσυπάρχει σ' αὐτὸν κατὰ φύσι, ὅπως καὶ σοφία καὶ ἀγαθότητα καὶ ὅλα τὰ ἄλλα· θέλοντας λοιπὸν ν' ἀποδείξῃ αὐτό, λέγει· «ὅταν λέγωμε ἔτσι ὅτι ὁ Πατὴρ ἔχει μέσα του ζωὴ²⁴⁹, τότε ζωὴ καλοῦμε τὸν Υἱό, πού εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν Πατέρα μόνο ὡς πρὸς τὴν ὑπόστασι, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὴ ζωὴ. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν νοεῖται καμμιά σύνθεσις καὶ διπλόη σ' αὐτόν. Καὶ ὅταν πάλι λέγωμε ὅτι ὁ Υἱὸς ἔχει ζωὴ μέσα του, ἐκείνην τὴν ἀνεξάρτητα νοούμενη, ζωὴ καλοῦμε τὸν Πατέρα· διότι ὄντας ζωὴ ὄχι σὲ σχέσι μὲ ἄλλο, ἀλλὰ τελείως ἐλεύθερα καθ' ἑαυτὸν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι ὁ ἕνας μέσα στὸν ἄλλο. Διότι αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶπε, ἔγὼ εἶμαι μέσα στὸν Πατέρα καὶ ὁ Πατὴρ μέσα σ' ἐμένα»²⁵⁰. Αὐτὲς τὶς ἀπόψεις λοιπὸν θέτει ὁ Κύριλλος, δείχνοντας τὴ ζωὴ πού ὑπάρχει μέσα του, δηλαδή τὸν Υἱό, σὰν κάτι διαφορετικὸ καὶ μὴ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν Πατέρα. Ἐκεῖνοι ὁμως πού λέγουν ὅτι δὲν εἶναι καθόλου διάφορος ἀπὸ αὐτόν καὶ ὅτι ἡ ζωὴ πού ὑπάρχει μέσα του εἶναι ἡ ἴδια καθ' ὅλα μὲ τὸν Πατέρα,

248. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 119 ἀπαντᾶται καὶ στὸ *Περὶ ρήσεως Κυρίλλου* 3-4, *Συγγράμματα* τ. Δ'.

249. Ἰω. 14, 11.

250. Ἰω. 14, 11. *Θησαυροὶ* 14, PG 75, 244B καὶ 241CD.

αὐτῶ ζωὴν, ὡς μηδὲν διαφέρουσιν, τὰ τοιαῦτα προβαλλόμενοι καὶ ταύτην εἶναι διαβεβαιούμενοι τὸν τοῦ Πατρὸς μονογενῆ, οὐ τοῖς τοῦ σεπτοῦ Κυρίλλου, ἀλλὰ τοῖς τοῦ Σαβελλίου κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην συνίστανται δόγμασιν²⁵¹.

121 Ἄλλα καὶ τὸ τὸν θεῖον Κύριλλον καθ' ἑαυτοῦ προάγειν τοὺς κατὰ τὸν Βαρλαάμ καὶ τὸν Ἀκίνδυνον, πῶς οὐ τῆς μεγίστης καταδίκης αὐτοῖς πρόξενον; Τὸ γὰρ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δ' ἐκεῖνο λέγειν, ἀμφοτέρων ὄντων ἀληθῶν, παντός ἐστι θεολογοῦντος εὐσεβῶς, τὸ δὲ τάναντία λέγειν ἑαυτῶ, οὐδενὸς τῶν
10 νοῦν ἐχόντων. Πῶς οὖν ὁ καλῶς εἰπὼν ζωὴν ἔχειν κατὰ φύσιν τὸν υἱόν, ἣν δίδωσι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι, κἀντεῦθεν δείξας ὅτι μὴ μόνον ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἣν οὐδεὶς λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ φύσιν ἐνέργεια τούτου λέγεται ζωὴ, ἣν κατὰ χάριν ἔλαβον οἱ οὕτω παρ' αὐτοῦ ζωοποιηθέντες, ὡς καὶ σώζειν δι' ἑαυτῶν,
15 ταυτὸ δ' εἰπεῖν καὶ ἀπαθανατίζειν κατὰ Πνεῦμα, τοὺς μὴ κατὰ Πνεῦμα ζῶντας πρότερον, ἔστι δ' οὐδὲ καὶ τῶν κατὰ τι μέλος ἦ καὶ κατὰ πᾶν σῶμα νεκρῶν γεγονότων ἀνιστᾶν· «πῶς ἂν οὖν ὁ καλῶς ταῦτα καὶ σαφῶς δείξας, πρὸς ἀναίρεσιν ἔπειτα τῆς θείας ταύτης ἐνεργείας, τὸ ζωὴν καλεῖσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ
20 προήνεγκε, καθάπερ οἱ νῦν τὰ τούτου βιαζόμενοι, μᾶλλον δὲ συκοφαντοῦντες, ἀνοήτως ἰσχυρίζονται;»²⁵²

122 Οὐχ ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς μόνον ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖται παρὰ τῶν ἁγίων ἐνέργειά τε καὶ δύναμις, ἀλλ' ὡς τὰς αὐτὰς ἀπαραλλάκτως τῷ Πατρὶ δυνάμεις ἔχοντα καὶ ἐνεργείας, ἐπεὶ καὶ δύναμις ὁ Θεὸς λέγεται κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, «ὡς πᾶσαν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ προέχων καὶ ὑπερέχων»²⁵³.

251. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 120, πλην τοῦ τέλους, ἀπαντᾶται ἐπίσης στὸ *Περὶ ῥησεως Κυρίλλου 5, Συγγράμματα τ. Δ'*.

ἀφοῦ δὲν διαφέρει σὲ τίποτε, προβάλλοντας αὐτὰ καὶ διαβεβαιώνοντας ὅτι αὐτὴ εἶναι ὁ μονογενὴς τοῦ Πατρὸς, κατ' ἀνάγκη ἀποδέχονται ὄχι τοῦ σεπτοῦ Κυρίλλου, ἀλλὰ τοῦ Σαβελλίου τὰ δόγματα²⁵¹.

121 Ἐπιπλέον καὶ ἡ προσπάθεια τῶν ὁπαδῶν τοῦ Βαρλαάμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου νὰ παρουσιάσουν τὸν θεῖο Κύριλλο ἔναντιον τοῦ ἑαυτοῦ του, πῶς δὲν θὰ τοὺς γίνῃ πρόξενος τῆς μεγαλύτερης καταδίκης; Διότι τὸ νὰ λέγῃ ἄλλοτε αὐτὸ καὶ ἄλλοτε ἐκεῖνο, ὅταν καὶ τὰ δύο εἶναι ἀληθινά, εἶναι ἐπιτρεπτό σὲ κάθε ἄνθρωπο πού θεολογεῖ μὲ εὐσέβεια, τὸ νὰ λέγῃ ὅμως τὰ ἀντίθετα πρὸς τὸν ἑαυτό του δὲν εἶναι ἐπιτρεπτό σὲ κανένα μυαλωμένο. Πῶς λοιπὸν αὐτὸς πού εἶπε καλῶς ὅτι ὁ Υἱὸς ἔχει κατὰ φύσιν ζωὴν, τὴν ὁποία δίδει σ' ἐκείνους πού πιστεύουν σ' αὐτὸν καὶ μὲ αὐτὸ ἔδειξε ὅτι ὄχι μόνο ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία δὲν λαμβάνει κα-νεὶς, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ φύσιν ἐνέργειά του λέγεται ζωὴ, τὴν ὁποία ἔλαβαν κατὰ χάρι ὅσοι ἐζωοποιήθηκαν ἔτσι ἀπὸ αὐτόν, ὥστε καὶ νὰ σώζουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, δηλαδή ν' ἀπαθανατίζουν κατὰ πνεῦμα ἐκείνους πού προηγουμένως δὲν ἐζοῦσαν κατὰ πνεῦμα, μερικoὺς μάλιστα καὶ ἀπὸ νεκροὺς κατὰ κάποιο μέλος ἢ ὡς πρὸς ὅλο τὸ σῶμα ν' ἀνασταίνουν; πῶς λοιπὸν αὐτὸς πού καλῶς καὶ σαφῶς ἔδειξε αὐτά, πρὸς ἀναίρεσιν ἔπειτα τῆς θείας αὐτῆς ἐνέργειας θὰ διεκήρυσσε ὅτι ζωὴ καλεῖται ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὅπως μὲ ἀνοησία ἰσχυρίζονται αὐτοί, διάζοντας τὰ λόγια του, ἢ μᾶλλον συκοφαντώντας τα;²⁵²

122 Ὅχι μόνο ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καλεῖται ἀπὸ τοὺς ἁγίους ἐνέργεια καὶ δύναμις· καλοῦνται ὅμως ἔτσι, διότι ἔχουν τὶς ἴδιες μὲ τὸν Πατέρα ἀπαράλλακτες δυνάμεις καὶ ἐνέργειες, ἐπειδὴ κατὰ τὸν μέγα Διονύσιο «ὁ Θεὸς λέγεται δύναμις, διότι προέχει καὶ ὑπερέχει κάθε δύναμι μέσα

252. Τὸ κείμενο τοῦ κ. 121 κατὰ τὸ πρῶτο μέρος του ἀπαντᾶται ἐπίσης στὸ *Περὶ ρήσεως Κυρίλλου 6, Συγγράμματα τ. Δ'.*

Διὸ καὶ συνυπακουόμενον, ἢ καὶ συνεκφωνούμενον ἔχει τούτων ἐκάτερον, ὅταν δύναμις ἢ ἐνέργεια καληῖται τὸ ἐνυπόστατον, καθάπερ καὶ ὁ τὰ πάντα μέγας Βασιλείος, «δύναμις, φησὶν, ἀγιαστικῆ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐνούσιος, ἐνύπαρκτος, ἐνυπόστατος»²⁵⁴. Τὰς δ' ἐκ τοῦ πνεύματος πάσας ἐνεργείας οὐκ ἐνυποστάτους ὑπάρχειν κἀν τοῖς Περὶ τοῦ Πνεύματος ἀπεφῆνατο²⁵⁵, δι' οὗ καὶ τῶν κτισμάτων αὐθις δῆλός ἐστι ταύτας διαστείλας· ἐνυπόστατα γὰρ τὰ ἐκ τοῦ Πνεύματος ὡς κτίσματα, πεποιωμένας γὰρ οὐσίας ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν.

123 Ἡ ἀποφατικὴ θεολογία οὐκ ἐναντιοῦται, οὐδὲ ἀναιρεῖ τὴν καταφατικὴν, ἀλλὰ δείκνυσι τὰ καταφατικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα, ἀληθῆ μὲν εἶναι καὶ εὐσεβῶς λέγεσθαι ἐπὶ Θεοῦ, οὐ καθ' ἡμᾶς δὲ ταῦτ' ἔχειν τὸν Θεόν. Οἶον, ἔχει ὁ Θεὸς τὴν γνῶσιν τῶν ὄντων, ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἔστιν ὢν, ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ὡς ὄντων τε
15 καὶ γενομένων, ὁ δὲ Θεός, οὐχ ὡς ὄντων ἢ γενομένων· ἐγίνωσκε γὰρ ταῦτ' οὐδὲν ἤττον καὶ πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Ὁ γοῦν εἰπὼν περὶ Θεοῦ ὅτι οὐ γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ὄντα, οὐκ ἐναντιοῦται τῷ λέγοντι ὅτι γινώσκει ὁ Θεὸς τὰ ὄντα καὶ ὄντα γινώσκει αὐτά. Ἔστι δὲ καὶ καταφατικὴ θεολογία δύναμιν ἀποφατικῆς ἔχουσα
20 θεολογίας· ὡς ὅταν εἴπῃ τις, πᾶσα γνῶσις κατὰ τινος ὑποκειμένου λέγεται, δηλονότι τοῦ γινωσκομένου, ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ γνῶσις κατ' οὐδενὸς ὑποκειμένου λέγεται. Αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνό φησιν, ὡς ὁ Θεὸς οὐ γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ὄντα, καὶ τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν οὐκ ἔχει ὡς ἡμεῖς δηλονότι· τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον καὶ τὸ μὴ εἶ-
25 ναι τὸν Θεὸν καθ' ὑπεροχὴν λέγεται. Ὁ δὲ τοῦτο λέγων, εἰς τὸ δεῖξαι μὴ καλῶς λέγειν τοὺς λέγοντας εἶναι τὸν Θεόν, φανερός ἐστι μὴ καθ' ὑπεροχὴν χρώμενος τῇ ἀποφατικῇ θεολογίᾳ, ἀλλὰ

253. Περὶ θείων ὀνομάτων 8,2. Φιλοκαλία 3,182. PG 3,889D.

του»²⁵³. Γι' αὐτὸ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο τους ἔχει συνυπακουόμε-
νο καὶ συνεκφωνούμενο τὸ ἐνυπόστατο, ὅταν καλῆται δύναμις ἢ
ἐνέργεια, ὅπως καὶ ὁ καθ' ὅλα μέγας Βασιλείος λέγει· «δύναμις
ἀγιαστικὴ εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἐνούσια, ἐνύπαρκτη, ἐνυπό-
στατη»²⁵⁴. Διεκήρυξε ὁμως ὅτι ὅλες οἱ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ἐνέργειες
δὲν εἶναι ἐνυπόστατες καὶ στήν πραγματεία *Περὶ τοῦ Πνεύμα-
τος*²⁵⁵, μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι φανερὸ ὅτι τὶς διέκρινε πάλι καὶ ἀπὸ τὰ
κτίσματα· διότι τὰ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα προερχόμενα ὡς κτίσματα εἶ-
ναι ἐνυπόστατα, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε οὐσίες μὲ ποιό-
τητες.

- 123 Ἡ ἀποφατικὴ θεολογία δὲν ἐναντιώνεται στήν καταφα-
τικὴ οὔτε τὴν ἀναιρεῖ, ἀλλὰ δείχνει ὅτι αὐτὰ πού λέγονται κατα-
φατικά γιὰ τὸν Θεὸ εἶναι βέβαια ἀληθινὰ καὶ λέγονται μὲ εὐσέ-
βεια γιὰ τὸν Θεό, δὲν τὰ ἔχει ὁμως μὲ τὸ δικό μας τρόπο ὁ Θεός.
Γιὰ παράδειγμα, ἔχει ὁ Θεὸς τὴ γνῶσι τῶν ὄντων, ἔχομε κι' ἐμεῖς
γιὰ μερικὰ· ἀλλὰ ἐμεῖς τὰ γνωρίζομε ὡς ὄντα καὶ γενόμενα, ἐνῶ
ὁ Θεὸς δὲν τὰ γνωρίζει ὡς ὄντα καὶ γενόμενα· διότι τὰ ἐγνώριζε
ὄχι λιγώτερο καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ γένεσί τους. Ἐκεῖνος λοιπὸν πού
εἶπε γιὰ τὸν Θεὸ ὅτι δὲν γνωρίζει τὰ ὄντα ὡς ὄντα, δὲν ἐντανιῶ-
νεται πρὸς ἐκεῖνον πού λέγει ὅτι ὁ Θεὸς γινώσκει τὰ ὄντα καὶ
γνωρίζει ὅτι εἶναι. Ὑπάρχει ὁμως καὶ καταφατικὴ θεολογία,
πού ἔχει ἰσχύ ἀποφατικῆς θεολογίας· ὅπως ὅταν εἴπῃ κάποιος
ὅτι κάθε γνῶσις ἀναφέρεται σὲ κάποιο ὑποκείμενο, δηλαδή στὸ
γινωσκόμενο, ἐνῶ ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ δὲν ἀναφέρεται σὲ κανένα
ὑποκείμενο. Λέγει δηλαδή ἀκριβῶς ἐκεῖνο, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν γνω-
ρίζει τὰ ὄντα ὡς ὄντα, κι' ἐπομένως δὲν ἔχει ὅπως ἐμεῖς τὴ γνῶσι
τῶν ὄντων. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐπίσης λέγεται κατὰ ὑπεροχὴ καὶ
ὅτι δὲν εἶναι ὁ Θεός. Ἐκεῖνος ὁμως πού λέγει αὐτό, γιὰ νὰ δείξη
ὅτι δὲν λέγουν καλῶς ὅσοι λέγουν ὅτι ὑπάρχει ὁ Θεός, εἶναι
φανερὸ ὅτι δὲν χρησιμοποιοῖ κατὰ ὑπεροχὴ τὴν ἀποφατικὴ θεο-

254. Κατ' Εὐνομίου 5, PG 29, 413B.

255. Κατ' Εὐνομίου 5, PG 29, 772C καὶ 689C.

κατ' ἔλλειψιν, ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντος τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ ἀσεβείας ἐστὶν ὑπερβολή, ὃ, φεῦ, πάσχουσιν οἱ διὰ τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας ἐπιχειροῦντες ἀναιρεῖν, ὡς ἔχει ὁ Θεὸς καὶ οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν ἀκτιστον. Ἡμεῖς δ' ὡς μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναιρουμένας ἀμφοτέρας στέργομεν, βεβαιούμενοι μᾶλλον ὑφ' ἑκατέρας εἰς τὴν εὐσεβῆ διάνοιαν.

124 Τὰς τῶν Βαρλααμιτῶν ἐρεσχελίας πάσας τελέως καθελεῖν καὶ πλατὺν λῆρον ἀποδειῖξαι ἀποχρῶν εἶναι νομίζω καὶ βραχὺ ρῆμα πατερικόν. «Ἄναρχον» γάρ, φησί, «καὶ ἀρχὴ καὶ τὸ
10 μετὰ τῆς ἀρχῆς εἷς Θεός· ἀλλ' οὐχ ἡ ἀρχὴ τῷ ἀρχῇ εἶναι τοῦ ἀνάρχου διείργεται· οὐ γὰρ φύσις αὐτῷ ἢ ἀρχή, ὥσπερ οὐδ' ἐκείνῳ τὸ ἀναρχον. Περὶ γὰρ τὴν φύσιν, οὐ ταῦτα φύσις»²⁵⁶. Τί οὖν; Ὅτι μὴ φύσις, ἀλλὰ περὶ τὴν φύσιν ἢ ἀρχὴ καὶ τὸ ἀναρχον, κτιστὰ ταῦτ' ἐρεῖ τις, εἰ μὴ μαίνοιτο; Τούτων δὲ ἀκτίστων ὄν-
15 των καὶ τῇ φύσει τοῦ Θεοῦ προσόντων, σύνθετος παρὰ τοῦτο ὁ Θεός; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ εἰ διενῆνοχε τῆς θείας φύσεως, ἀλλ' εἰ φύσις μᾶλλον εἶη τὰ φυσικῶς προσόντα τῷ Θεῷ, σύνθετον εἶναι τὸ θεῖον πρὸς τοῖς ἄλλοις πατράσι καὶ ὁ μέγας διὰ πολλῶν διδάσκει Κύριλλος²⁵⁷. Σὺ δέ μοι δῖελθε τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου
20 καὶ τὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἀδελφᾶ φρονοῦντος τούτῳ Πρὸς Εὐνόμιον· ἐκεῖ γὰρ εὐρήσεις ἐναργῶς Εὐνομίῳ συνάδοντας τοὺς κατὰ τὸν Βαρλαάμ καὶ τὸν Ἀκίνδυνον καὶ τῶν πρὸς αὐτοὺς ἀντιρρήσεων ἕξεις διαρκῶς.

125 Διὰ τοὺς Εὐνομιανούς, δοκοῦντας μὴ τὴν αὐτὴν Πατρὸς εἶ-
25 ναι καὶ Υἱοῦ οὐσίαν, ἐπειδὴ πᾶν τὸ περὶ Θεοῦ λεγόμενον κατ' οὐσίαν λέγεσθαι οἴονται καὶ φιλονεικοῦσιν ὡς, ἐπεὶ τὸ γεννᾶν

256. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 42, 15. PG 36,476A.

λογία, ἀλλὰ κατ' ἔλλειψι, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὑπάρχει καθόλου πουθενά. Αὐτὸ εἶναι ὑπερβολὴ ἀσέβειας. Καὶ αὐτό, ἀλλοίμονο, πάσχουν ὅσοι ἐπιχειροῦν μὲ τὴν ἀποφατικὴ θεολογίας ν' ἀναιρέσουν ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει καὶ οὐσία καὶ ἐνέργεια ἄκτιστη. Ἐμεῖς ὅμως δεχόμετε καὶ τὶς δύο, οὐσία καὶ ἐνέργεια, μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι δὲν ἀλληλοαναιροῦνται, βεβαιούμενοι μᾶλλον καὶ ἀπὸ τὴν μία καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη στὴν εὐσεβῆ σκέψι.

124 Γιὰ νὰ καταλύσωμε ὅλες τὶς μωρίες τῶν Βαρλααμιτῶν καὶ ν' ἀποδείξωμε ὅτι εἶναι καθαρὴ φλυαρία, εἶναι, νομίζω, ἀρκετὸς κι' ἓνας σύντομος πατερικὸς λόγος. Διότι λέγει, «ἀναρχο καὶ ἀρχὴ καὶ τὸ μαζὶ μὲ τὴν ἀρχὴ εἶναι ὁ ἓνας Θεός· ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ μὲ τὸ ὅτι εἶναι ἀρχὴ δὲν ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ ἀναρχο· διότι ἡ ἀρχὴ δὲν εἶναι σ' αὐτὸν φύσις, ὅπως δὲν εἶναι σ' ἐκεῖνον τὸ ἀναρχο. Αὐτὰ ἀναφέρονται στὴ φύσι, δὲν εἶναι φύσις»²⁵⁶. Τί λοιπόν; Ἐπειδὴ δὲν εἶναι φύσις, ἀλλ' ἀναφέρονται στὴ φύσι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ ἀναρχο, θὰ τὰ εἶπῃ κανεὶς κτιστὰ, ἂν δὲν εἶναι μανιακός; Καὶ ἐπειδὴ αὐτὰ εἶναι ἄκτιστα καὶ προσυπάρχουν στὴ φύσι τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς θὰ εἶναι σύνθετος γι' αὐτό; Καθόλου· διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων πατέρων καὶ ὁ μέγας Κύριλλος διδάσκει διὰ μακρῶν ὅτι τὸ Θεῖο εἶναι σύνθετο, ὄχι ὅταν διαφέρουν ἀπὸ τὴν θεία φύσι τὰ φυσικὰ ιδιώματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅταν μᾶλλον ταυτίζωνται μὲ τὴ φύσι του²⁵⁷. Σὺ ὅμως, παρακαλῶ, νὰ μελετήσης τὰ ἔργα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἀδελφικὰ μὲ αὐτὸν φρονουῖντος *Πρὸς τὸν Εὐνόμο*. Διότι ἐκεῖ θὰ εὔρης ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Βαρλαάμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου συμφωνοῦν σαφῶς μὲ τὸν Εὐνόμο καὶ θὰ κατέχης διαρκῶς τὶς πρὸς αὐτοὺς ἀντιρρήσεις.

125 Γιὰ τοὺς Εὐνομανοὺς, πού δέχονται ὅτι δὲν εἶναι ἴδια ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐπειδὴ νομίζουν ὅτι κάθε τι πού λέγεται γιὰ τὸν Θεό, λέγεται κατ' οὐσίαν, καὶ ἰσχυρίζονται

257. *Θησαυροὶ* 31, PG 75, 448D.

καὶ γεννᾶσθαι διάφορά ἐστι, διὰ τοῦτο καὶ οὐσίας διαφόρους εἶ-
 ναι, καὶ διὰ τοὺς Ἀκινδυνιανοὺς δοκοῦντας μὴ τὸν αὐτὸν Θεὸν
 εἶναι, τὸν ἔχοντα καὶ τὴ θείαν οὐσίαν καὶ τὴν θείαν ἐνέργειαν,
 ἐπειδὴ πᾶν τὸ περὶ Θεοῦ λεγόμενον οὐσίαν εἶναι οἴονται καὶ φι-
 5 λονεικουῖσιν ὡς, εἰ διαφορά τις ἐστὶν οὐσίας καὶ ἐνεργείας θείας,
 πολλοὺς καὶ διαφόρους εἶναι καὶ θεοὺς, δείκνυται μὴ πᾶν τὸ
 περὶ Θεοῦ λεγόμενον κατ' οὐσίαν λέγεσθαι, ἀλλὰ λέγεσθαι καὶ
 ἀναφορικῶς, τουτέστι πρὸς τι, ὅπερ αὐτὸς οὐκ ἔστιν, ὡς περ ὁ
 Πατὴρ λέγεται πρὸς τὸν Υἱόν· οὐ γάρ ἐστι Πατὴρ ὁ Υἱὸς καὶ κύ-
 10 ριος πρὸς τὴν δουλεύουσαν κτίσιν, κυριεύει γὰρ ὁ Θεὸς τῶν ἐν
 χρόνῳ καὶ ἐν αἰῶνι καὶ αὐτῶν τῶν αἰώνων· τὸ δὲ κυριεύειν
 ἄκτιστός ἐστιν ἐνέργεια Θεοῦ διαφέρουσα τῆς οὐσίας, ὡς πρὸς
 ἕτερόν τι λεγομένη, ὅπερ αὐτὸς οὐκ ἔστιν.

126 Οἱ Εὐνομιανοὶ πᾶν ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγεται οὐσίαν εἶναι λέ-
 15 γουσιν, ἵνα τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι δογματίσωσι καὶ τὸν
 Υἱὸν ἐντεῦθεν, ὡς τοῦ Πατρὸς διαφέροντα, εἰς κτίσμα, τό γε εἰς
 αὐτοὺς ἦκον, κατασπάσωσι. Καὶ ἡ πρόφασις αὐτοῖς, ἵνα, φασί,
 μὴ δύο γένοιντο θεοί, ὃ τε πρῶτος ὡς ἀγέννητος καὶ ὁ δευτερεύ-
 ων τούτου ὡς γεννητὸς ὑπάρχων. Κατὰ μίμησιν τούτων καὶ οἱ
 20 Ἀκινδυνιανοὶ πᾶν ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγεται οὐσίαν εἶναι λέγουσιν,
 ἵνα τὴν μὴ χωριζομένην, διαφέρουσαν δὲ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ
 ἐνέργειαν, ὡς ἐξ ἐκείνης οὔσαν, μετεχομένην μέντοι παρὰ τῶν
 ποιημάτων («πάντα» γάρ, φησί, «μετέχει προνοίας ἐκ τῆς παν-
 25 αιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης»²⁵⁸), δυσσεβῶς εἰς κτίσμα κα-
 τασπάσωσι. Καὶ ἡ πρόφασις αὐτοῖς, ἵνα, φασί, μὴ δύο γένοιντο
 θεότητες, ἡ τε ὑπὲρ ἐπωνυμίαν καὶ αἰτίαν καὶ μέθεξιν τρισυπό-
 στατος οὐσία, καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προερχομένη, μετεχομένη δὲ καὶ

ὅτι, ἐπειδὴ τὸ γεννᾶν καὶ τὸ γεννᾶσθαι εἶναι διάφορα, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι διαφορετικὲς οὐσίαι, καὶ γιὰ τοὺς Ἀκινδυνιανούς πού δέχονται ὅτι δὲν εἶναι ὁ ἴδιος Θεός, αὐτὸς πού ἔχει καὶ τὴ θεία οὐσία καὶ τὴ θεία ἐνέργεια, ἐπειδὴ νομίζουν ὅτι κάθε τι πού λέγεται γιὰ τὸν Θεὸ εἶναι οὐσία καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι, ἂν ὑπάρχη κάποια διαφορὰ θείας οὐσίας καὶ ἐνέργειας, θὰ εἶναι πολλοὶ καὶ διάφοροι θεοί, ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν λέγεται κατ' οὐσίαν κάθε τι πού λέγεται γιὰ τὸν Θεό, ἀλλὰ λέγεται καὶ ἀναφορικᾶ, δηλαδή σὲ σχέσι πρὸς κάτι, πού αὐτὸς δὲν εἶναι· ὅπως ὁ Πατὴρ λέγεται σὲ σχέσι μὲ τὸν Υἱό. Διότι ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι Πατὴρ καὶ Κύριος σὲ σχέσι μὲ τὴν δουλεύουσα κτίσι· διότι ὁ Θεὸς κυριαρχεῖ ἐπὶ τῶν εὐρισκομένων στὸ χρόνο καὶ στὸν αἰῶνα καὶ ἐπὶ τῶν ἰδίων τῶν αἰῶνων. Τὸ κυριαρχεῖν ὅμως εἶναι ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, πού διαφέρει ἀπὸ τὴν οὐσία, λεγόμενη σχετικᾶ μὲ κάτι ἄλλο τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι αὐτός.

126 Οἱ Εὐνομιανοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι κάθε τι πού λέγεται γιὰ τὸν Θεὸ εἶναι οὐσία, ὥστε νὰ δογματίσουν ὅτι ἡ ἀγεννησία εἶναι οὐσία κι' ἀπὸ αὐτὸ νὰ ὑποβιάσουν τὸν Υἱό, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτούς, σὲ κτίσμα, ἀφοῦ τὰχα διαφέρει ἀπὸ τὸν Πατέρα. Καὶ ἡ πρόφασίς τους εἶναι, λέγουν, νὰ μὴ γίνουν δύο θεοί, ὁ πρῶτος ἀγεννητός καὶ ὁ δεύτερος γεννητός. Αὐτοὺς μιμούμενοι οἱ Ἀκινδυνιανοὶ λέγουν, ὅτι εἶναι οὐσία κάθε τι πού λέγεται γιὰ τὸν Θεό, μὲ σκοπὸ νὰ ὑποβιάσουν δυσσεβῶς σὲ κτίσμα τὴν ἐνέργεια πού δὲν χωρίζεται ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ διαφέρει ἀπὸ αὐτή, ἀφοῦ προέρχεται ἀπὸ αὐτήν, μετέχεται ὅμως ἀπὸ τὰ ποιήματα (διότι, λέγει, «ὅλα μετέχουν τῆς πρόνοιας πού ἐκβλύζεται ἀπὸ τὴν παναίτια θεότητα»²⁵⁸). Καὶ ἡ πρόφασίς τους, ὅπως λέγουν, εἶναι νὰ μὴ γίνουν δύο θεότητες, ἡ ἐπάνω ἀπὸ ἐπωνυμία καὶ αἰτία καὶ μέθεξι τρισυπόστατη οὐσία, καὶ ἡ ἀπὸ αὐτήν προερχόμενη, μετεχόμενη καὶ ὀνομαζόμενη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ.

258. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ οὐρανοῦ ἱεραρχίας* 4, 1, *Φιλοκαλία* 3, 256. PG 3, 177C.

όνομαζομένη, τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια. Καὶ γὰρ οὐ συνορῶσιν ὅτι καθάπερ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, Πατὴρ λέγεται πρὸς τὸν ἴδιον Υἱὸν καὶ ἀκτίστως ἔχει τὸ Πατὴρ εἶναι, εἰ καὶ μὴ οὐσίαν σημαίνει τὸ Πατὴρ, οὕτω καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀκτίστως ἔχει ὁ Θεός, εἰ καὶ
 5 διαφέρει τῆς οὐσίας ἢ ἐνέργεια. Καὶ ὅτε μίαν θεότητα φαμεν, πάντα ὅσα ἐστὶν ὁ Θεὸς φαμέν, καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ἐκεῖνοι τοιγαροῦν εἰσιν οἱ διχοτομοῦντες δυσσεβῶς τὴν μίαν τοῦ Θεοῦ θεότητα εἰς κτιστὰ καὶ ἀκτιστα.

127 Συμβεβηκὸς ἐστὶ τὸ γινόμενον καὶ ἀπογινόμενον, ἀφ' οὗ
 10 καὶ τὰ ἀχώριστα συμβεβηκότα συνορῶμεν²⁵⁹. Ἔστι δέ πως συμβεβηκὸς καὶ τὸ φυσικῶς προσόν, ὡς αὐξόμενόν τε καὶ μειούμενον, καθάπερ ἐν τῇ λογικῇ ψυχῇ ἢ γνῶσις. Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἐν τῷ Θεῷ, ὅτι δὴ παντάπασιν ἀμετάβλητος μένει, δι' ἣν αἰτίαν οὐδὲν αὐτῷ κατὰ συμβεβηκὸς λέγοιτ' ἄν. Οὐ μὴν πᾶν
 15 ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγεται οὐσίαν σημαίνει· λέγεται γὰρ καὶ τὸ πρὸς τι, ὅπερ ἀναφορικόν ἐστὶ καὶ ἀναφορᾶς πρὸς ἕτερον, ἀλλ' οὐκ οὐσίας ἐστὶ δηλωτικόν. Τοιοῦτόν ἐστὶ καὶ ἡ θεία ἐνέργεια ἐπὶ Θεοῦ· οὔτε γὰρ οὐσία ἐστὶν οὔτε συμβεβηκὸς, εἰ καὶ συμβεβηκὸς πως ἐστὶ παρ' ὧν καλεῖται θεολόγων, δεικνύντων τοῦτο μόνον,
 20 ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ καὶ οὐσία οὐκ ἐστὶν.

128 Ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια, εἰ καὶ συμβεβηκὸς ἐστὶν ὅπως λέγεται, ἀλλ' ἐνθεωρεῖται τῷ Θεῷ καὶ σύνθεσιν οὐκ ἐμποιεῖ, καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, γράφων περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡμᾶς διδάσκει· «τὸ Πνεῦμα γάρ», φησί, «τὸ ἅγιον ἢ
 25 τῶν καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκότων ἐστὶν ἢ τῶν ἐν ἑτέρῳ θεωρουμένων· ὧν τὸ μὲν οὐσίαν καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, τὸ δὲ συμβεβηκός. Εἰ γοῦν συμβέβηκεν, ἐνέργεια τοῦτ' ἂν εἶη Θεοῦ. Τί

Διότι δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι, ὅπως ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ λέγεται Πατὴρ σὲ σχέσι μὲ τὸν Υἱὸ τοῦ καὶ ἔχει τὴν ἰδιότητα τοῦ Πατρὸς ἀκτίστως, ἂν καὶ τὸ ὄνομα Πατὴρ δὲν σημαίνει οὐσία, ἔτσι ὁ Θεὸς ἔχει καὶ τὴν ἐνέργεια ἀκτίστως, ἂν καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴν οὐσία ἢ ἐνέργεια. Καὶ ὅταν ἀναφέρωμε μία θεότητα, δηλώνομε ὅλα ὅσα εἶναι ὁ Θεός, καὶ τὴν οὐσία καὶ τὴν ἐνέργεια. Ἐπομένως ἐκεῖνοι εἶναι πού διχοτομοῦν δυσσεβῶς τὴν μία θεότητα τοῦ Θεοῦ σὲ κτιστὰ καὶ ἀκτιστὰ.

127 Συμβεηκὸς εἶναι τὸ γινόμενον καὶ ἀπογινόμενον, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντιλαμβανόμεσθε καὶ τὰ ἀχώριστὰ τοῦ συμβεηκότη²⁵⁹. Συμβεηκὸς κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι καὶ τὸ φυσικῶς προσόν, ἀφοῦ αὐξάνεται καὶ μειώνεται, ὅπως στὴ λογικὴ ψυχὴ ἢ γνῶσις. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει τίποτε τέτοιο στὸν Θεό, διότι μένει ἐντελῶς ἀμετάβλητος· γι' αὐτὴ τὴν αἰτία δὲν θὰ μπορούσε τίποτε σ' αὐτὸν ν' ἀποδοθῆ κατὰ συμβεηκός. Δὲν σημαίνει ὅμως οὐσία κάθε τι πού λέγεται γιὰ τὸν Θεό· διότι γι' αὐτὸν λέγεται καὶ τὸ πρὸς κάτι, πού εἶναι ἀναφορικὸ καὶ δηλώνει ἀναφορὰ πρὸς ἄλλο, ἀλλὰ ὄχι οὐσία. Τέτοιο πρᾶγμα στὸν Θεό εἶναι καὶ ἡ θεία ἐνέργεια· διότι οὔτε οὐσία εἶναι οὔτε συμβεηκός, ἂν καὶ ἀπὸ μερικοὺς θεολόγους ὀνομάζεται κατὰ κάποιον τρόπο συμβεηκός, πού δείχνουν αὐτὸ μόνο, ὅτι ὑπάρχει μέσα στὸν Θεό καὶ ὅτι δὲν εἶναι οὐσία.

128 Ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια, ἂν καὶ κατὰ κάποιον τρόπον λέγεται καὶ συμβεηκός, ὅμως παρατηρεῖται στὸν Θεό καὶ δὲν προκαλεῖ σύνθεσι, μᾶς διδάσκει ὁ ἐπώνυμος τῆς θεολογίας Γρηγόριος, γράφοντας περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος «Τὸ Πνεῦμα», λέγει, «τὸ ἅγιο εἶναι ἢ ἀπὸ τὰ ὑφιστάμενα καθ' ἑαυτὰ ἢ ἀπὸ τὰ παρατηρούμενα σὲ ἄλλο, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πρῶτον τὸ ὀνομάζουν οὐσία οἱ εἰδήμονες σ' αὐτὰ, τὸ ἄλλο συμβεηκός. Ἄν λοιπὸν ἔχη συμβεηκὴ, αὐτὸ θὰ ἦταν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Διότι τί ἄλλο εἶναι ἢ τίνος

259. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Διαλεκτικά* 5, 1-2, Kotter 7, 82.

γὰρ ἕτερον ἢ τίνος; Τοῦτο γάρ πως καὶ φεύγει σύνθεσιν»²⁶⁰. Τοῦτο λέγων φανερώς, ὡς εἰ τῶν ἐν τῷ Θεῷ θεωρουμένων ἐστὶ, διὸ καὶ οὐκ οὐσία ἀλλὰ συμβεβηκός ἐστι καὶ Πνεῦμα ὀνομάζεται, οὐδὲν ἕτερον εἶναι δυνατὸν εἰ μὴ ἐνέργειαν Θεοῦ. Τοῦτο
 5 γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν, «τί γὰρ ἕτερον; Ἡ τίνος;». Προσκατασκευάζων δέ, πῶς οὐδὲν ἕτερον, οὐ ποιότητα, οὐ ποσότητα, ἢ τι τῶν τοιούτων ἐνθεωρεῖσθαι τῷ Θεῷ δυνατόν, ἀλλ' ἐνέργειαν μόνην, ἐπιφέρει· «τοῦτο γάρ πως καὶ φεύγει σύνθεσιν». Πῶς δὲ ἡ ἐνέργεια ἐνθεωρουμένη τῷ Θεῷ φεύγει τὴν σύνθεσιν; Ἐπειδὴ
 10 μόνος ἀπαθεστάτην ἔχει τὴν ἐνέργειαν, ἐνεργῶν μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πάσχων κατ' αὐτήν, οὐδὲ γινόμενος, οὐδὲ ἀλλοιούμενος.

129 Ὅτι δὲ καὶ ἄκτιστον οὖσαν οἶδε ταύτην τὴν ἐνέργειαν ὁ Θεολόγος, ἀνωτέρω μικρὸν αὐτὸς ἔδειξε, πρὸς τὸ κτίσμα ταύ-
 15 τὴν ἀντιδιαστείλας. «Τῶν καθ' ἡμᾶς» γάρ, φησί, «σοφῶν, οἱ μὲν ἐνέργειαν τὸ Πνεῦμα ὑπέλαβον, οἱ δὲ κτίσμα, οἱ δὲ Θεόν»²⁶¹. Θεὸν μὲν οὖν ἐνταῦθα τὴν ὑπόστασιν αὐτὴν λέγει, πρὸς δὲ τὸ κτίσμα ἀντιδιηρημένην δείξας τὴν ἐνέργειαν, μὴ εἶναι κτίσμα σαφῶς ὑπέδειξεν. Ἀλλὰ καὶ μικρὸν προῖών, κίνησιν Θεοῦ ταύ-
 20 τὴν εἶπε τὴν ἐνέργειαν. Πῶς οὖν οὐκ ἄκτιστος ἢ τοῦ Θεοῦ κινήσεις, περὶ ἧς καὶ Δαμασκηνὸς ὁ θεοφόρος, ἐν νθ' κεφαλαίῳ γράφων, «ἐνέργεια μὲν ἔστι», φησὶν, «ἡ δραστικὴ καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κινήσεις, ἐνεργητικὸν δὲ ἡ φύσις, ἐξ ἧς ἡ ἐνέργεια πρόει-
 25 χρημένος τῇ ἐνεργείᾳ, ἦτοι ἡ ὑπόστασις»;²⁶²

130 Οἱ Ἀκινδυνιανοὶ ἐκ τοῦ τὸν Θεολόγον ἐνταῦθα φάναι, «εἰ δὲ ἐνέργεια, ἐνεργηθήσεται καὶ οὐκ ἐνεργήσει, καὶ ὁμοῦ τῷ

260. Γρηγ. Θεολόγου, Λόγος 31, Θεολογικὸς 5,6. σ. 228· PG 36,140A.

ἄλλου; Διότι αὐτὸ ξεφεύγει κατὰ κάποιον τρόπο τῆ σύνθεσι»²⁶⁰. Λέγει φανερὰ τοῦτο, ὅτι ἂν εἶναι ἀπὸ τὰ παρατηρούμενα μέσα στὸν Θεό, γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι οὐσία ἀλλὰ συμβεβηκὸς καὶ ὀνομάζεται Πνεῦμα, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἐνέργεια Θεοῦ. Διότι αὐτὸ ἀκριβῶς ἐδήλωσε μὲ τὸ λόγο· «διότι τί ἄλλο εἶναι ἢ τίνος ἄλλου;». Ἐφοῦ εἶπε πρῶτα, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ ὑφίσταται μέσα στὸν Θεὸ τίποτε ἄλλο, οὔτε ποιότητα οὔτε ποσότητα ἢ ἄλλο παρόμοιο, ἀλλὰ μόνο ἐνέργεια, προσθέτει· «διότι αὐτὸ ξεφεύγει κατὰ κάποιον τρόπο τῆ σύνθεσι». Πῶς ὅμως ἡ ἐνέργεια ποὺ παρατηρεῖται μέσα στὸν Θεὸ ξεφεύγει τῆ σύνθεσι; Ἐπειδὴ μόνος ἔχει ἀπαθέστατη τὴν ἐνέργεια, ἐνεργώντας μόνον, ἀλλ' ὄχι καὶ πάσχοντας κατ' αὐτήν, οὔτε γινόμενος οὔτε ἀλλοιούμενος.

- 129 Ὅτι καὶ ὁ Θεολόγος ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτὴ εἶναι καὶ ἄκτιστη, τὸ ἔδειξε ὁ ἴδιος λίγο παραπάνω, διακρίνοντάς τὴν ἀπὸ τὸ κτίσμα. Διότι λέγει, «ἀπὸ τοὺς σοφοὺς μας, ἄλλοι ἐκλαμβάνουν τὸ Πνεῦμα ἐνέργεια, ἄλλοι κτίσμα, ἄλλοι Θεό»²⁶¹. Θεὸ λοιπὸν λέγει ἐδῶ τὴν ἴδια τὴν ὑπόστασι. Δείχνοντας ὅμως ὅτι ἡ ἐνέργεια εἶναι διακεκριμένη ἀπὸ τὸ κτίσμα, ὑποδεικνύει σαφῶς ὅτι δὲν εἶναι κτίσμα. Ἀλλὰ καὶ λίγο παρακάτω ὠνόμασε τὴν ἐνέργεια αὐτὴ κίνησι τοῦ Θεοῦ. Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι ἄκτιστη ἡ κίνησις τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴν ὁποία καὶ ὁ Δαμασκηνὸς θεοφόρος, γράφοντας στὸ πεντηκοστὸ ἔνατο κεφάλαιο λέγει, «ἐνέργεια εἶναι ἡ δραστικὴ καὶ οὐσιώδης κίνησις τῆς φύσεως, ἐνεργητικὸ ἢ φύσις, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἡ ἐνέργεια, ἐνεργηματο ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐνεργῶν αὐτὸς ποὺ χρησιμοποιοῦ τὴν ἐνέργεια, δηλαδή ἡ ὑπόστασις»²⁶².

- 130 Οἱ Ἀκινδυνιανοί, ἀπὸ τὴν ἔκφρασι αὐτὴ τοῦ Θεολόγου, «ἂν εἶναι ἐνέργεια, θὰ ἐνεργηθῆ καὶ δὲν θὰ ἐνεργήσῃ, καὶ μαζὶ

261. Αὐτόθι 5, 5, PG 36, 137.

262. Ἐκδοσις ἀκριβοῦς ὀρθοδόξου πίστεως 59, PG 94, 1048A.

ἐνεργηθῆναι παύσεται»²⁶³, κτιστὴν ἐντεῦθεν ὑπενόησαν καὶ ἀπεφῆναντο τὴν θεϊαν ταύτην ἐνέργειαν. Ἦγνόησαν γὰρ ὅτι τὸ ἐνεργεῖσθαι καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτίστων λέγεται, ὡς καὶ ὁ Θεολόγος οὗτος δείκνυσιν ἀλλαχοῦ γράφων· «εἰ δὲ ἐνεργείας ὄνομα ὁ Πα-
 5 τῆρ, τοῦτο ἐνεργηκῶς ἂν εἴη τὸ ὁμοούσιον»²⁶⁴. Φησὶ δὲ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς θεοφόρος, «ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ὁ Χριστὸς ἐκάθισε, θεϊκῶς ἐνεργῶν τὴν τῶν ὄλων πρόνοιαν»²⁶⁵. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ κατέπαυσε τῷ ἀκτίστῳ τῆς ἐνεργείας προσίσταται. Κατὰ γὰρ τὸ δημιουργεῖν ἄρχεται ὁ Θεὸς καὶ παύεται, ὡς καὶ ὁ Μωϋσῆς
 10 φησιν, ὅτι «κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων ὧν ἤρξατο ποιῆσαι»²⁶⁶. Τὸ μέντοι δημιουργεῖν τοῦτο, καθ' ὃ ἄρχεται ὁ Θεὸς καὶ παύεται, φυσικὴ καὶ ἀκτιστός ἐστιν ἐνέργεια Θεοῦ.

131 Ὁ θεῖος ἀδθις Δαμασκηνὸς μετὰ τὸ εἰπεῖν ὅτι ἐνέργειᾳ
 15 ἐστὶν ἡ δραστικὴ καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις, θέλων δεῖξαι ὡς τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ὁ Θεολόγος εἶπεν ἐνεργεῖσθαι τε καὶ παύεσθαι, προσεπήνεγκεν²⁶⁷. «Ἰστέον, ὡς ἡ ἐνέργεια κινήσις ἐστὶ καὶ ἐνεργεῖται μᾶλλον ἢ ἐνεργεῖ, καθὼς φησιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος λόγῳ²⁶⁸. Ἐἰ δὲ
 20 ἐνέργειᾳ ἐστὶν, ἐνεργηθῆσεται δηλονότι καὶ οὐκ ἐνεργήσει, καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι παύσεται'». Φανερόν οὖν ὡς οἱ τὰ Βαρλαᾶμ καὶ Ἀκινδύνου φρονοῦντες, κτιστὴν εἶναι δογματίζοντες ἦν ἐνταῦθα Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἶρηκεν ἐνέργειαν, αὐτὴν τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιώδη τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν φρενοβλαβῶς εἰς κτί-
 25 σμα κατασπῶσιν· ἦν ὁ ἱερὸς Δαμασκηνός, μὴ ἐνεργουμένην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνεργοῦσαν ὑποφήνας, ἀκτιστον ὑπάρχουσαν παρέστησεν. Ὅπως γε μὴν οὐ διαφωνεῖ κατὰ τοῦτο πρὸς τὸν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον, ἐν τοῖς διὰ πλάτους μοι Λόγοις ἀποδέδεικται²⁶⁹.

263. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 31, Θεολογικὸς 5,6. PG 36,140A.

264. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 29, Θεολογικὸς 3,16. PG 36,96AB.

265. Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως 74. PG 94, 1104A.

μέ τὸ πού θὰ ἐνεργηθῆ, θὰ παυθῆ»²⁶³, ὑπενόησαν ἀπὸ ἐδῶ καὶ διεκλήρυξαν ὅτι εἶναι κτιστὴ ἡ θεία αὐτὴ ἐνέργεια. Διότι ἀγνόησαν ὅτι τὸ ἐνεργεῖσθαι λέγεται καὶ γιὰ τὰ ἄκτιστα, ὅπως δείχνει καὶ ὁ Θεολόγος αὐτὸς γράφοντας ἄλλου· «ἂν ὁ ὄρος Πατήρ εἶναι ὄνομα ἐνέργειας, αὐτὸ θὰ εἶχε ἐνεργήσει τὸ ὁμοούσιο»²⁶⁴. Ἄλλὰ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς θεοφόρος λέγει· «ὁ Χριστὸς ἐκάθισε στὰ δεξιὰ τοῦ Πατρός, ἐνεργώντας θεϊκῶς τὴν πρόνοια τῶν ὅλων»²⁶⁵. Ἄλλ' οὔτε τὸ «κατέπαυσε» δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸ ἄκτιστο τῆς ἐνέργειας. Διότι ὁ Θεὸς ἀρχίζει καὶ παύει τὴ δημιουργία, ὅπως λέγει καὶ ὁ Μωυσῆς, ὅτι «κατέπαυσε ὁ Θεὸς ὅλα τὰ ἔργα πού ἄρχισε νὰ κατασκευάζῃ»²⁶⁶. Τὸ δημιουργεῖν ὁμως αὐτὸ, κατὰ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ὁ Θεὸς καὶ παύει, εἶναι φυσικὴ καὶ ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ.

- 131 Ἐπίσης ὁ θεῖος Δαμασκηνός, ἀφοῦ εἶπε ὅτι ἡ δραστικὴ καὶ οὐσιώδης κίνησις τῆς φύσεως εἶναι ἐνέργεια, θέλοντας νὰ δείξῃ ὅτι γι' αὐτὴν τὴν ἐνέργεια εἶπε ὁ Θεολόγος ὅτι ἐνεργεῖται καὶ παύεται, πρόσθεσε· «πρέπει νὰ γνωρίζωμε ὅτι ἡ ἐνέργεια εἶναι κίνησις καὶ ἐνεργεῖται μᾶλλον παρὰ ἐνεργεῖ²⁶⁷, ὅπως λέγει ὁ θεολόγος Γρηγόριος στὸ *Λόγο περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*²⁶⁸. ἂν εἶναι ἐνέργεια, προφανῶς θὰ ἐνεργηθῆ καὶ δὲν θὰ ἐνεργήσῃ, καὶ μαζὶ μὲ τὸ πού θὰ ἐνεργηθῆ, θὰ παυθῆ'». Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι οἱ ὁμόφρονες τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου, δογματίζοντας ὅτι εἶναι κτιστὴ αὐτὴ τὴν ὁποία ἐδῶ ὁ Γρηγόριος θεολόγος ὀνομάζει ἐνέργεια, κατεβάζουν φρενοβλαδῶς σὲ κτίσμα τὴν ἴδια τὴ φυσικὴ καὶ οὐσιώδη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ὁ ἱερός Δαμασκηνός, πού τὴν ἐχαρακτήρισε ὄχι μόνον ἐνεργούμενη ἀλλὰ καὶ ἐνεργοῦσα, τὴν παρέστησε ἄκτιστη. Τὸ ὅτι δὲν διαφωνεῖ ὡς πρὸς αὐτὸ ὁ Δαμασκηνός μὲ τὸν ἐπώνυμο τῆς θεολογίας, τὸ ἔχω ἀποδείξει στὶς ἐκτενεῖς πραγματεῖες μου²⁶⁹.

266. Γεν. 2, 2.

267. Ἐκδοσις ἀκριβοῦς ὀρθοδόξου πίστεως 59, PG 94, 948A.

268. Λόγος 31, Θεολογικὸς 5, 6, PG 36, 140A.

269. Πρὸς Ἀκινδύνον Ἀναρρητικὸς 6, 79 - 81, Συγγράμματα τ. Γ.

132 Τὰ ὑποστατικὰ ἰδιώματα ἀναφορικῶς κἀν τῷ Θεῷ πρὸς ἀλληλα λέγεται· καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ὑποστάσεις, ἀλλ' οὐ κατ' οὐσίαν. Ἔστι δ' ὡς καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορικῶς ὁ Θεὸς λέγεται· οὐ γὰρ ὡσπερ λέγεται προαιώνιος, προάναρχος, μέγας, ἀγαθός, ὁ Θεός, ἡ παναγία Τριάς, οὕτω δύναται λέγεσθαι καὶ Πατήρ, οὐ γὰρ ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ μία τῶν τριῶν ὑπάρχει ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ καὶ εἰς ὃν ἀνάγεται τὰ ἐξῆς. Πρὸς μέντοι τὴν κτίσιν, διὰ τὸ ἐν ἔργον εἶναι τῶν τριῶν ἐκ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντος προαχθὲν καὶ διὰ τὴν τῶν υἱῶν ὑπὸ τῆς χορη-
 10 γουμένης κοινῆς τῶν τριῶν χάριτος εἰσποίησιν, πατὴρ λέγοιτ' ἂν καὶ ἡ τριάς, τὸ γὰρ «Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστιν»²⁷⁰ καὶ τὸ «Πατὴρ ἡμῶν εἷς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς»²⁷¹ ἓνα Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν τὴν ἀγίαν Τριάδα φησί, καὶ δὴ καὶ Πατέρα ἡμῶν, διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἡμᾶς ἀναγεννῶντα· λέγεται δὲ ἀναφορι-
 15 κῶς, καθάπερ ἔφημεν, καὶ ὁ Πατήρ μόνος πρὸς τὸν ὁμοούσιον Υἱὸν Πατὴρ, ὁ αὐτὸς δὲ λέγεται καὶ ἀρχὴ πρὸς τὸν Υἱὸν τε καὶ τὸ Πνεῦμα, λέγεται δὲ καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ὁ Πατήρ ἀρχή, ἀλλ' ὡς κτίστης καὶ δεσπότης τῶν κτισμάτων πάντων. Ὅταν οὖν ταῦτα πρὸς τὴν κτίσιν ὁ Πατήρ λέγεται, ἀρχὴ ἐστὶ καὶ ὁ Υἱός,
 20 καὶ οὐκ εἰσὶ δύο ἀρχαί, ἀλλὰ μία· καὶ γὰρ ἀναφορικῶς λέγεται καὶ ὁ Υἱὸς ἀρχὴ ὡς πρὸς τὴν κτίσιν, ὡσπερ καὶ δεσπότης πρὸς τὰ δοῦλα. Οὐκοῦν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς μετὰ τοῦ Πνεύματος ὡς πρὸς τὴν κτίσιν μία ἀρχὴ ἐστὶ καὶ εἷς δεσπότης καὶ εἷς κτίστης καὶ εἷς Θεός τε καὶ Πατήρ καὶ προμηθεὺς καὶ ἔφορος, καὶ τὰλλα
 25 πάντα. Καὶ τῶν τοιούτων ἕκαστον οὐκ ἐστὶν οὐσία· οὐ γὰρ ἂν πρὸς ἕτερον ἀναφορικῶς ἐλέγετο, εἴπερ ἦν αὐτοῦ οὐσία.

133 Θέσεις καὶ ἔξεις καὶ τόποι καὶ χρόνοι καὶ εἴ τι τοιοῦτον, οὐ κυρίως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λέγονται, ἀλλὰ μεταφορικῶς· τὸ δὲ ποιεῖν

270. Δευτ. 6,4. Μάρκ. 12,29.

132 Τὰ ὑποστατικά ἰδιώματα λέγονται καὶ στὸ Θεὸ ἀναφορικά πρὸς ἄλληλα. Καὶ οἱ ὑποστάσεις διαφέρουν μεταξύ τους, ἀλλ' ὄχι κατ' οὐσίαν. Μερικὲς φορές πάλι ὁ Θεὸς λέγεται καὶ ἀναφορικά πρὸς τὴν κτίσι. Διότι ὁ Θεός, ἡ παναγία Τριάς, δὲν μπορεῖ νὰ λέγεται Πατὴρ μὲ τὸν τρόπο πού λέγεται προαιώνιος, προάναρχος, μέγας, ἀγαθός· διότι ὁ Πατὴρ δὲν εἶναι ἡ καθεμία, ἀλλὰ μόνο μία ἀπὸ τὶς τρεῖς ὑποστάσεις, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχονται καὶ στὸν ὁποῖο ἐπανερχονται τὰ ἐπόμενα δύο. Σχετικὰ μὲ τὴ κτίσι βέβαια, ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι εἶναι ἓνα ἔργο τῶν τριῶν, πού παρήχθηκε ἀπὸ τὸ μὴ ὑπάρχον κάθολου πουθενά, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς υἰοθεσίας τῶν υἱῶν ἀπὸ τὴν χάρι πού χορηγεῖται κοινῶς ἀπὸ τοὺς τρεῖς, θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθῆ καὶ ἡ Τριάς Πατὴρ. Διότι τὸ «Κύριος ὁ Θεός σου, ἓνας Κύριος εἶναι»²⁷⁰ καὶ τὸ «ἓνας Πατέρας μας ὑπάρχει, αὐτὸς πού εὐρίσκεται στοὺς οὐρανοὺς»²⁷¹, λέγει ἓνα Κύριο καὶ Θεό μας τὴν ἁγία Τριάδα, καὶ μάλιστα τὸν λέγει καὶ Πατέρα μας, ἀφοῦ μᾶς ἀναγεννᾷ διὰ τῆς χάριτός του· λέγεται ὁμως, ὅπως εἶπαμε, ὁ Πατὴρ καὶ μόνος του Πατὴρ ἀναφορικά πρὸς τὸν ὁμοούσιο Υἱό. Ὁ ἴδιος ἐπίσης λέγεται καὶ ἀρχὴ σὲ σχέσι μὲ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ λέγεται ὁ Πατὴρ ἀρχὴ σὲ σχέσι καὶ πρὸς τὴν κτίσι, ἀπλῶς ὁμως ὡς κτίστης καὶ ὡς δεσπότης ὄλων τῶν κτισμάτων. Ὅταν λοιπὸν ὀνομάζεται ἔτσι σὲ σχέσι μὲ τὴν κτίσι ὁ Πατὴρ, εἶναι ἀρχὴ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ δὲν εἶναι δυὸ ἀρχές ἀλλὰ μία· διότι καὶ ὁ Υἱὸς λέγεται ἀρχὴ ἀναφορικά πρὸς τὴν κτίσι, ὅπως καὶ δεσπότης σὲ σχέσι πρὸς τὰ δοῦλα. Ἐπομένως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς μαζί μὲ τὸ Πνεῦμα ὡς πρὸς τὴν κτίσι εἶναι μία ἀρχὴ κι' ἓνας δεσπότης κι' ἓνας κτίστης κι' ἓνας Θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ προμηθεὺς καὶ ἔφορος, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα. Τὸ καθένα ὁμως ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι οὐσία· διότι δὲν θὰ ἐλεγόταν ἔτσι ἀναφορικά πρὸς ἄλλο, ἂν ἦταν οὐσία του.

133 Θέσεις καὶ ἔξεις καὶ τόποι καὶ χρόνοι καὶ τὰ παρόμοια δὲν λέγονται κατὰ κυριολεξία γιὰ τὸν Θεό, ἀλλὰ μεταφορικά, ἐνῶ

271. Ματθ. 6, 9. 23, 9.

καὶ ἐνεργεῖν ἐπὶ μόνου τοῦ Θεοῦ ἀληθέστατα ἂν λέγοιτο. Μόνος γὰρ ὁ Θεὸς ποιεῖ, αὐτὸς δὲ οὐ γίνεται οὐδὲ πάσχει, ὅσον εἰς τὴν αὐτοῦ οὐσίαν ἀνήκει· καὶ μόνος διὰ πάντων ἕκαστον ποιεῖ καὶ μόνος ἐκ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντων ποιεῖ, παντοδύναμον ἔχων
 5 τὴν ἐνέργειαν, καθ' ἣν καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορικῶς λέγεται καὶ τὸ δυνάμει ἔχει· δύναται γὰρ αὐτὸς εἰς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν τι παθεῖν οὐδὲν οὐδαμῆ, δύναται δὲ προσθεῖναι τοῖς ποιήμασιν εἰ βούλοιο· τὸ μὲν γὰρ δυνάμει παθεῖν ἔχειν καὶ προσλαβεῖν τι κατ' οὐσίαν, ἀσθενείας ἐστὶ, τὸ δὲ δυνάμει ποιεῖν ἔχειν καὶ
 10 προστιθέναι τοῖς ποιήμασιν ὅποτε βούλοιο, θεοπρεποῦς τε καὶ παντοκρατορικῆς ἰσχύος.

134 Πάντων τῶν ὄντων εἰς δέκα συγκεφαλαιουμένων²⁷², οὐσίαν λέγω, ποσόν, ποιόν, πρὸς τι, ποῦ, ποτέ, ποιεῖν, πάσχειν, ἔχειν, κεῖσθαι, καὶ τῶν ἐφεξῆς τῇ οὐσίᾳ ἐνθεωρουμένων, ὁ
 15 Θεὸς οὐσία ὑπερούσιός ἐστιν, ἣ ἐνθεωρεῖται μόνα τὸ πρὸς τί τε καὶ τὸ ποιεῖν, οὐδεμίαν ἐμποιοῦντα ταύτῃ σύνθεσιν ἢ ἀλλοιώσιν· ποιεῖ γὰρ τὰ πάντα ὁ Θεός, μηδὲν αὐτὸς πάσχων κατ' οὐσίαν. Ἔστι δὲ καὶ κτίστης πρὸς τὴν κτίσιν καὶ ἀρχὴ καὶ δεσπότης, αὐτῆς ἠργμένης καὶ αὐτῆς δουλευούσης. Ἀλλᾶ καὶ πατὴρ
 20 ἡμῶν ἐστιν, ἀναγεννῶν ἡμᾶς τῇ χάριτι· ἐστι δὲ καὶ Πατὴρ πρὸς τὸν μηδαμῶς ἠργμένον χρονικῶς Υἱόν, καὶ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα καὶ πρόβλημα Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, συναῖδιον Πατρί τε καὶ Υἱῷ, μιᾶς ὄντα καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Οἱ δὲ λέγοντες οὐσίαν εἶναι μόνον τὸν Θεόν, μηδὲν ἔχουσαν ἐνθεωρούμενον, οὐδὲ τὸ
 25 ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν, οὐδὲ τὸ πρὸς τι ἔχειν τὸν Θεὸν κατασκευάζουσιν· εἰ δὲ μὴ ταῦτα ἔχει ὄν αὐτοὶ νομίζουσι θεόν, οὐδὲ ἐνεργός

τὸ δημιουργεῖν καὶ τὸ ἐνεργεῖν θὰ μπορούσε νὰ λέγεται σωστὰ μόνο στὴν περίπτωσι τοῦ Θεοῦ· διότι μόνο ὁ Θεὸς δημιουργεῖ, αὐτὸς ὅμως δὲν γίνεται οὔτε πάσχει, ὅσο ἀφορᾷ στὴν οὐσία του· καὶ μόνο αὐτὸς κατασκευάζει τὸ καθένα ἀνάμεσα σὲ ὅλα τὰ πράγματα καὶ μόνο αὐτὸς κατασκευάζει ἀπὸ μὴ ὄντα καθόλου πουθενά, διότι ἔχει παντοδύναμη ἐνέργεια, κατὰ τὴν ὁποία λέγεται καὶ ἀναφορικὰ μὲ τὴν κτίσι καὶ ἔχει τὸ δυνάμει, διότι ὁ ἴδιος μέσα στὴ φύσι του δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ πάθῃ τίποτε, μπορεῖ ὅμως νὰ προσθέσῃ στὰ ποιήματα, ἂν θὰ τὸ ἤθελε· διότι τὸ νὰ ἔχῃ τὴ δυνατότητα νὰ πάθῃ καὶ νὰ προσλάβῃ κάτι κατὰ τὴν οὐσία του, εἶναι γνώρισμα ἀδυναμίας, τὸ νὰ ἔχῃ ὅμως τὴ δυνατότητα νὰ ποιῇ καὶ νὰ προσθέτῃ στὰ ποιήματα, ὅποτε θὰ ἤθελε, εἶναι γνώρισμα θεοπρεποῦς καὶ παντοκρατορικῆς δυνάμεως.

134 Ἐνῶ ὅλα τὰ ὄντα συνοψίζονται σὲ δέκα^m, δηλαδή οὐσία, ποσόν, ποιόν, πρὸς κάτι, ποῦ, ποτέ, ποιεῖν, πάσχειν, ἔχειν, κείσθαι, καὶ στὰ ὑπόλοιπα πού ὑφίστανται μέσα στὴν οὐσία, ὁ Θεὸς εἶναι ὑπερούσια οὐσία, στὴν ὁποία μέσα παρατηροῦνται μόνο τὸ πρὸς κάτι (δηλαδή ἡ ἀναφορά), καὶ τὸ ποιεῖν, πού δὲν προκαλοῦν σ' αὐτὴν καμμιά σύνθεσι ἢ ἀλλοίωσι. Διότι ὁ Θεὸς ποιεῖ τὰ πάντα, χωρὶς αὐτὸς νὰ πάσχη τίποτε ὡς πρὸς τὴν οὐσία. Εἶναι ὅμως καὶ κτίστης σὲ σχέσι πρὸς τὴν κτίσι καὶ ἀρχὴ καὶ δεσπότης, ἐνῶ αὐτὴ ἔχει ἀρχὴ καὶ εἶναι δουλική. Ἄλλὰ καὶ Πατέρας μας εἶναι, διότι μᾶς ἀναγεννᾷ μὲ τὴ χάρι· εἶναι ἐπίσης Πατὴρ σὲ σχέσι πρὸς τὸν Υἱὸ πού δὲν ἔχει κατὰ κανένα τρόπο ἀρχίσει χρονικά, καὶ Υἱὸς σὲ σχέσι πρὸς τὸν Πατέρα, ἐνῶ τὸ Πνεῦμα εἶναι πρόβλημα τοῦ Πατρὸς συναῖδιο μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱό, πού εἶναι μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ἐκεῖνοι πού λέγουν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι μόνο οὐσία, πού δὲν ἔχει τίποτε θεωρούμενο μέσα του, δὲν κατοχυρώνουν ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει οὔτε τὸ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν οὔτε τὸ πρὸς κάτι· ἂν ὅμως αὐτὸς πού αὐτοὶ

272. Στὶς δέκα κατ' Ἀριστοτέλην κατηγορίες.

έστιν, οὐδὲ δημιουργός, οὐδὲ ἐνέργειαν ἔχει· ἀλλ' οὐδὲ ἀρχὴ καὶ κτίστης καὶ δεσπότης, οὐδὲ Πατὴρ ἡμῶν ἐστι κατὰ χάριν. Πῶς γὰρ ἂν εἴη ταῦτα, μὴ ἐνθεωρούμενα τῇ καθ' ἑαυτὸν οὐσίᾳ ἔχων τὸ πρὸς τί τε καὶ τὸ ποιεῖν; Συναναιρεῖται δὲ καὶ τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος, εἰ μὴ τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ ἐνθεωρούμενόν ἐστι τὸ πρὸς τι. Ὁ δὲ μὴ τρισυπόστατος, οὐδὲ τοῦ παντὸς δεσπότης οὐδὲ θεός. Ἐθεοὶ τοιγαροῦν εἰσιν οἱ οὕτω κατὰ τὸν Βαρλαάμ καὶ τὸν Ἀκίνδυνον φρονοῦντες.

135 Ἐχει ὁ Θεὸς καὶ ὁ μὴ ἐστιν οὐσία. Οὐ μὴν ὅτι τοῦτο οὐκ
 10 ἐστιν οὐσία, συμβεβηκός ἐστι· τὸ γὰρ μὴ μόνον οὐκ ἀπογινόμενον, ἀλλ' οὐδ' ἀῤῃξισιν ἢ μείωσιν ἠντινοῦν ἐπιδεχόμενον ἢ ἐμποιῶν, οὐκ ἔσθ' ὅπως ἂν συναριθμοῖτο τοῖς συμβεβηκόσιν. Ἄλλ' οὐχ ὅτι μήτε συμβεβηκός ἐστι τοῦτο μήτε οὐσία, τῶν μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντων ἐστίν· ἀλλ' ἐστι καὶ ὡς ἀληθῶς ἐστιν.
 15 Οὐ συμβεβηκός δὲ ἐστιν, ἐπειδὴ παντάπασιν ἀμετάβλητόν ἐστιν. Ἄλλ' οὐδὲ οὐσία· καὶ γὰρ οὐ τῶν καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκότων ἐστί. Διὸ καὶ συμβεβηκός πως ἔστι παρ' ὧν θεολόγων τοῦτο λέγεται, τοῦτο δεικνύντων μόνον, ὅτι οὐκ ἐστιν οὐσία. Τί γάρ; ἐπεὶ καὶ τῶν ὑποστατικῶν ἕκαστον²⁷³ καὶ τῶν ὑποστάσεων
 20 ἐκάστη, ὅτι μήτε οὐσία ἐστὶ μήτε συμβεβηκός ἐπὶ Θεοῦ, διὰ τοῦτο τῶν μηδαμῶς ὄντων ἐστίν; Ἐπαγε. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ ἡ θεία τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, οὔτε οὐσία οὔτε συμβεβηκός ἐστι, καὶ τῶν μηδαμῶς ὄντων οὐκ ἐστι. Καί, ἴν' εἴπω τὸ πᾶσι τοῖς θεολόγοις συνδοκοῦν, εἰ τῷ βούλεσθαι ποιεῖ ὁ Θεός, ἀλλ' οὐχ

νομίζουν Θεὸ δὲν ἔχη αὐτὰ τὰ προσόντα, δὲν εἶναι οὔτε ἐνεργὸς οὔτε δημιουργός, οὔτε ἔχει ἐνέργεια, καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι οὔτε ἀρχὴ καὶ κτίστης καὶ δεσπότης, οὔτε εἶναι Πατέρας μας κατὰ χάρι. Διότι πῶς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι αὐτὰ τὰ πράγματα, ἂν δὲν ἔχη μέσα στὴν καθ' ἑαυτὸν οὐσία τὸ πρὸς κᾶτι καὶ τὸ ποιεῖν; Ἄλλὰ ἀναιρεῖται μαζί μὲ αὐτὰ καὶ τὸ τρισυτόστατο τῆς θεότητος, ἂν δὲν ὑπάρχη μέσα στὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ τὸ πρὸς κᾶτι. Καὶ ἐκεῖνος ποὺ δὲν εἶναι τρισυτόστατος, δὲν εἶναι οὔτε τοῦ παντός δεσπότης οὔτε Θεός. Ἐπομένως εἶναι ἄθεοι ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν αὐτὰ τὰ φρονήματα σύμφωνα μὲ τὸν Βαρλαάμ καὶ τὸν Ἀκίνδυνο.

- 135 Ὁ Θεὸς ἔχει καὶ ἐκεῖνο ποὺ δὲν εἶναι οὐσία. Ὅμως τὸ γεγονός ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι οὐσία, δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι συμβεβηκός· διότι ἐκεῖνο ποὺ ὄχι μόνο δὲν ἀπογίνεται, ἀλλὰ δὲν ἐπιδέχεται καὶ δὲν προξενεῖ οὔτε καμμιὰ αὐξηση ἢ μείωσι, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συναριθμηθῇ μὲ τὰ συμβεβηκῶτα. Ἄλλ' ἐπίσης τὸ ὅτι δὲν εἶναι οὔτε συμβεβηκός οὔτε οὐσία δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ δὲν ὑπάρχουν πουθενὰ καθόλου· ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἀληθῶς ὑπάρχει. Δὲν εἶναι συμβεβηκός, γιὰ τὸ λόγο ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἀμετάβλητος. Ἄλλὰ οὔτε οὐσία, διότι δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ καθ' ἑαυτὸ ὑφιστάμενα. Γι' αὐτὸ ἀπὸ μερικοὺς θεολόγους αὐτὸ λέγεται κατὰ κάποιον τρόπο συμβεβηκός, ποὺ δείχνουν αὐτὸ μόνο, ὅτι δὲν εἶναι οὐσία. Τί δηλαδή; ἐπειδὴ κάθε ὑποστατικὸ²⁷³ καὶ κάθε ὑπόστασις δὲν εἶναι οὐσία οὔτε συμβεβηκός ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν δὲν εἶναι καθόλου ὄν; Μακριὰ μὰ τέτοια σκέψις. Κατὰ τὸν ἴδιον λοιπὸν τρόπο καὶ ἡ θεία ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ οὔτε οὐσία εἶναι οὔτε συμβεβηκός, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ἀπὸ τὰ ἐντελῶς ἀνύπρακτα. Καί, γιὰ νὰ ἀναφέρω ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο συμφωνοῦν ὅλοι οἱ θεολόγοι, ἂν ὁ Θεὸς δημιουργῇ μὲ τὴ βούλησι καὶ ὄχι ἀπλῶς μὲ τὴ φύσι, ἄρα ἄλλο εἶναι τὸ βούλεσθαι

273. Ὑποστατικὸ ἰδίωμα εἶναι τὸ ἰδίωμα ποὺ ἀνήκει σὲ μὰ ἀπὸ τῆς τρεῖς ὑποστάσεις.

ἄπλῶς τῷ πεφυκέναι, ἄλλο ἄρα τὸ βούλεσθαι καὶ ἕτερον τὸ πεφυκέναι. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ἡ θεία βουλή τῆς θείας φύσεως ἕτερον. Τί οὖν; Ὅτι ἡ βουλή τῆς φύσεως ἕτερόν ἐστιν ἐπὶ Θεοῦ καὶ οὐκ ἐστιν οὐσία, διὰ τοῦτο οὐδαμῶς ἐστιν; Οὕμενον· ἀλλ' ἐστι, καὶ
 5 τοῦ Θεοῦ ἐστι, τοῦ μὴ οὐσίαν μόνον ἀλλὰ καὶ βουλήν ἔχοντος, καθ' ἣν ποιεῖ, κἄν μηδὲ συμβεβηκός, ὡς μηδεμίαν ἐμποιοῦσαν σύνθεσιν ἢ ἀλλοίωσιν²⁷⁴. Ἐχει ἄρα ὁ Θεὸς καὶ ὁ οὐσία καὶ ὁ μὴ οὐσία, κἄν εἰ μὴ συμβεβηκός καλοῖτο, τὴν θείαν δηλονότι βουλήν καὶ ἐνέργειαν.

136 Ἡ οὐσία, εἰ μὴ ἐνέργειαν ἔχει διαφέρουσαν ἑαυτῆς, ἀνυπό-
 10 στατος ἐστὶ τελέως καὶ διανοίας μόνον θεώρημα. Ὁ γὰρ καθόλου λεγόμενος ἄνθρωπος, οὐ διανοεῖται, οὐ δοξάζει, οὐχ ὀρᾷ, οὐκ ὀσφραίνεται, οὐ λαλεῖ, οὐκ ἀκούει, οὐ περιπατεῖ, οὐκ ἀναπνεῖ, οὐκ ἐσθίει, καὶ ἄπλῶς εἰπεῖν, οὐκ ἔχει ἐνέργειαν διαφέρουσαν τῆς οὐσίας καὶ δεικνῦσαν ὅτι ἐν ὑποστάσει ἐστὶ· διὸ καὶ τε-
 15 λέως ἀνυπόστατός ἐστιν ὁ καθόλου ἄνθρωπος. Ὁ δὲ ἐνέργειαν ἐμφυτον ἔχων διαφέρουσαν τῆς οὐσίας ἄνθρωπος, μίαν ἢ πλείους ἢ πάσας οἷα σπερ ἔφημεν, ἐξ αὐτῶν γνωρίζεται ὅτι ἐν ὑποστάσει ἐστὶ καὶ οὐκ ἀνυπόστατός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος. Ἐπεὶ δὲ αἱ τοιαῦται ἐνέργειαι, οὐκ ἐφ' ἑνὸς ἢ δύο ἢ τριῶν, ἀλλ' ἐπὶ
 20 πλείονων τῷ ἀριθμῷ θεωροῦνται, δείκνυται εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐν ὑποστάσει μυρίαίς.

137 Ὁ Θεὸς κατὰ τὴν διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἡμετέραν, τῆς αὐτοῦ λέγω Ἐκκλησίας, εὐσέβειαν, ἐνέργειαν ἐμφυτον ἔχων δεικτικὴν ἑαυτοῦ καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσαν τῆς οὐσίας αὐτοῦ
 25 (καὶ γὰρ προγινώσκει τε καὶ προνοεῖται τῶν ὑποδεεστέρων καὶ δημιουργεῖ ταῦτα καὶ συντηρεῖ καὶ δεσπόζει καὶ μετασκευάζει

καὶ ἄλλο τὸ πεφυκέναι. Κι' ἂν αὐτὸ εἶναι ἔτσι, τότε καὶ ἡ θεία βουλή εἶναι ἄλλο ἀπὸ τῆ θεία φύσι. Τί λοιπόν; Ἐπειδὴ ἡ βουλή στὸν Θεὸ εἶναι καὶ διαφορετικὸ ἀπὸ τῆ φύσι καὶ δὲν εἶναι οὐσία, γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει καθόλου; Ὁχι βέβαια· ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει μόνο οὐσία, ἀλλὰ καὶ βουλή, κατὰ τὴν ὁποία ποιεῖ, εἴτε συμβεβηκὸς θέλει κατὰ κάποιον τρόπο νὰ τὴν ὀνομάζη κανεῖς, ἀφοῦ δὲν εἶναι οὐσία, εἴτε μὴ συμβεβηκὸς, ἀφοῦ δὲν προξενεῖ καμμιά σύνθεσι ἢ ἀλλοίωσι⁷⁴. Ἐχει ἄρα ὁ Θεὸς κι' ἐκεῖνο πού εἶναι οὐσία κι' ἐκεῖνο πού δὲν εἶναι οὐσία, ἔστω κι' ἂν δὲν ὀνομάζεται συμβεβηκὸς, δηλαδή τῆ θεία βουλή καὶ ἐνέργεια.

136 Ἡ οὐσία, ἂν δὲν ἔχη ἐνέργεια πού διαφέρει ἀπὸ αὐτήν, θὰ εἶναι τελείως ἀνυπόστατη καὶ μόνο θεώρημα διανοίας. Διότι ὁ καθόλου λεγόμενος ἄνθρωπος δὲν διανοεῖται, δὲν σκέπτεται, δὲν βλέπει, δὲν ὀσφραίνεται, δὲν ὀμλεῖ, δὲν ἀκούει, δὲν περιπατεῖ, δὲν ἀναπνέει, δὲν τρώγει, καὶ γενικὰ δὲν ἔχει ἐνέργεια πού διαφέρει ἀπὸ τὴν οὐσία καὶ δείχνει ὅτι ὑπάρχει σὲ ὑπόστασι. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ καθόλου ἄνθρωπος εἶναι τελείως ἀνυπόστατος. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως πού ἔχει ἐνέργεια ἔμφυτη, διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν οὐσία, μία ἢ περισσότερες ἢ ὅλες ὅσες εἶπαμε, ἀναγνωρίζεται ἀπὸ αὐτὲς ὅτι ὑπάρχει σὲ ὑπόστασι καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἀνυπόστατος ὁ ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ τέτοιες ἐνέργειες δὲν ἀπαντῶνται σ' ἓνα ἢ δύο ἢ τρεῖς, ἀλλὰ σὲ περισσότερους, προφανῶς ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει σὲ μυρίες ὑποστάσεις.

137 Ὁ Θεὸς σύμφωνα μὲ τὴν πίστι μας, πού καθωρίσθηκε διὰ τῆς χάριτός του, δηλαδή τῆς Ἐκκλησίας του, ἔχοντας ἔμφυτη ἐνέργεια δεικτικὴ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν οὐσία του (διότι προγνωρίζει καὶ προνοεῖ γιὰ τὰ κατώτερα, τὰ δημιουργεῖ καὶ τὰ συντηρεῖ, τὰ ἐξουσιάζει καὶ τὰ

74. Βλ. σχετικά μὲ τὴν ἐνέργεια ὡς συμβεβηκὸς στὸν Πρὸς Ἀκίνδυνον Ἀναρχητῶν 6,21, Συγγράμματα τ. Γ.

κατ' οἰκείαν βούλησιν, ὡς οἶδεν αὐτός), ἐν ὑποστάσει δείκνυται ὧν, ἀλλ' οὐκ οὐσία μόνον ἀνυπόστατος. Ἐπεὶ δὲ αἱ τοιαῦται πᾶσαι ἐνέργειαι, οὐκ ἐφ' ἑνὸς ἀλλ' ἐν τρισὶ προσώποις θεωροῦνται, μία οὐσία ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ὑπάρχων ὁ Θεὸς ἡμῖν
 5 γνωρίζεται²⁷⁵. Οἱ δὲ Ἀκινδυνιοί, λέγοντες μὴ ἔχειν τὸν Θεὸν ἔμφυτον ἐνέργειαν δεικτικὴν ἑαυτοῦ καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσαν τῆς οὐσίας αὐτοῦ, οὐκ ἐν ὑποστάσει λέγουσιν εἶναι τὸν Θεὸν καὶ ἀνυπόστατον τελῶς ποιοῦσι τὸν τρισυπόστατον Κύριον, τοσοῦτον ὑπερβάλλοντες κακοδοξία τὸν Λίβυν Σαβέλλιον, ὅσον
 10 πλέον εἰς κακίαν ἔχει τῆς δυσσεβείας ἢ ἀσεβεία.

138 Τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων²⁷⁵, οὐ μία ὡς ὁμοία ἢ ἐνέργεια, καθάπερ ἐφ' ἡμῶν, ἀλλὰ μία ὄντως καὶ τῷ ἀριθμῷ· ὅπερ οἱ τὰ τοῦ Ἀκινδύνου φρονοῦντες λέγειν οὐ δύνανται, ἐπεὶ μὴ κοινὴν εἶναι τῶν τριῶν ἀκτιστον ἐνέργειάν φασιν, ἀλλὰ καὶ ἀλλή-
 15 λων τὰς ὑποστάσεις ἐνεργείας εἶναι λέγουσιν, ὡς μὴ κοινῆς οὐσης κατ' αὐτοὺς θείας ἐνεργείας. Ὡστε οὐδ' οὕτως ἔχουσι λέγειν μίαν τῶν τριῶν ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε ἄλλην οὕτως ἀναιροῦντες, ἀνυπόστατον κἀντεῦθεν ποιοῦσι τὸν τρισυπόστατον Θεόν.

139 Οἱ τὴν Ἀκινδύνου πλάνην κατὰ ψυχὴν νενοσηκότες, κτιστὴν λέγοντες τὴν διαφέρουσαν τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας ἐνέργειαν, κτιστῶς ἔχειν καὶ τὸ δημιουργεῖν τὸν Θεὸν δοξάζουσι, ταυτὸ δ' εἰπεῖν τὴν δημιουργικὴν δύναμιν αὐτοῦ. Οὐ γάρ ἐστιν ἐνεργεῖν καὶ δημιουργεῖν χωρὶς ἐνεργείας, ὥσπερ οὐδὲ ὑπάρχειν χωρὶς
 25 ὑπάρξεως. Ὡς οὖν οὐκ ἐνὶ τὸν λέγοντα τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπαρξιν κτιστὴν ἀκτίστως ἔχειν αὐτὸν τὸ εἶναι οἶεσθαι, οὕτως οὐκ ἐστι

275. Εἶναι ἡ ἐπίσημη διδασκαλία τῆς ὀρθοδοξίας, ὅπως τὴ διετύπωσε ὁ

μετασκευάζει σύμφωνα με τὴ θέλησί του, ὅπως γνωρίζει ὁ ἴδιος), δείχνεται ὅτι ὑπάρχει σὲ ὑπόστασι, καὶ ὄχι μόνον ὅτι εἶναι οὐσία ἀνυπόστατη. Ἐπειδὴ ὅμως ὅλες αὐτὲς οἱ ἐνέργειες δὲν ἀπαντῶνται στὸ ἓνα ἀλλὰ στὰ τρία πρόσωπα, ὁ Θεὸς ἀναγνωρίζεται ἀπὸ μᾶς ὅτι εἶναι μία οὐσία σὲ τρεῖς ὑποστάσεις²⁷⁵. Οἱ δὲ Ἄκινδυνιοί, λέγοντας ὅτι δὲν ἔχει ὁ Θεὸς ἔμφυτη ἐνέργεια δεικτική τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ διαφορετική ἀπὸ τὴν οὐσία του, δὲν δέχονται ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει σὲ ὑπόστασι καὶ καθιστοῦν τελείως ἀνυπόστατο τὸν τρισυπόστατο Κύριο, ὑπερβάλλοντας τὸν Λίβυο Σαβέλλιο στὴν κακοδοξία τόσο πολὺ, ὅσο ξεπερνᾷ σὲ κακία ἢ ἀσέβεια τὴ δυσσέβεια.

138 Τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων ἡ ἐνέργεια δὲν εἶναι μία σάν ὁμοια, ὅπως συμβαίνει μ' ἐμᾶς, ἀλλὰ εἶναι πραγματικά μία καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ, πράγμα ποὺ δὲν μποροῦν νὰ λέγουν οἱ ὁμόφρονες τοῦ Ἄκινδύνου, διότι ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν ὑπάρχει κοινή ἄκτιστη ἐνέργεια τῶν τριῶν, ἀλλὰ καὶ τὶς ὑποστάσεις θεωροῦν ἐνέργειες ἀλλήλων, μετὴν τὴν ἰδέα ὅτι δὲν ὑπάρχει κατ' αὐτοὺς κοινή θεία ἐνέργεια. Ὡστε οὔτε ἔτσι μποροῦν νὰ λέγουν μία ἐνέργεια τῶν τριῶν, ἀλλὰ ἀναιρῶντας ἔτσι κάθε φορὰ ἄλλην, καθιστοῦν τὸν τρισυπόστατο Θεὸ καὶ μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπο ἀνυπόστατο.

139 Ὅσοι εἶναι ψυχικὰ ἀσθενεῖς ἀπὸ τὴν πλάνη τοῦ Ἄκινδύνου, λέγοντας κτιστὴ τὴν ἐνέργεια ποὺ διαφέρει ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, πιστεύουν ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει καὶ τὴ δημιουργική ἰδιότητα κτιστῶς, δηλαδή τὴ δημιουργική δύναμί του. Διότι δὲν ὑπάρχει ἐνεργεῖν καὶ δημιουργεῖν χωρὶς ἐνέργεια, ὅπως οὔτε ὑπάρχειν χωρὶς ὑπαρξί. Ὅπως λοιπὸν ἐκεῖνος ποὺ θεωρεῖ κτιστὴ τὴν ὑπαρξί τοῦ Θεοῦ δὲν μπορεῖ νὰ νομίζῃ ὅτι αὐτὸς ἔχει ἀκτίστως τὸ εἶναι, ἔτσι δὲν μπορεῖ ὅποιος λέγει κτιστὴ τὴν ἐνέρ-

²⁷⁵ Ἰωάννης Δαμασκηνός, Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως 8, «μία οὐσία ... ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσει», βάσει τῶν ἀπόψεων τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων.

τὸν λέγοντα τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν κτιστὴν τὸ ἐνεργεῖν τε καὶ δημιουργεῖν αὐτὸν ἀκτίστως ἔχειν οἶεσθαι.

140 Κτίσματα τοῦ Θεοῦ καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται παρὰ τῶν εὐσεβῶς φρονούντων, οὐχ ἢ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια κατὰ τοὺς Ἀκινδύνου λήρους, ἀπαγε τῆς ἀσεβείας, ἀλλὰ τὰ τῆς θείας ἐνεργείας ἀποτελέσματα ἐστὶ τὰ κτίσματα. Εἰ γὰρ τὰ κτίσματα ἢ ἐνέργεια, ἢ ἀκτιστα ταῦτά ἐστίν, ὡς τῆς παρανοίας, ὡς καὶ πρὶν κτισθῆναι ὄντα, ἢ πρὸ τῶν κτισμάτων, ὡς τῆς δυσσεβείας, οὐκ εἶχεν ὁ Θεὸς ἐνέργειαν· ἀλλὰ μὴν ἐξ αἰδίου ἐνεργῆς ἐστὶ καὶ παντοδύναμος. Οὐκ οὖν ἢ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, ἀλλὰ τὰ ἐνεργηθέντα καὶ ἀποτελεσθέντα, ὅπως ἂν καὶ ὀνομάζοιντο, ἐστὶ τὰ κτίσματα. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια ἀκτιστός ἐστὶ καὶ συναΐδιος Θεῶ, κατὰ τοὺς θεολόγους.

141 Οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας ἢ ἐνέργεια, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐνεργείας ἢ οὐσία γινώριζεται ὅτι ἐστὶ, ἀλλ' οὐ τί ἐστὶ. Διὸ καὶ ὁ Θεός, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τῆς προνοίας αὐτοῦ γινώσκεται, κατὰ τοὺς θεολόγους, ὅτι ἐστὶ. Διαφέρει δὴ καὶ κατὰ τοῦτο τῆς οὐσίας ἢ ἐνέργεια, ὅτι τὸ μὲν γνωρίζον ἐστὶν ἢ ἐνέργεια, τὸ δὲ δι' αὐτῆς γνωριζόμενον ὅτι ἐστὶν, ἢ οὐσία ἐστίν. Οἱ δὲ τῆς Ἀκινδύνου 20 δυσσεβείας συνήγοροι, σπεύδοντες πείθειν μηδὲν διαφέρειν τῆς θείας οὐσίας τὴν θείαν ἐνέργειαν, τοῦτο σπεύδουσιν ἡμᾶς καταπειῖσαι τὸ γνωριστικὸν ἀναιροῦντες, μὴ γινώσκουν ὅτι ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς μηδ' ἐκεῖνοι πάντως γινώσκοντες. Ὁ δὲ μὴ τοῦτο γινώσκων ἀθεώτατός τε καὶ ἀφρονέστατος πάντων ἂν εἴη.

142 Ὅταν δὲ λέγωσιν οὗτοι, ὡς ἔχει μὲν ὁ Θεὸς ἐνέργειαν, ἀλλὰ τῆς οὐσίας μηδαμῶς κατὰ μηδὲν διαφέρουσαν, συσκιάζειν πειρῶνται καὶ οὕτω τὴν οἰκείαν δυσσέβειαν καὶ σοφιστικῶς τοὺς ἀκούοντας παρακρούεσθαι καὶ ἀπατᾶν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ

γεια τοῦ Θεοῦ νὰ νομίζη ὅτι αὐτὸς ἔχει ἀκτίστως τὸ ἐνεργεῖν καὶ δημιουργεῖν.

140 Κτίσματα τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ λέγονται ἀπὸ τοὺς εὐσεβόφρονες ὄχι ἢ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μὲ τις φλυαρίες τοῦ Ἀκινδύνου, μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀσέβεια αὐτή, ἀλλὰ τὰ κτίσματα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς θείας ἐνεργείας. Διότι, ἂν τὰ κτίσματα εἶναι ἢ ἐνέργεια, ἢ αὐτὰ εἶναι ἄκτιστα, τί παράνοια κί' αὐτό, ὥστε νὰ ὑπάρχουν καὶ πρὶν κτισθοῦν, ἢ πρὶν ἀπὸ τὰ κτίσματα, τί δυσσέβεια κί' αὐτό, ὃ Θεὸς δὲν εἶχε ἐνέργεια. Ἄλλ' ὅμως εἶναι αἰώνια ἐνεργῆς καὶ παντοδύναμος· δὲν εἶναι λοιπὸν ἢ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ ἐνεργηθέντα καὶ ἀποτελεσθέντα, ὅπως κί' ἂν ὀνομάζωνται, τὰ κτίσματα, ἐνῶ ἢ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μὲ τοὺς θεολόγους, εἶναι ἄκτιστη καὶ συναιώνια μὲ τὸν Θεό.

141 Δὲν γνωρίζεται ἢ ἐνέργεια ἀπὸ τὴν οὐσία, ἀλλὰ ἢ οὐσία γνωρίζεται ἀπὸ τὴν ἐνέργεια ὅτι ὑπάρχει, ἀλλὰ ὄχι τί εἶναι. Γι' αὐτὸ καὶ ὃ Θεός, σύμφωνα μὲ τοὺς Θεολόγους, δὲν γνωρίζεται ἀπὸ τὴν οὐσία, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πρόνοιάν του ὅτι ὑπάρχει. Διαφέρει λοιπὸν καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ ἢ ἐνέργεια ἀπὸ τὴν οὐσία, ὅτι τὸ μὲν γνωρίζον εἶναι ἢ ἐνέργεια, ἐνῶ τὸ γνωριζόμενον δι' αὐτῆς ὅτι ὑπάρχει, εἶναι ἢ οὐσία. Οἱ συνήγοροι ὅμως τῆς δυσσέβειας τοῦ Ἀκινδύνου, σπεύδοντας νὰ πείσουν ὅτι ἢ θεία ἐνέργεια δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας, αὐτὸ εἶναι πού προσπαθοῦν νὰ μᾶς πείσουν ἀναιρώντας τὸ γνωριστικό, νὰ μὴ γνωρίζωμε ὅτι ὑπάρχει ὃ Θεός, ὅπως οὔτε ἐκεῖνοι ὅπωςδὴποτε γνωρίζουν. Ἐκεῖνος ὅμως πού δὲν γνωρίζει αὐτὸ εἶναι ὃ πῶς ἄθεος καὶ ἄφρων ἀπὸ ὅλους.

142 Ὅταν αὐτοὶ ἐδῶ λέγουν ὅτι ἔχει βέβαια ὃ Θεὸς ἐνέργεια, ἀλλ' αὐτὴ δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν οὐσία σὲ τίποτε, προσπαθοῦν καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ συσκοιάσουν τὴν δυσσέβειάν τους καὶ νὰ παραπλανήσουν καὶ ἐξαπατήσουν τοὺς ἀκροατάς τους μὲ

Λίβυς ἐκεῖνος Σαβέλλιος ἔλεγε καὶ Υἱὸν ἔχειν τὸν Πατέρα καὶ
 Θεὸν, μηδὲν αὐτοῦ διαφέροντα. Ὡς οὖν ἐκεῖνος ἠλέγχετο Πατέ-
 ρα λέγων Υἱοῦ χωρὶς, τὴν καθ' ὑπόστασιν αὐτῶν διαφορὰν ἀρ-
 νούμενος, οὕτως οὗτοι νῦν, κατ' οὐδὲν διαφέρειν λέγοντες τῆς
 5 θείας οὐσίας τὴν θείαν ἐνέργειαν, οὐκ ἔχειν ὄλως τὸν Θεὸν ἐνέρ-
 γειαν ἀπελέγχονται φρονοῦντες. Εἰ γὰρ μηδὲν ταῦτα διενήνοχεν,
 οὐδὲ τὸ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν ἔχει ὁ Θεός· οὐ γάρ ἐστιν ἐνεργεῖν
 χωρὶς ἐνεργείας, κατὰ τοὺς θεολόγους, ὡσπερ, κατ' αὐτοὺς αὐ-
 θις οὐδὲ ὑπάρχειν χωρὶς ὑπάρξεως. Ὅτι δὲ ἡ θεία ἐνέργεια τῆς
 10 θείας οὐσίας διαφέρει, δῆλον ἂν εἴη κἀντεῦθεν τοῖς εὖ φρονοῦ-
 σιν· ἡ γὰρ ἐνέργεια ἕτερον ἐνεργεῖ, ὅπερ ὁ ἐνεργῶν οὐκ ἔστιν.
 Ἐνεργεῖ γὰρ καὶ ποιεῖ ὁ Θεὸς τὰ κτίσματα, αὐτὸς δὲ ἄκτιστός
 ἐστι. Καὶ τὸ πρὸς τι δὲ πρὸς ἕτερον αἰεὶ λέγεται· υἱὸς γὰρ λέγεται
 πρὸς τὸν πατέρα, πατὴρ δὲ τοῦ πατρὸς ἐστιν υἱὸς οὐδέποτε. Ὡς
 15 οὖν τὸ πρὸς τι τῶν ἀδυνάτων μηδὲν διαφέρειν τῆς οὐσίας, μηδὲ
 ἐνθεωρεῖσθαι τῇ οὐσίᾳ, ἀλλ' οὐσίαν εἶναι, οὕτως οὐδὲ τὴν ἐνέρ-
 γειαν ὄλως ἐστὶ δυνατόν μὴ διαφέρειν τῆς οὐσίας, ἀλλ' οὐσίαν
 εἶναι, κἀν Ἀκίνδυνος ἀπαρέσκηται.

143 Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς συλλογιστικοῖς αὐτοῦ κεφα-
 20 λαίοις, περὶ Θεοῦ τὸν λόγον ποιούμενος, φησὶν, ὡς «ἡ ἐνέργεια
 οὔτε ὁ ἐνεργῶν ἐστὶν οὔτε τὸ ἐνεργηθέν· οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας
 ἀδιάφορός ἐστιν ἡ ἐνέργεια»²⁷⁶. Ὁ δὲ θεῖος Κύριλλος, περὶ Θεοῦ
 καὶ αὐτὸς τὸν λόγον ποιούμενος, «τὸ μὲν ποιεῖν ἐνεργείας ἐστὶ»,
 θεολογεῖ. «φύσεως δὲ τὸ γεννᾶν· φύσις δὲ καὶ ἐνέργεια οὐ ταυ-
 25 τόν»²⁷⁷. Δαμασκηνὸς δὲ ὁ θεοφόρος, «ἔργον μὲν θείας φύσεως ἡ

276. Ἀνατρεπτικὸς πρὸς Εὐνόμιον 4, PG 29,689C.

σοφιστεῖες. Διότι αὐτὸ ἔλεγε κι' ἐκεῖνος ὁ Λίβυς Σαβέλλιος, ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ Θεὸς ἔχει Υἱὸν πού δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ αὐτόν. Ὅπως λοιπὸν ἐκεῖνος ἐλεγχόταν, ἐπειδὴ ἔδεχόταν Πατέρα χωρὶς Υἱόν, ἀρνούμενος τὴν ὑποστατικὴ διαφορὰ ἀνάμεσά τους, ἔτσι αὐτοὶ τώρα, λέγοντας ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια δὲν διαφέρει σὲ τίποτε ἀπὸ τὴ θεία οὐσία, ἀποδεικνύονται ὅτι φρονοῦν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔχει καθόλου ἐνέργεια. Διότι, ἂν αὐτὰ δὲν διαφέρουν μεταξύ τους, ὁ Θεὸς δὲν ἔχει οὔτε τὸ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν, ἀφοῦ, σύμφωνα μὲ τοὺς θεολόγους, δὲν ὑπάρχει ἐνεργεῖν χωρὶς ἐνέργεια, ὅπως κατ' αὐτοὺς πάλι δὲν ὑφίσταται οὔτε ὑπάρχειν χωρὶς ὑπαρξί. Ὅτι βέβαια ἡ θεία ἐνέργεια διαφέρει ἀπὸ τὴ θεία οὐσία, γίνεται φανερὸ σ' ἐκείνους πού φρονοῦν σωστὰ καὶ ἀπὸ ἐδῶ· διότι ἡ ἐνέργεια ἐνεργεῖ ἄλλο πρᾶγμα, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι ὁ ἐνεργῶν. Ὁ Θεὸς δηλαδὴ ἐνεργεῖ καὶ ποιεῖ τὰ κτίσματα, αὐτὸς ὅμως εἶναι ἀκτιστος. Καὶ τὸ ἀναφορικὸ ἐπίσης πρὸς κάτι λέγεται πάντοτε σὲ σχέσι μὲ ἄλλο· Υἱὸς δηλαδὴ λέγεται σὲ σχέσι μὲ τὸν Πατέρα, ἐνῶ ὁ Πατὴρ δὲν εἶναι ποτὲ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς. Ὅπως λοιπὸν εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ διαφέρῃ ἀπὸ τὴν οὐσία τὸ σχετικὸ μὲ κάτι οὔτε νὰ ὑπάρχῃ μέσα στὴν οὐσία, ἀλλὰ νὰ εἶναι οὐσία, ἔτσι δὲν εἶναι καθόλου δυνατὸ νὰ μὴ διαφέρῃ καὶ ἡ ἐνέργεια ἀπὸ τὴν οὐσία, ἀλλὰ νὰ εἶναι οὐσία, ἔστω κι' ἂν ὁ Ἀκίνδυνος δὲν ἀρέσκειται.

- 143 Ὁ μέγας Βασίλειος ὁμλώντας γιὰ τὸν Θεὸν στὰ συλλογιστικά του κεφάλαια, λέγει ὅτι ἡ ἐνέργεια δὲν εἶναι οὔτε ὁ ἐνεργῶν οὔτε τὸ ἐνεργηθέν. Ὁ ἀρα δὲν εἶναι ἀδιάφορη ἀπὸ τὴν οὐσία ἡ ἐνέργεια²⁷⁶. Ὁ δὲ θεῖος Κύριλλος, κι' αὐτὸς ὁμλώντας γιὰ τὸν Θεό, θεολογεῖ ὅτι «τὸ ποιεῖν εἶναι γνῶρισμα ἐνέργειας, ἐνῶ τῆς φύσεως γνῶρισμα εἶναι τὸ γεννᾶν φύσις ὅμως καὶ ἐνέργεια δὲν εἶναι τὸ ἴδιο»²⁷⁷. Ὁ θεοφόρος πάλι Δαμασκηνὸς λέγει, «ἔργο τῆς θείας φύσεως εἶναι ἡ γέννησις, ἐνῶ ἔργο τῆς θείας θελήσεως

γέννησις, ἔργον δὲ θείας θελήσεως ἢ κτίσις»²⁷⁸. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ σαφῶς πάλιν ὁ αὐτός, «ἄλλο», φησὶν, «ἔστιν ἐνέργεια καὶ ἄλλο ἐνεργητικόν· ἐνέργεια μὲν γὰρ ἔστιν ἢ οὐσιώδης τῆς φύσεως κινήσις, ἐνεργητικὸν δὲ ἢ φύσις, ἐξ ἧς ἢ ἐνέργεια πρόεισι»²⁷⁹.
 5 Πολλαχῶς ἄρα τῆς θείας οὐσίας ἢ ἐνέργεια διαφέρει κατὰ τοὺς θεοειδεῖς πατέρας.

144 Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ παντάπασιν ἔστιν ἀνώνυμος, ἐπεὶ καὶ πάντη ἔστιν ἀπερινόητος. Ὀνομάζεται οὖν ἐκ πασῶν τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν, μηδενὸς ἐκεῖ τῶν ὀνομάτων πρὸς ἕτερον κατὰ
 10 τὴν σημασίαν διαφέροντος. Ἐξ ἐκάστου γὰρ καὶ πάντων οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὸ κρύφιον ἐκεῖνο, μηδαμῶς γινωσκόμενον ὃ τι ποτέ ἔστι, καλεῖται. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐνεργειῶν, ἕκαστον τῶν ὀνομάτων διάφορον ἔχει σημασίαν. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι διενηνόχασιν ἀλλήλων τὸ κτίζειν, τὸ δεσπόζειν, τὸ κρίνειν, τὸ προνοεῖσθαι, τὸ
 15 διὰ τῆς οἰκείας χάριτος τὸν Θεὸν ἡμᾶς υἰοθετεῖν; Οἱ οὖν τὰς φυσικὰς θείας ταύτας ἐνεργείας, ὡς ἀλλήλων τε καὶ τῆς θείας φύσεως διαφερούσας, λέγοντες κτιστάς, τί ἄλλο ἢ τὸν Θεὸν εἰς κτίσμα κατασπῶσι; Τὰ γὰρ κτιζόμενα, τὰ δεσποζόμενα, τὰ κρινόμενα, καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ τοιαῦτα, ἔστι τὰ κτίσματα, ἀλλ' οὐχ
 20 ὁ κτίστης καὶ δεσπότης καὶ κριτής· οὐδ' αὐτὸ τὸ κρίνειν καὶ δεσπόζειν καὶ δημιουργεῖν, ἀπερ φυσικῶς ἐνθεωρεῖται τούτῳ.

145 Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ἀνώνυμός ἐστι παντάπασιν ὡς ὑπερώνυμος κατὰ τοὺς θεολόγους, οὕτω καὶ ἀμέθεκτος ὡς ὑπὲρ μέθεξιν ὑπάρχει κατ' αὐτούς. Οἱ οὖν ἀπειθοῦντες οὗτοι νῦν
 25 τῇ διὰ τῶν ἀγίων ἡμῶν πατέρων τοῦ πνεύματος διδασκαλίᾳ καὶ λοιδοροῦντες ἡμᾶς τοὺς αὐτοῖς ὁμολογοῦντας, πολλοὺς γίνεσθαι φασὶ θεοὺς ἢ σύνθετον τὸν ἕνα, εἶπερ ἢ θεία ἐνέργεια τῆς θείας οὐσίας διαφέρει καὶ εἰ ὄλως ἐνθεωρεῖται τι τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ·

278. Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως 8, PG 94, 813AB.

εἶναι ἢ κτίσις»²⁸⁸, καὶ ἄλλου λέγει ὁ ἴδιος μὲ σαφήνεια· «ἄλλο εἶναι ἐνέργεια καὶ ἄλλο ἐνεργητικό· διότι ἐνέργεια εἶναι ἢ οὐσιώδης κίνησις τῆς φύσεως, ἐνῶ ἐνεργητικό ἢ φύσις, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἢ ἐνέργεια»²⁷⁹. Ἐπομένως, σύμφωνα μὲ τοὺς θεοειδεῖς πατέρες, ἡ ἐνέργεια διαφέρει ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας μὲ πολλοὺς τρόπους.

144 Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀνώνυμη, ἐπειδὴ εἶναι καὶ ἐντελῶς ἀπερινόητη. Ὀνομάζεται λοιπὸν ἀπὸ ὅλες τὶς οἰκειῆς ἐνεργεῖες, χωρὶς νὰ διαφέρει ἐκεῖ κανένα ὄνομα ἀπὸ τὸ ἄλλο ὡς πρὸς τὴν σημασίαν. Διότι ἀπὸ τὸ καθένα καὶ ἀπὸ ὅλα δὲν καλεῖται τίποτε ἄλλο, παρὰ ἐκεῖνο τὸ ἀπόκρυφο, ποὺ δὲν γνωρίζεται καθόλου, τί τέλος πάντων εἶναι. Στὴν περίπτωσι ὅμως τῶν ἐνεργειῶν καθὲς ὄνομα ἔχει διαφορετικὴν σημασίαν. Διότι ποιὸς δὲν γνωρίζει ὅτι διαφέρουν μεταξύ τους τὸ κτίζειν, τὸ δεσπότην, τὸ κρίνειν, τὸ προνοεῖσθαι, τὸ νὰ μᾶς υἱοθετῇ ὁ Θεὸς διὰ τῆς χάριτός του; Ὅσοι λοιπὸν λέγουν κτιστὲς αὐτὲς τὶς φυσικὰς θεῖας ἐνεργεῖες, ἐπειδὴ διαφέρουν μεταξύ τους καὶ ἀπὸ τῆς θείας φύσεως, τί ἄλλο κάμουν παρὰ ὑποβιάζουσι τὸν Θεὸν σὲ κτίσμα; Διότι τὰ κτιζόμενα, τὰ δεσποζόμενα, τὰ κρινόμενα καὶ γενικὰ ὅλα τὰ πράγματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι τὰ κτίσματα, ἀλλ' ὄχι ὁ κτίστης καὶ δεσπότης καὶ κριτής· οὔτε κἂν αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ κρίνειν καὶ δεσπότην καὶ δημιουργεῖν, ποὺ φυσικῶς παρατηροῦνται μέσα σ' αὐτόν.

145 Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὅπως εἶναι, κατὰ τοὺς θεολόγους, ἐντελῶς ἀνώνυμη, σὰν ὑπερώνυμη ποὺ εἶναι, ἔτσι εἶναι, κατ' αὐτούς, καὶ ἀμέθεκτη σὰν ὑπὲρ μέθεξι. Αὐτοὶ λοιπὸν, ποὺ ἀπιστοῦν τώρα στὴν διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν πατέρων καὶ κατηγοροῦν ἡμᾶς ποὺ συμφωνοῦμε μὲ αὐτούς, λέγουσιν ὅτι γίνονται πολλοὶ θεοὶ ἢ εἶναι σύνθετος ὁ ἕνας, ἂν ἢ θεία ἐνέργεια διαφέρει ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας καὶ ἂν θεωρῆται γενικὰ κάτι μέσα

279. Ἐκδοσις ἀκριβοῦς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως 59, PG 94, 948A.

ἀγνοοῦσι γάρ, ὡς οὐχὶ τὸ ἐνεργεῖν καὶ ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ τὸ πάσχειν καὶ τὸ πάθος ποιεῖ τὴν σύνθεσιν. Ὁ δὲ Θεὸς ἐνεργεῖ, μηδὲν αὐτὸς πάσχων μηδὲ ἀλλοιούμενος· οὐκ ἄρα σύνθετος ἔσται διὰ τὴν ἐνέργειαν. Καὶ τὸ πρὸς τι δὲ ὁ Θεὸς καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ἔχει, ὡς ἀρχὴ καὶ δεσπότης ὦν αὐτῆς, ἀλλ' οὐ συναριθμεῖται τοῖς γεγονόσι παρὰ τοῦτο. Πολλοὶ δὲ πάλιν πῶς ἔσονται θεοὶ διὰ τὸ ἔχειν τὸν Θεὸν ἐνέργειαν, εἴπερ ἐνός ἐστι Θεοῦ, μᾶλλον δὲ ὁ αὐτὸς Θεὸς ἐστίν, ἡ θεία οὐσία καὶ ἡ θεία ἐνέργεια; Σαφῆς οὖν ὄντως τοῦτο λῆρος τῆς αὐτῶν φρενοβλαβείας.

146 Εἰπὼν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς οἰκείους μαθητάς, ὅτι «εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων, οἳ οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει»²⁸⁰, μεθ' ἡμέρας ἕξ, παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην καὶ τὸ Θαβώριον ὄρος ἀνελθὼν, «ἔλαμψεν ὡς ὁ ἥλιος καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς»²⁸¹. Οὐ γὰρ ἠδύναντο πλέον ἐκεῖνοι βλέπειν, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς τὴν λάμψιν ταύτην οὐκ ἰσχύοντες ἀτενίζειν, πρηνεῖς εἰς γῆν κατέπεσον²⁸². Ὅμως εἶδον, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Σωτῆρος, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὸ θεϊκὸν ἐκεῖνο καὶ ἀπόρρητον φῶς, ὃ Γρηγόριος μὲν καὶ Βασίλειος οἱ μεγάλοι θεότητα προσαγορεύουσι, «φῶς» λέγοντες «ἡ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῖς μαθηταῖς»²⁸³ καὶ «κάλλος» τοῦ ὄντως δυνατοῦ «ἡ νοητὴ αὐτοῦ καὶ θεωρητὴ θεότης»²⁸⁴. Ὁ γὰρ μέγας Βασίλειος καὶ κάλλος εἶναι τοῦ Θεοῦ φησὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο, μόνοις τοῖς ἀγίοις θεωρητὸν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ 25 θείου Πνεύματος. Διὸ καὶ φησὶ πάλιν· «εἶδον δὲ αὐτοῦ τὸ κάλλος Πέτρος καὶ οἱ υἱοὶ τῆς βροντῆς ἐν τῷ ὄρει, ὑπερλάμπον τὴν τοῦ ἡλίου λαμπρότητα καὶ τὰ προοίμια τῆς αὐτοῦ παρουσίας ὀφθαλ-

280. Ματθ. 17,1ε. Μάρκ. 9,1ε.

281. Ματθ. 17,2. 282. Ματθ. 17,6.

στή θεία οὐσία. Διότι ἀγνοοῦν ὅτι, ὄχι τὸ ἐνεργεῖν καὶ ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ τὸ πάσχειν καὶ τὸ πάθος κάμνουν τὴ σύνθεσι. Ὁ Θεὸς ὅμως ἐνεργεῖ, χωρὶς αὐτὸς νὰ πάσχη οὔτε νὰ ἀλλοιώνεται· δὲν θὰ εἶναι λοιπὸν σύνθετος ἐξ αἰτίας τῆς ἐνέργειας. Ὁ Θεὸς ἔχει τὴ σχέση καὶ πρὸς τὴν κτίσι, σὰν ἀρχὴ καὶ δεσπότης τῆς, ἀλλὰ δὲν συναριθμεῖται ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ πράγματος μὲ τὰ δημιουργήματα. Πάλι ὅμως, πῶς θὰ εἶναι πολλοὶ θεοὶ ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει ἐνέργεια, ἂν ἡ θεία οὐσία καὶ ἡ θεία ἐνέργεια εἶναι ἐνὸς Θεοῦ, ἢ καλύτερα ὁ ἴδιος εἶναι Θεός; Εἶναι λοιπὸν αὐτὸ πράγματι σαφῆς φλυαρία τῆς φρενοβλάβειάς των.

146 Ἐφοῦ εἶπε ὁ Κύριος πρὸς τοὺς μαθητὰς του ὅτι «μερικοὶ ἀπὸ αὐτοῦς ποὺ εὐρίσκονται ἐδῶ δὲν πρόκειται νὰ γευθοῦν θάνατο, μέχρι ποῦ νὰ ἰδοῦν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ νὰ ἔχη ἔλθει δυναμικά»²⁸⁰, ἔπειτα ἀπὸ ἕξι ἡμέρες παρέλαβε τὸν Πέτρο καὶ τὸν Ἰάκωβο καὶ τὸν Ἰωάννη καὶ ἀνέβηκε στὸ Θαβώριο ὄρος. Ἐκεῖ ἔλαμψε ὡς ὁ ἥλιος καὶ τὰ ἱμάτιά του ἔγιναν λευκὰ σὰν τὸ φῶς²⁸¹. Διότι δὲν μποροῦσαν πλέον νὰ βλέπουν ἐκεῖνοι, ἢ μᾶλλον ἐπειδὴ δὲν μποροῦσαν ν' ἀτενίζουν οὔτε πρὸς τὴ λάμψι αὐτῆ, ἔπεναν κατὰ γῆς πρηνεῖς²⁸². Ὅμως, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπαγγελία τοῦ Σωτῆρος, εἶδαν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τὸ θεϊκὸ ἐκεῖνο καὶ ἀπόρητο φῶς, τὸ ὁποῖο ὁ Γρηγόριος καὶ Βασίλειος, οἱ μεγάλοι, ἀποκαλοῦν θεότητα, λέγοντας, «φῶς εἶναι ἡ θεότης ποῦ παραδείχθηκε στοὺς μαθητὰς ἐπάνω στὸ Ὅρος»²⁸³, καὶ «κάλλος» τοῦ πράγματι δυνατοῦ «εἶναι ἡ νοητὴ καὶ θεωρητὴ θεότης του»²⁸⁴. Διότι ὁ μέγας Βασίλειος λέγει ὅτι εἶναι καὶ κάλλος τοῦ Θεοῦ τὸ φῶς ἐκεῖνο, θεωρητὸ ἀπὸ μόνους τοὺς ἀγίους μὲ τὴ δύναμι τοῦ θείου Πνεύματος. Γι' αὐτὸ λέγει πάλι· «εἶδαν τὸ κάλλος του ὁ Πέτρος καὶ οἱ υἱοὶ τῆς βροντῆς ἐπάνω στὸ Ὅρος νὰ ὑπερβάλλη τὴ λαμπρότητα τοῦ ἡλίου, καὶ καταξιώθηκαν νὰ λάβουν μὲ τὰ

283. Λόγος 40, 6, PG 36, 365A.

284. Μεγ. Βασιλείου, Ὁμιλία εἰς 44 Ψαλμὸν 5, PG 29, 400C. Πρὸς καὶ Ὁμιλία εἰς Ψαλμὸν 5, PG 29, 317A.

μοῖς λαβεῖν κατηξιώθησαν»²⁸⁵. Ὁ δὲ Δαμασκηνὸς θεολόγος μετὰ τοῦ χρυσοῦ τὴν γλῶτταν Ἰωάννου φυσικὴν ἀκτῖνα τῆς θεότητος τὸ φῶς ἐκεῖνο προσηγόρευσαν· ὁ μὲν γράφων, «ἀνάρχως ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθεὶς, τὴν φυσικὴν ἀκτῖνα ἀναρχον κέκμηται τῆς θεότητος, καὶ ἡ τῆς θεότητος δόξα καὶ δόξα τοῦ σώματος γίνεται»²⁸⁶, ὁ δὲ χρυσορρήμων, «λαμπρότερος», φησὶν, «ἐαυτοῦ ἐφαίνετο ὁ Κύριος ἐπὶ τοῦ ὄρους, τῆς θεότητος παραδειξάσης τὰς ἀκτῖνας αὐτῆς»²⁸⁷.

147 Τοῦτο τὸ θεῖκόν καὶ ἀπόρρητον φῶς, τὴν τοῦ Θεοῦ θεότητα καὶ βασιλείαν, τὸ κάλος καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως, τὴν ἐν τῷ ἀκαταλήκτῳ αἰῶνι τῶν ἀγίων δρασιν καὶ ἀπόλαυσιν, τὴν φυσικὴν ἀκτῖνα καὶ δόξαν τῆς θεότητος, φάσμα καὶ κτίσμα οἱ Ἀκινδυνιανοὶ λέγουσι καὶ τοὺς μὴ ἀνεχομένους κατ' αὐτοὺς εἰς τὸ θεῖον φῶς τοῦτο βλασφημεῖν, ἀλλ' ἄκτιστον εἶναι φρονοῦντας τὸν Θεὸν καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατ' ἐνέργειαν, διθειτάς εἶναι συκοφαντοῦντες περιαγγέλλουσιν. Ἀλλ' αἰσχυνέσθωσαν. Ἀκτίστου γὰρ καὶ τοῦ θείου φωτὸς ὄντος, εἷς ἡμῖν Θεός ἐστιν ἐν μιᾷ θεότητι, ὡς ἐνὸς Θεοῦ, καθάπερ ἀνωτέρω πολλαχῶς δέδεικται, καὶ τῆς ἀκτίστου οὐσίας οὔσης καὶ τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας, δηλαδὴ τῆς θείας χάριτος καὶ ἐλλάμψεως ταύτης.

148 Φάσμα τοιγαροῦν καὶ κτίσμα φρονεῖν ἐπὶ τῆς συνόδου²⁸⁸ τολμηρῶς εἰπόντες καὶ κατασκευάζειν πειραθέντες οἱ Ἀκινδυνιανοὶ τὸ λάμπαν ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν Θαβῶρ θεῖκόν ἐκεῖνο φῶς, καὶ διὰ πολλῶν ἐξελεγχθέντες καὶ μὴ μεταπεισθέντες, ἀφορισμῷ ἐγγράφῳ καὶ ἀναθέματι καθυπεβλήθησαν. Εἷς τε γὰρ τὴν διὰ σαρκὸς οἰκονομίαν βλασφημοῦσι τοῦ Θεοῦ καὶ κτιστὴν εἶναι φρενοβλαβῶς λέγουσι τὴν τοῦ Θεοῦ θεότητα καὶ εἰς κτί-

285. Ὁμιλία εἰς 44 Ψαλμὸν 5, PG 29, 400CD.

286. Λόγος εἰς Μεταμόρφωσιν 12, PG 6, 564B.

μάτια τους τὰ προοίμια τῆς παρουσίας του»²⁸⁵. Ὁ θεολόγος πάλι Δαμασκηνὸς μαζί με τὸν Χρυσὸ στὴ γλῶσσα Ἰωάννη, ὠνόμασαν τὸ φῶς ἐκεῖνο φυσικὴ ἀκτίνα τῆς θεότητος· ὁ πρῶτος γράφοντας, «ὁ Υἱός, ἀφοῦ ἐγεννήθηκε ἀπὸ τὸν Πατέρα, κατέχει ἀναρχῆ τὴ φυσικὴ ἀκτίνα τῆς θεότητος κι' ἡ δόξα τῆς θεότητος γίνεται καὶ δόξα τοῦ σώματος»²⁸⁶, καὶ ὁ Χρυσορρήμων λέγοντας ὅτι «λαμπρότερος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ἐφαίνονταν ὁ Κύριος ἐπάνω στὸ ὄρος, καθὼς ἡ θεότης παρέδειχνε τὶς ἀκτίνες τῆς»²⁸⁷.

147 Αὐτὸ τὸ θεϊκὸ καὶ ἀπόρητο φῶς, τὴ θεότητα καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τὸ κάλλος καὶ τὴ λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως, τὴν ὄρασι καὶ ἀπόλαυσι τῶν ἁγίων στὸν ἀτελεύτητο αἰῶνα, τὴ φυσικὴ ἀκτίνα καὶ δόξα τῆς θεότητος, οἱ Ἀκινδυνιανοὶ τὸ λέγουν φάσμα καὶ κτίσμα, κι' ἐκείνους ποὺ δὲν ἀνέχονται αὐτοὺς νὰ βλασφημοῦν τὸ θεῖο τοῦτο φῶς καὶ φρονοῦν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀκτιστος καὶ κατ' οὐσία καὶ κατ' ἐνέργεια, τοὺς διασύρουν σὲ ὅλον τὸν κόσμον ὡς διθεῖτες. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐντρέπωνται. Διότι ἀφοῦ καὶ τὸ θεῖο φῶς εἶναι ἀκτιστο, ἓνας Θεὸς ὑπάρχει γιὰ μᾶς σὲ μία θεότητα, διότι, ὅπως με πολλοὺς τρόπους ἀποδείχθηκε παραπάνω, καὶ ἡ ἀκτιστὴ οὐσία καὶ ἡ ἀκτιστὴ ἐνέργεια, δηλαδή αὐτὴ ἡ θεία χάρις καὶ ἔλλαμψις, εἶναι ἓνας Θεός.

148 Οἱ Ἀκινδυνιανοὶ λοιπόν, ἀφοῦ εἶπαν ἐνώπιον τῆς συνόδου²⁸⁸ πὼς φρονοῦν ὅτι εἶναι φάσμα καὶ κτίσμα τὸ θεϊκὸ ἐκεῖνο φῶς ποὺ ἔλαμψε ἀπὸ τὸν Σωτῆρα ἐπάνω στὸ Θαβώρ καὶ ἐπιχείρησαν νὰ τὸ ἀποδείξουν αὐτό, καὶ με πολλὰ ἐπιχειρήματα ἐλέγχθησαν καὶ δὲν μεταπείσθησαν, ὑποβλήθησαν σὲ ἔγγραφο ἀφορισμὸ καὶ ἀνάθεμα. Διότι βλασφημοῦν καὶ ὡς πρὸς τὴν κατὰ σάρκα ἐνανθρώπησι τοῦ Θεοῦ καὶ φρενοβλαβῶς λέγουν ὅτι ἡ

287. Βλ. Α' Πρὸς Θεόδωρον 11, PG 47, 292. Παράθεμα ποὺ χρησιμοποιεῖται σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἀπὸ τὸν Γρηγόριο,

288. Πιθανῶς ἐννοεῖται ἡ σύνοδος τοῦ 1341, στῆς ὁποίας τὸ ἀνάθεμα ὑψήχθησαν καὶ οἱ Ἀκινδυνιανοὶ διὰ τῆς συνόδου τοῦ 1347.

σμα, τό γε εἰς αὐτοὺς ἤκον, κατασπῶσιν αὐτὸν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ ἐστὶν ἡ θεότης τῶν τριῶν. Εἰ δὲ καὶ ἄκτιστον οὗτοι σέβειν λέγουσι θεότητα, δύο φανερώς λοιπὸν οὗτοι λέγουσιν εἶναι τοῦ Θεοῦ θεότητας, μίαν κτιστὴν καὶ ἄλλην ἄκτιστον. Οὕτω φιλονεικοῦσι πάντας τοὺς ἐκ παλαιοῦ κακοδόξους ὑπερβῆναι τῇ δυσσεβείᾳ.

149 Ἄλλοτε δὲ τὴν οἰκείαν κακοδοξίαν συσκιάζειν μηχανώμενοι, καὶ ἄκτιστον λέγουσι τὸ ἐν Θαβωρίῳ λάμψαν φῶς καὶ οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ, πολλαπλῶς κἀν τούτῳ βλασφημοῦντες. 10 Ἐπεὶ γὰρ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἐώραται τὸ φῶς ἐκεῖνο, ὁρατὴν λοιπὸν εἶναι κακῶς φρονοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἀκουέτωσαν τοῦ λέγοντος· «οὐδεὶς ἐστὶ ἐν ὑποστήματι²⁸⁹ καὶ οὐσία Θεοῦ καὶ Θεοῦ φύσιν ἢ εἶδεν ἢ ἐξηγόρευσεν»²⁹⁰. Καὶ μὴ μόνον οὐδεὶς ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀγγέλων· καὶ αὐτὰ γὰρ τὰ 15 ἐξαπτέρυγα Χερουβὶμ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐκεῖθεν ἐκπεμπομένης ἐλλάμψεως ταῖς πτέρυξι περικαλύπτει τὰς ὄψεις²⁹¹. Ἐπεὶ γοῦν οὐδέσιν οὐδέποτε ἢ ὑπερουσιότης ὤφθη τοῦ Θεοῦ, ὅταν ταύτην εἶναι οἱ Ἀκινδυνιανοὶ λέγωσι τὸ φῶς ἐκεῖνο, ἀθέατον εἶναι παντάπασιν τὸ φῶς τοῦτο μαρτυροῦσι, καὶ μηδὲ 20 τοὺς τῶν ἀποστόλων ἐκκρίτους τυχεῖν ἐπ' ὄρους τῆς τούτου θέας, μηδὲ τὸν Κύριον ἀληθῶς ταύτην ἐπαγγείλασθαι τούτοις, μηδ' ἀληθῶς λέγειν τὸν λέγοντα, «εἶδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ»²⁹², «σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ»²⁹³. «καὶ διαγρηγορήσαντες Πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ»⁴, ἕτερος δὲ 25 τὸν διαφερόντως ἠγαπημένον τῷ Χριστῷ Ἰωάννην φησὶν αὐτὴν τὴν τοῦ Λόγου θεότητα παραγυμνωθεῖσαν ἐπ' ὄρους ἰδεῖν²⁹⁵. Εἶδον οὖν καὶ ἀληθῶς εἶδον τὴν ἄκτιστον καὶ θείαν ἔλλαμψιν

289. Γερ. 23,18.

290. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 28, 19, PG 36, 52B. Βλ. ἐπίσης Κατὰ Γρηγοράν 3, 20· 4,12· 4,19, Συγγράμματα τ. Δ'.

θεότης τοῦ Θεοῦ εἶναι κτιστή καί, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτούς, κατεβάξουν τὸν ἴδιο τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα σὲ κτίσμα· διότι ἡ θεότης καὶ τῶν τριῶν εἶναι μία καὶ ἡ αὐτή. Ἐὰν ὅμως αὐτοὶ λέγουν ὅτι λατρεύουν καὶ ἄκτιστη θεότητα, προφανῶς δέχονται ὅτι ὑπάρχουν δύο θεότητες τοῦ Θεοῦ, μία κτιστή καὶ ἄλλη ἄκτιστη. Τόσο πολὺ ἀγωνίζονται νὰ ξεπεράσουν στὴ δυσσέβεια ὅλους τοὺς ἀπὸ παλαιὰ κακοδόξους.

- 149 Ἐπιπλέον, μηχανευόμενοι νὰ συσκιᾶσουν τὴν κακοδοξία τους, λέγουν καὶ ὅτι εἶναι ἄκτιστο τὸ φῶς ποὺ ἔλαμψε στὸ Θαβώριο καὶ οὐσία τοῦ Θεοῦ, βλασφημώντας καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο κατὰ πολλοὺς τρόπους. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὸ φῶς ἐκεῖνο ὠράθηκε ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους, φρονοῦν κακῶς ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ὄρατή. Ἄλλ' ἂς ἀκούσουν ἐκεῖνον ποὺ λέγει: «κανεὶς δὲν ἐστάθηκε μπροστὰ στὴν ὑπόστασι²⁹⁹ καὶ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ κανεὶς δὲν εἶδε οὔτε ἐξέφρασε τὴν φύσι τοῦ Θεοῦ»²⁹⁰. καὶ ὄχι μόνο κανένας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ οὔτε ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους διότι καὶ τὰ ἴδια τὰ ἐξαπτέρυγα Χερουβὶμ καλύπτουν τὰ πρόσωπά τους μπροστὰ στὴν ὑπερβολικὴ ἔλλαμψι ποὺ ἐκπέμπεται ἀπὸ ἐκεῖ²⁹¹. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ὑπερουσιότης τοῦ Θεοῦ δὲν ἐμφανίσθηκε σὲ κανένα ποτέ, ὅταν οἱ Ἀκινδυνιανοὶ λέγουν ὅτι τὸ φῶς ἐκεῖνο εἶναι αὐτή, μαρτυροῦν ὅτι τὸ φῶς τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀθέατο καὶ ὅτι οὔτε οἱ ἐπίλεκτοι Ἀπόστολοι ἐπέτυχαν τὴ θέα τοῦ ἐπάνω σιὸ ὄρος, οὔτε ὁ Κύριος τὴν ὑποσχέθηκε πραγματικὰ σ' αὐτούς, οὔτε ἀληθινὰ λέγει αὐτὸς ποὺ δηλώνει, «εἶδαμε τὴ δόξα του»²⁹², «ὅταν ἤμαστε μαζί του σιὸ ἅγιο ὄρος»²⁹³, «καὶ ὁ Πέτρος καὶ οἱ συνοδοὶ του παραμένοντας ἀγρυπνοὶ εἶδαν τὴ δόξα του»²⁹⁴, ἐνῶ ἄλλος λέγει ὅτι ὁ ἰδιαιτέρα ἀγαπημένος ἀπὸ τὸν Χριστὸ Ἰωάννης εἶδε τὴν ἴδια τὴ θεότητα τοῦ Λόγου γυμνωμένη ἐπάνω σιὸ ὄρος²⁹⁵. Εἶδαν λοιπὸν, καὶ ἀληθῶς εἶδαν,

291. *Ήα* 6,2292. *Ίω*. 1,14.293. *Β' Πέτρου* 1,18.294. *Λουκά* 9,32.

295. Συμῶν Μεταφραστοῦ, Ἑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην 1, PG 116,685D.

ἐκείνην, ἀοράτου τοῦ Θεοῦ διαμένοντος καθ' ὑπερούσιον κρυφίότητα, καὶ Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος καὶ οἱ τούτων ὁμόφρονες διαρραγῶσιν.

150 Ἦνίκα δέ τις ἔρηται τοὺς Ἀκινδυνιανούς, οὐσίαν εἶναι τὸ φῶς ἐκεῖνο τῆς θεότητος εἰπόντας, 'καὶ ὁρᾶται λοιπὸν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ;' ἀναγκαζόμενοι τὸν δόλον ἐκκαλύπτουσιν, οὐσίαν λέγοντες εἶναι τοῦτο φάναι, ἐπεὶ δι' αὐτοῦ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐώραται (διὰ γὰρ τῶν κτισμάτων ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὁρᾶται), πάλιν κτίσμα κατασκευάζοντες οἱ τάλανες εἶναι τὸ φῶς τῆς τοῦ Κυ-
 10 ρίου μεταμορφώσεως. Καθορᾶται δὲ διὰ τῶν κτισμάτων, οὐχ ἡ οὐσία, ἀλλ' ἡ δημιουργικὴ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια. Ὡστε δυσσεβῶς καὶ τοῦτο καὶ τῷ Εὐνομίῳ συμφωνοῦντες λέγουσιν, ὅτι διὰ τῶν κτισμάτων ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὁρᾶται· οὕτω πολύχουν αὐτοῖς ἐστὶ τὸ τῆς δυσσεβείας λήϊον. Φευκτέον οὖν αὐτοὺς καὶ τὴν αὐ-
 15 τῶν κοινωνίαν, ὡς ψυχοφθόρον καὶ πολυκέφαλον ὕδραν, ὡς πολυειδῆ τῆς εὐσεβείας λύμην.

τὴν ἄκτιστη καὶ θεία ἐκείνη ἔλλαμψι, ἐνῶ ὁ Θεὸς διαμένει ἀόρατος κατὰ τὴν ὑπερούσια κρυφίότητα, ἔστω καὶ ἂν σκάσουν ὁ Βαρλαάμ καὶ ᾿Ακίνδυνος καὶ οἱ ὁμόφρονές τους.

150 Ὅταν ἐρωτήσῃ κάποιος τοὺς ᾿Ακινδυνιανούς πὺ λέγουν ὅτι τὸ φῶς ἐκεῖνο τῆς θεότητος εἶναι οὐσία, «βλέπεται λοιπὸν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ;», ἀναγκαζόμενοι φανερώνουν τὸν δόλο, λέγοντας ὅτι αὐτὸ εἶναι οὐσία, ἐπειδὴ μέσω αὐτοῦ ἐφάνηκε ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ (διότι μέσω τῶν κτισμάτων βλέπεται ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ), δείχνοντας πάλι οἱ ταλαίπωροι ὅτι τὸ φῶς τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου εἶναι κτίσμα. Βλέπεται βεβαία μέσω τῶν κτισμάτων, ὄχι ἡ οὐσία, ἀλλὰ ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ὡστε δυσσεβῶς καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ Εὐνομίου ἰσχυρίζονται κι αὐτό, ὅτι μέσω τῶν κτισμάτων βλέπεται ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Τόσο γόνιμο εἶναι γι' αὐτοὺς τὸ χωράφι τῆς διθείας. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀποφεύγωμε αὐτοὺς καὶ τὴν κοινωνία τους, σὰν ψυχοφθόρο καὶ πολυκέφαλη ὕδρα, σὰν πολύμορφη καταστροφή τῆς εὐσέβειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΡΙΑ

ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ, ΚΑΘΑΡΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΦΩΤΟΣ

ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΑΡΟΤΗΤΟΣ ΚΑΡΔΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ Γ'

α'

1 Ἐπειδὴ τὸ Θεῖον αὐτοαγαθότης ἐστὶ καὶ ἔλεος αὐτόχρομα
καὶ ἄβυσσος χρηστότητος, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς ἀβύσσου ταύτης
περιληπτικόν, ὡς ὑπερέχον παντός τε ὀνόματος ὀνομαζομένου'
καὶ νοουμένου πράγματος, τῇ πρὸς αὐτὸ ἐνώσει μόνη τύχοι ἂν
5 τις τοῦ ἐλέους. Ἐνοῦται δὲ τις τούτῳ τῇ κοινωνίᾳ κατὰ τὸ ἐγκω-
ροῦν τῶν ὁμοίων ἀρετῶν καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῆς κατὰ τὴν εὐχὴν
πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεώς τε καὶ αἰνέσεως². Ἄλλ' ἢ μὲν δι' ἀρε-
τῶν κοινωνία δι' ὁμοιότητα πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Θεοῦ ἐπιτή-
δειον τὸν σπουδαῖον πέφυκε κατασκευάζειν, οὐ μέντοι καὶ
10 ἐνοῦν, ἢ δὲ τῆς εὐχῆς δύνამις αὐτὴν ἱερούργει καὶ τελεσιουργεῖ
τὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεῖον ἀνάτασιν τε καὶ ἔνωσιν, σύν-
δεσμος οὔσα τῶν λογικῶν πρὸς τὸν κτίσαντα κτισμάτων, ὅταν
μέντοι τῶν παθῶν καὶ λογισμῶν δι' ἐμπύρου κατανύξεως ὑπε-
ραναβῆ τὰ τῆς εὐχῆς· τῷ γὰρ ἐμπαθεῖ νῶ ἐνωθῆναι τὸν Θεόν,
15 ἀδύνατον. Ὡσθ' ὁ νοῦς μέχρις ἂν τοιοῦτος ἦ εὐχόμενος, οὐδὲ
τοῦ ἐλέους ἔτυχε, καθῶσον δὲ τῶν λογισμῶν ἀνανεύειν δύναται,
κατὰ τοσοῦτον καὶ τοῦ πένθους γίνεται, ἀναλόγως δὲ τῷ πένθει
καὶ τοῦ ἐλέους τῆς παρακλήσεως μεταλαγχάνει. Κἂν τούτοις ἐγ-

1. Ἐφ. 1,21.

ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΑΡΟΤΗΤΟΣ ΚΑΡΔΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΡΙΑ

α

1 Ἐπειδὴ τὸ Θεῖο εἶναι αὐτοαγαθότης καὶ ἔλεος κυριολεκτικὰ καὶ ἄβυσσος χρησιότητος, ἢ καλύτερα περιληπτικὸ καὶ αὐτῆς τῆς ἀβύσσου, διότι ὑπερέχει κάθε ὀνόματος ὀνομαζομένου¹ καὶ κάθε πράγματος νοουμένου, μόνο μὲ τὴν ἔνωσι πρὸς αὐτὸ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐπιτύχη τὸ ἔλεος, ἐνώνεται ὁμως κανεὶς μὲ αὐτὸ διὰ τῆς κοινωνίας, κατὰ τὸ δυνατὸ, τῶν ὁμοίων ἀρετῶν καὶ διὰ τῆς κοινωνίας τῆς δεήσεως καὶ αἰνέσεως κατὰ τὴν προσευχὴ πρὸς τὸν Θεό². Ἀλλὰ ἢ διὰ τῶν ἀρετῶν κοινωνία ἀπὸ ὁμοιότητα ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ καθιστᾷ τὸν ζηλωτὴ ἱκανὸν νὰ ὑποδεχθῆ τὸ Θεῖο, ὄχι ὁμως καὶ νὰ τὸν ἐνώνη, ἐνῶ ἡ δύναμις τῆς προσευχῆς ἱερουργεῖ καὶ τελεσιουργεῖ τὴν ἴδια τὴν ἀνάτασι καὶ ἔνωσι τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεῖο, σὰν σύνδεσμος ποῦ εἶναι τῶν λογικῶν κτισμάτων πρὸς τὸν κτίστη, μὲ τὴν προϋπόθεσι βέβαια ὅτι διὰ τῆς θερμῆς κατανύξεως ἢ ἔντασις τῆς προσευχῆς θὰ ὑπερβῆ τὰ πάθη καὶ τοὺς λογισμοὺς· διότι εἶναι ἀδύνατο ὁ ἐμπαθῆς νοῦς νὰ ἐνωθῆ μὲ τὸν Θεό. Ὡστε ὁ νοῦς, ὅσο εἶναι τέτοιος, ἂν προσεύχεται, δὲν ἐπιτυγχάνει οὔτε τὸ ἔλεος, ὅσο ὁμως κατορθώνει νὰ ξεπεράσῃ τοὺς λογισμοὺς, τόσο περισσότερο ἀποκτᾷ τὸ πένθος, καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ πένθος ἐξασφαλίζει καὶ τὸ

2 Ἡ πρότασις αὐτὴ τοῦ Γρηγορίου εἶναι ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸ *Περὶ θείων ὀνομάτων* ἔργο τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπολίτη· βλ. γιὰ παράδειγμα 1, 1. 2, 1 κἀ.

χρονίσας μετὰ ταπεινώσεως, καὶ τὸ παθητικὸν ἅπαν μετασκευάζει τῆς ψυχῆς.

β'

2 Ὄταν τὸ ἐνιαῖον τοῦ νοῦ γένηται τρισσόν, μένον ἐνιαῖον, τότε συνάπτεται τῇ θεαρχικῇ τριαδικῇ Μονάδι, πᾶσαν ἀποκλείσαν πλάνης εἰσοδὸν καὶ ὑπεράνω καθεστὸς σαρκὸς καὶ κόσμου καὶ τοῦ κοσμοκράτορος. Καὶ οὕτω, τὰς ἐξ αὐτῶν λαβὰς διαφυγὸν παντάπασιν, ἐν ἑαυτῷ ἐστὶ καὶ τῷ Θεῷ, τῆς πηγαζούσης ἐνδοθεν πνευματικῆς ἀγαλλιάσεως καταπολαῦον, μέχρις ἂν
10 τοιοῦτον ᾗ. Γίνεται δὲ τὸ ἐνιαῖον τοῦ νοῦ τρισσόν, μένον ἐνιαῖον, ἐν τῇ πρὸς ἑαυτὸν στροφῇ καὶ τῇ δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἀνόδῳ, ἢ δὲ πρὸς ἑαυτὸν στροφῇ τοῦ νοῦ ἑαυτοῦ τῆρησίς ἐστιν. Ἡ δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἀνοδος αὐτοῦ, δι' εὐχῆς μὲν ἐνεργεῖται τὴν ἀρχὴν, καὶ εὐχῆς συνεπτυγμένης, ἐστὶ δ' ὅτε καὶ διεξοδικωτέ-
15 ρας, ὃ καὶ ἐργωδέστερον. Ἄν δὲ διακαρτερῇ τις ἐν τῇ τοῦ νοῦ ταύτῃ συνελίζει καὶ τῇ πρὸς τὸ Θεῖον ἀνατάσει, βία ἰσχυρᾶ τὸ πολυπόρευτον τῆς διανοίας ἀγχων τῆς οἰκείας νοερῶς πλησιάζει τῷ Θεῷ καὶ τυγχάνει τῶν ἀρρήτων καὶ γεύεται τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καὶ αἰσθήσει νοερᾶ γινώσκει, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος,
20 καθάπερ καὶ ὁ ψαλμωδὸς φησὶ· «γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος»³. Τὸ μὲν οὖν τρισσὸν εὐρεῖν τὸν νοῦν, τὸν αὐτὸν ὄντα μόνον τηροῦντα καὶ τηρούμενον καὶ εὐχόμενον ἐν τῇ τηρήσει, οὐ λίαν ἴσως δυσχερές, τὸ δὲ μακρὸν χρόνον ἐν ταύτῃ τῇ καταστάσει καρτερῆσαι τῇ γεννητικῇ τῶν ἀπορρήτων, δυσχερέστατον ὡς μάλιστα. Πᾶς γὰρ πόνος ἄλλης ἀρετῆς, μικρὸς καὶ φορητότατος συγκρινόμενος πρὸς τοῦτον. Διὸ καὶ πολλοί, πρὸς τὸ τῆς εὐκτικῆς ἀρετῆς ἐστενωμένον ἀπειπόντες, τοῦ πλά-

ἔλεος τῆς παρακλήσεως, κι' ἀφοῦ μονιμοποιηθῆ σ' αὐτὰ μέ ταπείνωσι, μετασκευάζει καὶ ὅλο τὸ παθητικὸ τῆς ψυχῆς.

6

- 2 Ὅταν τὸ ἐνιαῖο τοῦ νοῦ γίνῃ τριπλό, ἐνῶ μένει ἐνιαῖο, τότε συνάπτεται μὲ τῆ θεαρχικῆ Τριαδικῆ μονάδα, ἀποκλείοντας κάθε εἴσοδο πλάνης καὶ τοποθετούμενο ἐπάνω ἀπὸ τὴ σάρκα καὶ τὸν κόσμον καὶ τὸν κοσμοκράτορα ἀκόμη. Κι' ἔτσι, ἀφοῦ διαφύγη ἐντελῶς τὶς ἀπ' αὐτὰ λαβές, εἶναι μέσα στὸν ἑαυτό του καὶ στὸν Θεό, ἀπολαμβάνοντας τὴν πνευματικὴ ἀγαλλίασι πού πηγάζει ἀπὸ μέσα, ὅσον καιρὸ εἶναι τέτοιο. Γίνεται τριπλό τὸ ἐνιαῖο τοῦ νοῦ, μένοντας ἐνιαῖο, κατὰ τὴν πρὸς τὸν ἑαυτό του στροφὴ καὶ τὴν διὰ τοῦ ἑαυτοῦ του ἀνοδο πρὸς τὸν Θεό. Ἡ στροφή τοῦ νοῦ πρὸς τὸν ἑαυτό του εἶναι τήρησις του, ἡ ἀνοδὸς του ὅμως πρὸς τὸν Θεὸ ἐνεργεῖται ἀρχικὰ μὲ τὴν προσευχή, καὶ μάλιστα συνεπτυγμένη προσευχή, ἀν καὶ μερικὲς φορές καὶ μὲ ἐκτενέστερη προσευχή, πρᾶγμα πού εἶναι πολὺ πιὸ κοπιαστικό. Ἄν ὅμως ἐπιμένῃ κανεὶς σ' αὐτὴ τὴ συνέλιξι τοῦ νοῦ καὶ στήν ἀνάτασι πρὸς τὸ Θεῖο, πιέζοντας μὲ ἰσχυρὴ βία τὸ πολυπόρευτο τῆς διάνοιας πλησιάζει νοερὰ στὸν Θεό, ἐπιτυγχάνει τὰ ἄρρητα, γεύεται τὸν μέλλοντα αἰῶνα καὶ γνωρίζει μὲ νοερὴ αἴσθησι, ὅτι ὁ Κύριος εἶναι χρηστός, ὅπως λέγει καὶ ὁ Ψαλμωδὸς· «γευθήτε καὶ ἰδήτε, ὅτι ὁ Κύριος εἶναι χρηστός»³. Τὸ νὰ εὔρη λοιπὸν ὁ νοῦς τὸ τριπλό, παραμένοντας ὁ αὐτός, διατηρώντας καὶ διατηρούμενος καὶ προσευχόμενος κατὰ τὴν τήρησι, δὲν εἶναι ἴσως πολὺ δύσκολο, ἀλλὰ τὸ νὰ παραμείνῃ πολὺν καιρὸ σ' αὐτὴν τὴν κατάστασι μὲ τὴ γεννητικὴ τῶν ἀπορρητῶν, εἶναι ἀσφαλῶς πάρα πολὺ δύσκολο· διότι κάθε κόπος ἄλλης ἀρετῆς εἶναι μικρὸς καὶ ὑποφερτὸς συγκρινόμενος μ' αὐτόν. Γι' αὐτὸ πολλοί, ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τὴ στενότητα τῆς ἀρετῆς πού ἀποκτᾶται μὲ τὴν

3. Ψαλμ. 33, 9.

τους τῶν χαρισμάτων οὐκ ἐπιτυγχάνουσιν, ἀλλὰ τοὺς ὑπομένον-
 τας μείζους ἀντιλήψεις θεῖαι ὑποδέχονται καὶ διαβαστάζουσαι
 καὶ ὑπανέχουσαι μεθ' ἡδονῆς ἐπὶ τὰ πρόσω προβιβάζουσιν ἀνυ-
 σιμωτέραν τὴν δυσάνυστον ποιοῦσαι καὶ ἀγγελικὴν, ὡς εἶπεῖν,
 5 ἐντιθεῖσαι ἐπιτηδειότητα τὴν ἡμῶν φύσιν τοῖς ὑπὲρ φύσιν ὀμι-
 λεῖν ἐνδυναμοῦσι, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ προφήτου, ὅτι «οἱ
 ὑπομένοντες πτεροφυήσουσιν, ἀλλάξουσιν ἰσχύν»⁴.

γ'

3 *Νοῦς λέγεται καὶ ἡ τοῦ νοῦ ἐνέργεια ἐν λογισμοῖς συνιστα-
 10 μένη καὶ νοήμασι. Νοῦς ἐστὶ καὶ ἡ ἐνεργοῦσα ταῦτα δύναμις,
 ἥτις καὶ καρδία καλεῖται παρὰ τῆς Γραφῆς, καθ' ἣν, κυριωτά-
 την οὖσαν τῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεων, λογικὴ ἐστὶν ἡ ἐν ἡμῖν ψυχὴ.
 Ἡ γοῦν ἐν λογισμοῖς ἐνέργεια τοῦ νοῦ τοῖς σχολάσασιν ἐν προσ-
 15 σευχῇ, καὶ μάλιστα μονολογίστῳ, καθίσταται καὶ καθαίρεται
 ραδίως, ἡ δὲ γεννῶσα ταύτην δύναμις οὐκ ἂν καθαρθεῖη, εἰ μὴ
 καὶ αἱ ἄλλαι τῆς ψυχῆς δυνάμεις πᾶσαι· καὶ γὰρ ἐν ἐστὶ πολυδύ-
 ναμον πρᾶγμα ἡ ψυχὴ. Μολύνεται τοίνυν ὅλη, κακίας ἐγγεγενη-
 μένης, ἀφ' ἧστινοσοῦν τῶν ἐν αὐτῇ δυνάμεων, καὶ κοινωνοῦσι
 πᾶσαι τῆς μιᾶς τῷ ἐνιαίῳ τῆς ψυχῆς. Ἐπεὶ δὲ ἐκάστη τῶν δυνά-
 20 μεων διάφορον παρέχει τὴν ἐνέργειαν, ἓνι δι' ἐπιμελείας μίαν
 ἠντιναοῦν καθαρθῆναι πρὸς καιρὸν ἐνέργειαν· ἀλλ' οὐχὶ διὰ τοῦ-
 το καὶ ἡ δύναμις ἐστὶ καθαρά· κοινωνοῦσα γὰρ ταῖς ἄλλαις,
 μᾶλλον ἂν εἴη ἀκάθαρτος ἢ καθαρά. Διὸ ὁ διὰ τῆς κατὰ τὴν
 προσευχὴν ἐπιμελείας καθάρας τὴν ἐνέργειαν τοῦ νοῦ καὶ φωτι-
 25 σθεὶς μετρίως, ἢ φωτὶ γνώσεως ἢ καὶ νοερᾷ ἐλλάμπει, εἰ μὲν*

προσευχή, δὲν ἐπιτυγχάνουν τὸ πλάτος τῶν χαρισμάτων, ἀλλὰ αὐτοὺς ποὺ ὑπομένουν τοὺς ὑποδέχονται μεγαλύτερες θεϊ-ες βοήθειες καὶ αὐτές, βαστάζοντας καὶ στηρίζοντάς τους, τοὺς προωθοῦν πρὸς τὰ ἔμπρὸς μὲ ἡδονή, καθιστώντας εὐκολοεπίτευκτη τὴν δυσεπίτευκτη καί, θὰ ἐλέγαμε, ἐμβάλλοντας ἄγγελικὴ ἱκανότητα, δυναμώνουν τὴ φύσι μας, ὥστε νὰ συνομλῇ μὲ τὰ ὑπεράνω τῆς φύσεως, σύμφωνα μὲ ἐκεῖνο ποὺ ἔχει λεχθῆ ἀπὸ τὸν προφήτη· «ὅσοι ὑπομένουν, θ' ἀποκτήσουν φτερὰ νὰ πετάξουν, θ' ἀνανεώσουν τὴν ἰσχὺ τους»⁴.

γ

- 3 Νοῦς λέγεται καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ συνιστάμενη σὲ λογισμοὺς καὶ νοήματα· νοῦς εἶναι καὶ ἡ δύναμη ποὺ ἐνεργεῖ αὐτὰ, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴ Γραφή καλεῖται καὶ καρδιά, κατὰ τὴν ὁποία, ὡς κυριώτερη τῶν δυνάμεων ποὺ ὑπάρχουν σὲ μᾶς, ἡ μέσα μας εὐρισκόμενη ψυχὴ εἶναι λογικὴ. Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν τοῦ νοῦ ποὺ εὐρίσκεται στοὺς λογισμοὺς, σ' αὐτοὺς ποὺ ἐπιδίδονται στὴν προσευχή, καὶ μάλιστα τὴ μονολόγιστη, κατηρεμῆ καὶ καθαρίζεται εὐκόλα, ἡ δύναμις ὅμως ποὺ τὴν γεννᾷ δὲν μπορεῖ νὰ καθαρισθῆ, ἂν δὲν καθαρισθοῦν καὶ ὅλες οἱ ἄλλες δυνάμεις τῆς ψυχῆς· διότι ἡ ψυχὴ εἶναι ἓνα πολυδύναμο πρᾶγμα. Μολύνεται λοιπὸν ὅλη, ὅταν προκληθῆ κακία ἀπὸ ὁποιαδήποτε δυνάμει τῆς, καὶ διὰ τοῦ ἐνιαίου τῆς ψυχῆς κοινωνοῦν ὅλες τῆς μᾶς. Ἐπειδὴ ὅμως κάθε μία ἀπὸ τὶς δυνάμεις παρέχει διαφορετικὴ ἐνέργεια, εἶναι δυνατὸ μὲ τὴν ἐπιμέλεια νὰ καθαρισθῆ πρόσκαιρα κάποια ἐνέργεια, ἀλλὰ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ δὲν θὰ εἶναι καθαρὴ καὶ ἡ δύναμις διότι, ἀφοῦ κοινωνεῖ μὲ τὶς ἄλλες, θὰ εἶναι μᾶλλον ἀκάθαρτη, παρὰ καθαρὴ. Γι' αὐτό, αὐτὸς ποὺ διὰ τῆς ἐπιμέλειας κατὰ τὴν προσευχὴ καθορίζει τὴν ἐνέργεια τοῦ νοῦ καὶ φωτίζεται μέτρια, ἢ μὲ τὸ φῶς τῆς γνώσεως ἢ καὶ μὲ τὴν

4. Ἡα 40, 31.

διὰ τοῦτο κεκαθαρμένον ἑαυτὸν λογίσηται, πλανᾶται ἑαυτοῦ
 καταψευδόμενος καὶ διὰ τῆς οἰήσεως τῷ πλανᾶν ἀεὶ ἐπιχει-
 ροῦντι θύραν ἀνοίγνυσι καθ' ἑαυτοῦ μεγάλῃν. Ἐὰν δὲ εἰδῶς τὴν
 οἰκείαν καρδιακὴν ἀκαθαρσίαν μὴ ἐπαρθεῖη τῇ μετρίᾳ ἐκείνῃ
 5 καθαρότητι, βοηθῶ χρώμενος αὐτῇ καὶ τῶν ἄλλων τῆς ψυχῆς
 δυνάμεων τὴν ἀκαθαρσίαν καθαρῶτερον ὄρᾳ καὶ προκόπτει εἰς
 ταπεινώσιν καὶ προστίθησι τῷ πένθει καὶ καταλλήλους ἐφευρί-
 σκει θεραπείας ἐκάστη δυνάμει τῆς ψυχῆς· πράξει μὲν τὸ πρα-
 κτικόν, γνώσει δὲ τὸ γνωστικόν, προσευχῇ δὲ τὸ θεωρητικόν
 10 καθαίρων ἑαυτοῦ, καὶ διὰ τούτων εἰς τὴν τῆς καρδίας καὶ τοῦ
 νοῦ τελείαν καὶ ἀληθῆ καὶ μονιμωτάτην φθάνει καθαρότητα,
 ἣτις οὐκ ἂν ἐγγένοιτό ποτέ τινι, εἰ μὴ διὰ τῆς ἐν πράξει τελειότη-
 τος καὶ τῆς ἐπιμόνου τριβῆς, θεωρίας τε καὶ τῆς ἐν θεωρίᾳ προσ-
 ευχῆς.

νοερή ἔλλαμψι, ἂν θεωρήσῃ τὸν ἑαυτό του καθαρόν, πλανᾶται ἔξαπατώντας τὸν ἑαυτό του καὶ μὲ τὴν ἔπαρσι αὐτὴ ἀνοίγει μεγάλη ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του θύρα σ' ἐκεῖνον ποῦ πάντοτε ἐπιχειρεῖ νὰ πλανᾶ· ἂν ὅμως, γνωρίζοντας τὴν καρδιακὴν του ἀκαθαρσία, δὲν καταληφθῆ ἀπὸ ἔπαρσι γιὰ τὴ μέτρια ἐκείνη καθαρότητα, χρησιμοποιώντας αὐτὴν ὡς βοηθό, βλέπει καθαρότερα τὴν ἀκαθαρσία καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων τῆς ψυχῆς καὶ προκόβει σὲ ταπείνωσι, προσλαμβάνει τὸ πένθος καὶ εὐρίσκει κατάλληλες γιὰ κάθε δύναμι τῆς ψυχῆς θεραπείες, καθαρίζοντας μὲ τὴν πράξι τὸ πρακτικὸ, μὲ τὴ γνῶσι τὸ γνωστικὸ, μὲ τὴν προσευχὴ τὸ θεωρητικὸ, καὶ μέσω αὐτῶν φθάνει στὴν τέλεια καὶ ἀληθινὴ καὶ μονιμώτατη καθαρότητα τῆς καρδιᾶς καὶ τοῦ νοῦ, ἢ ὅποια δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ γενηθῆ σὲ κανένα, παρὰ μόνον διὰ τῆς τελειότητος στὴν πράξι, τῆς ἐπίμονης τριβῆς, τῆς θεωρίας καὶ τῆς κατὰ τὴν θεωρία προσευχῆς.

ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΑΘΩΝΙΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΘΑΥΜΑΣΤΟΝ ΚΑΙ ΙΣΑΓΓΕΛΟΝ ΒΙΟΝ
ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΦΟΡΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΠΕΤΡΟΥ
ΤΟΥ ΕΝ ΤΩι ΑΓΙΩι ΟΡΕΙ ΤΩι ΑΘΩι ΑΣΚΗΣΑΝΤΟΣ

- 1 Οὐ δίκαιόν ἐστιν, ὡς γέ μοι δοκεῖ, τοὺς μὲν ἀλλαχοῦ γῆς
ἀξιόν τι μνήμης εἰργασμένους φιλοτίμως εὐφημεῖσθαι παρ'
ἡμῶν τῶν ὑπὲρ αὐτῶν ἀκροωμένων συγγραμμάτων πρὸς ἀκρί-
βειαν ὁμοῦ καὶ κάλλος ἐξενηνεγμένων καὶ μεγίστην ἐμποιοῦν-
5 των τῇ ψυχῇ παράκλησιν πρὸς ἀρετῆς ἀνάληψιν, ὃ δ' οἴκοθεν
ἔχομεν παράδειγμα παντὸς καλοῦ, τὸν Πέτρου δηλονότι βίον,
περὶ τοῦτον ἀμελῶς πως ἔχειν, καὶ ταῦτα μηδενὸς ἀποδέοντα
σχεδὸν τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐπ' ἀρετῇ περιβεβημένων.
Ἴστε πάντως ὃν λέγω πάντες, εἰ μὴ τὸν περιώνυμον τοῦτον
10 Ἄθω τις ἀγνοεῖ καὶ τὸν ἐπώνυμον αὐτοῦ Πέτρον, τὸν ἡμεδαπὸν
καὶ αὐτόχθονα καὶ πρωταγωνιστήν, τὸν ἐνταῦθα γῆς, τὸν πάσης
γῆς ἀντίπαλον καταπαλαίσαντα καὶ τρόπαιον ἐνταυθοῖ πρῶτον
τῆς ἐκείνου καθ' ἡμῶν στήσαντα μανίας καὶ τὸν τοῦ καλοῦ σπό-
ρον εἰς καιρὸν ἄρα καταβαλόμενον, ἐπεὶ καὶ ἀνέφυ καὶ τέθρα-
15 πται καὶ εὐφόρησεν, ὡς νῦν ἐκ τῶν ὀρωμένων ἕξεστι παντὶ
συνορᾶν.
- 2 Ὡς μὲν οὖν τὸν τηλικούτον ἀρχηγὸν καὶ ἡμῖν πρὸς τὰ
τοιαῦτα ὁδηγὸν τῆς ἐκ τῶν ἐπαίνων γιγνομένης ἀμοιβῆς δίκαιόν
ἐστιν εἶπερ τινὰ τυγχάνειν, πάντες ἂν συμφαῖεν· ἐμοὶ δὲ πάντα τε
20 ἐξειπεῖν τὰ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὰ πρὸς ἀξίαν ἐκάστω τούτων ἀπο-
δοῦναι ἢ ἐγγύς, τῶν πάντη ἀδυνάτων. Ἄγων γὰρ ὡς ἔοικεν

ΛΟΓΟΣ ΣΤΟΝ ΘΑΥΜΑΣΤΟ ΚΑΙ ΙΣΑΓΓΕΛΟΒΙΟ ΤΟΥ
ΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΦΟΡΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΑΣ ΠΕΤΡΟΥ
ΠΟΥ ΑΣΚΗΤΕΥΣΕ ΣΤΟ ΑΓΙΟ ΟΡΟΣ ΤΟΥ ΑΘΩ

1 Δέν εἶναι δίκαιο, νομίζω, ὅσοι ἔχουν ἐπιτελέσει κάτι ἀξιόμνημόνευτο σέ ἄλλη περιοχή τῆς γῆς νά ἐγκωμιάζονται ἀπό μᾶς μέ φιλοτιμία, καθώς ἀκούομε νά διαβάζονται τὰ συγγράμματα γιά τὰ φημισμένα ἔργα τους πού εἶναι ἀκριβῆ καί συγχρόνως καλογραμμένα καί προκαλοῦν στήν ψυχή μεγάλη παρηγοριά γιά τήν ἀνάληψη τῆς ἀρετῆς, ἐνῶ αὐτό πού ἔχομε δικό μας παράδειγμα γιά κάθε καλό, τόν βίο τοῦ Πέτρου δηλαδή, νά τὸ ἀμελοῦμε, ἂν καί δέν ὑστερεῖ κανενός σχεδόν ἀπό ἐκείνους πού εἶναι περιβόητοι γιά τήν ἀρετή σέ ὅλους τοὺς αἰῶνες. Γνωρίζετε ὅλοι ποιόν ἐννοῶ, ἐκτός ἀπὸ ἐκείνον πού ἀγνοεῖ τόν περιώνυμο αὐτόν Ἁθωνα καί τόν ἐπώνυμό του Πέτρο, τόν συντοπίτη καί αὐτόχθονα καί πρωταγωνιστή, αὐτόν πού σὸ μέρος αὐτὸ τῆς γῆς κατενίκησε τὸν ἀντίπαλο ὅλης τῆς γῆς καί ἔστησε ἐδῶ πρῶτος τρόπαιο γιά τήν μαρτία ἐκείνου ἐναντίον μας κι' ἔβαλε τὸν σπόρο τοῦ καλοῦ στήν κατάλληλη ἐποχή, ἀφοῦ ἐφύτρωσε κι' αὐξήθηκε καί εὐφόρησε, ὅπως ὁ καθένας μπορεῖ ν' ἀντιληφθῆ ἀπὸ ὅσα βλέπει.

2 Ὅλοι βέβαια θὰ συμφωνοῦσαν ὅτι εἶναι δίκαιο νά ἀμειφθῆ μέ τοὺς ἐπαίνους περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον αὐτός, ὁ τόσο σπουδαῖος ἀρχηγός καί ὁδηγός μας πρὸς τὰ ἐπιτεύγματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους, νά περιγράψω ὅμως ἐγὼ ὅλα τὰ κατορθώματα τοῦ ἀνδρός καί νά ἀποδώσω σ' αὐτὰ τὴν ἀρμόζουσα ἀξία ἀσφαλῶς εἶναι σχεδόν ἀπὸ τὰ ἐντελῶς ἀδύνατα. Διότι, ὅπως

ἐκεῖνῳ γέγονε προεισενευκεῖν ταῖς πρὸς Θεοῦ τοῖς δικαίοις ἐπηγγελμέναις ἀμοιβαῖς¹, οἷόν τινα βίου σύμμετρον ὑπερβολήν, κρείττω δηλαδὴ καὶ λόγου καὶ ἀκροάσεως. Ἄλλ' οὐ παρὰ τοῦτ' ἀποστατέον εἶναι μοι δοκεῖ, σιωπὴν ἐπὶ πάντων ἡσκηκότι. Καὶ
 5 γὰρ οὐδὲ τῶν τῆς γῆς τε καὶ θαλάττης ἐν οἷς πλεῖν τε καὶ βαδί-
 ζειν ἔχομεν ἀφιστάμεθα μερῶν, ὅτι μὴ πλώϊμος ἢ πορεύσιμος ἐξωτέρω διὰ πάντων ἐστίν· οὐδὲ τοῖς περὶ αὐτῶν ἱστορηκόσιν², ὅτι μὴ πάντα δι' ἀκριβείας εἶχον ἐξειπεῖν, ἅπαντα παρεῖται, διε-
 ζιτητέον δὲ κάκεινοις ἔδοξεν εἰκότως, ὅσα τε τούτων καὶ ἐφ'
 10 ὅσον ἦν.

3 Τὸν ἴσον τοίνυν τρόπον κάμοι νῦν ἐγχειρητέον, ἀλλ' οὐ παροπτεόν, ὅτι τὰ τῆς ὑποθέσεως ἀνυπέμβλητα τῷ λόγῳ, καὶ οὐχ ὅπως ἔμοιγε, προσέτι δὲ καὶ πᾶσιν ὅσοις λόγου μέτεστιν· οὕτω γὰρ ἐκ πάντων γένοιτ' ἂν ἴσως ἔρανος προσήκων τῷ τῆς
 15 ὑποθέσεως μεγέθει. Καὶ τοῦθ' οὕτως ἔχον, ὅσοι τοῦ καταλόγου τῶν ἐλλογίμων ἐπὶ νοῦν βαλλόμενοι, συγγνώμην νεμόντων εὐ-
 χερῶς ἐμοί· δεήσονται γὰρ δήπου ταύτης καὶ αὐτοί, κοινοῦ τοῦ χρέους ὄντος καὶ κοινῆ καθ' ἓνα πάντων ἀπολειπομένων. Ἐγὼ δ', ὡς θέατρον ἱερόν³, πρὸ παντὸς οὐτινοσοῦν καὶ τὴν ἐξ ὑμῶν δι'
 20 εὐχῶν τεθάρρηκα βοήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ δυσχερῆς ὁ προκειμένος ἀγών, ἀλλὰ ταῖς ὑμῶν ἐπικλήσεσιν ἴλεως ἡμῖν ἄνωθεν ἀρτίως ἐποπτεύσας ὁ καὶ τῷ προκειμένῳ πρὸς τὸν ὑπερφυᾶ βίον συνα-
 ράμενος Θεός, πᾶν σκῶλον ἐκποδῶν καταστήσαι καὶ συνδια-
 θεῖν τὸν λόγον πόρον ἐν ἀπόροις διδούς.

1. Βλ. Ματθ. 5,3έε. 25,26.

2. Τὸ ὅτι ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ πληθυντικὸ πρὸς δήλωσι τῶν βιογρά-
 φων τοῦ Πέτρου δὲν σημαίνει ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψιν πολλοὺς ἀπὸ αὐτοῦς ὁ ἴδιος,

φαίνεται, ἀγώνας ἐκείνου ἦταν νὰ προεισφέρει γιὰ τὶς ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐπαγγελμένες στοὺς δικαίους ἀμοιβές¹ μὰ ἀντίστοιχη ὑπερβολὴ ἐναρέτου βίου, ἀνώτερη δηλαδή καὶ λόγου καὶ ἀκοῆς. Ἀλλὰ δὲν νομίζω ὅτι πρέπει γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ν' ἀπόσχωμε ἀπὸ τὴν προσπάθεια, ἀποσιωπώντας τελείως τὸ θέμα. Ἐλλωστε οὔτε τὰ μέρη τῆς γῆς καὶ τῆς θάλασσας, στὰ ὁποῖα εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ πλέωμε καὶ νὰ βαδίζωμε, δὲν τ' ἀποφεύγομε γιὰ τὸ λόγο ὅτι δὲν εἶναι ἢ κἀθε μιά τους πλώϊμη καὶ πορεύσιμη σ' ὅλη τὴν ἔκτασι· οὔτε ὅσοι περιέγραψαν² αὐτὰ τὰ ἔργα παρέλειψαν τὰ πάντα ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν νὰ τὰ διηγηθοῦν ὅλα μὲ ἀκρίβεια. Κι' ἐκεῖνοι ἐθεώρησαν εὐλογα σωστὸ νὰ διηγηθοῦν ὅσα μπορούσαν ἀπὸ αὐτὰ καὶ ὅσο μπορούσαν.

- 3 Κατὰ τὸν ἴδιο λοιπὸν τρόπο πρέπει νὰ ἐπιληφθῶ τώρα κι' ἐγὼ τοῦ ἐγχειρήματος καὶ νὰ μὴ τὸ παραβλέψω, ἐπειδὴ ἢ ὑπόθεσις εἶναι ἀπρόσιτη στὸ λόγο, καὶ ὄχι μόνο ἐγὼ νὰ μὴ τὸ παραβλέψω, ἀλλὰ καὶ ὅλοι ὅσοι μετέχουν λόγου· διότι ἔτσι θὰ μπορούσε ἴσως νὰ γίνῃ ἓνας ἔρανος ἀπὸ ὅλους, ἀνάλαγος μὲ τὸ μέγεθος τῆς ὑποθέσεως. Καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἐλλογίμους ἄνδρες βάλουν στὸ νοῦ τους, ὅτι ἔτσι εἶναι τὰ πράγματα, ἄς μοῦ δώσουν εὐκόλα συγγνώμη· διότι ἄλλωστε θὰ τὴ χρειασθοῦν κατὰ κάποιον τρόπο κι' αὐτοί, ἀφοῦ τὸ χρέος εἶναι κοινὸ καὶ ὅλοι ἓνας ἓνας ἀπέχουν κοινῶς ἀπὸ τὸ χρέος. Ἐγὼ ὅμως, ὡς ἱερὸ θέατρο³, ἤλπισα περισσότερο ἀπὸ κἀθε ἄλλον στὴ βοήθεια τῶν δικῶν σας προσευχῶν· διότι μπορεῖ νὰ εἶναι δύσκολος ὁ προκείμενος ἀγών, ἀλλὰ μὲ τὶς προσευχές σας θὰ ἐποπτεύσῃ τώρα ἀπὸ ἑπάνω σ' ἐμᾶς μὲ εὐσπλαγχνία ὁ Θεὸς ποὺ ἐνίσχυσε καὶ τὸν προκείμενο πρὸς τὸν ἐξαίσιον βίον, καὶ εἶθε νὰ ἀπομακρύνῃ κἀθε ἐμπόδιο καὶ νὰ κατευθύνῃ τὸν λόγο δίδοντας διέξοδο στ' ἀδιέξοδα.

ἀφοῦ ἄλλωστε καὶ στὸν Βίον τοῦ Νικολάου φέρεται καὶ μὰ παλαιότερη πηγὴ, ἢ τοῦ Μεθοδίου· ἀλλ' οὔτε εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν εἶχε. Βλ. καὶ παρακάτω.

3. «τ' ὦ θέατρον ἱερὸν». Ἡ ἔκφρασις αὐτὴ σημαίνει ὅτι ὁ Λόγος ἐκφωνήθηκε ἐνώπιον ἀκροατηρίου.

4 Γονέας μὲν οὖν καὶ τὴν ἐκ παιδὸς πατρίδα τοῦ μεγάλου
 τούτου καὶ θαυμασίου πατρός, καὶ οὗ πρέπουσα πατρὶς ἢ τῶν
 ἐπουρανίων σκηνῆ, καλῶς ποιῶν ὁ χρόνος ἀβύσσῳ λήθης κα-
 θῆκεν. Ἄ γὰρ ἔτι ζῶντι τῷ γενναίῳ παρῶπται, ὡς ἄρα τῆς οἰ-
 5 κείας ἀρετῆς ἀνάξια, τούτων εἰκότως οὐδὲ οἱ τὴν ἀρχὴν τὰ κατ'
 αὐτὸν συγγεγραφότες⁴ δεῖν ᾠήθησαν μεμνησθαι. Εἰς ὃ δὲ φέρων
 ἑαυτὸν, μᾶλλον δὲ ὑπὸ Θεοῦ φερόμενος, κατώκισται καὶ οὗ τοὺς
 θείους ἄθλους ἤνυσε καὶ ὄθεν ἀνέπτη πρὸς οὐρανόν, τὸν περι-
 φανῆ τουτονὶ λέγω καὶ σεβάσιμον χῶρον, τὴν τῶν ἀρετῶν
 10 ἐστίαν, τὸ καλοῦ παντὸς ἐνδιαίτημα, τὴν τῶν ἐπουρανίων ἀντί-
 τυπὸν τε καὶ ἀχειροποίητον σκηνήν, τὸ παντὸς ἄγους ἐλεύθερον
 καὶ παντὸς πάθους ἐναγοῦς ἀνώτερον, τὸ τῆς ἀγιωσύνης φερω-
 νύμως ἐπώνυμον ὄρος· τοῦτό ἐστιν ἐν πατρίδος μοίρᾳ τῷ προ-
 κειμένῳ καὶ τούτῳ συλλαλεῖται τε καὶ συνακούεται, κάντεῦθεν
 15 οὗτος ἐπιγινώσκεται καὶ τὴν πρὸς τοὺς ὁμωνύμους φέρει δια-
 στολῆν, Ἀθωνίτης δικαίως ὠνομασμένος.

5 Εἰ γὰρ ἐν Ἀθήναις μετὰ τριετῆ προσεδρίαν ἀντὶ πατρίδος
 χρῆσθαι τῇ πόλει τοὺς προσηλύτους νομιζόμενον ἦν, πῶς οὐ δι-
 καίως ἀντιποιεῖται τοῦ ὄρους ὁ ἅγιος, πλεῖν ἢ πεντήκοντα πε-
 20 ριόδους ἐτῶν ἐνταῦθ' ἀνύσας⁵, καὶ ταῦθ' οὕτως ἐναγωνίως; Εἰ
 δὲ καὶ πατρὶς ἐκάστῳ καθ' ἣν ἂν τις εὐτυχῆ, καθάπερ τις τῶν
 ἐξωθεν ἀπεφῆνατο σοφῶν⁶, τίς ἂν που τῶν ἀπάντων βέλτιον ἢ
 πράξειεν ἢ μέλλει πράξειν τῆς ὧδε τοῦ ἀνδρὸς εὐκληρίας, οὗ
 Θεῷ συνῆλθε καὶ θείας θεᾶς ἐπέτυχε, μᾶλλον δέ, ἵνα τὸ πᾶν
 25 εἶπω συνελὼν, οὗ τὴν ἀνθρωπεῖαν ὑπεραναβὰς φύσιν καὶ τὴν

4. Ἡ ἐπανάληψις τοῦ πληθυντικοῦ περὶ τῶν «συγγεγραφότων» δίνει τὸ δι-
 καίωμα νὰ δεχθοῦμε, ὅτι ὁ Γρηγόριος εἶχεν ἰδεῖ περισσότερα τοῦ ἐνὸς ἀρχαῖα
 κείμενα.

4 Τους γονεῖς λοιπὸν καὶ τὴν πατρίδα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ καὶ θαυμασίου πατρὸς, τοῦ ὁποίου πρέπουσα πατρὶς εἶναι ἡ σκηνὴ τῶν ἐπουρανίων, τὰ κατέβασε ὁ χρόνος, ἐνεργώντας σωστά, στὴν ἄβυσσο τῆς λήθης. Διότι αὐτὰ πού ἀκόμη καὶ ὅταν ἐξοῦσε ὁ γενναῖος εἶχαν παραβλεφθῆ, ὡς ἀνάξια τῆς ἀρετῆς του, εὐλογα δὲν ἐθεώρησαν ἀναγκαῖο νὰ τὰ μνημονεύσουν οὔτε ἐκεῖνοι πού συνέγραψαν πρῶτοι τὰ συμβάντα τοῦ βίου του⁴. Τῆ θέσι τῆς πατρίδος ἔχει γι' αὐτὸν ὁ τόπος στὸν ὁποῖο κατοίκησε, ἀφοῦ ἦλθε ὁ ἴδιος ἢ μᾶλλον ἀφοῦ ὠδηγήθηκε ἀπὸ τὸν Θεό, ὅπου ἐτέλεσε τοὺς θεῖους ἄθλους καὶ ἀπὸ ὅπου ἀνέβηκε στὸν οὐρανό· δηλαδή τοῦτον τὸν περιφανῆ καὶ σεβάσιμο χῶρο, τὴν ἐστία τῶν ἀρετῶν, τὸ ἐνδιαίτημα κάθε καλοῦ, τὴν ἀντίτυπη καὶ ἀχειροποίητη σκηνὴ τῶν ἐπουρανίων, τὸν ἐλεύθερο ἀπὸ κάθε μίαισμα καὶ ἀνώτερο ἀπὸ κάθε ἀνόσιο πάθος, τὸ φερωνύμως ἐπώνυμο τῆς ἀγιωσύνης ὄρος· αὐτὸ εἶναι στὴ θέσι τῆς πατρίδος γιὰ τὸν προκείμενο καὶ μὲ αὐτὸ συναναφέρεται καὶ συνακούεται, καὶ ἀπὸ ἐδῶ ἀναγνωρίζεται καὶ διακρίνεται ἀπὸ τοὺς ὁμωνύμους ὀνομαζόμενος δίκαια Ἀθωνίτης.

5 Στὴν Ἀθήνα ὑπῆρχε νόμος ἔπειτα ἀπὸ τριετῆ παραμονὴ οἱ ἔποικοι νὰ γίνωνται πολῖτες· πῶς λοιπὸν δὲν θὰ ἦταν δίκαιο νὰ ἔχη πατρίδα του τὸ Ὄρος ὁ ἅγιος, ἀφοῦ ἐπέρασε ἐδῶ περισσότερα ἀπὸ πενήντα ἔτη⁵, καὶ μάλιστα τόσο ἀγωνιστικά; Ἄν μάλιστα πατρίδα εἶναι γιὰ τὸν καθένα τὸ μέρος στὸ ὁποῖο εὐτυχεῖ, ὅπως ἀποφάνθηκε κάποιος ἀπὸ τοὺς ἔξω σοφούς⁶, ποιὸς ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους θὰ ἐδοκίμαζε ἢ ἐπρόκειτο νὰ δοκιμάσῃ περισσότερη ἀπὸ τὴν εὐημερία τοῦ ἀνδρὸς αὐτοῦ ἐδῶ, ὁ ὁποῖος συναντήθηκε ἐδῶ μὲ τὸν Θεὸ κι' ἐπέτυχε τῆ θεία θέα, ἢ καλύτερα, γιὰ νὰ εἰπῶ τὸ σύνολο μὲ συντομία, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐξεπέρα-

5. Ὁ Πέτρος διέμεινε συνολικὰ πενήντα τρία ἔτη ὡς ἐρημίτης στὸν Ἀθῶνα, *Βίος καὶ Πολιτεία Πέτρου Ἀθωνίτου*, 4, 7, K. Lake, σ. 30. Βλ. ὁμως καὶ παρακάτω 36, «ἔξ ἐπιβιούς ἔτη πρὸς τοῖς τεσσαράκοντα», καὶ 42 «πεντήκοντα τρεῖς ἑνιαυτοί»

6. Βλ. Ἀριστοφάνους, *Πλοῦτος* 1151.

θείαν ὄντως ἠλλοιωμένος ἀλλοίωσιν (τίς ἂν ἀποχρήσαι λόγος παραστήσαι τὸ θαῦμα;) πρὸς τὸ τῆς ἀξίας ὑπερφυῆς τῆ τοῦ Ὑψίστου δεξιᾷ μετερρῦθμισται; Ἄλλ' ὁμως τῆς πατρίδος μὲν ὑπερεῖδε, τῷ δὲ τῆς ἄνω προξένῳ πατρίδος ὄρει τούτῳ προσέδρα-
5 μεν, οὗ δὴ καὶ τὸν πολυετῆ βίον καὶ τὴν ἀόρατον ἀνθρώποις δίαιταν ἤνυσεν.

6 Καὶ σκοπεῖτε τὸ τῆς θείας σοφίας εὐμήχανον καὶ τὴν πρὸς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ σῶζειν ἀνυπέμβλητον ἔφεσιν. Ἀναρριπίζεται πόλεμος τῆ τοῦ
10 θαυμασίου τοῦδε πατρὸς πατρίδι πρὸς Ἄραβας· ὁ δέ, στρατιωτικῆς, ὡς ἔοικεν, οὐκ ἀμελέτητος ὢν, συμπολεμεῖ τοῖς ὁμοφύλοις, ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων ἀλίσκεται, πόρρω τῆς ἐνεγκούσης αἰχμάλωτος ἀποικίζεται, τῆς ἀλλοτρίας ἐνδοτέρῳ καὶ πολεμίας ποσὶν ἀβουλήτοις προβαίνει, φρουρίοις ἀφύκτοις καθείργνυται,
15 τῷ πόδε πέδαις δεσμεῖται, τροφῆς ἐνδεία πιέζεται, πολλὰ πάσχει τῶν ἀφορήτων, ἐξαπορεῖται, τὴν οἰκείαν ζωὴν ἀπολέγεται, τέλος ἐπὶ Θεὸν καταφεύγει, τούτῳ μόνῳ ζῆσειν ἐπαγγέλλεται, μόνον εἰ φῶς ἐλεύθερον ἴδοι καὶ τῶν συνεχόντων ἀπαλλαγεῖν δεινῶν. Τί οὖν ὁ ταχὺς ὁμοῦ καὶ προμηθῆς Θεός; Ἀναβάλλεται
20 τέως τὴν ταχυτῆτα καὶ τῷ μέλλειν τὰς ὀδύνας ἐπιτείνεσθαι συγχωρεῖ, προμηθούμενος δήπου τὸν ἰκέτην ἀσφαλέστερον ἔξειν, ἐπειδὴ πεφύκασιν ἄνθρωποι μετὰ τὴν τοῦ πιέζοντος ἀπαλλαγὴν τῶν ἐν αὐτῷ συνθηκῶν ὑπερφρονεῖν ραδίως, ἂν μὴ ταύτας ἀκριβῶς ἰσχυρίζωνται.

7 Τί τὸ ἐντεῦθεν; Δι' ὀνείρων αὐτῷ τὰ τῆς ὑποσχέσεως ἐμπεδοῖ καὶ αὐτὸν ὄναρ ἐπιπέμπει τούτῳ τὸν μέγαν ἐν ἱεράρχαις καὶ

σε τὴν ἀνθρώπινη φύσι καὶ ὑπέστη τὴν πράγματι θεία ἀλλοίωσι (ποιὸς λόγος θ' ἀρκέση γιὰ νὰ παραστήσῃ τὸ θαῦμα;), μεταμορφώθηκε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ὑψίστου πρὸς τὴν ὑπερφυᾶ ἀξία; Ἔτσι λοιπὸν τὴν μὲν πατρίδα του περιεφρόνησε, προσέτρεξε ὁμῶς σ' αὐτὸ τὸ ὄρος ποῦ ἔγινε πρόξενο τῆς οὐράνιας πατρίδος, ὅπου μάλιστα διήνυσε καὶ τὸν πολὺχρονο βίον καὶ τὴν ἀόρατη στοὺς ἀνθρώπους διαγωγή.

6 Καὶ προσέξατε τὸ πολυμήχανο τῆς θείας σοφίας, τὴν ὑπερβολὴ τῆς κηδεμονίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν ἀνυπέροβλητη ἐπιθυμία του γιὰ τὴ σωτηρία. Ξεκινᾷ πόλεμος τῆς πατρίδος τοῦ θαυμασίου αὐτοῦ πατέρα πρὸς τοὺς Ἄραβες, καὶ αὐτός, ποῦ φαίνεται δὲν ἦταν ἀμελέτητος στὴ στρατιωτικὴ τέχνη, πολεμᾷ μαζὶ μὲ τοὺς ὁμοφύλους του, συλλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς ἀλλοφύλους, μεταφέρεται αἰχμάλωτος μακριὰ ἀπὸ τὴ γενέτειρά του, βαδίζει στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ξένης καὶ ἐχθρικής γῆς μὲ ἀθέλητα πόδια, ἐγκλείεται σὲ φρούρια ἄφευκτα⁷, δένεται στὰ πόδια μὲ πέδες, πιέζεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψι τροφῆς, πάσχει πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀνυπόφορα, εὐρίσκειται σὲ ἀδιέξοδο, ἀπελπίζεται γιὰ τὴ ζωὴ του, τέλος καταφεύγει στὸν Θεό, ὑπόσχεται ὅτι θὰ ζήσει μόνο γι' αὐτόν, ἀρκεῖ νὰ ἰδῇ ἐλεύθερο φῶς καὶ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰ δεινὰ ποῦ τὸν κατέχουν. Τί κάμνει λοιπὸν ὁ ταχύς καὶ συγχρόνως προνοητικὸς Θεός; Ἀναβάλλει τότε τὴν ταχύτητα ἐνέργειας καὶ ἐπιτρέπει νὰ ἐπιταθοῦν οἱ ὀδύνες στὸ μέλλον, προνοώντας βέβαια νὰ ἔχη ἀσφαλέστερα τὸν ἱκέτη, ἐπειδὴ ὑπάρχουν ἀνθρώποι ποῦ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν πίεσιν εὐκόλα λησμονοῦν τὴν συμφωνίαν ποῦ γίνονται κατ' αὐτές, ἂν δὲν τὴν ἐπιβεβαιώσουν μὲ ἀκρίβεια.

7 Ποιὰ εἶναι ἡ συνέχεια; Ἐμπεδώνονται οἱ ὑποσχέσεις του μὲ ὄνειρα. Ὁ Θεὸς τοῦ στέλλει σὲ ὄνειρο τὸν μεγάλο ἀνάμεσα

7. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἀναφέρει τὸ φρούριο Σαμαρᾶς (Σαμαρὰ) στὸ ὁποῖο ἦταν ἐγκλειστος ὁ Πέτρος, διότι τὸ ὄνομα ἦταν πλέον χωρὶς νόημα γιὰ τοὺς ἀναγνώστες.

πατράσιν ἀγίοις Νικόλαον, ὃν καὶ αὐτὸς ἐπεβοῶτο θερμότερον, ἄτε τῆς πρὸς Θεὸν αὐτοῦ παρρησίας πεπειραμένος καὶ διὰ θαύματος αὐτὸν ἄγων, πολλοῖς καὶ πρότερον κεχρημένον ὑπὲρ αὐτοῦ θαύμασιν. Ὅς δὴ καὶ φανεῖς οὐχ ἅπαξ, ἀλλ' ἤδη καὶ δῖς, 5 πολὺ κατεμέμφετο τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀβουλίαν, πολλάκις μὲν δὴ καὶ πρότερον εὐξαμένου τὴν ἀπὸ τοῦ κόσμου φυγὴν, ὠρμημένου δὲ μηδ' ὄπωσοῦν ἔργῳ τὴν εὐχὴν ἀποδοῦναι. Ταύτη τοι δικαίως, ἀρτίως ἔφασκεν, ὅτ' αὐτὸς εἰσακούη κάγῳ πείθειν ἠκιστα δύναμαι, πρεσβείαν ὑπὲρ τῶν σοὶ συνοίσειν μελλόντων 10 πρὸς Θεὸν ποιούμενος. Ἀλλὰ γάρ, εἴ μοι πείθη, καὶ ἄλλον δὴ τινα τῶν μέγα παρὰ Θεῷ δυναμένων ἐπικέκλησο βοηθόν, ὥστε μοι συμβαλέσθαι σπουδὴν ὅ,τι πλείστην ὑπὲρ σοῦ ποιουμένῳ.

8 Πέτρου δὲ ἀνθυπενεγκόντος, Καὶ τίς ἄρα μεῖζον ἢ σὺ δύναται; Συμεώνης, τὸν εἶπεῖν, Συμεώνης ἐκεῖνος⁸, ὃς εὖ μάλα πρε- 15 σβυτικὰς πάλαι ποθ' ὑπανῆκε χειῖρας καὶ τεσσαρακονθήμερον ὑπανέσχε τὸν πρὸ τῶν αἰώνων Θεόν. Ἀλλ' ὁ μὲν μετὰ τὴν εἰσήγησιν ἀπιὼν ὄχρητο, Πέτρου δὲ παραυτὰ τὸν ὕπνον ἀποσεισαμένου, πολὺς ἐπὶ στόμα Συμεώνης ἦν· καὶ βοῶν οὐκ ἀνῆκεν, ἀντιβολῶν οὐκ ἐνέδωκεν, ἕως ἔπεισε· τῇ γὰρ ὑστεραίᾳ πάλιν ἐφί- 20 σταται ὁ Νικόλαος καὶ ἀνατεῖναι πρὸς Συμεώνην ἐπιτάττει τὰς ὄψεις. Ὁ δὲ ταχὺς ἐπεστραμμένος, ἐπιτερπὲς ὄρᾳ θέαμα· σεμνὸν ὅ,τι μάλιστα καὶ πολὺν ἄνδρα, κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος ἀρχιερατικῶς ἐσταλμένον, χρυσοῦ τε ράβδῳ κοσμίως ἐπερειδόμενον καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπίχαρὶ τι καὶ προσηνὲς ἐνορῶντα καὶ τὴν ἀφῆσιν 25 εὐαγγελιζόμενον, εἶπερ ἄρα καὶ τὰς πρὸς Θεὸν συνθήκας εἰς ἔργον ἀγαγεῖν προθυμεῖται. Τοῦ δὲ Πέτρου συνθεμένου προθύμως, ἐκεῖνος ὅποι δὴ βούλοιο βαδίζειν ἀδεῶς ὑπηγόρευεν,

στοὺς ἱεράρχες καὶ ἁγίους πατέρες Νικόλαο, τὸν ὁποῖο καὶ ὁ ἴδιος ἐπεκαλοῦνταν θερμότερα, διότι εἶχε πείρα τῆς παρησίας του πρὸς τὸν Θεό, καὶ τὸν ἔφερε διὰ θαύματος, αὐτὸν πού καὶ πρωτύτερα εἶχε χρησιμοποίησει ὑπὲρ αὐτοῦ πολλὰ θαύματα. Αὐτὸς λοιπὸν, ἀφοῦ ἐμφανίσθηκε ὄχι μία φορά, ἀλλὰ δύο, κατηγόρησε τὸν ἄνδρα γιὰ τὴν ἀβουλία, ἀφοῦ καὶ πρωτύτερα εἶχε ὑποσχεθῆ πολλές φορές τὴν φυγὴ ἀπὸ τὸν κόσμον, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐξεκίνησε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ὑπόσχεσι. Δίκαια λοιπὸν τώρα, εἶπε, οὔτε ἐσὺ εἰσακουῦσαι κι' ἐγὼ ἐλάχιστα μπορῶ νὰ πείσω, πρεσβεῦοντας πρὸς τὸν Θεὸ γιὰ ὅσα πρόκειται νὰ εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον σου. Ἄλλ' ὅμως, ἂν πεισθῆς σ' ἐμένα, ἐπικαλέσου καὶ ἄλλον βοηθὸ ἀπὸ ἐκείνους πού ἔχουν μεγάλη ἰσχὺ πρὸς τὸν Θεό, ὥστε νὰ μοῦ συμπαρασταθῆ, διότι ἐργάζομαι μὲ μεγάλο ζῆλον γιὰ χάρι σου.

- 8 Ὅταν ὁ Πέτρος ἐρώτησε, 'Ποιὸς τάχα μπορεῖ νὰ κατορθώσῃ μεγαλύτερα ἀπὸ σένα;' αὐτὸς ἀπάντησε, 'ὁ Συμεώνης, ἐκεῖνος ὁ Συμεώνης'⁸, πού στὴν παλαιὰ ἐποχὴ ἄπλωσε πρόθυμα τὰ πρεσβυτικά χέρια καὶ ὑποδέχθηκε στὶς σαράντα ἡμέρες τὸν πρὸ τῶν αἰώνων Θεό». Κι' ἐκεῖνος βέβαια, ὁ Νικόλαος, μετὰ τὴν σύστασι αὐτῆ ἔφυγε τρέχοντας. Μόλις ὅμως ἐξύπνησε ὁ Πέτρος ἀμέσως, εἶχε στὸ στόμα του πυκνὰ τὸν Συμεών, καὶ δὲν ἔπαυσε νὰ φωνάζῃ, δὲν ἐσταμάτησε νὰ παρακαλῆ, μέχρι πού τὸν ἔπεισε. Διότι τὴν ἐπόμενῃ ἡμέρᾳ ἐμφανίζεται σ' αὐτὸν ὁ Νικόλαος καὶ τοῦ παραγγέλλει νὰ σηκώσῃ τὰ μάτια του πρὸς τὸν Συμεώνη. Ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἐστράφηκε γρήγορα, βλέπει εὐχάριστο θέαμα: ἕνα σεμνὸ καὶ σεβάσιμο ἄνδρα, ἐνδυμένον ἀρχιερατικὰ κατὰ τὴν παλαιὰ συνήθεια, στηριζόμενον κόσμια σὲ χρυσῆ ράβδο, πού ἐκύτταζε πρὸς αὐτὸν χαρούμενα καὶ γλυκὰ καὶ ὑποσχόταν τὴν ἄφεσι, ἂν βέβαια εἶναι πρόθυμος νὰ πραγματοποιήσῃ τὶς ὑποσχέσεις του πρὸς τὸν Θεό. Ὅταν ὁ Πέτρος συμφώνησε μὲ προθυμία, ἐκεῖνος τοῦ συνέστησε νὰ βαδίσῃ ἀφοβα ὅπου ἤθελε,

8. Συμεὼν ὁ Θεοδόχος, Λουκᾶ 2, 25ἔξ.

ἐξιόντα τῆς εἰρκτῆς. Τοῦ δὲ τὸν περὶ τοὺς πόδας αὐθις ἐπιδεικνύντος δεσμὸν καὶ τὸ ἐπίταγμα τῶν ἀδυνάτων εἶναι διατεινόμενου παντάπασιν, ἡρέμα μετεωρίσας ὁ θεοδόχος τὴν καλὸν ἀπαστράπτουσαν ἐκείνην ράβδον, ἄκρα ταύτη ψαύει τῶν δεσμῶν καὶ χρυσῶ τὸν σίδηρον ὡς ἀράχνης, ὃ φασιν, ἰστὸν ἀπονητὶ διατέμνει· καὶ ὁ Πέτρος εὐθύς, οὐχ ὅπως τῶν πεδῶν ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἐκτὸς περιτειχίσματος, ὧ τοῦ θαύματος, ἐν ἀκαρεῖ χρόνου γίνεται, καὶ Νικόλαον μόνον συμπαρομαρτοῦντά οἱ βλέπει, καὶ πείθοντα μηκέτ' ὄναρ, ἀλλ' ὕπαρ εἶναι τὴν δεδομένην ἐλευθερίαν· πρὸς δὲ καὶ πόρον ἐφοδίων ὑποδεικνύντα, κῆπον δὴ τινα πολυειδέσι τεθηλότα δένδροις καὶ πολλοῖς τῶν ἐδωδίμων βρίθουσιν. Ἐν τούτοις, ὁ μὲν συλαῖν εὐλαβούμενος οὐδ' ἄκρω δακτύλῳ, τὸ τοῦ λόγου, ψαύειν τῶν καρπῶν ἐκείνων ἠνείχετο. Νικόλαος δὲ τοῦτον αὐθις θαρρύνει καὶ ἀδεῶς ἐγκελεύεται δρέπεσθαι· εἴτ' ἐξενεγκὼν ἐπὶ τὴν φίλην ὁδοιπορίαν⁹ καὶ τῶν ὑπεσχημένων ὑπομνήσας ἐκείνων, ἐξ ὀφθαλμῶν γίνεται τ' ἀνδρὸς καὶ ἀπολιπὼν ἔδοξε τοῦτον, κἂν ἀοράτως ἀεὶ συνῆν.

9 Ἀλλὰ γὰρ οὕτω φῶς ἐλεύθερον ὁ Πέτρος παρὰ δόξαν τε-
 20 θεαμένος, Παῦλον εὐθύς τὸν μέγαν ὡς πρὸς ἀρχέτυπον βλέπων, οὐδ' αὐτὸς ἔγνω προσαναθέσθαι σαρκὶ καὶ αἵματι¹⁰· εὖ δὲ ποιῶν, ὄλος γίνεται τοῦ προνοίᾳ μείζονι τὰ κατ' αὐτὸν διωκηκός τοις Θεοῦ καὶ τοῦ θαυμασίως οὕτω καλέσαντος, σὺν θαυμαστῇ προθυμίᾳ κατόπιν ἔπεται, μηδὲ πρὸς βραχὺ διαστήναι, μηδ'
 25 ἀποσχέσθαι τῶν ἰχνῶν ἀνεχόμενος. Ὡς γάρ, εἴ τις ἡλίῳ τὰς ὄψεις ἀτενῶς ἐπιβαλὼν, εἴτ' ἐνορώη τοῖς κάτω, πάντα σκότος ἀτεχνῶς ὄρα, οὕτως ἐκεῖνος, τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα τὸν νοῦν ἀκλινὲς εἰς οὐρανὸν ἐδράσας, πάντα παρεῖδε ραδίως, οἶκον, πατρίδα, γονέας, τοὺς καθ' αἷμα προσωκειωμένους, τοὺς καθ' ἑταιρίαν

9. Στὸν Βίο τοῦ Νικολάου, 2,1, λέγεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ Πέτρος «ἐπέβη τῆς γῆς τῶν Γραικῶν».

βγαίνοντας ἀπὸ τὴ φυλακὴ. Κι' ὅταν αὐτὸς τοῦ ἔδειξε πάλι τὰ δεσμὰ στὰ πόδια του καὶ ἰσχυρίσθηκε, ὅτι ἡ ἐντολὴ εἶναι ἐντελῶς ἀκατόρθωτη, ὁ Θεοδόχος κινώντας ἤρεμα ἐκείνη τὴν ἀστραπτέρη ράβδο ἔγγισε τὰ δεσμὰ μὲ τὴν ἄκρη της καὶ μὲ τὸ χρυσὸ ἔκοψε ἄκοπα τὸ σίδηρο σὰν ἰστό, ὅπως λέγουν, ἀράχνης, καὶ ὁ Πέτρος εὐθύς ἀμέσως, σὲ στιγμιαῖο χρονικὸ διάστημα, εὐρέθηκε, ὡ τοῦ θαύματος, ἔξω ὄχι μόνο ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς πέδες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κάθε περιτείχισμα, καὶ βλέπει μόνο τὸν Νικόλαο νὰ τοῦ συμπαρίσταται καὶ νὰ τὸν πείθῃ ὅτι ἡ ἐλευθερία ποῦ τοῦ ἐδόθηκε δὲν εἶναι πλεόν ὄνειρο, ἀλλὰ ὄραμα, κι' ἐπὶ πλεόν νὰ ὑποδεικνύῃ κι' ἓνα πόρο ἐφοδίων, κῆπο γεμᾶτον ἀπὸ κάθε εἶδος δένδρα, ἔχοντα ἄφθονους φαγώσιμους καρπούς. Τότε αὐτὸς διστάζοντας νὰ πάρῃ, δὲν ἐδέχθηκε νὰ ἔγγίσῃ ἐκείνους τοὺς καρπούς οὔτε μὲ τὸ ἄκρο, ποῦ λέγει ὁ λόγος, τοῦ δακτύλου του. Ὁ Νικόλαος ὅμως τὸν ἐνθάρρυνε πάλι καὶ τὸν διέταξε νὰ πάρῃ· ἔπειτα, ἀφοῦ τὸν ἔβγαλε στὴν ἀγαπητὴ ὁδοιπορίᾳ⁹ καὶ τοῦ ὑπενθύμισε ἐκεῖνες τὶς ὑποσχέσεις, ἔξαφανίζεται ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ ἀνδρὸς, καί, ἐνῶ ἐφάνηκε ὅτι τὸν ἄφησε, ἦταν μαζί του πάντοτε, ἔστω καὶ ἀόρατα.

- 9 Καὶ τότε ὁ Πέτρος, ἀφοῦ ἔτσι ἀνέλπιστα εἶδε φῶς ἐλεύθερο, ἀποβλέποντας κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν μέγα Παῦλο σὰν ἀρχέτυπο, δὲν ἀπεφάσισε οὔτε αὐτὸς ν' ἀφοσιωθῇ σὲ σάρκα καὶ αἷμα¹⁰, ἀλλὰ πολὺ σωστὰ παραδίδεται ὁλόκληρος στὸν Θεὸ ποῦ μὲ ὑψηλὴ πρόνοια ἐρρῦθμισε τὴν τύχη του καὶ μὲ τόσο θαυμαστὸ τρόπο τὸν ἐκάλεσε, μὴ ἀνεχόμενος οὔτε γιὰ λίγο νὰ ξεφύγῃ ἢ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὰ ἴχνη. Ὅπως δηλαδὴ ἂν κάποιος ρίξῃ τὰ μάτια του ἀτενῶς πρὸς τὸν ἥλιο κι' ἔπειτα κυττάξῃ κάτω, βλέπει σχεδὸν τὰ πάντα σκοτεινά, ἔτσι ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἔστησε τὸ μάτι τῆς ψυχῆς, τὸν νοῦ, ἀκίνητο πρὸς τὸν οὐρανὸ, παρέβλεψε εὐκόλα τὰ πάντα, οἶκο, πατρίδα, γονεῖς, τοὺς ἕξ αἵματος συγγενεῖς, τοὺς κατὰ ὅποιονδήποτε δεσμὸ οἰκείους, εἶπε χαίρετε σὲ ὅλους,

10. Α' Κορ. 15, 50.

ήντιναοῦν, καὶ πᾶσι χαίρειν φράσας, μᾶλλον δ' οὐδὲ χαίρειν φράσας, ἐνὸς γίνεται, τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, καὶ ἐν πάσης ἀσχολίας ὑπέρτερον αὐτῷ μέλημα, τοῦ θείου θελήματος ἀπριξέσθαι, καὶ οὕτω πάντα γενέσθαι Χριστῷ ἀντὶ πάντων ἐσχης
5 κέναι Χριστόν, κατὰ τὴν θεσπεσίαν ἐκείνου ψῆφον¹¹.

10 Οὕτω δὲ θεῖω βέλει τετρωμένος, τῆς πρὸς Ρώμην φερούσης ἤψατο¹², μηδὲν ὑπερθέμενος, ἐκεῖ τελεσθησόμενος τελεώτερον καὶ τὸ κατὰ μοναχοὺς κάπὶ τοῦ φανεροῦ σχῆμα περιθησόμενος καὶ τὴν εὐχὴν ἀποδώσων. Νικόλαος δὲ ὁ μέγας αὐθις
10 ἀφανῶς προὔπεμπε· καὶ δὴ προφθάσας καὶ προεπιστάς τῃ πόλει, νοερῶς συντυγχάνει τῷ πάπα· καθῆστο γὰρ ἐπὶ τὸν ὑψηλόν, ὡς ἔοικε τὸ τηνικαῦτα, θρόνον ἐκεῖνον, ὑψηλὸς καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀνὴρ καὶ νοερῶν θεαμάτων οὐκ ἄμοιρος. Συνίστησι τοιγαροῦν αὐτῷ καὶ πρὸ τῆς θεᾶς τὸν Πέτρον, καὶ τὰ κατ' αὐτὸν διη-
15 γεῖται καὶ προστάσσει τελέσειν ἐπ' αὐτὸν ἀφιγμένον, ὅσα τοὺς τὸν ἄζυγον βίον ἐλομένους ἐπανελέσθαι νομίζεται· σημειᾷ τε προσθεῖς, ὅθεν ἂν ἐπιγνοίῃ τὸν εἰρημένον, καὶ τοῦνομα ἐπειπών, ὁ μὲν τῇ συντυχίᾳ δίδωσι πέρας, Πέτρος δὲ ἤδη τὴν πόλιν εἰσ-
20 Καὶ τῆς μητροπόλεως εὐθὺς χωρεῖν δόξαν, ὁ μὲν ταῖς ἱεραῖς ἤδη προσέβαινε πύλαις κάπὶ γόνυ κλιθεὶς ταῖς θεαῖς εἰκόσι τὴν προσκύνησιν διετέλει νέμων· ὁ δὲ πάπας εὐθὺς αὐτὸν μεταπέμπεται καὶ μνεῖ τούτῳ τὴν μονήρη δίαιταν καὶ μεταμφιέννυσι τὴν τῇ
25 (πῶς γὰρ οὐ;), χάριν ἀνωμολόγει Θεῷ καὶ χεῖρας ἀνασχῶν εὐ-

11. Βλ. Ἐφ. 1,10 Κολ. 3,11

12. Ὁ Γρηγόριος συντομεύοντας τὴν πρώτην προσευχὴν τοῦ Πέτρου πρὸς

ἢ καλύτερα δὲν εἶπε χαίρετε, ἀλλὰ προσηλώνεται σ' ἓνα στόχο, στήν κατὰ Θεὸ πολιτεία, κι' ἓνα μέλημα ἀνώτερο ἀπὸ κάθε ἀσχολία εἶχε, νὰ κρατᾶ σφικτὰ τὸ θεῖο θέλημα, κι' ἔτσι νὰ γίνῃ σὲ ὅλα τοῦ Χριστοῦ, καί ἀντὶ γιὰ ὅλα νὰ ἔχῃ τὸν Χριστό, σύμφωνα μὲ τὴ θεσπέσια ἀπόφασί ἐκείνου¹¹.

10 Ἔτσι πληγωμένος μὲ θεῖο βέλος ἐπῆρε τὸν δρόμο πού ὀδηγεῖ στὴ Ρώμη χωρὶς ἀναβολή¹², γιὰ νὰ ἀφιερωθῇ ἐκεῖ τελειότερα, νὰ φορέσῃ καὶ φανερὰ τὸ μοναχικὸ σχῆμα καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ὑπόσχεσί του. Καὶ πάλι τὸν προέπεμψε ἀφανῶς ὁ μέγας Νικόλαος, καὶ μάλιστα ἐπρόφθασε νὰ ἔλθῃ πρῶτος στὴν πόλι καὶ νὰ συναντήσῃ νοερὰ τὸν πάπα, ὁ ὁποῖος βέβαια ἐκαθόταν στὸν ὑψηλὸ ἐκεῖνο θρόνο, ὅπως ἦταν τότε συνήθεια, ὑψηλὸς καὶ ὁ ἴδιος ἄνδρας καὶ ὄχι ἄμοιρος τῶν νοερῶν θεαμάτων. Τοῦ συνιστᾶ λοιπὸν καὶ πρὸ τῆς θέας τὸν Πέτρο, τοῦ διηγεῖται τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὸν καὶ τὸν προστάσσει, ὅταν φθάσῃ, νὰ τελέσῃ σ' αὐτὸν ὅσα εἶναι κανονισμένα νὰ τελοῦνται σ' αὐτοὺς πού ἐδέχθησαν τὸν μοναχικὸ βίον. Ἀφοῦ τοῦ ἔδωσε καὶ σημεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσε ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν ἀναφερόμενο, καὶ τοῦ ἐδήλωσε τὸ ὄνομα, αὐτὸς ἐτελείωσε ἔτσι τὴ συνέντευξι, ἐνῶ ὁ Πέτρος εἰσερχόταν τὴ στιγμή ἐκείνη στὴν πόλι, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τίποτε ἀπὸ τίς ἐνέργειες τοῦ προστάτη, καὶ ἀπεφάσισε νὰ προχωρήσῃ κατ' εὐθείαν πρὸς τὴ μητρόπολι. Κι' ἐνῶ αὐτὸς ἐπερνοῦσε πλέον τίς ἱερὲς πύλες καὶ γονατισμένος ἀπένευε τὴν προσκύνησι στὶς θεῖες εἰκόνες, ὁ πάπας ἀμέσως στέλλει καὶ τὸν καλεῖ κοντὰ του, τὸν μυεῖ στὴ μοναχικὴ ζωὴ καὶ τὸν ἐνδύει τὴ στολὴ πού ταιριάζει σ' αὐτὸν τὸ βίον· αὐτὸς, γεμάτος ἐκπληξι γιὰ τὰ γινόμενα (πῶς θὰ μπορούσε νὰ μὴ εἶναι;) εὐγνωμονοῦσε τὸν

τὸν ἅγιο Νικόλαο, δὲν ἀνέφερε τὴν στὸν Βίον ὑπόσχεσι τοῦ Πέτρου, ὅτι θὰ μετέβαινε, σὲ περίπτωσι ἀπελευθερώσεώς, στὴ Ρώμη γιὰ νὰ καρῆ μοναχὸς στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Γιατί ἤθελε νὰ μεταβῇ στὴ Ρώμη, δὲν γίνεται σαφές, προφανῶς ὁμως ὀφείλεται στὴν ἀπροθυμία του νὰ καρῆ ἀπὸ ἓνα εἰκονομάχο ἱεράρχη. Ἦταν ἐποχὴ τῆς εἰκονομαχίας.

χαριστηρίους ἀνήγει φωνάς. Οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ τῇ καλῇ κάγαθῇ προθυμίᾳ προσεπετίθει καὶ ζέοντι πνεύματι τόπον ἐζήτει βοηθήσοντα τῇ προθέσει. Καταβὰς οὖν ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν, ἐντυγχάνει πλωτῆρσι, Θεοῦ δηλαδὴ προνοία, τῆς πόλεως ἤδη παρεσκευασμένοις ἀπαίρειν καὶ μετ' οὐ πολὺ τοῦ λιμένος ἀνάγεσθαι μέλλουσι, καὶ διὰ τῆς Κρήτης πρὸς Ἀσίαν ἀποπλεῖν ἡρημένοις¹³. Τούτοις τοίνυν καὶ αὐτὸς συναπαίρει, τῶν κατὰ νοῦν ἴσως ἐπιτευζόμενός που διὰ τοῦ μακροῦ τοῦδε πλοῦ· μᾶλλον δὲ Θεῷ κὰν τούτῳ πιστεύσας, ᾧ πᾶν ὅ,τι λυσιτελεῖς ἀνθρώποις ἀνύσιμον.

11 Οὕτω τοίνυν ἔχων ἐλπίδος, ὄναρ ὀραῖ τὴν ἀειπάρθενον Μητέρα Θεοῦ¹⁴. ταύτη δὲ τὸν ἑαυτοῦ προμηθεά Νικόλαον ἐν οἰκέτου σχήματι παρεστῶτα, καί, Ποῦ καταλύσει Πέτρος, ᾧ Δέσποινα; πρὸς αὐτὴν ἡρεμαία φωνῇ φθεγγόμενον· τὴν δ' ὑπολαβοῦσαν φαιδρῶς τε καὶ κοσμίως ἀποκριναμένην, Ἔστιν ὄρος 15 ἐπ' Εὐρώπης, κάλλιστον ὁμοῦ καὶ μέγιστον, πρὸς Λιβύην τετραμμένον, ἐπὶ πολὺ τε τῆς θαλάττης εἴσω προῖόν· τοῦτο τῆς γῆς ἀπάσης ἀπολεξαμένη, τῷ μοναχικῷ πρέπον καταγώγιον προσκληρῶσαι διέγγων ἔγωγε· ταῦτ' ἄρα καὶ ἰδιαίτατον ἐνδιαίτημα τοῦτ' ἀφιέρωσα ἑμαυτῇ, καὶ Ἅγιον τούντεῦθεν κεκλήσεται· καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ δὲ τὸν πρὸς τὸν κοινὸν ἀνθρώποις πολέμιον ἐπαναιρουμένων ἀγῶνα προπολεμήσω διὰ βίου παντὸς καὶ πάντ' ἔσομαι τούτοις ἄμαχος σύμμαχος, τῶν πρακτέων ὑφηγητῆς, τῶν μὴ πρακτέων ἐρμηνευτῆς, κηδεμών, ἰατρός, τροφεύς, ἦν ἄρα βούλει τροφήν τε καὶ ἰατροίαν, ὅση τε πρὸς σῶμα τείνει 25 καὶ τοῦτο συνιστᾷ τε καὶ λυσιτελεῖ, καὶ ὅση τὸ πνεῦμα διανιστᾷ

13. Στὸν βίον δὲν ἀναφέρεται ἡ Κρήτη οὔτε ἡ Ἀσία ὡς προορισμὸς τοῦ πλοίου οὔτε βέβαια ἡ προσδῶρισις εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου καὶ ἐγένετο ἡ θαυματουργικὴ θεραπεία τῆς ἀσθενοῦς οἰκογενείας.

Θεὸ καὶ μὲ τὰ χέρια ὑψωμένα πρόσφερε εὐχαριστήρια λόγια. Καὶ ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ μὲ τὴν καλὴ καὶ ἀγαθὴ προθυμία προχωροῦσε περισσότερο καὶ μὲ θερμὸ πνεῦμα ἐζητοῦσε τόπο πού θὰ ἐβοηθοῦσε τὴν πρόθεσί του. Καθὼς λοιπὸν κατέβηκε στὸν αἰγιαλό, συναντᾷ, φανερὰ μὲ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ναυτικούς, πού ἦταν ἤδη ἔτοιμοι ν' ἀποπλεύσουν ἀπὸ τὴν πόλι κι' ἐπρόκειτο σὲ λίγο ν' ἀνοιχθοῦν ἀπὸ τὸν λιμένα, ἀποφασισμένοι μέσω τῆς Κρήτης νὰ πλεύσουν πρὸς τὴν Ἀσία¹³. Ταξιδεύει λοιπὸν κι' αὐτὸς μαζί τους, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἐπιτύχη κάπου ὅσα ἐσκεπτόταν μὲ τὸ μακρινὸ αὐτὸ ταξίδι, ἢ μᾶλλον ἐμπιστευθεὶς καὶ σ' αὐτὸ τὸν Θεὸ, πού μόνος αὐτὸς κατορθώνει ὅ,τι εἶναι ὠφέλιμο στοὺς ἀνθρώπους.

- 11 Τέτοια λοιπὸν ἐλπίδα ἔχοντας, βλέπει σὲ ὄνειρο τὴν ἀειπάρθενη Μητέρα τοῦ Θεοῦ¹⁴ καὶ δίπλα νὰ παραστέκεται τὸν ἐπιμελητὴ του Νικόλαο σὲ σχῆμα ὑπηρέτη καὶ νὰ τῆς λέγῃ μὲ ἡρεμὴ φωνή, 'Ποῦ θὰ καταλύσῃ ὁ Πέτρος, Δέσποινα;' κι' ἐκείνην ν' ἀπαντᾷ μὲ φαιδρότητα καὶ κοσμιότητα: "Υπάρχει στὴν εὐρωπαϊκὴ γῆ ἓνα ὄρος ὠραιότατο καὶ πολὺ μεγάλο, πού εἶναι στραμμένο πρὸς τὸ νότο καὶ εἰσέρχεται πολὺ πρὸς τὴ θάλασσα· ἐγὼ λοιπὸν ἐπιλέγοντας αὐτὸ τὸ ὄρος ἀπὸ ὅλη τὴ γῆ ἔκρινα νὰ τὸ προσφέρω στοὺς μοναχοὺς ὡς ταιριαστὸ καταγώγιον· γι' αὐτὸ μάλιστα τὸ ἀφιέρωσα στὸν ἑαυτὸ μου ὡς ἰδιαίτερο ἐνδιαίτημα, καὶ ἀπὸ τῶρα θὰ ὀνομασθῇ "Αγιο· θὰ ὑπερασπισθῶ σὲ ὅλη τὴ ζωὴ τους ἐκείνους πού ἐπάνω σ' αὐτὸ ἀναλαμβάνουν τὸν ἀγῶνα πρὸς τὸν κοινὸ ἐχθρὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ θὰ εἶμαι πάντοτε γι' αὐτοὺς ἀκαταμάχητος σύμμαχος, εἰσηγητὴς τῶν πρακτέων, ἐξηγητὴς τῶν μὴ πρακτέων, κηδεμών, ἰατρός, τροφεὺς γιὰ ὅποια τροφή καὶ ἰατρεία θέλεις, ὅση χρειάζεται γιὰ τὸ σῶμα καὶ τὸ συγκρατεῖ καὶ τὸ ὠφελεῖ, καὶ ὅση διεγείρει καὶ δυναμώνει τὸ

14. Ἡ ὄρασις τῆς Θεοτόκου φέρεται ἐδῶ νὰ ἔχῃ γίνει ἐπάνω στὸ πλοῖο κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ ταξιδιοῦ ἀπὸ τὴ Ρώμη πρὸς τὴν Κρήτη. Στὸν Βίο φέρεται νὰ ἔχῃ γίνει μετὰ τὸν ἀπόπλου ἀπὸ τὸ «χωρίον» (τὸ ὁποῖο ὁ Παλαμᾶς τοποθετεῖ στὴν Κρήτη) καὶ κατὰ τὴ διάρκειά προσορμίσεως σὲ τόπο ἐρημικὸ (Βίος 3, 3).

τε καὶ ρώννυσι καὶ μὴ τοῦ καλοῦ διαπεσεῖν συγχωρεῖ· συστήσω δὲ ἄρα καὶ τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ μου, οἷς ἂν γένοιτο καλῶς καταλῦσαι τῆδε τὸν βίον, τῶν αὐτοῖς ἡμαρτημένων τελείαν ἐξαιτησαμένη παρ' αὐτοῦ τὴν ἄφεσιν.

12 Οἶδ' ὅτι πᾶσιν ἐνήκεν ἡδονὴν ὁ λόγος εἰκότως, ἅτε τὴν περισπούδαστον ἡμῖν τε καὶ τοῖς εὖ φρονοῦσιν ἅπασι κατὰ ψυχὴν σωτηρίαν ἀναμφιλέκτως ἐπαγγελλούμενος· ὅταν γὰρ ἢ τοῦ Θεοῦ Μήτηρ, ἢ καὶ τὰ ἀδύνατα δυνατὰ καθέστηκεν, ὑπισχνεῖται βοηθεῖν, καὶ οὐκ ἐνταυθοῖ μόνον, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος, πρὸς
10 δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ οὐκ ἐπὶ σμικροῖς, ἀπαλλαγὴν δὲ προξενούσα τῶν ἀρρήτων ἐκείνων εὐθυνῶν καὶ τῶν ἀκηράτων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν, τίς οὐκ ἂν ὑπερβαλλόντως ἡδοιτο νοῦν ἔχων; Ἄλλ' ἐπὶ τὰ ἐξῆς ἰτέον ἡμῖν. Ταῦτα τῆς Θεοτόκου περὶ τοῦ ὄρουσ διειλεγμένης καὶ τέλος ἐπειπούσης, ὡς καὶ Πέ-
15 τρος ἐκεῖ βιώσεται, τοῦ καθεῦδειν οὗτος ἀνεῖται καὶ πρὸς εὐχὴν χαρίεις εἶπερ ποτὲ διανίσταται καὶ τὴν ψυχὴν ὡσπερ ἐπτερωμένος οἶα τὸν τοιούτων μὲν θαυμάτων, τοιούτων δὲ ἀκροαμάτων ἠξιομένον εἰκόσ.

13 Μικρὸν ὄσον καὶ τῆς νεῶς τῆ Κρήτη παραπλευούσης, οἷς
20 ἔδει σίτων τε καὶ πομάτων (οὐδὲ γὰρ ἐκείνω τὴν σάρκα τὴν ἀρχὴν εὐθὺς ὑπόσπονδον καταστῆσαι προνοουμένω, καὶ διημερεύοντι μὲν ἀποσίτω, μόνης δὲ οὐγγίας ἄρτου βαθείας ἐσπέρας μεταλαμβάνοντι, πίνοντι δὲ τῆς θαλάττης, καὶ ταύτης μετριωτάτης), οἷς οὖν ἔδει τῶν ἐπιτηδείων, δεῖν ἔγνωσαν τῷ λιμένι προ-
25 σοκεῖλαι καὶ ἀποβάντες ἐπ' ἀλφίτων τε καὶ ποτίμων ὑδάτων κομιδῇ πονεῖσθαι· καὶ τοίνυν οὕτω δόξαν τε καὶ γεγεννημένον, ἐπεὶ τῶν τις ἐγχωρίων ἐς τὰ μάλιστα τῷ κυβερνήτῃ συνήθης ἦν, αὐτοῦ που πρὸς τῷ λιμένι καὶ μὴ πόρρω κατωκισμένος, ὡς αὐτὸν ἀπῆει καὶ αὐτὸς ἀποβάς· ὃς κλινοπετῆ τὸν ἑταῖρον ἐξ
30 ἀπροσδοκῆτου τεθεαμένος, τὴν τε σύζυγον αὐτῷ καὶ τοὺς παῖ-

πνεῦμα καὶ δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ πέση ἀπὸ τὸ καλό· θὰ συστήσω μάλιστα καὶ στὸν Υἱὸ καὶ Θεό μου, σὲ ὅσους συμβῆ νὰ τελειώσουν καλῶς τὸν ἐδῶ βίον, νὰ δώση τελεία ἄφεσι τῶν ἁμαρτιῶν τους'.

12 Γνωρίζω ὅτι ὁ λόγος αὐτὸς ἔφερε εὐλογα σὲ ὅλους ἡδονή, διότι ἐπαγγελλόταν ἀναμφισβήτητα τὴν ἀπὸ ἐμᾶς καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς καλῶς φρονοῦντας περισπούδαστη σωτηρία γιὰ τὴν ψυχὴ· διότι, ὅταν ἡ μητέρα τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία κατέστησε καὶ τὰ ἀδύνατα δυνατά, ὑπόσχεται ὅτι θὰ βοηθήση, καὶ ὄχι μόνο ἐδῶ οὔτε μόνο κατὰ τὸ παρὸν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, καὶ ὄχι μόνο ἐνεργώντας σὲ μικρὰ ζητήματα, ἀλλὰ προξενώντας ἀπαλλαγὴ ἐκείνων τῶν ἀρρήτων εὐθυνῶν καὶ ἀπόλαυσι τῶν ἀφθάρτων ἀγαθῶν, ποιὸς δὲν θὰ ἔνοιωθε ὑπερβολικὴ εὐχαρίστηση, ἂν ἔχη νοῦ; Ἀλλὰ ἄς προχωρήσωμε στὴ συνέχεια. Ἀφοῦ ἡ Θεοτόκος εἶπε αὐτὰ περὶ τοῦ ὄρους καὶ στὸ τέλος πρόσθεσε ὅτι καὶ ὁ Πέτρος ἐκεῖ θὰ ζήση, αὐτὸς ξυπνᾷ, σηκώνεται γιὰ προσευχὴ, περισσότερο ἀπὸ κάθε φορὰ χαρούμενος καὶ σὰν πτερωμένος στὴν ψυχὴ, ὅπως εἶναι εὐλογο γιὰ τὸν ἀξιωμένον τέτοιων θεαμάτων καὶ τέτοιων ἀκροαμάτων.

13 Ἐπειτα ἀπὸ λίγο, καθὼς τὸ πλοῖο παρέπλεε τὴν Κρήτη, ἀποφάσισαν νὰ προσεγγίσουν στὸ λιμάνι γιὰ ἐκείνους πού χρειάζονταν προμήθειες, τροφίμα καὶ ποτά· διότι ἐκεῖνος δὲν εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ αὐτά, ἐφ' ὅσον εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβε πρόνοια νὰ καταστήσῃ τὴ σάρκα ὑπόδουλη, ἐπερνοῦσε τὴν ἡμέρα ἄσιτος καὶ μόνο ἀργὰ τὸ βράδυ ἔτρωγε μία οὐγγιά ἄρτο, ἔπινε ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ μάλιστα πολὺ λίγο· ἀπεφάσισαν λοιπὸν ν' ἀποβιβάσθουν γιὰ νὰ φροντίσουν γιὰ ψωμὶ καὶ πόσιμον νερό. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἀπόφασίς τους ἐπραγματοποιήθηκε, ἐπειδὴ κάποιος ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους ἦταν στενὸς φίλος τοῦ κυβερνήτη καὶ κατοικοῦσε σὲ μέρος πού δὲν ἀπείχε πολὺ ἀπὸ τὸ λιμάνι, κατέβηκε καὶ αὐτὸς καὶ ἐπῆγε σ' ἐκεῖνον. Ὁ κυβερνήτης εἶδε ἀπροσδόκητα κλινῆρη τὸν φίλο, καὶ τὴν σύζυγο καὶ τὰ παιδιὰ νὰ μὴ κάθων-

δας οὐ παρακαθημένους καὶ μηχανωμένους παραψυχὴν ὄση δυνατὴ τῷ νοσοῦντι, λάβρᾳ δὲ καὶ αὐτοὺς προσπαλαίοντας νόσω καὶ τῷ παρακεῖσθαι τὸ δεινὸν ἐπιτείνοντας, τὴν Πέτρου πολιτείαν ἐπὶ νοῦν ἀναλαβῶν (δεινὸς γὰρ ἦν, ὡς ἔοικεν, ἐξ ὀλίγου
 5 συμβαλεῖν ἀνδρὸς ἀρετὴν). Εὐρηταί μοι τοῦ πανοικί σε πιέζοντος φάρμακον, ᾧ φίλε ἑταῖρε, προσεφώνησε τῷ νοσοῦντι, καὶ τῆς οἰκίας εὐθὺς αὐθις ἀπεπήδησεν. Ἡ δὲ ποδῶν εἶχεν εἰς τὴν ναῦν ἐπανήκων, ἔπεσθαι οἱ τὸν διὰ Χριστὸν καταπειθῆ πᾶσι Πέτρον αἰτεῖται· καὶ ὁ εὐθὺς ὑπακούει καὶ τοῦ Θεοῦ δὴ που νο-
 10 ερῶς παρορμήσαντος.

14 Ἐπὶ τὴν ὑπ' ἀρρωστίας τοιγαροῦν ἀνατετραμμένην ἐκείνην ἀφικνεῖται οἰκίαν καὶ θᾶπτον ἢ λόγος ἀνεγείρει ταύτην καὶ ἐπιρρώνουσιν. Ὡς γὰρ μόνον εἰς θεὸν ἦλθε τοῦ θαυμασίου τοῦδε πατρός, ὁ βαρεῖα νόσω κατεσχημένος ἐκεῖνος, ῥάων τε ἦν καὶ ἀνέ-
 15 φερε καὶ ἀνίστατο καὶ τοῖς ποσὶ προσπίπτων τοῦ τεθεραπευκότος ἐρρωμένος ἐτύγγανεν· εἶθ' οὕτω ταχὺς ἐκεῖθεν διαναστάς, ἐπὶ τοὺς παῖδάς τε καὶ τὴν σύζυγον διεκίνει τὸν Πέτρον καὶ τὴν υἰότητα ὡσπερ αὐτόχρημα ταῖν χεροῖν φέρων πᾶσι δαψιλῶς ἔνε-
 20 μεν. Ἐκ τοῦ εὐθέος καὶ γὰρ ἅπαντες ἐξάντεις τῆς νόσου καὶ τῶν συνεχόντων δεινῶν κρεῖττονες ἀνηγείροντο καὶ οὐχ ὅ τι δράσειαν εἶχον, οὐχ ὅ τι λέξειαν Πέτρῳ πρὸς τὸ τῆς εὐεργεσίας ἀποχρῶν μέγεθος· ὃν δὴ καὶ τὸ λίαν ἀφιλότιμον πρὸς τὴν ἐπά-
 νοδον ἠπειγε, πρὸς τὸν ὑπ' ἐκείνων κρότον ἀνεπίστροφον παντάπασιν ὄντα καὶ πρὸς Θεὸν ἀναφέροντα τὴν τῶν γενομένων αἰ-
 25 τίαν· ᾧ δὴ καὶ χρήματα τούτων προσενεγκόντων μετὰ τὴν πρὸς ναῦν ἐπανάλυσιν αὐτὸς οὐ προσήκατο, μὴ δεῖν αὐτοῖς λέγων ὑπὲρ τῶν ὑπὸ Θεοῦ τούτοις ἀγαθῶν ὑπηργμένων ἀνθρώπῳ τὴν χάριν ὁμολογεῖν, ἀλλ' ἐκείνῳ διὰ καθαροῦ τε βίου καὶ σώφρονος καὶ τρόπων προσανέχειν ἐλευθερίων καὶ κατὰ Θεὸν ζῆν,
 30 μηδὲν ὑπερορῶντας τῶν αὐτοῦ θελημάτων, μηδὲ τῶν ἀπαρε-

ται δίπλα στήν κλίνη ἀναζητώντας κατὰ δύναμι ἀναψυχὴ γιὰ τὸν ἀσθενῆ, ἀλλὰ νὰ παλαίουν καὶ οἱ ἴδιοι μὲ βαρεῖα νόσο καὶ νὰ ἐπιτείνουν τὸ δεινὸ στὸν παρακείμενο μὲ τὸ νὰ εἶναι ξαπλωμένοι κάπου κοντά του. Τότε ἐσκέφθηκε τὴν πολιτεία τοῦ Πέτρου (διότι ἦταν, ὅπως φαίνεται, ἰκανὸς ἀπὸ τὸ λίγο ν' ἀντιληφθῆ τὴν ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός) καὶ εἶπε πρὸς τὸν ἀσθενῆ· Ἐμοῦ εὐρίσκεται φάρμακο τῆς ἀσθένειας πού σε πιέζει μὲ ὅλη τὴν οἰκογένειά σου, ἀγαπητέ μου φίλε, κι' ἔφυγε ἀμέσως τρέχοντας ἀπὸ τὸ σπίτι. Ἄφοῦ ἐπέστρεψε στὸ πλοῖο μὲ ὄση γρηγοράδα εἶχε στὰ πόδια του, ζητεῖ ἀπὸ τὸν κατὰ Χριστὸν εὐπειθῆ σὲ ὅλους Πέτρο νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ· κι' αὐτὸς ὑπακούει ἀμέσως, μὲ τὴν νοερὴ βέβαια παρόρμησι καὶ τοῦ Θεοῦ.

- 14 Φθάνει λοιπὸν σ' ἐκεῖνη τὴν οἰκία, πού ἦταν κρημνισμένη ἀπὸ τὴν ἀρρώστια καὶ τὴν ἀνεγείρει καὶ τὴν δυναμώνει γρηγορώτερα ἀπὸ τὸ λόγο. Μόλις δηλαδὴ ἐκεῖνος ὁ κατεχόμενος ἀπὸ βαρεῖα νόσο εἶδε τὸν θαυμάσιο αὐτὸν πατέρα, ἀνακουφίσθηκε καὶ συνῆλθε κι' ἐσηκώθηκε, καὶ πέφτοντας στὰ πόδια τοῦ θεραπευτῆ, ἐθεραπεύθηκε. Ἐπειτα, ἀφοῦ τόσο γρήγορα ἐσηκώθηκε ἀπὸ ἐκεῖ, ὠδήγησε τὸν Πέτρο στὰ παιδιά καὶ στὴ σύζυγο καὶ σὰν νὰ ἔφερε τὴν ὑγεία κυριολεκτικὰ στὰ χερίά του, τὴν πρόσφερε πλούσια σὲ ὅλους. Πράγματι εὐθύς ἀμέσως ἐσηκώθηκαν ὅλοι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὴ νόσο καὶ ἀνώτεροι ἀπὸ τὰ δεινὰ πού τοὺς ταλαιπωροῦσαν, καὶ δὲν εἶχαν τί νὰ κάμουν, τί νὰ εἰποῦν στὸν Πέτρο ἀνάλογο πρὸς τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας. Ἄλλ' αὐτὸς μὴ ἀγαπώντας τις τιμὲς ἐπειγόταν νὰ ἐπανέλθῃ στὸ πλοῖο, διότι παρέβλεπε τελείως τὰ ἐγκώμια ἐκείνων καὶ ἀπέδιδε τὴν αἰτία τῶν γεγονότων στὸν Θεό. Ὅταν μάλιστα αὐτοὶ τοῦ πρόσφεραν καὶ χρῆματα, μετὰ τὴν ἐπιστροφή στὸ πλοῖο, αὐτὸς δὲν τὰ ἐδέχθηκε, λέγοντας σ' αὐτούς, ὅτι δὲν πρέπει γι' ἀγαθὰ πού τοὺς ἐδόθηκαν ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ εὐγνωμονοῦν ἄνθρωπο, ἀλλὰ νὰ ἀφοσιώνωνται σ' ἐκεῖνον μὲ καθαρὸ καὶ σώφρονα βίο καὶ μὲ ἀξιοπρεπεῖς τρόπους, καὶ νὰ ζοῦν σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ καταφρονοῦν κανένα θέλημά του οὔτε νὰ προσ-

σκόντων ὄλως ἐκεῖνω ποτὲ γινομένους· οὕτω γὰρ ὑμεῖς, φησίν, οὐδὲ ἰατρείας ἔτι σὺν Θεῷ δεήσεσθε ἅτε τὴν ἀρχὴν μηδὲ νόσω περιπεσόντες.

15 Οὕτως ἐκεῖνος καὶ τὸν ἐντὸς αὐτοῖς ἄνθρωπον εὖ διαθέμε-
 5 νος, τοὺς μὲν οἴκαδε ἐπέτρεπεν ἐπανιέναι, τοῖς συμπλέουσι δὲ αὐτὸς συνανήγετο, οἱ καὶ τῆς σφῶν εὐπλοΐας τάνδρὸς ἠτιῶντο τὴν ἀρετὴν, ἐξ οὐρίας· καὶ γὰρ διὰ πάσης ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς τὸν μέχρι τοῦδε πλοῦν ἤνυσαν καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος ὑπῆρχον θαρροῦντες. Ἀλλὰ γὰρ οὕτως ἐχόντων τε καὶ διανοουμένων ἐκ
 10 τοῦ ἀπροσδοκῆτου παντάπασιν, ἔτ' ὄντος τοῦ πνεύματος ἐπιφόρου καὶ λαμπροῦ κατὰ πρύμναν προσβάλλοντος, τοῦ πρόσω προβαίνειν ἢ ναῦς ἀφεῖται καὶ ἀκίνητος ἔμενε. Πάντα δὲ κάλων ἐκεῖνων κινούντων, ὡς καὶ ἡ παροιμία φησί, τὰ τῆς ἀκινήσιας οὐδαμῶς ἐνεδίδου. Καὶ δὴ τῶν ναυτῶν ἐξηπορημένων καὶ μι-
 15 κροῦ τῆς ἴσης μετασχόντων ἀκινήσιας, τοῦτο μὲν ὑπ' ἐκπλήξεως, τοῦτο δὲ καὶ θάπο τοῦ μηδὲν ἔχειν πράττειν, οὕτως ἐκτόπου τοῦ πράγματος ὄντος, ὁ θεῖος Πέτρος τῆς ἡσυχίου καθέδρας ἐξαναστάς καὶ περιβλεψάμενος, τὸ τοῦ διαφαινομένου ὄρους ὄνομα ἐρωτᾷ· ὃ δὴ τὸν Ἄθω πυθόμενος εἶναι, συνῆκέ τε καὶ
 20 ἀπαγγέλλει τὸ κατέχον ἀτρεμῆ τὴν ναῦν. Ἐν τούτῳ, φησίν, ἐνι τῷ Θεῷ βουλομένῳ, τὸν ὑπόλοιπον διανῦσαί με βίον· καὶ τῶ τῶν οἰάκων ἐπικαθεζομένῳ, τῆς γῆς εὐθὺ πρὸς τὸ εὐώνυμον ἰθῦναι τὴν ναῦν ἐγκελεύεται· καὶ ὅς, ὡς οὐδὲν μελλήσας τὸ κελευσθὲν ἤνυσεν, ἡ ναῦς τῶν δεσμῶν ἀνεῖται κάπῃ τὸ εὐκίνητον
 25 εὐθέως μάλα μετέβαλεν.

16 Ἄρ' οὐκ ἐκπληξίς ἐπὶ τούτοις πᾶσιν ἐγγίνεται; Πῶς ἢ πλώϊμος φύσις, ἢ τῆς θαλάττης εὐδιάρρητος ιδιότης, ποῖ μὲν ὑποχωρεῖ καὶ πάροδον δίδωσι τῇ νηϊ, τῇ προσβολῇ τῶν πνευμάτων ἐλαυνομένη, ποῖ δ' ἀρνησαμένη τὴν φύσιν, τὴν ἀντιτυ-
 30 πῖαν μεταλαμβάνει καὶ χέρσου δίκην ἐπὶ χώραν παρακατέχει

κολλῶνται ποτὲ σὲ ὅσα δυσαρεστοῦν ἐκεῖνον. Διότι, λέγει, ἔτσι μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ δὲν θὰ χρειασθῆτε οὔτε θεραπεία, ἀφοῦ κατ' ἀρχὴν δὲν θὰ ἀσθενήσετε.

15 Ἀφοῦ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἐκεῖνος διέθεσε καλῶς καὶ τὸν ἑσωτερικό τους ἄνθρωπο, σ' αὐτοὺς βέβαια ἐπέτρεψε νὰ ἐπανέλθουν στὸ σπίτι τους, ἐνῶ αὐτὸς ἐξεκίνησε μαζί μὲ τοὺς συνταξιδιώτες του, οἱ ὅποιοι καὶ τὸ καλὸ τους ταξίδι τὸ ἀπέδιδαν στὴν ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός· διότι διήνυσαν τὸν πλοῦ μὲ οὐριο ἄνεμο κάθε μέρα καὶ νύκτα ἕως τώρα καὶ ἤλπιζαν ὅτι ἔτσι θὰ διήνυσαν καὶ τὸν ὑπόλοιπο. Ἀλλ' ὅμως, ἐνῶ ἔτσι ἐνεργοῦσαν κ' ἐσκέπτονταν, ἐντελῶς ἀπροσδόκητα, παρ' ὅλο πὺ ἀκόμη ὁ ἄνεμος ἐκτυποῦσε κατὰ τὴν πρῶμνη εὐνοϊκὸς καὶ λαμπρός, τὸ πλοῖο ἐσταμάτησε νὰ προχωρῆ πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ ἔμενε ἀκίνητο. Κι' ἐνῶ ἐκεῖνοι ἐκινουῦσαν κάθε σχοινί, ὅπως λέγει καὶ ἡ παροιμία, ἡ ἀκίνησία δὲν ὑποχωροῦσε καθόλου. Καὶ μάλιστα, ἐνῶ οἱ ναυτικοὶ ἦταν ἀπορημένοι καὶ παρὰ λίγο νὰ μετάσχουν ἐξ ἴσου τῆς ἀκίνησίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ ἐκπληξι, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ ἀδυναμία νὰ κάμουν κάτι, ἀφοῦ τὸ πρᾶγμα ἦταν τόσο παράδοξο, ὁ θεῖος Πέτρος ἐσηκώθηκε ἀπὸ τὴν ἡσυχὴ καθέδρα καὶ κυτιάζοντας γύρω ἐρώτησε γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους πὺ ἐφαινόταν. Ὅταν λοιπὸν πληροφορήθηκε ὅτι ἦταν ὁ Ἄθως, ἀντιλήφθηκε κ' ἐδήλωσε ποιό εἶναι τὸ αἴτιο πὺ κρατεῖ ἀκίνητο τὸ πλοῖο. Ὅσον αὐτὸ τὸ ὄρος, λέγει, θέλει ὁ Θεὸς νὰ περάσω τὸ ὑπόλοιπο τοῦ βίου μου. Καὶ διέταξε ἀμέσως τὸν τιμονιέρη νὰ κατευθύνῃ τὸ πλοῖο ἀριστερὰ πρὸς τὴν ξηρὰ, καὶ καθὼς ἐκεῖνος χωρὶς καθυστέρησι ἐξετέλεσε τὴν ἐντολή, τὸ πλοῖο ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὰ δεσμὰ καὶ ἀμέσως ἔγινε εὐκίνητο.

16 Ἄραγε δὲν εἶναι ὅλα αὐτὰ ἐκπληκτικά; Πῶς ἡ πλωτὴ φύσις, ἡ εὐκολοδιάβατη ιδιότης τῆς θάλασσας, ἄλλοτε ὑποχωρεῖ καὶ δίδει δρόμο στὸ πλοῖο ὠθούμενη ἀπὸ τὴν προσβολὴ τῶν ἀνέμων, καὶ ἄλλοτε ἀρνούμενη τὴν ιδιότητά της ἀποκτᾶ σκληρότητα καὶ κρατεῖ ἐπὶ τόπου τὸ πλοῖο σὰν ξηρὰ; Πῶς ἐξ ἄλλου

τὴν ναῦν; Πῶς δὲ καὶ τὸ τοῦ πνεύματος εὐδιάχυτον ἐν μέρει συ-
 στέλλεται καὶ μὴ συναρπάζει ταύτην τῷ περιφανεῖ τῆς ρύμης,
 μηδενὸς ἐπιτειχίζοντος στερροτέρου σώματος; Τῷ γὰρ εὐκι-
 νῆτω τῶν ὑδάτων τὸ πνεῦμα πλεονεκτεῖ. Καὶ τοῦ φανῆναι τὴν
 5 ἐν τῷ πυθμένι τῆς θαλάττης ἡπειρον ταύτης διαστάσης, τὸ θα-
 λάττης ρυτὴν ἐπιφάνειαν στερέμνιον ὅσα καὶ ἡπειρον γενέσθαι,
 θαύματος οὐκ ἐλάττω φέρεται δόξαν· οὐκοῦν προσθετέον τοῦτο
 τοῖς παλαιοῖς θαυμασίοις καὶ διηγητέον οὐχ ἦττον ἐκείνων καὶ
 ὑμνητέον ἐπὶ τούτῳ Θεόν, ᾧ μηδὲν ὧν ἂν βούλοιτο τὸ παράπαν
 10 ἀνήνυτον.

17 Ἄλλ' οὕτως ὁ τῷ Πέτρῳ σύμπλους ὄμιλος τῇ γῆ προσπε-
 λάσαντες, πρὸς τὴν ὑπώρειαν ἀποβιβάζουσιν οὐκ ἀδακρυτὶ τὸν
 γεννάδαν, ὃς καὶ ἀνέλαβεν ἤδη καταπεπτωκότας ὑπ' ἀνοίας αὐ-
 τούς, προειπὼν αὐτοῖς τὸν τε πλοῦν ἀκίνδυνον καὶ τὴν πρόθεσιν
 15 ἀνύσιμον ἔξειν. Οἱ μὲν οὖν ἐστέλλοντο μετ' ἀγαθῶν τῶν ἐλπί-
 δων, ὁ δὲ βία μὲν, ἐπέβαινε δὲ ὁμῶς τῶν ἀβάτων, καὶ ἀνέβη τὸ
 ὄρος καὶ εἰσέδου τὰ ἄδουτα¹⁵, Θεῷ μόνῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐπιτρέ-
 ψας, ᾧ καὶ μόνῳ προεθυμήθη τε καὶ ὑπέστη ζήσειν, ὃ καὶ εἰς
 τέλος ἀγαγεῖν ἔσπευδεν, οὐ μόνον ἀπόσιτος ὧν σχεδὸν τῶν ὅσα
 20 πέφυκεν ἀνθρώπων συνέχειν φύσιν καὶ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους
 ἠλαττωμένος τουτὶ τὸ μέρος¹⁶, ἀλλὰ καὶ ψύχει καὶ καύσωνι καὶ
 παγετοῖς καὶ χιόσι καὶ ὄμβροις, γυμνός τε καὶ ὑπαιθρος, ὡ τῆς
 καρτερίας, ταλαιπωρούμενος (ἀνὴρ γὰρ ἐκεῖνος εἶπερ τις νοῦν
 ἔχων καὶ συνεῖς τὴν τοῦ γηϊνοῦ τοῦδε συγκρίματος φύσιν, ὡς
 25 καὶ αὐτὸν βρῖθει τὸν νοῦν καὶ πρὸς γῆν κατασπῶσα τὸ πολίτευ-
 μα ἔχειν ἐν οὐρανοῖς οὐκ ἔα), διὰ πάντων καὶ τῶν ἐνόητων βο-

15. Ὁ Πέτρος παρουσιάζεται ἐδῶ ὡς μμητῆς τοῦ Μωυσέως διὰ τῆς διεισ-
 δύσεως στὸ ὄρος τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μὲ τὰ λεγόμενα καὶ ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τὸν

τὸ διάχυτο τοῦ ἀνέμου συστέλλεται σ' ἓνα μέρος καὶ δὲν τὸ συναρπάζει μὲ τὴν προφανῆ ὀρμή, ἀφοῦ κανένα στρεώτερο σῶμα δὲν ἔστεκόταν γύρω σὰν τεῖχος; Διότι ὁ ἄνεμος πλεονεκτεῖ τῶν ὑδάτων σ' εὐκινησία. Ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ γίνῃ ἡ ρευστὴ ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας στερεὴ σὰν ξηρὰ δὲν εἶναι λιγώτερο ἔνδοξο ἀπὸ τὸ νὰ φανῇ ἡ ξηρὰ πού εἶναι στὸν πυθμένα τῆς θάλασσας, ὅταν διαχωρισθοῦν τὰ ὕδατα. Ἐπομένως αὐτὸ πρέπει νὰ προστεθῇ στὰ παλαιὰ θαύματα καὶ νὰ εἶναι ἀντικείμενο διηγήσεως ὄχι λιγώτερο ἀπὸ ἐκεῖνα καὶ νὰ ὑμνῆται γι' αὐτὸ ὁ Θεός, στὸν ὁποῖο δὲν εἶναι τίποτε ἀπολύτως ἀκατόρθωτο ἀπὸ ὅσα θέλει.

- 17 Ὁ ὄμιλος πού συνέπλεε μαζί μὲ τὸν Πέτρο, ἀφοῦ ἐπλησίασαν ἔτσι στὴ γῆ, ἀποβιβάζουν πρὸς τὴν ὑπώρεια τὸν γενναῖο ἄνδρα ὄχι χωρὶς δάκρυα. Κι' αὐτὸς τοὺς συνέφερε ἀπὸ τὴν κατάπτωσι πού τοὺς εἶχε ἤδη προκαλέσει ἡ στενοχώρια, ἀφοῦ τοὺς προεῖπε ὅτι θὰ ἔχουν τὸ ταξίδι ἀκίνδυνο καὶ τὴν προῖθου ἐπιτυχίαν. Ἐκεῖνοι λοιπὸν ἀπεστάλησαν μὲ ἀγαθὲς ἐλπίδες· αὐτὸς ὅμως εἰσχώρησε πρὸς τὰ ἄδυτα¹⁵, ἂν καὶ μὲ δυσκολία, καὶ ἀνέβηκε στὸ ὄρος, ἀναθέτοντας τὴ ζωὴ του στὸν Θεὸ μόνον, γιὰ τὸν ὁποῖο μόνον προθυμοποιήθηκε καὶ ὑποσχέθηκε νὰ ζήσει, πρᾶγμα πού ἔσπευδε νὰ πραγματοποιήσῃ, ὄχι μόνον μένοντας σχεδὸν ἄσιτος ἀπὸ ὅσα εἶναι καμωμένα νὰ συγκρατοῦν τὴ φύσι τῶν ἀνθρώπων, ἐλαττωμένος ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους λίγο μόνον¹⁶, ἀλλὰ καὶ ταλαιπωρούμενος ἀπὸ ψῦχος καὶ καύσωνα, χιόνια καὶ βροχές, γυμνὸς καὶ ὑπαιθρὸς, τί καρτερία κι' αὐτή! Διότι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, συνετώτερος ἀπὸ κάθε ἄλλον καὶ ἀντιλαμβανόμενος τὴν φύσι τοῦ γήινου αὐτοῦ συγκράματος, πῶς βαραινει καὶ τὸν ἴδιο τὸν νοῦ καὶ κατεβάζοντάς τον πρὸς τὴ γῆ δὲν τὸν ἀφήνει νὰ ἔχη τὸ πολίτευμα στοὺς οὐρα-

γιὰ ἐκεῖνον πού ἐπιδιώκει τὴν πνευματικὴ τελειότητα, Λόγος 28, 3. Τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Μωυσῆ βλ. ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ στὸ Ἐξ. 24, 13έξ.

16. Βλ. Ἐβρ. 2, 7 καὶ Ψαλμ. 8, 6.

τανῶν πάνυ μετρίων μεταλαμβάνων, δεινῶς συνέτηξε τὸ σαρκίον καὶ τῷ νῷ τόνον ἀξιόλογον ἐνειργάσατο καὶ θεῖον ἀτεχνῶς ὄχημα τὴν καρδίαν καὶ οὐρανὸν ἄλλον καὶ τοῦ οὐρανοῦ φίλτερον ἐνδιαίτημα τῷ Θεῷ τῇ καθ' ἡσυχίαν ἀκριβεῖ σχολῇ συνέστησε·
 5 τοῦτο δέ ἐστιν, ὡς συνελόντα φάναι, τοῦ νοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστροφή καὶ σύννευσις¹⁷, μᾶλλον δὲ πασῶν τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, εἰ καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, πρὸς τὸν νοῦν ἐπιστροφή καὶ ἡ κατ' αὐτόν τε καὶ Θεὸν ἐνέργεια.

18 Τὰ δὲ ἐντεῦθεν πρὸς ἀκρίβειαν ἐξείπειν, ἀδύνατον. Ὅταν
 10 γὰρ ὁ νοῦς αἰσθητοῦ παντὸς ἀπαναστῆ καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τῆς περὶ ταῦτα τύρβης ἀνακύψη καὶ κατοπτεύσῃ τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον, τέως μὲν ἐνιδῶν τὸ προσγενόμενον εἰδεχθὲς προσωπεῖον ἐκ τῆς κάτω περιπλανήσεως, τοῦτο διὰ πένθους ἀπονίσασθαι σπεύδει· κάπειδ' ἀν περιέλη τὸ δυσειδὲς τοῦτο κάλυμμα, τότε δὴ,
 15 τότε μὴ ποικίλαις σχέσεσι τῆς ψυχῆς ἀγεννῶς διασπωμένης, μόγις εἰρήνην ἄγει καὶ τῆς ὄντως ἡσυχίας ἄπτεται καὶ καθ' ἑαυτὸν μένει νοῦν αὐτὸς ἑαυτὸν μᾶλλον δὲ δι' ἑαυτοῦ, καθ' ὅσον ἐγχωρεῖ, τὸν Θεόν, δι' ὃν ἐστιν· ὅτε καὶ τὴν ἰδίαν ὑπερβάλλει φύσιν καὶ θεοῦται τῇ μετουσίᾳ, προκόπτων ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀεὶ,
 20 μόνον εἰ φράττοιτο πανταχόθεν εὐφυῶς καὶ μηδαμόθεν ἴσχοι πάροδον ἠντιναοῦν ὁ τῆς κακίας ἀρχῆθεν εἰσηγητής, ἵνα μὴ παρυσδὸς καὶ σεσαρωμένον εὐρῶν μετὰ τῶν ὀπαδῶν τῇ ψυχῇ παραμείνη καὶ τῆς οἰκείας πονηρᾶς φάλαγγος στρατόπεδον, φεῦ, αὐτὴν ἀπεργάσῃται, καὶ «γένηται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου
 25 ἐκείνου χεῖρονα τῶν πρώτων», κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἐκείνην φωνήν¹⁸.

19 Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ἀπείη παντός. Ὅταν δὲ ὁ νοῦς, ὡς ἤδη

17. Ἡ πρὸς τὰ ἔσω συνέλεξις τοῦ νοῦ ἐπρόκειτο ν' ἀποτελέσῃ βασικὸ στοιχεῖο τῆς διδασκαλίας τῶν Ἡσυχαστῶν.

νούς, ἔλειωσε τὸ σαρκίον του φοβερὰ μὲ ὄλους τοὺς τρόπους, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν πολὺ μέτρια μετάληψιν τῶν χόρτων ποὺ ἦταν στὴ διάθεσί του· κατασκεύασε ἀξιόλογο σκεῦος στὸν νοῦ καὶ κατέστησε σχεδὸν θεῖο ὄχημα τὴν καρδιά, καὶ οὐρανὸν ἄλλον καὶ κατοικία γιὰ τὸν Θεὸ ἀγαπητότερη ἀπὸ τὸν οὐρανὸ μὲ τὴν ἀκριβῆ ἐπίδοσιν στὴν ἡσυχία. Καὶ αὐτὸ εἶναι, γιὰ νὰ ὀμλήσω μὲ συντομία, ἢ ἐπιστροφή τοῦ νοῦ στὸν ἑαυτό του καὶ σύννευσις¹⁷· ἢ μᾶλλον ἢ ἐπιστροφή ὄλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ἂν καὶ εἶναι θαυμαστὸ νὰ τὸ εἰποῦμε, πρὸς τὸν νοῦ καὶ ἢ ἐνέργεια κατὰ τὸν νοῦ καὶ τὸν Θεό.

18 Τὰ κατοπινα εἶναι ἀδύνατο νὰ διηγηθοῦμε μὲ ἀκριβεία. Διότι ὅταν ὁ νοῦς ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ κάθε αἰσθητό, ἀνασηκωθῆ ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ τῆς γύρω ἀπὸ αὐτὰ τύρβης καὶ κατοπτρεύσῃ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, μόλις ἰδῆ τὸ ἀπαίσιον προσωπεῖον ποὺ κατασκευάσθηκε ἀπὸ τὴν κάτω περικλάνησιν, σπεύδει νὰ τὸ καθαρῶς μὲ τὸ πένθος· καὶ ὅταν ἀφαιρέσῃ τὸ δύσμορφο αὐτὸ κάλυμμα, τότε ἀκριβῶς, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ δὲν διασπᾶται ἀγεννῶς ἀπὸ ποικίλες σχέσεις, εὐρίσκει εἰρήνην καὶ ἐγγίζει τὴν πραγματικὴν ἡσυχία, καὶ μένει στὸν ἑαυτό του νοώντας ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του, ἢ μᾶλλον διὰ τοῦ ἑαυτοῦ του, ὅσο εἶναι δυνατὸ, τὸν Θεό, γιὰ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει. Τότε ξεπερνᾷ καὶ τὴ φύσιν του καὶ θεώνεται μὲ τὴν μετουσία, προοδεύοντας πάντοτε πρὸς τὸ καλύτερον, ἀρκεῖ νὰ περιτειχίζεται ἀπὸ παντοῦ ἱκανοποιητικὰ καὶ νὰ μὴ ἔχη ἀπὸ πουθενὰ καμμιά πάροδο ὁ ἀρχικὸς τῆς κακίας εἰσηγητής, ὥστε νὰ μὴ παρεισδύσῃ καὶ εὐρίσκοντάς τὸν σαρωμένον παραμείνῃ μαζὶ μὲ τοὺς ἀκολούθους τοῦ στήν ψυχὴ καὶ τὴν κατασπῆσιν, ἀλλοίμονο, στρατόπεδο τῆς πονηρῆς τοῦ φάλαγγος, καὶ «γίνουσι τὰ τελευταῖα τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνου χειρότερα ἀπὸ τὰ πρῶτα», σύμφωνα μὲ τὸν εὐαγγελικὸ ἐκεῖνον λόγον¹⁸.

19 Ἄλλ' αὐτὸ ἀπομακρύνθηκε ἐντελῶς. Ὅταν ὁμοῦς ὁ νοῦς,

18. *Ματθ.* 12, 45.

φθάσας ἐδήλωσεν ὁ λόγος, ἅπαν ἔνοικον πάθος ἀπελάσας, τὴν ἀπροσπάθειαν περιποιήσῃ τῇ ψυχῇ, καὶ μὴ μόνον αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας τῆς ψυχῆς δυνάμεις ὀλοκλήρως ἐπιστρέψας, ἅπαν ἐπίκτητον ἐκ μέσου ποιήσῃται, τέως μὲν ὃ τί
 5 ποτε τοῦ πονηροῦ κόμματος, προῖὼν δὲ ἐπὶ τὸ τελεώτερον, μᾶλλον δὲ τὸ τελεώτατον, καὶ τὰ τῆς χρηστοτέρας μερίδος, οὐχ ὅπως τὴν ὑλικὴν δυάδα διαβάς, πρὸς δὲ καὶ νοητῶν καὶ τῶν οὐκ ἀφαντάστων νοημάτων ὑπεραναβάς, καὶ πάντα θεοφιλῶς ὁμοῦ καὶ φιλοθέως ἀποθέμενος, κωφός τε καὶ ἄλαλος κατὰ τὸ
 10 γεγραμμένον παραστῆ Θεῷ, τῆνικαῦτα λόγον ὑλῆς ἴσχει καὶ πλάττεται τὴν ἄνω πλάσιν ἐπὶ πάσης ἀδείας, ἅτε μηδενὸς θυροκοποῦντος τῶν παθῶν, τῆς ἐκτὸς χάριτος ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταρρυθμιζούσης ὅλον· ὁ μέντοι τούτων εὐμοιρήσας νοῦς καὶ πρὸς τὸ συνημμένον σῶμα πολλὰ διαπορθμεύει τοῦ θείου κάλ-
 15 λους τεκμήρια, χάριτί τε θείᾳ καὶ σαρκὸς παχύτητι μεσιτεύων καὶ δύναμιν τῶν ἀδυνάτων ἐντιθείς.

20 Ἐντεῦθεν ἢ κατ' ἀρετὴν θεοειδῆς καὶ ἀπαράμιλλος ἕξις καὶ τὸ πρὸς κακίαν ὅλως ἀκίνητον ἢ δυσκίνητον, αἶ τε θαυματοποιίαι καὶ τὸ διορᾶν τε καὶ προορᾶν καὶ περὶ τῶν πόρρω που
 20 συμβαινόντων, ὡς ὑπ' ὀφθαλμοὺς διαλέγεσθαι· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, ὡς οὐδὲ περὶ ταῦθ' ὁ σκοπὸς τείνει τῶν μακαρίων ἐκείνων, ἀλλ' ὥσπερ εἴ τις ὀρώη πρὸς ἠλιακὴν ἀκτῖνα καὶ τῶν ἐναερίων ἀτόμων αἰσθάνεται, κἂν μὴ τοῦτο τῷ προσορῶντι σκοπός, οὕτως ἐκείναις ταῖς θείαις ἀκτῖσι καθαρῶς ὁμιλοῦσιν, αἷς
 25 φύσει πρόσεστιν ἢ πάντων ἀποκάλυψις, οὐχὶ τῶν ὄντων μόνον ἢ καὶ γεγεννημένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔπειτ' ἔσομένων, ὁδοῦ πάρεργον ὡς ἀληθῶς ἢ τούτων προσγίνεται γνῶσις. Σκοπὸς δὲ αὐτοῖς ἢ κατὰ μοναχοὺς ὑπερτελῆς τελειότης, ἢ ἀληθῆς ἡσυχία, μᾶλλον δὲ ὁ τῆς ἀληθοῦς ἡσυχίας, ὃν ἔφημεν, καρπός· τὸ δὲ δυστέκμαρ-

ὅπως πρὶν ἀπὸ λίγο ἐδήλωσε ὁ λόγος, διώχνοντας ὅλο τὸ ἔνοικο πάθος, προκαλέση στήν ψυχὴ τὴν ἀπάθεια, καὶ ἐπιστρέφοντας τελείως ὄχι μόνο αὐτὸς πρὸς τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ καὶ τὶς ἄλλες δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τῆ μέση κάθε ἐπίκτητο στοιχεῖο, στήν ἀρχὴ δηλαδή κάθε στοιχεῖο πού ἀνήκει στήν πονηρὴ μερίδα, καὶ προχωρώντας πρὸς τὸ τελειότερο ἢ μᾶλλον πρὸς τὸ τελειότατο, καὶ ἐκεῖνα πού ἀνήκουν στήν καλύτερη μερίδα, ἀφοῦ ξεπεράσῃ τόσο τὶς δυὸ ὑλικὲς δυνάμεις, ὅσο καὶ τὰ νοητὰ καὶ τὰ μὴ ἀφάνταστα νοήματα, καὶ ἀποβάλῃ τὰ πάντα θεοφιλῶς καὶ μαζὶ φιλοθέως, παρουσιασθῇ στὸν Θεό, σύμφωνα μὲ τὸ γραμμένο, κωφὸς καὶ ἄλαλος, τότε ὑπερνικᾷ τὸν λόγο τῆς ὕλης καὶ διαμορφώνει τὴν ἄνω πλάσι μὲ κάθε ἄνεσι, διότι κανένα ἀπὸ τὰ πάθη δὲν κτυπᾷ τὴ θύρα, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ χάρις μεταρρυθμίζει τὸ ὅλον πρὸς τὸ καλύτερο. Ὁ νοῦς λοιπὸν πού θὰ ἐπιτύχῃ αὐτὸ, μεταβιδάζει πολλὰ δείγματα τοῦ θείου κάλλους καὶ πρὸς τὸ συνημμένο σῶμα, μεσιτεύοντας ἀνάμεσα στὴ θεία χάρι καὶ τὴν παχύτητα τῆς σάρκας καὶ παρέχοντάς της δύναμιν ἀνεργῆ τὰ ἀδύνατα.

- 20 Ἐκ τούτου προέρχεται ἡ θεοειδὴς καὶ ἀπαράμιλλη ἕξις κατὰ τὴν ἀρετὴν, τὸ ἐντελῶς ἀκίνητο ἢ δυσκίνητο πρὸς τὴν κακίαν, οἱ θαυματοποῖες καὶ ἡ ἰκανότης νὰ διορᾷ καὶ νὰ προορᾷ καὶ νὰ ὁμιλῇ κανεὶς γιὰ τὰ τὰ ὅσα συμβαίνουν σὲ μακρινοὺς τόπους σὰν νὰ εἶναι μπροστὰ στὰ μάτια του. Καὶ τὸ σπουδαιότερο εἶναι ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν μακαρίων ἀνδρῶν τοῦ εἴδους αὐτοῦ δὲν ἀποβλέπει ἀπλῶς σ' αὐτά, ἀλλὰ ὅπως ἂν κανεὶς βλέπῃ πρὸς τὴν ἡλιακὴν ἀκτῖνα αἰσθάνεται καὶ τὰ ἐναέρια ἄτομα, ἔστω κι' ἂν αὐτὸ δὲν εἶναι σκοπὸς τοῦ παρατηρητῆ, ἔτσι κι' ἐκεῖνοι, ὅταν ἐγγίξουν καθαρὰ τὶς θεῖες ἀκτῖνες, στίς ὁποῖες ἐκ φύσεως ὑπάρχει ἡ ἀποκάλυψις τῶν πάντων, ὄχι μόνο τῶν ὄντων ἢ καὶ γενομένων, ἀλλὰ κι' αὐτῶν πού θὰ γίνουν ἔπειτα, ἡ γνῶσις αὐτῶν προστίθεται ἀληθινὰ σὰν πάρεργον τοῦ δρόμου. Σκοπὸς τους βέβαια δὲν εἶναι ἡ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν μοναχῶν ὑπερτέλεια

τον καὶ δυσεκκλάλητον καὶ δυσεπίτευκτον χρῆμα, κἄν ἡμᾶς τὸ τῆς ὑποθέσεως ὑπερβάλλον καὶ περὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ἐπῆρε διὰ βραχέων ὑποσημῆναι τὰ νῦν¹⁹.

21 Ὁ μέντοι μεγαλόνοτος ὄντως οὕτως Πέτρος, ἐφ' ὃ προσε-
 5 κλήθη συνεῖς, ὄλω κατὰ τὴν παροιμίαν προσεχώρει ποδί· τοῦτο δὲ ἦν οὐχ ὁ τῶν χαρισμάτων ὄγκος (ἄπαγε, οὐδὲ γὰρ ἂν ἐδελεά-
 σθη ποτὲ λιχνεῖα τούτων ὁ μέγας, ἐπεὶ μηδὲ προὔργου τοῦτ' εἶ-
 ναι τοῖς ὑπελθεῖν ἐγνωκόσι τὴν ἡσύχιον ἀγωγὴν, ὁ λόγος ἔχει
 δηλώσας), ἀλλ' ὥστε τῇ χάριτι δυνηθῆναι δοῦναι χώραν ἐπι-
 10 σκευάσαι τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον καὶ πρὸς τὸ πρωτότυπον εὖ δια-
 θεῖναι τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο καὶ ἀμήχανον ἐπανθήσασαν κάλλος.
 Ἀλλὰ ὁ μὲν οὕτως ὠρμημένος ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ, κατὰ
 τὸν Ψαλμῶδὸν εἰπεῖν, διετίθετο²⁰. Τί δ' ὁ τοῦ φθόνου πατήρ, τὸ
 τοῦ δόλου πλήρωμα, ὁ καλοῦ παντὸς ἀυθαίρετος φηγός, ὁ κα-
 15 κοῦ παντὸς ἐργάτης ἢ προστάτης, μᾶλλον δὲ τὸ συναμφοτέρον,
 ὁ πρῶτος ἀποστάτης καὶ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ἀποστήσας τοῦ
 Θεοῦ, τί συσκευάζει; Καὶ πῶς ἑαυτῷ χρῆται κατὰ τῆς τοῦ δι-
 καίου ψυχῆς; Κακούργως μὲν, ἐπιεικῶς δ' ὁμως, ἀξίως ἑαυτοῦ.
 Ὅρῳν γὰρ ἔξω βελῶν, ὃ φασι, γεγονότα τὸν μέγαν, τῇ τοῦ κό-
 20 σμου καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἡδέων φυγῇ, δι' ὧν ἐκεῖνος συλᾶν εἴω-
 θε τὰς ἀγεννεστέρους ψυχάς, κἀντεῦθεν οὐκ ὄναρ μόνον διὰ τοῦ
 φανταστικοῦ πνεύματος, ὃ νοερᾶς ὄχημα ψυχῆς ἢ φιλοσοφία
 φησι²¹, θειοτέρων θεαμάτων ἠξιομένον καὶ προηγμένον ἐπὶ τὸ
 βέλτιον, ἀλλ' ἤδη καὶ τῆς φαντασίας αὐτῆς ὑπερκύψαντα καὶ τῇ
 τῶν ἀύλων ἐπαφῇ καθαρῶς προσχωροῦντα καὶ θαυμαστῶς

19. Στὸν Βίο δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἀντίστοιχο πρὸς τὰ κεφ. 17–20 τοῦ πα-
 ρόντος Λόγου, ὅπου ἐκτίθενται τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιδίωξι τῆς ὑπερτελοῦς τε-
 λειότητος.

τελειότης, ἢ ἀληθινὴ ἡσυχία, ἢ καλύτερα ὁ καρπὸς τῆς ἀληθι-
νῆς ἡσυχίας πού εἴπαμε· αὐτὸ τὸ δυσκολοαπόδεικτο καὶ δυσκο-
λοεξηγήτο καὶ δυσκολοεπίτευκτο πρᾶγμα, ἔστω κι' ἂν ἡ ὑπερ-
βολικὴ ἀξία τῆς ὑποθέσεως μᾶς παρέσυρε νὰ σημειώσωμε τώρα
σύντομα καὶ περὶ τῶν ἐπάνω ἀπὸ μᾶς¹⁹.

21

Ὁ πράγματι μεγαλόνους αὐτὸς Πέτρος, ἀφοῦ ἀντιλήφθη-
κε τὸν σκοπὸν γιὰ τὸν ὁποῖο προσκλήθηκε, προχωροῦσε, σύμφω-
να μὲ τὴν παροιμία, μὲ ὀλόκληρο τὸ πόδι. Καὶ ὁ σκοπὸς αὐτὸς
ἦταν ὄχι ἡ ἀφθονία τῶν δωρεῶν, κάθε ἄλλο (διότι ὁ μέγας
ἄνδρας δὲν μποροῦσε νὰ δελεασθῆ ποτὲ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία
αὐτῶν, ἐπειδὴ αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου ὠφέλιμο σ' αὐτοὺς πού
ἀποφάσισαν ν' ἀκολουθήσουν τὸν ἡσυχαστικὸν βίον, πρᾶγμα πού
ἐδήλωσε ἤδη ὁ λόγος), ἀλλὰ τὸ νὰ δοθῆ εὐκαιρία στὴ χάρι νὰ
μπορέσῃ νὰ ἐπισκευάσῃ τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπο καὶ νὰ τὸν δια-
μορφώσῃ πρὸς τὸ πρωτότυπο, δίνοντάς του ἀνθισμένον ἐκεῖνο τὸ
ἀρχαῖο καὶ ἀπερίγραπτο κάλλος. Αὐτὸς λοιπόν, ἔχοντας τέτοιο
ξεκίνημα, διέθετε μέσα στὴν καρδιά του ἀναβάσεις, γιὰ νὰ διμ-
λήσωμε σύμφωνα μὲ τὸν ψαλμωδόν²⁰. Τί κάμει ὁμως ὁ πατέρας
τοῦ φθόνου, τὸ πλήρωμα τοῦ δόλου, ὁ αὐθαίρετος φυγὰς ἀπὸ
κάθε καλόν, ὁ ἐργάτης ἢ προστάτης κάθε κακοῦ, ἢ μᾶλλον καὶ τὰ
δύο μαζί, ὁ πρῶτος ἀποστάτης πού ἀπομάκρυνε καὶ τὸν πρῶτον
ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν Θεόν; Τί κατασκευάζει; Πῶς συμπεριφέρεται
κατὰ τῆς ψυχῆς τοῦ δικαίου; Μὲ κακουργία βέβαια, ἀλλὰ
ἐντελῶς ἀντάξια τοῦ ἑαυτοῦ του. Βλέποντας δηλαδὴ ὅτι ὁ μέγας
ἔχει φθάσει ἐκτὸς βολῆς, ὅπως λέγουν, μὲ τὴν φυγὴν ἀπὸ τὸν
κόσμον καὶ τὶς ἡδονές του, μὲ τὶς ὁποῖες συνηθίζει ἐκεῖνος νὰ
ἀρπάξῃ τὶς ἀσθενέστερες ψυχές, καὶ ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο εἶχε
ἀξιωθῆ θεϊότερα θεάματα ὄχι μόνον στὸ ὄνειρον μὲ τὸ φανταστικόν
πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἡ φιλοσοφία ὀνομάζει ὄχημα τῆς νοερῆς
ψυχῆς²¹, καὶ ὅτι εἶχε προαχθῆ πρὸς τὸ καλύτερον, ἀλλ' ἐπίσης ὅτι
ἤδη εἶχε ξεπεράσει καὶ τὴν φαντασίαν τὴν ἴδιαν καὶ προχωροῦσε

20. Ψαλμ 83, 61.

21. Βλ. Ἀριστοτέλους, Περὶ ψυχῆς 428^α

φωτιζόμενον, ὃ φησι Δαβίδ, ἀπὸ ὀρέων αἰωνίων²² καὶ τῷ ὄρει
 τούτῳ τῆς αἴγλης μεταδιδόντα τοῦ φωτὸς καὶ οὕτω ποιῶντα τὸ
 σκότος ὑπερόριον, ὅπερ ἦν ἄντικρυς αὐτός, οὐχ οἴός τε φέρειν
 ἐτύγχανεν ὦν, τῶν ἀνυποίστων ἡγούμενος, ὅθεν αὐτὸς ἀπερρῦη
 5 κακοβουλία, τὸν Πέτρον κάτωθεν ἀνηγμένον, ἔτι καὶ τὸ τοῦ
 σώματος ἐφόλκιον ἐπαγόμενον, τοῦτον μὲν τῆς ἄνω καὶ κρείτ-
 τονος ἐπειληφθαι μερίδος²³, ἐκείνῳ δὲ μηδὲ γοῦν τῆς κάτω πα-
 ραχωρεῖν.

22 Οὕτω δὲ τῇ βασκανία διατεθείς, δεδίττεσθαί τε καὶ ἐξω-
 10 θεῖν τοῦτον ἐπεχείρει ταῖς ἐπηρείαις. Καὶ ἡ πρώτη τῶν ἐπη-
 ρειῶν²⁴, ὡς γελοῖον, μᾶλλον δὲ καταγέλαστον! Πρὸς ἓνα γάρ,
 καὶ τοῦτον οὐχ ὅπως ὄπλων, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν ἀναγκαίων περι-
 καλυμμάτων ἐστερημένον καὶ τῷ μακρῷ τῆς ἀσιτίας κατειργα-
 σμένον καὶ δεινὴν τινα σύντηξιν ταῖς ποικίλαις ταλαιπωρίαις
 15 κατὰ πᾶν ὑποστάντα μέλος, πρὸς ἓνα γυμνόν, ἄοπλον, ἐκνενευ-
 ρισμένον, στρατηγοῦ μορφήν αὐτὸς καὶ σχῆμα περιβαλλόμενος
 καὶ τοξοτῶν ὥσπερ ἐπισυρόμενος πλῆθος, παρακελεύμασί τε
 καὶ βοαῖς χρώμενος, θρασὺς ἐπήει καὶ τὸ σπήλαιον, ὃ τηνικαῦτα
 τὸν ἅγιον ἐνωκισμένον εἶχεν, εἰσήει πρὸς συμπλοκὴν ἐκκαλού-
 20 μενος· τὰ δὲ ἐκτὸς πάντα πατάγω περιηχοῦντες καὶ τοὺς εὐμεγέ-
 θεις τῶν παρακειμένων λίθων ἀλλήλοις προσαράσσοντες, δέν-
 δρων τε τὰ μὲν ἀνασπῶντες, τὰ δὲ διακλῶντες, πάνθ' ὥσπερ
 ἐπὶ τὸ σπήλαιον ἢ τῶν ὀπαδῶν ματαία ἐκείνη συνεκίνει φάλαγξ.

23 Ὡς δ' ὁ μέγας ἐκεῖνος ὑποδειλιάσας ἐκ ψυχῆς δι' εὐχῆς τῷ
 25 Θεῷ προσέδραμε καὶ νοερὸν ἀτενὲς ἀνέσχε πρὸς αὐτὸν ὄμμα,
 μηδὲ πρὸς μικρὸν παραμένειν ἔτ' ἔχων ὁ πονηρός, ἀφανῆς εὐθὺς
 ἐγεγόνει. Μετ' οὐ πολὺ δ' αὐθις²⁵, εἰς ὄφεις πανστρατεὶ μεταβα-

22. Ψαλμ. 75,5.

23. Λουκᾶ 10,42. Κολ. 1,12.

καθαρὰ πρὸς τὴν ἔπαφὴ τῶν αὐτῶν κι' ἐφωτιζόταν κατὰ τρόπο θαυμαστό, ἀπὸ ὄρη αἰώνια, ὅπως λέγει ὁ Δαβίδ²², καὶ μετέδιδε στὸ ὄρος αὐτὸ ἀπὸ τὴν αἴγλη τοῦ φωτός κι' ἔτσι ἀπεμάκρυνε ἀπὸ τὰ ὄριά του τὸ σκότος, πού ἦταν ἀκριβῶς ὁ ἴδιος. Βλέποντας λοιπὸν αὐτά, δὲν μποροῦσε νὰ τὰ ὑποφέρῃ, θεωρώντας ἀφόρητο ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ὁ ἴδιος κατέπεσε ἀπὸ κακοβουλία νὰ ἔχη ἀνεβῆ ὁ Πέτρος ἀπὸ κάτω, φέροντας μάλιστα μαζί του καὶ τὸ ὄχημα τοῦ σώματος· ὁ Πέτρος νὰ ἔχη λάβει τὴν ἄνω καὶ ἀνώτερη μερίδα²³, σ' ἐκεῖνον ὅμως νὰ μὴ παραχωρῇ οὔτε τὴν κάτω.

22 Ἐχοντας τέτοια διάθεσι ἀπὸ ζηλοφθονία ἐπιχειροῦσε νὰ τὸν φοβίση καὶ νὰ τὸν ἐξωθήσῃ μὲ τις προσβολές. Καὶ ἡ πρώτη προσβολή²⁴ πόσο γελοία ἢ μᾶλλον καταγέλαστη ἦταν. Πράγματι αὐτός, ἔχοντας μορφὴ καὶ στολὴ στρατηγοῦ καὶ ὀδηγώντας πλῆθος τοξοτῶν, χρησιμοποιοῦντας παραγγέλματα καὶ φωνές, ἐπετίθετο μὲ θράσος ἐναντίον ἑνὸς ἀνθρώπου, πού ἔστερεῖτο ὄχι μόνον ὄπλα, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τὰ ἀναγκαῖα περικαλύμματα, πού ἦταν καταβεβλημένος ἀπὸ τὴ μακροχρόνια νηστεία καὶ μὲ τις παντὸς εἶδους ταλαιπωρίες ἔλειωνε φοβερὰ σὲ ὅλα τὰ μέλη του, ἐναντίον ἑνὸς γυμνοῦ, ἀόπλου καὶ ἀποδυναμωμένου. Καὶ εἰσῆλθε στὸ σπήλαιο, τὸ ὁποῖο ἐφιλοξενοῦσε τότε τὸν ἅγιο, προκαλώντας τὸν σὲ συμπλοκή, ἐνῶ συγχρόνως ἐκεῖνη ἢ μάταια φάλαγξ τῶν ὀπαδῶν ἐγέμζαν μὲ ἤχους ὅλα τὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σπήλαιο, ἐκτυποῦσαν τὶς ἐκεῖ εὐρισκόμενες μεγάλες πέτρες μεταξύ τους, ἐξερρίζωναν ἢ ἔσπαζαν τὰ δένδρα καὶ συνεκλόνιζαν ὅλα τὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σπήλαιο.

23 Καθὼς ὁ μέγας ἐκεῖνος ἄνδρας, κάπως φοβισμένος, προσέτρεξε πρὸς τὸν Θεὸ μὲ προσευχὴ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς του καὶ ἐσήκωσε πρὸς αὐτὸν ἀτενῶς νοερὸ βλέμμα, ὁ πονηρὸς δὲν μποροῦσε οὔτε γιὰ λίγο πλέον νὰ παραμείνῃ, ἀλλ' ἐξαφανίσθηκε ἀμέσως. Ἐπειτα ἀπὸ λίγο πάλι²⁵, ἀφοῦ μετέβαλε ὅλη τὴ στρατιὰ

24. Ὁ πρῶτος πειρασμός.

25. Ἀκολουθεῖ ὁ δεύτερος πειρασμός.

λών, ἠγεῖτο προέρπων αὐτός, οὐ κατὰ τοὺς ἄλλους ὧν ἢ φαινόμενος, ἀλλ' ὑπερφυῆς τὸ μέγεθος καὶ φοβερὸς ἰδεῖν (δράκοντι γὰρ ἀτεχνῶς ἐώκει) διανίστατό τε γῆθεν καὶ μετέωρον αὐχένα φέρων, ἀποσπινθηρίζειν ἐδόκει τῷ ὀφθαλμῷ, γνάθους δὲ φύσων πῦρ ἄντικρυς ἔπνει καὶ φόνιον ἐκίνει γλῶτταν τῶν γενύων πολὺ προχεομένην καὶ μεστήν οὖσαν ἢ δοκοῦσαν ἰοῦ θανατηφόρου· ὁμόσε δὲ κατὰ τοῦ Πέτρου χωρῶν, πόρρωθεν ὡσπερ τῆ τοῦ πνεύματος ἠπείλει ρῦμη τὸν ἀπτόητον ἐκεῖνον ἀναρπάσειν τε καὶ λαφύρεσθαι.

24 Τοῦ δὲ μηδὲ πρὸς θεάν γοῦν ὄλως ἐπεστράφθαι ἀξιοῦντος, ἀκλινῶς δὲ πρὸς οὐρανὸν τὰς χεῖρας ἀνατεταμένας ἔχοντος, ὀνοητὸς πάλιν Ἀμαλήκ²⁶ ἠττᾶτο καὶ συνηλαύνετο, καὶ ταχύτερος ἦν ἀποχωρῶν ἢ προσάγων· ἐλάμβανε δὲ ἄρα καὶ μετᾶμελος τὸν ἀλάστορα, τούναντίον ἅπαν ἢ διενοεῖτο διαπραττόμενον· τὸ γὰρ
15 αἰεὶ σύννουν τοῦ γενναίου, καὶ τὸ τῆς εὐχῆς σύντονόν τε καὶ μετάρσιον χαλάσαι πειρώμενος καὶ λαβεῖν ἐντεῦθεν ἠντιναοῦν λαβὴν, αὐτὸς ἀκμαιοτέραν ἐνεποιεῖ τούτῳ τὴν σπουδὴν καὶ καλλίους ἄκων προῦξένοι τοὺς στεφάνους· ὡς ἔμοι γε τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἔνστασιν ἀναλογιζομένῳ νῦν, οὐδὲ τῶν μαρτυρικοῦς
20 ἄθλους ὑπελθόντων ἀποδεῖν ἠγεῖσθαι τοῦτον ἔπεισιν. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ πρὸς Θεὸν σέβας ἐξομόσασθαι πάντα ἐξ ἀνάγκης ἔφερον· ὁ δὲ τὴν καρτερίαν ἐκείνων οὐκ ἐλάττων οὗτος ὑπὲρ τοῦ μηδὲ πρὸς βραχὺ τὸν νοῦν ἀποστήσαι τοῦ Θεοῦ πᾶσαν ἐπαγωγὴν πρόθυμος ὑπέμεινε. Ἐπὶ δὲ μείοσιν οὗτος ἀφορμαῖς
25 τοὺς μεγάλους δεῖν ἐγνωκῶς ὑπενεγκεῖν ἀγῶνας, τί οὐκ ἂν ἄσμενος ἔπαθεν, εἴπερ τῶν μεγίστων προκινδυνεύειν ἐνήν;

του σὲ φίδια, προχωροῦσε πρῶτος αὐτὸς ἔρποντας, φαινόμενος ὄχι σὰν τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ ὑπερφυσικὸς στὸ μέγεθος καὶ φοβερός στὴ θεά (διότι ἔμοιαζε μὲ δράκοντα), ἔσηκωνόταν ἀπὸ τῆ γῆ καὶ κρατώντας μετέωρο τὸ λαιμό του, ἐφαινόταν νὰ θγάζη σπινθῆρες ἀπὸ τὰ μάτια, φυσώντας τὰ μάγουλα ἔπνεε σχεδὸν πῦρ καὶ ἐκινουῦσε φονικὴ γλῶσσα ποὺ ἔξεϊχε μπροστὰ ἀπὸ τὰ σιαγόνια καὶ ἦταν ἢ ἐφαινόταν γεμάτη θανατηφόρο δηλητήριον· προχωρώντας ἔτσι ἐναντίον τοῦ Πέτρου ἐπιθετικά, ἀπειλοῦσε ἀπὸ μακριὰ σὰν μὲ τὴν ὁρμὴ τοῦ ἀνέμου ὅτι θὰ ἀρπάξη καὶ θὰ καταβροχθίση ἐκεῖνον τὸν ἀπτόητο ἄνδρα.

24 Ἐνῶ λοιπὸν ἐκεῖνος δὲν καταδεχόταν οὔτε νὰ τὸν κυττάξη γενικὰ καὶ εἶχε ἀμετακίνητα τὰ χέρια του ὑψωμένα πρὸς τὸν οὐρανό, ὁ νοητὸς Ἀμαλήκ²⁶ ἐνικήθηκε πάλι καὶ ἐκδιώχθηκε, καὶ ἦταν ταχύτερος στὴν ὑποχώρησι παρὰ στὴν ἐπίθεσι. Κατελάμβανε μάλιστα καὶ κάποια μεταμέλεια τὸν φθοροποιό, ἀφοῦ διέπραττε τὸ ἀντίθετο ἐντελῶς ἀπὸ ὅ,τι ἔσκεπτόταν. Διότι, προσπαθώντας νὰ χαλαρώσῃ τὴν παντοσπινθηρὴν περίσκεψιν τοῦ γενναίου ἄνδρα καὶ τὴν ἔντασιν καὶ ἔξαρσιν τῆς προσευχῆς του, γιὰ νὰ εὕρῃ ἔτσι κάποια λαβή, αὐτὸς τοῦ προκαλοῦσε ἀκμαιότερο ζῆλο καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ τοῦ προξενουῦσε καλύτερα στεφάνια ὥστε ἐγὼ, καθὼς ἀναλογίζομαι τώρα τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἄνδρα, νομίζω ὅτι αὐτὸς δὲν ὑστερεῖ οὔτε ἐκείνων ποὺ ὑπέστησαν τοὺς μαρτυρικοὺς ἄθλους. Διότι ἐκεῖνοι, γιὰ νὰ μὴ ἀπαρνηθοῦν τὸ σέβας πρὸς τὸν Θεό, τὰ ὑπέφεραν ὅλα κατ' ἀνάγκην, ἐνῶ αὐτὸς, ἔχοντας καρτερίαν ὄχι μικρότερη ἀπὸ αὐτούς, γιὰ νὰ μὴ ἀπομακρύνῃ τὸν νοῦ του οὔτε γιὰ λίγο ἀπὸ τὸν Θεό, ὑπέμεινε πρόθυμα κάθε δεινό. Ὄντας αὐτὸς ἀποφασισμένος νὰ ὑπομείνῃ τοὺς μεγάλους ἀγῶνες γιὰ μικρότερες ἀφορμές, τί δὲν θὰ μποροῦσε νὰ πάθῃ, ἂν ἐχρειαζόταν νὰ κινδυνεύσῃ ὑπὲρ τῶν μεγίστων πραγμάτων;

26. Ἀμαλήκ ἢ Ἀμαληκῆται εἶναι ὄνομα ἐχθρικοῦ πρὸς τὸν Ἰσραήλ λαοῦ τῆς ἐρήμου μεταξὺ Σινᾶ καὶ Νεγέβ. Βλ. Ἐξ. 17, 8έξ. κἀ..

25 Ἄλλ' ὁ μὲν οὕτω τῇ τῶν εὐχῶν προσεδρεΐα μικροῦ τοῖς
περὶ Θεὸν ἀκαμάτοις ὑμνηταῖς ἠμιλλᾶτο, καὶ εἰρήνην ἄγων καὶ
πολεμούμενος²⁷. Ὁ δ' ἀκάματος τῆς ἀρετῆς ἀντίπαλος, τῷ μὲν
ἀποτυγχάνειν ἐπιτιθέμενος ἀνιῶμενος, ὄξυτέροις δὲ ὁμῶς φθό-
5 νου κέντροις βαλλόμενος (ζηλοτυπία γὰρ οἶδε μᾶλλον αὐξάνειν
ἀποτυγχάνουσα) σφοδρότερον αὐθις πρὸς ἄμυναν διανίσταται,
ταῖς ἐκ τοῦ φανεροῦ δ' ὁμῶς ἀποδοκιμασθεῖς προσβολαῖς, πρὸς
δόλους ἔγνω τραπέσθαι. Καὶ δὴ διανοεῖται στῆσαι τῷ γενναίῳ
τὸν λόχον, ὅθεν οἶδέ ποτε κατ' ἀνθρώπων μέγα δυνηθεῖς καὶ τῷ
10 πρὸς τοὺς προπάτορας φενακισμῶ πρόρριζον ὥσπερ ἅπαν, φεῦ,
ἀνασπάσας τὸ γένος καὶ κατενεγκῶν. Ἐπεὶ δὲ νῦν Εἰδα προεντυ-
χεῖν οὐκ ἐνῆν, γυναικὸς ὄψει καθάπαξ ἀποταξαμένου πρὸς ὃν ὁ
πόλεμος, οὐδ' αὐτὸς ὄφιν ὑποδὺς προσέρπει, σαίνων τε καὶ θέλ-
γων καὶ οὕτω προτείνων τὴν κακῶς ἀπολουμένην συμβουλήν·
15 ἀλλὰ τινα τῶν κατὰ τὸν βίον οἰκετῶν ὑποκριθεὶς τοῦ ἀνδρός, ἔν'
ἔχη τινὰ πίστιν τὸ δρᾶμα, πρόσεισιν ἀπολοφυρόμενος καὶ γονέ-
ας εἰς μνήμην ἄγων καὶ ἀδελφοὺς καὶ τὸ τῆς ἀγχιστείας πᾶν
αὐτῷ σύστημα, φίλων τε τοὺς ἀρίστους καὶ ὅσοι συνήθεις ἐκ
γειτόνων ἦσαν, ἐκ παντὸς εἴδους ἡλικίας πλέκων τὸν ὑπὲρ αὐ-
20 τοῦ συσχόντα τὴν πατρίδα θρῆνον, οἷος ἐκεῖνος ἄριστος ἀλιτή-
ριος καὶ τὰ τοιαῦτα πλάσασθαι δεξιώτατος.

26 Ἡλικιώτην μὲν λέγων ὁμιλον καὶ ὅσοι τῶν ἐξῴρων, οὗτ'
ἔλαθες οὔτε λήση, πάσης μὲν εὐθυμίας ἀφορμὴ καὶ καλοῦ παν-
τὸς εἰκῶν προκείμενος, ὀπηνίκα δὴ συνῆσθα τούτοις, ἀλήκτου
25 δὲ νῦν ἀθυμίας ὑπόθεσις, διὰ τῆς μακρᾶς ταύτης ἀπουσίας κα-
ταστάς· παῖδας δὲ δήπου τὸ μηδὲν ἀπολαῦσαι φθάσαι τῆς
σῆς καλοκαγαθίας οὐκ ἀπεικότως ἀνιᾶ δεινῶς, καὶ ταῦθ' ὅτι

25 Αὐτὸς λοιπὸν μὲ τέτοια ἀφιέρωσι στὶς προσευχὰς σχεδὸν ἦταν ἐφάμιλλος τῶν ἀκαμάτων ὑμνητῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰρηνεύοντας καὶ πολεμούμενος²⁷. Ὁ ἀκούραστος ὁμως ἀντίπαλος τῆς ἀρετῆς, ἐνῶ ἐστενοχωροῦνταν πού ἀποτύγγανε στὶς ἐπιθέσεις του καὶ ἐκτυπῶταν μὲ ὀξύτερα κεντριὰ φθόνου (διότι ἡ ζηλοτυπία πάντοτε αὐξάνει περισσότερο ὅταν ἀποτυγχάνῃ), ξεσηκώνεται πάλι γιὰ σφοδρότερη ἐπίθεσι, καὶ ἀφοῦ ἀποδοκιμάσθηκε στὶς φανερὰς προσβολὰς του, ἀπεφάσισε νὰ τραπῆ σὲ δόλους. Σκέπτεται λοιπὸν νὰ στήσῃ τὸν λόχο ἀπέναντι στὸν γενναῖο, ἐκεῖ ὅπου γνωρίζει ὅτι κάποτε μπόρεσε νὰ θριαμβεύσῃ κατὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ μὲ τὴν ἐξαπάτησι τῶν προπατόρων ν' ἀρπάξῃ, ἀλλοίμονο, σύρριζα ὀλόκληρο τὸ γένος καὶ νὰ τὸ καταρρίψῃ. Ἐπειδὴ ὁμως τώρα δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ συναντήσῃ σὰν πρῶτα μία Εὐα, καθ' ὅσον ὁ πολεμούμενος εἶχε ἀπαρνηθῆ τελείως τὴν ὄψι γυναικός, οὔτε αὐτὸς ὑποδύθηκε τὸ φίδι, γιὰ νὰ ἔρπη, κινούμενος καὶ θέλγοντας, κι' ἔτσι νὰ προτείνῃ τὴν καταραμένη συμβουλή. Ἔτσι ὑποκρίθηκε κάποιον ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες τοῦ ἀνδρα κατὰ τὴν κοσμικὴ ζωὴ, γιὰ νὰ ἔχῃ κάποια πειστικότητα ἢ πρᾶξις, προσέρχεται θρηνολογώντας, μνημονεύοντας γονεῖς καὶ ἀδελφούς καὶ ὅλον τὸν κύκλο τῆς ἀπὸ ἀγγιστεῖα συγγένειας, τοὺς ἀρίστους τῶν φίλων καὶ τοὺς οἰκείους τῶν γειτόνων, πλέκοντας τὸν θρῆνο πού κατέλαβε τὴν πατρίδα ἀπὸ κάθε εἶδος ἡλικίας, ἔχοντας ὁ ἐλιτήριος ἐκεῖνος μεγάλη δεξιότητα στὸ νὰ πλάθῃ τέτοια πράγματα.

26 Καὶ ἔλεγε· ὁ ὄμιλος τῶν συνομηλίκων καὶ τῶν ἐνηλίκων οὔτε ἐλήσμονησαν οὔτε θὰ λησμονήσουν, ὅτι ὅταν ἦσουν κοντὰ τοὺς ἦσουν ἀφορμὴ κάθε εὐθυμίας καὶ εἰκῶν κάθε καλοῦ, τώρα ὁμως μὲ τὴν μακρὰ αὐτὴ ἀπουσία ἔγινες αἰτία ἀθυμίας. Ἐξ ἄλλου τὰ παιδιὰ στενοχωροῦνται πολὺ, καὶ ὄχι ἀδικαιολόγητα, πού δὲν ἐπρόλαβαν ν' ἀπολαύσουν τὴν καλοκαγαθία σου, καὶ μάλιστα καθὼς πληροφοροῦνται ὅτι δὲν ἄφησες πίσω σου

27. Ὁ τρίτος πειρασμός, παράγραφοι 25 - 29.

τὸν ἐπίσης ἀρεταῖς σοι κομῶντα τῷ βίῳ μὴ καταλέλοιπας πυν-
θανομένους. Τί δ' ἄρα, φησί, καὶ πραγματευόμενος, ὦ φίλε δέ-
σποτα, φιλέρημος οὕτω γέγονας καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀνεπι-
στρεπτὶ φυγῶν, τὴν μετὰ θηρίων ἀνθαιρῆ διατριβὴν καὶ περινο-
5 στεῖς τὰς ἀφίλους λόχμας καὶ ὑπέρχῃ τὰ νοσοποιὰ ταυτὶ
σπήλαια καὶ γειτνιάζεις χηραμοῖς καὶ συναυλίζῃ τοῖς ἰοβόλοις;
ὑπὲρ τοῦ κατὰ Θεὸν ἄρα φαίης βιοῦν; Καὶ πῶς Ἀβραὰμ θεοφι-
λῶς ἤνυσεν ἐπ' ἀνθρώπων τὸν βίον; τί δὲ καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ τε
καὶ μετ' αὐτὸν; εἰ δὲ βούλει καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ, τὸ κατὰ Θεὸν
10 ζῆν τοῦ καθ' ἡδονὴν προελομένους, ἢ μετ' ἀνθρώπων ἐλυμήνα-
το δίαίτα; Οὐχὶ καὶ τότε πολλοὺς ἐπῆραν τῇ θεᾷ πρὸς ἀρετὴν καὶ
μάρτυρας παραλαβόντες τῶν καλῶς ἡγωνισμένων ἀκαταγώνι-
στοι διέμειναν τῷ τοῦ χρόνου μῆκει, τοῦ καλοῦ πᾶσιν ἐνιέντες
πόθον καὶ τῷ πρὸς αὐτοὺς ζῆλῳ δι' αἰῶνος νεάζοντες, ἀθανά-
15 τοις ὀσημέραι διαδοχαῖς, ἀγήρως κάνταῦθα καὶ ἀθάνατοι διαμέ-
νουσι; Σὺ δὲ ἀμάρτυρον ἐνταῦθα καταλύσεις τὸν βίον καὶ πρὸς
οὐδέν σοι πάνυ χρήσιμον αἱ σπουδαὶ τελευτήσουσι, μηδενὸς αὐ-
τῶν ἀπωναμένου τῶν νῦν ἢ τῶν ἔπειτα. Πᾶς γὰρ ὁ καταπράζας
τι τῶν ἀρίστων καὶ μὴ τοῦτ' εἰς φῶς ἐνεγκῶν κατὰ τὴν θεσπί-
20 ζουσιν ἐκείνην φωνήν, «ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ὑμῶν λαμ-
ψάτω τὸ φῶς»²⁸, ἐν ἴσῳ καὶ εἰ μὴ κατέπραξεν· οὐδὲν ὀνίνησιν,
οὐδ' ἐπεγείρει πρὸς ζῆλον οὐδένα καὶ ζημιοῖ τοὺς ἐντεῦθεν ἐσο-
μένους βελτίους καὶ τίσει δῆπου πρεπόντως τὴν δίκην ἐπὶ τοῦ
μέλλοντος.

27 Εἰ δὲ θεσμοῖς δοκεῖς εἶκειν τῆς νέας χάριτος²⁹ καὶ τούτοις
ἴσως στηρίζων σαυτὸν τὴν ἐπάνοδον ἀπαγορεύεις, ἐγὼ σοὶ καὶ
ἀπὸ τούτων πορίσομαι τὸ συνοῖσον καὶ δείξω σοὶ τὸ λυσιτελές,

28. Ματθ. 5,16.

κάποιον πού νά στολίζη τὸν βίο του μὲ ἴσες πρὸς ἑσένα ἀρετές. Τί λοιπόν, λέγει, ἐπιδιώκεις, ὦ φίλε δέσποτα, κι' ἔγινες ἔτσι φιλέρημος καὶ ἔχοντας ἐγκαταλείπει τοὺς ἀνθρώπους χωρὶς ἐπιστροφή, προτίμησες τὴν διαμονὴ μαζὶ μὲ τὰ θηρία καὶ τριγυρίζεις στὶς ἀφιλόξενες λόχμες, μένεις στὰ ἀνθυγιεινὰ αὐτὰ σπήλαια, ζῆς γειτονικὰ μὲ ἄγριες τρύπες καὶ συγκατοικεῖς μὲ φαρμακερὰ φίδια; Θὰ μπορούσες νὰ εἴπῃς τάχα ὅτι ζῆς χάριν τοῦ Θεοῦ; Καὶ πῶς ὁ Ἀβραὰμ ἐπέρασε τὴ ζωὴ του θεοφιλῶς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους; Καὶ οἱ ἀπόγονοι καὶ μεταγενέστεροί του τί ἔκαμαν; Ἄν θέλῃς μάλιστα καὶ τοὺς πρὶν ἀπὸ αὐτὸν πού προτίμησαν νὰ ζοῦν σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ παρὰ μὲ ἡδονικὸ τρόπο, τοὺς κατέστρεψε ἢ διαβίωσις μαζὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους; Δὲν ἐξύψωσαν κι' ἔτσι μὲ τὴ θεὰ πολλοὺς πρὸς ἀρετὴ καὶ παίρνοντας μάρτυρες τῶν καλῶν ἀγωνισμάτων δὲν ἔμειναν ἀκατανίκητοι σ' ὄλο τὸ μῆκος τοῦ χρόνου, ἐνσταλάζοντας σὲ ὄλους τὸν πῶθο τοῦ καλοῦ, καὶ μὲ τὸν ζῆλο πρὸς αὐτοὺς νεάζοντας αἰῶνια, μὲ ἀθάνατες κατὰ καιροὺς διαδοχές, δὲ διαμένουν κι' ἐδῶ ἀγέραστοι καὶ ἀθάνατοι; Ἐσὺ ὅμως θὰ τελειώσης ἐδῶ τὴ ζωὴ σου ἀμάρτυρη καὶ οἱ φροντίδες δὲν θὰ καταλήξουν σὲ τίποτε χρήσιμο γιὰ σένα, ἀφοῦ κανεὶς δὲν θὰ ὠφελῆθῃ ἀπ' αὐτὲς οὔτε τῶν σημερινῶν οὔτε τῶν μεταγενεστερῶν ἀνθρώπων. Διότι καθένας πού ἐπέτυχε κάποιο ἀπὸ τὰ ἄριστα καὶ δὲν τὸ ἔφερε στὸ φῶς σύμφωνα μὲ τὴ φωνὴ ἐκείνη πού θεσπίζει, «τὸ φῶς σου νὰ λάμπη μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους»²⁸, εἶναι σὰν νὰ μὴ τὸ ἐπετέλεσε· δὲν ὠφελεῖ καθόλου οὔτε διεγείρει κανένα πρὸς ζῆλο, ἀντίθετα καὶ ζημιώνει ἐκείνους πού θὰ ἐγίνονταν ἀπὸ αὐτὸ καλύτεροι καὶ θὰ ὑποστῆ βέβαια αὐτὸς τὴν πρέπουσα τιμωρία κατὰ τὸν μέλλοντα χρόνο.

27 Ἄν πάλι νομίζης ὅτι ὑπακούεις σὲ θεσμοὺς τῆς νέας χάριτος²⁹ καὶ στηριζόμενος σ' αὐτοὺς ἀπαγορεύεις στὸν ἑαυτὸ σου τὴν ἐπιστροφή, ἐγὼ θὰ σοῦ προμηθεύσω τὸ ὠφέλιμο καὶ ἀπὸ

29. Νέα χάρις βέβαια εἶναι ἡ Καινὴ Διαθήκη καὶ ἡ χριστιανικὴ πίστις.

ἦν ἀρτίως ἤκω γνώμην εἰσηγησόμενος, ἄτε μὴ προσφάτως εἰσ-
 ωκισμένος, ἀλλ' ἐκ προγόνων σοι τελῶν εἰς τοὺς πιστοτάτους
 τῶν δούλων καὶ περικαῶς πῶς ἂν εἴποις καὶ φιλῶν καὶ κηδό-
 5 μενος. Φέρε τοίνυν, φράσον, ὧ δέσποτα, τίνι τῶν ἀπάντων ἀρέ-
 σκεις ἐνθαδί; πῶς δ' οὐχὶ τῆς ἐντολῆς ὑπερφρονεῖς, «ἕκαστος
 τῷ πλησίον ἀρεσάτω»³⁰, λεγούσης; Πῶς δὲ καὶ τῷ Θεῷ σαυτὸν
 ἐνταῦθα πείθεις ἀρέσκειν, τὸ σαυτοῦ μόνον ἐνταῦθ' ἐπιζητῶν,
 μηδ' ἐκεῖνου μεμνημένος, ὡς «μὴ τὸ ἑαυτοῦ ἕκαστος, ἀλλὰ τὸ
 τοῦ ἑτέρου ζητείτω»³¹; Τίνα δὲ καὶ σχοίης ἂν ἀπολογία, ἐν οὐ-
 10 δεινι τιθέμενος, οὐ μόνον τὴν ἀπὸ σοῦ τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ
 τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀναστρεφομένην ὡσπερ ἐν κύκλῳ πρὸς σὲ
 σωτηρίαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, «ὁ ἐξάγων ἄξιον ἐξ ἀναξίου,
 ὡς τὸ στόμα μου ἔσται»³², καὶ «ὃς ἂν ἀμαρτωλὸν ἐκ πλάνης
 ἐπιστρέψῃ, καλύψει πλῆθος ἀμαρτιῶν»³³;

28 Ἄλλ' ὁ μὲν πονηρὸς ἄτε καὶ Γραφῶν ἔμπειρος, οὕτω μα-
 κρηγορῶν καὶ κύκλῳ περιβαλλόμενος, τὸ καλοῦ τε καὶ πονηροῦ
 ζύλον ὡσπερ ὑπεδείκνυ καὶ νῦν τῷ γενναίῳ καὶ τοῦ τῆς ἡσυχίας
 παραδείσου κακούργως ἐξωθεῖν ἔσπευδε, τῷ δέ, τὸν ὑφίζανον-
 τα φωράσαντι δόλον καὶ τῆς σκευῆς τε καὶ σκαιωρίας οὐμενουν
 20 οὐκ ἀνεγνωσθέντι γεγονότι, μικρὸς ἀπέχρησε λόγος καὶ τὸ κράτος
 αὐτόθεν κατὰ κράτος ἀνήρηται. Γεγωνοτέρῳ γὰρ κατὰ τοῦ δο-
 λίου φωνῆ χρησάμενος, τὴν αἰτίαν ἡμῖν τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπα-
 νόδου, τὴν Θεοτόκον, ἐπιβοᾶται· κάκεινος εὐθὺς ὡς εἶδε μὴ λα-
 θῶν, ἑαυτὸν ἀφανίζει, τὸ τῆς ὑποκρίσεως ἀποδὺς προσωπεῖον
 25 καὶ τὸ τῆς αἰσχύνης εἰκότως ἀνθυποδύς· ὁ γὰρ ἀποδειλιάσας
 μὲν πρὸς τὴν ἐκ τοῦ φανεροῦ συμπλοκὴν, δόλῳ δὲ τὴν νίκην

30. Ρωμ. 15,2.

31. Α' Κορ. 10,24.

αὐτοὺς καὶ θὰ σοῦ δείξω τὸ χρήσιμο, καθὼς ἔρχομαι τώρα νὰ εἰσηγηθῶ τὴ γνώμη μου· καὶ δὲν ἦλθα βέβαια πρόσφατα στὸν οἶκό σου, ἀλλ' εἶμαι διαρκῶς ἀπὸ τοὺς προγόνους σου ἀνάμεσα στοὺς πιστότατους ὑπηρέτες σου καὶ σὲ ἀγαπῶ καὶ σὲ φροντίζω τόσο θερμὰ, ὅσο δὲν λέγεται. Ἐμπρὸς λοιπὸν, εἶπέ, δέσποτά μου, σὲ ποιὸν ἀπὸ ὄλους ἀρέσεις ἐδῶ; Πῶς δὲν περιφρονεῖς τὴν ἐντολὴν ποῦ λέγει «ὁ καθένας ν' ἀρέσῃ στὸν πλησίον του»;³⁰ Πῶς πείθεις τὸν ἑαυτὸ σου ὅτι ἀρέσεις στὸν Θεὸ ἐδῶ, ἀφοῦ ἐδῶ ἐπιζητεῖς μόνο τὸ δικό σου θέλημα καὶ δὲν ἐνθυμεῖσαι οὔτε ἐκεῖνο, «ὁ καθένας νὰ μὴ ζητῇ τὸ δικό του, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἄλλου»³¹; Ποιὰ ἀπολογία θὰ μποροῦσες νὰ ἔχῃς, ἀφοῦ δὲν δίνεις καμμία σημασία ὄχι μόνο στὴ σωτηρία ποῦ φέρεται ἀπὸ σένα στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐκείνην ποῦ ἐπιστρέφεται κυκλικὰ ἀπὸ αὐτοὺς πρὸς ἑσένα, σύμφωνα μὲ τὸ γραμμένο, «ὅποιος ἐξάγει ἄξιον ἀπὸ ἀνάξιο, θὰ εἶναι σὰν τὸ στόμα μου»³², καὶ «ὅποιος θὰ ἐπαναφέρει ἀμαρτωλὸ ἀπὸ τὴν πλάνη, αὐτὸς θὰ καλύψῃ πλῆθος ἀμαρτιῶν»³³;

28 Ὁ πονηρὸς λοιπὸν, σὰν ἔμπειρος τῶν Γραφῶν, μὲ τέτοιες μακρηγορίες τὸν πολιορκοῦσε, σὰν νὰ ὑποδεῖκνυε καὶ τώρα στὸν γενναῖο τὸ ξύλο τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, κι' ἔσπευδε νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὸν παράδεισο τῆς ἡσυχίας. Αὐτὸς ὅμως διεῖδε τὸν ὑποκρυπτόμενο δόλο καὶ ἀντιλήφθηκε τὴ μηχανορραφία καὶ σκευωρία· τοῦ ἤρκεσε λοιπὸν μικρὸς λόγος, γιὰ νὰ καταλύσῃ τελείως τὴν δύναμι τοῦ ἀντιπάλου. Πράγματι, χρησιμοποιώντας δυνατώτερη φωνὴ κατὰ τοῦ δολίου, ἐπικαλεῖται τὴν αἰτία τῆς ἐπανόδου μας πρὸς τὸ καλύτερο, τὴν Θεοτόκο· ἐκεῖνος τότε, εὐθύς μόλις εἶδε ὅτι δὲν διέφυγε τὴν προσοχή του, ἐξαφανίζεται, ἀφοῦ ἀποδύθηκε τὸ προσωπεῖο τῆς ὑποκρισίας καὶ φυσικὰ ἐφόρεσε τὸ προσωπεῖο τῆς ἐντροπῆς. Αὐτὸς ποῦ εἶχε δειλιάσει νὰ ἔλθῃ σὲ συμπλοκὴ φανερά, ἀλλὰ ἐπεχείρησε νὰ

32. Ἱερ. 15, 19.

33. Ἱακ. 5, 20.

κλέψαι πειρώμενος, εἶτα φωραθείς, τὴν πρώτην εὐθὺς ἠττημένος, τοῦ δράματος οὐχ ἐκῶν εἶναι μετ' αἰσχύνης ἀφίσταται καὶ τῇ φυγῇ τοῦ τροπαίου τοῖς ἀντιπάλοις παραχωρεῖ, συνέσει μόνη τὸ κατ' αὐτοῦ κράτος ἀναδησαμένοις εὐχερῶς.

29 Οὕτως ὁ νοῦ καὶ φρενῶν ἐπιβολώτατος οὕτοσὶ Πέτρος, διὰ βραχείος τῷ πονηρῷ δοῦς πείρα ἐκμαθεῖν, ὡς οὐκ ἀνεπιγνώμων τῶν αὐτοῦ τεχνασμάτων, δι' ἐνὸς ἄθλου πάσης ἀρετῆς ἀποδείξεις ἐναργεῖς ἐξήνευκε. Τῷ μὲν γὰρ συνεωρακένας τὸν λόχον ἠκιστά τε τῷ τῆς κακουργίας εὐπρεπεῖ παρασυρῆναι, 10 δῆλός ἐστιν ἀγχινοίας εἶπερ τις καὶ φρονήσεως ἐπειλημμένος. Ἐπεὶ δὲ διὰ τῶν τῆδε μὲν ἡδέων ὥσπερ συνεσκευάσται τὸ δέλεαρ, τῆς ἐπ' ἐρημίας διαίτης τὸ σκληρὸν ὑπομαλάττον καὶ πρὸς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ραστώνην ἐκκαλούμενον, ὁ δέ, τῆς μὲν ὑπερόπτης ἀκριβῆς ἐφάνη, τὸν δ' ἐπίπονον καὶ τεθλιμμένον ἀνθελόμε- 15 νος βίον, ὁμοῦ τε σωφροσύνην ἔδειξεν ἀσκῶν καὶ τὴν ψυχὴν ἀνδρεῖος ἀναπέφηνε. Τὸν μέντοι πονηρὸν πονηρῶς τὴν ἄθεσμον ὑποτιθέμενον ἐκείνην γνώμην ἀπωσάμενος, Θεῷ δὲ τῷ φύσει Δεσπότη καὶ Δημιουργῷ πειθήνιον νείμας ἑαυτόν, δικαιοσύνης φέροισ' ἂν οὐκ ἀπεικότως δόξαν.

30 Ἄλλὰ γὰρ οὐδ' οὕτως³⁴ ὁ πρὸς πᾶν ὃ τι τῶν καλῶν διηνεκῶς ἀσπόνδως ἔχων ἡσυχάζειν ὠήθη δεῖν, ὧ τῆς μωρίας, ὃς οὐδ' ὡς νήπιος, ὃ φασιν, ἔγνω παθῶν· μᾶλλον δ' ὧ τῆς ἀπονοίας, αὕτη γάρ, ὅταν ἀπὸ τῶν ἐκβάντων ἐλεγχθῆ, κεναιῖς ἐλπίσι φουσᾶται, τὴν ἔπειτ' ἐσομένην μάτην ὄνειροπολοῦσα νίκη. Ἄλλ' 25 οὐχ ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων Πέτρος οὕτως, ὁ καὶ τηλικούτων ἀρετῶν τε καὶ τροπαίων στεφανίτης φανείς· ἀλλ' ἐπὶ Θεὸν τὸ πᾶν

κλέψη τῆ νίκη μὲ δόλο, ἔπειτα ἔξεσκεπάσθηκε καὶ ἐνικήθηκε ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή· γι' αὐτὸ ἀπομακρύνεται χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ μὲ ἐντροπὴ ἀπὸ τὴν ἐνέργειά του καὶ μὲ τὴ φυγὴ παραχωρεῖ τὸ τρόπαιο στοὺς ἀντιπάλους, οἱ ὁποῖοι μὲ σύνεσι μόνον ἐκέρδισαν εὐκόλα τὴν ἐναντίον του νίκη.

29 Ἔτσι ὁ ἐπιδεξιώτατος αὐτὸς σὲ νοῦ καὶ φρένες Πέτρος ἔδωσε στὸν Πονηρὸ νὰ μάθῃ σύντομα μὲ τὴν πείρα ὅτι δὲν εἶναι ἀδαῆς τῶν τεχνασμάτων του καὶ μ' ἓνα ἄθλο παρουσίασε καθαρὲς ἀποδείξεις κάθε ἀρετῆς. Μὲ τὸ ὅτι δηλαδὴ ἀντιλήφθηκε τὴν ἐνέδρα καὶ ἀπέφυγε νὰ παρασυρθῆ ἀπὸ τὸ εὐλογο τῆς κακουργίας γίνεται φανερὸ ὅτι διέθετε ὀξύνοια καὶ φρόνησι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον. Ἄν καὶ τὸ δέλεαρ εἶχε παρασκευασθῆ ἀπὸ τὰ ἐδῶ γλυκὰ πράγματα, γιὰ νὰ μαλακώσῃ τὴν σκληρότητα τῆς ζωῆς στὴν ἔρημο καὶ νὰ προσκαλέσῃ πρὸς τὴν εὐμάρεια τοῦ κόσμου, αὐτὸς ἐφάνηκε ἀπόλυτος περιφρονητῆς τῆς εὐμάρειας αὐτῆς, καί, ἐπιλέγοντας ἀντίθετα τὸν ἐπίπονο καὶ στενόχωρο βίον, ἔδειξε συγχρόνως ὅτι διατηρεῖ σωφροσύνη καὶ ἔδειχθηκε ἀνδρεῖος στὴν ψυχῆ. Ἄφοῦ ὅμως ἀπέκρουσε μὲ πονηριὰ τὸν πονηρὸ πού τοῦ ὑπέβαλλε τὴν ἄθεσμη ἐκείνη γνώμη καὶ παρέδωσε τὸν ἑαυτὸ του πειθήνιο στὸν φύσει Δεσπότη καὶ Δημιουργὸ Θεό, εὐλογα θὰ μποροῦσε ν' ἀποκτήσῃ δόξα δικαιοσύνης.

30 Ἄλλὰ βέβαια αὐτὸς πού συνεχῶς παραμένει ἄσπονδος πρὸς κάθε τι τὸ καλὸ δὲν ἀπεφάσισε οὔτε τότε νὰ ἡσυχάσῃ³⁴. Τί μωρία ἀλήθεια, ἀφοῦ, ὅπως λέγουν, ἐγνώρισε τὰ πάθη ὅταν δὲν ἦταν οὔτε νήπιος ἀκόμη· ἢ καλύτερα τί μανία· διότι αὐτῆ, ὅταν ἐλεγχθῆ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα, ἐπαίρεται ἀπὸ κενὲς ἐλπίδες, ὄνειροπολώνοντας μάταια τὴ νίκη πού θὰ πραγματοποιηθῆ ἔπειτα. Ὅμως δὲν ἔδειξε παρόμοια στάσι ὁ ὑπηρέτης τοῦ Θεοῦ Πέτρος, αὐτὸς πού ἐφάνηκε στεφανωμένος μὲ τόσο μεγάλες

34. Ἀκολουθεῖ ὁ τέταρτος πειρασμός, 30 - 35.

ἀναφέρων, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ὑπὲρ τῶν μελλόντων θαρρούντως βοήθειαν ἐξεκαλεῖτο. Καὶ οὕτω ταπεινώσει μὲν ἐρηρισμένος, οὐδὲν ὑπὸ τῆς εἰς αὐτὸν ἐλθούσης νίκης παραβλάπτεται τὸν λογισμόν, ἐλπίδι δὲ χρώμενος ἀκαταισχύντω, πρὸς τὴν ἐπιφε-
5 ρομένην ἀποδύεται πειραν· ἔνθεν τοι καὶ ταύτης ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἀναδείκνυται κρείττων, ὡς ὁ λόγος ἤκει δηλώσων.

31 Ὁ γὰρ Πρωτέως πολυμορφότερος, ἢ πολυκέφαλος ὕδρα, ὁ πρὸς τὸ παράγειν ἀμηχάνως εὐμήχανος, τοῦτο μὲν πρὸς ἄλλο πᾶν εἶδος ἐπηρείας ἀπειρηκῶς, τοῦτο δὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς διὰ πά-
10 σης ἀρετῆς ἀγωγὴν καὶ τὸ τῆς πολιτείας ἠκριβωμένον καὶ δια-
φερόντως ὑψηλόν τε καὶ παρηλλαγμένον τεθεαμένος, ἐντεῦθεν ἤλπισε συλήσειν τὸν ἄσυλον ἐκείνου θησαυρόν. Ὁ τοίνυν ἐπάρ-
σει φωτὸς ἠλλοτριωμένος καὶ πρὸς σκότος ἀθλίως μεταβαλὼν ὑπὲρ τοῦ τὸν ὁμοιον τῷ Πέτρῳ προστρίψασθαι μῶμον, φωτὸς
15 ἀναλαμβάνει σχῆμα καὶ φωτὸς ἄγγελον ὑποκρίνεται³⁵ καὶ πρόσ-
εἰσι τῷ ἀγίῳ τῷ κατεψευσμένῳ παρ' ἑαυτῷ φωτί, τὴν ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ πρώτου φωτὸς ἡμμένην ὄντως λυχνίαν ἀποσβέσαι πειρώμενος. Καὶ δὴ προσελθὼν, τὴν μὲν κατὰ πρόσωπον ὁμι-
λίαν ἀπαγορεύει, τὴν κριτικωτάτην ἐκείνην ὄψιν ὑφορώμενος·
20 τῷ σπηλαίῳ δ' ἔξωθεν ἐφεστῶς, διὰ τῆς θυρίδος ὠμίλει τῷ τῶν λόγων εὐπροσώπῳ θαρρῶν. Ἐκεῖθεν τοίνυν τὸν ὄσιον ἀσπασάμενος, ἀνδρίζου καὶ ἰσχυε³⁶, προσεφώνησε, Πέτρε. Τοῦ δὲ διασκεψαμένου τε καὶ ἐρομένου τίς τε εἶη καὶ ὅθεν ὁ τὸ πρόσ-
ρημα δούς; ἐκεῖνος εὐθὺς ὑποτυχῶν, ἀρχιστράτηγός εἰμι, φησί,
25 Κυρίου δόξης³⁷. ἤκω δέ σοι δηλώσων τὴν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις τεθησαυρισμένην ὑπὲρ τῶν ἄχρι τήμερον πεπονημένων ἀμοι-
βὴν, ἅμα δέ σοι καὶ διδάξων, ὃ τί ποτε τούντεῦθέν σοι πρακτέον.

35. B' Κορ. 11,14.

ἀρετὲς καὶ τρόπαια, ἀλλ' ἀποδίδοντας τὸ πᾶν στὸν Θεό, ἀπὸ ἐκεῖ ἐπικαλοῦνταν μὲ ἐλπίδα καὶ τῆ βοήθεια γιὰ τὰ μέλλοντα. Κι' ἔτσι θεμελιωμένος ἐπάνω στὴν ταπείνωσι δὲν παραβλάπτει καθόλου στὸν λογισμὸ ἀπὸ τῆ νίκη ποὺ ἐκέρδισε, χρησιμοποιώντας δὲ ἐλπίδα ποὺ δὲν ἐντροπιάζει κατέρχεται πρὸς τὸν ἐπερχόμενο πειρασμό. Γι' αὐτὸ ἀναδεικνύεται καὶ σ' αὐτὸν ἀνώτερος μὲ μεγάλη διαφορὰ, ὅπως ἔρχεται νὰ δηλώσῃ ὁ λόγος.

31 Πράγματι, ὁ πολυμορφότερος τοῦ Μορφέως, ἡ πολυκέφαλη ὕδρα, ὁ καταπληκτικὰ εὐμήχανος στὴν παραπλάνησι, ἀπογοητευμένος ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶδος ἐπιθέσεως καὶ βλέποντας ἐπίσης τὴν καθ' ὅλα ἐνάρετη διαγωγὴ, καθὼς καὶ τὴν ἀκριβῆ, ὑψηλόφρονα καὶ μεταμορφωμένη πολιτεία, ἤλπισε ἔτσι ὅτι θὰ συλήσῃ τὸν ἄσυλο θησαυρὸ ἐκείνου. Ὁ ἀποξενωμένος τοῦ φωτὸς λοιπὸν ἀπὸ ἔπαρσι καὶ ἀθλίως μεταβεβλημένος πρὸς τὸ σκότος, γιὰ νὰ προσάψῃ στὸν Πέτρο τὴν παρόμοια μομφή, ἀναλαμβάνει σχῆμα φωτὸς, ὑποκρίνεται ἄγγελο φωτὸς³⁵ καὶ προσέρχεται στὸν ἅγιο προσπαθώντας μὲ τὸ ψεύτικο φῶς του νὰ σθήσῃ τὴν ἀληθινὰ ἀναμμένη λυχνία ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ καὶ πρῶτο φῶς. Ἐφοῦ λοιπὸν προσῆλθε, ἀποφεύγει τὴν κατὰ πρόσωπο συνομιλία, ὑποπτευόμενος ἐκείνη τὴν κριτικώτατη ὄψι, ἀλλὰ ἔστεκόταν ἔξω ἀπὸ τὸ σπήλαιο κι' ὠμιλοῦσε ἀπὸ τὴν τρύπα στηρίζοντας τὸ θάρρος του στὴν ὁμορφιᾶ τῶν λόγων. Ἀπὸ ἐκεῖ λοιπὸν χαιρετίζοντας τὸν ὄσιο, τὸν προσφώνησε, Ἐἴσαι ἀνδρεῖος καὶ ἰσχυρὸς, Πέτρε³⁶. Κι' ὅταν αὐτὸς ἔπειτα ἀπὸ σκέψι τὸν ἐρώτησε, ποιὸς ἦταν καὶ ἀπὸ ποῦ ἐρχόταν αὐτὸς ποὺ ἔκαμε τὴν προσφώνησι, ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε· Ἐἴμαι ἀρχιστράτηγος τῆς δόξας τοῦ Κυρίου³⁷, κι' ἔρχομαι νὰ σοῦ δηλώσω τὴν ἀμοιβὴ ποὺ εἶναι θησαυρισμένη στὰ ἐπουράνια γιὰ τὰ ἕως σήμερα κατορθώματά σου, καὶ συγχρόνως καὶ νὰ σὲ διδάξω, τί πρέπει νὰ πράξῃς ἀπὸ ἐδῶ καὶ στὸ ἐξῆς.

36. Ἰησοῦ Ναυῆ 1, 6 καὶ. Α' Κορ. 16, 13. Ψαλμ. 30, 25.

37. Ἰησοῦ Ναυῆ 5, 14.

32 *Εὖ ἴσθι τοιγαροῦν, ἀσκήσει τε καὶ καρτερία τοὺς πρὸ σοῦ πάντας ὑπερενεγκῶν, καὶ μειζόνων προσηκόντως τευξόμενος βραβείων. Νηστεύει μὲν γὰρ Ἡλίας³⁸, ἀλλὰ τεσσαράκοντά που ἡμερῶν περίοδον· σὺ δ' ἔνταῦθ' ἑβδομον ἔτος ἔλκων, ἀνθρωπί-
 5 νης ἄγευστος διατελεῖς τροφῆς. Δανιὴλ θηρσί συνῆλθε θαυμα-
 σίως, ἀλλ' ὀλίγοις δὴ τισι καὶ ἐπ' ὀλίγον³⁹· σὺ δ' ἐπὶ πολὺ τε καὶ πολλοῖς. Εἰ δὲ καὶ τοῦ Ἰὼβ θαυμάζοι τις τὴν καρτερίαν, ἀλλ' ἀκούσιος ἦν ἐπιφορά⁴⁰· σὺ δ' ἐκὼν τοῖς ἀοίκοις ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιχωριάζων, πολυειδέσι καὶ ποικιλοτέροις περιπίπτων πειρα-
 10 σμοῖς οὐκ ἀπείρηκας. Ἐν ἤδη σοι λείπεται· τοῖς ἀνθρώποις συγγενόμενον, βελτίους αὐτοὺς ἀπεργάσασθαι καὶ τῆς γῆς ἀνα-
 σπάσαντα, τῶν οὐρανῶν ἀποδειῖξαι πολίτας, πρὸς παράδειγμα βλέποντα, παρ' οὗ καὶ αὐτὸς ἀρτίως τυγχάνω καταπτάμενος, Χριστόν, ὃς μετὰ τὴν ἐπ' ὄρους ἐκείνην ἐναγώνιον διατριβὴν⁴¹,
 15 ἐπανήκων τῷ πλήθει τῶν ἀνθρώπων συνεγένετο, νόμους σωτηρίους ἐκτιθεῖς. Εἰ δ' ὑποπτεύεις μου τὴν παρουσίαν ὡς ἀθεεὶ γεγεννημένην, ἐγὼ σοι τεκμήριον ἐναργὲς ἐπιδείξω τοῦ πεμφθῆναι πρὸς Θεοῦ. Δαβὶδ μὲν γὰρ ὁ τῶν αὐτοῦ θαυμασίων ὑφηγητής, πρὸς τὸν Θεὸν αὐτόν φησι, «σὺ ἐξήρανας ποταμοὺς
 20 Ἡθάμ»,⁴² δηλονότι τοὺς ἀεννάους καὶ μὴ προσφάτως χειμάρρου τρόπον ἀναδεδομένους· ἀλλαχοῦ δέ που τῶν ψαλμῶν, «ἔθετο πηγὰς ὑδάτων εἰς ἔρημον, καὶ διεξόδους ὑδάτων εἰς δίψαν, ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτοῖς»⁴³. Καὶ σὲ τοίνυν, παρὰ τὸ θεοφιλὲς μηκέτ' εἶναι κατοικεῖν ἐνταῦθα, τὸ παραρρέον
 25 ὕδωρ αὐτοῦ δι' ἐμοῦ κελεύσαντος ἐπέλιπε. Τοῦτο δ' ἦν ὁ περιττός τὰς τοιαύτας ἐπινοίας προαναχαιτίσας ἐτέρῳ πονηρῷ πνεύματι.*

33 *Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ τῆς ἀρετῆς ἄκων ἐπαινέτης ἦν ὁ τῆς κα-*

38. Γ' Βασ. 19,8. 39. Δαν. 6,16έε.

40. Ὁ Ἰὼβ παρίσταται πάντοτε ὡς τὸ πρότυπο τῆς καρτερίας στὰ δεινά.

32 Γνώριζε λοιπόν καλᾶ, ὅτι, ἀφοῦ ἐξεπέρασες ὅλους τοὺς πρὶν ἀπὸ σένα σὲ ἄσκησι καὶ καρτερία, σωστὰ θὰ κερδίσης καὶ μεγαλῦτερα βραβεῖα. Νηστεύει βέβαια ὁ Ἡλίας³⁸, ἀλλὰ μόνο γιὰ περίοδο σαράντα ἡμερῶν, ἐσὺ ὅμως γιὰ ἑβδομο ἐδῶ ἔτος μένεις χωρὶς νὰ γευθῆς ἀνθρώπινη τροφή. Ὁ Δανιήλ συναναστράφηκε μὲ θαυμαστὸ τρόπο θηρία, ἀλλὰ μὲ λίγα καὶ γιὰ λίγο, ἐνῶ ἐσὺ πολὺν καιρὸ καὶ μὲ πολλά³⁹. Ἄν πάλι θαυμάζη κανεὶς τὴν καρτερία τοῦ Ἰώβ, ἀλλ' ἢ συμφορὰ του ἦταν ἀκούσια⁴⁰. ἐσὺ ὅμως, μένοντας μὲ τὴ θέλησί σου τόσον καιρὸ σὲ τόπους ἀκατοίκητους, δὲν ἀπογοητεύθηκες, ἂν καὶ περιπίπτεις σὲ παντὸς εἴδους καὶ ποικίλους πειρασμούς. Ἐνα σοῦ ὑπολείπεται τώρα· νὰ ἔλθης ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ τοὺς κάνεις καλύτερους καὶ ἐξυψώνοντάς τους ἀπὸ τὴ γῆ νὰ τοὺς ἀναδείξῃ πολίτες τοῦ οὐρανοῦ, βλέποντας ὡς παράδειγμα αὐτὸν ποὺ ἔστειλε τώρα κι' ἐμένα κάτω, τὸν Χριστό, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἀγωνιστικὴ ἐκείνη διαμονή στὸ ὄρος⁴¹ ἐπανῆλθε στὸν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων κι' ἐξέθεσε σωτηριώδεις νόμους. Ἄν ὅμως ὑποπτεύεσαι τὴν παρουσία μου, ὡς γενομένην χωρὶς θεία ἄδεια, ἐγὼ θὰ σοῦ παρουσιάσω μιά σαφῆ ἀπόδειξι, ὅτι ἐστάλθηκα ἀπὸ τὸν Θεό. Ὁ Δαβὶδ λοιπόν, ὁ ἐρμηνευτὴς τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ, λέγει πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιο· «Ἐσὺ ἐξήρανες τοὺς ποταμοὺς Ἡθάμ»⁴², δηλαδὴ ποταμοὺς αἰώνιους ποὺ δὲν παρουσιάζονται πρόσκαιρα μὲ μορφὴ χειμάρου. Σὲ ἄλλο πάλι σημεῖο τῶν ψαλμῶν λέγει· «μέτεβαλες πηγὲς ὑδάτων σὲ ἔρημο καὶ ρεύματα ὑδάτων σὲ ξηρὰ ἐξ αἰτίας τῆς κακίας τῶν κατοίκων σ' αὐτὰ τὰ μέρη»⁴³. Κι' ἐσένα λοιπόν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι πλέον θεοφιλὲς νὰ κατοικῆς ἐδῶ, ἐστέρρευσε μὲ δική μου ἐνέργεια τὸ διπλανὸ τρεχούμενο νερὸ ἔπειτα ἀπὸ ἐντολή του. Τὸ ρεῦμα αὐτὸ τὸ εἶχε σταματήσει προηγουμένως ὁ πλούσιος σὲ τέτοια ἐπινοήματα μὲ ἄλλο πονηρὸ πνεῦμα.

33 Ἄλλ' ὅμως, ἂν καὶ ὁ σοφιστὴς τῆς κακίας χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ

41. *Ματθ.* 4, 1 ἐέ. καὶ παράλληλα.

42. *Ψαλμ.* 73, 15.

43. *Ψαλμ.* 106, 33 - 34.

κίας σοφιστῆς καὶ πιθανῶς ὅ,τι μάλιστα προῆγε τὸν λόγον, ἴν' οὕτως εἶπω, πολὺ τὸ μέλι τῷ δηλητηρίῳ παραμιγνύς, καὶ σημεῖον εἰς πίστιν ἐπεδείκνυ, τὴν πρὸς τὸ μὴ ὄν δοκοῦσαν ἐκχωρῆσαι πηγὴν. Ἄλλ' ὅστις ἦν, ἥκιστα τὸν μέγαν ἐλάνθανεν· οὐκουν, οὐδὲ χαλκός, χρυσοειδοῦς αὐτῷ περιτακέντος ἄνθους, εἶτα τῇ λυδία⁴⁴ προσαγόμενος λήσει· βάσανον γὰρ ὁ θεῖος Πέτρος εἶχεν ἀκριβῆ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει κεκαθαμένον. Καὶ τοίνυν συνεῖς τὸ δράμα, μετριότητι τὸν ἐπηρμένον ἐκεῖνον θᾶπτον καθαιρεῖ καὶ μικροῖς μακρὰν ἀποδιοπομ-
10 πεί τὸν φένακα λόγοις· ἀνάξιός εἰμι, λέγων, ἀγγελικῆς θεᾶς ἔγωγε· πῶς δ' οὐ, φησὶν, ὅς παρὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἔφυγόν τε καὶ φεύξομαι διὰ τέλους, ἀνάξιον ἑμαυτὸν γνοὺς τῆς μετ' αὐτῶν διατριβῆς, ὡς εὐτελέστερον ἢ κατ' αὐτοὺς ὄντα, καὶ τὸ τοῦ προφήτου φάναι, οὐκ ἄνθρωπον⁴⁵;

34 Ὁ μὲν οὖν, ἰδιαίτατόν τι κρῖμα κατὰ τὸν Ἀπόστολον τὸν τύφον ἔχων, τὴν ἐναντιωτάτην τοῦ ἀγίου μετριότητα μηδαμῶς φέρων, ἣ τάχους εἶχεν, ἠλλοιοῦτο καὶ ἀπεδίδρασκε· Θεὸς δέ, ὁ τοῖς ταπεινοῖς διδοὺς χάριν, ἐπεμέτρει τῷ Πέτρῳ δαψιλῆ τὴν χάριν, οὐκ ἐν τῷ μέλλοντι μόνον αὐτὴν αὐτῷ ταμιευόμενος,
20 ἀλλὰ τῆς ἀποκειμένης ἐχέγγυον ὡσπερ ἀρραβῶνα κάνταῦθα προδεικνύς· τούντεῦθεν γάρ, ἀνεπηρέαστος δικαίως ὁ μέγας διετέλει τὸν βίον ἀνύπτων. Ὡς γὰρ αἱ τῶν ὑψηλοτάτων ὀρέων κορυφαὶ πνεύμασιν ἤττον περιπνέονται, τῇ τοῦ οὐρανοῦ περιφορᾷ συγκινουμένου τοῦ περὶ αὐτὰς ἀέρος, ἢ μέχρι καὶ ἐς αὐτὰς διὰ
25 τῶν συνεχῶν καθικνουμένη τῆς κάτωθεν τῶν ἀνέμων ὀρμῆς τε

44. Εἶναι ἢ λυδία λίθος, σκληρὸς ἴασπις μελανοῦ χρώματος, χρησιμο-

ἔγινε ὑπηρέτης τῆς ἀρετῆς καὶ παρουσίαζε τὸν λόγο πολὺ ἀληθοφανῆ, ἀνακατεύοντας πολὺ μέλι μετὸ δηλητήριον, γιὰ νὰ ἐκφρασθῶ ἔτσι, ἐπέδειξε καὶ ὡς σημεῖον γιὰ ἐπιβεβαίωσιν τὴν πηγὴν ποὺ ἐφαίνονταν ὅτι ἔξαφανίσθηκε. Ἀλλὰ ἐλάχιστα τοῦ ἐξέφυγε τοῦ μεγάλου ποιὸς ἦταν ὄχι βέβαια, ὅπως οὔτε ὁ χαλκός, ὅταν λειώσῃ γύρω του χρυσοειδὲς ἄνθος κι' ἔπειτα προσαχθῆ στὴ λυδία λίθο⁴⁴, δὲν πρόκειται νὰ ξεφύγῃ. Διότι ὁ θεῖος Πέτρος εἶχε ἀκριδὲς τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς, καθαρισμένο ἀπὸ τὴν στροφὴν πρὸς τὸν Θεόν. Μόλις λοιπὸν ἀντιλήφθηκε τὸ δράμα, καθαιρεῖ γρήγορα ἐκεῖνον τὸν ἐπηρμένο καὶ διώχνει μακριὰ μὲ μικροὺς λόγους τὸν ἀπατεῶνα, λέγοντας Ἐγὼ εἶμαι ἀνάξιος τῆς ἀγγελικῆς θέας πῶς νὰ μὴ εἶμαι, λέγει, ἐγὼ ποὺ ἀκόμη καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀπέφυγα καὶ θὰ τοὺς ἀποφεύγω μέχρι τὸ τέλος, ἀφοῦ ἔκρινα τὸν ἑαυτό μου ἀνάξιο τῆς συναναστροφῆς μὲ αὐτούς, διότι εἶμαι εὐτελέστερος ἀπὸ αὐτούς καί, γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦμαι τὸν λόγο τοῦ προφήτη, ὄχι ἄνθρωπος⁴⁵;

- 34 Ἐκεῖνος τότε, ἔχοντας σύμφωνα μὲ τὸν ἀπόστολον κάποιον ἰδιαίτερον κοῖμα, τὸν τύφο, μὴ βαστάζοντας καθόλου τὴν ἀντίθετη μετριοφροσύνη τοῦ ἁγίου, ὅσο γρήγορα μποροῦσε ἀλλοιώθηκε καὶ ἀπέδρασε. Ὁ Θεὸς ὅμως ποὺ δίνει στοὺς ταπεινοὺς χάρι ἐχορηγοῦσε πλούσια τὴν χάριν στὸν Πέτρο· δὲν τὴν ἐθησαύριζε γι' αὐτὸν μόνο γιὰ τὸν μέλλοντα χρόνον, ἀλλὰ προεφανέρωνε κι' ἐδῶ σὰν ἀρραβῶνα ἐγγυητικὸν τῆς ἐπιφυλασσόμενης γιὰ τὸ μέλλον. Πράγματι λοιπὸν ἀπὸ τότε δίκαια ὁ μέγας ἐπέρασε τὸν βίον του ἀνεπηρέαστα. Ὅπως δηλαδὴ οἱ κορυφὲς τῶν ὑψηλοτάτων ὀρέων κτυποῦνται ἀπὸ τοὺς ἀνέμους λιγώτερον, διότι ὁ γύρω ἀπὸ αὐτὲς ἀέρας κινεῖται μαζί μὲ τὴν περιφορὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἢ ὅποια φθάνοντας καὶ ἕως αὐτὲς τὶς κορυφὰς διὰ τῆς συνεχείας τῆς ὕλης δεικνύεται ἐπικρατέστερη τῆς ἀπὸ κάτω ὀρμῆς καὶ

ποιοῦνται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοὺς Λυδοὺς, πρὸς δοκιμὴν τῆς γνησιότητος τοῦ χρυσοῦ.

45. Ψαλμ. 21, 7.

καὶ γενέσεως ἐπικρατεστέρα δείκνυται· τὸν αὐτὸν δὴ τοῦτον τρόπον καὶ τοῦ Πέτρου νῦν, ἐπὶ τὴν ἄποπτον ὡσπερ σκοπιὰν πάσης ἀρετῆς, δηλονότι τὴν ταπεινῶσιν, ἀναδεδραμηκότος καὶ ταῖς τοῦ ἀνωτάτω Πνεύματος ἐμπνεομένου τε καὶ περιπνεομέ-
 5 νου χάρισιν, ἢ τῶν ποηρῶν πνευμάτων φάλαγξ κάτω που πα-
 ρεῖται προσηκόντως καὶ ἀπελήλαται, τῶν πτερῶν αὐτοῖς, ὡς
 τήκεται κηρός, ὑπὸ τοῦ θείου διαλυθέντων πυρός, ὡσπερ φασὶ
 καὶ ταῖς ὑφ' ἡλίου θερμοτέραις προσβολαῖς, τὴν κατὰ τοὺς μύ-
 θους Ἰκάρου μηχανήν.

35 Ἄλλὰ γὰρ ἢ τοῦ θείου Πνεύματος ἐπίπνοια, τὰς κακούρ-
 γους ἀπωσαμένη δυνάμεις, καὶ τοὺς ἀγαθουργοὺς ἀντεπιφέρει
 λειτουργοὺς καὶ ἄρτω τρέφει τὸν ἐπὶ γῆς αὐτῆς οὐχ ἦττω τῶν
 ἄνω λειτουργῶν, τακταῖς ἡμερῶν περιόδοις δι' ἀγγέλου κομιζο-
 μένω. Ἡλία μὲν γὰρ κόραξ τὸ μισότεκνον ὑπηρετεῖτο ζῶον,
 15 σύμβολόν φασὶ τοῦ πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἀσυμπαθοῦς⁴⁶. Πέτρῳ δὲ
 τῆς κατ' ἀγγέλους πολιτείας ὁ διακομιστῆς ἄγγελος, ἄγγελος σα-
 φής, ὃς καὶ τὸ μάννα τῷ γενναίῳ ἐπιδείκνυσιν, αὐτοφυῆς ὁμοῦ
 τε καὶ πολυειδὲς ὄψον, ἅτε τῇ τοῦ μεταλαμβάνοντος ὀρέξει τὴν
 γευστὴν ποιότητα συμμεταβάλλουσαν ἀεὶ παρέχον. Ἐζη τοίνυν
 20 ὁ μέγας ὡς ἐν παραδείσῳ καὶ τῆς γῆς ἐξηρημένῳ χωρίῳ, μι-
 κρὰ τινα σύμβολα φέρων τῆς πρὸς τὰ κάτω καὶ τὴν γῆν κοινω-
 νίας· ἄσκευον, ἀπεριμέριμον, ἀπραγμάτευτον καί, τὸ μέγιστον,
 ἀφάνταστον ἄγων ζωῆν, ἀπλαῖς ἐπιβολαῖς τοῦ νοῦ, νοεροῖς ὀση-
 μέραι θεάμασιν ἐντροφῶν καὶ γαννύμενος.

36 Ἄλλ' ἐν τούτοις οὕτως εὐδαιμόνως ἐξ ἐπιβιοῦς ἔτη πρὸς
 τοῖς τεσσαράκοντα⁴⁷, Θεῶ μόνῳ καὶ ζῶν καὶ ὀρῶν καὶ ὑπ' αὐ-
 τοῦ μόνου καὶ τρεφόμενος καὶ ὀρώμενος, ὕστερον ἐπ' αὐτάς, ὃ

46. Γ' Βασ. 17,4ἐἐ.

γενέσεως τῶν ἀνέμων, κατὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο τώρα πού ὁ Πέτρος ἀνέβηκε στήν κάπως ἀόρατη σκοπιὰ κάθε ἀρετῆς, δηλαδή στήν ταπείνωσι, καί ἐμπνέεται καί περιπνέεται ἀπό τίς χάριτες τοῦ ἀνωτάτου Πνεύματος, ἡ φάλαγξ τῶν πονηρῶν πνευμάτων εἶναι ὅπως τοὺς ἄξιζε ἐγκαταλελειμμένα καί διαωγμένα κάπου κάτω, ἀφοῦ τὰ φτερά τους διαλύθηκαν, ὅπως λειώνει τὸ κερὶ, ἀπὸ τὸ θεῖο πῦρ, καθῶς λέγουν ὅτι διαλύθηκε καί ἡ μυθική μηχανή τοῦ Ἰκάρου ἀπὸ τίς θερμότερες προσβολές τοῦ ἡλίου.

35 Ἄλλ' ὅμως ἡ ἐπίπνοια τοῦ θείου Πνεύματος, ἀφοῦ ἔδιωξε τίς κακοῦργες δυνάμεις, φέρει ἀντὶ γι' αὐτὲς τοὺς ἀγαθοεργούς λειτουργούς καί τρέφει μὲ ἄρτο τὸν ἐπάνω στήν ἴδια τῆ γῆ ὄχι κατώτερον ἀπὸ τοὺς ἄνω λειτουργούς πού προσκομίζεται ἀπὸ ἄγγελο σὲ καθορισμένες περιόδους ἡμερῶν. Τὸν Ἡλία τὸν ὑπερετοῦσε ὁ κῶρακας, τὸ μισότεκνο ζῶο, πού τὸν θεωροῦν σύμβολο τῆς ἀσυμπάθειας πρὸς τὸ ὁμόφυλο⁴⁶. στὸν Πέτρο ὅμως ὁ διακομιστὴς ἄγγελος ἦταν σαφῆς ἄγγελος τῆς ἀγγελικῆς πολιτείας, διότι αὐτὸς ἐπιδεικνύει στὸν γενναῖο καί τὸ μάννα, φαγητὸ αὐτοφυῆ καί πολυειδῆς συγχρόνως, διότι ἐπέτρεπε πάντοτε νὰ μεταβάλλεται ἡ γευστὴ ποιότης σύμφωνα μὲ τὴν ὄρεξι τοῦ μεταλαμβάνοντος. Ἐξοῦσε λοιπὸν ὁ μέγας, σὰν σὲ παράδεισο καί σὰν σὲ τόπο ὑψωμένο ἐπάνω ἀπὸ τῆ γῆ, πού ἔφερε μόνο μικρὰ σύμβολα τῆς κοινωνίας πρὸς τὰ κάτω καί πρὸς τῆ γῆ, περνώντας ζωὴ ἀνεπιτήδευτη, ἀμέριμνη, ἀπροβλημάτιστη, καί τὸ σπουδαιότερο ἀφάνταστη, ἐντροφῶντας καί εὐφραινόμενος μὲ ἀπλοὺς λογισμοὺς τοῦ νοῦ καί μὲ νοερὰ καθημερινὰ θεάματα.

36 Ἐπέρασε λοιπὸν ἔτσι εὐτυχισμένος σαράντα ἕξι ἔτη⁴⁷, ζώντας καί βλέποντας μόνο τὸν Θεό καί μόνο ἀπὸ αὐτὸν τρεφόμενος καί βλέπόμενος, καί μόνο ἔπειτα στὶς δυσμὲς τοῦ βίου του,

47. Βλ. ὅμως καί παραγράφους 5 καί 42, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ πάνω ἀπὸ πενήντα ἔτη καί πενήντα τρεῖς ἐνιαυτοὺς ἀνάστοιχα. Τὰ 46 ἔτη ὑπολογίζονται ἀπὸ τοῦ τέλους τῶν πειρασμῶν.

φασι, τὰς τοῦ βίου δυσμᾶς, ἐνὶ μόνῳ τῶν ἀνθρώπων κρεῖττονι
 προνοίᾳ θεατὸς ἐγεγόνει. Κυνηγέτης οὗτος ἦν, ᾧ δὴ θηρωμένῳ
 καὶ τὰς λόχμας περινοστοῦντι καὶ κατ' ἄγραν ἀκριβέστερον
 περισκοποῦντι τὴν ὕλην θήραν ἀρπάσαι, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν
 5 ἔλαφος ὑπεκδῦσα, καλὴ μὲν ἰδεῖν, ἱκανὴ δὲ θέλξαι τε καὶ πρὸς
 τὸ μεταδιώκειν ἐπάραι θηρατοῦ ψυχὴν, τοῦτο μὲν εὐμεγέθης,
 τοῦτο δὲ κατάσαρκος οὔσα. Τοιαύτη τοίνυν ἐκεῖθεν ποθεν τοῦ
 ἄλσους προαλλομένη, προῆει· καὶ κατὰ βραχὺ λίαν ἐπίτηδες ἀεὶ
 διαφεύγουσα, προῆγε τὸν τοῦ θηρᾶν ἐραστήν, μὴτ' εἴσω γινομέ-
 10 νη χειρῶν ἢ βελῶν, μὴτ' ἐκτὸς οὕτως, ὡς δόξαι μὴ θηράσιμος
 εἶναι. Καὶ οὕτως ἐπὶ πολὺ τῆς ἡμέρας ἡ μὲν ἔφευγεν, ὁ δ' εἶπετο·
 μᾶλλον δέ, ἴν' εἴπω τάληθές, ἡ μὲν ἠγεῖτο, ὁ δ' ἐδίωκε· τῷ γὰρ
 ὀσίῳ φέρουσα τὸν ἄνδρα παρέστησεν, ὃς ἀκρατῶς ἐπὶ τὸ πρό-
 σω σπεύδων, ὄμμα τε καὶ νοῦν τοῦ θηράματος ἐξηρτημένος.
 15 Εἴτ' ἐξαίφνης ἄνθρωπον εὖ μάλα πολὺν ἰδὼν, αὐχμῶντα, ρυ-
 πῶντα, κατερρικνωμένον, παντὸς περικαλύμματος ἐστερημέ-
 νον, πρὸς φυγὴν εὐθὺς ἐτράπετο περιδεῆς γεγονῶς· ἀπροσδόκη-
 τος γὰρ ἐπ' ἐρημίας θεᾶ, κἂν μικρὸν δεῖμα φέρῃ, δύναται πατά-
 ξαι ψυχὴν ἀνδρὸς καὶ δουλώσασθαι.

37 Ὡς οὖν ἐκεῖνος, φόβου κέντρῳ νυγείς, εἰς τοῦμπαλιν ἐπε-
 στραμμένος ἦει, γεγωνὸν ἀναβοήσας ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος· ἄν-
 θρωπὸς εἰμι καὶ αὐτός, φησὶν, ἄνθρωπε⁴⁸. Θαρρῶν οὖν καὶ τῆς
 φυγῆς ἀφέμενος, ἐπανήκειν ὡς ἡμᾶς προθυμήθητι· Θεὸς γὰρ
 ἴσως ᾧδέ σε τῶν κατ' ἐμὲ τήμερον ἀκροατὴν ἐσόμενον ἐπεμψε.
 25 Τῆς φωνῆς οὖν ὁ κυνηγέτης ἠσθημένος καί, πρῶτον μὲν εἰς
 ἑαυτόν, εἶτα καὶ τὸν ὄσιον ἐπανελθὼν καὶ τὰ κατ' αὐτόν πρὸς
 ἀκριβειαν μεθ' ἱκετείας ἐξετάσας, καὶ οὕτως ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέ-
 λους ἐκμαθὼν, τὴν αἰτίαν τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον ὀρμῆς, αὐτῆς τῆς
 ὀρμῆς τὴν ἐκβασιν, τὴν ἐπὶ τὸ ὄρος ἀγωγὴν καὶ ἀνάβασιν, τὰς ἐκ

48. Ἡ ἐκφρασις «ἄνθρωπὸς εἰμι» ἢ «ἄνθρωποι εἰσμεν» ἀπαντᾶται πολὺ συ-

ὅπως λέγουν, ἔγινε θεατὸς σ' ἓνα μόνο ἄνθρωπο μὲ ἀνώτερη πρόνοια. Αὐτὸς ἦταν κυνηγός, πὺ ἐτριγύριζε στὶς λόχμες καὶ ἔψαχνε μὲ προσοχὴ τὸ δάσος γιὰ κυνήγι. Ἐνῶ ἔτσι ἀναζητοῦσε εὐκαιρία νὰ ἐπιτεθῆ σὲ κάποιον θήραμα, παρουσιάσθηκε μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ ἓνα ἐλάφι, ὁμορφο στὴ θέα, ἱκανὸ νὰ θέλξη καὶ νὰ σύρη τὴν ψυχὴ τοῦ κυνηγοῦ σὲ καταδίωξι, πὺ ἦταν σωματῶδες καὶ εὔσαρκο. Τέτοιο ἐλάφι λοιπὸν ἐξεπήδησε ἀπὸ ἓνα σημεῖο στὸ δάσος καὶ προχωροῦσε, καὶ πάντοτε διαφεύγοντας γρήγορα πολὺ ἐπιτήδεια, ἔτρεχε μπροστὰ ἀπὸ τὸν φίλο τοῦ κυνηγοῦ, χωρὶς νὰ φθάνη σὲ ἀπόστασι χειροῦ ἢ βελῶν οὔτε ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτὰ τόσο, ὥστε νὰ φανῆ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ κυνηγηθῆ. Κι' ἔτσι ἐπὶ πολλὴ ὥρα τῆς ἡμέρας ἐκεῖνο ἔφευγε καὶ αὐτὸς τὸ κατεδίωκε, ἢ καλύτερα, γιὰ νὰ εἰπῶ τὴν ἀλήθεια, ἐκεῖνο προσηγοῦνταν κι' αὐτὸς ἀκολουθοῦσε· διότι ὀδηγώντας τὸν ἄνδρα, τὸν παρουσίασε στὸν ὄσιο, ὁ ὁποῖος, τρέχοντας ἀσταμάτητα πρὸς τὰ ἔμπρὸς μὲ τὴ ματιὰ καὶ τὸν νοῦ στὸ θήραμα, μόλις εἶδε ξαφνικὰ ἓναν ἄνθρωπο πολὺ γηρασμένο, ἄπλυτο, ρυπαρό, συρρικνωμένο, στερημένον ἀπὸ κάθε περικάλυμμα, ἀμέσως ἐτράπηκε ἐντρομος σὲ φυγὴ· διότι μιὰ ἀπροσδόκητη θεὰ στὴν ἐρημίᾳ, ἔστω κι' ἂν προκαλέση μικρὸ φόβο, μπορεῖ νὰ πατάξη καὶ νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν ψυχὴ ἑνὸς ἀνθρώπου.

37 Καθὼς λοιπὸν ἐκεῖνος, κεντημένος ἀπὸ φόβο, ἔτρεχε πρὸς τὰ πίσω, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ ἐφώνησε δυνατὰ· Ἄνθρωπος εἶμαι κι' ἐγώ, λέγει, ἄνθρωπε⁴⁸. Πάρε λοιπὸν τὸ θάρρος νὰ σταματήσης τὴ φυγὴ καὶ νὰ ἐπανέλθῃς σ' ἐμᾶς· διότι ἴσως σ' ἔστειλε ἔδῶ ὁ Θεός, γιὰ νὰ γίνῃς σήμερα ἀκροατὴς τῶν πράξεών μου. Μόλις λοιπὸν ὁ κυνηγὸς ἀντιλήφθηκε τὴ φωνή, ἐπανῆλθε πρῶτα στὸν ἑαυτὸ του καὶ ἔπειτα στὸν ὄσιο· ἐζήτησε τότε τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὸν ἀκριδέστερα μὲ θερμὴ παράκλησι, κι' ἔτσι ἔμαθε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἕως τὸ τέλος τὴν αἰτία τῆς ὀρμῆς του πρὸς τὸ καλύτερο, τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ὀρμῆς, τὴν μεταφορὰ καὶ ἀνάβασι

χὰ σὲ ἀγιολογικὰ κείμενα. Βλ. γιὰ παράδειγμα Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, *Βίος Εὐθυμίου* 8, *Φιλοκαλία* 5, 36.

τοῦ πονηροῦ πείρας, τὰ κατ' αὐτοῦ τρόπαια, τῶν ἐκ Θεοῦ χαρισμάτων τὸ πλῆθος, πάντων ἐλθὼν εἰς ἀκοήν, εἶθ' οὕτως οἴκαδ' ἀναλύσας, τοῦ σωτηρίου τοῦδε καὶ τοῖς ἄλλοις μεταδίδωσι διηγήματος, ὃ δὴ παρὰ πατέρων υἱέσιν, ὡσπερ ἀγαθοῦ τινος
 5 κλήρου παραπεμπομένου τε καὶ κατιόντος, ἤδη δέ τινος καὶ ἀνάγραφτον ποιησαμένου, μέχρι καὶ πρὸς ἡμᾶς εὖ ποιοῦν ἤδη φθάνει· τῇ τε μνήμῃ νεάζον καὶ τῆς ὀνησίμου δυνάμεως οὐχ ὑφειμένως ἔχον, πᾶσι παντὸς ἀγαθοῦ παράδειγμα προκείμενον καὶ βίου τὸ παράπαν ἀπλανοῦς ἀρχέτυπος εἰκὼν καὶ πάσης ἀρε-
 10 τῆς ἰδέα, πάσης κακίας ἀμιγῆς.

38 Ἄλλ' ὁ μὲν λόγος ἐπείγεται πρὸς τὸ τέλος, ἐγὼ δ' αἰσθάνομαι πολλὰ τὰ τῶν ἀναγκαίων εἰρήσθαι παραλιπῶν, ὧν ὀλίγα προσθείς, καὶ ταῦτα τῶν μετὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἐκδημίαν ὑπεργμένων τῷ θαυμασίῳ, προσῆκον ἐποίσω τῷ λόγῳ τέλος. Μικρὸν οὖν αὐθις ἀναληπτέον. Τεθεαμένος γὰρ ὁ κυνηγέτης ἐκεῖνος τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον καὶ εἰς λόγους ἐλθὼν καὶ γνοὺς αὐτὸ τοῦθ' ὡς ἀληθῶς ὄντα Θεοῦ ἄνθρωπον, μᾶλλον δ' ὑπὲρ ἡμᾶς φάναι καὶ ἄγγελον ἀτεχνῶς Θεοῦ καὶ μύστην τῶν ἄνω καὶ θεωρόν, οὐ δεκάτας ἀπὸ τῶν ἐνόντων ἐδίδου, καθάπερ Ἀβραὰμ
 15 πάλαι τῷ Μελχισεδέκ ἐντυχῶν⁴⁹, οὐδ' ἀπὸ τῶν οἴκοι τεθησαυρισμένων ὑπισχνεῖτο κομίσειν, ἢ τὸ ἥμισυ τῶν ὑπαρχόντων πτωχοῖς δίδόναι κατὰ Ζακχαῖον⁵⁰. ἀλλ' ὄλον ἑαυτὸν Θεῷ καὶ τῷ κατὰ Θεὸν ἀνδρὶ παρέξειν ἡρεῖτο, ζημίαν ἠγούμενος τὴν ἐπάνοδον καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ διάζευξιν οὐκ ἐπὶ νοῦν ἔχων. Ἐν-
 25 τεῦθεν, ταύτην ἐπαγγέλλω σοι χάριν, ἔλεγε, θειοτάτη μοι κορυφή, παραδέξασθαί μου τὴν συνοικίαν, ἵν' ὑπὸ σοὶ διδασκάλω ταπτόμενος τὸ λοιπὸν καὶ αὐτὸς ἀσφαλῶς κατὰ Θεὸν βιώσω,

στό ὄρος, τὴν ἐμπειρία ἀπὸ τὸν Πονηρό, τὰ τρόπαια ἐναντίον αὐτοῦ, τὸ πλῆθος τῶν χαρισμάτων ἀπὸ τὸν Θεό· τὰ ἄκουσε ὅλα καί, ἀφοῦ ἔπειτα ἐγύρισε στὴν πατρίδα του, μετέδωσε καὶ στοὺς ἄλλους αὐτὴ τὴ σωτηριώδη διήγησι. Κι' αὐτὴ ἡ διήγησις σὰν ἀγαθὴ κληροδοσία ποὺ παραπέμπεται καὶ κατέρχεται ἀπὸ πατέρες σὲ υἱούς, ἐνῶ κάποιος τὴν κατέγραψε ἤδη, ἔφθασε πλέον καλῶς πράττοντας ἕως ἐμᾶς· ἔφθασε ἡ διήγησις στὴ μνήμη νεανική, διατηρώντας τὴν ὠφέλιμη δύναμι, παράδειγμα καθε ἀγαθοῦ μπροστὰ σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀρχέτυπη εἰκόνα βίου ἐντελῶς ἀπλανεύτου καὶ ἰδέα καθε ἀρετῆς καθαρὴ ἀπὸ καθε κακία.

- 38 Ἄλλ' ὁ λόγος βέβαια ἐπείγεται νὰ φθάσῃ στοὺς τέλος, ἐγὼ ὁμῶς αἰσθάνομαι ὅτι πρέπει νὰ προσθέσω κατάλληλο τέλος στοὺς λόγο, ἀφοῦ παραλείψω πολλὰ ἀπὸ ὅσα ἦταν ἀναγκαῖα νὰ λεχθοῦν καὶ προσθέσω λίγα, καὶ μάλιστα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ συνέβηκαν στὸν θαυμάσιο μετὰ τὴν ἐκδημία πρὸς τὸν Θεό. Ἄς ξαναπάρωμε λοιπὸν τὴ διήγησι γιὰ λίγο. Ὅταν λοιπὸν ἐκεῖνος ὁ κυνηγὸς εἶδε τὸν ἄνθρωπο τοῦ Θεοῦ, ὠμίλησε μαζί του κι' ἐγνώρισε ὅτι ἦταν ἀληθινὰ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ἢ καλύτερα, γιὰ νὰ ἐκφραστοῦμε ἐπάνω ἀπὸ τὰ δικά μας, σχεδὸν ἄγγελος τοῦ Θεοῦ καὶ μύστης καὶ θεωρὸς τῶν ἄνω, δὲν ἔδωσε δεκάτη ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντά του, ὅπως παλαιὰ ὁ Ἀβραάμ ὅταν συνάντησε τὸν Μελχισεδέκ⁴⁹, οὔτε ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ τοῦ φέρῃ ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς ποὺ εἶχε στοὺς σπίτι ἢ ὅτι θὰ δώσῃ τὸ ἥμισυ τῶν ὑπαρχόντων του στοὺς φτωχοὺς σύμφωνα μὲ τὸν Ζακχαῖο⁵⁰, ἀλλὰ ἀποφάσισε νὰ προσφέρῃ τὸν ἑαυτὸ του ὁλόκληρον στὸν Θεὸ καὶ στὸν κατὰ Θεὸν ἄνδρα, θεωρώντας ζημία τὴν ἐπάνοδο στὴν πατρίδα του καὶ ἀδιανόητο τὸν χωρισμὸ ἀπ' αὐτόν. Γι' αὐτό, ἔλεγε· Αὐτὴ τὴ χάρι σοῦ ζητῶ, θειοτάτη μου κορυφή, νὰ δεχθῆς τὴ συμβίωσι μου, ὥστε, τασσόμενος ὑπὸ τὶς ἐντολές σου σὰν διδασκάλου, στὴν ὑπόλοιπη ζωὴ νὰ ζήσω κι' ἐγὼ ἀπλάνευτα κατὰ Θεόν, ἀφοῦ κα-

49. Γεν. 14, 20.

50. Λουκᾶ 19, 8.

δυνηθεῖς διαδρᾶναι τὰς ποικίλας τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων
 ἐνέδρας καὶ πρὸς αὐτὸν φθάσαι Θεόν, τὴν κοινὴν τῶν εὖ βεβιω-
 κότων ἀνάπαυλαν, ὃς καὶ προσδραμεῖν αὐτῷ πάντα διακελεύε-
 ται καὶ τῶν πόνων ἀπαλλαγὴν ἐπαγγέλλεται καὶ προσιόντας
 5 προσίεται φιλοφρόνως καὶ τῶν μειζόνων ἢ κατ' ἐλπίδας ἀξιοῖ.
 Γενοῦ τοίνυν κἀν τούτῳ μιμητῆς τοῦ Δεσπότη καὶ τὴν ἐμὴν
 μηδαμῶς ἀπαξιώσης εὐτέλειαν. Οὐ γὰρ ἔτ' ἀνέχομαί σου τῆς
 θείας θεᾶς ἀποσχέσθαι, τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε· σοῦ γὰρ εἰ διασταί-
 ην, ἀβίωτον οὐκ ἀπεικότως ἐλκύσω βίον, ὡσπερ ἂν εἰ θησαυ-
 10 ροῦ μετέχειν ἐξόν, καὶ θησαυροῦ τῆς γῆς ἀπάσης τιμιωτέρου,
 εἴτ' αὐτὸς ἐκὼν ἐμαυτὸν ἀπήγαγον στερήσας τῆς καλῆς μετου-
 σίας.

39 Ἄλλ' οὐχί, φησὶν ὁ καὶ τὰ πόρρω βλέπων οὕτοσι Πέτρος·
 μηδ' οὕτως, ὧ οὕτος, ἀρτίως διανοοῦ. Σοὶ γὰρ δὴ καὶ σύζυγος
 15 οἴκοι κάθηται καὶ προσήκοντες κατὰ γένος ἐπιτετράφαται, καὶ
 προσέτι πρόσεστιν οὐσία πολλή, πολλῶν πενήτων ἐμπλήσαι
 δυναμένη γαστέρας. Ἄγε δὴ μοι, φίλον τέκνον, βοηθὸς ἐπανελ-
 θῶν γενοῦ κατὰ τῆς ἐνδείας τοῖς ὑπὸ ταύτης ἀφειδῶς πιεζομῆ-
 νοις καὶ μὴ ἀνήσης ἐπαρκῶν αὐτοῖς, ἄχρι καὶ σαυτὸν ἐν ἴση κα-
 20 ταστήσεις μοίρα. Τότε γὰρ ἴσως εὖ ποιῶν ἐπὶ τὸν ἀρχένα τὸν
 Χριστοῦ ζυγὸν ἀναθήση, «πτωχοὶ» γὰρ, ὡς αὐτὸς εἶπεν, «εὐαγ-
 γελίζονται»⁵¹, προσέχειν δὲ σαυτῷ, καὶ ταῖς γηϊναῖς ὀπόση
 δύνამις ἡδοναῖς τε καὶ μερίμναις ἀποταξάμενος παράμονον
 τηρεῖν ἐν τῇ σῆ καρδίᾳ τὴν τοῦ Θεοῦ μνήμην, τὴν ἐπ' ὀνόματι
 25 τούτου μελέτην τοῖς ἐν κρυπτῷ τῆς ψυχῆς ταμειείοις ἀνάγραφτον
 ὡσπερ ἐνθέμενος, θείοις τε βίβλοις καὶ λογίοις ἐντυγχάνειν ὅσαι
 ἡμέραι τε καὶ ὧραι. Κἀν τούτοις ἐνιαυσιαῖον χρόνον ἠνυκῶς, ἢ
 ὡς ἡμᾶς αὐθις ἀφιχθαι προθυμηθῆς, εἶση τὸ περὶ σοῦ θέλημα
 τοῦ Κυρίου τρανότερον.

40 Ταῦθ' ὁ μέγας εἰρηκῶς τε καὶ ἐπευξάμενος, παύει τε ὁμι-

τορθώσω νὰ ξεφύγω ἀπὸ τὶς ποικίλες ἐνέδρες τῆς πονηρίας καὶ νὰ φθάσω πρὸς τὸν ἴδιο τὸν Θεό, τὴν κοινὴ ἀνάπαυσι ἐκείνων πού ἔχουν ζήσει καλὰ, ὁ ὁποῖος παραγγέλλει νὰ προστρέξουν ὅλοι σ' αὐτόν καὶ ὑπόσχεται ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς πόνους καὶ τοὺς ὑποδέχεται μὲ φιλοφροσύνῃ ὅταν προσέλθουν καὶ τοὺς ἀξιώνει μεγαλύτερες ἀμοιβὲς ἀπὸ τὶς ἐλπιζόμενες. Γίνε λοιπὸν καὶ σ' αὐτὸ μιμητὴς τοῦ Δεσπότη καὶ μὴ ἀπαξιώσης καθόλου τὴν εὐτέλειά μου. Διότι δὲν ὑπομένω ν' ἀφήσω τὴ θεία σου θέα, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον, ἂν ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ σένα, εὐλογα θὰ φθάσω σὲ βίῳ ἀβίωτο, ὅπως ἂν, ἐνῶ ἦταν δυνατὸ νὰ μετέχω θησαυροῦ, καὶ μάλιστα θησαυροῦ τοῦ πιὸ πολύτιμου ὅλης τῆς γῆς, ἐγὼ ἀπομακρυνῶμαι ἐκούσια, στερούμενος τῆς καλῆς μετουσίας.

39 Ἄλλὰ ὁ Πέτρος αὐτὸς, πού βλέπει καὶ τὰ μακρινά, λέγει·
 Ὁχι, νὰ μὴ σκέπτεσαι ἔτσι τώρα, ἄνθρωπε. Διότι ἐσὺ ἔχεις καὶ σύζυγο στὸ σπίτι καὶ συγγενεῖς ἀπὸ τὸ γένος σου, καὶ ἐπὶ πλέον διαθέτεις πολλὴ περιουσία πού μπορεῖ νὰ γεμίση τὰ στομάχια πολλῶν φτωχῶν. Ἐμπρὸς λοιπὸν, ἀγαπητὸ τέκνο, ἐπανερχόμενος στὴν πατρίδα σου, γίνε βοηθὸς κατὰ τῆς φτώχειας στοὺς πιεζόμενους ἀπὸ αὐτὴν ἀλύπητα, μέχρι πού νὰ φέρῃς καὶ τὸν ἑαυτό σου σὲ ἴση μοῖρα. Καὶ ἴσως τότε, καλῶς πράττοντας, θὰ θέσης στὸν αὐχένα σου τὸν ζυγὸ τοῦ Χριστοῦ, διότι, ὅπως αὐτὸς εἶπε, «πτωχοὶ εὐαγγελίζονται»⁵¹. Πρέπει ὅμως νὰ προσέχῃς τὸν ἑαυτό σου καί, ἀφοῦ ἀπαρνηθῆς μὲ ὅλη σου τὴ δύναμι τὶς γίνεσ ἡδονὲς καὶ μέριμνες, νὰ διατηρῆς μόνιμα τὴν μνήμη τοῦ Θεοῦ στὴν καρδιά σου, σὰν νὰ ἔχῃς ἐγγράψῃ τὴν ἐπ' ὀνόματί του μελέτη στὰ κρυφὰ ταμεῖα τῆς ψυχῆς καὶ νὰ μελετᾷς κάθε μέρα καὶ ὥρα θεία βιβλία καὶ λόγια. Κι' ἔτσι, ἀφοῦ περάσης χρόνον ἑνὸς ἔτους, ἂν εἶσαι πρόθυμος νὰ ἔλθῃς πάλι σ' ἐμᾶς, θὰ μάθῃς καθαρώτερα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γιὰ σένα.

40 Ἀφοῦ εἶπε αὐτὰ τὰ λόγια καὶ ἔκαμε εὐχὴ ὁ μέγας, ἔπαυσε

51. Ματθ. 11, 5.

λῶν, καὶ τοῦ κυνηγέτου δίσταται, ὃς οἴκαδ' ἐπανελθῶν, ἤδη
 τοῦ ὠρισμένου χρόνου παραρρυέντος, ἀδελφὸν ἔχων δαιμονίῳ
 πονηρῷ κάτοχον, μοναχοῖς τισι δύο τοῦτον συμπαραλαβῶν, δι'
 ἀκατίου στέλλεται πρὸς τὸν ὄσιον· καὶ δὴ προσορμίσας, οὐ κατ'
 5 εὐθὺ τοῦ ὄρους ἐνδοτέρω τῷ γενναίῳ ἐντετυχηκῶς ἠπίστατο,
 συναποβαίνει τοῖς κεκοινωνηκόσιν ἐκείνοις τοῦ πλοῦ, καὶ διὰ
 τῆς ὑπωρείας τῆς πρὸς αὐτὸν ἤψατο φερούσης. Συντονωτέρα δὲ
 οὗτος τῶν ἄλλων πορεία χρώμενος (ψυχὴ γὰρ ἀγάπης κέντροις
 ἐλαυνομένη, τάχ' ἂν οὐδ' εἰ πτερὰ σχοίη, κόρον σχοίη τῆς πρὸς
 10 τὰ παιδικὰ ταχυτήτος), οὕτως οὖν ἐκεῖνος ὀρμῇ ζεούση τοὺς
 συνανιόντας πολὺ παραδραμῶν καὶ τῷ ποθουμένῳ τῶν τόπων
 ἐπιστάς, ὀξύτερόν τε τὴν ὄψιν ἐπιβάλλων, τὸν νεκρὸν ὀρᾶ τοῦ
 μεγάλου, κοσμίως εὖ μάλα κείμενον, τοῦ πνεύματος ἀποδεδη-
 μηκότος καὶ πρὸς τὸν τῶν πνευμάτων ἐπιδεδημηκότος Δεσπό-
 15 την.

41 Τῇ πικρᾷ τοίνυν ἐκείνῃ θεᾷ καθάπερ τινὶ βέλει πληγεῖς, πι-
 κρὰς ἠφίει φωνάς, τὰ στέρνα τύπτων, δακρῦων, οἰμώζων, ὀλο-
 φυρόμενος· τίς γένωμαι, λέγων, ὁ τάλας ἐγώ; τῶν ἐλπίδων
 ἐψεύσθην, τὸν θησαυρὸν ἀφηρέθην, τῆς σωτηρίας ἐστερήθην
 20 τῆς ἑμαυτοῦ καὶ τοῦ κατὰ ψυχὴν μοι προσδοκίμου πλούτου τε-
 λέως ἀθλίως ἡμάρτηκα, μήπω πείρα μαθῶν, ὡς καὶ νεκρὸς
 ἐκεῖνος ἦκιστα μικρὸς τις πλοῦτος, οὐδὲ θησαυρὸς μικρὰ τοὺς
 εὐμοιρηκότας ὄνῃναι δυνάμενος. Μικρὸν ὄσον καὶ ὁ δαιμονῶν
 ἐκεῖνος συνανῆλθε τοῖς μοναχοῖς, ὃς δὴ καὶ ὑπότρομος εὐθὺς ἦν,
 25 ἐστροβοῦτό τε καὶ τὸ πᾶν συνεκλονεῖτο σῶμα, τῷ τε χεῖρε
 προὔτεινεν ἀκόσμως καὶ τῷ πόδε τὸν ὄμοιον διεκίνει τρόπον,
 δεινόν τε καὶ οὐ κατ' ἀνθρώπους τῷ ὀφθαλμῷ διέστρεφε· καὶ
 τοὺς ὀδόντας ἀλλήλοις προσαράσσω, ἀπρεπῆ προέπεμπε ψό-
 φον καὶ ἀπηχῆ τινα ἠχὴν· τῆς δέ, οἱ ἐκπνοῆς ἀθρόας μὴ διεκ-

νά ὀμιλῆ, καὶ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸν κυνηγό. Τότε αὐτός ἐπανῆλθε στὴν πατρίδα του· καὶ ὅταν πλέον ἐπέρασε ἢ προθεσμία, μαζὶ μὲ δύο μοναχοὺς παρέλαβε τὸν ἀδελφὸ του ποὺ κατέχονταν ἀπὸ πονηρὸ δαιμόνιο καὶ ἀναχώρησε μὲ πλοιάριο πρὸς τὸν ὄσιο. Ἀφοῦ λοιπὸν προσωρμίσθηκε στὸ σημεῖο ἀπὸ ὅπου κατ' εὐθείαν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὄρους ἐγνώριζε ὅτι εἶχε συναντήσῃ τὸν γενναῖο, ἀποβιβάσθηκε μ' ἐκείνους τοὺς συνοδοὺς ἀπὸ τὸ πλοιάριο καὶ ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς πρόποδες ἐπῆρε τὸν δρόμο ποὺ ὡδηγοῦσε πρὸς αὐτόν. Ὁ ἴδιος μάλιστα ἔκαμε ἐντονώτερη ἀπὸ τοὺς ἄλλους πορεία (διότι ἡ ψυχὴ, ὅταν ὠθῆται ἀπὸ τὸ κεντρὶ τῆς ἀγάπης, ἔστω καὶ ἂν ἀποκτήσῃ φτερά, δὲν θὰ κουρασθῆ ἀπὸ τὴν ταχύτητα πρὸς τὰ ποθούμενα)· ἔτσι λοιπὸν ἐκεῖνος μὲ θερμὴ ὁρμὴ προέτρεξε πολὺ ἀπὸ τοὺς συνοδοιπόρους του, ἔφθασε στὸν ποθούμενο τόπο καὶ παρατηρώντας μὲ ὀξύτερη ὄψι βλέπει τὸ νεκρὸ πτώμα τοῦ μεγάλου ἑξαπλωμένο πολὺ κόσμια, ἐνῶ τὸ πνεῦμα του εἶχε ἀποδημήσει καὶ εἶχε μεταβῆ πρὸς τὸν Δεσπότη τῶν πνευμάτων.

- 41 Σὰν νὰ πληγώθηκε λοιπὸν μὲ βέλος ἀπὸ τὴν πικρὴ ἐκείνη θέα, ἄφησε φωνές, κτυπώντας, δακρύνοντας, στενάζοντας, καὶ ἔλεγε· Τί θὰ γίνω ἐγὼ ὁ ταλαίπωρος; Διαψεύσθηκαν οἱ ἐλπίδες, μοῦ ἀφαιρέθηκε ὁ θησαυρός, ἐστερήθηκα τὴ σωτηρία μου καὶ ἔχασα τελείως τὸν προσδοκώμενο πλοῦτο τῆς ψυχῆς μου· διότι δὲν ἐγνώριζε ἀπὸ πείρα ἀκόμη ὅτι ἐκεῖνος, καὶ νεκρὸς ἀκόμη, δὲν ἦταν καθόλου μικρὸς πλοῦτος, οὔτε θησαυρὸς ποὺ μπορούσε νὰ ὠφελήσῃ λίγο μόνο αὐτοὺς ποὺ τὸν εἶχαν ἀποκτήσει. Ἐπειτα ἀπὸ λίγο κι' ἐκεῖνος ὁ δαιμονισμένος ἀνέβηκε μαζὶ μὲ τοὺς μοναχοὺς κι' εὐθύς ἀμέσως καταλήφθηκε ἀπὸ τρεμούλα, ἐστροβίλιζε καὶ ὅλο τὸ σῶμα του συγκλονιζόταν, προέτεινε τὰ χέρια του ἀπρεπῶς καὶ τὰ πόδια του μὲ ὅμοιον τρόπο κι' ἔστρεφε τὰ μάτια του φοβερὰ καὶ ὄχι ἀνθρώπινα, καὶ τρίζοντας τὰ δόντια προκαλοῦσε ἓνα ἀπρεπῆ κρότο καὶ ἓνα παρὰφωνο ἦχο· κι' ἐπειδὴ ἡ ἐκπνοή του δὲν μπορούσε νὰ βγῆ μεμᾶς, λόγω τῆς ἀτα-

πνεῖσθαι δυναμένης, διὰ τὴν τῶν ὀργάνων ἄτακτον συγκίνησιν καὶ τῇ διὰ τὸν ἓν ἐγκεφάλῳ κυκεῶνα συρροία γινομένη τῶν φλεγμάτων, τοῦ ἐνισχομένου συναναμιγνυμένου πνεύματος, πολὺς προύχεϊτο τοῦ στόματος ἀφρός.

42 Ἄλλ' οὕτω, φεῦ, ἐλεεινῶς ἔχοντος καὶ λόγους ἐτράνου δι' ἐκείνου τὸ ἔνοικον ἐκείνῳ πνεῦμα καὶ τῷ τοῦ ὀσίου νεκρῷ καθάπερ ἔτι συνημμένῳ τῇ μακαρία τούτου ψυχῇ διελέγετο· Οὐκ ἔλαβές πω, λέγον, κόρον τῶν κατ' ἐμοῦ τροπαιῶν, ἀκόρεστε; Τρεῖς ἤδη καὶ πεντήκοντα ἐνιαυτοῦς⁵² οὐκ ἀνήκες βάλλων, διώκων, ὑπερορίζων ἀφειδῶς ἡμᾶς· σὺ δὲ πρὸς τὰς παρ' ἡμῶν παντοίας τῶν βελῶν ἀφέσεις, ἴσα καὶ πέτρος ἀδάμας φερωνύμως διέκεισο⁵³ καὶ οὐδὲ νῦν γοῦν ἀποχρῶν εἶναι σοι δοκεῖ, καὶ ταῦτ' ἐξ ἀνθρώπων γεγονότι, εἰ μὴ καὶ τουτοῦί με προσαπελάσεις τ' ἀνθρωπίου, καθ' ὃ πολλὰς μὲν πρότερον τεμὸν ὁδοῦς, 15 μόγις δ' ὁμῶς πάροδον εὐρὸν καὶ εἰσρὺν οἴκῳ· ἀλλ' οἴμενον οὐ πείσομαι, οὐδ' ἐξελεύσομαι, τὸ μόνον εὐφρὺς ἐμοὶ σχεδὸν καταγώγιον ἀπολιπόν.

43 Ἐπὶ τούτοις, ὦ τοῦ θαύματος, τοῦ κειμένου τὴν νεκροπρεπῆ τε καὶ ὑπωχρον ὄψιν ὑπ' ὄψιν ἀποθεμένου τῶν παρεστώτων 20 κάπῃ τὸ φαιδρότερον ἀμειψαμένου τὴν χροιάν, τοῦ δαιμονῶντος ἀπηλλάττετο τὸ δαιμόνιον, καπνοῦ δίκην διὰ τοῦ στόματος ἐκφερόμενον, ὡς εἶναι φάναι μικρὸν ὑπαλλάξαντα τὸ τοῦ Δαβίδ, «εὐφρανθέντος τοῦ δικαίου (τούτου γὰρ ἄγγελος ἢ τῆς χροιάς ἀλλοίωσις) ἐξέλιπεν ὡσεὶ καπνὸς ὁ τοῦ Θεοῦ ἐχθρός»⁵⁴. Τί τούτου 25 πολλῶ μείζον εἰς θαύματος λόγον τῶν νῦν ἢ τῶν πώποτε; Νεκροὺς ἀνέστησαν ἤδη τῶν πάλαι τινές, Ἡλίας ἐκεῖνος⁵⁵, Ἐλισσαῖος μετ' ἐκεῖνον⁵⁶, ὁ καὶ δι' ἐκείνου τῆς διπλασίονος με-

52. Περὶ τῆς διαρκείας τῆς ἀσκήσεως τοῦ Πέτρου βλ. καὶ παραπάνω παραγράφους 5 καὶ 36.

κτης συγκινήσεως και τῆς συρροῆς τῶν φλεγμάτων ποῦ ἐγίνονταν ἀπὸ τὴν ταραχὴ στὸν ἐγκέφαλο, καθὼς ἀνακατεύονταν μαζί ὁ ἀέρας ποῦ συγκρατιόταν, ἐξεχυνόταν ἀπὸ τὸ στόμα πολὺς ἀφρός.

42 Ἄλλά, ἐνῶ εὐρισκόταν σὲ τέτοια ἐλεινὴ, ἀλλοίμονο, κατάστασι, τὸ ἔνοικο σ' αὐτὸν πνεῦμα ἐξέφερε δι' αὐτοῦ και λόγους και συνωμιλοῦσε μὲ τὸ νεκρὸ σῶμα τοῦ ὀσίου σὰν νὰ ἦταν ἀκόμη συνημμένο μὲ τὴν ψυχὴ του, λέγοντας· Δὲν ἐχόρτασες ἀκόμη ἀπὸ τὰ ἐναντίον μου τρόπαια, ἀχόρταστε; Ἐπὶ πενήντα τρία ἔτη ἤδη⁵² δὲν ἔσταμάτησες νὰ μᾶς κτυπᾶς, νὰ μᾶς διώκης, νὰ μᾶς ἐξορίζης ἀλύπητα· ἀντίθετα ἐσὺ στίς ἀπὸ ἐμᾶς κάθε εἶδους ρίψεις τῶν βελῶν ἀντιδροῦσες σὰν ἀδαμάντινη πέτρα φερωνήμως⁵³, και οὔτε τώρα θεωρεῖς ἀρκετό, και μάλιστα ἐνῶ ἔφυγες ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἂν δὲν μὲ ἀπομακρύνης και ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀνθρωπάριο, στὸ ὅποιο, ἂν και προσηγουμένως ἀνοιξα πολλοὺς δρόμους, μόλις τώρα εὐρῆκα δίοδο και εἰσπήδησα μέσα και κατοικῶ. Ἄλλά βέβαια ὄχι, δὲν θὰ πεισθῶ νὰ ἐξέλθω ἐγκαταλείποντας τὸ μόνο κατ'ἀλληλο για μένα καταγώγιο.

43 Ἐπειτα ἀπὸ αὐτά, ὡ τοῦ θαύματος, ὁ ξαπλωμένος ἀπέβαλε παρουσία τῶν παρευρισκομένων τὴν νεκροπρεπῆ και ὠχρὴ ὄψι και ἄλλαξε τὸ χρῶμα του πρὸς τὸ φαιδρότερο, ἐνῶ τὸ δαιμόνιο ἄφησε τὸν δαιμονισμένο, βγαίνοντας σὰν καπνὸς ἀπὸ τὸ στόμα, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸ νὰ εἰποῦμε τὰ λόγια τοῦ Δαβὶδ μὲ κάποια παραλλαγή, «ὅταν εὐφραίνεται ὁ δίκαιος (διότι τούτων δηλωτικὸ εἶναι ἢ ἀλλοίωσις τοῦ χρώματος), ὁ ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ ἐξαφανίζεται σὰν καπνός»⁵⁴. Ποιὸ θαῦμα ἀπὸ τὰ τωρινὰ ἢ τὰ παλαιὰ εἶναι μεγαλύτερο ἀπ' αὐτό; Νεκροὺς ἀνέστησαν ἤδη μερικοὶ ἀπὸ τοὺς παλαιούς, ἐκεῖνος ὁ Ἡλίας⁵⁵, μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ὁ Ἐλισσαῖος⁵⁶, ὁ ὅποιος δι' ἐκεῖνου ἐπέτυχε διπλάσια χάρι· ἀλλὰ κα-

53. Λογοπαίγνιο βάσει τῆς ἠθικῆς σταθερότητος τοῦ Πέτρου, ἢ ὁποία τὸν χαρακτηρίζει ἀδαμάντινη πέτρα.

54. Ψαλμ 58,3.

55. Γ' Βασ. 17,21ἔἔ.

56. Δ' Βασ. 4, 34ἔἔ.

τειληχῶς χάριτος, ἑαυτὸν δὲ οὐδεὶς, ὅτι μὴ Χριστός, ἐπὶ τὸ ζῆν ἐπανήγαγεν· οὐ δὴ καὶ οὗτος ἐγγύς, ὡσπερ ἐπὶ τῆς ἀπαθοῦς διαγωγῆς, οὕτω κάπὶ τῶν θαυμάτων ἀφίχθαι, διὰ τῆς ἐκείνου χάριτος ἠξιώθη. Εἰ δὲ καὶ τοὺς εὖ παθόντας ἐξετάζοι τις τοσοῦτω
5 εὐκταιότερον ἀναβιώσεως δαίμονος ἀπαλλαγῆναι, ὁπόσω τὸ δαιμονᾶν τοῦ τεθνάναι ἀπευκταιότερον εἶεν.

44 Ὁ μέντοι θηρατῆς ἐκεῖνος, ἐπὶ τὸ χαίρειν ἀπὸ τοῦ πενθεῖν μεταβαλὼν, ἅμα τ' ἀδελφῶ σωφρονοῦντι καὶ τῇ συνεκδήμῳ τῶν μοναχῶν ξυνωρίδι, τὴν σορὸν ἀνελόμενος καὶ τῷ πλοίῳ
10 κοσμίως ἐνθέμενος, τὸν ἀνάπλουν διὰ τοῦ πρὸς βορρᾶν τετραμμένου τοῦ ὄρους ἐποιεῖτο μέρος. Τέως μὲν οὖν ἐξ οὐρίας ἢ ναῦς ἐφέρετο· σεμνεῖου δὲ τινος ἀντικρὺ γεγонуῖα, μήθ' ἑτέρου πνεύματος ἀντιπνεύσαντος μήτε τοῦ φέροντος ἐπιλιπόντος, ἀλλ' οὐδ' ὑφειμένου, τοῖς σκοπέλοις ἐπίσης ἀμετάβατος ἦν. Οἱ μὲν οὖν
15 προσεπετίθουν τὴν ἀπ' αὐτῶν συνεργίαν τῇ ρύμῃ τοῦ πνεύματος, ἧ δυνάμεως εἶχον ἐρέττοντες· ὁ δ' ἐγκείμενος, οὐ τοῦ πνεύματος ἄρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ζώντων ἐκείνων ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος κρείττων ἦν, μᾶλλον δὲ ὁ καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων Κύριος, παρ' οὗ πάνθ' ὑπερφυῶς ἐτελεῖτο, τοῦ μὴ καταλιπεῖν
20 τοῦτὶ τὸ θεῖον ὄρος τῆς ἐναγωνίου βιοτῆς ἀνήκοον, τοῦ κατὰ Δα- νιῆλ τῶν ἐπιθυμιῶν ἀνδρός⁵⁷, τοῦ θεοῦ τούτου Πέτρου δηλαδῆ. Τοῦ πρόσω τοίνυν κοινῇ πάντες ἀπογνόντες, ἔκρουσαν τότε πρύμναν, καὶ οὕτω πειθηνίῳ τῷ πλοίῳ χρησάμενοι καταίρου-
25 ἐκείνην ἀκουσίως ἐναποτίθενται σορὸν. Ἀλλὰ γὰρ τῶν ἐνταῦθα γενομένων θαυμάτων καταλέγειν τὸ πλῆθος ἐπίσης οὐτ' εὐκαιρον οὔτε δυνατόν.

45 Οὗς δ' ἀνωτέρω φθάσας ἐδήλωσεν ὁ λόγος σύμπλους

νείς δὲν ἐπανέφερε στή ζωὴ τὸν ἑαυτό του, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Χριστό. Σ' αὐτὸν λοιπὸν κοντὰ ἀξιώθηκε νὰ φθάσῃ κι' αὐτὸς μὲ τὴ χάρι ἐκείνου τόσο κατὰ τὴν ἀπαθῆ διαγωγή, ὅσο καὶ στὰ θαύματα. Ἐὰν δὲ ἐξετάσῃ κανεὶς καὶ ἐκείνους ποὺ εὐεργετήθηκαν, τόσο προτιμότερο ἀπὸ τὴν ἀναβίωσι εἶναι ν' ἀπαλλαγῇ κανεὶς ἀπὸ τὸν δαίμονα, ὅσο ἀπευκταιότερο εἶναι ἢ δαιμονοπληξία ἀπὸ τὸν θάνατο.

44 Ἐκεῖνος λοιπὸν ὁ κυνηγός, ἀφοῦ μεταπήδησε ἀπὸ τὸ πένθος στή χαρὰ, ἐσήκωσε τὸ λείψανο μαζί μὲ τὸν ἀδελφό του σωφρονισμένο καὶ μὲ τὴν συνοδοιπόρο δυάδα τῶν μοναχῶν, τὸ ἔβαλε μὲ σεμνοπρέπεια στὸ πλοῖο καὶ ἐπῆρε τὸ ταξίδι ἐπιστροφῆς μὲ πλοῦν διὰ τοῦ πρὸς βορρᾶν στραμμένου μέρους τοῦ ὄρους. Στὴν ἀρχὴ λοιπὸν τὸ πλοῖο ἐφερόταν μὲ οὐριό ἄνεμο· ὅταν ὅμως ἔφθασε ἀντίκρου σ' ἓνα μοναστήρι, χωρὶς νὰ πνεύσῃ ἄλλος ἄνεμος οὔτε νὰ σταματήσῃ ὁ προηγούμενος ἀλλ' οὔτε νὰ μειωθῇ, ἔμεινε ἐμετακίνητο ὅπως οἱ σκόπελοι. Οἱ ἐπιβάτες πρόσθεσαν στὴν κίνησι τοῦ ἀνέμου τὴ δική τους βοήθεια, κωπηλατώντας μὲ ὄση δύναμι εἶχαν, ὁ κείμενος ὅμως μέσα ἦταν πολὺ ἀνώτερος ὄχι μόνο τοῦ ἀνέμου ἀλλὰ καὶ ἐκείνων τῶν ζωντανῶν, ἢ καλύτερα ὁ Κύριος καὶ τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ζωντανῶν ἦταν ἀνώτερος, ὥστε νὰ μὴ ἀφεθῇ ἀνήκουστο αὐτῆς τῆς ἀγωνιστικῆς ζωῆς τὸ θεῖο αὐτὸ ὄρος, τῆς ζωῆς τοῦ κατὰ τὸν Δανιὴλ ἀνδρα ἐπιθυμιῶν⁵⁷, τοῦ θεοῦ αὐτοῦ Πέτρου δηλαδή. Ἀφοῦ λοιπὸν ὅλοι γενικὰ εἶχαν ἀπελπισθῆ γιὰ τὸν πρὸς τὰ ἐμπρὸς πλοῦ, ἐγύρισαν τότε πρὸς τὴν πρύμνη, κι' ἔτσι χρησιμοποιοῦντας τὸ πλοῖο πειθήνια καταπλέουν πρὸς τὸ ἀπέναντι εὐρισκόμενο ἐκεῖνο μοναστήρι κι' ἐδῶ ἐναποθέτουν παρὰ τὴ θέλησί τους τὴν ἀξιόποθητη ἐκείνη σορό. Ἀλλὰ βέβαια τὸ νὰ παραθέσωμε τὸ πλῆθος τῶν ἐδῶ γενομένων θαυμάτων δὲν εἶναι οὔτε εὐκαιρο οὔτε δυνατό.

45 Ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους πρὶν ἀπὸ λίγο ὁ λόγος ἐδήλωσε ὅτι
57. Δαν. 9, 23, κατὰ τὴν μετάφρασι τοῦ Θεοδοτίωνος.

γεγενῆσθαι τῷ κυνηγέτη, μηκέτ' ἀνεκτὸν ἡγεῖσθαι διαστῆναι τῆς ἀγίας ἐκείνης σοροῦ, σκηψάμενοι, δέονται μὲν ὑποδεδέχθαι τε καὶ συντετάχθαι μετὰ τῶν αὐτῆς εὐμοιρηκότων ἐκείνων, ὡς διὰ τέλους ἐκεῖ βιώσοντες· πρὸς ὀλίγον δὲ παραμεμενηκότες, 5 ὑφαιροῦνται τὸ θαυματοποιὸν ἐκεῖνο σῶμα κάπλι τῆς Θράκης διαπόντιοι μεταβαίνουσιν, οὗ δῆπου καὶ κατατιθέασιν αὐθις οὐχ ἐκόντες εἶναι. Μεταξὺ γὰρ πορευομένων, ὁ τοῦ ἀρίστου καιρὸς ἐφεστήκει, καὶ ὁ παρακείμενός σφισι τῆνικαῦτα τόπος οὕτω τυ- χῶν, πρὸς ἄριστον ἄριστος ἐτύγγανεν ὧν· πηγὴ μὲν γὰρ ἐκεῖθεν 10 ἀνερρήγνυτο, διειδῆς μὲν ἰδεῖν, ἠδεῖα δὲ πιεῖν, κύκλω δὲ περὶ αὐτὴν μαλακὴ τις ἐτεθήλει πόα, διαίτη τε καὶ κατακλίσει χάριεν· καὶ που καὶ φυτὰ τῇ διεξόδῳ παραπεφύκει τοῦ ὕδατος.

46 Ὑψοῦ τοιγαροῦν τῶν πτόρθων ἐξαρτήσαντες τὴν ὀθόνην, ἢ τις ἐντεθησαυρισμένον εἶχε τὸν τῶν ζώντων ἐνεργέστερον νε- 15 κρόν, ὑπελθόντες αὐτοὶ τὴν σκιὰν καὶ τῇ πηγῇ παρακαθίσαντες, παρέβαλόν τε τῶν ἐνόντων ἐδωδίμων καὶ ἤπτοντο τροφῆς· ἐξαίφνης δὲ πλῆθος ἀριθμοῦ κρεῖττον, ἐκ πάσης ἡλικίας συγκε- κροτημένον, μέγα ἀνακράζοντες προσῆλαυνον, ὄρμη τε χρώμε- νοι καὶ περιδινήσει τῶν χειρῶν ἀσχήμονι, τὰ μέγιστα τε ἀδικεῖ- 20 σθαι λέγοντες καὶ κακῶς ὑπὸ τοῦ Πέτρου πάσχειν· οὗτος γὰρ ἦν ἡ πᾶσα τῆς κραυγῆς ὑπόθεσις, ἐγκαλούμενος ὅτι πολλαχόθεν τε ἄλλοθεν κάκεῖθεν ἀπῆλαυνεν αὐτούς.

47 Τῇ γὰρ πηγῇ παρῶκει κώμη, Φωτόκωμις⁵⁸ ταύτη τὸ ἐπώ- νυμον· πλησίον τοίνυν παρ' αὐτῇ ἐκ παλαιοῦ στοά τις ἦν ἀνωκο- 25 δομημένη. Ταύτη σύστημα δαιμονίων παμπληθὲς ἐπεχωρίαζε· ταῦτα τῆς τοῦ Πέτρου παρουσίας ἡσθημένα, μένειν ἐπὶ χώραν οὐκ ἐδύνατο· πῶς γὰρ ἄν, σκότος ἀτεχνῶς ὄντα, τὸ φωτὸς τοῦ ἀνωτάτω μέτοχον καὶ τῆς ἐκεῖθεν χάριτος δοχεῖον ἔσχεν ὑπο- 58. Ἡ Φωτόκωμις (κατὰ τὸν Βίον Πέτρου Φώκομις) ὑποτίθεται ὅτι εὐρι-

ἦταν συνταξιδιώτες με τὸν κυνηγὸ δὲν ἐθεώρησαν ἀνεκτὸ νὰ ἀποχωρισθοῦν ἀπὸ τὴν ἀγία ἐκείνη σορὸ. Ἐπειτα ἀπὸ σκέψι παρακάλεσαν τοὺς μοναχοὺς ποὺ εἶχαν τὴν τύχη νὰ ἀποκτήσουν αὐτὴν τὴ σορὸ, νὰ τοὺς δεχθοῦν γιὰ νὰ συνταχθοῦν μαζί με αὐτοὺς, ὥστε νὰ διαβιῶσουν ἐκεῖ ἕως τὸ τέλος. Ἀλλά, ἀφοῦ ἔμειναν λίγο, ἀφαίρεσαν τὸ θαυματοποιὸ ἐκεῖνο σῶμα καὶ μεταβαίνουν διὰ θαλάσσης στὴ Θράκη, ὅπου καὶ πάλι τὸ ἀπέθεσαν χωρὶς τὴ θέλησί τους. Διότι, καθὼς ἐβάδιζαν, ἦλθε ἡ ὥρα τοῦ γεῦματος, καὶ ὁ τόπος ποὺ ἔτυχε νὰ εἶναι τότε γύρω τους ἦταν ἄριστος γιὰ τὸ ἄριστο, τὸ γεῦμα· πράγματι ἀπὸ ἐκεῖ ἔβγαινε μία πηγὴ ποὺ ἦταν διαυγῆς στὴ θέα καὶ γλυκεῖα στὴν πόσι, ἐνῶ γύρω ἀπὸ αὐτὴν ἦταν φυτρωμένη μαλακὴ χλόη, ὠραία γιὰ δίαιτα καὶ κατάκλισι, καὶ κάπου κάπου ἦταν ἀναπτυγμένα καὶ φυτὰ στὰ ρεύματα τοῦ ὕδατος.

46 Ἔτσι λοιπόν, ἀφοῦ ἐκρέμασαν τὴν ὀθόνη στὸ ὕψος τῶν κλάδων, ποὺ εἶχε ἐνθησαυρισμένο τὸν νεκρὸ ποὺ ἦταν ἐνεργέστερος τῶν ζωντανῶν, ἦλθαν κάτω ἀπὸ τὴν σκιά κι' ἐκάθησαν δίπλα στὴν πηγὴ, ἔβγαλαν ἀπὸ τὰ φαγώσιμα ποὺ εἶχαν καὶ ἄρχισαν νὰ τρώγουν. Ξαφνικὰ ὅμως ἀναρίθμητο πλῆθος, συγκροτημένο ἀπὸ ὅλες τὶς ἡλικίες, προσέρχονταν φωνάζοντας δυνατὰ με ὀρμὴ καὶ με ἄσχημη περιστροφὴ τῶν χειρῶν, καὶ λέγοντας ὅτι ἀδικοῦνται πολὺ καὶ κακοποιοῦνται ἀπὸ τὸν Πέτρο· διότι αὐτὸς ἦταν ὅλη ἡ ὑπόθεσις τῆς κραυγῆς, κατηγορούμενος ὅτι τοὺς ἐξεδίωκε ἀπὸ πολλὰ ἄλλα μέρη καθὼς καὶ ἀπὸ ἐκεῖ.

47 Κοντὰ στὴν πηγὴ ἦταν ἓνα χωριό, ὀνομαζόμενο Φωτόκομις⁵⁸, στῆς ὁποίας τὴ γειτονιά ὑπῆρχε ἀπὸ παλαιὰ μιὰ στοά. Σ' αὐτὴν τὴ στοά κατοικοῦσε τάγμα δαιμονίων πολυπληθές, ποὺ μόλις ἀντιλήφθηκαν τὴν παρουσίαν τοῦ Πέτρου, δὲν μπορούσαν νὰ μένουν στὸν χῶρο αὐτὸ· διότι πῶς ἦταν δυνατό αὐτά, ποὺ ἦταν ἀκριβῶς σκότος, νὰ ὑπομείνουν τὴν παρουσίαν τοῦ μετόχου

σκόταν στὴ Θράκη, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν παραλία, ὅπου ἀποβιβάσθηκαν οἱ μοναχοὶ ποὺ ἔφεραν τὸ λείψανο. Δὲν ἐντοπίσθηκε μαρτυρία γι' αὐτὸν τὸν οἰκισμὸ.

μεῖναι παριόν; Ὡσπερ γὰρ τὸ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως εὐμοιρη-
 κὸς τῷ ἐνυποστάτῳ Λόγῳ προσκυνητὸν ἐκεῖνο σῶμα, κὰν τῆ
 τριημέρῳ διαζεύξει τῆς ψυχῆς ἥκιστα διέστη τῆς θεότητος,
 οὕτω κἀπὶ τῶν ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ ζῆν τετυχηκότων εἶτα
 5 τεθνηκότων τὸ ἐνωκισμένον ἐκεῖνο θεῖον Πνεῦμα τῶν νεκρῶν
 σωμάτων οὐκ ἀφίσταται. Ταῦτ' ἄρα κάκεῖ τηνικαῦτα διὰ τῆς
 ἐπιδημίας ἀντιπνεῦσαν τὰς τῶν ἀντικειμένων πνευμάτων ἐξω-
 θοῦν διαταράττει φάλαγγας, αἱ δὲ πανδημεὶ τῆ Φωτοκώμει εἰς-
 εκώμασαν καὶ πάντας ἐκβακχεύσασαι συγκινοῦσαι ἤεσαν,
 10 μηδὲν πάντως ἐκ τούτου κερδάναι δυνηθεῖσαι πλέον, ἢ τὸ φανε-
 ρὰν τὴν σφετέραν ἐκ τῆς ἥττης καταστήσαι φυγὴν.

48 Ὁ γὰρ μεμηνῶς ἐκεῖνος τῶν ἀνθρώπων δῆμος φθάνει
 μεταβεβληκῶς ἐπὶ τὸ σῶφρόν τε καὶ εὐσχημον (καὶ πρὶν ἢ φθά-
 σαι προσεγγίσει τῆ ἀπηωρημένη τοῦ πατρὸς σορῶ), καὶ δὲ τὰς
 15 ἀπρεπεῖς φωνὰς παραυτίκα μετεποίησαν εἰς εὐπρεπεῖς ὠδὰς.
 Οὕτω δὲ ραδίως ἀπηλλαγμένοι τῆς μανίας ἀβίωτον ὄροντο τὸν
 βίον, εἰ συμβαίῃ τοῦ κοινοῦ τούτοις σωτῆρος ἀποσχέσθαι, περὶ
 σφίσιν αὐτοῖς εἰκότως δεδιότες, μήποτε καὶ σχετλιώτερόν τι
 τῶν προτέρων ὑποσταῖεν, τὸ ἀλεξίκακον ἐκεῖνο σῶμα μὴ πα-
 20 ρακατέχοντες· βία μὲν οὖν, πείσαντες δ' ὁμῶς τοὺς διακομιστὰς
 ἐκείνους μοναχοῦς, τοῖς μὲν χρήματα ἐπέδωκαν, αὐτοὶ δὲ τὸ
 θεῖον ἐκεῖνο σκῆνος ἀνελόμενοι, «ψαλμοῖς τε καὶ ᾠδαῖς πνευ-
 ματικαῖς»⁵⁹ πομπῇ τε δημοσίᾳ καὶ ἄλλως φιλοτιμοτάτη χρώμε-
 νοι, προέπεμπόν τε καὶ ἐνετίθεντο τῆ κώμῃ, μᾶλλον δὲ αὐτῷ
 25 ταύτην ἀνετίθουν.

49 Ἄλλὰ γὰρ τίς ἐνταῦθα λόγος τῶν ἐπιβατηρίων θαυμάτων
 τὴν πληθὸν ἀπαριθμήσαιτ' ἄν; Ὁ μὲν γὰρ ὀξύτερον Λυγκέως

τοῦ ἀνωτάτου φωτός καὶ τὸ δοχεῖο τῆς ἀπὸ ἐκεῖ χάριτος; Ὅπως δηλαδὴ ἐκεῖνο τὸ προσκυνητὸ σῶμα ποὺ ἀξιώθηκε τῆς ἰδίας ὑποστάσεως μὲ τὸν ἐνυπόστατο Λόγο καὶ κατὰ τὴν τριήμερη διάζευξι ἀπὸ τὴν ψυχὴ δὲν ἀπομακρύνθηκε καθόλου ἀπὸ τὴ θεότητα, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωσι αὐτῶν ποὺ ἐπέτυχαν τὸ ἅγιο Πνεῦμα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς, ὅταν πεθαίνουν, δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ νεκρὰ σώματα ἐκεῖνο τὸ ἐνοικισμένο Πνεῦμα. Αὐτὸ λοιπὸν κ' ἐκεῖ τότε, πνέοντας πρὸς τὰ ἀντίθετα διὰ τῆς ἐπιδημίας ἐξωθεῖ καὶ διαταράσσει τὶς φάλαγγες τῶν ἐχθρικῶν πνευμάτων, οἱ ὁποῖες εἰσήλασαν στὴν Φωτόκομι ὅλες μαζί, ὅπου ἐκίνητοποίησαν ὅλους σὲ βακχικὲς ἐκδηλώσεις, χωρὶς πάντως νὰ κερδίσουν τίποτε περισσότερο ἀπὸ αὐτό, παρὰ μόνο νὰ καταστήσουν φανερὴ τὴ φυγὴ τους ἀπὸ τὴν ἦττα.

48 Πράγματι ἐκεῖνος ὁ μανιασμένος δῆμος τῶν ἀνθρώπων μεταστράφηκε σὲ σωφροσύνη καὶ εὐσχημοσύνη (ἀκόμη καὶ πρὶν προλάβῃ νὰ πλησιάσῃ στὴν αἰωρούμενη σορὸ τοῦ Πατρός), καὶ μάλιστα μετέβαλαν τὶς ἀπρεπεῖς φωνὲς σὲ εὐπρεπεῖς ὠδές. Κι' ἀφοῦ μὲ τόση εὐκολία ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ τὴ μανία, ἐθεώρησαν τὸν βίον ἀβίωτο, ἂν συμβῇ νὰ ἀποχωρισθοῦν ἀπ' αὐτὸν τὸν κοινὸ σωτῆρα, φοβούμενοι εὐλόγα γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς των, μήπως ὑποστοῦν καὶ τίποτε ἔλκεινότερο ἀπὸ τὰ προηγούμενα, ἐφ' ὅσον δὲν παρακρατήσουν τὸ ἀλεξίκακο ἐκεῖνο σῶμα. Μὲ δυσκολία λοιπὸν, ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἐπεισαν ἐκείνους τοὺς διακομιστὰς μοναχοὺς, στοὺς ὁποίους ἔδωσαν χρήματα, ἐνῶ αὐτοὶ ἐσήκωσαν τὸ θεῖο ἐκεῖνο σκῆνωμα καὶ «μὲ ψαλμοὺς καὶ ὠδὲς πνευματικὲς»⁵⁹ τὸ μετέφεραν μὲ δημόσια καὶ μάλιστα μεγαλοπρεπῆ πομπὴ καὶ τὸ ἐναπέθεσαν στὴν κώμη ἢ μᾶλλον τὴν κώμη ἀνέθεσαν σ' αὐτό.

49 Ἄλλ' ὅμως ποιὸς λόγος θὰ μπορούσε ν' ἀπαριθμῆσῃ ἐδῶ τὸ πλῆθος τῶν ἐπισκεπτηρίων θαυμάτων; Ἐκεῖνος ποὺ προηγούμενως εἶχε ἄρρωστη ὄρασι ἔβλεπε ὀξύτερα ἀπὸ τὸν Λυγ-

59. Ἐφ. 5, 19.

ἔβλεπε⁶⁰, πρότερον τῆς ὄψεως πονήρως ἔχων· ὁ δὲ τὰ ὦτα ψό-
 φων εἶχεν ἀντιληπτικά, χθὲς καὶ πρὸ ταύτης ἐκκεκωφημένος·
 γλῶτταν ἕτερος εὖλαλον ἐκίνει, τῶν ἰχθύων σχεδὸν ἀφωνότε-
 ρος τυγχάνων πρώην· καὶ ἄλλος ἄλλου του πονήρως ἔχων τῶν
 5 μελῶν, παραχρῆμα πάντες ἀνερρώννυντο· ἔστι δ' ὧν καὶ τὸ
 σῶμα πᾶν, δεινῆς νόσου παρανάλωμα κινδυνεῦον ἔσεσθαι,
 πρὸς υἰείαν ἐν ἀκαρεῖ μετεποιεῖτο. Καὶ πάντες ἔχαιρον, ἐκρό-
 τουν, ἐπαιάνιζον. Καὶ τῶν οὐσιῶν δὲ συμφέροντες ἦσαν ἕκα-
 στος οὐ μικρὰν ἀπόμοιραν, ἀφιέρωσάν τε μέρος αὐτῶ γῆς τὸ χα-
 10 ριέστατον καὶ νεῶν νεουργήσαντες ἀνήγειραν περικαλλῆ καὶ
 πολυτιμήτοις ἀναθήμασι κεκοσμημένον. Ἐπέχει δὲ αὐτὸς οὐκ
 ἐκεῖνον ἄρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τουτονὶ τὸν χῶρον μάλιστα⁶¹, σὺν
 οὐκ ὀλίγοις ἄλλοις, ἐφ' ὧν ἄδεται τε καὶ θαυμάζεται καὶ ταῖς
 ἐτησίαις τιμᾶται τελεταῖς· ἐπαινώ γὰρ τὸν εἰπόντα, τοὺς ἀγαθοὺς
 15 τῶν τεθνηκότων ἐπὶ πάσης γῆς τεθάφθαι⁶², τῶ δια πάσης τὰς
 σφίσις ὑπηργμένας ἀριστείας ἀνακηρύττεσθαι.

50 Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις, μικροῦ δέω λέγειν ἅπασι, συντέθηκε
 τὸ ἀριστεύειν, ὁ δ' ἡμῖν μέγας ἐν πατράσιν οὐτοσὶ Πέτρος καὶ
 μετὰ θάνατον ἀθάνατός ἐστι δι' αἰῶνος ἀριστεύς, καὶ ὁ πάντων
 20 ἐστὶ μέγιστον, ὡς οὐκ ἐνταυθοῖ μόνον τούτου μέγα κλέος ἐστίν,
 οὐδ' ἐπὶ τῆς γῆς ἀπάσης ὄση τῶ νόμῳ τῆς χάριτος ἰθύνεται καὶ
 τοῖς τῶν εὐαγγελικῶν λογίων εἴκει θεσμοῖς, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐ-
 τὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ περὶ Θεὸν δυνάμεις, αἷς καὶ
 αὐτὸς ἐνδιδαιτᾶται νῦν. Ὁ γὰρ μόνης τῆς θείας ὄν τυγχάνει φύσε-
 25 ως, τὸ πανταχοῦ παρεῖναι, τοῦτ' ἐκεῖνος κατὰ τὴν ὑπὸ Θεοῦ δε-
 δομένην αὐτῶ χάριν ἀπηνέγκατο, παρῶν μὲν τοῖς ἐπὶ γῆς δι' εὐ-
 φήμου καὶ ἀνεπιλήστου μνήμης, ἐν δ' οὐρανῶ τοῖς ἀπ' αἰῶνος

60. Λυγκεὺς εἶναι ὁ μυθικὸς ἦρωας τῆς Μεσσηνίας, ὁ ὁποῖος ἐφημιζόταν
 γὰρ τὴν ὄξυδέρκειά του.

κέα⁶⁰, ὁ πρωτύτερα κωφὸς ἀντιλαμβανόταν καὶ τοὺς ψιθύρους ἀκόμη, ἐκεῖνος πού πρὶν ἦταν σχεδὸν ἀφωνότερος ἀπὸ ψᾶρι ἐκινουῖσε εὐλαλή τῇ γλῶσσα· καὶ ὅλοι, ὅποιο μέλος τοῦ σώματος κι' ἂν εἶχαν ἄρρωστο, ἐθεραπεύονταν, μερικῶν μάλιστα, καὶ ὅλο τὸ σῶμα, πού ἐκινδύνευε νὰ γίνῃ θῦμα δεινῆς ἀσθένειας, μεταβαλόταν ἀκαριαῖα πρὸς τὴν ὑγεία, κι' ὅλοι ἐχαίρονταν, χειροκροτοῦσαν, ἐπαιάνιζαν. Ὁ καθένας τους μάλιστα ἔφερε μαζί του ὄχι μικρὸ μέρος τῆς παρουσίας του, τοῦ ἀφιέρωσαν τὸ καλύτερο μέρος τῆς γῆς καὶ τοῦ κατασκεύασαν νεὸ ναὸ περικαλλῆ καὶ στολισμένον μὲ πολύτιμα ἀναθήματα. Κατέχει δὲ αὐτὸς ὄχι μόνο ἐκεῖνον τὸν χῶρο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐδῶ μάλιστα⁶¹, μαζί μὲ ὄχι λίγους ἄλλους, ἐπάνω στοὺς ὁποίους ἐγκωμάζεται καὶ θαυμάζεται καὶ τιμᾶται μὲ τὶς ἐτήσιες τελετές. Ἐπαινώ λοιπὸν ἐγὼ ἐκεῖνον πού εἶπε ὅτι οἱ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι, ὅταν πεθαίνουν, ἔχουν ταφῆ σὲ ὅλη τὴ γῆ, διότι ἀπὸ ὅλη τὴ γῆ ἀνακηρύσσονται τὰ κατορθώματά τους⁶².

50 Στοὺς ἄλλους λοιπὸν, θὰ ἔλεγα παρὰ λίγο σὲ ὅλους, τὸ ἀριστεύειν πεθαίνει μαζί τους· ἀλλ' αὐτὸς ὁ μέγας ἀνάμεσα στοὺς πατέρες Πέτρος εἶναι καὶ μετὰ θάνατο αἰώνιος ἀριστεύς. Καὶ αὐτὸ πού εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ ὅλα, εἶναι ὅτι ἡ δόξα του εἶναι μεγάλη ὄχι μόνο ἐδῶ οὔτε ἐπάνω σὲ ὅλη τὴ γῆ, ὅση κυβερνᾶται μὲ τὸ νόμο τῆς χάριτος καὶ ὑπακούει στοὺς θεσμοὺς τῶν εὐαγγελικῶν λογίων, ἀλλὰ καὶ στὸν ἴδιο τὸν οὐρανὸ καὶ στίς ἐπάνω σ' αὐτὸν δυνάμεις πού εἶναι γύρω στὸν Θεό, μαζί μὲ τὶς ὁποῖες ζῆ κι' αὐτὸς τώρα. Ἐκεῖνο πού εἶναι ιδιότης μόνο τῆς θείας φύσεως, ἡ πανταχοῦ παρουσία, αὐτὸ ἀπέκτησε ἐκεῖνος μὲ τὴν δοσμένη σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Θεὸ χάρι· εἶναι παρὼν λοιπὸν στοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τῆς ἐγκωμιαστικῆς καὶ ἀλησμόνητης μνήμης, ἐνῶ στὸν οὐρανὸ συγκαταλέγεται μαζί μὲ τοὺς ἀπὸ ἀνέκαθεν

61. Πρόκειται γιὰ τὸν χῶρο στὸν ὁποῖο ἐκφωνήθηκε ὁ ἐγκωμιαστικὸς αὐτὸς λόγος, εἴτε στὴ Μονὴ τῆς Λαύρας, εἴτε στίς Καρυές.

62. «Ἀνδρῶν ἐπιφανῶν πᾶσα γῆ τάφος», Περικλήεους Ἐπιτάφιος, Θουκυδίδου, Ἱστοριῶν 2, 43, 3.

ἀγίοις ἐναρίθμιος διατελῶν καὶ τὴν μετ' ἀγγέλων περὶ Θεὸν συνεξελίττων ἄληκτον χορείαν.

51 Οὕτω ζῶν μὲν πάντα ἀπεκτήσατο, θανῶν δὲ πάντα ἐκλήρωσατο· καὶ τὴν οἰκουμένην φυγῶν ἔτι περιῶν, τὸν οὐρανὸν ἀποβιοῦς ἀντέλαβε, μᾶλλον δὲ πρὸς τῇ γῆ κακεῖνον προσεκτήσατο· καὶ τὴν πάντων αἴσθησιν λαθῶν κατὰ τὸν βίον, νῦν ἐξ ἀνθρώπων γεγονώς, πᾶσαν πάντων αἴσθησιν καὶ τέρπει καὶ ὀνίνησι. Κεῖται μὲν γὰρ ὀλίγου δεῖν ἐπὶ τὰς ἀπάντων σὺν θαύματι γλώττας, φθάνει δὲ μικροῦ παραπλησίως ἐπὶ τὰς ἀπάντων ἀκο-
10 ἄς, καὶ θέαμα πρόκειται προσκυνητὸν καὶ δι' ἀφῆς λυσιτελέστατον. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ τὰς τῆς ψυχῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεθαρμόζει δυνάμεις, τοῖς κατὰ τὸν οἰκεῖον βίον ὑποδείγμασι πάντας ἐκδιδάσκων, οὐ δεῖ ταύταις καὶ ὅπως καὶ ἐφ' ὅσον χρηστέον· καὶ οὕτω παντοίως πάντας εὐποιῶν καὶ κοινὸν προκείμενος
15 ἀγαθῶν ἀπάντων πρυτανεῖον, ἀρετῆς ἡγεμῶν, φυγαδευτῆς κακίας, ἀπάντων παντοῖος προμηθεύς, ποριστῆς ἐν ἀπορίαις εὐμήχανος, καί, συνελόντα φάναι, πρὸς πᾶν ὅτου τις ἂν δέοιτο βοηθὸς ἐτοιμότατος, μᾶλλον δὲ πρὸς πᾶσαν λογικὴν φύσιν ἀρμοζόντως ἑαυτὸν σὺν Θεῷ μεταποιῶν, καὶ διώκτης μὲν δαιμό-
20 νων, εὐεργέτης δὲ ἀνθρώπων, συμπολίτης δὲ ἀγγέλων ὢν.

52 Ἄλλ' ὁ μὲν οὕτως ἑαυτὸν προῦθηκεν ἡμῖν χρῆμά τε μέγα καὶ φάρμακον πρὸς πᾶν εἶδος θεραπείας διαρκές, ὑπόδειγμά τε φιλοσοφίας ἀληθοῦς, τοῖς κατ' ἀρετὴν βιοῦν προαιρουμένοις καὶ τοῖς περὶ λόγους μέγα δυναμένοις ὑπόθεσιν ἀρίστην, καὶ κο-
25 σμεῖν οὐδὲν ἦττον ἢ κοσμεῖσθαι πεφυκυῖαν. Ἡμῶν δ' οὐδεὶς ἀπάντων οὔτε μιμήσασθαι τοῦτον διὰ τέλους οὔτε πρὸς ἀξίαν ἐπαινέσαι δύναται· ἂν. Εἰ δ' ὅπως ἂν ἕκαστος ἔχοι δυνάμεως

ἀγίους καὶ ἀποτελεῖ μαζί με τοὺς ἀγγέλους ἀτελείωτη χορεία γύρω ἀπὸ τὸν Θεό.

51 Ἔτσι, ὅταν ἐξοῦσε, εἶχε ἀποκτήσει τὰ πάντα, καὶ ὅταν ἐπέθανε, ἐκληρονόμησε τὰ πάντα· καὶ ἀφοῦ ἔφυγε ἀπὸ τὴν οἰκουμένη ζώντας ἀκόμη, ὅταν ἐπέθανε ἐπῆρε ἀντὶ γι' αὐτὴν τὸν οὐρανό, ἢ καλύτερα ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γῆ ἀπέκτησε κι' ἐκεῖνον· κι' ἀφοῦ στὴ ζωὴ του διέφυγε τὴν ἀντίληψι ὅλων, τώρα ποὺ ἔφυγε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τέρπει καὶ ὠφελεῖ κάθε αἴσθησι ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Διότι εὐρίσκεται σχεδὸν στὶς γλῶσσες ὅλων με θαυμασμό, καὶ φθάνει παρόμοια περίπου στὶς ἀκοὲς ὅλων καὶ κεῖται μπροστά τους ὡς θέαμα προσκυνητῶ καὶ ὠφελιμώτατο διὰ τῆς ἀφῆς. Καὶ ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ ἀναπροσαρμόζει τὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ καλύτερο, διδάσκει ὅλους με τὰ ὑποδείγματα τοῦ βίου του ποὺ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν τὶς δυνάμεις καὶ πῶς καὶ πόσο, κι' ἔτσι εὐεργετεῖ ὅλους με κάθε τρόπο, πρόκειται ὡς κοινὸ πρυτανεῖο ὅλων τῶν ἀγαθῶν, ἡγεμῶν ἀρετῆς, φυγαδευτῆς τῆς κακίας, πλούσιος προμηθευτῆς ὅλων, ἐπινοητικὸς βοηθὸς στὶς ἀπορίες καί, γιὰ νὰ ὁμιλήσω με συντομία, προθυμώτατος βοηθὸς σὲ κάθε τι ποὺ θὰ ἐχρειαζόταν κανεὶς, ἢ καλύτερα με τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ μετασηματίζει τὸν ἑαυτό του κατάλληλα πρὸς κάθε λογικὴ φύσι καὶ εἶναι διώκτης τῶν δαιμόνων, εὐεργέτης τῶν ἀνθρώπων καὶ συμπολίτης τῶν ἀγγέλων.

52 Ἔτσι λοιπὸν προέβαλε αὐτὸς τὸν ἑαυτό του σ' ἐμᾶς ὡς σπουδαῖον θησαυρό, διαρκὲς φάρμακο πρὸς κάθε εἶδος θεραπείας, ὑπόδειγμα ἀληθινῆς φιλοσοφίας γιὰ ἐκείνους ποὺ εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ ζοῦν ἐνάρετα, καὶ ἄριστη ὑπόθεσι γιὰ τοὺς εὐφραδεῖς ρήτορες, ποὺ εἶναι καμωμένη καὶ νὰ κοσμηθῆ καὶ νὰ κοσμηθῆται. Κανεὶς βέβαια ἀπὸ ὅλους ἐμᾶς δὲν θὰ μπορούσε οὔτε νὰ τὸν μιμηθῆ τελείως οὔτε νὰ τὸν ἐπαινέση ἐπαξίως. Ἄν ὅμως ἔχη κανεὶς τὸν ζῆλο γιὰ τὴ μίμησι καὶ τὸν ἐπαινό του κατὰ τὴ δύναμί του, ἃς ἐνεργήσῃ κατὰ τὰ πρέποντα, δοξάζοντας δι' αὐ-

*ζηλοίη τε καὶ εὐφημοίη, πρεπόντως ἂν δὴ που δρώη, δοξάζων
διὰ τούτου τὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἓνα κατ' οὐσίαν, τοῖς εἰς
φρονούσι πιστευόμενον Θεόν, ὃς ἐστὶ θαυμαστός ἐν τοῖς ἀγίοις
αὐτοῦ, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

τοῦ τὸν ἕνα κατὰ τὴν οὐσία Θεὸ σὲ τρεῖς ὑποστάσεις, σύμφωνα
μὲ τὴν πίστι τῶν συνετῶν, ὁ ὁποῖος εἶναι θαυμαστὸς ἀνάμεσα
στοὺς ἁγίους του, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώ-
νων. Ἀμήν.

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΜΟΝΑΧΗΝ ΞΕΝΗΝ

ΠΕΡΙ ΠΑΘΩΝ ΚΑΙ ΑΡΕΤΩΝ
ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΙΚΤΟΜΕΝΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΝΟΥΝ
ΣΧΟΛΗΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΕΜΝΟΤΑΤΗΝ ΕΝ ΜΟΝΑΖΟΥΣΑΙΣ ΞΕΝΗΝ

ΠΕΡΙ ΠΑΘΩΝ ΚΑΙ ΑΡΕΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΙΚΤΟΜΕΝΩΝ ΕΚ ΤΗΣ
ΚΑΤΑ ΝΟΥΝ ΣΧΟΛΗΣ

1 Τοῖς μοναδικῶς ζῆν προθυμουμένοις ἀληθῶς ἀηδῆς ἐστὶν οὐ μόνον ἢ πρὸς τοὺς πολλοὺς, ἀλλὰ καὶ ἢ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ὁμοτρόπους ὁμιλία. Τὸ γὰρ συνεχὲς διακόπτει τῆς πρὸς τὸν Θεὸν θυμηρεστάτης ὁμιλίας καὶ τὸ μοναδικὸν τοῦ νοῦ, καθ' ὃ
5 συνίσταται ὁ ἐντὸς καὶ ὄντως μοναχός, δυναδικόν, ἔστι δ' ὅτε καὶ πολυσχιδές, ποιεῖται. Διὸ καὶ τις τῶν πατέρων, ἐρωτώμενος, τί-
νος ἔνεκα φεύγει τοὺς ἀνθρώπους, "Ὅτι μὴ δύναμαι μετὰ Θεοῦ εἶναι τοῖς ἀνθρώποις συντυγχάνων, ἀπεκρίνατο¹. " Ἄλλος δέ τις ἐκ τῆς πείρας τὰ τοιαῦτα ἐξηγούμενος, οὐ τὴν ὁμιλίαν μόνον,
10 ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν θέαν τῶν ἀνθρώπων αἰτιᾶται², ὡς δυναμέ-
νην λυμῆνασθαι τὸ εὐσταθὲς τῆς κατὰ διάνοιαν τῶν ἡσυχάζόν-
των ἡρεμίας.

2 Εἰ δέ τις ἐπ' ἀκριβείας ἐξετάζοι, καὶ ἢ μνήμη τοῦ πλησια-
σμοῦ καὶ ἢ προσδοκία τῆς ἐπιδημίας καὶ τῆς κατὰ ταύτην συν-
15 τυχίας ἀτρεμεῖν τελέως οὐκ ἀφήσει τὸ τῆς ψυχῆς διανοούμενον.
Ὁ δὲ καὶ γραφῇ τοὺς λόγους διδοὺς ἐπιστρεφεστέρα μερίμνη πε-
ριβάλλει τὸν οἰκεῖον νοῦν. Κἂν μὲν ἦ τῶν προκοψάντων καὶ
ἐπειλημμένων δι' εὐρωστίαν ψυχῆς τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἔχει

1. Τὸ λόγιον τοῦτο εἶναι τοῦ ἀββᾶ Ἀρσενίου, Ἀποφθέγματα Γερόντων, Ἀρσενίου 13. Π. Χρήστου, σ. 70έ.

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΕΜΝΟΤΑΤΗΝ ΜΟΝΑΧΗ ΞΕΝΗ

ΠΕΡΙ ΠΑΘΩΝ ΚΑΙ ΑΡΕΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΕΝΝΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΝΟΥ

1 Σ' εκείνους πού είναι αποφασισμένοι νά ζοῦν πράγματι μοναστικά εἶναι δυσάρεστη ἢ συναναστροφὴ ὄχι μόνο πρὸς τοὺς πολλούς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ὁμοτρόπους. Διότι διακόπτει τὴ συνέχεια τῆς πρὸς τὸν Θεὸ εὐάρεστης συνομιλίας καὶ τὸ μοναδικὸ τοῦ νοῦ, πού συνιστᾷ τὸν ἐσώτερο καὶ πραγματικὸ μοναχό, γίνεται δυαδικὸ καὶ μερικὲς φορές πολυσχιδές. Γι' αὐτὸ κάποιος ἀπὸ τοὺς πατέρες, ἐρωτώμενος, γιὰ ποιό λόγο ἀποφεύγει τοὺς ἀνθρώπους, ἀποκρίθηκε· Διότι δὲν μπορῶ συναναστρεφόμενος τοὺς ἀνθρώπους νὰ εἶμαι μαζί μὲ τὸν Θεό¹. Κάποιος ἄλλος, ἐξηγώντας αὐτὰ τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν πείρα, κατηγορεῖ ὄχι μόνο τὴ συναναστροφὴ, ἀλλὰ κι' αὐτὴν τὴ θέα τῶν ἀνθρώπων ἀκόμη², ὅτι μπορεῖ νὰ καταστρέψῃ τὴ σταθερότητα τῆς διανοητικῆς ἡρεμίας τῶν ἡσυχαστῶν.

2 Ἄν ὅμως θέλῃ κάποιος νὰ ἐξετάσῃ μὲ ἀκρίβεια, καὶ ἡ μνήμη τοῦ πλησιασμοῦ καὶ ἡ προσδοκία τοῦ ἐρχομοῦ καὶ τῆς συναντήσεως κατ' αὐτόν, δὲν ἀφήνει τὴ διάνοια τῆς ψυχῆς νὰ εἶναι τελείως ἡρεμῆ. Ὅποιος μάλιστα παραδίδει τοὺς λόγους του καὶ σὲ γραφὴ περιβάλλει τὸ νοῦ του μὲ ἀγωνιώδη μέριμνα. Καὶ ἂν εἶναι ἀπὸ ἐκείνους πού ἐπρόκοψαν κι' ἔφθασαν τὴν ἀγάπη τοῦ

2. Βλ. *Φιλοκαλία*, τόμος 1, *Ἀποφθέγματα Γερόντων*, Ἀντωνίου 11. Π. Χρήστου, σ. 45.

μὲν ταύτην καὶ γράφων ἐνεργόν, ἀλλ' οὐκ ἀμέσως καὶ εἰλικρινῶς. Ἐν δὲ τῶν ἔτι πολλοῖς νοσήμασι περιπιπτόντων καὶ παθήμασι ψυχῆς, οἷος ἀληθῶς ἐγώ, καὶ δεομένων συνεχῶς βοᾶν πρὸς τὸν Θεόν, ἴασαί με, ὅτι ἡμαρτόν σοι³, τοῦτον οὐκ εὐλογον
 5 πρὸ τῆς ἰάσεως ἀφεῖσθαι τῆς δεήσεως καὶ πρὸς ἄλλο τι τῶν ἀπάντων ἐκουσίως ἀσχολεῖσθαι. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ τοῖς μὴ παροῦσι τῶν ἀνθρώπων διὰ γραμμάτων ὀμιλεῖ καὶ πλείοσι καιροῖς καὶ ἀνθρώποις, ἐνίοτε καὶ οἷς οὐ βούλεται, μεταδίδωσι τῆς ὀμιλίας, τῶν γραμμάτων πεφυκότων παραμένειν καὶ μετὰ τὴν
 10 ἀποβίωσιν τοῦ γράψαντος.

3 Διὰ τοῦτο πολλοὶ τῶν καθ' ἡσυχίαν ἄκρων πατέρων γράψαι τι ὄλως οὐκ ἠνέσχοντο, καίτοι μεγάλα καὶ πολυωφελῆ δυνάμενοι ἐκθέσθαι. Κατὰ πάντα δὲ τῆς ἐκείνων ἀκριβείας ἀπολειπόμενος ἐγὼ καὶ γράφειν ἔθος εἶχον, ἀλλ' ἀναγκαίως ἐπειγού-
 15 σης χρείας. Νῦν δὲ με καὶ πρὸς τοῦτο ὀκνηρότερον ἐποίησαν οἱ βασκάνοις ὀφθαλμοῖς ἔνια τῶν ἐμῶν γραμμάτων κατιδόντες καὶ κακουργίας ἐκ τούτων ζητοῦντες ἀφορμάς⁴. οἱ κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον⁵ προσπάσχουσι στοιχείοις καὶ γραμμαῖς ἀνοήτοις καὶ συλλαβαῖς καὶ λέξεσιν ἀγνώστοις, μὴ διαβαινούσαις εἰς τὸ
 20 τῆς ψυχῆς αὐτῶν νοερόν· καὶ ἔστιν ὡς ἀληθῶς ἄλογον καὶ σκαιὸν καὶ τῶν τὰ θεῖα νοεῖν ἐθελόντων οὐδαμῶς ἴδιον, μὴ τῇ δυνάμει τοῦ σκοποῦ προσέχειν, ἀλλὰ ταῖς λέξεσιν.

4 Οἶδα δὲ ἐγὼ δικαίως ὑπ' ἐκείνων τὰς μέμψεις ὑποστάς, οὐχ ὅτι μὴ συμφώνως τοῖς πατράσιν ἔγραφον, τοῦτο γὰρ χάριτι
 25 Χριστοῦ συνετηρήθη μοι τοῖς γράμμασιν, ἀλλ' ὅτι συνεγραψά-

3. Ψαλμ. 40,5.

4. Ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται στὶς ταλαιπωρίες τὶς ὁποῖες ὑπέστη ἀπὸ τῶν ὄργανα τοῦ πατριάρχου Ἰωάννη Καλέκα καὶ τοῦ Γρηγορίου Ἀκινδύνου. Βλ. τ. Β' τῆς ἐκδόσεως, *Συγγράμματα Γρ. Παλαμᾶ* σ. 30-40.

Θεοῦ, ἀπὸ εὐρωστία τῆς ψυχῆς, τὴν ἔχει βέβαια αὐτὴν ἐνεργό, ἔστω καὶ ἂν γράφη, ἀλλ' ὄχι ἄμεσα καὶ εἰλικρινά. Ἐὰν ὅμως εἶναι ἀπὸ αὐτοῦς πού περιπίπτουν ἀκόμη σὲ πολλὰ νοσήματα καὶ παθήματα ψυχῆς, ὅπως ἀληθινὰ εἶμαι ἐγὼ, καὶ ἔχουν ἀνάγκη νὰ φωνάζουν συνεχῶς πρὸς τὸν Θεό, Θεράπευσέ με, διότι ἡμάρτησα σ' ἐσένα³, αὐτὸς δὲν εἶναι εὐλογο, πρὶν θεραπευθῆ, ν' ἀφήσῃ τὴ δέησι καὶ νὰ ἀσχολῆται μὲ τὴ θέλησί του μὲ ὅποιοδῆποτε ἄλλο. Ἐπὶ πλέον διὰ τῶν γραμμάτων ὁμιλεῖ καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους πού δὲν εἶναι παρόντες, καὶ μεταδίδει ἀπὸ τὴν ὁμιλία καὶ σὲ περισσότερους καιροὺς καὶ ἀνθρώπους, μερικὲς φορὲς καὶ σ' αὐτοὺς πού δὲν θέλει, διότι τὰ γράμματα ὡς ἀπὸ τὴ φύσι τους παραμένουν καὶ μετὰ τὴν ἀποβίωσι ἐκείνου πού τὰ ἔγραψε.

3 Γι' αὐτὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ἡσυχαστὰς πατέρες δὲν ἐδέχονταν καθόλου νὰ γράψουν κάτι, ἂν καὶ μπορούσαν ν' ἀναπτύξουν μεγάλα καὶ πολυωφελῆ θέματα. Ἐγὼ, ἂν καὶ ὑστεροῦσα καθ' ὅλα ἀπὸ ἐκείνους, συνήθιζα νὰ γράφω, ὅταν ὑπῆρχε ἐπείγουσα ἀνάγκη. Τώρα ὅμως ἀνθρώποι πού εἶδαν μὲ θάσκανα μάτια μερικὰ γραπτὰ μου καὶ ἐζητοῦσαν ἀπὸ αὐτὰ ἀφορμὲς κακουργίας⁴ μὲ ἔκαμαν καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὀκνηρότερο. Αὐτοί, σύμφωνα μὲ τὸν μέγα Διονύσιος⁵, ἐκτὸς τῶν ἄλλων συγκινοῦνται μὲ ἀνόητα στοιχεῖα καὶ γραμμὲς καὶ ἄγνωστες συλλαβὲς καὶ λέξεις πού δὲν διαβαίνουν στὸ νοερὸ μέρος τῆς ψυχῆς τους. Καὶ εἶναι πραγματικὰ παράλογο καὶ ἀπαίσιο, γνῶρισμα ἐκείνων πού δὲν θέλουν νὰ κατανοοῦν τὰ θεῖα τὸ νὰ μὴ προσέχουν στὸν σκοπὸ τῶν γραφομένων παρὰ στίς λέξεις.

4 Γνωρίζω βέβαια ἐγὼ ὅτι δίκαια ἐδέχθηκα τὶς μομφὲς ἀπὸ ἐκείνους, ὄχι διότι δὲν ἔγραφα σύμφωνα μὲ τοὺς πατέρες, ἀφοῦ μὲ τὴ χάρι τοῦ Χριστοῦ ἐκράτησα αὐτὴ τὴ γραμμὴ στὰ γράμμα-

Βλ. τ. Β' τῆς παρουσίας ἐκδόσεως.

5. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θεῶν ὀνομάτων*, 4, 11, PG 3, 708C. Π. Χρήστου, σ. 110.

μην περὶ ὧν ἄξιος οὐκ ἦν, ἄλλος τις Ὄζαν ἴσως τῷ τῆς ἀληθείας ὀχήματι λόγῳ περιτρεπομένῳ βοηθεῖν ἐπιχειρήσας⁶. πλὴν ὅσον, ὅτι οὐκ ὀργῆς, ἀλλὰ συμμέτρου παιδείας ἡμῖν ἦν ἐπιφορά, διὸ οὐδὲ ἰσχύσαι καθ' ἡμῶν ἐξεγένετο τοῖς ἐπιτεθειμένοις. Τάχα
 5 δὲ καὶ τοῦτο τῆς ἐμῆς ἦν ἀναξιότητος· οὐ γὰρ ἦν ἐγὼ ἄξιος οὐδὲ ἱκανός, ὡς ἔοικε, παθεῖν τι ὑπὲρ ἀληθείας καὶ οὕτω κοινωνῆσαι τοῖς τῶν ἀγίων παθήμασι μετὰ χαρᾶς.

5 Τί γάρ; οὐχὶ καὶ ὁ Χρυσόστομος πατήρ, ὁ καὶ σῶμα περι-
 κείμενος ἔτι τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς συν-
 10 ημμένος, εἶπερ τις ἀσφαλῶς ἅμα καὶ σαφῶς καὶ μελιχρῶς λο-
 γογραφῶν τὴν εὐσέβειαν, οὐχ οὗτος τοίνυν ὁ τηλικούτος, ὡς τὰ Ὠριγένους γράφων καὶ φρονῶν, ἐξεκόπη τῆς Ἐκκλησίας καὶ
 ὑπερορίαν κατεδικάσθη⁷; Φησὶ δὲ καὶ Πέτρος ὁ κορυφαῖος τοῦ
 κορυφαίου χοροῦ τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, ὅτι καὶ τὰ ἐν ἐπι-
 15 στολαῖς τοῦ μεγάλου Παύλου δυσνόητα οἱ τότε ἀμαθεῖς καὶ
 ἀστήρικτοι ἐστρέβλουν πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν⁸.

6 Ἐγὼ δὲ διὰ τὴν μικρὰν ἐπήρειαν τῶν ἐπιχειρησάντων, καί-
 τοι συνοδικῶς καταβληθέντων, ὁμῶς τοῦ γράφειν διενοούμην
 ἀποσχέσθαι τελέως, εἰ μὴ σὺ νῦν, ὧ ἱερὰ πρεσβῦτις, οὐκ ἀνήκας
 20 δεομένη καὶ παρακλητικοῖς γράμμασι χρωμένη καὶ μηνύμασιν,
 ἕως ἔπεισας παραινετικοῖς λόγοις αὐθις ἐγχειρῆσαι, καίτοι σοὶ
 τῶν παραινέσεων οὐ πάνυ χρεία. Κέκτησαι γάρ, χάριτι Χριστοῦ,
 μετὰ τοῦ καθ' ἡλικίαν γήρως, καὶ τὸ ἐν συνέσει γεραρὸν καὶ τὸν
 νόμον τῶν ἱερῶν παραγγελμάτων διὰ πολυετοῦς ἀνέγγως πρά-

6. B' Βασ. 6,6-7.

7. Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος κατεδικάσθηκε στὴ Σύνοδο ἐπὶ Δρυῶν (403

τα, ἀλλὰ διότι συνέγραψα γιὰ θέματα πού δὲν ἤμουν ἄξιος, σὰν ἄλλος Ὅζαν πού ἐπεχείρησε νὰ βοηθήσῃ τὸ ὄχημα τῆς ἀλήθειας μὲ λόγο περιτρεπόμενον⁶. Ὅμως ἐπεχείρησα νὰ τὸ κάμω ὄχι ἀπὸ ὀργή ἀλλὰ ἀπὸ μέτρια παιδεία καὶ γι' αὐτὸ οἱ ἐπιτιθέμενοι δὲν κατώρθωσαν νὰ ὑπερισχύσουν ἀπέναντί μας. Ἴσως βέβαια κι' αὐτὸ νὰ ἦταν καρπὸς τῆς ἀναξιότητός μου· διότι δὲν ἤμουν ἐγὼ ἄξιος οὔτε ἰκανός, ὅπως φαίνεται, νὰ πάθω κάτι ὑπὲρ τῆς ἀλήθειας κι' ἔτσι νὰ κοινωνήσω πρὸς τὰ παθήματα τῶν ἁγίων μὲ χαρὰ.

5 Τί δηλαδή; μήπως καὶ ὁ πατὴρ Χρυσόστομος, πού εὐρισκόμενος ἀκόμη στὸ σῶμα ἦταν συνδεδεμένος μὲ τὴν Ἐκκλησία τῶν πρωτοτόκων στοὺς οὐρανοὺς, καὶ διετύπωσε τὴν εὐσέβεια βεβαιότερα καὶ σαφέστερα καὶ ὠραιότερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, αὐτὸς λοιπὸν ὁ τόσο μεγάλος, δὲν ἀποκόπηκε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, διότι τάχα ἔγραφε καὶ ἐδεχόταν τὶς ἀπόψεις τοῦ Ὠριγένους, καὶ δὲν καταδικάσθηκε σὲ ἔξορία; Λέγει καὶ ὁ κορυφαῖος τοῦ κορυφαίου χοροῦ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου Πέτρος, ὅτι καὶ τὰ δυσνόητα χωρία στὶς ἐπιστολὲς τοῦ μεγάλου Παύλου τὰ διεστρέβλωναν οἱ τότε ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι, γιὰ δική τους ἀπώλεια⁸.

6 Ἐγὼ πάντως ἐξ αἰτίας τῆς μικρῆς διαβολῆς τῶν ἀντιπάλων, ἂν καὶ κατακρίθηκα συνοδικῶς, ὅμως ἐσκεπτόμουν νὰ ἀπόσχω τελείως ἀπὸ τὸ γράψιμο, ἂν, ἱερὴ γερόντισσά μου, δὲν μὲ παρακαλοῦσες ἀδιάκοπα καὶ μὲ γράμματα καὶ μὲ μηνύματα, μέχρι πού μᾶς ἔπεισες νὰ χρησιμοποιήσω καὶ πάλι παραινετικούς λόγους, ἂν καὶ ἐσὺ δὲν ἔχεις πολλή ἀνάγκη τῶν παραινέσεων. Διότι μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ ἔχεις μαζί μὲ τὰ γηρατειὰ τῆς ἡλικίας καὶ γεράματα μὲ σύνεσι, καὶ μὲ πολυετῆ προᾶξι ἀνέγνωσες τὸν νόμο τῶν ἱερῶν παραγγελημάτων, κατανέμοντας τὸν βίον σου

μ. Χ.) μεταξὺ ἄλλων καὶ ὡς ὠριγενιστής, διότι εἶχε φιλοξενήσει τοὺς ὠριγενιστὲς Μικροὺς Ἀδελφούς.

8. Β' Πέτρο. 3, 16.

ξεως, ὑπακοῆ καὶ ἡσυχία κατὰ καιρὸν μερισαμένη σου τὸν βίον· δι' ὧν καταλεάνασα τὸ τῆς ψυχῆς πυκτίον, ἐπιτήδειον πεποιήσαι πρὸς τὸ δέξασθαι καὶ συντηρῆσαι τοὺς θείους χαρακτῆρας Ἀλλὰ τοιοῦτόν ἐστι ψυχὴ κατάκρας ἀλοῦσα πνευματικῆς διδασκαλίας πόθω· κόρον αὐτῆς οὐδέποτε λαμβάνει.

7 Διὸ καὶ ἡ σοφία περὶ ἑαυτῆς φησιν, «οἱ τρώγοντές με ἔτι πεινάσουσι»⁹· καὶ ὁ ἐνιεὶς τῇ ψυχῇ τὸν θεῖον τοῦτον πόθον κύριος περὶ Μαρίας φησὶ τῆς τὴν ἀγαθὴν μερίδα ταύτην ἐπιλεξαμένης, ὅτι «οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς»¹⁰. Σοὶ δ' ἴσως τῶν
10 τοιούτων λόγων δεῖ καὶ διὰ τὰς ὑπὸ σοὶ παιδαγωγῶ ζώσας θυγατέρας τοῦ μεγάλου βασιλέως¹¹, καὶ μάλιστα τὴν σύνεσιν, ἣν ἐκ τοῦ σοῦ γένους τῷ χορηγῶ τῆς ἀφθαρσίας νυμφεύσασθαι ποθεῖς, ὃν δὴ καὶ μιμουμένη, καθάπερ ἐκεῖνος τὴν ἡμετέραν μορφήν ὑπὲρ ἡμῶν ὡς ἀληθῶς ἀνέλαβεν, οὕτω καὶ αὐτὴ τὸ πρό-
15 σωπον ὑπέδυσ νῦν τῶν εἰσαγομένων καὶ διδασκαλίας δεομένων. Διὸ κάγώ, εἰ καὶ μὴ περὶ λόγους, καὶ τοιούτους λόγους, εὐπορος, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπακοὴν καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ διδόναι τῷ αἰτοῦντι¹², ἐξ ὧν ἔχω νῦν, ἐνδεικνύμενος τὴν πρόθεσιν, τὸ χρέος ἀποτίσω τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγάπης.

8 Ἴσθι τοίνυν, ἱερὰ πρεσβῦτις, μᾶλλον δὲ διὰ σοῦ μανθανέτωσαν αἱ κατὰ Θεὸν προηρημέται ζῆν νεάνιδες, ὅτι καὶ ψυχῆς ἐστὶ θάνατος τῆς ἀθανάτου φύσει. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἠγαπημένος θεολόγος λέγει· «ἔστιν ἀμαρτία πρὸς θάνατον καὶ ἔστιν ἀμαρτία μὴ πρὸς θάνατον»¹³, θάνατον ἐνταῦθα τὸν τῆς ψυχῆς πάντως
25 λέγων. Καὶ ὁ μέγας Παῦλος, «ἡ λύπη», φησὶν, «ἡ κατὰ κόσμον θάνατον κατεργάζεται»¹⁴, θάνατον πάντως τῆς ψυχῆς· καὶ πάλιν, «ἔγειραι ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἐπι-

9. Σοφ. Σειρ. 24, 21.

10. Λουκᾶ 10,42.

κατὰ καιρούς σὲ ὑπακοή καὶ σὲ ἡσυχία, μὲ τὰ ὅποια ὁμαλύνον-
τας τὸν πίνακα τῆς ψυχῆς τὸν ἔκαμες κατάλληλο νὰ δεχθῆ καὶ
νὰ διατηρήσῃ τὰ θεῖα γράμματα. Ἄλλὰ ἡ ψυχὴ ποὺ κυριεύθηκε
τελείως ἀπὸ πόθο πνευματικῆς διδασκαλίας εἶναι τέτοιο πρᾶ-
γμα, ὥστε δὲν χορταίνει ποτὲ ἀπὸ αὐτήν.

7 Γι' αὐτὸ καὶ ἡ σοφία λέγει γιὰ τὸν ἑαυτὸ της, «αὐτοὶ ποὺ μὲ
τρῶγουν θὰ πεινάσουν πάλι»⁹ καὶ ὁ Κύριος ποὺ ἔβαλε στὴν
ψυχὴ τὸν θεῖο αὐτὸν πόθο λέγει γιὰ τὴν Μαρία ποὺ ἐδιάλεξε
τὴν ἀγαθὴ αὐτὴ μερίδα, ὅτι «δὲν θ' ἀφαιρεθῆ ἀπὸ αὐτήν»¹⁰. Ἐ-
σὺ ὅμως χρειάζεσαι ἴσως τοὺς λόγους αὐτοὺς καὶ γιὰ τὶς θυγα-
τέρες τοῦ μεγάλου βασιλέως ποὺ ζοῦν ὑπὸ τὴν παιδαγωγία
σου¹¹, καὶ μάλιστα τὴν σύνεσι, ποὺ ποθεῖς νὰ νυμφευθῆ ἀπὸ τὸ
γένος σου μὲ τὸν χορηγὸ τῆς ἀφθαρσίας, τὸν ὅποιο μιμούμενη,
ὅπως ἐκεῖνος ἀνέλαβε πρὸς χάρι μας πράγματι τὴ μορφὴ μας,
ἔτσι κι' ἐσὺ ὑποδύθηκες τώρα τὸ πρόσωπο τῶν ἀρχαρίων ποὺ
χρειάζονται διδασκαλία. Γι' αὐτὸ κι' ἐγώ, ἂν καὶ δὲν εἶμαι πλού-
σιος σὲ λόγους, καὶ μάλιστα τέτοιους λόγους, ἀλλὰ χάριν τῆς
ὑπακοῆς καὶ τῆς ἐντολῆς νὰ δίδωμε σ' αὐτὸν ποὺ ζητεῖ¹², θὰ
ἐκπληρώσω τὸ χρέος τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Χριστὸ ἀπὸ ὅσα ἔχω
τώρα, φανερώνοντας τὴν πρόθεσί μου.

8 Γνώριζε λοιπὸν, ἱερὴ γερόντισσα, ἢ μᾶλλον ἂς μάθουν διὰ
σοῦ οἱ νεάνιδες ποὺ ἔχουν ἀποφασίσει νὰ ζοῦν κατὰ Θεόν, ὅτι
ὑπάρχει καὶ τῆς ψυχῆς θάνατος, τῆς φύσει ἀθάνατης. Διότι
αὐτὸ λέγει καὶ ὁ ἀγαπημένος θεολόγος· «ὑπάρχει ἁμαρτία ποὺ
ὀδηγεῖ στὸν θάνατο, καὶ ὑπάρχει ἁμαρτία ποὺ δὲν ὀδηγεῖ στὸν
θάνατο¹³, ἐννοώντας ἐδῶ ὡς θάνατο ὅπωςδήποτε τὸν θάνατο
τῆς ψυχῆς. Καὶ ὁ μέγας Παῦλος λέγει, «ἡ λύπη ἢ κατὰ κόσμον
προετοιμάζει τὸν θάνατο»¹⁴, θάνατο ὅπωςδήποτε τῆς ψυχῆς.
Καὶ πάλι, «σήκω, ἐσὺ ποὺ κοιμᾶσαι καὶ ἀναστήσου ἀπὸ τοὺς

11. Ἐννοοῦνται οἱ θυγατέρες τοῦ πρὶν ἀπὸ λίγο ἀποθανόντος Ἀνδρονί-
κου Γ'.

12. *Ματθ.* 5, 42.

13. *Α' Ἰω.* 5, 16-17.

14. *Β' Κορ.* 7, 10.

φαύσει σοι ὁ Χριστός»¹⁵. Ἐκ ποίων νεκρῶν ἐγερθῆναι ἐγκελεύεται; Πάντως ἐκ τῶν τεθνατωμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς¹⁶. Διὸ καὶ ὁ Κύριος νεκροὺς εἶπε τοὺς ἐν τῷ ματαίῳ τούτῳ κόσμῳ ζῶντας· τῷ γὰρ
5 αἰτήσαντι τῶν μαθητῶν ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸ θάψαι τὸν ἴδιον πατέρα οὐκ ἐνέδωκεν, ἀλλ' ἐπέταξεν ἀκολουθεῖν, ἀφέντα τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς¹⁷. Νεκροὺς ἐνταῦθα καὶ τοὺς ζῶντας ἐκείνους ὠνόμασεν ὁ Κύριος, πάντως ὡς κατὰ ψυχὴν νενεκρωμένους.

- 9 Καθάπερ γὰρ ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος θάνατός ἐστι τοῦ σώματος, οὕτως ὁ χωρισμὸς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς ψυχῆς θάνατός ἐστι τῆς ψυχῆς¹⁸, καὶ οὗτός ἐστι κυρίως θάνατος, ὁ τῆς ψυχῆς. Τοῦτον γὰρ ἐδήλου καὶ διὰ τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ἐντολῆς, ὅτε ἔλεγεν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἀδάμ· «ἢ δ' ἂν
15 ἡμέρα φάγῃς ἀπὸ τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου, θανάτῳ ἀποθανῆ»¹⁹. Τότε γὰρ ἐθανατώθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, διὰ τῆς παραβάσεως χωρισθεῖσα τοῦ Θεοῦ. Κατὰ σῶμα γὰρ ζῶν διετέλεσεν ἀπὸ τότε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς μέχρι τριάκοντα καὶ ἐνακοσίων ἐνιαυτῶν²⁰.
- 10 Ἄλλ' ὁ διὰ τὴν παράβασιν τῆ ψυχῆ προσγενόμενος θάνατος, οὐ τὴν ψυχὴν ἀχρειοῖ μόνον καὶ ἐπικατάρατον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα πολύμοχθον καὶ πολυπαθὲς καὶ φθαρτὸν ἀπεργασάμενος τέλος τῷ θανάτῳ παραδίδωσι. Τότε γάρ, μετὰ τὴν ἐκ παραβάσεως τοῦ ἐντὸς ἀνθρώπου νέκρωσιν, ἤκουσεν ὁ χοϊκὸς Ἀδάμ, ὅτι «ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς
25 ἔργοις σου, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι, καὶ ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῆ τὸν ἄρτον σου, ἕως τοῦ ἐπιστρέψαι σε εἰς γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης· ὅτι γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἐπιστρέψεις»²¹.

15. Ἐφεσ. 5,14.

16. Α' Πέτρ. 2,11.

17. Μαθ. 8,22.

νεκρούς, καὶ θὰ σοῦ φέξῃ ὁ Χριστός»¹⁵. Ἀπὸ ποιούς νεκρούς παραγγέλλει νὰ ἐγερθῆ; Ὅπωςδήποτε ἀπὸ τοὺς θανατωμένους μὲ τὶς σαρκικὲς ἐπιθυμίες, πὺ ἐκστρατεύουν κατὰ τῆς ψυχῆς¹⁶. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος ὠνόμασε νεκρούς αὐτοὺς πὺ ζοῦν στὸν μάταιο αὐτὸ κόσμος· διότι δὲν ὑποχώρησε στὸν μαθητὴ πὺ ἐζήτησε ν' ἀπέλθῃ γιὰ νὰ θάψῃ τὸν πατέρα του, ἀλλὰ τὸν διέταξε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ ἀφήνοντας τοὺς νεκρούς νὰ θάπτουν τοὺς νεκρούς των¹⁷. Νεκρούς λοιπὸν ὠνόμασε ἐδῶ ὁ Κύριος καὶ ἐκεῖνους τοὺς ζῶντες, ὅπωςδήποτε ὡς νεκρωμένους κατὰ τὴν ψυχὴ.

9 Ὅπως δηλαδὴ ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα εἶναι θάνατος τοῦ σώματος, ἔτσι ὁ χωρισμὸς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ψυχὴ εἶναι θάνατος τῆς ψυχῆς· καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ κυρίως θάνατος, ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς¹⁸. Αὐτὸν βέβαια ἐδήλωσε ὁ Θεὸς καὶ μὲ τὴν ἐντολὴ στὸν Παράδεισο, ὅταν ἔλεγε πρὸς τὸν Ἀδάμ: «τὴν ἡμέρα πὺ θὰ φάγῃς ἀπὸ τὸ ἀπαγορευμένο ξύλο, θὰ σὲ εὔρῃ ὁ θάνατος»¹⁹. Πράγματι, τότε ἐθανατώθηκε ἡ ψυχὴ του, ἀφοῦ μὲ τὴν παράβασιν ἐχωρίσθηκε ἀπὸ τὸν Θεό. Διότι ἀπὸ τότε καὶ στὸ ἔξῃς συνέχισε νὰ ζῆ κατὰ τὸ σῶμα μέχρι ἐννιακόσια τριάντα ἔτη²⁰.

10 Ἄλλ' ὁ θάνατος πὺ προξενήθηκε στὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν παράβασιν δὲν ἀχρειώνει μόνον τὴν ψυχὴ καὶ δὲν καθιστᾷ μόνον τὸν ἄνθρωπο ἐπικατάρατο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ σῶμα, ἀφοῦ τὸ ἔκαμε πολύμοχθο καὶ πολυπαθὲς καὶ φθαρτό, τέλος τὸ παραδίδει στὸν θάνατο. Διότι τότε, ἔπειτα ἀπὸ τὴν νέκρωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου λόγω τῆς παραβάσεως, ἤκουσε ὁ χοϊκὸς Ἀδάμ, ὅτι «ἡ γῆ θὰ εἶναι ἐπικατάρατη σχετικὰ μὲ τὰ ἔργα σου καὶ θὰ σοῦ παραγάγῃ ἀγκάθια καὶ τριβόλια, καὶ μὲ ἰδρώτα τοῦ προσώπου σου θὰ φάγῃς τὸν ἄρτο σου, μέχρι πὺ νὰ ἐπιστρέψῃς στὴ γῆ ἀπὸ τὴν ὅποια ἔχεις ληφθῆ· διότι γῆ εἶσαι καὶ στὴ γῆ θὰ ἐπιστρέψῃς»²¹.

18. Βλ. Ὁμιλία 16,7 (ΕΠΕ τ. 9, 434).

20. Γεν. 5,5.

19. Γεν. 2,17.

21. Γεν. 3,19.

11 *Εἰ δὲ καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἐκείνην παλιγγενεσίαν ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων καὶ τὰ τῶν ἀνόμων καὶ ἀμαρτωλῶν ἀνίσταται σώματα, ἀλλ' εἰς τὸ παραδοθῆναι τῷ δευτέρῳ θανάτῳ»²², τῇ κολάσει ἐκείνη τῇ αἰωνίῳ, τῷ ἀκοιμήτῳ
5 σκώληκι²³, τῷ τῶν ὀδόντων βρυγμῷ²⁴, τῷ ἐξωτερῷ καὶ ψηλαφητῷ σκότει²⁵, τῇ σκοτεινῇ καὶ ἀσβέστῳ τοῦ πυρὸς γεέννη²⁶, κατὰ τὸν λέγοντα προφήτην, ὅτι «ἐκκαυθήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἅμα καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων»²⁷. Τοῦτό γάρ ἐστιν ὁ δεῦτερος θάνατος²⁸, καθάπερ Ἰωάννης διὰ τῆς Ἀποκαλύψεως
10 ἐδίδαξεν ἡμᾶς. Ἄκουε δὴ καὶ τοῦ μεγάλου Παύλου λέγοντος· «εἰ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε»²⁹. Ζωὴν γὰρ ἐνταῦθα καὶ θάνατον τὸν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος λέγει· ζωὴν μὲν τὴν ἀπόλαυσιν τῆς αἰδίου βασιλείας, θάνατον δὲ τὴν διαιωνίζουσαν
15 ἐκείνην κόλασιν.*

12 Ἡ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ τοιγαροῦν παράβασις πρόξενος γίνεται παντὸς θανάτου καὶ ψυχῆ καὶ σώματι, καὶ τοῦ κατὰ τὸν νῦν αἰῶνα καὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀτελεύτητον ἐκείνην κόλασιν. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ κυρίως θάνατος, τὸ διαζευχθῆναι τὴν ψυχὴν τῆς
20 θείας χάριτος καὶ τῇ ἀμαρτίᾳ συζυγῆναι. Οὗτος τοῖς νοῦν ἔχουσι φευκτὸς ὄντως καὶ φρικτὸς ὁ θάνατος. Οὗτος τοῖς εὖ φρονοῦσι καὶ τῆς ἐν γεέννη κολάσεως φρικωδέστερος. Τοῦτον καὶ ἡμεῖς φύγωμεν πάσῃ δυνάμει· πάντα ρίψωμεν, πάντα προώμεθα, πᾶσιν ἀποταξώμεθα καὶ σχέσεσι καὶ πράξεσι καὶ βουλήμασιν, ὅσα
25 κατασύρει καὶ διΐστησι Θεοῦ καὶ τὸν τοιοῦτον συνίστησι θάνατον. Ὁ γὰρ τοῦτον φοβηθεὶς τε καὶ φυλαζάμενος σαρκὸς οὐ δεῖσει προσερχόμενον θάνατον, ἔνοικον ἔχων τὴν ὄντως ζωὴν, ἥτις τῷ θανάτῳ μᾶλλον προσκτᾶται τὸ ἀναφαίρετον. Ὡς γὰρ ὁ

22. Ἀποκ. 20,14.

23. Μάρκ. 9,44.

24. Ματθ. 8,12.

25. Ματθ. 8,12.

26. Ματθ. 5,22.

27. Ἱερ. 4,4.

11 Ἐάν πάλι καὶ κατὰ τὴν μέλλουσα ἐκείνη παλιγγενεσία, στήν ἀνάστασι τῶν δικαίων, ἀνασταίνονται καὶ τὰ σώματα τῶν ἀνόμων καὶ ἁμαρτωλῶν, αὐτό συμβαίνει γιά νά παραδοθοῦν στόν δεύτερο θάνατο²², σ' ἐκείνη τὴν αἰώνια κόλασι, στόν ἀκοίμητο σκώληκα²³, στόν βρυγμὸ τῶν ὀδόντων²⁴, σὸ ἐξώτερο καὶ ψηλαφητὸ σκότος²⁵, στή σκοτεινὴ καὶ ἄσβεστη γέεννα τοῦ πυρός²⁶, σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ προφήτη «θὰ πυρποληθοῦν οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ μαζὶ καὶ δὲν θὰ ὑπάρχη κανεὶς νά σθήσῃ τὴ φωτιά»²⁷. Διότι αὐτὸ εἶναι ὁ δεύτερος θάνατος, ὅπως μᾶς ἐδίδαξε ὁ Ἰωάννης διὰ τῆς Ἀποκαλύψεως²⁸. Ἄκουσε λοιπὸν καὶ τὸν μεγάλο Παῦλο νά λέγῃ· «ἂν ζῆτε κατὰ σάρκα, πρόκειται νά πεθάνετε, ἂν ὅμως θανατώνετε τίς πράξεις τοῦ σώματος μὲ τὸ πνεῦμα, θὰ ζήσετε»²⁹. Ζωὴ βέβαια καὶ θάνατο ἐδῶ ἐννοεῖ τὸν στόν μέλλοντα αἰῶνα· ζωὴ μὲν τὴν ἀπόλαυσι τῆς αἰώνιας βασιλείας, θάνατο δὲ ἐκείνη τὴν αἰώνια κόλασι.

12 Ἐπομένως ἡ παράβασις τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ γίνεται πρόξενος κἄθε θανάτου καὶ στήν ψυχὴ καὶ σὸ σῶμα, κι' αὐτοῦ ποὺ ἀνήκει στόν σημερινὸ κόσμο κι' ἐκείνου ποὺ ἀνήκει στήν ἀτελείωτη ἐκείνη κόλασι. Κι' αὐτὸς εἶναι ὁ κυρίως θάνατος, τὸ νά διαζευχθῆ ἡ ψυχὴ τὴ θεία χάρι καὶ νά συζευχθῆ τὴν ἁμαρτία. Αὐτὸς εἶναι γιά ὅσους ἔχουν νοῦ ὁ πράγματι ἀποφευκτὸς καὶ φρικτὸς θάνατος. Αὐτὸς εἶναι γιά τοὺς ἐχέφρονες φρικωδέστερος ἀπὸ τὴν κόλασι στή γέεννα. Αὐτὸν ἄς ἀποφύγωμε κι' ἐμεῖς μὲ κἄθε δύναμι· ἄς ἀπορρίψωμε τὰ πάντα, ἄς ἀποπέμψωμε τὰ πάντα, ἄς ἀπαρνηθοῦμε τὰ πάντα, σχέσεις καὶ πράξεις καὶ βουλήματα, ὅσα παρασύρουν καὶ ἀποχωρίζουν ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ προκαλοῦν τὸν θάνατο αὐτόν. Διότι ἐκεῖνος ποὺ ἐφοβήθηκε αὐτόν κι' ἐφυλάχθηκε ἀπὸ αὐτόν, δὲν θὰ φοβηθῆ θάνατο σαρκὸς ποὺ ἐπέρχεται, ἂν ἔχη ἔνοικῃ τὴν ἀληθινὴ ζωὴ, ἡ ὁποία ἀποκτᾶ τὸ ἀναφαίρετο περισσότερο μὲ τὸν θάνατο. Ὅπως

28. Ἄποκ. 20, 14. Βλ. καὶ Περὶ θεοποιουῦ μεθέξεως 8, Συγγράμματα Β', 144, καὶ Μ. Βασιλείου, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, 7, PG 31, 345A.

29. Ρωμ. 8, 13.

τῆς ψυχῆς θάνατος ὁ κυρίως θάνατός ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς κυρίως ὑπάρχει ζωή.

13 Ζωὴ δέ ἐστι τῆς ψυχῆς ἢ πρὸς Θεὸν ἔνωσις, ὡσπερ καὶ τοῦ σώματος ἢ πρὸς ψυχὴν ἔνωσις³⁰. Ὡς γὰρ διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ διαιρεθεῖσα ἡ ψυχὴ τεθανάτωται, οὕτω δι' ὑπακοῆς τῆς ἐντολῆς τῷ Θεῷ αὐθις ἐνωθεῖσα ζωοποιεῖται. Διὰ τοῦτο φησιν ἐν εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, ὅτι «τὰ ρήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, Πνεῦμά εἰσι καὶ ζωὴ εἰσι»³¹. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ πείρα μαθῶν Πέτρος, πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν, ὅτι «ρήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις»³². Ἀλλὰ ρήματα ζωῆς αἰωνίου τοῖς ὑπακούουσι, τοῖς δὲ παρακούουσιν ἢ ἐντολὴ τῆς ζωῆς αὕτη γίνεται εἰς θάνατον³³. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι, Χριστοῦ εὐδία ὄντες, τοῖς μὲν ἦσαν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον, τοῖς δὲ ζωῆς ὁσμὴ εἰς ζωὴν³⁴.

14 Ἡ δὲ ζωὴ πάλιν αὕτη, οὐ τῆς ψυχῆς ἐστι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος· ἀπαθανατίζει γὰρ καὶ τοῦτο διὰ τῆς ἀναστάσεως, οὐ τῆς θνητότητος μόνον ἀπολυτρομένη, πρὸς δὲ ταύτη καὶ τοῦ μηδέποτε λήγοντος θανάτου, τῆς μελλούσης κολάσεως ἐκείνης. Χαρίζεται γὰρ καὶ αὐτῷ τὴν ἐν Χριστῷ αἰδιον ζωὴν, τὴν ἀπο-
20 νον, τὴν ἄνοσον, τὴν ἄλυπον, τὴν ὄντως ἀθάνατον. Ὡς γὰρ τῷ τῆς ψυχῆς θανάτῳ, τουτέστι τῇ παραβάσει καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ, ὁ θάνατος ὕστερον ἐπηκολούθησε καὶ τὸ εἰς γῆν ἀναλυθῆναι καὶ γενέσθαι χοῦν, καὶ τῷ σωματικῷ θανάτῳ πάλιν ἢ ἐν τῷ ἄδη καταδίκη τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ τῇ ἀναστάσει τῆς ψυχῆς, ὃ ἐστιν ἢ
25 δι' ὑπακοῆς τῶν θείων ἐντολῶν πρὸς αὐτὸν ἐπιστροφή, ἢ τοῦ σώματος ὕστερον ἔσεται ἀνάστασις, ἐνωθέντος αὐθις τῇ ψυχῇ. Καὶ τῇ ἀναστάσει ταύτῃ ἔσεται ἢ ὄντως ἀφθαρσία καὶ τὸ συνδιαιωρίζειν τοὺς ἠξιωμένους τῷ Θεῷ, πνευματικοὺς γενομέ-

30. Βλ. Μ. Βασιλείου, Ἀνατρεπτικὸς Ἀπολογητικὸς Εὐνομίου, 2,19.

δηλαδή ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ κυρίως θάνατος, ἔτσι κι' ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ κυρίως ζωή.

13 Ζωὴ δὲ τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ ἔνωσις πρὸς τὸν Θεό, ὅπως καὶ τοῦ σώματος ζωὴ εἶναι ἡ ἔνωσις πρὸς τὴν ψυχὴ³⁰. Ὅπως δηλαδή ἡ ψυχὴ, ὅταν ἀποσπασθῆκε ἀπὸ τὸν Θεὸ διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς ἐθανατώθηκε, ἔτσι καὶ ὅταν διὰ τῆς ὑπακοῆς πρὸς τὴν ἐντολὴ ἔνωθῆ πάλι μὲ τὸν Θεὸ, ζωοποιεῖται. Γι' αὐτὸ λέγει ὁ Κύριος στὰ εὐαγγέλια· «τὰ λόγια ποὺ κηρύττω ἐγὼ εἶναι Πνεῦμα καὶ ζωή»³¹. Αὐτὸ ἔλεγε πρὸς αὐτὸν καὶ ὁ Πέτρος ποὺ τὸ ἔμαθε μὲ τὴν πείρα, «ἔχεις λόγια αἰώνιας ζωῆς»³². ἀλλὰ λόγια αἰώνιας ζωῆς γιὰ ἐκείνους ποὺ ὑπακούουν, ἐνῶ γιὰ ἐκείνους ποὺ παρακούουν αὐτὴ ἡ ἐντολὴ τῆς ζωῆς προκαλεῖ θάνατο³³. Ἔτσι καὶ οἱ Ἀπόστολοι, ποὺ εἶναι εὐωδία Χριστοῦ, σὲ ἄλλους ἦταν ὁσμὴ ποὺ προξενεῖ θάνατο, καὶ σὲ ἄλλους ὁσμὴ ποὺ χαρίζει ζωή³⁴.

14 Αὐτὴ ἡ ζωὴ πάλι δὲν εἶναι μόνο τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος. Διότι διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀπαθανατίζει κι αὐτὸ, ἀπολυτρομένη ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ θνητότητα, ἀλλὰ ἐκτὸς αὐτῆς, καὶ ἀπὸ τὸν ἀτελείωτο θάνατο, ἀπὸ ἐκείνη τὴ μέλλουσα κόλασι. Διότι χαρίζει καὶ σ' αὐτὸ τὴν αἰώνια ζωὴ στὸ Χριστό, τὴν ἄκοπη, τὴν ἄνοση, τὴν ἄλυπη, τὴν ἀληθινὰ ἀθάνατη. Ὅπως δηλαδή τὸν θάνατο τῆς ψυχῆς, δηλαδή τὴν παράβασι καὶ τὴν ἁμαρτία, ἐπηκολούθησε ἔπειτα ὁ θάνατος τοῦ σώματος καὶ ἡ διάλυσις του στὴ γῆ καὶ ἡ μεταβολὴ του σὲ χῶμα, καὶ τὸν σωματικὸ θάνατο πάλι ἀκολούθησε ἡ καταδίκη τῆς ψυχῆς στὸν ἄδη, ἔτσι καὶ τὴν ἀνάστασι τῆς ψυχῆς, δηλαδή τὴν ἐπιστροφὴ πρὸς τὸν Θεὸ διὰ τῆς ὑπακοῆς τῶν θείων ἐντολῶν, θ' ἀκολουθήσῃ ἔπειτα ἡ ἀνάστασις τοῦ σώματος, ἀφοῦ ἔνωθῆ πάλι μὲ τὴν ψυχὴ. Κι' αὐτὴν τὴν ἀνάστασι θ' ἀκολουθήσῃ ἡ πραγματικὴ ἀφθαρσία καὶ ἡ συνδιαιώσις τῶν ἀξιωμένων μὲ τὸν Θεὸ, ἀφοῦ γίνουν

31. Ἰω. 6, 63.

33. Ρωμ 7, 10.

32. Ἰω. 6, 68.

34. Β' Κορ. 2, 16.

νους ἀντὶ σαρκικῶν καὶ ὡς ἀγγέλους Θεοῦ διαιτωμένους ἐν τῷ οὐρανῷ.

- 15 «Ἄρπαγησόμεθα» γάρ, φησὶν, «ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἄερα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα»³⁵.
 5 Καθάπερ γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἄνθρωπος γενόμενος διὰ φιλανθρωπίαν ἀπέθανε σαρκί, χωρισθείσης μὲν αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, μὴ χωρισθείσης δὲ τῆς θεότητος, διὸ καὶ τὸ σῶμα ἀναστήσας ἑαυτοῦ ἀνέλαβεν εἰς οὐρανὸν ἐν δόξῃ, οὕτω καὶ οἱ κατὰ Θεὸν ἐνταῦθα ζήσαντες· ἐν γὰρ τῷ χωρίζεσθαι τοῦ σώματος,
 10 τοῦ Θεοῦ μὴ χωριζόμενοι, ἐν τῇ ἀναστάσει καὶ τὸ σῶμα ἀναλήψονται πρὸς τὸν Θεόν, συνεισιόντες ἐν χαρᾷ ἀνεκλαλήτου ὁπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσηλθεν Ἰησοῦς³⁶ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης³⁷ ἐν Χριστῷ συναπολαύοντες. Οὐ γὰρ δὴ τῆς ἀναστάσεως μόνης, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναλή-
 15 ψεως κοινωνοὶ γενήσονται καὶ πάσης τῆς θεοειδοῦς ζωῆς³⁸. ἀλλ' οὐχὶ καὶ οἱ κατὰ σάρκα ζήσαντες ἐνταῦθα καὶ μηδεμίαν εὐρεθέντες κοινωνίαν ἔχοντες πρὸς τὸν Θεὸν ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς ἐξόδου. Εἰ γὰρ καὶ πάντες ἀναστήσονται, ἀλλ' ἕκαστος, φησὶν, ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι³⁹. Ὁ μὲν πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος ἐνταῦθα θανατώσας,
 20 ἐκεῖ ζήσεται τὴν μετὰ Χριστοῦ θείαν καὶ ὄντως αἰδίου ζωὴν· ὁ δὲ σαρκὸς ἐπιθυμίαις καὶ παθήμασι τὸ πνεῦμα ἐνταῦθα θανατώσας, μέλλει, φεῦ, τῷ δημιουργῷ καὶ προξένῳ τῆς κακίας ἐκεῖ συγκαταδικάζεσθαι καὶ τῇ ἀνυπόιστῳ καὶ ἀκαταλήκτῳ κολάσει παραδίδοσθαι, ὃ ἐστὶν ὁ δεῦτερος θάνα-
 25 τος⁴⁰ καὶ ἀδιάδοχος.

- 16 Ποῦ γὰρ ἔσχε τὴν ἀρχὴν ὁ ὄντως θάνατος, ὁ ποιητικὸς καὶ πρόξενος καὶ ψυχῆ καὶ σώματι τοῦ τε προσκαίρου θανάτου καὶ τοῦ αἰωνίου; οὐκ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς ζωῆς; Διὰ τοῦτο καὶ παραυτά,

35. Α' Θεσσ. 4,17.

36. Ἑβρ. 6,20.

37. Α' Πέτρ. 5,1.

πνευματικοὶ ἀντὶ σαρκικῶν, ὅποτε θὰ ζοῦν ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ στὸν οὐρανό.

- 15 Διότι λέγει, «θ' ἀρπαγοῦμε στὰ σύννεφα, γιὰ νὰ συναντήσωμε τὸν Κύριο στὸν ἀέρα, κι' ἔτσι θὰ εἴμαστε πάντοτε μαζί με τὸν Κύριο»³⁵. Ὅπως δηλαδὴ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἐγινε ἄνθρωπος ἀπὸ φιλανθρωπία, ἐπέθανε μόνο σαρκικά, διότι ἐχωρίσθηκε βέβαια ἢ ψυχὴ του ἀπὸ τὸ σῶμα, δὲν ἐχωρίσθηκε ὅμως ἀπὸ τὴ θεότητα, γι' αὐτὸ ἀνέστησε τὸ σῶμα του καὶ τὸ ἀνέλαβε στὸν οὐρανὸ με δόξα· ἔτσι καὶ ὅσοι ἔζησαν ἐδῶ κατὰ μίμησι τοῦ Θεοῦ. Διότι αὐτοὶ με τὸ νὰ χωρίζονται ἀπὸ τὸ σῶμα, χωρὶς νὰ χωρίζονται ἀπὸ τὸν Θεό, κατὰ τὴν ἀνάστασι θ' ἀναλάβουν καὶ τὸ σῶμα πρὸς τὸν Θεό, συνεισερχόμενοι με ἀνέκφραστη χαρὰ ἐκεῖ, ὅπου εἰσῆλθε γιὰ χάρι μας ὁ Ἰησοῦς³⁶, καὶ συναπολαύοντας τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ ποὺ πρόκειται ν' ἀποκαλυφθῆ³⁷· καθ' ὅσον θὰ γίνουν κοινωνοὶ ὄχι μόνο τῆς ἀναστάσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου καὶ ὅλης τῆς θεοειδοῦς ζωῆς³⁸. ἀλλὰ δὲν θὰ ἐπιτύχουν τὸ ἴδιο καὶ ὅσοι ἔζησαν ἐδῶ κατὰ σάρκα κι' εὐρέθησαν ὅτι δὲν ἔχουν καμμιά κοινωνία με τὸν Θεὸ κατὰ τὴν ὥρα τῆς ἐξόδου τους ἀπὸ τὴ ζωὴ. Διότι ἀκόμη καὶ ὅλοι ἂν ἀναστηθοῦν, λέγει, ὁ καθένας πάντως θὰ ἀναστηθῆ στὴν ἀντίστοιχη τάξι του³⁹. Ὅποιος ἐθανάτωσε με τὸ πνεῦμα τὶς πράξεις τοῦ σώματος ἐδῶ, θὰ ζήσει ἐκεῖ μαζί με τὸν Χριστὸ τὴν θεία καὶ πράγματι αἰώνια ζωὴ. Ὅποιος ὅμως ἐθανάτωσε ἐδῶ με τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὰ πάθη τῆς σαρκὸς τὸ πνεῦμα, πρόκειται, ἀλλοίμονο, νὰ συγκαταδικασθῆ ἐκεῖ με τὸν δημιουργὸ καὶ πρόξενο τῆς κακίας καὶ νὰ παραδοθῆ στὴν ἀφόρητη καὶ ἀτελείωτη κόλασι, ποῦ εἶναι ὁ δεῦτερος καὶ ἀδιάδοχος θάνατος⁴⁰.

- 16 Ποῦ δηλαδὴ εἶχε τὴν ἀρχὴ ὁ πραγματικὸς θάνατος, ὁ ποιητικὸς καὶ πρόξενος τόσο τοῦ πρόσκαιρου ὅσο καὶ τοῦ αἰώνιου θανάτου στὴν ψυχὴ καὶ στὸ σῶμα; Ὅχι στὴ χώρα τῆς ζωῆς; Γι'

38. Βλ. Ὁμιλίαν 21 Περὶ ἀναλήψεως, 6 κἀ.

39. Α' Κορ. 15, 25.

40. Ἀποκ. 20, 14.

φεῦ, ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐκ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ καταδεδίκα-
 σται ὑπερορίαν, ὡς θανατηφόρον καὶ ἀκατάλληλον τῷ θείῳ
 παραδείσῳ κτησάμενος ζωὴν· ὥστε καὶ ἡ ὄντως ζωὴ, ἡ καὶ
 ψυχῇ καὶ σώματι πρόξενος τῆς ἀθανάτου καὶ ὄντως ζωῆς, ἐν
 5 τῷ τόπῳ τούτῳ τοῦ θανάτου ἔξει τὴν ἀρχὴν καὶ ὁ μὴ σπεύδων
 κτήσασθαι αὐτὴν κατὰ ψυχὴν ἐνταῦθα μὴ κεναῖς ἐλπίσιν ἀπατά-
 τω ἑαυτόν⁴¹, ὡς λήψεται αὐτὴν ἐκεῖ, μηδ' ἐλπίζέτω λήψεσθαι
 τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ. Τότε γὰρ και-
 ρὸς ἀνταποδόσεως καὶ ἐκδικήσεως⁴², ἀλλ' οὐ συμπαθείας καὶ
 10 φιλανθρωπίας· καιρὸς ἀποκαλύψεως θυμοῦ καὶ ὀργῆς καὶ δι-
 καιοκρισίας Θεοῦ· καιρὸς ἐπιδείξεως τῆς κραταιᾶς καὶ ὑψηλῆς
 χειρός⁴³, κινουμένης εἰς κόλασιν τῶν ἀπειθῶν. Οὐαὶ τῷ ἐμπε-
 σόντι εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος⁴⁴· οὐαὶ τῷ ἐκεῖ πειρωμένῳ τοῦ
 θυμοῦ Κυρίου, καὶ μὴ ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ φόβου τοῦ πρὸς τὸν Θεὸν
 15 γνωρίσαντι τὸ κράτος τῆς ὀργῆς αὐτοῦ καὶ δι' ἔργων προμνη-
 στευσασμένῳ τὸ φιλάνθρωπον αὐτοῦ· τούτου γὰρ ὁ παρῶν και-
 ρός. Δι' αὐτὸ μέντοι καὶ τὴν ζωὴν ταύτην ὁ Θεὸς συνεχώρησεν
 ἡμῖν, τόπον μετανοίας παρεχόμενος. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, εὐθὺς
 ἀμαρτῶν ὁ ἄνθρωπος καὶ τῆς ζωῆς ταύτης ἐστέρητο ἄν· τί γὰρ
 20 ἦν ὄφελος αὐτῆς;

17 Διὸ οὐδὲ ἡ ἀπόγνωσις ὅλως ἔχει χώραν ἐν ἀνθρώποις, εἰ
 καὶ ὁ πονηρὸς ποικίλως ὑποβάλλει ταύτην, οὐ τοῖς ἀδιαφόρως
 ζῶσι μόνον, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ τοῖς ἀγωνιζομένοις. Ἐπειδὴ γὰρ
 καιρὸς μετανοίας ὁ τῆς ζωῆς ἐστὶ καιρός, αὐτὸ τοῦτο τὸ ζῆν ἔτι
 25 τὸν ἡμαρτηκότα τῷ βουλομένῳ ἐπιστρέφειν πρὸς Θεὸν ἐγγυᾶ-
 ται τὴν παρ' αὐτοῦ ὑποδοχὴν. Τῇ γὰρ ἐνταῦθα ζωῇ τὸ αὐτεξού-
 σιον σύνεστιν αἰεὶ· τῷ δὲ αὐτεξουσίῳ ὑπόκειται ὡς ὄλη ἡ ὁδὸς
 τῆς ἀνωτέρω δεδειγμένης ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ὅπερ ἂν τού-

41. Πρβλ. Ἐφεσ. 5,6.

42. Βλ. Ἠσ. 63,4 Ἱερ. 28,6.

αὐτὸ καὶ ἀμέσως, ἀλλοίμονο, ὁ ἄνθρωπος καταδικάσθηκε σ' ἔξορία ἀπὸ τὸν παράδεισο τοῦ Θεοῦ, διότι ἀπέκτησε θανατηφόρα καὶ ἀκατάλληλη γιὰ τὸν θεῖο παράδεισο ζωὴ. Ὡστε καὶ ἡ πραγματικὴ ζωὴ, αὐτὴ ποὺ εἶναι πρόξενος τῆς πραγματικῆς ζωῆς στὴν ψυχὴ καὶ στὸ σῶμα, στὸν τόπο αὐτὸν τοῦ θανάτου θὰ ἔχη τὴν ἀρχή, καὶ ὅποιος δὲν σπεύδει ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἀληθινὴ ζωὴ ἐδῶ κατὰ ψυχὴν, νὰ μὴ ἀπατᾶ τὸν ἑαυτό του μὲ κενὲς ἐλπίδες⁴¹, ὅτι θὰ τὴν λάβῃ ἐκεῖ, οὔτε νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θὰ λάβῃ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ σ' ἐκεῖνο τὸν καιρὸ. Διότι τότε θὰ εἶναι καιρὸς ἀνταποδόσεως καὶ τιμωρίας⁴², ὄχι συμπάθειας καὶ φιλανθρωπίας· καιρὸς ἐκδηλώσεως τοῦ θυμοῦ, τῆς ὀργῆς καὶ τῆς δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, καιρὸς ἐπιδείξεως τοῦ κραταιοῦ καὶ ὑψηλοῦ χερσιῦ⁴³ ποὺ κινεῖται γιὰ κολασμὸ τῶν ἀπειθῶν. Ἀλλοίμονο σ' αὐτὸν ποὺ ἔπεσε στὰ χέρια τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ⁴⁴. Ἀλλοίμονο σ' αὐτὸν ποὺ δοκιμάζει ἐκεῖ τὸν θυμὸ τοῦ Κυρίου, καὶ ποὺ δὲν ἐγνώρισε ἐδῶ ἀπὸ τὸν φόβο πρὸς τὸν Θεὸ τὴ δύναμι τῆς ὀργῆς του καὶ δὲν προμνηστεύθηκε μὲ ἔργα τὴ φιλανθρωπία του· διότι δικὸς του εἶναι ὁ παρὼν καιρὸς. Γι' αὐτὸ βέβαια ὁ Θεὸς μᾶς παραχώρησε καὶ τὴ ζωὴ αὐτὴ, προσφέροντάς την ὡς τόπο μετάνοιας. Διότι ἂν δὲν ἦταν αὐτὸς ὁ λόγος, ὁ ἄνθρωπος ἀμέσως μόλις ἁμάρτησε θὰ ἔστερεῖτο καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς· διότι ποιά θὰ ἦταν ἡ ὠφέλεια ἀπὸ αὐτὴν;

- 17 Γι' αὐτὸ δὲν ἔχει καμμιά θέσι ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ἢ ἀπόγνωσις, ἂν καὶ ὁ Πονηρὸς τὴν ὑποβάλλει μὲ ποικίλους τρόπους, ὄχι μόνο σ' ἐκείνους ποὺ ζοῦν ἀδιάφορα, ἀλλὰ μερικὲς φορὲς καὶ στοὺς ἀγωνιστάς. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ καιρὸς τῆς ζωῆς εἶναι καιρὸς μετάνοιας, τὸ γεγονὸς καὶ μόνο ὅτι ζῆ ἀκόμη ὁ αὐτὸς ποὺ ἁμάρτησε γι' αὐτὸν ποὺ θέλει νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν Θεὸ ἐγγυᾶται τὴν ἀπὸ αὐτὸν ὑποδοχή. Διότι μὲ τὴν ἐδῶ ζωὴ συνυπάρχει πάντοτε τὸ αὐτεξούσιο καὶ στὸ αὐτεξούσιο ὑπόκειται ὡς ὕλη ἢ ὁδὸς τῆς παραπάνω σημειωμένης ζωῆς καὶ τοῦ

43. Βλ. Ἦσ. 5, 25 κἀ.

44. Βλ. Ἐβρ. 10, 31.

των ἕκαστος ἀνθρώπων βούλοιοτο ἐλέσθαι ἢ φυγεῖν, ὡς δυνατὸν ὄν κτήσασθαι ὀπότερον θέλει. Ποῦ οὖν ἔξει χώραν ἢ ἀπόγνωσις, πάντοτε καὶ πάντων δυναμένων, ὀπηνίκα βούλοιντο, τὴν αἰώνιον κτήσασθαι ζωὴν;

18 Ἄλλ' ὄρας τὸ μέγεθος τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ; Τὴν ἀρχὴν οὐ δίκη δικαία χρῆται καθ' ἡμῶν ἀπειθησάντων, ἀλλὰ μακροθυμῶν, παρέχει τὸν τῆς ἐπιστροφῆς καιρόν· ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ τῆς μακροθυμίας ἐξουσίαν δίδωσιν ἡμῖν, ἐὰν θελήσωμεν, υἰοποιηθῆναι τούτῳ· τί λέγω υἰοποιηθῆναι; ἐνωθῆναι
10 τούτῳ καὶ ἐν Πνεῦμα γενέσθαι μετ' αὐτοῦ⁴⁵. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ τῆς μακροθυμίας, ἐὰν τὴν ἐναντίαν ἡμεῖς βαδίσωμεν καὶ ἀγαπήσωμεν τὸν θάνατον μᾶλλον τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, αὐτὸς τὴν δεδομένην ἐξουσίαν οὐκ ἀφαιρεῖται. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀφαιρεῖται, ἀλλὰ καὶ ἀνακαλεῖται καὶ περιέρχεται ζητῶν καὶ
15 ἐπιστρέφων πρὸς τὰ ἔργα τῆς ζωῆς, κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ ἀμπελῶνος⁴⁶, ἀπὸ πρωίας μέχρι καὶ αὐτῆς τοῦ βίου τῆς ἐσπέρας. Ἄλλὰ τίς ὁ καλῶν τε καὶ μισθούμενος; Ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως⁴⁷. Τίς εἰς ἦν καλεῖ πρὸς ἐργασίαν ἀμπελον; Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὁ εἰπὼν,
20 «ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος»⁴⁸. καὶ γὰρ «οὐδεὶς δύναται πρὸς τὸν Χριστὸν ἐλθεῖν», ὡς αὐτὸς εἶπεν ἐν Εὐαγγελίοις, «εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἐλκύσει αὐτόν»⁴⁹. Τίνες δὴ τὰ κλήματα; Ἡμεῖς· αὐτοῦ γὰρ αὐθις ἄκουσον λέγοντος, «ὕμεῖς ἐστε τὰ κλήματα, ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός ἐστιν»⁵⁰.

19 Ὁ γοῦν Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καταλλάσσων ἑαυτῷ ἡμᾶς, μὴ λογιζόμενος τὰ παραπτώματα ἡμῶν⁵¹, οὐχ ὡς προσκειμένους τοῖς ἔργοις τοῖς ἀτόποις, ἀλλ' ὡς ἀργοὺς καλεῖ, καίτοι καὶ ἡ ἀργία ἀμαρτία ἐστὶ· καὶ ὑπὲρ ἀργοῦ γὰρ λόγου λόγον δώσομεν⁵². Ἄλλ' ὅπερ ἔφην, τὰς προὑπηργμένας ἐκάστῳ ἀμαρτίας ὁ Θεὸς

45. Βλ. Α' Κορ. 6,17.

46. Ματθ. 20,1έε.

47. Β' Κορ. 1,3.

θανάτου, ὅποιο ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἤθελε κάθε ἄνθρωπος νὰ διαλέξῃ ἢ ν' ἀποφύγῃ. Ποῦ λοιπὸν θὰ ἔχη θέσι ἢ ἀπόγνωσις, ἀφοῦ πάντοτε καὶ ὅλοι μποροῦν, ἐὰν θὰ ἤθελαν, ν' ἀποκτήσουν τὴν αἰώνια ζωή;

18 Ἄλλὰ βλέπεις τὸ μέγεθος τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ; Στὴν ἀρχὴ δὲν χρησιμοποιοεῖ δίκαια καταδίκη ἐναντίον μας γιὰ τὴν ἀπειθείά μας, ἀλλὰ, δείχνοντας μακροθυμία, παραχωρεῖ τὸν καιρὸ τῆς ἐπιστροφῆς καὶ σ' αὐτὸν τὸν καιρὸ τῆς μακροθυμίας μᾶς δίδει ἐξουσία, ἂν θελήσωμε, νὰ υἰοποιηθοῦμε ἀπὸ αὐτόν· τί λέγω νὰ υἰοποιηθοῦμε; νὰ ἐνωθοῦμε μὲ αὐτόν καὶ νὰ γίνωμε ἓνα πνεῦμα μαζί του⁴⁵. ἀλλὰ καὶ σ' αὐτόν τὸν καιρὸ τῆς μακροθυμίας, ἂν ἐμεῖς βαδίσωμε τὸν ἀντίθετο δρόμο καὶ ἀγαπήσωμε τὸν θάνατο περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ ζωὴ, αὐτὸς δὲν ἀφαιρεῖ τὴν δοσμένη ἐξουσία. Καὶ ὄχι μόνο δὲν τὴν ἀφαιρεῖ, ἀλλὰ καὶ μᾶς ἀνακαλεῖ, περιέρχεται ζητώντας μας καὶ ἐπαναφέροντάς μας πρὸς τὰ ἔργα τῆς ζωῆς, σύμφωνα μὲ τὴν παραβολὴ τοῦ ἄμπελῶνος⁴⁶, ἀπὸ τὸ πρωὶ μέχρι τὴν ἑσπέρα τοῦ βίου ἀκόμη. Ἄλλὰ ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ καλεῖ καὶ μισθώνει; Ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεὸς κάθε παρακλήσεως⁴⁷. Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ καλεῖ γιὰ ἐργασία στὴν ἄμπελο; Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ποὺ εἶπε, «ἐγὼ εἶμαι ἡ ἄμπελος»⁴⁸. Διότι κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἔλθῃ πρὸς τὸν Χριστό, ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος στὰ Εὐαγγέλια, ἂν δὲν τὸν ἐλκύσῃ ὁ Πατὴρ⁴⁹. Ποιοὶ πάλι εἶναι τὰ κλήματα; Ἐμεῖς. Διότι ἄκουσε πάλι τὸν ἴδιο ποὺ λέγει, «ἔσεῖς εἰσθε τὰ κλήματα, καὶ ὁ Πατὴρ μου εἶναι ὁ γεωργός»⁵⁰.

19 Ὁ Πατὴρ λοιπὸν διὰ τοῦ Υἱοῦ συμφιλιώνοντάς μας μὲ τὸν ἑαυτό του χωρὶς νὰ ὑπολογίξῃ τὰ παραπτώματά μας⁵¹, μᾶς προσκαλεῖ ὄχι ὡς προσκολλημένους στὰ ἄτοπα ἔργα, ἀλλὰ ὡς ἀργούς, ἂν καὶ βέβαια καὶ ἡ ἀργία εἶναι ἁμαρτία, διότι καὶ γιὰ τὴν ἀργία θὰ δώσωμε λόγο⁵². Ἄλλὰ, ὅπως εἶπα, ὁ Θεὸς παρα-

48. Ἰω. 15, 1.

49. Ἰω. 6, 44.

50. Ἰω. 15, 1·5.

51. Β' Κορ. 5, 19.

52. Ματθ. 12, 36.

ὑπερορῶν πάλιν καὶ πάλιν ἐκκαλεῖται. Καλεῖ δὲ τί ποιήσοντας; ἐργασομένους εἰς τὸν ἀμπελῶνα· τοῦτο δὲ ἐστὶ πονεῖν ὑπὲρ τῶν κλημάτων, δηλονότι ὑπὲρ ἑαυτῶν· εἶτα, βαβαὶ τοῦ ἀνεικάστου μεγέθους τῆς φιλανθρωπίας, καὶ μισθὸν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται καὶ
 5 δίδωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν πονοῦσιν. Ἔλθετε, φησί, λάβετε ζωὴν αἰώνιον, ὑπ' ἐμοῦ δασιλῶς χορηγουμένην· καὶ τοῦ καμάτου τῆς ὀδοιπορίας καὶ αὐτοῦ τοῦ θελήσαι ταύτην παρ' ἐμοῦ λαβεῖν ὡς αὐτὸς ὀφείλων ἐκτίσω τὸν μισθόν.

20 Τίς οὐκ ὀφείλει λύτρα τῷ τοῦ θανάτου λυτρωτῆ; Τίς οὐχ
 10 ὁμολογεῖ χάριτας τῷ δοτῆρι τῆς ζωῆς; Ὁ δὲ καὶ προσκαταβα-
 λεῖν ἐπαγγέλλεται μισθόν, καὶ μισθὸν ἀπόρρητον. «Ἐγὼ γὰρ ἦλθον», φησὶν, «ἵνα ζωὴν ἔχωσι καὶ περισσὸν ἔχωσι»⁵³. Τί τὸ περισσόν; Τὸ μὴ συνεῖναι μόνον καὶ συζῆν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀδελ-
 φοὺς αὐτῷ τελέσαι καὶ συγκληρονόμους. Τοῦτο δὴ τὸ περισσόν,
 15 ὡς ἔοικεν, ὁ διδόμενός ἐστὶ μισθὸς τοῖς προσδραμοῦσι τῆ ζωο-
 ποιῶ ἀμπέλῳ καὶ κλῆμα χρηματίσασιν αὐτῆς καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν
 καμοῦσι καὶ ἑαυτοὺς καλλιεργήσασιν. Τί πράξασιν; Πρῶτον μὲν
 περιτεμοῦσι πᾶν ὃ,τι περιττὸν καὶ μὴ συντελές ἐστίν, ἀλλὰ καὶ
 προσιστάμενον, εἰς τὸ ἐνεργεῖν καρποὺς ἀξίους τῆς θείας ἀπο-
 20 θήκης. Τίνα ταῦτα; Πλοῦτον, τρυφήν, δόξαν τὴν ματαίαν, πάντα
 τὰ ρέοντα καὶ παριόντα, πᾶν πάθος ψυχῆς τε καὶ σώματος βδε-
 λυκτὸν καὶ πονηρόν, πάντα τὸν ἐν μετεωρισμῷ τῆς διανοίας
 συρφετόν, πᾶν ἄκουσμα καὶ θέαμα καὶ πάντα λόγον βλάβην πα-
 ραπέμψαι δυνάμενον εἰς τὴν ψυχὴν. Ἐὰν γὰρ μὴ ταῦτά τις ἐκκό-
 25 πτειν καὶ περικαθαίρειν τὴν βλάβστην τῆς καρδίας διὰ μεγίστης
 ποιῆται σπουδῆς, καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον⁵⁴ οὐ μήποτε ἐνέγκη.
 Δυνατὸν μὲν οὖν καὶ τοῖς ἐν συζυγίᾳ ζῶσι τῆς καθαριότητος ἀν-
 τιποιεῖσθαι ταύτης, ἀλλὰ μετὰ πλείστης ὀσης δυσκολίας.

53. Ἰω. 10,10.

βλέπει τις προϋπάρχουσες στον καθένα ἀμαρτίες και μᾶς καλεῖ πάλι και πάλι. Μᾶς καλεῖ δὲ γιὰ νὰ κάμωμε τί; Γιὰ νὰ ἐργασθοῦμε στον ἀμπελῶνα· αὐτὸ σημαίνει νὰ κοπιάζωμε γιὰ χάρι τῶν κλημάτων, δηλαδή γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς μας. Ἐπειτα, τί ἀπεριγραπτο μέγεθος φιλανθρωπίας, μᾶς ὑπόσχεται και μᾶς δίδει μισθό, ἂν και κοπιάζωμε γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς μας. Ἐλάτε, λέγει, λάβετε αἰώνια ζωὴ, πὺ χορηγεῖται ἀπὸ ἑμένα μὲ ἀφθονία, και θὰ σοῦ ἀποδώσω τὸν μισθὸ γιὰ τὸν κόπο τῆς ὁδοιπορίας και γιὰ τῆ θέλησι ἀπλῶς νὰ τὴν λάβῃς ἀπὸ ἑμένα, σὰν νὰ τὸν ὀφείλω ἐγώ.

- 20 Ποιὸς δὲν ὀφείλει λύτρα στον λυτρωτὴ ἀπὸ τὸν θάνατο; Ποιὸς δὲν εὐγνωμονεῖ τὸν δότη τῆς ζωῆς; Αὐτὸς μάλιστα ὑπόσχεται ὅτι θὰ καταβάλῃ και ἐπὶ πλεόν μισθὸ και μάλιστα μισθὸ ἀπόρρητο. Διότι λέγει, «ἐγὼ ἦλθα γιὰ νὰ ἔχουν ζωὴ μὲ τὸ παραπάνω»⁵³. Ποιὸ εἶναι τὸ παραπάνω; Τὸ ὅτι δὲν θὰ εὐρίσκονται μόνο και θὰ ζοῦν μαζί μὲ αὐτόν, ἀλλὰ και θὰ γίνουν ἀδελφοὶ και συγκληρονόμοι του. Αὐτὸ λοιπὸν, ὅπως φαίνεται, τὸ περισσευμα εἶναι ὁ μισθὸς πὺ δίδεται σ' αὐτοὺς πὺ προστρέχουν στη ζωοποιὸ ἀμπελο και ἔγιναν κλῆμα της, πὺ ἐκοπίασαν γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους κι' ἐκαλλιέργησαν τοὺς ἑαυτοὺς των. Τί ἔπραξαν; Πρῶτα περιέκοψαν κάθε τι πὺ ἦταν περιττὸ και ἄχρηστο, ἀλλὰ και παρεμποδιστικὸ σὺ νὰ φέρουν καρποὺς ἀξιους γιὰ τὸ θεῖο θησαυροφυλάκιο. Ποιὰ εἶναι αὐτὰ; Πλοῦτος, τρυφή, ματαιοδοξία, ὅλα αὐτὰ πὺ ρέουν και παρέρχονται, κάθε πάθος ψυχῆς και σώματος βδελυκτὸ και πονηρό, ὅλος ὁ συρφετὸς τῆς διάνοιας πὺ ἀεροβατεῖ, κάθε ἄκουσμα και θέαμα και κάθε λόγος πὺ μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ βλάβη στην ψυχὴ. Διότι, ἂν δὲν φροντίζῃ κάποιος μὲ ἐπιμέλεια ν' ἀποκόπτῃ αὐτὰ τὰ πράγματα και νὰ καθαρῖζῃ τὸν βλαστὸ τῆς καρδιᾶς, ποτὲ δὲν θὰ φέρῃ καρπὸ γιὰ αἰώνια ζωὴ⁵⁴. Εἶναι λοιπὸν δυνατὸ και γιὰ ὅσους ζοῦν συζυγικὸ βίο νὰ ἐπιδιώκουν τὴν καθαρότητα αὐτὴ, ἀλλὰ μὲ παρὰ πολλὴ δυσκολία.

54. Βλ. Ἰω. 4, 36.

21 Διὰ τοῦτο πάντες ὅσοι ἐκ νεότητος ἴλεω Θεοῦ τυχόντες ὀξυτέρῳ διανοίας ὄμματι πρὸς ἐκείνην εἶδον τὴν ζωὴν καὶ τῶν κατ' ἐκείνην ἀγαθῶν ἐρασταὶ γέγονασι, καὶ τὸν γάμον προσηκόντως φεύγουσιν, ἐπεὶ καὶ «ἐν τῇ ἀναστάσει», καθάπερ ὁ Κύριος εἶπεν, «οὔτε γαμοῦσιν οὔτε ἐκγαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι Θεοῦ εἰσιν»⁵⁵. Ὅστις οὖν ὡς ἄγγελος εἶναι βούλεται Θεοῦ κἀνταῦθα κατὰ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀναστάσεως⁵⁶ ἐκείνης ἐπιμιξίας σωματῶν ἀνώτερον ἑαυτὸν δικαίως καθίστησιν· ἄλλως τε καὶ ἢ πρόφασις τῆς ἀμαρτίας ἐκ τῆς συζύγου τὴν λαβὴν ἔσχε τὴν ἀρχὴν⁵⁷. Παραιτητέον οὖν τὴν συζυγίαν τοῖς βουλομένοις μηδεμίαν μηδέποτε τῷ ἀντικειμένῳ παρασχεῖν οἴκοθεν λαβὴν⁵⁸.

22 Εἰ δὲ καὶ τὸ σῶμα τοῦτο δυσήνιον καὶ δυσανάκλητον πρὸς ἀρετὴν, μᾶλλον δὲ καὶ ὡς ἔμφυτον ἀντίθετον περιφέρομεν αὐτό, τί ποτ' ἄρα πεισόμεθα καὶ ἐφ' ὅσον τὴν πρὸς ἀρετὴν δυσχέρειαν αὐξήσομεν πολλοῖς καὶ διαφόροις συνδεθέντες σώμασι; Πῶς δ' ἔξει τὴν ἐλευθερίαν, πρὸς ἣν σπεύδειν ἐπαγγέλλεται ἡ φύσεως δεσμοῖς πρὸς ἄνδρα καὶ παῖδας καὶ τοὺς καθ' αἷμα συνδουμένη πάντας; Πῶς δὲ ἀμερίμνως προσεδρεύσει τῷ Κυρίῳ, τὰς ὑπὲρ τοσοῦτων φροντίδας ἀναδεξαμένη; Πῶς δ' ἔξει τὸ ἀθόρυβον, 20 πλήθεσιν ἐνεσχημένη;

22 Διὰ τοῦτο ἢ ὄντως παρθένος καὶ ἀφωμοιωμένη τῷ παρθένῳ καὶ ἐκ παρθένου καὶ τῶν ἐν παρθενίᾳ δεόντως ζησάντων ψυχῶν νυμφίῳ, οὐ τὴν κατὰ σάρκα συζυγίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ κόσμον συνοδίαν φεύγει, συγγενέσι πᾶσιν ἀποταξαμένη, 25 νη, ὡς ἂν ἔχη πεπαρρησιασμένως λέγειν μετὰ Πέτρου πρὸς Χριστόν, «ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι»⁵⁹. Τί

55. Ματθ. 22,30.

56. Λουκᾶ 20,36.

21 Γι' αὐτὸ ὅλοι, ὅσοι ἀπὸ τὴν νεότητά τους ἐπέτυχαν τὸν Θεὸ εὐσπλαχνο, ἐκύτταξαν πρὸς ἐκείνην τὴ ζωὴ μὲ ὀξύτερο ὄμμα διάνοιας κι' ἔγιναν ἐρασταί τῶν ἀγαθῶν ἐκείνης καὶ ἀποφεύγουν κατάλληλα τὸν γάμο, ἐφ' ὅσον, ὅπως εἶπε ὁ Κύριος, «στὴν ἀνάστασι οὔτε ὑπανδρεύονται οὔτε νυμφεύονται, ἀλλ' εἶναι σὰν ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ»⁵⁵. Ὁποῖος λοιπὸν θέλει νὰ εἶναι σὰν ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, καθιστᾷ κι' ἐδῶ τὸν ἑαυτό του δίκαια ἀνώτερον τῆς ἐπιμιξίας σωμάτων σὰν τοὺς υἱοὺς τῆς ἀναστάσεως ἐκείνης⁵⁶. ἄλλωστε καὶ ἡ προῶφαις τῆς ἁμαρτίας ἐπῆρε ἀρχικὰ τὴν λαβὴ ἀπὸ τῆ σύζυγο⁵⁷. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀποφεύγουν τὴ συζυγικὴ ζωὴ ἐκεῖνοι ποὺ θέλουν οἱ ἴδιοι αὐτοπροαίρετα νὰ μὴ δώσουν καμμιά ποτὲ ἀφορμὴ στὸν Διάβολο⁵⁸.

22 Ἄν ὅμως καὶ τὸ σῶμα αὐτὸ εἶναι ἀνυπάκουο καὶ δύσκολο ἐπαναφέρεται πρὸς τὴν ἀρετὴ, ἢ μᾶλλον τὸ περιφέρωμε μαζί μας καὶ σὰν ἓνα ἔμφυτον ἀντίπαλο, τί θὰ πάθωμε λοιπὸν καὶ πόσο θ' αὐξήσωμε τὴ δυσκολία πρὸς τὴν ἀρετὴ, ἐὰν συνδεθοῦμε μὲ πολλὰ καὶ διάφορα σώματα; Πῶς θὰ ἔχη τὴν ἐλευθερία, πρὸς τὴν ὁποία ὑπόσχεται νὰ σπεύσῃ, αὐτὴ ποὺ συνδέεται μὲ δεσμοὺς φύσεως πρὸς ἄνδρα καὶ παιδιὰ καὶ πρὸς ὅλους τοὺς συγγενεῖς; Πῶς θὰ προσκολληθῇ στὸν Κύριο ἀμέριμνα, ὅταν ἀναλάβῃ τίς φροντίδες γιὰ τὸσα πολλὰ πρόσωπα; Πῶς θὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀθόρυβη κατάστασι, ὅταν εὐρίσκεται ἀναμιγμένο μὲ πλήθη;

23 Γι' αὐτὸ ἡ πράγματι παρθένο καὶ ἀφωμοιωμένη μὲ τὸν Παρθένο καὶ ἀπὸ τὴν Παρθένο Νυμφίο τῶν ψυχῶν ποὺ ἔζησαν ἔτσι ὅπως πρέπει στὴν παρθενία, ἀποφεύγει ὄχι μόνον τὴν κατὰ σάρκα συζυγία, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ κόσμο συνοδία, ἀπαρνούμενη ὅλους τοὺς συγγενεῖς, ὥστε νὰ μπορῇ μὲ παρηρησία νὰ λέγῃ μαζί μὲ τὸν Πέτρο πρὸς τὸν Χριστό· «ἐμεῖς ἀφήσαμε τὰ πάντα καὶ σὲ ἀκολουθήσαμε»⁵⁹. Ἄλλωστε τί πρωτότυπο θὰ κάμῃ, τὴ

57. Γεν. 3,1 - 6.

58. Βλ. Α' Τιμ. 5, 14.

59. Λουκᾶ 18, 28.

δ' ἄρα καὶ καινοπρεπὲς ποιήσειεν, εἰ τῆς ἐπιγείου νόμφης πατέ-
 ρα καὶ μητέρα ἀφιείσης ἔνεκα φθαρτοῦ νυμφίου καὶ προσκολ-
 λωμένης ἐκείνω, κατὰ τὴν Γραφήν⁶⁰, αὐτὴ τοῦτο δράσειεν
 ὑπερκοσμίου νυμφῶνος καὶ νυμφίου ἔνεκα τούτους καταλείψα-
 5 σα; Πῶς δὲ καὶ συγγένειαν ἔξον ἔχειν ἐπὶ γῆς, οἷς τὸ πολίτευμα
 ἐν οὐρανοῖς⁶¹; Πῶς δ' ἢ μὴ σαρκὸς οὐσα τέκνον, ἀλλὰ πνεύμα-
 τος, σαρκικὸν ἔξει πατέρα ἢ μητέρα ἢ τοὺς καθ' αἷμα προσή-
 κοντας; Πῶς δ' ἢ καὶ τὸ οἰκεῖον σῶμα φυγοῦσα καὶ ἀεὶ φεύγου-
 σα κατὰ τὸ δυνατόν, ὡς τὸν κατὰ σάρκα βίον ἀποτιθεμένη, σχέ-
 10 σιν ὄλως ἔξει πρὸς τὰ μὴ οἰκεῖα σώματα; Εἰ δὲ καὶ ἡ ὁμοιότης,
 ὡς φασι, φιλότης καὶ τὸ ὁμοιον ἀσπάζεται πᾶν⁶², ἐξομοιωθῆσε-
 ται τοῖς φιλουμένοις ἢ παρθένος καὶ περιπεσεῖται τῇ νόσῳ τῆς
 φιλοκοσμίας αὐθις. Ἡ δὲ φιλία τοῦ κόσμου ἔχθρα εἰς Θεόν⁶³,
 φησὶ Παῦλος, ὁ νυμφοστόλος τοῦ πνευματικοῦ νυμφῶνος. Οὐ-
 15 κοῦν οὐ διαζυγῆναι κινδυνεύσει μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐχθρὰν τοῦ
 ὑπερκοσμίου νυμφίου καταστῆναι. Καὶ μὴ θαυμάσης, μηδ'
 ἀνιαθῆς, εἰ ταῖς μὲν ἐν συζυγίᾳ παρὰ τῆς γραφῆς μέμψις οὐ
 προσγίνεται μεριμνῶσαις τὰ τοῦ κόσμου, ἀλλ' οὐ τὰ τοῦ Κυ-
 ρίου⁶⁴, ταῖς δὲ τὴν παρθενίαν ἐπαγγειλαμέναις τῷ Θεῷ καὶ
 20 ψαύειν ὄλως τῶν ἐν κόσμῳ ἄπηγόρευται καὶ ζῆν ὄλως ἐν ἀνέ-
 σει οὐκ ἐφεῖται· καίτοι καὶ τοῖς ἐν συζυγίᾳ προσφωνεῖ Παῦλος,
 «ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπὸν ἐστίν, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυ-
 ναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ ὡς
 μὴ καταχρώμενοι»⁶⁵, ὃ τοῦ κατὰ τὴν παρθενίαν ἀγῶνος δυσαν-
 25 στότερον ἐγὼ νομίζω. Καὶ τὴν νηστείαν γὰρ τῆς περὶ τροφὴν καὶ
 πόσιν ἐγκρατείας εὐχερεστέραν δείκνυσιν ἢ πεῖρα· καὶ φαίη ἄν
 τις δίκαια καὶ ἀληθῆ, ὡς εἰ μὲν μὴ προέλοιτό τις σῶζεσθαι, λό-

60. Γεν. 2,24.

61. Φιλ. 3,20.

62. Βλ. Ἀριστοτέλους, Ἠθικὰ Νικομάχεια 8,1,6. 9,3,3. Πλάτωνος, Γοργίας 510B.

στιγμὴ πού καὶ ἡ ἐπίγεια νύμφη ἀφήνει πατέρα καὶ μητέρα γιὰ χάρι φθαρτοῦ νυμφίου καὶ προσκολλᾶται σ' ἐκεῖνον κατὰ τὴ Γραφή⁶⁰, ἐὰν αὐτὴ πράξη αὐτὸ ἐγκαταλείποντας αὐτοὺς γιὰ χάρι ὑπερκοσμίου νυμφῶνος καὶ νυμφίου; Πῶς μπορεῖ νὰ ἔχη συγγένεια ἐπάνω στὴ γῆ αὐτὴ τῆς ὁποίας ἡ πολιτεία εὐρίσκεται στοὺς οὐρανοὺς⁶¹; Πῶς ἐκείνη πού δὲν εἶναι τέκνο σαρκὸς ἀλλὰ πνεύματος, θὰ ἔχη σαρκικὸ πατέρα ἢ μητέρα καὶ τοὺς ἐξ αἵματος συγγενεῖς; Πῶς ἐκείνη πού ἔφυγε καὶ πάντοτε φεύγει καὶ ἀπὸ τὸ δικό της σῶμα, κατὰ τὸ δυνατό, ἀφοῦ ἀπορρίπτει τὸν σαρκικὸ βίον, θὰ ἔχη γενικὰ σχέσι πρὸς τὰ σώματα πού δὲν εἶναι οἰκεῖα; Ἄν καὶ ἡ ὁμοιότης εἶναι, ὅπως λέγουν, φιλότης καὶ τὸ ὅμοιο ἀγαπᾶ κάθε ὅμοιο⁶², θὰ ἐξομοιωθῆ ἢ παρθένος μὲ τοὺς ἀγαπημένους καὶ θὰ περιπέση πάλι στὴ νόσο τῆς φιλοκαλίας, ἢ φιλία τοῦ κόσμου ὅμως εἶναι ἔχθρα πρὸς τὸν Θεό⁶³, λέγει ὁ Παῦλος, ὁ νυμφοστόλος τοῦ πνευματικοῦ νυμφῶνος. Ἐπομένως δὲν θὰ κινδυνεύσῃ μόνο νὰ διαζευχθῆ, ἀλλὰ θὰ φθάσῃ καὶ σὲ ἔχθρα ἐναντίον τοῦ ὑπερκοσμίου Νυμφίου. Καὶ νὰ μὴ θαυμάσῃς οὔτε νὰ στενοχωρηθῆς ἂν ἡ Γραφή δὲν κατηγορῆ τίς ὑπανδρεμένες, πού μεριμνοῦν γιὰ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ὄχι γιὰ τὰ πράγματα τοῦ Κυρίου⁶⁴, σ' ἐκείνους ὅμως πού ὑποσχέθησαν στὸ Θεὸ παρθενία εἶναι ἀπαγορευμένο καὶ νὰ ἐγγίζουν ἀπλῶς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε ἀπλῶς νὰ ζοῦν μὲ ἄνεσι· ἂν καὶ βέβαια ὁ Παῦλος λέγει πρὸς αὐτοὺς πού ζοῦν μὲ γάμο ὅτι «ὁ καιρὸς εἶναι πλέον περιορισμένος, ὥστε καὶ ὅσοι ἔχουν γυναῖκες νὰ ζοῦν σὰν νὰ μὴ ἔχουν καὶ ὅσοι χρησιμοποιοῦν τὸν κόσμον αὐτὸν νὰ τὸν χρησιμοποιοῦν σὰν νὰ μὴ τὸν καταχρῶνται»⁶⁵, πράγμα πού ἐγὼ νομίζω ὅτι εἶναι περισσότερο δυσκολοεπίτευκτο ἀπὸ ὅσο εἶναι ὁ ἀγὼν κατὰ τὴν παρθενία. Διότι ἡ πείρα δείχνει, ὅτι καὶ ἡ νηστεία εἶναι εὐχερέστερη τῆς ἐγκράτειας σχετικὰ μὲ τὴν τροφή καὶ τὴν πόσι, καὶ θὰ ἔλεγε κανεὶς δίκαια καὶ ἀληθινά· ὥστε, ἂν δὲν εἶναι κανεὶς ἀποφασισμένος νὰ σωθῆ, ἐμεῖς δὲν ἔχομε τίποτε νὰ εἰποῦμε σ' αὐτόν· ἂν

63. Βλ. Ρωμ. 8, 6. Ἰακ. 4, 4.

64. Α' Κορ. 7, 34.

65. Α' Κορ. 7, 29 - 31.

γος πρὸς αὐτὸν ἡμῖν οὐδεὶς, εἰ δέ τιμι μέλει τῆς οἰκείας σωτηρίας, οὗτος ἴστω τὸν ἐν παρθενία βίον πολλῶ τοῦ μιγάδος ἀνυσιμώτερον ὄντα καὶ ἀπονώτερον.

24 Ἄλλα ταῦτα μὲν ἀφῶμεν, ἐκεῖνο δ' ἐπὶ νοῦν λάβε μοι, παρ-
 5 θένε νύμφη Χριστοῦ, κλῆμα τῆς ἀμπέλου τῆς ζωῆς, ὅπερ ἀνω-
 τέρω εἶρηται. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· «ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ
 κλήματα· ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι· πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ καρ-
 πὸν φέρον, καθαίρει αὐτό, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ»⁶⁶. Δειγμα-
 τοίνυν ποιοῦ τὴν περὶ σὲ ταύτην ἐπιμέλειαν τοῦ τῆς παρθενίας
 10 σου καρποῦ καὶ τοῦ πρὸς σὲ φίλτρου τοῦ νυμφίου. Καὶ χαῖρε
 μᾶλλον καὶ ἀντιφιλοτιμοῦ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐπείθειαν. Ἄλλως
 τε καὶ χρυσὸς μὲν χαλκοῦ τι συμμιγῆς δεξάμενος κίβδηλος κα-
 λεῖται· χαλκὸς δὲ περιτακὲν ψῆγμα δεξάμενος χρυσοῦ λαμπρό-
 τερος ἑαυτοῦ φανεῖται καὶ στιλπνότερος. Οὕτω σὲ μὲν καὶ τὰ σὰ
 15 ποθεῖν ἐκείναις, ᾧ παρθένε, ταῖς μὴ παρθένοις δόξα, σοὶ δ' ἀτι-
 μίαν φέρει ποθεῖν ἐκείνας· ἐπιστρέφει γὰρ σε πάλιν ὁ πόθος εἰς
 τὸν κόσμον, τοῦτο μὲν ὡς πρὸς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ ζῶντας σχέ-
 σιν ἔχουσαν καὶ συζῶσαν ἐκείνοις τὴν τῷ κόσμῳ θανοῦσαν,
 τοῦτο δὲ ὡς προσεῖναι τούτοις βουλομένην, ἃ καὶ αὐτοὶ βού-
 20 λονται ἂν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς συγγενέσιν ἑαυτῶν, εὐθηνίαν παντοίαν
 τῶν κατὰ τὸν βίον, πλοῦτον, περιφάνειαν, δόξαν καὶ τὴν ἐπὶ
 τούτοις εὐθυμίαν· καὶ οὕτω συμβήσεται σοὶ τοῦ βουλήματος τοῦ
 σοῦ νυμφίου ἐκπεσεῖν. Ταῦτα γὰρ πάντα τρανῶς ἐκεῖνος ἐν
 εὐαγγελίοις ταλανίζει λέγων, οὐαὶ οἱ πλουτοῦντες, οὐαὶ οἱ γε-
 25 λῶντες, οὐαὶ οἱ ἐμπεπλησμένοι, οὐαὶ ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι
 πάντες οἱ ἄνθρωποι⁶⁷.

25 Πῶς οὖν ταλανίζει τούτους; οὐχ ὡς τὴν ψυχὴν νενεκρωμέ-

66. Ἰω. 15,1εε.

ὅμως ἐνδιαφέρεται κανεὶς γιὰ τὴ σωτηρία του, αὐτὸς ἄς ξεύρη ὅτι ὁ παρθενικὸς βίος εἶναι πολὺ περισσότερο εὐκατόρθωτος καὶ ἀπονώτερος.

24 Ἄλλὰ ἄς τὰ ἀφήσωμε αὐτά· παρακαλῶ ὅμως, παρθένε νύμφη τοῦ Χριστοῦ, κλῆμα τῆς ἀμπέλου τῆς ζωῆς, ὅπως ἐλέχθηκε παραπάνω, λάβε ὑπ' ὄψιν σου αὐτό· διότι λέγει ὁ Κύριος· «ἐγὼ εἶμαι ἡ ἄμπελος, σεῖς τὰ κλήματα· ὁ Πατήρ μου εἶναι ὁ γεωργός· κάθε κλῆμα μέσα μου πού φέρει καρπὸ, τὸ καθαρίζει, γιὰ νὰ φέρη περισσότερο καρπὸ»⁶⁶. Κάμε λοιπὸν αὐτὴν τὴν ἐπιμέλεια πρὸς ἐσένα δεῖγμα τοῦ καρποῦ τῆς παρθενίας σου καὶ τοῦ πρὸς ἐσένα φίλτρου τοῦ Νυμφίου. Καὶ νὰ χαίρεσε περισσότερο καὶ νὰ ἐπιδιώκης τὴν εὐπείθεια πρὸς αὐτόν. Ἐλλωστε καὶ ὁ χρυσὸς, ὅταν δεχθῆ ἓνα μῖγμα χαλκοῦ, λέγεται κίβδηλος, ἐνῶ ὁ χαλκὸς, ὅταν δεχθῆ ψήγμα χρυσοῦ λειωμένο γύρω του, θὰ φανῆ λαμπρότερος καὶ στιλπνότερος τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἐτσι καὶ στὴν περίπτωσί σου, παρθένε· γιὰ ἐκεῖνες πού δὲν εἶναι παρθένες τὸ νὰ ποθοῦν ἐσένα καὶ τὰ δικά σου εἶναι δόξα, σὲ σένα ὅμως τὸ νὰ ποθῆς ἐκεῖνες φέρει ἀτιμία. Διότι ὁ πόθος σ' ἐπανεφέρει πάλι στὸν κόσμον, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἔχῃς σχέσι πρὸς ἐκείνους πού ζοῦν μέσα στὸν κόσμον καὶ θὰ συζῆς μ' ἐκείνους ἐσύ πού ἐπέθανες γιὰ τὸν κόσμον, καὶ ἀφ' ἑτέρου θὰ θέλῃς νὰ ὑπάρχουν σ' αὐτοὺς ὅσα πράγματα θὰ ἠθελαν καὶ αὐτοὶ γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ τοὺς συγγενεῖς των, δηλαδή ἀφθονία κάθε εἶδους τῶν ἀγαθῶν τοῦ βίου, πλοῦτος, λαμπρότης, δόξα καὶ ἡ εὐθυμία πού προκαλεῖται ἀπὸ αὐτά, καὶ ἔτσι θὰ σοῦ συμβῆ νὰ ἐκπέσης ἀπὸ αὐτὸ πού θέλει ὁ Νυμφίος σου. Διότι ὅλα αὐτὰ τὰ ἐλεεινολογεῖ ἐκεῖνος ἔντονα στὰ εὐαγγέλια, λέγοντας, ἀλλοίμονο ἐκεῖνοι πού πλουτοῦν, ἀλλοίμονο ἐκεῖνοι πού γελοῦν, ἀλλοίμονο οἱ χορτασμένοι, ἀλλοίμονο ὅσοι κολακεύεσθε ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους⁶⁷.

25 Πῶς λοιπὸν τοὺς ἐλεεινολογεῖ; Ὁχι διότι εἶναι νεκρωμένοι

67. Λουκᾶ 6, 26.

νοους; Τίς οὖν τῇ νύμφῃ τῆς ζωῆς συγγένεια πρὸς τοὺς νεκρούς; Τίς συνάφεια τοῖς τὰς ἐναντίας βαδίζουσιν ὁδοῦς; Πλατεῖα γὰρ καὶ εὐρύχωρος⁶⁸, δι' ἧς ἐκεῖνοι φέρονται· κἂν μὴ παρακατάσχωσιν ἑαυτοὺς, τῶν σῶν τι μίξαντες, ἐκπεσοῦνται τελέως εἰς
5 ἀπώλειαν. Σὺ δὲ διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης πύλης καὶ ὁδοῦ πρὸς τὴν ζωὴν εἰσέρχῃ. Διὰ στενῆς δὲ πύλης καὶ ὁδοῦ, οὐκ ὄγκον δόξης, οὐχ ἡδονῆς διάχυσιν, οὐ φόρτον χρημάτων καὶ κτημάτων ἀναθέμενός τις, διέναι δύναται ἄν.

26 Ἄλλὰ γὰρ μὴ, πλατεῖαν ἀκούσασα ἐκείνην τὴν ὁδὸν τοῦ
10 βίου, ἄλυπον ἠγοῦ· πολυσυμφορωτάτη γάρ ἐστι καὶ βαρυσυμφορωτάτη. Πλατεῖαν δὲ φησι καὶ εὐρύχωρον αὐτήν, ὅτι πολλοὶ εἰσιν οἱ διερχόμενοι δι' αὐτῆς καὶ τούτων ἕκαστος πολὺν συρφετὸν τῆς ρεούσης περικείμενος ὕλης. Ἡ σὴ δὲ μάλιστα στενή, παρθένε· σύνδυο γὰρ ἐρχομένους οὐ χωρεῖ. Ταῦτ' ἄρα καὶ πολ-
15 λαι τῶν ὑπὸ τοῦ κόσμου προκατειλημμένων μετὰ τὸ μονωθῆναι τῶν συζύγων κατὰ ζῆλον τῆς σῆς ὑπερκοσμίου πολιτείας, ἀρνησάμεναι τὸν κόσμον, τὴν σὴν εἵλοντο βαδίζειν, ὡς καὶ τῶν στεφάνων κοινωνήσαιεν, ἃς καὶ τιμᾶσθαι παραγγέλλει ὁ Παῦλος⁶⁹, ὡς προσκαρτερούσας ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς, μετὰ
20 τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος. Εἰ γάρ τι καὶ τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ πρόσεστιν ἀνιαρόν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρακλήσεως ποιητικὸν καὶ βασιλείας οὐρανῶν παρεκτικὸν καὶ σωτηρίας πρόξενον· ἐκείνης δὲ καὶ τὸ τερπνὸν καὶ τὸ ἀνιαρὸν θανατηφόρον. «Ἡ γὰρ λύπη», φησὶν, «ἢ κατὰ κόσμον θάνατον κατεργάζεται· ἢ δὲ λύπη ἢ κατὰ
25 Θεὸν μετάνοιαν ἀμεταμέλητον εἰς σωτηρίαν»⁷⁰.

27 Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἐναντία τῶν ἐν τῷ κόσμῳ καλῶν μακαρίζει ὁ Κύριος λέγων, «μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐ-

68. Ματθ. 7,13.

στήν ψυχή; Ποιά συγγένεια λοιπὸν ἔχει ἡ νύμφη τῆς ζωῆς πρὸς τοὺς νεκρούς; Ποιά συνάφεια ὑπάρχει σ' ἐκείνους ποὺ βαδίζουν τοὺς ἀντίθετους δρόμους; Διότι αὐτὸς διὰ τοῦ ὁποίου βαδίζουν ἐκεῖνοι εἶναι πλατὺς καὶ εὐρύχωρος⁶⁸· κι' ἂν δὲν συγκρατηθοῦν, παίρνοντας κάτι ἀπὸ τὰ δικά σου, θὰ ἐκπέσουν τελείως στὴν ἀπώλεια. Ἐσὺ ὅμως εἰσέρχεσαι πρὸς τὴ ζωὴ ἀπὸ στενὸν καὶ δυσκολόβατον δρόμο. Ἀπὸ στενὴ πύλη καὶ ὁδὸ δὲν μπορεῖ νὰ περάσῃ κανεὶς οὔτε ὄντας φορτωμένος μὲ ὄγκο δόξας, οὔτε μὲ διάχυσι ἡδονῆς οὔτε μὲ φορτίο χρημάτων καὶ κτημάτων.

26 Ἄλλὰ βέβαια ἀκούοντας ὅτι ἐκείνη ἡ ὁδὸς τοῦ βίου εἶναι πλατειά, μὴ τὴν νομίσης χωρὶς λύπη· διότι εἶναι γεμάτη ἀπὸ πολλὰ καὶ βαρεῖες συμφορές. Τὴν λέγει ὅμως πλατειά καὶ εὐρύχωρη, διότι περνοῦν πολλοὶ ἀπ' αὐτὴν καὶ ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι φορτωμένος μὲ πολὺν συρφετὸ ἀπὸ ρέουσα ὕλη. Ἡ δική σου ὅμως εἶναι πολὺ στενὴ, παρθένη· διότι δὲν χωρεῖ δύο μαζὶ νὰ περάσουν. Γι' αὐτὸ μάλιστα καὶ πολλὰ ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν προκαταληφθῆ ἀπὸ τὸν κόσμον, ἀφοῦ ἐμονώθησαν ἀπὸ τοὺς συζύγους, ἀπὸ ζῆλο τῆς ὑπερκόσμιας πολιτείας σου, ἀρνήθηκαν τὸν κόσμον καὶ ἀποφάσισαν νὰ βαδίσουν τὴ δική σου ὁδὸ, ὥστε νὰ γίνουν κοινωνοὶ καὶ τῶν στεφάνων, οἱ ὁποῖες παραγγέλλει ὁ Παῦλος⁶⁹ νὰ τιμοῦνται, διότι εἶναι ἀφιερωμένες στὶς δεήσεις καὶ στὶς προσευχὰς μὲ τὴν ἐλπίδα στὸ Θεό. Διότι ἂν ὑπάρχει κάτι ἀνιαρὸ καὶ σ' αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ εἶναι συντελεστικὸ παρακλήσεως, παρεκτικὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ πρόξενον σωτηρίας. Ἐκείνης ὅμως καὶ τὸ τερπνὸ καὶ τὸ ἀνιαρὸ εἶναι θανατηφόρο. Διότι, λέγει, «ἡ κατὰ κόσμον λύπη προετοιμάζει θάνατο, ἐνῶ ἡ κατὰ τὸν Θεὸν λύπη φέρει ὀριστικὴ μετάνοια ποὺ γεννᾷ τὴ σωτηρία»⁷⁰.

27 Γι' αὐτὸ ὁ Κύριος μακαρίζει καὶ τὰ ἀντίθετα πρὸς τὰ καλὰ στὸν κόσμον, λέγοντας· «μακάριοι εἶναι οἱ πτωχοὶ ὡς πρὸς τὴν

69. Α' Τιμ 5,3.

70. Β' Κορ. 7,10.

τῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁷¹. Διατί δὲ εἰπὼν, «μακάριοι οἱ πτωχοί», προσέθηκε «τῷ πνεύματι»; Ἴνα δείξῃ τὴν μετριότητα τῆς ψυχῆς μακαρίζων καὶ ἀποδεχόμενος. Διατί δὲ οὐκ εἶπε μακάριοι οἱ πτωχοὶ τὸ πνεῦμα, καὶ οὕτω γὰρ ἂν ἐδηλοῦτο
 5 τὸ τοῦ φρονήματος μέτριον, ἀλλὰ «μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι»; ὡς ἂν ἡμᾶς διδάξῃ μακαριστὴν εἶναι καὶ τὴν ἐν σώματι πτωχείαν καὶ παρεκτικὴν τῆς οὐρανίου βασιλείας, ἀλλ' ὅταν διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ταπεινῶσιν τελῆται καὶ ταύτη συνημμένη ἢ καὶ ἀπὸ ταύτης ἔχη τὴν ἀρχὴν. Μακαρίσας γὰρ τοὺς πτωχοὺς τῷ
 10 πνεύματι θαυμασίως ὑπέδειξε, ποῖόν ἐστὶν ὡσανεὶ ρίζα καὶ πρόξενον τῆς ἐπιφαινομένης πτωχείας τοῖς ἀγίοις, δηλονότι τὸ ἐκείνων πνεῦμα. Τοῦτο γὰρ τὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἐγκολπωσάμενον χάριν πηγὴν πτωχείας ἀναδίδωσιν ἀφ' ἑαυτοῦ ποτίζουσιν πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ἡμῶν, τὸν ἔξω δηλονότι
 15 ἄνθρωπον, καὶ παράδεισον αὐτὸν ἀρετῶν ἀποτελοῦσαν. Ἡ τοιαύτη γὰρ πτωχεία παρὰ Θεοῦ μακαριστή.

28 Λόγον δὲ συντετμημένον κατὰ τὸν προφήτην διδοὺς ὁ Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς⁷², τὸ αἷτιον τῆς ἐθελουσίου καὶ πολυειδοῦς πτωχείας καὶ ὅ,τι ταύτης αἷτιον δείξας τε καὶ μακαρίσας, πολλὰ
 20 ὄντα τὰ αἷτιατὰ συμπεριείληφεν ἐν βραχεῖ διδάξας περὶ πάντων. Δύναται γὰρ τις ἀκτῆμων εἶναι, ἀλλὰ καὶ εὐτελής καὶ ἐγκρατής, καὶ ταῦτα ἐκουσίως, ἀλλὰ διὰ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ τοιοῦτος τοίνυν οὐκ ἔστι τῷ πνεύματι πτωχός· ἢ γὰρ ὑπόκρισις ἐξ οἰήσεως γεννᾶται, αὕτη δὲ τῆς ἐν πνεύματι πτωχείας ἐναντία.
 25 Τῷ δὲ συντετριμμένον ἔχοντι καὶ μέτριον καὶ ταπεινὸν τὸ πνεῦμα⁷³ τῶν ἀδυνάτων μὴ καὶ τῇ φαινομένη χαίρειν εὐτελείᾳ τε καὶ ταπεινώσει· δόξης γὰρ καὶ εὐπαθείας, εὐπορίας τε καὶ πάντων

71. Ματθ. 5,3.

ὑπεροψία, διότι δική τους εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁷¹. Γιατί λέγοντας «μακάριοι οἱ πτωχοί», πρόσθεσε τὸν χαρακτηρισμὸ «τῷ πνεύματι»; Γιὰ νὰ δείξη ὅτι μακαρίζει καὶ ἀποδέχεται τὴ μετριοφροσύνη τῆς ψυχῆς. Καὶ γιατί δὲν εἶπε «μακάριοι οἱ πτωχοὶ κατὰ τὸ πνεῦμα», ἀφοῦ καὶ ἔτσι θὰ ἐδηλωνόταν ἡ μετριοφροσύνη, ἀλλὰ «μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι»; Τὸ ἔκαμε γιὰ νὰ μᾶς διδάξη ὅτι μακαριστὴ εἶναι καὶ ἡ κατὰ τὸ σῶμα πτωχεία καὶ παρεκτικὴ τῆς οὐράνιας βασιλείας, ἀλλὰ μὲ τὴν προϋπόθεσι ὅτι τελεῖται γιὰ τὴν ταπείνωσι τῆς ψυχῆς κι' εἶναι συνημμένη μὲ αὐτὴν καὶ ἔχει ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀρχή. Διότι μακαρίζοντας τοὺς πτωχοὺς στὸ πνεῦμα ὑπέδειξε θαυμάσια ποιό πρᾶγμα εἶναι σὰν ρίζα καὶ πρόξενος τῆς πτωχείας ποὺ ἐμφανίζεται στοὺς ἀγίους, δηλαδὴ τὸ πνεῦμα ἐκείνων. Καθ' ὅσον αὐτό, ἀφοῦ ἐγκολπώθηκε τὴ χάρι τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ἀναβρῦζει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του πηγὴ πτωχείας, ποὺ ποτίζει ὅλο τὸ πρόσωπο τῆς γῆς μας, δηλαδὴ τὸν ἐξωτερικὸ ἄνθρωπο, καὶ τὸν καθιστᾷ παράδεισο ἀρετῶν. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ πτωχεία εἶναι μακαριστὴ ἀπὸ τὸν Θεό.

- 28 Δίδοντας ὁμοῦς ὁ Κύριος ἐπάνω στὴ γῆ λόγῳ συντομευμένῳ⁷², κατὰ τὸν προφήτη, δείχνοντας τὸ αἴτιο τῆς ἐθελούσιας καὶ κάθε εἶδους πτωχείας καὶ ὅτι εἶναι αἴτιο αὐτῆς καὶ μακαρίζοντας το, συμπεριέλαβε μαζὶ τὰ αἰτιατὰ ποὺ εἶναι πολλά, διδάσκοντας μὲ συντομία γιὰ ὅλα. Διότι μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι ἀ-κτήμων, ἀλλὰ καὶ λιτὸς καὶ ἐγκρατής, καὶ μάλιστα μὲ τὴ θέλησί του, ἀλλὰ γιὰ τὴ δόξα τῶν ἀνθρώπων. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πτωχὸς στὸ πνεῦμα. Διότι ἡ ὑποκρισία γεννᾶται ἀπὸ ἀλαζονεία, αὐτὴ ὁμοῦς εἶναι ἀντίθετη τῆς πτωχείας στὸ πνεῦμα. Ἐκεῖνος ὁμοῦς ποὺ ἔχει τὸ πνεῦμα συντετριμμένο καὶ μετριοπαθὲς καὶ ταπεινό⁷³, εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ χαίρεται καὶ μὲ τὴ φαινομενικὴ εὐτέλεια καὶ ταπείνωσι· διότι αὐτὸς θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του ἀνάξιο δόξας καὶ εὐπορίας καὶ ὅλων τῶν

72. Ἦσ. 10, 23.

73. Ψαλμ. 50, 19.

τῶν τοιούτων, ἀνάξιον οὗτος ἡγεῖται ἑαυτόν. Καὶ οὗτος ὁ Θεῶ
 μακαριστὸς πτωχός, ὁ ἀνάξιον τούτων ἑαυτὸν ἡγούμενος· καὶ
 οὗτος ὁ κατὰ ἀλήθειαν πτωχός, μὴ ἐξ ἡμισείας τοῦ ὀνόματος
 ἀντιποιοῦμενος· διὸ καὶ Λουκᾶς ὁ θεῖος, «μακάριοι», εἶπεν, «οἱ
 5 πτωχοί»⁷⁴, μὴ προσθεῖς τῷ πνεύματι. Καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκού-
 σαντες καὶ ἀκολουθήσαντες καὶ ἀφωμοιωμένοι τῷ τοῦ Θεοῦ
 Υἱῷ λέγοντι, «μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ
 καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν»⁷⁵. διὸ καὶ
 «αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»· συγκληρονόμοι γάρ
 10 εἰσι Χριστοῦ⁷⁶.

29 Τριμεροῦς δὲ οὔσης τῆς ψυχῆς καὶ ἐν τρισὶ δυνάμεσι θεω-
 ρουμένης, λογιστικῷ θυμικῷ τε καὶ ἐπιθυμητικῷ, καὶ νοσοῦσης
 κατὰ ταῦτα πάντα, εἰκότως ὁ ταύτην ἰώμενος Χριστός, ἀπὸ τοῦ
 ἐσχάτου, τῆς ἐπιθυμίας, ἤρξατο τῆς θεραπείας. Ὑλῃ μὲν γὰρ
 15 θυμοῦ ἐπιθυμία ἀποτυγχάνουσα· τοῦ δὲ μετεωρισμοῦ τῆς δια-
 νοίας, ἄμφω ταῦτα διακείμενα κακῶς· καὶ οὐκ ἂν ποθ' ὑγιᾶς
 ὀφθείη, οὔτε τὸ τῆς ψυχῆς θυμούμενον, μὴ τῆς ἐπιθυμίας προτέ-
 ρας ἰαθείσης, οὔτε τὸ λογιζόμενον, μὴ ἄμφω τούτων προτεθε-
 ραπευμένων.

30 Τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ πρῶτον πονηρὸν γέννημα τὴν φιλο-
 κτημοσύνην ἐξετάσας εὔροις ἄν. Αἱ γὰρ πρὸς τὸ ζῆν συντελοῦ-
 σαι τοῖς ἀνθρώποις ἐπιθυμῖαι οὐχ ὑπαίτιοι· διὸ καὶ ἐξ ἀπαλῶν
 ὀνύχων συμπεφύκασιν ἡμῖν. Ἡ δὲ φιλαργυρία μικρὸν ὕστερον
 προσφύεται, παισὶν ἔτ' οὐσιν· ὅθεν φαίνεται ὡς οὐκ ἐκ φύσεως,
 25 ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ἔχει τὴν ἀρχήν. Ρίζαν δὲ αὐτὴν πάντων
 τῶν κακῶν δικαίως ὠνόμασεν ὁ θεσπέσιος Παῦλος⁷⁷. Τὰ μὲν
 γὰρ τῶν κακῶν αὕτη πέφυκε γεννᾶν, φειδωλίας, καπηλείας, ἀρ-
 παγᾶς, κλοπᾶς καὶ ἀπλῶς πᾶν εἶδος πλεονεξίας, ἣν δευτέραν εἴ-
 δωλολατρίαν ὁ αὐτὸς προσηγόρευσε⁷⁸, τοῖς δὲ μὴ φρομένοις ἐξ
 30 αὐτῆς σχεδὸν πᾶσι χορηγεῖ τὴν ὕλην τῆς συστάσεως.

74. Λουκᾶ 6,20.

75. Ματθ. 11,29.

ἀγαθῶν τοῦ εἶδους αὐτοῦ. Κι' αὐτός εἶναι ὁ μακαριστός ἀπὸ τὸν Θεὸ πτωχός, αὐτὸς ποὺ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του ἀνάξιο αὐτῶν κι' αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὰ πτωχός, ποὺ δὲν διεκδικεῖ κατὰ τὸ ἥμισυ τὸ ὄνομα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ θεῖος Λουκᾶς εἶπε, «μακάριοι εἶναι οἱ πτωχοί», χωρὶς νὰ προσθέσῃ, 'τῷ πνεύματι'⁷⁴. Καὶ αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἄκουσαν καὶ ἀκολούθησαν καὶ ἀφωμοιώθηκαν μετὰ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, ποὺ λέγει· «μάθετε ἀπὸ ἐμένα, ὅτι εἶμαι πρῶτος καὶ ταπεινὸς στὴν καρδιά, καὶ θὰ εὕρῃτε ἀνάπαυσι στὶς ψυχές σας»⁷⁵. γι' αὐτὸ καὶ δική τους εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Διότι εἶναι συγκληρονόμοι τοῦ Χριστοῦ⁷⁶.

29 Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι τριμερῆς καὶ θεωρεῖται σὲ τρεῖς δυνάμεις, λογιστικὸ, θυμικὸ, ἐπιθυμητικὸ, καὶ νοσεῖ σὲ ὅλα αὐτά, εὐλόγα ὁ Χριστὸς ποὺ τὴν θεραπεύει ἀρχισε τὴν θεραπεία ἀπὸ τὸ τελευταῖο, τὴν ἐπιθυμία. Διότι ὕλη τοῦ θυμοῦ εἶναι ἡ ἐπιθυμία ποὺ ἀποτυγχάνει, ἐνῶ τοῦ μετεωρισμοῦ τῆς διανοίας εἶναι καὶ τὰ δύο αὐτὰ διακείμενα κακῶς καὶ δὲν θὰ φανῇ ὑγιὲς ποτὲ οὔτε ὁ θυμὸς τῆς ψυχῆς, ἂν δὲν θεραπευθῇ προηγουμένως ἡ ἐπιθυμία, οὔτε τὸ λογιστικὸ, ἂν δὲν προθεραπευθοῦν τὰ δύο αὐτά.

30 Τοῦ ἐπιθυμητικοῦ πάλι, ἐὰν τὸ ἐξετάσῃς, θὰ εὕρῃς πρῶτο πονηρὸ γέννημα τὴν φιλοκτημοσύνη. Διότι οἱ ἐπιθυμίες ποὺ συντελοῦν στὸ νὰ ζοῦν οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ὑπαίτιες· γι' αὐτὸ καὶ εἶναι σύμφυτες μ' ἐμᾶς ἀπὸ τὴ γέννησί μας. Ἡ φιλαργυρία ὁμως φυτρώνει λίγο ἀργότερα, ὅταν εἴμαστε παιδιὰ· ἔτσι φαίνεται ὅτι ἔχει τὴν ἀρχή, ὄχι ἀπὸ τὴ φύσι, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν προαίρεσι. Δίκαια λοιπὸν ὁ Παῦλος τὴν ὠνόμασε ρίζα ὅλων τῶν κακῶν⁷⁷. Διότι μερικὰ κακὰ τὰ γεννᾷ αὐτὴ ὡς ἀπὸ τὴ φύσι της, ὅπως τὴν φειδωλία, τὴν καπηλεία, τὴν ἀρπαγή, τὴν κλοπὴ καὶ γενικὰ κάθε εἶδος πλεονεξίας, τὴν ὁποία ὁ ἴδιος ἀποκαλεῖ δεύτερη εἰδωλολατρία⁷⁸. Σ' ἐκεῖνα ὁμως ποὺ δὲν φυτρώνουν ἀπ' αὐτὴν χορηγεῖ, σὲ ὅλα σχεδόν, τὴν ὕλη τῆς συστάσεώς των.

76. Ρωμ 8, 17.

77. Α' Τιμ 6, 10.

78. Κολ 3, 5.

31 Ταῦτα δὲ πάντα, ὅσα ἐκ φιλοῦλίας τίκτεται, ψυχῆς εἰσι πάθη ζέσιν οὐκ ἐχούσης πρὸς ἀγαθοεργίαν. Τῶν γὰρ ἀπὸ φύσεως ἐχόντων τὴν ἀρχὴν παθῶν τὰ ἐκ προαιρέσεως εὐαπαλλακτότερα ἐστὶ· δυσαπόβλητα δὲ τὰ ἐκ φιλαργυρίας πάθη κατερ-
 5 γάζεται ἢ ἀπιστία τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας· ταύτη γὰρ ὁ μὴ πιστεύων ἐπὶ χρήμασι πέποιθε. Καὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος ἀκούων, ὡς «εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος ραφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν»⁷⁹, αὐτὸς παρ' οὐδὲν θέμενος βασιλείαν, καὶ βασιλείαν οὐράνιον καὶ αἰδίων, πο-
 10 θεῖ πλοῦτον γήινόν τε καὶ διαρρέοντα· πλοῦτον ὅς⁸⁰, κἂν μὴ παρῆ τοῖς ποθοῦσιν, αὐτῷ τῷ ποθεῖσθαι ζημιοῖ τὰ μέγιστα (ἐμπίπτουσι γὰρ εἰς πειρασμοὺς καὶ παγίδας τοῦ διαβόλου, καθάφησι Παῦλος, οἱ ἐπιθυμοῦντες πλουτεῖν⁸¹), ἀλλὰ καὶ παραγενόμενος, οἴκοθεν ἔδειξε μηδὲν ὦν, ἔθ' ὡς μὴ παρῶν διψῶμενος
 15 ὑπὸ τῶν μηδὲ τῇ πείρᾳ νοῦν εἰληφότων. Οὐ γὰρ ἐξ ἐνδείας ὁ δύσερως οὔτος ἔρωσ⁸², αὐτῆ δ' ἐξ αὐτοῦ μᾶλλον· ἐξ ἀφροσύνης δ' αὐτός, ἀφ' ἧς καὶ ὁ καθαιρῶν τὰς ἀποθήκας ἐκεῖνος καὶ μείζονας οἰκοδομῶν⁸³ παρὰ τοῦ κοινοῦ δεσπότης Χριστοῦ δικαιοτάτα καλεῖται.

32 Πῶς γὰρ οὐκ ἄφρων, ὅς τῶν μηδὲν ὄνῃναι δυναμένων ἔνεκα («οὐδενὶ γὰρ ἐκ τοῦ περισσοῦ ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτῷ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ»⁸⁴), τούτων οὖν χάριν τὰ λυσιτελέστατα προδίδωσι καὶ οὐ σοφὸς γίνεται πραγματευτής, καὶ τῶν ἀναγκαίων αὐτῶν κατὰ τὸ δυνατόν ὑφαιρῶν καὶ προστιθεὶς τῷ κεφαλαίῳ
 25 τῆς ὄντως πολυφόρου καὶ πολυκερδοῦς ἐμπορίας ἢ γεωργίας; γεωργίας, ἢ, καὶ πρὶν ἐφεστάναι τὸν τοῦ ἀμητοῦ καιρόν, εἰς ἑκατὸν πολυπλασιάζει τὸ καταβληθέν, οἷον προδεικνῦσα τὸ μέλλον

79. Ματθ. 19,24.

80. Τὸ κείμενο ἀπὸ τῆ φράσις «πλοῦτον ὄν», μέχρι τῆ λέξι «προζέσαντες» τῆς παραγράφου 33, ἀπαντᾶται καὶ στὸ Πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον, 22-24.

31 Ὅλα αὐτά, ὅσα γεννῶνται ἀπὸ φιλοῦλία, εἶναι πάθη ψυχῆς ποῦ δὲν ἔχουν θέρμη γιὰ ἀγαθοεργία. Διότι ἀπὸ τὰ πάθη ποῦ ἔχουν τὴν ἀρχὴν στὴ φύσι τὰ προαιρετικὰ εἶναι εὐκολοαπαλλακτότερα· τὰ πάθη ὅμως ποῦ προέρχονται ἀπὸ φιλαργυρία τὰ καθιστᾶ δυσκολοαπόβλητα ἢ ἀπιστία τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ, διότι ὁποῖος δὲν πιστεύει στὴν πρόνοια, ἔχει τὴν πεποίθησί του στὰ χρήματα. Καὶ ἀκούοντας τὸν Κύριο νὰ λέγη ὅτι «εἶναι εὐκολώτερο νὰ εἰσέλθῃ κάμηλος μέσα ἀπὸ τὴν τρύπα τῆς ραφίδας, παρὰ πλούσιος στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁷⁹, αὐτὸς μὴ λογαριάζοντας καθόλου τὴ βασιλεία, καὶ μάλιστα βασιλεία οὐράνια καὶ αἰώνια, ποθεῖ πλοῦτον γήινο καὶ ρευστὸ, πλοῦτο⁸⁰ ποῦ κι' ἂν ἀκόμη δὲν ὑπάρχει σ' ἐκείνους ποῦ τὸν ποθοῦν, μὲ μόνο τὸν πόθο του ζημιώνει πολὺ (διότι ἐμπίπτουν σὲ πειρασμοὺς καὶ παγίδες τοῦ Διαβόλου, ὅπως λέγει ὁ Παῦλος, ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ πλουτήσουν)⁸¹. ἀλλὰ καὶ ὅταν ἔλθῃ μόνος του, δείχνει ὅτι δὲν εἶναι τίποτε, ἀφοῦ διψᾶται ἀκόμη ὡς μὴ παρῶν ἀπὸ ἐκείνους ποῦ δὲν ἀπέκτησαν οὔτε ἀπὸ τὴν πείρα νοῦ· διότι δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔνδεια αὐτὸς ὁ δύσεως ἔρως⁸², ἀλλ' αὐτὴ μᾶλλον προέρχεται ἀπὸ τὸν πλοῦτο, ἐνῶ αὐτὸς προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀφροσύνη, λόγῳ τῆς ὁποίας ἐπῆρε δικαιοτάτα τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸν Χριστὸ κι' ἐκεῖνος ποῦ θὰ κατεδάφιζε τὶς ἀποθήκες καὶ θὰ τὶς οἰκοδομοῦσε μεγαλύτερες⁸³.

32 Πῶς δηλαδή δὲν εἶναι ἄφρων ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἕξ αἰτίας αὐτῶν ποῦ δὲν μποροῦν νὰ ὠφελῆσουν σὲ τίποτε (διότι κανενὸς ἢ ζωῆ δὲν ἐξασφαλίζεται ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντά του)⁸⁴ προδίδει τὰ ὠφελιμῶτα καὶ δὲν γίνεται σοφὸς πραγματευτῆς, ὥστε νὰ ἀφαιρῇ καὶ τὰ ἴδια τὰ ἀναγκαῖα, κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ νὰ τὰ προσθέτῃ στὸ κεφάλαιο τῆς παραγωγικῆς καὶ κερδοφόρας ἐμπορίας ἢ γεωργίας, καὶ μάλιστα γεωργίας ποῦ, καὶ πρὶν ἔλθῃ ὁ καιρὸς τοῦ θερισμοῦ, πολλαπλασιάζει τὸ κατατεθειμένο κεφάλαι-

81. Α' Τιμ 6, 9.

82. «Δύσεως ἔρως», δυστυχῆς ἀγάπη, Πλουτάρχου, Περ. 20.

83. Λουκᾶ 12, 18.

84. Λουκᾶ 12, 15.

κέρδος καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ καιροῦ φορὰν ὡς ἀνεκκλάλητόν τε καὶ ἀνεννόητον· καὶ τὸ παραδοξότατον, ὅσον ἂν ἀπὸ στενωτέρων ἢ ταμείων τὰ σπέρματα, οὕτως οὐδ' ἐπ' ἀγαθῶ τοῖς ἀνθρώποις πρόφασις ἐφέσεως τοῦ πλουτεῖν ὑπολέλειπται· ἀλλὰ τὴν ἔνδειαν
 5 ὑφορῶνται τῷ προσθήσειν ὑπεσχημένῳ τὰ τῆδε πάντα τοῖς ζητοῦσι τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν⁸⁵ μὴ πάντως πιστεύοντες καὶ ταύτην μόνην ἔχοντες ἀφορμὴν, κἂν πάντα περιβάλλωνται, τῆς νοσερᾶς καὶ ἀπολουμένης ἐπιθυμίας οὐδέποτε ἀναφέρουσιν· ἀλλ' ἀεὶ συλλέγοντες ἑαυτοῖς ἀνατιθέασι φόρτον ἀνόνητον, μᾶλ-
 10 λον δὲ καινότατον ἔτι ζῶσι τάφον περιτιθέασι.

33 Τῇ μὲν γὰρ ἀπλῶς γῆ τῶν ἀνθρώπων οἱ νεκροὶ κατορυύ-
 τονται, τῷ δὲ κατὰ χρυσὸν χοῖ ὁ τοῦ ζῶντος φιλαργύρου νοῦς·
 καὶ δυσωδέστερος οὗτος ὁ τάφος ἐκείνου τοῖς ὑγιῶς ἔχουσι τῶν αἰσθήσεων, καὶ τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον πλέον ἐπιθήσει τὸν χοῦν.
 15 Νικᾶ γὰρ τὸ τῶν κατακεχωσμένων ἐκείνων ἀθλίων ἔλκος, καὶ μέχρι οὐρανοῦ τὰ τῆς ὀσμῆς φέρεται καὶ τῶν ἀγγέλων Θεοῦ καὶ Θεοῦ. Καὶ βδελυκτοὶ ταύτῃ γίνονται καὶ τῆς ἀποστροφῆς ὄν-
 τως ἄνθρωποι, διαβιτικῶς εἰπεῖν, ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύ-
 νης αὐτῶν προσοζέσαντες⁸⁶. Ἀπαλλάττει δὲ τοὺς ἀνθρώπους
 20 τοῦ δυσώδους καὶ νεκροποιοῦ τούτου πάθους ἢ μὴ πρὸς ἀνθρω-
 παρέσκεϊαν ἐθελούσιος ἀκτημοσύνη, ταύτῳ δ' εἰπεῖν ἢ ἐν πνεύ-
 ματι πτωχεία, ἣν ὁ Κύριος ἐμακάρισε.

34 Μοναχὸν τὸ πάθος τοῦτ' ἔχοντα ὑποταγῆναι ἀδύνατον· ἂν
 δὲ παραμένη περιέπων ὅ,τι μάλιστα, πολὺ τὸ δέος μὴ καὶ ἀνη-
 25 κέστοις κατὰ σῶμα περιπέση κακοῖς. Γιεζῆ καὶ Ἰούδας ἐκ Πα-
 λαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης ἱκανὰ ὑποδείγματα· τῷ μὲν γὰρ λέπρα

85. Ματθ. 6,33.

λαιο ἑκατὸ φορῆς, προδεικνύοντας τὸ μελλοντικὸ κέρδος καὶ εἰσόδημα στὸν καιρὸ του ὡς ἀνέκφραστο καὶ ἀκατανόητο; Καὶ τὸ παραδοξότερο, ὅσο ἀπὸ πιὸ στενὰ ταμεῖα προέρχονται τὰ σπέρματα, τόσο πιὸ πολὺ δὲν ἀπομένει στοὺς ἀνθρώπους προφασίς γιὰ τὴν ἐπιθυμία νὰ πλουτήσουν οὔτε γιὰ ἀγαθό· ἀλλὰ προφασίζονται τῇ φτώχεια, προφανῶς διότι δὲν πιστεύουν σ' ἐκεῖνον πὺν ὑπόσχεται ὅτι θὰ δώσῃ ὡς ἐπιπρόσθετα, σ' ἐκείνους πὺν ἐπιζητοῦν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὅλα τὰ ἐδῶ⁸⁵, καὶ ἔχοντας μόνο αὐτὴν ὡς ἀφορμὴ, ἀκόμη κι' ἂν ἀποκτήσουν τὰ πάντα, δὲν ἀπαλλάσσονται ποτέ ἀπὸ τὴ νοσηρὴ καὶ καταστρεπτικὴ ἐπιθυμία· ἀλλὰ, συλλέγοντας πάντοτε πράγματα, τοποθετοῦν ἐπάνω τους ἀνωφελῆς φορτίο, ἢ μᾶλλον σκάβουν γύρω τους ἓνα ὀλοκαίνουργο τάφο, ἐνῶ ἀκόμη ζοῦν.

33 Διότι στὴν ἀπλῆ γῆ παραχώνονται οἱ νεκροὶ ἄνθρωποι, ἐνῶ στὸ χῶμα τὸ χρυσωμένο παραχώνεται ὁ νοῦς τοῦ ζωντανοῦ ἀνθρώπου, καὶ γιὰ ὅσους ἔχουν ὑγιεῖς αἰσθήσεις ὁ τάφος αὐτὸς εἶναι δυσωδέστερος, καὶ τόσο περισσότερο, ὅσο περισσότερο τέτοιο χῶμα τοποθετήσῃ κανεῖς. Διότι νικᾷ τὸ ἔλκος ἐκείνων τῶν καταχωσμένων ἀθλίων καὶ ἡ ὄσμη φθάνει μέχρι τὸν οὐρανὸ καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ καὶ μέχρι τὸν Θεό, καὶ μὲ αὐτὴν γίνονται βδέλυκτοὶ καὶ πράγματι ἄνθρωποι ἀποστρόφῃς, γιὰ νὰ ὀμλήσω δαβιδικῶς, πὺν ἔβρώμισαν ἐξ αἰτίας τῆς ἀφροσύνης των⁸⁶. Ἐκεῖνο πὺν ἀπαλλάσσει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ αὐτὸ τὸ δυσῶδες καὶ νεκροποιὸ πάθος εἶναι ἡ ἐθελούσια ἀκτημοσύνη, πὺν δὲν ἀποβλέπει σὲ ἀνθρωπαρέσκεια, μὲ ἄλλα λογία ἢ πτωχεία κατὰ τὸ πνεῦμα, τὴν ὁποία ἐμακάρισε ὁ Κύριος.

34 Μοναχὸς πὺν ἔχει τὸ πάθος αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑποταγῇ· ἂν ὅμως συνεχίσῃ νὰ τὸ περιποιῆται μὲ ἰδιαίτερη φροντίδα, ὑπάρχει πολὺς φόβος μήπως περιπέσῃ καὶ σὲ ἀθεράπευτα σωματικὰ κακά. Ἀρκετὰ παραδείγματα εἶναι ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὁ Γιεζῆ καὶ ἀπὸ τὴν Καινὴ ὁ Ἰούδας· διότι τὸν πρῶτο

86. Ψαλμ. 37,6.

ἐξήνθησε⁸⁷, δεῖγμα τῆς ἀθεραπεύτου ψυχῆς, ὁ δὲ ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ αἵματος ἐξ ἀγχόνης χωρήσας, «πρηνῆς ἐλάκησε μέσος καὶ ἐξεχύθη τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ»⁸⁸. Εἰ δὲ καὶ ἡ ἀποταγὴ προηγείται τῆς ὑποταγῆς, πῶς ἔσται πρὸ τοῦ ἡγουμένου τὸ ἐπόμενον; Εἰ δὲ
 5 καὶ τῆς κατὰ μοναχοὺς πολιτείας οἷόν τις στοιχειώδης ἀρχὴ καθέστηκεν αὐτῇ, πῶς ἂν ἕτερόν τινα διενέγκῃ καλῶς τῶν κατ' αὐτὴν ἀγώνων ὁ μὴ χρήμασιν ἀποταξάμενος πρότερον; Τί γάρ, εἰ καὶ πρὸς ὑποταγὴν ὁ τοιοῦτος ἀδόκιμος, ἀλλ' ἡσυχάσει καθ' ἑαυτὸν τῷ κελλίῳ, κατὰ μόνας σχολᾶζων καὶ προσευχῇ προσα-
 10 νέχων; «Ἄλλ' ὅπου ὁ θησαυρός σου», φησὶν ὁ Κύριος, «ἐκεῖ καὶ ὁ νοῦς σου»⁸⁹. Πῶς οὖν νοερῶς ἀτενίσει πρὸς τὸν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς καθήμενον⁹⁰, ἐπὶ γῆς θησαυρίζων; Πῶς δὲ κληρονομήσει τὴν βασιλείαν, ἣν οὐδ' ἐπὶ νοῦν λαβεῖν ὑπὸ τοῦ πάθους καθαρῶς συγχωρεῖται; Διὰ τοῦτο «μακάριοι οἱ
 15 πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁹¹. Ὁρᾷς ὅσα δι' ἐνὸς μακαρισμοῦ περιέκοψεν ὁ Κύριος πάθη;

35 Ἄλλὰ γὰρ οὐ ταῦτα μόνον, ἐπεὶ καὶ πρῶτον γέννημα τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας τὴν φιλοῦλίαν εἰρήκαμεν· ἔστι γὰρ αὐτῇ καὶ
 20 δεύτερον φευκτότερον, καὶ τρίτον τῇ κακίᾳ οὐχ ἦττον. Ποῖον δὴ τὸ δεύτερον; Ἡ φιλοδοξία. Προϊούσης γὰρ τῆς ἡλικίας, πρότερον τῆς φιλοσαρκίας ὑπαντᾷ τουτὶ τὸ πάθος, ἔτι νέοις οὔσι, καθάπερ προοίμιον κακὸν ἐκείνης. Φιλοδοξίας δὲ εἶδος ἐκεῖνο λέγω νῦν, ὃ πρὸς καλλωπισμοὺς βλέπει σωματῶν καὶ πολυτε-
 25 λείας ἐνδυμάτων, ἣν καὶ κοσμικὴν κενοδοξίαν οἱ πατέρες λέγουσι. Τὸ γὰρ ἕτερον εἶδος τῆς κενοδοξίας τοῖς ἀρετῇ διενεγκοῦσιν ἐπιτίθεται, συνεπαγόμενον οἷσιν τε καὶ ὑπόκρισιν, δι' ὧν συλῆσαι καὶ διασκεδάσαι τὸν πνευματικὸν πλοῦτον ὁ ἐχθρὸς μηχανᾶται.

36 Ταῦτα δὲ πάντα τελείας τεύξεται τῆς θεραπείας αἰσθήσει τε

87. Δ' Βασ. 5,27.

88. Πράξ. 1,18.

κατέλαβε λέπρα⁸⁷, δείγμα τῆς ἀθεράπευτης ψυχῆς, ὁ δεύτερος ἀπὸ τὴν ἀγχόνῃ ἔπεσε μὲ τὸ πρόσωπο στὴ γῆ καὶ ἐχύθησαν τὰ σπλάγχνα του⁸⁸. Ἐὰν ἡ ἀποταγὴ προηγῆται τῆς ὑποταγῆς, πῶς θὰ εἶναι πρὶν ἀπὸ τὸ προηγούμενο τὸ ἐπόμενο; Καὶ ἂν αὐτὴ ἡ ἀποταγὴ ἔχει καταστῆ στοιχειώδης ἀρχὴ τῆς μοναχικῆς πολιτείας, πῶς θὰ μπορέσῃ νὰ ξεπεράσῃ κάποιον ἄλλον στοὺς ἀγῶνες τῆς αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει ἀποταχθῆ πρῶτα τὰ χρήματα; Τί δηλαδή; Ἐὰν ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος εἶναι ἀδόκιμος γιὰ ὑποταγὴν, θὰ ἡσυχάσῃ μόνος του στὸ κελλί, ζώντας ἀπομονωμένος καὶ ἀσχολούμενος μὲ τὴν προσευχή; Ἄλλὰ, λέγει ὁ Κύριος, «ὅπου εἶναι ὁ θησαυρός σου, ἐκεῖ εἶναι καὶ ὁ νοῦς σου»⁸⁹. Πῶς λοιπόν, ἂν θησαυρίζῃ ἐπάνω στὴ γῆ, θ' ἀτενίσῃ ψηλὰ πρὸς ἐκεῖνον ποὺ κάθεται στὰ δεξιὰ τῆς μεγαλωσύνης⁹⁰; Πῶς θὰ κληρονομήσῃ τὴ βασιλεία, ποὺ δὲν ἀφήνεται ἀπὸ τὸ πάθος του οὔτε νὰ τὴ σκεφθῆ; Γι' αὐτὸ «μακάριοι εἶναι οἱ πτωχοὶ στὸ πνεῦμα, διότι δική τους εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁹¹. Βλέπεις πόσα πάθη περιέκοψε ὁ Κύριος μὲ ἕνα μακαρισμό;

35 Ἄλλὰ βέβαια δὲν εἶναι μόνο αὐτά, ἀφοῦ πρῶτο γέννημα τῆς πονηρῆς ἐπιθυμίας εἶπαμε τὴ φιλοῦλία· καὶ ὑπάρχει σ' αὐτὴν καὶ δεύτερο ἀποφευκτότερο, καὶ τρίτο ποὺ δὲν εἶναι κατώτερο στὴν κακία. Ποιὸ λοιπόν εἶναι τὸ δεύτερο; ἡ φιλοδοξία. Διότι, καθὼς προχωρεῖ ἡ ἡλικία, τὸ πάθος αὐτὸ τὸν συναντᾷ πρὶν ἀπὸ τὴν φιλοσαρκία, σὲ νεαρὴ ἡλικία ἀκόμη, σὰν κακὸ προοίμιο ἐκείνης. Εἶδος τῆς φιλοδοξίας ἐννοῶ τώρα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο ἀποβλέπει στὸν καλλωπισμὸ τῶν σωμάτων καὶ στὴν πολυτέλεια τῶν ἐνδυμάτων, τὴν ὁποία οἱ πατέρες ὀνομάζουν κοσμικὴ κενοδοξία. Διότι τὸ ἄλλο εἶδος τῆς κενοδοξίας ἐπιτίθεται σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν διακριθῆ στὴν ἀρετὴ, φέροντας μαζί του ἀλαζονεία καὶ ὑποκρισία, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἐχθρὸς μηχανεύεται νὰ συλήσῃ καὶ διασκορπίσῃ τὸν πνευματικὸ πλοῦτο.

36 Ὅλα αὐτὰ θὰ εὔρουν τέλεια θεραπεία μὲ τὴν αἴσθησι καὶ

89. *Ματθ.* 6, 21.

90. *Ἐβρ.* 1, 3.

91. *Ματθ.* 5, 3.

καὶ πόθῳ τῆς ἄνωθεν τιμῆς μετὰ τοῦ ἀνάξιον ἐκείνης ἑαυτὴν ἠγεῖσθαι τὴν ποθοῦσαν καὶ τῆς ἐπ' ἀνθρώπων εὐτελείας καρτε-
 ρία μετὰ τοῦ ἄξιον αὐτῆς ἠγεῖσθαι· πρὸς δὲ καὶ τῷ τῆς οἰκείας
 δόξης προτιμοτέραν ἠγεῖσθαι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν λέ-
 5 γοντα, «μὴ ἡμῖν Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἢ τῷ ὀνόματί σου δὸς δό-
 ξαν»⁹². Κἂν τι τῶν ἐπαινετῶν ἐξεργασμένων οἶδεν ἑαυτόν, τῷ
 Θεῷ λογιζέσθαι τὴν αἰτίαν τοῦ κατορθώματος καὶ τούτῳ
 χρῆναι καὶ ὑπὲρ τούτου δόξαν εὐγνωμόνως ἀναπέμπειν, ἀλλ'
 οὐχ ἑαυτῷ. Οὕτω γὰρ χαιρήσει μὲν ὡς δῶρον λαβὼν τὴν ἀρε-
 10 τήν, οὐκ ἐπαρθήσεται δέ, ὡς οἴκοθεν μηδὲν ἔχων· ἀλλὰ καὶ τα-
 πεινωθήσεται τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἔχων ἐπὶ τὸν Θεὸν
 ἡμέρας καὶ νυκτός, ὡς τοὺς ὀφθαλμοὺς παιδίσκε ψαλμικῶς εἴ-
 πεῖν ἐπὶ τὰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς⁹³· δεδιώς, μὴ τοῦ μόνου καὶ
 δόντος καὶ συνέχοντος ἐν τῷ καλῷ διαζευχθεῖς, εἰς τὸ τῆς κα-
 15 κίας βάραθρον κατενεχθῆ· τοῦτο γὰρ πάσχει ὁ οἰήσει δουλεύων
 καὶ κενοδοξία. Συνεργεῖ δὲ πρὸς τὴν τούτου ἴασιν διαφερόντως
 καὶ ἡ ἀναχώρησις καὶ τὸ κατὰ μόνας πολιτεύεσθαι καὶ τῇ κέλλῃ
 παραμένειν, ἐπησθημένον μέντοι τὴν τῆς οἰκείας προαιρέσεως
 ἀσθένειαν καὶ οὐχ ἱκανὸν λογιζόμενον ἑαυτὸν συναναμίγνυσθαι
 20 ἀνθρώποις. Ταῦτα δὲ τί ἄλλο ἐστίν, ἢ ἡ ἐν πνεύματι πτωχεία, ἣν
 ὁ Κύριος ἐμακάρισεν⁹⁴;

37 Ἄν δέ τις ἐπὶ νοῦν λάβῃ καὶ τὰ πεφυκότα προσγίνεσθαι
 παρ' αὐτοῦ τοῦ πάθους αἴσχη, φεύζεται τὴν κενοδοξίαν ἢ δυνά-
 μεως ἔχει. Ποθῶν γὰρ τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν, ἐξ αὐτῶν
 25 τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἔργων ἀδοξία περιτυγχάνει. Ὡρας γὰρ ἐπιμα-
 λούμενος καὶ μέγα φρονῶν ἐπὶ προγόνων εὐκλεία καὶ ἐπ' εὐ-
 χροία περιβολαίων καὶ τοιούτοις ἄλλοις σεμνυνόμενος, δῆλον

92. Ψαλμ. 113,9.

τὸν πόθο τῆς ἀπὸ ἄνω τιμῆς μαζί με τὸ νὰ θεωρῆ ἢ ποθοῦσα τὸν ἑαυτό της ἀνάξιο ἐκείνης τῆς τιμῆς· ἐπίσης με τὴν καρτερία τῆς εὐτέλειας μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους, μαζί με τὸ νὰ θεωρῆ τὸν ἑαυτό της ἄξιό της· καὶ ἐπὶ πλέον με τὸ νὰ θεωρῆ προτιμότερη τῆ δόξα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆ δική της δόξα, σύμφωνα με ἐκεῖνον ποὺ λέγει, «ὄχι σ' ἐμᾶς, Κύριε, ὄχι σ' ἐμᾶς, ἀλλὰ στὸ ὄνομά σου δῶσε δόξα»⁹². Καὶ ἂν γνωρίζη ὅτι ἔχει ὁ ἴδιος ἐπιτελέσει κάτι τὸ ἐπαινετό, πρέπει ν' ἀποδίδῃ στὸ Θεὸ τὴν αἰτία τοῦ κατορθώματος, καὶ σ' αὐτὸν καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ πρέπει ν' ἀναπέμψῃ δόξα με εὐγνωμοσύνη, ἀλλ' ὄχι στὸν ἑαυτό του. Ἔτσι θὰ χαρῆ πράγματι διότι ἔλαβε δῶρο τὴν ἀρετή, δὲν θὰ καταληφθῆ ὅμως ἀπὸ ἔπαρσι, διότι δὲν ἔχει τίποτε ἀπὸ μόνος του· ἀλλὰ καὶ θὰ ταπεινωθῆ, ἔχοντας ἐπάνω στὸν Θεὸ ἡμέρα καὶ νύκτα τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διάνοιάς του, ὅπως ἔχει, γιὰ νὰ ἐκφραστοῦμε ψαλμικῶς, ἢ ὑπηρέτρια τοὺς ὀφθαλμοὺς της στὰ χέρια τῆς κυρίας της⁹³, φοβούμενος μήπως διαζευχθῆ ἀπὸ τὸν μόνον ποὺ ἔδωσε τὸ καλὸ καὶ συγκρατεῖ σ' αὐτό, καὶ κρημνισθῆ στὸ βάραθρο τῆς κακίας· διότι αὐτὸ παθαίνει ὅποιος δουλεύει στὴν ἀλαζονεία καὶ τὴν κενοδοξία. Συντελεῖ ὅμως ἀποτελεσματικὰ στὴν θεραπεία αὐτοῦ καὶ ἡ ἀναχώρησις καὶ ἡ ἐρημικὴ διαβίωσις καὶ ἡ παραμονὴ στὸ κελλί, ἀρκεῖ νὰ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὴν ἀσθένεια τῆς προαιρέσεώς του καὶ νὰ μὴ θεωρῆ τὸν ἑαυτό του ἱκανὸ νὰ συναναστρέφεται τοὺς ἀνθρώπους. Αὐτὰ τί ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ πτωχεία στὸ πνεῦμα ποὺ ἐμακάρισε ὁ Κύριος⁹⁴;

37 Ἄν πάλι λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ αἴσχη ποὺ ἐκ φύσεως προκαλοῦνται ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος, θ' ἀποφύγῃ τὴν κενοδοξία με ὅλη τὴ δύναμί του. Διότι, ποθώντας τὴ δόξα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ὑπὲρ αὐτῆς ἔργα πέφτει στὴν ἀδοξία. Πράγματι, ὅταν φροντίζῃ γιὰ τὴν ὠραιότητα καὶ μεγαφρονεῖ γιὰ τὴν εὐκλεία τῶν προγόνων καὶ ὑπερηφανεύεται γιὰ τὰ χρωματιστὰ ἐνδύματα καὶ γι' ἄλλα παρόμοια πράγματα, φανερώνει ὅτι

93. Ψαλμ. 122,2.

94. Ματθ. 5,3.

ἑαυτὸν ποιεῖ νηπιώδους ἔτι φρονήματος ἐπειλημμένον. Καὶ γὰρ ταῦθ' ὁμοῦ πάντα χοῦς· τί δὲ χοὺς ἀτιμότερον; Ἡ δὲ μὴ πρὸς σκέπην ἢ θάλψιν χρωμένη τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐπτοημένη πρὸς μαλακότητάς τε καὶ στιλπνότητας, οὐ μόνον
 5 τὴν ἀκαρπίαν τῆς οἰκείας ψυχῆς τοῖς ὀρῶσι καταγγέλλει, πρὸς δὲ τούτῳ καὶ τὴν τῶν ἐταιριζομένων ἀσχημοσύνην ἐπιτίθεται. Παντὸς δὲ μᾶλλον ἀκουέτω τοῦ λέγοντος, ὅτι «οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες ἐν τοῖς οἴκοις τῶν βασιλείων εἰσὶν»⁹⁵. «ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς εἶναί»⁹⁶ φησιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος. Μὴ
 10 οὖν διὰ τὴν ἐν ἐνδύμασι βλακείαν εἰς τὰς σκηναὺς ἀπ' οὐρανοῦ ριφῶμεν τοῦ κοσμοκράτορος τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου⁹⁷.

38 Τοῦτ' αὐτὸ πάσχουσι καὶ οἱ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων δόξαν τὴν ἀρετὴν μετιόντες. Οἱ γὰρ λαχόντες τὸ πολίτευμα ἔχειν ἐν οὐρανοῖς⁹⁸ κατασκηνοῦσι, φεῦ, εἰς χοῦν τὴν ἑαυτῶν δόξαν⁹⁹, τὴν
 15 δαβιτικὴν ἀρὰν ἐφ' ἑαυτοὺς ἔλκοντες. Οὔτε γὰρ ἡ προσευχὴ αὐτῶν ἄνεισι πρὸς οὐρανὸν καὶ πᾶν σπούδασμα κάτω πίπτει, τὰ πτερὰ τῆς μεταρσίους τὰς ἐπὶ γῆς πράξεις ἡμῶν ποιούσης θείας ἀγάπης οὐ περικεῖμενον· ὥστε καὶ τοὺς πόνους ὑφίστανται καὶ τοὺς μισθοὺς οὐ καρποῦνται. Καὶ τί λέγω τὴν τῶν μισθῶν
 20 ἀκαρπίαν; καρποφοροῦσι μὲν οὖν, ἀλλ' αἰσχύνην καὶ λογισμῶν ἀστασίαν καὶ διανοίας αἰχμαλωσίαν καὶ ταραχὴν. «Κύριος» γάρ, φησί, «διεσκόρπισεν ὅστᾳ ἀνθρωπαρέσκων· κατησχύνθησαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξουδένωσεν αὐτούς»¹⁰⁰. Τοῦτο τὸ πάθος λεπτότατόν ἐστι παθῶν ἀπάντων· διὸ δεῖ τὸν προσπαλαίοντα, μὴ τὸν
 25 συνδυασμὸν ἐτάζειν ἢ τὴν συγκατάθεσιν φεύγειν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν προσβολὴν ὡς συγκατάθεσιν λογίζεσθαι τε καὶ φυλάττεσθαι·

95. Ματθ. 11,8.

96. Φιλ. 3,20.

ἔχει ἀκόμη νηπιῶδες φρόνημα. Διότι ὅλα αὐτὰ μαζί εἶναι χῶμα· καί τί εἶναι ἀτιμότερο τοῦ χώματος; Ἐκείνη δὲ πού δὲν χρησιμοποιοεῖ τὴν ἐνδυμασία τοῦ σώματος γιὰ κάλυψι καὶ ζέσταμα τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἀρέσκεται σὲ μαλακότητες καὶ λαμπρότητες, ὄχι μόνο φανερώνει σ' ἐκείνους πού τὴ βλέπουν τὴν ἀκαρπία τῆς ψυχῆς της, ἀλλὰ ἐκτὸς αὐτοῦ προσθέτει ἐπάνω της καὶ τὴν ἀσχημοσύνη τῶν γυναικῶν πού ἐταιρίζονται. Ἄς ἀκούη περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐκεῖνον πού λέγει, «αὐτοὶ πού φοροῦν μαλακὰ ἐνδύματα εἶναι στὰ ἀνάκτορα»⁹⁵, ἐνῶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος λέγει, «τὸ δικό μας πολίτευμα εἶναι στοὺς οὐρανοὺς»⁹⁶. Ἄς μὴ ριφθοῦμε λοιπόν, ἐξ αἰτίας τῆς ἀνοησίας γύρω ἀπὸ τὰ ἐνδύματα, ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὶς σκηνὲς τοῦ κοσμοκράτορα τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ⁹⁷.

38 Τὸ ἴδιο πάσχουν καὶ ὅσοι ἀσκοῦν τὴν ἀρετὴ γιὰ τὴ δόξα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Διότι ἐκεῖνοι πού ἔτυχε νὰ ἔχουν τὴν πολιτεία στοὺς οὐρανοὺς⁹⁸, κατασηκώνουν, ἀλλοίμονο, τὴ δόξα τους στὸ χῶμα, ἐπισύροντας ἐναντίον τους τὴ δαβιδικὴ κατάρα⁹⁹. Διότι οὔτε ἡ προσευχὴ τους ἀνεβαίνει στὸν οὐρανὸ καὶ κάθε προσπάθειά τους πέφτει κάτω, ἐφ' ὅσον δὲν περιβάλλεται τὰ φτερὰ τῆς θείας ἀγάπης πού καθιστᾶ μετάρσιες τὶς ἐπίγειες πράξεις μας· ὥστε καὶ τοὺς κόπους ὑφίστανται καὶ τοὺς μισθοὺς δὲν καρποῦνται. Καὶ γιατί λέγω τὴν ἀκαρπία τῶν μισθῶν; Καρποφοροῦν βέβαια, ἀλλὰ ἐντροπὴ καὶ ἀστασία λογισμῶν καὶ αἰχμαλωσία καὶ ταραχὴ διανοίας. Διότι, λέγει, «ὁ Κύριος διεσκόρπισε τὰ ὀστᾶ τῶν ἀνθρωπαρέσκων· αὐτοὶ καταντροπιάσθηκαν, διότι τοὺς ἐξουδένωσε ὁ Θεός»¹⁰⁰. Τὸ πάθος αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ λεπτὸ ἀπὸ ὅλα τὰ πάθη· γι' αὐτὸ πρέπει ἐκεῖνος πού παλεύει μὲ αὐτό, νὰ μὴ ἐξετάζη τὸν συμβιβασμὸ ἢ ν' ἀποφεύγῃ τὴ συγκατάθεσι, ἀλλὰ νὰ θεωρῇ ὡς συγκατάθεσι τὴν ἴδια τὴν προσβολὴ καὶ νὰ φυλάγεται ἀπὸ αὐτὴν· διότι μόλις ἔτσι θὰ διαφύγῃ

97. Ἐφ. 6, 12.

98. Φιλ. 3, 20.

99. Ψαλμ. 7, 6.

100. Ψαλμ. 52, 6.

μόγισ γὰρ ἂν οὕτω τὸ τάχος τῆς ἥττης παραδράμη. Κἂν μὲν οὕτω πράττη νήφων, ἢ προσβολὴ γίνεται κατανύξεως πρόξενος· εἰ δὲ μή, τῇ ὑπερηφανία τόπος ἐτοιμάζεται. Ταύτην δὲ ὁ προσλαβόμενος δυσανακλήτως, μᾶλλον δὲ καὶ ἀνιάτως ἔχει·
 5 διαβολικὸν γάρ ἐστι τὸ πτώμα. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου τὸ τῆς ἀνθρωπαρεσκείας πάθος τοσαύτην ἐπαντλεῖ τοῖς κεκτημένοις βλάβην, ὡς καὶ περὶ αὐτὴν τὴν πίστιν ναυαγεῖν¹⁰¹, κατὰ τὸν εἰπόντα, «πῶς δύνασθε πιστεύειν εἰς ἐμέ, δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ
 10 ζητοῦντες;»¹⁰².

39 Τί δὴ σοὶ¹⁰³ καὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων δόξῃ, ᾧ ἄνθρωπε; μᾶλλον δὲ τῷ κενῷ τῆς δόξης ὀνόματι, καὶ οὐκ ἐστερημένῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ στερητικῷ τοῦ πράγματος; καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ γεννητικῷ τοῦ φθόνου; φθόνου, τοῦ δυνά-
 15 μει φόνου καὶ προξένου τῆς πρώτης μαιφονίας καὶ τῆς ὕστερον θεοκτονίας; Ἄρα τι συντελεῖ τῇ φύσει, συνέχον ἢ φυλάττον ἢ σφάλλουσαν ἀναλαμβάνον ὅπως οὖν αὐτὴν καὶ ἰώμενον; Πάντως οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν ὅ,τι· ἀλλ' οἶμαι καὶ τοῦτ' εἶναι καὶ τῶν ἐν προφάσει παραχρήσεων ἔλεγχον. Εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσαι
 20 θελήσει, τὴν αὐτὴν δολερῶς εὐρήσει καὶ προξενούσαν τῶν αἰσχίστων τὰ πλεῖστα καὶ ἀπελέγχουσαν, καὶ τὸ προσωπεῖον ἀναιδῶς ἀποτιθεμένην ἐσθ' ὅτε κἀνταῦθα καὶ τοὺς ἐραστὰς καταισχύνουσαν, κἂν οἱ τῶν ἐλληνικῶν δογμάτων καθηγεμόνες οὐδὲν αὐτῆς ἄνευ τῶν ἐν τῷ βίῳ κατορθωμάτων οἴωνται· φεῦ,
 25 τῆς πλάνης, ὅτι μὴδ' αἰσχύνονται λέγοντες.

40 Ἀλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτως ἐδιδάχθημεν, οἱ φερωνύμως ἐπώνυ-

101. Α' Τιμ. 1,19.

102. Ἰω. 5,44.

τὴν ταχύτητα τῆς ἥττας. Καὶ ἂν μὲν φέρεται ἔτσι μὲ νηφαλιότητα, ἢ προσβολὴ γίνεται πρόξενος κατανύξεως· ἂν ὄχι, τότε προετοιμάζεται τόπος γιὰ τὴν ὑπερηφάνεια, καὶ ὅποιος προσλάβῃ αὐτὴν, δύσκολα συνέρχεται, ἢ μᾶλλον μένει ἀθεράπευτος· διότι ἔχει ὑποστῆ διαβολικὴ πτώσι. Ἄλλὰ καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτό, τὸ πάθος τῆς ἀνθρωπαρέσκειας τόση βλάβη προκαλεῖ σ' αὐτοὺς ποὺ τὸ ἔχουν, ὥστε νὰ ναυαγοῦν ἀκόμη καὶ σχετικὰ μὲ τὴν πίστι¹⁰¹, σύμφωνα μ' ἐκεῖνον ποὺ εἶπε· «πῶς μπορεῖτε νὰ πιστεύετε σ' ἐμένα, ἀφοῦ δέχεσθε δόξα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ δὲν ζητεῖτε τὴ δόξα ἀπὸ τὸν μόνο Θεό;»¹⁰².

39 Τί κοινὸ λοιπὸν ὑπάρχει¹⁰³ ἀνάμεσα σὲ σένα καὶ στὴ δόξα τῶν ἀνθρώπων, ἀνθρωπέ μου, ἢ μᾶλλον στὸ κενὸ ὄνομα τῆς δόξας, στὸ ὄνομα ποὺ δὲν εἶναι μόνο στερημένο, ἀλλὰ καὶ στερητικὸ τοῦ πράγματος; καὶ ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν ἄλλων εἶναι καὶ γεννητικὸ τοῦ φθόνου, φθόνου ποὺ ἐν δυνάμει εἶναι φόνος καὶ πρόξενος τῆς πρώτης μιαιροφονίας καὶ τῆς ἔπειτα θεοκτονίας; Ἄραγε κατὰ τί συμβάλλει στὴ φύσι; συνέχοντας ἢ φυλάσσοντάς την, ἢ ἐπαναφέροντάς την κατὰ κάποιον τρόπο ὅταν σφάλῃ ἢ θεραπεύοντάς την; Ὅπωςδήποτε δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ εἰπῆ ὅτιδήποτε· ἀλλὰ νομίζω ὅτι κι' αὐτὸ ἀποτελεῖ ἔλεγχος καὶ τῶν παραχρήσεων μὲ πρόφασιν. Ἄν ὅμως θελήσῃ κάποιος νὰ ἐξετάσῃ ἀκριβῶς, θὰ εὔρη ὅτι ἡ κενοδοξία εἶναι ἐκείνη ποὺ μὲ δόλο προξενεῖ τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς αἰσχυρῆς πράξεις καὶ ἐλέγχει, καὶ μερικὲς φορὲς ἀπορρίπτει μὲ ἀναίδεια τὸ προσωπεῖο καὶ ἐδῶ καὶ καταντροπιάζει τοὺς ἐραστάς, ἔστω καὶ ἂν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν δογμάτων θεωροῦν ὅτι χωρὶς αὐτὴν δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῆ κανένα κατόρθωμα τοῦ βίου· ἀλλοίμονο στὴν πλάνη ποὺ οὔτε ἐντρέπονται ποὺ τὸ λέγουν.

40 Ἄλλ' ἐμεῖς δὲν ἐδίδαχθήκαμε ἔτσι, ἐμεῖς ποὺ φέρομε ἐπά-

103. Τὸ κείμενο ἀπὸ τῆ φράσι «τί δὲ σοί» (τί δὲ σοί) μέχρι τέλους τῆς § 40, «οὐκ ἂν ἤμην» ἀπαντᾶται καὶ στὸ *Πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον*, 25 - 26.

μοι τοῦ δι' ἑαυτοῦ φιλανθρώπως τὸ ἡμέτερον χρίσαντος, ἀλλ' αὐτὸν ἔχομεν τῶν πραττομένων ἐπόπτην, πρὸς ὃν οἱ βλέποντες, δι' αὐτοῦ τε καὶ δι' αὐτὸν πᾶν ὃ, τι κάλλιστον κατορθοῦσι, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιοῦντες¹⁰⁴ καὶ ἀνθρώποις ὄλως ἀρέσκειν οὐκ
 5 ἐφιέμενοι, μᾶλλον δὲ οὐδ' ἀρέσκοντες κατὰ Παῦλον τὸν ἄκρον μύστην τοῦ νομοθέτου καὶ νομοδότην ἡμῶν. «Εἰ γὰρ ἔτι», φησὶν, «ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην»¹⁰⁵.

41 Ἄλλα γὰρ ἴδωμεν, εἰ καὶ τὸ τρίτον ἔκγονον τῆς κακῶς ἐχούσης ἐπιθυμίας διὰ τῆς μακαριζομένης ἀναιρεῖται πτωχείας.
 10 Τρίτος τοίνυν τόκος κατ' ἐπιθυμίαν νοσοῦσης τῆς ψυχῆς γαστριμαργία, παρ' ἧς ἀκαθαρσία πᾶσα σαρκική. Πῶς δὲ αὐτὴν τρίτην καὶ ὑστέραν λέγομεν, καίτοι ἔμφυτον ἡμῖν οὖσαν ἐξ αὐτῆς γενέσεως; Οὐ γὰρ μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ αἱ πρὸς τεκνογονίαν φυσικαὶ κινήσεις ἐπισημαίνουσιν ὑπομαζίοις ἔτ' οὖσι τοῖς παισὶ.
 15 Πῶς οὖν ἡμεῖς ὑστέραν ταύτην τίθεμεν τὴν τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας νόσον; Ἐπειδήπερ ἐκεῖνα φύσει πρόσεστιν ἡμῖν, ἀνέγκλητα δὲ τὰ φυσικά, παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ πεποιημένα, ἵνα δι' αὐτῶν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς περιπατήσωμεν. Τοιγαροῦν οὐκ ἔστι δείγματα ψυχῆς νοσοῦσης, τοῖς δὲ παραχρωμένοις τοιαῦτα ταῦτα γίνεται.
 20 Καὶ τοίνυν, ὀπηνίκα «τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιούμεθα πρὸς τὰς ἐπιθυμίας»¹⁰⁶, τότε δὴ κακὸν τὸ πάθος καὶ σαρκικῶν παθῶν ἀρχὴ καὶ ψυχῆς νόσος ἢ φιληδονία. Ὡστ' ἐπὶ τῶν τοιούτων πρωτοπαθῆς ἐστὶν ὁ νοῦς· διὸ καὶ ὡς ἀπὸ τῆς διανοίας πρώτης ὀρμωμένων τῶν πονηρῶν παθῶν φησὶν ὁ Κύριος, ὅτι ἐκ τῆς
 25 καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί, κάκεῖνοί εἰσιν οἱ κοινοῦντες τὸν ἄνθρωπον¹⁰⁷· καὶ ὁ πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου νόμος φησὶ, «πρόσεχε σεαυτῷ, μήποτε γένηται ρῆμα κρυπτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ

104. Α' Κορ. 10,31.

105. Γαλ. 1,10.

ξια τὸ ἐπώνυμο αὐτοῦ ὃ ὁποῖος ἔχρισε μὲ φιλανθρωπία τὸ γένος μας, ἀλλ' ἔχομε αὐτὸν ἐπόπτη τῶν πράξεων. Ὅσοι βλέπουν πρὸς αὐτὸν κατορθώνουν κάθε τι τὸ κάλλιστο μὲ τὴ βοήθεια αὐτοῦ καὶ γι' αὐτόν, κάμοντας τὰ πάντα πρὸς δόξα τοῦ Θεοῦ¹⁰⁴ καὶ μὴ ἐπιθυμώντας καθόλου ν' ἀρέσουν στοὺς ἀνθρώπους, ἢ καλύτερα οὔτε κἂν ἀρέσκοντας, σύμφωνα μὲ τὸν Παῦλο, τὸν ἀκραῖο μύστη τοῦ νομοθέτη καὶ νομοδότη μας. Διότι, λέγει, «ἂν ἐπιθυμοῦσα ἀκόμη ν' ἀρέσω στοὺς ἀνθρώπους, δὲν θὰ ἦμουν δούλος τοῦ Χριστοῦ»¹⁰⁵.

41 Ἄλλ' ὡς ἰδοῦμε, τέλος, ἂν καὶ τὸ τρίτο προϊόν τῆς κακῶς διατεθειμένης ἐπιθυμίας ἀναιρεῖται μὲ τὴ μακαριζόμενη πτωχεία. Τρίτο λοιπὸν γέννημα, κατὰ τὴν ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς πού εἶναι ἀσθενής, εἶναι ἡ γαστριμαργία, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται κάθε σαρκική ἀκαθαρσία. Πῶς ὅμως λέγομε τρίτη καὶ τελευταία αὐτήν, μολονότι εἶναι ἔμψυτη σ' ἐμᾶς ἀπὸ τὴ γέννησί μας; Διότι ὄχι μόνο αὐτή, ἀλλὰ καὶ οἱ φυσικὲς κινήσεις γιὰ τὴν τεκνογονία ἐπισημαίνουν ὅτι εἴμαστε ἀκόμη παιδιὰ πού θηλάζουν. Πῶς λοιπὸν ἐμεῖς θέτομε τελευταία αὐτήν τὴν νόσο τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας; Τὸ κάμνομε ἐπειδὴ ἐκεῖνα ὑπάρχουν σὲ ἐμᾶς ἐκ φύσεως, καὶ τὰ φυσικὰ εἶναι ἀκατηγόρητα, καμωμένα ἀπὸ τὸν ἀγαθὸ Θεὸ, γιὰ νὰ περιπατήσωμε μὲσω αὐτῶν μὲ ἀγαθὰ ἔργα. Ἐπομένως δὲν εἶναι δείγματα ἀσθενοῦς ψυχῆς, ἀλλὰ γίνονται δείγματα σ' ἐκείνους πού κάμνουν κακὴ χρῆσι αὐτῶν. Ὅταν λοιπὸν «φροντίζωμε τὴ σάρκα γιὰ χάρι τῶν ἐπιθυμιῶν»¹⁰⁶, τότε εἶναι κακὸ τὸ πάθος καὶ εἶναι ἀρχὴ σαρκικῶν παθῶν καὶ νόσου ψυχῆς ἢ φιληδονία. Ὡστε στὴν περίπτωσι αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ὃ νοῦς εἶναι πρωτοπαθής. Γι' αὐτό, ἐπειδὴ τὰ πονηρὰ πάθη ξεκινοῦν πρῶτα ἀπὸ τὴ διάνοια, λέγει ὁ Κύριος, ὅτι ἀπὸ τὴν καρδιὰ ἐξέρχονται πονηροὶ διαλογισμοί, κι' ἐκεῖνοι εἶναι πού μαιίνουν τὸν ἄνθρωπο¹⁰⁷. Καὶ ὁ πρὶν ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο νόμος λέγει, «πρόσεχε τὸν ἑαυτό σου, μὴ τυχὸν κάποια κρυφὴ

106. Ρωμ. 13, 14.

107. Ματθ. 15, 16.

σου, ἀνόμημα»¹⁰⁸. Εἰ γάρ καὶ πρῶτος ὁ νοῦς ἐστὶν ὁ διατεθεὶς κακῶς, ἀλλὰ κάτωθεν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀναμαζάμενος τὴν φαντασίαν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων, οὕτω πρὸς ἐκεῖνα διετέθη, καὶ μάλιστα διὰ τῶν ὀφθαλμῶν πρῶτων, δυναμένων καὶ πόρ-
5 ρωθεν τὸ μῦθος ἐπισπάσασθαι, πρὸς τὴν παράχρησιν ἐπαίρεται. Καὶ τούτου σαφὲς μαρτύριον ἢ προμήτωρ καθέστηκεν Εὐδα· πρῶτον γὰρ «εἶδεν ὅτι καλὸν εἰς ὄρασιν καὶ ὠραῖον τοῦ κατανοῆσαι», καὶ τότε συγκατατεθεῖσα τῇ καρδίᾳ ἤψατο καὶ ἐγεύσατο τοῦ ἀπηγορευμένου ζύλου¹⁰⁹.

42 Καλῶς ἄρ' ἐλέγομεν, ὅτι προτερεύει καὶ προοίμιόν ἐστὶν ἢ πρὸς τὰ κάλλη τῶν σωμάτων ἤττα τῶν αἰσχυρῶν παθῶν· διὸ καὶ πατρικόν ἐστι παράγγελμα, κάλλος ἀλλοτρίων σωμάτων μὴ καταμανθάνειν¹¹⁰ καὶ ἐπὶ ἰδίῳ μὴ τέρπεσθαι. Πρὸ μέντοι τῆς ἐμπαθοῦς διανοίας, εἰ καὶ φυσικῶς ἐνθεωροῦνται τοῖς παισὶ τὰ
15 πάθη, ἀλλ' οὐ συνεργεῖ πρὸς ἁμαρτίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῆς φύσεως σύστασιν. Διόπερ οὐδὲ πονηρὰ τηνικαῦτα ταῦτ' ἔστιν· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ σαρκικὰ πάθη παρὰ τοῦ ἐμπαθοῦς νοῦ λαμβάνει τὴν ἀρχήν, ἐξ αὐτοῦ δέον καὶ τῆς θεραπείας ἄρχεσθαι. Ὡς γὰρ ἐπὶ πυρκαϊᾶς ὃ σβέσαι ταύτην προθυμούμενος, εἰ τὴν φλόγα δια-
20 τέμνει ἄνωθεν, ἤνυσεν οὐδέν, εἰ δὲ τὴν ὕλην ὑποσπάσειεν, εὐθὺς ἢ πυρκαϊᾶ κατεμαράνθη, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πορνικῶν παθῶν· εἰ μὴ τὴν πηγὴν τῶν λογισμῶν ἔνδον ξηρανεῖς δι' εὐχῆς καὶ ταπεινώσεως, μόνη δὲ νηστεία καὶ κακοπαθεία σώματος ὀπλίζη κατ' αὐτῶν, ἀνήνυτα πονεῖς· εἰ δὲ τὴν ρίζαν ἀγιάσεις διὰ ταπεινώσε-
25 ως καὶ προσευχῆς, ὡς ἔφημεν, ἔξεις κὰν τοῖς ἔξω τὸν ἀγιασμόν. Καὶ τοῦτό μοι δοκεῖ καὶ τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο ὑφηγεῖσθαι λόγιον, τὸ λέγον περιζώννυσθαι τὴν ὄσφον ἡμῶν ἐν ἀληθείᾳ¹¹¹, καθὰ καὶ τινι τῶν πατέρων κάλλιστα πεφιλοσόφηται, ὡς τοῦ

108. Δευτ. 15,9.

σκέψις στήν καρδιά σου γίνη ἀνόμημα»¹⁰⁸. Διότι, ἂν καὶ πρῶτος ὁ νοῦς εἶναι αὐτός πού διατέθηκε κακῶς, ὅπωςδήποτε ὅμως διατέθηκε πρὸς τὰ αἰσθητὰ σώματα ἔτσι, ἀφοῦ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀποτύπωσε τὴ φαντασία τῶν σωμάτων αὐτῶν, καὶ μάλιστα διὰ τῶν ὀφθαλμῶν πρῶτα, πού μποροῦν νὰ προσελκύσουν τὴν ἀκαθαρσία ἀπὸ μακριά. Καὶ σαφῆς ἀπόδειξις γι' αὐτὸ ἔγινε ἡ προμήτωρ Εὐα· διότι αὐτὴ πρῶτα εἶδε ὅτι «ἦταν καλὸ γιὰ τὴν ὄρασι καὶ ὠραῖο γιὰ νὰ λάβῃ γνῶσι», καὶ τότε, ἀφοῦ συμφώνησε μὲ τὴν καρδιά της, ἔπιασε κι' ἐγεύθηκε ἀπὸ τὸ ἀπαγορευμένο δένδρο¹⁰⁹.

- 42 Ἐπομένως καλὰ ἐλέγαμε ὅτι ἡ ὑποχώρησις στὰ κάλλη τῶν σωμάτων προσηγεῖται καὶ εἶναι προοίμιον τῶν αἰσχυρῶν παθῶν. Γι' αὐτὸ εἶναι πατερικὸ παράγγελμα νὰ μὴ περιεργαζώμαστε τὸ κάλλος ξένων σωμάτων¹¹⁰ καὶ νὰ μὴ εὐχαριστοῦμαστε γιὰ τὸ δικό μας κάλλος. Πρὶν ὅμως ἀπὸ τὴν ἐμπαθῆ διάνοια τὰ πάθη, ἂν ἀπαντῶνται στὰ παιδιὰ φυσικῶς, δὲν συντελοῦν ὡς πρὸς τὴν ἁμαρτία, ἀλλὰ πρὸς τὴ σύστασι τῆς φύσεως. Γι' αὐτὸ τότε τὰ πάθη αὐτὰ δὲν εἶναι πονηρά. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ σαρκικὰ πάθη ξεκινοῦν ἀπὸ τὸν ἐμπαθῆ νοῦ, ἀπὸ αὐτὸν πρέπει ν' ἀρχίξῃ καὶ ἡ θεραπεία. Ὅπως δηλαδὴ στὴν περίπτωσι πυρκαϊᾶς ἐκεῖνος πού ἐπιθυμεῖ νὰ τὴ σβῆσῃ, ἂν διακόπτῃ τὴν φλόγα ἀπὸ ἑπάνω, δὲν κάμνει τίποτε, ἂν ὅμως ἀφαιρέσῃ τὰ ὑλικά ἀπὸ κάτω, ἀμέσως ἡ πυρκαϊᾶ μαραίνεται, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωσι τῶν πορνικῶν παθῶν· ἂν δὲν ξηράνῃς μέσα τὴν πηγὴ τῶν λογισμῶν μὲ τὴν προσευχὴ καὶ τὴν ταπείνωσι, ἀλλὰ ὀπλίζεσαι ἐναντίον τους μὲ μόνη τὴ νηστεία καὶ τὴν κακοπάθεια τοῦ σώματος, ἀνώφελα κοπιᾶξεις. Ἄν λοιπόν, ὅπως εἶπαμε, ἀγιάσῃς τὴ ρίζα μὲ ταπείνωσι καὶ προσευχὴ, θὰ πάρῃς ἀγιασμὸ καὶ στὰ ἔξω. Κι' αὐτό, νομίζω, διδάσκει ἐκεῖνο τὸ ἀποστολικὸ λόγιον πού παραγγέλλει νὰ ζωσθοῦμε στὴ μέση μας μὲ τὴν ἀλήθεια¹¹¹, ὅπως στοχάζεται καὶ κάποιος ἀπὸ τοὺς πατέρες, διότι τὸ θεωρητικὸ περισφίγγει

109. Γεν. 3, 6.

110. Σοφ. Σειρ. 9, 8.

111. Ἐφ. 6, 14.

θεωρητικοῦ τὸ ἐπιθυμητικὸν περισφίγγοντος καὶ συστέλλοντος τὰ ὑπ' ὄσφῶν τε καὶ γαστέρα πάθη¹¹². Δεῖ μέντοι καὶ τῷ σώματι κακοπαθείας καὶ τῆς συμμετροῦ τῶν βρωμάτων ἐγκρατείας, ἵνα μὴ δυσήνιον ἦ καὶ τοῦ λογισμοῦ βιαιότερον. Τοιγαροῦν καὶ
5 τὰ τῆς σαρκὸς πάντα πάθη οὐδὲν ἕτερον ἰᾶται ἢ κακοπάθεια σώματος καὶ προσευχὴ ἐκ τεταπεινωμένης καρδίας ἐνεργουμένη, ὃ ἐστὶν ἢ ἐν πνεύματι πτωχεία, ἣν ἐμακάρισεν ὁ Κύριος¹¹³.

43 Εἰ γοῦν ἐπιθυμεῖ τις τὸν ἀγιασμὸν πλουτῆσαι, οὐ χωρὶς οὐδεις ὄψεται τὸν Κύριον¹¹⁴, παραμενέτω τῇ ἰδίᾳ κέλλῃ, κακοπα-
10 θῶν καὶ προσευχόμενος ἐν ταπεινώσει· τὸ γὰρ τοῦ καλῶς μονάζοντος κελλίον λιμὴν ἐστὶ σωφροσύνης, τὰ δ' ἔξω πάντα, καὶ μάλιστα τὰ κατ' ἀγορᾶς καὶ πανηγύρεις, κυκεῶνος πορνικοῦ πεπλήρωται, ἐξ ἀκόσμων ἀκουσμάτων τε καὶ θαυμάτων ἐπεγειρομένου καὶ τὴν ἀθλίαν ψυχὴν τοῦ παραβαλόντος μοναχοῦ κα-
15 ταβαπτίζοντος. Ἀλλὰ καὶ πῦρ ἂν εἴποις καιόμενον τὸν κόσμον τῆς κακίας, ὕλην ποιούμενον τοὺς ὁμιλοῦντας καὶ πᾶν εἶδος τῆς αὐτῶν ἀρετῆς ἀποτεφροῦν· τὸ δὲ μὴ καῖον πῦρ ἐν ἐρήμῳ εὐρέθη¹¹⁵. Σὺ δ' ἀντὶ τῆς ἐρήμου παράμενε τῇ κέλλῃ καὶ ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον ὅσον, ἕως ἂν σοι παρέλθοι¹¹⁶ ὁ χειμὼν τῆς ἐμπα-
20 θείας· αὐτοῦ γὰρ παραρρυνέντος, ἢ ὕπαιθρος οὐ λυμαίνεται δίαιτα. Τότε γὰρ καὶ πτωχὴ ὡς ἀληθῶς ἔση τῷ πνεύματι καὶ τὴν κατὰ παθῶν κτήση βασιλείαν καὶ μακαρισθήση λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ λέγοντος, «μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»¹¹⁷.

44 Πῶς δ' οὐ μακαρίζονται δικαίως ἂν οἱ μὴ πεποιθότες ὄλως ἐπὶ χρήμασιν, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ, οἱ μὴ ποθοῦντες ἀρέσκειν ἄλλω πλὴν αὐτῷ, οἱ ἐν ταπεινώσει μετὰ τούτων ζῶντες ἐνώπιον αὐ-

112. Βλ. Νείλου, *Περὶ ὑπεροχῆς ἡσυχάζοντων* 20 PG 79, 1083 CD. Συμεῶν Νέου Θεολόγου, *Ἠθικὸς Λόγος Δ'*, 17ε.

τὸ ἐπιθυμητικὸ καὶ συστέλλει τὰ κάτω ἀπὸ τῆ μέση καὶ τὴν κοιλιὰ πάθη¹¹². Χρειάζεται ὁμως καὶ τὸ σῶμα κακοπάθεια καὶ κατάλληλη ἐγκράτεια ἀπὸ τὰ φαγητὰ, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ ἀνυπάκουο καὶ βιαιότερο ἀπὸ τὸν λογισμό. Ἐπομένως καὶ ὅλα τὰ πάθη τῆς σαρκὸς δὲν τὰ θεραπεύει τίποτε ἄλλο, παρὰ ἢ κακοπάθεια τοῦ σώματος καὶ ἢ προσευχὴ πού ἐνεργεῖται ἀπὸ ταπεινωμένη καρδιά, πού εἶναι ἢ κατὰ τὸ πνεῦμα πτωχεία, τὴν ὁποία ἐμακάρισε ὁ Κύριος¹¹³.

- 43 Ἄν λοιπὸν ἐπιθυμῇ κανεὶς νὰ ἀποκτήσῃ τὸν ἁγιασμό, χωρὶς τὸν ὁποῖο κανεὶς δὲν θὰ ἰδῇ τὸν Κύριον¹¹⁴, ἃς παραμένῃ στὸ κελλί του, κακοπαθώντας καὶ προσευχόμενος μὲ ταπείνωσι· διότι τὸ κελλί τοῦ καλοῦ μοναχοῦ εἶναι λιμάνι σωφροσύνης, ἐνῶ ὅλα τὰ ἐξωτερικά, καὶ μάλιστα τὰ ὅσα συμβαίνουν στὶς ἀγορὲς καὶ τὰ πανηγύρια, εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ πορνικὴ ἀναταραχὴ, πού διεγείρεται ἀπὸ ἄκοσμα ἀκούσματα καὶ θεάματα καὶ καταπνίγει τὴν ἄθλια ψυχὴ τοῦ μοναχοῦ πού τὰ πλησιάζει. Ἀλλὰ θὰ μποροῦσες νὰ εἰπῆς καὶ πῦρ καιόμενο τὸν κόσμον τῆς κακίας, πού καθιστᾷ καύσιμη ὕλη ἐκείνους πού τὸν συναναστρέφονται καὶ ἀποτεφρώνει ὅλη τὴ μορφὴ τῆς ἀρετῆς των, ἐνῶ τὸ πῦρ πού δὲν καίει, εὐρέθηκε στὴν ἔρημο¹¹⁵. Ἐσὺ ὁμως ἀντὶ τῆς ἐρήμου νὰ παραμένῃς στὸ κελλί καὶ ν' ἀποκρύβεσαι γιὰ λίγο, ὅσο χρειάζεται, μέχρι πού νὰ περάσῃ¹¹⁶ ὁ χειμῶνας τῆς ἐμπάθειας· διότι, ὅταν περάσῃ ὁ χειμῶνας, ἢ ὑπαίθρια παραμονὴ δὲν εἶναι καταστρεπτικὴ. Τότε θὰ εἶσαι ἀληθινὰ καὶ πτωχὴ στὸ πνεῦμα, θ' ἀποκτήσῃς τὴ βασιλεία κατὰ τῶν παθῶν καὶ θὰ μακαρισθῆς λαμπρὰ ἀπὸ ἐκεῖνον πού λέγει· «μακάριοι οἱ πτωχοὶ στὸ πνεῦμα, διότι δική τους εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»¹¹⁷.

- 44 Πῶς νὰ μὴ μακαρισθοῦν δίκαια ὅσοι δὲν βασιζονται καθόλου στὰ χρήματα, ἀλλὰ στὸν Θεό; ὅσοι δὲν ποθοῦν ν' ἀρέσουν σὲ ἄλλον ἐκτὸς ἀπὸ αὐτόν; ὅσοι ζοῦν σὲ ταπείνωσι μαζί μὲ

113. *Ματθ.* 5,3.116. *Ἦσ.* 26,20.114. *Ἐβρ.* 12,14.117. *Ματθ.* 5,3.115. *Ἐξ* 3,2ξ.

τοῦ; Πτωχεύσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὸ πνεῦμα ταπεινωθέντες καὶ τὴν σάρκα κακοπαθήσαντες καὶ τὸν βίον ἀκτημονήσαντες, ἵν' ἡμῶν γένηται ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία καὶ τῶν μακαρίων ἐπιτύχωμεν ἐλπίδων, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν κληρονομήσαντες.
 5 Οἷά δέ τινας λόγους περιεκτικούς τε καὶ κεφαλαιώδεις τοῦ τῆς σωτηρίας ἡμῶν Εὐαγγελίου προθεῖς ὁ Κύριος, οὐ τοσαύτας μόνον ἀρετὰς ἐνὶ λόγῳ περιέλαβε καὶ τοσαύτας κακίας τοῦ οἰκείου ἐξέβαλε μακαρισμοῦ καὶ τοὺς διὰ μετανοίας κατ' αὐτὰς καλῶς περιτεμόντας τὸ τῆς οἰκείας ψυχῆς παθητικὸν εὐλόγησεν· ἀλλὰ
 10 καὶ ἕτερ' ἅττα πλεῖστα, οὐκ ἀναλογίαν ἔχοντα περιτομῆς, ἀλλὰ τῆς ἐκ κρυμοῦ καὶ παγετοῦ, χιόνος τε καὶ πάχνης καὶ τῆς ἐξ ἀνέμων βίας, καὶ ἀπλῶς ἥς χειμῶνός τε καὶ θέρους ὑφίστανται τὰ φυτὰ ταλαιπωρίας, ἐκκείμενα τῷ ψύχει καὶ τῷ καύσωνι· ὧν χωρὶς οὐδὲν οὐδαμῶς τῶν ἐπὶ γῆς φυομένων τελεσφορῆσαι
 15 ποτε δυνήσεται.

45 Τίνα δὴ ταῦτά ἐστιν; αἱ ποικίλαι τῶν πειρασμῶν ἐπιφοραί, αἷς φέρειν εὐχαρίστως ἀνάγκη τὸν μέλλοντα καρπὸν οἴσειν τῷ τῶν πνευμάτων γεωργῷ. Καθάπερ γὰρ εἴ τις, ἐλεήσας ταλαιπωρούμενα τὰ γῆθεν φυόμενα, περιτείχισμα περιθήσει καὶ ὑπὸ
 20 στέγην ποιήσεται καὶ μὴ πρὸς ἐκεῖνα διακαρτερεῖν ἐάσει τὰ δεινά, κἂν περιτέμνη κἂν περικαθαίρη, πάντα πράττων τημελῶς, καρπώσεται παρὰ τούτων οὐδέν· ἀλλὰ δεῖ πάνθ' ὑπενεγκεῖν ἀφεῖναι, καὶ γὰρ οὕτω μετὰ τὴν τοῦ χειμῶνος δυσκολίαν ἤρος ὄρα θάλλει καὶ ἀνθεῖ καὶ κομᾷ φύλλοις καὶ προβάλλεται μετὰ
 25 τῶν καλὸν ἐκείνων τεθηλότων βλαστῶν καὶ τοὺς ὄμφακας· οἱ κατὰ μικρὸν ὀμιλοῦντες ταῖς ἡλίου σφοδροτέραις βολαῖς, ἀκμάζουσι καὶ πεπαίνονται καὶ πρὸς τροφήν εὐπρεπεῖς ἀποκαθίστανται καὶ συγκομιδὴν· οὕτως ὁ μὴ τὸ δύσοιστον τῶν πειρασμῶν ἄχθος γενναίως ὑποφέρων, κἂν τῶν ἄλλων ἀπασῶν ἀρε-
 30 τῶν μηδαμιᾶς λειφθῆ, καρπὸν θείων ληνῶν¹¹⁸ καὶ ἀποθήκης

αὐτοὺς ἐνώπιόν του; Ἄς πτωχεύσωμε λοιπὸν κι' ἑμεῖς κατὰ τὸ πνεῦμα μὲ τὴν ταπείνωσι, τὴν κατὰ τὴν σάρκα κακοπάθεια καὶ τὴν ἀκτημοσύνη τοῦ βίου, γιὰ νὰ γίνῃ δική μας ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἐπιτύχωμε τὶς μακάριες ἐλπίδες, κληρονομώντας τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Προβάλλοντας ὁ Κύριος σὰν λόγους περιεκτικoὺς καὶ κεφαλαιώδεις τοῦ Εὐαγγελίου τῆς σωτηρίας μας, δὲν περιέλαβε μόνο τόσες ἀρετὲς σὲ ἓνα λόγο καὶ δὲν ἐξήρησε μόνο ἀπὸ τὸν οἰκεῖο μακαρισμὸ τόσες κακίαι καὶ δὲν εὐλόγησε μόνο ἐκείνους ποὺ μὲ τὴ μετάνοια ἀπ' αὐτὲς περιέκοψαν καλὰ τὸ παθητικὸ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ἀπέκοψε καὶ πολλὰ ἄλλα, ποὺ δὲν εἶναι ἀνάλογα μὲ τὴν περιτομή, ἀλλὰ μὲ τὴ βία ἀπὸ τὸ κρῦο καὶ τὴν παγωνιά, ἀπὸ τὸ χιόνι καὶ τὴν πάχνη καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνέμους, καὶ γενικὰ ἀπὸ τὴν ταλαιπωρία ποὺ ὑφίστανται τὰ φυτὰ χειμῶνα καλοκαίρι, χωρὶς τὰ ὅποια τίποτε ἀπὸ τὰ φυόμενα ἐπάνω στὴ γῆ δὲν θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ τελεσφορήσῃ.

- 45 Ποιὰ λοιπὸν εἶναι αὐτά; Οἱ ποικίλες ἐπιθέσεως τῶν πειρασμῶν, τὶς ὁποῖες ὁποῖος πρόκειται νὰ φέρῃ καρπὸ στὸν γεωργὸ τῶν πνευμάτων πρέπει νὰ τοὺς ὑποφέρῃ μ' εὐχαρίστησι. Ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ ἂν κάποιος λυπηθῇ τὰ φυόμενα ἀπὸ τὴ γῆ ποὺ ταλαιπωροῦνται καὶ τοποθετήσῃ φράκτη καὶ τὰ στεγάσῃ καὶ δὲν τὰ ἀφήσῃ νὰ ὑποστοῦν ἐκεῖνα τὰ δεινά, καὶ ἂν ἀκόμη τὰ κλαδεύσῃ καὶ τὰ καθαρῖσῃ, ἐνεργώντας τὰ πάντα μὲ ἐπιμέλεια, δὲν θὰ καρπωθῇ τίποτε ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὰ ἀφήσῃ νὰ τὰ ὑποφέρουν ὅλα, διότι ἔτσι μετὰ τὴ δυσκολία τοῦ χειμῶνα τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνοιξέως θάλλουν καὶ ἀνθοῦν καὶ περιβάλλονται μὲ φύλλα καὶ προβάλλουν μὲ τοὺς καλοὺς καὶ ἀκμαίους ἐκείνους βλαστοὺς καὶ τὰ ἀγουρίδια, τὰ ὅποια μὲ τὶς δυνατώτερες ἀκτινοβολίες τοῦ ἡλίου σιγὰ σιγὰ ἀκμάζουν καὶ ὠριμάζουν καὶ γίνονται κατάλληλοι γιὰ τὴν τροφή καὶ τὴ συγκομιδὴ· ἔτσι κι' ἐκεῖνος ποὺ δὲν ὑπομένει γενναῖα τὸ ἀφόρητο βᾶρος τῶν πειρασμῶν, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν παραλείψῃ καμμιά ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες ἀρετὲς, δὲν θὰ φέρῃ ποτὲ καρπὸ ἄξιο τῶν θείων ληνῶν¹¹⁸ καὶ τῆς

118. Ληνοὶ εἶναι τὰ πατητήρια ποὺ ἐξάγουν ἀπὸ τὰ σταφύλια τὸ γλεῦκος.

αἰωνίας ἄξιον οὐ μή ποτε ἐνέγκῃ. Δι' ὑπομονῆς γὰρ ἐκουσίων τε καὶ ἀκουσίων πόνων πᾶς σπουδαῖος τελειοῦται, τῶν μὲν ἐπιτιθεμένων ἔξωθεν, τῶν δὲ ἐπιφερομένων οἴκοθεν· ἃ γὰρ τοῖς τῆς γῆς φυτοῖς ἐκ φύσεως προσγίνεται, γεωργικαῖς τε ἐπινοίαις καὶ
 5 ταῖς τῶν ὥρῶν περιτροπαῖς, ταῦθ' ἡμῖν τοῖς λογικοῖς κλήμασι Χριστοῦ, πειθομένοις τῷ τῶν ψυχῶν τούτῳ γεωργῷ, πρόσεστιν ἐκ προαιρέσεως αὐτεξουσίως ζῶσι. Χωρὶς δὲ τῆς ὑπομονῆς τῶν ἀκουσίως ἡμῖν ἐπερχομένων, οὐδὲ τὰ ἐκουσίως πεπραγμένα τεύξεται τῆς θείας εὐλογίας. Ἡ γὰρ πρὸς Θεὸν ἀγάπη
 10 διὰ τῆς τῶν πειρασμῶν θλίψεως μάλιστα κομίζεται τὸ δοκίμιον.

46 Δεῖ μέντοι προκατορθωθῆναι τῇ ψυχῇ τὰ ἐκούσια καὶ δι' αὐτῶν ἡδονῆς καὶ δόξης ἐθισθέντες καταφρονεῖν ραδίως καὶ τὰς ἀκουσίους οἴσομεν ἐπιφοράς. Ὁ δὲ διὰ τὴν ἐν πνεύματι
 15 πτωχείαν ἐκείνων τε καταφρονῶν καὶ ὑπεύθυνον τοῖς δραστηκωτέροις φαρμάκοις τῆς μετανοίας ἑαυτὸν ἡγούμενος προσδόκιμον ἔχει διηνεκῶς θλιῖσθαι ἅπασαν καὶ καταδέχεται πάντα πειρασμὸν ὡς οἰκεῖον ἑαυτῷ καὶ προσήκοντα καὶ χαίρει περιπεσῶν ὡς περιτυχῶν τῷ τῆς ψυχῆς καθαρσίῳ καὶ ὕλην τοῦτο
 20 ποιεῖται τῆς πρὸς Θεὸν πεπονημένης τε καὶ ἀνυσιμωτάτης δεήσεως καὶ παρεκτικὸν ἄμα καὶ φυλακτικὸν ἡγεῖται τῆς κατὰ ψυχὴν εὐεξίας καὶ οὐκ ἀφίησι μόνον ἀμνησικάκως ἔχων, ἀλλὰ καὶ χάριτας ὁμολογεῖ τοῖς πειράζουσι καὶ ὡς εὐεργετησάντων ὑπερεύχεται. Διὸ καὶ αὐτός, οὐ τὴν τῶν ἡμαρτημένων μόνον συγ-
 25 χώρησιν λαμβάνει κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καὶ τῆς θείας εὐλογίας ἐπιτυγχάνει, μακαρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τὴν ἐν πνεύματι ταπεινώσεως εἰς τέλος μακροθυμίαν.

47 Ἡμεῖς δὲ δι' ὀλίγων ὀλίγα τῆς πνευματικῆς ὑποδείξαντες
 30 περιτομῆς, καὶ τινὰ προθῶμεν ἤδη τῆς διὰ ταύτην εὐφορίας. Ἐφεξῆς τοίνυν τοῖς διὰ τὴν ἐν πνεύματι πτωχείαν τὸν ἀναφαί-

αίωνιας ἀποθήκης. Διότι κάθε ζηλωτῆς τελειοποιεῖται μὲ τὴν ὑπομονὴ ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων πόνων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄλλοι εἰσβάλλουν ἀπ' ἔξω καὶ ἄλλοι ἐπιφέρονται ἀπὸ μέσα. Διότι ὅσα γίνονται ἀπὸ τὴ φύσι στὰ φυτὰ τῆς γῆς μὲ τὶς γεωργικὲς ἐπινοήσεις καὶ τὶς ἐναλλαγὲς τῶν ἐποχῶν, αὐτὰ ὑπάρχουν ἀπὸ προαίρεσι, ἐφ' ὅσον ζοῦμε αὐτεξούσια, σ' ἐμᾶς τὰ λογικὰ κλήματα τοῦ Χριστοῦ, ὅταν ὑπακούωμε σ' αὐτὸν τὸν γεωργὸ τῶν ψυχῶν. Χωρὶς τὴν ὑπομονὴ τῶν δεινῶν ποὺ μᾶς ἐπέρχονται χωρὶς τὴ θέλησί μας, οὔτε οἱ ἑκούσιες πράξεις θὰ ἐπιτύχουν τὴ θεία εὐλογία. Διότι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ ἀποκτᾷ τὴν εὐδοκίμησι κυρίως διὰ τῆς θλίψεως ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς.

46 Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπιτευχθοῦν ἀπὸ πρὶν τὰ ἑκούσια, καὶ δι' αὐτῶν, ἀφοῦ συνηθίσωμε νὰ καταφρονοῦμε ἡδονὴ καὶ δόξα, εὐκόλα θὰ βαστάσωμε καὶ τὶς ἀκούσιες προσβολές. Κι' ἐκεῖνος ποὺ ἔξ αἰτίας τῆς πτωχείας στὸ πνεῦμα καταφρονεῖ ἐκεῖνα καὶ νομίζει τὸν ἑαυτὸ του ἔνοχο γιὰ τὰ δραστικώτερα φάρμακα τῆς μετάνοιας, ἔχει παντοτινὰ ὅλη τὴ θλίψι προσδόκιμη, καὶ καταδέχεται κάθε πειρασμὸ, μὲ τὴ σκέψι ὅτι εἶναι οἰκεῖος του, καὶ χαίρεται ποῦ περιέπεσε σ' αὐτόν, μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι ἐπέτυχε τὸ καθάριστο τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ καθιστᾷ ὕλη τῆς ὠφελιμώτατης δεήσεως ποὺ τελεῖται πρὸς τὸν Θεό, καὶ τὸ θεωρεῖ παρεκτικὸ καὶ φυλακτικὸ τῆς ψυχικῆς εὐεξίας καὶ δὲν τοὺς συγχωρεῖ μόνο μὲ ἀμνησικακία, ἀλλὰ καὶ ἐκφράζει εὐγνωμοσύνη σ' ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους δέχεται τοὺς πειρασμοὺς καὶ εὐχεται ὑπὲρ αὐτῶν σὰν νὰ ἦταν εὐεργέτες. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος δὲν λαμβάνει μόνο τὴ συγχώρησι γιὰ τὰ ἁμαρτήματά του, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπαγγελία, ἀλλὰ καὶ ἐπιτυγχάνει τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ τὴ θεία εὐλογία, μακαριζόμενος ἀπὸ τὸν Κύριο γιὰ τὴν μέχρι τέλους μακροθυμία ἔξ αἰτίας τῆς κατὰ πνεῦμα ταπεινώσεως.

47 Ἐμεῖς ὅμως, ἀφοῦ ὑποδείξαμε μὲ λίγα, μερικὰ ἀπὸ τὴν πνευματικὴν περιτομή, ἃς προβάλωμε τώρα καὶ μερικὰ ἀπὸ τὴν εὐφορία ποὺ προκαλεῖ αὐτή. Στὴ συνέχεια λοιπὸν, ἐκείνων ποὺ

ρετον πλοῦτον κτησαμένοις¹¹⁹ ὁ ὀμόνος μακάριος τοὺς πενθοῦντας κοινωνοὺς ποιεῖται τῆς οἰκείας μακαριότητος, «μακάριοι», λέγων, «οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθῆσονται»¹²⁰.

48 Διατί δὲ συνῆψεν ὁ Χριστὸς τὸ πένθος τῇ πτωχείᾳ; Ἐπειδὴ
5 καὶ ταύτη σύνεστιν αἰεί. Ἄλλ' ἢ μὲν ἐπὶ τῇ κατὰ κόσμον πτωχείᾳ
λύπη θάνατον ψυχῆς κατεργάζεται, φησὶν ὁ ἀπόστολος· ἢ δὲ ἐπὶ
τῇ κατὰ Θεὸν πτωχείᾳ λύπη μετάνοιαν ἀμεταμέλητον¹²¹ εἰς ψυ-
χῆς σωτηρίαν. Καὶ τῇ μὲν, ἀκουσίῳ οὖσῃ, τὸ ἀκούσιον, τῇ δέ,
ἐκούσιῳ, τὸ ἐκούσιον ἐξ ἀνάγκης ἔπεται πένθος. Ἐπεὶ δὲ τὸ μα-
10 καριζόμενον πένθος ἐνταυθοῖ τῇ κατὰ Θεὸν συνῆπται πτωχείᾳ
δι' ἐκείνην ἐξ ἀνάγκης τε γίνεται, κάκεινης ὡς αἰτίας ὄλον ἐξῆ-
πται καὶ ἀπὸ ταύτης ἔχει συνυπακουόμενον τὸ πνευματικὸν καὶ
ἐκούσιον. Ἄλλὰ γὰρ ἴδωμεν, πῶς ἢ μακαριστῇ πτωχείᾳ τὸ μα-
κάριον ἀπογεννᾷ πένθος.

49 Τεττάρων οὖν εἰδῶν τῆς πνευματικῆς πτωχείας ὑπὸ τοῦ
λόγου μικρὸν ἀνωτέρω πεφηνότων, τῆς ἐν τῷ φρονήματι, τῆς
ἐν τῷ σώματι, τῆς ἐν τῇ κατὰ τὸν βίον περιουσίᾳ καὶ τῆς ἐν τοῖς
ἐξωθεν ἐπερχομένοις πειρασμοῖς (μηδεὶς δὲ ἡμῶν ἀκούων με-
μερισμένως ταῦτα προτιθέντων καὶ τὴν κατὰ ταῦτα πρᾶξιν με-
20 μερισμένην ὑπολάβῃ, σὺν ἀλλήλοις γὰρ πεφύκασι τελεῖσθαι· διὸ
καὶ μακαρισμῷ περιεκλείσθησαν ἐνί, ἅμα θαυμασίως ὑποδεί-
ξαντι, καὶ ποῖόν ἐστιν ὡσανεὶ ρίζα καὶ πρόξενον τῶν ἄλλων,
δηλαδὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἡμέτερον· τοῦτο γὰρ τὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ
κηρύγματος ἐγκολπωσάμενον, ὡς εἴρηται, χάριν πηγῆν
25 πτωχείας ἀναδίδωσιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ποτίζουσιν πᾶν τὸ πρόσωπον
τῆς γῆς ἡμῶν, τὸν ἐξω δηλονότι ἄνθρωπον, καὶ παράδεισον
ἀρετῶν ἀποτελῶν αὐτόν)· τεττάρων οὖν εἰδῶν τῆς πνευματικῆς

119. Μαθ. 5,3.

ἀπέκτησαν τὸν ἀναφαίρετο πλοῦτο ἐξ αἰτίας τῆς πτωχείας στὸ πνεῦμα¹¹⁹, ὁ μόνος μακάριος καθιστᾶ ἐκείνους πού πενθοῦν κοινωνοὺς τῆς μακαριότητός του λέγοντας· «μακάριοι εἶναι ἐκεῖνοι πού πενθοῦν, διότι αὐτοὶ θὰ παρηγορηθοῦν»¹²⁰.

48 Γιατί ὅμως ὁ Χριστὸς συνῆψε τὸ πένθος μὲ τὴν πτωχεία; Ἐπειδὴ μὲ αὐτὴν συνυπάρχει πάντοτε τὸ πένθος. Ἄλλὰ ἡ μὲν λύπη γιὰ τὴν πτωχεία τοῦ κόσμου κατεργάζεται τὸν θάνατο τῆς ψυχῆς, λέγει ὁ ἀπόστολος, ἐνῶ ἡ λύπη γιὰ τὴν κατὰ τὸν Θεὸν πτωχεία παρέχει ὀριστικὴ μετάνοια γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς¹²¹· καὶ τὴν πρώτη λύπη, πού εἶναι ἀκούσια, ἀκολουθεῖ κατ' ἀνάγκη τὸ ἀκούσιο πένθος, ἐνῶ τὴν ἄλλη πού εἶναι ἐκούσια ἀκολουθεῖ τὸ ἐκούσιο πένθος. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ μακαριζόμενο πένθος ἔχει συναφθῆ ἐδῶ μὲ τὴν κατὰ Θεὸν πτωχεία, ἀπὸ ἐκείνη γίνεται κατ' ἀνάγκη, καὶ ἀπὸ ἐκείνη ἐξαρτᾶται ὅλο ὡς αἰτία, καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἔχει συνυπακουόμενο τὸ πνευματικὸ καὶ ἐκούσιο. Ἄλλὰ ἅς ἴδουμε, πῶς ἡ μακαριστὴ πτωχεία γεννᾷ τὸ μακάριο πένθος.

49 Ὄντας λοιπὸν τέσσερα τὰ εἶδη τῆς πνευματικῆς πτωχείας, πού ἐφανερώθηκαν ἀπὸ τὸν λόγο μας λίγο παραπάνω καὶ ἀναλογοῦν στὸ φρόνημα, στὸ σῶμα, στὴν περιουσία τοῦ βίου, καὶ στοὺς πειρασμοὺς πού ἔρχονται ἀπὸ ἔξω (κανένας ὅμως, ἀκούοντάς μας νὰ συμειώνωμε τὰ εἶδη αὐτὰ χωριστά, νὰ μὴ θεωρήσῃ καὶ τὴν προᾶξι μερισμένη, διότι εἶναι καμωμένα νὰ τελοῦνται μαζί, γι' αὐτὸ καὶ περιεκλείσθησαν σ' ἓνα μακαρισμὸ πού ὑπέδειξε θαυμάσια καὶ ποιό εἶναι ρίζα καὶ πρόξενο τῶν ἄλλων, δηλαδή τὸ πνεῦμα μας· διότι αὐτό, ἀφοῦ ἐγκολπώθηκε τὴ χάρι τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ἀναδίδει ἀφ' ἑαυτοῦ πηγὴ πτωχείας, πού ποτίζει ὅλο τὸ πρόσωπο τῆς γῆς μας, τὸν ἐξωτερικὸ δηλαδή ἄνθρωπο, καὶ τὸν καθιστᾶ παράδεισο ἀρετῶν). Ὄντας λοιπὸν τέσσερα τὰ εἶδη τῆς πνευματικῆς πτωχείας, ἀπὸ τὸ καθέ-

120. *Ματθ.* 5, 4.121. *Β' Κορ.* 7, 10.

πτωχείας ὑπαρχόντων, ἀφ' ἐκάστου τούτων τὸ κατάλληλον γεννᾶται πένθος, μετὰ τῆς προσηκούσης παρακλήσεως.

50 Αὐτίκα διὰ μὲν τῆς ἐκουσίου σωματικῆς πτωχείας καὶ ταπεινώσεως, ἣτις ἐστὶ πείνα καὶ δίψα καὶ ἀγρυπνία καὶ ἀπλῶς
5 κακουχία καὶ κακοπάθεια σώματος, καὶ πρὸς τούτοις ἢ σὺν λόγῳ συστολὴ τῶν αἰσθήσεων· ἐκ τούτων τοίνυν, οὐ πένθος ἀπλῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ δάκρυα τίκτονται. Καθάπερ γὰρ ἀναλγησία καὶ πώρωσις καὶ σκληρότης καρδίας ἐξ ἀνέσεως καὶ τρυφῆς καὶ εὐπαθείας τίκτεσθαι πεφύκασιν, οὕτως ἐξ ἐγκρα-
10 τοῦς καὶ συνεσταλμένης διαίτης συντριβὴ καρδίας καὶ κατάνυξις, πικρίας πάσης ἀποτρεπτικὴ καὶ γλυκείας ἰλαρότητος παρεκτικὴ· καὶ γὰρ ἄνευ συντριμμοῦ καρδίας ἀδύνατον, φησὶν, ἀπαλλαγῆναι κακίας. Συντρίβει δὲ καρδίαν ἢ τριμερῆς ἐγκράτεια ὕπνου καὶ τροφῆς καὶ σωματικῆς ἀνέσεως. Ἀπαλλαγεῖσα δὲ
15 ψυχῇ διὰ τῆς συντριβῆς ταύτης κακίας καὶ πικρίας, ἀντιλαμβάνει πάντως τὴν πνευματικὴν θυμηδίαν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ παράκλησις, δι' ἣν τοὺς πενθοῦντας μακαρίζει ὁ κύριος. Φησὶ δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ τὴν διὰ λόγων πνευματικὴν ἡμῖν δειμιάμενος Κλίμακα¹²², δίψα καὶ ἀγρυπνία ἐξέθλιψαν καρδίαν, καρδίας δὲ θλιβεί-
20 σης ἐξεπήδησαν δάκρυα· ὁ δὲ δοκιμάσας, φησὶ, γελάσει ἐν τούτοις, τὸν μακάριον δηλονότι γέλωτα, παρακληθεῖς, ὡς ὁ Κύριος ἐπηγγείλατο¹²³. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἐν σώματι θεοφιλοῦς πτωχείας τὸ μακαριστῶς παρακαλοῦν τοὺς κεκτημένους πένθος οὕτως ἔχει τὴν γένεσιν, ἀπὸ δὲ τοῦ κατεπτηχότος φρονήματος καὶ τῆς
25 κατὰ ψυχὴν ἐνθέου ταπεινώσεως πῶς;

51 Ἡ αὐτομεμψία σύνεστιν αἰεὶ τῇ ταπεινώσει τῆς ψυχῆς· αὕτη δὲ τὸν τῆς κολάσεως φόβον τὴν ἀρχὴν ἐπανατείνεται σφοδρῶς πρὸ ὀφθαλμῶν ποιοῦσα τὴν ἐξ ἐναντίων ἐκείνην εἰς ἐνδὸς κολαστηρίου φρικωδεστάτην συνδρομὴν καὶ ἔτι προσθήκην τοῦ
30 δέους ἐμποιοῦσα ἐκ τοῦ μανθάνειν ἄρρητον ἐκείνην οὔσαν ὡς

122. Ἰω. Σιναΐτου, Κλίμαξ 6, PG 88,796B.

να τους γεννᾶται τὸ κατάλληλο πένθος ἀμέσως μαζί με τὴν κατάλληλη παρηγορία.

50 Ἐκ τῆς ἐκούσια σωματικῆς πτωχείας καὶ ταπείνωσις, ποῦ εἶναι πείνα καὶ δίψα καὶ ἀγρυπνία καὶ γενικὰ κακουχία καὶ κακοπάθεια σώματος κι' ἐπὶ πλέον ἢ κατὰ λόγον συστολή τῶν αἰσθήσεων· ἀπ' αὐτὲς λοιπὸν γεννῶνται ὄχι μόνο ἀπλῶς πένθος, ἀλλὰ καὶ δάκρυα. Ὅπως δηλαδὴ ἡ ἀναλγησία, ἡ πώρωσις καὶ ἡ σκληρότης τῆς καρδιᾶς φυσικὰ γεννῶνται ἀπὸ τὴν ἄνεσι καὶ τὴν τρυφή καὶ τὴν καλοπέρασι, ἔτσι ἀπὸ τὴν ἐγκρατῆ καὶ λιτὴ δίαιτα γεννῶνται συντριβὴ τῆς καρδιᾶς καὶ κατάνυξις, ποῦ ἀνατρέπει κάθε πικρία καὶ παρέχει γλυκεῖα ἰλαρότητα· διότι χωρὶς συντριμμὸ τῆς καρδιᾶς εἶναι ἀδύνατο, λέγει, ν' ἀπαλλαγῆ κανεὶς ἀπὸ τὴν κακία. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ συντρίβει τὴν καρδιά εἶναι ἡ τριμερὴς ἐγκράτεια ὕπνου καὶ τροφῆς καὶ σωματικῆς ἀνέσεως. Ὅταν λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἀπαλλαγῆ μετὰ τὴν συντριβὴ αὐτὴ ἀπὸ τὴν κακία καὶ τὴν πικρία, λαμβάνει ὅπως οἴηται ἀντὶ γι' αὐτὴν τὴν πνευματικὴ θυμηδία. Κι' αὐτὸ εἶναι ἡ παράκλησις γιὰ τὴν ὁποία μακαρίζει ὁ Κύριος ἐκείνους ποῦ πενθοῦν. Λέγει ἐπίσης καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ ὁποῖος μᾶς κατεσκεύασε μετὰ λόγους τὴν πνευματικὴ Κλίμακα· «δίψα καὶ ἀγρυπνία ἔθλιψαν τὴν καρδιά· ὅταν θλιβῆ ἡ καρδιά, ἐκπηδοῦν δάκρυα· ὅποιος τὰ ἐδοκίμασε, λέγει, θὰ γελάσῃ γι' αὐτά»¹²², δηλαδὴ θὰ δοκιμάσῃ τὸν μακάριο γέλωτα, παρηγορημένος, ὅπως ἐπαγγέλθηκε ὁ Κύριος»¹²³. Καὶ ἀπὸ τὴν μὲν μακαριστὴν κατὰ σῶμα πτωχείαν προκαλεῖται τὸ πένθος ποῦ παρηγορεῖ μακαριστῶς ἐκείνους ποῦ τὴν ἔχουν, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ταπεινὸ φρόνημα καὶ τὴν ἔνθεη κατὰ ψυχὴν ταπείνωσι πῶς;

51 Ἡ αὐτομεμψὰ συνυπάρχει πάντοτε μετὰ τὴν ταπείνωσι τῆς ψυχῆς. Αὐτὴ πάλι στὴν ἀρχὴ ἐπιτείνει σφοδρῶς τὸν φόβο τῆς κολάσεως, φέροντας μπροστὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς τὴν φρικωδέστατην ἐκείνην συνδρομὴν ἀπὸ τὰ ἀντίθετα σ' ἓνα κολαστήριον, προκαλώντας ἐπίσης πρόσθετο φόβο ἀπὸ τὴν πληροφορίαν ὅτι

123. Ματθ. 5, 4.

καὶ τῶν εἰρημένων δεινότεραν. Τὸ δὲ ἀτελεύτητον ἐκείνης αὐ-
θις, ὄση προσθήκη τοῖς δεινοῖς. Καύσων γὰρ¹²⁴ καὶ ψύχος καὶ
σκότος καὶ πῦρ καὶ φορὰ καὶ στάσις δεσμά τε καὶ δείματα καὶ
θηρίων ἀειζῶων δῆγματα κατ' ἐκείνην εἰς ἓν συνάγεται τὴν κα-
5 ταδίκην καὶ οὐδ' οὕτως οἶον ἐκεῖνο τὸ δεινὸν παρίσταται, κατὰ
τὸ γεγραμμένον ἐπὶ νοῦν οὐκ ἀναβεβηκὸς ἀνθρώπου¹²⁵.

52 Τί δὴ τὸ ἀνόνητον καὶ ἀπαράκλητον καὶ ἄληκτον ἐκεῖνο
πένθος; τοῖς γὰρ εἰς Θεὸν ἀμαρτοῦσιν ἐκ τῆς τῶν ἐπταισμένων
ἐπιγνώσεως κινεῖται πένθος. Ἐκεῖ τοίνυν ἐληλεγμένοις, καὶ τῆς
10 χρηστοτέρας ἐλπίδος ἀνηρημένης καὶ τῆς σωτηρίας ἀπεγνω-
σμένης, ὁ τοῦ συνειδότος τότε ἀκούσιος ἔλεγχος ἐκάστῳ πολυ-
πλασιάζει τῷ πένθει τὴν ἐπικειμένην ὀδύνην· καὶ τοῦτ' αὐθις
καὶ αἰεὶ τὸ πένθος, ὡς μηκέτι παυσόμενον, ἑτέρου πένθους
ἀφορμὴ γίνεται· καὶ σκότος ἄλλο δεινὸν καὶ καύσων ἀψυχαγώ-
15 γητος καὶ βυθὸς ἀθυμίας ἀμῆχανος. Ἐνταῦθα δὴ τὸ πένθος τοῦ-
το λυσιτελέστατον· ἴλεως γὰρ ἐπακούει Θεός· ὃς καὶ μέχρις
ἡμῶν κατῆλθεν ἐπισκεψόμενος καὶ τοῖς οὕτω πενθοῦσιν ἐπηγ-
γείλατο τὴν παράκλησιν, ἥπερ ἐστὶν αὐτός, Παράκλητός τε ὢν
καὶ καλούμενος¹²⁶. Εἶδες καὶ τὸ παρὰ τῆς τεταπεινωμένης ψυ-
20 χῆς πένθος καὶ τὴν ἐπιγινομένην παράκλησιν;

53 Ἄλλα γὰρ καὶ ἡ αὐτομεμψία μόνη καθ' αὐτήν, ὥσπερ τι
βάρος νοητὸν τῷ λογιζομένῳ τῆς ψυχῆς ἐπιτεθεῖσα καὶ χρονί-
σασα, συνθλίβει καὶ πιέζει καὶ τὸν οἶνον ἐκθλίβει τὸν σωτήριον,
τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου¹²⁷, τούτέστι τὸν ἐντὸς ἡμῶν
25 ἄνθρωπον. Οἶνος δὲ τοιοῦτός ἐστιν ἢ κατάνυξις· συνεκθλίβει
γὰρ τῷ πένθει καὶ τὰ πάθη καὶ χαρᾶς τὴν ψυχὴν πληροῖ μακαρι-

124. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, «Καύσων καὶ ψύχος», μέχρι περίπου τοῦ τέλους
τῆς παραγράφου 52, «ὢν καὶ καλούμενου», ἀπαντᾶται αὐτολεξὶ καὶ στὸ Πρὸς
Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον, 11-12.

ἐκείνη εἶναι ἄρρητη, ὡς δεινότερη καὶ ἀπὸ τὰ λεχθέντα. Ἐξ ἄλλου τὸ ἀτελεύτητο ἐκείνης πόσα δεινὰ δὲν προσθέτει; Καὶ πράγματι καύσων¹²⁴ καὶ ψύχος καὶ σκότος, πῦρ καὶ ὄρυξ καὶ στάσις, δεσμὰ καὶ φοβέρες καὶ δῆγματα θηρίων πού ζοῦν παντοτινά, συνάγονται σ' ἓνα τὸν καιρὸ ἐκείνης τῆς καταδίκης, ἀλλ' οὔτε καὶ ἔτσι παριστάνεται ποιὸ ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο τὸ δεινὸ, ἀφοῦ, σύμφωνα μὲ τὰ γραμμένα, δὲν ἀνέβηκε στὸν νοῦ ἀνθρώπου¹²⁵.

52 Τί εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνο τὸ ἀνωφελές καὶ ἀπαρηγόρητο καὶ ἀτελείωτο πένθος; Διότι σὲ ὅσους ἀμάρτησαν στὸν Θεὸ κινεῖται πένθος ἀπὸ τὴν ἐπίγνωσι τῶν πταισμάτων. Ἄφοῦ λοιπὸν ἐλεγχθοῦν ἐκεῖ καὶ ἀναιρεθῆ ἡ καλὴ ἐλπίς καὶ ἔλθη ἡ ἀπογοήτευσις γιὰ τὴ σωτηρία, τότε ὁ ἀκούσιος ἔλεγχος τῆς συνειδήσεως πολλαπλασιάζει στὸν καθένα τὴν ἐπικείμενη ὀδύνη μὲ τὸ πένθος· κι' αὐτὸ τὸ πένθος γίνεται πάλι καὶ πάντοτε ἀφορμὴ ἄλλου πένθους, διότι δὲν θὰ παύσῃ πλέον ποτέ, καὶ ἄλλο σκότος δεινὸ καὶ καύσων ἀψυχαγώγητος καὶ βυθὸς ἀθυμίας ἀνυπόφορος. Ἐδῶ λοιπὸν τὸ πένθος αὐτὸ εἶναι ὠφελιμώτατα. Διότι, ὄντας ὁ Θεὸς εὐσπλαγχνος, ἐπακούει, ὁ ὁποῖος κατέβηκε ἕως ἡμῶν γιὰ νὰ μᾶς ἐπισκεφθῆ καὶ σ' ἐκείνους πού πενθοῦν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐπαγγέλθηκε παρηγοριά, πού εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἀφοῦ λέγεται καὶ εἶναι Παράκλητος¹²⁶. Εἶδες καὶ τὸ πένθος πού γεννᾶται ἀπὸ τὴν ταπεινωμένη ψυχὴ καὶ τὴν ἐπιγινόμενη παράκλησι;

53 Ἄλλὰ καὶ ἡ αὐτομεμψία μόνη καθ' ἑαυτήν, ἐγκαθιστάμενη μόνιμα στὸ λογιστικὸ τῆς ψυχῆς σὰν ἓνα νοσητὸ βάρος, συνθλίβει καὶ πιέζει καὶ ἐκθλίβει τὸν οἶνον τὸν σωτήριο πού εὐφραίνει τὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου¹²⁷, δηλαδή τὸν ἐσωτερικὸ μας ἄνθρωπο. Καὶ τέτοιος οἶνος εἶναι ἡ κατάνυξις. Διότι αὐτὴ μαζὶ μὲ τὸ πένθος ἐκθλίβει καὶ τὰ πάθη καὶ γεμίζει τὴν ψυχὴ μὲ μακαριστὴ χαρὰ, ἀφοῦ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸ δεινὸ βάρος τους. Γι' αὐτὸ

125. Α' Κορ. 2, 9.

126. Ἰω. 14, 16ἔξ.

127. Ψαλμ. 103, 15.

στῆς, τοῦ κατὰ ταῦτα δεινοῦ βάρους ἀπαλλάξασα. Διὰ τοῦτο μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται¹²⁸. Παρὰ δὲ τῆς ἀκτημοσύνης, ταῦτόν δ' εἰπεῖν τῆς κατὰ τὴν περιουσίαν καὶ τὰ περὶ ἡμᾶς ὑπάρχοντα πτωχείας, συνημμένης μέντοι τῇ
 5 πτωχείᾳ τοῦ πνεύματος, ὡς ἀνωτέρω ἔφημεν, σὺν ἀλλήλοις γὰρ ταῦθ' ἅπαντα τελούμενα, τέλειά τε καὶ εὐάρεστα Θεῶ· παρὰ τῆς τοιαύτης τοιγαροῦν πτωχείας, ὅπως ἡμῖν ἐγγίνεται τὸ πένθος καὶ ἡ ἐν αὐτῷ παράκλησις, συνετῶς ἀκούων εἴση. Καὶ γάρ, ἐπειδὴν ὁ ἄνθρωπος πᾶσι χαίρειν εἰπὼν τοῖς τε χρήμασι καὶ
 10 τοῖς κτήμασιν ἀποτάξεται, ταῦτα ρίψας ἢ σκορπίσας κατὰ τὴν ἐντολήν¹²⁹, τῆς περὶ αὐτὰ μερίμνης τὴν ψυχὴν ἀπαναστήσας, ἐπεστράφη πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἐπισκοπὴν ἐφίησιν ἐλευθέραν τῶν πραγματικῶς περισπώντων ἔξωθεν αὐτήν.

54 Ὅπηνίκα δ' ἂν ὁ νοῦς αἰσθητοῦ παντὸς ἀπαναστῆ καὶ τοῦ
 15 κατακλωσμοῦ τῆς περὶ ταῦτα τύρβης ἀνακύψη καὶ κατοπτεύσῃ τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον, πρῶτον μὲν ἐνιδὼν τὸ προσγεγεννημένον εἰδεχθὲς προσωπεῖον ἐκ τῆς κάτω περιπλανήσεως, τοῦτο διὰ πένθους ἀπονίψασθαι σπεύδει· ἐπειτ' ἐπειδὴν τὸ δυσειδὲς τοῦτο περιέλη κάλυμμα, τότε μὴ ποικίλαις σχέσεσι τῆς ψυχῆς ἀγεννῶς
 20 διασπωμένης εἴσω τῶν ὄντως ταμείων ἀταράχως χωρεῖ καὶ τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ πατρὶ προσεύχεται¹³⁰, ὃς αὐτῷ καὶ τὸ χωρητικὸν τῶν χαρισμάτων δῶρον, τὴν τῶν λογισμῶν εἰρήνην¹³¹, τὰ πρῶτα χορηγεῖ· μεθ' ἧς τὴν γεννητικὴν τε καὶ συνεκτικὴν ἀπάσης ἀρετῆς τελειοῖ ταπεινῶσιν, οὐ τὴν ἀνυσίμοις εὐχερῶς τῷ
 25 βουλομένῳ ρήμασί τε καὶ σχήμασι συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ θεοῦ Πνεύματος μαρτυρουμένην, ἣν αὐτὸ κτίζει τὸ Πνεῦμα τοῖς ἐγκάτοις ἐγκαινιζομένον¹³².

55 Ἐν δὴ ταύταις, ὥσπερ ἐν ἀσφαλεῖ περιτειχίσματι τοῦ κατὰ

128. Ματθ. 5,4.

129. Λουκᾶ 14,33.

130. Ματθ. 6,6.

131. Τερ. 36,11.

«μακάριοι εἶναι ἐκεῖνοι πού πενθοῦν, διότι αὐτοὶ θὰ παρηγορηθοῦν»¹²⁸. Ἀπὸ τὴν ἀκτημοσύνη ὅμως, δηλαδή ἀπὸ τὴν πτωχεία στὴν περιουσία καὶ στὰ γύρω μας ὑπάρχοντα, συνδεδεμένη ὅμως μὲ τὴν πτωχεία τοῦ πνεύματος, ὅπως εἴπαμε (διότι ὅλα αὐτὰ τελούμενα τὸ ἓνα μαζί μὲ τὸ ἄλλο εἶναι τέλεια καὶ εὐάρεστα στὸ Θεό)· ἀπὸ τὴν τέτοια λοιπὸν πτωχεία, πῶς προκαλεῖται σ' ἐμᾶς τὸ πένθος καὶ ἡ παράκλησις πού ὑπάρχει μέσα σ' αὐτὸ, θὰ τὸ μάθης ἀκούοντας μὲ σύνεσι. Διότι, ὅταν ὁ ἄνθρωπος, ἀφοῦ ἐγκαταλείψῃ τὰ πάντα, ἀπαρνηθῇ τὸσο τὰ χρήματα καὶ τὰ κτήματα, ρίπτοντας αὐτὰ ἢ σκορπίζοντάς τα σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολῇ¹²⁹, καὶ ἀφοῦ ἀπομακρύνῃ τὴν ψυχὴ ἀπὸ τῆς μέριμνα γι' αὐτά, ποθεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὴν φροντίδα αὐτῆς, ὄντας αὐτὴ ἐλεύθερη ἀπὸ τὰ αἷτια πού τὴν περισποῦν πραγματικὰ ἀπ' ἔξω.

54 Ὅταν λοιπὸν ὁ νοῦς ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ κάθε αἰσθητὸ καὶ ἀνασηκωθῇ ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ τῆς σχετικῆς μὲ αὐτὰ τύρβης καὶ κατοπτεύσῃ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, πρῶτα βλέπει τὸ ἀπαίσιον προσωπεῖο πού τοῦ διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴν κάτω περιπλάνησι καὶ σπεύδει νὰ τὸ ξεπλύνῃ μὲ τὸ πένθος· ἔπειτα, ὅταν ἀφαιρέσῃ τὸ δύσμορφο αὐτὸ κάλυμμα, τότε, ἀφοῦ, ἡ ψυχὴ δὲν διασπᾶται ἀγεννῶς ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν σχέσεών της, προχωρεῖ ἀτάραχα μέσα στὰ ἀληθινὰ ταμεῖα καὶ προσεύχεται πρὸς τὸν Πατέρα στὰ κρυφά¹³⁰. Αὐτὸς στὴν ἀρχὴ τοῦ χορηγεῖ καὶ τὸ χωρητικὸ δῶρο τῶν χαρισμάτων, τὴν εἰρήνην τῶν λογισμῶν¹³¹, μὲ τὴν ὁποία τελειοποιεῖ τὴν ταπείνωσι, πού εἶναι γεννητικὴ καὶ συνεκτικὴ κάθε ἀρετῆς· ὄχι τὴν ταπείνωσι πού διαμορφώνεται μὲ εὐχέρεια ἀπὸ τὸν βουλόμενο μὲ κατορθωτὰ λόγια καὶ σχήματα, ἀλλ' ἐκείνην πού ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ καὶ θεῖο Πνεῦμα, τὴν ὁποία κτίζει τὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα ἐγκαινιζόμενο στὰ ἔγκατα¹³².

55 Μέσα λοιπὸν σ' αὐτὲς τὶς ἀρετὲς, σὰν ἀσφαλὲς περιτείχισμα

132. Ψαλμ. 50, 12. Ἡ παράγραφος αὐτὴ καὶ μέρος τῆς ἐπόμενης ἀπαντᾶται αὐτολεξί στὸ Πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον 14.

νοῦν παραδείσου, τὰ τῆς ἀληθοῦς ἀρετῆς παντοδαπῆ δένδρα φύεται· μεσαιτάτω δ' ἀνεγείρεται τὰ τῆς ἀγάπης ἱερὰ βασιλεία, τούτων δ' ἐν προθύροις τὸ προοίμιον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἡ ἀνεκκλάλητός τε καὶ ἀναφαίρετος ἀνθεῖ χαρά. Μήτηρ γὰρ ἀκτη-
 5 μοσύνη μὲν ἀμεριμνίας, ἀμεριμνία δὲ προσοχῆς καὶ προσευχῆς, αἱ δὲ πένθους καὶ δακρῶν· ταῦτα δὲ τὰς προλήψεις ἀπαλείφει· τούτων δὲ ἀποβεβλημένων, ράων ἢ κατ' ἀρετὴν ὁδὸς τελεῖται τῶν προσισταμένων ἐκ μέσου γεγονότων καὶ συνειδὸς ἀκατά-
 γνωστον προσγίνεται· ταῦτα δὲ πηγάζει τὴν χαρὰν καὶ τὸν τῆς
 10 ψυχῆς μακάριον γέλωτα.

56 Τότε δὴ καὶ τὸ κατώδυνον δάκρυον εἰς ἠδὺ μεταποιεῖται καὶ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγι καὶ ὑπὲρ μέλι τῷ στόματι γίνεται¹³³ καὶ ἡ ἐν προσευχῇ δέησις εἰς εὐχαριστίαν μετασκευάζεται καὶ ἡ μελέτη τῶν θείων μαρτυρίων ἀγαλλίαμα
 15 τῆς καρδίας ἐστί, μετ' ἐλπίδος ἀκαταισχύντου καὶ οἷον ὑφεστῶσης ἐν προοιμίου μοίρα τῆ τοῦ γεύματος ταύτη πείρα προσομιλούσης αὐτοῖς καὶ τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χρηστότητος¹³⁴ μανθανούσης ἐκ μέρους, κατὰ τὸν λέγοντα, «γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος»¹³⁵, τὸ ἀγαλλίαμα τῶν δικαίων, ἡ
 20 χαρὰ τῶν εὐθέων, ἡ θυμηδία τῶν τεταπεινωμένων, ἡ τῶν δι' αὐτὸν πενθούντων παράκλησις.

57 Τί οὖν; μέχρι τούτου τὰ τῆς παρακλήσεως καὶ ταῦτα μόνα τὰ τῆς ἱερᾶς μνηστείας δῶρα, καὶ καθαρώτερον τούτων οὐδαμῶς ἐμφανίζει ἑαυτὸν τοῖς διὰ τοῦ μακαρίου πένθους λελουμέ-
 25 νοις καὶ καθηραμένοις καὶ διὰ τῶν ἀρετῶν ἐσταλμένοις νυμφικῶς ὁ τῶν τοιούτων ψυχῶν νυμφίος; Οἴμενον. Καὶ νῦν γὰρ ἡμεῖς τῶν ἐτοιμῶν εἰς κατηγορίαν ὑπὸ βασκανίας καὶ οἴονεἰ λεγόντων πρὸς ἡμᾶς, οὐ μὴ λαλήσης ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου¹³⁶, εἰ

133. Ψαλμ. 118,103.

134. Ἐφεσ. 2,7.

τοῦ νοητοῦ παραδείσου, φυτρώνουν τὰ παντὸς εἶδους δένδρα τῆς ἀληθινῆς ἀρετῆς· στὴ μέση αὐτῶν ἀναγείρονται τὰ ἱερά βασιλεία τῆς ἀγάπης, καὶ στὰ πρόθυρα αὐτῶν ἀνθεῖ τὸ προοίμιο τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἡ ἀνέκφραστη δηλαδή καὶ ἀναφαίρετη χαρὰ. Διότι ἡ ἀκτημοσύνη εἶναι μητέρα τῆς ἀμεριμνησίας, ἡ ἀμεριμνησία τῆς προσοχῆς καὶ τῆς προσευχῆς, καὶ αὐτὲς οἱ δύο τοῦ πένθους καὶ τῶν δακρῶν· αὐτὰ ἀπαλείφουν τὶς προλήψεις, κ' ὅταν αὐτὲς ἀποβληθοῦν, ἡ ὁδὸς τῆς ἀρετῆς διανύεται εὐκολώτερα, ἀφοῦ τὰ ἐμπόδια ἀφαιροῦνται ἀπὸ τῆ μέση καὶ ἡ συνείδησις καθίσταται ἀκατάκριτη. Αὐτὰ πάλι πηγάζουν τὴ χαρὰ καὶ τὸν μακάριο γέλωτα τῆς ψυχῆς.

56 Τότε λοιπὸν μεταβάλλεται καὶ τὸ ὀδυνηρὸ δάκρυ σὲ γλυκὸ καὶ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ γίνονται στὸ λάρυγγα γλυκύτερα ἀπὸ τὸ μέλι στὸ στόμα¹³³, ἡ δέησις κατὰ τὴν προσευχὴ μετατρέπεται σὲ εὐχαριστία, καὶ ἡ μελέτη τῶν θείων μαρτυριῶν εἶναι ἀγαλλίαμα τῆς καρδιᾶς, ἡ ὁποία ἔρχεται σ' ἐπαφὴ μὲ αὐτὰ μὲ ἀκαταίσχυνη καὶ πραγματικὴ ἐλπίδα διὰ τῆς πείρας αὐτῆς τοῦ γεύματος σὰν προοίμιο καὶ μαθαίνει κατὰ μέρος τὸν περίσσειο πλοῦτο τῆς χρηστότητος¹³⁴, σύμφωνα μὲ ἐκεῖνον ποὺ λέγει, «γευθῆτε καὶ ἰδῆτε ὅτι ὁ Κύριος εἶναι χρηστὸς»¹³⁵, εἶναι τὸ ἀγαλλίαμα τῶν δικαίων, ἡ χαρὰ τῶν εὐθέων, ἡ εὐφροσύνη τῶν ταπεινωμένων, ἡ παρηγορία ἐκείνων ποὺ πενθοῦν γι' αὐτόν.

57 Τί λοιπόν; μέχρι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο φθάνει ἡ παρηγοριὰ κ' αὐτὰ μόνο εἶναι τὰ δῶρα τῆς ἱερῆς μνηστείας; Ὁ νυμφίος τῶν ψυχῶν αὐτοῦ τοῦ εἶδους δὲν ἐμφανίζει καθόλου τὸν ἑαυτό του καθαρώτερα ἀπ' αὐτὸ σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν λουσθῆ καὶ καθαρθῆ μὲ τὸ μακάριο πένθος καὶ ἔχουν ἐνδυθῆ νυμφικῶς μὲ τὶς ἀρετές; Κάθε ἄλλο. Διότι καὶ ἡμεῖς τώρα, πρὸς ἐκείνους ποὺ εἶναι ἔτοιμοι ἀπὸ φθόνο νὰ λέγουν κατὰ κάποιον τρόπο πρὸς ἡμᾶς, «νὰ μὴ λαλήσης στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου¹³⁶, διότι ἀλλιῶς θὰ βγά-

135. Ψαλμ. 33, 9.

136. Ἱερ. 11, 21.

δὲ μὴ ἐκβαλοῦμέν σου τὸ ὄνομα ὡς πονηρόν¹³⁷, συκοφαντίας καὶ ψευδηγορίας κατὰ σοῦ συντιθέντες καὶ φημίζοντες· τούτων τοίνυν καὶ τὸ νῦν ἔχον ἀλογήσαντες ἡμεῖς περαιτέρω προαγάγωμεν τὸν λόγον, τὰ τῶν ἀγίων ἡμῶν πατέρων καὶ πιστεύοντες
 5 καὶ λέγοντες καὶ πρὸς ἐκεῖνα βλέποντες καὶ τοὺς ἄλλους πείθοντες. «Ἐπίστευσα» γάρ, φησί, «διὸ ἐλάλησα¹³⁸· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν»¹³⁹.

58 Ὅταν γὰρ¹⁴⁰ ἅπαν αἰσχρὸν πάθος ἔνοικον ἀπελαθῆ καὶ ὀνοῦς, ὡς ἤδη φθάσας ἐδήλωσεν ὁ λόγος, αὐτός τε πρὸς ἑαυτὸν
 10 καὶ τὰς ἄλλας τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἐπιστρέψας ὀλοκλήρως, τῆ γεωργία τῶν ἀρετῶν φιλοκαλήσῃ τὴν ψυχὴν, προϊὼν ἐπὶ τὸν τελεώτερον καὶ πρακτικὰς ἔτ' ἀναβάσεις διατιθέμενος¹⁴¹, καὶ ἐπὶ πλεόν Θεοῦ συναιρουμένου πλύνων ἑαυτόν, οὐ τὰ τοῦ πονηροῦ μόνον ἀποσμήχει κόμματος, ἀλλ' ἅπαν ἐπίκτητον ἐκ μέσου
 15 ποιεῖται, κἂν τῆς χρηστοτέρας ἢ μοίρας καὶ διανοίας.

59 Ἦνίκα δὴ νοητῶν καὶ τῶν οὐκ ἀφαντάστων περὶ ταῦτα νοημάτων ὑπεραναβὰς καὶ πάντα θεοφιλῶς ὁμοῦ καὶ φιλοθέως ἀποθέμενος, «κωφός τε καὶ ἄλαλος» κατὰ τὸ γεγραμμένον παρὰ τῆ Θεῶ, τῆνικαῦτα λόγον ὕλης ἴσχει καὶ πλάττεται τὴν ἀνω-
 20 τάτω πλάσιν ἐπὶ πάσης ἀδείας, ἅτε μηδενὸς τῶν θύραθεν θυροκοποῦντος, τῆς ἐντὸς χάριτος ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταρρυθμιζούσης καὶ ἀπορρήτῳ, τὸ παραδοξότατον, φωτὶ καταλαμπούσης τὰ ἔνδον καὶ τελειούσης τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον. Ἡμέρας δὲ διαυγασάσης καὶ φωσφόρου ἀνατείλαντος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν¹⁴² κατὰ
 25 τὸν ἐν ἀποστόλοις κορυφαῖον, ἔξεισι κατὰ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο λόγιον ὁ ὄντως ἄνθρωπος ἐπὶ τὴν ὄντως ἐργασίαν αὐτοῦ¹⁴³· καὶ τῷ φωτὶ χρώμενος ὁδῶ ἀνεισιν ἢ ἀνάγεται ἐπ' ὄρη αἰώνια¹⁴⁴.

137. Λουκᾶ 6,22.

138. Ψαλμ. 115,1.

139. Β' Κορ. 4,13.

λωμε τὸ ὄνομα σὰν πονηρό»¹³⁷, συνθέτοντας ἐναντίον σου συκοφαντίες καὶ ψευδολογίες καὶ διαδίδοντάς τες, ἔμεῖς περιφρονώντας ὅλα αὐτὰ καὶ τώρα, ἅς προωθήσωμε τὸν λόγο, πιστεύοντας καὶ λέγοντας τὰ λόγια τῶν ἁγίων πατέρων, βλέποντας πρὸς ἐκεῖνα καὶ πείθοντας τοὺς ἄλλους. Διότι λέγει, «ἐπίστευσα, γι' αὐτὸ ὠμίλησα»¹³⁸. Κι' ἔμεῖς πιστεύομε, γι' αὐτὸ καὶ ὁμιλοῦμε¹³⁹.

58 Ὅταν λοιπὸν ἀπελαθῇ¹⁴⁰ κάθε αἰσχροῦ πάθος ἔνοικο, καὶ ὁ νοῦς, ὅπως πρὶν ἀπὸ λίγο ἐδήλωσε ὁ λόγος, ἐπαναφέροντας στὸν ἑαυτό του τὸν ἴδιο καὶ τὶς ἄλλες δυνάμεις τῆς ψυχῆς τελείως, στολίση τὴν ψυχὴν μὲ τὴν καλλιέργεια τῶν ἀρετῶν, προχωρώντας πρὸς τὸ τελειότερο καὶ ἐκτελώνοντας πρακτικὰ ἀναβάσεις¹⁴¹, καὶ ἐπὶ πλέον μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ πλύνοντας τὸν ἑαυτό του, ὄχι μόνον καθαρίζει τὶς κηλίδες τοῦ πονηροῦ κόμματος, ἀλλὰ καὶ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴ μέση κάθε ἐπίκτητο στοιχεῖο, ἔστω κι' ἂν ἀνήκη στὴν καλύτερη μοῖρα καὶ διάνοια.

59 Ὅταν λοιπὸν ὑπερβῇ τὰ νοητὰ καὶ τὰ φαντασμένα νοήματα σχετικὰ μὲ αὐτὰ καὶ ἀποθέσῃ τὰ πάντα μὲ τρόπο θεοφιλῆ καὶ φιλόθεο, θὰ παραστῇ στὸν Θεό, σύμφωνα μὲ τὸ γραμμένο, «κωφὸς καὶ ἄλαλος» τότε λοιπὸν ὁ νοῦς περιορίζει τὸν λόγο τῆς ὕλης καὶ πλάττει τὴν ἀνώτατη πλάσι μὲ κάθε ἀσφάλεια, διότι κανένας ἀπ' ἔξω δὲν θυροκοπεῖ, ἐφ' ὅσον ἢ μέσα εὕρισκόμενη χάρις μεταρρυθμίζει πρὸς τὸ καλύτερο καὶ, τὸ παραδοξότερο, καταλάμπει μὲ ἀπόρρητο φῶς τὰ ἐσωτερικὰ καὶ τελειώνει τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο. Καὶ ὅταν χαράξῃ ἢ αὐγὴ καὶ ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος στὶς καρδιές μας¹⁴², κατὰ τὸν κορυφαῖο ἀπόστολο, ἐξέρχεται, σύμφωνα μὲ τὸ προφητικὸ ἐκεῖνο λόγιον, ὁ πραγματικὸς ἄνθρωπος πρὸς τὴν πραγματικὴ ἐργασία του¹⁴³, καὶ χρησιμοποιώντας τὸ φῶς ἀνεβαίνει τὴν ὁδὸν ἣ ἀνυψώνεται πρὸς τὰ αἰώνια ὄρη¹⁴⁴, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ φῶς καθίσταται, ὡς τοῦ θαύματος, ἐπόπτης

140. Ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῶν παραγράφων 58 καὶ 59 ἀπαντᾶται καὶ στὸ *Πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον*, 17 καὶ 18.

141. *Ψαλμ* 83, 6.

142. *Πέτρο*, 1, 19.

143. *Ψαλμ* 103, 23.

144. *Ψαλμ* 75, 5.

Καὶ τῶν ὑπερκοσμίων ἐν τούτῳ τῷ φωτὶ πραγμάτων, ὡ τοῦ θαύματος, ἐπόπτης καθίσταται· μὴ διαζευγνύμενος ἢ διαζευγνύμενος τῆς τὴν ἀρχὴν συμπροηγμένης ὕλης, ὡς οἶδεν ἡ ὁδός. Οὐ γὰρ διανοίας φανταστικοῖς ἄνεισι πτεροῖς, ἢ πάντα καθάπερ τυ-
 5 φλὴ περιπολεῖ, μῆτ' ἐπὶ τῶν ἀπόντων αἰσθητῶν μῆτ' ἐπὶ τῶν ὑπεραναβεβηκότων νοητῶν τῆς ἀκριβοῦς καὶ ἀνενδοιάστου καταλήψεως ἀντιλαμβανομένη, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας ἄνεισιν ἀρρήτω πνεύματος δυνάμει, καὶ πνευματικῇ καὶ ἀρρήτῳ ἀντιλήψει τῶν ἀρρήτων ρημάτων διακούει καὶ ὀρᾷ τὰ ἀθέατα· καὶ τοῦ θαύμα-
 10 τος ὄλος τούντεῦθεν ἐστὶ τε καὶ γίνεται, κἂν ἐκεῖθεν ἀπῆ, καὶ τοῖς ἀκαμάτοις ὕμνωδοῖς ἀμιλλᾶται, ἄγγελος ὡς ἀληθῶς ἄλλος ἐπὶ γῆς Θεοῦ γεγονῶς καὶ δι' ἑαυτοῦ πᾶν εἶδος κτίσεως αὐτῷ προσαγαγῶν, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐν μετοχῇ τῶν πάντων, καὶ τοῦ ὑπὲρ τὰ πάντα δὲ μεταλαγχάνει νῦν, ἵνα καὶ τὸ τῆς εἰκόνας ἀπη-
 15 κριβωμένον ᾗ.

60 Διό φησιν ὁ θεῖος Νεῖλος, ὅτι «νοῦ κατάστασις ἐστὶν ὕψος νοητόν, οὐρανίῳ χρώματι παρεμφερές· ὧ καὶ τὸ τῆς Ἀγίας Τριάδος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς ἐπιγίνεται φῶς»¹⁴⁵. Καὶ πάλιν, «εἴ τις βούλοιο ἰδεῖν τὴν τοῦ νοῦ κατάστασιν, στερη-
 20 σάτω ἑαυτὸν πάντων τῶν νοημάτων καὶ τότε ὄψεται αὐτὸν σαπφείρῳ ἢ οὐρανίῳ χρώματι παρεμφερῆ»¹⁴⁶. Τοῦτο δὲ ποιῆσαι ἄνευ ἀπαθείας τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ· Θεοῦ γὰρ χρειά συνεργουόντος καὶ ἀναπνέοντος αὐτῷ τὸ συγγενές φῶς. Καὶ ὁ ἅγιος Διάδοχος, «δύο», φησὶν, «ἡμῖν ἡ χάρις ἡ ἀγία διὰ τοῦ βαπτίσματος
 25 περιποιεῖται, ὧν τὸ ἐν ἀπείρως τοῦ ἐνὸς ὑπερβάλλει· ἀνακαινίζει γὰρ ἡμᾶς ἐν τῷ ὕδατι καὶ τὸ κατ' εἰκόνα λαμπρύνει, πᾶσαν τὴν ρυτίδα τῆς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀπορρῦπουσα, τὸ δὲ ἕτερον ἐκδέχεται, ἵνα σὺν ἡμῖν ἐργάσηται. Ὅταν οὖν ἄρξηται ὁ νοῦς ἐν
 30 πολλῇ αἰσθήσει γεύεσθαι τῆς χρηστότητος τοῦ παναγίου Πνεύματος, τότε ὀφείλομεν εἰδέναί, ὅτι ἄρχεται ἡ χάρις ὡσπερ ἐπι-

145. Εὐαγρίου (Νεΐλου), *Περὶ τῶν ὀκτῶ λογισμῶν* 18. PG 79,1221B.

τῶν ὑπερκόσμων πραγμάτων, χωρὶς νὰ ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴν ὕλη πού παράχθηκε στὴν ἀρχὴ μαζί του ἢ ἀποχωριζόμενος, ὅπως γνωρίζει ἡ ὁδός· διότι δὲν ἀνεβαίνει μὲ φανταστικὰ φτερὰ τῆς διάνοιας, ἡ ὁποία περιπολεῖ τὰ πάντα σὰν τυφλή, χωρὶς ν' ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀρκιβῆ καὶ ἀνενδοίαστη κατανόησι, οὔτε τῶν ἀπόντων αἰσθητῶν οὔτε τῶν ὑπερβατικῶν νοητῶν· ἀλλὰ ἀνεβαίνει πραγματικὰ μὲ ἄρρητη δύναμι πνεύματος καὶ μὲ πνευματικὴ καὶ ἄρρητη βοήθεια, ἀκούει τὰ ἄρρητα ρήματα καὶ βλέπει τὰ ἀθέατα· καὶ ἔτσι παραδίδεται καὶ γίνεται ὁλόκληρος τοῦ θαύματος, κι' ἂν ἀκόμη ἀπουσιάζῃ ἀπὸ ἐκεῖ, καὶ ἀμλλᾶται μὲ τοὺς ἀκούραστους ὑμνωδοὺς, ἔχοντας γίνεῖ ἀληθινὰ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἐπάνω στὴ γῆ καὶ προσάγοντας σ' αὐτὸν μόνος του κάθε εἶδος κτίσεως, διότι κι' αὐτός, μετέχοντας στὰ πάντα, ἀποκτᾶ τώρα καὶ μετοχὴ στὸν ἐπάνω ἀπὸ τὰ πάντα, ὥστε καὶ ἡ εἰκὼν νὰ καταστῇ ἀκριβής.

- 60 Γι' αὐτὸ λέγει ὁ θεῖος Νεῖλος, ὅτι «τοῦ νοῦ κατάστασις εἶναι ὕψος νοητό, παρόμοιο μὲ οὐράνιο χρῶμα, στὸ ὁποῖο κατὰ τὸν καιρὸ τῆς προσευχῆς προσγίνεται καὶ τὸ φῶς τῆς ἁγίας Τριάδος»¹⁴⁵. Καὶ πάλι· «ἂν θὰ ἤθελε κάποιος νὰ ἰδῇ τὴν κατάστασι τοῦ νοῦ, ἅς στερήσῃ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ ὅλα τὰ νοήματα, καὶ τότε θὰ τὸν ἰδῇ ὅμοιο μὲ σάπφειρο ἢ μὲ οὐράνιο χρῶμα»¹⁴⁶. Νὰ τὸ κάμῃ ὅμως αὐτὸ χωρὶς ἀπάθεια, εἶναι ἀδύνατο· διότι χρειάζεται ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, νὰ συνεργήσῃ καὶ νὰ πνεύσῃ σ' αὐτὸν τὸ συγγενικὸ φῶς. Καὶ ὁ ἅγιος Διάδοχος λέγει· «ἡ ἁγία χάρις διὰ τοῦ βαπτίσματος μᾶς προσφέρει δύο πράγματα. Ἐκ τῶν αὐτῶν τὸ ἓνα εἶναι ἀπείρως ἀνώτερο τοῦ ἄλλου, διότι μᾶς ἀνακαινίζει στὸ ὕδωρ καὶ λαμπρύνει τὸ κατ' εἰκόνα, καθαρίζοντας κάθε ρυτίδα τῆς ἁμαρτίας μας· τὸ ἄλλο τὸ κατακρατῆ, γιὰ νὰ τὸ ἐκτελέσῃ μαζί μας. Ὅταν λοιπὸν ἀρχίσῃ ὁ νοῦς νὰ γεύεται τὴ χρησιμότητα τοῦ παναγίου Πνεύματος μὲ πολλὴ συναίσθησι, τότε πρέπει νὰ γνωρίζωμε ὅτι ἀρχίζει ἡ χάρις σὰν νὰ ἐπιζωγραφί-

146. Εὐαγρίου, *Κεφάλαια πρακτικὰ πρὸς Ἀνατόλιον*, PG 40, 1244A.

ζωγραφειν εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν· ὥστε ἡ μὲν αἰσθησις αὐτῆ δηλοῖ ἡμᾶς μορφοῦσθαι τὸ καθ' ὁμοίωσιν, τὸ δὲ τέλειον τῆς ὁμοιώσεως ἐκ τοῦ φωτισμοῦ γνωσόμεθα»¹⁴⁷. Καὶ πάλιν· «τὴν πνευματικὴν οὐ δύναται τις ἀγάπην κτήσασθαι, εἰ μὴ ἐν πάσῃ πληροφορίᾳ φωτισθεῖη παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐὰν γὰρ μὴ τελείως τὸ καθ' ὁμοίωσιν διὰ τοῦ θείου φωτὸς ἀπολάβῃ ὁ νοῦς, πάσας μὲν τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἔχειν δύναται, τῆς δὲ τελείας ἀγάπης ἔτι ἄμοιρος μένει»¹⁴⁸.

61 Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσαὰκ ἀκούομεν λέγοντος, 10 κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς ὁρᾶν τὴν ἑαυτοῦ καθαρότητα τὸν κεχαριτωμένον νοῦν, «ὁμοίαν τῇ ἐπουρανίῳ χροιά, ἣτις Θεοῦ ὑπὸ τῆς γερουσίας τοῦ Ἰσραὴλ ὠνόμασται τόπος, ἠνίκα ὤφθη αὐτοῖς ἐν τῷ ὄρει»¹⁴⁹. καὶ πάλιν, «προσευχὴ ἐστὶ καθαρότης νοός, ἣτις ἐκ τοῦ φωτὸς τῆς ἁγίας Τριάδος μετ' ἐκπλήξεως 15 τέμνεται»¹⁵⁰. καὶ πάλιν, «καθαρότης ἐστὶ νοός, ἐφ' ἣ διαυγάζει ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς τὸ φῶς τῆς ἁγίας Τριάδος»¹⁵¹.

62 Ἄλλ' ὁ κατηξιωμένος τοῦ φωτὸς ἐκείνου νοῦς καὶ πρὸς τὸ συνημμένον σῶμα¹⁵² πολλὰ διαπορθμεύει τοῦ θείου κάλλους τεκμήρια, χάριτί τε θείᾳ καὶ σαρκὸς παχύτητι μεσιτεύων καὶ δύ- 20 ναμιν τῶν ἀδυνάτων ἐντιθείς. Ἐντεῦθεν ἡ καθ' ἀρετὴν θεοειδῆς καὶ ἀπαράμιλλος ἕξις καὶ τὸ πρὸς κακίαν ὄλως ἀκίνητον ἢ δυσκίνητον. Ἐντεῦθεν ὁ διατρανῶν τοὺς τῶν ὄντων λόγους λόγος καὶ ἀνακαλύπτων οἴκοθεν ἐκ καθαρότητος τὰ τῆς φύσεως μυστήρια· δι' ὧν ἀναλογίας λόγοις πρὸς κατάληψιν τῶν ὑπὲρ φύ- 25 σιν τὸ διανοούμενον ἀνιμᾶται τῶν πιστῶς ἀκροωμένων, ἦν αὐ-

147. Διαδόχου Φωτικῆς, Κεφάλαια 89, E. des Places, 1266, 149–150. A. Γκόλτσου, Θεσσαλονίκη 1986, 256–258.

148. Αὐτόθι. E. des Places, 150. A. Γκόλτσου, 258.

149. Ἰσαὰκ Σύρου, Ἀσκητικά, Λόγος 32, Π. Χρήστου, Φιλοκαλία τ. 8B, σ. 82.

ζη στο κατ' εικόνα τὸ καθ' ὁμοίωσι· ὥστε ἡ μὲν αἴσθησις αὐτὴ δηλώνει ὅτι μορφωνόμαστε στὸ καθ' ὁμοίωσι, ἐνῶ τὸ τέλειο τῆς ὁμοιώσεως θὰ τὸ γνωρίσωμε ἀπὸ τὸν φωτισμό»¹⁴⁷. Καὶ πάλι: «δὲν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἀγάπη, ἂν δὲν φωτισθῇ καθ' ὅλη τὴν πληρότητα ἀπὸ τὸν ἅγιο Πνεῦμα· διότι, ἂν ὁ νοῦς δὲν προσλάβῃ τελείως τὸ καθ' ὁμοίωσι διὰ τοῦ θείου φωτός, μπορεῖ βέβαια νὰ ἔχῃ τὶς ἄλλες ἀρετές, ἀλλὰ μένει ἀκόμη ἄμοιρος τῆς τέλειας ἀγάπης»¹⁴⁸.

61 Ἐπίσης ἀκούομε καὶ τὸν ἅγιο Ἰσαὰκ νὰ λέγῃ· «κατὰ τὸν καιρὸ τῆς προσευχῆς ὁ χαριτωμένος νοῦς βλέπει τὴν καθαρότητά του, ὅμοια μὲ τὸ ἐπουράνιο χρῶμα, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴ γερουσία τοῦ Ἰσραὴλ ἔχει ὀνομασθῆ τόπος Θεοῦ, ὅταν τοὺς φανερώθηκε στὸ ὄρος»¹⁴⁹. Καὶ πάλι: «καθαρότης τοῦ νοῦ εἶναι ἐκείνη πού τέμνεται μ' ἐκπληξὶ ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἁγίας Τριάδος»¹⁵⁰. Καὶ πάλι: «καθαρότης τοῦ νοῦ εἶναι ἐκείνη στὴν ὁποία τὸν καιρὸ τῆς προσευχῆς ξενοίγει σὰν τὴν αὐγὴ τὸ φῶς τῆς ἁγίας Τριάδος»¹⁵¹.

62 Ἀλλὰ ὁ καταξιωμένος τοῦ φωτός ἐκείνου νοῦς μεταφέρει πολλὰ τεκμήρια ἀπὸ τὸ θεῖο κάλλος καὶ πρὸς τὸ συνημμένο σῶμα¹⁵² μεσιτεύοντας ἀνάμεσα στὴ θεία χάρι καὶ τὴν παχύτητα τῆς σαρκὸς καὶ ἐμβάλλοντας δύναμι στοὺς ἀδυνάτους. Ἀπ' αὐτὸ προέρχεται καὶ ἡ θεοειδὴς καὶ ἀπαράμλλη ἕξις κατ' ἀρετήν, καὶ τὸ ἐντελῶς ἀκίνητο ἢ δυσκίνητο πρὸς τὴν κακία. Ἀπ' αὐτὸ προέρχεται ὁ λόγος πού σαφηνίζει τοὺς λόγους τῶν ὄντων κι' ἀνακαλύπτει μέσα ἀπὸ τὴν καθαρότητά του τὰ μυστήρια τῆς φύσεως, μὲ τὰ ὁποῖα κατ' ἀναλογία ἀνυψώνει τὸ διανοητικὸ τῶν πιστῶν ἀκροατῶν γιὰ τὴν κατάληψι τῶν ὑπὲρ φύσι, τὴν ὁποία κατάληψι ἔχει καταλάβει ὁ Πατὴρ τοῦ Λόγου μὲ αὐλές

150. Αὐτόθι.

151. Αὐτόθι.

152. Τὸ κείμενο ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ «καὶ πρὸς τὸ συνημμένον σῶμα», μέχρι περιήπου τὴν παράφραφο αὐτὴ, «ἐπαναγωγῆς τῆς χάριτος», ἀπαντᾶται καὶ στὸ *Πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον*, 19 - 21, ὅπου ὁμως ἀντὶ τῆς λέξεως «ἐπαναγωγῆς» ὑπάρχει ἡ λέξις «ἐπανθούσης».

τὸς ὁ τοῦ λόγου πατήρ ἀύλοις ἐπαφαῖς κατείληφεν. Ἐντεῦθεν αἱ
 τ' ἄλλαι ποικίλαι θαυματοποιῖαι, καὶ τὸ διορᾶν τε καὶ προορᾶν
 καὶ περὶ τῶν πόρρω που συμβαινόντων ὡς ὑπ' ὀφθαλμοῦς δια-
 λέγεσθαι. Καὶ τὸ δὴ μέγιστον, ὡς οὐ περὶ ταῦθ' ὁ σκοπὸς τείνει
 5 τῶν μακαριωτάτων ἐκείνων, ἀλλ' ὥσπερ, εἴ τις ὀρώη πρὸς
 ἡλιακὴν ἀκτῖνα, καὶ τῶν ἀερίων ἀτόμων αἰσθάνεται, κἂν μὴ
 τοῦτ' αὐτῷ τυγχάνη σκοπός, οὕτως ἐκείνοις ταῖς θείαις ἀκτῖσι
 καθαρῶς ὁμιλοῦσιν, αἷς φύσει πρόσεστιν ἢ πάντων ἀποκάλυ-
 ψις, οὐχὶ τῶν ὄντων μόνον ἢ καὶ γεγενημένων, ἀλλὰ καὶ τῶν
 10 ἔπειτ' ἔσομένων, ὁδοῦ πάρεργον ὡς ἀληθῶς ἢ τούτων προσγί-
 νεται γνῶσις κατὰ ἀναλογίαν τῆς καθαρότητος· προὔργου δὲ αὐ-
 τοῖς ἢ τοῦ νοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστροφή καὶ σύννευσις, μᾶλλον δὲ
 πασῶν τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, εἰ καὶ θαυμαστὸν εἶπεῖν, πρὸς
 τὸν νοῦν ἐπιστροφή καὶ ἢ κατ' αὐτόν τε καὶ Θεὸν ἐνέργεια, δι' ἧς
 15 ἐπεσκευασμένοι πρὸς τὸ πρωτότυπον εὖ διατίθενται, τὸ ἀρχαῖον
 ἐκεῖνο καὶ ἀμήχανον κάλλος ἐπαναγούσης τῆς χάριτος. Ἐπὶ το-
 σοῦτον ὕψος ἀναφέρει τὸ μακάριον πένθος τοὺς ταπεινοὺς τῆ
 καρδίᾳ καὶ πτωχοῦς τῷ πνεύματι¹⁵³.

63 Ἐπεὶ δὲ ταῦτα διὰ τὴν ἔνοικον ἡμῖν ραθυμίαν ὑπὲρ ἡμᾶς,
 20 φέρε πρὸς τὴν κρηπῖδα τούτων αὐθις ἐπανελθόντες, ἔτι περὶ
 πένθους ὀλίγα τινὰ διαλάβωμεν. Ἐπεται δὴ τοῦτο καὶ πᾶσι τοῖς
 εἶδεσι τῆς ἀκουσίου καὶ κατὰ κόσμον πτωχείας. Πῶς γὰρ οὐκ
 ἂν λυποῖτο καὶ ὁ χρημάτων ἐνδεὴς καὶ ὁ λιμώττων ἀκουσίως
 καὶ ὁ καταπονούμενός τε καὶ ἀτιμαζόμενος; Ἀλλὰ τοῦτ' ἀπαρά-
 25 κλητόν ἐστι τὸ πένθος, καὶ μάλιστα ἐφ' ὅσον ἐπιτείνεται τὰ τῆς
 πτωχείας, μᾶλλον δὲ ἐφ' ὅσον ἀπέχει τῆς ἀληθινῆς γνώσεως ὁ
 πάσχων. Οὗτος γὰρ μὴ τῷ λόγῳ τὰς ἐκ τῆς αἰσθήσεως ἡδονὰς
 τε καὶ ὀδύνας ὑποτάττων, ἀλλὰ μᾶλλον αὐταῖς ἐκεῖνος τῆ τοῦ

ἐπαφές. Ἐπ' αὐτὸ προέρχονται καὶ οἱ ἄλλες ποικίλες θαυματοποιίες καὶ ἡ διόρασις καὶ ἡ προόρασις, ἀκόμη καὶ αὐτῶν πού συμβαίνουν κάπου μακριὰ, ὥστε νὰ ἐκτυλίσσωνται κάτω ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς των. Τὸ σπουδαιότερο εἶναι ὅτι ὁ σκοπὸς ἐκείνων τῶν μακαριωτάτων δὲν τείνει πρὸς αὐτά, ἀλλὰ συμβαίνει ὅπως ἂν κυττάξῃ κάποιος πρὸς τὴν ἡλιακὴ ἀκτῖνα, ὃ ὅποιος αἰσθάνεται καὶ τὰ ἄτομα τοῦ ἀέρος, ἔστω κι' ἂν δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ σκοπὸς του· ἔτσι κι' ἐκεῖνοι ἔρχονται καθαρὰ σ' ἐπαφὴ μὲ τίς θεῖες ἀκτῖνες, στίς ὁποῖες ὑπάρχει φύσει ἡ ἀποκάλυψις τῶν πάντων, ὄχι μόνον τῶν ὄντων καὶ τῶν γενομένων, ἀλλὰ κι' ἐκείνων πού πρόκειται νὰ συμβοῦν, καὶ λαμβάνουν πράγματι γνῶσι αὐτῶν παρεμπιπτόντως, κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς καθαρότητος, ἐνῶ κύριο ἔργο τους εἶναι ἡ ἐπιστροφή τοῦ νοῦ πρὸς τὸν ἑαυτό του καὶ ἡ συγκατάνευσις· ἢ μᾶλλον ἡ ἐπιστροφή ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ἂν καὶ εἶναι θαυμαστὸ νὰ τὸ εἰποῦμε, πρὸς τὸν νοῦ καὶ ἡ ἐνέργεια κατὰ τὸν νοῦ καὶ τὸν Θεό· δηλαδὴ ἡ ἐνέργεια διὰ τῆς ὁποίας, ἀνασκευασμένοι πρὸς τὸ πρωτότυπο, μεταρρυθμίζονται καλῶς, διότι ἡ χάρις ἐπανεφέρει τὸ ἀρχαῖο ἐκεῖνο καὶ ὑπέρτατο κάλλος. Σὲ τόσο μεγάλο ὕψος ἀνεβάζει τὸ μακάριο πένθος τοὺς ταπεινοὺς στὴν καρδιὰ καὶ τοὺς πτωχοὺς στὸ πνεῦμα¹⁵³.

- 63 Ἐπειδὴ αὐτὰ ἐξ αἰτίας τῆς ἔνοικης ραθυμίας μας εἶναι ἐπάνω ἀπὸ μᾶς, ἐπανερχόμενοι πάλι πρὸς τὴ βάσι αὐτῶν, ἃς εἰποῦμε μερικὰ ἀκόμη γιὰ τὸ πένθος. Ἀκολουθεῖ λοιπὸν αὐτὸ ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἀκούσιας καὶ κατὰ κόσμον πτωχείας. Πῶς δηλαδὴ νὰ μὴ λυπηθῇ καὶ ὁ στερημένος χρήματα καὶ ὁ πεινασμένος ἀκούσια καὶ ὁ καταπονούμενος καὶ ὁ ἀτιμαζόμενος; Ἄλλ' αὐτὸ τὸ πένθος εἶναι ἀπαρηγόρητο, καὶ μάλιστα ὅσο αὐξάνεται ἡ πτωχεία, ἢ καλύτερα ὅσο ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ γνῶσι ὁ πάσχων. Διότι αὐτός, ἐπειδὴ δὲν ὑποτάσσει στὸ λόγο τίς ἀπὸ τὴν αἴσθησι προερχόμενες ἡδονὲς καὶ ὀδύνες, ἀλλὰ μᾶλλον ἐ-

153. *Ματθ.* 5, 3ε.

λόγου παραχρώμενος δεινότητι καὶ αὐτὰς ἐπ' οὐδενὶ κέρδει αὔξει, ὡς μὴ ὄφειλε, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπὶ ζημίᾳ τῇ μεγίστῃ. Σημεῖον γὰρ καὶ ἔλεγχον καθ' ἑαυτοῦ προβάλλεται σαφῆ τοῦ μὴ βεβαίως πιστεύειν τῷ τοῦ Θεοῦ Εὐαγγελίῳ καὶ τοῖς πρὸ αὐτοῦ προφή-
 5 ταις καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν δι' αὐτοῦ μαθητευθεῖσι καὶ ἀποσταλεῖ-
 σιν εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς καὶ ἐπαγγείλασθαι διὰ πτωχείας τὸν ἀδαπάνητον πλοῦτον, δι' εὐτελείας τὴν ἀπόρρητον δόξαν, δι' ἐγκρατείας τὴν ἀνώδυνον τρυφήν, διὰ καρτερίας τῶν ἐπερχομέ-
 10 νοχωρίας τε καὶ θλίψεως, τοῖς τὸν ἀνειμένον ἠγαπηκόσιν ἐνταῦ-
 θα βίον καὶ μὴ διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης πύλης καὶ ὁδοῦ¹⁵⁴
 προελθεῖν εἰς ζωὴν προηρημένοις.

64 Καλῶς ἄρ' εἶπεν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ὅτι «ἡ λύπη ἢ κατὰ κόσμον θάνατον ἀπεργάζεται»¹⁵⁵· καὶ διὰ τοῦ λόγου γὰρ ἐφάνη
 15 ἁμαρτία οὕσα πρὸς θάνατον. Εἰ δὲ ἡ ὄντως ζωὴ τῆς ψυχῆς φῶς ἐστὶ θεῖον ἀπὸ τοῦ κατὰ Θεὸν πένθους προσγινόμενον, ὡς ἀνω-
 τέρω ὑπὸ τῶν πατέρων εἴρηται, καὶ ὁ τῆς ψυχῆς θάνατος σκό-
 τος ἔσται πονηρὸν ὑπὸ τῆς κατὰ κόσμον λύπης τῇ ψυχῇ προσγι-
 νόμενον. Σκότος ἐκεῖνο, περὶ οὗ φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, ὅτι ἡ
 20 ἁμαρτία ἐν τῇ ἀπολείπει τοῦ καλοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχουσα σκότος τυποῦται τοῖς ἀδικήμασι νοερόν¹⁵⁶.

65 Ἄλλὰ καὶ Μάρκος ὁ θεῖος, «ὁ τοῖς πονηροῖς λογισμοῖς, φησί, περιεχόμενος, πῶς ἴδῃ τὴν ὑπὸ τούτων καλυπτομένην ἁμαρτίαν ἐνυπόστατον, ἣτις ἐστὶ σκότος καὶ ὁμίχλη ψυχῆς ἐξ
 25 ἐννοιῶν πονηρῶν καὶ λόγων καὶ πράξεων ἐμπεσοῦσα; ὁ δὲ ταύ-
 τὴν μὴ θεασάμενος τὴν περιεκτικὴν ἁμαρτίαν, πότε δεηθεῖς περὶ

154. Ματθ. 7,14. 155. Β' Κορ. 7,10.

κεῖνος καταχρᾶται αὐτὲς μὲ τὴ δεινότητα τοῦ λόγου, καὶ τίς αὐξάνει χωρὶς κέρδος, πράγμα πού δὲν ἔπρεπε, ἢ μᾶλλον καὶ γιὰ μεγάλη ζημιά. Διότι τὰ προβάλλει αὐτός ὡς σημεῖο καὶ ἔλεγχος σαφῆ ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του, ὅτι δὲν πιστεύει μὲ βεβαιότητα στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ καὶ στοὺς πρὶν ἀπὸ αὐτὸν προφῆτες καὶ σ' ἐκείνους τοὺς ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν πού ὑπῆρξαν μαθητές του καὶ ἐστάλησαν νὰ κηρύξουν μὲ τὴν πτωχεία τὸν ἀδαπάνητο πλοῦτο, μὲ τὴν εὐτέλεια τὴν ἀπόρρητη δόξα, μὲ τὴν ἐγκράτεια τὴν ἀνώδυνη διασκέδασι, μὲ τὴν καρτερία τῶν ἐπερχόμενων πειρασμῶν τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν αἰώνια στενοχώρια καὶ θλίψι πού εἶναι ἀποθηκευμένη γιὰ ἐκείνους πού ἔχουν ἀγαπήσει τὸν ἄνετο βίον ἐδῶ καὶ δὲν εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ περάσουν στὴ ζωὴ μέσω τῆς στενῆς καὶ δυσκολοδιάβατης πύλης καὶ ὁδοῦ¹⁵⁴.

64 Ἐπομένως καλὰ εἶπε ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ὅτι «ἡ λύπη πού προέρχεται ἀπὸ κοσμικὰ προβλήματα προκαλεῖ θάνατο»¹⁵⁴. διότι ἐφάνηκε καὶ μὲ τὸν λόγο ὅτι εἶναι ἁμαρτία πού ὀδηγεῖ στὸν θάνατο. Ἄν ὅμως ἡ πραγματικὴ ζωὴ εἶναι θεῖο φῶς τῆς ψυχῆς πού προκαλεῖται ἀπὸ τὸ κατὰ Θεὸν πένθος, ὅπως ἔχει λεχθῆ παραπάνω ἀπὸ τοὺς πατέρες, καὶ ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς θὰ εἶναι σκότος πονηροῦ, πού προκαλεῖ στὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴ λύπη γιὰ προβλήματα τοῦ κόσμου. Εἶναι τὸ σκότος ἐκεῖνο, γιὰ τὸ ὁποῖο λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, ὅτι ἡ ἁμαρτία πού ἔχει τὴν ὑπαρξί στὴν ἀπουσία τοῦ καλοῦ, τυπώνει νοερὸ σκότος μὲ τὰ ἀδικήματα¹⁵⁶.

65 Ἄλλὰ καὶ ὁ θεῖος Μάρκος λέγει· «ὅποιος περισφίγγεται ἀπὸ πονηροὺς λογισμούς, πῶς θὰ μπορέση νὰ ἰδῆ τὴν ἀπὸ αὐτοὺς καλυπτόμενη ἐνυπὸστατη ἁμαρτία, πού εἶναι σκότος καὶ ὁμίχλη τῆς ψυχῆς, πού ἔπεσε ἀπὸ πονηροὺς λογισμούς καὶ λόγους καὶ πράξεις; Ἐκεῖνος πού δὲν εἶδε τὴν περιεκτικὴ αὐτὴ

156. Βλ. σχετικὸ Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον* 2, 5. PG 40, 29, 37.

αὐτῆς καθαρισθήσεται; ὁ δὲ μὴ καθαρισθεῖς, πῶς εὖρη τὸν τόπον τῆς καθαρᾶς φύσεως; ὁ δὲ τοῦτον μὴ εὐρών, πῶς ἴδῃ τὸν ἐνδότερον οἶκον τοῦ Χριστοῦ; Χρῆ τοίνυν κροῦσαι διὰ προσευχῆς παραμένοντας καὶ ζητῆσαι τὸν οἶκον τοῦτον οὐ μόνον κτήσασθαι, ἀλλὰ καὶ φυλάξαι· εἰσὶ γὰρ οἱ καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν ἀπολέσαντες. Ψιλὴν γὰρ αὐτῆς γνῶσιν ἢ συμβατικὴν πείραν ἴσως καὶ ὄψιμαθεῖς καὶ νέοι κατέχουσι· τὴν δὲ μεθ' ὑπομονῆς παράνομον ἐργασίαν μόλις τῶν γερόντων οἱ εὐλαβεῖς καὶ πολυπειροὶ»¹⁵⁷. Τούτοις ὁμόλογος καὶ Μακάριος ὁ τὴν γνῶσιν οὐρά-
 10 νιος καὶ πᾶς ὁ τῶν ὁσίων χορός.

66 Ἄλλ' ὥσπερ τὸ σκότος τοῦτο ἐκ τῶν παραπτωμάτων πάντων λαμβάνει τὴν ὕπαρξιν, οὕτω τὴν κατὰ κόσμον λύπην ἐξετάσας εὐρήσεις ἐκ τῶν παθῶν πάντων καὶ γεννωμένην καὶ κρατυνομένην. Οὐκοῦν εἰκόνα φέρει καὶ οἶον ἀπαρχὴ καὶ προοίμιον
 15 καὶ ἄρραβῶν ἐστὶ τοῦ προσγενήσεσθαι μέλλοντος ἀλήκτου πένθους τοῖς τὸ μακαρισθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πένθος¹⁵⁸ μὴ προελομένοις, ὃ μὴ μόνον φέρει κέρδος τὴν παράκλησιν, καρποφοροῦν τὸν ἄρραβῶνα τῆς αἰωνίου εὐφροσύνης, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλίζεται τὴν ἀρετὴν ἄτρεπτον ἐπὶ τὰ χεῖρω τὴν ψυχὴν ἀπεργαζόμενον.
 20 Πτωχεύσας γάρ τις καὶ ταπεινωθεὶς καὶ τῆς κατὰ Θεὸν εὐτελείας ἀντιπεποιημένος, ἂν μὴ προκόψας ἐπὶ τὸ βέλτιον προσκτήσῃται τὸ πένθος, εὐπερίτρεπτός ἐστι καὶ εὐχερής, πρὸς ἃ καταλέλοιπεν ἐπανελθεῖν τῇ γνώμῃ, ποθῶν αὐθις ἃ παρῆκε τὴν ἀρχὴν καὶ συνιστὰς παραβάτην ἑαυτόν¹⁵⁹. ἂν δὲ παραμένων καὶ
 25 προσέχων τῇ πρὸς τὴν μακαριστὴν πτωχείαν διαθέσει τὸ πένθος ἐμποιήσῃ ἑαυτῷ, ἀκλινὴς πρὸς τὰ ὀπίσω γίνεται, μὴ παλινδρομῶν κακῶς ὅθεν ἔφυγε, καλῶς ποιῶν.

157. Μάρκου Ἐρημίτου, *Περὶ τῶν οἰομένων ἐξ ἔργων δικαιοῦσθαι*, 211. PG 65, 264BCD.

ἁμαρτία, πότε θὰ ἰκετεύσῃ γι' αὐτὴν ὥστε νὰ καθαρισθῇ; Ἐκεῖνος ποὺ δὲν καθαρίσθηκε, πῶς θὰ εὔρῃ τὸν τόπο τῆς καθαρῆς φύσεως; Ἐκεῖνος ποὺ δὲν εὔρηκε τὸν τόπο αὐτόν, πῶς θὰ ἰδῇ τὸν ἐσωτερικώτερο οἶκο τοῦ Χριστοῦ; Πρέπει λοιπὸν νὰ κρούσουν ἐπίμονα μὲ τὴν προσευχὴ καὶ νὰ ζητήσουν ὄχι μόνο νὰ ἀποκτήσουν τὸν οἶκο αὐτόν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν φυλάξουν, διότι ὑπάρχουν μερικοὶ ποὺ τὸν ἔχασαν καὶ μετὰ τὴν παραλαβή. Διότι οἱ ὀψιμαθεῖς καὶ νεαροὶ κατέχουν κάποια ἀπλή γνῶσι τῆς ἡ συμβατικῆ ἴσως πείρα, ἐνῶ τὴν διαρκῆ ἐργασία μὲ ὑπομονὴ τὴν ἔχουν μόλις οἱ εὐλαβεῖς καὶ πολύπειροι»¹⁵⁷. Μὲ αὐτοὺς ὁμῶς λογος εἶναι καὶ ὁ Μακάριος, ὁ οὐράνιος στή γνῶσι, καὶ ὅλος ὁ χορὸς τῶν ὁσίων.

66 Ἄλλ' ὅπως τὸ σκότος τοῦτο λαμβάνει τὴν ὑπαρξί ἀπὸ ὅλα τὰ παραπτώματα, ἔτσι, ἂν ἐξετάσῃ τὴν ἀπὸ τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου λῦπη, θὰ εὔρῃς ὅτι γεννᾶται καὶ δυναμώνει ἀπὸ ὅλα τὰ πάθη. Ἐπομένως φέρει τὴν εἰκόνα καὶ εἶναι σὰν ἀπαρχὴ καὶ προοίμιο καὶ ἀρραβῶνας τοῦ χωρὶς τέλος πένθους ποῦ θὰ συμβῇ κατὰ τὸ μέλλον σ' ἐκείνους ποὺ δὲν προτίμησαν τὸ μακαρισμένο ἀπὸ τὸν Κύριο πένθος¹⁵⁸, τὸ ὁποῖο ὄχι μόνο φέρει κέρδος τὴν παρηγορία, καρποφορῶντας τὸν ἀρραβῶνα τῆς αἰώνιας εὐφροσύνης, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλίζει τὴν ἀρετὴ, καθιστώντας τὴν ψυχὴ ἀμετάτρεπτη πρὸς τὰ χειρότερα. Διότι ὅποιος πτωχεύσῃ καὶ ταπεινωθῇ καὶ ἀποκτήσῃ τὴν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εὐτέλεια, ἂν δὲν προσαποκτήσῃ τὸ πένθος, ἀφοῦ προκόψῃ πρὸς τὸ καλύτερο, εἶναι εὐμετάβλητος καὶ εὐκίνητος, ὥστε νὰ ἐπανέλθῃ μὲ τὴ γνώμη πρὸς ἐκεῖνα ποὺ ἐγκατέλειψε, ποθώντας πάλι ὅσα παραμέρισε στὴν ἀρχὴ καὶ καθιστώντας τὸν ἑαυτὸ του παραβάτη¹⁵⁹. Ἄν ὅμως, παραμένοντας σταθερὸς καὶ διατηρώντας τὴ διάθεσι πρὸς τὴ μακαριστὴ πτωχεία, ἀποκτήσῃ τὸ πένθος, γίνεται ἀκλινὴς πρὸς τὰ πίσω, μὴ παλινδρομώντας κακῶς ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ἔφυγε ἐνεργώντας καλῶς.

158. *Ματθ.* 5, 4.

159. *Γαλ.* 2, 18.

67 «Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη», καθά φησιν ὁ ἀπόστολος, «μετάνοιαν ἀμεταμέλητον ἀπεργάζεται τῇ ψυχῇ πρὸς σωτηρίαν»¹⁶⁰. Διὸ καὶ τις τῶν πατέρων ἔλεγεν, ὅτι τὸ πένθος ἐργάζεται καὶ φυλάσσει· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ἀπὸ τοῦ
 5 πένθους κέρδος, ὅτι σχεδὸν ἀκίνητος γίνεται ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸ κακὸν καὶ πρὸς τὰ προημαρτημένα ἀπερίτρεπτος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα ὡς μὴ γεγονότα διατίθησιν. Ἐπεὶ γὰρ δι' ἐκεῖνα τὴν ἀρχὴν πενθεῖ ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἀκούσια τούτῳ ταῦτα λογίζεται παρὰ τῷ Θεῷ· τὰ δὲ ἀκούσια οὐχ ὑπεύθυνα. Καθάπερ γὰρ ὁ ἐπὶ
 10 πενία πενθῶν, οὐχ ἑκούσιον ταύτην ἑαυτῷ προσμαρτυρεῖ, διὸ καὶ μετὰ τῶν πλουτεῖν ποθούντων ἢ πλουτούντων ταῖς τοῦ διαβόλου παγίσιν ἐμπεσεῖται¹⁶¹, κἂν μὴ μεταβαλὼν διαδράναι σπεύσῃ τὰς παγίδας ταύτας, τῇ αἰωνίῳ κολάσει τούτῳ συμπαρεμφοθήσεται· οὕτως ὁ ἁμαρτῶν εἰς τὸν Θεόν, ἂν ἐπὶ τοῖς
 15 ἁμαρτήμασι διατελῇ πενθῶν, ὡς οὐχ ἑκούσια δικαίως αὐτῷ λογισθήσεται τὰ ἁμαρτήματα, καὶ μετὰ τῶν μὴ ὡσαύτως ἁμαρτόντων ἀπροσκόπτως βαδιεῖται τὴν πρὸς ζωὴν φέρουσαν αἰώνιον.

68 Τῆς μὲν οὖν ἀρχῆς τοῦ πένθους, ἣτις κατώδυνός ἐστιν ὡς
 20 καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον συνημμένον κεκτημένη, τοῦτό ἐστὶ τὸ κέρδος. Προῖόν δέ, τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγάπῃ θαυμαστῶς συνάπτεται καὶ τὴν γλυκερὰν καὶ ἱερὰν παράκλησιν καρποῦται, τῆς τοῦ Παρακλήτου χρηστότητος γενομένου τοῦ τῷ πένθει ποιωθέντος· ἢ τοῖς μὴ πεπειραμένοις σχεδὸν ἀνήκουστός ἐστιν ὡς ἄρρητος. Εἰ
 25 γὰρ γλυκύτητα μέλιτος οὐδεὶς ἀναγγελεῖ τοῖς μὴ γευσάμενοις, πῶς ἄρα τῆς ἱερᾶς ἐκ Θεοῦ χαρᾶς καὶ χάριτος τὴν ἡδονὴν τοῖς μὴ πεπειραμένοις διηγήσεταιί τις;

69 Οὐ μὴν, ἀλλ' ἔοικεν ἢ μὲν ἀρχὴ τοῦ πένθους, οἷόν τις εἶναι

160. Β' Κορ. 7,10.

67 Διότι ἢ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ λύπη, ὅπως λέγει ὁ ἀπόστολος¹⁶⁰, δημιουργεῖ στήν ψυχὴ ἀμετακίνητη μετάνοια γιὰ τὴ σωτηρία. Γι' αὐτὸ καὶ κάποιος ἀπὸ τοὺς πατέρες ἔλεγε, ὅτι τὸ πένθος ἐργάζεται καὶ φυλάσσει. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτὸ τὸ κέρδος ἀπὸ τὸ πένθος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος γίνεται σχεδὸν ἀκίνητος πρὸς τὸ κακὸ καὶ ἀμετάστροφος πρὸς τὰ προηγούμενα ἁμαρτήματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ παρουσιάζει σὰν νὰ μὴ ἔγιναν. Ἐπειδὴ δηλαδή στήν ἀρχὴ ὁ ἄνθρωπος πενθεῖ γιὰ ἐκεῖνα, αὐτὰ θεωροῦνται ἀπὸ τὸν Θεὸ γι' αὐτὸν ὡς ἀκούσια. Τὰ ἀκούσια ὅμως δὲν εἶναι ὑπεύθυνα. Ὅπως δηλαδή ἐκεῖνος πού πενθεῖ γιὰ τὴν πενία δὲν ἐπιβεβαιώνει ὅτι αὐτὴ τοῦ εἶναι ἐκούσια, γι' αὐτὸ καὶ θὰ πέση στὶς παγίδες τοῦ διαβόλου¹⁶¹ μαζί μὲ ἐκείνους πού ποθοῦν νὰ πλουτήσουν ἢ πλουτοῦν, κι' ἂν δὲν σπύση μεταβάλλοντας διαγωγὴ νὰ ξεφύγη τοῦτες τὶς παγίδες, θὰ παραπεμφῆ μαζί μὲ αὐτὸν στήν αἰώνια κόλασι· ἔτσι ὅποιος ἁμάρτησε πρὸς τὸν Θεὸ, ἂν πενθῆ διαρκῶς γιὰ τὰ ἁμαρτήματά του, δίκαια θὰ τοῦ θεωρηθοῦν ὡς μὴ ἐκούσια τὰ ἁμαρτήματα καὶ θὰ βαδίση ἀπρόσκοπτα τὴν ὁδὸ πού ὁδηγεῖ πρὸς τὴν αἰώνια ζωὴ μαζί μ' ἐκείνους πού δὲν ἁμάρτησαν.

68 Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι τὸ κέρδος τῆς ἀρχῆς τοῦ πένθους πού εἶναι κατώδυνη, διότι περικλείει καὶ τὸν φόβο τοῦ Θεοῦ. Προχωρώντας ὅμως συνάπτεται κατὰ τρόπο θαυμαστὸ μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποκτᾷ τὴν γλυκερὴ καὶ ἱερὴ παρηγοριά, διότι ὅποιος λάβη ποιότητα διὰ τοῦ πένθους γεύεται τὴ χρηστότητα τοῦ Παρακλητοῦ, ἢ ὁποῖα χρηστότης σὲ ὅσους δὲν τὴν ἔχουν δοκιμάσει εἶναι σχεδὸν ἀνήκουστη, ὡς ἄρρητη. Διότι, ἂν κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν γλυκύτητα τοῦ μέλιτος σὲ ὅσους δὲν τὸ ἐγεύθησαν, πῶς ἄραγε θὰ μπορούσε νὰ διηγηθῆ κανεὶς τὴν ἡδονὴ τῆς ἱερῆς ἀπὸ τὸν Θεὸ χαρᾶς καὶ χάριτος σὲ ὅσους δὲν τὴν ἔχουν δοκιμάσει;

69 Ἄλλ' ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ πένθους εἶναι σὰν κά-

161. Γεν. 2, 15.

Θεοῦ μνηστείας ζήτησις σχεδὸν δοκούσης ἀνεφίκτου· διὸ καὶ τινες οἷον προμνηστικοὶ κινουῦνται λόγοι παρὰ τῶν διὰ τὴν ἐπιπόθησιν πενθούντων πρὸς τὸν ἀσυνδύαστον νυμφίον, κοπτόντων ἑαυτοῦς καὶ σὺν ὀλολυγῇ καλούντων, ὡς οὐ παρόντα, μηδὲ παρεσόμενον ἴσως· τὸ δὲ τοῦ πένθους τέλος νυμφικὴ ἐν ἀγνείᾳ συνάφεια τελεία. Διόπερ ὁ μέγας Παῦλος, μέγα μυστήριον ἀποκαλέσας τὴν πρὸς μίαν σάρκα τῶν ὁμοζύγων συνδρομήν, «ἐγὼ δὲ τοῦτο λέγω», φησὶν, «εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν»¹⁶². ὡς γὰρ ἐκεῖνοι μία σὰρξ, οὕτω πνεῦμα ἐν μετὰ τοῦ Θεοῦ οἱ τοῦ Θεοῦ εἰσιν, ὡς ἀλλαχοῦ σαφῶς πάλιν εἶπεν ὁ αὐτός, ὅτι «ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν Πνευμά ἐστι»¹⁶³.

70 Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες κτιστὴν χάριν τὴν ἐνοικοῦσαν τοῖς ἀγίοις τοῦ Θεοῦ; Γνώτωσαν εἰς αὐτὸ τὸ Πνεῦμα βλασφημοῦντες, τὸ μετὰ τῶν ἀγίων ἐν τῇ μεταδόσει γεγονός. Ἡμεῖς δὲ τοῦ προκειμένου καὶ ἕτερον ἐμφαντικώτερον παράδειγμα προθῶμεν· ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ τοῦ πένθους τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ ἀσώτου ἔοικε· διὸ καὶ κατηφείας ἐμπιπλᾷ τὸν ἐργάτην ἑαυτῆς καὶ τοὺς λόγους ἐκείνους ἀναπεΐθει λέγειν, «πάτερ, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου»¹⁶⁴. τὸ δὲ τέλος αὐθις ἔοικε τῇ τοῦ ἀνωτάτω πατρὸς προῦπαντήσει τε καὶ συμπλοκῇ, ἐν ἧ τῷ πλούτῳ τῆς ἀνεικάστου εὐσπλαγχνίας ἐντυχῶν καὶ πολλῆς χαρᾶς καὶ παρρησίας δι' αὐτὴν ὁ υἱὸς ἐπιτυχῶν, ἐφιλεῖτό τε καὶ ἀντεφίλει καὶ συνεισελθὼν συνεισιᾶτο τῷ πατρὶ τῆς οὐρανίου συναπολαύων εὐφροσύνης.

71 Ἄλλᾳ δεῦτε καὶ ἡμεῖς ἐν μακαριστῇ πτωχείᾳ προσπέσω-

162. Ἐφεσ. 5,32.

ποια ζήτησις μνηστείας τοῦ Θεοῦ ποῦ φαίνεται σχεδὸν ἀνέφικτη· γι' αὐτὸ καὶ κινουῦνται τότε μερικοὶ λόγοι σὰν προμνηστευτικοὶ ἀπὸ ἐκείνους ποῦ πενθοῦν ἔξ αἰτίας τοῦ πόθου πρὸς τὸν ἀσύζευκτο νυμφίο, ποῦ θρηνοῦν καὶ μὲ ὀλολυγμοὺς τὸν καλοῦν ὡς μὴ παρόντα καὶ ἴσως μὴ μέλλοντα νὰ παρουσιασθῇ· τὸ τέλος ὅμως τοῦ πένθους εἶναι πλήρης συνάφεια μὲ νυμφικὴ ἀγνεία. Γι' αὐτὸ ὁ μέγας Παῦλος, ἀποκαλώντας μέγα μυστήριον τῆ συνένωσι τῶν συζύγων σὲ μία σάρκα, λέγει· «ἐγὼ τὸ λέγω αὐτὸ ἀναφορικὰ μὲ τὸν Χριστὸ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν»¹⁶². ὅπως δηλαδὴ ἐκεῖνοι εἶναι μία σάρκα, ἔτσι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ εἶναι ἓνα πνεῦμα μὲ τὸν Θεό, ὅπως ὁ ἴδιος πάλι εἶπε σαφῶς σὲ ἄλλο σημεῖο, ὅτι «ὁ προσκολλώμενος στὸν Κύριον, εἶναι ἓνα Πνεῦμα μὲ αὐτόν»¹⁶³.

70 Ποῦ εἶναι αὐτοὶ ποῦ λέγουν, ὅτι ἡ χάρις ποῦ ἐνοικεῖ στοὺς ἀγίους τοῦ Θεοῦ εἶναι κτιστή; Ἄς γνωρίζουν ὅτι βλασφημοῦν στὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα, τὸ ὁποῖο μὲ τὴν μετάδοσι συνδέθηκε μὲ τοὺς ἀγίους. Ἐμεῖς ὅμως ἄς προβάλωμε καὶ ἄλλο ἐμφαντικώτερον παράδειγμα τοῦ προκειμένου· διότι ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ πένθους μοιᾶζει μὲ τὴν ἐπιστροφή τοῦ ἀσώτου, γι' αὐτὸ καὶ γεμίζει τὸν ἐργάτη τῆς μὲ κατήφεια καὶ τὸν πείθει νὰ λέγη τοὺς λόγους ἐκείνους· «πάτερ, ἁμάρτησα στὸν οὐρανὸ καὶ ἐνώπιόν σου καὶ δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ ὀνομάζωμαι υἱὸς σου»¹⁶⁴. Τὸ τέλος ὅμως τοῦ πένθους μοιᾶζει μὲ τὴν προὑπάντησι καὶ τὸ ἐναγκάλισμα τοῦ οὐράνιου Πατρός. Ἀφοῦ μὲ αὐτὸ τὸ ἀγκάλισμα ὁ υἱὸς συνάντησε τὸν πλοῦτον τῆς ἀπερίγραπτης εὐσπλαγχνίας καὶ ἐπέτυχεν πολλὴν χαρὰ καὶ παρησία ἀπ' αὐτό, ἐδέχθηκε ἀγάπη καὶ ἀνταπέδωσε ἀγάπη, καὶ ἀφοῦ εἰσηλθε μαζί του, ἐκάθισεν σὲ συνεστίασι μαζί μὲ τὸν πατέρα, ἀπολαμβάνοντας μαζί του τὴν οὐράνια εὐφροσύνη.

71 Ἄλλὰ ἐμπρός, ἄς προσπέσωμε κι' ἐμεῖς μὲ μακαριστὴ πτω-

163. Λουκᾶ 15, 21.

164. Α' Κορ. 6, 17.

μεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου¹⁶⁵ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἵνα καὶ τὰ προημαρτημένα ἀπαλείψωμεν καὶ πρὸς τὴν κακίαν ἀκινήτους ἑαυτοὺς ποιήσωμεν καὶ τοῦ Παρακλήτου ἐπιτύχωμεν, ἐν αὐτῷ παρακαλούμενοι καὶ αὐτῷ τὴν δόξαν ἀναπέμποντες, σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ καὶ τῷ μονογενεῖ Υἱῷ, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

χείρα καὶ ὡς κλαύσωμε ἐνώπιον τοῦ Κυρίου¹⁶⁵ τοῦ Θεοῦ μας, ὥστε καὶ τὰ προηγούμενα ἁμαρτήματά μας νὰ ἀπαλείψωμε καὶ νὰ καταστήσωμε τοὺς ἑαυτοὺς μας ἀκίνητους πρὸς τὴν κακία, καὶ νὰ ἐπιτύχωμε τὸν Παράκλητο, παρηγορούμενοι μὲ αὐτὸν καὶ ἀναπέμποντας σ' αὐτὸν τὴ δόξα, μαζὶ μὲ τὸν ἄναρχο Πατέρα καὶ τὸν μονογενῆ Υἱό, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Γένοιτο.

165. *Ψαλμ* 94, 6.

ΠΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗΝ ΚΑΙ ΘΕΟΔΩΡΟΝ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΙΜΑΙΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΙΜΑΙΟΣ
ΠΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗΝ ΚΑΙ ΘΕΟΔΩΡΟΝ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ

Ἐποδεικνύων τίνες οἱ σωζόμενοι καὶ τίνες οὐ,
καὶ περὶ τῶν τικτομένων ἐκ τῆς κατὰ νόον σχόλης
κατὰ τε τῶν γενικωτάτων παθῶν,
καὶ τῶν ὅσοι μέγα φρονοῦσιν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ,
ἀρετῆς χωρὶς

1 Τὸν ἐκ παλαιοῦ μοι πάνυ προσφιλῆ Θεόδωρον, οἴονεϊ τινι
κριτικωτάτῳ λίθῳ¹ τῶ τῶν γραμμάτων σκληρῶ προσενεγκῶν,
ἔγνω ἀναπεφηνότα οἶον οὐ πάνυ βουλοίμην ἄν· οὐ μὴν παρὰ
τοῦτο τάληθῆ γράφων ἀνήσω πρὸς ὑμᾶς, ἀγάπης νόμῳ κατὰ
10 τὸν ἀπόστολον «πάντα ἐλπίζων»²· ἀγάπης, ἣ με καὶ ἀπόντα
συνδεῖ τοῖς καὶ αὐτοῖς εὖ οἶδα ποθοῦσιν ὑμῖν, συμπροιοῦσα καὶ
βεβαιουμένη τῶ χρόνῳ, κἂν ὑμῖν ἢ πρὸς βραχὺ σιγῆ δόξαν ἐτέ-
ραν παρέσχετο. Τὸ γὰρ κατὰ μοναχοὺς δοκοῦν ἄφιλον οὐκ ἂν
ἐξηγοίμην ἀνδράσι σοφοῖς οὕτω καὶ ἐλλογίμοις καὶ δυναμένοις
15 τῶ διανοουμένῳ τῆς ψυχῆς πολλὰ καὶ τῶν ὑπερβεβηκότων
συνιέναι βίων, ὥσπερ καὶ ὀφθαλμὸς ὄξυ βλέπων ἔστιν ἃ καὶ
τῶν κατ' οὐρανὸν ἀκριβοῦνται. Ἴστε γὰρ πάντως, ὅτι καὶ Χρι-
στὸς αὐτὸς οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν δόγμασι κατήργησε τὸν πάλαι
νόμον καὶ τῶ δοκεῖν ἀναιρεῖν ἀσφαλέστερον κατέστησε καὶ

1. Ἐννοεῖται ἡ λυδία λίθος, στὴν ὁποία ἐδοκίμαζαν τὴ γνησιότητα τοῦ χρυσοῦ.

ΕΠΙΣΤΟΛΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ
ΠΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΙ ΘΕΟΔΩΡΟ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ

πού ἀποδεικνύει ποιοί εἶναι οἱ σωζόμενοι καὶ ποιοί ὄχι, περὶ τῶν παραγομένων ἀπὸ τὴν νοσητικὴ ἡρεμία ἀγαθῶν, κατὰ τῶν γενικωτάτων παθῶν, καὶ περὶ τῶν διανοουμένων πού ἐπαίρονται γιὰ τοὺς φιλοσοφικοὺς λόγους χωρὶς ἀρετή.

1 Ὅταν προσάρμοσα τὸν ἀπὸ παλαιὰ πολὺ ἀγαπητό μου Θεόδωρο στὴ σκληρὴ ἐπιφάνεια τῶν γραμμάτων σὰν κριτικώτατο λίθο¹, ἀντιλήφθηκα ὅτι ἐφάνηκε τέτοιος πού δὲν θὰ τὸν ἤθελα πολὺ. Ἄλλ' ὅμως δὲν θὰ παύσω γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ νὰ σᾶς γράφω τὴν ἀλήθεια, ἐπειδὴ, σύμφωνα μὲ τὸν ἀπόστολο, ἐλπίζω τὰ πάντα μὲ βάσι τὸ νόμο τῆς ἀγάπης², τῆς ἀγάπης πού καὶ ἀπόντα μὲ συνδέει μ' ἐσᾶς πού γνωρίζω καλὰ ὅτι μὲ ποθεῖτε ἐπίσης, συμβαδίζοντας καὶ ἐπιβεβαιουμένη μὲ τὸν χρόνο, ἔστω καὶ ἂν ἦ γιὰ λίγον καιρὸ σιγῆ μου σᾶς ἐδημιούργησε ἄλλη ἐντύπωσι. Διότι δὲν θὰ ἐχρειαζόταν νὰ ἐξηγήσω τὴν ὑποτιθέμενη ἀφιλία τῶν μοναχῶν σὲ ἄνδρες τόσο σοφοὺς καὶ πεπαιδευμένους καὶ δυναμένους μὲ τὴ διανοητικὴ δύναμι τῆς ψυχῆς νὰ κατανοήσουν πολλὰ καὶ τῶν ὑπερβατικῶν ἀκόμη βίων, ὅπως καὶ ὁ ὄξυδερκῆς ὀφθαλμὸς διακρίνει μερικὰ πράγματα καὶ στὰ οὐράνια. Διότι γνωρίζετε ὅπωςδήποτε, ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς κατήργησε τὸν παλαιὸ νόμο ὄχι ἔτσι ἀπλῶς, ἀλλὰ μὲ δόγματα καὶ μὲ τὴν ἐντύπωσι ὅτι τὸν ἀναιρεῖ, τὸν κατέστησε ἀσφαλέστερο καὶ

2. Α' Κορ. 13,7.

ἀπερίτρεπτον· ἢ τε διὰ τοῦ κατ' αὐτὸν κηρύγματος μωρία τὴν
κατὰ τοὺς Ἑλληνας σοφίαν καθελοῦσα σοφωτέρους παραδό-
ξως τοὺς ἡξιωμένους ἐδειξε³, θείων καὶ ἀνθρωπίνων γνῶσιν
αὐτοῖς ὄντως ἐνθεῖσα ἀληθῆ καὶ τὴν διὰ λόγου σοφίαν ἀθετήσα-
5 σα, λόγου ἔχοντος ἐν τῷ φθείρεσθαι τὸ εἶναι, κἂν ἡμεῖς γραμ-
μῶν καὶ συλλαβῶν συνθήκης τινὸς συνθέσει, καὶ τοῦτο προσ-
καίρως, ἐν τοῖς οὖσι τοῦτον συντηρῶμεν, τὸν ὄντως ἡμῖν λό-
γον ἐχαρίσατο· Αὐτὸν ἐκεῖνον, «ὃς ἐγεννήθη ἡμῖν Σοφία ἀπὸ
Θεοῦ»⁴, ὃς ἀθυπόστατός ἐστι Σοφία, ὃς, οἷς ἂν ἐγγραφείη, καὶ
10 αὐτοὺς ἀφαρπάζει τῆς φθορᾶς.

2 Οὕτω δυσθεώρητα πάντα σχεδὸν τὰ νῦν ὑπὸ Θεοῦ τελού-
μενα καὶ τοῖς μὴ τοῦ βάθους ἐφικνουμένοις ἀνεννόητα παντάπα-
σιν. Εἰκότως· ἐπεὶ καὶ ἡ τελοῦσα φύσις κρύφιόν τι καὶ ὑπερφυῆς
καὶ ἀθεώρητον ἀπάση φύσει⁵. Εἰ δὲ ταύτη μάλιστα τῶν κατ' εὐ-
15 σέβειαν πολιτειῶν ἢ κατὰ μοναχοὺς ὠκείωται, καὶ οἱ κατ' αὐ-
τὴν οὐκ ἀπεικότως νόμοι δυσθεωρητότεροι ἂν τῶν ἄλλων εἶεν
καὶ τούναντίον ἢ τὴν ἀρχὴν τοῖς πολλοῖς δοκεῖ περαίνοντες.
Ταῦτ' ἄρα καὶ ἡμῖν τοῦ φιλικοῦ συνδέσμου μὴ διαλελυμένου
μηδὲ λελωβημένου τῇ φυγῇ καὶ τῇ σιγῇ, μᾶλλον δ' ἠύξημένης
20 ὑπὸ τούτων τῆς ἀγάπης, οὐκέτ' ἔχομεν στέγειν, εἰ μὴ γοῦν μικρ'
ἄττα, τῶν ὑπὸ τῶν πατέρων ἡμῖν ἀποκεκαλυμμένων, καὶ τού-
των ὅσα χωρητὰ γραφῆ, τῶν πρὸς ὑμᾶς γραμμάτων ὑπόθεσιν
ποιούμεθα.

3 Ἄγε δὴ, λόγων θεραπευτά, ἐλλογίμως χρῶ τῷ λόγῳ καὶ
25 τὸ μέγα φιλοσοφίας ὄνομα κοινὸν αὐτῇ τε καὶ τῷ βίῳ ποιοῦ· ὁ
γὰρ ἀλόγως τοῖς λόγοις χρώμενος καὶ ἀφιλόσοφον ἔλκων βίον
ἐν ψιλῇ γνώσει τῶν σεμνῶν μαθημάτων ἔοικεν ἐπίτηδες ὡς

3. Βλ. Α' Κορ. 1,18.

4. Α' Κορ. 1,30.

ἀμετάτρεπτο· ἐπίσης καὶ ὅτι ἡ μωρία τοῦ σχετικοῦ μὲ αὐτὸν κηρύγματος, ἀφοῦ καθήρεσε τὴν ἑλληνικὴ σοφία, ἀνέδειξε κατὰ τρόπο παράδοξο σοφώτερους τοὺς ἀξιωμένους αὐτῆς³, θέτοντας μέσα τους πράγματι ἀληθινὴ γνῶσι θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ ἀθετώντας τὴ σοφία τοῦ λόγου (λόγου πού ἔχει τὴν ὑπαρξὶ στὴ φθορᾶ, ἔστω κι' ἂν ἐμεῖς μὲ τὴ σύνθεσι μιᾶς συμφωνίας γραμμῶν καὶ συλλαβῶν, καὶ μάλιστα πρόσκαιρα, συντηροῦμε αὐτὸν ἀνάμεσα στὰ ὑπάρχοντα), μᾶς ἐχάρισε τὸν ἀληθινὸ Λόγο, ἐκεῖνον τὸ Λόγο, «πού ἔγινε γιὰ μᾶς σοφία ἀπὸ τὸν Θεό»⁴· ὁ ὁποῖος εἶναι αὐθυπόστατη σοφία, καὶ πού σ' ὄσους ἐγγραφῆ τοὺς ἀρπάζει κι' αὐτοὺς ἀπὸ τὴ φθορά.

2 Τόσο δυσθεώρητα εἶναι ὅλα σχεδὸν τὰ τελούμενα τώρα ἀπὸ τὸν Θεὸ κι' ἐντελῶς ἀκατανόητα ἀπὸ ἐκείνους πού δὲν φθάνουν στὸ βάθος. Καὶ εὐλογα· ἐπειδὴ καὶ ἡ φύσις πού τὰ τελεῖ εἶναι κάτι τὸ κρύφιο καὶ ὑπερφυές, κάτι τὸ ἀθεώρητο ἀπὸ κάθε φύσι⁵. Ἄν δὲ πρὸς τὴ φύσι αὐτὴν τὴ θεία εἶναι περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους τρόπους βίου προσοικειωμένος ὁ μοναχικός, οἱ κατ' αὐτὸν κανονισμοὶ πρέπει εὐλογα νὰ εἶναι δυσθεωρητότεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ καταλήγουν στὸ ἀντίθετο ἀπὸ ὅ,τι φαίνεται κατ' ἀρχὴν στοὺς πολλούς. Γι' αὐτὸ λοιπόν, ἀφοῦ καὶ ὁ δικός μας φιλικὸς σύνδεσμος δὲν διαλύθηκε οὔτε ἐθίγηκε μὲ τὴν φυγὴ καὶ τὴ σιγὴ, μᾶλλον δὲ ἀφοῦ δι' αὐτῶν αὐξήθηκε ἡ ἀγάπη, δὲν μποροῦμε νὰ ὑπομείνωμε πλέον, ἂν δὲν κάμωμε θέμα τοῦ γράμματός μας πρὸς ἐσᾶς λίγα πράγματα ἀπὸ ὅσα μᾶς ἀπεκάλυψαν οἱ πατέρες, καὶ μάλιστα ὅσα ἀπὸ αὐτὰ μποροῦν νὰ χωρέσουν σὲ γραφὴ.

3 Ἐμπρὸς λοιπόν, ὑπηρέτη τῶν λόγων, χρησιμοποίησε τὸν λόγο ἐλλογίμως, καὶ κάμε κοινὸ τὸ μέγα ὄνομα τῆς φιλοσοφίας σ' αὐτὴν τὴν ἴδια καὶ στὸν βίον. Διότι, ἐκεῖνος πού χρησιμοποιεῖ ἀλόγως τοὺς λόγους καὶ διάγει ἀφιλόσοφο βίον, φαίνεται νὰ ἔχη

5. Βλ. σχετικὰ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 1, 1ε.

ἀτιμάσων συγκλεῖσαι λόγων τε τέχνην καὶ μαθημάτων σοφῶν ἐπιστήμην καὶ τὴν κατ' αὐτὰ θρυλλουμένην εὐδαιμονίαν· οἶμαι δὲ καὶ ταῦθ' ἔξειν αὐτοῦ τοῦ ταῦθ' οὕτως κεκτημένου καταβοῶντα κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἃ τε νῦν 5 ἤκιστα πεπεισμένου ταῖς ἐναποδείκτοις εἰσηγήσεσι· προκαταλαμβάνουσι γὰρ τὴν ὥραν καὶ γυμνοῦσι τοὺς ἀφύκτους ἐλέγχους καὶ τὴν καταδίκην ἐπὶ πρόσωπον τίθενται καὶ φανεροῦσι τὰς κολάσεις τοῖς ἀκολάστως βιοῦσι καὶ τοῖς ἀβασανίστως τοῖς μὴ οὔσι δοκοῦσι δέ, προστιθεμένοις προμηνύουσι τὰς βασάνους, 10 καὶ ἀπλῶς μεθ' ὧν τακτέον τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῶν ἀκαταλήκτων αἰώνων ἐκείνων ἀποδεικνύουσιν.

4 Ἀπλοῦν γάρ τί ἐστι, φασίν, ἡ ψυχὴ· ἀγαθὴ δὲ κτισθεῖσα τὴν ἀρχὴν, καθόλου μὲν τάγαθοῦ διαπέπτωκεν ἄν, εἴπερ ἴσως οἴκοθεν ὄλη τε καὶ ὄλου τούναντίου γεγενημένη· τοῦ πονηροῦ δὲ 15 κόμματος οὐκ ἔσθ' ὅπως οἴκοθεν ἔξει, οὐδ' ἂν ποτε τὸ παράπαν ἐναντιοῖτ' ἂν ἑαυτῇ, ὃ μὴ θέλει κακόν, τοῦτο πράττουσα· διπλόης γὰρ τοῦτο, στάσις δὲ ἀπλότητος ἐξώρισται· ὁ τοίνυν «ἀντιστρατευόμενος τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς νόμος τῆς ἀμαρτίας», ᾧ καὶ ὁ ἀπόστολος πρὸς τῆς ἐν Χριστῷ χάριτος, «αἰχμαλωτίζεσθαί 20 φησι»⁶, τοῦ ἀντικειμένου πνεύματος ἀντικρυς ἐνέργεια, μᾶλλον δὲ δύναμις διὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πρὸς αὐτὴν εὐφυῶς ὀργανωμένου σώματος εἰς ἕξιν αὐτῆς τε καὶ διάθεσιν καὶ ἔργα προϊούσα. Καθάπερ δ' ἡ ψυχὴ οὐχ ὄρατὸν οὐδὲ καταληπτὸν αἰσθήσει, ἃ δὲ δίδωσι τοῖς ἔχουσι ταῦτα ταύτην ἐμφανίζει, τὰ δὲ ἐστίν, ὡς 25 ἐν κεφαλαίῳ φάναι, αὔξησις, αἰσθησις, νόησις, οὕτω καὶ τῶν ἐν λογικῇ ψυχῇ πνευμάτων, δεκτικῇ τῶν ἐναντίων οὔση τούτων,

συγκλείσει ἐπίτηδες τὴν τέχνη τῶν λόγων καὶ τὴν ἐπιστήμη τῶν σοφῶν μαθημάτων καὶ τὴν ἀπὸ αὐτὰ θρυλούμενη εὐδαιμονία σὲ ξερὴ γνῶσι τῶν λαμπρῶν μαθημάτων ἐπίτηδες γιὰ νὰ τὰ ἀτιμάσῃ. Νομίζω ὅμως ὅτι θὰ εὕρη κι' αὐτὰ νὰ κατηγοροῦν αὐτὸν πὺ τὰ ἔχει κατὰ τὴ φοβερὴ ἐκείνη ἡμέρα τῆς κρίσεως, ἀφοῦ τώρα δὲν πείθεται καθόλου στὶς ἀποδεικτικὲς διδασχές. Διότι αὐτὰ προκαταλαμβάνουν τὴν ὥρα καὶ παρουσιάζουν τοὺς ἀναπόφευκτους ἐλέγχους καὶ φέρουν τὴν καταδίκη μπροστὰ στὰ μάτια καὶ φανερώνουν τὶς κολάσεις πρὸς ἐκείνους πὺ ζοῦν ἀκόλαστα καὶ προμηνύουν τὰ βάσανα σ' ἐκείνους πὺ συμφωνοῦν ἀδασάνιστα μὲ ὄσους δὲν εἶναι ἀλλὰ φαίνονται σοφοί, καὶ γενικὰ ἀποδεικνύουν μὲ ποιούς πρέπει νὰ ταχθῆ ἡ ψυχὴ στοὺς ἀτελείωτους ἐκείνους αἰῶνες.

- 4 Διότι, λέγουν, ἡ ψυχὴ εἶναι κάτι ἀπλό. Ἐπειδὴ δὲ ἐκτίσθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀγαθὴ, θὰ εἶχε ξεπέσει τελείως ἀπὸ τὸ ἀγαθό, ἂν ἴσως εἶχε ἀπὸ μόνη τῆς προσχωρήσει ὅλη σὲ ὅλο τὸ ἀντίθετο· δὲν εἶναι δυνατὸ κατὰ κανένα τρόπο νὰ κρατῆ ἀπὸ μόνη τῆς τὴν πονηρὴ μερίδα, οὔτε θὰ ἐναντιωνόταν ποτὲ καθόλου πρὸς τὸν ἑαυτὸ τῆς, πράττοντας τὸ κακὸ πὺ δὲν θέλει. Διότι αὐτὸ εἶναι γνῶρισμα διπλόης, ἡ δὲ στάσις τῆς ἀπλότητος ἔχει ἐξορισθῆ. «Ὁ νόμος λοιπὸν τῆς ἀμαρτίας πὺ ἀντιστρατεύεται στὸ νόμο τοῦ νοός», στὸν ὁποῖο καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει ὅτι αἰχμαλωτιζόταν, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐν Χριστῷ χάρι', εἶναι σαφῶς ἐνέργεια τοῦ ἀντικειμένου πνεύματος, ἡ καλύτερα δύναμις πὺ διὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πρὸς αὐτὴν προσφυῶς ὀργανωμένου σώματος προχωρεῖ σὲ ἔξι αὐτῆς καὶ διάθεσι καὶ ἔργα. Ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι κάτι ὄρατὸ οὔτε καταληπτὸ μὲ τὴν αἴσθησι, κι' ἐκεῖνα πὺ δίδει σ' ἐκείνους πὺ τὴν ἔχουν, αὐτὰ τὴν ἐμφανίζουν, κι' αὐτὰ εἶναι, γιὰ νὰ τὰ ἀναφέρωμε σύντομα, ἡ αὔξησις, ἡ αἴσθησις, ἡ νόησις, ἔτσι καὶ ἀπὸ τὰ πνεύματα πὺ εἶναι στὴ λογικὴ ψυχὴ, ἡ ὁποῖα εἶναι δεκτικὴ τῶν ἐναντίων, τίποτε δὲν

οὐδὲν καταληπτὸν ὅτι μὴ ταῖς ἐγγεγεννημέναις ἐξ αὐτοῦ ποιότη-
 σιν, εἰδοποιεῖται γὰρ καὶ αὕτη· οὐδὲ γὰρ ἐντελέχειά ἐστι τοῦ
 ζῶην ἔχοντος δυνάμει σώματος⁷, κατὰ τοὺς ἀσόφους ἐκείνους
 σοφούς, οἳ μὴδὲν τῶν ὑπὲρ φύσιν ἐζητηκότες διὰ βίου καὶ αὐτῆς
 5 κατεψεύσαντο τῆς φύσεως, μὴδὲν εὐρεῖν δυνηθέντες ὑγιές· οὐ-
 σία γὰρ ἐστίν, ἐπεὶ καὶ χωριζομένη μένει καὶ ἔτι συνημμένη
 πολλὰ δείκνυται ποιοῦσα τοῦ συνεζευγμένου σώματος χωρίς.

5 Ποιητικὸν μὲν οὖν ἐντελεχείας λέγοιτ' ἂν εἰκότως παντὶ τῷ
 ὑποδεδεγμένῳ μᾶλλον δὲ συμπροηγμένῳ σώματι, πάντως δ'
 10 ἄλλο τί ἐστίν ἢ ἐντελέχεια, μὴδὲν τῶν ἐν ὑποκειμένῳ ὄντων ὄν.
 Ταύτη τοι καὶ εἰδοποιεῖσθαι δύναιτ' ἂν καὶ ῥῶον ἢ τὰ σώματα
 καὶ σχεδὸν τοσοῦτον, ὅσον νοῦ κίνησις ταχυτέρα σώματος κινή-
 σεως. Ἐπιγνοίης δ' ἂν τὴν εἰδοποιοῦσαν δύναμιν τοῖς καταλλή-
 λοις ἐνεργήμασιν· ἧς δ' ἂν ἐπιγνοίης διὰ τῶν ἐνεργημάτων τὴν
 15 εἰκόνα, ταύτη τότε γνωριούμενόν τε καὶ συνδιαιωνίσσον ἴσθι,
 εἰμὴ τὸ μεμορφωμένον, πρὶν ἀμείψῃ τὸν βίον, ἀμείψει τὴν μορ-
 φήν.

6 Ἴνα δέ σοι σαφέστερον ἔγωγε τὸ πᾶν ἐξείπω, τὸ κεφά-
 λαιον τῶν κακῶν ἡδονὴ λέγεται, καὶ σχεδὸν ἅπας ὁ τῶν πονη-
 20 ρῶν ὄρμαθὸς ἐντεῦθεν ἤρτηται⁸. Διχῆ γὰρ διαιρουμένης κατὰ
 τοῦ διττοῦ καθ' ἡμᾶς συγκρίματος, τὸ μὲν αὐτῆς νοερὰν ἀεὶ τιν'
 ἔχει τὴν τερπνὴν δοκοῦσαν φλεγμονήν, εἰ καὶ ἀπὸ τῶν αἰσθη-
 τῶν ἔσθ' ὅτε τοῦ πυρετοῦ πορίζεται τὴν ὕλην, φιλοδοξία δὲ
 ὠνόμασται· θάτερον δὲ μέρος κατ' αἰσθησιν ἀεὶ θέλγειν πεφω-

7. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἐντελέχεια (ζωτικὴ δύναμις) τοῦ σώματος κατ' Ἀριστοτέ-
 λην, *Περὶ ψυχῆς* B 412^a, «διὸ ἡ ψυχὴ ἐστίν ἐντελέχεια ἢ πρώτη σώματος φυσι-
 κοῦ δυνάμει ζῶην ἔχοντος». Αὐτὸ παραθέτει ὁ Γρηγόριος στὰ Ἑκατὸν Πεντή-

εἶναι καταληπτό, παρὰ μόνον μὲ τὶς ποιότητες ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ αὐτό· διότι καὶ αὐτὴ μορφοποιεῖται. Δὲν εἶναι οὔτε ἐντελέχεια τοῦ σώματος⁷ ποὺ ἔχει ζωὴ δυνάμει, σύμφωνα μὲ τοὺς ἄσοφους ἐκείνους σοφούς, οἱ ὅποιοι σὲ ὅλη τους τὴ ζωὴ δὲν ἐζήτησαν τίποτε ἀπὸ τὰ ὑπὲρ φύσι καὶ ἐψευδολόγησαν καὶ κατὰ τῆς ἴδιας τῆς φύσεως, ἀφοῦ δὲν μπόρεσαν νὰ εὔρουν τίποτε ὑγιές· διότι εἶναι οὐσία, ἐπειδὴ, καὶ ὅταν χωρίζεται, παραμένει, καὶ ὅταν εἶναι ἀκόμη συνημμένη, δεικνύεται ὅτι πράττει πολλὰ χωρὶς τὸ συζευγμένο σῶμα.

5 Εὐλόγα λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ λεχθῆ ὅτι εἶναι ποιητικὸ ἐντελέχειας σὲ κάθε σῶμα ποὺ τὴν ὑποδέχθηκε ἢ μᾶλλον σὲ κάθε σῶμα ποὺ προχώρησε μαζί της, ἀλλ' ὅπωςδήποτε εἶναι κάτι ἄλλο παρὰ ἐντελέχεια, ἀφοῦ δὲν εἶναι τίποτε ἀπὸ ὅσα εὑρίσκονται μέσα σὲ ὑποκείμενο. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ μπορούσε νὰ μορφοποιηθῆ εὐκολώτερα ἀπὸ τὰ σώματα καὶ σχεδὸν τόσο πολὺ, ὅσο ἡ κίνησις τοῦ νοῦ εἶναι ταχύτερη ἀπὸ τὴν κίνησις τοῦ σώματος. Καὶ θὰ μπορούσες νὰ διαπιστώσης τὴν εἰδοποιούσα δύναμι ἀπὸ τὰ κατάλληλα ἐνεργήματα, καὶ ἡ δύναμις, τῆς ὁποίας τὴν εἰκόνα θὰ γνωρίσης ἀπὸ τὰ ἐνεργήματα, μάθε ὅτι τότε κατ' αὐτὴν θὰ γνωρισθῆ καὶ θὰ διαμείνῃ αἰώνια, ἐκτὸς βέβαια ἂν τὸ διαμορφωμένο πρὶν ἀλλάξῃ τὸν βίον ἀλλάξῃ τὴ μορφή.

6 Γιὰ νὰ σοῦ παραστήσω τὸ ὅλο σαφέστερα· τὸ κορύφωμα τῶν κακῶν λέγεται ἡδονὴ καὶ ὅλος σχεδὸν ὁ ὄρμαθὸς τῶν πονηρῶν κρεμέται ἀπὸ αὐτήν⁸. Διότι ἡ ἡδονὴ διαιρεῖται σὲ δύο σύμφωνα μὲ τὰ διπλᾶ συστατικά μας· τὸ ἓνα μέρος της ἔχει πάντοτε μία νοερὴ φλεγμονὴ ποὺ φαίνεται τερπνὴ, ἂν καὶ μερικὲς φορὲς προσπορίζεται τὴν ὕλη τοῦ πυρετοῦ ἀπὸ τὰ αἰσθητά, καὶ ὀνομάζεται φιλοδοξία· τὸ ἄλλο μέρος, ποὺ ἐκ φύσεως θέλγει πάντο-

κοντα Κεφάλαια 3, ὅπου φαινομενικὰ ἀποδέχεται τὸν ὄρισμό, γιὰ λόγους ἀποκρούσεως τῆς ἀποδοχῆς κοσμικῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἐντελέχεια (ζωτικὴ ἀρχή), ἐφ' ὅσον ὁ οὐρανὸς δὲν εἶναι ζῶν σῶμα.

8. «Κάντεῦθεν ὄρμαθὸς ἕτερος παθῶν ἐνήδονος», Ὀμιλία 33, 12.

κὸς ἀπ' αὐτῆς ἐκείνης ἔσχε τὴν ἐπωνυμίαν, φιληδονία κεκλημένον⁹.

7 Συνεργὸν οὖν αὐταὶ προσλαβοῦσαι τὸν ἐπὶ γῆς ἀεὶ συρόμενον ὄφιν, τὴν φιλοχρηματίαν δηλαδὴ, πολλὸν ἐνιᾷσι καὶ ὄντως
5 πικρὸν καὶ θανατηφόρον ἰὸν ταῖς ἡπατημέναις ἀθανάτοις ψυχαις. Ταῦτά ἐστι τὰ τῆς ἀρχαίας ἐχίδνης πρωτογενῆ θρέμματα, ἃ τὴν τεκοῦσαν οἰκουροῦσαν ἀγγέλλει· αἱ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἐχιδναὶ καὶ τοῖς ἐπ' αὐτῶν τῆς φύσεως εἴκουσι νόμοις προνοου-
10 ἀλλ' οὐ τὴν προαγαγοῦσαν, ἀναιρεῖν εἴωθε. Συνδιστοιτᾶται δ' ὥσπερ ἐν ἐνὶ φωλεῷ καὶ ἐπαναπαύεται, φεῦ, τῇ τῶν ἀπολλυμένων ἐκάστου ψυχῇ, συνελεύσεσιν ἀκαθάρτοις συρφετὸν ἀκαθαρτότερον ἀεὶ γεννῶντα ψυχοφθόρων παθῶν.

8 Ἀλλὰ γὰρ προβιβαστέον τὸν λόγον καὶ σαφηνιστέον τοὺς
15 τε σωζομένους καὶ ὅσοι μὴ, ἵνα σὺ σαυτὸν εἰδῆς, ὅπη ποτ' ἔχεις, κἂν πη διαπεπτωκῶς ἢ τοῦ βελτίονος, ἐπαναλύσης σπουδῇ. Δι' αὐτὸ δὴ τοῦτο τῆς ἐμῆς ἐπιλελησμένος εὐτελείας τε καὶ ἀμαθίας, καὶ τὴν ἐμαυτοῦ δυσκάθαρτον σαπρίαν ὄραν μᾶλλον δὲ πενθεῖν ἀφείς, τῶν πρὸς σὲ νῦν μακρῶν τούτων ἡψάμην γραμμάτων.
20 Μὴ δὴ πρὸς Θεοῦ σαυτὸν τε κάμῃ τοῦ καλοῦ τούτου κέρδους ἀποστερήσης, οὕτως εἰκῆ νομίσας με πρὸς σὲ γράφειν· ἐπὶ σοὶ γὰρ ἐστίν.

9 Τὰς γὰρ εἰρημένας προστάτιδας τῆς πονηρᾶς πληθύος τῶν ἀτίμων ἔξεων, εἰ μὲν τις τελέως μισήσας διὰ πολλῶν ἀγώνων
25 τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος συναραμένης, τελέως ἐκβαλεῖ τῆς ψυχῆς, τὰς τῶν ἀρχηγῶν δαυμόνων φάλαγγας τρεψάμενος, καὶ τὸν ἀρραβῶνα τῶν ἄθλων ἐντεῦθεν εἰληφώς, στεφανίτης τε χαρίτων ἀκηράτων καὶ τροπαιοῦχος ἀψευδῆς ἐξ ἀνθρώπων γεγονώς,

τε κατ' αἴσθησι, ἔχει τὴν ἐπωνυμία ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἴδια, καλούμενο φιληδονία⁹.

7 Παίρνοντας λοιπὸν αὐτὲς ὡς συνεργὸ τὸ συρόμενο ἐπάνω στὸ χῶμα φίδι, δηλαδή τὴν φιλοχρηματία, ἐμβάλλουν πολὺ καὶ πικρὸ καὶ θανατηφόρο δηλητήριον στὶς ἀπατημένους ἀθάνατες ψυχές. Αὐτὰ εἶναι τὰ πρωτογενῆ θρέμματα τῆς ἀρχαίας ἔχιδνας, τὰ ὅποια ἀναγγέλλουν ὅτι ἡ μητέρα ποὺ τὰ ἐγέννησε οἰκουρεῖ· διότι οἱ κατὰ φύσιν ἔχιδνες ὑπακούουν στοὺς γι' αὐτὲς προοριζόμενους νόμους τῆς φύσεως ποὺ προνοεῖ γιὰ τὸ σύμπαν, τὰ παρὰ φύσιν ὅμως ὄντα ἀναιροῦν τὰ πράγματα τῆς ἴδιας τῆς φύσεως, ἀλλ' ὄχι ἐκείνην ποὺ τὰ ἐγέννησε. Συμβιώνουν δὲ σὰν μέσα σὲ μιὰ φωλιά καὶ ἐπαναπαύονται, ἀλλοίμονο, μέσα στὴν ψυχὴ καθενὸς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ χάνονται, γεννώντας μὲ ἀκάθαρτες μίξεις ἀκαθαρότερο συρφετὸ ψυχοφθόρων παθῶν.

8 Ἄλλὰ βέβαια πρέπει νὰ προχωρήσῃ ὁ λόγος καὶ νὰ διασαφηνίσῃ ἐκείνους ποὺ σώζονται καὶ ἐκείνους ποὺ δὲν σώζονται, γιὰ νὰ γνωρίσῃ καὶ σὺ ὁ ἴδιος ποῦ εὐρίσκεσαι, κι' ἂν ἔχῃς ξεπέσει ἀπὸ τὴν ἀγαθὴ μερίδα νὰ ἐπιστρέψῃς γρήγορα. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, λησιμονώντας τὴν εὐτέλεια καὶ τὴν ἀμάθειά μου καὶ ἀφήνοντας νὰ βλέπω ἢ μᾶλλον νὰ πενθῶ τὴν δυσκολοκάθαρη σαπίλα μου, ἀνέλαβα νὰ σοῦ γράψω τώρα αὐτὸ τὸ ἐκτενὲς γράμμα μου. Πρὸς Θεοῦ, λοιπὸν, μὴ ἀποστερήσῃς καὶ τὸν ἑαυτὸ σου κι' ἐμένα αὐτὸ τὸ καλὸ κέρδος, νομίζοντας ὅτι σοῦ γράφω τόσο ἄσκοπα· διότι στὸ χέρι σου εἶναι.

9 Ὑπάρχουν πράγματι οἱ προστάτιδες τοῦ πονηροῦ πλήθους τῶν ἀτίμων ἕξεων ποὺ ἀναφέρθησαν, τὶς ὅποιες ἂν κάποιος τὶς μισήσῃ τελείως καὶ μὲ πολλοὺς ἀγῶνες μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ τὶς ἐκβάλλῃ τελείως ἀπὸ τὴν ψυχὴ, ἀφοῦ τρέψῃ σὲ φυγὴ τὶς φάλαγγες τῶν ἀρχηγῶν δαιμόνων καὶ λάβῃ ἀπὸ αὐτὸ τὸν ἀρραβῶνα τῆς ἀθλητικῆς νίκης καὶ γίνῃ στεφανοφόρος ἀφθάρτων χαρίτων

9. Λεπτομερέστερα γι' αὐτὰ βλ. *Εἰς τὴν σεμνοτάτην μοναχὴν Ξένην* 35ἔξ.

μετὰ τῶν ἀγγέλων ἔστη τὴν περὶ Θεὸν συνεξελίττων ἄληκτον
 χορείαν¹⁰ καὶ προσκυνητὸς ἡμῖν καθέστηκεν· εἰ δὲ καθεὶς ἑαυ-
 τὸν εἰς τὸν σωτήριον ἀγῶνα τουτονὶ μήπω κρείττων ὦφθη τῶν
 ἀντικειμένων, τοῦ θανάτου δηλονότι φθάσαντος τὸ τρίπαιον,
 5 χάριτι τοῦ φιλανθρώπου καὶ οὗτος μετὰ τῶν πιστῶν καὶ ἐπε-
 γνωκότων τὴν ἀλήθειαν τῇ δεξιᾷ τοῦ πάντων περισωθήσεται
 δεσπότη, καὶ τῶν ἀντιπάλων ὑπὸ τοῦ παμβασιλέως εἰς καιρὸν
 ἀνηρημένων τῆς ἀστασιάστου μεθέξει καὶ αὐτὸς εἰρήνης, ἣν
 ἐπόθει καὶ δι' ἣν ἐπένθει καὶ πρὸς ἣν ἔσπευδεν, ἀγῶνα τὸν βίον
 10 ποιούμενος καὶ διὰ πάντων ἢ τινων διαφερόντως τῶν κατὰ τὰς
 θείας ἐντολὰς προνοητικώτατα ποικιλλομένων τρόπων τῆς
 σωτηρίου μετανοίας ἀντιποιούμενος.

10 Εἰ δέ τις μήτε καθαρθεὶς μήτε καθαιρόμενος, ἀλλ' ἀναλγή-
 τως, φεῦ, προστιθεὶς ἀεὶ τοῖς ἔλκεσι φιλικῶς διὰ βίου τοῖς
 15 ἐχθροῖς διατίθεται τοῦ βασιλέως, μᾶλλον δὲ τοῖς ἰδίοις ὑποκρι-
 νομένοις τοὺς φιλοῦντας, καὶ οὐκ ἐπέγνω τὸν δόλον οὐδ' ἐπι-
 γνοὺς ἐτράπη πρὸς φυγὴν, ἀλλ' ἀκρατῶς ἐπιτρέχει τῷ δελέατι
 καὶ τοῖς ψυχολέθοις καταπόμασι τέρπεται καὶ πολλὰς ἤδη καὶ
 πολὺπαιδας τρέφει τὰς δεδηλωμένας ἐχίδνας φιληδόνων δίκην
 20 καὶ φιλοδόξων καὶ φιλοχρημάτων, τίς ἄρ' οὗτος γένοιτο τοῦ
 παμβασιλέως κρῖναι τὸ σύμπαν ἐπιστάντος; ποῦ δ' ὑπὸ τῶν
 διατιθέντων τὸ φοβερόν ἐκεῖνο δικαστήριον ἀγγέλων στήσεται;
 τί δ' ἀκούσει; ποῦ δ' ἀποπεμφθήσεται παρὰ τῆς τὸ δίκαιον νε-
 μούσης θείας ἐκείνης φωνῆς καὶ ἀποδιδούσης ἐκάστῳ κατὰ τὰ
 25 ἔργα αὐτῶν¹¹;

11 Ἄλλ' οἴμοι· τούτων γὰρ ἕκαστον αὐτὰ βοῶσι τὰ ἔργα τρα-
 νότερον γράμματος. Ἐγὼ δὲ πῶς οἴσω τότε τὰς κάμει, φεῦ, με-
 νούσας ἀνυποίστους κολάσεις, ἂν μὴ τοῦ κριτοῦ τὸ φιλάνθρω-

καὶ ἀψευδῆς τροπαιοῦχος, ἐνῶ εἶναι ἄνθρωπος, θὰ σταθῆ μαζί μὲ τοὺς ἀγγέλους γιὰ νὰ συναποτελέσῃ τὴν ἀτελείωτη χορεία γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸ¹⁰ καὶ θὰ καταστῆ προσκνητὸς ἀπὸ μᾶς. Ἄν ὅμως, κατεβαίνοντας σ' αὐτὸν τὸν σωτήριο ἀγῶνα δὲν ἐφάνηκε ἄνωτερος ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους, ἀφοῦ μὲ τὴ χάρι τοῦ φιλανθρώπου ἐπρόλαβε ὁ θάνατος τὸ τροῦπαιο, κι αὐτὸς θὰ σωθῆ μὲ τὴ δεξιὰ τοῦ δεσπότη τῶν ὄλων μαζί μὲ τοὺς πιστοὺς καὶ γνῶστες τῆς ἀλήθειας· καὶ ὅταν οἱ ἀντίπαλοι καταστραφοῦν στὴν κατάλληλη εὐκαιρία ἀπὸ τὸν παμβασιλέα, θὰ μετὰσχη κι' αὐτὸς στὴν ἀδιατάρακτη εἰρήνῃ, τὴν ὁποία ἐποθοῦσε καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἐπενθοῦσε καὶ πρὸς τὴν ὁποία ἔτρεχε, καθιστώντας τὸν βίον ἀγῶνα καὶ ἐπιδιώκοντας τὴ σωτήρια μετάνοια μέσω ὄλων ἢ ἰδιαιτέρα μερικῶν ἀπὸ τοὺς σύμφωνα μὲ τὶς θεῖες ἐντολὲς προνοητικώτατα ποικίλους τρόπους.

- 10 Ἄν ὅμως κάποιος, ποὺ οὔτε καθαρίσθηκε οὔτε καθαρίζεται, ἀλλὰ, ἀλλοίμονο, αὐξάνοντας μὲ ἀναληθῆς διαρκῶς τὰ ἔλκη διατίθεται ἰσοῦσια φιλικὰ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ βασιλέως, ἢ μᾶλλον στοὺς δικούς του ποὺ ὑποκρίνονται τοὺς φίλους, καὶ δὲν ἀναγνώρισε τὸν δόλο οὔτε ἀναγνωρίζοντάς τον ἐτρέπηκε σὲ φυγὴ, ἀλλὰ τρέχει ἀκράτητος πρὸς τὸ δέλεαρ καὶ τέρεται μὲ τὰ ψυχοφθόρα καταπότια καὶ τρέφει πολλὲς καὶ πολὺπαιδες τὶς παραπάνω δηλωμένες ἔχιδνες, ὅπως οἱ φιλήδονοι καὶ οἱ φιλόδοξοι καὶ οἱ φιλοχρήματοι, τί θὰ γίνῃ ἄραγε αὐτὸς, ὅταν θὰ ἔλθῃ ὁ παμβασιλεὺς νὰ κρίνῃ τὸ σύμπαν; ποῦ θὰ στηθῆ ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους ποὺ ταξιθετοῦν τὸ φοβερό ἐκεῖνο δικαστήριο; τί θ' ἀκούσῃ; ποῦ θ' ἀποπεμφθῆ ἀπὸ τὴ θεία ἐκεῖνη φωνὴ ποὺ ἀπονέμει τὸ δίκαιο καὶ ἀποδίδει στὸν καθένα σύμφωνα μὲ τὰ ἔργα του¹¹;

- 11 Ἄλλὰ, ἀλλοίμονο! Διότι τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ βοοῦν τὰ ἴδια τὰ ἔργα τρανότερα ἀπὸ γράμμα. Ἐγὼ ὅμως πῶς θὰ ὑποφέρω τότε τὶς ἀνυπόφορες τιμωρίες ποὺ περιμένουν κι' ἐμένα, ἂν δὲν

11. Βλ. *Ματθ.* 16, 27ε. 25, 31 - 46.

πον, ἡνίκα καιρός, ἐπισπάσωμαι; Λίμνας γάρ φασι καὶ ποταμοὺς πυρὸς ἀσβέστου¹², ἐξώτερόν τε σκότος καὶ βρυγμὸν ὀδόντων καὶ πόλλ' ἕτερα τοιαῦτα· καὶ ταῦτ' εἰσὶν οἱ πάνθ' ὁμοῦ φασι, καὶ οὐδ' οὕτω τὸ βάρος τῶν ὑποδεξαμένων τοὺς ἐκεῖ κατακρί-
 5 τούς δεινῶν παραστήσαι δύνανται. Βαβαί· πᾶν ἀπανταχόθεν μεθ' ὑπερβολῆς εἰς ἐνὸς κολαστηρίου σύγκριμα δεινὸν συντρέχει· καύσων καὶ ψῦχος³³, καὶ σκότος καὶ πῦρ, καὶ φορὰ καὶ στάσις, δεσμά τε καὶ δείματα καὶ θηρίων ἀειζώων δῆγματα κατ' ἐκείνην εἰς ἓν συνάγεται τὴν καταδίκην, καὶ οὐδ' οὕτως οἶον
 10 ἐκεῖνο τὸ δεινὸν παρίσταται, κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐπὶ νοῦν οὐκ ἀναβεβηκὸς ἀνθρώπου¹⁴.

12 Τί δὴ τὸ ἀνόνητον καὶ ἀπαράκλητον καὶ ἄληκτον ἐκεῖνο πένθος; Τοῖς γὰρ εἰς Θεὸν ἀμαρτοῦσιν ἐκ τῆς τῶν ἐπταισμένων ἐπιγνώσεως κινεῖται πένθος. Ἐκεῖ τοίνυν ἐληλεγμένοις καὶ τῆς
 15 χρηστοτέρας ἐλπίδος ἀνηρημένης καὶ τῆς σωτηρίας ἀπεγνωσμένης, ὁ τοῦ συνειδότος τότε ἀκούσιος ἔλεγχος ἐκάστῳ πολλασιάζει τῷ πένθει τὴν ἐπικειμένην ὀδύνην· καὶ τοῦτ' αὖθις καὶ αἰεὶ τὸ πένθος, ὡς μηκέτι παυσόμενον, ἑτέρου πένθους ἀφορμὴ γίνεται καὶ σκότος ἄλλο δεινὸν καὶ καύσων ἀψυχαγώ-
 20 γητος καὶ βυθὸς ἀθυμίας ἀμήχανος. Ἐνταῦθα δὴ τὸ πένθος τοῦτο λωσιτελέστατον· ἴλεως γὰρ ἐπακούει Θεός, ὃς καὶ μέχρις ἡμῶν κατῆλθεν ἐπισκεψόμενος καὶ τοῖς οὕτω πενθοῦσιν ἐπηγγείλατο τὴν παράκλησιν, ἥπερ ἐστὶν αὐτός, Παράκλητός τε ὢν καὶ καλούμενος.

13 Τοῦτο δὴ τὸ σωτήριον χρῆμα μᾶλλον δὲ δῶρον, ἐπεὶ «καὶ αὐτό, φησί, τὸ Πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνει στεναγμοῖς ἀλαλήτοις»¹⁵. τοῦτο τοίνυν, ἵνα σοι καὶ τὴν ρίζαν μετρίως ἐπιδείξω

12. Ἐδῶ φαίνεται ἀπήχησις ἐθνικῶν παραστάσεων περὶ Ἀχερουσίας λίμνης καὶ Πυριφλεγέθοντος ποταμοῦ.

ἐλκύσω, ὅσο εἶναι καιρός, τῇ φιλανθρωπία τοῦ κριτοῦ; Διότι ἀναφέρουν λίμνες καὶ ποταμούς μὲ ἄσθηστη φωτιά¹², ἑξώτερο σκότος καὶ βρυγμὸ τῶν δοντιῶν καὶ πολλὰ ἄλλα παρόμοια· κι' αὐτὰ μερικὰ τὰ λέγουν ὅλα μαζί, κι' ὅμως οὔτε ἔτσι δὲν μποροῦν νὰ παραστήσουν τὸ βάρος τῶν δεινῶν πού θὰ ὑποδεχθοῦν τοὺς ἐκεῖ κατακρίτους. Πῶ, πῶ, κάθε δεινὸ συνέρχεται ἀπὸ παντοῦ μὲ ὑπερβολὴ πρὸς ἔνωση καὶ ἀπαρτισμὸ ἑνὸς κολαστηρίου· καύσων καὶ ψῦχος¹³, σκότος καὶ πῦρ, φορὰ καὶ στάσις, δεσμὰ καὶ φοβέρες, καὶ δαγκάματα ἀειζῶων θηρίων συνέρχονται σὲ μιὰ ἐνότητα κατὰ τὴν καταδίκη ἐκείνη, καὶ οὔτε ἔτσι δὲν παριστάνεται ὅπως εἶναι ἐκεῖνο τὸ δεινὸ, σύμφωνα μὲ τὸ γραμμένο, «δὲν ἔχει ἀνεβῆ στὸ νοῦ ἀνθρώπου»¹⁴.

12 Τί εἶναι λοιπὸν τὸ ἀνωφελὲς καὶ ἀπαρηγόρητο καὶ ἀτελείωτο ἐκεῖνο πένθος; Διότι σ' ὅσους ἀμάρτησαν στὸν Θεὸ προκαλεῖται πένθος ἀπὸ τὴν ἐπίγνωσι τῶν πταισμάτων. Ἐκεῖ λοιπὸν, στὸ μέλλον, ἀφοῦ ἐλεγχθοῦν καὶ ἀναιρεθῆ ἢ καλὴ ἐλπίς καὶ ἀποκλεισθῆ ἢ σωτηρία, τότε ὁ ἀκούσιος ἔλεγχος τῆς συνειδήσεως πολλαπλασιάζει στὸν καθένα τὴν ἐπικείμενη ὀδύνη μὲ τὸ πένθος. Κι' αὐτὸ τὸ πένθος πάλι καὶ πάντοτε, ἀφοῦ δὲν θὰ παύση ποτὲ πλέον, γίνεται ἀφορμὴ ἄλλου πένθους καὶ ἄλλο δεινὸ σκότος καὶ καύσων πού δὲν ἀναψύχεται καὶ ἀπέραντος βυθὸς ἀθυμίας. Ἐδῶ ὅμως τὸ πένθος αὐτὸ εἶναι ὠφελιμώτατο· διότι ὁ Θεὸς ἀκούει εὐσπλαγχνος, ἀφοῦ κατῆλθε καὶ ἕως ἐμᾶς νὰ μᾶς ἐπισκεφθῆ, καὶ ἐπαγγέλθηκε τὴν παρηγοριὰ σὲ ὅσους πενθοῦν ἔτσι, παρηγοριὰ πού εἶναι ὁ ἴδιος, ἀφοῦ αὐτὸς εἶναι καὶ ὀνομάζεται Παράκλητος.

13 Αὐτὸ λοιπὸν τὸ σωτήριο πράγμα, ἢ μᾶλλον δῶρο, ἐπειδὴ, λέγει, «καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα μεσιτεύει γιὰ χάρι μας μὲ στεναγμοὺς ἀνέκφραστους»¹⁵, αὐτὸ λοιπὸν (γιὰ νὰ σοῦ ἐπιδείξω

13. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ «καύσων καὶ ψῦχος» μέχρι τέλους τῆς § 12 «ὦν καὶ καλούμενος», ἀπαντᾶται αὐτολεξί στὸ δοκίμιο *Εἰς τὴν σεμνοτάτην Ξένην* 51-52.

14. Α' Κορ. 2,9.

15. Ρωμ. 8,26.

τῶν ἀρετῶν, πιστῶν μὲν ἔστι μόνων τε καὶ πάντων, περιγίνεται δ' ἐκάστῳ φόβῳ τῶν πεπιστευμένων τῆς τε πείρας τῶν δεινῶν καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπιτυχίας· συναύξει δὲ τῷ φόβῳ¹⁶ καθ' ὅσον τῶν κρειττόνων ὀρεγόμενοι, τῆς γηίνης ἀφαιρήσομεν μερί-
5 μνης· ἐκείνοις δὲ μόνοις τέλειον αὐτὸ προσγίνεται καὶ τελειότε-
ρων πρόξενον, τοῦ προκαταρκτικοῦ διηρημένου φόβου, οἱ τοῖς ἄλλοις πᾶσι χαίρειν εἰπόντες σφίσι τε αὐτοῖς καὶ τῷ Θεῷ μόνῳ
διὰ βίου διετέλεσαν ἐσχολακότες.

14 Ὅταν γὰρ¹⁷ ὁ νοῦς αἰσθητοῦ παντὸς ἀπαναστῆ καὶ τοῦ κα-
10 τακλωσμοῦ τῆς περὶ ταῦτα τύρβης ἀνακύψη καὶ κατοπτεύσῃ τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον, πρῶτον μὲν ἐνιδὼν τὸ προσγεγεννημένον εἰδε-
χθὲς προσωπεῖον ἐκ τῆς κάτω περιπλανήσεως, τοῦτο διὰ πέν-
θους ἀπονίψασθαι σπεύδει. Ἐπειτ' ἐπειδὴν τὸ δυσειδὲς τοῦτο περιέλη κάλυμμα, τότε μὴ ποικίλαις σχέσεσι τῆς ψυχῆς ἀγεννώως
15 διασπωμένης, εἴσω τῶν ὄντως ταμείων ἀταρᾶχως χωρεῖ καὶ τῷ ἐν τῷ «κρυπτῷ Πατρὶ προσεύχεται»¹⁸ κατὰ τὴν ἐντολήν, ὃς αὐτῷ καὶ τὸ χωρητικὸν τῶν χαρισμάτων δῶρον, τὴν τῶν λογι-
σμῶν εἰρήνην, τὰ πρῶτα χορηγεῖ, μεθ' ἧς τὴν γεννητικὴν τε καὶ συνεκτικὴν ἀπάσης ἀρετῆς τελειοῖ ταπεινῶσιν, οὐ τὴν ἀνυσίμοις
20 εὐχερῶς τῷ βουλομένῳ ρήμασί τε καὶ σχήμασι συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ θεοῦ Πνεύματος μαρτυρουμένην, ἣν αὐτὸ κτίζει τὸ Πνεῦμα τοῖς ἐγκάτοις ἐγκαινιζόμενον¹⁹. Ἐν δὴ ταύταις ὡσπερ ἐν ἀσφαλεῖ περιτειχίσματι τοῦ κατὰ νοῦν παρα-
δείσου τὰ τῆς ἀληθοῦς ἀρετῆς παντοδαπῆ δένδρα φύεται, μεσαι-
25 τάτῳ δ' ἀνεγείρεται τὰ τῆς ἀγάπης ἱερὰ βασίλεια, τούτων δ' ἐν προθύροις τὸ προοίμιον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἡ ἀνεκκλάλητός τε καὶ ἀναφαίρετος ἀνθεῖ χαρὰ.

16. Τὸ πένθος συναυξάνει μὲ τὸν φόβο. Τὸ πένθος ἀποτελεῖ σημαντικό θέμα τοῦ δοκιμίου *Εἰς τὴν σεμνοτάτην Ξένην*.

κάπως και τὴ ρίζα τῶν ἀρετῶν), ἀνήκει μόνο στοὺς πιστοὺς, καὶ σ' ὅλους τοὺς πιστοὺς, προκαλεῖται ὅμως στὸν καθένα ἀπὸ φόβο τῶν πιστευομένων, τόσο ἀπὸ τὴν πείρα τῶν δεινῶν ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τῶν ἀγαθῶν. Συναυξάνεται δὲ αὐτὸ τὸ δῶρο μαζί μὲ τὸν φόβο¹⁶, ὅταν μὲ τὴν ὄρεξι τῶν ἀνωτέρων ἀφαιρέσωμε τὴ γῆϊνη μέριμνα, ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἀναπτύσσεται τέλεια καὶ γίνεται πρόξενον τελειότερων πραγμάτων, ὅταν εἶναι χωρισμένο ἀπὸ τὸν προκαταρκτικὸ φόβο, μόνο σ' ἐκείνους πού, ἀφοῦ ἀποχαιρέτησαν ὅλα τὰ ἄλλα, ἔμειναν σ' ὅλον τὸ βίον τοὺς ἀφωσιωμένοι στὸν ἑαυτό τους καὶ στὸν Θεὸ μόνο.

- 14 "Ὅταν πράγματι¹⁷ ὁ νοῦς ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ κάθε αἰσθητὸ καὶ ἀνασηκωθῆ ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ τῆς ἀναταραχῆς γύρω ἀπὸ αὐτὰ καὶ κατοπτρεύσῃ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, ἀφοῦ πρῶτα ἰδῆ τὸ εἰδεχθὲς προσωπεῖο πού διαμορφώθηκε μέσα ἀπὸ τὴν περιπλάνησι κάτω, σπεύδει νὰ τὸ νύψῃ μὲ τὸ πένθος." Ἐπειτα, ὅταν ἀφαιρέσῃ τὸ δύσμορφο αὐτὸ κάλυμμα, τότε, καθὼς ἡ ψυχὴ δὲν θὰ περισπᾶται κατὰ τρόπο εὐτελεῆ ἀπὸ ποικίλες κοσμικὲς σχέσεις, προχωρεῖ ἀτάραχα μέσα στὰ ἀληθινὰ ταμεῖα καὶ «προσεύχεται στὸν Πατέρα πού εἶναι στὰ κρυφά»¹⁸, σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολή, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ χορηγεῖ καὶ τὸ χωρητικὸ δῶρο τῶν χαρισμάτων, τὴν εἰρήνη τῶν λογισμῶν. Μὲ αὐτὴν τὴν εἰρήνη τελειοποιεῖ καὶ τὴν ταπεινῶσι πού εἶναι γεννητικὴ καὶ συνεκτικὴ ὅλων τῶν ἀρετῶν, ὄχι ἐκείνην πού ἐπιτελεῖται εὐκόλα ἀπὸ ἐκείνον πού ἐπιθυμεῖ μὲ κατορθωτὰ λόγια καὶ σχήματα, ἀλλὰ ἐκείνην πού μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ καὶ θεῖο Πνεῦμα, τὴν ὁποία κτίζει τὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα ἐγκαθιστάμενο στὰ ἐσώτερα¹⁹. Μέσα σ' αὐτές, σὰν μέσα σὲ ἀσφαλισμένο τεῖχος, στὸν ἀληθινὸ παράδεισο τοῦ νοῦ, φυτρώνουν τὰ παντὸς εἶδους δένδρα τῆς ἀληθινῆς ἀρετῆς, στὴ μέση δὲ ἀνεγείρονται τὰ ἱερὰ ἀνάκτορα τῆς ἀγάπης, ἐνῶ στὰ πρόθυρά τους ἀνθίζει τὸ προοίμιον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἡ ἀνέκφραστη καὶ ἀναφαίρετη χαρὰ.

17. Τὸ κείμενον τῆς παραγράφου 14 ὁλόκληρο ἀπαντᾶται καὶ στὸ δοκίμιον *Εἰς τὴν σεμνοτάτην Ξένην* 54 - 55.

18. *Ματθ.* 6, 4.

19. *Ψαλμ.* 50, 12.

15 Ταύτης δ' ὑπὸ τὴν φωτοειδῆ σκιὰν ποτιμωτάτη τις ἀναρ-
 ρήγνυται πηγὴ, τὴν τῶν πραέων γῆν ἐπὶ γῆς ποτίζουσα. Ὁ πε-
 πειραμένος οἶδεν ὃ λέγω, καὶ ὡς ἡ πηγαία δρόσος ἄνωθεν· ἔτι
 δ' ὁμῶς καὶ δεῖ φράττεσθαι πανταχόθεν εὐφυῶς, ἵνα μηδαμόθεν
 5 λάβῃ πάροδον ὃ τῆς κακίας ἐξ ἀρχῆς· εἰσηγητής· εἰ γὰρ λήσει
 παρεισδύς, μὴ καὶ παραμείνῃ μετὰ τῶν οἰκείων ὁπαδῶν καὶ πο-
 νηρᾶς φάλαγγος στρατόπεδον τὴν ψυχὴν ἀπεργάσῃται καὶ γένη-
 ται τὰ ἔσχατα χεῖρονα τῶν πρώτων²⁰.

16 Ἄλλὰ τοῦτο μὲν παντὸς ἀπειή, πάντως δὲ πάντων τῶν
 10 ἀνυποκρίτως σπευδόντων, κἀντεῦθεν τὸν ἀνύστακτον ἐχόντων
 φύλακα. Σὲ δ' ἔγωγε νῦν μᾶλλον ἀξιῶ μεμνησθαι ὃ τι εἶπον
 ἀρχόμενος, ὡς ὑπὸ τῶν πεπειραμένων πατέρων ἐδιδάχθην, πι-
 στεύσας δὲ ἐλάλησα²¹, πρὸς σὲ δέ, ὑπὸ τῆς πρὸς σὲ κινηθεῖς
 ἀγάπης ἐφιέμενός τε τοῦ ὄντως ἐφετοῦ ἐραστήν σε καταστήσαι,
 15 παραγυμνώσας ὡς ἐνὸν τοῦ κάλλους.

17 Ὅταν²² γὰρ ἅπαν αἰσχρὸν πάθος ἔνοικον ἀπελαθῆ καὶ ὁ
 νοῦς, ὡς ἦδη φθάσας ἐδήλωσεν ὁ λόγος, αὐτός τε πρὸς ἑαυτὸν
 καὶ τὰς ἄλλας τῆς ψυχῆς δυνάμεις ὀλοκλήρως ἐπιστρέψας, τῇ
 γεωργίᾳ τῶν ἀρετῶν φιλοκαλήσῃ τὴν ψυχὴν, προῖὼν ἐπὶ τὸ τε-
 20 λεώτερον καὶ πρακτικᾶς ἔτ' ἀναβάσεις διατιθέμενος²³ καὶ ἐπὶ
 πλεῖον Θεοῦ συναιρομένου πλύνων ἑαυτὸν οὐ τὰ τοῦ πονηροῦ
 μόνον ἀποσμήχει κόμματος, ἀλλ' ἅπαν ἐπίκτητον ἐκ μέσου
 ποιεῖται κἂν τῆς χρηστοτέρας ἢ μοίρας καὶ διανοίας. Ἦνίκα δὴ
 μὴ ὅτι τὴν ὑλικὴν δυάδα διαβάς²⁴, πρὸς δὲ καὶ νοητῶν καὶ τῶν
 25 οὐκ ἀφαντάστων περὶ ταῦτα νοημάτων ὑπεραναβὰς καὶ πάντα

20. Ματθ. 12,45.

21. Β' Κορ. 4,13.

15 Κάτω ἀπὸ τὴν φωτειδῆ σκιά αὐτῆς τῆς χαρᾶς ἀναπηδᾷ ποσιμώτατη πηγὴ, ποὺ ποτίζει ἐπάνω στὴ γῆ τὴν γῆ τῶν πρῶτων. Αὐτὸς ποὺ ἔχει δοκιμάσει, γνωρίζει τί λέγω, γνωρίζει ὅτι ἡ πηγαία δροσιὰ ἔρχεται ἀπὸ ἐπάνω· ὑπάρχει ὅμως ἀκόμη καὶ γι' αὐτὸν μεγάλος φόβος, καὶ πρέπει νὰ περιφράσσεται δυνατὰ ἀπὸ παντοῦ, ὥστε ὁ ἀρχικὸς διδάσκαλος τῆς κακίας νὰ μὴ εὔρη ἀπὸ πουθενὰ δίοδο· διότι, ἂν παρεισδύση κρυφά, ὑπάρχει φόβος μήπως παραμείνη μαζὶ μὲ τοὺς ὄπαδούς του καὶ καταστήσῃ τὴν ψυχὴ στρατόπεδο πονηρῆς φάλαγγος καὶ γίνουν τὰ τελευταῖα χειρότερα ἀπὸ τὰ πρῶτα²⁰.

16 Ἄλλ' αὐτὸ βέβαια ἔχει ἀπομακρυνθῆ, καὶ μάλιστα ἀπὸ ὅλους ὅσοι σπεύδουν ἀνυπόκριτα καὶ ἔχουν ἀπ' ἐδῶ τὸν ἀνύστακτο φύλακα. Ἄπὸ σένα ἐγὼ βέβαια τώρα ἀξιῶνω νὰ θυμᾶσαι τί εἶπα στὴν ἀρχή, ὅτι ἐδιδάχθηκα ἀπὸ τοὺς ἔμπειρους πατέρες, καὶ ὅτι ἐλάλησα ἀφοῦ ἐπίστεσα²¹. Πρὸς ἐσένα ὅμως, κινούμενος ἀπὸ τὴν ἀγάπη ποὺ σοῦ ἔχω καὶ ἐπιθυμώντας νὰ σὲ καταστήσω ἔραστή τοῦ πραγματικὰ ἐπιθυμητοῦ, θὰ παρουσιάσω κατὰ τὸ δυνατόν τὸ κάλλος.

17 Ὅταν²² δηλαδὴ ἀπελαθῆ κάθε αἰσchrὸ πάθος ἔνοιχο καὶ ὁ νοῦς, ὅπως πρὶν ἀπὸ λίγο ἐδήλωσε ὁ λόγος, ἐπιστρέφοντας τὸν ἑαυτό του καὶ τίς ἄλλες δυνάμεις τῆς ψυχῆς πλήρως πρὸς τὸν ἑαυτό του, στολίση τὴν ψυχὴ μὲ τὴν καλλιέργεια τῶν ἀρετῶν, προχωρώντας πρὸς τὸ τελειότερο καὶ ὀρίζοντας ἀκόμη πρακτικὲς ἀναβάσεις²³ καὶ μὲ τὴν ἐπὶ πλεον ἐνίσχυσι τοῦ Θεοῦ πλύνοντας τὸν ἑαυτό του, τότε δὲν σκουπίζει μόνο τὰ στοιχεῖα τοῦ πονηροῦ κόμματος, ἀλλ' ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴ μέση κάθε ἐπίκτητο στοιχεῖο, ἔστω κι' ἂν ἀνήκη στὴν καλύτερη μοῖρα καὶ διάνοια. Ὅταν λοιπὸν ἀφοῦ ὄχι μόνο διαβῆ τὴν ὑλικὴν δυάδα²⁴, ἀλλὰ καὶ ὑπεραναβῆ τὰ νοητὰ καὶ τὰ μὴ ἀφάνταστα νοήματα γύρω ἀπὸ

22. Ὅλοκληροὶ οἱ παράγραφοι 17 καὶ 18 ἀπαντῶνται ἐπίσης στὸ δοκίμιο *Εἰς τὴν σεμνοτάτην Ξένην* 58 - 59.

23. *Ψαλμ.* 83, 6.

24. Ὑλικὴ δυὰς εἶναι ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμὸς· ἡ τρίτη δύναμις τῆς ψυχῆς, ὁ νοῦς, εἶναι πνευματικὴ.

θεοφιλῶς ὁμοῦ καὶ φιλοθέως ἀποθέμενος κωφός τε καὶ ἄλα-
 λος²⁵ κατὰ τὸ γεγραμμένον παρασταίη τῷ Θεῷ, τηνικαῦτα λό-
 γον ὕλης ἴσχει καὶ πλάττεται τὴν ἀνωτάτω πλάσιν ἐπὶ πάσης
 ἀδείας, ἅτε μηδενὸς τῶν θύραθεν θυροκοποῦντος, τῆς ἐντὸς χά-
 5 ριτος ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταρρυθμιζούσης καὶ περιλαμπούσης τὰ
 ἔνδον καὶ τελειούσης τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον.

18 *Ἡμέρας δὲ διαυγασίας καὶ φωσφόρου ἀνατείλαντος ἐν
 ταῖς καρδίαις ἡμῶν²⁶ κατὰ τὸν ἐν ἀποστόλοις κορυφαῖον, ἔξεισι
 κατὰ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο λόγιον «ὁ ὄντως ἄνθρωπος ἐπὶ τὴν
 10 ὄντως ἐργασίαν αὐτοῦ»²⁷, καὶ τῷ φωτὶ χρώμενος ὁδῷ ἀνεισιν,
 ἧ ἀνάγεται ἐπ' ὄρη αἰώνια²⁸, καὶ τῶν ὑπερκοσμίων, ὧ τοῦ θαύ-
 ματος, ἐπόπτης καθίσταται μὴ διαζευγνύμενος ἢ διαζευγνύμενος
 τῆς τὴν ἀρχὴν συμπροηγμένης ὄλης, ὡς οἶδεν ἢ ὁδός· οὐ γὰρ
 διανοίας φανταστικοῖς ἀνεισι πτεροῖς, ἢ πάντα καθάπερ τυφλῆ
 15 περιπολεῖ, μήτ' ἐπὶ τῶν ἀπόντων αἰσθητῶν μήτ' ἐπὶ τῶν ὑπε-
 ραναβεβηκότων νοητῶν τῆς ἀκριβοῦς καὶ ἀνενδοιάστου κατα-
 λήψεως ἀντιλαμβανομένη· ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας ἀνεισιν ἀρρήτῳ
 πνεύματος δυνάμει καὶ πνευματικῇ καὶ ἀρρήτῳ ἀντιλήψει τῶν
 ἀρρήτων ρημάτων διακούει καὶ ὄρᾳ τὰ ἀθέατα καὶ τοῦ θαύμα-
 20 τος ὄλως τούντεῦθεν ἐστὶ τε καὶ γίνεται, κἂν ἐκεῖθεν ἀπη, καὶ
 τοῖς ἀκαμάτοις ὑμνωδοῖς ἀμιλλᾶται, ἄγγελος ὡς ἀληθῶς ἄλλος
 ἐπὶ γῆς Θεοῦ γεγονὼς καὶ δι' ἑαυτοῦ πᾶν εἶδος κτίσεως αὐτῷ
 προσαγαγών, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐν μετοχῇ τῶν πάντων, καὶ τοῦ
 ὑπὲρ τὰ πάντα δὲ μεταλαγχάνει νῦν, ἵνα καὶ τὸ τῆς εἰκόνης ἀπη-
 25 ριβωμένον ἦ.*

19 *Οὐ γὰρ μόνον αἰσθητός, αἰσθητικός, λογικός, νοερός, ἐν οἷς*

25. Ψαλμ. 38,3· 9.

26. Β' Πέτρ. 1,19.

αὐτὸ καὶ ἀποθέσει ὅλα τὰ πράγματα μὲ τρόπο θεοφιλῆ καὶ φιλό-
θεο μαζί, καὶ παρουσιασθῆ μπροστὰ στὸν Θεό, σύμφωνα μὲ τὴ
Γραφή, κωφὸς καὶ ἄλαλος²⁵, τότε περιορίζει τὸν λόγο τῆς ὕλης
καὶ πλάττει τὴν ἀνώτατη πλάσι μὲ κάθε ἀσφάλεια, διότι κανεὶς
ἀπ' ἔξω δὲν θυροκοπεῖ, ἐφ' ὅσον ἢ μέσα εὐρισκόμενη χάρις με-
ταρρυθμίζει πρὸς τὸ καλύτερο καί, τὸ παραδοξότερο, καταλάμ-
πει μὲ ἀπόρρητο φῶς τὰ ἐσωτερικὰ καὶ τελειοποιεῖ τὸν μέσα
ἄνθρωπο.

18 Ὅταν χαράξη ἡ αὐγὴ κι' ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος στὶς καρδιές
μας²⁶, σύμφωνα μὲ τὸν κορυφαῖο ἀπόστολο, ἐξέρχεται, κατὰ τὸ
προφητικὸ ἐκεῖνο λόγιον, ὁ πραγματικὸς ἄνθρωπος πρὸς τὴν
πραγματικὴ ἐργασία του²⁷, καὶ χρησιμοποιώντας τὸ φῶς ἀνε-
βαίνει τὴν ὁδὸ ἢ ἀνυψώνεται πρὸς τὰ αἰώνια ὄρη²⁸, καὶ μὲ αὐτὸ
τὸ φῶς καθίσταται, ὡ τοῦ θαύματος, ἐπόπτης τῶν ὑπερκοσμίων
πραγμάτων, χωρὶς νὰ ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴν ὕλη ποὺ στὴν ἀρχὴ
παράχθηκε μαζὶ του ἢ ἀποχωριζόμενος ἔτσι ὅπως γνωρίζει ἢ
ὁδός· διότι δὲν ἀνεβαίνει μὲ τὰ φανταστικὰ φτερὰ τῆς διάνοιας,
ἢ ὅποια περιπολεῖ τὰ πάντα σὰν τυφλή, χωρὶς ν' ἀντιλαμβάνεται
τὴν ἀκριβῆ καὶ ἀνενδοίαστη κατανόησι οὔτε τῶν ἀπόντων αἰ-
σθητῶν οὔτε τῶν ὑπερβατικῶν νοημάτων ἀλλὰ ἀνεβαίνει πραγ-
ματικὰ μὲ ἄρρητη δύναμι πνεύματος καὶ μὲ πνευματικὴ καὶ
ἄρρητη βοήθεια, ἀκούει τὰ ἄρρητα ρήματα καὶ βλέπει τὰ ἀθέα-
τα, καὶ ἀπὸ τότε παραδίδεται καὶ γίνεται ὁλόκληρος τοῦ θαύμα-
τος, κι' ἂν ἀκόμη ἀπουσιάξῃ ἀπὸ ἐκεῖ, καὶ ἀμιλλᾶται μὲ τοὺς
ἀκούραστους ὑμνωδοὺς, ἔχοντας γίνεαι ἀληθινὰ ἄγγελος τοῦ Θε-
οῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πρόσφερε σ' αὐτὸν ὁ μόνος του κάθε εἶδος κτί-
σεως, ἐπειδὴ κι' αὐτός, μετέχοντας στὰ πάντα, ἀποκτᾶ τώρα καὶ
μετοχὴ στὸν ἐπάνω ἀπὸ τὰ πάντα, ὥστε καὶ ἡ εἰκὼν νὰ καταστῆ
ἀκριβῆς.

19 Διότι δὲν εἶναι μόνο αἰσθητός, αἰσθητικός, λογικός, νοε-

27. Ψαλμ 103, 23.

28. Ψαλμ 75, 5.

τισι δοκεῖ τὸ πᾶν· ἀλλὰ καὶ πνευματικός ἐστιν, οὐ κατὰ τὴν νῦν
 λέγω χάριν, εἰ καὶ «χάριν ἀντὶ χάριτος ἐλάβομεν»²⁹, κατὰ τὸν
 θεολογικώτατον ἐν εὐαγγελισταῖς, τῆς προτέρας τὴν δευτέραν
 ἀνάπλασιν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἔμφυτον ἡμῖν, ἅτε τὴν ἀρχὴν ἐκ Θεοῦ
 5 πνεῦμα ἐμπνευσθὲν ζωῆς, ὃ φεῦ ἠχρειώθη τε καὶ νῦν αὖ
 ἀχρειοῦται παρ' ἡμῖν καὶ διὰ τοῦτο τοῖς πλείστοις ἀφανὲς παν-
 τάπασιν, ἀλλ' οὐχὶ τῷ τῆς νοῦ τελείας καὶ εἰλικρινοῦς ἀνακαινί-
 σεως ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτω Πατρὸς ἠξιωμένῳ. Τρανῶς γὰρ οὗτος
 αὐτόν τε καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ δι' αὐτοῦ ἄνωθεν ἐλλαμπόμε-
 10 νος ὄρᾳ γνωστῶς, ἃ τὸ τηνικαῦτα καὶ πρὸς τὸ³⁰ συνημμένον
 σῶμα πολλὰ διαπορθμεύει τοῦ θείου κάλλους τεκμήρια, χάριτί
 τε θείᾳ καὶ σαρκὸς παχύτητι μεσιτεύοντα καὶ δύναμιν τῶν ἀδύ-
 νάτων ἐντιθέντα.

20 Ἐντεῦθεν ἢ κατ' ἀρετὴν θεοειδῆς καὶ ἀπαράμιλλος ἔξις καὶ
 15 τὸ πρὸς κακίαν ὄλως ἀκίνητον ἢ δυσκίνητον· ἐντεῦθεν ὁ διατρα-
 νῶν τοὺς τῶν ὄντων λόγους λόγος καὶ ἀνακαλύπτων οἴκοθεν ἐκ
 καθαρότητος τὰ τῆς φύσεως μυστήρια, δι' ὧν ἀναλογίας λόγοις
 πρὸς κατὰληψιν τῶν ὑπὲρ φύσιν τὸ διανοούμενον ἀνιμᾶται τῶν
 πιστῶς ἀκροωμένων, ἦν αὐτὸς ὁ τοῦ Λόγου Πατὴρ ἀδλοῖς ἐπα-
 20 φαῖς κατεῖληφεν· ἐντεῦθεν αἱ τ' ἄλλαι ποικίλαι θαυματοποιαί
 καὶ τὸ διορᾶν τε καὶ προορᾶν καὶ περὶ τῶν πόρρω που συμβαι-
 νόντων ὡς ὑπ' ὀφθαλμοὺς διαλέγεσθαι· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, ὡς
 οὐδὲ περὶ ταῦθ' ὁ σκοπὸς τείνει τῶν μακαριωτάτων ἐκείνων
 ἀνδρῶν, ἀλλ' ὡσπερ εἴ τις ὀρώη πρὸς ἡλιακὴν ἀκτῖνα καὶ τῶν
 25 ἑναερίων ἀτόμων αἰσθάνεται, κἂν μὴ τοῦτ' αὐτῷ τυγχάνη σκο-
 πός, οὕτως ἐκείνοις ταῖς θείαις ἀκτῖσι καθαρῶς ὁμιλοῦσιν, αἷς

29. Ἰω. 1,16.

ρός, πράγματα σὰ ὅποια κατὰ τὴ γνώμη μερικῶν εἶναι τὸ πᾶν, ἀλλὰ καὶ πνευματικός. Καὶ εἶναι πνευματικός ὄχι κατὰ τὴν τωρινὴ χάρι, ἀν καὶ ἀντὶ τῆς χάριτος ἐλάβαμε χάρι²⁹, σύμφωνα μὲ τὸν θεολογικώτατο εὐαγγελιστὴ, δηλαδή τὴν δεύτερη ἀνάπλασι ἀντὶ τῆς προηγούμενης πλάσεως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἔμφυτο μέσα μας πνεῦμα, τὸ πνεῦμα ζωῆς, ποῦ ἐμπνεύσθηκε στὴν ἀρχὴ καί, ἀλλοίμονο, ἀχρειώθηκε καὶ τώρα ἀχρειώνεται πάλι ἀπὸ ἡμᾶς, καὶ γι' αὐτὸ στοὺς περισσότερους εἶναι ἐντελῶς ἀφαντο, ἀλλ' ὄχι στὸν ἀξιωμένο ἀπὸ τὸν ἀνώτατο Πατέρα τῆς τέλειαι καὶ εἰλικρινοῦς ἀνακαινίσεως τοῦ νοῦ. Διότι αὐτὸς ἐλλαμπόμενος ἀπὸ ἐπάνω βλέπει μὲ γνῶσι καθαρὰ αὐτὸν καὶ τὰ ἀπὸ αὐτὸν μέσα σ' αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ τεκμήρια τοῦ θεοῦ κάλλους καὶ τὰ διαπορθμεύει πλούσια πρὸς τὸ συνημμένο σῶμα³⁰, γιὰ νὰ μεσιτεύουν ἀνάμεσα στὴ θεία χάρι καὶ στὴν παχύτητα τῆς σαρκὸς καὶ νὰ ἐμβάλλουν δύναμι στοὺς ἀδυνάτους.

20 Ἐπ' αὐτὸ προέρχεται καὶ ἡ θεοειδὴς καὶ ἀπαράμλλη ἕξις καὶ ἀρετὴ καὶ τὸ ἐντελῶς ἀκίνητο ἢ δυσκίνητο πρὸς τὴν κακία. Ἐπὸ αὐτὸ προέρχεται ὁ λόγος ποῦ σαφηνίζει τοὺς λόγους τῶν ὄντων καὶ ἀνακαλύπτει μὲ τὴν καθαρότητά του τὰ μυστήρια τῆς φύσεως, διὰ τῶν ὁποίων σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς ἀναλογίας ἀνυψώνει τὸ διανοητικὸ τῶν πιστῶν ἀκροατῶν γιὰ τὴν κατάληψι τῶν πᾶνω ἀπὸ τὴ φύσι, τὴν ὁποία κατάληψι κατέλαβε ὁ Πατὴρ τοῦ Λόγου μὲ ἄυλες ἐπαφές. Ἐπ' αὐτὸ προέρχονται καὶ οἱ ἄλλες ποικίλες θαυματοποιεῖαι καὶ ἡ διόρασις καὶ ἡ προόρασις, ἀκόμη καὶ πραγμάτων ποῦ συμβαίνουν κάπου μακριά, ὥστε νὰ ἐκτυλίσσωνται κάτω ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς των. Καὶ τὸ σπουδαιότερο βέβαια εἶναι ὅτι ὁ σκοπὸς ἐκείνων τῶν μακαριωτάτων δὲν τείνει πρὸς αὐτά, ἀλλὰ συμβαίνει, ὅπως ἀν κυττάξῃ κάποιος πρὸς τὴν ἡλιακὴ ἀκτῖνα, ποῦ αἰσθάνεται καὶ τὰ ἄτομα τοῦ ἀέρος, ἔστω κι' ἀν δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ σκοπὸς του· ἔτσι καὶ ἐκεῖνοι ἔρχονται καθαρὰ σ' ἐπαφὴ μὲ τὶς θεῖαι ἀκτῖνες, σὶς ὁ-

Τὸ κείμενο ἀπὸ τὴν § 19, «καὶ πρὸς τό», μέχρι τὴν § 21 «ἐπανθούσης τῆς χάριτος», ἀπαντᾶται αὐτολεξὶ καὶ στὸ δοκίμιο *Εἰς τὴν σεμνοτάτην Ξένην* 62.

φύσει πρόσεστιν ἢ πάντων ἀποκάλυψις, οὐχὶ τῶν ὄντων μόνον ἢ καὶ γεγεννημένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔπειτ' ἔσομένων, ὁδοῦ πάρεργον ὡς ἀληθῶς ἢ τούτων προσγίνεται γνῶσις κατὰ ἀναλογίαν τῆς καθαρότητος.

21 Προῦργου δὲ αὐτοῖς ἢ τοῦ νοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστροφή καὶ σύννευσις, μᾶλλον δὲ πασῶν τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, εἰ καὶ θαυμαστὸν εἶπεῖν, πρὸς τὸν νοῦν ἐπιστροφή καὶ ἢ κατ' αὐτόν τε καὶ Θεὸν ἐνέργεια· δι' ἧς ἐπεσκευασμένοι πρὸς τὸ πρωτότυπον εὖ διατίθενται, τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο καὶ ἀμήχανον κάλλος ἐπαν-
10 θούσης τῆς χάριτος, ἢ φιλανθρωπότατος οὕσα «τοὺς ποθοῦντας αὐτὴ περιέρχεται ζητοῦσα, καὶ ἐν ταῖς τρίβοις φαντάζεται αὐτοὺς εὐμενῶς»³¹. «καὶ γε οὐ μακρὰν ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχουσα ταύτης γὰρ ὄντως καὶ γένος ἐσμέν»³², ἐξ αὐτῆς ἀναγεννηθέντες κατὰ τὸ θεῖον λουτρόν. Αὕτη δωρεῖσθαι μὲν ἔστιν ἐτοιμῆ
15 χωροῦσί τε καὶ προσιεμένοις τὰ τελεώτατα, δέχεται δὲ παρ' ἡμῶν ἀσμένως καὶ τὰ ἐλάχιστα.

22 Οὐ μοναχός, φησί, θέλεις ἀπεριμερίμνως προσανέχειν ἐμοί, ἵνα σε ναὸν θείας δόξης καὶ τρυφῆς καταστήσω χωρίον, ἵνα σε τῆς γῆς ἄλας καὶ φωῶς τοῦ κόσμου³³ καὶ φωστήρων ἀπο-
20 δείξω τρανότερον ζωῆς ἐπέχοντα λόγον³⁴; οὐχ οὕτω θέλεις; Καὶ μετὰ συζύγου σωφροσύνην σε ἀσπαζόμενον σχεδὸν οὐδὲν ἧττον ἀσπάζομαί τε καὶ ἀποδέχομαι. Καὶ Παῦλος γὰρ ὁ τῆς χάριτος κήρυξ ὡς «παρθένον ἀγνήν πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν νυμφαγωγῶν τῷ Χριστῷ παρίστησιν»³⁵. Ἀλλὰ τὴν ἔνδειαν δυσχεραίνεις
25 καὶ τὸ λιτὸν τῆς διαίτης καὶ τὸ σκληρὸν τῆς νηστείας καὶ τὸ τραχὺ τῆς ἄλλης κακοπαθείας καὶ τὸ διὰ πάντων στενὸν τοῦ βίου καὶ τὴν παρηλλαγμένην ἀγωγὴν, ἀπολίς τε καὶ ἀνέστιος καὶ ἀκτῆμων οὐκ ἀνέχη βιοῦν; Οἴκει πόλιν σὴν, ἣν ἂν ἐθέλης ἡγού-

31. Σοφ. Σολ. 6,17.

32. Πράξ. 17,28.

ποῖες προσυπάρχει φύσει ἢ ἀποκάλυψις τῶν πάντων, ὄχι μόνο τῶν ὄντων καὶ τῶν γενομένων, ἀλλὰ κι' ἐκείνων πού πρόκειται νὰ συμβοῦν, καὶ λαμβάνουν πράγματι γνῶσι αὐτῶν παρεμπιπτόντως κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς καθαρότητος.

21 Κύριο ἔργο τους εἶναι ἡ ἐπιστροφή τοῦ νοῦ πρὸς τὸν ἑαυτό του καὶ ἡ συγκατάνευσις· ἡ καλύτερα ἡ ἐπιστροφή ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ἂν καὶ εἶναι θαυμαστὸ νὰ τὸ εἰποῦμε, πρὸς τὸν νοῦ καὶ ἡ ἐνέργεια κατὰ τὸν νοῦ καὶ τὸν Θεό· δηλαδὴ ἡ ἐνέργεια διὰ τῆς ὁποίας ἀνασυγκροτημένοι πρὸς τὸ πρωτότυπο μεταρρυθμίζονται εὐμενῶς, διότι ἡ χάρις ἐπαναφέρει ἐκεῖνο τὸ ἀρχαῖο καὶ ὑπέρτατο κάλλος, καθὼς ἀνθίζει ἡ χάρις πού μὲ τὴν ἄκρα φιλανθρωπία της «περιέρχεται ἀναζητώντας αὐτοὺς πού τὴν ποθοῦν καὶ παρουσιάζεται σ' αὐτοὺς εὐμενῶς στοὺς δρόμους»³¹, «ἂν καὶ βέβαια δὲν εὑρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὸν καθένα μας· διότι αὐτῆς πράγματι εἴμαστε γένος»³², ἀφοῦ ἀπὸ αὐτὴν ἐγεννηθήκαμε κατὰ τὸ θεῖο λουτρό. Αὐτὴ εἶναι ἔτοιμη νὰ μᾶς δωρίσῃ τὰ τελειότερα ἀγαθὰ, ὅταν προχωροῦμε καὶ πλησιάζωμε, καὶ δέχεται ἀπὸ ἐμᾶς εὐχαρίστως καὶ τὰ ἐλάχιστα.

22 Δὲν θέλεις, λέγει, νὰ ἀφιερωθῆς σ' ἐμένα ὡς μοναχὸς μὲ ἀμεριμνησία, γιὰ νὰ σὲ καταστήσω ναὸ θείας δόξας καὶ τόπο τρυφῆς, γιὰ νὰ σὲ ἀποδείξω ἄλας τῆς γῆς καὶ φῶς τοῦ κόσμου³³ καθαρώτερο ἀπὸ τῶν φωστήρων τὸ φῶς, πού προβάλλει τὸν λόγο τῆς ζωῆς³⁴; Δὲν θέλεις ἔτσι; Καὶ συζευγμένον ἀκόμη, ἂν ἀσπάζεσαι τὴ σωφροσύνη σχεδὸν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο σὲ ἀσπάζομαι καὶ σὲ δέχομαι. Διότι καὶ ὁ Παῦλος, ὁ κῆρυξ τῆς χάριτος, «παρουσιάζει τὴν Ἐκκλησία σὰν παρθένο ἀγνή, νυμφαγωγόντας τὴν στὸ Χριστό»³⁵. Ἀλλὰ στενοχωρεῖσαι ἀπὸ τὴν πτωχεία καὶ τὴ λιτότητα τῆς τρυφῆς καὶ τὴ σκληρότητα τῆς νηστείας καὶ τὴν τραχύτητα τῆς ἄλλης κακοπάθειας καὶ τὴν καθ' ὅλα στενότητα τοῦ βίου καὶ τὴν ἰδιότροπη ἀγωγή, ὥστε νὰ μὴ ἀνέχεσαι νὰ ζῆς ἀπολις καὶ ἀνέστιος καὶ ἀκτῆμων; Κατοίκει τὴν πόλι σου, ὅποια

33. *Ματθ.* 5, 13έ.

34. *Φιλ.* 2, 16.

35. *Β' Κορ.* 11, 2.

μενος σὴν· ἔχε στέγην ἀποχρῶσαν ταῖς τροπαῖς τῶν ὠρῶν· δια-
 τροφὰς ἔχων καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκέσθητι³⁶. Οὐ πᾶσιν
 ἀποτάξασθαι μὴ σφόδρα σε βουλόμενον καταναγκάζω, μόνον
 μόνης τῆς χρείας ἴσθι, καὶ μὴ τῆς πλεονεξίας ἔχου· τῶν γὰρ πε-
 5 ριτῶν καὶ ἀνονήτων τὴν ἐκβολὴν παραινῶ, καθάπερ καὶ σὺ
 περιτέμνεις τὰ περιττὰ τῶν ὀνύχων· μόνον μὴ τὴν τρυφήν ἠγήση
 τροφήν, μὴ τὴν μέθην δίψης ἴαμα, μὴ τὰ βλακικὰ καὶ πολυδάπα-
 να τῶν ἐνδυμάτων τε καὶ οἰκημάτων τῆς γυμνότητος σκέπην,
 μὴ τὸν πλοῦτον ἀνάρκειαν· πλοῦτον³⁷, ὃς κἂν μὴ παρῆ τοῖς πο-
 10 θοῦσιν, αὐτῷ τῷ ποθειῖσθαι ζημιοῖ τὰ μέγιστα, καὶ παραγενόμε-
 νος οἴκοθεν ἔδειξε μηδὲν ὦν, ἔθ' ὡς μὴ παρῶν διψώμενος ὑπὸ
 τῶν μηδὲ τῇ πείρᾳ νοῦν εἰληφότων.

23 Οὐ γὰρ ἐξ ἐνδείας ὁ δύσερως οὔτος ἔρωσ³⁸, αὕτη δ' ἐξ αὐ-
 τοῦ μᾶλλον, ἐξ ἀφροσύνης δ' αὐτός, ἀφ' ἧς καὶ ὁ καθαιρῶν τὰς
 15 ἀποθήκας ἐκεῖνος καὶ μείζονας οἰκοδομῶν³⁹ παρὰ τοῦ κοινοῦ
 δεσπότητος Χριστοῦ δικαιοτάτα καλεῖται. Πῶς γὰρ οὐκ ἄφρων,
 ὃς τῶν μηδὲν ὄνῃναι δυναμένων ἔνεκα, «οὐδενὶ γὰρ ἐκ τοῦ πε-
 ρισσοῦ ἢ ζωὴ αὐτῷ ἐστὶν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ»⁴⁰. τούτων
 οὔν χάριν τὰ λυσιτελέστατα προδίδωσι, καὶ οὐ σοφὸς γίνεται
 20 πραγματευτῆς καὶ τῶν ἀναγκαίων αὐτῶν κατὰ τὸ δυνατὸν ὑφαι-
 ρῶν καὶ προστιθεὶς τῷ κεφαλαίῳ τῆς ὄντως πολυφύρου καὶ
 πολυκερδοῦς ἐμπορίας ἢ γεωργίας· γεωργίας, ἣ καὶ πρὶν ἂν ἐφε-
 στάναι τὸν τοῦ ἀμήτου καιρόν, εἰς ἑκατὸν πολυπλασιάζει τὸ
 καταβληθέν, οἷον προδεικνῦσα τὸ μέλλον κέρδος καὶ τὴν ἐπὶ
 25 τοῦ καιροῦ φορὰν ὡς ἀνεκκλάλητόν τε καὶ ἀνευνόητον, καί, τὸ
 παραδοξότατον, ὅσον ἂν ἀπὸ στενωτέρων ἢ ταμείων τὰ σπέρ-
 ματα.

36. Α' Τιμ. 6,8.

37. Τὸ κείμενο ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, «πλοῦτον ὃς κἂν μή», μέχρι τέλους

θέλεις νὰ θεωρῆς δική σου· ἔχε στέγη κατάλληλη γιὰ τὶς μεταβολές τῶν ἐποχῶν ἔχοντας τροφές καὶ σκεπάσματα, ν' ἀρκῆσαι σ' αὐτά³⁶. Δὲν σὲ ἐξαναγκάζω ν' ἀπαρνηθῆς τὰ πάντα, ἂν δὲν τὸ θέλης πολὺ· γνώριζε μόνο τὴν ἀνάγκη καὶ μὴ κυριεύεσαι ἀπὸ τὴν πλεονεξία· διότι συνιστῶ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν περιττῶν καὶ ἀχρήστων, ὅπως κι' ἐσὺ περικόπτεις τὰ περιττὰ τῶν νυχιῶν· μόνο νὰ μὴ θεωρήσης τροφή τὴν τρυφή, μὴ θεωρήσης τὴ μέθη φάρμακο τῆς δίψας, μὴ θεωρήσης τὰ βλακώδη καὶ πολυδάπανα ἐνδύματα καὶ οἰκήματα σκέπη τῆς γυμνότητος, μὴ θεωρήσης τὸν πλοῦτο αὐτάρκεια, τὸν πλοῦτο³⁷, ποῦ ἀκόμη κι' ἂν δὲν ὑπάρχη σ' αὐτοὺς ποῦ τὸν ποθοῦν, καὶ μόνο μὲ τὸ ὅτι ποθεῖται ζημῶνει ὑπερβολικά, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀποκτηθῆ, δείχνει μόνος του ὅτι δὲν εἶναι τίποτε, ἀφοῦ διψᾷται ἀκόμη σὰν νὰ μὴ εἶναι παρῶν ἀπὸ ἐκείνους ποῦ δὲν ἔχουν λάβει οὔτε ἀπὸ τὴν πείρα νοῦ.

- 23 Διότι ὁ κακοέραστος αὐτὸς ἔρως³⁸ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔνδεια, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὴ προέρχεται ἀπ' αὐτόν, ἐνῶ αὐτὸς προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀφροσύνη, κατὰ τὴν ὁποία δικαιοτάτα ἐπῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν Χριστὸ κι' ἐκεῖνος ποῦ κατεδαφίζει τὶς ἀποθῆκες καὶ τὶς κτίζει μεγαλύτερες³⁹. Πράγματι, πῶς δὲν εἶναι ἄφρων ἐκεῖνος ποῦ ἔξ αἰτίας αὐτῶν ποῦ δὲν μποροῦν νὰ ὠφελήσουν τίποτε («διότι κανενὸς ἡ ζωὴ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀφθονία τοῦ πλούτου του»)⁴⁰, ἐκεῖνος λοιπὸν ποῦ γιὰ χάρι αὐτῶν προδίδει τὰ ὠφελιμώτατα καὶ δὲν γίνεται σοφὸς πραγματευτής, ποῦ ἀφαιρεῖ ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα καὶ προσθέτει στὸ κεφάλαιό της πράγματα προσοδοφόρας καὶ πολυκερδοῦς ἐμπορίας, ἢ γεωργίας, τῆς γεωργίας ποῦ, καὶ πρὶν ἀκόμη ἔλθῃ ὁ καιρὸς τοῦ θερισμοῦ, πολλαπλασιάζει τὸν σπόρο σὲ ἑκατό, σὰν νὰ ἀποδεικνύῃ τὸ μελλοντικὸ κέρδος καὶ τὴν ἐσοδιὰ ὡς ἀπερίγραπτη καὶ ἀσύλληπτη καί, τὸ παραδοξότερο, ὅσο ἀπὸ πιὸ στενότερες ἀποθῆκες προέρχονται τὰ σπέρματα.

τῆς παραγράφου 24 «προσοζέσαντες», ἀπαντᾶται αὐτολεξεί καὶ στὸ δοκίμιο *Εἰς τὴν σεμνοτάτην μοναχὴν Ξένην* 31-33.

38. «Δύσερως ἔρως», δυστυχῆς ἀγάπη, Πλουτάρχου, Περ. 20.

39. Λουκᾶ 12, 18.

40. Λουκᾶ 12, 15.

24 Οὕτως οὐδ' ἐπ' ἀγαθῶ τοῖς ἀνθρώποις πρόφασις ἐφέσεως τοῦ πλουτεῖν ὑπολέλειπται· ἀλλὰ τὴν ἔνδειαν ὑφορῶνται, τῶ προσθήσειν ὑπεσχημένῳ τὰ τῆδε πάντα τοῖς ζητοῦσι τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν⁴¹ μὴ πάντως πιστεύοντες καὶ ταύτην μόνην
 5 ἔχοντες ἀφορμὴν, κἂν πάντα περιβάλονται τῆς νοσερᾶς καὶ ἀπολουμένης ἐπιθυμίας οὐδέποτε ἀναφέρουσιν ἀλλ' ἀεὶ συλλέγοντες ἑαυτοῖς ἀνατιθέασι φόρτον ἀνόνητον, μᾶλλον δὲ καινότατον ἔτι ζῶσι τάφον περιτιθέασι. Τῇ μὲν γὰρ ἀπλῶς γῆ τῶν ἀνθρώπων οἱ νεκροὶ κατορύττονται, τῶ δὲ κατὰ χρυσὸν χοῖτὸ τοῦ
 10 ζῶντος φιλαργύρου νοῦς· καὶ δυσωδέστερος οὗτος ὁ τάφος ἐκείνου τοῖς ὑγιῶς ἔχουσι τῶν αἰσθήσεων, καὶ τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον πλέον ἐπιθήσει τὸν χοῦν· νικᾷ γὰρ τὸ τῶν κατακεχωσμένων ἐκείνων ἀθλίων ἔλκος, καὶ μέχρις οὐρανοῦ τὰ τῆς ὀσμῆς φέρεται καὶ τῶν ἀγγέλων Θεοῦ καὶ Θεοῦ, καὶ βδελυκτοὶ ταύτη
 15 γίνονται καὶ τῆς ἀποστροφῆς ὄντως ἄνθρωποι δαβιτικῶς εἶπεῖν «ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης αὐτῶν προσοξέσαντες»⁴².

25 Ἄλλα γὰρ τούτων ἴσως σοὶ σκῆψις ἢ χρεία. Τί δὲ σοὶ⁴³ καὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων δόξῃ, ᾧ ἄνθρωπε; μᾶλλον δὲ τῶ κενῶ τῆς δόξης ὀνόματι καὶ οὐκ ἐστερημένῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ στερητικῶ
 20 τοῦ πράγματος· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ γεννητικῶ τοῦ φθόνου· φθόνου, τοῦ δυνάμει φόνου καὶ προξένου τῆς πρώτης μισοφονίας⁴⁴ καὶ τῆς ὕστερον θεοκτονίας⁴⁵. Ἄρα τι συντελεῖ τῇ φύσει συνέχον ἢ φυλάττον ἢ σφάλλουσαν ἀναλαμβάνον ὅπως οὖν αὐτὴν καὶ ἰώμενον; Πάντως οὐκ ἂν ἔχοι
 25 τις εἶπεῖν ὅ τι, ἀλλ' οἶμαι τοῦτ' εἶναι καὶ τῶν ἐν προφάσει παρα-

41. Ματθ. 6,33.

42. Ψαλμ. 37,6.

24 Ἔτσι δὲν ὑπολείπεται στοὺς ἀνθρώπους πρόφασις γιὰ τὴν ἔφεσι νὰ πλουτήσουν οὔτε γιὰ ἀγαθό· ἀλλὰ προφασίζονται τὴν πτωχεία, προφανῶς διότι δὲν πιστεύουν σ' ἐκεῖνον πού ὑπόσχε-ται ὅτι θὰ προσθέσῃ σ' ἐκείνους πού ζητοῦν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὅλα τὰ ἐδῶ⁴¹, καὶ ἔχοντας μόνο αὐτὴν ἀφορμή, ἀκόμα κι' ἂν ἀποκτήσουν τὰ πάντα, δὲν ἀπαλλάσσονται ποτὲ ἀπὸ τὴ νοσηρὴ καὶ καταστρεπτικὴ ἐπιθυμία, ἀλλὰ, συλλέγοντας πάντοτε πράγ-ματα, τοποθετοῦν ἐπάνω τους ἀνωφελὲς φορτίο, ἢ καλύτερα σκάδουν γύρω τους ἓνα ὀλοκαίνουργιο τάφο, ἐνῶ ζοῦν ἀκόμη. Διότι στὴν ἀπλῆ γῆ παραχώνονται οἱ νεκροὶ ἄνθρωποι, ἐνῶ στὸ χῶμα ἀπὸ χρυσὸ ὁ νοῦς τοῦ φιλάργυρου πού ζῆ, καὶ γιὰ ὅσους ἔχουν ὑγιεῖς αἰσθήσεις, ὁ τάφος αὐτὸς εἶναι δυσωδέστερος, καὶ τόσο δυσωδέστερος, ὅσο περισσότερο τέτοιο χῶμα τοποθετήσῃ. Διότι τὸ ἔλκος ἐκείνων τῶν καταχωσμένων ἀθλίων καὶ ἡ ὀσμὴ φθάνει μέχρι τὸν οὐρανὸ καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ καὶ ἕως τὸν Θεό, καὶ μὲ αὐτὴν γίνονται βδελυκτοὶ καὶ πράγματι ἄνθρω-ποι ἀποστροφῆς, γιὰ νὰ ὀμιλήσω δαβιδικῶς⁴², πού ἐβρώμισαν ἐξ αἰτίας τῆς ἀφροσύνης των.

25 Ἄλλὰ βέβαια αὐτὰ εἶναι δική σου σκέψη καὶ ἀνάγκη. Τί κοινὸ ὅμως⁴³ ὑπάρχει, ἄνθρωπέ μου, ἀνάμεσα σὲ σένα καὶ στὴ δόξα τῶν ἀνθρώπων, ἢ καλύτερα στὸ κενὸ ὄνομα τῆς δόξας, στὸ ὄνομα πού δὲν εἶναι μόνο στερημένο, ἀλλὰ καὶ στερητικὸ τοῦ πράγματος, καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν ἄλλων εἶναι καὶ γεννητικὸ τοῦ φθόνου, φθόνου πού ἐν δυνάμει εἶναι φόνος καὶ πρόξενος τῆς πρώτης μαροφονίας⁴⁴ καὶ τῆς ἔπειτα θεοκτονίας⁴⁵; Ἄραγε ποιά εἶναι ἡ συνεισφορὰ του στὴ φύσι; συνεχοντας ἢ φυλάσοντάς την, ἢ ἐπαναφέροντάς την κατὰ κάποιον τρόπο ὅταν σφάλῃ ἢ θεραπεύοντάς την; Κανεῖς ὅπωςδήποτε δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἰπῆ ὅτιδήποτε ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ νόμιζω ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ ἔλεγχον καὶ τῶν κατὰ πρόφασιν παραχρήσεων. Ἄν ὁ-

43. Τὸ κείμενον ἀπὸ τὸ σημεῖον αὐτὸ «τί δὲ σοί», μέχρι τέλους τῆς § 26 «οὐκ ἂν ἤμην», ἀπαντᾷται αὐτολεξί καὶ στὸ δοκίμιον *Εἰς τὴν σεμνοτάτην Ξένην* 39-40

44. Γεν. 4, 8.

45. Βλ. Ἰω. 11, 45έξ.

χρήσεων ἔλεγχον. Εἰ δὲ σὺ σοφὸς ὢν ἐξετάσαι θελήσεις, τὴν αὐτὴν δολερῶς εὐρήσεις καὶ προξενούσαν τῶν αἰσχίστων τὰ πλεῖστα καὶ ἀπελέγχουσαν καὶ τὸ προσωπεῖον ἀναιδῶς ἀποτιθεμένην ἔσθ' ὅτε κἀνταῦθα καὶ τοὺς ἐραστὰς καταισχύνουσαν, 5 κἀν Ἑλλήνων παῖδες, μᾶλλον δ' οἱ πατέρες καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς ἡγεμόνες δογμάτων, οὐδὲν αὐτῆς ἄνευ τῶν ἐν βίῳ κατορθωμάτων οἴωνται, μᾶλλον δὲ βούλωνται, φεῦ τῆς πλάνης, ὃ τι μῆδ' αἰσχύνονται λέγοντες.

26 Ἄλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτως ἐδιδάχθημεν οἱ φερωνύμως ἐπώνυμοι τοῦ δι' ἑαυτοῦ φιλανθρώπως τὸ ἡμέτερον χρίσαντος, ἀλλ' αὐτὸν ἔχομεν τῶν πραττομένων ἐπόπτην, πρὸς ὃν οἱ βλέποντες (καὶ αἶψα πρὸς τοῦτον ὀρώμεν), καὶ δι' αὐτοῦ τε καὶ δι' αὐτὸν πᾶν ὃ,τι κάλλιστον κατορθοῦμεν, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιοῦντες καὶ ἀνθρώποις ὄλως ἀρέσκειν οὐκ ἐπιέμενοι, μᾶλλον δὲ οὐδ' 15 ἀρέσκοντες κατὰ Παῦλον τὸν ἄκρον μύστην τοῦ νομοθέτου καὶ νομοδότου ἡμῶν· «εἰ γὰρ ἔτι», φησὶν, «ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην»⁴⁶.

27 Ἄλλὰ τί ταῦτ' ἐξηγούμενος μηκύνω πρὸς ἄνδρα κρεῖττον ἴσως εἰδότα τοῦ λέγοντος; Μαθητευθεὶς γὰρ καὶ αὐτὸς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν οἶδας καινά τε καὶ παλαιά. Μόνον δεῖξον ἐπὶ τῶν ἔργων τὴν εἶδησιν· κατάβηθι πρὸς τὸ πρακτικὸν τῆς γνῶσεως στάδιον· ἀγωνίσει τὸν καλὸν ἀγῶνα⁴⁷· χρῆσαι τούτῳ νομίμως· ὕφελέ τι τῆς περιβολῆς καὶ τοῦ βαρυτάτου τῆς φροντίδος τῶν γηϊνῶν ἄχθους, κουφίζων σεαυτὸν πρὸς τὸν κατὰ λόγον 25 δίαυλον· ἀπόδυσαι πάντα προθύμως πρὸς πάλιν, πρὸς βραχὺ γοῦν ἐλευθερῶν σου τῶν κάτω τὸν νοῦν· ἄλειψαι τῷ τῆς εὐποιΐας ἐλαίῳ, καὶ λαβὴν ἠκιστα παρέξεις τοῖς ἀντιπάλοις. Δεινόν, ἰδιωτῶν μὲν ἔστιν οὗς τοὺς γυμνικοὺς πάντας ὑπεραναβάν-

46. Γαλ. 1,10.

μως θελήσει κάποιος νὰ ἐξετάσῃ ἀκριβῶς, θὰ εὔρη ὅτι ἡ ἴδια εἶναι πού μὲ δόλο προξενεῖ τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς αἰσchrές πράξεις καὶ ἐλέγχει, καὶ μερικὲς φορές ἀπορρίπτει μὲ ἀναίδεια τὸ προσωπεῖο καὶ ἐδῶ, καὶ καταντροπιάζει τοὺς ἐραστὲς, ἔστω καὶ ἂν τὰ παιδιὰ τῶν Ἑλλήνων, ἢ καλύτερα οἱ πατέρες καὶ καθηγεμόνες τῶν δογμάτων τους, θεωροῦν ὅτι χωρὶς αὐτὴν δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῇ κανένα κατόρθωμα τοῦ βίου, ἢ καλύτερα θέλουν ἄλλοίμονο στὴν πλάνη, πού οὔτε ντρέπονται νὰ τὸ λέγουν.

26 Ἄλλὰ δὲν ἐδίδαχθήκαμε ἔτσι ἐμεῖς πού φέρομε ἐπάξια τὸ ἐπώνυμο αὐτοῦ ὃ ὁποῖος ἔχρισε τὸ γένος μας μὲ φιλανθρωπία, ἀλλὰ ἔχομε αὐτὸν ἐπόπτη τῶν πράξεων. Ὅσοι βλέπομε πρὸς αὐτὸν (καὶ πάντοτε βλέπομε πρὸς αὐτόν), κατορθώνομε δι' αὐτοῦ καὶ γι' αὐτὸν κάθε τι τὸ κάλλιστο, κάμοντας τὰ πάντα γιὰ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ ἐπιθυμώντας καθόλου ν' ἀρέσωμε τοὺς ἀνθρώπους, ἢ καλύτερα οὔτε ἀρέσομε, σύμφωνα μὲ τὸν Παῦλο, τὸν ἀκραῖο μύστη τοῦ νομοθέτη καὶ νομοδότῃ μας. Διότι, λέγει, «ἂν ἐπιδίωκα ἀκόμη ν' ἀρέσω τοὺς ἀνθρώπους, δὲν θὰ ἦμουν δοῦλος τοῦ Χριστοῦ»⁴⁶.

27 Ἄλλὰ γιατί ἐξηγῶ διὰ μακρῶν αὐτὰ τὰ πράγματα πρὸς ἓνα ἄνθρωπο πού τὰ γνωρίζει καλύτερα ἀπὸ αὐτόν πού τοῦ τὰ λέγει; Διότι, ἀφοῦ ἐμαθήτευσες κι' ἐσὺ στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν γνωρίζεις καινούργια καὶ παλαιά. Μόνο δεῖξε μὲ τὰ ἔργα τὴ γνῶσι· κατέβη πρὸς τὸ πρακτικὸ στάδιο τῆς γνώσεως· ἀγωνίσου τὸν καλὸ ἀγῶνα⁴⁷. δεῖξε νομιμοφροσύνη σ' αὐτόν· ἀφαίρεσε κάτι ἀπὸ τὴν περιβολὴ καὶ τὸ βαρῦτατο φορτίο τῆς φροντίδος τῶν γηϊνῶν, ἐλαφρῶνοντας τὸν ἑαυτό σου πρὸς τὸν κατὰ λόγο διάυλο· βγάλε μὲ προθυμία τὰ πάντα γιὰ τὴν πάλη, ἐλευθερώνοντας κάπως τὸν νοῦ σου ἀπὸ τὰ κάτω· ἀλείψου μὲ τὸ ἔλαιο τῆς εὐεργεσίας καὶ δὲν θὰ δώσης εὐκόλα λαβὴ τοὺς ἀντιπάλους. Εἶναι φοβερὸ νὰ ὑπάρχουν ἰδιῶτες πού, ἀφοῦ ἐπέρασαν ὅλους

47. Β' Τιμ. 4, 7. 2, 5.

τας ἀγῶνας καὶ ὄπλα περιτίθεσθαι δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαί-
 ρεσιν ὀχυρωμάτων⁴⁸ καὶ τὴν τομωτάτην περιζωσαμένους ρομ-
 φαίαν τοῦ Πνεύματος⁴⁹ καὶ τὸ φρικτὸν ὑπεναντίοις δόρυ τὴν αὔ-
 λον κατὰ νοῦν ἀραμένους ἐργασίαν, ὁμόσε χωρεῖν κατὰ παθῶν
 5 καὶ δαιμόνων, κἂν ἠττηθέντες οὗτοι πρὸς τὸ φρούριον καταφύ-
 γωσι, τὴν ἐντὸς ἡμῶν χώραν (γίνεται γὰρ προπεπολιορκημένης
 οὔσης ὑπ' αὐτῶν), ἀλλ' ἐκείνους τοὺς πνευματικοὺς ὀπλίτας ἐν
 τῷ Θεῷ τὸ τεῖχος ψαλμικῶς ὑπερβάντας τῶν κοινῶν πολε-
 μίων⁵⁰ κατὰ κράτος κρατεῖν καὶ τελέως ἑαυτῶν οὕτω καὶ Θεοῦ
 10 γίνεσθαι καὶ τῶν ὑπὲρ ἑαυτοῦς ἀξιούσθαι· τοὺς δὲ καὶ λόγων
 τέχνη τετιμημένους ἡμᾶς μηδὲ τῶν ἀγῶνων τοὺς ἀκινδύνους
 ὑπὲρ ἑαυτῶν μεταχειρίζειν αἰρεῖσθαι.

28 Τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν σοί ἐστι⁵¹· λόγους γὰρ φύσε-
 ως ἐξεμελέτησας, ἀφ' ἧς ὁ ὑπὲρ φύσιν ὁράται. Τὸ ἀρεστὸν τοῦ
 15 Θεοῦ γνωστὸν σοί ἐστίν· ὁ γὰρ Θεός σοι τοῦτ' ἐφανέρωσεν εἰς
 τὸ εἶναι ἀναπολόγητον, τὴν ἐν λογίοις θείοις καὶ βιβλίοις χαρι-
 σάμενος σύνεσιν. Σοφίαν οἶσθα· φρόνησιν εὔρες· λόγον ἔλαβες
 εἰς βοήθειαν· ὀφθαλμός σοι προσετέθη διαγνωστικὸς τάγαθοῦ
 καὶ τούναντίου· δύναμις ἐδόθη σοι κριτικὴ καὶ ἀποκριτικὴ τῶν
 20 φαύλων, ἐλκτικὴ τε καὶ καθεκτικὴ τοῦ θείου θελήματος. Ἄρ'
 οὖν οὐ ρᾶστον καὶ θελήματος μόνον εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὴν δύνα-
 μιν, ἵνα μὴ καὶ τῶν πληγῶν πειραθῆς, ὁ σοφὸς ὡς νήπιος, φεῶ,
 ὁ τὴν ἐπιστήμην τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν ὑπὲρ ταύτην δοκοῦσαν
 ἐξασκήσας παιδείαν ὡς ἀμαθής, βαβαί, καὶ ἀπαίδευτος, ὡς
 25 ὄφειλόν γε καὶ τοῦτο; νῦν δὲ τῶν πολλῶν τοῖς γνῶσιν ἔχουσιν
 ἠπειλημένων μαστίγων («ὁ γὰρ γνούς», φησί, «καὶ μὴ ποιήσας

48. Β' Κορ. 10,4.

49. Ἐφ. 6,17, «μάχαιραν τοῦ Πνεύματος».

τούς γυμνικοὺς ἀγῶνες, καὶ φοροῦν ὄπλα πού εἶναι δυνατὰ στὸν Θεὸ γιὰ τὴν καθαίρεσι ὀχυρωμάτων⁴⁸, καὶ ἀφοῦ ἐζώσθη-
καν τὴν κοπτερὴ ρομφαία τοῦ Πνεύματος⁴⁹ καὶ ἀνέλαβαν τὸ
φρικτὸ στοὺς ἀντίθετους δόρυ, τὴν ἄυλη νοερὴ ἐργασία, νὰ ἐπι-
τίθενται ὀρμητικὰ κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων, ἔστω καὶ ἄν,
ἀφοῦ ἠττηθῶν, καταφύγουν πρὸς τὸ φρούριον, στὸν χῶρον πού
εἶναι μέσα μας (αὐτὸ συμβαίνει διότι ὁ χῶρος αὐτὸς εἶναι προ-
κυριευμένος ἀπ' αὐτούς), ἀλλὰ ἐκεῖνοι οἱ πνευματικοὶ ὀπλίτες
κατὰ Θεόν, ἀφοῦ περάσουν τὸ τεῖχος ψαλμικῶς⁵⁰, νὰ νικοῦν
κατὰ κράτος τοὺς κοινούς πολεμίους, κι' ἔτσι νὰ παραδίδονται
τελείως στοὺς ἑαυτοὺς των καὶ στὸν Θεὸ καὶ ν' ἀξιῶνται τὰ
ἐπάνω ἀπὸ αὐτούς, ἐνῶ ἡμεῖς, πού εἴμαστε στολισμένοι καὶ με-
τὴν τέχνη τῶν λόγων, νὰ μὴ ἀποφασίζωμε καὶ χρησιμοποιοῦ-
με ὑπὲρ τῶν ἑαυτῶν μας οὔτε τοὺς ἀκίνδυνους ἀγῶνες.

- 28 «Τὸ γνωστὸ τοῦ Θεοῦ σοῦ εἶναι φανερό»⁵¹. διότι ἐμελέτη-
σες μὲ ἐπιτυχία τοὺς λόγους τῆς φύσεως, μέσω τῆς ὁποίας ὁρᾶ-
ται ὁ ἐπάνω ἀπὸ τὴ φύσι. Τὸ ἀρεστὸ τοῦ Θεοῦ σοῦ εἶναι γνωστό,
διότι ὁ Θεὸς σοῦ τὸ ἐφάνερωσε, ὥστε νὰ εἶσαι ἀναπολόγητος,
χαρίζοντάς σου τὴ σύνεσι στὰ θεῖα λόγια καὶ τὰ βιβλία. Γνωρί-
ζεις τὴ σοφία, εὐρῆκες τὴν φρόνησι, ἔλαβες τὴ λογικὴ σὲ βοή-
θεια, σοῦ προστέθηκε ὀφθαλμὸς διαγνωστικὸς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ
τοῦ ἀντιθέτου· σοῦ ἐδόθηκε δύναμις κριτικὴ καὶ ἀπορριπτικὴ
τῶν φαύλων, ἔλκτικὴ καὶ διατηρητικὴ τοῦ θεοῦ θελήματος.
Ἐπειὶ ἄρα λοιπὸν δὲν εἶναι εὐκόλο καὶ μόνο τοῦ θελήματος τὴ δύνα-
μι νὰ ὀδηγήσης σὲ πρᾶξι, ὥστε νὰ μὴ δοκιμάσης καὶ κτυπήματα
ἐσὺ ὁ σοφὸς ὡς νήπιος, ἀλλοίμονο, ἐσὺ πού ἄσκησες καὶ τὴν ἐπι-
στήμη τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν θεωρούμενη ὡς ἀνώτερη ἀπὸ
αὐτὴν παιδεία ὡς ἀμαθής, ἀλλοίμονο, καὶ ἀπαίδευτος; Καὶ μα-
κάρι νὰ ἦταν μόνον αὐτό· διότι τώρα ἐνδέχεται νὰ δοκιμάσης τίς
πολλές μάλιστα πού ἀπειλοῦνται σὲ ὅσους ἔχουν γνῶσι· διότι
λέγει, «ἐκεῖνος πού ἐγνώρισε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν τὸ

50. *Ψαλμ.* 17, 30.

51. *Ρωμ.* 1, 19.

δαρήσεται πολλάς») ⁵², τῆς αἰσχύνης, ὁ σοφός, ὅτι σοφός, τῶν ἀσόφων ἀθλιώτερος γίνεται μὴ τῷ δεδομένῳ ταλάντῳ τῆς γνώσεως εἰς δέον χρησάμενος, μηδὲ προσθεὶς ὄλως τούτῳ διὰ τῆς πράξεως· ὅς τότε ἐπὶ τῆς φρικτῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς
 5 ἐκάστῳ κατὰ πρᾶξιν ἀνταποδόσεως (ὦ, πῶς ἀξίως ἐκτραγωδήσω τὴν συμφορὰν;), καὶ αὐτὸς εὐκτὸν ἂν θεῖτο, εἰ τὸν ἐπιλελοιπότα τοὺς ἀνθρώπους βίον ἀνόητος ἦν καὶ ἀνοήτων ἀνοητότατος, ἅτε κουφοτέρας οὕτω δεησόμενος τῆς κολάσεως, τοῦ Κυρίου λέγοντος «ὁ μὴ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ καὶ
 10 μὴ ποιήσας δαρήσεται ὀλίγας» ⁵².

29 Ἄρ' οὖν ἡ γνῶσις κακὸν ἢ τῶν λόγων ἢ ἐπιστήμη; Μὴ γένοιτο· Θεὸς γάρ ἐστιν «ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γνῶσιν» ⁵³, κατὰ τὸν προφήτην Δαβὶδ· «αὐτὸς δὲ καὶ πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης εὗρε καὶ ἡμῖν δέδωκεν», Ἰερεμίας αὖ τοῦτο φησὶν ὁ βλέπων τὰ ἔμ-
 15 προσθεν ⁵⁴. Ἔδωκε δὲ ἀγαθὸς ὢν πατὴρ καὶ δεσπότης καὶ πλάστης καὶ τοὺς ἑαυτοῦ τῆς κακίστης ἀπαλλάττων ἀγνοίας, ἴν' οὕτω καὶ τῶν δι' αὐτὴν ἠπειλημένων ὀλίγων ἀπαλλάξῃ πληγῶν. Εἰ δ' ἐγὼ μὴ τοῦτ' ἠθέλησα μηδὲ τῶν ἐγνωσμένων τῆς ἐλευθερίας ἐγενόμην ἔργων, ἀλλ' ἐκὼν ἑμαυτὸν ὑπεύθυνον τῶν
 20 πολλῶν κατέστησα πληγῶν, οὐ τῆς γνώσεως ἢ τῆς ἐπιστήμης τῶν λόγων, ἀλλ' ἐμὸν τὸ ἔγκλημα καὶ τῆς ἐμῆς ἀμαρτίας διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένης θάνατον.

30 Ἀνάσχου δέ μου τοῖς ἐλλογίμοις ἑμαυτὸν ἀπὸ τῶν λόγων ἐγκρίνοντος· τῇ μὲν γὰρ δεινότητι τῶν λόγων ἐκείνων οἱ
 25 πλείους ἢ πάντες ἐμοῦ, τῇ δ' ἀργία τῆς ἐγνωσμένης ἀγαθοεργίας αὐτὸς ἐγώ, φεῦ μοι, τῶν πάντων ἢ τῶν πλείστων πλεονεκτῶ. Κἂν ὁ τῆς ἀγάπης κραταιότατος νόμος τὸν οὕτως ἀμελῆ με καὶ

52. Λουκᾶ 12,48.

ἔπραξε, θὰ δεχθῆ πολλά κτυπήματα»⁵². Τί ἐντροπή! Ὁ σοφός, ἐπειδὴ εἶναι σοφός, γίνεται ἀθλιώτερος ἐπειδὴ δὲν ἐχρησιμοποίησε κατάλληλα τὸ δοσμένο σ' αὐτὸν τάλαντο τῆς γνώσεως καὶ δὲν πρόσθεσε τίποτε σ' αὐτὸ μὲ τὴν πρᾶξι. Αὐτὸς τότε, κατὰ τὴν φρικτὴ ἐκείνη ἡμέρα τῆς ἀνταποδόσεως στὸν καθένα σύμφωνα τὴν πρᾶξι του (ἀλήθεια, πῶς μπορῶ νὰ ἐκτραγωδήσω ἐπάξια τὴ συμφορᾶ;), θὰ θεωροῦσε εὐκταῖο, νὰ ἦταν ἀνόητος κατὰ τὸν ὑπολειπόμενον βίον τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀνοητότατος τῶν ἀνοήτων, διότι ἔτσι θὰ ἐχρειαζόταν ἐλαφρότερη τιμωρία, ἀφοῦ ὁ Κύριος λέγει, «ὅποιος δὲν ἐγνώρισε τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου του καὶ δὲν τὸ ἔπραξε θὰ δεχθῆ λίγα κτυπήματα»⁵².

29 Ἄρα λοιπὸν εἶναι κακὸ ἢ γνῶσις ἢ ἢ ἐπιστήμη τῶν λόγων; Κάθε ἄλλο· διότι «ὁ Θεὸς εἶναι πού διδάσκει στὸν ἄνθρωπο γνῶσι», κατὰ τὸν προφήτη Δαβὶδ⁵³, καὶ «αὐτὸς εὗρηκε καὶ κάθε μέθοδο ἐπιστήμης καὶ μᾶς τὴν ἔδωσε», μᾶς τὸ λέγει αὐτὸ ὁ Ἱερεμίας, ὁ ὁποῖος βλέπει τὰ μέλλοντα⁵⁴. Τὴν ἔδωσε δέ, ἐπειδὴ εἶναι ἀγαθὸς Πατὴρ καὶ δεσπότης καὶ πλάστης καί, γιὰ νὰ ἀπαλλάξη τοὺς δικούς του ἀπὸ τὴν κάκιστη ἄγνοια, κι' ἔτσι νὰ τοὺς ἀπαλλάξη καὶ ἀπὸ τὰ λίγα κτυπήματα πού ἔχουν ὀρισθῆ γι' αὐτὴν τὴν ἄγνοια. Ἐὰν ὅμως ἐγὼ δὲν τὸ θέλησα αὐτὸ καὶ δὲν ἔπραξα τὰ γνωστὰ ἔργα τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ κατέστησα τὸν ἑαυτό μου ὑπεύθυνον τῶν πολλῶν κτυπημάτων, τὸ πταῖσμα δὲν εἶναι τῆς γνώσεως ἢ τῆς ἐπιστήμης τῶν λόγων, ἀλλ' εἶναι δικό μου καὶ τῆς ἁμαρτίας μου, πού διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μου παρασκευάζει θάνατο.

30 Συγχώρεσέ με ὅμως πού μὲ βάσι τοὺς λόγους τοποθετῶ τὸν ἑαυτό μου στοὺς ἐλλογίμους· διότι ὡς πρὸς τὴ δεινότητα τῶν λόγων ἐκείνων οἱ περισσότεροι ἢ ὅλοι πλεονεκτοῦν ἐμοῦ, ἐνῶ ὡς πρὸς τὴν ἀργία τῆς ἀναγνωρισμένης ἀγαθοεργίας πλεονεκτῶ ἐγὼ, ἀλλοίμονό μου, ὅλων ἢ τῶν περισσοτέρων. Καὶ ἂν ὁ κρα-

53. Ψαλμ 93, 10.

54. Βαρούχ 3, 37.

ἀμαθῆ, δεῖ γὰρ αὐτόν με τάληθῆ λέγειν πρὸς τὴν σὴν σοφίαν καὶ ἀρετὴν, τοιούτοις χρήσασθαι γράμμασιν ἀβιάσατο, σὺ δ' ὁμῶς τοὺς λόγους βλέπε καὶ μὴ τὸν λέγοντα.

31 Ἦ ὅτε καὶ Ἀλεξάνδρῳ τῷ βασιλεῖ Μακεδόνων βουλὴν εἰσ-
5 ἤνεγκε τῶν ἠνδραποδισμένων εἰς⁵⁵, ὁ δ' εὐ ποιῶν οὐ τὸν εἰσε-
νεγκόντα τὴν δ' εἰσήγησιν ἀπεδέξατο κρίνας, εἶτ' ἀπ' αὐτῆς φί-
λης οὔσης καὶ τὸν εἰσηγησάμενον μετὰ τῶν φιλοῦντων ἠρίθμη-
σε, καὶ ὑπήκουσε τῷ αἰχμαλώτῳ καὶ ἰδιώτῃ ὁ βασιλεὺς καὶ τῆς
αἰχμαλωσίας καταστάς αἴτιος.

32 Σὺ δὲ τὴν ἀπὸ φίλου φίλην καὶ λυσιτελῆ γνώμην ἀπόση
πρὸς τὸ τοῦ λέγοντος ἀχρεῖον ὀρῶν; Μὴ σὺ γε, φίλτατε καὶ σο-
φώτατε κύριε· ἀλλ' ἀναβαίνων ἐπὶ τὸ ἱερόν τοῦ Θεοῦ, τὸν σὸν
νοῦν, τῆς ἡμέρας πολλάκις ἐκεῖθεν ἐπισκέπτου σαυτὸν μέμνησό
τε τοῦ οἰκοδεσπότη τοῦ λέγοντος, «ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς
15 κληθήσεται»⁵⁶, κάκειθεν καταβαίνων καὶ τοῖς πράγμασι διδοὺς
σαυτόν, μέμνησο τίνος χρεῖαν εἶχες ἐκεῖ· οὐκ ἀφέσεως; οὐκ ἐλέ-
ους; οὐ τῆς τοῦ δεσπότη φιλανθρωπίας; Τούτοις καὶ σὺ χρῆσαι
πρὸς τὸν πλησίον· ἄφες ὁ ἀφεθείς, ἐλέησον ὁ ἠλεημένος,
κτῆσαι, φησί, τῷ φιλανθρώπῳ τὸ φιλάνθρωπον, δὸς οἴκοθεν
20 τεκμήριον τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπης καὶ τῆς πρὸς τὸν κοι-
νὸν δεσπότην καὶ πατέρα εὐνοίας αὐθις ἀπ' αὐτῆς· ἂν γὰρ μὴ τὰ
φίλτατα πῶς τὸν ἀδελφόν; «ἂν μὴ τὸν σὸν ἀδελφόν, ὃν ἐώρα-
κας, πῶς ὃν οὐχ ἐώρακας, φησί, Θεὸν πιστευθήσῃ φιλεῖν»¹. ἂν
δ' ἐντεῦθεν δῶς ἔργῳ τὰς πίστεις τοῦ πρὸς τὸν ἀόρατον φίλ-
25 τρου, καὶ τὸν αἰεὶ φιλοῦντα καὶ φιλούμενον ὄψει καὶ φιληθήσῃ

55. Ματθ. 21,13.

ταιότατος νόμος τῆς ἀγάπης ἀνάγκασε ἐμένα τὸν τόσο ἀμελῆ καὶ ἀμαθῆ (διότι πρέπει ἐγὼ ὁ ἴδιος νὰ λέγω τὴν ἀλήθεια πρὸς τὴ σοφία καὶ ἀρετὴ σου) νὰ χρησιμοποιοῦμαι τέτοιο γράμμα, ἐσὺ ὅμως πρόσεχε τοὺς λόγους καὶ ὄχι αὐτὸν ποὺ τοὺς λέγει.

31 Κάποτε ἓνας αἰχμάλωτος ἔδωσε συμβουλή καὶ στὸν Ἀλέξανδρο τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων, καὶ ἐκεῖνος πολὺ σωστὰ ἀποδέχθηκε τὴ συμβουλή κρίνοντας εὐμενῶς ὄχι τὸν εἰσηγούμενο, ἀλλὰ τὴν εἰσήγησι· ἔπειτα ἀπὸ τὴν εἰσήγησι, ποὺ ἦταν ἀγαπητή, συγκαταρίθμησε καὶ τὸν εἰσηγητὴ ἀνάμεσα στοὺς φίλους καὶ ὑπάκουσε στὸν αἰχμάλωτο καὶ ἀμόρφωτο ὁ βασιλεὺς ποὺ εἶχε γίνει αἴτιος τῆς αἰχμαλωσίας.

32 Ἐσὺ λοιπὸν θὰ ἀπορρίψῃς τὴν φίλη καὶ χρήσιμη γνώμη τοῦ φίλου κρίνοντας ἀπὸ τὸ ἀχρεῖο τοῦ λέγοντος; Μὴ τὸ κάμῃς ἐσὺ, φίλτατε καὶ σοφώτατε κύριε, ἀλλὰ ἀνεβαίνοντας ἐπάνω στὸ ἱερὸ τοῦ Θεοῦ, στὸ νοῦ σου, νὰ ἐπισκέπτεσαι ἀπὸ ἐκεῖ τὸν ἑαυτό σου πολλές φορές τὴν ἡμέρα, καὶ νὰ θυμᾶσαι τὸν οἰκοδεσπότη ποὺ λέγει, «ὁ οἶκος μου θὰ ὀνομασθῆ οἶκος προσευχῆς»⁵⁵, καὶ κατεβαίνοντας ἀπὸ ἐκεῖ καὶ παραδίδοντας τὸν ἑαυτό σου στὰ πράγματα, ἐνθυμήσου τίνος πράγματος εἶχες ἐκεῖ ἀνάγκη; Δὲν εἶχες ἀνάγκη ἀφέσεως; δὲν εἶχες ἀνάγκη ἐλέους; δὲν εἶχες ἀνάγκη τῆς φιλανθρωπίας τοῦ δεσπότη; Αὐτὰ χρησιμοποίησε καὶ ἐσὺ ὁ ἴδιος πρὸς τὸν πλησίον· ἄφησε σὺ ποὺ ἔλαβες ἄφεσι· ἔλεησε ἐσὺ ποὺ ἔλαβες ἔλεος· ἀπόκτησε, λέγει ἀπὸ τὸν φιλάνθρωπο τὴν φιλανθρωπία, δῶσε μόνος σου ἀπόδειξι τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἀδελφὸ καὶ τῆς εὐνοίας πρὸς τὸν κοινὸ Πατέρα καὶ Δεσπότη πάλι ἀπὸ τὴν ἴδια· διότι, ἂν δὲν ἀγαπήσῃς τὰ φίλτατα, πῶς θ' ἀγαπήσῃς τὸν ἀδελφόν; «Ἄν δὲν ἀγαπᾶς τὸν ἀδελφόν σου, ποὺ βλέπεις», λέγει, «πῶς θὰ πιστευθῆς ὅτι ἀγαπᾶς τὸν Θεὸ ποὺ δὲν εἶδες»⁵⁶. Ἄν ὅμως δώσης ἀπὸ ἐδῶ μὲ ἔργο τὴν ἐπιβεβαίωσι τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἀόρατο, θὰ ἰδῆς καὶ τὸν πάντοτε ἀγαπῶντα

56. Α' Ἰω. 4,20.

τρανότερον καὶ φιλήσεις σφοδρότερον καὶ συνδιαιωνίσεις καὶ
φιλῶν καὶ φιλούμενος.

33 Ὅ καὶ γένοιτο πρὸς δόξαν τοῦ ὄντως φίλιου καὶ Θεοῦ τῆς
δόξης Χριστοῦ, μεθ' οὗ πρέπει δόξα τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ
5 Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

καὶ ἀγαπώμενο, θὰ ἀγαπηθῆς καθαρώτερα καὶ θὰ ἀγαπήσης δυνατώτερα, καὶ θὰ μείνης αἰώνια ἀγαπώντας καὶ ἀγαπώμενος.

- 33 Αὐτὸ εὐχομαι νὰ συμβῆ γιὰ τὴ δόξα τοῦ πράγματι φιλικοῦ καὶ Θεοῦ τῆς δόξας Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὅποιο πρέπει δόξα στὸν Πατέρα καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες. Γένοιτο.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΑΥΛΟΝ ΑΣΑΝΗΝ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΣΙΩΤΑΤΟΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΝ
ΠΑΥΛΟΝ ΤΟΝ ΑΣΑΝΗΝ

ΕΡΩΤΗΣΑΝΤΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΚΑΙ ΑΓΓΕΛΙΚΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ

1 «Υμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου καὶ οἶδατε πάντα, καὶ
τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε παρ' αὐτοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχε-
τε, ἵνα τις διδάσκη ὑμᾶς»¹, φησὶν ὁ ἠγαπημένος ἐξόχως τῷ
Χριστῷ θεολόγος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σὴ τιμιότης, ὡς ἐν καὶ τοῦτο τῆς
5 ἐπαινετῆς ταπεινώσεως ὃν ἦν ὑπῆλθες ἐκῶν, συμβουλήν ἔγγρα-
φον ἠτήσω, καὶ ταῦτα παρ' ἡμῶν τῶν ἐσχάτων, περὶ τῆς τοῦ
μεγάλου κατὰ τὸν μονήρη βίον σχήματος ἀναλήψεως, τὴν σὴν
αἴτησιν ὡς πρόσταξιν ἡμεῖς δεξάμενοι, διὰ τὴν ὀφειλὴν τῆς ἀγά-
πης ἐπιστέλλομέν σοι, σύντομον κατὰ τὸ ἐγχωροῦν τὴν ἀπό-
10 κρισιν.

2 Πᾶς ὁ χρίσμα ἔχων ἀπὸ τοῦ ἁγίου καὶ διὰ τοῦτο καλούμε-
νος ἀπὸ Χριστοῦ καὶ ἁγίως ὀφείλει βιοῦν, δι' ἔργων καὶ λόγων
καὶ λογισμῶν ἐπαληθεύουσιν αὐτῷ τὴν κλήσιν ἐπιδεικνύμενος.
Διὰ γὰρ τῆς κλήσεως ταύτης, τό τε κατὰ παθῶν κράτος καὶ ἡ
15 τοῦ πλούτου τῆς ἀρετῆς ἐνσημαίνεται κτησίς. Κεφάλαιον δὲ
πρὸς ὃ ταῦτα τείνει ἢ τε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἢ διὰ τὸν Θεὸν πρὸς
τὸν πλησίον ἀγάπη, πρὸς ἣν χωρεῖν ὄλω τὸ τοῦ λόγου ποδί, τὸν

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΣΙΩΤΑΤΟ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟ
ΠΑΥΛΟΝ ΑΣΑΝΗ

ΠΟΥ ΕΡΩΤΗΣΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΛΗΨΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΑΙ
ΑΓΓΕΛΙΚΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ

1 «Ἐσεῖς ἔχετε χρῖσμα ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ γνωρίζετε τὰ πάντα, καὶ τὸ χρῖσμα ποῦ ἐπήρατε ἀπὸ αὐτὸ μένει μέσα σας καὶ δὲν ἔχετε ἀνάγκη νὰ σᾶς διδάσκη κανεὶς», λέγει ὁ ἐξόχως ἀγαπημένος τοῦ Χριστοῦ θεολόγος¹. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ τιμότης σου, σὰν ἓνα δεῖγμα κι' αὐτὸ τῆς ἐπαινετῆς ταπεινώσεως στὴν ὁποία ὑποβλήθηκες ἐκούσια, ἐζήτησε ἔγγραφη συμβουλή καὶ μάλιστα ἀπὸ ἐμένα τὸν τελευταῖο, περὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ μεγάλου σχήματος τοῦ μοναχικοῦ βίου, δεχόμενος ἐγὼ τὴν αἴτησί σου σὰν πρόσταγμα, σοῦ γράφω κατὰ δύναμι ἀπὸ ὀφειλὴ τῆς ἀγάπης σύντομη ἀπόκρισι.

2 Ὅποιος ἔχει χρῖσμα ἀπὸ τὸ ἅγιο, καὶ γι' αὐτὸ καλεῖται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, Χριστιανός, πρέπει νὰ ζῆ καὶ μὲ τρόπο ἅγιο, ἀποδεικνύοντας μὲ ἔργα καὶ λόγια καὶ λογισμούς, ὅτι ἡ ὀνομασία του εἶναι ἀληθινή. Διότι μὲ αὐτὴ τὴν ὀνομασία ἐπισημαίνεται τόσο ἡ δύναμις κατὰ τῶν παθῶν, ὅσο καὶ ἡ ἀπόκτησις τοῦ πλούτου τῆς ἀρετῆς. Κορύφωμα ὁμως πρὸς τὸ ὁποῖο τείνουν αὐτὰ εἶναι καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἡ γιὰ χάρι τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, πρὸς τὴν ὁποία εἶναι ἀδύνατο νὰ προχωρήσῃ μὲ ὀλόκληρο τὸ πόδι, ποῦ λέγει ὁ λόγος, ὅποιος συνα-

1. Α' Ἰω. 2, 20· 27.

ένστρεφόμενον κόσμῳ καὶ γυναικὶ συνεζευγμένον καὶ βιωτικαῖς ὑποκείμενον μερίμναις, ἀμήχανον. Μεριζεται γὰρ οὗτος καὶ μερίζει τὴν ἔφεσιν, κἂν τῷ σπουδαιοτάτων ἦ, Θεῷ καὶ κόσμῳ, σαρκὶ καὶ πνεύματι.

3 Διὰ τοῦτο σύ, θεοδίδακτε καὶ θεοτίμητε πάτερ καὶ ἀδελφέ, τοῦ κρεῖττονος ἐρασθεῖς ταῖς μερισταῖς ταύταις ἀπετάξω ζωαῖς καὶ πρὸς τὸν ἐνιαῖον καλῶς ποιῶν μετετάξω βίον τῶν μοναχῶν· ὡς ἂν ὄλος νεύσας πρὸς τὴν θείαν ἀγάπην τελείαν κτήσῃ ταύτην ἐν σεαυτῷ μηκέτι μήτε κατὰ τὸν ἐκτὸς μήτε κατὰ τὸν ἐν-
10 τὸς ἄνθρωπον συσχηματιζόμενος τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἡδυπάθειαν ἢ πρὸς ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν ἐκκλίνων σου τὴν πρόθεσιν ἢ τὴν πρᾶξιν ἢ τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ἀναβάσεις ἐν καρδίᾳ διατιθέμενος² καὶ τῇ ἀνακαινίσει τοῦ νοῦς³ ἐπὶ
15 τὸ κρεῖττον μεταμορφούμενος. Εἰ δέ ποτε καὶ κλοπὴν τινα πάθοις ὑπὸ τοῦ πανούργως ὀδοστατοῦντος τοῖς ἐπειγομένοις πρὸς τὸν Θεόν, εὐθύς συνεῖς ἐπανέλθῃς πρὸς τὴν ὁδὸν τῷ κατὰ Θεὸν πένθει μετάνοιαν ἀμεταμέλητον εἰς σωτηρίαν ἐνεργασμένος σαυτῷ.

4 Τοῦτό ἐστι τὸ μέγα καὶ μοναχικὸν σχῆμα. Μικρὸν δὲ σχῆμα μοναχικὸν οἱ πατέρες οὐκ ἴσασιν οὐδὲ παραδεδώκασιν· ἀλλὰ τινὲς τῶν ὀψιγενεστέρων ἔδοξαν μὲν εἰς δύο τὸ ἐν διελεῖν, ἀλλ' οὐδ' αὐτοὶ διεῖλον ὡς ἀληθῶς. Τὰς αὐτὰς γὰρ ἀποταγὰς τε καὶ συνταγὰς εὐρήσεις ἐπ' ἀμφοτέρων σκοπήσας. Διὸ καὶ ὁ
25 κατὰ μοναχοὺς εἶπερ τις ἠκριβωκῶς ἐν ἀγίοις Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἀπαγορεύει λέγειν ἢ διδόναι μικρὸν καὶ μέγα σχῆμα μοναχικόν⁴. Δοκεῖ δέ μοι τοὺς ὕστερον ἐν τοῖς νενομισμένοις περιβολαίοις τὸ σχῆμα μερίσαντας παρακατασχεῖν καὶ ἀφελῆσθαι τῶν ἀρχαρίων ὃν ἀνάλαβόν⁵ τε καὶ τὸ κουκούλιον, ὡς τοῖς ὀρῶ-

2. Ψαλμ. 83,5. 3. Ρωμ. 12,2.

ναστρέφεται μὲ τὸν κόσμον καὶ εἶναι συνεζευγμένος μὲ γυναῖκα καὶ ἀσχολεῖται μὲ βιωτικὲς μέριμνες. Διότι αὐτὸς διαμοιράζεται καὶ διαμοιράζει τὴν ἐπιθυμία, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἀπὸ τοὺς ζηλωτάς, μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου, σαρκὸς καὶ πνεύματος.

3 Γι' αὐτὸ ἐσύ, θεοδίδακτε καὶ θεοτίμητε πάτερ καὶ ἀδελφὲ, ἀπὸ ἔρωτα πρὸς τὸ ἀνώτερο ἀπαρνήθηκες αὐτὲς τὶς μεριστὲς ζωὲς καὶ ἐνεργώντας σωστὰ μετατάχθηκες πρὸς τὸν ἐνιαῖο βίω τῶν μοναχῶν, ὥστε ἔτσι, στρεφόμενος ὁλόκληρος πρὸς τὴν θεία ἀγάπη, νὰ τὴν ἀποκτήσης τέλεια μέσα σου, μὴ συσχηματιζόμενος πλέον καθόλου οὔτε κατὰ τὸν ἐσωτερικὸ οὔτε κατὰ τὸν ἐξωτερικὸ ἄνθρωπο μ' αὐτὸν τὸν κόσμον καὶ μὴ κλίνοντας τὴν πρόθεσι ἢ τὴν πρᾶξι ἢ τὴ διάνοια πρὸς τὴν ἡδυπάθεια τοῦ σώματος ἢ πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ἀρέσκεια, ἀλλὰ ἐνεργώντας μὲ τὴν καρδιὰ ἀναβάσεις² καὶ μὲ τὴν ἀνακαίνισι τοῦ νοῦ³ μεταμορφούμενος πρὸς τὸ ἀνώτερο. Ἄν ὅμως κάποτε πάθης καὶ κάποια κλοπὴ ἀπὸ τὸν πονηρὸ ποῦ παραμονεύει στὸ δρόμο ἐκείνους ποὺ τρέχουν πρὸς τὸν Θεό, ἀμέσως ἀντιλαμβανόμενος τὸ πρᾶγμα θὰ ἐπανέλθης πρὸς τὸν δρόμο, ἐνεργώντας μέσα σου μὲ τὸ κατὰ Θεὸν πένθος ὀριστικὴ μετάνοια πρὸς σωτηρίαν.

4 Αὐτὸ εἶναι τὸ μέγα καὶ μοναχικὸ σχῆμα. Μικρὸ ὅμως σχῆμα οἱ πατέρες οὔτε γνωρίζουν οὔτε παρέδωσαν. Μερικοὶ μεταγενέστεροι ἐφάνηκαν ὅτι διήρεσαν τὸ ἓνα σὲ δύο, ἀλλὰ οὔτε αὐτοὶ δὲν τὸ ἔκαναν πραγματικά. Διότι, ἂν ἐξετάσης, θὰ εὔρης καὶ στίς δύο περιπτώσεις τὶς ἴδιες ἀποταγὲς καὶ συνταγὲς. Γι' αὐτὸ καὶ ἐκεῖνος ποῦ περισσότερο ἀπὸ ὅλους ἐξήτασε μὲ λεπτομέρεια τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς μοναχοὺς ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἀπαγορεύει ν' ἀναφέρεται ἢ νὰ δίδεται μικρὸ καὶ μεγάλο μοναχικὸ σχῆμα⁴. Νομίζω ὅμως ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ διεχώρισαν ἀργότερα τὸ σχῆμα στὰ καθωρισμένα ἐνδύματα κατεκράτησαν καὶ ἀφήρεσαν ἀπὸ τοὺς ἀρχαρίους τὸν ἀνάλαβο⁵ καὶ τὸ

4. Διαθήκη, PG 99, 1816C.

5. Ἀνάλαβος εἶναι ἡ ἐπώμια ζώνη μὲ σταυρούς.

σι σεμνότατα καὶ τοῖς εἰσαγομένοις καὶ ἔτι περὶ τὴν ἱερὰν ταπείνωσιν ἀπαγέσι ραδίως πρὸς ἐσχηματισμένην ἐπίδειξιν μεθελκόμενα.

5 Σὺ τοίνυν, εἰ βούλει καὶ ταῦτα περιθέσθαι μεθ' ἱερολογίας, ἐπεὶ μήπω περιθέμενος ἔφθης, καλῶς ποιήσεις, ἀλλὰ στήριξόν σου τὸν λογισμὸν καὶ προδιδαξον, ὡς ἂν μή, καθάπερ τινες τὸ ἀπρόϊτον καὶ τοῖς πολλοῖς ἀθέατον ἐπετήδευσαν, ἐσθ' ὅτε, τοῦ μεγάλου τινὲς εἶναι δόξαι καὶ τὸν βίον ἐξηλλαγμένοι, καθάπερ ἐν ἀδύτοις τελοῦντες τὸν πλείω τῆς ζωῆς χρόνον, οὕτως ἀντιστρόφως ἐφόδιον αὐτὸς σχῆς τὸ τοῖς πολλοῖς ὄρασθαι τὸν σταυρὸν φέρων ἐπ' ὤμων καὶ τὸ τῆς ἀκακίας κουκούλιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τοῦ περιβλεπτος εἶναι δοκεῖν εὐθὺς φαινόμενος καὶ τὴν ἀρετὴν τελεώτατος· ἀλλ' ὡς ἂν σὺ ταῦτα βλέπων αὐτὸς ἀνάμνησιν λαμβάνης τοῦ χρέους καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ὑπεσχημένης σοι 10 τῶν κακῶν ἀπραξίας καὶ τῆς τελεωτέρας καὶ τῶν σαρκικῶν ὀρέξεν ὑπερανωκισμένης θεοειδοῦς πολιτείας καὶ οὕτω τοῖς ἔξω συμβόλοις συνάδουσαν ἔχειν σπεύδης τὴν ἐντὸς τῆς ψυχῆς σου διάθεσιν, ἦν ὡς καὶ χωρὶς τῶν συμβόλων ἐκείνων ὑπεσχημένος ἄτε μοναχικὴν ἠξιωμένος ἐπανελέσθαι ζωὴν, μετανοεῖν 20 ὀφείλεις καὶ νῦν οὐδὲν ἦττον καὶ ταπεινοῦσθαι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν δι' εὐχῆς ἐκτενοῦς ἐπικαλεῖσθαι τὴν ἐκείνου βοήθειαν, εἴπερ σεαυτὸν ὄρας ἢ συγγενῶν σχέσεσιν ἢ σώματος ὀρέξεσιν ἢ δόξαις καὶ τιμαῖς ἀνθρωπίναις ἐπικρατούμενον.

6 Οὕτω γὰρ τὰς τε ἄλλας ἀρετὰς κτώμενος δι' ὧν Θεοῦ συνεργοῦντος κατορθοῖς καὶ τὴν ταπείνωσιν προσκτώμενος δι' ὧν κατὰ περίστασιν τινα προσκόπτεις καὶ σαυτὸν ἀεὶ πρὸς τὴν σωτήριον ὁδὸν ἐπανάγων, ἐν τῷ τοῦ θανάτου καιρῷ τῆς ἐλλείψεως κομίση τὴν ἀναπλήρωσιν παρὰ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ 30 τὴν μετάνοιαν φιλανθρώπως τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων νομοθετήσαντος. Εὐλόγως μέντοι φόβῳ θανάτου τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω

κουκούλιο, ἐπειδὴ εἶναι λαμπρότατα σ' ἐκείνους πού τὰ βλέπουν καὶ συντελοῦν εὐκόλα πρὸς τὴν ἐπίδειξι σχήματος στοὺς ἀρχάριους πού εἶναι ἀκόμη ἀσταθεῖς στὴν ἱερὴ ταπείνωσι.

5 Ἐσὺ λοιπόν, ἂν θέλῃς νὰ τὰ φορέσῃς καὶ αὐτὰ μετὰ ἱερολογίας, ἐπειδὴ δὲν τὰ ἐφόρεσες ἀκόμη, καλὰ θὰ κάμῃς, ἀλλὰ στήριζε τὸν λογισμό σου καὶ δίδαξέ τον ἀπὸ πρὶν, ὥστε νὰ μὴ εἶσαι, ὅπως μερικοὶ πού κάποτε ἐπαγγέλθηκαν τὸ ἀπρόσιτο καὶ ἀθέατο στοὺς πολλούς, γιὰ νὰ φανοῦν ὅτι εἶναι μεγάλοι καὶ ἀλλοιωμένοι στὸ βίο, σὰν νὰ εὐρίσκωνται στὰ ἄδυτα τὸν περισσότερο χρόνο τῆς ζωῆς· ἔτσι κι' ἐσὺ ἀντίστροφα νὰ μὴ πάρῃς ἐφόδιο τὸ νὰ βλέπεσαι ἀπὸ τοὺς πολλούς φέροντας τὸν σταυρὸ στοὺς ὤμους καὶ τὸ κουκούλιο τῆς ἀκακίας ἐπάνω στὴν κεφαλὴ, ὥστε ἀμέσως μὲ τὴν ἐμφάνισί σου νὰ παρουσιάζεσαι περιβλεπτος καὶ τελειότερος στὴν ἀρετή. Ἀλλὰ ἐσύ, καθὼς τὰ βλέπεις ὁ ἴδιος, νὰ θυμᾶσαι τὸ χρέος καὶ τὴν ἀποφυγὴ τῶν κακῶν πού ὑποσχέθηκες πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὴν τελειότερη θεοδειτῆ πολιτεία πού εἶναι πάνω ἀπὸ τίς σαρκικὲς ὀρέξεις, κι' ἔτσι νὰ προσπαθῆς νὰ ἔχῃς τὴν ἐσωτερικὴ διάθεσι τῆς ψυχῆς σου σύμφωνη μὲ τὰ ἔξω σύμβολα, πρῶγμα πού ὑποσχέθηκες καὶ χωρὶς τὰ σύμβολα ἐκεῖ-να, ὡς ἀξιωμένος νὰ ἀναλάβῃς τὴ μοναχικὴ ζωή· ἔτσι ὀφείλεις νὰ μετανοήσῃς καὶ τώρα ὅπωςδήποτε καὶ νὰ ταπεινωθῆς ἀπέναντι στὸ Θεὸ καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴ νὰ ἐπικαλῆσαι μὲ ἐκτενῆ προσευχὴ τὴ βοήθεια ἐκείνου, ἂν βλέπῃς ὅτι κυριαρχεῖσαι ἢ ἀπὸ σχέσι συγγενῶν ἢ ἀπὸ ὀρέξεις σώματος ἢ ἀπὸ δόξες καὶ τιμὲς ἀνθρώπινες.

6 Διότι ἔτσι, ἀποκτώντας τίς ἄλλες ἀρετὲς μὲ τὰ κατορθώματά σου, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, καὶ προσαποκτώντας τὴν ταπείνωσι μὲ τὰ προσκόμματα σὲ κάποια περίστασι καὶ ἐπαναφέροντας τὸν ἑαυτὸ σου πρὸς τὸν σωτήριο δρόμο, τὴν ὥρα τοῦ θανάτου θὰ δεχθῆς τὴν ἀναπλήρωσι τῆς ἐλλείψεως ἀπὸ τὴν φιλανθρωπία ἐκείνου πού ἐνομοθέτησε μὲ φιλανθρωπία τὴ μετάνοια στὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Εὐλόγα βέβαια νὰ θυμᾶσαι διὰ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου τὴν πρὸς τὰ καλύτερα μεταβολὴ τοῦ

τοῦ βίου μεταβολὴν ἐνθυμῆ. Δεῖ δὲ συνετὸν ὄντα σε χάριτι Χριστοῦ μὴ σχημάτων ἀπλῶς ὑπαλλαγὴν, ἀλλὰ πολιτείας βελτίω-
 σιν τὴν λυσιτελοῦσαν εἰδέναι· τίς δὲ πολιτεία, τί δ' ἡ ταύτης
 ἐπαγγελία, τίνα δὲ βίου τελεωτέρου τὰ σύμβολα τοῖς ἐν τοῖς τά-
 5 φοις κειμένοις ἢ τοῖς ἀπολείπουσιν ἤδη τὸν βίον καὶ πρὸς ἐκφο-
 ρὰν οὖσιν ἐτοιμοτάτοις;

7 Οὐκοῦν οὐχ ὁ διὰ τὴν ἀπειλοῦσαν θάνατον νόσον, ὡς
 προσδόκιμον ποιοῦσαν τὴν ἀποβίωσιν, ἀλλ' ὁ τῶν ἠπειλημέ-
 νων μετὰ θάνατον τοῖς ραθύμως βιοῦσι φόβος καὶ ὁ τῶν ἐπηγ-
 10 γελμένων ἀγαθῶν τοῖς σπουδαίοις πόθος, ἐναγέτω σε πρὸς τὴν
 τῆς θεαρέστου πολιτείας καὶ τῶν κατὰ ταύτην ἐπαγγελιῶν καὶ
 συμβόλων ἀνάληψιν ὅτε μᾶλλον ἀσθενῆς εἰ καὶ μὴ μόνον εὐξα-
 σθαι ἀλλὰ καὶ ἀποδοῦναι δυνατὸς κατὰ τὸν ἐν Ψαλμοῖς ἐγκελευ-
 ὄμενον, «εὐξασθε καὶ ἀπόδοτε Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν»⁶.

βίου. Πρέπει ὅμως, σὰν συνετὸς ποὺ εἶσαι μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ, νὰ γνωρίσης ὄχι ἀπλῶς τὴν ἀλλαγὴ σχημάτων, ἀλλὰ τὴν ὠφέλιμη βελτίωσι τῆς πολιτείας· ποιά εἶναι ἡ πολιτεία, ποιά εἶναι ἡ ἐπαγγελία τῆς, ποιά εἶναι τὰ σύμβολα τελειότερου βίου γιὰ τοὺς εὐρισκόμενους στοὺς τάφους ἢ γιὰ ἐκείνους ποὺ ἐγκαταλείπουν τὴν τὴν βίον καὶ εἶναι ἔτοιμοι γιὰ τὴν ἐκφορὰ.

7 Ἐπομένως δὲν εἶναι ὁ φόβος ἀπὸ τὴ νόσο ποὺ ἀπειλεῖ μὲ θάνατο, διότι καθιστᾷ ἀναμενόμενη τὴν ἀποβίωσι, ἀλλὰ ὁ φόβος τῶν μετὰ τὸν θάνατο ἀπειλουμένων γιὰ ἐκείνους ποὺ ζοῦν μὲ ραθυμία καὶ ὁ πόθος τῶν ἐπηγγελμένων στοὺς ζηλωτὰς ἀγαθῶν, ποὺ πρέπει νὰ σὲ ὀδηγῇ πρὸς τὴν ἀνάληψι τῆς θεᾶρεστης πολιτείας καὶ τῶν σχετικῶν μὲ αὐτὴν ἐπαγγελιῶν καὶ συμβόλων, ὅταν εἶσαι περισσότερο ἀσθενής, καὶ ὄχι μόνο νὰ εὐχέσαι ἀλλὰ καὶ νὰ εἶσαι δυνατὸς ν' ἀποδίδης, σύμφωνα μὲ ἐκεῖνον ποὺ παραγγέλλει στοὺς ψαλμούς, «εὐχθηῖτε καὶ ἀποδώσατε στὸν Κύριο τὸν Θεό μας»⁶.

6. Ψαλμ. 75, 12.

Δ Ε Κ Α Λ Ο Γ Ο Σ

ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

ΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΝΟΥΘΕΣΙΑΣ,
ΗΤΟΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

1 α'. Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστίν¹, ὁ ἐν Πατρὶ καὶ
Υἱῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι γνωριζόμενος· Πατρὶ ἀγεννήτῳ, Υἱῷ
γεννητῷ, ἀνάρχῳ καὶ ἀχρόνῳ καὶ ἀπαθῶς ὡς Λόγῳ ὃς δι'
ἑαυτοῦ τὸ ἐξ ἡμῶν χρίσας πρόσλημμα κέκληται Χριστός, καὶ
5 Πνεύματι ἀγίῳ, καὶ αὐτῷ ἐκ τοῦ Πατρός, οὐ γεννητῶς ἀλλ' ἐκ-
πορευτῶς προερχομένῳ. Οὗτος ὁ μόνος Θεός, καὶ οὗτος Θεὸς
ἀληθινός, ὁ ἐν τριάδι ὑποστάσεων Κύριος εἷς, φύσει καὶ βουλή
καὶ δόξῃ, δυνάμει τε καὶ ἐνεργείᾳ καὶ πᾶσι τοῖς τῆς θεότητος
γνωρίσμασι μὴ διαιρούμενος. Αὐτὸν μόνον ἀγαπήσεις καὶ αὐτῷ
10 μόνῳ λατρεύσεις ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρ-
δίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου². Καὶ ἔσται τὰ ρήματα αὐ-
τοῦ καὶ τὰ προστάγματα ἐν τῇ καρδίᾳ σου, εἰς τὸ πράττειν αὐτὰ
καὶ μελετᾶν καὶ λαλεῖν ἐν αὐτοῖς καθήμενόν τε καὶ πορευόμε-
νον, κοιταζόμενον καὶ ἀνιστάμενον³. Καὶ μνησθήσῃ διαπαντὸς
15 Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου⁴ καὶ φοβηθήσῃ αὐτὸν μόνον⁵, καὶ οὐκ ἐπι-
λήσῃ αὐτοῦ οὐδὲ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ· οὕτω γὰρ δώσει σοι αὐτός
ἰσχὺν τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημα αὐτοῦ. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐκζητεῖ
παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ φοβεῖσθαι καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν καὶ πορεύεσθαι
ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ⁶. Οὗτος καύχημά σου καὶ οὗτος Θεός
20 σου⁷. Μὴ ἀκούσης τῶν ὑπερκοσμίων ἀγγέλων τὸ ἀπαθὲς καὶ
ἀόρατον καὶ τοῦ ἐκπεσόντος ἐκεῖθεν τὸ λίαν πονηρὸν καὶ πρὸς

1. Δευτ. 6,4. Μάρκ. 12, 29.

2. Δευτ. 6,5.

ΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ
ΔΗΛΑΔΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

1 «Ὁ Κύριος ὁ Θεός σου εἶναι ἓνας Κύριος»¹, πού ἀναγνωρίζεται σὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα· Πατέρα ἀγέννητο, Υἱὸν γεννητὸ ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως καὶ ἀπαθῶς ὡς Λόγον, ὁ ὁποῖος, ἀφουῦ ἔχρισε μόνος του τὸ ἀπὸ ἐμᾶς πρόσλημμα, ὀνομάζεται Χριστός, καὶ σὸ ἅγιο Πνεῦμα, πού καὶ αὐτὸ προέρχεται ὄχι γεννητῶς ἀλλὰ ἐκπορευτῶς. Αὐτὸς εἶναι μόνος Θεός, αὐτὸς εἶναι ἀληθινὸς Θεός, ἓνας Κύριος σὲ τριάδα ὑποστάσεων, μὴ διαιρούμενος κατὰ τὴ φύσι, τὴ βουλή καὶ τὴ δόξα, τὴ δύναμι, τὴν ἐνέργεια καὶ ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς θεότητος. «Αὐτὸν μόνο ν' ἀγαπήσης κι' αὐτὸν μόνο νὰ λατρεύσης μὲ ὅλη τὴν καρδιά καὶ ὅλη τὴν ἰσχύ σου»². «Καὶ νὰ εἶναι τὰ λόγια του καὶ τὰ προστάγματά του στὴν καρδιά σου, ὥστε νὰ τὰ πράττης καὶ νὰ τὰ μελετᾷς καὶ νὰ λαλῆς μὲ αὐτά, καθήμενος καὶ πορευόμενος, ξαπλωμένος καὶ σηκωμένος»³. Καὶ νὰ μνημονεύης διαπαντὸς Κύριον τὸν Θεό⁴ σου καὶ μόνον αὐτὸν νὰ φοβᾶσαι⁵· νὰ μὴ λησμονήσης οὔτε αὐτὸν οὔτε τὶς ἐντολές του· διότι θὰ σοῦ δώσῃ αὐτὸς δύναμι νὰ ἐκτελῆς τὸ θέλημά του. Τόποτε ἄλλο δὲν ζητεῖ ἀπὸ ἐσένα, παρὰ μόνον νὰ τὸν φοβᾶσαι καὶ νὰ τὸν ἀγαπᾷς καὶ νὰ πορεύεσαι σὲ ὅλες τὶς ὁδοὺς του⁶. Αὐτὸς εἶναι καύχημά σου κι' αὐτὸς Θεός σου⁷. Μὴ ἀκούσης τὴν ἀπάθεια καὶ τὸ ἀόρατο τῶν ὑπερκόσμιων ἀγγέλων καὶ τὴ μεγάλη πονηριά αὐτοῦ πού ἐξέπεσε ἀπὸ ἐκεῖ, τὴ σοφία πρὸς τὸν πλάνη, τὴν ὀξύνοια, τὸ πολυμή-

3. Δευτ. 6, 7.

6. Δευτ. 10, 12.

4. Δευτ. 8, 18.

7. Δευτ. 10, 21.

5. Δευτ. 6, 13.

τὴν πλάνην σοφὸν καὶ ὄξυ καὶ παμμήχανον, καὶ ὁμότιμόν τι τούτων τῷ Θεῷ δοξάσης. Μὴ ἴδης τοῦ οὐρανοῦ τὸ μέγεθος καὶ τὸ πολυειδὲς τῆς τούτου κινήσεως, τὸ περιλαμπές τοῦ ἡλίου, τὴν τῆς σελήνης φανότητα, τῶν ἄλλων ἀστέρων τὸ διαυγές, τὸ ἐς ἀναπνοᾶς τοῦ ἀέρος εὐχρηστον, τῆς θαλάσσης καὶ τῆς γῆς τὸ πάμπορον, καὶ θεοποιήσης τι τῶν τοιούτων. Πάντα γὰρ τοῦ μόνου Θεοῦ εἰσι δοῦλα καὶ κτίσματα, τῷ λόγῳ αὐτοῦ ἐκ μὴ ὄντων γενόμενα. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἔνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν⁸. Τοῦτον οὖν μόνον τὸν δεσπότην καὶ δημιουργὸν τοῦ παντός ὡς Θεὸν δοξάσεις καὶ πρὸς αὐτὸν δι' ἀγάπης κολληθήσῃ καὶ αὐτῷ μετανοήσεις ἡμέρας καὶ νυκτός, ἐπὶ τοῖς ἐκουσίοις καὶ ἀκουσίοις σου παραπτώμασιν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος⁹ καὶ ἀγαθοποιὸς αἰώνιος· ὑπεσχημένος καὶ διδοὺς οὐράνιον βασιλείαν καὶ ἀδιάδοχον καὶ βίον ἀνώδυνον καὶ ζωὴν ἀθάνατον καὶ φῶς εἰς ἀπόλαυσιν ἀνέσπερον τοῖς σεβομένοις καὶ προσκυνοῦσιν αὐτὸν καὶ ἀγαπῶσι καὶ φυλάσσουσι τὰ προστάγματα αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ Θεὸς ζηλωτῆς¹⁰ καὶ δίκαιος κριτῆς καὶ φρικτὸς ἐκδικητῆς αὐτός ἐστιν· ἐπάγων τοῖς ἀσεβοῦσιν εἰς αὐτὸν καὶ ἀπειθοῦσιν αὐτῷ καὶ ἀθετοῦσι τὰ προστάγματα αὐτοῦ κόλασιν αἰώνιον, πῦρ ἄσβεστον, ὀδύνην ἄπαυστον, θλίψιν ἀπαραμύθητον, ἔνδυμα ζόφου ἀφεγγοῦς, χώραν σκοτεινὴν καὶ τεθλιμμένην, βρυγμὸν ἐλεεινὸν ὀδόντων¹¹, ἰοβόλους ἀκοιμήτους σκώληκας¹², ἃ ἠτοίμασε τῷ πρώτῳ ἀποστάτῃ πονηρῷ καὶ σὺν αὐτῷ πᾶσι τοῖς πεπλανημένοις ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήσασιν αὐτῷ¹³ καὶ ἀθετήσασιν τὸν ποιητὴν αὐτῶν ἐν ἔργοις καὶ λόγοις καὶ διανοήμασιν.

2 β'. Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν¹⁴, εἰς τὸ λατρεύειν αὐτοῖς ἢ δοξάζειν ὡς θεούς. Πάντα γὰρ εἰσι κτίσματα τοῦ μόνου Θεοῦ, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου αὐτοῦ κτισθέν-

8. Ψαλμ. 32,9.

9. Ψαλμ. 102,8.

10. Ἐξ. 20,5.

χανο, καὶ νομίσης ὅτι κάτι ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ὁμότιμο μὲ τὸν Θεό. Μὴ ἴδῃς τὸ μέγεθος τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ πολυειδὲς τῆς κινήσεως του, τὸ περίλαμπρο τοῦ ἡλίου, τὴ λαμπρότητα τῆς σελήνης, τὴ διαύγεια τῶν ἄλλων ἀστέρων, τὴ χρησιμότητα τοῦ ἀέρα στὶς εἰσπνοές, τὴν εὐφορία τῆς θάλασσας καὶ τῆς γῆς, καὶ θεοποιήσης κάποιο ἀπὸ αὐτά. Διότι ὅλα εἶναι δούλα καὶ κτίσματα τοῦ μόνου Θεοῦ, πού ἔγιναν μὲ τὸν Λόγο του ἐκ μὴ ὄντων. «Διότι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἔγιναν, αὐτὸς διέταξε, καὶ ἔκτίσθησαν»⁸. Αὐτὸν λοιπὸν τὸν Δεσπότη μόνο καὶ Δημιουργὸ τοῦ σύμπαντος πρέπει νὰ δοξάσης, καὶ πρὸς αὐτὸν πρέπει νὰ κολληθῆς μὲ ἀγάπη καὶ σ' αὐτὸν νὰ ἐκφράσης μετάνοια ἡμέρα καὶ νύκτα, γιὰ τὰ ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια παραπτώματά σου. Διότι αὐτὸς εἶναι οἰκτίρων καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλαιος⁹ καὶ ἀγαθοποιὸς αἰώνιος, πού ὑποσχέθηκε κι' ἔδωσε οὐράνια καὶ ἀτελείωτη βασιλεία, καὶ βίο ἀνώδυνο καὶ ζωὴ ἀθάνατη, καὶ φῶς γιὰ ἀνέσπερη ἀπόλαυση σ' ἐκείνους πού σέβονται καὶ προσκυνοῦν αὐτόν, σ' ἐκείνους πού ἀγαποῦν καὶ φυλάσσουν τὰ προστάγματά του. Ἀλλὰ αὐτὸς εἶναι καὶ Θεὸς ζηλωτῆς¹⁰ καὶ δίκαιος κριτῆς καὶ φρικτὸς ἐκδικητῆς, πού ἐκφέρει σὲ ὅσους ἀσεβοῦν καὶ ἀπειθοῦν σ' αὐτόν καὶ ἀθετοῦν τὰ προστάγματά του, αἰώνια κόλασι, πῦρ ἄσβεστο, ὀδύνη ἄπαυστη, θλίψι ἀπαρηγόρητη, ἔνδυμα ἀφεγγοῦς ζόφου, σκοτεινὴ καὶ θλιμμένη χώρα, ἐλεεινὸ βρυγμὸ ἀδόντων¹¹, φαρμακερὰ ἀκοίμητα σκουλήκια¹², τὰ ὅποια ἐτοίμασε γιὰ τὸν πρῶτο ἀποστάτη, τὸν πονηρό, καὶ μαζὶ μὲ αὐτόν σὲ ὅλους ἐκείνους πού πλανηθέντες ἀπὸ αὐτόν, πού τὸν ἀκολούθησαν¹³ καὶ ἀθέτησαν τὸν ποιητὴ τους, μὲ τὰ ἔργα, τὰ λόγια καὶ τὰ διανοήματα.

- 2 «Νὰ μὴ κατασκευάσης κανένα ὁμοίωμα ὅσων εὐρίσκονται ἐπάνω στὸν οὐρανὸ καὶ ὅσων εἶναι στὴ γῆ κάτω καὶ ὅσων εἶναι στὰ ὕδατα, ὥστε νὰ τὰ λατρεύῃς ἢ νὰ τὰ δοξάζῃς ὡς θεούς»¹⁴. Διότι ὅλα εἶναι κτίσματα τοῦ μόνου Θεοῦ, πού ἔκτίσθησαν ἐν

11. *Ματθ.* 8, 12.

13. *Ματθ.* 25, 41.

12. *Μαρκ.* 9, 48.

14. *Ἐξ.* 20, 4.

τα, ὃς Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν αἰώνων ἐκ παρθενικῆς
 νηδύος σάρκα λαβὼν ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις
 συνανεστράφη¹⁵ καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας παθὼν
 καὶ θανὼν καὶ ἀναστὰς εἰς οὐρανοὺς μετὰ σώματος ἀνῆλθε καὶ
 5 ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς¹⁶. μεθ' οὗ
 σώματος πάλιν ἐλεύσεται ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς¹⁷.
 Τούτου τοίνυν τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος ποιήσεις τὴν εἰ-
 κόνα διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην καὶ μνησθήσῃ δι' αὐτῆς ἐκείνου
 καὶ προσκυνήσεις δι' αὐτῆς ἐκεῖνον· ἀνάγων τὸν νοῦν σου δι'
 10 αὐτῆς ἐπὶ τὸ προσκυνητὸν ἐκεῖνο σῶμα τοῦ Σωτῆρος, τὸ καθή-
 μενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἐν οὐρανῷ. Ὡσδαύτως καὶ τῶν
 ἀγίων τοὺς τύπους καὶ ποιήσεις καὶ προσκυνήσεις οὐχ ὡς
 θεούς, τοῦτο γὰρ ἀπηγόρευται, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς ἐκείνους σχέσιν
 καὶ διάθεσιν καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν τιμὴν, ἀναφερομένου διὰ
 15 τῶν εἰκόνων ἐπ' αὐτοὺς τοῦ νοῦ, καθάπερ καὶ ὁ Μωυσῆς ἐποί-
 ησε τὰς τῶν Χερουβὶμ εἰκόνας ἔνδον τῶν Ἀγίων¹⁸. καὶ αὐτὰ δὲ
 τὰ τῶν ἀγίων ἅγια τῶν ὑπερουρανίων τύπος ἦν καὶ τὸ ἅγιον κο-
 σμικὸν εἰκόνα ἔφερε παντὸς τοῦ κόσμου καὶ ἅγια αὐτὰ ἐκάλεσεν
 ὁ Μωυσῆς, οὐ τὰ κτίσματα δοξάζων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τὸν κο-
 20 σμοποιὸν Θεόν. Καὶ σὺ τοίνυν οὐ θεοποιήσεις τὰς εἰκόνας τοῦ
 δεσπότη Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγίων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν προσκυνή-
 σεις τὸν κατ' εἰκόνα οἰκείαν πρότερον ποιήσαντα ἡμᾶς καὶ ὕστε-
 ρον τὴν καθ' ἡμᾶς αὐτοῦ εἰκόνα διὰ φιλανθρωπίαν ἄφατον ἀνει-
 ληφέναι εὐδοκήσαντα καὶ κατ' αὐτὴν περιγραπτὸν γενόμενον.
 25 Οὐ μόνον δὲ τὴν θεῖαν εἰκόνα προσκυνήσεις, ἀλλὰ καὶ τοῦ σταυ-
 ροῦ αὐτοῦ τὸν τύπον· σημεῖον γὰρ ἐστὶ μέγιστον καὶ τρόπαιον
 Χριστοῦ κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ πάσης τῆς ἀντικειμένης φάλαγ-
 γος, διὸ καὶ φρίττουσι καὶ φυγαδεύονται τοῦτον τυπούμενον
 ὀρώντες. Οὗτος ὁ τύπος καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸ πρωτότυπον
 μεγάλως ἐν τοῖς προφήταις ἐδοξάσθη καὶ τὰ μέγιστα ἑτερατούρ-

15. Βαροῦχ 3,38.

16. Ἐβρ. 1,3.

ἀγίῳ Πνεύματι διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου του, ὁ ὁποῖος Λόγος τοῦ Θεοῦ στοὺς τελευταίους αἰῶνες ἐπῆρε σάρκα ἀπὸ παρθενικῆ κοιλία, ἐφάνηκε ἐπάνω στὴ γῆ καὶ συναναστράφηκε μὲ τοὺς ἀνθρώπους¹⁵ γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, ἐπέθανε καὶ ἀναστήθηκε, ἀνέβηκε στοὺς οὐρανοὺς μαζί μὲ τὸ σῶμα κι' ἐκάθησε ὑψηλὰ στὰ δεξιὰ τῆς μεγαλωσύνης¹⁶, μὲ τὸ ὁποῖο σῶμα θὰ ἔλθῃ πάλι μὲ δόξα νὰ κρίνῃ ζωντανοὺς καὶ νεκροὺς¹⁷. Αὐτοῦ λοιπόν, πού ἐνανθρώπησε γιὰ χάρι μας, νὰ κατασκευάσῃς τὴν εἰκόνα, ἀπὸ ἀγάπη γι' αὐτήν, καὶ νὰ θυμηθῆς δι' αὐτῆς ἐκεῖνον καὶ νὰ προσκυνήσῃς δι' αὐτῆς ἐκεῖνον, μεταφέροντας δι' αὐτῆς τὸν νοῦ σου πρὸς τὸ προσκνητὸ ἐκεῖνο σῶμα τοῦ Σωτῆρος, πού κἀθεται στὰ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς στὸν οὐρανὸ. Ἐπίσης νὰ κατασκευάσῃς καὶ νὰ προσκυνήσῃς καὶ τῶν ἀγίων τις εἰκόνες, ὄχι ὡς θεοὺς (διότι αὐτὸ ἀπαγορεύεται), ἀλλὰ λόγῳ τῆς σχέσεως καὶ διαθέσεως πού ὑπάρχει σ' ἐκεῖνους καὶ λόγῳ τῆς ὑπερβολικῆς τιμῆς, καθὼς ὁ νοῦς διὰ τῶν εἰκόνων ἀνέρχεται πρὸς αὐτοὺς, ὅπως καὶ ὁ Μωυσῆς κατασκεύασε τις εἰκόνες τῶν Χερουβὶμ μέσα στὰ ἹΑγια¹⁸. Ἐξ ἄλλου καὶ τὰ ἴδια τὰ ἹΑγια τῶν Ἁγίων ἦταν τύπος τῶν ὑπερουρανίων καὶ τὸ κοσμικὸ ἅγιο ἔφερε εἰκόνα ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ ὁ Μωυσῆς τὰ ὠνόμασε αὐτὰ ἅγια, γιὰ νὰ δοξάσῃ ὄχι τὰ κτίσματα, ἀλλὰ τὸν κοσμοποιὸ Θεὸ δι' αὐτῶν. Καὶ σὺ λοιπόν νὰ μὴ θεοποιήσῃς τις εἰκόνες τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγίων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν νὰ προσκυνήσῃς ἐκεῖνον πού προηγουμένως ἔπλασε ἡμᾶς σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα του κι' ἔπειτα τὴν κατὰ τὸ δικό μας εἶδος εἰκόνα του, τὴν ὁποία εὐδόκησε νὰ προσλάβῃ κατὰ τὴν ἄρρητη φιλανθρωπία καὶ κατὰ τὴν ὁποία ἔγινε περιγραπτὸς. Κι' ὄχι μόνο τὴ θεία εἰκόνα νὰ προσκυνήσῃς, ἀλλὰ καὶ τοῦ σταυροῦ του τὸν τύπο· διότι αὐτὸς εἶναι σημεῖο μέγιστο καὶ τρόπαιο Χριστοῦ ἐναντίον τοῦ Διαβόλου καὶ ὅλης τῆς ἀντίθετης φάλαγγος· γι' αὐτὸ καὶ φρίττουν καὶ τρέπονται σὲ φυγὴ βλέποντας τὸν τύπο αὐτόν. Αὐτὸς ὁ τύπος, καὶ προτοῦ γίνῃ τὸ πρωτότυπο, πολὺ ἐδοξάσθηκε ἀπὸ

17. Β' Τιμ 4, 1.

18. Ἐξ. 25, 17.

γησεν· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ κρεμασθέντος ἐν αὐτῷ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέλλοντος ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἐλεύσεται ἔμπροσθεν τοῦτο τὸ μέγα καὶ φρικτὸν αὐτοῦ σημεῖον μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς¹⁹. Δόξασον οὖν αὐτὸ νῦν, ἵνα μετὰ παρρησίας προσβλέψῃς τότε καὶ συνδοξασθῆς αὐτῷ. Καὶ τὰς τῶν ἀγίων δὲ εἰκόνας ὡς συσταυρωθέντων τῷ Κυρίῳ προσκυνήσεις, τὸν σταυρὸν προτυπῶν σου τῷ προσώπῳ καὶ εἰς μνήμην ἐρχόμενος τῆς ἐνειργασμένης ἐκεῖνοις κοινωνίας τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ. Ὡσδαύτως καὶ τὰς σοροὺς τούτων τὰς ἀγίας καὶ εἴ τι τῶν ὀστέων λείψανον· οὐ γὰρ διέστη τούτων ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ὥσπερ οὐδὲ τοῦ προσκυνητοῦ σώματος Χριστοῦ διέστη ἡ θεότης ἐπὶ τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου. Τοῦτο δὲ ποιῶν καὶ δοξάζων τοὺς τὸν Θεὸν δοξάσαντας ὡς τελείους δι' ἔργων φανέντας ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ καὶ σὺ δοξασθήσῃ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ τοῦ Δαβὶδ ψαλεῖς, «ἐμοί», λέγων, «λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός»²⁰.

γ'. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ²¹ διὰ τι τῶν γηϊνῶν ἢ διὰ φόβον ἀνθρώπινον ἢ αἰσχύνην ἢ κέρδος οἰκεῖον, ἐπὶ ψεύδει ὀμνύων· ἐπιορκία γὰρ ἄρνησις ἐστὶ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὀμόσης ὄλωσ²², ἀλλὰ φεύξῃ τὸν ὄρκον τελείως, ὡς διὰ τοῦ ὄρκου τῆς ἐπιορκίας ἐρχομένης καὶ ἀπαλλοτριούσης τοῦ Θεοῦ καὶ τοῖς ἀνόμοις συγκαταριθμούσης τὸν τῇ ἐπιορκίᾳ χρώμενον. Ἀληθεύων δὲ ἐν πᾶσι τοῖς σοῖς λόγοις, ὄρκου βεβαιότητα παρέξεις. Εἰ δὲ ποτε συμβαίῃ ὄρκῳ σεαυτὸν ὑποβαλεῖν, ὃ τῶν ἀπευκταίων, εἰ μὲν ἐπὶ τινὶ τῶν κατὰ νόμον θεῖον, πράξεις μὲν ὡς νόμιμον ἐκεῖνο, σεαυτὸν δὲ ἀπαιτήσεις τὰς εὐθύνας, ὅτι ὄλωσ ὤμοσας, ἐλεημοσύνη, ἱκεσία καὶ πένθει καὶ κακώσει σώματος ἐξιλεούμενος Χριστόν, τὸν εἰπόντα «μὴ ὀμόσης»· εἰ δὲ ἐπὶ τινὶ τῶν παρανόμων, ὄρα μὴ διὰ τὸν ὄρκον

19. Ματθ. 24,30. 20. Ψαλμ. 138,17.

τούς προφήτες και πολλά ἕτερατούργησε, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴ δευτέρα παρουσία τοῦ κρεμασθέντος σ' αὐτὸν Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, πὺν πρόκειται νὰ ἔλθῃ γιὰ νὰ κρίνῃ ζωντανούς καὶ νεκρούς, θὰ προσηγῆται αὐτὴ ἡ μεγάλη καὶ φρικτὴ σημαία του μὲ πολλὴ δύναμι καὶ δόξα¹⁹. Δόξασέ τον λοιπὸν τώρα, γιὰ νὰ ἀτενίζῃς τότε μὲ παρρησία καὶ νὰ συνδοξασθῆς μὲ αὐτὸν. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγίων τὶς εἰκόνες, ἐπειδὴ ἐσταυρώθηκαν μαζί μὲ τὸν Κύριο, νὰ προσκυνήσῃς, προτυπώνοντας στὸ πρόσωπό σου τὸν σταυρὸ καὶ μνημονεύοντας τὴν κοινωνία τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ πὺν ἐνεργήθηκε μέσα σ' ἐκείνους. Ἐπίσης καὶ τὶς ἅγιες σοροὺς αὐτῶν καὶ ὅ,τι λείψανο ὁσῶν ὑπάρχει· διότι δὲν ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ αὐτὰ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ὅπως οὔτε ἡ θεότης δὲν ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὸ προσκυνητὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν ζωοποιὸ θάνατό του. Αὐτὸ πράττοντας καὶ δοξάζοντας ἐκείνους πὺν ἐδόξασαν τὸν Θεὸ, διότι ἐφάνηκαν μὲ ἔργα τέλειοι στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, θὰ συνδοξασθῆς ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ θὰ ψάλῃς μαζί μὲ τὸν Δαβὶδ, λέγοντας, «πολὺ ἐτιμήθηκαν οἱ φίλοι σου ἀπὸ ἔμένα, Θεέ μου»²⁰.

- 3 «Νὰ μὴ προφέρῃς χωρὶς λόγο τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου»²¹ γιὰ κάτι γήινο ἢ ἀπὸ ἀνθρώπινο φόβο ἢ αἰσχύνη ἢ ἀτομικὸ κέρδος, ὀρκιζόμενος ψευδῶς· διότι ἡ ἐπιορκία εἶναι ἄρνησις τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ὀρκίζεσαι καθόλου²², ἀλλὰ ν' ἀποφεύγῃς τελείως τὸν ὄρκο, διότι ἀπὸ τὸν ὄρκο προκαλεῖται ἡ ἐπιορκία καὶ ἀποξενώνει ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ συγκαταλέγει τὸν ἐπίορκο μὲ τοὺς ἀνόμους· ἀλλὰ ἀληθεύοντας σὲ ὅλα μὲ τοὺς λόγους σου, θὰ δώσης βεβαιότητα ὄρκου. Ἄν ὅμως συμβῆ κάποτε νὰ ὑποβληθῆς σὲ ὄρκο, πρᾶγμα πὺν νὰ εὐχῆσαι νὰ μὴ γίνῃ, ἂν τὸν δώσης σὲ κάτι ἀπὸ τὰ κατὰ τὸν θεῖο νόμο, θὰ τὸ πράξῃς ὡς νόμιμο, ν' ἀπαιτήσῃς ὅμως εὐθύνη ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου, διότι γενικὰ ὀρκίσθηκες, μὲ ἐλεημοσύνη, ἰκεσία καὶ πένθος καὶ κάκωσι τοῦ σώματος, ἐξιλεώνοντας τὸν Χριστό, πὺν εἶπε, «νὰ μὴ ὀρ-

21. Ἐξ. 20, 7.

22. Ματθ. 5, 34.

πληρώσης τὸ παράνομον, ἵνα μὴ τῷ προφητοκτόνῳ Ἡρώδῃ²³ συναριθμηθῆς· ἀθετήσας δὲ τὸν παράνομον ἐκεῖνον ὄρκον, ὄρον θὲς σεαυτῷ τοῦ μηκέτι ποτὲ ὁμόσαι, καὶ ἐξιλέου σεαυτῷ τὸν Θεόν, χρώμενος ἐπιπονώτερον, σὺν δάκρυσι, τοῖς προειρημέ-
5 νοις φαρμάκοις.

4 δ'. Ἡμέραν μίαν τῆς ἐβδομάδος, ἣτις καὶ Κυριακὴ καλεῖται²⁴, διὰ τὸ ἀνατεθειμένην εἶναι τῷ Κυρίῳ, κατ' αὐτὴν ἀναστάντι ἐκ νεκρῶν καὶ προῦποδείξαντι καὶ προπιστωσαμένῳ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν, ἐν ἧ ἅπαν γήινον ἀργήσει ἔργον· ταύτην
10 τοίνυν τὴν ἡμέραν ἀγιάσεις²⁵, καὶ βιοτικὸν ἅπαν ἔργον οὐ ποιήσεις, χωρὶς τῶν ἀναγκαίων, καὶ τοῖς ὑπὸ σὲ καὶ μετὰ σοῦ ἅσιν ἄνεσιν παρέξεις, ἵν' ὁμοῦ δοξάσητε τὸν τῷ οἰκείῳ θανάτῳ κτησάμενον ἡμᾶς καὶ ἀναστάντα καὶ συναναστήσαντα τὴν ἡμετέραν φύσιν. Καὶ μνησθήση τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καὶ μελετή-
15 σεις ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι Κυρίου καὶ ἐξετάσεις σεαυτὸν, μὴ τι παρέβης ἢ παρέλειπας, καὶ διορθώσεις σεαυτὸν ἐν ἅσιν. Καὶ προσκαρτερήσεις ἐν αὐτῇ τῷ τοῦ Θεοῦ ναῷ καὶ ταῖς ἐν αὐτῷ συνάξεις παραμενεῖς καὶ μεταλήψη ἐν εἰλικρινεῖ πίστει καὶ ἀκατακρίτῳ συνειδότι τοῦ ἀγίου σώματος καὶ αἵ-
20 ματος Χριστοῦ καὶ ἀρχὴν ἀκριβεστέρου βίου ἄρξῃ καὶ ἀνακαινίσεις σεαυτὸν καὶ ἐτοιμάσεις πρὸς ὑποδοχὴν τῶν μελλόντων αἰωνίων ἀγαθῶν· δι' ἃ τοῖς γηϊνοῖς οὐδὲ ταῖς ἄλλαις ἡμέραις καταχρήση, ἐν δὲ τῇ Κυριακῇ πάντων διὰ τὸ προσεδρεύειν τῷ Θεῷ ἀφέξῃ, πλὴν τῶν ἀναγκαιοτάτων καὶ ὧν ἄνευ ζῆν ἀδύνατον. Οὕτω γὰρ τὸν Θεὸν ἔχων τόπον καταφυγῆς οὐ μεταβήση,
25 τὸ τε πῦρ τῶν παθῶν οὐκ ἐκκαύσεις καὶ τὸ βάσταγμα τῆς ἀμαρτίας οὐκ ἀρεῖς. Καὶ οὕτω τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἀγιάσεις,

23. Ματθ. 14,7-12.

κισθῆς»²³. ἂν πάλι τὸν δώσης σὲ κάτι παράνομο, προῤσεξε μήπως ἔξ αἰτίας τοῦ ὄρκου πληρώσης τὸ παράνομο, ὥστε νὰ μὴ συγκαταριθμηθῆς μαζί μὲ τὸν προφητοκτόνο Ἑρώδη· ἂν δὲ ἀθετήσης τὸν παράνομο ἐκεῖνο ὄρκο, βάλε στὸν ἑαυτό σου κανόνα νὰ μὴ ὀρκισθῆς ποτὲ πλέον καὶ ἐξιλέωνε τὸν Θεὸ γιὰ τὸν ἑαυτό σου, χρησιμοποιοῦντας ἐπιμονώτερα τὰ προαναφερθέντα φάρμακα μαζί μὲ δάκρυα.

- 4 Μιὰ ἡμέρα τὴν ἑβδομάδα, ποὺ ὀνομάζεται Κυριακὴ²⁴, διότι εἶναι ἀφιερωμένη στὸν Κύριο ποὺ ἀναστήθηκε κατ' αὐτὴν ἐκ νεκρῶν καὶ προῤπέδειξε καὶ προεπιβεβαίωσε τὴν κοινὴ ἀνάστασι, κατὰ τὴν ὁποία θὰ σταματήσῃ κάθε γήινο ἔργο· αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἡμέρα νὰ τὴν ἀγιάσης²⁵ καὶ νὰ μὴ κάμῃς κανένα βιοτικὸ ἔργο, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα· νὰ δώσης ἐλευθερία σὲ ὅλους ὅσοι εἶναι ὑπὸ τὶς διαταγές σου ἢ μαζί σου, ὥστε νὰ δοξάσετε μαζί ἐκεῖνον ποὺ μᾶς ἀπέκτησε μὲ τὸν θάνατό του καὶ ἀναστήθηκε καὶ συνανέστησε τὴ φύσι μας. Νὰ θυμᾶσαι τὸν μέλλοντα αἰῶνα καὶ νὰ μελετᾷς ὅλες τὶς ἐντολές καὶ τὰ διατάγματα τοῦ Κυρίου καὶ νὰ ἐξατάσης τὸν ἑαυτό σου, μήπως παρέβηκες ἢ παρέλειψες κάτι, καὶ νὰ διορθώσης σὲ ὅλα τὸν ἑαυτό σου. Κατὰ τὴ διάρκειά της νὰ διαμείνης στὸ ναὸ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ μετάσχῃς στὶς συνάξεις του· ἐπίσης νὰ μεταλάβῃς μὲ εἰλικρινῆ πίστι καὶ ἀκατάκριτη συνείδησι τὸ ἅγιο σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ν' ἀρχίσῃς προσεκτικώτερο βίο καὶ νὰ ἀνανεώσης τὸν ἑαυτό σου καὶ νὰ τὸν ἐτοιμάσης γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῶν μελλόντων αἰωνίων ἀγαθῶν, χάριν τῶν ὁποίων τὰ γήινα ἀγαθὰ οὔτε τὶς ἄλλες ἡμέρες δὲν πρέπει νὰ τὰ πολυχρησιμοποιοῦσης, ἀλλὰ τὴν Κυριακὴ χάριν τῶν ἀφιερώσεων στὸν Θεό, θὰ τ' ἀποφύγῃς ὅλα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀναγκαιότατα, χωρὶς τὰ ὁποία εἶναι ἀδύνατο νὰ ζήσης. Ἔτσι λοιπὸν, ἔχοντας τὸν Θεὸ τόπο καταφυγῆς, δὲν θὰ μετακινηθῆς, δὲν θὰ ἀνάψῃς τὸ πῦρ τῶν παθῶν καὶ δὲν θὰ σηκώσης τὸ βάρος τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ἔτσι θ' ἀγιάσης τὴν ἡμέρα τῶν Σαββάτων, κατα-

24. Ἐποκ. 1, 10.

25. Ἐξ. 20, 8.

σαββατίζων τὴν τῶν κακῶν ἀπραξίαν. Τῇ Κυριακῇ δὲ τὰς νενομισμένας μεγάλας ἐορτὰς συνάψεις, τὰ αὐτὰ πράττων καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἀπεχόμενος.

5 ε'. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου²⁶. δι' αὐτῶν
 5 γάρ σε προήγαγεν εἰς τὸν βίον ὁ Θεὸς καὶ αὐτοὶ σοι μετὰ Θεὸν αἴτιοι τοῦ εἶναι. Οὐκοῦν καὶ σὺ μετὰ Θεὸν αὐτοῦς καὶ τιμήσεις καὶ ἀγαπήσεις, εἰ καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγάπην ἢ πρὸς ἐκείνους συνεργεῖ. Εἰ δὲ μὴ συνεργεῖ, φεύξῃ ἀπ' αὐτῶν ἀμίσως. Ἄν
 δέ σοι καὶ ἐμπόδιον ὦσι καὶ μάλιστα πρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ
 10 σωτήριον πίστιν, ἑτερόδοξοὶ τινες ὄντες, οὐ μόνον φεύξῃ, ἀλλὰ καὶ μισήσεις οὐκ ἐκείνους μόνους, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς πρὸς γένους καὶ τοὺς κατὰ πᾶσαν ἄλλην φιλίαν καὶ συνάφειαν καὶ αὐτά σου τὰ μέλη καὶ τὰς τούτων ὀρέξεις καὶ αὐτό σου πᾶν τὸ σῶμα καὶ τὴν ἐκ τούτου πρὸς τὰ πάθη σχέσιν. Εἴ τις γὰρ οὐ μι-
 15 σεῖ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα καὶ τοὺς ἀδελφούς, προσέτι καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καὶ αἶρει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος²⁷, εἶπεν ὁ Χριστός. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς κατὰ σάρκα πατέρας καὶ φίλους καὶ ἀδελφούς, οὕτω· τοὺς δὲ οἰκείους τῆς πίστε-
 20 ως καὶ μὴ ἐμποδίζοντας πρὸς σωτηρίαν, καὶ τιμήσεις καὶ ἀγαπήσεις. Εἰ δὲ τοὺς κατὰ σάρκα πατέρας οὕτω, πόσω πλέον τιμήσεις καὶ ἀγαπήσεις τοὺς κατὰ πνεῦμα σοι γεγονότας πατέρας; οἱ σε ἀπὸ τοῦ εἶναι εἰς τὸ εἶναι μετεποίησαν καὶ μετέδωκάν σοι τοῦ φωτισμοῦ τῆς γνώσεως καὶ ἐδίδαξαν τὴν φανέρωσιν
 25 τῆς ἀληθείας καὶ ἀνεγέννησάν σε διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας καὶ ἐνέθηκάν σοι τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἀδιαδόχου βασιλείας καὶ κληρονομίας, καὶ ἐποίησάν σε ἐξ ἀναξίου ἄξιον²⁸ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν καὶ οὐράνιον ἀντ' ἐπιγείου καὶ αἰώνιον ἀντὶ προσκαιρίου καὶ υἶδον καὶ δι-
 30 δακτόν, οὐκέτι ἀνθρώπου, ἀλλὰ τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ Χρι-

26. Ἐξ. 20,12.

παύοντας τὴν διάπραξι τῶν κακῶν. Νὰ συνάψης ἐπίσης μὲ τὴν Κυριακὴ καὶ τὶς ἀναγνωρισμένους μεγάλες ἑορτές, πράττον-τας τὰ ἴδια καὶ ἀποφεύγοντας τὰ ἴδια.

- 5 «Νὰ τιμᾷς τὸν πατέρα σου καὶ τὴ μητέρα σου»²⁶, διότι δι' αὐτῶν σ' ἔφερε στὴ ζωὴ ὁ Θεός, κι' αὐτοὶ εἶναι μετὰ τὸν Θεὸ αἷτιοι τῆς ὑπάρξεώς σου. Ἐπομένως καὶ σὺ μετὰ τὸν Θεὸ αὐτοὺς νὰ τιμήσης καὶ ν' ἀγαπήσης, ἂν ἢ πρὸς ἐκείνους ἀγάπη συνεργεῖ πρὸς τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ· ἂν δὲν συνεργῆ, νὰ φύγης ἀπ' αὐτοὺς χωρὶς μῖσος. Ἄν ὅμως σοῦ εἶναι καὶ ἐμπόδιο, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν ἀληθινὴ καὶ σωτήρια πίστι, μὲ τὸ νὰ εἶναι ἑτερόδοξοι, ὄχι μόνο νὰ φύγης, ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς μισήσης· καὶ ὄχι αὐτοὺς μόνο, ἀλλὰ καὶ ὅλους τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς συνδεδεμένους μαζί σου κατὰ ὅποιονδῆποτε φιλία καὶ σχέσι· ἀκόμη καὶ τὰ ἴδια τὰ μέλη σου καὶ τὶς ὀρέξεις των, καὶ τὸ ἴδιο τὸ σῶμα σου ὁλόκληρο καὶ τὴν ἀπ' αὐτὸ σχέσι μὲ τὰ πάθη. Διότι ὅποιος δὲν μισεῖ τὸν πατέρα του καὶ τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα καὶ τοὺς ἀδελφούς του, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ψυχὴ του, καὶ δὲν σηκώνει τὸν σταυρό του, γιὰ νὰ μὲ ἀκολουθήσῃ, «δὲν εἶναι ἄξιός μου»²⁷, εἶπε ὁ Χριστός. Καὶ πρὸς τοὺς κατὰ σάρκα βέβαια πατέρες καὶ φίλους καὶ ἀδελφούς, ἔτσι θὰ φερθῆς· τοὺς δικούς σου ὅμως κατὰ τὴν πίστι, πού δὲν σ' ἐμποδίζουν γιὰ τὴ σωτηρία, νὰ τοὺς ἀγαπήσης καὶ νὰ τοὺς τιμήσης. Ἄν ἔτσι φερθῆς στοὺς κατὰ σάρκα πατέρες, ἂν εἶναι πιστοί, πόσο περισσότερο πρέπει νὰ τιμήσης καὶ ν' ἀγαπήσης αὐτοὺς πού ἔγιναν πνευματικοὶ πατέρες σου; Διότι αὐτοὶ σὲ μετέπλασαν ἀπὸ τὸ εἶναι στὸ εὖ εἶναι καὶ σοῦ μετέδωσαν ἀπὸ τὸ φωτισμὸ τῆς γνώσεως καὶ σ' ἐδίδαξαν τὴ φανέρωσι τῆς ἀλήθειας καὶ σὲ ἀναγέννησαν διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας καὶ σοῦ ἐνέβαλαν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἀδιάδοχης βασιλείας καὶ κληρονομίας, καὶ σ' ἔκαμαν ἀπὸ ἀνάξιο ἄξιον²⁸ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ἀντὶ ἐπιγείου οὐρανίου, καὶ ἀντὶ προσκαίρου αἰώνιον, καὶ υἱὸ καὶ μαθητὴ ὄχι πλέον ἀνθρώπου, ἀλλὰ τοῦ

27. Ματθ. 10,37.

28. Βλ. Ἱερ. 15, 19.

στοῦ²⁹, τοῦ χαρισαμένου σοι τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας³⁰, ὃς εἶπε, «μὴ καλέσητε πατέρα ἐπὶ τῆς γῆς μηδὲ καθηγητὴν· εἷς γὰρ ὑμῶν ἐστὶ πατὴρ καὶ καθηγητής, ὁ Χριστός»³¹; Πᾶσαν οὖν τιμὴν καὶ ἀγάπην ὀφείλεις τοῖς πνευματικοῖς πατράσιν, ὡς τῆς εἰς
 5 αὐτοὺς τιμῆς ἀναφερομένης ἐπὶ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὴν υἰοθεσίαν ἔλαβες, καὶ τὸν ἐπουράνιον Πατέρα, παρ' οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται³². Σπεύσεις δὲ διὰ παντὸς τοῦ βίου πνευματικὸν πατέρα ἔχειν καὶ ἐξαγέλλειν αὐτῷ πᾶν ἀμάρτημα καὶ πάντα λογισμὸν, καὶ λαμβά-
 10 νειν παρ' αὐτοῦ τὴν ἰατρούριαν καὶ τὴν ἄφεσιν· αὐτοῖς γὰρ ἐδόθη λύειν καὶ δεσμεῖν ψυχάς, καὶ πάντα ὅσα ἂν δήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ πάντα ὅσα ἂν λύσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ³³. Ταύτην γὰρ τὴν χάριν
 15 καὶ τὴν δύναμιν ἔλαβον παρὰ Χριστοῦ. Διὸ καὶ ὑπακούσεις αὐτοῖς καὶ οὐκ ἀντιλέξεις αὐτοῖς ἵνα μὴ προξενήσης ἀπώλειαν τῆ σεαυτοῦ ψυχῆ. Εἰ γὰρ ὁ ἀντιλέγων τοῖς κατὰ σάρκα γονεῦσιν, εἰς ἃ μὴ ἀπηγόρευται τῷ θείῳ νόμῳ, θανατοῦται κατὰ τὸν νόμον³⁴, πῶς ὁ ἀντιλέγων τοῖς κατὰ πνεῦμα πατράσιν οὐ τὸ Πνεῦ-
 20 μα τοῦ Θεοῦ διώκει ἀπ' αὐτοῦ καὶ τὴν οἰκείαν ἀπόλλυσι ψυχὴν; Διὰ τοῦτο καὶ συμβούλευσαι καὶ ὑπάκουσον διὰ τέλους τοῖς σοῖς ἐν πνεύματι πατράσιν, ἵνα σωθῆ σου ἡ ψυχὴ καὶ κληρονόμος γένη τῶν αἰωνίων καὶ ἀκηράτων ἀγαθῶν.

6 ς'. Οὐ πορνεύσεις³⁵· ἵνα μὴ ἀντὶ τοῦ εἶναι μέλος τοῦ Χρι-
 25 στοῦ ὑπάρξης πόρνης μέλος³⁶ καὶ ἐκκοπῆς τοῦ θείου σώματος καὶ ἐκπέσης τῆς θείας κληρονομίας καὶ ριφῆς εἰς γέενναν. Εἰ γὰρ θυγάτηρ ἱερέως, ἂν ἀλῶ πορνευομένη, ἐννόμως κατακαίεται³⁷ ὡς τὸν πατέρα καταισχύνουσα, πόσω μᾶλλον ὁ τῷ Χρι-

29. *Ησ.* 14,13, *Γω.* 6,45.30. *Ρωμ.* 8,15.31. *Ματθ.* 23,9-10.

θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ²⁹, πού σου ἐχάρισε τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας³⁰, ὁ ὁποῖος εἶπε, «μὴ ὀνομάσετε πατέρα ἐπάνω στὴ γῆ οὔτε καθηγητὴ· διότι ἓνας εἶναι ὁ πατέρας σας καὶ καθηγητῆς, ὁ Χριστός»³¹. Ὁφείλεις λοιπὸν κάθε τιμὴ καὶ ἀγάπη στοὺς πνευματικούς πατέρες, μὲ τὴ σκέψι ὅτι ἡ πρὸς αὐτοὺς τιμὴ ἀνέρχεται πρὸς τὸν Χριστὸ καὶ τὸ πανάγιο Πνεῦμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπῆρες τὴν υἰοθεσία, καὶ πρὸς τὸν ἐπουράνιο Πατέρα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο παίρνει τὸ ὄνομα κάθε πατριὰ στὸν οὐρανὸ καὶ ἐπάνω στὴ γῆ³². Νὰ φροντίξης δὲ σ' ὅλη σου τὴ ζωὴ νὰ ἔχης πνευματικὸ πατέρα καὶ νὰ τοῦ ἀναφέρης κάθε ἀμάρτημα καὶ κάθε λογισμὸ καὶ νὰ λαμβάνης ἀπ' αὐτὸν τὴν ἰατρεία καὶ τὴν ἄφεσι· διότι σ' αὐτοὺς ἐδόθηκε ἡ ἀρμοδιότης νὰ λύνουν καὶ νὰ δένουν τὶς ψυχές· καὶ ὅλα ὅσα δέσουν ἐπάνω στὴ γῆ θὰ εἶναι δεμένα στὸν οὐρνό, καὶ ὅλα ὅσα λύσουν ἐπάνω στὴ γῆ θὰ εἶναι λυμένα στὸν οὐρανό³³. διότι αὐτὴ τὴ χάρι καὶ τὴ δύναμι ἐπῆραν ἀπὸ τὸν Χριστό. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ὑπακούης σ' αὐτοὺς καὶ νὰ μὴ ἀντιλέγης, γιὰ νὰ μὴ προξενήσης ἀπώλεια στὴν ψυχὴ σου. Διότι, ἂν ὅποιος ἀντιλέγει στοὺς κατὰ σάρκα γονεῖς, σὲ θέματα πού δὲν ἀπαγορεύονται ἀπὸ τὸ θεῖο νόμο, θανατώνεται σύμφωνα μὲ τὸν μωσαϊκὸ νόμο³⁴, πῶς ὅποιος ἀντιλέγει στοὺς πνευματικούς πατέρες δὲν ἀπομακρύνει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ δὲν χάνει τὴν ψυχὴ του; Γι' αὐτὸ καὶ νὰ συμβουλευέσαι καὶ νὰ ὑπακούης μέχρι τέλους τοὺς πνευματικούς σου πατέρες, γιὰ νὰ σωθῇ ἡ ψυχὴ σου καὶ γίνης κληρονόμος τῶν αἰωνίων καὶ ἀφθάρτων ἀγαθῶν.

6 «Νὰ μὴ πορνεύσης»³⁵, γιὰ νὰ μὴ γίνης μέλος πόρνης³⁶ ἀντὶ νὰ εἶσαι μέλος τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀποκοπῆς ἀπὸ τὸ θεῖο σῶμα καὶ ἐκπέσης ἀπὸ τὴ θεία κληρονομία καὶ ριφθῆς στὴ γέεννα. Διότι, ἂν ἡ θυγατέρα ἱερέως συλληφθῇ νὰ πορνεύεται, σύμφωνα μὲ τὸν μωσαϊκὸ νόμο κατακαίεται, διότι ἐντρόπιασε τὸν πατέρα της³⁷, πόσο περισσότερο ἐκεῖνος πού προσῆψε τέτοιο μίαισμα

32. Ἐφ. 3, 15.

35. Βλ. Ἐξ. 20, 13.

33. Ματθ. 18, 18.

36. Α' Κορ. 6, 15.

34. Ἐξ. 21, 16.

37. Βλ. Λευϊτ. 21, 9

στοῦ σώματι τοιοῦτον μίασμα προστρίψας ὑπόδικος ἔσται κο-
λάσεως αἰωνιζούσης· Ἄλλ' εἰ μὲν χωρεῖς³⁸, καὶ παρθενίαν
ἄσκησον, ἵνα δυνηθῆς ὄλως γενέσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ δι' ἀγάπης
τελείας αὐτῷ προσκολληθῆναι, αὐτῷ προσεδρεύων διὰ βίου
5 καὶ μεριμνῶν ἀπερισπάστως ἀεὶ τὰ τοῦ Κυρίου³⁹ καὶ προκατα-
λαμβάνων τὴν μέλλουσαν ζωὴν καὶ ὡς ἄγγελος Θεοῦ ἐπὶ τῆς
γῆς πολιτευόμενος· αὐτῶν γάρ ἐστιν ἡ παρθενία⁴⁰ καὶ αὐτοῖς
ὁμοιοῦται μετὰ σώματος κατὰ τὸ ἐγκωροῦν ὁ κολλώμενος τῇ
παρθενίᾳ, μᾶλλον δὲ πρὸ τούτων τῷ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐν
10 παρθενίᾳ γεννήσαντι Πατρὶ καὶ τῷ παρθένῳ καὶ ἐκ παρθένου
Πατρὸς ἐν ἀρχῇ προελθόντι γεννητῶς καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν
αἰώνων ἐκ Παρθένου Μητρὸς σαρκὶ γεγεννημένῳ καὶ τῷ ἐκ
μόνου Πατρὸς οὐ γεννητῶς ἀλλ' ἐκπορευτῶς προϊόντι ἀπορρή-
τως Πνεύματι· ᾧ Θεῷ ἐξομοιοῦται καὶ ἐν ἀφθάρτῳ γάμῳ συν-
15 αμρμόζεται ὁ ἀληθῆ παρθενίαν ἐπανηρημένος καὶ ψυχὴν καὶ
σῶμα παρθενεύων, αἴσθησίν τε πᾶσαν καὶ λόγον καὶ διάνοιαν
τοῖς τῆς παρθενίας κάλλεσιν ὠραιζόμενος. Εἰ δὲ μὴ παρθενεύ-
ειν προαιρῆ, μηδὲ καθωμολόγησας τοῦτο τῷ Θεῷ, ἔξεστί σοι
μίαν γυναῖκα κατὰ νόμους ἐν Κυρίῳ ἀγαγέσθαι, καὶ ταύτῃ μόνῃ
20 συνοικεῖν καὶ ὡς ἴδιόν σοι σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἀγιασμῷ⁴¹, τῶν
ἀλλοτρίων πάσῃ δυνάμει ἀπεχόμενον. Δυνήση δὲ τούτων τελέ-
ως ἀποσχέσθαι, ἔὰν φυλάξῃ τὰς πρὸς αὐτὰς ἀκαίρους συντυχίας
καὶ τοῖς πορνικοῖς λόγοις καὶ ἀκούσμασι μὴ ἐπιτέρπη καὶ αὐτὴν
τὴν σὴν ὄψιν τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἀποστρέψῃς ἀπ'
25 αὐτῶν, ἐφ' ὅσον δυνατόν, καὶ συνεθίσης μὴ περιέργως τῷ κάλ-
λει τῶν προσώπων ἐνορᾶν. «Ὁ γὰρ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ
ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ»⁴²
καὶ κατὰ τοῦτο μὲν ἀκάθαρτός ἐστι τῷ εἰς καρδίαν βλέποντι⁴³
Χριστῷ, ἀπὸ τούτου δὲ καὶ ἐπὶ τὴν διὰ σώματος αἰσχρουργίαν
30 κατανατᾶ ὁ δαίλαιος. Καὶ τί λέγω πορνείας καὶ μοιχείας καὶ πάν-

38. Ματθ. 19,12. 39. Α' Κορ. 7,35.

στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ θά εἶναι ὑπόδικος γιά τήν αἰώνια κόλασι; Ἄλλά ἂν μὲν μπορῆς³⁸, κράτησε καί παρθενία, γιά νά μπορέσης νά γίνης ὀλόκληρος τοῦ Θεοῦ καί μέ τέλεια ἀγάπη νά προσκολληθῆς σ' αὐτόν, σ' αὐτόν παραμένοντας ἰσόβιας καί φροντίζοντας πάντοτε ἀπερίσπαστα τὰ πράγματα τοῦ Κυρίου³⁹ καί προκαταλαμβάνοντας τήν μέλλουσα ζωή καί πολιτευόμενος ἐπάνω στή γῆ σάν ἄγγελος Θεοῦ. Διότι αὐτῶν, τῶν ἀγγέλων, εἶναι ἡ παρθενία⁴⁰ καί μέ αὐτούς ὁμοιώνεται μέ τὸ σῶμα κατὰ τὸ δυνατόν, ὃ ἀφιερωμένος στήν παρθενία· ἢ μᾶλλον πρὶν ἀπὸ αὐτούς μέ τὸν Πατέρα πού πρὸ ὅλων τῶν αἰῶνων ἐγέννησε ἐν παρθενία καί μέ τὸν παρθένο καί ἀπὸ παρθένο Πατέρα στήν ἀρχὴ προελθόντα γεννητῶς καί τελευταῖα γεννημένον ἀπὸ Παρθένο μητέρα καί μέ τὸ Πνεῦμα πού προβάλλεται ἀπορρήτως ἀπὸ μόνο τὸν Πατέρα ὄχι γεννητῶς ἀλλὰ ἐκπορευτῶς. Μὲ τὸν Θεὸ λοιπὸν ἐξομοιώνεται καί συναρμόζεται σὲ ἄφθαρτο γάμο ὅποιος ἔχει ἐπιλέξει τὴν ἀληθινὴ παρθενία καί παρθενεύει σὲ ψυχὴ καί σῶμα, καί στολίζεται μέ τὰ κάλλη τῆς παρθενίας σὲ κάθε αἴσθησι καί λόγο καί διάνοια. Ἄν ὅμως δὲν ἀποφάσις νά παρθενεύης οὔτε ὠμολόγησες αὐτὸ στὸν Θεό, σοῦ ἐπιτρέπεται νά πάρῃς κατὰ τοὺς νόμους ἐν Κυρίῳ μιὰ γυναῖκα καί μόνο μέ αὐτὴ νά συκοικῆς, νά τὴν ἔχῃς σάν σκεῦος σου μέ ἀγιότητα⁴¹, ἀπέχοντας μέ ὅλη σου τὴ δύναμι ἀπὸ τὶς ξένες. Καί θά μπορέσης νά ἀπέχῃς τελείως ἀπὸ αὐτές, ἂν ἀποφύγῃς τελείως τὶς ἄκαιρες μέ αὐτές συναντήσεις καί δὲν εὐχαριστῆσαι μέ τὰ πορνικὰ λόγια καί ἀκούσματα, ἂν ἀποστρέψῃς ἀπ' αὐτές τὴν ὄψι τοῦ σώματος καί τῆς ψυχῆς σου, ὅσο εἶναι δυνατό, καί συνηθίσης νά μὴ παρατηρῆς τὸ κάλλος τῶν προσώπων. «Διότι ὅποιος ἀτενίσῃ γυναῖκα μέ πόθο, ἤδη τὴν ἐμοίχευσε ἀπὸ μέσα του»⁴², καί ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι ἀκάθαρτος γιά τὸν Χριστὸ πού βλέπει στήν καρδιά⁴³, ἐνῶ ἀπὸ αὐτὸ ὃ ταλαίπωρος καταντᾷ στήν διὰ τοῦ σώματος αἰσχροουργία. Καί τί ἀναφέρω μόνο τὴν πορνεία καί τὴ μοιχεία καί ὅλα τὰ αἴσχη πού ὑπάρχουν στήν ἴδια τὴ φύσι; διότι

40. *Ματθ.* 22, 30.42. *Ματθ.* 5, 28.41. *Α' Θεσσα.* 4, 4.43. *Βλ. Α' Βασ.* 16, 7.

τα τὰ ἐν αὐτῇ τῇ φύσει μύση; καὶ γὰρ καὶ εἰς τὰς παρὰ πᾶσαν φύ-
 σιν ἀσελγείας ἀπὸ τοῦ περιέργως ἐνορᾶν τοῖς τῶν σωμάτων
 κάλλεσιν ἀκολάστως κατασύρεται ὁ ἄνθρωπος. Σὺ τοίνυν τὰς
 πικρὰς ἐκκόπτων ρίζας ἀπὸ σεαυτοῦ θανατηφόρους οὐκ οἴσεις
 5 καρπούς, ἀλλὰ καρπώση τὴν ἀγνείαν καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἀγιασμόν·
 οὐ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον⁴⁴.

7 ζ'. Οὐ φονεύσεις⁴⁵, ἵνα μὴ τῆς υἰοθεσίας ἐκπέσης τοῦ καὶ
 τοὺς νεκροὺς ζωοποιοῦντος καὶ υἰοποιηθῆς δι' ἔργων τῶ ἐξ ἀρ-
 χῆς ἀνθρωποκτόνω⁴⁶. Ἐπεὶ δὲ ὁ φόνος ἐκ πληγῆς προβαίνει, ἢ
 10 δὲ ἐξ ὕβρεως, αὐτὴ δὲ ἐξ ὀργῆς, ἢ δὲ ὀργὴ ἡμῖν προσγίνεται ἐκ
 τῆς παρ' ἐτέρων ἐπιφερομένης ἡμῖν ζημίας ἢ πληγῆς ἢ ὕβρεως,
 διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ αἵροντός σου τὸ ἱμάτιον καὶ τὸν χιτῶνα μὴ
 κωλύσης, εἶπεν ὁ Χριστός⁴⁷· καὶ τὸν πλήττοντα μὴ ἀντιπλήξης
 καὶ μὴ ἀνθυβρίσης τὸν ὑβρίζοντα. Οὕτω γὰρ καὶ σαυτὸν καὶ τὸν
 15 κακοῦντά σε τοῦ φονικοῦ πτώματος ἐλευθερώσεις. Σὺ μέντοι
 καὶ τῶν πρὸς Θεὸν ἡμαρτημένων ἐξεις τὴν συγχώρησιν· ἄφετε
 γάρ, φησί, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν⁴⁸. Ὁ δὲ κακολογῶν καὶ κακο-
 ποιῶν ἐκεῖνος δίκην τίσει κόλασιν αἰώνιον⁴⁹· ὁ γὰρ εἰπὼν τῶ
 ἀδελφῶ αὐτοῦ, μωρέ, ἐνοχός ἐστιν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός,
 20 εἶπεν ὁ Χριστός⁵⁰. Εἰ μὲν οὖν δυνηθῆς πρόρριζον ἀνασπάσαι τὸ
 κακόν, τὴν τῆς πραότητος μακαριότητα περιποιήσας τῇ ψυχῇ,
 δόξασον Χριστὸν τὸν διδάσκαλον καὶ συνεργὸν τῶν ἀρετῶν, οὐ
 χωρὶς, καθάπερ ἐδιδάχθης, οὐ δυνάμεθα ποιεῖν τῶν ἀγαθῶν οὐ-
 δέν⁵¹. Εἰ δὲ μὴ δυνηθῆς ἀόργητος διαμεῖναι, μέμφου σεαυτὸν ὀρ-
 25 γιζόμενον καὶ μετανόει τῶ Θεῶ καὶ τῶ ὑπὸ σοῦ κακῶς ἀκού-
 σαντι ἢ παθόντι παρὰ σοῦ. Ὁ γὰρ ἐπὶ ταῖς ἀρχαῖς τῆς ἀμαρτίας
 μεταμελόμενος εἰς τέλος αὐτῆς οὐκ ἔρχεται· ὁ δὲ ἀναλγήτως ἐν
 τοῖς μικροῖς διακειόμενος δι' αὐτῶν καὶ τοῖς μεγάλοις περιπεσεῖ-
 ται.

44. Ἐβρ. 12,14.

45. Ἐξ. 20,15.

46. Ἰω. 8,44.

ὁ ἄνθρωπος σύρεται μὲ ἀκολασία στὶς παρὰ φύσι ἀσέλγειες ἀπὸ τὴν περιεργαστικὴ παρατήρησι στὰ κάλλη τῶν σωμάτων. Ἐσὺ λοιπὸν κόβοντας ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ σου τὶς πικρὲς ρίζες, δὲν θὰ φέρης θανατηφόρους καρπούς, ἀλλὰ θὰ καρποφορήσης τὴν ἀγνεΐα καὶ τὸν ἀγιασμὸ πὺ ὑπάρχει μέσα σ' αὐτή, καὶ χωρὶς αὐτὴν κανεῖς δὲν θὰ ἰδῇ τὸν Κύριο⁴⁴.

7 «Νὰ μὴ φονεύσης»⁴⁵, γιὰ νὰ μὴ ἐκπέσης ἀπὸ τὴν υἱοθεσία αὐτοῦ πὺ καὶ τοὺς νεκροὺς ζωοποιεῖ, καὶ διὰ τῶν ἔργων σου υἱοποιηθῆς ἀπὸ τὸν ἕξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνο⁴⁶. Ἐπειδὴ ὁ φόνος προχωρεῖ ἀπὸ χτύπημα, αὐτὸ ἀπὸ ὕβρι, αὐτὴ ἀπὸ ὀργή, ἐνῶ ἡ ὀργὴ μᾶς προκαλεῖται ἀπὸ τὴ ζημιὰ ἢ χτύπημα ἢ ὕβρι πὺ μᾶς γίνεται ἀπὸ ἄλλους, γι' αὐτὸ καὶ ἐκεῖνον πὺ σοῦ παίρνει τὸ ἱμάτιο καὶ τὸν χιτῶνα μὴ τὸν ἐμποδίσης⁴⁷, εἶπε ὁ Χριστὸς. Ἐκεῖνον πὺ σὲ χτυπᾷ μὴ τοῦ ἀνταποδώσης χτύπημα, καὶ ἐκεῖνον πὺ σὲ ὕβριζει μὴ τοῦ ἀνταποδώσης ὕβρι. Διότι ἔτσι θὰ ἐλευθερώσης καὶ τὸν ἑαυτὸ σου καὶ αὐτὸν πὺ σὲ κακοποιεῖ ἀπὸ τὴ φονικὴ πτῶσι, ἐνῶ ἐσὺ θὰ ἔχης συγχώρησι καὶ τῶν ἁμωριῶν σου πρὸς τὸν Θεό. Διότι, λέγει, «ἀφήσατε, καὶ θὰ σᾶς ἀφεθοῦν»⁴⁸. Ἐκεῖ-νος πάλι ὁ κακολόγος καὶ κακοποιὸς θὰ καταδικασθῆ σὲ αἰῶνια κόλασι⁴⁹. Διότι ὁ Χριστὸς εἶπε, «ὅποιος εἶπῆ στὸν ἀδελφὸ του ἄμωρὲ εἶναι ἔνοχος στὴ γέεννα τοῦ πυρός»⁵⁰. Ἄν λοιπὸν μπορῆς νὰ ἀποσπάσης τὸ κακὸ ἀπὸ τὴ ρίζα του, ἐφοδιάζοντας τὴν ψυχὴ μὲ τὴ μακαριότητα τῆς πραότητος, δόξασε τὸν Χρι-στό, τὸν διδάσκαλο καὶ συνεργὸ τῶν ἀρετῶν, χωρὶς τὸν ὁποῖο δὲν μπορούμε νὰ πράξωμε κανένα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ, ὅπως ἐδιδάχθηκες⁵¹. Ἄν πάλι δὲν μπορέσης νὰ παραμείνης ἀόργητος, νὰ μέμφεσαι τὸν ἑαυτὸ σου πὺ ὀργίζεται καὶ νὰ μετανοῆς στὸ Θεὸ καὶ σ' αὐτὸν πὺ ἄκουσε ἢ ἔπαθε ἀπὸ ἐσένα κακότητες. Διότι ὅποιος μετανοεῖ στὶς ἀρχές τῆς ἁμαρτίας, δὲν φθάνει στὸ τέλος τῆς. Ἐνῶ ὅποιος δείχνεται ἀνάληγτος στὰ μικρά, θὰ πέση δι' αὐτῶν καὶ στὰ μεγάλα.

47. Λουκᾶ 6,29.

50. Ματθ. 5,22.

48. Βλ. Ματθ. 6,14.

51. Ἰω. 15,5.

49. Βλ. Β' Θεσ. 1,9.

- 8 η'. Οὐ κλέψεις⁵², ἵνα μὴ ὁ τῶν κρυφίων γνώστης, ὡς καταφρονήσαντι αὐτοῦ, ἀποδῶ σοι πολυπλασίονα τὴν τιμωρίαν. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῶν προσόντων σοι κρυφίως παρέξεις τοῖς δεομένοις, ἵνα ἀπολάβῃς, παρὰ τοῦ ἐν κρυπτῷ βλέποντος Θεοῦ⁵³, ἑκατονταπλασίονα καὶ ζωὴν αἰώνιον ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι⁵⁴.
- 9 θ'. Οὐ συκοφαντήσεις⁵⁵, ἵνα μὴ ἐξομοιωθῆς τῷ τὴν ἀρχὴν πρὸς τὴν Εὐάν τὸν Θεὸν συκοφαντήσαντι καὶ ἐπικατάρατος κατ' ἐκεῖνον γένη⁵⁶. Μᾶλλον μὲν οὖν, εἰ μὴ τῶν πολλῶν εἶη τις βλάβη, καὶ σκεπάσεις τὸ τοῦ πέλας πτώμα, ἵνα μὴ τῷ Χάμ ὁμοιωθῆς, ἀλλὰ τῷ Σῆμ καὶ τῷ Ἰάφεθ, καὶ τῆς εὐλογίας ἐπιτύχῃς⁵⁷.
- 10 ι'. Οὐκ ἐπιθυμήσεις τι τῶν τοῦ πλησίον σου⁵⁸. οὐ κτῆμα, οὐ χρῆμα, οὐ δόξαν, οὐδὲν ὅσα τοῦ πλησίον σου ἐστίν. Ἡ γὰρ ἐπιθυμία ἐν τῇ ψυχῇ συλληφθεῖσα τίκτει ἀμαρτίαν, ἡ δὲ ἀμαρτία ἀποτελεσθεῖσα, ἀποκύει θάνατον⁵⁹. Σὺ δὲ τῶν ἀλλοτρίων οὐκ ἐπιθυμῶν, καὶ τῆς ἐν πλεονεξία ἀρπαγῆς, εἰ δύνασαι, ἀφέξῃ. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῶν σῶν παρέξεις τῷ αἰτοῦντι καὶ ἐλεήσεις, καθ' ὅσον ἐφικτόν, τὸν χρήζοντα ἐλέους· καὶ οὐκ ἀποτραφήσῃ τὸν θέλοντα δανείσασθαι⁶⁰. κἂν τι τῶν ἀπολομένων εὐρησῇ, ἀνασώσεις τῷ δεσπότῃ, κἂν τῶν ἐχθρωδῶς πρὸς σὲ διακειμένων οὗτος ᾗ⁶¹. Οὕτω γὰρ κάκεῖνον καταλλάξεις καὶ νικήσεις ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν⁶², καθάπερ ὁ Χριστὸς διακελεύεται σοι.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ Ταῦτα πάσῃ δυνάμει φυλάττων καὶ ἐν τούτοις ζῶν, ἐναποθήσεις σου τῇ ψυχῇ τὸν τῆς εὐσεβείας θησαυρὸν καὶ εὐαρεστήσεις τῷ Θεῷ καὶ ἀγαθοποιηθήσῃ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν

52. Ἐξ. 20, 14. 53. Ματθ. 6,4.

54. Βλ. Μάρκ. 10,29κέ. 55. Βλ. Ἐξ. 20,16.

- 8 «Νὰ μὴ κλέψῃς»⁵², γιὰ νὰ μὴ σοῦ ἀποδώσῃ πολλαπλάσια τὴν τιμωρία ὃ γνώστης τῶν κρυφῶν ὡς καταφρονητὴ του. Ἀντίθετα μάλιστα πρέπει καὶ ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντά σου νὰ δώσῃς κρυφὰ σὲ ὅσους ἔχουν ἀνάγκη, γιὰ νὰ λάβῃς ἀπὸ τὸν Θεὸ πού βλέπει στὰ κρυφὰ⁵³ ἑκατονταπλάσια καὶ αἰῶνια ζωὴ στὸν μέλλοντα αἰῶνα⁵⁴.
- 9 «Νὰ μὴ συκοφαντήσῃς»⁵⁵, γιὰ νὰ μὴ ἔξομοιωθῇς μὲ ἐκεῖνον πού ἐσυκοφάντησε στὴν ἀρχὴ τὴν Εὐὰ πρὸς τὸν Θεὸ καὶ γίνῃς ἐπικατάρματος σὰν ἐκεῖνον⁵⁶. Μᾶλλον λοιπόν, γιὰ νὰ μὴ προκληθῇ κάποια βλάβη τῶν πολλῶν, καὶ νὰ σκεπάσῃς τὸ πέσιμο τοῦ πλησίον, ὥστε νὰ μὴ ὁμοιωθῇς μὲ τὸν Χάμ, ἀλλὰ μὲ τὸν Σὴμ καὶ τὸν Ἰάφεθ, καὶ ἔτσι νὰ ἐπιτύχῃς τὴν εὐλογία⁵⁷.
- 10 «Νὰ μὴ ἐπιθυμήσῃς τίποτε ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τοῦ πλησίον σου»³⁸. οὔτε κτῆμα, οὔτε χρῆμα, οὔτε δόξα, οὔτε ὅσα ἀνήκουν στὸν πλησίον σου. Διότι ἡ ἐπιθυμία, μόλις συλληφθῇ στὴν ψυχὴ, γεννᾷ ἁμαρτία, ἡ δὲ ἁμαρτία ὅταν τελεσθῇ, φέρει θάνατο⁵⁹. Ἐσὺ λοιπόν, μὴ ἐπιθυμῶντας τὰ ξένα, θὰ ἀπέχῃς κατὰ τὸ δυνατό καὶ τῆς ἀρπαγῆς ἀπὸ πλεονεξία. Ἡ καλύτερα πρέπει καὶ ἀπὸ τὰ δικὰ σου νὰ προσφέρῃς σ' ἐκεῖνον πού ζητεῖ καὶ νὰ ἐλεῆς κατὰ τὸ δυνατόν ὅποιον ἔχει ἀνάγκη ἐλέους καὶ νὰ μὴ διώξῃς ἐκεῖνον πού θέλει νὰ δανεισθῇ⁶⁰. κι' ἂν εὔρης κάτι πού εἶχε χαθῆ, νὰ τὸ παραδώσῃς στὸν κάτοχο ἀκόμη κι' ἂν εἶναι ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς σου⁶¹. διότι ἔτσι καὶ μ' ἐκεῖνον θὰ συμφιλιωθῇς καὶ θὰ νικήσῃς μὲ τὸ ἀγαθὸ τὸ κακό⁶², ὅπως σοῦ παραγγέλλει ὁ Χριστός.

ΕΠΛΟΓΟΣ Φυλάσσοντας αὐτὲς τὶς ἐντολὲς μὲ ὅλη τὴ δύναμί σου καὶ ζώντας σύμφωνα μὲ αὐτὲς, θὰ ἐναποθέσῃς στὴν ψυχὴ σου τὸν θησαυρὸ τῆς εὐσέβειας καὶ θὰ εὐαρεστήσῃς τὸν Θεὸ καὶ θὰ ἀγαθοποιηθῇς ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἀπὸ ἐκείνους πού ζοῦν

56. Γεν. 3, 14.

57. Γεν. 9, 25.

58. Ἐξ. 20, 17.

59. Ἰακ. 1, 15.

60. Ματθ. 5, 42.

61. Βλ. Ἐξ. 23, 4-5

62. Ρωμ. 12, 21.

κατὰ Θεὸν καὶ κληρονόμος γενήσῃ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ὧν
γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία
τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ
πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ
Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν
καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ γίνης κληρονόμος τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, τὰ ὅποια εἶθε νὰ ἐπιτύχωμε ὅλοι ἐμεῖς, μὲ τὴ χάρι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὅποιο ἀρμόζει κάθε δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, μαζὶ μὲ τὸν ἀναρχο Πατέρα του καὶ τὸ πανάγιο καὶ ἀγαθὸ καὶ ζωποιοὸ Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Γένοιτο.

Γ. ΕΥΧΕΣ

Ἀπὸ τῆ γραφίδα τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ προέρχονται τέσσαρες εὐχὲς ποὺ συντάχθηκαν καὶ ἐστάλθηκαν κατὰ τὶς ἀφιετηρίες τῶν τεσσάρων φάσεων τοῦ ἀρχιερατικοῦ του σταδίου, ἤτοι α) κατὰ τὴν ἐπίσημη ἀναγνώρισί του ὑπὸ τοῦ βασιλέως τὸν Μάιο τοῦ 1947, β) κατὰ τὴν εἴσοδό του στὴ Θεσσαλονίκη πρὸς ἐγκατάστασι μετὰ ἀπὸ τρισήμισυ ἔτη, γ) κατὰ τὴν μετ' ἐμποδίων ἐπιστροφή του στὴ Θεσσαλονίκη μετὰ τὴ σύνοδο τοῦ 1351, δ) κατὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴ Θεσσαλονίκη μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν τὸ 1355.

Στὴ χειρόγραφη παράδοσι ἡ πρώτη χρονολογικῶς εὐχὴ παρατίθεται τελευταία, καὶ μάλιστα στὰ δύο τῶν ἑπτὰ χειρογράφων, τὰ ὁποῖα παραδίδουν τὶς εὐχὲς, αὐτὴ δὲν περιέχεται καθόλου, τοὺς κώδικες Βατοπεδίου 134 καὶ Διονυσίου 174. Συνάγεται ἀπὸ αὐτὸ, ὅτι ὁ πρῶτος συλλογεὺς ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς στὴ Θεσσαλονίκη συνοδοὺς καὶ συνεργάτες τοῦ Γρηγορίου (ἴσως ὁ Δωρόθεος Βλατῆς, τρίτος διάδοχος τοῦ Γρηγορίου στὴν ἔδρα), ὁ ὁποῖος ἀντέγραψε μόνο τὶς εὐρισκόμενες στὰ ἀρχεῖα τῆς μητροπόλεως. Ὅπως εἶναι εὐλόγο, τὸ πρῶτο χειρόγραφο μόνον αὐτὲς τὶς τρεῖς εὐχὲς περιεῖχε, καὶ ἀπὸ αὐτὸ κατάγονται τὰ παραπάνω δύο.

Ὅταν ἔγινε γνωστὴ καὶ ἡ εὐχὴ ποὺ ἀναπέμφθηκε στὴν Κωνσταντινούπολι πρὸ τῶν βασιλέων, ἀποκείμενη ἴσως κάπου στὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ὁ Γρηγόριος παρέμεινε γιὰ ἀρκετὸ χρόνον μετὰ τὴν σὲ ἐπίσκοπο χειροτονία του, ἢ ἴσως στὴν Κωνσταντινούπολι, προστέθηκε στὴ συλλογὴ τελευταία. Ἐμεῖς βέβαια ἔπρεπε ν' ἀποκαταστήσωμε τὴν τάξιν παραθέτοντας τὴν πρώτη εὐχὴ τὴν ὁποῖα συνέταξε ὁ Παλαμᾶς ἐπὶ κεφαλῆς τῆς συλλογῆς.

Ἄν καί, ὅπως ὅλες γενικὰ οἱ εὐχὲς, καὶ οἱ τοῦ Γρηγορίου εἰ-

ναι συντεθειμένες ως κέντρωνες με έκφράσεις παρμένες από τη Βίβλο και την ύμνογραφία, δὲν στεροῦνται τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τῆς θεολογίας του, καὶ μάλιστα οἱ δύο ἐκτενέστερες ἀπὸ αὐτῆς, οἱ ὁποῖες, μὴ δεσμευόμενες ἀπὸ ὠρισμένο ἀντικείμενο, παρέχουν ἐλευθερία συνθέσεως, ἐνῶ οἱ δύο βραχεῖες, ἀναφερόμενες σὲ συγκεκριμένα θέματα (ἐπιδρομὴ καὶ ἀνομβρία), κατ' ἀνάγκη εἶναι τυπικῆς¹.

ΕΥΧΗ Α'

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΙ ΠΡΟ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

Μετὰ τὴ λῆξι τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τὴ συμφιλίωσι τῶν δύο αὐτοκρατόρων Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννη ζ' Καντακουζηνοῦ συμπληρώθηκε ἡ θέσις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου μετὰ τὴν ἐκλογὴν στὸν θρόνον τοῦ Ἰσιδώρου Βουχερά, Θεσσαλονικέως καὶ φίλου τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, τὴν 17 Μαΐου 1347. Ὁ νέος πατριάρχης ἐφρόντισε νὰ πληρωθοῦν οἱ πολυάριθμες λόγῳ τῆς πολιτικῆς ἀστάθειας κενῆς ἐπισκοπικῆς ἔδρες, ἀνερχόμενες σὲ 32, μεταξὺ δὲ τῶν ἐκλεγέντων ἦταν καὶ ὁ Γρηγόριος, ποὺ ὠρίσθηκε γιὰ τὴ δευτέρα σὲ σημασία ἐκκλησιαστικὴ θέσι τῆς αὐτοκρατορίας, τὴ μητρόπολι Θεσσαλονίκης². Ὁ Γρηγόριος ἐχειροτονήθηκε ἤδη κατὰ τὸν Μαῖο τοῦ 1347 καὶ ἀμέσως παρουσιάσθηκε στοὺς αὐροκράτορες γιὰ τὴν καθωρισμένην τελετὴν τῆς πολιτικῆς διαβεβαιώσεως περὶ τῆς τοποθετήσεως τοῦ νέου μητροπολίτη, καὶ αὐτὸς ἀνέμπεμψε ἐπ' εὐκαιρία τὴν προβλεπομένη ἀπὸ τὸ τελετουργικὸ εὐχή, «συνήθως ἠῦξατο» σύμφωνα μετὰ τὴν ἐκφρασί τοῦ τίτλου τῆς εὐχῆς.

Εἶναι ἡ ἐκτενέστερη ἀπὸ ὅλες τὶς εὐχῆς καὶ παρὰ τὴν τυπικό-

1. Σημειώματα γιὰ τὶς εὐχῆς βλ. εἰς J. Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris 1959, 387-388. Καὶ ἀνάλυσι τῶν εὐχῶν στὸ Δ. Βακάρου, «Οἱ εὐχῆς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ», *Πρακτικά θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν Γρηγορίου Παλαμᾶ*, Θεσσαλονίκη 1986, 309-323.

2. Ἡ ἔδρα ἦταν κενὴ ἀπὸ τὸ 1346 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μητροπολίτη Ἰακίνθου, φίλου τοῦ Ἀκινδύνου.

τητά της προβάλλει τις απόψεις του Γρηγορίου για την ιερωσύνη και τη βασιλεία σαν τὰ ἀξιώματα ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἐκπροσωποῦν ἐπάνω στή γῆ τὰ ἀξιώματα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ μόνου ἀληθῶς «ἀρχιερέως καὶ βασιλέως» (1).

Τονίζει ὅτι τὰ ὄρια τῶν «ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν καὶ ἀξιομάτων» ἔθεσε καὶ μεταθέτει κατὰ τὴν βούλησί του ὁ Θεὸς (1) καὶ ἐπομένως οἱ ἔχοντες τὴν ἐξουσία εἶναι ὑπόλογοι ἔναντι τοῦ Θεοῦ. Ἐκφράζει τὴ χαρὰ γιὰ τὴ συμφιλίωσι τῶν βασιλέων, τῆς ὁποίας ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι «φῶς γαλήνης ἐπέλαμψεν ἡμῖν» (2). Παρακαλεῖ δὲ τὸν Θεὸ νὰ τοὺς διατηρῇ πάντοτε τὸν ἕνα πλησίον τοῦ ἄλλου (3), ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς καθιστᾷ ἱκανοὺς νὰ λέγουν καὶ νὰ πράττουν κάθε τι πὺρὸς αὐτὸν μὲν εἶναι εὐάρεστο, γι' αὐτοὺς δὲ σωτήριο (2).

Ζητεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ κατευθῆναι στὴν εὐπείθεια τὶς σκέψεις τῶν ὑπηκόων, νὰ θραύη τὶς βουλές καὶ τὶς ἄτακτες ὁρμές τῶν φιλοπολέμων ἔθνῶν· νὰ καθιστᾷ τοὺς βασιλεῖς ἐξάρχους τῆς εὐημερίας τοῦ γένους τῶν Ρωμαίων καὶ τέλος κατὰ τὴν ἀναγκαία λήξι τῆς πρόσκαιρης ζωῆς νὰ τοὺς μεταβιβάσῃ πρὸς τὴν ἀφθαρτὴ καὶ αἰδία, «ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν τὴν ἀληκτὸν τε καὶ ἀνεκκλάλητον, ἀπὸ βασιλείας εἰς βασιλείαν τὴν ἀδιάδοχον καὶ ἀθάνατον» (5).

ΕΥΧΗ Β'

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Λόγω τῆς ἐπὶ ἔτη συνεχιζόμενης πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀταξίας στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Γρηγόριος κατώρθωσε νὰ φθάσῃ σ' αὐτὴν ἔπειτα ἀπὸ ἐπανειλημμένες ἀπόπειρες μόλις μετὰ ἀπὸ τρισήμισυ ἔτη, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1350. Κατὰ τὰ καθιερωμένα, «συνήθως», πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως ἐνώπιον τοῦ ἀναμένοντος κλήρου καὶ λαοῦ, ἀνέπεμψε τὴν παροῦσα εὐχή³.

Στὴν εὐχὴ ἀπηχοῦνται οἱ δραματικὲς καὶ θλιβερὲς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες εὐρισκόταν ἡ πόλις ἀπὸ τὴν ἀρχὴ περίπου

3. Βλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Βίος Γρηγορίου Παλαμά*, ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη 1984, 308-310.

τοῦ ἐμφυλίου πολέμου μέχρι τὸ 1350, ὅπως εἶναι εὐλόγο. Ἔτσι ὁ ἱεράρχης, ἐνῶ ἀρχίζει μὲ τὴ συνοπτικὴ παρουσίαι τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας, ἀπὸ τὴν πλάσι τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν παράδασι τῆς ἐντολῆς μέχρι τὴν ἐνανθρώπησι, φθάνει στά παρόντα γιὰ νὰ ἐπισημάνη τὸν παραγκωνισμό καὶ πάλι τῶν θείων ἐντολῶν καὶ εἰδικώτερα γιὰ νὰ ἀναφερθῆ στὸν ἐμφύλιο πόλεμο, ὁ ὁποῖος ἦταν αἱματηρότατος στὴ Θεσσαλονίκη· «κατ' ἀλλήλων μεμήναμεν καὶ ταῖς ἀλλήλων ἐπιχαίρομεν οὐ συμφοραῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ σφαγαῖς» (4).

Ἔτσι εὐχεται ὑπὲρ τῶν Θεσσαλονικέων καταλλαγὴ καὶ εἰρήνη· «ἀπάλλαξον αὐτοὺς τῆς πρὸς ἀλλήλους ἔριδος· κατάλλαξον αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἀλλήλους· εὐδόκησον αὐτοὺς ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ τὸν ἕξῃς βιώσαι χρόνον» (6). Ζητεῖ ὑποταγὴ στοὺς βασιλεῖς, τὴν ἱερὴ ἐκκλησία καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιο ὡς ποιμενάρχῃ, «ἵνα ἐν βλέποντες, τὸ σὸν ἅγιον θέλημα, καὶ ὑπὸ σοῦ ποδηγούμενοι, καὶ τὴν σὴν εὐρώμεν εὐζωΐαν καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν μακαριότητος» (6).

Ἡ εὐχὴ αὐτὴ, διακρινόμενη γιὰ τὴν ἀρμονικὴ σύνθεσι τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων, τὴ θέρημ τῆς ἐκφράσεως καὶ τὴ λαμπρότητα τοῦ ὕφους, εἶναι ἀπὸ τίς καλύτερες τοῦ εἴδους.

ΕΥΧΗ Γ

ΣΕ ΠΕΡΙΣΤΑΣΙ ΕΠΙΔΡΟΜΗΣ ΕΧΘΡΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Ὁ Γρηγόριος, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι στὴ Θεσσαλονίκη, λίγους μῆνες μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου τοῦ 1351, τὸν Σεπτέμβριο, εὐρῆκε καὶ πάλι τὴν πύλη κλειστή. Ὁ νεαρὸς αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος, τοποθετηθεὶς ὡς κυβερνήτης κατὰ κάποιον τρόπο τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Καντακουζηνὸ καὶ θεωρώντας τὸν ἑαυτό του ἕξ αἰτίας αὐτοῦ παραγκωνισμένον, ἦλθε σὲ συνεννόησι μὲ τὸν Στέφανο Δουσάν, ἡγεμόνα τῶν Σέρβων, ἕτοιμος νὰ κηρύξη τὴν ἐπανάστασι κατὰ τοῦ Καντακουζηνου. Τελικὰ μὲ τὴ μεσολά-

θησι τῆς βασιλομήτορος ᾿Αννας Παλαιολογίνας ἐπῆλθε συμφιλίωσις προσωρινοῦ χαρακτῆρος, ὁπότε ἐγκατεστάθηκε καὶ ἡ ᾿Αννα στὴ Θεσσαλονίκη.

Ὁ Γρηγόριος, ἀφοῦ ἀποσύρθηκε κατ' ἀνάγκη ἐπὶ τρίμηνο στὸ ᾿Αγιον ᾿Ορος, ἐπέστρεψε πλέον στὴν ἔδρα του πιθανῶς τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1351⁴. Οἱ Σέρβοι ὅμως ἦταν στρατοπεδευμένοι ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἀποτελοῦσαν διαρκῆ κίνδυνο.

Προσφορὰ τοῦ Γρηγορίου στὴν προσπάθεια ἀποφυγῆς τοῦ κινδύνου εἶναι ἡ παροῦσα σύντομη εὐχή, τὴν ὁποία συνέταξε καὶ ἀνέπεμψε μὲ τὴν εὐκαρία αὐτή. Ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ὁ Γρηγόριος τονίζει, «ἴσμεν ἀναξίως πολιτευθέντες τῆς σῆς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπορρήτου κενώσεως καὶ τῶν μεγάλων ἔργων καὶ λόγων καὶ παθημάτων καὶ τῆς μέχρις ἄδου συγκαταβάσεως καὶ τῆς ὑπερδεδοξασμένης ἐπανελεύσεως» (2), ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀρνητικὴ ἀνταπόκρισι στὸ σωτήριον ἔργο τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀναφερόμενος ἰδιαιτέρως στὴν ἀσεβῆ συμπεριφορὰ τῶν ἰδίων τῶν Θεσσαλονικέων. Ἄλλὰ τώρα, ὁπότε προσπίπτουν στὸ πέλαγος τῶν θείων οἰκτιρμῶν, ζητεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ ἰδῆ τὴν ταπεινώσιν αὐτοῦ καὶ νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὰ ἐπικείμενα καὶ τὰ προσδοκώμενα δεινά. «Φύλαξον ἡμᾶς ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερῦγων σου, κατοχύρωσον τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ καὶ εἰρήνῃ ἀστασίαστον δώρησαι» (2).

Δ' ΕΥΧΗ

ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΙ ΑΝΟΜΒΡΙΑΣ

Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, μετὰ ἔτησίᾳ καταταλαιπώρησι στὰ χέρια τῶν Τούρκων μέσω τῶν ὀθωμανικῶν κέντρων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὀλιγόμηνη παραμονὴ στὴν Κωνσταντινούπολι γιὰ τὴ συμμετοχὴ σὲ συζητήσεις μὲ τὸν Νικηφόρο Γρηγορᾶ, ἐπέστρεψε στὴ Θεσσαλονίκη πιθανῶς στὶς ἀρχὲς Σεπτεμβρίου τοῦ 1355.

4. Βλ. τὰ σχετικὰ ἐν Γρηγορίου Παλαμᾶ *Συγγράμματα Δ'*, 47-49.

Ἐπεκρατοῦσε ἀπὸ καιρὸ φοβερὴ ἀνομβρία, σύμφωνα μὲ τὸν βιογράφο Φιλόθεο Κόκκινο, «ἐπεὶ καὶ ὑδάτων τῶν ἄνωθεν αἰσθητῶν διψῶσαν οὐδὲν ἦττον αὐτὴν εὔρεν καὶ αὐχμῶ τικτομένην, λύει μὲν αὐτῇ τὰ τῆς αἰσθητῆς ἀνομβρίας εὐθύς εὐχαῖς καὶ δεήσεσι τὸν δημιουργὸν δυσωπήσας»⁵.

Ἡ ἀναπεμφθεῖσα σύντομη εὐχὴ εἶναι δομημένη μὲ ὑλικά ἀπὸ τὸν 103 ψαλμό.

5. Βίος Γρηγορίου Παλαμᾶ, ΕΠΕ, σ. 405.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Τὸ κείμενο τῶν εὐχῶν διατηρεῖται σὲ ἑπτὰ μελετηθέντα χειρόγραφα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δύο, τὰ Βατοπ. 134 καὶ Διον. 174, δὲν περιέχουν τὴν πρώτη εὐχή, πού ἐλέχθηκε στὴν Κωνσταντινούπολι, καὶ ἄρα ἐκπροσωποῦν τὴν πρώτη συλλογὴ τῆς Θεσσαλονίκης¹. Τὰ ὑπόλοιπα διακρίνονται σὲ δύο ομάδες, ἤτοι α) 'Αγ. Ἀναστασίας, Παντελεήμονος 215 καὶ Paris. 1239, καὶ β) Ἀθηνῶν 2715 καὶ Σιναΐτικὸς 1851. Γενικὰ οἱ διαφορὲς ἀναγνώσεων εἶναι ἐλάχιστες· πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅμως ὅτι λόγω ἀπώλειας ἑνὸς φύλλου τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κώδικος λείπουν ἀπὸ αὐτὸν τὸ τέλος τῆς εὐχῆς Β' καὶ ὁλόκληρη ἡ εὐχή Γ.

Οἱ εὐχὲς αὐτὲς ἐκδόθησαν ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ Οἰκονόμου μαζί με τὶς 22 ὁμιλίαι, βάσει τοῦ κώδικος Παντελεήμονος 215, ὁ ὁποῖος τότε εὐρισκόταν στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης².

Κριτικὴ Ἔκδοσις ἔγινε ἀπὸ ἡμᾶς στὸν Ε' τόμο τῆς γενικῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου³.

1. Ἐπίσης ὁ κῶδ. Ἀγ. Στεφάνου Μετεώρων 51, φφ. 233^a-226^a, τὸν ὁποῖο δὲν ἐχρησιμοποίησαμε, περιλαμβάνει τὶς τρεῖς μόνο εὐχὲς πού ἀναπέμφθησαν στὴ Θεσσαλονίκη.

2. Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ ὁμιλίαι κβ', Ἀθῆναι 1861, 308-316.

3. Παν. Κ. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα*, Ε', Θεσσαλονίκη 1992.

ΕΥΧΗ Α'

ΗΝ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΝ ΟΦΘΕΙΣ ΤΟΙΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣΙ ΣΥΝΗΘΩΣ ΗΥΞΑΤΟ

1 Ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων, οὗ τὸ κράτος ἀναρχον καὶ ἡ δόξα ἀτελεύτητος, οὗ ἡ βασιλεία βασιλεία αἰώνιος, καὶ βασιλεῖ ἑτέρῳ οὐχ ὑπολειφθήσεται, δι' οὗ βασιλεῖς βασιλεύουσι καὶ ἄρχοντες κρατοῦσι γῆς, ὁ καὶ στῶν ἐν οὐρανοῖς νοερῶν Ἐξουσιῶν τε καὶ Κυριοτήτων καὶ Δυνάμεων, Ἀρχῶν τε καὶ Ἀρχαγγέλων καὶ Ἀγγέλων καὶ τῶν ὑπὲρ τούτους ὑψηλῶν καὶ ἐπηρμένων Θρόνων, Χερουβίμ τε καὶ Σεραφίμ, δεσπόζων αἰωνίως, οἷς πρώτοις κατὰ μέθεξιν καὶ τὴν ὑπερκόσμιον ἱεραρχίαν καὶ τὸ βασίλειον ὕψος δωρησάμενος ὑποπληρέτας ἀκαμάτους καὶ ὑμνολόγους ἀσιγήτους ἔστησας τῆς σῆς ἀνυπερβλήτου μεγαλειότητος· ὁ δι' ἀνείκαστον φιλανθρωπίας πέλαγος καὶ ἐπὶ γῆς ὕστερον ὀφθείς καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἵνα καὶ τὸ σὸν ἐπὶ γῆς ἀνασώσης πλάσμα καὶ πρὸς οὐρανὸν ἀνεγκύσης καὶ ἀπὸ τῆς γῆς τὸ ἄνω πληρώσης βασίλειον· ὁ προσαγαγὼν σεαυτὸν ἱερεῖον ἄμωμον ὑπὲρ ἡμῶν καὶ διὰ τῆς αὐτουργοῦ καὶ ἀπορρήτου ταύτης ἱεροτελεστίας κατακτησάμενος σεαυτῶ, λόγοις, ἔργοις, παθήμασιν οἰκείοις, λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἅγιον, βασίλειον ἱεράτευμα, ὑπὲρ οὗ

1. Α' Τιμ. 6, 16.

2. Δαν. 3, 33. 7, 27.

3. Ἡ φράσις «καὶ Ἀγγέλων» δὲν ὑπάρχει στὰ χειρόγραφα, ἀλλ' εἶναι προφανές ὅτι παρελείφθη ἐκ παραδρομῆς κατὰ τὴν ἀντιγραφή ἀπὸ τὸ ἀρχέτυπο, ἐφ' ὅσον ὁ Γρηγόριος ἐδῶ χρησιμοποιοῖ τὰ ὀνόματα τῶν ἐννέα τάξεων τῶν ἄσωμάτων δυνάμεων σὲ τριαδικές ὁμάδες κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη, Περὶ οὐρανόου ἱεραρχίας, καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ παρέλειψε

Α' ΕΥΧΗ

ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΑΝΕΠΕΜΨΕ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΗΘΕΙΑ ΟΤΑΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΘΗΚΕ ΣΤΟΥΣ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

1 Ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων¹· ἐσὺ τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις εἶναι ἄναρχη καὶ ἡ δόξα ἀτελείωτη, τοῦ ὁποίου ἡ βασιλεία εἶναι βασιλεία αἰώνια² καὶ δὲν πρόκειται νὰ ἀπομείνη γι' ἄλλον βασιλέα· διὰ τοῦ ὁποίου βασιλεῖς βασιλεύουν καὶ ἄρχοντες κυριαρχοῦν ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ ὁποῖος δεσπόζεις αἰωνίως τῶν νοερῶν στοὺς οὐρανοὺς Ἐξουσιῶν καὶ Κυριοτήτων καὶ Δυνάμεων, Ἀρχῶν καὶ Ἀρχαγγέλων καὶ Ἀγγέλων³, καὶ τῶν ἐπάνω ἀπ' αὐτοὺς ὑψηλῶν καὶ ἐπηρμένων Θρόνων καὶ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, στοὺς ὁποίους πρῶτα ἐδώρησες κατὰ μέθεξι τὴν ὑπερκόσμη ἱεραρχία καὶ τὸ βασιλικὸ ὕψωμα καὶ τοὺς ὁποίους ἔστησες ἀκούραστους ὑπηρέτες καὶ ἀσίγαστους ὑμνολόγους τῆς ἀνυπέροβλης μεγαλειότητός σου· ὁ ὁποῖος ἀπὸ ἀπέραντο πέλαγος φιλανθρωπίας ἐφάνηκες ἔπειτα καὶ στὴ γῆ καὶ συναναστράφηκες μὲ τοὺς ἀνθρώπους ὡς ἄνθρωπος, μὲ σκοπὸ νὰ σώσης καὶ τὸ ἐπάνω στὴ γῆ πλάσμα σου καὶ νὰ τὸ ἀνασύρης στὸν οὐρανὸ καὶ ἀπὸ τῆ γῆ νὰ ἐπανδρώσης τὸ ἄνω βασίλειο· ὁ ὁποῖος πρόσφερες τὸν ἑαυτὸ σου ὡς ἄψογο σφάγιο γιὰ χάρι μας, καὶ μὲ τούτη τὴν αὐτουργὴ καὶ ἀπόρρητη ἱεροτελεστία κατέκτησες γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου μὲ λόγια, μὲ ἔργα, μὲ παθήματα λαὸ περιούσιο⁴, ἔθνος ἅγιο, βασίλειο ἱεράτευμα⁵, γιὰ

αὐτὸς τὴν τάξι τῶν Ἀγγέλων.

4. Τίτ. 2, 14. Ἐξ. 19, 5.

5. Α' Πέτρο. 2, 9. Ἐξ. 19, 6.

καὶ τοῦ ἄδου κατισχύσας καὶ τοῦ θανάτου βασιλεύσας, μόνος
 πρόπων ἡμῖν ἀρχιερεὺς καὶ βασιλεὺς ἀνήλθες, ὡς μόνος ὢν ὡς
 ἀληθῶς ποιμὴν καὶ ἐπίσκοπος τῶν ἡμετέρων σωμάτων καὶ ψυ-
 χῶν, καὶ μόνος ὄντως ὄσιος, ἄκακος, ἀμίαντος, καὶ κατὰ τὸ ἀν-
 5 θρώπινον, διὸ καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γενόμενος, ἐκεῖθεν
 ἐν ὑψηλοῖς καθήμενος πανσόφω προνοίᾳ διοικεῖς τὰ πάντα,
 λόγοις ἀρρήτοις, οἷς αὐτὸς ἐπίστασαι μόνος, ἀρχῶν καὶ ἐξου-
 σιῶν καὶ ἀξιωματῶν ὅρια τιθεῖς καὶ μετατιθεῖς ὁ καὶ ἐμὲ τὸν ἐν
 ἐσχατιᾷ κείμενον ὡς ἰκανότητος πάσης ἐνδεᾶ κρίμασιν οἷς οἶδας
 10 εἰς τὴν τῆς ἀρχιερωσύνης καλέσας περιωπὴν καὶ δεήσεις ἀπὸ
 ταύτης ἀναπέμπειν σοι καταξιώσας.

? Σὺ αὐτός, ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ Θεός μου, ὁ Πατὴρ τῶν οἰ-
 κτιομῶν, ὁ δοτὴρ τῶν ἀγαθῶν, ἔπιδε ἐξ ὕψους ἀγίου σου καὶ τὰς
 ἐμὰς ἰκεσίας ἴλεως πρόσδεξαι προσαγομένας σοι νῦν ὑπὲρ τῶν
 15 σὲ μόνον εἰδότεων ἀληθῆ Θεὸν καὶ σοὶ μόνῳ διὰ θείου προσανεχόν-
 των βασιλέων ἡμῶν, οὓς αὐτὸς ἐδικαίωσας βασιλεύειν τοῦ σοῦ
 λάχους καὶ τῆς ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίας σου. Δὸς αὐτοῖς καὶ λέγειν
 καὶ πράττειν πᾶν ὅ,τι σοὶ μὲν εὐάρεστον, αὐτοῖς δὲ σωτήριον.
 Ἐγγραψον εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν πᾶν ἀγαθὸν καὶ λυσετελεῖς
 20 τῷ ἐπωνύμῳ σου παντὶ λαῷ, καὶ εἰς ἔργον ἄγειν ἐνίσχυσον. Γε-
 νοῦ αὐτοῖς θεμέλιος, ἔδραν παρεχόμενος θεβαίαν τῶν τῆς εὐσε-
 βείας ἀσφαλῶν δογμάτων. Ἐποικοδομεῖν παράσχου τούτοις τὴν
 τῶν σῶν δικαιωμάτων φυλακὴν. Περίθες αὐτοῖς τὴν πανοπλίαν
 τῆς σῆς βοηθείας παρεμβολῆ ἀγγέλων ἁγίων σου περιχαράκω-
 25 σον αὐτούς ὅπλῳ εὐδοκίας περιφράξον αὐτούς. Σὺ γὰρ αὐτούς
 προασπιστὰς τῆς Ἐκκλησίας ἔστησας, προστάτας τῆς σῆς κλη-
 ρονομίας, φύλακάς τε τῆς ἡμῶν πρὸς σὲ πίστεως καὶ τῆς πρὸς
 ἀλλήλους ὁμονοίας σὺν ἀλλήλοις χρηγούς τῇ γὰρ τούτων συν-
 ὁδῳ οὐκ ἔκλειψις, οὐκ ἐπισκίασις, οὐ σύγχυσις τις, ἀλλὰ φῶς

6. Ἐβρ. 7, 26.

7. Β' Κορ. 1, 3.

χάρι τοῦ ὁποίου ὑπερίσχυσες τοῦ Ἄδη κι' ἐκυριάρχησες τοῦ θανάτου, ἀνῆλθες σὰν ὁ μόνος κατάλληλος γιὰ μᾶς ἀρχιερεὺς καὶ βασιλεὺς, διότι εἶσαι ὁ μόνος πρᾶγματικὰ ποιμὴν καὶ ἐπίσκοπος τῶν σωμάτων καὶ τῶν ψυχῶν μας, καὶ ὁ μόνος πρᾶγματικὰ ὄσιος, ἄκακος, ἀμίαντος⁶ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινο, γι' αὐτὸ καί, ἀφοῦ ἔγινες ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν, ἀπ' ἐκεῖ καθισμένος ὑψηλὰ διοικεῖς τὰ πάντα μὲ πάνσοφη πρόνοια, θέτοντας καὶ μεταθέτοντας ὄρια ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν καὶ ἀξιωματῶν, μὲ ἀρρήτους λόγους πού μόνον ἐσύ γνωρίζεις· ὁ ὁποῖος κι' ἐμένα, πού εὐρίσκομαι στὸ ἔσχατο σημεῖο ἀφοῦ στεροῦμαι κάθε ἱκανότητος, μ' ἐκάλεσες μὲ κρίμα πού ἐσύ γνωρίζεις στὴν περιωπὴ τῆς ἀρχιερωσύνης καὶ μὲ ἀξίωσες ν' ἀναπέμπω ἀπ' αὐτὴν δέησεις.

- 2 Ἐσύ ὁ ἴδιος, ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ Θεός μου, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν⁷, ὁ δοτὴρ τῶν ἀγαθῶν, ἐπίβλεψε ἀπὸ τὸ ἅγιο ὕψος σου καὶ πρόσδεξαι εὐμενῶς τὶς ἱκεσίες μου πού προσάγονται τώρα σ' ἐσένα ὑπὲρ τῶν βασιλέων μας οἱ ὁποῖοι ἐσένα μόνον ἀναγνωρίζουν ἀληθινὸ Θεὸ καὶ σ' ἐσένα μόνον εἶναι διὰ βίου ἀφιερωμένοι, στοὺς ὁποῖους ἐσύ ἔδωσες τὸ δικαίωμα νὰ βασιλεύουν στὸ λαὸ σου καὶ στὴν ἐπὶ τῆς γῆς Ἐκκλησία σου. Δός τους νὰ λέγουν καὶ νὰ πράττουν κάθε τι πού σ' ἐσένα μὲν εἶναι εὐάρεστο, σ' αὐτοὺς δὲ σωτήριο. Ἐγγράψε μέσα στὴ διάνοιά τους κάθε ἀγαθὸ καὶ ὠφέλιμο σὲ ὅλον τὸν ἐπώνυμο λαὸ σου καὶ ἐνίσχυσέ τους νὰ τὸ πραγματοποιήσουν. Γίνε τους θεμέλιος, προσφέροντας στερεὰ ἔδρα τῶν ἀσφαλῶν δογμάτων τῆς εὐσεβείας. Πρόσφερε τους νὰ ἐποικοδομοῦν τὴ φύλαξι τῶν παραγγελμάτων σου. Ἐνδυσέ τους τὴν πανοπλία τῆς βοηθείας σου· περιχαρακώσε τους μὲ στράτευμα ἁγίων ἀγγέλων σου· περίφραξέ τους μὲ ὄπλο εὐδοκίας. Διότι ἐσύ τοὺς ἔστησες προασπιστὲς τῆς Ἐκκλησίας, προστάτες τῆς κληρονομίας σου, φύλακες τῆς πίστεώς μας πρὸς ἐσένα καὶ χορηγοὺς τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμονοίας, καὶ τῆς μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἰδίων· διότι μὲ τὴ συμφωνία αὐτῶν δὲν παρουσιάσθηκε ἐκλειψις οὔτε ἐπισκίαση οὔτε σύγχυ-

γαλήνης ἐπέλαμψεν ἡμῖν καὶ χάρις εἰρηνόδωρος ἐπὶ τὸ γένος ἡμῶν ἐχέθη.

3

Δὸς οὖν αὐτοῖς ἐν μιᾷ καρδίᾳ παρ' ἀλλήλοις κείσθαι καὶ ἐν ἀλλήλοις ἀγάπης ἀρρήκτοις συνδουμένοις ἄμμασι, καὶ οὕτω πρὸς σέ βλέπειν καὶ τὸν σὸν λαὸν λυσιτελῶς διευθύνειν, ὃν αὐτοῖς ἐνεπίστευσας, χρίσας αὐτοὺς τῷ χρίσματί σου τῷ ἁγίῳ, καὶ βασιλικῶ στέφει καὶ διαδήματι κατακοσμήσας αὐτούς· ὅτι σοὶ καὶ τῷ σῷ πανσθενεῖ Πατρὶ καὶ Πνεύματι θαρροῦντες οὔτοι, καὶ τοῖς ἐξ ὁμοφύλων ἐπηρεασταῖς τῆς εὐσεβείας καὶ τοῖς ἐξ ἄλλοφύλων ἐπηρεασταῖς τοῦ γένους τῶν Ῥωμαίων ὁσημέραι πολεμοῦσιν.

4

Ἐπιλαβοῦ τοίνυν καὶ αὐτὸς ὄπλου καὶ θυρεοῦ, κατὰ τὸ ψαλμικόν, καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειαν αὐτῶν. Ἐνίσχυσον αὐτῶν τὸν βραχίονα, ἔκχεον ρομφαίαν, καὶ σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν ἀντιταπτομένων αὐτοῖς Σκέπασον αὐτοὺς ἐν ἡμέρα πολέμου τῇ
15 παναλκεῖ σου δεξιᾷ, φρουρῶν αὐτῶν πᾶσαν εἴσοδόν τε καὶ ἔξοδον, οἴκοι τε τὸ βασίλειον εἰρηνικὸν αὐτοῖς δωρούμενος, τοὺς ἐν τέλει καὶ ἀξιμώμασι φίλτρῳ δικαίῳ καὶ ἀναγκαίῳ τῷ πρὸς αὐτοὺς ἐποφειλομένῳ δουλαγωγῆσον ἅπαντας, καὶ τὰς τοῦ ὑπηκόου παντός ὁρμὰς ρύθμισον καὶ παιδαγωγῆσον, ὁμογνωμοσύ-
20 νην βραβεύων ἅπασιν ἐν τῷ πειθαρχεῖν τοῖς ὑπὸ σου τὸ βασιλεύειν λαχοῦσι. Δὸς πᾶσι συνορᾶν, ὡς παραβάτης ἐστὶ τῶν ἐπὶ σου συνθηκῶν ὁ μὴ τὴν πίστιν φυλάττων ἀκράδαντον τοῖς ὑπὸ σου βασιλεύειν δικαιωθεῖσιν· οὕτω γὰρ δεσμοῖς εὐνοίας καὶ θείου φόβου συνεχόμενοι πάντες τάξιν ἕκαστος στέργει τὴν ἑαυτοῦ, δι'
25 ἧς εἰρήνη θαθεῖα χορηγεῖται τοῖς πλήθεσι. Καὶ τὸ μὲν ὑπήκοον οὕτω ρυθμίζων ἅπαν καὶ καταστορεννύς, τῶν δὲ φιλοπολέμων ἔθνῶν θραύων καὶ διασκεδάζων τὰς βουλὰς καὶ τὰς ἀτάκτους ὁρμὰς, καὶ χειρὶ κρυφίᾳ τὰς δυναστείας αὐτῶν καταπολεμῶν, γε-

σις, ἀλλὰ ἔλαμψε ἐπάνω μας φῶς γαλήνης καὶ ἐχύθηκε ἐπάνω στὸ γένος μας χάρις εἰρηνόδωρη.

4 Δὸς τοὺς λοιπὸν νὰ εὐρίσκονται μὲ μιὰ καρδιά ὁ ἕνας κοντὰ στὸν ἄλλο καὶ ὁ ἕνας μέσα στὸν ἄλλο, συνδεδεμένοι μὲ ἀρρήτους δεσμούς, κι' ἔτσι νὰ βλέπουν πρὸς ἑσένα καὶ νὰ διευθύνουν ἐπωφελῶς τὸν λαό σου, τὸν ὁποῖο ἐμπιστεύθηκες σ' αὐτούς, ὅταν τοὺς ἔχρισες μὲ τὸ ἅγιο χρίσμα σου καὶ τοὺς ἐκόσμησες μὲ βασιλικὸ στέμμα καὶ διάδημα· διότι αὐτοὶ θαρρῶντας σὲ σένα καὶ στὸν παντοδύναμο Πατέρα σου καὶ στὸ Πνεῦμα πολεμοῦν καθημερινῶς καὶ τοὺς ἀπὸ τὸ ὁμόφυλο διῶκτες τῆς εὐσεβείας καὶ τοὺς ἀπὸ τὸ ἀλλόφυλο ἐχθροὺς τοῦ γένους τῶν Ρωμαίων.

5 Πάρε λοιπὸν καὶ σὺ ὄπλο καὶ ἀσπίδα, κατὰ τὸ ψαλμικὸ λόγιον⁸, καὶ σήκω νὰ τοὺς βοηθήσης. Ἐνίσχυσε τὸν βραχίονά τους, τέντωσε τὴ ρομφαία καὶ συμπύκνωσε τὶς τάξεις τῶν ἀπέναντι σ' αὐτούς πού ἐπιτίθενται ἐναντίον τους. Σκέπασέ τους τὴν ἡμέρα τοῦ πολέμου μὲ τὴ δυνατὴ δεξιὰ σου, φρουρώντας κάθε εἴσοδο καὶ ἔξοδό τους, καὶ δωρίζοντάς τους τὸ βασίλειον· ἐσωτερικὰ εἰρηνικὰ φέρε σὲ ὑποταγὴ ὅλους ὅσοι εἶναι σὲ ἀρχὴ καὶ ἀξίωμα μὲ δίκαια καὶ ἀναγκαῖα ἀφοσίωσι πού ὀφείλεται σ' αὐτούς, καὶ ρύθμισε καὶ παιδαγώγησε τὶς ὁρμὲς ὅλων τῶν ὑπηκόων ἀμείβοντας μὲ ὁμογνωνοσύνη ὅλους μὲ τὴν ὑπακοὴν σ' ἐκείνους πού ἐπῆραν ἀπὸ σένα τὴ βασιλικὴ ἐξουσία· Δῶσε σὲ ὅλους ν' ἀντιληφθοῦν ὅτι ὁποῖος δὲν φυλάττει τὴν πίστιν στους δικαιωμένους ἀπὸ σένα νὰ βασιλεύουν ἀκράδαντη εἶναι παράβατες τῶν συμφωνιῶν ἐνώπιόν σου. Ἔτσι πραγματικὰ ὅλοι, συνδεδεμένοι μὲ δεσμούς εὐνοίας καὶ θείου φόβου ὁ καθένας στέργει στὴν τάξιν του, διὰ τῆς ὁποίας χορηγεῖται βαθειὰ εἰρήνην στὰ πλήθη. Καὶ ρυθμίζοντας ἔτσι ὅλους τοὺς ὑπηκόους καὶ σκεπάζοντας καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θραύοντας καὶ διασκορπώντας τὶς βουλὰς καὶ τὶς ἄτακτες ὁρμὲς τῶν φιλοπολέμων ἐχθρῶν καὶ πολεμώντας τὶς δυνάμεις τους μὲ κρυφὰ χέρια, γίνε βοηθός

νοῦ βοηθὸς εἰς σωτηρίαν τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν καὶ τῇ σῆ συμμα-
χία δεῖξον ἀμάχους καὶ τοῖς πᾶσιν ἀηττήτους αὐτούς.

Ὡς στέφανον ἐκ λίθων τιμίων περιέθηκας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν
αὐτῶν, οὕτω στεφάνῳ νίκης ἀνάδησον αὐτοῖς τὸν θῖον ἅπαντα,
5 ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας προστιθεὶς αὐτοῖς καὶ δὸς ἡμῖν ἐμπανηγυρί-
ξιν τοῖς συνεχέσι κατ' ἐχθρῶν τροπαίοις καὶ χαριστηρίους ῥῥῶδαις
διηνεκεῖς ὑπὲρ τούτων εἰς τὸ σὸν κράτος ἀναπέμπειν καὶ τὴν σὴν
ἀήττητον δυναστείαν. Ναὶ δὴ, βασιλεῦ οὐράνιε καὶ αἰώνιε, συνε-
κλάμποντας δεῖξον τοὺς ἡμετέρους ἐπὶ πλεῖστον βασιλεῖς, ὡς φω-
10 στήρας ἐπὶ γῆς ζωῆς ἐπέχοντας λόγον καὶ τῆς εὐημερίας ἐξάρχον-
τας τοῦ τῶν Ρωμαίων γένους, καὶ ταῖς ἀπ' αὐτῶν εἰς τὸ ἐξῆς δι-
αδοχαῖς τοῦ βασιλείου γένους τὴν σὴν αἰδῖον, ἐφ' ὅσον ἔξεστιν,
εἰκονίζοντας βασιλείαν. Ἐπὶ πᾶσι τῆς ζωῆς αὐτοῖς τὴν ἀναγκαί-
αν λῆξιν μετάθεσιν ποιήσον ἐπὶ ζωὴν, ἀπὸ τῆς ἐπικήρου ταύτης
πρὸς τὴν ἀκήρατον καὶ αἰδῖον μεταδιβάζων, ἀπὸ δόξης εἰς δό-
15 ξαν τὴν ἄληκτόν τε καὶ ἀνεκλάλητον, ἀπὸ βασιλείας εἰς βασιλεί-
αν τὴν ἀδιάδοχον καὶ ἀθάνατον, πρεσβεΐαις τῆς πανυπεράγνου
δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐα-
ρεστησάντων. Ἀμήν.

τῶν βασιλέων μας γιὰ σωτηρία καὶ μὲ τὴ συμμαχία σου ἀνάδειξε τοὺς ἀκαταμάχητους καὶ ἀήττητους ἀπὸ ὅλους.

Ὅπως ἔβαλες ἐπάνω στὴν κεφαλὴ τοὺς στέφανο ἀπὸ πολυτίμους λίθους⁹, ἔτσι περίβαλε ὅλον τοὺς τὸν βίον μὲ στέφανο νίκης, προσθέτοντάς τοὺς ἡμέρες ἐπάνω σὲ ἡμέρες. Καὶ δῶσε μας νὰ πανηγυρίζωμε γιὰ συνεχῆ τρόπαια καὶ ν' ἀναπέμπωμε εὐχαριστήριες ὠδὲς διαρκῶς ὑπὲρ αὐτῶν πρὸς τὴ δύναμί σου καὶ πρὸς τὴν ἀήττητη δυναστεία σου. Μάλιστα, βασιλέα οὐράνιε καὶ αἰώνιε, ἀνάδειξε τοὺς βασιλεῖς νὰ συνεκλάμπουν ἔντονα, σὰν φωστήρες ἐπάνω στὴ γῆ ποὺ κρατοῦν τὸν λόγο τῆς ζωῆς¹⁰, καὶ νὰ προεξάρχουν τῆς εὐημερίας τοῦ γένους τῶν Ῥωμαίων καὶ νὰ εἰκονίζουν ὅσο εἶναι δυνατὸ τὴν αἰδία βασιλεία πρὸς τοὺς διαδόχους τῶν ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου. Καὶ τέλος κάμε μεταβιβάζοντάς τοὺς τὴν ὑποχρεωτικὴ κατάληξι τῆς ζωῆς τῶν μετάθεσι πρὸς ζωὴν ἀπὸ αὐτὴν τὴν πρόσκαιρη πρὸς τὴν ἄφθαρτη καὶ αἰδία, ἀπὸ δόξα σὲ δόξα¹¹ ἀτελείωτη καὶ ἀνέκφραστη, ἀπὸ βασιλεία σὲ βασιλεία ἀδιάδοχη καὶ ἀθάνατη, μὲ τὶς πρεσβεῖες τῆς πανυπέραγνης δέσποινας μας Θεοτόκου καὶ ὄλων ὅσοι ἀπὸ τοὺς αἰῶνες σ' εὐαρέστησαν. Ἀμήν.

9. Ψαλμ 20, 4.

10. Φιλ. 2, 16.

11. Β' Κορ. 3, 18.

*ΕΥΧΗ Β'
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ*

*ἮΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΠΥΛΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΗΥΞΑΤΟ
ΣΥΝΗΘΩΣ
ΟΤΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΕΜΕΛΛΕΝ ΕΙΣΕΛΘΕΙΝ*

Θεὲ θεῶν, ἅγιε ἁγίων, εὐδιάλλακτε, μακρόθυμε, ἀνεξίκακε δέσποτα. Σὺ Πατὴρ οἰκτιρῶν ὑπάρχεις, σὺ Κύριος ἐλέους, σὺ Θεὸς πάσης παρακλήσεως· σοῦ τὸ πλῆθος τῆς εὐσπλαχνίας ἀνεκδιήγητον καὶ τὸ τῆς φιλανθρωπίας πέλαγος ἄφατον· σὲ Πατέρα κατὰ χάριν ἐπιγραφόμεθα, τὸν μόνον φύσει Θεὸν καὶ βασιλέα ἡμέτερον, καὶ σὲ μόνον ἐπικαλούμεθα, ὅτι καὶ τὸ σὸν ὄνομα διὰ μόνην τὴν σὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν δι' ἡμᾶς ἀπόρρητον συγκατάβασιν ἐφ' ἡμᾶς ἐπικέκληται.

Τὸν γὰρ ἄνθρωπον ἐκ γῆς πλάσας καὶ παρ' αὐτοῦ διπλασιάσας αὐτόν, ἵν' ἔχη βοηθὸν κατ' αὐτόν, ἐνδικοῦσθαι τοῦτον εὐδόκησας τῇ τοῦ ἀκηράτου παραδείσου τρυφῇ ζωῆς αὐτῷ παρασχόμενος ἐντολήν. Ἀλλὰ καὶ τὴν ζωοποιὸν ταύτην ἐντολήν οὐκ εἰς μακρὰν ἀπώσασθαι αὐτὸς τοῦτον οὐκ εἰς τέλος ἀπώσω, πολυέλεε δέσποτα· θανάτῳ δὲ διακόψας τὴν ἁμαρτίαν ταῖς ἐξ
15 ἀλλήλων διαδοχαῖς, οὐκ ἀθάνατον μόνον, ἀλλὰ καὶ πολυπληθὲς τὸ γένος ἐποίησας. Καὶ συναυξηθεῖσαν αὐτῷ πάλιν τὴν ἁμαρτίαν ἰδὼν τῷ παγκοσμίῳ ἐκείνῳ κατακλυσμῷ περιέτεμες μὲν συμ-

Β' ΕΥΧΗ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟ

ΠΟΥ ΑΝΕΠΕΜΨΕ ΠΡΟ ΤΗΣ ΠΥΛΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΗ
ΣΥΝΗΘΕΙΑ ΟΤΑΝ ΕΠΡΟΚΕΙΤΟ ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ ΝΑ
ΕΙΣΕΛΘΗ Σ' ΑΥΤΗΝ

- 1 Θεὲ θεῶν, ἅγιε ἁγίων, εὐδιάλλακτε, μακρόθυμε, ἀνεξίκακε δέσποτα. Ἐσὺ εἶσαι Πατὴρ οἰκτηρῶν, ἔσὺ εἶσαι Κύριος ἐλέους, ἔσὺ εἶσαι Θεὸς κάθε παραμυθίας· σοῦ τὸ πλῆθος τῆς εὐσπλαχνίας εἶναι ἀνεκδιήγητο καὶ τὸ πέλαγος τῆς φιλανθρωπίας ἀνέκφραστο. Ἐσένα ἀναγράφουμε ὡς Πατέρα κατὰ χάρι, τὸν μόνο φύσει Θεὸ καὶ βασιλέα μας, κι' ἔσένα μόνο ἐπικαλούμαστε, διότι καὶ τὸ ὄνομά σου ἔχει ἐπικληθῆ ἑπάνω μας ἕξ αἰτίας μόνο τῆς ἀγαθότητός σου καὶ τῆς γιὰ χάρι μας ἀπόρρητης συγκαταβάσεώς σου.
- 2 Διότι, ὅταν ἔπλαθες τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τῆ γῆ καὶ τὸν ἐδιπλασίασες ἀπὸ τὸν ἴδιο, γιὰ νὰ ἔχη βοηθὸ οἰκεῖον του¹, εὐδόκησες νὰ διαιτᾶται μὲ τὴν τρυφὴ τοῦ ἀφθάρτου παραδείσου, ἀφοῦ τοῦ ἔδωσες ἐντολὴ γιὰ ζωὴ. Ἀλλά, ἐνῶ ἐκεῖνος ἔπειτα ἀπὸ σύντομο χρόνο ἀπέρριψε τούτην τὴν ζωοποιὸ ἐντολή, ἔσὺ δὲν τὸν ἀπώθησες ὀριστικά, πολυέλεε δέσποτα· ἀπλῶς, ἀφοῦ διέκοψες τὴν ἁμαρτία μὲ τὴν ἀλληλοδιάδοχο παραγωγή, ἔκαμες τὸ ἀνθρώπινο γένος, ὄχι μόνο ἀθάνατο ἀλλὰ καὶ πολυπληθές. Κι' ὅταν εἶδες πάλι ν' αὐξάνεται μαζί του ἡ ἁμαρτία, τὸ περιέκοψες μὲν μ' ἐκεῖνον τὸν παγκόσμιο κατακλυσμὸ, κατὰ τὸ συμφέρον του, δὲν τὸ ἐξερρίζωσες ὅμως, ἀλλὰ ἐφύλαξες σπέρματα γιὰ ἕνα

φερόντως, οὐκ ἐξέτεμες δέ, ἀλλὰ δευτέρου κόσμου σπέρματα ἐφύλαξας, Νῶε τὸν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ κατ' ἀρετὴν τέλειον πατέρα τῶν ἐφεξῆς καταστήσας, ᾧ καὶ ὑπέσχου μηκέτι δι' ὀργῆς ποιήσασθαι μηδ' ἐπ' ἀπωλεία κατακλῦσαι πᾶσαν τὴν γῆν.

3 5 Ὁκονόμεις δὲ πολυτρόπως τὸν τευθεν πελάγει χρηστότητος διὰ τῆς σῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας ἐπικλῦσαι πᾶσαν τὴν γῆν, ὃ καὶ προδιατυπώσας καὶ πολυειδῶς προκαταγγείλας, ὕστερον δὲ τελέσας, ἐμφανῶς διὰ σαρκὸς ἐπὶ τῆς γῆς ᾤφθης καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφης, λουτρῶ παλιγγενεσίας δι' ὕδατος καὶ 10 Πνεύματος ἀναγεννήσας ἡμᾶς καὶ ζωοποιοὺς πάλιν ἐντολὰς ἡμῖν χαρισάμενος· τοῖς δὲ σοῖς πάθεισι τὰ πάθη θεραπεύσας ἡμῶν καὶ τῷ θανάτῳ σου καταργήσας τὸν θάνατον καὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως τελέως ἀνακαινίσας τὴν παλαιωθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας φύσιν ἡμῶν, ἀνήγαγες αὐτὴν καὶ ἐνίδρυσας ἐν δεξιᾷ τῆς 15 μαγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐν οὐρανῷ τὸ πολύτευμα ἔχοντες διὰ τοῦ πρὸς σέ βλέπειν καὶ τῶν σῶν ζωοποιῶν ἐντολῶν ἀντεχόμενοι καὶ τὴν σὴν εἰρήνην, ἣν ὡς κληρονομίαν ἀκήρατον ἡμῖν ἔδωρήσω, κατέχοντες, πρὸς ἀλλήλους ἐν ὧμεν ἐν σοὶ τῷ τῆς εἰρήνης δοτήρι καὶ χορηγῷ.

1 20 Ἄλλ' ἡμεῖς πάλιν ἀπώσάμεθα τὰς ἐντολὰς σου, ἠγνοήσαμεν ἀλλήλους, ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε μήπω συνήγαγες ἡμᾶς εἰς ἓνα Θεόν, μίαν πίστιν, ἐν βάπτισμα, μίαν κοινωνίαν ἀπόρητον καὶ ἐνοποιόν, τὸ σὸν αἷμα, ὃ ἐξέχεας μὲν εἰς λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν πεπραμένων ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, ἔδωκας δὲ ἡμῖν εἰς 25 πόμα σεαντῶ καὶ ἀλλήλοις ἡμᾶς ἀνακιονῶν τε καὶ συναλλάττων. Καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν τῆς σῆς χάριτος περιουσίαν ἀπεδημήσαμεν εἰς χώραν μακρὰν ἐστερημένην τοῦ φωτὸς τῆς χάριτος, μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ὡς ἐνεπιγνώμονες τῶν ἐντολῶν σου ἐπορευθήμεν· τοιοῦτοι δὲ γεγονότες κατ' ἀλλήλων

2. Ἰω. 3, 5.

3. Ἐβρ. 1, 3.

4. Φιλ. 3, 20.

δεύτερον κόσμον, καθιστώντας τὸν Νῶε, τὸν τέλειο κατὰ τὴν ἀρετὴ ἄνδρα στὴ γενεὰ του, πατέρα τῶν μετέπειτα ἀνθρώπων, στὸν ὁποῖο ὑποσχέθηκες, ὅτι ποτὲ πλεὸν δὲν θὰ κατακλύσης ἀπὸ ὄργη ὅλη τὴ γῆ μέχρι καταστροφῆς.

3 Ἀντιθέτως οἰκονόμησες ἀπὸ τότε μὲ πολλοὺς τρόπους τὰ πράγματα, ὥστε διὰ τῆς παρουσίας σου ἐπάνω στὴ γῆ νὰ πλημμυρίσουν ὅλη τὴ γῆ πελάγη χρησιμότητος. Ἄφου προδιετύπωσες τοῦτο τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ προκατήγγειλες πολυειδῶς, ἔπειτα τὸ ἐπραγματοποίησες φανερά, ἐμφανιζόμενος ἐπάνω στὴ γῆ καὶ συναναστρεφόμενος τοὺς ἀνθρώπους· μᾶς ἀναγέννησες μὲ λουτρὸ παλιγγενεσίας διὰ ὕδατος καὶ Πνεύματος² καὶ μᾶς ἐχάρισες πάλι ἐντολὲς ζωοποιούς. Καὶ ἀφου μὲ τὰ πάθη σου ἐθεράπευσες τὰ δικά μας πάθη καὶ μὲ τὸν θάνατό σου κατάργησες τὸν θάνατο καὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀνακαίνισες τελείως τὴν παλαιωμένη ἀπὸ τὴν ἁμαρτία φύσι μας, τὴν ἀνέβασες καὶ τὴν ἐγκατέστησες στὰ δεξιὰ τῆς μεγαλωσύνης στὰ ὕψη³. Ἔτσι κι' ἐμεῖς, ἔχοντας τὸ πολίτευμα στὸν οὐρανὸ⁴ μὲ τὴν πρὸς ἐσένα ἀνάβλεψι καὶ διατηρώντας τὶς ζωοποιῆς ἐντολές σου καὶ κατέχοντας τὴν εἰρήνη, τὴν ὁποία μᾶς ἐδώρισες σὰν κληρονομία ἀφθαρτη, θὰ εἴμαστε ἓνα ἀναμεταξύ μας μέσα σ' ἐσὲ τὸν δοτῆρα καὶ χορηγὸ τῆς εἰρήνης.

4 Ἀλλὰ ἐμεῖς ἀπορρίψαμε πάλι τὶς ἐντολές σου, ἀγνοήσαμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, ἐγίναμε ὅπως στὴν ἀρχή, ὅταν δὲν μᾶς εἶχες συναγάγει ἀκόμη σ' ἓνα Θεό, μιά πίστι, ἓνα βάπτισμα, μιά κοινωνία ἀπόρρητη καὶ ἐνοποιό, στὸ αἷμα σου, τὸ ὁποῖο ἔχυσες σὰν λύτρο γιὰ χάρι ἡμῶν ποὺ εἴχαμε πωληθῆ γιὰ τὶς ἁμαρτίες μας, μᾶς τὸ ἔδωσες δὲ γιὰ ποτό, συμφιλιώνοντας καὶ συδιαλλάσσοντάς μας πρὸς τὸν ἑαυτό σου καὶ πρὸς ἀλλήλους. Κι' ἀφου ἐλάβαμε τὴν περιουσία τῆς χάριτός σου, ἀπεδημήσαμε σὲ μακρινὴ χώρα στερημένη τοῦ φωτός τῆς χάριτος, ἀφου ἐλάβαμε τὴν ἐπίγνωσι τῆς ἀληθείας, ἐπορευθήκαμε σὰν ἀγνοηταὶ τῶν ἐντολῶν σου. Καί, ἀφου ἐγίναμε τέτοιοι, ἐγίναμε μανιακοὶ ἐναν-

μεμήναμεν, καὶ ταῖς ἀλλήλων ἐπιχαίρομεν οὐ συμφοραῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ σφαγαῖς, μηκέτι φέροντες ἐν ἑαυτοῖς εἰκόνα σου τοῦ τῆς ἀγάπης Πατρός, ἀλλ' ἐκείνου, φεῦ, ὃς ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἐστί. Τί δεῖ λέγειν τὰς ἡμετέρας ἐπιπορκίας, τὰς αἰσχρολογίας, 5 τὰς αἰσχροουργίας, τοὺς κατ' ἀλλήλων ἀφανεῖς δόλους, τὰς κατ' ἀλλήλων συκοφαντίας, τοὺς κατ' ἀλλήλων φανεροὺς πολέμους, τὰς πλεονεξίας, τὰς ἀρπαγάς;

5 ὄντως εἰς βάθος κακῶν ἐνεπέσομεν, ὄντως δειναῖς σειραῖς ἁμαρτημάτων περιεσφίγχθημεν. Σοῦ μόνου λῦσαι τὰς σειρὰς 10 πάλιν, σοῦ μόνου τῆς ἁμαρτίας ἀνακαλέσασθαι. Μνήσθητι δὴ τῶν ἀρχαίων σου οἰκτιρισμῶν, μνήσθητι τοῦ ἀπ' αἰῶνος ἔλεους σου ὡς ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου καὶ ἔταράχθημεν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἐπίστρεψον τὸ πρόσωπόν σου καὶ σωθησόμεθα διὰ τὰς δεήσεις ἡμῶν καὶ τὴν σὴν ἀνείκαστον ἀγαθότητα. Ἐχο- 15 μεν τὸν ἡμεδαπὸν καὶ ἡμέτερον πολιοῦχον, τὸ μέγα τῆς οἰκουμένης θαῦμα, τὸ μέγα τῶν σῶν μαρτύρων ὠράϊσμα, τὸν πολὺν ἐν πᾶσι καὶ θαυματουργὸν καὶ μυροβλήτην Δημήτριον, ὑπὲρ ἡμῶν πρεσβεύοντα· τούτῳ συνάδων συνεξιλάσκεται σου καὶ συνεκαλεῖται τὸν ἔλεον χορὸς ἀποστόλων, δῆμος μαρτύρων, στίφος 20 προφητῶν, ἀρχιερέων κατάλογος, ὁσίων πάντων ὁμήγυρις. Τούτων καὶ αὐτὸς θαρρῶν ταῖς πρεσβεΐαις ὁ σὸς διὰ τὴν σὴν χάριν λειτουργὸς καὶ σὲ κατὰ τοῦτο μιμούμενος τὸν ἄραντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, τὰς ἁμαρτίας καὶ αὐτὸς ἄρας καὶ τὰ παραπτώματα τοῦ λαοῦ τούτου, ὃν λόγοις ἀρρήτοις προνοίας ἐνεπίστευ- 25 σας τῇ ἐμῇ ταπεινότητι, τῷ πελάγει προσάγω τῶν σῶν οἰκτιρισμῶν, καὶ σοῦ δέομαι τοῦ τὴν παλαιὰν ἀρὰν ἀφανίσαντος καὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀνακαινίσαντος, ἔκπλυνον καὶ νῦν τὸν ἐξ ἀφροσύνης προσγενόμενον ρύπον τῷ λαῷ τούτῳ καὶ τὸ αἶσχος ἀνακαθά- 30 ρας αὐτῶν, «πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν» καὶ δὸς αὐτοῖς μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον.

5. Ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος εἶναι βέβαια ὁ Διάβολος, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς παραπλανήσεως προκάλεσε τὸν θάνατο τοῦ ἀνθρώπου.

τίον ἀλλήλων καὶ χαίρομε γιὰ τὶς μεταξύ μας ὄχι μόνο συμφορὲς ἀλλὰ καὶ σφαγές, φέροντας ἐπάνω μας ὄχι τὴ δική σου πλεονεξία, τοῦ Πατέρα τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ, ἀλλοίμονο, ἐκείνου ποὺ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀνθρωποκτόνος⁵. Τί χρειάζεται ν' ἀναφέρωμε τὶς ἐπιπορευθεῖσες μας, τὶς αἰσχρολογίες, τὶς αἰσχροουργίες, τοὺς κρυφοὺς δόλους ἀναμεταξύ μας, τὶς ἀναμεταξύ μας συκοφαντίες, τοὺς φανεροὺς πολέμους ἀναμεταξύ μας, τὶς πλεονεξίες, τὶς ἀρπαγές;

- 5 Πράγματι ἐπέσαμε στὸ θυθὸ τῶν κακῶν, πράγματι περισφιχθήκαμε σὲ φοβερὲς ἀλυσίδες ἀμαρτημάτων. Ἐσὺ μόνο μπορεῖς νὰ λύσεις πάλι τὶς ἀλυσίδες· ἐσὺ μόνο μπορεῖς ν' ἀνακαλέσεις τὶς ἀμαρτίες. Ἐνθυμήσου λοιπὸν τοὺς παλαιούς οἰκτιρημούς σου. Ἐνθυμήσου τὸ ἀπὸ τοὺς αἰῶνες ἔλεός σου. Ὅπως ἀπέστρεψες τὸ πρόσωπό σου καὶ ἐταραχθήκαμε γιὰ τὶς ἀμαρτίες μας, στρέψε τὸ πρόσωπό σου καὶ θὰ σωθοῦμε ἀπὸ τὶς δεήσεις μας καὶ τὴν ἀπερίγραπτη ἀγαθότητά σου. Ἐχομε τὸν ἐντόπιο καὶ δικό μας πολιούχο, τὸ μεγάλο θαῦμα τῆς οἰκουμένης, τὸ μέγα κόσμημα τῶν μαρτύρων σου, τὸν σὲ ὅλα πολὺν καὶ θαυματουργὸ καὶ μυροβλήτη Δημήτριον ποὺ πρεσβεύει ὑπὲρ ἡμῶν συμφωνώντας μὲ αὐτὸν σὲ ἱκετεύει καὶ ζητεῖ τὸ ἔλεός σου χορὸς τῶν Ἀποστόλων, δῆμος μαρτύρων, στέφος προφητῶν, ἄθροισμα ἀρχιερέων, ὁμήγουρις ὄλων τῶν ὁσίων. Σ' αὐτῶν τὶς πρεσβεῖες θαρρῶ κι' ἐγώ, ὃ σύμφωνα μὲ τὴ χάρι σου λειτουργός σου, καὶ μιμούμενος ἐσένα κατὰ τοῦτο, ὃ ὅποιος ἐσήκωσες τὴν ἀμαρτία τοῦ κόσμου, ἐσήκωσα κι' ἐγώ τὰ παραπτώματα τοῦ λαοῦ τούτου, τὸν ὅποιο μὲ τοὺς ἀρρήτους λόγους τῆς προνοίας ἐμπιστεύθηκες στὴν ταπεινότητά μου, τὸν ὁδηγῶ στὸ πέλαγος τῶν οἰκτιρημάτων σου· καὶ παρακαλῶ ἐσένα ποὺ ἀφάνισες τὴν παλαιὰ κατὰρα καὶ ἀνακαίνισες τὴ φύσι μας, ξέπλυνε καὶ τώρα τὸν ρύπο ποὺ ἔχει προσγίνει στὸν λαὸ τοῦτο καὶ, ἀφοῦ καθαρίσῃς τὸ αἷσχος τους, «ἐγκαινίασε πνεῦμα εὐθὲς στὰ ἔγκατά τους»⁶, καὶ δῶσε τους μετάνοια γιὰ ὀριστικὴ σωτηρία.

6. Ψαλμ. 50, 12.

6 Ἀπάλλαξον αὐτοὺς τῆς πρὸς ἀλλήλους ἔριδος. Κατά-
 λαξον αὐτοὺς πρὸς σεαυτὸν καὶ ἀλλήλους Εὐδόκησον αὐτοὺς ἐν
 εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ τὸν ἐξῆς διῶσαι χρόνον, ὑποταγὴν καὶ εὐμέ-
 νειαν ἔργοις καὶ λόγοις ἐνδεικνυμένους τὴν ἐποφειλομένην τε
 5 καὶ προσήκουσαν πρὸς τε τοὺς θεοτάτους ἡμῶν βασιλεῖς, οὓς ἐ-
 δικαίωσας βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πρὸς τὴν σὴν ἱερὰν Ἐκ-
 κλησίαν καὶ ἡμᾶς τοὺς κατὰ τὴν σὴν μόνην χάριν ταύτης προε-
 στηκότας, ἵνα καὶ βασιλεῖς καὶ βασιλευόμενοι, καὶ ποιμένες καὶ
 ποιμαινόμενοι, πρὸς ἐν βλέποντες, τὸ σὸν ἅγιον θέλημα, καὶ ὑπὸ
 10 σοῦ ποδηγούμενοι, καὶ τὴν νῦν εὖρωμεν εὐζωίαν καὶ τῆς μελ-
 λούσης ἐπντύχωμεν μακαριότητος, ἧς γένοιτο πάντα ἡμᾶς ἐπι-
 τυχεῖν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπία τοῦ συνανάρχου
 σου Πατρός, μεθ' οὗ σοὶ πρέπει δόξα σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ζωο-
 ποιῷ σου Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
 15 Ἀμήν.

6 Ἀπάλλαξέ τους ἀπὸ τὴν ματαξὺ τους ἔριδα. Συνδιάλ λαξέ τους πρὸς τὸν ἑαυτὸ σου καὶ μεταξὺ τους. Εὐδόκησε νὰ ζοῦν στὸν μέλλοντα χρόνο μὲ εἰρήνη καὶ ὁμόνοια, δείχνοντας ὑποταγὴ καὶ εὐμένεια μὲ ἔργα καὶ λόγια, ὅπως εἶναι χρέος καὶ καθήκον, πρὸς τοὺς θειοτάτους βασιλεῖς μας, τοὺς ὁποίους ἔδικαίωσες νὰ βασιλεύουν ἐπὶ τῆς γῆς, καθὼς καὶ πρὸς τὸν ἱερὴ Ἐκκλησία σου καὶ πρὸς ἑμᾶς πὺ μόνον κατὰ τὴ χάρι σου ἐγίναμε προϊστάμενοί της. Ἔτσι καὶ βασιλεῖς καὶ βασιλευόμενοι, καὶ ποιμένες καὶ ποιμαινόμενοι, ἀποβλέποντας μόνον πρὸς ἓνα, δηλαδή πρὸς τὸ ἅγιο θέλημά σου καὶ καθοδηγούμενοι ἀπὸ σένα, καὶ τὴν τωρινὴ εὐζωΐα νὰ εὐρωμε καὶ τὴ μέλλουσα μακαριότητα νὰ ἐπιτύχωμε, μὲ τὴ χάρι καὶ τοὺς οἰκτιρμούς καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ συνανάρχου σου Πατρός, μὲ τὸν ὁποῖο σὲ σένα πρέπει δόξα μαζί μὲ τὸ παναγίον καὶ ζωοποιόν σου Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΥΧΗ Γ'
ΕΠΙ ΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΔΡΟΜΗ

1 Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰῶνων καὶ διαμέ-
νων εἰς τοὺς αἰῶνας, ὁ τοσοῦτον ὑπερβάλλον τῇ εὐσπλαχνίᾳ,
ὅσον καὶ τῷ τῆς δυνάμεως ἀπεριλήπτῳ, ὁ διὰ τοὺς ἀνεκδιηγή-
τους σου οἰκτιροὺς κλίνας οὐρανοὺς καὶ καταβάς ἐπὶ τὴν γῆν
5 καὶ διὰ τὴν τῶν ἀμαρτωλῶν σωτηρίαν ἐνανθρωπήσας, ὁ τὴν ἡμε-
τέραν ἀπαθανάτισας ἦν προσελάβου φύσιν καὶ μετ' αὐτῆς ἀνελ-
θὼν ὅθεν καὶ κατηῆλθες, ὡς ἂν ἐξ οὐρανῶν ὑπακούης ἕλεως τῶν
ἐν συντετριμμένῃ καρδίᾳ βοῶντων πρὸς σέ· αὐτός, δέσποτα τῶν
ἀπάντων, κλῖνον τὸ οὖς σου καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν τῶν ἀναξίων
10 δούλων σου, τῶν ἐμφραττομένων μὲν τὸ στόμα διὰ τὸ τῆς συνει-
δήσεως αὐτοκατάκριτον, τολμῶντων δὲ ὅμως τὴν δέησιν.

2 Ἴσμεν γὰρ ἀναξίως πολιτευθέντες τῆς σῆς ὑπὲρ ἡμῶν μέ-
χρις ἡμῶν ἀπορρήτου κενώσεως καὶ τῶν μεγάλων ἔργων καὶ λό-
γων καὶ παθημάτων καὶ τῆς μέχρις ἄδου συγκαταβάσεως καὶ τῆς
15 ὑπερδεδοξαμένης ἐπανελεύσεως, ἀλλ' οἶδαμέν σου καὶ τὴν ἀήτ-
τητον φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἀδαπάνητον ἀγαθότητα· διὸ καὶ
προσρίπτομεν ἑαυτοὺς εἰς τὸ πέλαγος τῶν σῶν οἰκτιρῶν καὶ ὁ-
μολογοῦμεν τὴν δεσποτείαν, εἰ καὶ τῶν σῶν ἀλλοτριούμεθα προσ-
ταγμάτων διὰ τὸ πλῆθος τῶν πλημμελημάτων ἡμῶν, καὶ δεόμεθά
20 σου, μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀφ' ἡμῶν, μηδὲ ἀπορ-
ρίψῃς ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, μηδὲ παράδῃς ἡμᾶς τοῖς
καθ' ἡμῶν μαινομένοις. Ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς εὐσπλάγχχνῳ σου

Γ' ΕΥΧΗ

ΣΕ ΠΕΡΙΣΤΑΣΙ ΕΠΙΔΡΟΜΗΣ ΒΑΡΒΑΡΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

- 1 Κύριε ὁ Θεός μας, πού ὑπάρχεις πρὸ τῶν αἰῶνων καὶ διαμένεις στοὺς αἰῶνες, πού διακρίνεσαι τόσο γιὰ τὴν ὑπερβολὴ τῆς εὐσπλαγχίας ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀσύλληπτη δύναμι, πού ἀπὸ τοὺς ἀνεκδιηγήτους οἰκτιροὺς σου ἔκλινες τοὺς οὐρανοὺς καὶ κατέβηκες στὴ γῆ καὶ γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ἀμαρτωλῶν ἐνενηθρόπησες, πού ἀποθανάτωσες τὴν φύσι μας τὴν ὁποία προσέλαβες καὶ μαζί της ἀνέβηκες ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου κατέβηκες, ὥστε ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς νὰ ἀκοῦης εὐσπλαχνικὰ αὐτοὺς πού φωνάζουν πρὸς ἐσένα μὲ συντετριμμένη καρδιά· ἐσύ, δέσποτα τῶν ὄλων, κλῖνε τὸ αὐτί σου καὶ ἄκουσε ἐμᾶς τοὺς ἀναξίους δούλους σου, πού ἔχομε σφραγισμένο τὸ στόμα ἕξ αἰτίας τῆς αὐτοκατακρίσεως τῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ὅμως τολμοῦμε ν' ἀπευθύνωμε τῇ δέησι.
- 2 Διότι γνωρίζομε ὅτι ἐπολιτευθήκαμε ἀνάξια πρὸς τὴν ἀπόρρητη κένωσί σου γιὰ χάρι μας ἕως ἐμᾶς, πρὸς τὸ μεγάλα ἔργα καὶ λόγια καὶ παθήματα, πρὸς τὴ συγκατάβασι ἕως τὸν Ἅδη καὶ τὴν ὑπερδοξασμένη ἐπιστροφή. Ἀλλὰ γνωρίζομε καὶ τὴν ἀήττητη φιλανθρωπία καὶ τὴν ἀνεξάντλητη ἀγαθότητα σου. Γι' αὐτὸ ριπτόμαστε στὸ πέλαγος τῶν οἰκτιρμῶν σου καὶ ὁμολογοῦμε τὴ δεσποτεία σου, ἃν καὶ εἴμαστε ἀποξενωμένοι ἀπὸ τὰ προστάγματά σου ἕξ αἰτίας τοῦ πλήθους τῶν πλημμελημάτων μας, καὶ σὲ παρακαλοῦμε, νὰ μὴ ἀποστρέψης τὸ πρόσωπό σου ἀπὸ μᾶς οὔτε νὰ μᾶς ἀπορρίψης ἀπὸ τὸ πρόσωπό σου οὔτε νὰ μᾶς παραδώσης σ' ὅσους εἶναι μανιακοὶ ἀπέναντί μας· ἐπί-

ὄμματι, ἔπιθε συμπαθῶς ἐπὶ τὴν ἡμετέραν ταπεινώσιν καὶ δεῖ-
 ξον ἀνωτέρους τῶν τε ὄρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν, καὶ τῶν ἐπι-
 κειμένων καὶ προσδοκωμένων δεινῶν. Ἐνθεσ ἡμῖν δύναμιν ἐξ
 ὕψους περιτείχισον ἡμᾶς τῇ σῇ παντοδυνάμῳ δεξιᾷ· φύλαξον
 5 ἡμᾶς ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερῶν σου· κατοχύρωσον τῇ πρὸς
 ἀλλήλους ἀγάπῃ καὶ εἰρήνῃ ἀστασίαστον δώρησαι.

3

Πρὸ δὲ πάντων καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸν σὸν φόβον καὶ τὴν σὴν ἀ-
 γάπην ἐν ἡμῖν στήριξον, ἵνα καὶ ἐφ' ἡμᾶς δοξασθῇ τὸ ὄνομά σου
 τὸ ἅγιον, ὅτι μόνῳ σοὶ κατελείφθημεν καὶ πρὸς σὲ μόνον βλέπο-
 10 μεν καὶ ἐπὶ σοὶ μόνῳ πάσας τὰς ἐλπίδας ἔχομεν καὶ σοὶ τὴν δό-
 ξαν ἀναπέμπομεν σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ καὶ τῷ ζωοποιῷ
 Πνεύματι νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

βλεψε μ' εὐσπλαχνα μάτια πρὸς ἡμᾶς, κύτταξε μὲ συμπάθεια στήν ταπείνωσί μας, καὶ δεῖξε μας ἀνωτέρους, τόσο ἀπὸ τοὺς ὄρατους ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς ἀοράτους ἐχθρούς, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ ἐπικείμενα καὶ ἀναμενόμενα δεινά. Βάλε μέσα μας δύναμι ἀπὸ τὰ ὕψη· περιτείχισέ μας μὲ τὸ παντοδύναμο χέρι σου· φύλαξε μας κάτω ἀπὸ τὴ στέγη τῶν πτερύγων σου· κατοχύρωσέ μας μὲ τὴν ἀναμεταξύ μας ἀγάπη καὶ δώρισέ μας εἰρήνη ἀστασίαστη.

Πρὸ πάντων ὅμως καὶ ἐπάνω ἀπὸ ὅλα στήριξε μέσα μας τὸν φόβο σου καὶ τὴν ἀγάπη σου, γιὰ νὰ δοξασθῇ καὶ στήν περίπτωσί μας τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιο. Διότι σὲ σένα μόνο ἐγ-καταλειφθήκαμε καὶ μόνο πρὸς ἐσένα ἀποβλέπομε καὶ μόνο σ' ἐσένα ἔχομε στηριγμένες τὶς ἐλπίδες μας, καὶ σὲ σένα ἀναπέμπομε τὴν δόξα μαζί μὲ τὸν ἄναρχο Πατέρα καὶ τὸ ζωοποιῶ Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΥΧΗ Δ'
ΕΠΙ ΑΝΟΜΒΡΙΑ

Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰῶνων καὶ διαμένων εἰς τοὺς αἰῶνας, ὁ τὰ πάντα ἐκ μὴ ὄντων ποιήσας καὶ περιθείς αὐτοῖς κύκλω τὸν οὐρανὸν ἐν συνέσει, ὁ στενάζων ἐν ὕδασι τὰ ὑπερῶα καὶ τιθείς νέφη τὴν ἐπίδασιν αὐτοῦ, ὁ ἀνά-
5 γων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς καὶ ποτίζων ὄρη ἐκ τῶν ὑπερώ-
ων, ὁ προσκαλούμενος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης καὶ προμηθῶς αὐτὸ πάλιν ἐκχέων ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, ὡς ἐκ καρποῦ τῶν ἔργων σου χορτάζεσθαι αὐτήν σου δεόμεθα καὶ σὲ ἱκετεύο-
10 μεν τὸν βραδὺν εἰς ὄργην καὶ ταχὺν εἰς ἀντίληψιν, μὴ ἀποστρέ-
ψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀφ' ἡμῶν δεομένων σου διὰ τὸ πλῆθος τῶν πλημμελημάτων ἡμῶν.

Ἴσμεν ἀναξίως πολυτενόμενοι τῆς σῆς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπορρή-
του κενώσεως καὶ μέχρις ἄδου συγκαταβάσεως καὶ τῆς ὑπερδε-
δοξασμένης ἐπανελεύσεως, ἀλλ' οἶδαμέν σου καὶ τὴν ἀήττητον
15 φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἀδαπάνητον ἀγαθότητα· διὸ καὶ προσρί-
πτοντες ἡμᾶς αὐτοὺς εἰς τὸ πέλαγος τῶν σῶν οἰκτιρῶν, σοὶ τὴν
ἐκτενῆ ταύτην ἱκεσίαν προσάγομεν, καὶ σὲ παρακαλοῦμεν, μὴ
ἀποστήσῃς τὸ ἔλεός σου ἀπὸ τῶν αἰτούντων καὶ προσδοκόντων
ἐκ τῆς σῆς παντοουργοῦ καὶ παναγάθου προνοίας ὑέτον ἀγαθό-
20 τητος, ἀλλ' ἔντειλαι ταῖς νεφέλαις τοῦ βρέξαι καὶ ὄμβρον δοῦναι
καρποφόρον ἡμῖν, βροχὴν ἐκούσιον ἀφορίζων τῇ κληρονομίᾳ

1. Ψαλμ. 103, 3.

2. Ψαλμ. 103, 13.

3. Ψαλμ. 103, 13.

Δ' ΕΥΧΗ
ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΙ ΑΝΟΜΒΡΙΑΣ.

1 Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ποῦ ὑπάρχεις πρὸ τῶν αἰῶνων καὶ παραμένεις στοὺς αἰῶνες, ποῦ κατασκευάσες τὰ πάντα ἀπὸ τὰ μὴ ὄντα καὶ μὲ σύνεσι τὰ περιέβαλες γύρω μὲ τὸν οὐρανὸ, ποῦ στεγάζεις μὲ ὕδατα τὰ ὑπερῶα του καὶ ὀρίζεις τὰ σύννεφα γιὰ νὰ ἐπιβαίνης¹, ποῦ ἀνεβάζεις σύννεφα ἀπὸ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς καὶ ποτίζεις τὰ ὄρη ἀπὸ τὰ ὑπερῶα², ποῦ προσκαλεῖς τὸ ὕδωρ τῆς θάλασσας καὶ προνοητικῶς τὸ χύνεις πάλι ἐπάνω στὴν ἐπιφάνεια ὅλης τῆς γῆς, ὥστε ἀπὸ τὸν καρπὸ τῶν ἔργων σου νὰ χορταίνη³. Ἐσένα παρακαλοῦμε καὶ ἔσένα ἱκετεύομε, τὸν ἀργὸ στὴν ὀργή καὶ γρήγορο στὴν βοήθεια· μὴ στρέψεις τὸ πρόσωπό σου μακριὰ ἀπὸ μᾶς ποῦ σὲ παρακαλοῦμε ἔξ αἰτίας τοῦ πλήθους τῶν πλημμελημάτων μας.

2 Ξεύρομε ὅτι πολιτευόμαστε ἀνάξια τῆς ἀπόρρητης γιὰ χάρι μας κενώσεως καὶ μέχρι τοῦ Ἄδη συγκαταβάσεώς σου καὶ τῆς ὑπερδοξασμένης ἐπιστροφῆς σου· ἀλλὰ γνωρίζομε καὶ τὴν ἀήττητη φιλανθρωπία σου καὶ τὴν ἀνεξάντλητη ἀγαθότητα. Γι' αὐτὸ ριπτόμενοι στὸ πέλαγος τῶν οἰκτιρισμῶν σου, σοῦ προσάγομε τούτη τὴν ἐκτενῆ ἱκεσία καὶ σὲ παρακαλοῦμε νὰ μὴ ἀπομακρύνῃς τὸ ἔλεός σου ἀπὸ αὐτοῦς ποῦ κάμουν τὴν αἴτησι καὶ προσδοκοῦν ἀπὸ τὴν παντουργή καὶ πανάγαθη πρόνοια βροχῆ ἀγαθότητος· ἀλλὰ παράγγειλε στὰ σύννεφά σου νὰ βρέξουν καὶ νὰ μᾶς δώσουν ὄμβρο καρποφόρο, προσφέροντας στὴν κληρονομιά σου ἐκούσια βρο-

σου καὶ τὸν αὐχμὸν καὶ τὴν ἀλέαν εἰς εὐκρασίαν μετασκευάζων
 ὑγιεινὴν καὶ σωτήριον. Ἐμπλησον τὸ τῆς γῆς πρόσωπον και-
 ρίως, ὑετοὺς γονίμους αὐτῇ καταπέμπων, ὡς ἐξάγειν ἄροτον ἡμῖν
 εἰς βρωσιν καὶ οἶνον εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου καὶ γλῶσσην
 5 τοῖς κτήνεσιν οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σέ ἐλπίζουσι, λαβεῖν
 παρὰ σοῦ τροφήν εἰς εὐκαιρον, ἐπὶ σοί τε πεποιθήμεν καὶ ἐκτός
 σου ἄλλον θεὸν οὐκ οἶδαμεν.

Σὺ γὰρ ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις καὶ σοὶ
 τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ καὶ τῷ ζω-
 10 οποιῷ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
 Ἀμήν

χή και μετατρέποντας τὴν ξηρασία καὶ τὸν καύσωνα σ' εὐκρασία ὑγιεινὴ καὶ σωτηρία. Γέμισε ἐγκαίρως τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, στέλλοντας σ' αὐτὴν γόνιμες βροχές, ὥστε νὰ ἐξαγάγῃ ἄρτο γιὰ διατροφή καὶ οἶνο ποὺ εὐφραίνει τὴν καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ χλόη γιὰ τὰ ζῶα⁴. διότι ὅλων οἱ ὀφθαλμοὶ σὲ σένα ἐλπίζουν νὰ λάβουν τροφή ἐπικαίρως ἀπὸ σένα⁵, σὲ σένα ἔχομε τὴν πεποίθησι καὶ ἐκτὸς ἀπὸ σένα δὲν γνωρίζομε ἄλλον θεῶ⁶.

3 Διότι ἐσὺ εἶσαι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς καὶ σὲ σένα ἀναπέμπομε τὴν δόξα μαζί μὲ τὸν ἄναρχό σου Πατέρα καὶ τὸ ζωοποιὸ Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

4. *Ψαλμ.* 103, 14ε.

5. *Ψαλμ.* 103, 27.

6. *Ἦσ.* 26, 13.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν κατὰ σειρά γιὰ τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στὸ κεφάλαιο, τὸν στίχο καὶ τὴ σελίδα πού εὐρίσκονται, ἐνῶ γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ πράγματα ἀπλῶς στὴ σελίδα πού εὐρίσκονται

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

	Γένεσις		7	490
1	1	96	8	492
	4	74	12	494
	26	154. 156	13	496
	27	100. 104. 112. 116. 122. 126	14	502
		128. 152. 154	15	500
	28	128. 152	16	502
2	2	236	17	502
	7	100. 132	21 16	496
	15	426	23 4-5	502
	17	130. 132. 132. 134. 136. 356	25 17	488
3	1	124		Λευϊτικόν
	1-6	370		
	6	130. 396	21 9	496
	7-8	134		Ἀριθμοὶ
	14	502		
	19	132. 140. 356	17 23	142
4	8	460		Δευτερονόμιον
5	5	356		
6	2	154502	6 4	238. 484
9	25	224	5	484
14	20	326	7	434
			13	434
			8 18	434
			10 12	434
3	26	398	21	434
20	4	486	15 9	396
	5	486	32 8	152
				*Ἐξοδος

		Ἰησοῦς Ναυῆ	75	5	304.414.452
1	6	316		12	480
5	14	316	83	5	476
		Βασιλειῶν Α'		6	414
				61	302
2	3	134	89	2	164
16	7	498		17	168.210
		Βασιλειῶν Β'	93	10	466
			94	6	430
6	6-7	352	102	8	486
		Βασιλειῶν Γ'	103	15	408
				23	414.452
17	4ἑἑ.	322	106	10	146
	21ἑἑ	332		33-34	318
			113	9	388
		Βασιλειῶν Δ'	115	1	414
19	8	318	118	103	412
4	34ἑἑ.	432	122	2	388
			138	17	490
		Ψαλμοὶ			Παροιμῖαι Σολομῶντος
5	27	386	8	30	116
7	6	390			Ἐκκλησιαστής
10	5	122			
	7	132	1	6	84
17	30	464			Σοφία Σολομῶντος
21	7	320			
30	25	316	1	7	82
32	9	486		13	16.140.132
33	9	266.412	6	17	456
37	6	384.460	13	5	180
38	3	452			Σοφία Σειράχ
	9	452			
40	5	350	9	8	396
48	12	146	24	21	354
50	12	410.448			Μιχαίας
	19	378			
52	6	390	5	1	164
58	3	332			Ἰωήλ
73	15	318	3	1	168

		Ζαχαρίας		13ἔ.	456
4	10		162	16	310
		Ἡσαΐας		22	358.500
				28	498
5	25		364	34	490
6	1		170	42	354.502
	2		258	6 4	448.502
9	2		146	6	410
10	23		378	9	234
11	1ἔ		19	14	500
	2-3		160	21	386
14	13		496	33	384.460
26	20		398	7 13	376
40	31		268	14	130.422
63	4		364	8 12	358.500
		Ἱερεμίας		22	130.356
				10 37	494
4	4		358	11 5	326
11	21		414	8	390
15	19		312.495	29	380
23	18		258	12 28	162
28	6		364	36	366
36	11		410	45	398.450
		Βαρούχ		14 7-2	492
				15 16	394
3	37		466	16 27ἔ.	444.
	38		488	17 1ἔ.	254
		Δανιήλ		1-2	27
				1-6	158
6	16ἔἔ.		318	2	254
9	23		33	6	254
		Ματθαῖος		18 18	496
				19 12	498
3	2		146	24	382
4	1ἔἔ.		318	20 1ἔἔ.	366
	17		146	21 13	468
5	3		51.378.386.388.396.404	22 30	370.498
	3ἔἔ.		276.420	37-39	122
	4		404.406.410.424	23 9	234

	9-10	496		16	208.454
24	30	490	3	34	194
25	26	276	4	23	150
	31-46	444		23ἔ.	17
	34	100		24	150
	41	486		36	368
	Μᾶρκος		5	16-17	130
				26	216
1	15	146		44	392
9	1ἔ.	254	6	44	366
	1-3	27		45	496
	2-13	158		47	216
	44	358		63	360
	48	486		68	360
10	29ἔ.	502	8	12	94
12	29	238.484		44	500
	30ἔ.	122	10	10	368
	Λουκᾶς			27ἔ.	216
			11	25	110
1	78	146.158		45ἔἔ.	460
	20	380	14	6	150
	22	414		11	214.222
	26	374		16ἔἔ.	408
	29	500		21	148
9	28-36	158		23	148
	32	254	15	1	366
10	27	122		1ἔἔ.	374
	42	370		5	366.500
11	20	162		26	116
12	15	382.458	17	2	216
	18	382.458			
14	33	410			Πράξεις
15	21	428	1	18	386
17	21	17.148	9	3-4	158
18	28	370		15	176
19	8	326	17	28	456
	Ἰωάννης				
					Ρωμᾶίους
1	14	258	1	19	178.464

	20	20.178.	2	16	360
	25	102	4	13	414.450
6	14	396	5	2-3	158
7	10	360		19	366
	23	438	7	10	354.376
8	6	372	11	2	456
	13	358		14	316
	15	496			
	17	380			Γαλάτας
	21	76	1	10	394.462
	26	446	2	18	424
11	35	142			Ἐφεσίους
12	2	476			
	21	502	1	10	286
13	14	394		21	264
15	2	312		23	82
			2	5	130
				7	412
1	18	436	3	15	496
	30	436	5	6	364
2	9	408.446		14	356
6	15	496		19	338
	17	50.166.366.428		32	428
7	29-31	372	6	12	390
	34	372		17	464
	35	498			
10	24	312			Φιλιππησίους
	31	394	2	16	456
12	8	204	3	20	372.390
13	3	148			Κολοσσαεῖς
	7	434			
14	15	150	1	12	304
15	25	362	2	9	214
	50	284	3	5	380
16	13	316		11	286
					Θεσσαλονικεῖς Α'
1	3	366	4	4	498
	14	96		17	362

		Θεσσαλονικεῖς Β'			Ἰακώβου	
1	9	500		1 15		502
				4 4		372
		Τιμόθεον Α'		5 20		312
1	17	220			Πέτρου Α'	
	19	392		1 19		414
5	3	376		2 11		356
	6	128		3 15		174
	14	370		5 1		362
6	8	458			Πέτρου Β'	
	9	382		1 4		200
		Τιμόθεον Β'				258
						414.452
	10	380		3 16		352
2	5	462		2 20		474
4	1	488			Ἰωάννου Α'	
		Ἑβραίους				474
						148
	7	462		4 16		468
1	3	386.488				354
	14	126		5 16-17		
6	20	362			Ἀποκάλυψις	
8	1	144		1 4-5		162
10	31	364				492
12	14	398.500		20 14		358.362

2. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

A

Ἄβραάμ 142. 310. 326.
 ἀγαθοεργία 382. 466.
 ἀγαθότης 108. 110. 112. 114. 116. 118.
 170. 178. 180. 184. 188. 190. 522.
 526. 534
 ἀγαλλίασις 266.
 ἀγάπη 122. 134. 148. 333. 348. 354. 418.
 426. 436. 448. 450. 466. 468. 476.
 488. 490. 494. 496. 498. 518. 526.
 532.
 ἄγγελος 118. 120. 122. 126. 128. 150.
 152. 154. 156. 168. 170. 322. 332.
 342. 362. 384. 416. 444. 484. 514.
 ἀγεννησία 230.
 Ἄγια ἁγίων 488.
 ἁγιασμός 142
 ἁγνεία 500.
 ἁγρυπνία 406.
 ἁγχίνοια 314.
 Ἄδὰμ 140. 142. 144. 356.
 ἄδης 360. 516. 530. 534.
 ἀδικία 122.
 ἀδοξία 94.
 ἀθανασία 126. 142.
 ἀθλιότης 146. 172.
 ἄθυμία 408
 Ἄθως 274. 294.
 ἀϊδιότης 110.
 αἷμα (Χριστοῦ) 524.
 αἰσχροεργία 498. 526.
 αἰσχύνη 134. 466. 490.
 ἀκαθαροσία 192.
 ἀκακία 478.
 ἀκατοληψία 200.
 Ἀκινδυνιστῆς 176. 230. 234. 246. 256.

Ἄκινδυνος 156. 160. 162. 164. 168. 176.
 180. 192. 194. 196. 204. 206. 224.
 228. 236. 242. 246. 248. 250. 260.
 ἀκτημοσύνη 384. 410. 412.
 Ἄλέξανδρος ὁ Μέγας 468.
 ἀλήθεια 74. 94. 106. 134. 150. 202. 210.
 380. 396. 416. 496. 524.
 ἀλλοίωσις 274. 332.
 Ἄμαλῆκ 306
 ἄμαρτημα, -τα 144. 426. 498. 526.
 ἄμαρτία 130. 192. 366. 416. 422. 466.
 492. 500. 502. 522. 524.
 ἄμαρτωλός, -οὶ 312. 358. 530.
 ἀμεριμνία 42.
 ἀνάθεμα 256.
 ἀνάλαβος, ἔνδυμα μοναχοῦ, 476.
 ἀνάστασις (Κυρίου) 358. 360. 362.
 524.
 ἀνθρωπαρέσκεια 392.
 ἀνθρωποκτόνος 500. 526.
 ἀνόμημα 396.
 ἀνομος, -οὶ 490.
 ἀνταπόδοσις 364. 466.
 ἀντίληψις 534.
 ἀπόγνωσις 366.
 ἀπλότης 112. 438.
 ἀποστασία 128.
 ἀπώλεια 376. 496.
 Ἄραβες 280.
 Ἄρειος 156
 ἀρέσκεια ἀνθρωπίνη 476.
 ἄρετῆ 92. 94. 2110. 120. 136. 148. 1172.
 266. 274. 308. 316. 318. 322. 370.
 378. 386. 388. 398. 404. 410. 412.
 418. 448. 474. 478.
 Ἄριστοτέλης 86. 102.
 ἄρπαγή 380. 502. 526.

Ἄρχαι (οὐράνιαι) 514.

ἀρχιερωσύνη 516.

ἀσέβεια 228. 246. 248.

Ἄσια 288.

ἀσχημοσύνη 158. 390.

ἀτιμία 374.

αὐτάρκεια 458.

αὐτεξούσιον 364.

αὐτοαγαθότης 264.

αὐτοζωή 186. αὐτομεωία 406. 408.

αὐτομετοχή 184. 186.

ἀφθαρσία 360.

ἀφροσύνη 384. 458. 460. 526.

B

βάπτισμα 416. 524.

Βαρλαάμ 160. 168. 176. 178. 180. 204.
218. 224. 228. 242. 260.

Βαρλαμίται 186. 228.

βασιλεία Θεοῦ 460.

βασιλεία (τῶν οὐρανῶν) 146. 378. 380.
382. 386. 398. 400. 402.

βασίλειον εἰρηνικόν 518.

βασίλειον ἱεράτευμα 514.

Βασίλειος ὁ Μέγας 160. 162. 164. 168.
178. 186. 206. 208. 226. 228. 250.
254. 422.

βασκανία 412.

βλακεία 390.

βουλή θεία 244.

βρυγμός ὀδόντων 446. 486.

Γ

γαλήνη 518.

γάμος ἀφθαρτος 498.

γαστριμαργία 394.

γένενα πυρός 358. 500.

γένεσις κόσμου 74.

Γιεζή 384.

γνώσις 106. 114. 122. 156. 226. 268. 420.
424. 464. 466. 494.

γνώσεως πρακτικόν 462.

γνώσις σωτήριος 102.

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος 158. 162. 202.
206. 210. 232. 234. 236. 254.

Δ

Δαβίδ 164. 168. 318. 332. 490.

δαιμόνον, -α 162. 330.

δαίμων 334. 442. 464.

Δαμασκός 158.

Δανιήλ 318. 334.

Δημήτριος ὁ Μυροβλήτης 526.

δημιουργεῖν 198. 236. 248.

Διάβολος 382. 488.

διάκρισις 176. 180. 182.

διαφθορά 106.

δικαιοκρισία 364.

δίκαιον (τὸ) 76.

δικαιοσύνη 132. 146.

Διονύσιος (Ἄρεοπαγίτης) 180. 184.
186. 202. 224. 350.

διπλόη 222.

δόλος 526.

δόξα (Θεοῦ, Χριστοῦ, Πνεύματος)
94. 134. 256. 392. 394. 430. 470. 504.
520. 532. 536.

δόξα ἀπόρητος 422.

Δυνάμεις (οὐράνιαι) 514

δύναμις (Θεοῦ, θεία) 190. 200. 204.
224.

δύναμις δημιουργική 190.

δύναμις προγνωστική 190

δύναμις συνεκτική 190.

δυναστεία (θεία) 520.

δυσσέβεια 216. 246. 248. 258.

δυσχέρεια 370.

Ε

Ἑβραῖος,-οι 160.
 ἐγκράτεια 372. 406
 εἰκὼν (κατ' εἰκόνα Θεοῦ) 100. 104.
 116. 122. 126. 128. 158. 488.
 εἰρήνη 162. 444. 524. 528. 532.
 ἐκπορεύειν 196.
 ἐλεημοσύνη 490.
 ἐλευθερία 370. 466.
 Ἐλισσαῖος 332.
 ἔλλαμψις 154. 156. 158. 160. 256. 258.
 268.
 Ἑλλήν,-ες 76. 84. 102. 436. 462.
 ἐλπίς 376. 446. 532.
 Ἐμπεδοκλῆς 102.
 ἔνδεια 382. 384.
 ἐνέργεια (θεία, Θεοῦ, Χριστοῦ, Πνεύ-
 ματος) 106. 108. 158. 160. 162. 164.
 166. 168. 176. 178. 180. 182. 190.
 194. 196. 198. 200. 208. 210. 212.
 214. 222. 224. 226. 228. 230. 232.
 234. 236. 240. 242. 244. 246. 250.
 252. 420.
 ἐνέργεια ἄκτιστος 194.
 ἐνέργεια δημιουργική 192. 198.
 ἐνέργεια ἐποπτική 180.
 ἐνέργεια οὐσιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς
 καὶ σοφοποιὸς καὶ ἀπλή καὶ ποι-
 ητική καὶ συνεκτική τῶν κτιστῶς
 ὄντων 184. 190.
 ἐνέργεια συνεκτική 184. 200.
 ἐντελέχεια 440.
 ἐντολή Θεοῦ 144. 148.
 Ἐνώς 142.
 ἔνωσις 176. 180. 184. 188. 264. 360.
 Ἐνώχ 142.
 ἔξεις ἄτιμαι 442.
 ἔξις πρὸς κακίαν 454.

Ἐξουσίαι (οὐράναι) 514.
 ἐπίγνωσις ἀληθείας 524.
 ἐπιθυμία 380. 384. 386. 394. 502.
 ἐπιμξία 370.
 ἐπιορκία 526.
 ἔρωσ 382.
 ἔρωσ ἀνωτάτω 116.
 ἔρωσ δύσερωσ 458.
 ἔρωσ θεῖος 116.
 Εὔα 308. 502.
 εὐδαιμονία 438.
 εὐεξία 402.
 εὐεργεσία 292.
 εὐζωία 528.
 εὐθυμία 374.
 εὐκλεια προγόνων 388.
 Εὐκλείδης 102.
 εὐκρασία 536.
 εὐλογία 142. 402.
 εὐμένεια 528.
 Εὐνομιανοὶ 228. 230.
 Εὐνόμος 178. 228. 260.
 εὐπείθεια 374. 378.
 εὐπορία 378.
 Εὐρώπη 288. 244. 260. 502. 518.
 εὐσπλαγχνία 428. 522. 530.
 εὐτέλεια 378. 388. 422.
 εὐφροσύνη 428.
 εὐχαριστία 412
 ἔωσφόρος 516.

Ζ

Ζακχαῖος 326.
 ζηλοτυπία 308.
 ζόφος αἰώνιος 128.
 ζωή 106. 108. 110. 124. 136. 214. 216.
 218. 222. 224. 360. 364
 ζωή αἰώνιος 120. 368. 426. 502.

ζωή ἀληθινή 120.
ζωή προαιώνιος 212.
ζωώσεις 188.

H

ἡδονή 130. 136. 268. 290. 328. 376. 402.
426. 440.
ἡδυπάθεια 476.
Ἡθαμ 318.
Ἡλίας 318. 332.
Ἡρώδης 492.
Ἡσαΐας 160. 162.

Θ

Θαβώρ 256.
θάνατος 132. 140. 142. 144. 146. 340.
354. 356. 358. 360. 362. 364. 422.
444. 466. 478. 480. 490. 502. 524.
θαυμαστοποιῖαι 454.
θεαρχία 180.
θέλημα θεῖον 184. 188. 286. 328. 464.
466. 484. 528.
θέλησις (Θεοῦ) 190. 196. 198. 252.
θεογνωσία 142.
Θεόδωρος ὁ Στουδίτης 476.
Θεόδωρος ὁ φιλόσοφος 434.
θεοκτονία 392. 460.
θεολογία 78. 184.
θεολογία ἀποφατική 226. 228.
θεολογία καταφατική 226.
Θεὸς 76. 78. 96. 100. 104. 106. 118. 120.
122. 124. 126. 128. 130. 132. 136.
138. 140. 142. 144. 146. 148. 152.
154. 158. 160. 162. 166. 168. 170.
172. 174. 176. 178. 180. 182. 184.
186. 188. 190. 192. 194. 196. 198.
200. 202. 204. 206. 208. 210. 212.
214. 220. 222. 226. 228. 230. 232.

236. 238. 240. 242. 244. 246. 248.
250. 252. 254. 256. 258. 260. 276.
278. 280. 282. 284. 286. 288. 290.
292. 294. 296. 298. 306. 308. 310.
312. 314. 320. 324. 326. 328. 332.
340. 342. 344. 348. 350. 354. 362.
364. 366. 370. 376. 378. 380. 382.
384. 388. 392. 394. 400. 402. 408.
410. 412. 414. 416. 422. 426. 428.
430. 442. 444. 446. 448. 450. 452.
454. 460. 462. 464. 468. 470. 474.
476. 478. 480. 482. 486. 488. 490.
494. 496. 498. 500. 502. 504. 516.
522. 524.

θεότης 180. 182. 200. 214. 232. 254. 256.
258. 484. 490. 520.

Θεοτόκος 288. 290. 312.

θλίψις 422.

θνητότης 360.

Θράκη 336.

Θρόνοι (οὐράνιοι) 514.

θυμηδία πνευματική 406.

θυμὸς 364.

I

Ἰάκωβος (Ἀδελφόθεος) 254.

ἱεραρχία ὑπερκόσμος 514.

ἱεράτευμα βασιλῆιον 514.

ἱερεῖον ἄμωμον 514.

Ἰερემίας 466.

ἱερολογία 478.

Ἰερουσαλήμ 158.

Ἰεσσαὶ 160.

Ἰησοῦς Χριστὸς 162. 362. 366. 490.
494. 504.

Ἰκαρος 322.

ἱκεσία 490. 516.

ἰλαρότης 406.

Ἰούδας 384.

ἰσομοιρία 86.
 Ἰσραήλ 134. 418.
 Ἰωάννης Βαπτιστής 194.
 Ἰωάννης Δαμασκηνός 166. 172. 234.
 236. 250. 256.
 Ἰωάννης (ὁ Εὐαγγελιστής) 254. 258.
 358
 Ἰωάννης τῆς Κλίμακος 406.
 Ἰωάννης (Φιλόσοφος) 434.
 Ἰωάννης (Χρυσόστομος) 158. 166.
 170. 194. 204. 256. 352.
 Ἰωβ 318.

Κ

καθαρότης 146. 168. 368. 418. 420.
 Κάϊν
 κακία 112. 124. 172. 246. 298. 326. 362.
 418. 450. 454.
 κακοδοξία 258.
 κακοπάθεια 396. 398. 406.
 κάλλος θεῖον 454.
 κατηλεία 380.
 καταδίκη 144. 224. 408. 438. 446.
 κατακλυσμὸς 522.
 κατάνυξις 392. 408.
 κενοδοξία 386. 388.
 κένωσις 530. 534.
 κληρονομία (θεία) 494. 496. 516.
 κλοπή 380.
 κόλασις 362. 406. 466.
 κόλασις αἰώνιος 426. 486. 500.
 Κορίνθιοι 148.
 κουκούλιον 476. 478.
 Κρήτη 288. 290.
 κρίσις (μέλλουσα) 438.
 Κυριακὴ 492. 494.
 Κύριλλος (Ἀλεξανδρείας) 166. 214.
 216. 218. 220. 222. 224. 228. 250.
 Κύριος 130. 132. 134. 148. 166. 170.

238. 254. 256. 258. 266. 316. 328.
 334. 352. 356. 362. 364. 370. 372.
 374. 376. 384. 386. 388. 390. 394.
 398. 400. 402. 406. 412. 424. 428.
 430. 466. 480. 484. 490. 492. 500.
 504. 514. 534.

Κυριότητες (οὐράνια) 514.

Λ

λαμπρότης 4168. 192. 210. 256.
 λαὸς περιούσιος 514.
 Λιβύη 288.
 λιχνεία 302.
 Λόγος 114. 116. 126. 158. 258. 338. 436.
 454. 484. 486. 488.
 Λόγος τοῦ Θεοῦ 488.
 Λουκᾶς 162. 380.
 λουτρὸν παλιγγενεσίας 496.
 Λυγκεὺς 338.
 λύπη 142. 354. 376. 424.
 λύπη κατὰ Θεὸν 426.

Μ

μακαριότης 172. 404. 528.
 Μακεδόνες 468.
 μακροθυμία 366. 402.
 Μάξιμος (ὁ Ὁμολογητής) 176. 186.
 208. 210.
 Μαρία (ἀδελφὴ Λαζάρου) 354.
 Μαρίνος 102.
 Μᾶρκος 422.
 Μασσαλιανοὶ 206.
 Ματθαῖος 162.
 μεγαλειότης 178. 514.
 μεγαλοδωρεὰ 148.
 μεγαλωσύνη 144. 386. 488. 524.
 μέθεξις 170. 186. 194. 230. 252. 444.
 514.

Μελχισεδέκ 142. 326.
 μεριστόν 208.
 μετάδοσις 190.
 μεταμόρφωσις 260.
 μετάνοια 130. 142. 144. 146. 148. 364.
 400. 426. 444. 478. 526.
 μετουσία 170.
 μετοχή 184. 186.
 μαιφονία 460.
 μῖσος 148.
 Μιχαίας 162.
 μνηστεία ἱερά 412. 428.
 μυστήριον 428. 454.
 μωρία 314. 436.
 Μωυσης 74. 96. 152. 168. 236. 488.

N

Νεῖλος 416.
 νέκρωσις 124. 130.
 νηστεία 372. 396.
 Νικόλαος (ἅγιος) 282. 284. 286. 288.
 νόμος 74.
 νόμος τῆς ἁμαρτίας 438.
 νόμος τοῦ νοῦς 438.
 Νοῦς 126.
 Νῶε 142.

Ξ

Ξένη (ἴσια) 348.
 Ξύλον (τοῦ παραδείσου) 134. 136.

O

ὀδύνη (μέλλουσα) 446.
 Ὁξάν 352.
 οἰκονομία σωστικὴ 142.
 οἰκτιροὶ 516. 530.
 ὁμογνωμοσύνη 518.

ὁμόνοια 528.
 ὁμοούσιον 236.
 ὁμοίωσις (Θεοῦ) 154. 168.
 ὄργη 500. 534.
 ὄρκος 490. 492.
 Ὁρος Θαβώριον 254.
 οὐσία (Θεοῦ, θεία) 156. 166. 178. 180.
 194. 196. 198. 200. 202. 206. 208.
 214. 220. 224. 228. 230. 232. 234.
 238. 240. 242. 244. 246. 248. 250.
 252. 254. 256. 258. 260.
 οὐσία ἄκτιστος 194.
 οὐσία ἀμέθεκτος 208.
 οὐσία τοῦ Πνεύματος 482.
 οὐσία τρισυπόστατος 230.
 οὐσιώσεις 188. 190.

Π

πάθημα, -τα 352. 490. 514. 530.
 πάθος 138. 382. 390. 408.
 παλιγγενεσία 358. 494.
 παράδεισις 120. 138. 168. 356. 360.
 παράδεισος 134. 144. 146. 312. 364.
 378. 412.
 παραίनेσις 120.
 παράκλησις 366. 408. 424. 426.
 Παράκλητος 116. 430. 446.
 παράπτωμα, -τα 130. 526.
 παρθεσία 372. 374. 498.
 παρησία 428. 490.
 Πατήρ 114. 116. 148. 150. 164. 190. 196.
 210. 212. 214. 216. 218. 222. 224.
 228. 230. 232. 238. 336. 374. 430.
 448. 454. 470. 484. 488. 498. 516.
 518.
 Παῦλος 148. 158. 166. 178. 204. 284.
 354. 358. 372. 376. 380. 382. 390.
 394. 422. 428. 462.
 Παῦλος Ἀσάνης 474.

πειρασμός 392.
 πένθος 408. 410. 420. 424. 426. 490.
 πένθος μακάριον 412.
 πενία 94.
 περιπλάνησις 410.
 περιτομή 400.
 περιτομή πνευματική 402.
 περιφάνεια 374.
 Πέτρος 254. 352. 360. 370.
 Πέτρος Ἀθωνίτης 274. 282. 284. 286.
 288. 290. 290. 292. 294. 296. 302.
 306. 314. 316. 320. 322. 334. 336.
 340.
 πίστις 126. 154. 206. 320. 516. 524.
 πλάνη 94. 246. 312. 392. 486.
 Πλάτων 102. 174.
 πλεονεξία 380. 458. 502.
 πλημμέλημα 530. 534.
 πλησμονή 138.
 πλοῦτος 94. 368. 374. 382.
 πλοῦτος ἀδαπάνητος 422.
 πλοῦτος πνευματικός 386.
 πλοῦτος χριστότητος 412.
 Πνεῦμα ἅγιον 76. 96. 114. 116. 118.
 126. 150. 160. 162. 164. 168. 174.
 186. 190. 194. 196. 204. 210. 212.
 214. 218. 224. 226. 232. 234. 236.
 238. 240. 254. 322. 338. 410. 416.
 418. 428. 446. 448. 464. 470. 484.
 486. 496. 498. 504. 518.
 πνεῦμα βουλήσ 160.
 πνεῦμα γνώσεως 160.
 πνεῦμα εὐσεβείας 160.
 πνεῦμα ἰσχύος 160.
 πνεῦμα σοφίας 160.
 πνεῦμα συνέσεως 160.
 πνεῦμα φόβου 160.
 πόθος 134.
 πολλατεία θεάρεστος 480.

πονηρία 108. 112.
 πρακτικὸν τῆς γνώσεως 462.
 προαίρεσις 172. 380. 382. 388.
 προγινώσκειν 198.
 πρόγνωσις 168. 186. 198.
 πρόνοια 176. 198. 288. 382. 526. 534.
 πρόνοια δημιουργική 198.
 πρόοδοι 180. 182. 202.
 προορισμοὶ 184.
 προπάτορες 138. 140.
 προσευχή 270. 376. 396. 398. 412. 416.
 418. 468.
 προσκύνησις 504.
 πρόσλημμα 162. 484.
 Πρωτεὺς 316.
 Πτολεμαῖος 102.
 πτωχεία 378. 384. 394. 398. 410. 420.
 422.
 πτωχεία κατὰ κόσμον 404.
 πτωχεία μακαριστή 424.
 πτωχεία πνευματική 404. 406. 402.
 πτωχεία σωματική 406.

Ρ

ραθυμία 420.
 Ρωμαῖοι 518. 520.
 Ρώμη 286.

Σ

Σαβέλλιος 224. 246. 250.
 Σατάν 128. 120.
 Σεραφίμ 514.
 Σήθ 142. 152. 154.
 Σήμ 502.
 Σολομών 84. 116.
 σοφία 78. 106. 110. 116. 122. 134. 142.
 144. 160. 170. 178. 436. 464. 468.
 σοφία ἀληθῆς 100

σοφοποίησης 188. 190.
 στενοχωρία 422.
 συγκατάβασις 146. 170. 522. 530. 534.
 συκοφαντία 146. 526.
 συμβεβηκός 232. 234. 242. 244.
 συμβουλή ζωοποιός 132. 134.
 Συμεώνης 282.
 συμμαχία (Θεοῦ) 520.
 συμφορὰ 526.
 συνάφεια 204.
 σχῆμα μοναχικόν 476.
 Σωκράτης 102.
 Σωτήρ 488. 504.
 σωτηρία 126. 330. 374. 376. 404. 426.
 476. 488. 494. 520. 526. 530.
 σωφροσύνη 314. 398.

Τ

ταυτότης (οὐσίας) 208.
 ταπεινότης 526.
 ταπείνωσις 266. 378. 396. 398. 402.
 406. 410. 478. 532.
 τεκνογονία 394.
 τελειότης 270. 300.
 τελείωσις 154.
 τρυφή 372. 458.

Υ

ὑβρις 146. 500.
 υἱοθεσία 496.
 Υἱός 114. 116. 148. 154. 164. 190. 196.
 210. 212. 214. 216. 218. 220. 222.
 228. 230. 232. 238. 240. 290. 362.
 366. 380. 430. 486.
 ὑπαικοή 360
 ὑπερηφανία 392.
 ὑπερουσιότης 220.
 ὑπόκρισις 312. 378. 386.

ὑπομονή 402. 424.
 ὑπόστασις 114. 118. 166. 168. 180. 182.
 188. 200. 204. 206. 210. 214. 222.
 234. 238. 242. 246. 250.
 ὑποταγή 386.

Φ

φαντασία 124. 200.
 φειδωλία 380.
 φθόνος 392. 460.
 φθορὰ 436.
 φιλανθρωπία 140. 142. 146. 362. 364.
 366. 368. 468. 478. 488. 504. 514.
 520. 528. 530. 534.
 φιλαργυρία 380. 382.
 φιληδονία 394. 442.
 φιλία 372. 494.
 φιλοδοξία 386. 440.
 φιλοκοσμία 372.
 φιλοκτημοσύνη 380.
 φιλοσοφία 102. 434. 436.
 φιλότης 372.
 φόβος 132. 406. 448. 478. 480. 490. 518.
 φόβος κατὰ Θεὸν 426.
 φρόνησις 464.
 φρενοδίαβεια 254.
 φύσις (Θεοῦ, θεία) 1164. 166. 192. 196.
 204. 234.
 φύσις τρισυπόστατος 206.
 φῶς ἀκρότατον 170.
 φῶς ἀπόρρητον 94.
 φῶς ζωῆς 94.
 φῶς θαδῶριον 258.
 φῶς τῆς χάριτος 524.
 Φωτόκωμις 336. 338.

Χ

Χάμι 502.

χαρά 428. 448.
 χάρις 166. 192. 208. 244. 252. 256. 310.
 438. 504. 524.
 χάρις κτιστή 426.
 χάρισμα 168. 268. 326. 410. 448.
 Χερουβιμ 488. 514.
 χρίσμα ἅγιον 474.
 Χριστιανός,- οἱ 106.
 Χρυσόστομος Ἰωάννης 158. 166. 170.
 194. 204. 256. 352.
 Χριστός 76. 130. 148. 162. 168. 176. 194.
 210. 258. 286. 318. 328. 334. 350.
 352. 354. 356. 360. 366. 370. 374.
 380. 382. 394. 402. 404. 424. 434.
 438. 458. 462. 470. 474. 480. 488.
 490. 492. 494. 496. 498. 500. 502.
 χριστότης 412. 416. 426. 524.

Ψ

ψυχή 76. 78. 80, 92. 94. 104. 108. 118.
 122. 136. 138. 152. 268. 270. 274.
 290. 298. 324. 332. 338. 348. 354.
 356. 360. 362. 364. 370. 374. 378.
 380. 382. 386. 390. 394. 398. 400.
 404. 406. 408. 410. 412. 414. 426.
 434. 438. 442. 450. 494. 496. 502.
 ψυχή ἀνθρωπίνη 80.
 ψυχή κοσμική 76. 80.
 ψυχή λογική 90. 112. 128.

Ω

ᾠριγένης 352.

3. Εύρετήριο Πατέρων

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

				Σελίς
Κηρυκτικόν εἰς τόν Εὐαγγελισμόν	2έ	PG 28	920BCD	214
Πρὸς Ἑλληνας	32 έ.	PG 25		152
Πρὸς Σεραπίωνα	1,9	PG 26		172

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

Εἰς τὴν Ἑξαήμερον	1,4	PG 29	12C	76
» »	2,5	PG 29	37 - 40	442
Ἐπιστολή	234,1	PG 32	269A	240
»	234,1	PG 32	869AB	208
Ἐρμηνεία εἰς Ψαλμὸν	5	PG 29	317A	254
» » »	8	PG 29		146
» » »	44,5	PG 29	400C	254
» » »	44,5	PG 29	400C	256
Κατ' Εὐνομίου	2, 32.	PG 29	648Aέ	178
» »	5	PG 29	413B	216
» »	5	PG 29	689C	226
» »	5	PG 29	716CD	162
» »	5	PG 29	772C	226
᾽Οτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός 7,		PG 31	345A	358
Περὶ ἁγίου Πνεύματος	9,22	PG 32	186	168
» » »	9,22	PG 32	108C	206
» » »	9,23	PG 32		168
» » »	19,49	PG 32	156D	160
Ἐνατρεπτικός πρὸς Εὐνόμιον 4,		PG 29	689C	250
Ἐπόμημα εἰς Ἡσαΐαν, προοίμιον 3,		PG 30	121C - 124A	192

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Ἔπη Δογματικά 4, 83	PG 37	442A	202
Λόγος 20, 6	PG 36		118
Λόγος 28, 19	PG 36	52B	258
Λόγος 29, 3	PG 36	96AB	236
Λόγος 30, 21 (Θεολογικός 4ος)	PG 36	132B	206
Λόγος 31, 5 (» 5ος)	PG 36	137	234
Λόγος 31, 6 (» 5ος)	PG 36	140A	234. 236
Λόγος 38, 11 (Εἰς Θεοφάνεια)	PG 36	324A	210
Λόγος 38, 12 (»)	PG 36	324C	136
Λόγος 39, 9 (Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα)	PG 36	344B	158
Λόγος 40, 5 (Εἰς τὸ Βάπτισμα)	PG 36	364B	156. 170
Λόγος 40, 5 (» » »)	PG 36	364C	170
Λόγος 41, 3	PG 36	431C	162
Λόγος 42, 15	PG 36	476A	228
Λόγος 44, 3 Εἰς Καινὴν Κυριακὴν	PG 36	609B	168
Λόγος 44, 3 » » »	PG 36	609C	170
Λόγος 45, 2	PG 36	624C	170
Λόγος 45, 8	PG 36	632D	13

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ

Εἰς τὰ Ἄσματα 6	Jaeger VI, 173		118
Ἐπιστολή	PG 46	1089 C	204
Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, 4			128
» » » »			130
Πρὸς Ἀβλάδιον	PG 45	125C	210
Πρὸς Εὐνόμιον 12	PG 45	1105C-1108B	180

ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΦΩΤΙΚΗΣ

Κεφάλαια 89	E. des Places	1266, 149-150	418
Κεφάλαια 89	E. des Places	1266, 150	418

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗΣ

Περὶ θείων ὀνομάτων 1, 1ξ.	PG 3		436
----------------------------	------	--	-----

Περὶ θείων ὀνομάτων	2, 1	PG 3	652A	180
» » »	2, 3	PG 3	640B	110
» » »	2, 5	PG 3	641A	160
» » »	2, 5	PG 3	641D -644B	180
» » »	2, 5	PG 3	644A	188. 190
» » »	2. 11	PG 3	649B	180
» » »	2, 11	PG 3	652A	176
» » »	3, 50	PG 3	588A	200
» » »	4, 1	PG 3	693B	110
» » »	4, 1ἔ	PG 3	693B	112
» » »	4, 8	PG 3	704D	156. 170
» » »	4, 11	PG 3	708C	350
» » »	4, 15	PG 3	713	190
» » »	4, 19	PG 3	716C	202
» » »	5, 1	PG 3	816B	202
» » »	5, 8	PG 3	824C	184
» » »	8, 2	PG 3	889D	226
Περὶ οὐρανόου ἱεραρχίας	4, 1	PG 3	177C	230

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ

Διαθήκη		PG 99	1816C	476
---------	--	-------	-------	-----

ΝΙΚΗΤΑΣ ΣΤΗΘΑΤΟΣ

Περὶ ψυχῆς				120
» » 45				128

ΙΣΑΑΚ ΣΥΡΟΣ

Ἀσκητικά, Λόγος 32,	Φιλοκαλία 8B,	σ. 82		418
---------------------	---------------	-------	--	-----

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Διαλεκτικά 5, 1-2	Kotter 7, 8	ΕΠΕ τ. 2 σ. 90ἔ.		232
Ἐκδοσις Ὁρθοδόξου πίστεως	2	PG 94		174
Ἐκδοσις Ὁρθοδόξου πίστεως	8	PG 94	813	246
Ἐκδοσις Ὁρθοδόξου πίστεως	8	PG 94	813AB	252

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

557

Ἐκδοσις Ὁρθοδόξου πίστεως	59	PG 94	7-9 καὶ 37	166
»	»	PG 94	948A	236. 252
»	»	PG 94	1048A	234
»	»	PG 94	1104A	236

Λόγος εἰς τὴν μεταμόρφωσιν 12 PG 96 564

492

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΙΝΑΪΤΗΣ

458

Κλίμαξ 6 PG 88 769B

ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Ὁμιλία εἰς Ψαλμὸν 44, 3		PG 55	186	166
Ὁμιλία 14 εἰς Ἰωάννην 1		PG 59	9	208
» 14 »		PG 59	41-92	208
» 30, 2 »		PG 59	174	194
Παρανετικὸς πρὸς Θεόδωρον Α, 11		PG 47	292	256
Περὶ ἁγίου Πνεύματος 3		PG 52	817	204
Ὑπόμνημα εἰς Ἡσαΐαν		PG 56	88	170

ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΑΛΑΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Θησαυροὶ 14		PG 75	233B	216
» 14		PG 75	233BC	216
» 14		PG 75	236BC	218
» 14		PG 75	236C	218
» 14		PG 75	240A	220
» 14		PG 75	241CD	222
» 14		PG 75	244B	222
» 14		PG 75	244BC	214
» 18		PG 75	312C	166. 196
» 18		PG 75	312C	250
» 31		PG 75	444BC	222
» 31		PG 75	448D	228

ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΣΚΥΘΟΠΟΛΙΤΗΣ

Βίος Εὐθυμίου 8, Φιλοκαλία 5, 36 324

ΜΑΞΙΜΟΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ

Ζήτησις (διάλεξις) μετά Πύρρου	PG 91	297A	168
Κεφάλαια Θεολογικά 1, 48	PG 90	1100CD	186
» » 1, 50	PG 90	1101AB	186
Περὶ ἀποριῶν	PG 91	1253D	168. 210
» »	PG 91	1308A	208
Πρὸς Θαλάσσιον 29	PG 90	320A	208
Σχόλια εἰς τὸ περὶ θεῶν ὀνομάτων	PG 4	221AB	188
Πρὸς Μαρίνον	PG 91	33A	168. 210

ΜΑΡΚΟΣ ΕΡΙΗΜΙΤΗΣ

Περὶ τῶν οἰομένων ἐξ ἔργων δικαιουῖσθαι 211,	PG 65	264CD	424
--	-------	-------	-----

ΝΕΙΛΟΣ (ΕΥΑΓΓΡΙΟΣ)

Κεφάλαια πρακτικά πρὸς Ἀνατόλιον	PG 40	1244A	416
Περὶ τῶν δικτῶ λογισμῶν 18	PG 79	1221B	416
Περὶ ὑπεροχῆς ἡσυχάζόντων 20	PG 79	1083CD	398

ΣΥΜΕΩΝ Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην	PG 116	685D	258
---	--------	------	-----

ΣΥΜΕΩΝ Ο ΝΕΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Ἠθικὸς Λόγος Δ' 17ε., Φιλοκαλία 19 Β, σ. 382			398
--	--	--	-----

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7-73
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΠΕΡΙ ΤΩΝ 150 ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	7-34
Τίτλος καὶ ἐπιδίωξις τοῦ ἔργου	7
Περιεχόμενα Κεφαλαίων	9
Κεφάλαια φυσικά (1 - 33)	9
Κεφάλαια θεολογικά (34 - 40)	13
Κεφάλαια ἠθικά τε καὶ πρακτικά (41 - 67)	14
Κεφάλαια καθαρτικά τῆς Βαρλααμίτιδος λύμης (68-150)	18
Χρόνος συγγραφῆς	28
Τὸ κείμενον	31
2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΩΝ ΑΣΚΗΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	35-73
α. Κεφάλαια τρία περὶ προσευχῆς καὶ καθαρότητος	35
β. Λόγος εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσίου Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου	39
γ. Πρὸς τὴν μοναχὴν Ξένην, Περί παθῶν καὶ ἀρετῶν καὶ περὶ τῶν τικτομένων ἐκ τῆς κατὰ νοῦν σχόλης	48
δ. Πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον τοὺς φιλοσόφους	55
ε. Πρὸς τὸν Παῦλον Ἀσάνην, Περί τοῦ Μεγάλου Σχήματος	62
ς. Δεκάλογος τῆς κατὰ Χριστὸν νομοθεσίας	65
ΕΚΔΟΣΕΙΣ	70
 ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ	 74-505
Α'. ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΦΥΣΙΚΑ ΚΑΙ ΚΑΙ ΚΑΘΑΡΤΙΚΑ ΤΗΣ ΒΑΡΛΑΑΜΠΙΤΙΔΟΣ ΛΥΜΗΣ	 74

Β'. ΑΣΚΗΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ	264-505
1. ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΑΡΟΤΗΤΟΣ ΚΑΡΔΙΑΣ	264
2. ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΘΑΥΜΑΣΤΟΝ ΚΑΙ ΙΣΑΓΓΕΛΟΝ ΒΙΟΝ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΦΟΡΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΕΝ Τῷ ΑΓΙῷ ΟΡΕΙ Τῷ ΑΘῶ ΑΣΚΗΣΑΝΤΟΣ	274
3. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΕΜΝΟΤΑΤΗΝ ΕΝ ΜΟΝΑΖΟΥΣΑΙΣ ΞΕΝΗΝ ΠΕΡΙ ΠΑΘΩΝ ΚΑΙ ΑΡΕΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΙΚΤΟΜΕΝΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΝΟΥΝ ΣΧΟΛΗΣ	348
3. ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΙΜΑΙΟΣ ΠΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗΝ ΚΑΙ ΘΕΟΔΩ- ΡΟΝ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ	434
4. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΣΙΩΤΑΤΟΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΝ ΠΑΥΛΟΝ ΑΣΑ- ΝΗΝ	474
5. ΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ	485
ΕΥΧΕΣ	507-537
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	507
ΕΥΧΗ Α' ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΙ ΠΡΟ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ	508
ΕΥΧΗ Β' ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	509
ΕΥΧΗ Γ' ΣΕ ΠΕΡΙΣΤΑΣΙ ΕΠΙΔΡΟΜΗΣ ΕΧΘΡΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ	510
ΕΥΧΗ Δ' ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΙ ΑΝΟΜΒΡΙΑ	511
ΕΚΔΟΣΕΙΣ	513
ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ	514 - 737
1. ΕΥΧΗ Α', ΗΝ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΝ ΟΦΘΕΙΣ ΤΟΙΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣΙ ΣΥΝΗΘΩΣ ΗΥΞΑΤΟ	514
2. ΕΥΧΗ Β' ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ, ΗΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΠΥΛΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΗΥΞΑΤΟ ΣΥΝΗΘΩΣ ΟΤΕ Τῶν βασιλέων ΕΜΕΛΛΕΝ ΕΙΣΕΛΘΕΙΝ	522
3. ΕΥΧΗ Γ', ΕΠΙ ΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΔΡΟΜΗ	530
4. ΕΥΧΗ Δ', ΕΠΙ ΑΝΟΜΒΡΙΑ	534
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	39 - 553
1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς	539
2. Εύρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	545
3. Εύρετήριο Πατέρων	554